DRETNOT

İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri

Robert K. Massie

SABAH KİTAPLARI

DRETNOT

{İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri}

Robert K. Massie

Sabah Kitapları - 1995

TRAFALGAR

Britanya deniz kuvvetlerinin üstünlüğü, 1805 Ekimi'nin korkunç bir öğleden sonrası, 19. yüzyıl tarihine, bir daha silinmeyecek bir biçimde yazıldı. 21 Ekim'de, saat 12 ile 16:30 arasında, İspanya açıklarında, Atlas Okyanusu'nu dalgalandıran hafif rüzgâr altında Oramiral Lord Horatio Nelson'un komutasındaki 27 savaş gemisi, Fransız amirali Pierre Villeneuve komutasındaki 33 savaş gemisinden oluşan birleşik Fransız ve İspanyol donanmalarını yenilgiye uğrattı. Savaş Cádiz limanı ve Cebelitarık Boğazı'nın batı ucundan birkaç mil uzakta, kıyıdan iki mil açıkta, okyanusta yapıldı. Savaşa, haritalarda görülen en yakın yerin, Trafalgar koyunun adı verildi.

Nelson'ın o güz akşamı kazandığı zafer, denizlerde yüz yıl sürecek bir üstünlüğün temelini attı; dünyada büyük ülkelerin çoğunun göreceli bir sükunet içinde yaşadıkları 'Pax Britannica' (Britanya Barışı) diye bilinen dönemi başlattı. Savaş gemileri inanılmaz değişiklikler geçirdi: Gövdede ahşaptan, demir ve çeliğe geçildi; yelkenlilerin yerini buharlı gemiler alırken direkler ortadan kalktı. Şişe biçiminde ağızdan dolma toplar yerine taretlere yerleştirilmiş, çok daha uzağa, isabetli atışlar yapabilen toplar kullanılmaya başladı. Bütün bu değişikliklere karşın

İngiliz deniz üstünlüğü ve barış sürdü. Bu yıllar boyunca değişmeyen başka bir şey de, Trafalgar'da Nelson'ın meşe direkli dev gemilerinde görev yapan 17 bin denizcinin çocuklarına aktardıkları, İngiliz gemicilerine özgü, savaşçılıktan da öte, o büyük özgüven oldu.

Trafalgar Savaşı büyük komutan Napoleon Bonaparte tarafından yönetilen güçlü bir kıta devletinin İngiltere'nin güvenliğini ve çıkarlarını tehdit etmesi yüzünden yapıldı. O gün düşmana saldıran Britanya donanması, Villeneuve'ün kaptanlarını açık ve kesin biçimde yendi ama Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin asıl hedefi, her zaman olduğu gibi savunmaydı. Britanya Donanması'nın tarihsel görevi Britanya Adaları'nı bir düşman çıkarmasına karşı savunmak, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve imparatorluğun sömürgelerini korumaktı. 1805 yazında İmparator Napoleon, Boulogne tepelerinde düşmanı İngiltere'yi istila ederek egemenliği altına almasını sağlayacak 130.000 kişilik deneyimli bir ordu toplamıştı. İmparatorun alaylarını 20 mil genişliğindeki Manş Denizi'nden geçirebilmesi, Londra'yı alarak İngiltere'yi barışa zorlaması için denizde bir süre hareket serbestliğine sahip olması gerekiyordu. Orduyu taşımak için sahilde toplanan altları düz mavnalar, küçük gemiler Britanya donanmasının ateşinden korunmalıydı. Bu korunma da ancak Napoleon'un emrindeki Fransız donanması ile zoraki müttefiki İspanya'nın gemilerinin birlikte, hiç olmazsa bir süre Manş Denizi'nin denetimini ele geçirmelerine bağlıydı. İmparatorun bu planını engellemek, vatanlarının işgalini önlemek de İngiliz gemicilerine düşüyordu. İngiliz denizcileri denizcilik tarihine geçen büyük bir direniş örneği vererek bu görevlerini olağanüstü özveriyle yerine getirdiler. Trafalgar Savaşı aslında denizcilikteki eşsiz başarılarının doruk noktasıydı. Trafalgar'ın iki yıl öncesinden başlayarak, Britanya donanması sürekli olarak Avrupa limanlarını denetledi. İmparatorun Atlas Okyanusu'ndaki Brest'ten Akdeniz'deki Toulon'a dek Fransa'nın tüm limanlarında bekleyen gemileri, bu limanlardan çıkıp bir araya gelemiyordu. Britanya'nın güvenliği bu gemilerin Mans Denizi'nin karşı kıyısında toplanan İmparator'un ordularını İngiltere'ye geçirmesini önlemeye bağlıydı. Bunun için Britanya Donanması iki yıl boyunca Avrupa limanları açıklarında nöbet tuttu; düşman gemilerinin limandan çıkıp çıkmadıklarını izledi; çıkanları batırdı. Ablukayı elli ila altmış Britanya gemisi sürdürdü. Her gemide altı yüzle dokuz yüz arası bıkkın, yalnız, aç, yorgun denizci bulunuyordu. Bunlar geceleri suskun bekleyen topların üzerine kurdukları hamaklarda uyuyorlardı. İki yıl boyunca denizde kalan gemiler yazın boğucu sıcağında cam gibi sakin denizde, kışın sert rüzgârlara karşı dağ gibi yükselen dalgalar üstünde, denizin dondurucu soğuğuyla karşı karşıya kaldılar. Gemiciler karaya

çıkmak bir yana, kıyıyı çok seyrek görebiliyorlardı. Nelson, amiral gemisi Victory'den çıkmadan iki yıl geçirmişti. Nelson'ın yardımcısı Amiral Lord Cuthbert Collingwood, 22 ay sancak gemisinin demir atma sesini duyamamıştı. İmparator'un ordusunu Boulogne'da çivileyen, abluka donanması ve bu donanmanın başarılarıydı. Amiral Alfred Thayer Mahan, "Napoleon'un Büyük Ordusu ile dünya egemenliği arasındaki engel, bu ordunun hiç görmediği, çok uzaklarda yelken açan, fırtınalarla mücadele eden bu gemilerdi," diye yazıyor.

Artık sabrı tükenen, kızgın imparator, donanmasının limanlardan çıkmasını ve Mans Denizi'ne yönelmesini emrediyordu. Fransız donanmasının büyük bölümü, Britanya Donanması'nın en sevilen amirali, tüm İngiltere için bir kahraman olan Horatio Nelson komutasındaki İngiliz donanması tarafından gözlenen Cádiz limanında bekliyordu. Nelson kısa boylu, ince yapılıydı. Zorluklarla dolu bir yaşam geçirmiş, bir koluyla bir gözünü vatanı uğruna savaşlarda yitirmişti. Üstelik birtakım beşeri zaafları da vardı. Yaşlı ve çok yakın bir arkadaşının genç karısıyla açıkça birlikte yaşamak için karısını terk etmişti. Nelson, Amirallik Dairesi'nin, uygun görmediği emirlerini de uygulamazdı. Kötü havalarda deniz tutardı. Ancak nezaketi ve merhametli davranışları bir efsane gibi anlatılırdı. Savaşlarda eşsiz yeteneği onu başarıya götürürdü. Britanya Donanması'nda herkes onu sever, peşinden nereye olsa gitmeyi göze alırdı. Nelson zafer anında ölünce, başarının sevinci onu yitirmenin üzüntüsüyle karardı. Haberler İngiltere'ye ulaşınca halk zaferi kutlarken bir yandan da Nelson'ın matemini tuttu.

İki donanma birbirine yaklaşırken Nelson her zamanki gibi hücum emri verdi. Savaşın karışıklığı içinde ayrıntılı planların uygulanamayacağının bilincinde olan Nelson, kaptanlara verdiği emrinde, "Her kaptan bir düşman gemisini hedef alır ve ona yaklaşırsa pek yanlış yapmış olmaz," diyordu. Bu, her Britanya gemisinin herhangi bir düşman gemisini alt edebileceğine olan inancını da gösteriyordu. Trafalgar'ın bir anısı da Nelson'ın Britanya denizciliğine, Britanya topcusunun ustalığına ve Britanyalıların cesaretine olan olağanüstü güvenidir.

Nelson donanmayı iki gruba ayırdı. Birinci grubu Victory gemisinden kendisi, ikinci grubu Royal Sovereign'den Collingwood yönetecekti. Nelson amiral gemisini, kendi filosunun başında, doğrudan Fransız donanmasının merkezine sürdü. Öğleyin toplar konuşmaya başladı.

Bunu dört saat süren büyük kıyım izledi. Rüzgâr hafif olduğu için topların dumanı dağılmıyor, kalın bir perde oluşturuyordu. Bu dumanlar içinde gemiler birden düşman gemileriyle karşı karşıya geliyorlardı. Çok yakından ateş açıp borda bordaya geliyor, göğüs göğüse savaşa giriyorlardı. Ağır gemiler yavaş yavaş birbirine yaklaşıyor, gemiciler düşman gemisinin içindekileri öldürmeye çalışıyordu. Çok yakın hedefe, 5 metre mesafeye 50 top birden ateş ediyor ve 50 ağır top güllesi yaklaşan geminin ahşap gövdesini parçalıyordu. Büyük direkler güverteye düşüyor, birlikte sürüklediği yelkenler, iplerle beraber güverteden denize sarkıyordu. Üst güvertelerde ya da üst güvertelere benzer ne arta kalmışsa onların üzerinde durmaya çalışan denizciler düşman gemilerinin güvertelerini süpürmeye çalışıyorlardı. Güverteler kana bulanmış gövdelerle dolmuştu. Bazen bütün direkleri yıkılmış üst güvertesi boşalmış gemilerin aşağıdaki top güvertelerinde gemiciler savaşı sürdürüyor, toplarını doldurup doldurup düşman gemilerine boşaltıyorlardı. Ağızdan dolma toplarla düşman gemisini batırmak için su kesimine ateş ediyor bazen de namluları kaldırarak yakındaki geminin üst güvertesine nişan alıyorlardı. Gemileri ne denli hasar görmüş olursa olsun Nelson'ın kaptanları yorulmak bilmiyordu. Direkleri yıkılmış İngiliz gemileri, küçük yelkenleriyle manevra yapmaya çalışarak düşman gemilerine saldırma olanağı arıyordu.

Öğleden sonra 4.30'da on sekiz düşman gemisi beyaz bayrak çekmiş, on dokuzu ise bütünüyle yanmış, sonra da infilak etmişti. Villeneuve tutsak düşmüş, sonra da intihar etmişti.

Trafalgar, Napoleon'u yenmeye yetmemişti; Waterloo savaşına kadar on yıl daha geçmesi gerekecekti. Ama Trafalgar, Napoleon'un Manş Denizi'ne egemen olma tehditine son vermişti. Bir sonraki on yıl boyunca ne Fransa ne de bir başka ülke, Büyük Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğü ile yarışmaya cesaret edebildi ve bu bir yüzyıl boyunca böylece sürdü gitti.

GİRİŞ: Deniz Gücü

Perşembe günü çok sıcak geçmişti; cuma ondan da beter oldu. Rüzgâr kesilmişti. Hava rutubetli ve ağırdı. Solent'te demirlemiş olan büyük donanmanın bayrakları dalgalanamıyordu. Güneş bulutlardan sıyrıldığında kıyıdan büyük bir kentin siluetine benzeyen donanma görülebiliyordu. Britanya Deniz Kuvvetleri'nin 165 savaş gemisi Wight Adası'nın ağaçlı tepeleriyle Hampshire ovasının kumlu kıyıları arasındaki üç millik korunmalı sularda bekliyordu. Beş sıra, kara gövdeli gemiyle, otuz millik bir alanda dizilmiş duran savaş gemileri toplam 40 bin kişi, 3 bin top taşıyordu. Bu, dünya tarihinde bir araya gelen en güçlü donanmaydı.

1897'nin Haziran ayıydı. Yetmiş sekiz yaşındaki Kraliçe Victoria altmış yıldır Büyük Britanya'yı ve onun imparatorluğunu yönetiyordu. O yıl elmas yıldönümüydü. 26 Haziran Cumartesi günü Britanya'nın güven kaynağı, imparatorluğun kalkanı Kraliyet Deniz Kuvvetleri denetlenecekti. Kutlamalar için Britanya'nın anavatan komutanlığının savaş gemileri toplanmış, Akdeniz'deki savaş filosundan, yabancı limanlarda görevli gemilerden hiçbiri donanmaya katılmak üzere çağrılmamıştı. Kutlama için yirmi iki yabancı ülke donanmasına çağrı yapılmış, bunlardan on dördü gemi göndermişti.

Tudorlar döneminden beri İngiltere'nin önemli deniz üssü olan Solent'teki Portsmouth kenti denizcilerle dolmuştu. Her gün, donanmada görevli yüzlerce İngiliz denizci, yabancı gemilerdeki denizcilerle birlikte sahile çıkıyordu. Daily Mail gazetesinin yazdığına göre 'kara kaşlı ufak tefek İspanyollar, uzun boylu donuk bakışlı Ruslar, iri yapılı Almanlar,' manavlarda, tütüncülerde alışveriş yapıyorlardı. Denizcileri eğlendirmek için deniz kuvvetleri ve belediye, bahçe partileri, doklarda geziler, spor yarışmaları düzenliyordu. Konuk denizciler için belediye başkanı bir 'garden parti' verdi. Deniz kuvvetleri planlama dairesi etkinliklerin yoğunluğu karşısında şaşırmıştı. Levazım dairesi başkanlığı taze et temin etmek için yapılan kesimlerin yeterince hızlı olamadığından yakınınca kıyıdaki amirallerden biri gemilerdeki amirallere, "Tuzlanmış et yedirmenizi öneririm" diye mesaj gönderdi.

İngilizler, kadın erkek, Portsmouth'u doldurdular. Perşembe gecesi bütün oteller, pansiyonlar dolmuştu. İnsanlar bilardo masalarının üstünde, yan yana dizdikleri sandalyelerde uyumaya başladılar. Her restoranda bir boş sandalyeyi bir düzine aç müşteri kapışıyordu. Daily Chronicle gazetesi yabancılar arasında en kalabalık grubun Amerikalılar olduğunu bildiriyordu. Gazete "Eğer Amerikalılar'ı değişik aksanlarından tanıyamamışsanız, yemek sırasında hiç utanıp sıkılmadan 'Kraliçe'ye' diye kadeh kaldırmalarından hemen tanırsınız," diye ekliyordu. "İngilizler yalnız resmi ziyaretlerde Kraliçelerinin sağlığına kadeh kaldıracak kadar sıkılgandırlar; ama 'Gölün' öte yakasındaki kuzenlerimiz böyle şeylere pek aldırmıyorlar."

Her gün binlerce kişi birer şilin ödeyip donanmayı gezmeye gidiyordu. İngiltere'nin güney kıyısında bulunan her türlü deniz aracı - *transatlantikler, gezi gemileri, romörkörler, istimbotlar, büyük filikalar, özel yatlar, sandallar, hatta Thames Irmağı'nın hantal mavnaları*- ziyaretçileri taşımak için Portsmouth rıhtımına gelmişti. Renkli flamalarla süslü, yolcularla tıklım tıklım dolu her çeşit deniz aracı liman ağzından çıkıyor, limanı koruyan kalın kale duvarlarının önünden geçerek açıkta dizili savaş gemilerine doğru yollanıyordu. Buharlı gemiler geçtikçe dalgaları gemilere yanaşmış sandalları, botları sallıyor, denizciler ve ziyaretçiler birbirlerini selamlıyorlardı. Arada kazalar da oluyordu. Bir uskuna bir yata bindirmiş onun civadarasını göçürmüştü. Bir torpido botuna çarpan motorlu sandal batmış ama tüm yolcuları sağ salim denizden toplanmıştı.

Akın akın gelen ziyaretçilerin gördüğü sıra sıra siyah gövdeleri, beyaz üst güverteleri, kaptan köşkleri, sarı bacalarıyla gemiler, Britanya'nın deniz gücünü oluşturuyordu. Portsmouth'un en açığında demirleyen Manş Denizi filosundaki 11 birinci sınıf zırhlı, 5 birinci sınıf kruvazör, 13 ikinci sınıf kruvazör, Renown sancak gemisinde bayrağı dalgalanan filo komutanının emrindeydi. Royal Sovereign ve Majestic sınıfından olan bu 11 zırhlının hepsi altı yaşından küçüktü; dünyada ateş gücü, zırhlarının sağlamlığı ve süratleri bakımından onlarla boy ölçüşebilecek gemi yoktu. İkinci sırada 30 tane daha yaşlı zırhlı ve kruvazör bulunuyordu. Onlardan sonra sırada 38 küçük kruvazör ve torpido gemisi vardı.

Bu gemilerden daha yakına demirlemiş ikinci grupta tarihi değeri ağır basan, hâlâ savaşabilir gemiler vardı. Bunlar arasında 1877'de İstanbul'a giden ve kent dışına kadar gelen Rus ordusuna karşı

toplarını deneyen Amiral Sir Geoffrey Hornby'nin Akdeniz Filosu'nun sancak gemisi Alexandra demir atmıştı. Onun yanında yirmi yıl önce dünyanın en güçlü gemisi sayılan Inflexible duruyordu. Inflexible'in ünlü birinci kaptanı Jacky Fisher, İskenderiye'yi topa tutarak İngiltere'nin Mısır'ı denetimi altında almasını sağlamıştı. Inflexible kısa süre önce ikinci sınıf zırhlı düzeyine indirilmişti ama bir gözlemci, geminin 'şimdi bile, her biri seksen tonluk mermiler atan dört topluk taretleriyle korkunç darbeler vurabileceğini' belirtiyordu. İlerde donanmanın en büyük toplarını taşıyan, her biri 110'ar tonluk iki toplu tek taretiyle Sans Pareil demirliydi. Bu gemi, ziyaretçilere barış zamanında Victoria dönemi donanmasının geçirdiği en büyük kazayı anımsatıyordu. Üç yıl önce Inflexible'ın eşi, Akdeniz Filosu'nun sancak gemisi Victoria, manevralarda Camperdown tarafından mahmuzlanarak batırılmıştı.

Britanya zırhlılarının açığında da yabancı ülkelerin gönderdikleri savaş gemileri yer alıyordu. Ziyaretçiler büyük İtalyan zırhlısı Lepanto'yu, Japonların Thames tersanelerinde yapılan kruvazörü Fuji'yi, Norveç'in kara kruvazörü Fritjhof'u, pruvası öne ve denize doğru eğik garip görünümüyle modern Fransız kruvazörü Pothuau'yu seyredebiliyorlardı. Ziyaretçilerin merakını daha çok, yeni Rus ve Amerikan gemileri çekiyordu. Rossiya, Rusya'da o güne kadar yapılan savaş gemilerinin en büyüğüydü; 12.000 ton ağırlığı olan geminin üç pervanesi vardı. İleri bir teknikle hazırlanan kazanlarında yakılan kömür ya da sıvı yakıt, gemiye saatte 19 deniz mili sürat veriyordu. 9200 tonluk zırhlı kruvazör U.S.S. Brooklyn, Amerikan donanmasının Övünç kaynağıydı. Yabancı filoların gemileri içinde beyaz boyalı gövdesi, üst güverteleri, bacaları ve taretleriyle ziyaretçilerin en beğendiği gemi Brooklyn'di. Bir estetik uzmanının gözüyle gemiyi inceleyen Britanyalı gözlemciler, geminin ince ve uzun olan bacalarının geminin gövdesini kısa gösterdiğini ileri sürüyorlardı. Amerikalılar çıkan dumanın gemicilerin gözüne kaçmaması için bacaları uzun tuttuklarını söylüyordu. Brooklyn'in, uzmanların dikkatini çeken başka özellikleri de vardı. Yanmaz bir maddeyle kaplı güvertesi sünger gibi yumuşaktı. Sert ve yanabilir güverte kaplamasına alışkın olan İngilizler bu maddenin yıpranmaya karşı dayanıklılığından kuşkuluydular. Amerikalılar mermileri toplara yüklemek, taretleri hareket ettirmek için elektrik enerjisinden yararlanıyorlardı. Chronicle gazetesi, "Biz Amerikalılar'dan yedi ya da sekiz yıl geriyiz," diye yakınıyordu. "Araç ve gereçleri o denli mükemmel ki İngiliz savaş gemilerinden yalnız birinde elektrikli mermi yükleyici olduğunu bildiğim için utançtan kızarıyorum." Amerikalı denizcilerin davranışları da beğeniliyordu: "Amerikalı

denizciler çok nazik, gemide hiçbiri beyaz tepeli şapkasını çıkararak selam vermekten geri kalmıyor."

Sıradaki ikinci gemi, bacası iki kırmızı çizgili gri tekne, Alman İmparatorluk Deniz Kuvvetleri'nden S.M.S. (Seine Majestät Schiff) König Wilhelm (Kral Wilhelm) düş kırıklığı uyandırdı. Daily Mail, "Almanya'nın bize yolladığı gemi ne en iyilerinden ne de en yenilerden biri," diye yazıyordu. Gerçekte bu gemi yirmi dokuz yıl önce İngiltere'deki Blackwell's Yard'da zırhlı olarak inşa edilmişti. Gemi bir eşi olan Grosser Kurfürst'ü (Büyük Elektör) mahmuzlayıp batırmakla ün kazanmıştı. Kısa süre önce zırhlılar sınıfından birinci sınıf kruvazör shifina indirilmişti. Kayzer Wilhelm, König Wilhelm'de bulunan kardeşi Prusya Prensi Amiral Henry'ye çektiği telgrafta, Reichstag'ı (Alman Parlamentosu) suçluyor, "Başka ülkeler en yeni gemileriyle parildarken sana daha iyi bir gemi verememekten üzgünüm. Bu durum vatan sevgisinden uzak kişilerin Almanya için gerekli olan gemilerin yapımına karşı çıkmalarından doğmuştur" diyordu.

Donanmasıyla korunan Britanya İmparatorluğu tarihin en büyük devleti olmuştu. 1897'de İmparatorluk yeryüzündeki toprakların ve nüfusun dörtte birine egemendi: 28 milyon km^2 yüzölçümü, 372 milyon nüfusu vardı. "Britanya İmparatorluğu'nun üzerinde güneşin batmadığı," söylenirdi. Bu gerçekti. Boylamların başlangıcı sayılan Greenwich'den batıya gidildiğinde Cebelitarık, Halifax, Ottawa, Vancouver, Wellington, Canberra, Hong Kong, Singapur, Rangun, Kalküta, Bombay, Aden, Nairobi, İskenderiye ve Malta, İngiliz toprağıydı. Bu topraklar üzerinde parlamentolar tarafından yönetilen özerk koloniler, taç sömürgeleri, himaye altındaki topraklar, İmparatorluk içinde bir imparatorluk olan Hindistan bulunuyordu. Hindistan, İmparatorluk tacının en parlak mücevheriydi. Geniş alanlar kaplayan imparatorluk toprakları bazen Kanada ve Avustralya gibi seyrek, bazen de Hindistan gibi kalabalık nüfus barındırıyordu. Okyanusların ıssızlığı içindeki küçük adalar da vardı: Kuzey Atlas Okyanusu'nda Bermuda, Güney Atlas Okyanusu'nda St.Helena, Ascencion, Falklandlar; Büyük Okyanus'ta Pitcairn, Tonga ve Fiji. İmparatorluk mensuplarının derilerinin renkleri, bir kaleodoskopun renkleri gibi çeşitliydi. Konuşulan diller, lehçeler, dinler, toplumsal gelenekler ve siyasal kurumlar da büyük çeşitlilik gösteriyordu.

Bunların hepsi deniz gücü sayesinde kazanılmış, yine onun sayesinde korunabilmişti.

İngiliz denizcilerinin Newfoundland'ı ele geçirerek ilk İngiliz kolonisini kurdukları 16. yüzyıldan bu yana imparatorluk çok genişlemişti. Sürekli genişlemeyi tek büyük yenilgi bir süre için durdurdu. 1776-1781 arasında Kuzey Amerika kolonileri ayaklanarak bağımsızlıklarını kazandılar. İngiltere bu şoku atlattıktan sonra yoluna devam etti. Paris Antlaşması'yla Amerika'nın bağımsızlığının tanınmasından birkaç yıl sonra, Britanya, Napoleon Bonaparte'a karşı yirmi yıl sürecek bir savaşa girdi. Napoleon Savaşları bitince İmparator, St. Helena adasına sürüldü. İngiltere deniz aşırı sorunlarda hakem konumuna geldi. Britanyalılar tüm okyanusların kıyılarına ayak bastılar. Kıtaları, dağları, ırmakları, gölleri, çağlayanları keşfettiler. Keşfettikleri yerlere kendi adlarını verdiler. Demiryolları döşendi, kentler yükseldi; hükümetler kuruldu, desteklendi ya da devrildi. 1897 yılına gelindiğinde pek çok kral, mihrace, nizam, hidiv, emir, paşa ve bey, makamlarında İngiltere'nin izniyle oturuyorlardı. İngiltere bunların iktidarlarını adilane sürdürmelerine dikkat ediyordu. Köle ticareti kaldırıldı, okyanuslarda güvenlik sağlandı, haritaları çıkarıldı. Serbest ticaretin yararına inanıldığı için bütün ülkelere ticaret serbestisi tanındı.

1890'da denizlerde savaşmaktan çok araştırma yapmakla ünlenen bir Amerikalı deniz subayı, Britanyalılar'ın deniz gücüyle zenginlik ve ulusal büyüklük arasındaki ilişkiyi sezdiklerini ortaya koydu. The Influence of Sea Power upon History (Tarihte Deniz Gücünün Etkisi) kitabında Alfred Thayer Mahan geçmişteki güçlü deniz devletlerinin gelişmelerini ve çöküşlerini izledi ve denizleri denetleyebilen ülkelerin kendi kaderlerine de egemen olabileceklerini öne sürdü. Denizlerde üstünlük sağlayamayan devletler ya yıkılıyor ya da ikinci sınıf devlet durumuna düşüyorlardı. Mahan görüşlerini açıklamak için bir kıyaslama yaptı. "Deniz" diyordu, "büyük bir karayolu gibidir, hatta üzerinde her yöne gidilebildiği için belki de karayoluna oranla daha da elverişlidir. Ancak bazı deniz yollarının ötekilere oranla tercih edilmesinin nedeni onların daha iyi denetlenmesindendir. Bu çok kullanılan yollara ticaret yolları adı verilir. Bu yolların ticaret yolu olmasının nedenleri tarihte aranmalı... Denizde yolculuk ve yük taşıma karayoluna oranla ucuzdur." Mahan'ın metaforu bir şartı ortaya çıkarıyor: Hattı korumak için polis gereklidir; deniz ticaretini ve ticaret yollarını korumak için deniz güçlerinin de donanmalara ihtiyaçları vardır.

Britanya İmparatorluğu bir deniz imparatorluğuydu. 1897'de okyanuslarda dolaşan buharlı gemilerin yarısından fazlası Britanya ticaret filosunun kırmızı bayrağını taşıyordu. Bu denli büyük bir ticaret filosunu çalışır durumda tutmak için Britanya dünyanın her yanında ticaret limanları, kömür istasyonları kurmuştu. En önemli ticaret yolu, imparatorluğun can damarı, Akdeniz'den ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek doğuya Hindistan ve Çin'e giden yoldu. Öteki büyük deniz yolları arasında güneye Capetown'a, batiya Halifax'a, St.Johns'a ve Montreal'e gidenler sayılabilir. Cebelitarık, Singapur gibi boğazlarda Malta ve Aden gibi denizin dar olduğu bölgelerde kaleler inşa edildi. Fakat her ne yapılırsa yapılsın imparatorluğu bir arada tutan yine deniz kuvvetleriydi. Hangi kalede, antrepoda İngiliz bayrağı yükseliyorsa, ticaret filosunun kırmızı bayrağı dalgalanıyorsa orada koruyucu, savunucu, zorlayıcı öğe olarak Britanya Deniz Kuvvetleri'nin beyaz bayrağı eksik olmuyordu.

Deniz kuvvetleri ortadan kalktığı anda Britanya korunmasız duruma düşerdi. Ticaret gemileri kolayca yakalanır, denizlerde dolaşmalari engellenirdi. Kaleler birer birer düşer, sömürgeler desteklenmediği için kolayca yitirilirdi. Deniz gücü olmadan ithal yiyeceklerle yaşayan, pek güçlü bir ordusu bulunmayan küçük bir ada devleti olan Britanya zor duruma düşer, aç kalır, istila edilirdi. Boulogne tepelerinde bekleyen Napoleon da bunu biliyordu. "Bana," diyordu, "Manş Denizi'ni altı saat denetleme olanağını verin, dünyaya egemen olayım."

Oysa denizlerde denetimi ele geçirince her şey değişiyordu. İngiltere, deniz kuvvetlerinde üstünlüğünü sürdürdükçe Avrupa kita devletleri, orduları ne denli büyük, iyi eğitilmiş olursa olsun Britanyalılar'ın vatanına dokunamazdı. Denizlerde üstünlük Britanya'ya diplomatik özgürlük de veriyordu. Avrupa'da güçler tarihten gelen rekabet ve düşmanlıkla sınırları boyunca yaptıkları savaşlarda gençlerini ve hazinelerini tüketirken Britanya devlet adamları ve diplomatları bu durumu uzaktan ibretle izliyorlardı.

Avrupalı devlet adamlarının ve subayların çok azı Büyük Britanya'yı ve onun imparatorluğunu anlayabiliyordu. Bu küçük adayı, gülünç ordusunu, mesafeli davranan hatta efendilik taslayan insanlarını, o günlerde sıkça rastlanan hırslardan, kavgalardan uzak duruşlarını inceleyince şaşırıyorlardı. Bütün bu küçük kuvvetine, zayıflığına karşın sakin, rakip tanımaz Britanya gerektiğinde çok büyük atılımla

Avrupa'nın devlerini altedebilmişti. Özellikle yabancı subaylar bu durumu kuşkuyla karşılıyordu. Kendi ordularına oranla pek küçük bir orduyla Britanya nasıl oluyor da dünyanın dörtte birini elinde tutabiliyordu. Özellikle dünyanın en güçlü ordusunda görevli Alman subaylarına, Britanya'nın, 300 milyon nüfusu olan Hindistan'ı yetmiş bin kişilik bir orduyla elinde tutması çok saçma geliyordu. Ama yine de Britanya, Hindistan'a egemendi.

Deniz kuvvetlerinin üstünlüğü bu ada krallığını Avrupa'daki rekabet çekişmelerinin dışında tutsa da Britanya bir Avrupa devletiydi. Dover'i Calais'den ayıran otuz beş kilometre suyun ardında büyük kitadaki siyasal olaylar İngilizler'i Brezilya'da olup bitenlerden çok fazla ilgilendiriyordu. 1897'de Avrupa iki ittifak sistemine bölünmüştü. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, Fransa ile Rusya'nın karşısında yer alıyordu. İngiltere tarafsızdı. Başbakan Lord Salisbury tarafsızlığı bozmak niyetinde değildi. Avrupa olaylarından uzak kalma politikasına Lord Salisbury 'Görkemli Yalnızlık' diyordu.

Fransa Ortaçağ'dan beri İngiltere'nin düşmanı olmuştu. Plantagenetler'le, 14. Louis, 15. Louis ve Napoleon'a karşı yapılan savaşlarda bu hiç değişmedi. Lord Salisbury 1867'de, "Fransa bugün ve gelecekte Britanya için en büyük tehlikedir," diyordu; üç dönem süren başbakanlığı sırasında bu görüşünü hiç değiştirmedi. Fransa birkaç bakımdan tehlikeliydi: Fransa, Manş Denizi'nin hemen karşısında bulunuyordu. İmparatorluğun yaşam yolu Akdeniz'den geçiyordu. Dünya üzerinde pek çok bölgede komşu olan İngiliz ve Fransız sömürgeleri arasında sürtüşme eksik olmuyordu.

Britanya'nın öteki geleneksel düşmanı Rusya'ydı. İki ulus ancak bir kez Kırım Savaşı'nda karşı karşıya gelmişti ama Rusya İmparatorluğu'nun büyüklüğü, yayılma politikası bir tehdit oluşturuyordu. Rusya Britanya Adaları'na erişemezdi ama İstanbul'dan güneye, Akdeniz'e inme isteği, dünyanın çatısından (Himalayalar) Hayber Geçidi yoluyla Hindistan ovalarına sarkma girişimleri ya da Britanya'nın Yangçe vadisi ve Güney Çin'deki tekelini tehdit eder biçimde Mançurya'ya baskıları, Ruslar'ın politikasını yakından izlemeyi zorunlu kılıyordu. 1887'de Britanya Askeri Haberalma Dairesi başkanı şöyle uyarmıştı. "Savaşa girmemiz olası ülkeler Fransa ve Rusya'dır. Çekinmemiz gereken en tehlikeli ittifak da bir Rus-Fransız ittifakıdır." 1894'te bu ittifak imzalanmış, tehdit gerçek olmuştu.

Haziran 1897'de, Elmas Jübile Denetlemesi ile aynı ay içinde, Almanya'da önemli makamlara iki atama yapıldı. İtalya'da büyükelçilik yapmış, meslekten gelme hırslı bir diplomat olan Bernhard von Bülow, Almanya İmparatorluğu'nun Dışişleri bakanlığına getirildi. Bir hafta sonra Alman deniz kuvvetlerinde en güçlü iradeli ve ilginç düşünceli deniz subayı olarak bilinen Tuğamiral Tirpitz denizcilik bakanı olarak atandı. Değişik makamlara yapılan bu atamalar Kayzer II. Wilhelm'in, Avrupa'nın en güçlü devleti olan ülkesini, dünya çapında güçlü bir devlet (Weltmacht) yapmak amacında olduğunu gösteriyordu. Bülow bu politikayı diplomasi aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışırken, Tirpitz de aynı politikaya güçlü bir araç sağlayarak, Almanya'ya bir savaş filosu hazırlayarak görevini yapacaktı. Kayzer Wilhelm'in denize, gemilere olan ilgisi İngiliz atalarından (Kraliçe Victoria büyükannesiydi) geliyordu. Ama Mahan'ın kitabını okuyunca bu merakı pekişmişti. Genç Kayzer bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Mahan'ın kitabını yalnızca okumadım sanki yuttum, ezberlemeye çalıştım. Gemilerimin hepsinde bu kitaptan birer tane var, kaptanlarım da konuşmalarında sık sık Mahan'ın kitabına atıfta bulunuyorlar."

Deniz gücünün önemini kavrayan, Almanya'yı dünya çapında güçlü bir ülke durumuna getirmek isteyen Wilhelm ve danışmanları bir sorunla karşı karşıyaydı. Ya Almanya, Britanya'nın üstünlüğünü peşin olarak kabullenip bu çerçeve içinde gücünü arttıracaktı, ya da Britanya'nın üstünlüğüne meydan okuyarak onun deniz gücünü alt edebilecek bir donanma hazırlayacaktı. Deneyimler ilk seçeneğe ağırlık veriyordu. 1880'lerde Almanya, Avrupa'daki anavatan topraklarının beş katı sömürge edinmişti. Bu da Britanya'nın desteklemesi ve yardımı ile gerçekleşmişti. Dünyada ikinci büyük ticaret filosu olan Alman ticaret filosu Britanya limanlarından yararlanıyor, dünya çapında ticaretini Britanya savaş gemilerinin korumasında sürdürüyordu. Alman deniz subayları Britanya yapısı gemilerde yetişiyor, Britanya kömürü yakıp Britanya tekniği ve taktiğini kullanıyorlardı. Britanya ve Almanya deniz subayları bir kardeş gibi birbirine benziyordu. Onun için bir seçenek, aradaki ilişkileri daha da geliştirmek, güçlendirmek, Britanya ile Almanya'nın ortaklaşa, belki de müttefik olarak birlikte denizlere egemen olacakları günleri hedef almaktı.

Amiral Tirpitz'in atanması ikinci seçeneğin kabul edildiğini gösteriyordu. Alman Kayzeri ve milyonlarca Alman'ın kafasında şu

soru vardı: Bir ada olması ve bir imparatorluğu bulunması Britanya'ya neden denizlere egemen olma hakkı versin? Her an Britanya Deniz Kuvvetleri, Alman kıyılarını ablukaya alabilir, Alman gemilerini limanlara tıkabilir, Alman sömürgelerini ele geçirebilirdi. Alman İmparatorluğu neden İngilizler'in müsamahasına sığınacaktı? Başka ülkelerin armağan edeceği büyüklüğün Almanya'ya ne yararı olurdu?

'Coğrafi koşullar da çatışmaya yol açıyordu. Hamburg, Bremen gibi Baltık ya da Kuzey Denizi'ndeki Alman limanlarından kalkan Alman ticaret gemileri Atlas Okyanusu'na ya da başka okyanuslara gitmek için Manş Denizi'nden ya da İskoçya'nın kuzeyinden dolaşmak zorundaydı. Bu sulardan geçecek Alman ticaret gemilerini korumak için Alman savaş gemileri filosunun, en azından Britanya Donanması kadar güçlü olması gerekirdi. Büyük Britanya da buna izin vermezdi, çünkü bu Alman donanmasının Britanya'ya çıkarma yapabilecek Alman birliklerini aktarabilecek kadar güçlü olması anlamına geliyordu. Bu denli güçlü bir donanma da Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğünü ortadan kaldırır, sömürgelerin varlığı tehlikeye düşerdi. Bu nedenle Alman Deniz Kuvvetleri'nin Alman ticaret filosunu açık denizlerde korumak hedefi Britanya'nın çıkarlarıyla çelişiyordu. Bir gücün talep ettiğini ötekinin vermesine olanak yoktu. Britanya diplomatları, Alman güvenliğine, Britanya Donanması'ndan bir tehdit vaki olmasını çok zayıf bir olasılık olarak niteliyorlardı. Gelecek yıllarda Britanya devlet adamları, diplomatları Alman meslektaşlarına hep bu görüşü ilettiler. Almanlar da bu sözlere karşı hep Alman savaş gemilerinin de Britanya için bir tehdit oluşturmayacağını bunun için de Britanya gibi Almanya'nın da istediği gemiyi yapmakta serbest olduğunu yinelediler.

Kayzer ve bakanları yıllarca, bir komşuyu dost bir ülke durumuna getirmek için onu korkutmak gerektiğine inanmışlardı. Güçlü bir donanma yaparlarsa Britanya, Almanya ile dost olmak durumunda kalir, ittifak yapmaya zorlanırdı. Tirpitz'in aktardığına göre Wilhelm, Alman Donanması'nın gücünü görür ve kabullenirse Britanya'nın Almanya'ya saygı duyacağına ve dostluk elini uzatacağına inanıyordu. Bu Almanya'nın ağır bastığı bir ortaklık olacaktı. Bu inanç, denizlerde egemenliği Avrupa'daki bir ittifak uğruna terk etmeyi düşünmeyen İngiliz psikolojisini hiç anlamamış olmaktan kaynaklanıyor.

Yüzyıl sona ererken Elmas Jübilesi ve büyük donanma denetlemesi Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğünü vurgulayan bir gösteri gibi

değerlendirilebilir. Ne var ki İmparatorluk çok yayılmıştı, donanmasının desteğine karşın bazı yükümlülüklerini yerine getiremiyordu. Alman gemi sanayisi Britanya'nınkine yetişiyordu. Britanya'nın politikasında değişiklik yapılması gerekli görülüyordu. Britanya, Avrupa'ya egemen olacak, Avrupa ülkelerinin donanmalarını da kendi bayrağı altında toplayacak bir ülkeyle tek başına mücadele edemezdi. Avrupa'da tek bir ülkenin ya da bir grup ülkenin hegemonyasının Britanya'nın egemenliğini tehdit etmesini engellemek yüzyıllardır Büyük Britanya'nın dış politikasının temeliydi. Britanya şimdi Alman donanmasından korkmaya başlamıştı. Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olan Almanya'nın donanmasını geliştirmeye kalkışması da onun dünyaya egemen olmaya kalkışmasının bir kanıti gibi görülüyor ve endişeyle izleniyordu.

Britanya tutumunu değiştirmeye başladı. 'Görkemli Yalnızlık' politikası gözden geçirildi. Kuzey Denizi'nde tehlike artarken düşmanliklar yeniden gözden geçirildi, sürtüşmeler giderildi, eski dostluklar canlandırıldı. Britanya eski düşmanı Fransa ve Rusya'nın sadık müttefiki olmasa bile, onlarla yakınlaştı. Britanya'nın Almanya'dan uzaklaşmasının, Britanya ile Fransa, Britanya ile Rusya arasında ilişkilerin gelişmesinin nedeni, Alman Donanması korkusuydu. Winston Churchill, "Alman Donanması Antant'ın saflarını sıklaştırdı," diyordu, "Von Tirpitz'in savaş gemilerine vurdurduğu her çivi Britanya'da kamuoyunu birleşme yönünde perçinledi... Kiel'de Wilhelmshaven'den vuran çekiçler, Almanya'ya karşı çıkan ve sonunda onu deviren ülkeler koalisyonunun dayanışmasını daha da sağlamlaştırdı."

Cumartesi günü şafak sökerken bulutlar alçak, hava kapalıydı, Solent'te sis vardı. 3.47'de doğan güneş kalın, gri bulutlarla örtülüydü. Hava sıcak ve sıkıntılıydı. Kıyıdan gemiler ancak seçilebiliyordu. Donanma saat sekizde daha iyi görünmeye başladı. O saatte amiral gemisinin işareti üzerine, direklerinin tepesinden arkalarına kadar flamalarla gökkuşağı gibi süslenmiş gemiler harekete geçti. Öğlene doğru hava daha açtı. Güneşin ısısıyla sis ve pus dağıldı. Çıkan hafif bir rüzgâr, bayrak ve flamaları dalgalandırdı, denize düşen her gölgede rengini ve tonunu değiştiren köpükler oluşturdu.

Sabah gezi tekneleri ve yatlar gemilere yaklaştılar. Saat öğleden sonra ikiye doğru, denetleme saati yaklaşınca bütün özel ve ticari gemiler uzaklaştırıldı. Savaş gemileri sessizlik içinde beklemeye başladı.

Yalnızca çığrışan martıların, rüzgârda uçuşan flama ve bayrakların sesi duyuluyor, denizde yalnızca güneşin ışıkları ve bulutların gölgeleri hareket ediyordu. Solgun yeşil deniz üzerinde kara gövdeleriyle beş uzun duvar gibi görkemli ve sessiz duran gemiler, mamut hayaletlerine benziyor, Solent açıklarında gözün görebildiği uzaklığa kadar yayılıyordu.

Kıyıdaysa kalabalık ve gürültü eksik değildi. Güneybatı Demiryolu Şirketi, cumartesi sabahı saat 6.30'la 9.00 arasında Londra'daki Waterloo İstasyonu'ndan Portsmouth'a kırk altı tren kaldıracağını açıklamıştı. Waterloo'dan beş dakikada bir kalkan trenler, dürbünlerle, fotoğraf makineleriyle, gezi rehberleriyle donanmış kalabalıkları Portsmouth'daki istasyon meydanına taşıyordu. Buradan kalabalıklar ırmak gibi rıhtımlara, kumsallara akıyordu. Denize bakan her çatı ve pencere dolmuştu. Rıhtımlarda, Southsea kumsalı ve Hampshire'daki her yükselti üzerinde yoğun bir izleyici kalabalığı vardı.

Öğleden sonra, 12.20'de denetlemeyi yapacak kimseleri Windsor Şatosu'ndan Portsmouth Limanı'na getiren iki trenden ilki Kraliyet Rıhtımı'na geldi. Bu trende, annesi gibi Victoria adını taşıyan, Kraliçe'nin en büyük kızı, Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in annesi Almanya Ana İmparatoriçesi ile onun, İskoç Muhafızları'nın kırmızı albay üniformasını giymiş küçük kardeşi Connaught Dükü Arthur bulunuyordu. Ana İmparatoriçe rıhtımda bulunan kraliyet yatı Victoria and Albert'a binerken kardeşi Arthur kolunu vererek ona yardımcı oldu. İmparatoriçe yata ayak basınca göndere Alman İmparatoru'nun forsu çekildi. Kırk dakika sonra gelen ikinci trenden herkesin tanıdığı şişman gövdesiyle, günün adamı Galler Prensi Albert Edward indi. Prens annesinin yerine donanmayı denetleyecekti. Kraliçe salı günü Londra sokaklarında, milyonların sevgi gösterileri arasında arabasıyla on kilometre gittiği için yorulmuş, Windsor Şatosu'nda dinleniyordu. Portsmouth'a gelen Veliaht Prens'in yanında eşi Prenses Alexandra, kardeşi Saxe-Coburg Dükü Alfred, oğlu York Dükü George bulunuyordu. Prens Edward sırma işlemeli lacivert donanma amirali üniforması giymişti. Alfred 1893'te Almanya'ya, ailesinden kalan dükalığa gitmeden önce Edinburgh Dükü ünvanını taşıyor, Britanya'nın Akdeniz Donanması'nın komutanı olarak görev yapıyordu. George da sırmali lacivert, faal hizmette yüzbaşı üniforması giyiyordu. Prens ve yanındakiler Victoria and Albert yatına binince İmparatoriçe'nin forsu yanına Büyük Britanya'nın kraliyet forsu da çekildi. Nelson'in Victory gemisindeki toplar kraliyet ailesini selamladı.

Saat tam ikide Victoria and Albert'ın yanlarındaki çarklar dönmeye başladı ve yat Portsmouth rıhtımından ayrıldı. Limandan çıkmaya başlayan kraliyet yatında beş büyük bayrak dalgalanıyordu. Pruva direğinin tepesinde koyu kırmızı üstüne sarı çıpalı Amirallik Lordları'nın amblemi vardı. Grandi direğinde üzerinde sırmadan aslanlar, simli unicorn (tekboynuzlu) at bulunan dört kareye bölünmüş Büyük Britanya'nın Kraliyet Forsu ile sarı üzerine siyah kartallı Alman İmparatorluk Forsu dalgalanıyordu. Mizana direğinde Britanya bayrağı Union Jack, yatın arkasında da Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin beyaz sancağı bulunuyordu. Yatı, çağrılıları taşıyan irili ufaklı bir dizi gemi izliyordu. Hemen geride, soluk yeşil Carthage gemisi, güvertesindeki renkli üniformaları ve parıldayan mücevherleriyle Hindistan'dan ve başka ülkelerden gelen prensleriyle göz alıyordu. Bu gemidekilerin rehberi, deniz kuvvetlerinde bir kahraman olarak ünlenen Kaptan Lord Charles Beresford'du. Arkadan Amirallik Dairesi'nin lordlarını ve konuklarını taşıyan Amirallik yatı Enchantress geliyordu. Onun ardından gelen Danube'de Lordlar Kamarası'nın üyeleri bulunuyordu. Sıradaki Wildfire'da Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlair ile imparatorluğu oluşturan koloni ve sömürgelerin başbakanları, valileri yer alıyordu. Dizinin sonunda yavaş yavaş Britanya'nın en büyük ve hızlı gemisi Cunard şirketinin Campania transatlantiği geliyordu. Transatlantiğin koca gövdesinin yanında büyük zırhlılar bile cüceleşiyordu. Southampton'dan 1800 yolcu alan Campania'da Avam Kamarası'nın milletvekilleri, onların dost ve yakınları bulunuyordu. Lordları taşıyan Danube çok daha küçüktü. Yolda giderken Avam Kamarası'nın Radikal milletvekillerinden John Burns, gülerek, Campania'nın kaptanı geminin hızını arttırırsa Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası arasındaki anayasa sorunlarının kökünden çözüleceğini söylüyordu. Dizideki son gemi, Eldorado, Londra'da akredite olan yabancı ülkelerin elçilerini taşıyordu.

Donanma hazırdı. Victory'den kraliyet yatının yola çıktığını bildiren top atılır atılmaz Renown gemisinin işaret flamalarının tepesine bir flama daha çekildi: "Herkes direklere!" Yelkenli gemiler döneminde bu sinyal verilince denizciliğin en dramatik gösterilerinden biri gerçekleşir, gemiciler belli aralıklarla, yükselen direkler üzerinde sıralanırlardı. Artık direkler, yelken serenleri ortadan kalkmıştı, ama bu sinyal verilince gemilerde kolay kolay unutulmayacak bir hareket başladı. Daha önce ciddi ve sessiz duran gemilerin güverteleri gemicilerle doldu. Birkaç dakika içinde her geminin güvertelerinin

kenarında, top taretlerinin ve top siperlerinin üzerinde hazırol vaziyetinde hareketsiz gemiciler sıralandı. Orada burada, kaptan köprülerinin üzerinde, denizci müfrezelerinin yer aldığı her yerde deniz kuvvetlerinin kırmızı bayrağı açıldı.

Kraliyet yatı açıkta sıralanmış gemi dizilerinin arasına girince her savaş gemisi, yatı top ateşiyle selamladı, kısa sürede yeşil denizin üstünde topların beyaz dumanları birikti. Bu arada keskin gözlü izleyiciler, yeni keşfedilen dumansız barut kullanan Fransız kruvazörü Pothuau'dan duman çıkmadığını fark ettiler. Yavaş yavaş ilerleyen yat dev zırhlılardan kolayca görülebilecek mesafeye geldi. Savaş gemilerinden Galler Prensi ve çevresindekiler rahatça görülebiliyordu. Kardeşi ve oğlu yanındaydı. Japon veliahtı ile ipekli türbanındaki büyük mücevherleri parıldayan Sir Pertab Singh de yakında duruyordu. Onların yakınında kırmızı, mavi ve yeşil pelerinleri sırma ya da simle işlenmiş başka subaylar bulunuyordu. Bayanlar Alman İmparatoriçesi ile Galler Prensesi'nin çevresinde toplanmıştı. Çoğu krem rengi, mavi ya da sarı, kestane rengi ya da soluk yeşil yat giysileri giymişlerdi. Bir muhabir Galler Prensi'nin eski metresinden söz ederken: "Warwick Kontesi güzelliğiyle uyumlu lacivert alpakası ve boynu işlemeli sade giysisiyle en şık giyinen bayandı," diyordu.

Kraliyet yatının yanından geçtiği her gemide subaylar ve erat şapkalarını çıkararak üç kez 'Çok Yaşa!' diye bağırıyorlardı. Geminin bandosu "Tanrı Kraliçeyi Korusun' marşını çalıyordu. İzleyenler büyük bir mutlulukla Amerikan gemisindeki gemicilerin de İngilizler kadar coşkuyla Prens'i selamladıklarını, Alman gemisi König Wilhelm'de İngilizler'in sevilen marşı 'Rule Britania!'yı çaldığını anlatıyorlardı.

Prens donanmayı denetlediği sürece gemiler arasında özel yatların, gezi gemilerinin, donanmaya ait botların gezmesine izin verilmedi. Ama Victoria and Albert yatı geçer geçmez başına buyruk bir gemi aradan sıyrıldı, gemiler arasında büyük bir hız ve manevra yeteneğiyle dolaşmaya başladı. Bu gemiyi durdurmaya, engellemeye çalışan karakol gemileri başarılı olamadılar. Bu otuz metre uzunluğunda 2,70 metre eninde torpidoya benzer gri boyalı gemi, dünyanın en hızlı gemisi Turbina'ydı. Saatte otuz dört mil hızla gidebiliyordu. Turbina, yaptığı gösteriyle, donanmada kullanılan ağır buharlı motorların yerine, kendisine suları bıçak gibi yarma olanağı veren buhar türbinlerin kullanılması yönünde yetkilileri ikna etmeye çalışıyordu. Geminin tasarımcısı Sir Charles Parsons da gemideydi. Geminin

ortasında hemen hemen bacanın boyuna yakın alev çıkartan uzun orta bacanın dibinde, ayakta duruyordu. Deniz üzerinde yükselen savaş gemilerinin arasında başıboş hareketiyle yetkililere karşı gelen Turbina, protokolu ciddi biçimde aksatmıştı. The Times: "Belki geminin yeniliği, buluşun önemi kurallara karşı çıkmasını affettirebilir," diye homurdanıyordu.

Donanma arasında turunu saat dörtte tamamlayan Victoria and Albert, Renown gemisinin yanına geldi. Sancak tarafındaki demiri atti; Britanyalı ya da yabancı bütün gemi kaptanlarının Prens Edward tarafından kabul edileceği gemilere sinyalle bildirildi. Amiraller gemilerinden kendilerini alıp Prens'in yatına götürecek motorlu flikalara bindiler. Filikalar arasında Prens'in yatına doğru bir yarış başladı. Bu yarışta Rus amiralinin davranışı hayranlık uyandırdı. Yarışa aldırmayan, motorlu filikaya binmeyen Rus amirali bembeyaz giyimli on altı gemicinin kürek çektiği filikayla Prens'in yatına ulaştı. Konuklar Victoria and Albert'tan ayrılmadan Prens, Windsor Şatosu'ndaki annesine güvercinle bir mesaj yolladı: "Amiraller şimdi benimle birlikteler. Güzel bir gün. Denetleme çok başarılı geçti. Eğer Kraliçe de katilsaydı tören kusursuz olacaktı."

Saat beşte konuk kaptanlar yattan ayrıldılar. Victoria and Albert demir alarak motorunu çalıştırdı, Portsmouth'a doğru yola koyuldu. Yat ayrılırken donanmanın gemicileri üç kez daha, 'Çok Yaşa!' diye bağırdılar. O sırada Turbina bir sürpriz çıkış daha yaptı. Bir kruvazörün arkasından çıktı. Yat uzaklaşırken bir süre geride kaldı. Sonra birden pervanelerini tam yolla çalıştırarak burnunu kaldırdı, arkasını köpüklere gömerek ileri atıldı, yata yaklaşmaya başladı. Donanmayı arkada bırakan Galler Prensi göndere 'hoşgeldin' flaması çekilmesini söyledi. Başkomutan daha sonra bütün gemicilere fazladan birer grog (rom ve su) dağıtılmasını emretti.

Daha Prens kaptanları kabul ederken güney ufkunda bulutlar toplanmaya başlamıştı. Yat donanmadan uzaklaşırken kara bulutlar kararan denizin üzerini kapladı, tepede şimşekler çakmaya başladı. Victoria and Albert, Portsmouth Limanı'na dönmeden gök yeşil ve kara bir renk almış, iri yağmur damlaları düşmeye başlamıştı. Yat rihtima yanaşmak için manevra yaparken yağmur bardaktan boşalırcasına, adeta tropiklerdeki gibi yağmaya başladı. Şimşekler çakıyor, ateş topu gibi yıldırımlar düşüyordu. Gök gürültüleri top gibi patlıyordu. Açıktaki gemiler yağmurun oluşturduğu perde arkasında

gözden kaybolmuştu. Kıyıda her taraf bir anda sular altında kaldı. Esplanade, Southsea Common'da sular birikti. Bütün dükkânlar kapandı, halk bulabildiği saçak altlarına sığınmaya çalıştı. Bir saat süren gökgürültüsü ve fırtına güney İngiltere'de o güne dek rastlananların en şiddetlilerinden biriydi.

Fırtına yüzünden o akşam beklenen büyük gösteri yani, gemilerin donatılması ertelendi. Ama gün batımında fırtına kesilince, kalın bulutlarla dolu gökyüzü kararmaya başladı. Kıyıda gemilere bakanlar donanmanın karanlıklar içinde kaybolmaya başlamasını izliyorlardı. Sonra 21.15'te bir işaret topu atıldı. Renown akşam karanlığında birdenbire parladı. Bir saniye sonra demir atmış tüm savaş gemileri yüzlerce elektrik ampulünün verdiği ışıkla parıldadı. Her geminin kenarları, kaptan köprüsü, bacaları, direkleri, taretleri 'ateş çizgileri ile belirlendi. Fırtınadan sonra, alacakaranlıkta bu ışıklar altın ateşböcekleri gibi parlıyordu.' Deneyimli denizcilik muhabirleri duygulu şeyler yazıyorlardı: Işıklar 'On binlerce parlak boncuk', gemiler, 'altın zincirlerle süslenmiş, mücevherlerinin parıltısını yansıtan bir hayal denizi üzerindeki peri donanması' gibiydi. Britanya sancak gemileri ana direklerinde ışıklı beyaz üstüne kırmızı haçla gemide amiral bulunduğunu gösteriyorlardı. Yabancı ülkelerin gemileri özel efektler yapıyordu. Rossiya'da ışıklarla Rus imparatorluk amblemi çift kartal çizilmişti. Brooklyn'in gövdesinin yanında ışıkla, 'V.R. (Victoria Regina'nın kısaltılmışı) 1837-1897' yazıyordu. Brooklyn'deki başka bir gösteri anadirekteki Amerikan ve Britanya bayraklarının bir projektörle aydınlatılmasıydı.

Hayal gücüne ve teknolojiye dayanan bu gösteri, bütün gece karanlıkta ışıldadı. Kıyıda, gemilerde halk gösteriyi izledi. Saat 22.00'de Galler Prensi ve Prensesi kraliyet yatı Alberta ile Portsmouth'dan ayrıldılar. Az ışıklı Alberta gelirken denizde pek dikkat çekmedi. Saat 23.30'da yat ayrıldıktan sonra bandolar yine "Tanrı Kraliçeyi Korusun!' marşını çaldılar. O zaman Kraliçe ve veliahta bütün gemiler toplarla bir kez daha selam atışı yaptılar. Gemiler, topların kızıl ateşleriyle aydınlanan denizde bir duman bulutu arkasında kaldılar. Donanmadaki gemilerin birbiri arkasından toplarını ateşlemesi, toplardan çıkan ateş dilleri, kızıl bulutlar halinde yükselen dumanlar ve parlayan on binlerce elektrik ampulünün ışığıyla bu an gösterilerin doruk noktasıydı.

Prens Portsmouth'a döndü, gemilerin ışıklandırılması bir süre daha

devam etti. Saatler geceyarısına gelince sancak gemisi ve onu izleyen tüm gemiler ışıklarını söndürdü. Kıyıda bir otelin balkonunda donanmayı seyreden bir gözlemci şöyle yazıyordu: "Saat on ikiyi vurunca altından peri donanması kayboldu. Bu bir rüya mıydı? Tepede bulutlar dağıldı, yıldızlar göründü. O zaman gemilerin anadireklerinde bulunan soluk ışıklar seçilmeye başladı. Donanma kaybolmamışti, oradaydı."

BÖLÜM I: Almanya Meydan Okuyor

Victoria ile Bertie

Kraliçe Viktorya hem ana hem baba tarafından Alman'dı. Babası Kent Dükü Edward, bir Hanoverli olan ve Hanover Elektörü George Louis'nin soyundan gelen Kral III. George'un oğluydu. George Louis 1714'te İngiltere'ye getirilmiş, Protestan iktidarının devam etmesi için I. George adıyla tahta çıkarılmıştı. Kraliçe Victoria'nın Hanoverli atalarının hepsi, Kral II. George, onun oğlu Galler Prensi Frederick ve onun da oğlu Kral III. George, Alman prensesleriyle evlendiler. Kraliçe Victoria'nın annesi Saxe-Coburg hanedanından Prenses Victoria Mary Louisa da Alman'dı. Kraliçe Victoria da ailedeki Alman kanını daha da güçlendirmek istermişcesine Alman kuzeni, büyük dayısının oğlu Saxe-Coburg Prensi Albert'la evlendi. Kraliçe'nin çocukluğunda çevresinde hep Almanlar vardı. Dadısı Almandı, Almanca ninnilerle uyutuldu. Çevresinde Almanca'dan başka dil konuşulmazdi, Kraliçe de üç yaşına kadar yalnız Almanca konuştu. Almanya'yla ilgili olan şeylere duyduğu sempati biraz da eşinin etkisinden kaynaklanıyordu. Prens Albert'ın doğum yerini ziyarete gittiğinde "Küçük Almanyamıza karşı tanımlayamadığım iyi duygular besliyorum," demişti.

Victoria tahta geçmeden, Britanya'da monarşi, bunalımlı yıllar geçirmişti. Victoria'dan hemen önce sırayla tahta çıkan III. George, IV. George ve IV. William 'bir budala, bir hovarda ve bir soytarı' olarak nitelenmişlerdi. Victoria'nın babası Kent Dükü onlardan daha parlak bir gelecek vaat etmiyordu. Sert disiplin yanlısı davranışları ile Cebelitarık'ta bir ayaklanmaya neden olduğu için ordudan emekli edilmişti. Sürekli borç içinde yüzerdi. Kırk sekiz yaşında bir bekâr olarak yirmi sekiz yaşındaki metresi, Fransız asıllı bir Kanadalı olan, Madame de St.Laurent'la İngiltere dışında yaşardı. 1818'de kendisine evlenip çocuk sahibi olursa Parlamento'nun tahsisatını artıracağı söylendiği için Madame de St. Laurent'a kapıyı gösterdi ve otuz yaşında bir dul olan Saxe-Coburg Prensesi Victoria ile evlendi. On ay sonra 24 Mayıs 1818'de bir kızları doğdu. Kent Dükü, İngiltere tarihine katkısını yapmış olarak, sekiz ay sonra zatürreden öldü.

İngiltere tahtına çıkmada ikinci sırada olan Prenses annesiyle birlikte kullanışlı, kırmızı tuğlalı Kensington Sarayı'nda yaşadı. Arada bir yaşlı amcası Kral IV. George'u ziyarete gidiyordu. Kralı memnun etmeyi iyi biliyordu. Gut hastalığına tutulmuş, başı perukalı kralın dizine

oturuyor, gülümseyerek kralın buruşuk, kuru yanaklarına bir öpücük konduruyordu. Bir gün kral bandonun hangi parçayı çalmasını istediğini sorduğunda "Ah Kral Amcacığım onların "Tanrı Kralı Korusun!'u çalmalarını istiyorum," demişti. Eve dönme zamanı geldiğinde Kral, “Söyle bakayım bana ziyarete geldiğinde en hoşlandığın şey nedir?" diye sorunca, "Sizinle arabaya binmek," diye yanıtlamıştı. Öteki çocuklardan farklı olduğunun bilincindeydi. Eve ziyarete gelen çocuklardan biri oyuncaklarıyla oynamaya kalkışınca, "Ona dokunmamalısın. O benim," demişti. Ayrıca çocuğu uyarmıştı: "Ben sana Jane diyebilirim ama sen beni Victoria diye çağıramazsın." Bir gün çalışmamasına kızan müzik hocası: "Prenses, müzik öğrenmede krallara özgü bir yöntem yoktur. Siz de başkaları gibi egzersiz yapmaya mecbursunuz," dediğinde, sert biçimde piyanonun kapağını kapatarak, "İşte, görüyorsunuz, ben hiçbir şeye mecbur değilim," diye yanıtlamıştı. On yaşındayken İngiltere kral ve kraliçelerinin soy ağacını gösteren bir kitap buldu ve onu okumaya başladı. Sonra şaşırarak dadısına, "Ben tahta, düşündüğümden daha yakınmışım," dedi. Dadısı da bu sözlerini doğrulayınca gözleri yaşlarla doldu. Ciddiyetle sağ elinin işaret parmağını kaldırarak, ünlü sözlerini söyledi: "İyi (bir Kraliçe) olacağım."

1830'da 'Kral Amca' ölünce on bir yaşındaki Victoria tahta daha da yaklaştı. Yeni kral olan altmış beş yaşındaki amcası William'ın on cocuğu vardı ama hepsi evlilik dışıydı. Victoria böylece Britanya tacının varisi oldu. IV. William yedi yıl krallık yaptı. 20 Haziran 1837 günü, saat sabahın beşinde doğruca Windsor Şatosu'ndan gelen görevliler kralın öldüğünü bildirdiler. Uykudan yeni kalkmış, sabahlığını giymiş genç kadın onları karşıladı. Önünde diz çöküp elini öptüklerinde saçları arkasında sallanıyordu. Altmış dört yıllık saltanat başlamıştı. Yeni Kraliçe o gece güncesine şöyle yazıyordu: "Henüz çok gencim. Her alanda değilse de pek çok konuda deneyimsizim. Ama eminim ki, iyi niyetle, doğru ve uygun olanı yapmak için duyduğum güçlü arzuyla, başaracağım." On sekiz yaşında gençlik dolu Kraliçe, tahta çıkan budalalardan bıkmış olan Britanya halkına ilaç gibi geldi. Politika konularında Victoria, Başbakanı Lord Melbourne'un önerilerini dinliyordu. Başbakana hayran genç kadınla nazik ve zarif, yaşlı başbakan, *-yani hükümdarla tebaası arasında-* baba/kız ilişkisine benzer bir ilişki vardı. Herkes Melbourne'un kuşkucu biri olduğunu düşünürdü ama o seçkin davranışları, nükteli sözleri ve derin sadakatiyle Kraliçe'yi etkiliyordu. Kraliçe'nin sevgili köpeği Dash, gelip Lord Melbourne'un elini yalayınca Kraliçe onun "Dünyanın en iyi kalpli, en nazik, en duygulu adamı," olduğuna karar verdi. Başbakan "Bütün köpekler benden hoşlanır," demiş ve omuzlarını silkmişti, ama

Kraliçe ona inanmadı.

Politikanın cilveleri Lord Melbourne'u yerinden uzaklaştırdı ama Victoria 1839'da kendisine bütün yaşamı boyunca yardımcı olacak bir erkek danışman buldu. Kraliçe'nin kuzeni Saxe-Coburg Prensi Albert, Victoria'dan üç ay daha küçüktü. Daha çocukluğunda ne istediğini bilen, ciddi biriydi. On bir yaşındayken güncesine, "Kendimi iyi ve yararlı biri olarak yetiştirmeye kararlıyım," diye yazmıştı. Victoria kuzeniyle daha tahta çıkmadan önce tanışmıştı. O zaman ikisi de on yedi yaşındaydı. Victoria, güncesinde, "Albert'in çok çarpıcı bir güzelliği var," diye yazmıştı. "Saçları benimkilerle aynı renkte, gözleri iri ve mavi, güzel bir burnu, tatlı dudakları ve güzel dişleri var."

Sonradan başka ayrıntılara da değiniyor: "İnce bıyıklar, ince, çok ince bıyıklar... güzel bir vücut, geniş omuzlar, biçimli bir beden." Gençlerin ikisi de ailelerindeki büyüklerin bir evliliği düşündüklerini biliyorlardı. Yine de seçimi yapacak olan Victoria'ydı. Albert'ı Ekim 1839'da Windsor Şatosu'nun merdivenlerinde gördüğü zaman seçimini yapmaya hazır durumdaydı. Güncesine, "Yakışıklı Albert'a baktığım zaman heyecanlanıyorum," diye duygularını aktardı. Birkaç gün sonra Albert'ı özel kabul odasına çağırdı, orada evlenmelerini teklif etti. Albert kabul etti ve İngiltere kraliçesinin eşi olma gibi güç bir göreve başladı. Albert, evlenmeden önce balaylarını iki, üç gün daha uzatmalarının iyi olacağını söylediğinde Kraliçe, "Sevgilim, unutma ben bir hükümdarım, bu görevin de önceliği vardır, durmaz, beklemez," diye durumunu anımsattı. Düğün töreni Londra'da St. James's Kilisesi'nde yapıldı. Yeni evliler düğün gecesini de Windsor Şatosu'nda geçirdiler. Ertesi sabah Kraliçe aceleyle güncesine izlenimlerini yazdı. Victoria başağrısıyla bir divana uzanmıştı, Albert ise piyano çalıyordu. "Hasta olsam da olmasam da, hiç böyle bir akşam geçirmedim. SEVGİLİ, BİRİCİK Albert'ım, ayaklarımın dibinde bir taburede oturuyordu. Aşırı sevgisi ve gösterdiği şefkatle bana ilahi bir aşk ve mutluluk yaşattı. Daha önce böylesine hisler duyacağımı hiç umut etmemiştim! Gerçekten Tanrı'ya, bana böyle bir koca verdiği için nasıl teşekkür edebilirim."

Evliliklerinin ilk aylarında Albert durumundan hoşnut değildi. Victoria ona tapıyor, aralarındaki ilişkide itaat edecek olanın kendisi olduğunu yineliyordu ama Albert'ın bir mektubunda arkadaşına yazdığı gibi 'kocaydı, ama evin efendisi değildi.' Ancak dokuz ay, on bir gün sonra baba olunca durumu düzeldi. Doğan çocuk kızdı. Victoria adını aldı.

Ailede kısaca Vicky diyorlardı. Aile kız yerine bir Galler Prensi doğmasını umut etmişti. Düş kırıklığı on bir buçuk ay sonra Prens Albert Edward'ın (Bertie diyorlardı) 20 Kasım 1840'ta Buckingham Sarayı'nda doğumuyla sona erdi. Prens 25 Ocak 1842'de Windsor Şatosu'da vaftiz edildi. Vaftiz töreninde Wellington Dükü ile vaftiz oğluna Prusya Beyaz Kartalı nişanını takan Prusya Kralı IV. Wilhelm Frederick de bulunuyordu. Törenden sonra Victoria güncesinde: "Küçük oğlumuzun her anlamda gerçek ve nitelikli bir Hıristiyan olması için dua ettik. Ben onun sevgili babasına benzemesi için de dua ettim," diye yazıyordu.

Bertie, İngiliz ve Alman dadıların gözetiminde iki dili birden konuşmaya başladı. Daha sonraları bir konuk, kraliyet ailesi çocuklarının Almanca'yı ana dilleri gibi konuştuğunu görmüştü. Bertie'nin söylediği ilk sözcükler ablası tarafından hemen taklit ediliyordu. Annesi oğlunun durumuna üzülüyordu. "Onun çok zeki ve yaşına göre ileri bir çocuk olan ablasının yanında büyümesi ezilmesine neden olabilir. Sözleri ya da bakışlarıyla ablası onu kırabilir," diyordu. Arada bir kavga etmelerine karşın abla kardeş birbirlerine yakındı.

Kraliçe Victoria evliliğinin ilk dört yılında dört çocuk, ilk sekiz yıl içinde altı çocuk doğurdu. Tüm çocuklarının sayısı dokuzu buldu. O döneme göre şaşılacak bir şey, ama çocukların hepsi sağ kaldı. Kraliçe çocuk doğurmaktan hoşlanmıyordu. On sekiz yıl sonra büyük kızı Vicky, Prusya Veliaht Prensi'nin eşi olarak ilk çocuğu Wilhelm'i doğurmaya hazırlanırken ona yazdığı mektupta, "Bir ruha can vermek çok gurur verici bir şey diyorlar ama, bana kalsa bu işe hiç kalkışmazdım," diyordu. "Bizim zavallı doğamız o denli hayvansı ve coşkudan uzak ki zaman zaman bir inek ya da köpekten pek farkımız olmadığını düşünüyorum."

Çocuklarının eğitimini Prens Albert üstlenmişti. En iyi öğrencisi zeki, sevgili kızı Vicky, en zor öğreneni de güleryüzlü, kekeme Galler Prensi'ydi. Albert'a göre Bertie başka çocuklardan, hatta kraliyet ailesindeki öbür çocuklardan bile farklı büyütülmeliydi. Tahtın varisi değerli gençlik günlerini boşa harcamamalıydı. Her günü, her saati planlanmıştı. Prens Albert tarafından seçilen ve denetlenen bir manga eğitici, programı hazırlamış, Albert da müfredatı seçmişti. Haftanın yedi günü Latince, Fransızca, Almanca, cebir, geometri ve tarih dersi alıyordu. Tarih konusunda yazacağı Almanca ve Fransızca denemelerin İngilizce kadar iyi olması gerekiyordu. Yemek saatleri

(9.00, 14.00 ve 19.00) yiyeceği şeyler ("Öğle yemeğinde: et ve sebze, puding verilmese daha iyi olur") belirlenmişti. Her akşam öğretmenleri günlük çalışma raporunu sunuyordu. Ama bu denli gayrete karşın Bertie'nin eğitimi çok ağır ilerliyordu. Bertie öğrenmiyor, sanki öğrenmemek için direniyordu. Bu durumda müfredat programı iki misli ağırlaştı, hemen hemen boş zamanı kalmadı. Öğretmenlerle babası arasında gidip gelen şikâyet dolu raporlar uzadı. Bertie önüne konulan her kitaptan nefret ediyordu. Oynayacağı hiçbir çocuk yoktu. Albert oğlunun çalışma saatlerinden oyuna vakit ayıramayacağını düşünüyordu. Kraliyet ailesinin çocukları için bile haylazlığa dalma tehlikesi vardı. Çok seyrek olarak, Bertie ile oynasınlar diye, Windsor Şatosu'nun önünden akan ırmağın öte tarafında bulunan Eton okulundan öğrenciler çağırılırdı. Bu öğrenciler geldiğinde Prens Albert hep yanlarında olur, davranışlarını denetlerdi.

On beş yaşına gelince Bertie'ye, kendine kravatlar, şapkalar ve buna benzer ufak tefek şeyleri alabilmesi için biraz harçlık vermeye başladılar. Kraliçe buna ilişkin olarak, elbiseler hakkında nasihatlerini sıraladı: "Giysi, insanların başkaları hakkında hüküm vermelerine yardımcı olan, bireylerin düşüncelerini ve duygularını dışa yansıtan bir şeydir. Biz senin zevkini, fantazilerini denetlemek niyetinde değiliz. Tersine bunları hoşgörüyle karşılıyor, geliştirmeni istiyoruz. Ama senden çok süslü ya da hırpani giyinmeye kalkışmanı da beklemeyiz. Bu kişisel olarak hoşlanmamamızdan değil, böyle giyinmenin kişinin kendisine saygısı olmadığını göstermesinden ve nezaket kurallarına karşı gelmek gibi değerlendirmelere yol açmasındandır. Kıyafeti umursamazlık da ahlaken yanlış bir davranıştır." Bertie iki yıl sonra on yedi yaşına gelip Britanya Ordusu Albayı olarak atanınca Prens Albert'tan başka nasihatler de aldı: "Bir beyefendi her zaman hareketlerini kontrol etmeli. Sandalyede arkaya yaslanıp sallanmamalı, şapşalca yürümemeli, elleri cebinde ayakta dikilmemeli." Alaycı davranışları da kaba olarak değerlendiriliyor, "çevresindekileri gülünç duruma düşürebilecek şakalar yapmasına" kesinlikle izin verilmiyordu. Konuşacağı zaman sağlık ya da hava durumu gibi basit sorular sormak dışında bir şeyler bulması gerekiyordu. Kraliçe'nin Bertie'ye gösterdiği benzersiz örnek hep babası oluyordu. Kraliçe Victoria çocuklarının hep bu benzersiz varlığı örnek almalarını isterdi. Kraliçe, Bertie on beşindeyken ona şöyle yazıyor: "Sen de Tanrı'ya, bize baban gibi mükemmel birini verdiği için bizimle birlikte dua et. Böyle dünyada eşi olmayan, öylesine büyük, iyi ve kusursuz birinin çocuklari olarak ne kadar gurur duysanız azdır. Hepiniz onun davranışlarını izleyin, onun gibi yapmaya çalışın. Onun gibi olamıyorum diye umudunuzu yitirmeyin.

Her konuda onun gibi davranabilmenize olanak yok, ama yine de gayret edin. Bazı bakımlardan ona benzerseniz büyük bir aşama yapmış olursunuz."

Bertie onları memnun etmek için uğraşır ama başarılı olamazdı. On yedi yaşındayken, Kraliçe Victoria, Prusya Prensi Friedrich ile evlenmiş olan kızı Vicky'ye onun hakkında şöyle yazıyordu: "Onun için çok üzülüyorum. Çok tembel ve zayıf." Aradan kısa süre geçmeden yine Bertie'den yakınıyordu: "Sevgili kızım, gelecek kış ölürsem ne olur bir düşün! Düşüncesi bile insanı titretiyor. Ne denli ilerlerse ilerlesin çıkacağı makamı dolduramayacak. Onun ve ülkenin güvenliği her şeyde babasına, o mükemmel insana danışmasına, ondan destek almasına bağlı." Bertie'yi Berlin'e, ablası Vicky'ye yollayan Prens Albert daha iyimser görünmek istiyor: "Bertie'yi büyümüş ve ilerlemiş göreceksin. Her fırsatta ona çok çalışması gerektiğini söyle. Gayretlerimizi bu yönde birleştirmeliyiz. Giysilerden, hep giysilerden başka bir şey düşünmüyor. Hatta ava gittiğimiz zaman avdan çok pantalonunun ütüsünü düşünüyor." Bertie'nin bu gezisi sürerken Prens Albert, Vicky'ye bir mektup daha yazdı. Kızına oğlunu anlatıyordu: "Bertie'nin sosyal yönü çok kuvvetli. Canlı, hareketli, seyrek de olsa ilgi duyduğu konularda kafası da çalışıyor. Ama zekâsının ona, eşkiya kaynayan Apenin Dağları'nda saldırıya uğrayan bir yolcunun sandığının dibindeki tabancası kadar yararı var."

Ekim 1859'da, on yedi yaşına gelen Galler Prensi dört yıl okuyacağı Oxford'daki Christ Church kolejinde öğrenime başladı. Babası oradaki gayretlerini üzülerek izliyor: "Bertie'nin anlatılamaz derecede tembelliğe eğilimi var. Ben yaşamım boyunca böyle tembelliği iliklerine işlemiş birine rastlamadım." Bertie, güncesini babasının denetimine sunduğu zaman Albert'ın onu çözümleme ve düşünce bakımından eleştirmesini haklı bularak özür diliyor, "Uzun süredir yazmaya uğraştığım güncemi beğenmemenize üzüldüm. Ama eleştirilerinizi haklı buluyor ve onlardan pay çıkarmaya çalışıyorum."

Bertie ilk bireysel başarısını Kuzey Amerika'da kazandı. Temmuz 1860'ta Galler Prensi, Kanada'nın doğusunu ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kapsayan bir geziye çıktı. Niagara Çağlayanları'nın Kanada yakasında durarak çağlayanı ip üstünde, bir el arabası içindeki adamı iterek geçen ünlü cambaz Blondin'i izledi. Blondin'i tebrik edince o da Prense arabaya otururşa kendisini iterek çağlayandan geçirebileceğini söyledi. Bertie bu öneriyi hemen kabul etti ama

danışmanları duruma müdahale ettiler, Blodin de ipin üzerinden tahta ayaklarla yürüyerek öte yana geri döndü. İç Savaşın eşiğinde bulunan ABD'de Britanya tahtının varisi 'Baron Renfrew' takma adıyla dolaştı. Kimse buna kanmadı. Gördüğü en güzel Amerikan kenti olduğunu söylediği Philadelphia'da toplanan halk kendiliğinden Britanya ulusal marşı 'God Save the Queen'i söyledi. Detroit, Chicago, St. Louis, Cincinnati, Pittsburgh ve Richmond'dan geçti. Washington'da Başkan Buchanan tarafından karşılandı, onunla birlikte Mount Vernon'a gitti. New York kentinde, Broadway'den merasimle geçen Prens Müzik Akademisi balosunun onur konuğu oldu. Tam Bertie gelirken iki bin davetsiz misafir salona hücum edince, salonun ortası 90 cm kadar çöktü. Prens Boston'u ziyaret etti, Longfellow, Emerson ve Oliver Wendell Holmes gibi ünlü kişilerle görüştü. Ekim sonunda Maine eyaletindeki Portland'dan İngiltere'ye dönmek üzere yola çıktı. Kraliçe onun ABD'deki başarısını Vicky'ye anlatırken çok gururluydu: "Her yerde sevgi gösterileriyle karşılandı. Gerçekten takdir edilecek bir durum."

Prensin annesiyle babası oğullarının olgunlaştığını düşünerek onu evlendirmeye karar verdiler. Vicky hemen araştırmalara başladı. Avrupa'da prensle evlenebilecek durumdaki Protestan prenseslerin bir listesini çıkardı. Bu listeyi hazırlarken annesinin saydığı nitelikleri de gözetti: "Güzel, sağlıklı, eğitimli, kişilik sahibi ve iyi huylu." Sonunda Vicky bir aday buldu: "Kız benden epeyce uzun, çok biçimli, ama çok ince. Güzel olduğu kadar da iyi huylu. Çok sağlam, düzgün dişleri ve çok güzel iri gözleriyle biçimli kaşları var. Olabildiğince sade, doğal ve saf... zarif... çekici... anlatılamaz derecede cazibeli." Kraliçe Victoria bu övgü dolu niteliklerden etkilenmiş olacak ki, "Aman bu yitirilmeyecek bir inci," dedi.

Bu inci, Danimarka Kralı VII. Frederick'in kuzeni Schleswig-Holstein Prensi Christian'ın on altı yaşındaki kızı, Danimarka prensesi Alexandra idi. Prens Christian'ın, Danimarka Muhafız Alayı subayı olarak aldığı maaş dışında başka bir geliri yoktu. Prens'le karısı Kopenhag'da, kapısı doğrudan taşlık bir sokağa açılan, sıradan bir evde oturuyorlardı. Yine de bu mütevazi koşullarda altı çocuk büyütmüşler ve bunlardan dördü tahta oturmuştu: En büyük oğulları olan Frederick, VIII. Frederick adıyla Danimarka kralı; kızları Alexandra İngiltere kraliçesi; oğulları Wilhelm, I. Georgios adıyla Yunanistan kralı; kızları Dagmar, Prenses Marie Feodorovna adıyla Rus Çariçesi oldu. Çocukken Alix ve Minny diye çağırılan ve birbirlerinden hiç ayrılmayan Alexandra ile Dagmar arasında üç yaş

fark vardı. Aynı küçük yatak odasını paylaşır, birlikte İngilizce, Almanca ve Fransızca çalışırlardı. Annelerinden müzik, babalarından beden eğitimi öğrenmişlerdi. Ama görünüşleri ve karakterleri çok farklıydı. Prenses Dagmar kısa boylu, esmer, akıllı, zekiydi. Prenses Alexandra ise yumuşak kumral saçlı, derin mavi gözlü, herkese sevgiyle yaklaşan, kitaplarla, politikayla ilgisi olmayan ve fotoğrafını gören Kraliçe Victoria'nın dediği gibi, 'olağanüstü güzel' bir kızdı.

Danimarka incisinin ailesinden istenmesi için hazırlıklar yapılırken, damat adayı, Grenadier Muhafız Alayı'nın İrlanda'daki eğitim kampında yazı geçirmeye başladı. Bu görevi sırasında bir grup çapkın subay, birlikteki subayların çoğunun yakından tanıdığı Nellie Clifden adlı genç kadını prensin yatağına yolladılar. Subayların çoğuyla düşüp kalkmış olan Nellie, Prens'le macerasını anlatarak övünmeden duramadı. Eylül'de Prens Almanya'ya gitti. Vicky'yle beraber kimliğini gizleyerek Prenses Alexandra ile bir kilisede sözde "tesadüfen" karşılaştılar. Vicky sonucu Windsor'a şöyle yazıyordu: "Alix yine her zamanki kendine özgü neşeli ve abartısız tavrını takınan Bertie'yi etkiledi. Bana bugüne dek bu denli güzel birine rastlamadığını söyledi." Son kararı verecek olan Prens'ti. Prens Albert oğluna yazdığı sert mektuplarda evliliğin öneminden, bu olağanüstü gelin adayının niteliklerinden söz ediyordu. Oysa Bertie hâlâ bekliyordu. Bu ertelemenin olası nedeni, kasım ortalarında meydana çıktı. Nellie Clifden ile Bertie'nin serüveni Londra kulüplerine, oradan da Prens Albert'in kulağına ulaştı. Bertie'ye yazdığı mektupta: "Tüm yaşamım boyunca duyduğum en büyük acıya neden olan bu konu üzerine kederle yazıyorum," diyordu. Suçlu oğul itiraf etti, babası da onu bağışladı ve onu 'kendinle savaş' diye cesaretlendirdi, bir an önce evlenmesi gerektiğini söyledi. "Bu fırsatı kaybetmemelisin, kaybedemezsin. Yoksa sonuçları bu ülke ve dünya için çok kötü olur!" Albert, Cambridge'e gitti. Bertie orada Trinity College'a kayıt olmuştu. Oğluyla uzun uzun konuşarak yürüdü. Windsor'a döndüğü zaman oğlunun uyum göstermesinden mutlu, ama çok yorgundu. Birkaç gün sonra kızına yazıyordu: "Gücümün sonuna geldim. Sıkıntılar ve büyük üzüntüler (neler olduğunu lütfen sorma) on beş gündür uykularımı kaçırıyor. Bu bitkinlik üzerine ağır bir soğuk algınlığıyla yattım. Dört gündür başım ağrıyor, eklemlerimde ağrılar var, sanırım bir romatizma başlangıcı."

Gerçekte Prens Albert 19. yüzyılda pek çok can alan tifo hastalığına yakalanmıştı. Korkudan dehşete kapılan Kraliçe kâh komaya giren kâh kendine gelen Albert'ın yatağının yanında oturuyordu. Komadan

çıktığı zamanlar ikisi Almanca konuşuyorlardı. 14 Aralık'ta Kraliçe yatağın yanında diz çökmüş, Galler Prensi yatağın ayakucunda dururken Albert öldü. 42 yaşındaydı, artık yalnız kalan Victoria da aynı yaştaydı. Kraliçe hıçkırıklarla ağlıyordu, "O benim hayatımdı. Ben şimdi onsuz nasıl yaşarım? Her gün birlikte ölelim diye Tanrı'ya yalvardım. O öldükten sonra yaşamak istemiyorum. Onun kutsanmış kolları beni gecenin kutsal saatlerinde nasıl da sarardı. Dünyayı ikimizden ibaret sanırdım. Bizi hiçbir şey ayıramayacakmış gibi gelirdi. Kendimi ne kadar güven içinde hissederdim!"

Kraliçe 'Bertie'nin düşüşünün' bir ölçüde Prens Albert'in ölümüne yol açtığına inanıyordu. Vicky'ye, "Ah şu oğlan! Artık titremeden onun yüzüne bakamayacağım," diye yazıyordu. Ama düğün hazırlıklari ertelenmedi. Kraliçe Victoria, Vicky'den, Alexandra'nın ailesine gidip Nellie Clifden hakkında açıklama yapmasını istedi. "Bu günahkâr kötü kadının zavallı masum oğlanın başına dert açması babasının ölümüne neden oldu, beni de çok üzdü... Ama ikimiz de onun hatasını bağışladık. Onun mazbut bir koca olacağından eminim."

Eylül'de Bertie ile Alexandra, Belçika'da bir sarayda karşılaştılar. Bahçede yan yana yürürken Bertie evlenme teklif etti. Sonradan annesine o anı şöyle anlatıyordu. "Sıradan bir kaç şey konuştuktan sonra ona ülkemizi sevip sevmediğini, İngiltere'ye gelirse ne kadar kalmak istediğini sordum. Belki bir süre için gelebileceğini söyledi. Ben de gelirse İngiltere'de sürekli olarak kalmasını istediğimi söyledim; elimi ve kalbimi ona sundum. Hemen 'evet' yanıtı verdi. Ona hemen yanıtlamamasını, bu konuda düşünmesini önerdim. O da uzun süre düşündüğünü söyledi. Benden hoşlanıp hoşlanmadığını sordum. Evet hoşlanıyorum dedi. Bunun üzerine elini öptüm o da beni öptü." İki gün sonra annesine yeniden yazan Bertie duygularını coşkuyla açıklıyor: "Size bütün samimiyetimle açıklayabilirim ki onu sevdiğim kadar birini sevebileceğimi düşünemezdim. O kadar iyi ve kibar ki."

Alexandra, Kraliçe ile tanışmak için İngiltere'ye gelirken, Bertie de, Vicky ve eşi Prusya Prensi Friedrich ile Akdeniz gezisine çıktı. On yedi yaşındaki Alexandra gündüzleri yirmi iki yaşındaki nişanlısına mektup yazıyor, geceleri Kraliçe Victoria'nın yanında onun Prens Albert'la ilgili öyküler anlatmasını dinliyordu. Çekiciliğiyle Kraliçe'yi de etkilemişti. Kraliçe bu evliliği onayladığını güncesine yazmıştı: "Ah sevgili Albert onu tanısa ne kadar sevecekti." Düğün 10 Mart 1863'te

Windsor Şatosu'nda yapıldı. Düğünden önceki hafta içinde verilen yemeğe kendini 'yapayalnız hisseden' Kraliçe katılmamıştı. Ama yemekten hemen önce, 'aziz ve nazik Alix kapıyı vurdu, içeri girdikten sonra o güzel, sevimli haliyle önümde diz çöktü. Bu davranışından çok etkilendim, onu yine öptüm.' Düğün merasiminden bir gün önce Kraliçe nişanlıları Albert'ın tahnit edilmiş cesedinin bulunduğu Frogmore mozolesine götürdü. Alix'in elini Bertie'nin eline verdikten sonra ikisini de kollarından tutup: "Albert sizi kutluyor!" dedi. Alexandra da çok mutlu olduğuna inanıyordu. Düğün sabahı Vicky'ye: "Bertie ile onun durumu için evlendiğimi düşünebilirsiniz ama o bir kovboy da olsa onu yine sevecek, ondan başkasıyla evlenmeyecektim. "

Düğünden on ay sonra, buz hokeyi oynayan kocasını seyreden. Galler Prensesi acele kalkarak eve döndü, bir oğlan dünyaya getirdi. Kraliçe Victoria'yı memnun etmek için ailede doğan bütün erkek çocuklara Albert, kızlara da Victoria adını vermek gelenek olmuştu. Çocuğun da resmi adı Albert Victor Christian Edward (aile içinde Eddy) oldu. Doğum dramatik ve üzücü bir olayla aynı zamana rastladı. 15 Kasım 1863'te uluslararası antlaşmaya karşın, Prenses Alexandra'nın babası Kral IX. Christian adıyla Danimarka tahtına çıkmıştı. İktidara gelir gelmez de kısmen bağımsız Schleswig ve Holstein dükalıklarını Danimarka'ya bağladı. Alman Konfederasyonu bu olup bittiye karşı çıktı; Danimarka'ya bir ordu gönderen Prusya başbakanı Otto von Bismark ilk dış başarısını kazandı. Bu savaş Britanya kraliyet ailesini ikiye böldü. Kraliçe ve Prusya veliahtı ile evli kızı Vicky Almanlar'dan yanaydı. Prenses Alexandra da, Bertie ile birlikte 'zavallı babası' için gözyaşı döküyordu. Hükümet ve basının büyük bölümü güçlü biçimde Danimarka'yı destekliyordu. Sonunda Kraliçe, Schleswig Holstein konusunun Windsor Şatosu'nda konuşulmasını yasaklayarak iç barışı sağladı. İki yıl sonra Prusya bu dükalıkları ilhak edince Alexandra'nın bu konudaki üzüntüsü devam etti. Yıllar sonra Kayzer I. Wilhelm'in, Alexandra'nın ikinci oğlu Prens George'u, bir Prusya alayına onursal albay atadığını duyduğunda Alexandra: "Şu işe bakın! Bizim Georgie gerçekte pis, mavi ceketli Picklehaube bir Alman askeri olmuş. Bu günleri görecek kadar yaşayacağımı hiç sanmıyordum!"

1867'de yirmi iki yaşındaki Alexandra romatizmaya tutularak yatağa düştü. Romatizma krizi şubatta başlamıştı; ancak temmuzda tekerlekli sandalyeyle bahçeye çıkmaya başladı. Karısı için önceleri endişelenen Prens kısa sürede bu durumdan sıkılmaya başladı. Prenses'in nedimelerinden biri şöyle yazıyordu: "Prenses yine kötü bir gece

geçirdi. Bunun da nedeni Prens'in saat l'de geleceğini söylemesi. Prens gelmeden uyuyup kalmak istemeyen Prenses bekledi. Prens ise 3'e kadar gelmedi." Hastalık nedeniyle Alexandra dizlerini bükemiyor, topallıyordu. Bu hastalıkla birlikte, yıllar geçtikçe artan bir tür irsi sağırlık başlamıştı.

Prens Albert'ın ölümünden sonra Kraliçe Victoria yıllarca köşesine çekildi. Zamanını Windsor Şatosu ile Prens Albert'ın planlarını yaptığı iki konutta, İskoçya'da Highland'deki Balmoral Şatosu ve Isle of Wight'taki Osborne House'da geçiriyordu. Bakanları onu görmek istedikleri zaman kalkıp geliyorlardı. Prens Albert'ın yokluğunu bir türlü kabullenemiyordu. Prens'in odaları kendisi sağmış ve sanki hemen gelecekmiş gibi, kırk yıl önce bıraktığı halde duruyordu. Her akşam çamaşırları, sıcak suyu, temiz havlusu odaya konuyordu. Gardıroptaki ceket ve pantolonları sürekli ütüleniyor, fırçalanıyordu. Yatak odalarında, Prens'in yastığının üzerine Kraliçe onun bir resmini asmıştı. Gece uyurken yatağın üzerine serili olan Prens'in geceliğini tutardı. Yanıbaşındaki ufak gece masasının üstünde Prens'in elinin kalıbı dururdu, istediğinde uzanıp onu tutabilirdi. Kraliçe'nin zihninde Prens hep yaşadığı için, kendini Prens'in isteklerini, emirlerini ileten biri gibi görürdü. Bu konuda Kraliçe Victoria gayet kararlıydı: "Yinelemek isterim ki, benim kesin, geri almayacağım kararım şudur: Onun istekleri, onun her konudaki planları, onun bütün görüşleri benim için birer yasadır. Hiçbir insan beni onun isteklerine ve kararlarına aykırı şeyler yapmaya zorlayamaz. Şunu da kesinlikle belirtmeliyim ki, hiç kimse, ne kadar sadık ve iyi olursa olsun, bana yol göstermeye, bana istediklerini kabul ettirmeye ya da beni yönetmeye kalkışamaz. Onun buna nasıl karşı çıkacağını biliyorum."

Bu ödünsüz ilkelerin ana hedefi Galler Prensi idi. Daha sonraları Victoria söyle yazıyordu: "1861'den sonra birinin bana yardım etmeye kalkışmasına ya da sevgilimin durduğu yerde durmasına tahammül edemiyorum." Babası öldüğünde Bertie yirmi yaşındaydı. Albert'in isteklerini yerine getirme yönünde Kraliçe'ye yardımcı olacak yerde ayak bağı, adeta bir yük oluyordu. Albert yaşadığı sürece Bertie'nin eğitimiyle, davranışlarıyla o ilgilenmişti. Artık bu iş Kraliçe'ye düşüyordu. Kraliçe, daha önce Albert'ın yaptığı gibi başıboş oğlunu sıkı biçimde denetleyebilmek istiyordu. Tahtın sorumluluklarını ve iktidarını Veliaht Prens ile paylaşmak söz konusu değildi. Bertie olgunlaşmamış, düşüncesiz biriydi. Schleswig-Holstein bunalımı sırasında Kraliçe, Dışişleri Bakanlığı'nı, Galler Prensi'ne 'gizli bilgilerin verilmemesi' konusunda uyarmıştı. Bertie diplomatik yazışmaları

görmek istediği zaman Kraliçe hükümetle oğlu arasında 'bağımsız iletişim' kurulmasını yasaklamış ve, 'Galler Prensi'nin eskiden olduğu gibi devlet işlerine müdahaleye hakkı olmadığını, Kraliçe'nin özel ve gizli bir iletişime izin veremeyeceğini, gizli yazışmaları görmesinin olanaksız olduğunu' bildirmişti.

Resmi törenler dışında devlet işlerine karıştırılmayan Galler Prensi bir bakıma annesinden sınırlı bir özgürlük koparmıştı. Evli bir insan olarak ayrı tahsisatı ve bir konutu bulunması gerekiyordu. Londra'da, Mall'da bulunan, Christopher Wren'in, Marlborough Dükü için yaptığı Marlborough House, 1862'de bu binaya taşınan Prens ve Prenses için yeniden düzenlendi. Norfolk'ta otuz bin dönümlük, içinde sülünler ve başka av hayvanları bulunan Sandringham malikanesi satın alındı.

Prens politikadan uzaklaştırılmıştı ama sosyetenin ona karşı tutumu farklıydı. Kraliçe'nin inzivaya çekilmesinden sonra saray yaşantısı hemen hemen sönmüştü. Genç Galler Prensi ve Prensesi sosyetenin merkezi olmuştu. Kraliçe Victoria da Prens Albert gibi sosyeteyi anlamsız, çökmekte olan bir topluluk gibi görürdü. İlişkilerini kraliyet ailesi ve eski soylu ailelerle sınırlamışlardı. Prens Albert'a gülen, Kraliçe'ye acıyan sosyete şimdi genç Galler Prensi'ne ve onun güzel eşine kapılarını açmıştı. Özellikle Bertie sosyetenin kendisine sunduğu her şeyi kabule hazırdı. Her gün çeşitli toplumsal etkinliklerde bulunuyor; ziyafetleri, baloları, operaları, müzikholleri, tiyatroları, bahçe partilerini ve özel yemekleri kaçırmıyordu. Uykuya pek az bir zamanı kalıyordu. Bazı geceler Marlborough sarayında arkadaşlarıyla geç saatte yemek yedikten sonra oturup sabaha kadar kâğıt oynardı. Bazen Londra'nın gece yaşamını keşfetmek için arkadaşlarıyla dışarı çıkardı. Bu gezilerinde kraliyet arabalarına değil kiralık arabalara binerdi. Bu geziler genellikle Covent Garden'daki Evans Müzikholü'nde son bulurdu. Müzikholde arkadaşlarıyla kendilerine ayrılan, perdeleri örtülü locada otururdu.

Prens'in çevresini soylular, politikacılar, diplomatlar, yatırımcılar, tacirler, doktorlar, kâşifler, tiyatro oyuncuları oluştururdu. Bu çevreye 'Marlborough Sarayı Takımı' adı takılmıştı. Bertie'nin yalnız kalmaktan hiç hoşlanmadığını bilen çevrenin üyeleri en ufak bir işarette Prens'in yanına ulaşabilecek biçimde yaşarlardı. Prens daha sonra dostluklarını kurumsallaştırmak amacıyla Pall Mall, 25 numarada Marlborough Kulübü'nü kurdu. Hepsi de Prens'in dostları olan ilk üyeler 400 beyefendiydi. Bertie kulübün ilk başkanıydı. Yahudiler de kulübe üye

oldu. Kulüpte sigara içilmesine izin verildi. Kulübün arkasındaki bahçede bovling alanı vardı. Komşular gürültüden rahatsız olup şikâyet edene kadar Bertie ve arkadaşları bu alanda gömlekleriyle bovling oynadılar. Prens ölünceye kadar her üye olmak isteyen kişiden, başkan seçiminde Prens'i destekleyecekleri konusunda söz vermeleri isteniyordu.

Bertie dostlarına değer verir, onlara sadık kalırdı. Buna karşı onlardan da duyarlı davranmaları istenirdi. Nükteden, neşeli konuşmalardan, hoşgörülü davranışlardan; mizahi fıkraları, anekdotları ve münasip biçimde aktarılan dedikoduları dinlemekten hoşlanırdı. Buna karşı züppelerden, aşırı erdemli görünme gayretinde olanlardan, biçimci ukalalardan, sıkıcı kimselerden hazetmezdi. İncelikle yapılan Şakaları da, bir ölçüde, iyi karşılardı. Karşısındakilerden kendisine karşı saygılı davranmalarını beklerdi. Çevresindekilerin çoğu samimi Şakalarla laubalilik arasındaki sınırı aşmamayı bilen kimselerdi. Arada bir, çevreden bu sınırı aşanlar olursa onlara yumuşak davranırdı. Arkadaşları aralarında ona şişmanlığından dolayı "Tum Tum' adını takmışlardı. Sandringham'da bir gece konuklardan bir baronet uygunsuz hareketler yapınca Prens elini dostça onun omzuna koymuş ve "Freddy, Freddy sen çok sarhoşsun," demişti. Sir Frederick buna karşı ev sahibinin göbeğini işaret ederek, "Tum Tum sen de çok şişmansın," dedi. Topukları üstünde geri dönen Prens işaret ederek bir uşağı yanına çağırdı. Ertesi sabah kahvaltıdan önce Sir Frederick saraydan ayrılmıştı.

Prens'in doymak bilmez bir iştahı vardı. Ava çıkmadan önce sıcak suda pişirilmiş yumurtalar, domuz pastırması, mezgit balığı, piliç ya da çulluk yerdi. Akşam yemeğinde yedikleri on iki tabaktan az olmazdı. Yemek ne kadar çeşitli ve marifetli hazırlanmışsa o kadar hoşuna giderdi. Günün herhangi bir saatinde havyar yemekten, beyaz sek Chablis şarabı içinde pişirilmiş kerevitten bıkmazdı. Özellikle orman tavuğu, sülün, keklik ve çulluk gibi av kuşlarını severdi. İçine yer mantarı ya da kaz ciğeri doldurulmuş, zengin Madeira sosuna yatırılmış çulluk en beğendiği yemekti. Her pazar kiliseden döndükten sonra öğle yemeğinde rozbif ve Yorkshire pudingi isterdi. Gece tiyatrodan dönüşte yemesini en sevdiği şey kızarmış istakozdu. Karısı her şeyi yediğinden, çiğnemeden acele yutmasından yakınırdı. Bertie fazla içmezdi. Şampanyayı şaraplara tercih ederdi. Akşam yemeğinden sonra tek bir brendi yuvarlardı. Sigarayı severdi. Victoria döneminde bir beyefendinin hanımların yanında sigara içmesi çok ayıplanır, tütünün kokusu bile tepkileri çekerdi. Kraliçe Victoria kraliyet

saraylarında, konuk odalarında bile sigara içilmesine izin vermiyordu. Bir gün Windsor Şatosu'na gelen Alman büyükelçisi Kont Paul von Hatzfeldt, Prens'i yatak odasında pijamalarıyla yere uzanmış, başını şöminenin içine sokmuş içtiği sigaranın dumanını şöminenin bacasından üflerken görmüştü. Yemekten sonra hanımlar oturma odasına geçse bile beyler sigara içemezdi. Beyler oturur, porto şarabı ya da brendi içerlerdi. Tütünün odada koku bırakmasından kaçınılırdı. Ancak hanımlar yattıktan sonra beyler ipek 'smoking' (sigara içme) ceketleri giyer, puro ya da sigarayı bu saatten sonra tüttürebilirlerdi. Annesi tahtta oturduğu sürece Galler Prensi'nin bu kuralları değiştirmeye gücü yetmedi. Ama kendi evinde ya da gittiği başka evlerde bol bol sigara içerdi. Kahvaltıdan önce bir ufak puro ya da iki sigarayla güne başlar, günde on iki büyük puro ve yirmi sigara bitirirdi.

Kraliçe 'Marlborough Sarayı yemek takımı' adını taktığı Prens'in çevresinin davranışlarını onaylamazdı. Bu topluluğu her bakımdan tiksindirici, yabanıl, kötü ve anlamsız bulurdu. Grubun yaşayış biçimini Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde Fransız soylularının yaşayışına benzetirdi. Onun için Galler Prensi ve Prensesi, özellikle de Prens, salt sefa sürmekten hoşlanan kişilerdi. Vicky'ye bir mektubunda "Bertie ile Alix bugün Windsor'dan ayrıldılar," diye yazıyor, "İkisi de olabildiğince sağlıksız görünüyorlar. Prenses için çok üzülüyoruz. Bertie her ne kadar onunla ilgilendiğini söyleyip duruyorsa da her gece geç saatlere kadar dışarda dolaştığı için, Prenses onu beklemekten neredeyse iskelete dönecek. Şu zavallı, budala Bertie tapılası babasından ne kadar farklı. Babasının nazik, sevgi dolu, akılli nasihatlerini, benim verdiğim anne şefkatini daha yirmi bir yaşına gelmeden tümüyle yitirdi."

Ekim 1871'de, otuzuncu yaşgününden kısa bir süre sonra Prens bir köy evini ziyareti sırasında tifoya yakalandı. Onunla birlikte ziyarete katılan bir lord ve bir seyis de ateşlenerek hasta oldu ve öldü. Bertie, Sandringham'a götürüldü. Orada daha da kötüledi. Kraliçe de Sandringham'a gelerek on bir gün kaldı. Bütün kraliyet ailesi sarayı doldurdu. Gruplar oluştu. Koridorlarda birikip, Prens'in sağlığıyla ilgili gelişmeleri izlediler. Prenses Alexandra hep kocasının başucunda oturuyor, ancak dua etmek için kiliseye gittiğinde oradan ayrılıyordu. Kraliçe de hastanın odasında oturuyor, ter içinde, ateşli uykusunda sayıklayan oğluna bakıyordu. Kimse Prens Albert'ın yaklaşan ölüm yıldönümünü (14 Aralık) anımsamazlık edemiyordu. Prens Albert da on yıl önce aynı hastalıktan ölmüştü. 11 Aralık'ta Bertie arka arkaya

sayıklamaya, konuşup şarkı söylemeye başladı. Saat 19.00'da Kraliçe'ye Prens'in o gece ölebileceği söylendi. Victoria güncesine, "Bu kalbi parçalayan anlar," diye yazıyor, "Bazen doğru dua etmeyi de şaşırıyor, yalnızca Tanrı'dan mümkünse sevgili oğlumu bağışlamasını yakarıyordum." Sabah Prens daha iyi görünüyordu. 14 Aralık'ta ateşi tamamiyle düşmüştü.

Bertie değişik gezilere çıkma olanaklarını iyi değerlendirdi. 1866'da Rus Çareviçi Aleksandr (ailede Saşa diyorlardı) ile Prenses Alexandra'nın kızkardeşi Minny'nin düğünlerinde annesini temsilen St. Petersburg'a gitti. Onunla birlikte gelmek isteyen Alix hamile olduğu için evde kalmıştı. 1869'da Paris, Kopenhag, Berlin, Viyana, Kahire, İstanbul, Sivastopol, Yalta ve Atina'yı kapsayan gezisine Alix'i de götürdü. Viyana'da Hapsburglar'ın protokolünü çok sıkıcı buldu. Protokola göre İmparator Franz Josef'in bütün aile bireylerini kabul etmesi gerekiyordu. Viyana'da o sırada 27 arşidük bulunduğu düşünülürse bu kabullerin nasıl olduğu anlaşılır. Mısır'da altı mavi ve altın rengi boyanmış gemi kraliyet konuklarını Nil'de 750 kilometre güneye götürdü. Gemilerle birlikte giden mavnalarda üç bin şişe şampanya, dört bin şişe klaret, dört Fransız aşçı, Prenses'in gezilerinde bineceği beyaz eşek bulunuyordu. Kahire'ye dönüşte Bertie, Büyük Piramit'e tırmandı. Alix, Hıdiv'in haremini ziyaret etti. Haremde kadınlar ona kendi yöntemleriyle makyaj yaptılar; kocasına sürpriz olsun diye bir çarşaf ve peçe giydirip yolladılar.

Galler Prensi'nin en sevdiği yabancı ülke Fransa, Avrupa'da en sevdiği başkant de Paris'ti. On dört yaşındayken İmparator III.Napoleon'la birlikte Paris'te arabayla dolaşmış, İmparatora "Oğlunuz olmak isterdim," demişti. 1860'larda, İkinci İmparatorluk'un son on yılı içinde Bertie her fırsatta Paris'e gitti, İmparatorluk sarayının parlaklığını yaşadı. Paris'in farklı çevrelerinde, Orleans hanedanının Bourbon prensesleri, Rothschild ailesinin oğulları, Faubourg St. Germain dulları ve kibar fahişeler arasında tanınan ve sevilen biriydi. Bertie yalnız aristokratların devam ettiği ve ölümüne kadar üyesi olduğu Fransız Jokey Kulübü'nde değil cumhuriyetçi politikacılar arasında da iyi karşılanırdı. Cumhuriyetçiler yeni Alman İmparatorluğu'nun büyük gücü karşısında İngiltere'yi bir denge unsuru gibi değerlendiriyorlardı. Fransa'da genellikle başka kimlik altında dolaşır, örneğin 'Baron Renfrew' olurdu. Alexandra ile birlikte gelmişlerse 'Lancaster Dükü ve Düşesi' hatta, 'Bay ve Bayan Williams' gibi adlarla gezerlerdi. Tabii herkes onları tanırdı ama Prens'in resmi ziyaretlerden hoşlanmadığını anlayarak onları rahatsız etmezlerdi.

Londra'nın mevsimi geçince Prens yatına binmek üzere Cowes'a gider oradan da kilo vermek amacıyla Avrupa'daki kaplıca kentlerinden birine geçerdi. Avusturya'ya gittiğinde İmparator tarafından kabul edilirdi. Protokol bir yana, Franz Josef'ten hoşlanırdı. 1888'de Hapsburg imparatoru elli sekiz, Bertie kırk yedi yaşındayken, İmparator şöyle yazıyordu: "Hava hâlâ mükemmel ve ata binmek keyif veriyor. Bugün Galler Prensi'ni biraz zorlamak istedim, atımı hızlandırdım, dörtnala kaldırdım. Ama baktım bu şişko adam yanımda gidiyor. Çok dayanıklı, zor koşullarda da neşesini yitirmiyor. Ayağına giydiği hüsar pantolonu çok dar olduğu için altına bir şey giymemiş."

Prens Almanya'yı sevmezdi. Sonradan Almanya Şansölyesi olan ve Prens'i yakından tanıyan diplomat Bernhard von Bülow'a göre Bertie, "Alman sözcüğünü, dar kafalı, ahlak vaazları veren, durmadan egzersiz yapan, kaba kuvvete dayanan anlamında algılamaktan bir türlü vazgeçememiştir. Ağır zekâlı, beceriksiz ve kaba bir adam görse onun için 'Bir Alman profesörü gibi sıkıcı,' der. Zarif ve şık bulmadığı kadınları Alman Frauchen'ine benzetir." Bertie'nin Almanya hakkındaki olumsuz görüşleri, Schleswig ve Holstein'ı Danimarka'dan alan Almanlar'dan nefret eden Prenses Alexandra tarafından da pekiştiriliyordu. Bertie'nin kızkardeşi, Alman veliahtının eşi, daha sonra da İmparatoriçe olacak olan Vicky de, Berlin ve Almanya ile ilgili hiçbir şeyden hoşlanmazdı. Bertie kızkardeşini ve eniştesi Friedrich'i sever, ne zaman Almanya'ya gitse onlara da uğrardı. Ama gezilerini giderek azalttı. Yeğeni Wilhelm Kayzer olduktan sonra mecbur kalmadıkça Almanya'ya gitmedi. Bismarck ve Almanya'nın yaptığı üç savaş hakkındaki duygularını hiç gizlemedi. Almanya'nın Schleswig ve Holstein'ı ilhakıyla sonuçlanan Danimarka-Almanya savaşını 'Alman tarihinde bir leke' olarak nitelerdi. 1866'daki Avusturya-Almanya savaşında Avusturya'nın haklı olduğunu savunurdu. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı sırasında Fransa'ya yakınlık duyduğunu o kadar açığa vurdu ki Başbakan Gladstone, hatta Kraliçe ona susmasi gerektiğini hatırlatmak zorunda kaldılar.

Windsor, Osborne ya da Balmoral'da kapalı yaşayan Kraliçe Victoria'ya oğlu her zaman hareket halindeymiş gibi gelirdi. Oğluna, "Ülke ve bizler senin daha az dolaştığını görmekten memnun olacağız," diye yazıyordu. Oğlu da elinden geldiğince sabırla annesini yanıtlamıştı: "Sevgili anneciğim, bana kırk beş yaşında olduğumu anımsatıyorsunuz. Kendimi çok daha genç hissettiğimi söylemekten

çok memnun olmama karşın, yaşımı zaten hiç unutmadığımı söylemeliyim. Benim Cannes'da, Londra'da, Homburg kaplıcalarında ve Cowes'da çok eğlendiğimi söylemekle bana karşı biraz insafsız davranıyorsunuz. Cannes'in iklimi ve manzarası çok hoşuma gidiyor. Siz bu yıl gideceğinizi yazdığınız Aix'i (Aix-en-Provence) ne kadar severseniz ben de Cannes'ı o kadar çok seviyorum... Londra'ya gelince, sanırım sevgili anneciğim, sanırım Londra'da bütünüyle keyif için oturmadığımızı, hatta orada oturmaktan hiç hoşlanmadığımızı siz de bilirsiniz. Homburg'a sağlık nedeniyle, Cowes'a Londra'nın yorgunluğunu atmak için deniz havası almaya, yata binmeye gidiyorum. Hiç kusursuz biri olmadığımı benden daha iyi kimse bilemez. Yine de bana verilen ve giderek artan görevleri elimden geldiğince yerine getirmeye çalışıyorum. Hiç yapmaktan hoşlanmadığım görevlerin bile üstesinden gelmeye uğraşıyorum. Eski bir İngiliz atasözü vardır: 'Hiç eğlenmeden çalışan Jack, ahmak bir oğlan olacak,' büyük ölçüde doğru."

Huzursuz Prens'i dış geziler de rahatlatamıyordu. Bertie yirmi beş yaşından sonra Alexandra'ya sadık kalmadı. Prenses'in sağırlığı ilerledikçe Prens'in iç sıkıntısı da arttı. Prenses önceleri eşine ayak uydurmaya çalıştı ama başaramayınca çabalamaktan vazgeçti. Prens geç saatlere kadar dışarda kalıyor, sosyetenin çekici kadınlarıyla birlikte dolaşıyordu.

Victoria dönemi İngiltere'sinde beyefendiler, sosyetenin 'aktris' adı verdiği sokaklardaki ya da randevu evlerindeki kadınlarla canları istediği kadar ilişki kurabilirlerdi. İyi ailelerin evlenmemiş kızlarına yaklaşmak ise kesinlikle yasaklanmıştı. Evlenen genç kadınlara da, kocalarına adlarını sürdürecek, mirasını bırakabileceği birkaç erkek evlat verene dek kimse yaklaşmazdı. Toplumsal yapının temel kuralı basiretli hareketti. Her şey bilinir ama hiçbir şey açıklanmazdı. En kötü şey boşanmaktı. Davalarda tarafların birbirleri aleyhine ileri sürdükleri iddialar orta ve alt sınıflara bilgi veren gazetelere yansıyınca aristokrat kesim, Kraliçe Viktoria ve İngiltere Kilisesi tarafından ortaya konan ahlak standartlarıyla bir kez daha alay etmek fırsatını yakalamış olurdu.

Galler Prensi bu kurallara uymaya çok dikkat ederdi. Başarılı bir sahne sanatçısı olmasına yardım ettiği, güzel Lillie Langtry ile ilişkisi, kocasının açıkça göz yummasıyla sürmüştü. Lady Brooke (daha sonra Warwick Kontesi) ve Bayan George Keppel ile olan ilişkilerinde de bu

hanımların kocaları hiçbir hoşnutsuzluk belirtisi göstermemişti. Prenses Alexandra bu kraliyet yatak odası dramlarında kendinden beklenen rolü kusursuz oynamıştı. Prenses'e göre öteki kadınlar, 'Bertie'siyle' ilişkilerini sarsamazdı. Onların da böyle bir niyeti yoktu zaten. İlişkiler bir rezalete dönüşmediği sürece durumu, soylu biçimde, soğukkanlılıkla geçiştirir, hatta hoşgörüyle gülüp geçerdi. Georgina Battiscomb, Prenses'in davranışı hakkında tanığı olduğu bir olayı aktarıyor: "Bir gün Alexandra pencereden bakarken, tesadüfen, o sirada Sandringham'a üstü açık at arabasıyla gelen kocasıyla metresini gördü. Prenses o zarif biçimini aradan geçen yıllara karşın hiç yitirmemişti. Prens'in metresi Alice Keppel ondan yirmi beş yaş daha genç olduğu halde çok şişmandı. Yanındaki Galler Prensi de kendisine takılan 'Tum Tum' adını hak ediyordu. Arabanın içine zorla sığmış bu iki şişkonun görünüşü Prenses'e çok komik geldiği için nedimesini bu komik manzarayı paylaşmak için yanına, pencereye çağırdı. Arabadakilerin hallerini kahkahalarla seyretti."

Kraliçe Victoria oğlunun, günlerini Marlborough Sarayı'nda 'yemek takımı' ile, boş geçirdiğinden yakınırken başbakanların Prens'e bir görev bulma girişimlerini de engellerdi. Başbakan Gladstone bu konuda epey çaba harcıyordu. Bir gün Prens'i Sandringham'da ziyaret ettikten sonra Kraliçe'ye, Prens'in okuma alışkanlığı edinmesi için teşvik edilmesi gerektiğini yazdı. Kraliçe ona şöyle karşılık verdi: "Kraliçemiz, Galler Prensi'nin, okumaktan asla hoşlanmadığını söylemek zorunda. Prense, çocukluğundan beri okumayı sevdirmek mümkün olmadı. Gazeteler ve çok ender olarak bir roman, okuyup okuyacağı budur."

Kraliçe Victoria'nın saltanatı uzuyordu. Prens de bu sürede ciddi bir şeyle uğraşmıyordu. 1892'de Bertie'nin yardımcılarından biri bir başkasına şöyle yazıyordu: "Galler Prensi bana, Cowes da kalmasınının fazla gerekli olmadığını (kendisi orada kalmak istemesine rağmen), çünkü Kraliçe'ye bir yardımı dokunamayacağını yazdı. Çünkü orada Prens'in her hareketi, her sözü alaya alınıyor." Bertie yine de dayandı. Tahta çıkacak yaşa geldikten, evlendikten sonra hemen hemen kırk yıl süreyle kendisi için beşeri ve siyasi bakımdan çok önemli olan iktidara geçme anını hem bekledi hem de bu anın bir gün olup gerçekleşeceğinden korktu.

Kraliçe Victoria'nın birinci dereceden kuzenleri Avrupa'nın dört bir yanında birbirleriyle evlenmişlerdi. Onun için krallar, imparatorlar

birbirlerine Bertie, Georgie, Saşa, Nicky, Fritz ya da Willy diye gayet samimi biçimde hitap ederlerdi. Bunların hepsi için Windsor Şatosu'nda yaşayan ufak tefek ihtiyar kadın 'Nine'ydi. Dokuz çocuğunun hepsi, torunlarının çoğu evlenmişti. Öldüğünde yaşayan torun çocuklarının sayısı otuz yediydi. Aile içi konularda verdiği kararlar kesindi. Ailedeki çocuklar onun yaşlı başlı krallara, imparatorlara ufak bir çocukmuş gibi hitap etmesini şaşkınlıkla izlerlerdi. Bir gün dört çocuğu, Edinburgh Dükü, Connaught Dükü, Prens Leopold ve Prenses Beatrice annelerini ziyarete, Victoria and Albert yatına gelmişlerdi. Onlardan daha önce yata gelen Kraliçe yattaki çalışma odasındaydı. Akdeniz Filosu komutanı olan oramiral Edinburgh Dükü yatın kaptanına hareket emri vermişti. Kaptan gayet nazik bir biçimde özür dileyerek Kraliçe'nin izni olmadan hareket edemeyeceklerini açıkladı. Artık her biri koskoca insanlar olan Kraliçe'nin çocukları hayretle Edinburgh Dükü'nün yüzüne baktılar. "Annemize sormadınız mı?" diye şaşkınlıklarını belirtiler. O da, "Hayır sormadım, siz sordunuz sandım," diye yanıtladı. Kraliçe'nin izninin alınması için Connaught Dükü gönderildi. Olayların gelişimini izleyen ve ne olacağını merak eden Kraliçe yatın kalkması için gereken onayı verdi.

Prens Albert'ın katı biçimciliği, disiplin merakı, ardından da onun ölümünün getirdiği matem havası yüzünden iyice bastırılan Kraliçe'nin espiri anlayışı zamanla yeniden ortaya çıkmıştı. Albert'ı hiç unutmamasına, Windsor'dayken her gün Frogmore mozolesini ziyaret etmesine karşın, Kraliçe artık gülümsüyordu. Daha sonraları ise eskisi gibi gülmeye, kahkaha atmaya başladı. En çok güldüğü şeyler kendini beğenmiş kişilerin bozulması, bir hilenin ya da sahtekârlığın ortaya çıkması, dilin gülünç biçimde yanlış kullanılmasıydı. Bir gece Osborne Sarayı'nda Kraliçe, işitmesi iyice ağırlaşmış bir ünlü amirali kabul etmişti. Victoria amirale önce filosunu, filoyla gerçekleştirdiği hizmetleri sordu. Sonra konuyu değiştirerek amiralin kız kardeşinden söz etmeye başladı. Kulağı iyi işitmeyen amiral Kraliçe'nin iyi bir tamiri gerektiren sancak gemisinden söz ettiğini sanarak, "Evet efendim, geri dönünce onu bir kenara çekip, bir yanına yatıracağım, altındaki midyeleri bir güzel kazıtacağım," deyince, Kraliçe bir saniye kaptanın yüzüne baktı ve sonra salon, bir türlü durduramadığı kahkahalarıyla dakikalarca çınladı. Ama bazen bunun tam tersi de olurdu. Kabalık, terbiyesizlik, adaba aykırı hareketler karşısında Kraliçe hemen irkilir, yüzü asılır, gözleri taş gibi, karşıdakinin toplumsal geleceğini karartan bir sesle, "Hiç hoşlanmadık," derdi.

Daha sonraki yıllarında Victoria'ya bir kraliçe ve kadın olarak özel ihtimam gerekti. Muhafazakâr parti lideri olarak iki kez başbakanlık yapan Beaconsfield Lordu, Benjamin Disraeli yaşamının son yıllarında Matthew Arnold'a şunları anlatmıştı: "Herkes yağcılığı seviyordu. Hele kraliyet söz konusu olunca artık dalkavukça davranışlar daha sıklaşırdı." Disraeli de bol bol dalkavukluk yapardı. Victoria'yı Hindistan İmparatoriçesi ilan etmişti. Doğum gününde de Kraliçe'yi kutlama konuşmasında: "Bugün Lord Beaconsfield güçlü bir hükümdarın imparatorluğu yönetme biçimini, imparatorluğun genişliğini, donanma ve ordularının başarılarını ve gücünü kutlama görevini yerine getirmek isterdi," demişti. "Ama ne yazık ki bunu yapamıyor, çünkü bu sirada başka şeyler düşünüyor. Sonsuz lütufkârlığı, parlak zekâsı, güçlü iradesiyle onu görevlendiren ve zor durumlarda lütufkâr desteğiyle esin kaynağı olan büyük bir hükümdarın hizmetkârı olarak bir takım görevleri üstlenebilme olanağı bulduğu için kendini şanslı sayıyor."

Dört kez başbakanlık görevinde bulunan Liberal Parti'nin lideri William E. Gladstone'un, Disraeli gibi duyguları etkileyebilme yetenegi yoktu. Muhafazakâr eğilimli olan Kraliçe Victoria, Gladstone'un bazı kararlarını doğru bulmazdı ama buna karşı birçok Liberal Partili bakanla iyi geçinirdi. 1880'de Disraeli'nin yerine Gladstone'un başbakan olması gerekince Kraliçe özel sekreterine, Gladstone'u başbakan atamaktansa 'yakında tahttan feragat etmeyi düşündüğünü' söyledi. "Bu yarı çılgın tahrikçi kısa sürede her şeyi mahvedecek, bir diktatör olacak." Aradan 12 yıl geçtikten sonra Gladstone dördüncü kez başbakan olunca: 'Ülkenin, Avrupa'nın, geniş imparatorluğun ve onlarla ilgili çıkarların bu seksen iki buçuk yaşındaki ihtiyarın titreyen ellerine bırakılması tehlikesi karşısında' üzüldüğünü belirtti. "Berbat bir sınav olacak ama bereket ülke güçlü durumda," dedi. Gladstone'un sorunu Disraeli gibi Kraliçe'nin gözüne girmeyi bir türlü başaramamasıydı. Ne kadar nazik davranmaya çabalarsa çabalasın bir Disraeli diliyle konuşması ya da yazması düşünülemezdi. Gladstone, Kraliçe'ye gönderdiği yazılarda, onunla yaptığı konuşmalarda elinden geldiğince saygılı, hatta aşırı saygılı olmaya çalışırdı. Ama Kraliçe kendisine bir kadın gibi davranılmasını istiyordu. "Gladstone benimle sanki bir kamu toplantısındaymış gibi konuşuyor," diyordu.

İngiltere halkı için Victoria bir bireyden öte biriydi, hatta bir kraliçeden de fazla biri. Kraliçe -*anımsayabildikleri kadarıyla*- kişiliğinde tarihi, gelenekleri, devleti, toplumun yapısını ve ahlakını özümsemişti. Halk onun hükümdarlığını sürdürmesini, görevlerini

yerine getirmesini, yaşamlarını ilgilendiren konularda onlar yerine kararlar vermeye devam etmesini istiyordu. Kraliçe onları hiç düş kırıklığına uğratmadı. Halk da ona her zaman destek verdi, itaat etti, saygılarını sundu. Bir akşam Londra'daki tiyatrolardan birinde Kleopatra'yı ateşli bir biçimde oynayan Sarah Bernhard'ı seyreden bir hanım perde indikten sonra yanındaki arkadaşına, "Bizim sevgili kraliçemizin yaşamından ne kadar da farklı," diyordu.

Vicky ve Willy

Kraliçe Victoria'nın, ilk çocuğunu doğurmasına yardımcı olan doktor "Ah Madam, bir prenses," demişti. Yirmi bir yaşındaki Kraliçe, "Önemli değil, bundan sonraki prens olur," diye yanıtlamıştı.

Bertie on bir ay sonra doğdu. Ama 'Çok sevgili Albert' ile Kraliçe'nin en sevdikleri çocukları, Vicky diye çağırdıkları ve daha sonra Almanya İmparatoriçesi ve Kayzer II. Wilhelm'in annesi olan, ilk doğan kızları Victoria Adelaide Mary Louise idi.

Albert, Fransızca ve İngilizce'yi, anne ve babasıyla konuştuğu Almanca kadar rahat kullanabilen küçük, zeki kızına hayrandı. Vicky'nin parlak bir zekâsı vardı. Galler Prensi ile başları dertte olan öğretmenler, Vicky'nin dersleri konusunda çok olumlu raporlar veriyorlardı. Vicky iradeli, inatçı ve duyguluydu. Çocukluğunda bir gün Kraliçe ile konuşan bakanları susturarak annesine bir şeyler söylemek istemiş; bakanlar oralı olmayınca ayağını yere vurarak, "Kraliçe, Kraliçe söyle onlara beni dinlesinler," demişti. Kraliçe onun bu sert tutumunu yumuşatmaya çalışmıştı. Vicky on üç yaşındayken Kraliçe'yle çıktığı bir araba gezisinde, seyislerin koşuşturmalarını seyretmek için sözde mendilini arabadan düşürmüştü. Victoria arabacıya durmasını emrettikten sonra "Victoria, git mendili al," demişti. Kraliçe yetenekli kızını yalnız Bertie ile kıyaslamıyor, zaman zaman onu kendisine benzetiyordu. Kızına büyüdüğü zaman yazdığı bir mektupta, "Bertie benim karikatürüm. Sen tümüyle sevgili babanın çocuğusun. Çok bilgilisin, felsefeyle ilgileniyorsun, ciddi kitapları okumayı seviyor, onları benden iyi anlıyorsun. Bu beğeni düzeyini benden almadığın belli," demişti.

Prens Albert bu çok özel nitelikleri olan kızı için gelecekle ilgili çok özel planlar yapıyordu. Albert hep liberal, gelişmeden yana, barış içinde birleşmiş bir Avrupa düşlerdi. Bu soylu Avrupa'nın temel dayanağı olacak ikiz sütunlardan biri liberal İngiltere'nin anayasal monarşisi ise diğeri de yeni liberalleşen Prusya'nın önderliğinde birleşecek olan, birleşik Almanya'ydı. Gerçi Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm ile, ondan sonra tahta çıkacak olan kardeşi I. Wilhelm katı muhafazakâr kişilerdi, ama ikisi de yaşlanmıştı. Gelecek, Wilhelm'in

genç oğlu Prens Friedrich'indi. Friedrich çok parlak bir zekâya sahip değilse de, yakışıklı, dost canlısı ve dürüst bir insandı. Albert onun aklı başında, ne istediğini iyi bilen, Vicky gibi bir eş tarafından yönlendirilebileceğinden emindi.

Kısaca Fritz diye çağırdıkları Friedrich ile Vicky 1851'deki Büyük Sergi'de karşılaştıklarında Fritz yirmi, Vicky on yaşındaydı. Dört yıl sonra, Balmoral yakınlarındaki bir tepenin yamacında gezinirlerken uzun boylu, sarışın Prusya Prensi on dört yaşındaki Prenses'e evlenme teklif etti. Gelin on yedi yaşına basana kadar ertelenen düğünün yapılacağı yer konusunda Britanya ve Prusya hanedanları arasında rekabet başladı. Prusya, Hohenzollern prenslerinin geleneksel olarak Berlin'de evlendiklerini açıkladı. Kraliçe Victoria, dışişleri bakanına, bu düğünün İngiltere'den başka yerde yapılmasını birtakım özel ve resmi nedenlerle Kraliçe'nin kabul edemeyeceğini Prusya dışişleri bakanına iletmesini söyledi. "Prusya prenslerinin geleneği ne olursa olsun bu prenslerin her zaman İngiltere Kraliçesi'nin kızıyla evlenme gibi bir olanakla karşılaşmadıklarını, bu konuyla ilgili tartışmaların böylece sonuca bağlandığını ve kapandığını," bildirdi.

Artık fazla söze gerek yoktu. Düğün 25 Ocak 1858'de Londra'daki St. James's Kilisesi'nde yapıldı. Evliler, bir düğünde ilk kez çalınan Mendelssohn'un 'Düğün Marşı' eşliğinde kiliseden ayrıldılar. Vicky gözyaşları içinde Almanya'ya gitti. Kraliçe de kızına sarıldığında ağlıyordu. Daha sonra şöyle yazıyor: "Zavallı sevgili yavrum! Onu sımsıkı sarılarak kutladım; ne diyeceğimi bilemiyordum. İyi Fritz'i öptüm, elini birkaç kez sıktım. Fritz de konuşacak durumda değildi; gözleri sulanmıştı." Gravesend'de ağlayan gelin: "Babamdan ayrılırsam ölecekmişim gibi geliyor," diyordu. Manş Denizi kenarında rıhtımda babasının yanında duran Bertie de hıçkırıyor bir yandan da kızkardeşini Avrupa'ya götüren gemiye el sallıyordu. Yalnız Prens Albert kendine hâkimdi. O da Windsor'a döner dönmez kızına bir mektup yazdı: "Ben duygularını kolayca açığa vuran bir insan değilim. Bu yüzden benim için ne kadar aziz bir varlık olduğunu bilemeyeceksin..."

Vicky, Berlin'de soğuk karşılandı. Prusya sarayı ve toplumunun bu 'İngiliz'le evliliğe karşı olduğunu bilen, İngiltere'nin Berlin elçisi Lord Bloomfield hükümdarının kızını ziyaret etmekten bile kaçındı. Prens Albert'in liberal Almanya planını bilen muhafazakâr Almanlar bu planı uygulamak için kızının evliliğini kullandığını düşündüler. O sırada

Frankfurt'taki Federal Diet'te (Meclis) Prusya delegesi olan Otto von Bismarck bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Benim bu 'İngiliz' evliliği hakkında ne düşündüğümü soruyorsun... Buradaki 'İngiliz' sözcüğünden pek hoşlanmıyorum. Prenses akıllı ve iyi kalpli biri olarak bilindiği için bu evlilik başarılı olabilir. Eğer Prenses İngilizliğini yurdunda bırakır ve bir Prusyalı olmayı başarabilirse bu ülkemiz için büyük bir mutluluk olabilir. Eğer Prusya tahtına oturacak müstakbel kraliçemizde bir nebze İngilizlik kalırsa o zaman bütün sarayda İngiliz etkisi hissedilecektir." Prusya kraliyet ailesi için on yedi yaşındaki gelinin rahat edip etmediği pek önemli değildi. Uzun süren nişanlılık dönemine karşın yeni evlilere ayrı bir ev hazırlanmamıştı. Evliler ilk kışlarını Berlin Şatosu'nun kendilerine ayrılan karanlık ve soğuk bir bölümünde geçirdiler. Onlarla birlikte kalan ve evin rahatsızlığını paylaşan nedimelerden biri şöyle yazıyordu: "Gizemli görünüşlü, çok büyük odaları birbirine bağlayan sonsuz karanlık koridorlarda krallık ailesinin çoktan unutulmuş eski üyelerinin portreleri asılı. Rüzgâr uzun bacaların içinde ıslık çalıyor..."

Vicky Prusyalılar'ın her zaman giydikleri çizmelerden hoşlanmıyordu. Şatoda bir hamamın olmamasına da alışamamıştı. Prusya gümüş tabaklarının ince oluşundan, formalitelerden, monoton yaşamdan, Prusyalılar'ın uzun saray merasimlerinden nefret ediyordu. Prenses'e göre bunların hepsi İngiltere'de çok daha iyiydi. Berlin'de üç yıl geçirdikten sonra 1860'ta kocasına siyasal önerilerde bulunmaya başladı. İngiltere'yi kısa bir ziyareti sırasında Almanya'daki kocasına şöyle yazıyordu: "Bir ülkenin yönetimi yalnızca krala ve bir avuç ayrıcalıklı kişiye bırakılamaz. Bu adalete aykırıdır. Devletin yönetimine katılmak her bireyin, bütün bir ulusun hakkıdır. Prusyalı bir prensin aldığı eğitim, onun günümüzün gereklerine uygun davranmasını sağlayamaz. Siz yine de annenizin sevgi dolu ilgisi sayesinde öbür Almanlardan çok daha iyi yetişmişsiniz... Ama yine de eski liberal ve anayasal kavramları pek bilmediğiniz gibi onlara güven de duymuyorsunuz. Bu evlendiğimizde de böyleydi. Ama aradan geçen yıllarda büyük ilerleme gösterdiniz."

Vicky İngiltere'den vatanı olarak söz etmeyi sürdürdü. 1871'de, Prusya'da on üç yıl kaldıktan sonra, bir arkadaşına şöyle yazıyordu. "Sizlerden ve sevgili İngiltere'mden ayrıldıktan sonra kendimi nasıl sıkıntılı, melankoli içinde ve garip hissettim, düşünemezsin. İngiltere'ye her gelişimde bu değerli toprak parçasına bağlılığımın daha da arttığını hissettim." Kayzer II. Wilhelm de anılarında: "Annem her konuda İngiltere ile Almanya'yı karşılaştırır, Almanya'da her şeyin

yanlış olduğunu ileri sürerken, 'memleketim' diye söz ettiği İngiltere'de her şeyin daha iyi olduğunu savunurdu." II. Wilhelm annesinin davranışını şöyle açıklıyor: "Avrupa ile hiç ilgisi olmayan, kendine özgü bir yaşam biçimi bulunan... sonradan geldiği ülkeden tamamen farklı gelenekleri olan bir ülkede doğmuş, büyümüş. Prusyalılar İngiliz değil Avrupalı... Monarşi ve sınıf anlayışları İngilizler'den çok farklı... Bütün bu farklı koşullara karşı annem yine de aldığı İngiliz eğitiminin, saplantılarının ve dünya görüşünün etkisinde ulusal mutluluk yaratmak için müthiş bir gayretle çalışıyor."

27 Ocak 1859'da on sekiz yaşında olan Prenses Victoria, Kayzer II. Wilhelm olarak Almanya İmparatorluğuna yükselecek oğlunu doğurdu. Anestezi yapılmadan uzun ve sancılı bir doğuma katlanmak zorunda kaldı. Zor olan doğum sırasında forsepsle bebeğin alınması gerekti. Forseps sol kolu zorladı. Bebeğin sol kolu felç oldu, kasları ezildi. Bu durum doğumdan üç gün sonra anlaşıldı. Yapılan muayenede forsepsin kolu yerinden çıkaracakmış gibi zorladığı anlaşıldı. Hemen başlayan tedavi ve egzersizlere karşın kol ve el düzelmedi. Wilhelm'in yaşamı boyunca sol kolu ve eli küçük, güçsüz kaldı, hemen hiçbir işe yaramadı. Wilhelm'in ceket ve paltolarının sol kolları, sağına oranla biraz daha küçük kesilirdi. Bu küçük eliyle ya eldivenlerini ya kılıcının kabzasını tutar ya da bu elini cebine sokardı. Wilhelm normal çatal bıçak da kullanamazdı. Yemeklerde bir uşak ya da yanında oturan kişi onun tabağındaki eti keserdi.

Çocuk çok küçükken bu gerçekler tam anlamıyla bilinmiyordu.

Wilhelm henüz otuz dokuz yaşında olan Kraliçe Victoria'nın, ilk torunuydu. Victoria'nın isteğine uyularak çocuğa Albert adı verildi. Tam adı Friedrich Wilhelm Victor Albert oldu. Aile içinde kısaca Wilhelm ya da Willy diye çağırılırdı. Kraliçe Victoria torununun dünyaya gelmesine çok sevinmişti. Onu ilk kez yirmi aylıkken gördü. "Bizim... sevgili torunumuz... yürüyebiliyor... Siyah kurdelelerle süslü bir entari giymiş... Güzel, tombul, beyaz, yumuşak teni var. Yüzü güzel Fritz ve Vicky'ye benziyor. Gözlerini Fritz'den, dudaklarını ve güzel kıvırcık saçlarını da Vicky'den almış." Wilhelm iki buçuk yaşındayken Vicky onu Osborne'a getirdi. Dedesi Albert onu Şam işi ipekli masa örtüsüne sararak salladı. Çocuk neşe içinde çığlıklar atarken Kraliçe Victoria böyle sallanmasını tehlikeli bularak onaylamadığını gösterecek biçimde gülümseyerek başını sallıyordu.

Dört yaşındayken Wilhelm yine İngiltere'ye, amcası Bertie'nin, Prenses Alexandra ile düğününe götürüldü. Düğün merasiminde anneannesinin armağanı olan bir İskoç Highland elbisesi giymişti. Kıyafetin oyuncak kaması da eksik değildi. Düğün merasimi sırasında bir ara içi sıkılan Willy huzursuzlandı. Willy'ye göz kulak olması söyle nen on sekiz yaşındaki dayısı Edinburgh Dükü Alfred, ona uslu durmasını söyleyince kamasını çeken Willy onu tehdit etti. Alfred onu zorla yakalayıp kamayı elinden almak isteyince kamayı bacağına sapladı. Bu olayı görmeyen Kraliçe Victoria için Wilhelm hep 'zeki, aziz, küçük, iyi çocuk, sevgili meleğim Vicky'nin en sevdiği çocuğu...' olarak kaldı.

Wilhelm'in sakat kolu Vicky'nin hep aklına takılıyordu. Çocuğun sakatlanmasından kendini sorumlu tutuyordu. Dengesiz duruşu, uzun boylu, sağlıklı babasına çok az benzemesi onu üzüyordu. Bir süre oğlunun sakatlığını ve bu konudaki duygularını saklamaya çalıştı; sonra Mayıs 1870'te Kraliçe Victoria'ya yazdığı mektupta içini döktü: "Kolu iyileşmiyor. Wilhelm kendisinden çok küçük çocuklarla idman yaparken başarılı olamıyor. Dengesi bozulduğu için hızlı koşamıyor, ata binemiyor, dağa tırmanamıyor, yemek yerken bıçak kullanamıyor. Elimizden gelen her şeyi yaptık ama düzelemedi." Yedi ay sonra yine bu konuda yazıyordu: "Kolu böyle berbat durumda olmasa çok güzel bir çocuk olacak ama bu kolu yürüyüşünü, duruşunu, bütün hareketlerini bozuyor. Onu utandırıyor. Başkalarına bağımlı olduğunu, kendi başına bir şey yapamayacağını düşünüyor. Bu durum benim için dışa vurulamaz bir üzüntü kaynağı olmaya devam ediyor."

Wilhelm tekrar tekrar bu sakatlığı gidermeye, onun etkilerini silmeye çalıştı. İdman hareketleri yaptı; yüzmesini, yelken kullanmasını, ateş etmeyi öğrendi. Anılarında: "En zorlandığım alan ata binme oldu. Annem tahtın varisi olarak mutlaka ata binmesini öğrenmem gerektiğini söylüyordu. Ata binememi hoşgörüyle karşılayamıyordu. Ben sakat olduğum için bunu başaramayacağıma inanıyordum. Üzülüyor ve korkuyordum. Etrafta kimse olmadığı zaman ağlıyordum," diye yazar. Sekiz yaşındayken başladığı binicilik dersleri Wilhelm için bir dayanıklılık denemesiydi. Büyükleri de ata binmesini öğrenmesi için insafsızca baskı yaptılar. Binicilik öğretmenine göre, "Ağlayan prens üzengisiz ata biniyor, atı rahvan sürmesi isteniyordu. Prens durmadan düşüyor, her düşüşünde ağlayıp yalvarmalarına karşın yeniden ata bindiriliyordu. Haftalar süren bu işkenceden sonra güç görev başarıldı, at üzerinde dengesini bulmaya

başladı." Kayzer II. Wilhelm anılarında, "Alınan sonuç yöntemin doğruluğunu ortaya koydu. Ama dersler çok acımasızdı. Benim bir kurban gibi çektiğim acılara tanık olan küçük kardeşim Heinrich, benim halime acıyarak ağlardı," der. Wilhelm bu acımasız binicilik dersleri fikrinin kimden çıktığını kuşkusuz biliyordu. Anılarında, derslerden sorumlu öğretmen Hinzpeter'in iyi birisi olduğunu yazan Wilhelm, "Ama," diyor, "Onun benim için iyi bir öğretmen olduğundan kuşkuluyum. Beni bu işkenceye girmeye zorlayan, zorla midilliye binmemi isteyen annem olmalı."

Vicky oğlunun eğitiminin sorumluluğunu üstüne almıştı. Kraliçe Victoria'ya şöyle yazıyordu: "Onun eğitimi çok önemli. Onun ülkesiyle gurur duyan, ülkesine bağlı, vatanına hizmet etme arzusuyla yanan bir genç olarak yetişmesini istiyorum... Belki İngilizlere özgü bağımsızlık duygusunu, Manş Denizi'nin bu yakasında pek az rastlanan İngiliz sağduyusunu ona aşılayabilirim." Wilhelm ve ondan üç yaş küçük kardeşi Heinrich öğretmen George Hinzpeter'e teslim edildi. Hinzpeter onlara Latince, matematik, tarih ve coğrafya öğretiyordu. İngilizce ve Fransızca öğretmenleri de vardı. Wilhelm, Shakespeare'i, Dickens'ı, Sir Walter Scott'ı, Byron'ı, Macaulay'i, Tennyson'ı, Defoe'yu ve James Fenimore Cooper'ı okudu. İki kardeş anneleriyle İngilizce konuşuyor, bu dili Almanca kadar rahat kullanabiliyorlardı. Wilhelm sonraları hangisinin anadili olduğunu karıştırdığını söyleyecekti. Wilhelm yedi yaşındayken dersleri sabah altıda başlar, akşam altıya dek sürerdi. Yemekler ve idman için iki küçük ara verilirdi. Hinzpeter'in eğitim felsefesi, öğrencisine güçlü bir görev duygusu ve vatana hizmet anlayışı aşılamayı hedefliyordu. Wilhelm sonraları bu eğitimi şöyle anlatır: "Sürekli özveriyle karakter güçlendirilmeye çalışılıyordu. Spartalılara özgü sert disiplin anlayışı geçerliydi... Amaç, görevlerin mutlak yerine getirilmesi zorunluluğunun öğretilmesiydi. Görevin yerine getirilmesi doğal olduğu için kimse aferin demez, öğücü şeyler söylemezdi. Hiçbir yorum yapılmazdı... Öğrenciden en kusursuz duruma gelmesi gibi olanaksız bir şey istenirdi. Doğal olarak bu erişilmesi olanaksız; hedefe varılamayacağı için de övgüye yer verilmezdi."

Vicky yazdığı mektuplarda sık sık oğlunu övme olanağı buluyordu. Oğlu sekiz yaşındayken annesine, "Willy sevgi dolu, ilginç, çekici bir çocuk; zeki ve neşeli. Onu biraz şımartmamak olanaksız. Büyüdükçe daha yakışıklı oluyor. İri gözleri bazen düşünceli, hülyalı bakıyor bazen de neşeyle parlıyor," diyordu. Wilhelm on ikisine bastığında ise Vicky annesine şöyle yazdı: "Wilhelm'i görseniz çok hoşunuza gidecek.

O da Bertie gibi sıcakkanlı, dost canlısı, çok sevimli olabiliyor. Belki çok parlak bir zekâsı yok, ama yeterince sağlam karakterli, yetenekli değil ama sevimli bir çocuk. Büyüyünce yararlı bir insan olacağını umuyor ve ona güveniyorum. Babasına ve onun Prusyalı ailesine benzemiyor." Anne ve oğlu birlikte pek çok mutlu anı paylaştılar. Vicky yağlı ya da sulu boya manzaralar, portreler, ölüdoğa ve çiçek resimleri yaparken, Wilhelm onun stüdyosunda mutlu anlar geçirdiğini anımsıyor: "Annem resim sehpası başında resim yaparken ben ona gülünç İngiliz öyküleri okurdum... Çok hoşuna giden bir şey duyunca paletini elinden bırakarak kahkahalarla gülerdi." Arada kızkardeşini ziyarete gelen Galler Prensi yeğenlerini çok beğenirdi. O da Kraliçe Victoria'ya, "Wilhelm ve Heinrich'den (O büyük bir olasılıkla William ve Henry diyordu) daha sevimli çocuklarla karşılaşmak olanaksızdır," diye yazıyordu.

Vicky, Prens Albert'in önerileri doğrultusunda Wilhelm'e liberal bir eğitim vermek istiyordu. Prusya sarayının taşralı havasından onu uzak tutmak için elinden geleni yaptı. 1874'te on beş yaşındaki Wilhelm'le on ikisindeki Heinrich yanlarında öğretmenleri Hinzpeter olduğu halde Kassel'deki bir okula gittiler. Burada geçirdikleri iki buçuk yılda iyi Alman ailelerinin çocuklarıyla kaynaştılar. Ocak 1877'de Wilhelm okulu bitirdi. On sekiz yaşına gelince anneannesi ona bir dizbağı nişanı verdi. Aslında Victoria torununa daha düşük dereceden bir nişan vermeyi düşünmüştü ama Vicky bunu kabul etmemiş, en yüksek nişanı istemişti. Annesine, "Willy, Bath Nişanı almaktan da çok mutlu olacaktır, ama Alman ulusu bundan hoşnut olmaz," diye yazmıştı. Kassel'de öğrenimini tamamlayan Wilhelm, Bonn Üniversitesi'nde dört dönem hukuk ve politika derslerini izledi. Üniversitede Borussia öğrenci derneğine girdi, ama öğrenci derneğinin bol içki içme geleneğine pek uymadı. Yine dernek öğrencileri arasında yaygın olan düelloyu denemesine de izin verilmedi. On dokuz yaşında Bonn'a gelen Wilhelm hafta sonlarında Hesse-Darmstadt Büyük Düşesi olan teyzesi, Kraliçe Victoria'nın ikinci kızı Alice ve onun çocuklarıyla birlikte Darmstadt'ta oluyordu. Burada kuzenleriyle çok iyi anlaşan Wilhelm, kuzeni on dört yaşındaki Elizabeth'ten hoşlanıyordu. Elizabeth'in 1878'de on iki yaşında olan kız kardeşi Irene, Wilhelm'in küçük kardeşiyle evlenecektir. Bir başka kız kardeş Alix ise (1878'de altısında) Çar II. Nikola ile evlenip Rus Çariçesi Alexandra olacaktır. Kısaca Ella dediği kız ise Prusyalı kuzenini küstah buluyordu. Wilhelm ata binmelerini, atış yapmayı, kürek çekmeyi ya da tenis oynamayı istiyor, yorulunca da herkesi yanına toplayıp yüksek sesle İncil'den bölümler okuyordu. Ella'yı da hep yanında istiyordu. Evlenme girişiminde bulunması için kız ona hiç cesaret vermedi. Wilhelm

Almanya İmparatoru olunca, Rusya Grandükü Sergey'le evlenen Ella'yla görüşmekten kaçındı. Yıllar sonra, yaşlandığında, Bonn'daki günlerinin büyük bölümünü Ella'ya mektuplar yazmakla geçirdiğini itiraf edecekti.

Wilhelm Bonn'da eğitimini tamamladıktan sonra annesi görgü ve bilgisini arttırması için ona bol bol gezmesini öğütledi. Daha üniversitede öğrenciyken yaptığı Paris gezisinden pek bir şey anlamamıştı.

Paris'te Louvre, Notre Dame ve Sainte-Chapelle'i gezmiş, Tuilerie Bahçeleri'nde balona binmişti. Dönüşünde, "Paris'in ateşli, hızlı, durmak bilmez yaşamından hoşlanmadım. Bir daha Fransa başkentine gitmeyeceğim," dedi. Gerçekten Paris'ten döndükten sonra 63 yıl daha yaşadı ama bir kez bile Paris'e gitmedi. Bonn'dan ayrıldıktan sonra 'tutkuyla Mısır'ı görmek istediğini' söyledi ama dedesi Prusya Kralı ve Almanya İmparatoru Wilhelm bu geziyi engelledi. Wilhelm tahta çıkma ve dedesinin unvanlarını kazanma sırasında, babasının arkasında, ikinciydi. Dedesinin düşüncesine göre tahta çıkmadan önce Prusyalı niteliklerini pekiştirmeliydi. Bu yıllarda Vicky oğlunun eğitimi üzerindeki etkisini, ona yol gösterme olanaklarını giderek tümüyle yitirdi.

Vicky 1858'de Berlin'e geldiğinde Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm felç geçirmişti. 1861'de ölünce yerine altmış üç yaşındaki kardeşi, kral naibi ve tahtın varisi I. Wilhelm tahta geçti. I. Wilhelm'in oğlu Fritz otuz, gelini Vicky yirmi yaşındaydı. Veliaht prens olan Fritz on yıl içinde tahta çıkabilirdi. Kral tahta çıktıktan dokuz ay sonra muhafazakâr politikacı Otto von Bismarck'ı hükümet başkanı atadı. Bismarck yirmi sekiz yıl boyunca Prusya başbakanlığı ve Almanya İmparatorluğu şansölyeliği yapacaktı. I. Wilhelm de doksan yaşını aşana değin yaşadı. Kral adına iktidarı elinde bulunduran Bismarck, Almanya'yı birleştirdi, yaşlı efendisini imparator yaptı ama yönettiği devlet, Prens Albert, Fritz ve Vicky'nin özlemini çektiği liberal düzene kavuşamadı.

Prens Albert ölünce Vicky şok geçirdi, çok üzüldü. Annesi gibi o da Prens Albert'ın sağlığında tasarladığı seyleri gerçekleştirmek istedi. Kendisine çok bağlı olan eşini etkileyerek Prusya politikasına yön vermek istedi. Vicky'nin zekâsının üstünlüğünü kabul eden Fritz onun

görüşlerini de benimsemeye hazırdı. Fritz, Charlemagne gibi bir hükümdar yönetiminde, ortaçağdaki Alman İmparatorluğu'nu yeniden yaratmayı düşünüyordu. Oğlu Prens Wilhelm çocukken babasının Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun Alman Hazineleri adlı kitabı okuduğunu anımsıyor. Wilhelm anılarında, "Bu kitap o kadar büyüktü ki onu ancak yerde açar, başına oturup hiç yorulmadan tekrar tekrar içindeki resimlere bakardım. Babam yanıma çömelir, resimlerin ne olduğunu açıklardı," diyor. Kayınbabası Prens Albert'ın görüşlerine yakın olan Fritz, babasının başbakanı Bismarck'tan uzaklaştı.

Kral ve Bismarck ile Fritz ve Vicky arasındaki uçurum Bismarck'ın atanmasından yalnızca dokuz ay sonra büyümeye başladı. 1860'larda anayasanın sağladığı basın özgürlüğünden yararlanan gazetelerin çoğu liberal eğilimliydi. Bu gazeteler Bismarck'ın muhafazakâr politikasını eleştiriyordu. 1863'te Veliaht Prens babasını uyardi, Bismarck'ın yavaş yavaş anayasa dışına taşan uygulamalarının halkla monarşinin arasını açtığını belirtti. Bir askeri denetleme gezisinde bulunduğu için Friedrick'in katılmadığı Kraliyet Konseyi'nin 1 Haziran tarihli toplantısında Bismarck basına sansür koyan ve "kamu düzenini bozan" makaleler yayımlanmasını engelleyen bir kararname çıkararak prensi yanıtladı. Vicky'nin cesaretlendirdiği veliaht prens, 5 Haziran'da bir açıklama yaparak kararnameyi eleştirdi. Danzig'deki siyasal bir toplantıda, "Ben bir şey bilmiyordum. Benim bulunmadığım bir oturumda çıkarılan bu kararnamenin müzakerelerine de katılmadım," dedi. Kararnameyi isteksizce imzalamış olan kral, oğlunun bu açık muhalefetine yine de çok kızdı. Oğlunun tutumunu bir askerin komutanına itaatsizlik etmesine benzetti. Vicky'nin annesine yazdığı gibi: "Fritz'e çok sert bir mektup gönderdi. Mektupta küçük bir çocukmuş gibi onu azarlıyor, Danzig'de söylediği sözleri basında tekzip etmesini istiyor." Babasının isteğine karşı çıkan Fritz, gerekirse ordudan ve politikadan ayrılarak ailesiyle birlikte bir köşeye çekileceğini bildirdi. Veliaht Prens'in böyle davranması durumunda halkın gözünde bir kahraman mertebesine yükseleceğini düşünen Bismarck, Kral Wilhelm'i yatıştırdı. Prensi divanıharbe sevk etmek yerine bir askeri mahkemenin verdiği tekdir cezasıyla olay geçiştirildi. Beş ay sonra sansür kararnamesi feshedilince Friedrich, Bismarck'a bir mektup yazarak onun politikasına genelde karşı olduğunu açıkladi. "Kanunlara ve anayasaya sadık, yumuşak başlı, zeki ve yetenekli halkımıza karşı saygılı ve iyi niyetli bir yönetim benimsenirse devlet, kanımca, kolaylıkla yönetilebilir. Sizin siyasal uygulamalarınız hakkında görüşlerimi yazacağım. Anayasayı böylesine ihlal etmeyi sürdürürseniz halkın gözünde anayasanın hiçbir değeri kalmaz... Majesteleri Kral Hazretleri, değerli babamı bu yolda yönlendirmeye

girişenleri taht ve ülke için en tehlikeli danışmanlar sayarım." Vicky olayların bu yönde gelişmesinden memnun oldu: "Fritz... yaşamında ilk kez babasının bir kararına karşı çıkıyor," diye annesine yazıyordu. Bir yandan da yakınıyordu: "Korkunç derecede yalnızız; danışacak kimsemiz yok... Tanrıya şükürler olsun ki insanların köle olmadığı, köle yapılmalarına izin vermeyecek kadar iyi olduğu İngiltere gibi bir ülkede doğmuşum."

Bismarck bu çıkışı hiç affetmedi. Başbakanın partisiyle, onun küçümseyerek söz ettiği 'Anglo-Coburg' partisi arasında uzun süren bir düello başladı. Veliaht Prens ve Prenses, Prusya kentlerini ziyaret ettiklerinde kendilerine karşı saygısızlık sayılabilecek derecede küçük törenlerle karşılanıyorlardı. Vicky kent yöneticilerinin böyle davranmak için Berlin'den uyarıldıklarını düşünüyordu. Danimarka ile savaş çıktığında Vicky sadık biçimde Almanya'yı destekledi. Avusturya ve Fransa ile girişilen savaşlarda Fritz kendisini kahramanlık mertebesine yükselten yararlılıklar gösterirken Vicky de ateşli bir Prusya yanlısı kesildi. Annesine şöyle yazıyordu: "Bir İngiliz kadını olduğum kadar bir Prusyalı olmaktan da gurur duyuyorum. Benim ne kadar 'John Bull' yanlısı olduğumu bildiğiniz için bu sözlerimin anlamını anlayacaksınız. Prusyalılar'ın zekâ, insanlık, eğitim ve yumuşak kalplilik gibi nitelikleri bakımından üstün bir ırk olduğuna inanıyorum." Vicky'nin bu coşkulu tavırları Bismarck'ı etkilemedi. Vicky 1875'te annesine, "Bizler, pek çok sakin ve düşünceli Alman, hükümetin gözünde bir güvensizlik ve kuşku odağı oluşturuyoruz. Prens Bismarck kaderimize egemen oldukça bu durumumuz sürecek. Burada tek kanun Bismarck," diye yazıyordu. 1881'de ise şöyle diyordu: "Bismarck neden açık açık, 'Ben yaşadığım sürece anayasa ve kralın kararları ertelenmiştir,' demiyor. Çünkü gerçek durum bu."

Almanya İmparatoru I. Wilhelm, Veliaht Prenses Victoria tarafından yetiştirilen torunu Prens Wilhelm'in büyümesini uzaktan izliyordu. Annesiyle babası Berlin'de bulunmadığı zamanlar Prens Wilhelm dedesiyle yalnız yemek yemeğe çağırılırdı. Yemeği Unter den Linden'deki kraliyet sarayının oturma odasındaki ufak oyun masası üstünde baş başa yerlerdi. Prens bu ziyaretlerini anımsıyor: "Masada bir şampanya şişesi bulunurdu. İmparator bu şişeden ikimizin kadehlerini kendi eliyle doldurduktan sonra şişeyi ışığa tutarak bir kalemle içinde kalan içkinin düzeyini işaretlerdi; tasarrufu çok severdi..." İmparator torununun tahta hazırlanması için askeri eğitimden geçmesi zamanının geldiğine karar vermişti. Yirmi bir yaşına yaklaşan Wilhelm, Potsdam yakınlarında bulunan Birinci

Piyade Muhafız Alayı'na teğmen atandı. Kışla yaşamından çok hoşlandı. Subaylar da onu çok iyi karşıladılar. Wilhelm, "Muhafız kıtasındaki yaşamımı ailem, arkadaşlarım ve ilgimi çeken şeyler arasında geçirdiğim yıllarla kıyaslarsam daha önceki yaşantım çok anlamsız geliyor. Alaya katılmadan önce doğama ters düşen, endişelerle dolu yıllar geçirdim. Gerçek mutluluğu, huzuru asker ocağında buldum. Prusya'nın, ordunun ve askeri görevlerin değerini anladım," diyordu. Kışla ortamı Wilhelm'in kişiliğini de etkiledi. Çocukluğunda, öğrenciliği sırasında nazik ve yumuşak başlı olan Wilhelm subay olunca, bir Prusyalı subayın kasılarak yürümesi ve kaba konuşması gerektiği kanısıyla tavırlarını değiştirdi. Wilhelm'in kaba hareketleri annesiyle babasını huzursuz etti. Başarılı bir subay olan Veliaht Prens Friedrich 1880'lerde eleştiri yollu, "Oğlum tam bir muhafız subayı oldu," diyordu. Wilhelm annesiyle babasının onun yetişmesi konusundaki görüşlerinin kendisini hiç ilgilendirmediğini açıkça belirtiyordu. Artık onun için Muhafız Alayı ve büyükbabası önemliydi. Ordu ve Prusya hakkındaki görüşlerini ailede yalnız İmparator'la paylaşabildiğini söylüyordu.

Potsdam'da geçen yıllarda Wilhelm'i annesinden uzaklaştıran güçlü bir etken de evlenmesi oldu. Wilhelm, Schleswig-Holstein Prensesi Augusta Victoria ile 1868'de, daha dokuz yaşındayken tanışmıştı. Prensesin babasının, Jutland yarımadasının anakaraya bitiştiği yerde, Danimarka ile Almanya arasına sıkışmış prensliği önce Danimarka tarafından ilhak edildi. Bunun üzerine prenslik üzerinde hak iddia eden Prusya 1864'te Danimarka'ya savaş açarak prensliği işgal ve ilhak etti. Schleswig ve Holstein halkı ülkelerinin Prusya tarafından yutulmasını iyi karşılamadı. Prenses Augusta'nın babası durumu yumuşatmak istiyordu. Wilhelm, ailesi içinde Dona diye çağırılan Elizabeth'e evlenme teklif edince Schleswig-Holstein Prensi beklediği fırsatın çıktığını görerek evlenmeyi onayladı. Dona'nın ailesi Prusya veliahtının evlenebilmesi için yeterince soylu sayılmıyordu, ama Vicky, Fritz ve Kral Wilhelm evliliği onayladılar. Wilhelm ile Dona 27 Şubat 1881'de Berlin Şatosu'nda evlendiler.

O zaman 23 yaşında olan Dona kocasından bir yaş büyüktü. Uzun boylu, şişman, pembe beyaz tenliydi. Taşra soyluları arasında büyüdüğü için, onlar gibi bilgi ve görgüsü sınırlı, peşin yargılıydı. Eğitimi yetersizdi, yeteneklerini ve ilgi alanlarını geliştirememişti. Gazete, kitap okumaz, politikadan anlamazdı. Davranışları geleneklere uygun, ahlak anlayışı bakımından tutucuydu. Galler Prensi, prensesin ilgi alanının, 'Kinder, Kirche, Küche' (çocuklar, kilise ve mutfak) ile

sınırlı olduğunu söylemişti. Almanya'da yaşayan bir İngiliz kadını buna 'elbiseler'in eklenebileceğini, geleceğin imparatoriçesinin 'iyi fakat tembel' olduğunu söylüyordu. Başka birisi de "Toplumdaki yerine göre, bireysel niteliklerden bu denli yoksun, anlayışı ve beyni bu derece ağır çalışan birine rastlamadığını,' belirtiyor ve ekliyordu: "Prenses iyi, sakin, yumuşak başlı, buzağıları olan, ağır ağır saman çiğneyip geviş getiren bir ineğe benziyor. Belki bir şeyler görebilirim diye gözlerinin içine baktım ama hiçbir şey göremedim. Gözlerinde ne bir hüzün ne de neşe yansıyordu, cam gibiydiler."

Dona'nın amacının Hohenzollern hanedanına sağlam, gürbüz yeni bir kuşak üretmek olduğu söylenir. Dona'nın on yıl içinde (1882-1892) altısı erkek biri kız yedi çocuğu oldu. Ama Prensesin sağlığından çok kişiliği Wilhelm'i etkiledi. Wilhelm gereksinme duyduğu sempatiyi, sıcak duygusal desteği kendisine tam anlamıyla hayran olan Dona'da buldu. Dona'nın iki konuda köklü fikirlere sahip olması Wilhelm'in hoşuna gitmişti. Dona katı biçimde liberalizmin her türlüsüne karşıydi; ayrıca İngilizler'den de nefret ediyordu. Dona liberalizmi siyasal, kültürel ve sanatsal bütün yönleriyle geleneklere aykırı sayıyordu. Ona göre bütün İngilizler de liberal düşündükleri için iki yüzlü, toplum kurallarını ciddiye almayan insanlardı. Evlendikten sonra kayınvaldesiyle ilişkilerinde buz gibi resmi davrandı. Vicky gelininin Protestan nedimelerini küçümseyerek onlara 'Softa Teyzeler' ya da 'mübarek eşekler grubu' gibi isimler yakıştırıyordu. Wilhelm ailesine karşı karısını destekliyordu. Annesine, babasına ve onlara pek yakın olan üç kız kardeşine birden 'İngiliz Kolonisi' adını takmıştı.

Kral ailesinin ikiye bölündüğünü Berlin'de bilmeyen yoktu. Bismarck bu bölünmüşlükten kendi amaçları doğrultusunda yararlanıyordu. Şansölye Bismarck yalnızca Kayzer'in kendisine verdiği yetkilere dayanıyor, Veliaht Prens'in iktidara geçmesini bekleyen liberalleri sindirmek için güçlü bir darbe vurma fırsatı kolluyordu. Prens Wilhelm'in anne ve babasıyla arasının iyi olmaması ona bu fırsatı veriyordu. 1884'te Bismarck kralı ikna ederek birtakım diplomatik görevlere Veliaht Prens yerine Wilhelm'in gönderilmesini sağladı. Wilhelm, gelecekte Çar II. Nikolay olarak Rusya'nın başına geçecek olan on altı yaşındaki Çareviç'in rüştünü kazanması nedeniyle düzenlenen törenlerde Kayzer'i temsil etmek üzere St. Petersburg'a gönderildi. Wilhelm Rusya'dayken başkentteki Alman elçiliğinde müsteşar olan Bismarck'ın oğlu Herbert ile arkadaş oldu. Dedesinin elçisi olarak gördüğü saygı Wilhelm'in çok hoşuna gitmişti. Ülkesine döndüğünde onu ağırlayan Çar III. Aleksandr'a bir mektup yazarak,

Rusya'nın çıkarlarını, özellikle 'güvenilmez ve entrikacı' bir kişiliği olan Galler Prensi'nin çevireceği entrikalara karşı, daima koruyacağını bildirdi. Bertie'nin bacanağı olan Çar Aleksandr, Wilhelm'in mektubunu kaba ve küstahça buldu. 1886'da, Kayzer, Avusturya İmparatoru Franz Josef'le Gastein'da buluşacağı zaman yanında oğlunu değil Wilhelm'i götürdü. Sonra bu konuşma hakkında bilgi vermesi için Wilhelm'i, Çar Aleksandr'a gönderdi.

1886'da Bismarck, oğlu Herbert'i Dışişleri Bakanlığı'nda önemli bir görev olan devlet sekreterliğine atadı. Herbert babasına, arkadaşı Wilhelm'in diplomatik gelişmeler hakkında bilgi sahibi olması için Dışişleri Bakanlığı'nda staja başlamasını önerdi. Böylece aralarındaki dostluk da pekişecekti. Oğlunun davranışlarından hoşnut olmayan, buna karşı Wilhelm'in kendisine saygılı tutumunu beğenen İmparator bu stajı onayladı. Wilhelm, Wilhelmstrasse'deki Dışişleri Bakanlığı'na haftada iki gün geliyor, orada kendisine ayrılan büroda çalışıyordu. Wilhelm'e bakanlığın bölümlerinin çalışması, Üçlü İttifak anlaşmasının Almanya'ya getirdiği yükümlülükler, Almanya İmparatorluğu'nun denizaşırı ticareti ve sömürge politikası gibi konularda yetkililerce bilgi veriliyordu. Wilhelm'e Almanya'nın güçlü bir savaş filosu olmadığı için İngiltere'ye bağımlı bir politika izlemek zorunda kaldığı da anlatılıyordu. Veliaht Prens Friedrich, oğluna Wilhelmstrasse'de belli fikirler aşılanmasına karşı çıkıyordu. Bismarck'a yazdığı mektupta, "Büyük oğlumun henüz olgunlaşmadığını, deneyimsizliğini, gösteriş merakını ve haddini bilmezliğini göz önünde tutarak, kendinden fazla emin davranmasını da hesaba katarak, dışişleriyle ilgili konularda bilgilendirilmesini tehlikeli buluyorum," diyordu. Kayzer'den destek alan Bismarck, Veliaht Prens'in bu protestosuna aldırmadı. Wilhelm anılarında, Bismarck'la olan ilişkilerini aktarırken şöyle diyordu: "Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevim bana, derin saygı duyduğum büyük devlet adamıyla yakın ilişkide bulunma olanağı verdi. Gençliğimde Bismarck benim için eski kahramanlık efsanelerinden çıkıp gelmiş bir savaşçı gibiydi... Bismarck ailesi beni sık sık kahvaltıya davet ediyordu... Bismarck yemek yedikten sonra bir sedire uzanıp uzun piposunu tüttürüyor, onun piposunu yakmama bazen izin veriyordu."

Veliaht Prens Friedrich'in Kayzer'den, Şansölye Bismarck ve Prens Wilhelm'den oluşan bu koalisyona karşı bir şeyler yapabilmesi olanaksızdı. Avusturya ve Fransa'yla yapılan savaşlarda ordulara komuta eden Friedrich, savaşlarda kazandığı zaferlerle Almanya'nın birleştirilmesinde önemli rol oynayan bir Hohenzollern prensinin,

anayasanın üstünlüğünü tanıyan liberal bir hükümdar da olabileceğini kanıtlamak istiyordu. Veliaht Prenses Victoria kocası tahta çıkarsa pek çok şeyin değişeceğini söylemişti. Victoria, "Şimdi Bismarck yalnız Almanya'yı değil seksen sekiz yaşındaki Kayzer'i de yönetiyor. Ama gerçek bir Kayzer ile karşılaşırsa acaba ne yapabilecek?" diyordu. Friedrich iktidara yaklaştıkça onun iktidarında çıkarlarını yitireceklerini düşünenler, kişiliği ve yetenekleri hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Friedrich karısına çok bağlıydı, onun zekâsına saygı duyardı. Sık sık, "Veliaht Prenses'e sordunuz mu? Bakalım Veliaht Prenses bu işe ne diyecek?" derdi. Düşmanları onun hep karısına danışmasını karakter zayıflığının, kararsızlığının belirtisi gibi gösteriyor, güçlü iradeli İngiliz karısının etkisinde kaldığı, hatta ona bağımlı olduğu söylentisini yayıyorlardı. Bismarck'ın Dışişleri Bakanlığı'nda yetiştirdiği gençlerden biri olan Friedrich von Holstein, 1884'te güncesine şöyle yazıyordu: "Veliaht Prens'in kişiliği giderek zayıflıyor... Karısının etkisi her yıl daha artıyor." Friedrich'in özel sekreteri bile patronunun karısına bu denli değer vermesini eleştiriyordu: "Prenses'in onu ne duruma getirdiğini anlamak için Prens'i görmek yeter... Prenses için o sıradan, kibirli, yumuşak başlı, pek fazla yetenekleri olmayan ama sağduyulu biri. Ama artık erkek bile sayılamaz; Prenses izin vermezse kendine özgü bir düşüncesi olup olmadığını açıklayamıyor. Artık Prens yalnızca onun bir sözcüsüymüş gibi hareket ediyor." Prens'i bu duruma getirdiği ileri sürülen Vicky'yi halk hiç sevmiyordu. Kadınların her zaman erkeklerin arkasında, gölgesinde kaldıkları bir toplumda onun korkusuzca görüşlerini açıklaması, siyasal düşüncelerini ortaya koyması, İngiltere'nin üstünlüklerinden söz etmesi Alman toplumunun etkili çevrelerinde bir çok düşman kazanmasına neden oluyordu. Prenses'i eleştiren her dedikodu hemen gerçekmiş gibi yayılıyordu. Holstein, günlüğünde, Prenses'in savurganlıklarından örnekler veriyor, Prenses'in şeftali tatlısını sevdiğini bilen ahçısının bütün yaz ve sonbahar, her gün tanesi üç marktan bir düzine şeftali alıp o istediği zaman sunabilmek için pişirdiğini yazıyordu.

Wilhelm asker ocağında kendini güvende hissediyordu. Karısının pohpohlaması, Bismarck'ın iltifatları onu anne ve babasından hemen hemen tümüyle koparmıştı. Babasının liberal görüşlerine karşı çıkıyor, annesinin İngiliz hayranlığı ona Prusya karşıtı bir davranış, hatta vatan hainliği gibi geliyordu. Babasının annesine bağımlılığını gördükçe kızıyordu. Herbert von Bismarck'a, "Babamın kalbi yumuşaktır, iki ayağı üzerinde desteksiz duramaz, onu gören biri evle ilgili konularda elinden bir şey gelmediğini fark edebilir. Artık babamla istediğim zaman açık ve rahat konuşamıyorum. Çünkü

Veliaht Prenses (Wilhelm bu dönemde artık annesine Veliaht Prenses demeye başlamiştir) bizi beş dakika bile yalnız bırakmıyor. Babamın, benim ona karşı ne kadar içten ve dürüst olduğumu anlamasından ve benim görüşlerimden etkilenmesinden korkuyor."

Kayzer I. Wilhelm ve Bismarcklar'ın erişemediği, Veliaht Prens'i ve Prenses'i her zaman destekleyen güçlü biri vardı: Kraliçe Victoria. Kraliçe, Almanya'nın iç işlerine karışamazdı ama bu konuda ne duşündüğünü, gereken yerlere duyurmasını pek iyi bilirdi. Özellikle aileyle ilgili kararlarda ağırlığını hep duyururdu. 1885'te Wilhelm'in kızkardeşi, Veliaht Prens ve Prenses'in uygun gördüğü, Battenberg Prensi Alexander ile evlenmek istediğinde Kayzer, Bismarcklar, Wilhelm ve Dona bu karara karşı çıktılar; Battenberg'in ailesinin yeterince soylu olmadığını ileri sürdüler. Kraliçe Victoria özellikle Prens Wilhelm'in bu gerekçeyle evliliğe karşı çıkmasına çok içerledi. Çünkü Wilhelm'in eşi Dona da yeterince soylu olmayan bir aileden geliyordu. Kraliçe kızına yazdığı mektupta, "Wilhelm'in küstahlığı, kendini bilmezliği, kabalığı, Dona'nın budalalığı onlara mektup yazmamı engelliyor... Bu Dona denen, senin hoşgörün sayesinde bugünkü durumuna gelebilen zavallı, silik Prensese yazacak bir şeyim yok. Willy'ye gelince, o da pek budala ve saygısız. Rahatça duygusuz da diyebileceğim bu çocuğa hiç tahammül edemiyorum. Onun iyi bir derse ihtiyacı var," diyordu. Kraliçe daha sonra Wilhelm'in, Windsor'a gelmesini artık istemediğini, bu konuda daha önce yapılan daveti iptal ettirdiğini yazıyordu. Wilhelm'in bu davet iptaline ilk tepkisi kızgınlık, bağırıp çağırmak oldu. Anneannesine 'ihtiyar kocakarı' dedi. Sonra yelkenleri suya indirdi, annesinden bu davetin yenilenmesi için aracı olmasını istedi. Vicky, Kraliçe'ye bir mektup yazarak oğlunun tutumunu açıklamaya çalıştı: "Wilhelm'e birisi çıkıp kaba ve terbiyesiz olduğunu söylerse çok şaşırır... Çünkü bir kere düşüncelerinin çok doğru, hareketlerinin kusursuz olduğuna inanmıştır. Kendinden büyükleri hiç çekinmeden eleştirir ama onların kendisini ayıplamalarına tepki gösterir. Bu davranışları da Dona ve çevresindekiler tarafından onaylanır. Giderek yerleşen bu davranışları, yaşlandıkça kendisinden üstün insanlarla karşılaştığında, daha akıllıca hareket etmesi gereken yerlerde onu gülünç duruma düşürecek."

Annesiyle oğlu arasındaki ilişkiler bir türlü düzelemedi. 1886'da Vicky annesine şöyle yakınıyordu: "Sanki beni iki aydır görmediğini, İngiltere'de olduğumu, kızkardeşlerinin kızamık çıkardığını hatırlamak istemiyor gibi. Sizi ve kızkardeşlerini, İngiltere'deki akraba ve dostlarımızı hiç sormaması beni derinden yaraladı, düş kırıklığına

uğrattı... Wilhelm garip bir yaratık... Ondan en ufak medeni ve nazik bir davranış beklemek abes..." Bir yıl sonra 1887'de, Vicky'nin oğlu hakkındaki karamsarlığı sürüyordu: "Yaşamım boyunca kurduğum düş, sevgili babama benzeyen, onun ruhuna ve zekâsına sahip, sizlerin torunu olmaya yaraşır bir evlat sahibi olmaktı. Ama insanın çocuğu istediği ve umduğu gibi olmuyor."

Ocak 1887'de Veliaht Prensin sesi kısıldı, boğazı ağrımaya başladı. Soğuk algınlığı sanıp önemsemediği bu hastalık mart başında yinelenince Berlin Üniversitesi'nden Dr. Gerhardt'a muayene oldu. Gerhardt, Prensin sol ses tellerinde bir kitle olduğunu teşhis etti. Bu kitleyi cerrahi müdahaleyle almaya kalkıştı, sonra da yarayı kızgın telle dağladı. Mayısta kitle yeniden büyüdü, daha önceki müdahale sırasında açılan yara da kapanmamıştı. Bunun üzerine Dr. Gerhardt başka bir uzmanla, ünlü operatör Dr. Ernst von Bergmann'la konsültasyon yaptı. İki doktor kanser olasılığı üzerinde durdular. Kitle habis olsun olmasın dokuların ameliyatla çıkarılmasını önerdiler. Friedrich'e bir şey söylemeyen doktorlar durumu Kral I. Wilhelm'e ve Bismarck'a açıkladılar. Bismarck, "Doktorlar Veliaht Prens'e ne olduğunu söylemeden, bayıltıp ameliyatla nefes borusunu çıkarmak istiyorlar. Ben itiraz ettim; Veliaht Prens'in haberi olmadan ameliyat edilmesine karşı çıktım," diye yazıyor. Kayzer de Bismarck'ın görüşünü paylaştı, oğlunun bilgisi ve onayı dışında ameliyat edilmesini istemedi. Prens'i muayene eden üç başka doktor da kanser teşhisi koydular; ancak tüm nefes borusunun değil kitlenin bulunduğu ses tellerinin alınmasının yeterli olacağını söylediler. Bu tür bir ameliyattan sonra Prens'in sesi kısılacaktı, ama hiç olmazsa konuşabilecekti. Dr. Bergmann hastalık konusunda iyimserdi, hastalık başlangıcında teşhis edilmişti, Veliaht Prens'in genel sağlık durumu iyiydi; ameliyat sıradan bir nefes borusu operasyonundan daha zor olmayacaktı. Prens Wilhelm'e göre Dr. Bergmann, Prens'in kısılan sesinin düzelebileceğini de söylemişti. Wilhelm, "Babamın sesi ordulara komut verebilecek kadar çıkacakmış," diyordu. Veliaht Prens ve Prenses operasyonu kabul ettiler. Vicky, "Onun boğazının bıçakla açılacağını düşündükçe titriyorum," diyordu. Ameliyatın 21 Mayıs sabahı yapılması kararlaştırıldı.

Alman doktorlar ameliyattan önce bir boğaz uzmanına danışılmasının yararlı olacağını söylediler. Avrupa'da boğaz hastalıklarında en büyük otorite sayılan Dr. Morell Mackenzie bir İngiliz'di. Dr. Mackenzie acele Berlin'e çağırıldı ve 20 Mayıs'ta hastayı muayene etti. Kitlenin kanser olduğu kanıtlanmadıkça ameliyata girişilmemesini önerdi. Onun

fikrince, boğazda oluşan kitle kanserli değildi; 6 ya da 8 haftada, ameliyata gerek kalmadan tedavi edilebilecekti. Veliaht Prens başka hastalar gibi kliniğine gelirse orada tedavi olabilirdi. Dr. Mackenzie, larenksten bir parça alınarak Almanya'nın önde gelen patolojisti, Berlin Üniversitesi Patoloji Enstitüsü müdürü ve hücre patolojisi bilim dalını geliştiren Dr. Rudolf Virchow tarafından incelenmesini önerdi. Alınan parçayı inceleyen Virchow habis olmadığını bildirdi. Bir gün sonra alınan ikinci parça da Virchow'a göre temizdi. Dr. Gerhardt ile Dr. Bergmann patolojinin henüz bir bilim kabul edilebilecek kadar kesin sonuçlar vermediğini ileri sürdüler ve kanser teşhisinde direndiler. Eger Mackenzie yanılıyorsa tümörün zamanla boğazın sağ tarafına da yayılabileceğini, bu durumda da yitirilecek zamanın olmadığını eklediler. Virchow'un bulgusuna güvenen Mackenzie görüşünü değiştirmedi. Karar Veliaht Prens ile Prenses'e bırakıldı. Hasta ve eşi, İngiliz'in umutlu teşhisini, kötümser Almanlar'ın bulgusuna tercih ettiler.

Mackenzie, Friedrich'i haziran başında Londra'da bir kez daha muayene etti. İklimi yumuşak olan Isle of Wight'ın, hastanın boğazına iyi geleceğini söyledi. Alman doktorlar, habis olsun olmasın, boğazdaki tümörün tedavisinde havanın hiçbir etkisinin olamayacağını savundular, ama onlara kimse kulak asmadı. İngiltere'ye giden Veliaht Prens, Kraliçe Victoria'nın Altın Jübilesi için yapılan geçit törenine katıldı. Alkışlayan kalabalıklar içinde hiç kimse bu uzun boylu, sakallı, beyaz üniformalar içinde, gümüş göğüslük takan, kartallı miğfer giymiş Alman prensinin ancak fısıltı halinde konuşabildiğini bilmiyordu. Doktorunun sözünden çıkmayan Fritz, İngiltere'de üç ay kaldı. Tatilini Isle of Wight'ta ve İskoçya'da Highlands'da geçirdi. Sanki iyileşiyormuş gibiydi. Kraliçe Victoria, kızının isteğine uyarak, Balmoral'da, Fritz ve Vicky'nin de katıldığı bir törenle, damadının hayatını kurtardığı için Morell Mackenzie'ye şövalye unvanı verdi. Eylülde Veliaht Prens ve eşi, Venedik ve Maggiore Gölü'ne gittiler, ekim sonuna kadar da orada kaldılar. Artık Prens sesini tümüyle yitirmişti. Kasım başında Vicky, Prens'i San Remo'da, zeytin ağaçlarının üzerinden Akdeniz'i gören bir villaya yerleştirdi.

Ur sürekli büyüyordu. Veliaht Prens ve Prenses, Mackenzie'nin teşhisine yine de güveniyorlardı, ama Berlin'de Kayzer I.Wilhelm, Prens Bismarck ve hastanın oğlu, Prens Wilhelm doktora inanmıyorlardı. Wilhelm San Remo'ya gidip babasının durumunu görmek için dedesi Kayzer'den izin istedi. Kayzer bu isteği kabul etti

ve Prens'in yanına ikisi Alman, biri Avusturyalı üç doktor kattı. Wilhelm'in birden San Remo'ya gelişi orada huzursuzluk yarattı. Wilhelm daha sonra, "Gelişim annemin hiç hoşuna gitmedi," diye anımsayacaktı. "Ben merdivenlerin başında, yukarıya babamın yanına çıkmak istediğimi söylerken annem beni sitem yağmuruna tuttu. Babamı görme isteğimi kabul edemeyeceğini kararlı bir sesle söylüyordu. Dediğine göre babamın durumu böyle alarma geçmeyi gerektirecek kadar ciddi değildi. Bunları söylerken yüzünün taşlaşmış ifadesi dudaklarının yalan söylediğini ortaya koyuyordu. Bu sırada merdivenin üstünde, ikinci katta bir tıkırtı duyup başımı kaldırdım. Bana gülümseyerek hoş geldin diyen babamı gördüm. Merdivenleri koşarak çıktım. Büyük bir sevgiyle kucaklaştık."

Vicky aynı sahneyi annesine şöyle aktarıyordu: "Buradayken Willy'nin nasıl davrandığını soruyorsunuz. Geldiğinde bana karşı olabildiğince kaba, geçimsiz hatta küstahtı. Ben de korkarım ona karşi epey sert davrandım. Söze doktorların Friedrich'i görmesi gerektiğini söyleyerek başladı. Ben de doktorların hastanın durumunu ona değil bana bildirme durumunda olduklarını söyledim. Bunun üzerine İmparator'un emriyle babasının durumunu öğrenmek için geldiğini söyledi. Ben de zaten hastanın durumunu sık sık İmparator'a ilettiğimizi söyledim. Bu tür davranışlarını babasına anlatacağımı, bu eve gelmesini yasaklamasını isteyeceğimi ekledim. Willy bunları anlamayacak kadar genç ve deneyimsiz. Buraya gelirken Berlin'de onu iyice doldurmuşlar. Babasını benim kötü bakımımdan kurtarmak düşüncesinde. Berlin'de kafasına bu saçmalıkları sokmadıkları zaman, iyi ve karşılıklı konuşulabilir biri oluyor. Böyle zamanlarda onunla birlikte olmak hoşumuza gidiyor. Ama bana neleri yapmam gerektiğini dikte etmeye kalkışmasına tahammül edemiyorum. Benim kafam da en az onunki kadar çalışıyor."

Vicky, Fritz'in yeniden muayene edilmesini kabul etmek zorunda kaldı. Muayenede bulunan Mackenzie dramatik bir tavırla ilk teşhisinin yanlış olduğunu söyledi: Veliaht Prens kanserdi ve en fazla 18 ay ömrü kalmıştı. Öteki doktorlar da bu teşhisi paylaştılar. Artık tüm nefes borusu ameliyatla çıkarılsa bile durumun düzelmeyeceğini eklediler. Wilhelm, "Babam ölüm hükmü anlamına gelen bu teşhisi tam bir kahraman gibi, ayakta dimdik doktorların yüzüne bakarak dinledi," diye yazıyor. Doktorlar gittikten sonra yalnız kalan Fritz'le Vicky birbirlerine sarılarak ağladılar. Fritz, "Bu amansız hastalığa yakalandığımı duyunca artık herkesin bana acıyacağını, sizlere de yük olacağımı düşündüm," dedi. Vicky annesine, "Sevgilimin önünde onu

nasıl bir geleceğin beklediğini düşünmek bile istemiyorum," diye yazıyordu.

Veliaht Prens ve Prenses kışın büyük bölümünü San Remo'da kapılarının önünde ölüm nöbeti tutan elli gazeteciyle birlikte, kalabalık Hotel Victoria'da geçirdiler. Veliaht Prens Berlin'den çağırılıyordu. Doksan bir yaşına varan hasta Kayzer I. Wilhelm'in günleri sayılıydı. Vicky Almanya'ya dönmek istemedi. Onun için en önemli şey kocasının sağlığıydı. Berlin'in sert ve rutubetli havası kocasının sağlığını bozabilirdi. Fritz'in yaşama şansı ancak Akdeniz güneşi altında artabilirdi. Kraliçe Victoria bu konuda kızını destekliyordu: "İmparator yaşlandıkça Fritz'in iyileşmesi gerekiyor," diyordu.

Bütün gün buz parçaları emen, boğazına, içine küçük buz parçaları atılmış torbalar sararak rahatlayabilen Veliaht Prens artık nefes almakta zorluk çekiyordu. 9 Şubat 1888'de bir ameliyatla nefes borusuna gümüş bir tüp yerleştirildi. 2 Mart'ta Prens Wilhelm, San Remo'ya döndü. "Babamın duruşundan hasta olduğu belli oluyor. Yüzünün sari rengi hastalığın hızla ilerlediğini gösteriyor... Gırtlağını parçalarcasına öksürürken bütün vücudu sarsılıyor. Artık bir kelime bile konuşamıyor, tümüyle dilsiz. Derdini mimiklerle, hareketlerle anlatamazsa küçük kâğıtlara yazıyor," diyordu.

Bir hafta sonra Kayzer I. Wilhelm Berlin'de öldü. San Remo'da yeni imparator ev halkını oturma odasında topladı. Karısına Prusya'nın en büyük madalyası olan ve ancak imparatorun verebildiği Kara Kartal nişanını verdi. Orada bulunan Sir Morell Mackenzie'ye de bir not yazdı: "Karımın kahramanlara yaraşır cesaretini görebilecek kadar yaşamamı sağladığınız için teşekkür ederim." Kraliçe Victoria'ya da bir telgraf gönderdi: "Babamın ölüm haberini aldığım bu üzüntülü animda bana gösterdiğiniz şefkat bana güç verdi. Tahta geçince ülkelerimiz arasındaki yakın ve kalıcı dostluğu daha da geliştirmek yolunda en samimi ve gerçek arzularımı yinelemek isterim... Friedrich."

11 Mart'ta yeni Alman İmparatoru başkente döndü. Babasının cenazesine katılamayacak kadar zayıf olduğu için Charlottenburg anitkabrine giden korteji pencereden ağlayarak izleyebildi. Katıldığı ilk Kraliyet Konseyi toplantısında soru sormak ya da bir şey söylemek istediğinde küçük kâğıt parçalarına yazdı. Bismarck'ın şansölye olarak

kalacağını, şansölyenin politikasını değiştirmeyeceğini açıkladı. Bismarck anılarında, "Hükümet işleri hiçbir zaman, İmparator Friedrich'in doksan gün süren yönetimi sırasında olduğu kadar sürtüşmesiz ve rahat yürütülmemişti," diye yazar.

Kayzer I. Wilhelm'in uzun süren hükümdarlığı sona erdiğinde Kraliçe Victoria, Vicky'ye bir tebrik yolladı: "Sevgili İmparatoriçe Victoria, insana gerçekleşmesi olanaksız bir düş gibi gelen olay gerçekleşti. Benim rütbelere, unvanlara aldırmadığımı bilirsin, ama butün bu yapılan ve söylenenlerden sonra, Fritz'in ve senin tahta çıkmanızı şükranla karşılıyorum." Nisan sonunda Kraliçe Victoria giderek ölüme yaklaşan damadını ziyaret etmeye karar verdi. Trenden iner inmez doğru Fritz'in yatak odasına gitti. Hiçbir şey söyleyemeyen Fritz büyük bir mutluluk içinde iki elini havaya kaldırdı. Kraliçe'ye bir demet çiçek sundu. Victoria'nın ziyareti sırasında Vicky onunla Bismarck'ı görüştürdü. Bismarck görüşmek için beklerken eni konu huzursuzdu. Kraliçe'yle karşılaşınca nasıl davranacağını, ayakta mi durması gerektiğini sorup duruyordu. İkisi de şaşkınlık içinde, birbirlerini etkilediklerini fark ettiler. Kraliçe, Bismarck'tan kızını desteklemesini istediğinde, Bismarck buna söz verdi. Daha sonra şansölye, "Ne kadın, ama! Onunla iş yapılabilir," diyecekti. Ailesine de Kraliçe'yi şöyle anlatıyordu: "Ufak tefek hoş bir kadın." Buluşmadan sonra Kraliçe Victoria da İngiltere büyükelçisine, "Kızım neden Prens Bismarck'la geçinemiyor şaşıyorum. Bana kalırsa çok candan bir adam. Onunla çok ilginç bir görüşme yaptık," diyordu. Kraliçe'nin ziyaretinin gerçek ve acıklı nedeni hiç unutulmadı. Üç günlük ziyaret sırasında Vicky sık sık ağladı. Kraliçe ayrılık zamanı trenin vagonuna girince Vicky de arkasından trene bindi, annesine sarıldı. Kraliçe güncesine şöyle yazıyordu: "Tren yavaş yavaş kalkarken onu gözyaşları içinde geride bırakmak çok üzücü bir şey."

Ölümü iyice yakınlaşan İmparator, 24 Mayıs'ta ikinci oğlu Prens Heinrich'le Hesse Prensesi İrene'nin Charlottenburg Sarayı kilisesinde yapılan evlenme törenine katıldı. Giydiği üniformanın yakası boğazına takılan tüpü gizleyecek biçimde yüksek dikilmişti. Çok zayıflamasına ve halsizliğine karşın yüzükler takılırken ayakta durmak istedi. Herkes Friedrich'in iktidarının kısa süreceğini, bir kaç hafta içinde Wilhelm'in imparator olacağını biliyordu. Bu durum Vicky'yi çok üzüyordu. Üzüntüsünün tek nedeni kocasının yaklaşan ölümü değildi. Friedrich'in ölümüyle birlikte babası Prens Albert'in, liberal ve İngiltere'yle müttefik bir Almanya düşünün de öleceğini görüyordu. Wilhelm'e göre, Prenses, Friedrich'in oğluyla görüşmesini elinden

geldiğince engellemeye çalışıyordu: "Ben saraya gittiğim zaman casuslar hemen anneme geldiğimi bildiriyormuş. Annem de beni ya kendisi kabul ediyor ya da babamın kapısına vardığımda bir görevli onun uyuduğunu söylüyordu... Sonunda bir uşakla anlaşıp arka merdivenlerden gizlice babamın odasına çıkabildim. Beni görünce çok sevindi. Onu neden sık sık ziyarete gelmediğimi sordu. Ben de birkaç kez geldiğimi ama yanına alınmadığımı söyledim. Çok şaşırdı; ne zaman istersem yanına girebileceğimi söyledi. Berlin'deki Brinitanya askeri ataşesi Albay Swaine, Galler Prensi'ne yazdığı mektupta: "Berlin'de üzüntülü günler yaşıyoruz... Üzüntümüzün nedeni yalnız İmparatorun ölümün eşiğinde olması değil... hemen bütün devlet memurları, görevliler, sanki son onur ve sadıkâne görev kıvılcımı da sönmüş gibi soğuk ve hesaplı davranıyorlar. Bütün ülkenin üzerine bir bela çökmüş gibi. Yalnız parlayan tek bir nokta var: Her türlü olumsuzluklara karşı hasta kocasını sadakat ve sevgiyle koruma görevini sürdürmekte direnen bir kadın."

Friedrich'in hastalığı ve yaklaşan ölümü, Prusya'da, İngiltere'ye karşı duyulan düşmanlığın açığa vurulmasına yol açtı. Daha Eylül 1887'de Veliaht Prens hava değişimi amacıyla İtalya'ya gittiğinde, Almanya Dışişleri Bakanlığı Birinci Danışmanı Friedrich von Holstein, hasta Prens'in karısına duyduğu nefreti ortaya koymuştu: "Veliaht Prenses'in davranışları ilginç; neşeli ve hiçbir şeye aldırmaz havalarda. Tek amacı bir daha Prusya'ya dönmemek. Onun hakkındaki görüşlerim şimdi başkaları tarafından da paylaşılıyor. Daha başından beri, olacak kötü şeyleri kabullenmiş gibiydi. Son aylarda onun hakkinda duyduklarım onun dejenere ve yoz karakteri hakkında ipuçları veriyor. Doğası ve karşılaştığı baskılar onu bu duruma getirmiş. Otuz yıl önce buraya babasının şımarttığı sevgili kızı olarak gelen, siyaseti çok iyi bildiğini sanan bir harika çocuktu. Burada etkili olması bir yana, siyasal faaliyetlerin tümüyle dışında tutuldu. Nefret ettiği Prusya sarayının kısıtlamalarına boyun eğmek zorunda kaldı. Kocasını hep küçümsedi. Onun ölümünü bir kurtuluş gibi karşılayacaktır."

Yeni Veliaht Prens Wilhelm çelişik duygular içindeydi. Hem babasının durumuna üzülüyor, hem de Almanya İmparatoru olması yakınlaştığı için seviniyordu. 'Annem olacak İngiliz Prensesi' dediği annesinden hiç hoşlanmıyordu. Babasının tedavisinde sorumluluğu annesi üstlenmişti. Şimdi onun yüzünden babası ölüm döşeğine düşmüştü. Wilhelm İngiliz doktor Mackenzie'yi de suçluyordu: "İngiliz Mackenzie'nin müdahalesi bu kötü sonuca yol açtı," diye yazıyordu, "İngiliz doktorun gerçek teşhisini açıkladığından da kuşkuluyum... O doktor yalnızca

kazanacağı parayı ve alacağı soyluluk unvanını düşünüyor.

[Wilhelm'in bu görüşü abartılıdır ama Mackenzie de teşhisinin yanlış olduğunu gösteren ve giderek artan belirtilere karşı, inatla ilk teşhisini savundu. Kasım 1887'de Veliaht Prens'e kanser olduğu söylendikten sonra Kraliçe Victoria'nın doktoruyla görüşen Mackenzie, haziran ayında ameliyatı engellediği zaman tümörün kesinlikle habis olmadığında ısrar etti. Ocak 1888'de traketomi (boğaza tüp konması ameliyatı) yapılmadan önce Fritz nefes almada zorluk çekerken Mackenzie, Osborne'da Kraliçe'ye, "Tümörün habis olmadığı konusunda emin olduğunu ancak gelecek altı ay içinde durumun değişebileceğini," söyledi. Mackenzie yaşamı boyunca bu en ünlü hastası hakkında, koyduğu yanlış teşhis dolayısıyla yapılan eleştirileri göğüslemek durumunda kaldı. Alman doktorların kötü tedavisinin Fritz'in ölümüne neden olduğunu ileri sürmesi, Kraliyet Operatörleri Koleji'nce, 'hastanın özel durumunu açıklamak ve ahlaka uygun olmayan davranış sayıldı; Mackenzie, Kolej'den çıkarıldı. Gerçi hasta muayene etmeyi sürdürdü, ama bu olayın sürüp giden tartışmaları sağlığını bozdu. Friedrich'ten dört yıl sonra o da öldü.]

İnsan, eğer İngiliz doktor müdahale etmeseydi babam büyük bir olasılıkla, bugün daha iyi olurdu diye düşünüyor. Ben bu müdahaleyi önlemek için elimden geleni yaptım... Şu devekuşu politikası... Annem artık her şey açıkça ortaya çıktığı zaman bile şu İngiliz'in etkisinden kurtulamadı... Bu da annemle ilişkilerimizin bozulmasına neden oldu." Wilhelm, muayene için İngiliz doktorun getirilmesinin ve özellikle de Mackenzie'nin seçilmesinin annesinin kararına dayandığı suçlamasını yaparken, beri yanda Mackenzie'nin Alman doktorların müşterek kararıyla çağırıldığını da kabul ediyordu. Ama Almanya'da, Mackenzie'yi Alman doktorların istediğini pek az kimse biliyordu. Çok geçmeden herkes, İngiliz Veliaht Prenses'in İngiliz doktorun çağırılmasında ısrar ettiğine, Alman doktorlarının teşhisine karşı İngiliz'in yanlış teşhisinin doğru olduğunu savunduğuna inandılar. Holstein kadar ileri giden olmadı ama Prenses, Alman İmparatoru'nun ölümünden sorumlu tutuldu.

Haziran başında Friedrich'in boğazında, boru takılan yerde bir apse oluştu; ateşi yükseldi. Charlottenburg Sarayı'ndan, Potsdam'da doğduğu Yeni Saray'a geçti. İyi havalarda sarayın terasında oturuyor, Sans Souci bahçelerinde rengarenk açan çiçekleri seyrediyordu. 13 Haziran sabahı, dostu İsveç Kralı Oscar ziyaretine geldi. Ertesi gün de Bismarck vedalaşmak için uğradı. Friedrich uzanarak Bismarck'ın elini

tuttu, karısının eline verdi. O akşam sıvı besinleri bile yutamayacak duruma gelmişti. Kraliçe Victoria hemen her saat başı Balmoral'a çekilen telgraflarla hastanın durumunu izliyordu. Wilhelm'e bir telgraf çekti: "Bu kötü haberleri aldıkça zavallı annen için çok üzülüyorum. Lütfen elinden geleni yap ve bu zor, üzüntülü anında ona destek ol. Tanrı hepimizin yardımcısı olsun." Friedrich 15 Haziran sabahı erken saatte öldü.

Kraliçe Victoria torununa bir telgraf çekti: "Çok üzüldüm, zavallı annene elinden gelen yardımı esirgeme... Anneannen." Vicky'ye de şöyle yazıyordu: "Sevgili mutsuz kızım, senin yasın benimkinden de büyük. Benim melek kocam öldüğünde yerine geçecek başka birisi yoktu." Kraliçe o gece güncesine yazdığı notta: "Oğullarımdan biri ölse bu kadar büyük bir kayıp olmazdı. O kadar iyi, zeki ve beni seven biriydi ki..." Galler Prensi de oğluna yazdığı mektupta: "Sevgili Gregory, Fritz enişteni unutmamaya çalış. O tanıyabileceğin en soylu, en iyi insanlardan biriydi. Tek hatası bu dünya için fazla iyi birisi olmasıydı," diyordu.

Kayzer II. Wilhelm'in ilk icraatı babasının öldüğü Yeni Saray'ı askerlerle kordon altına almak oldu. İzin almadan kimse saraya girip çıkamıyordu. Artık Ana Kraliçe olan Vicky pencereden baktığında aşağıda nöbet tutan kırmızı üniformalı hüsar subaylarını görüyordu. Wilhelm annesinin, babasına ait birtakım gizli evrakı İngiltere'ye göndereceğinden kuşkulanıyordu. Subaylar bütün odaları, dolapları aradılar. Hiçbir şey bulunamadı. İki gün sonra Kraliçe Victoria güncesine şöyle bir not düştü: "Albay Swaine (Berlin'deki İngiliz askeri ataşesi) Berlin'den geldi... Frizt'in benim saklamamı istediği bazı evrakı da beraberinde getirdi."

Cenazeye katılmak üzere hemen Berlin'e gelen Galler Prensi kızkardeşini üzüntülü ve kızgın buldu. Wilhelm'in emriyle, Vicky'nin direnmesine rağmen, İngiliz doktorun ve İngiliz Prenses'in hatalarını iyice belirlemek için, ölüm nedeninin kanser olup olmadığını saptamak üzere otopsi yapılmıştı. Otopsiyi önlemek için kendisiyle görüşmek isteyen Vicky'yi Bismarck çok meşgul olduğunu ileri sürerek kabul etmedi. Babasının cenaze törenini annesine hiç danışmadan Wilhelm planladı. Bu durum karşısında Ana Kraliçe de resmi törene katılmadı, dini vecibeleri tek başına yerine getirdi. Yeni Saray'a Friedrich tarafından verilen Friedrichskron adı, o ölür ölmez Wilhelm'in emirleriyle yeniden Yeni Saray'a dönüştürüldü.

Kraliçe Victoria, Berlin'deki yeni rejimin soğuk rüzgârını hissetti ve aynı biçimde karşılık verdi. 27 Haziran'da General Winterfeldt, Berlin'den geldi ve Wilhelm'in tahta çıktığını Kraliçe'ye bildiren resmi mektubu iletti. Daha sonra, gönderdiği bu elçinin Windsor Şatosu'nda soğuk karşılandığından şikâyet eden Wilhelm'e karşı Kraliçe Özel sekreterine şöyle dedi: "Bu adam sevgili efendisine ihanet etti. Yeni efendisinin tahta çıkışını bildirmekle görevlendirilen bu general bir kez bile eski kralın adını ağzına almadığı gibi üzüntü de belirtmedi. Yalnızca mutluluktan söz etti. Sevgili, soylu İmparator Friedrich'in anısı bu denli canlıyken ona ve kızına ihanet eden birini Kraliçe başka nasıl kabul edebilir?" Beş gün sonra Kraliçe torununa daha yumuşak bir mesaj gönderdi: "Bu günlerde annen üzüntüsünden daha sinirli ve hassastır. Bazen istemeden sert ve kırıcı şeyler söyleyebilir. Bunca aydır huzursuzluk ve kuşku içinde geçirdiği uykusuz geceler düşünülürse onun tepkileri daha hoşgörüyle karşılanabilir. Artık her şeyin eskisi gibi düzene girmesi gerekiyor. Ben bunun ikinizin de çıkarına olacağını açıkça yazıyorum." Kraliçe mektubunda daha sonra başka bir konuya değiniyor: "Bazı hükümdarları ziyarete gideceğin söyleniyor. Bu tür ziyaretlere gitmek için bir kaç ay bekleyeceğini umuyorum. Sevgili babanın ölümünün üstünden daha üç hafta geçmedi. Biz hâlâ matemdeyiz." Wilhelm anneannesine aldırmadı, donanmasıyla Baltık Denizi'ne açıldı. "Avrupa barışına katkıda bulunmak için Rus Çarı'yla buluşmayı umuyorum," diye yanıt verdi, "Mümkün olsaydı bu ziyaretlere daha geç başlardım ama ulusların kaderleri saray protokolüne göre tutulan matemleri bekleyemez... Ben hükümdarların sık sık bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmalarını ve dünyanın her tarafına yayılmış olan demokrat ve cumhuriyetçi partilerin mutlakiyetçilik ilkesine yönelttikleri tehlikeleri görüşmelerini yararlı buluyorum. Biz imparatorların sıkı bir dayanışma içinde bulunmaları çok yararlı olacaktır." Kraliçe Victoria bu mektuptan hoşlanmadı. Başbakanı Lord Salisbury'ye bir telgraf çekti: "Torunum ve en eski çağlardan kalma bir devlet biçimini gerçekleştirmek peşinde olan Prens Bismarck'la haberleşmemizde, uygar fakat çok soğuk bir üslup kullanacağımıza güvenmenizi rica ederim."

Kan ve Demir

Waterloo Savaşı ve Napoleon Bonaparte'ın St. Helen Adası'na sürülmesinden sonra Viyana Kongresi'nde Almanya'nın haritası yeniden çizildi. Eskiden üç yüz irili ufaklı krallık, elektörlük, prenslik, büyük dükalık, piskoposluk ve serbest kentten oluşan ve sözde Viyana'daki Hapsburglar'a bağlı Kutsal Roma Germen İmparatorluğu yerine gevşek bir konfederasyonla birbirine bağlanan otuz dokuz devlet ortaya çıktı. Çoğu küçük olan bu devletler arasında beş egemen krallık bulunuyordu: Prusya, Bavyera, Saksonya, Hanover ve Württemberg. Main Irmağı kıyısındaki Frankfurt kentinde bu devletlerin temsilcilerinin katıldığı bir Federal Diet yani meclis vardı. Bu Diet'in görevi Alman devletleri arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek, hepsinden önemlisi de, muhafazakâr statükoyu korumaktı. Aslında bir Alman devleti olmayan Avusturya, Diet'te de etkisini sürdürdü. Avusturya hükümdarı, Napoleon sonrası dönemin büyük devlet adamı Prens Clemens von Metternich'in diplomatik başarıları ve Orta Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olması sayesinde saygınlığını koruyordu.

Alman nüfusa sahip devletler arasında en güçlü ve büyük olanı Prusya, kısa sürede Avrupa'nın güçlü devletleri arasına girebilecek durumdaydı. Blücher'in komuta ettiği Prusya ordusu, Wellington'ın yorgun ordusunun tam zamanında yardımına yetişmiş, Waterloo'da savaşın sonucunu değiştirmişti. Viyana Kongresi Rhineland ve Westphalia'daki geniş toprakları Prusya Krallığı'na bırakmıştı. Ortasında Prusya'nın çift kartalını taşıyan siyah beyaz bayrak, Aachen ve Coblenz'den, Rusya sınırı yakınındaki Königsberg'e (bugün Kaliningrad) uzanıyordu. Batıda ülkeye yeni katılan ve Almanya'nın en yoğun nüfusunu barındıran toprakların halkı çoğunlukla Katolik'ti. Bu topraklar maden ve sanayi potansiyeli bakımından çok zengindi. Prusya Kralı'nın yeni uyrukluları arasında Essen'deki demir kralı Friedrich Krupp da bulunuyordu. Nüfusunun çoğu köylü ve Protestan olan, eski Sparta gibi sert askeri geleneği bulunan Prusya devleti yalnızca nüfus bakımından Avusturya'nın gerisinde kalıyordu. 1815'te 30 milyon Fransız ve 30 milyon Avusturya uyrukluya karşı topu topu 10 milyon Prusyalı vardı.

18. yüzyılın ilk yarısında Alman birliği yönündeki çalışmalar,

sanayinin gelişmesi ve demiryollarının yaygınlaşmasıyla, ivme kazandi. 1834'te Prusya'nın girişimiyle kurulan gümrük birliği (Zollverein) gümrük engellerini ortadan kaldırdı. 1850'lerde kurulan çift hatlı demiryolları şebekesi Alman devletleri arasındaki yolculuk süresini birkaç saate indirdi. Saar ve Silesia'da çıkarılan kömür Ruhr bölgesindeki yüksek fırınları ısıttı. Bremen ve Hamburg tüm Almanya'nın ithalat ve ihracat limanı oldu. Bütün bu gelişmelere karşın Viyana Kongresi'nden 50 yıl sonra bile Almanya 39 devletten oluşan bir konfederasyon olarak kalmıştı. Avusturya Frankfurt'taki Diet'te yine sözünü geçiriyor, her türlü değişikliğe karşı çıkıyordu. Yeni imparatoru III. Napoleon'la yeniden Avrupa'nın en güçlü devleti durumuna yükselen Fransa, Avusturya'nın politikasını destekliyordu. Bütün bu tabloyu değiştiren, Avusturya'nın Almanya'daki etkisini ortadan kaldıran, Fransa'yı yenip III. Napoleon'u deviren, Almanya'yı birleştiren, Almanya İmparatorluğu'nu kuran, Paris ya da Viyana yerine Berlin'i Avrupa kıtasının başkenti yapan kişi Otto von Bismarck'tı.

Ortaçağ'dan beri Almanya'nın yetiştirdiği en büyük devlet adamı olan Bismarck 28 yıl boyunca (1862-1890) Almanya ve Avrupa'da etkili oldu. Bismarck'ın görünüşü bile çevresinde bir güç ve yılgınlık havası estirirdi. 1.80'den uzun boyu, geniş omuzları, güçlü göğsü, uzun bacaklarıyla Bismarck başbakan olduktan sonra mavi kaputu, tepesi sivri miğferi ve uzun süvari çizmeleriyle askeri üniforma giymeye başlamıştı. Daha ellisine varmadan saçları tepeden açılmıştı ama yanlarda kulaklarının üzerinde saçları bol; kaşları ve bıyıkları gürdü. Zekâ ve otoriteyle parlayan birbirine yakın gözlerinin altında torbalar vardı. Bu iriyarı gövdenin çevresinde bıraktığı güçlü etkiye karşı birtakım çelişkileri de vardı: Bismarck'ın elleri ve ayakları ufaktı, göbeklenmeden önce beli anormal derece inceydi. Böyle bir gövdesi olanlara özgü bas ya da bariton bir sesle konuşacağını sananlar, düdük gibi çıkan ince sesini duyunca şaşırırlardı.

Bismarck'ın karakteri de karmaşık ve çelişkiliydi. En büyük yeteneği zekâsıydı. Çağının Alman ve Avrupalı bütün politikacılarından daha zekiydi. Onlar da bunun farkındaydılar. Zaman zaman cüretkârlığa, pervasızlığa varan bir özgüveni vardı. Bükülmez iradesi ve kararlılığı uzun vadeli hedeflere ulaşmasına yardımcı oluyordu. Becerikliliğinin ve esnekliğinin yanında, onu başarıya götüren şey, siyasal sorunları çözmedeki yaratıcılığı, tutarlılığı ve çalışma yeteneğiydi. Bismarck sonsuz bir enerjiyle, yorulmaksızın, kendi yararlanabileceği siyasal ve diplomatik koşulları yaratmaya çalışırdı. Hiç hesapta yokken ortaya

çıkan olanaklardan hemen faydalanırdı. Karşıtları ve yanında çalışanlar sık sık onun kurnaz, acımasız, vicdansız, zalim, kıyıcı biri olduğundan yakınmalarına rağmen, Prens Bismarck, istediği zaman pekâlâ neşeli ve sempatik tavırlar takınabilirdi. Ona yakıştırılan sıfatların temelinde kuşkusuz huzursuzlukların, kızgınlıkların, kıskançlıkların ve dedikodu üretme merakının payı büyüktür. Bismarck'ın dış ve iç politikası uygulamadan gelen deneyimlerine dayanırdı. Kuramcıları, duygusal davrananları her zaman küçümserdi. Görevinin son yıllarında geçimsiz, kuşkucu, insanlardan kaçan biri olmuştu; sonu gelmez karmaşık devlet işleri belini bükmüştü. Almanya'da hiç dostu, çalışma arkadaşı yoktu; herkes onun astıydı. Dışişleri Bakanlığı'nda yardımcılarından biri olan Friedrich von Holstein, Bismarck'ın insanlara karşı arkadaş gibi değil sanki birer araçmış gibi davrandığını, onları her yemekten sonra değiştirilen çatal bıçak gibi, yararlandıktan sonra değiştirdiğini,' söylerdi.

Almanlar'ın tümü Bismarck'ın uygulamalarını onaylamıyordu. Alman liberalleri de birlik amacına ulaşmak için çalışıyorlardı ama onlar bu birliğin Bismarck gibi güçlü ve muhafazakâr bir devlet adamının kullandığı ilkel, disiplinli askeri devlet yerine parlamentoya dayanan demokratik bir devlet tarafından gerçekleştirilmesini yeğliyorlardı. Bismarck yine de bildiğinden şaşmadı. I. Napoleon'dan sonra Avrupa'nın gördüğü en güçlü kişilik ve en büyük siyasal güçtü o. 1862'de Kral I. Wilhelm, bu Junker (toprak soylusu) diplomatı başbakan atadığında Almanya ve Avrupa'da Bismarck dönemi başladı.

Otto von Bismarck 1 Nisan 1815'te, Waterloo Savaşı'ndan iki buçuk ay önce Prusya'da, Berlin'in batısında, Elbe Irmağı kıyısındaki Schönhausen'de doğdu. İkinci sınıf bir soylu olan babası Ferdinand, tipik bir Junker gibi arazisinde sığır, koyun besliyor, buğday ekiyor, toprağındaki ağaçlardan kestirdiği keresteyi satıyordu. İngiltere'de kırsal alanda yaşayan toprak sahiplerine benzer bir yaşam süren Junkerler genelde sahip oldukları topraklarda otururlar, ineklerini kendileri sağar, kendi bıçkıhanelerini çalıştırır, koyunlarının yününü kendileri pazara götürüp satarlardı. Malikânelerinde çalışan Junkerler atalarıyla övünmekten hoşlanırlardı. Bismarck, Stuttgart'a 1415'te gelen Hohenzollernler'e göre daha eski olan bir aileden geliyordu. "Bir Schwaben (Swabia) ailesi benim ailemden daha iyi olamaz," dediği söylenir. Junkerler genellikle dindar, katı, tutumlu; toprağa, Protestan Kilisesi'ne ve krallarına bağlı kimselerdi. Krallarının ordusunda subaylık yapar, devlet görevlerinde hizmet ederlerdi. Dünya, Almanya'nın öteki bölgeleri onları fazla ilgilendirmezdi. Bismarck da

güneyli ya da Katolik Almanlar'ı Alman'dan saymazdı. Avrupa'nın Paris, Viyana, Londra gibi büyük başkentleri Junkerler'in ilgisini çekmezdi. Köyleri dışında bildikleri bir kent varsa o da Spartalılar'ın askeri devletine benzeyen devletlerinin başkenti Berlin'di.

Ferdinand Bismarck sıradan, yumuşak başlı, topraklarını şöyle böyle işletebilen bir Junker'di. Eşi Wilhelmine'nin karakteri onunkine taban tabana zıttı. Büyük Friedrich'in güvendiği danışmanlarından Ludwig Mencken'in kızı olan Wilhelmine, Berlin'de büyümüş, başkentin sunduğu olanaklardan olabildiğince yararlanmıştı. Dokuz yaşındayken babası ölünce kraliyet ailesi babasının yaptığı hizmetleri göz önünde tutarak Wilhelmine'nin yetiştirilmesini üstlenmiş, onu Hohenzollernler'in çocuklarıyla birlikte büyütmüştü. Daha 16 yaşındayken kendisinden iki misli yaşlı, sıkıcı bir köy soylusuyla evlenmesi, kendisi soylu bir aileden gelmediği için, çevrede doğal karşılanmıştı ama aslında bu evlilik bir hataydı. Çiftliğe kapanan Wilhelmine bütün ilgisini çocuğuna yöneltmişti. Oğluna pek sevgi göstermemesine karşı onun zekâsını, hırsını, enerjisini geliştirmesini teşvik etti. Otto altı yaşına gelince Berlin'de bir okula gönderildi; 16 yaşına kadar bu okulda okudu. Annesi ile babası arasındaki çelişkiler Otto'ya da yansımıştı. Uzun boylu, şişman, çok iyi eğitim görmüş, hırslı, romantik, tutkulu; gücü ve kararlılığı kolayca fark edilen bir gençti. Yaşam öyküsünü yazan bir yazar: "Zeki, aydın bir annenin, zeki ve aydın oğlu, hantal ama gerçekçi babasının maskesine bürünmüş olarak yaşadı..." diyor.

Bismarck 17'sinde Almanya'nın en ünlü liberal kurumu sayılan Göttingen Üniversitesi'ne kaydoldu. Burada liberal, orta sınıftan öğrencilerin derneğine değil, soylu öğrencilerin derneğine katıldı. Sürekli içki içiyor, dersleriyle ilgilenmiyordu. Denildiğine göre yirmi beş düello yapmıştı. Çirkin, renkleri birbirine uymayan giysiler giyiyor, üniversite disiplinine karşı geliyordu. Bu arada Schiller, Goethe, Shakespeare ve Byron'ı okudu. İngiliz yazarları Almanlara yeğliyordu. En sevdiği kitaplar romansla tarihi kaynaştıran Sir Walter Scott'in romanlarıydı. Göttingen'de geleceğin tarih yazarı ve Rise of the Dutch Republic (Hollanda Cumhuriyeti'nin Yükselişi) kitabıyla ünlenecek olan Amerikalı John Motley'le yakın arkadaş oldu. Aradan 40 yıl geçtikten sonra bile ona 'Aziz John' diye mektuplar yazıyor, Almanya'ya geldiğinde devlet işlerini bir yana bırakıp onu karşılamaya koşuyordu.

Göttingen'de iki, Berlin Üniversitesi'nde bir yıl okuyan Bismarck, Prusya devlet memurluğuna giriş sınavlarını kazandı ve Batı Rhineland bölgesindeki Aachen'e atandı. Bismarck'ın 1836'da geldiği sıralarda, bu Katolik ve serbest düşünceli kent, Viyana Kongresi'nde Prusya'ya bırakılmanın sıkıntılarını üzerinden atamamıştı. Ünlü bir kaplıca kenti olduğu için Aachen'e pek çok ülkeden, özellikle de İngiltere'den, eğlence düşkünü zenginler akın ediyordu. Yirmi bir yaşındaki Bismarck, bu kentli toplumun sunduğu içki, kumar ve borca batmış yaşama büyük bir mutlulukla balıklama daldı. İyi aileden gelen İngiliz kadınlarının çekiciliğini keşfederek bir tilki avı meraklısı vaizin kızı olan Isabella Lorraine-Smith'e âşık oldu. Isabella ailesiyle birlikte Wiesbaden'e geçince izin alarak onu izledi. Isabella, İsviçre'ye gidincç peşinden ayrılmadı. İki aydır kullandığı iznini uzatmak için Aachen'deki amirlerine bir dilekçe yollayınca işten atıldı. Bu duruma aldırmayan Bismarck, 'Devletin özel işlerine karışmasına izin veremeyeceğini söylüyordu. Birkaç hafta sonra ailesinin çiftliğine döndü. Görevinden ayrılmış, Isabella ile ilişkisini de kesmişti, ama bu arada İngilizce'sini de epeyce ilerletmişti.

Bismarck, Berlin'e döndü, bir yılda piyade muhafız alayında askerlik görevini tamamladı. Yirmi dört yaşına geldiğinde annesi ölünce babasına yardım etmek üzere yeniden çiftliğe döndü. Sekiz yıl kardeşi Bernhard'la birlikte çiftliği başarıyla işletti, zenginleşti. Ama bu Pomeranya Junkeri tarzı yaşantı romantik ve hırslı genci sıkıyordu. Çiftlik yönetmeyi, köylülerle konuşmayı, komşu Junkerler ile ilişkileri çok sıkıcı buluyordu. Bu can sıkıntıları zaman zaman patlamalara yol açıyordu. Köy bu çok içen genç çiftlik sahibinin serüvenleriyle çalkalanıyordu. Bütün gece at koşturduğu, her havada yüzmeye, ava gitmeye hazır olduğu, civardaki garnizonun subaylarıyla masanın altına yıkılıncaya kadar içki içtiği, arada gelen konuklarını pencereden tabancayla ateş ederek uyandırdığı, köylü kızlarını baştan çıkardığı, bir bayanın odasına tilki saldığı anlatılıyordu. Bismarck bir yandan da çılgınlar gibi okuyarak tarih bilgisini genişletiyor, Tom Jones, Tristram Shandy gibi İngiliz romanlarını adeta yutuyordu. Çiftlik yaşamının çamuruna bulanmış olarak daha soylu, kahramanca işler yapmayı düşlüyordu. Onu sıkan bu Junker yaşamının hoşuna giden yanları da vardı: Toprak sahibi olmak, kendi ağaçları altında özgürce yürümek ya da atla dolaşmak. Yirmi yedi yaşında, köydeki yaşamının tam ortasında İngiltere'ye üç ay süren bir gezi yaptı; Edinburg, York, Manchester, Londra ve Portsmouth'u gördü. İngiltere'yi sevdi. İngiliz ordusuna katılarak Hindistan'a gitme fikriyle bir süre oyalandı. Daha sonra, "Bir gün kendi kendime Hintliler'in bana ne gibi bir kötülükte bulunduklarını sorunca aklım başıma geldi, bu fikirden vazgeçtim,"

demiştir. 1844'te, yirmi dokuz yaşında yeniden devlet memurluğuna döndü ama iki hafta sonra istifa etti. Durumu şöyle açıklıyordu: "Amirlerimle bir türlü geçinemedim."

Düzenli yaşayabilmek için Pomeranyalı bir Junker kızı olan Johanna von Puttkamer ile evlendi. Basit, alçakgönüllü, sabırlı ve sadık bir kadın olan Johanna, ne yapacağı önceden belli olmayan kocasının, volkan gibi her an patlamaya hazır davranışlarını hoşgörüyle karşılıyordu. Kocasının, kadının yerinin evi olduğu düşüncesini paylaşıyordu. Bismarck ağabeyine, "Ben kadınlarda dindarlık arar, kadınca kurnazlıklardan nefret ederim," demişti. Kocasının demeçleri bütün Almanya ve Avrupa'da fırtınalar yaratırken Johanna bunları okumazdı. Politika anlayışı kişiseldi: Kocasının dostları onun da dostuydu, muhaliflerinden hiç hoşlanmaz, nefret ederdi. Yirmi dört yaşında Bismarck'la evlendiğinde pek güzel değildi, ama insanı etkileyen kara gözleri vardı. İyi piyano çalıyordu. Bismarck'ın en sevdiği yapıt olan, Beethoven'in 'Appasionata Sonatı'nı çalarken kocasının gözleri yaşarırdı. Bismarck ona kur yaparken genelde hep kendinden söz ederdi. Şubat 1847'de yapılan düğünlerinden önce Johanna'ya şöyle yazıyordu: "Düğün gecemizde bir fırtınayı paylaşacağımız için çok heyecanlıyım. Sanki gece bir atın üzerinde, bir tepeden Rhine (Ren) Irmağı'nın köpüklü dalgalarına atlayacağımı hissediyor, buna benzer duyguların etkisinde kalıyorum." Yine de kendini kontrol edebiliyordu: "İnsan böyle geceleri hayatında bir kez yaşar."

1848 bir ihtilaller yılı oldu. Fransa yenilenen Bourbon monarşisine karşı ayaklandı, Kral Louis Philippe kovuldu. Viyana Kongresi'nin en etkili kişisi Metternich Avusturya'dan İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Çekler, Macarlar, İtalyanlar başkaldırdı. İhtilalci kalabalıklar Berlin'de caddeleri doldurdu. Prusyalı generaller Kral Friedrich Wilhelm'e, orduyu kullanarak hareketi bastırmasını önerdiler. Friedrich Wilhelm bu öneriyi kabul etmedi; ordu başkentten çekildi. Kral anayasayı ve seçimle gelecek bir parlamentoyu kabul etti. Düzeni korumak üzere bir sivil milis gücü oluşturdu. Schönhausen'de bulunan Bismarck, Prusya Kralı'nın kalabalıkların güdümünde kaldığı düşüncesiyle, çılgına döndü. Köylülerden bir ordu kurup Berlin'e yürümekten, kralı kurtarmaktan söz etmeye başladı. Başkente gitti. Saraya girmek istediğinde kapıdan çevrildi. Friedrich Wilhelm'in kardeşi olan ve bütün ömrü boyunca bir asker olarak kalan Prusya Prensi Wilhelm'in tahta çıkmasını, düzeni sağlamasını önerdi. Wilhelm bunu kabul etmedi. Sonunda ordu kan dökmeden Berlin'i ele geçirdi.

Bismarck, "Bizi Prusyalılar'a özgü nitelikler kurtardı. Eski Prusya'nın onur ve sadakati, itaat, ordunun cesareti gibi geleneksel niteliklerimiz... Bizler Prusyalıyız, Prusyalı kalacağız." Ancak sınırları daraltılmış olmakla birlikte anayasa yürürlükte kaldı, seçimle gelen meclis, Landtag korundu.

1851'de Frankfurt'ta oluşturulan yeni Almanya Federal Diet'ine Prusya'nın bir temsilci göndermesi gerekti. Bu göreve Prusya'nın kırsal kesiminden gelen, aşırı karşıdevrimci biri olarak tanınan Bismarck'ın atanması doğal karşılandı. Alman devletlerinin ortak başkenti gibi bir konumu olan Frankfurt'ta sözünü dinleten Avusturya'ydı. Bismarck'ın üstlendiği görev, Avusturya ve öteki Alman devletlerine, Prusya'nın kendini Hapsburg İmparatorluğu'yla eşit saydığını ortaya koymaktı.

Avusturya temsilcisi soylu Thun ve Hohenstein Kontu, Diet üyelerine sosyal bakımdan kendisinden aşağı kişilermiş gibi davranıyordu. Bismarck, Thun'un bu hareketlerine hemen tepki gösterdi. Thun odasına çağırdığı Bismarck'ı gömlekle karşılayınca o da "Hava çok sıcak," diyerek ceketini çıkardı. Toplantılarda tek sigara içen üyenin Thun olduğunu görünce, o da bir puro çıkararak Thun'dan ateş istedi.

Bismarck'ın Frankfurt'ta geçirdiği sekiz yıl karakterini cilalamasına yaradı. Bu tarihi kentin zengin gelenekleri, tarihsel zenginlikleri, kozmopolit atmosferi Bismarck'ı olgun bir diplomat durumuna getirdi. Orada çok iyi yaşadı. Havana püroları tüttürüyor, 'Siyah Kadife' denen şampanya bira karışımını içiyordu. 1855'te Amerikalı dostu Motley, Bismarck'ı Frankfurt'taki konutunda ziyaret etti. Motley eşine yazdığı mektupta: "Bu evde herkes aklına geleni yapıyor. Gençler, yaşlılar, dedeler, torunlar, köpekler bir arada yaşıyor, yiyiyor, içiyor, sigara tüttürülüyor, piyano çalınıyor, tabancayla (bahçede) atış yapılıyor. Bunların hepsi de aynı zamanda oluyor. Burası dünyada bulunan her şeyin (soda, lager bira, şampanya, burgonya ya da klaret), her zaman (herkes her zaman durmadan Havana puroları tüttürüyor) yendiği, içildiği bir yer." Bu karmakarışık ortamda Bismarck serinkanlı, kuşkucu bir dış politika izliyordu. Bu politika hanedan ittifaklarına ya da etnik gruplara dayanmıyordu. Politikanın temeli Prusya'nın çıkarları, güvenliği, zenginleşmesiydi. Duruma, gelişmelere göre her devlet, potansiyel olarak Prusya'nın dostu ya da düşmanı olabilirdi. Bir arkadaşına şöyle diyordu: "Bana Rusya ya da Batı yanlısı olup olmadığım sorulduğu zaman hep, 'ben bir Prusyalıyım' diye yanıtlıyorum. Benim için ideal dış politika peşin hükümlerden

tümüyle arınmıştır; başka devletlerin ve onların hükümdarlarının baskıları ya da çekicilikleri, bu devletler halkına duyulan sevgi ya da nefretin bir etkisi olmadan oluşturulur. Ben İngiltere'ye, bu ülkenin halkına karşı belli sempati duyarım, bugün bile bu hislerimin tümüyle değişmediğini söyleyebilirim. Ama bu kişisel sempati onları sevmem anlamına gelmez. İyice düşünülmüş, kararlaştırılmış, sağlam bir Prusya politikası gerektiriyorsa Prusya ordularının Fransa, Rusya, İngiltere ya da Avusturya karşısında savaşması benim için farksızdır."

1857'de Kral Friedrich Wilhelm bir felç geçirdi; bir yıl sonra da bilincini yitirdi. Kardeşi Prens Wilhelm naip atandı. Frankfurt'ta sekiz yıl geçiren Bismarck, St. Petersburg'a elçi gönderildi. Orada kendisini Berlin'den, Almanya'dan hatta Avrupa'dan soyutlanmış gibi hissediyordu. Kendisini "buza koyduklarından" yakınıyordu. Alman elçiliğinde Bismarck'ın yardımcılarından biri, "Bismarck Almanya'dan hiç haber alamıyor," diye yazıyor. Wilhelmstrasse'den (Alman Dışişleri Bakanlığı) hiç yazı gelmiyor. Bakanlıkta yetkililer Bismarck'tan hoşlanmıyor, orada yokmuş gibi davranıyorlar. O da diplomatik manevralarını kendi başına çeviriyor, hiç eğlence olmadığından, hayat pahalılığından yakınıyor, pek az kimseyle görüşüyor. Sabah 11 ya da 11.30'da kalkıyor. Bütün gün yeşil bir sabahlıkla oturuyor." Bismarck Neva Irmağı kıyısındaki bu kentte dört yıl yaşadı. Ondan hoşlanan ve birkaç kez ayı avına davet eden Çar II. Aleksandr'dan başka kimsenin davetine katılmıyor, toplumsal yaşantının dışında

kalıyordu. Çocuk sahibi olmayan Kral IV. Fiedrich Wilhelm 1861'de ölünce kardeşi, I. Wilhelm adıyla tahta çıktı. Yeni kral altmış üç yaşında, uzun boylu, ordudan başka bir şey düşünmeyen dürüst bir subaydı. Prusya parlamentosu askerlik hizmetinin üç yıldan iki yıla inmesini isteyince Wilhelm ve Savaş Bakanı General Albrecht von Roon buna karşı çıktı. Bunalım iki yıl sürdü. Bismarck'ı tanıyan ve ona hayranlık duyan von Roon, Kral'dan Rusya elçisini çağırmasını ve Bismarck'ın parlamentoda Kral'ın haklarını savunacak kişi olmasını önerdi. Wilhelm önce öneriyi kabul etmekten çekindi. Bismarck'a bu öneriden söz edilince, o dış politikanın sorumluluğunun da kendisine verilmesi durumunda görevi kabul edebileceğini söyledi. Wilhelm bu koşulu kabul etmiyordu. Kral'la parlamentonun ve Kral'la Bismarck'ın çekişmesi sürdü. Bismarck'a 1860, 1861 ve 1862'de üç kez, dışişlerini denetleme yetkisi olmadan, Prusya başbakanlığı önerildi ama kabul etmedi. Wilhelm yine de Bismarck'ın yakında bulunmasından yarar gördü ve onu Mayıs 1862'de St. Petersburg'dan Paris elçiliğine atadı. Berlin'deki çekişmelerden haberi olan Bismarck biraz ağırdan almayı

yeğledi. Haziran'da Londra'ya sonra da Trouville ve Biarritz'e gitti.

Bismarck, Biarritz'de Rusya'nın yaşlı Belçika elçisinin karısı Prenses Yekaterina Orlov'la karşılaştı. Pomeranya'da çocuklarıyla oturan karısı Johanna'dan bir süredir ayrı kalan Bismarck kadına âşık oldu. Yekaterina Orlov yirmi iki, Bismarck kırk yedi yaşındaydı. İkisi birlikte dağlarda dolaştılar, piknik yaptılar, Atlas Okyanusu kıyısında denize girdiler. Yekaterina, kendinden geçmiş bir biçimde onu dinleyen Bismarck'a piyanoda Beethoven, Mendelssohn ve Schubert'ten parçalar çalıyordu. Aralarındaki yakın ilişki tepki çekmedi. Yekaterina, Bismarck'ı 'Amca' diye çağırıyor, kocası da görünüşte bu ilişkiye karşı çıkmıyordu. Bismarck yaşadıklarını dürüstçe Johanna'ya yazıyordu: "Kayalar arasında oyulmuş, kuytu dere yatağında, çalılarla örtülmüş iki kaya arasından denize dökülen suların yeşil beyaz renklerini seyrediyorum. Yanımda kadınların en çekicisi bulunuyor. Onu tanısan sen de seversin... neşeli, zeki, güzel ve genç." Johanna tepkisini bir arkadaşına yazdığı mektupta dile getiriyor: "Kıskanmaya, haset duymaya kalksam kendime eziyet etmiş olacağım. Benim ruhumda bu tür duygulara yer yok. Sevgili kocamın böyle çekici bir kadınla karşılaşmasına çok seviniyorum. Ama kocam o kadının yanında nasılsa huzur bulamayacak ve her mektubunda olayları abartarak aktaracak." Orlovlar Biarritz'den ayrılınca Bismarck da tıpkı 25 yıl önce Isabella Lorraine-Smith'i izlediği gibi onlarla birlikte gitti. Üçü önce Toulouse'a, oradan da Avignon'a geçtiler. Orlovlar Cenevre'ye gidince Bismarck onlardan ayrıldı. Berlin'den çağırılmıştı. 14 Eylül'de Yekaterina ile vedalaştı. Onun armağan ettiği oniks madalyonu ölünceye kadar saatinin zincirinde taşıdı.

Berlin'de Kral'la parlamento bir anlaşmaya varamamıştı. Kral iki kez parlamentoyu feshetti. Yapılan iki seçim sonunda oluşan parlamentolarda askerlik hizmetinin kısaltılmasını isteyen liberallerin sayısı daha da arttı. Kral Wilhelm de direndi. Ordunun başkomutanı olarak kararlarını dinletemezse kral olmasının bir anlamı kalmıyordu. Tahttan feragat etmeye hazırlandı. Ancak oğlu Friedrich babasının yerine geçmeyi reddediyordu. Bu durumda düşüncesini gerçekleştiremedi. Kesin bir çözümden yana olan Roon, Paris'te bulunan Bismarck'a bir telgraf çekti: 'Periculum in Mora! Depêchez-Vous!' ('Erteleme tehlikeli! Çabuk olun!')

Bismarck, kralın haberi olmadan, 20 Eylül'de Berlin'e geldi. Aynı gün Roon'u kabul eden Wilhelm ona, düşündükleri gibi anayasaya aykırı

bir eylemi ancak Bismarck'ın gerçekleştirebileceğini söyledi. Sonra sanki böyle bir şeyin olamayacağını vurgulamak için, "Fakat o da burada değil," dedi. Roon hemen atıldı: "Burada ve Majestelerine hizmete hazır." I. Wilhelm'le Bismarck arasındaki zirve görüşmesi 22 Eylül'de Havel Irmağı kıyısındaki Babelsberg yazlık sarayında gerçekleşti. Kral ve Bismarck sarayın parkında yürürken konuştular. Wilhelm, parlamentonun, yetkilerine müdahale ederek ordu için çok önemli olabilecek kararları engellediğinden yakındı; hükümdarlığını saygın biçimde sürdürmeye olanak bulamadığını söyledi. Bismarck, geniş yetkilerle içişlerini ve dışişlerini birlikte yürütecek bir bakanlık kurmasına izin verilirse, parlamentonun onayı olsun olmasın, Kral'ın orduyla ilgili isteklerini gerçekleştirebileceğini ileri sürdü. Tek istediği monarşinin desteğiydi. Bismarck bu görüşmeden sonra Prusya başbakanı atandı; dışişleri bakanlığını da üstlenmişti. Sekiz gün sonra, 28 yıl sürecek olan iktidarı başlarken verdiği ünlü söylevinde yönetim felsefesini anlattı ve kişiliğiyle özdeşleşen ünlü sloganını dile getirdi. Landtag'ın Bütçe Komisyonu önünde verdiği bu söylevinde Prusya monarşisinde orduyla ilgili kararlar almada kralın yetkisinin tartışılamayacağını savundu: "Almanya'yı ilgilendiren Prusya'nın liberalleşmesi değil güçlü olmasıdır. Günümüzün büyük sorunları 1848'deki büyük yanlışlıklar yinelenerek, demeçlerle, çoğunluk kararlarına dayanarak değil, ancak demir ve kanla çözülür." *[*Daha sonra bu slogan kulağa daha ahenkli gelen 'kan ve demir' biçimine dönüştü.]

Milletvekilleri 36 oya karşı 251 oyla ordu planını reddetti. Bismarck oturumu tatil etti, onları evlerine gönderdi. 27 Ocak 1863'te meclis yeniden toplandığında, söz alan Bismarck, Prusya'daki kral ve meclis ilişkileri konusunda, ders verir gibi konuştu. Eğer meclis butçede, ordu için ayrılan parayı kısmaya kalkışırsa kralın eski kanunlara dayanarak devletin görevini üstleneceğini ve vergi toplayacağını söyledi. Kendisinin kralın başbakanı olarak meclisçe atanmadığı için meclis tarafından görevden alınamayacağını ekledi. "Prusya monarşisi henüz işlevini tamamlamamıştır. Sizin anayasal düzeninizde bir sús gibi kalmaya henüz hazır değildir," dedi. Motley'e yazdığı mektupta milletvekillerinin tutumlarından yakınıyordu: "Sana bu mektubu yazarken bir yandan da mecliste çocuk gibi duygusal politikacıların budalaca demeçlerini dinlemek zorundayım... Bu gevezeler Prusya'yı falan yönetemez... Onlar belki zeki sayılabilir, yüzeysel birtakım bilgileri de var. Alman üniversitelerinin tipik ürünleri hepsi de... Politika bilgileri öğrencilik döneminde öğrendikleri kadar."

Aslında Prusya'da askerlik süresinin iki ya da üç yıl olması Bismarck'ı

pek ilgilendirmiyordu ama bu, kral için önemliydi; Bismarck'ın da kralın desteğine gereksinmesi vardı. Dış politikada serbestçe hareket etmek istiyordu. Amacı Almanya'da Avusturya yerine Prusya'nın sözünü geçirmesini sağlamaktı. Olaylar da onun istediği yönde gelişti. Berlin'in kuzeybatısında, Jutland Yarımadası'nın anakaraya bağlandığı yerde bulunan Schleswig ve Holstein dükalıkları 400 yıldır Danimarka Kralı tarafından yönetiliyordu. Nüfusları karışıktı. Hamburg kenti yakınlarına kadar uzanan Holstein topraklarında yaşayanlar çoğunlukla Alman'dı. Yarımadanın doğusunda bulunan ve Kiel fiyordu ile limanını da içeren Schleswig'deyse halkın çoğu Danimarkalı'ydı. 1848'de milliyetçilik akımı Avrupa'yı sarsınca Alman Holsteinlılar, Danimarkalılar'a karşı ayaklandı. Frankfurt'taki Diet'in onayını alan Prusya, Holsteinlılar'a yardım için asker gönderdi. Avrupa'nın muhafazakâr güçleri Rusya ve İngiltere, Danimarka'yı desteklediler ve Prusya'dan askerini çekmesini istediler. 1852'de imzalanan Londra Antlaşması ile statüko güvence altına alındı: İki dükalık yine özerk olarak Danimarka tacına bağlı kalacaktı. Danimarka Kralı bu dükalıkları topraklarına katmak için bir girişimde bulunmadı. Ancak Mart 1863'te, Bismarck'ın Prusya başbakanı oluşundan altı ay sonra Danimarka'da tahta çıkan Kral IX. Christian iki dükalığın Danimarka'nın parçası olduğunu ileri sürerek Londra Antlaşması'nı ihlal etti. Holsteinlılar bu savı kabul etmediler ve Frankfurt'taki Diet'e başvurdular.

Bismarck bunalımın tırmanmasından yararlanabilecekti. Holstein'in milliyetçiliği onu ilgilendirmiyordu, "Holstein'daki Almanlar'ın mutlu olup olmadıkları bizi ilgilendirmez," diyordu. Onun amacı Prusya'nın iktidarını yaymaktı. Schleswig ve Holstein'daki Almanlar'ın amacıysa, Almanya'nın yardımıyla, kendi seçecekleri bir prensin yönetiminde, bağımsızlık kazanmaktı. Öte yanda Bismarck, dükalıkları Danimarka'dan kopardıktan sonra Prusya'ya bağlamak istiyordu.

Avusturya'da Prusya'yı desteklemek zorunda kaldı. Çünkü Almanya'da en güçlü devlet olarak, bütün Almanya'nın davası haline gelen dükalıkların Almanya'ya katılmasını benimsemek durumundaydı. Hiçbir şey yapmadan tarafsız kalması da, önderliği Prusya'ya kaptırmak anlamına gelecekti. Ocak 1864'te Prusya ve Avusturya, Londra Antlaşması'nın uygulanmasını gerçekleştirmek amacıyla bir ittifak oluşturdular. 16 Ocak'ta Bismarck Kral Christian'a bir nota vererek Danimarka'nın yirmi dört saat içinde Schleswig'i boşaltmasını istedi. Danimarkalılar bu isteği reddettiler. Holstein hiç direniş göstermeden işgal edildi. Birleşik Avusturya-Prusya ordusu topu topu

40 bin Danimarkalı'nın savunduğu Schleswig'e yürüdü. Danimarka'ya yakınlık duyan İngiltere ise Londra Antlaşması'nın bu açık ihlali karşısında güç durumda kalmıştı. Britanya hükümeti, yalnızca, Avusturya-Prusya ilerleyişinin Danimarka'nın kendi sınırında durmasını talep edebildi. 8 Temmuz'da Danimarka yenilgiyi kabul etti; kurulan yeni hükümet barış istedi ve dükalıkları teslim etti.

Ağustos sonunda İmparator Franz Josef le dükalıkların geleceğini görüşmeye Viyana'ya giden Kral I. Wilhelm yanına Bismarck'ı da almıştı. Avusturya bu konuda açık bir görüş belirtmedi. Bismarck'a önce kendi kralı karşı çıktı. I. Wilhelm, Prusya'nın dükalıklar üzerinde tarihsel ve hukuksal hiçbir iddiasının olamayacağını biliyordu. Kral dükalıkları işgal ederek topraklarına katmayı reddediyordu. Bir anlaşmaya varılamayınca dükalıklar Avusturya-Prusya ortak yönetimiyle yönetildi. Bir yıl sonra, 1865'te Holstein Avusturya'ya, Schleswig Prusya'ya bağlandı. Yeni yeni güçlenen Prusya deniz kuvvetlerinin Kiel limanında bir deniz üssü inşa etmeye başlaması Prusya'nın Schleswig'i ilhak etmek niyetinde olduğunu gösteriyordu.

I. Wilhelm'in Bismarck'a kontluk unvanı vermesini sağlayan Danimarka zaferi, başbakanın dış politika alanındaki ilk başarısı oldu. Bismarck Schleswig ve Holstein'ı Danimarka boyunduruğundan kurtarmiş, Avusturya'yı Almanya'nın bir köşesine itmiş, bu ülkeye karşı, kazanacağından emin olduğu mücadelenin ilk kıvılcımını yakmıştı. 1866 kışı ve baharı süresince Avusturya'yı durmadan kışkırttı. Almanya Konfederasyonu'nun yeni oluşturulacak bir Alman parlamentosu tarafından yeniden düzenlenmesini, bu parlamentonun hazırlayacağı anayasanın da Avusturya'yı Almanya dışında bırakmasını önerdi. Avusturya üstün konumundan vazgeçmek ve Prusya'ya da yeni bir federal düzen kurma olanağı vermek istemeyince Bismarck, Avusturya'ya karşı İtalya ile ittifak yaptı. Viyana'ya da savaşın kapıda olduğunu duyurdu. Mayısta Prusya'nın Holstein üzerinde en az Schleswig'teki kadar hakkı olduğunu ileri sürdü. 6 Haziran'da Prusya birliklerine Holstein'a girmelerini emretti. 15 Haziran'da komşu Hanover ve Saksonya'ya birer ültimatom vererek Prusya ordusunun Avusturya'yla savaşmak üzere bu devletlerin topraklarından geçeceğini bildirdi. Ültimatom, bu devletler askerin geçmesine karşı çıkarlarsa onların da savaşa katılmış sayılacağı anlamına geliyordu.

Prusya ile Avusturya savaşa tutuştuğunda Avrupa, Prusya'nın ağır bir

yenilgiye uğrayacağını sanıyordu. Hapsburg İmparatorluğu'nun 35 milyon nüfusu vardı. Prusya'nın 19 milyonu bulan nüfusu karşısında toplam nüfusları 14 milyonu bulan Almanya'daki Hanover, Saksonya, Bavyera ve Württemberg krallıkları ile Baden ve Hesse büyük dükalıkları da Avusturya'yı destekliyordu. 23 Haziran'da General Helmuth von Moltke'nin emrindeki, toplam 300.000 kişiyi bulan üç Prusya ordusu çatışmasız Bohemya'dan geçti. Ordunun başında Kral I. Wilhelm bulunuyordu. Sivri tepeli miğferi ile uzun süvari çizmelerini giyen Bismarck da kralın yanında, atının üstünde savaşı izliyordu. Königgrätz'da (Fransızlar ve İngilizler Sadowa der) Avusturyalılar durduruldu. Her iki taraftan 500 bin asker, 1500 top gün boyu savaştı; iki taraf da büyük kayıplar verdi. Öğleden sonra saat üç buçukta, Avusturyalılar'ın üstünlüğü ele geçirdiği sırada, Veliaht Prens Friedrich komutasındaki 80 bin kişilik taze Prusya ordusu kanatlardan Avusturya ordusuna saldırdı. Akşam olduğunda Avusturya ordusu darmadağın olmuş, Viyana'ya doğru çekiliyordu. Avusturya, Almanya'daki üstün durumunu bir günde yitirmişti.

Savaşı izleyen günlerde kafalardaki soru Prusya'nın zaferi nasıl değerlendireceğiydi. Moltke çekilen Avusturya ordusunu izleyerek imha etmek görüşündeydi. Önce savaş istemeyen, ancak Bismarck'ın Avusturyalılar'ın saldıracağını söylemesi üzerine savaşa razı olan Kral Wilhelm, zaferin sarhoşluğundan morali yükselmiş olarak, Avusturya'nın cezalandırılması gerektiğini savunuyor, topraklarını ele geçirmekten, Prusya ordusuyla Viyana'ya girmekten söz ediyordu. Ancak Bismarck direndi. Onun için Avusturya'nın Almanya'dan tümüyle çekilmesi yeterliydi. Gelecek yıllarda Fransa'yla hasım duruma gelirse Avusturya'nın desteğine gereksinme duyabilecekti. Krala Prusya'nın Avusturya'dan toprak alarak güçlenemeyeceğini söyledi. "Avusturya isteklerimize karşı çıkarken bizden daha haksız değildi," dedi. Johanna'ya yazdığı mektupta, "Onların (Kral ve generaller) kadehlerindeki şampanyaya su katmak gibi bağışlanamayacak bir iş yaptım. Onlara Avrupa'da yalnız olmadığımızı, bizden nefret eden, bizi kıskanan üç büyük güçle (Avusturya, Fransa ve Rusya) bir arada yaşamaya mecbur olduğumuzu anlattım," diyordu.

Bismarck, bir an için ılımlı yaklaşımının kabul görmeyeceğini, Moltke'nin Viyana'ya yürüyeceğini, Hapsburg İmparatorluğu'nun yıkılacağını sandı. Nikolsburg'da bir şatoda ateşkes anlaşması için Avusturya temsilcileri beklenirken Bismarck Kral'ın, Moltke'nin görüşünü benimseyeceğini düşündü. Umutsuzluk içinde Kral'ın

yanından ayrıldı; dördüncü kattaki odasına çıktı. Daha sonra anılarında, o anda kendini pencereden aşağı atmak istediğini yazacaktı. Ama kendini toparladı, başını elleri arasına alıp düşünmeye başladı. Omuzuna bir elin dokunduğunu hissedince başını kaldırdı. Gelen Veliaht Prens'ti. Friedrich, "Biliyorsunuz ben savaşa karşıydım. Siz savaşın gerekli olduğunu ve sorumluluğu üstlendiğinizi söylüyordunuz. Şimdi hedefimize ulaştığımızı ve barış yapmak gerektiğini söylüyorsanız sizi desteklemeyi ve görüşünüzü babama karşı savunmayı kabul ediyorum." Friedrich aşağıya indi. Sonra yine yukarı geldi, "Çok zor oldu ama babam kabul etti," dedi.

23 Ağustos'ta imzalanan Prag Antlaşması'yla Almanya'nın haritası yeniden çiziliyordu. Avusturya hiç toprak yitirmedi ama Almanya ile ilgili gelişmelerin dışında kalmayı kabul etti. Artık Almanya politikasındaki belirleyici konumunu tümüyle yitirmişti. Frankfurt'taki Diet dağıtıldı. Prusya'nın sözünü geçirdiği yeni bir siyasi kurum, Kuzey Almanya Konfederasyonu kuruldu. Schleswig ve Holstein toprakları Prusya'ya katıldı. Prusya'ya karşı Avusturya'yı destekleyen Alman devletleri cezalandırıldı. Hanover, Hesse'nin büyük bölümü, serbest kent Frankfurt Prusya'ya geçti. Hanover kralı tacını yitirdi. Saksonya kralı tahtında kaldı ama krallığı Kuzey Alman Konfederasyonu'na girdi. Main'ın güneyindeki dört devlet -*Bavyera, Württemberg, Baden ve Hesse-Darmstadt*- bağımsızlıklarını korudular ama ağır savaş tazminatı ödemekle cezalandırıldılar. Bismarck bu devletleri Prusya ile gizli antlaşmalar imzalamaya zorladı. Bu antlaşmalara göre bir savaş çıkarsa ordularını Prusya emrine vermeyi kabul ediyorlardı.

Prusya'nın zaferinin yankıları bütün Avrupa'da duyuldu. Avusturya'dan askeri bakımdan üstün olduğunu kanıtlayan Prusya'nın, Avrupa'ya sözünü geçiren Fransa'nın güçlü durumunu tehdit edeceği ortaya çıktı. Fransa'nın kurduğu hegemonya, bir ölçüde, Avusturya ile Prusya arasındaki rekabetten, çekişmeden güç alıyordu. Fransız devlet adamı Adolphe Thiers neler olup bittiğini anlamıştı: "Sadowa'da asıl yenilen Fransa oldu," diyordu. Çok geç aklı başına gelen III. Napoleon duruma müdahale ederek bir kongre toplamaya ve Prusya'nın kazancını masa başında geri almaya kalkıştı. Bismarck hemen dişlerini gösterdi; Fransa elçisine şöyle dedi: "Savaş istiyorsanız savaşırsınız. O zaman bütün Almanya'yı size karşı seferber ederiz. Ne pahasına olursa olsun Avusturya ile barış yapar sonra onlarla birlikte 800 bin kişilik bir orduyla Fransa'ya yürürüz. Biz silahlıyız, siz daha seferberlik ilan edeceksiniz."

Savaşı izleyen dört yılda Bismarck, Fransa ile ilgilendi. III. Napoleon'un imparatorluğu iki varsayıma dayanıyordu: Fransa, Avrupa'nın en güçlü devletidir ve bu üstünlüğü birleşmiş bir Almanya tarafından tehdit edilmemelidir. Prusya'nın Avusturya'ya karşı kazandığı zaferin ardından kurulan Kuzey Almanya Konfederasyonu, Fransa'nın müsadesiyle Bismarck'ın gerçekleştirebileceği en kapsamlı birleşmeydi. Daha geniş bir birlik kurmaya kalkışmak bir Fransız-Alman savaşına yol açabilirdi. Bismarck bunu biliyor ve bu durumdan yararlanmak istiyordu. Artık Kuzey Almanya Konfederasyonu Şarsölyesi de olan Prusya Başbakanı Bismarck, bütün Almanlar'ı birleşmeye itecek ortak bir düşmana gereksinme olduğunu düşünüyordu. İki yüzyıldan beri Bourbon hanedanı ya da Bonapartcılar tarafından yönetilen ve Avrupa'nın en güçlü devleti olan Fransa, böyle bir birleşmeyi hızlandıracak ortak düşman olabilirdi.

Savaşa yol açan sürtüşmeleri Bismarck başlatmadı. Sefahat düşkünü bir Bourbon olan kralını tahtından indiren İspanya hükümeti yeni bir kral arıyordu. Eylül 1869'da İspanya tahtı, Kral I. Wilhelm'in uzaktan akrabası olan Hohenzollern Prensi Leopold'a gizlice önerildi. Bir Hohenzollern prensinin yabancı bir ülke tahtına çıkması anlamına gelen bu öneriyi, ailenin en kıdemli üyesi olması nedeniyle, I. Wilhelm'in yanıtlaması, kabul ya da reddetmesi gerekiyordu. Yalnız Prusya'yla ilgilenen I. Wilhelm önce bu öneriyi onaylama eğiliminde değildi. Prusya ordusunda subay olan Katolik Prens Leopold da İspanya'daki karışık durumu göz önünde tutarak, sunulan tacı geri çevirdi. İspanya hükümeti öneriyi yineleyince, İspanya tahtına bir Hohenzollern geçmesini isteyen Bismarck olaya karıştı; ısrarlarıyla Wilhelm'i öneriyi onaylaması için zorladı. Sonunda çaresiz kalan Kral öneriyi onayladı. Hiçbir taraf, İspanyollar da Prusyalılar da Fransa'ya bu konuda bilgi vermemişti. Savaş olasılığının belirdiği bir ortamda Fransa, Prens Leopold'un tahta adaylığına kesin biçimde karşı çıkacaktı.

Fransa hükümeti ve halkı haberi 3 Temmuz 1870'te öğrenince Fransa'da korku ve telaş başgösterdi; suçlamalar başladı. III. Napoleon'un dışişleri bakanı Gramont Dükü, "Fransa'nın onuru ve çıkarları tehlikededir. Yabancı bir gücün İspanya tahtına kendi prensini çıkararak güç dengesini bozmasını hoşgörüyle karşılayamayız," diye bir demeç verdi. Bir bunalım çıkmasından çekinen Kral I. Wilhelm, zaten hiç istekli olmayan Prens Leopold'dan

İspanya tacını yine reddetmesini istedi. Geliştirdiği politikanın başarısızlığa uğrayacağını gören Bismarck, Kral'ı istifa edeceğini söyleyerek tehdit etti. O zaman diplomatik bir zafer kazandığını düşünen Gramont ve Fransa çok ileri gitti. Gramont, Fransa'nın Berlin'deki elçisine, Ems kaplicalarına giderek orada tatilde bulunan Kral I. Wilhelm ile görüşmesini emretti. Elçinin Kral'a ilettiği mesajda Fransa hükümeti, Prusya Krali'nin, prensin adaylığını resmen reddetmesini, ayrıca bir daha İspanya tahtı için aday göstermeyeceği konusunda güvence vermesini istiyordu. Bu mesajı okuyan Wilhelm, elçiye gayet soğuk biçimde, öneriyi reddettiğini söyledi ve odadan çıktı. Bismarck'a bir telgraf çekerek durumu bildirdi. Bismarck telgraf metnini özetledi ve Prusya Krali'nin, Fransa'yı küçük düşürecek biçimde davrandığı izlenimini veren ufak değişiklikler yaptı. Bu kurgulanmış metni basına verdi. Ertesi gün Paris gazeteleri savaş istiyor, Paris'te halk "Berlin'e!" diye bağırıyordu. Tüm Almanya, Prusya'yı destekledi, ordular seferber edildi, dört gün sonra savaş başladı.

Avrupa bu kez Prusya'nın sonunun geldiğine inanıyordu. Fransız ordusu, kâğıt üzerinde, dünyanın en iyi savaş makinesi sayılıyordu. Mareşal Edmond Leboeuf, İmparator Napoleon'a, ordunun 'tozluklarının son düğmesine kadar hazır' olduğunu söyledi. Moltke, Bavyeralilar, Württembergliler, Hesseliler, Saksonyalı, Hanoverliler ve doğal olarak Prusyalılar'dan oluşan 400 bin kişilik bir orduyla Fransa'nın işgali için önceden hazırlanmış ayrıntılı bir planı uygulamaya koyuldu. Yetmiş dört yaşındaki başkomutan Kral I. Wilhelm'in yanında, yine mavi Prusya üniforması giymiş General Otto von Bismarck yer alıyordu. Savaşın bu ilk aşaması yalnız bir ay sürdü. 1 Eylül'de III. Napoleon, Sedan'da 104 bin kişilik ordusuyla birlikte teslim oldu. 4 Eylül'de İmparatoriçe Eugenie, Paris'ten İngiltere'ye kaçtı. 5 Eylül'de Fransa'da cumhuriyet ilan edildi. Bismarck bu aşamada, Alman ordusunun ilerlemesini durdurarak doğu Fransa'da bir savunma hattı kurmasını önerdi. Ancak bu kez Moltke ile Kral kararlarında direndiler. Ordu Paris'e ilerledi ve kenti kuşattı. İlk barış görüşmeleri ertelenince Alman topçusu kenti dört ay topa tuttu.

Bismarck bir kez daha generallerle çatıştı. Avusturya ile yapılan savaşta olduğu gibi çabuk bir zafer ve ardından barış istiyordu. Böylece basit askeri ittifaklar yaparak Güney Almanya'daki devletlerle gerçek bir siyasal birlik gerçekleştirilebilecekti. Moltke ise durumu salt askeri açıdan değerlendiriyordu. Gelecekte batıdan yöneltilebilecek olası saldırılara karşı Fransa ile Almanya arasında bir tampon bölge

oluşturmak, bunun için de Strasbourg kentini, Metz kalesini, Alsace ve Lorraine eyaletlerini elde tutmak istiyordu. Bismarck uyuşmaya razıydı. Strasbourg ve Alsace iki yüzyıl önce XIV. Louis tarafından alınmadan önce zaten Alman toprağıydı. Buna karşı nüfusunun büyük çoğunluğu Fransız kültürü etkisinde olan ve Fransızca konuşulan Metz ile Lorraine'i almak istemiyordu. "Ben evimde, orada olmaktan hiç hoşlanmayan bir sürü Fransız bulunmasını istemem," diyordu. Bu kez Kral, Moltke'nin görüşünü benimsedi; iki eyalet muzaffer Almanya'ya katıldı. Bu sonuç savaşın uluslararası açıdan görünüşünü etkiledi. Fransa görünüşte savaşı başlatan taraftı ama savaş sonrasında olay bir Alman saldırısı ve işgali gibi görülüyordu. Veliaht Prens Friedrich Avrupa'nın Almanya'yı ne gözle görebileceğini değerlendiriyordu: "Artık kimse bizi saldırıya uğramış, kötü güçlerin kurbanı olmuş bir devlet olarak görmez; zafer kazanmış bir saldırgan sayar. Bu düşünürler, filozoflar, şairler, sanatçılar, idealistler ve coşkulu insanlar ülkesi... bir istilacılar ve yıkıcılar ulusu gibi değerlendirilir."

Paris bombalanırken Alman ordusunun karargâhı Versailles'da kurulmuştu. Kral ve Bismarck karargâhta kaldığı için Prusya ve Kuzey Almanya Konfederasyonu hükümetleri, Prusya Sarayı mensuplari yanında 20 Alman prensliğinin saray görevlileri de saraya ve XIV. Louis'nin inşa ettirdiği kasabaya doluşmuştu. Bismarck'ın amacı Prusya çevresinde yeni bir Alman imparatorluğu kurulması, Prusya kralının da imparator olmasıydı. Versailles'da bulunan Alman devletlerinin prensleri bunu kabul ettiler. Yalnız Kral Wilhelm direndi. Kendisine atalarından intikal eden Prusya Kralı ünvanının, Bismarck'ın ona sunduğu yeni imparator ünvanından daha üstün olduğuna inaniyordu. Kral Güney Almanya devletlerini sevmezdi. Bu devletlerle birlik oluşturmanın Prusya'yı zirveye götüren sert ve askeri karakterini zayıflatabileceğini düşünüyordu. Eğer yeni bir ünvan alması gerekiyorsa bu 'Almanya İmparatoru' ya da 'Almanların İmparatoru' gibi kapsamlı bir ünvan olmalıydı. Böyle kapsamlı ünvanların Güney Almanya devletlerinin tepkisini çekeceğini düşünen Bismarck, imparatorluğun yüceltilmiş başkanlığını belirten 'Alman İmparatoru' unvanını önerdi. İmparatorluk 18 Ocak 1871'de Versailles Sarayı'nın Aynalı Salon'unda, Paris'i döven topların gürültüsü camları sarsarken ilan edildi. Tören sırasında Bismarck'ı atlatmayı düşünen Wilhelm, Baden Grandükü'ne, toplananların 'Almanya İmparatoru' diye tezahürat yapmasını istediğini söyledi. Grandükü merdivenlerde çeviren Bismarck onunla konuşarak ikna etti ve 'İmparator Wilhelm' diye bağırılmasını kabul ettirdi. Herkes 'İmparator Wilhelm' diye bağırınca yeni imparator çok bozuldu. Tebrikleri kabul etmek üzere merdivenlerden inerken elini uzatan Bismarck'ı görmemezlikten geldi.

28 Ocak'ta Paris teslim oldu; ardından ateşkes imzalandı. Yapılan barış antlaşmasında Strasbourg, Metz, Alsace ve Lorraine Almanya'ya bırakıldı; Fransa 5 milyar mark savaş tazminatı ödeyecekti. 6 Mart'ta Bismarck, Versailles'dan ayrıldı, bir daha da Fransa'ya gelmedi, daha doğrusu Almanya'dan hiç ayrılmadı. 21 Mart'ta İmparator Wilhelm, Bismarck'a Prens ünvanı ve Hamburg yakınlarındaki Friedrichsruh malikânesini verdi. Bismarck pırlanta kakmalı Hohenzollern Büyük Haçı madalyasını da aldı. "Artık yakında bir atım ve bir fıçı Ren şarabım olacak," diyordu.

16 Temmuz 1871'de Berlin'de bulutsuz bir havada düzenlenen zafer töreninde, en önde at üstünde yanyana Bismarck, Moltke ve Roon geçtiler. Onların ardından tek başına efendileri imparator geliyordu. İmparatorun arkasında Alman prensleri, Fransız alaylarından alınmış 81 kartal amblemi ve sancak geçiyordu. Bunları da 42 bin Alman askeri izliyordu. Sokakları, zafer taklarının çevresini dolduran kalabalıklar alkış tutuyor, haykırıyor, el sallıyordu. Ortaçağdan beri bir düş olan Alman birliği, Avrupa'nın en büyük askeri gücü olarak, gerçekleşmişti. Töreni izleyen günlerde endişeler belirtildi: Almanya'nın birliği liberallerin arzuladıkları gibi, Alman halkının temsilcilerinden oluşan bir meclisin oylarıyla ya da prenslerin serbest iradeleriyle değil Prusya'nın askeri gücüyle kurulmuştu. Prusya ordusu Danimarka, Avusturya ve Fransa gibi bir bakıma Almanya'yı da yenilgiye uğratmıştı. Bazıları bu birliğin ve imparatorluğun Prusya Kralı'nın gerçek isteğine aykırı olarak gerçekleştiğini biliyordu. Yeni imparatorluğu yaratanın, düzenini kuran ve gelecekte onu yönetecek olanın tek bir kişi, Otto von Bismarck olduğunu bütün Almanya anlamıştı.

Bir an için eleştiriler bir yana bırakıldı, zafer kutlandı. Mesleğinde zirveye çıkan Bismarck, Almanya'nın kahramanı, Avrupa'nın sözü dinlenen devlet adamı olmuştu. Varlığı, eylemleri ve sözlerinin 'bir milyon süngünün çeliğinin parlaklığıyla halelendiği' söyleniyordu. İngiltere'nin Berlin büyükelçisi Lord Ampthill, "Sözleri saygıyla dinleniyor, suskunluğu endişeyle karşılanıyor," diyor.

Yeni imparatorluğun yapısı Bismarck'ın Almanya'yı yönetme sorununa getirdiği çözümü yansıtıyordu. Yeni imparatorluk tam bir mutlakiyet olmadığı gibi anayasal monarşi de değildi. Beri yanda hem

mutlakiyete hem de anayasal monarşiye özgü nitelikler taşıyordu. Yeni Reich, Amerika Birleşik Devletleri'ninkine benzer bir federal sisteme dayanıyordu. Bismarck, Kuzey Alman Konfederasyonu'nun 1866 anayasasını yazarken Amerikan anayasasını incelemişti. Amerika 18. yüzyılda nasıl bağımsız devletlerin kurdukları birlikten doğmuşsa Alman İmparatorluğu da egemen prensliklerin bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Ancak aradaki farklar benzerlikler yanında önemsiz kalıyordu. Amerika'da eyaletler bağımsız olarak, hür iradeleriyle birliği kurmuş, devletin yapısını uzun tartışmalardan sonra birlikte geliştirmişlerdi. Almanya'da ise prenslikler, Prusya ordusunun baskısı altında birliğe katılmış, Bismarck'ın yazdığı anayasayı kabul etmek zorunda kalmıştı. Amerika'da eyaletlerden hiçbiri Prusya'nın Almanya'daki üstünlüğüne benzer bir üstünlüğe sahip değildi. Prusya, Almanya İmparatorluğu topraklarının üçte ikisini kapsıyor, nüfusun da üçte ikisini barındırıyordu. İmparatorluğun hemen tüm sanayi kuruluşları Prusya sınırları içinde kalıyordu. Prusya'nın başkenti Berlin nasıl İmparatorluk başkenti olduysa, doğal olarak Prusya başbakanı da İmparatorluk Şansölyesi atanmıştı; başka türlü olması da düşünülemezdi.

Bismarck'ın anayasası, devleti üç erke ayırıyordu: Başkanlık (hep Almanya İmparatoru olan Prusya Kralı devlet başkanıydı), Federal Konsey (Bundesrat) ve parlamento (Reichstag). Bundesrat, Bismarck'ın sözde federalizme verdiği önemi gösteren, Alman prenslerine yaptığı bir jestti. İmparatorluk, hukuken her birinin ayrı hükümeti olan, birbirlerine, hatta yabancı ülkelere elçi gönderebilen 25 prenslikten oluşuyordu. Anayasal olarak bu devletlerin vatandaşları İmparator I. Wilhelm'in tebaası değildi. Bir Württembergli politikacı, "İmparator benim hükümdarım değildir," diyordu. "O yalnızca benim federasyonumun başkanıdır. Benim kralım Stuttgart'ta." Prensler doğrudan İmparator'un astı değil, Bundesrat dolayısıyla, imparatorluğun tebaasıydılar. Her Alman devleti Bundesrat'a temsilciler gönderiyordu. Her Alman devletinin delegasyonu oyunu blok olarak tek oy gibi kullanabiliyordu. Bundesrat'ın 58 üyesinin 17'si Prusya, 6'sı Bavyera'dan geliyordu. Saksonya ve Württemberg 4'er üye yolluyordu. Prusya üyeleri oylarını blok halinde verdiklerinden anayasada değişiklik yapılmasını isteyen üyelerin bunun için yeterli çoğunluğu bulabilmeleri olanaksızdı.

İmparatorluk hükümetinin demokratik erki Reichstag tüm erkek seçmenlerin gizli oylarıyla seçilen milletvekillerinden oluşuyordu. Bu demokratik yenilik, İngiltere dahil henüz hiçbir Avrupa devletinde

uygulanmaya başlamamıştı... Ancak bu demokratik görünüm çok yanıltıcıydı. Alman Sosyal Demokratı Wilhelm Liebknecht, Reichstag'ı küçümsüyor, onun 'mutlakiyetin incir yaprağı' olduğunu söylüyordu. Federal bütçeyi onaylamasına, yasalarda onayının zorunlu olmasına karşı Reichstag'ın yetkisi, getirilen sınırlamalarla çok daraltılmıştı. Yasa önerme, Şansölye ya da İmparatorluk bakanlarını atama ya da görevden alma yetkisi yoktu. İmparator (uygulamada Şansölye) ne zaman isterse, Bundesrat'ın onayıyla, Reichstag'ı feshedebilirdi.

Anayasaya göre hükümetin başı sayılan hükümdarın durumu da ilginçti. Alman İmparatoru yetkilerini tarihten alan bir hükümdar degildi; yetkilerinin kaynağı anayasaydı. İmparatorluk anayasasının XI. maddesine göre: "Birliğin başkanı Alman İmparatoru ünvanını alan Prusya Kralı'dır." Ancak Kayzer'in çok önemli yetkileri de vardı: Silahlı kuvvetleri kişisel olarak denetleyebiliyor, kara ve deniz kuvvetlerinde tüm atama ve terfileri yapıyordu. İmparatorluk Şansölyesi dahil tüm bakanları atama ve görevden alma yetkisi de imparatordaydı.

Anayasada, Bismarck'ın kendi için düzenlediği, İmparatorluk Şansölyesi'nin yetkileri de çok farklıydı. İmparator tarafından atanan Şansölye, Bundesrat ve Reichstag'dan tümüyle bağımsızdı. Görevde kalması İmparatorun arzusuna bağlıydı. Dış politika sorumluluğu ile savaş ve barış yapma yetkisi paylaşılmıştı. Alman dış politikasından Kayzer değil Şansölye sorumluydu, ama kara ve deniz kuvvetlerine emir verme, savaş emri de dahil İmparatorun sorumluluğuna bırakılmıştı; Şansölye savaş kararına karşı çıkamıyordu. İmparatorluk bürokrasisinin ileri gelenleri (Dışişleri Bakanlığı, Maliye, Deniz Kuvvetleri, İçişleri ve Eğitim müsteşarları) Şansölye'ye bağlıydı; Kayzer'in de onayıyla şansölye tarafından atanırdı. Bu görevliler ABD ya da İngiltere'deki anlamıyla bir kabine oluşturmuyordu. İngiltere'deki gibi bir ortak sorumluluk söz konusu değildi. ABD'de olduğu gibi birlikte ve düzenli toplanmazlardı. Alman İmparatorluğu anayasasının zayıf yanı, belli kişilerin yeteneklerine uygun düşebilecek biçimde hazırlanmış olmasıydı. Bismarck ve I. Wilhelm'in niteliklerine uygun düzenlenen anayasa, Şansölye'yi imparatorluğun en güçlü kişisi durumuna getiriyordu. Ancak, anayasaya göre Şansölye, Kayzer'in mutlak desteğine dayanıyordu. Başka zamanda, başka kişiler bu makamlara gelirse, söz gelimi dikkatsiz, hırslı bir Kayzer, zayıf, kararsız bir Şansölye olursa Şansölye'nin durumu sarsılabilirdi.

Politik bakımdan Bismarck'ın şansı çok açıktı, Kayzer çok uzun yaşadı. Hohenzollern Prensi Wilhelm 1862'de Prusya Kralı olduğunda altmış beş, 1871'de İmparator olduğunda da yetmiş dört yaşındaydı. Ne kendisi ne de Bismarck, imparatorun 17 yıl daha yaşayacağını tahmin etmiyordu. Bu dönemde Kayzer'le hiç anlaşmazlığa düşmeden, Bismarck, İmparatorluğu yönetti, Avrupa'ya sözünü dinletti. Aralarında zaman zaman dışarıya sızmayan çekişmeler olur, hükümdar devlet işlerine müdahale etmeye kalkışırdı ama Bismarck istifa edeceğini öne sürerek bu bunalımları atlatırdı. Başkalarının yanında Wilhelm'e büyük saygı gösteren Bismarck, Kayzer'i kuru ve basit bulur, onun görevlerini eksiksiz, titizlikle yerine getirmeye çalışmasından huzursuz olurdu. Bismarck'ın Der Alte Herr (Yaşlı Beyefendi) adını taktığı Kayzer devlet işlerinden haberdar olmak, Şansölye'nin çalışmalarını, faaliyetlerini izlemek isterdi. Wilhelm bütün diplomatik yazışmaları görmek ister, konuyla ilgili yorumlar yaparak, sorular sorarak Bismarck'ın yanıtlamasını beklerdi. Bu da Bismarck'ın çok canını sıkardı. Bismarck elinden geldiğince hükümdara bilgi vermekten kaçınırdı. Bunun nedeni de onun işlerine müdahale edeceği korkusundan çok bunu boşuna zaman kaybı saymasındandı.

İkisi de birbirinin damarına basmaktan hoşlanırdı. Bismarck sürekli uykusuzluk çekerdi. Saraya gidip uykusuz bir gece daha geçirdiğinden yakınacağı sırada Wilhelm masumane o gece iyi uyuyamadığını söylerdi. Wilhelm, Bismarck'ın aktardığı çekişmeleri dinlemekten pek hoşlanmazdı. Şansölye huzura kabul edilmek istediğinde çoğu kez yorgun olduğunu ileri sürerek görüşmekten kaçınırdı. Bir gün yürüyüş yaparken Bismarck'ın karşıdan geldiğini gören Kayzer, "Bir ara yola sapabilir miyiz?" demişti. "Bismarck bize doğru geliyor. Bugün sanırım epey sinirli, acısını benden çıkaracak." Ancak sapacak ara sokak bulamayınca Bismarck yaklaşmış, on beş adım öteden sapkasını çıkararak selam vermiş, "Majestelerinin bugün bana ne emirleri var?" diye sormuştu. Wilhelm de, "Yok bir şey azizim Bismarck. Beni ırmağın kenarında hep oturduğun o banka götürür müsün?" diye yanıtlamıştı. Birlikte bulunmaktan hiç haz etmedikleri halde yan yana yürüyüp gitmişlerdi. Bismarck görevinin ağırlığından söz etmek istemiş, “Ben bu görevi üstlenirken kralcı hislerim çok yoğun, krala saygım çok büyüktü. Sonra giderek bu duygular tükenmeye başladı," diye yakınmıştı. Kayzer de sadece, "Böyle bir Şansölye ile çalışan bir imparator olmak kolay değil," demişti.

1871'den sonraki yıllar o denli parlak olamadı. Cesaretli hesapların

yapıldığı, olası yenilgilerden dramatik zaferlerin doğduğu o coşkulu anlar tarihe karışmıştı. Bismarck 1874'te, "Artık sıkıldım," diyordu, "Büyük şeyler yapıldı, bitti." Artık iç politikada ayakta kalabilmekten başka tasarıları kalmamıştı. Zaman geçip zaferin getirdiği ulusal coşku unutulunca Reich'ı oluşturan kesimler, çıkarlarının gözardı edildiğini ileri sürerek yakınmaya başladılar. Savaş, Prusya Junker aristokrasisinin askeri kanadını oluşturan Prusya ordusu tarafından kazanılmıştı. Kırsal alandan gelen Junkerler imparatorluk yönetiminde de Prusya'da sahip oldukları ayrıcalıkları sürdürmek istiyorlardı. Buna karşı Alman liberalleri, orta sınıf ve yeni yeni güçlenen sanayiciler Junker seçkinciliğine sık sık karşı çıktılar; Reichstag bu kesimlerin temsilcilerinin çatıştığı bir savaş alanına benzedi. Almanya'da sanayinin hızla gelişmesi bir sanayi proletaryası doğmasına yol açmıştı. Bu sınıfın çıkarları da hem Junkerler'in hem de zengin orta sınıfın çıkarlarıyla çatışıyordu. Bismarck bu sınıflar arasındaki dengeleri elinden geldiğince gözeterek Reichstag'tan yasaları geçirmeye çalışıyordu.

Bismarck kararlarını başkalarıyla canlı tartışmalara girişmeden, kendi başına uzun süre düşündükten sonra veriyordu. Başkalarıyla fikir alış verişi yapmaz, yalnızca emirler verirdi. Reichstag dışında ona karşı çıkan, eleştiren pek olmazdı. Yine de bütün ustalığı, başarıları ve kazandığı ün yalnızlığını, huzursuzluğunu gideremiyordu. Nerede olursa oraya ait olmadığını düşünüyordu. "Ters bir tabiatım var, benim için her yer birmiş gibi geliyor ama aslında nereye gidersem gideyim içim sıkılıyor." Bismarck kişiliğinin karmaşık yapısının farkındaydı. "Faust göğsünde iki ruhu olduğundan yakınır," diyordu. "Bir cumhuriyetteki gibi, amaçsız, birbiriyle sürekli çatışan bir kalabalığı yönetiyorum." Kendisine 'Demir Şansölye' denmesini doğru bulup bulmadığını sordukları zaman, "Yok öyle bir şey, ben baştan aşağıya sinirim," diye yanıtlamıştı. Geçimsiz biri olduğunu kabul ediyordu: "Tam kendimi bir kavgaya hazırlıyorum ama bakıyorum ortada kavga edecek kimse yok. Hırsımı ağaçlardan çıkarıyor, onları kesiyorum." Çevresine sakınmadan hakaretler yağdırırdı. Bismarck'ın yanında çalışanlardan biri olan Baron Patow'un yeteneksizliği ortaya çıkınca, Bismarck'ın emrinde çalışan görevlilerden biri Patow'un bir öküz olduğunu söylemiş, Bismarck da, "Böyle söylemekle hayvanlara haksızlık ediyorsunuz. Eminim öküzler birbirlerine hakaret edecekleri zaman 'Patow' diyorlardır," diyerek yanıtlamıştı. Bismarck'ın arkadaşı azdı. Johanna, Holstein'a, "Birisiyle uzun süre arkadaşlık edemiyor," diye yakınıyordu. Holstein güncesinde, "Sorunun bir bölümü Bismarck'ın kendi söyleyip, kendi dinlemesi huyundan kaynaklanıyor... Her konuşmayı tekelinde tutmak eğiliminde. Onun

için de anlattığı öyküleri daha önce dinlememiş kişilerle konuşmayı tercih ediyor," diyordu.

Bismarck, Berlin'deyken ya Reichstag'da ya da evinde bulunurdu. Şölen, balo, düğün, cenaze gibi sosyal olaylara katılmaz, yılda bir kez Berlin'de diplomatlara şölen verirdi. Reichstag'ı küçük gördüğünü belirtmek için, oturum olduğu günler oraya gider, kendine ayrılmış kürsüde oturur, orada kendi bürosundaymış gibi evrakları okur, imzalardı. Konuşmacılardan biri kendisini ilgilendiren bir şey söyler ya da eleştiride bulunursa bıyığını çekiştirmeye başlardı. Söz alan milletvekilinin lafı bitince başkandan izin almadan ayağa kalkar, ince zayıf sesiyle, sesli düşünüyormuş, ya da kendi kendine konuşuyormuş gibi, zaman zaman bağırarak, sözcüklerle adeta boğuşarak, ayak değiştirerek, bıyıklarını çekiştirerek, parmaklarının arasında kalem çevirerek konuşurdu. Arada bir bardak brendi ya da su içer, bazan dakikalarca sessiz kalırdı. Onun bu biçimde konuşması milletvekillerinin dikkatini dağıtır, aralarında konuşmaya başlarlardı. Sözlerinin dinlenmediğini gören Bismarck kızar, onlara bağırırdı: "Ben hatip değilim, devlet adamıyım."

Bismarck'ın çalıştığı devlet dairesi ve konutu, üzerinde bakanlıklara dönüştürülmüş eski malikânelerin yer aldığı, Unter den Linden caddesinden kuzeye doğru uzanan, dönemin en gözde ve kalabalık caddesi Wilhelmstrasse üzerindeydi. İmparatorluk Şansölyeliği 76 numarada, gösterişsiz, iki katlı bir binadaydı; kırmızı kiremitle örtülü, dik bir çatısı vardı. Kapısında asker ya da polis nöbetçi yerine sivil giyimli bir kapıcı beklerdi. Birmarck'ın bürosu, giriş katında, girişin solundaki köşede bulunan odaydı. İki pencereli odada çok büyük maun bir masa, oymalı bir koltuk, Şansölye'nin üzerine uzanarak resmi evrak okuduğu deri bir kanepe bulunuyordu. Bürodaki vitrinlerde lületaşından pipolar, kılıçlar, güderi eldivenler, askeri kasket koleksiyonları sergilenirdi ama hiç kitap yoktu. Masanın üzerinde sarkan çıngırak kordonunu görevlileri çağırmak için kullanırdı. Küçük bir pencereyle bağlanan bitişik odada Reichstag'da olup bitenleri Bismarck'a ileten bir telgraf bulunurdu. Reichstag bileşim halindeyken, her on dakikada bir, oturumda yapılan konuşmalar telgraf mesajlarını içeren uzun şeritler üzerinde telgrafla büroya iletilirdi. Duvardaki delikten odaya iletilen mesajları Bismarck alır, okur, kenara atardı. Şansölye çalışırken büyük köpeği Tiras halının üzerine uzanır, gözleriyle sahibini izlerdi. Reichshund (İmparatorluk Köpeği) adı takılan Tiras, Şansölyelik binasında çalışan personeli korkuturdu. Bismarck'ın yanına girenler, Tiras'ı tedirgin

edecek biçimde sert, alışılmadık hareketler yapmamaları için uyarılırdı. Yaşlı Rus Dışişleri Bakanı Prens Aleksandr Gorçakov bir gün Şansölye ile konuşurken kolunu kaldırmış ve bir anda kendisini yere yıkan Tiras'ı, sivri dişleriyle yanı başında bulmuştu.

1878'e kadar Wilhelmstrasse 76 numaradaki Şansölyelik aynı zamanda Şansölyenin konutuydu. O yıl yabancı devletlerin görüşlerini değerlendiren İmparatorluk hükümeti Şansölye'ye ayrı bir konut satın alınmasına karar verdi. 76 numaranın yanındaki Radziwill Sarayı zarif bir 18. yüzyıl yapısıydı; ortadaki avluyu üç yandan çeviriyordu. Aile bireyleriyle buruda yaşayan Bismarck dinlenebiliyordu. Beşte akşam yemeği, dokuzda supe yeniyordu. Şansölye yemekten kalkıp oturma odasına geçince yemek sona ermiş sayılıyordu. Oturma odasında porselen piposunu yakıyor, kahvesini bekliyordu. Reichstag'da olup bitenleri anlatıyor, torunlarıyla şakalaşıyor, kadınları güldürüyordu.

Pek seyrek olarak Şansölye tarafından yemeğe çağırılan konuklar, Prenses'in düzenlediği masadaki yemeklerin çeşitliliği, Prens'in samimi davranışları karşısında şaşırıyorlardı. Konuklar gece 10'da yemeğe geldiklerinde masanın üzerinde Brunswick sosisleri, Vestfalya jambonu, Elbe'nin yılan balıkları, sardalya, ançüez, tütsülenmiş ringa balığı, St. Petersburg'dan armağan gönderilen havyar, lop yumurta, çeşitli peynirler ve şişe şişe siyah Bavyera birasını kendilerini bekler buluyorlardı. Bismarck genellikle saat 11'de geliyordu. Geleceğin Şansölyesi Bernhard von Bülow, "Bismarck'ın ne zaman odaya girdiğini görsem büyük bir adamla, o zamana kadar gördüğüm ve göreceğim en büyük adamla karşılaştığım hissine kapılırdım," diyor. Bütün erkek konukların tek tek elini sıkar, kadınların önünde hafifçe eğilerek ellerini öperdi. Daha sonraki yıllarda, yakalandığı gut hastalığı nedeniyle kanepeye uzanmak zorunda kaldığı için kadın konuklardan kendilerini böyle karşılamak zorunda kaldığı için özür dilerdi. Konuşmaları hep Bismarck yönlendirirdi. Bazen çok hafif sesle konuşur, konuklar onu anlamakta güçlük çekerdi. O sustuğunda bütün oda susardı. Konuşurlarsa onun düşüncelerini dağıtacaklarından çekinirler, o ne zaman konuşmaya başlarsa onlar da tekrar konuşurlardı.

Şansölye Berlin'de olmadığı zaman taşradaki geniş malikânelerinden birinde, Varzin ya da Friedrichsruh'da kalırdı. On beş bin dönüm araziye yayılan Varzin'in içinde yedi köy bulunuyordu. Königgrätz Savaşı'ndan sonra Landtag'in kararıyla verilen parayla alınmıştı.

Varzin, Berlin'den epey uzaktaydı. Beş saat trenle gittikten sonra bozuk yollarda 60 km. daha gitmek gerekiyordu. Johanna buradaki köşk için, 'tahammül edilemeyecek kadar kötü,' derken, Bismarck orasını ideal buluyordu. Ormanında dev meşeler, kayın ağaçları ve çamlar; geyikler, yabani domuzlar ve pek az komşu vardı. 1871'de imparatorluk kurulduktan sonra I. Wilhelm, Bismarck'ı Friedrichsruh'la ödüllendirmişti. Hamburg yakınlarındaki bu malikâne daha da büyük, on yedi bin dönümdü. Orada da av hayvanlarıyla dolu ormanlar vardı; ıssız bir yer izlenimi veriyordu. Bismarck yanında tüfeği ve dürbünüyle sabahtan akşama topraklarında dolaşıp duruyordu. Johanna, aslında Hamburg'dan tatile gelecek kimseler için yapılmış bir otel olan Friedrichsruh'u da hiç beğenmemişti. Bismarck ailesini binaya yerleştirirken oda numaralarını çıkarttırmayı düşünmemiş, elektrik getirtilmesini istememiş, yalnız gaz lambalarıyla aydınlatılmasına izin vermişti. Mahzen, Şansölye'ye verilen ve onun hiç okuyamayacağı binlerce kitapla dolmuştu. Buraya konuk gelen Bülow, Şansölye'nin bu pek ilkel durumda bulduğu köşkünü anlatmaya çalışıyor: "Basit... hiçbir süsü bulunmayan.... tek bir resim asılı olmayan... kitaplığa rastlanmayan bir ev. Evin durumu sanki, 'Sparta'yı yalnız zenginlik yıktı,' der gibi insanı uyarıyor."

Bismarck durmadan sağlığının bozukluğundan yakınırdı ama sağlığına kavuşmak için hiçbir şey yapmazdı. Günde on dört puro içer, öğleden sonraları bira yuvarlar, yemeklerde sofrasında daima şampanya ve porto şarabı bulundururdu. Geceleri uykusu kaçınca bir şişe şampanyayı bitirirdi. Prenses Bismarck kocasının sağlığının iştahına bağlı olduğuna inanırdı. Varzin'e gelen bir şansölyelik görevlisi, "Burada durmadan, patlayıncaya kadar yemek yeniyor," diyordu. Konuğun anlattığına göre, Prens midesinin iyi olmadığından yakınınca Prenses ona kaz ciğeri önermiş. Ciğer masaya geldiğinde önce Bismarck kendine büyük bir porsiyon almış, sonra da masada dolaştırılan servis tabağını gözleriyle öyle bir izlemiş ki kimse tabağına bir kaşıktan fazla almaya cesaret edememiş; servis tabağında kalanları da kendi tabağına aktarmış. Geceleri iyi uyuyamaz, hatta sabahladığı olurmuş. Çoğu kez sabahın yedisine kadar uyanık kalır yatakta uykusuz yatarken aklına kötü şeyler gelirmiş. Bir keresinde, "Bütün gece sabaha kadar nefret ettiğim kişiler gözümün önünden gitmedi," diye yakınmış. Aklına düşünecek kötü bir şey gelmeyince yıllar önce yaptığı hataları anımsamaya çalışırmış.

Bismarck'ın sürekli yakındığı söylenir. 1872'de imparatora, "Beynimin üzerinde öylesine bir baskı var ki gözlerimin arkasında sanki tutkal

dolu," diye yazıyordu. "Midemde dayanılmaz, tarifi imkânsız ağrılar var." 1872-83 arasında migren, gut, hemoroit, nevralji, romatizma, safra taşı, varis ve kabızlık çekti. Sürekli dişlerinden yakınır ama dişçiye gitmezdi. Giderek ağrıdan yanağı seyirmeye başladı. Seyirmeyi belli etmemek için sakal bıraktı. Bu ağrıları beş yıl çektikten sonra 1882'de dişlerini çektirdi, seyirme geçti ama yanağındaki ağrı sürdü.

Bismarck'ın görünüşü onu görenleri şaşkına döndürürdü. Sakalı beyazlanmış, yüzü ve vücudu pembeleşmiş, yer yer şişkinler peyda olmuştu, 110 kiloya çıkmıştı. Holstein 1884'te, "Şansölye son birkaç ay içinde epey yaşlandı," diye yazıyor. "Çalışma kapasitesi, enerjisi azaldı. Eskisine oranla kızgınlığı bile daha çabuk geçiyor."

Doktarlar kocasının kanser olduğunu söylediklerinde Johanna korkuya kapılarak yeni bir doktor aradı, Ernst Schweninger adlı genç bir doktoru Friedrichsruh'a çağırdı. Schweninger daha baştan hastasıyla çekişmeye başladı. Bismarck ilk karşılaşmalarında doktora kabaca, "Ben sorulardan hoşlanmam," dedi. Schweninger, "Öyleyse veterinere muayene olun," diye yanıtladı. Bismarck daha sonra doktorun hastasını sorguya çekmediğini gördü, ona boyun eğdi. Schweninger, Bismarck'ın ev halkından biri gibi oldu ve bir okul çocuğuymuş gibi Şansölye'ye ne yapıp ne yapmayacağını, neleri yemeyeceğini dikte etmeye başladı. Balık, özellikle de ringa balığı yemesini, yatmadan önce bira ya da şampanya yerine süt içmesini önerdi. Başka zamanlarda içki içmesine de sınır koydu. Altı ay içinde Şansölye'nin kilosu 88'e indi, gözleri artık daha iyi görüyordu; derisi daha canlı duruma gelmiş, geceleri sakin uyumaya başlamıştı. 1884'te Bismarck sakalını kesti. Schweninger arada bir sağlık kontrolüne gelmek üzere evden ayrıldı. Bu denetim gerekliydi. Çünkü Holstein'ın dediğine göre Prenses Bismarck'ı en mutlu eden şey kocasının yemekleri birbiri ardına atıştırmasıydı.

Bismarck çocuklarını, Marie, Herbert ve Bill diye çağırdıkları Wilhelm'i çok sever, korur, kıskançlıkla sahiplenirdi. Fransa'yla savaşın en kızıştığı bir dönemde kendisine Herbert'in öldüğü Bill'in de yaralandığı söylendi. Bismarck bütün gece at üstünde oğullarını aradı. Herbert'in bacağından vurulduğunu, yarasının tehlikeli olmadığını; Bill'in de attan düştüğü için biraz sarsıldığını gördü. 1849'da doğan Herbert babasının en sevdiği çocuğuydu. Bismarck'a en yakın kişi oydu. Çocukken güzel, zeki ve şımarıktı. Büyüdükçe babasının ve ailesinin gücü ve ayrıcalıkları Herbert'i olumsuz etkiledi. Babası gibi

olmaya özendi ama bu rolü fazla abarttı. Babası kibirli, kendine güvenen ve ironik biriyken Herbert saldırgan, parlak ve alaycı oldu.

Herbert, Dışişleri Bakanlığı'na girince babası torpil yaparak onun hızla yükselmesini sağladı ama bağımsız davranmasını, kendi inisiyatifiyle hareket etmesini acımasızca engelledi. Herbert uzun bir süreden beri, evli olan Prenses Elisabeth Carolath'a âşıktı. 1881'de, Herbert 32 yaşındayken onunla evlenmeyi düşünen Elisabeth kocasından ayrıldı. Alman gazeteleri açıkça ve hiçbir eleştiride bulunmadan çiftin evleneceklerinden söz etmeye başladı. İngiltere'dekinin aksine boşanmış bir kadınla evlenmek imparatorluk Almanyası'nda sosyal bir engel, bir handikap sayılmıyordu. Buna karşın Herbert'in evlenme kararı Bismarck'ı çok kızdırdı. Elisabeth, Şansölye'nin eski düşmanlarından birinin akrabasıydı. Daha önemlisi Bismarck zarif ve kozmopolit Elisabeth'in Herbert'i kendisinden uzaklaştıracağını düşündü. Her türlü aracı kullanarak bu evliliği engellemeye çalıştı. Elisabeth'le evlenirse Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden alacağını söyleyerek onu tehdit etti. İmparatora söyleyerek, Varzin ve Friedrichsruh malikânelerinin boşanmış bir kadınla evlenen birine kalamayacağına ilişkin bir kararname çıkarılmasını sağladı; bu evlenme olursa kendini öldüreceğinden söz etmeye başladı. Babasının tehditleri karşısında Herbert aşkıyla babası arasında kaldı. Saygınlığını yitirmek, mirastan mahrum edilmek ve yoksulluk tehdidine karşı çaresiz kalmıştı. Herbert'in zavallılığını gören Elisabeth onunla evlenmekten vazgeçti.

Yıkılmış, üzgün Herbert kendini içkiye vurdu. Paris'te Herbert'le bir süre kalan Bülow onun Paris kafelerinde bütün gece şişe şişe ağır Romanee-Conti ya da sek şampanya içtiğini, ertesi gün de öğle yemeğinde bir şişe porto şarabını bitirdiğini anımsıyor. Bismarck ailesini yakından tanıyan Şansölyelik Birinci Danışmanı Holstein, "Herbert'in kişiliği dengesizdi," diyor. "Olağanüstü yeteneklerine, birinci sinif zekâsına, çözümleme yeteneğine karşı kibirlilik, saldırganlık gibi kötü huyları vardı... Verimli çalışırdı ama çok hiddetliydi. Yabancı devletlerle yazışmalarda üslubu bir ültimatom yazarmışcasına sertti. Bismarck da oğlunun hiddetinden çekinirdi. İngiltere ile aramızda sömürge işleriyle ilgili olarak çıkan sorun sırasında Herbert, Londra'daki Alman elçisi Georg Herbert von Münster'e, İngiliz yetkililerine verilmek üzere bir ültimatom üslubunda bir yazı göndermeye kalkmıştı. Yazıyı gören Bismarck, bu sertlikte bir yazı yazmak için henüz erken olduğunu söyleyerek gönderilmesini durdurdu."

1885'te Bismarck oğlunu torpille imparatorluğun en yüksek makamlarından birine atamaya, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı yapmaya karar verdi. Herbert'in öncüsü Kont Paul von Hatzfeldt, sempatik ama zayıf biriydi. Herbert zaten büronun işlevlerinin birçoğunu yüklenmişti. Holstein anılarında, "Daha şimdiden elçiler Hatzfeldt'le degil Herbert'le konuşmak istiyorlar. Hatzfeldt çok dikkatliyken Herbert konuşkan, gerekli bilgileri verebilen, bize yararlı şeyler söyleyebilen biri. Herbert'i konuşturmanın yolu onu sabah kahvaltısına ya da öğle yemeğine davet edip seçkin şaraplar sunmak," diye yazıyordu. 16 Mayıs'ta ise, "Baba oğul ikisi de Herbert'i müsteşar yapma peşinde, bugün değilse bile çok yakında... mümkün olur olmaz..." diye yazıyor. 28 Haziran'da, Şansölye'nin Hatzfeldt'ten bir an önce kurtulmak istediğini ekliyor: "...Kanımca Hatzfeldt'in ayrılması gerekiyor. Çünkü Bismarck müsteşarlık makamının boş tutulmasını istiyor... Elçilerin yerlerini değiştirerek Hatzfeldt'e bir elçilik bulmak amacında." Sonbaharda elçi atamaları yapıldı; Hatzfeldt Londra elçisi oldu. Herbert 36 yaşında Hatzfeldt'in yerine müsteşar atandı.

Müsteşar olarak Herbert babasının tam güvenine sahipti; Şansölye'nin ikinci kişiliği gibi sayılıyordu. Baba oğul olmalarına karşın büroda ilişkileri resmiydi. Herbert yazışmalarda babasına 'Ekselansları' diye hitap ediyordu. Berlin'deki görevinden bir gün için ayrılması gerektiğinde, Varzin'deki eniştesine, "Babama bundan bahsetmeyin... İşi astığımı sanır," diyordu. 1886'da Herbert ciddi biçimde hastalandığında Şansölye'ye oğlunun işlerinin ağırlığı nedeniyle rahatsızlandığı söylenince Bismarck, "Her büyük devlette kendi gücünün üstünde çalışacak kişiler bulunmalı," diye yanıt vermişti.

Herbert teselliyi içkide aramayı sürdürdü. Dışişleri Müsteşarı akşamları alkoliklere özgü sarhoşluğa dalıyor, sabahları kendini kolayca toparlayamıyordu. Müsteşar olduktan birkaç hafta sonra küçük bir tüfekle bakanlığın avlusuna çıkmış, pencerelere ateş etmişti. Fransız elçisi kendisini Fransa'ya davet edince, "Ben Fransa'ya ancak savaş sırasında gelirim," diye dudak bükmüştü. İmparator Friedrich boğaz kanserinden ölürken, imparatorun eniştesi Galler Prensi'ne, "Konuşamayan biri hükümdar olamaz," demişti. Galler Prensi daha sonra, "Eğer Almanya ile İngiltere arasındaki iyi ilişkilerin bozulacağını düşünmesem onu yaka paça odadan atardım," demiş.

Herbert'in İmparatorluk hükümetinde böyle önemli bir mevkiye getirilmesi onun Şansölyeliğin de mirasçısı olduğunu düşündürdü. Pek çok önemli kararı imzalayan Herbert de babasının yerine geçmeyi doğal karşılıyordu. Ama ne denli yetenekli olursa olsun babasının torpili sayesinde yükseldiği ileri sürülecekti. Bismarck'ın yerine atama yapacak tek kişi Kayzer'di. Kayzer I. Wilhelm'in hükümdarlığı döneminde onun daha ileri bir makama atanması söz konusu olamazdı. Kayzer onu müşteşar atadığına da pişman olmuştu. "Şu genç Bismarck'la ne zaman görüşsem bir şeyler yitiriyorum. Babasından bile daha geçimsiz. Taktik denen şeyden haberi yok." Kayzer, yaşaminin sonuna doğru, yaverlerinden birine, "Zaman geçtikçe Bismarck'ın kendi yerini oğluna hazırladığı belli oldu. Ben hayatta oldukça böyle bir şeyin gerçekleşmesi olanaksızdı. Prens umarım benden çok yaşayacaktır. Benden 18 yaş küçük. Benim ardıllarım da Şansölyeliği babadan oğula intikal eden bir hanedana dönüştürmeyi kabul edemez." Herbert'in geleceğine ilişkin umutlar besleyen Bismarck, oğlu hakkında gerçekçiydi: "Herbert daha kırkına gelmeden, ders almayan, nasihatla yola gelmeyen, kibirli biri oldu. Bense yetmişimdeyim, ama o benden de dik kafalı... Benim hiç olmazsa bazı başarılarım olmuştu." Herbert'in müsteşar olarak başarılarından söz eden ve onu öven bir görevliye, "Onu bana övüp durmayın. Bu sözünü ettiğiniz nitelikler onda olmasa da onu yine müsteşar atayacaktım. Çünkü yanımda tam anlamıyla güvenebildiğim ve aynı zamanda iyi geçinebileceğim birinin bulunması gerekiyordu. Bu yaşa gelinceye kadar bütün enerjimi krallığın hizmetine harcadım. Artık bu göreve istediğim birini getirmek hakkım var."

Bismarck'ın Büyük Planı

Bismarck sert ve militarist görüntüsüne karşın yeni imparatorluğunu başka bir savaşa sokacak değildi. Sekiz yılda Avrupa politikasını altüst eden, iki imparator yenip üçüncüsünü yaratan bu saldırgan devlet adamı 1871'den başlayarak tüm enerjisini statükoyu korumaya yöneltti. Savaş fırsattan çok risk yaratıyordu; bu kadar çabuk ve parlakça kazanılan şey aynı çabuklukla kaybedilebilirdi. Bismarck, Fransa ile savaştan sonra, "Artık doyduk," dedi. Savaşa karşı bu muhalefetin nedeni insan ıstırabına duyulan kaygı değildi. Bismarck savaşı uluslararası anlaşmazlıkları çözümlemenin beceriksizce bir yolu olarak görürdü. Savaş, kontrolü kendi elinden alıp hiç güvenmediği generallerin eline bırakırdı. "Savaşın nerede başladığını bilirsiniz ama nerede biteceğini bilemezsiniz," derdi. II. Wilhelm'in Alman İmparatorluğu'na egemen olan yayılmacı politikalarının Bismarck'ın planında yeri yoktu. Alman birliği hedefine bir kere vardıktan sonra bu savaş insanı, bir barış insanına dönüşmüştü. Bunda başarılı oldu da: Bismarck'ın İmparatorluk Şansölyesi olduğu on dokuz yıl boyunca Avrupa'nın büyük devletleri arasında bir daha savaş çıkmadı.

Bismarck'ın aracı, saldırgan ve acımasız diplomasiydi. Avrupa barışı ve Alman hegemonyası çifte hedefine varmak için manevra yapıyor, sürekli değişen taktikler oyunu oynuyor, kâh tehdit savurup kâh yaltaklanıyordu. Barışı sürdürme tekniği savaş yapmak için kullandığı araçlardan farklı değildi: Diğer milletler arasına kuşku ve uyumsuzluk tohumları ekmek; korku yaratmak, devletleri birbirlerine düşman olarak göstermek, sonra birine ya da diğerine, veya her ikisine Alman desteği sunmak. Ünü bunu yapmasını kolaylaştırıyordu: Alman İmparatorluğu'nu yaratmadaki başarısı o kadar olağanüstü olmuştu ki, diğer devlet adamları onun özel güçlere, hatta özel bilgeliğe sahip olduğuna inanırlardı.

Bismarck düşmanlarını -*Danimarka, Avusturya ve Fransa*- tek tek yenmişti ama güçlü ve birleşik bir Alman İmparatorluğu'nun bir daha böyle tecrit edilmiş bir savaş yapabileceğini sanmıyordu. 1871 ile 1890 arasında Avrupa'da beş Büyük Güç vardı -*Almanya, Fransa, Avusturya, Rusya ve Büyük Britanya*- ve beşinin birbirleriyle ilişkileri Avrupa diplomasisini belirliyordu.

Büyük Britanya kendini barış zamanı Avrupa ittifaklarından uzak tutuyordu; yenilgiyle küçük düşmüş ve kırgın olan Fransa da, isteyerek olmasa da, tecrit edilmiş durumdaydı. Geriye üç Büyük Güç kalıyordu: Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya imparatorlukları. Bu üç imparatorluğun politikalarını Almanya'nın çıkarları çerçevesinde etkilemek ve yönlendirmek Bismarck'ın diplomasisinin amacıydı. Şansölye, Rus Büyükelçisi'ne şöyle diyordu: "Avrupa satranç tahtasında, üç kişilik bir parti olmanın önemini unutuyorsun. Tüm devletlerin ve hepsinden çok benim hedefimdir bu. Kimse azınlıkta olmak istemez. Tüm politikacılar kendilerini şu formül içinde görmek isterler: Beş devletin yönettiği bir dünyada üç devletten biri olmak."

Almanya'nın, İngiltere'nin Avrupa satranç tahtasında yer almamasıyla bir ilgisi yoktu; Almanya, Fransa'nın amansız bir düşmana dönüşmesinden sorumluydu. Kral I. Wilhelm yenik Fransa'yla, Avusturya ile yaptığı aynı cömert barışı yapma fırsatına sahipti; ama bu kere Bismarck'ın öğütlerini dinlemedi. Fransa halkı yüzyıllardır askeri görkemliliğe alışmışlardı. Zirvedeki bu yerini yitiren Fransa, bunu ne unutabilir ne de bağışlayabilirdi. Yeni Alman İmparatorluğu'nun Versailles'da Aynalı Salon'da ilan edilmesi, Fransa'ya ek bir hakaretti. Çok ağır Alman savaş tazminatı, kırgınlığı daha da arttırmıştı. Bundan sonraki yıllarda Bismarck ile halefleri, Fransa'nın, kayıplarına alışıp yeniden Alman politik yörüngesine döneceğini zaman zaman ummuşlardır. Ama Almanlar her zaman reddedilmişlerdir. Fransız Savaş Bakanı ve 1880'lerin politik bir kişisi olan General Georges Boulanger, "Bizi Alsace-Lorraine'de beklediklerini hatırlıyoruz," diyordu.

Kendine gelmiş, güçlü, kindar ve başka bir devletle ittifak yapan bir Fransa olasılığı Bismarck'ın uykularını kaçırıyordu. Fransa'yı tecrit edilmiş durumda bırakmak, diğer devletlerle ilişkisini kesmek, onu Avrupa'nın paryası yapmak Alman Şansölyesi'nin dış politikasının temel taşı olmuştu. 1873'te, Alman işgal orduları henüz Fransız topraklarındayken Bismarck ilk anti-Fransız koalisyonunu kurdu: Üç İmparator Birliği (Dreikaiserbund). Bu, Avrupa'nın üç imparatorluk hanedanının üçlü gruplaşmasıydı -Almanya'nın I. Wilhelm'i, Avusturya-Macaristan'ın Franz Josef'i ve Rusya'nın II. Aleksandr'ı. Resmi bir ittifak yoktu aslında; sadece, durum gerektirdiğinde birbirleriyle yapacakları bir danışma anlaşmasıydı. Birlik askeriden çok ideolojikse de, Bismarck'a göre bu, istikrarsız ve cumhuriyetçi Fransa'nın geçici emellerine karşı muhafazakâr ve monarşik bir

dayanışma taahhüdüydü.

Bismarck, Fransa'yı da dikkatle gözlüyordu. Fransız iç ya da dış politikası kendisinde hoşnutsuzluk uyandırdığında Fransa zorla yola getirilirdi. Bir Alman büyükelçisi bir Fransız Dışişleri bakanına, "Unutma, sana Tunus'u almayı yasaklıyorum. Evet, yasaklıyorum," demişti. Ancak her şeye karşın Fransa yenilgiden çabuk kurtuldu. Bismarck yeni cumhuriyete 5 milyar marklık bir savaş tazminatı yüklediğinde, bunun Fransa'yı uzun yıllar çökerteceğini ummuştu. Oysa Fransa borcunu iki yılda ödedi ve 1873 sonunda, barış koşullarına uyarak Alman işgal ordusunun son askeri de topraklarını terk etti. Fransızlar bir yandan da ordularını güçlendirmeye koyulmuşlardı.

Fransa'nın Almanya'ya saldırması söz konusu değildi, ancak Fransızların bu canlanması Bismarck'ı rahatsız ediyordu. Berlin'deki Moltke sürekli olarak Fransızların silahlanmasının sonuçlarından ve önleyici savaşın yararlarından söz etmekteydi. Moltke, İngiltere büyükelçisine kendi savaş sorumluluğu kuramını açıklıyordu: Barışı bozan, harekete geçen ilk millet değildi; birinin harekete geçmesi gerekliliğini kışkırtan öteki devletti suçlu olan. Bismarck'ın politikası barış ile savaş arasındaki ince çizgide yürümekti. Moltke'yi harekete geçirmeyi asla düşünmemişti, ama diğer yandan Alman gücü karşısında tecrit edilmişliğini ve çaresizliğini göstererek de Fransa'yı kışkırtmaya kalkışmamıştı.

1877'de Rusya Türkiye'ye savaş ilan edip İstanbul üzerine yürüdüğünde, Avusturya ve İngiltere birleşerek Rusya'ya, geri çekilmediği takdirde savaş açacaklarını bildirdiler. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Julius Andrássy uluslararası bir konferans önerdiğinde Rusya işkillenmişti. Prens Aleksandr Gorçakov, "Viyana ya da Londra seçilirse katılmayız, ama Berlin'e bir itirazımız olmaz," diyordu. Avusturya ve Rusya arasında bir savaşın Almanya'yı da içine alabileceğini düşünerek bunu engellemek isteyen Bismarck böyle bir konferansı Rusların kabul edebilecekleri bir paravan olarak gördü ve 'Dürüst Aracı' olarak hizmete hazır olduğunu bildirdi. Kayzer I. Wilhelm'le kendi kişisel yakın ilişkilerine güvenen Çar II. Aleksandr, Bismarck'ın aracılığına tam güveni olduğunu bildirdi. Berlin Kongresi'nin sonunda Rusya Türkiye'den aldığı yerlerin çoğunu geri vermek zorunda kaldığında Çar ve St. Petersburg'daki pan-Slavlar buna çok kırıldılar. Kendilerini Bismarck tarafından ihanete uğratılmış

olarak hissediyorlardı.

Bismarck bir yıl sonra Almanya İmparatorluğu'nun ilk askeri ittifakını yaparken Rusların bu kırgınlıklarını unutmamıştı. Kendisine eş olarak Avusturya'yı seçmesi ilk başta olası görünmüyordu. Bismarck bir zamanlar Avusturya ile ittifaka şiddetle karşı çıkmış, 1854'te 'bizim tertemiz, sapasağlam Prusya firkateynimizi Avusturya'nın kurtlar yemiş eski kalyonuna bağlamayı' protesto etmişti. 1876'da Avusturya, Balkanlarda Rusya ile karşı karşıya geldiğinde Bismarck, Almanya'nın, 'ancak bir tek Pomeranyalı erin kemikleri kadar değerli olan,' Doğu Sorunu ile ilgilenmediğini bildirmişti. Şimdi değişiklik nedeni Şansölye'nin imparatorluk dış politikasının ikinci gerçeğinde aranabilirdi. Birincisi Fransa'nın diplomatik tecridini sağlamaktı; ikincisi İmparatorluğun iki doğu komşusu, Avusturya ile Rusya arasında barışı korumaktı. Üç İmparatorlar Birliği'nin nedeni buysa da, Rus Türk Savaşı sırasında Birlik dağılmıştı. Berlin Kongresi sona erdiğinde Bismarck, Avusturya ile Rusya'nın Balkanlardaki düşmanlığın ortadan kalkmayacağını anladı. Kendi arabuluculuk çabası başarısız olmuştu; homurdanmaları duymuştu ve St. Petersburg'un giderek uzaklaştığını hissediyordu. Sağlam bir şeyle işe başlamak gerekirdi ve bu da Avusturya ile ittifaktı. Bu iki yoldan kullanılabilirdi: Rusya ile bir savaş durumunda Almanya'nın güney kanadını emniyete alırdı ve Rusları Almanya ile daha yakın bir ilişki aramaya itecek kadar korkutabilirdi.

1866 savaşından sonra Avusturya ile yapılan barış pek cömert olduğundan Avusturya konusunda seçim yapmak kolay oldu. Viyana'yı kıracak 'kayıp topraklar' yoktu. Avusturya etnik nedenlerle de uygundu: Hapsburg İmparatorluğu'nun Avusturyalı halkı, Almanlarla etnik bakımdan uyumluydu ve aynı dili konuşuyorlardı; gerektiği takdirde ittifak bir Töton ve Slav temeli üzerine oturtulabilirdi. Bismarck'ın daha kapsamlı olan amacı Balkanlarda tehlikeli bir çatışmaya kaymakta olan Viyana ve St. Petersburg arasındaki ilişkiyi etkilemekti. Bunun için egemen olacağı bir müttefik gerekiyordu. Avusturya bu bakımdan da daha iyi bir olasılık sunuyordu; Rusya çok uzaktı ve çok büyüktü. "Eğer seçmem gerekirse Avusturya'yı seçeceğim," dedi. "Avusturya, Alman toplarının menzilinde olan meşruti yönetimli, sakin bir devlettir. Oysa Rusya çok uzaktır." Ancak Rusya yine de Bismarck'ın denkleminin bir parçası olarak kaldı. Avusturya'yı eline alan Bismarck şimdi Rusya'ya uzanabilir, Berlin'deki demir elinin idaresinde ve garantisinde bir istikrar sunabilirdi.

Bismarck'ın 1879 Avusturya-Alman Antlaşması'na en büyük muhalifi İmparator I. Wilhelm'di. Wilhelm, eski düşmanı Avusturya ile, Prusya'nın tek sürekli dostu Rusya aleyhine bir ittifak kurmanın anlamını göremiyordu. Hohenzollern'lerle Romanov'lar arasındaki dostluk Wilhelm'e, Napolyon Savaşları günlerinden anne ve babasından kalmış kutsal bir mirastı. Çar II. Aleksandr dayısı ve Avrupalı hükümdarlar arasında en yakın dostuydu. Bismarck'ın üç birleşme savaşında Rusya, Prusya'nın yanında yer almıştı; ve yeni İmparator I. Wilhelm, Versaille'dan Çar II. Aleksandr'a şu telgrafı çekmişti: "Prusya, savaşın yaygınlaşmamasını size borçlu olduğunu asla unutmayacaktır." Almanya'nın şimdi Rusya'nın aleyhine dönmesi Kayzer'e göre ihanet demek olurdu. Bismarck Wilhelm'i etkilemek için Rus birliklerinin Alman sınırına doğru yaklaştığını, Çar'ın gönderdiği bir mektubun hakaret sayılabileceğini ve doğudan bir saldırının geleceğini gösterdiğini söyledi. Telaşa kapılan Wilhelm, Aleksandr ile sınır kasabası Aleksandrovno'da buluştu. Orada Çar'a kendi kişisel bağlılığını bildirdi ve Almanya'nın dostluk politikasına bağlı kalacağına söz verdi. Bismarck ise bu sırada sanki Kayzer diye biri yokmuş gibi Viyana'ya giderek Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrássy ile bir ittifak antlaşması imzaladı.

Wilhelm, Berlin'e dönüp de Bismarck'ın, Avusturya antlaşmasını onaylamasını isteyen telgrafını bulunca önce olanlara inanamadı, sonra öfkeye kapıldı. "Prens Bismarck'ın kendisi benim bu antlaşmayı onaylamamın güç olacağını belirtiyor," dedi. "Bu sadece güç değil, aynı zamanda olanaksızdır da: Dostumun *-kişisel dostumun, aile dostumun, politik dostumun-* arkasından ona karşı yapılan düşmanca bir ittifakı onaylamak benim vicdanıma, karakterime ve şerefime ters düşer." Wilhelm inatla tezini savunuyordu. Hohenzollern ve Romanov hanedanları arasındaki tarihi dostluğu, Rusya'yı tecrit ederek Fransa'nın kolları arasına atmak tehlikesini dile getiriyordu. Rusya'ya karşı bir ittifak antlaşmasını imzalamak yerine tahtını bırakmaya hazır olduğunu söyledi. Bismarck buna karşılık olarak, Kayzer antlaşmayı imzalamadığı takdirde istifa edeceğini açıkladı. Kayzer'in tahttan feragat etme tehdidi anlamsızdı: Yerine geçecek olan ve Avusturya ittifakını benimseyen Veliaht, Kayzer olunca antlaşmayı imzalayacaktı. Wilhelm sonunda, "Bismarck benden daha çok gereklidir, tüm moral gücüm yıkıldı artık," dedi. Antlaşmayı imzaladıktan sonra da kenarına şöyle bir not düştü: "Beni bu adımı atmaya zorlayanlar yukarda yazılı olanlardan sorumludurlar."

Avusturya'ya bir Rus saldırısı durumunda garanti sağlayan antlaşma, Almanya İmparatorluğu'nun dış politikasının temel taşı oldu. 1914 yılında savaş başlayana kadar ve sonra savaş boyunca, her iki devlet de çökene kadar otuz beş yıl yürürlükte kaldı. Almanya antlaşmayı imzalayarak Avusturya-Macaristan Çifte Monarşisinin ayakta kalmasında çıkar sahibi olmuştu. Tek Büyük Devlet müttefikini ayakta tutabilmek için birkaç kere uçurumun başına gitmek zorunda kalacaktı. Bismarck Berlin'de olduğu sürece Avusturyalıları kontrol altında tutabilir ve Rusları ürkütebilirdi. Bismarck öldükten sonra yeni modeller ortaya çıkacak, yeni oyunlar oynanacaktı.

Bismarck'ın düşüncesine göre Avusturya, Alman gücünün yararlı bir desteği, bir bağ, ikincil bir güçtü. Bismarck'ın diplomasisinin anahtarları Fransa ve Rusya'ydı. Şansölye Fransa karşısında ne durumda olduğunu biliyordu ve buna göre planlar üretebilirdi. Rusya ise bir bilmeceydi. Bismarck Ruslarla savaşmak istemiyordu. Moltke'nin zaman zaman Rusya'nın ezilme zamanının geldiğini söylemesine karşın Bismarck böyle bir zaferin ne mümkün ne de akıllıca olacağına inanıyordu. "Böyle bir savaşta Almanya'nın hedefleri ne olabilir?" diye soruyordu. Toprak olamazdı; Almanya'nın doğuya doğru yayılması ancak Rus Polonyası'nı almak olurdu ki, Almanya'nın nüfusu içinde yeteri kadar Polonyalı zaten vardı. Ayrıca, 1888'de Almanya'nın Viyana büyükelçisine söylediği gibi, Rusları yenmek mümkün değildi: "En parlak zaferler bile boşuna olacaktır, iklimi, çölleri, sadeliği nedeniyle güçlü olan Rus milletinin yenilmez imparatorluğunun bir gücü daha vardır: Savunacak bir tek sınırı olduğu için güçlüdür ve yenildikten sonra yeminli düşmanımız olacaktır. Tıpkı bugün batımızdaki Fransa'nın olduğu gibi." Bismarck, Ruslarla tek başına savaşmak istemediği gibi, Fransızlarla ittifak halinde olsalar bile, böyle bir savaşa girmek istemiyordu. Avusturyalıların ve Rusların Avusturya-Almanya Antlaşması'nı yürürlüğe girmek zorunda bırakacak kadar birbirleriyle çatışmalarını da istememekteydi. Bütün bu nedenleri göz önüne alan Bismarck, Avusturya antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Rusları kendi Avrupa sistemine sokmak için harekete geçti. 1881 yılı ortalarında Rus Dışişleri Bakanlığı'na, Avusturya-Almanya Antlaşması'nın genel hatlarını belirterek bunun savunma amaçlı olduğunu vurguladı. Rusları daha geniş bir savunma anlaşmasına katılmaya çağırdı; bunun sonucunda Üç İmparatorlar Birliği yeniden canlandırıldı. Üç imparator, biri dördüncü bir devletin saldırısına uğradığı takdirde, diğer ikisinin tarafsızlıklarını koruyacakları konusunda anlaştılar. Böylece, eğer Fransa, Almanya'ya saldıracak olursa, Avusturya ve Rusya tarafsız kalacaklardı; aynı şekilde Rusya, İngiltere'nin saldırısına

uğradığında Almanya ve Avusturya tarafsızlık kuralına uyacaklardı.

Bismarck hâlâ tatmin olmuş değildi: Rusya ile bağlantı hâlâ çok zayıftı. Balkanlar'da gerilim artıyor, Rusya ile Avusturya karşı karşıya kalıyorlardı. 1884'te yenilenen Üç İmparatorlar Birliği, 1887'de sona erdirildi. Bismarck bunun üzerine en son diplomasi şaheserini yarattı: Müttefiki Avusturya'ya karşı Rusya ile gizli bir antlaşma yaptı. Garanti Antlaşması adı verilen bu anlaşma, savunmaya yönelikti ve iki taraftan biri saldırıya uğradığı takdirde askeri yardım değil, sadece tarafsızlık vaadinde bulunuluyordu. (Avusturya, Rusya'ya saldırırsa Alman tarafsızlığı, Fransa, Almanya'ya saldırırsa Rus tarafsızlığı). Böyle bir sınırlamaya karşın Bismarck bunun Almanya'nın Avusturya ile olan antlaşmasını çiğnediğinin farkındaydı. Gizlilikte ısrar eden Bismarck olmuştu. Yeni Çar III. Aleksandr da Garanti Antlaşması'nın varlığını saklama yanlısıydı. Kendisi bir pan-Slavcı olduğundan diğer pan-Slavcıların tepkilerini tahmin edebilirdi. Aleksandr antlaşmayı, Alman tarafsızlığı vaat edildiği için imzaladı. Rusya, Almanya ile savaşmak istemiyordu; ve Rus ordusu Almanya ve Avusturya ile aynı anda savaşmaya hiç hazırlıklı değildi.

Bismarck sistemi şimdi yerli yerine oturmuştu; Berlin'deki usta diplomatın dikkatle düzenlediği ve yürürlükte tuttuğu dengeli bir karşılıklı ittifak ağıydı bu. Holstein'ın benzetmesine göre Bismarck en üst düzeyde bir demiryolu manevra amiriydi: "Karşılıklı taahhütlerle politikamız... büyük bir tren istasyonundaki karmaşık rayları andırıyor," diye yazıyordu 1887'de. "Bismarck her şeyi yerli yerine oturtabileceğine inanıyor ve karışıklık ne kadar çok olursa kendisinin o kadar vazgeçilmez olacağına inanıyor."

Avrupa'nın Büyük Devletleri'nin beşincisi olan İngiltere, Bismarck'ın Kita Avrupası sisteminin dışındaydı. Şansölye bu durumdan tatmin olmuştu; İngiltere'nin, Almanya'nın üçlü anlaşmalarını bozacak bir ittifaka girmesinden korkusu yoktu. İngiltere, Rusya ile bir ittifaka asla girmezdi ve Fransa ile birleşmesi de aynı derecede olanaksızdı. Ancak Bismarck 1879 Avusturya-Almanya Antlaşması'nı imzalamadan önce İngiltere'ye de bir Alman ittifakı sunmayı düşünmüştü. Bunu Berlin Kongresi'nde bir yemekten sonra İngiltere Dişişleri Bakanı Benjamin Disraeli'ye teklif etti. Şaşıran Disraeli kendisinin böyle bir duruma olumlu baktığını, ancak parlamentoyu ve İngiliz kamuoyunu hazırlamak için zamana ihtiyacı olduğunu söyledi. Disraeli Londra'ya döndükten sonra konuyu Alman Büyükelçisi Kont Münster'le de

görüştü. Büyükelçi Bismarck'a, "Onun içtenlikli olduğuna inandım," diye yazdı.

1880 Martı'nda Disraeli'nin Muhafazakâr hükümeti, yerini W.E. Gladstone'un Liberal hükümetine bırakınca ittifak konusu kapandı. Bismarck, Gladstone'dan nefret ederdi. Şansölye, İngilizlerin diplomasi yöntemlerinden de hep kuşku duymuştu; diplomasinin kamuoyuna bağımlı oluşu kendisine saçma geliyordu. Disraeli ile Salisbury iktidardayken bu kuşkuları yatışmıştı; bunlar gerçekçiliğin zafere ulaşacağı yolu bulabilecek olan pratik ve muhafazakâr insanlardı. Ancak Alman liberalleri için bir kahraman olan Gladstone, iç politikada ve uluslararası ilişkilerde vicdanın rolü olduğunu iddia eden bir ahlakçıydı. Şansölye, Başbakan'dan 'Profesör Gladstone' ve 'o iriyarı Ütopyacı Geveze' diye söz ederdi. Bismarck diplomasiye taşınacak Gladstone ahlakının karmaşaya ve yanlış hesaplara yol açacağına inanırdı ki, bu İngiltere'nin, Gladstone yıllarında, doğudaki düşmanının Rusya mı, yoksa Türkiye mi olacağına bir türlü karar verememesinde de kendini göstermişti. İngiltere, Türkiye'yi savunmak için 1877'de ve Berlin Kongresi'nde Rusya'nın karşısında yer almıştı. Ancak Gladstone zaferle sonuçlanacak 1880 seçim kampanyasında Türkleri, Bulgar Hıristiyanlarına karşı zalimlikleri nedeniyle şiddetle kınamıştı. Gladstone, Türklerin, 'insan ırkının insandışı istisnası' olduğunu söylüyordu. İngiltere'nin bunun gibi konularda gidip gelmesi Bismarck'ın hassas Avrupa sistemini korumasını güçleştiriyordu.

Şansölye ayrıca, Gladstone'un hükümetini denizaşırı ülkeler politikasında da kararsız ve etkisiz bulmaktaydı: Bu da Mısır'ın işgaliydi. Napolyon'un felaketle sonuçlanan tarihi Nil seferi ve Ferdinand de Lesseps'in tasarısı olan Süveyş Kanalı inşasını elde eden Fransa, İngiliz işgaline karşın Mısır'daki haklarını terk etmemekte ısrarlıydı. Sonuçta İngiltere, Fransa ile bir sömürge çatışmasına girmişti ki, bu da Bismarck'ın Avrupa sisteminin üzerine oturtulduğu çekişmelerin mükemmel bir örneğiydi. İngiltere ile Fransa karşı karşıyaydılar; ikisinin de müttefiki yoktu; ve ya biri ya da her ikisi destek aramak için Almanya'ya döneceklerdi.

Herbert Bismarck 1882 Eylülü'nde ileri gelen Liberal politikacılarla bağlantı kurmak ve İngiltere'nin Mısır'daki nihai amacını öğrenmeye çalışmak için Londra'ya gitti. İngiliz bakanlar ve Londra sosyetesi kendisine iyi kabul gösterdi; Galler Prensi, Şansölye'nin oğluyla ilgilendi, kendisini Marlborough Kulübü'ne şeref üyesi olarak önerdi.

Liberal Dışişleri Bakanı Lord Granville, Herbert'i kendi sayfiye evi olan Walmer Şatosu'na davet etti, Herbert burada 'Mısır'ı konuşarak çok hoş günler geçirdi. Herbert'in İngiltere'nin Mısır'ı ilhakının 'Alman çıkarlarıyla uyumlu olduğunu' söylemesine karşın, Granville, İngiltere'nin Mısır'a sahip olmak istemediğini ve henüz ne yapacağına karar vermemiş olduğunu bildirdi. Konuşma ittifaklara yönelince Granville, Herbert'e şunları söyledi: "İngiltere, Avrupalı bir devletle bir ittifak aramamaktadır ve biz bir ittifak politikası izlememekteyiz. Şimdikinden çok farklı bir durum bile beni Avrupalı bir devletle ittifaka götüremez." Herbert gittiği her yerde İngiltere'nin Mısır olayında Almanya'dan gördüğü destek için teşekkürlerle karşılandı. Liberal İçişleri Bakanı Sir William Harcourt, Herbert'e şunları söyledi: "Biz Prens Bismarck'a minnet borçluyuz. Mısır'da istediğimizi yapmamız... Almanya'nın iyiniyeti sayesinde olmuştur. Prens Bismarck'ın istediği herhangi bir anda, arabayı devirebileceğini biliyorduk."

Herbert Bismarck'la Londra'da yapılan konuşmalardan cesaret alan Gladstone kabinesi İngiliz-Alman ilişkilerinin bundan sonraki aşamasında şaşırıp kalmıştı. Almanya İmparatorluğu'nun 1883'te somürgesi yoktu. Dünyanın arzu edilebilecek bölgelerinden çoğu İmparatorluk kurulmadan önce ele geçirilmişti. Şimdi sadece Güney Afrika'nın çorak topraklarıyla Güney denizlerinde marjinal bölgeler kalmıştı.

Alman güvenliğinin Avrupa'da uygun bir güçler dengesine bağlı olduğuna inanan Bismarck, daha önce sömürge lehinde olan bütün savları reddetmişti. Almanya'nın sömürge elde etmek çabasının, çok hassas bir şekilde koruduğu dengeyi bozacağını bilerek Fransa'nın dikkatini Alsace-Lorraine'den uzak tutabilmek için Fransız sömürgeciliğini özendirmişti. Almanya sömürgeler için Fransa'yla rekabete girdiği takdirde Fransızların İmparatorluğa karşı düşmanlığı alevlendirilmiş olacaktı. Bismarck sömürge alanında İngiltere ile de rekabete girmek istemiyordu. İngiliz ve Alman imparatorlukları temelde birbirlerinden farklı politik organizmalardı. Biri orta Avrupa'da bir devletler topluluğunun güçlü bir Avrupa imparatorluğu biçiminde kaynaştırılmış haliydi. Diğeri dünyanın çeşitli insan ve topraklarının ticaret ve deniz gücüyle birbirlerine bağlanmış topluluğuydu; bunun barış zamanında Avrupa kıtasındaki etkinlikleri kısıtlıydı, ama denizlerde karşı konulması olanaksızdı. Alman ticareti İngiliz donanmasının koruması altında gelişiyordu; sömürge rekabeti İngiltere ile bir savaşa yol açarsa, Alman sömürgelerinin hepsi ilk bir

iki hafta içinde yutulurdu.

Bismarck 1884 yazında İngiliz devlet adamlarını şaşırtan bir hareketle yön değiştirdi. İki yıldan kısa bir süre için sömürgeler birden önem kazanmışlardı ve Bismarck, Alman diplomasisinin tüm o ürkütücü gücüyle İngiltere'nin karşısına çıktı. Sömürgeler uluslararası prestij sembolleriydi; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın *-ki, hepsi de Avrupa'da Almanya'dan daha zayıftılar-* sömürge imparatorlukları vardı. Bazı Almanlar için sömürgeler bir gurur kaynağından daha fazla bir şeydi. Alman tüccarları, bankacıları ve girişimcileri sermaye ve ürünleri için Avrupa dışında pazarlar arıyorlardı; Hamburg ve Bremen'deki gemi sahipleri ve ticaret şirketleri, sömürgelerin hem malları için pazar hem de hammadde kaynakları olacağını ileri sürmekteydiler. Ancak nereye bakarlarsa baksınlar hep bir Fransız ya da İngiliz bayrağı görüyorlardı. 1882'de, kamuoyu ve basında Almanya'nın sömürge elde etmesi amacıyla lobicilik yapacak olan Alman Sömürge Birliği (Kolonialverein) kuruldu. Gazete editörleri, profesörler, sanayiciler ve orta sınıftan Almanlar genelde hareketi desteklediler. Reichstag'da da sömürge istekleri dile getirilmeye başlanınca İmparatorluk Şansölyesi, inancı nedeniyle değil de, İngiltere'nin Mısır'daki zayıflığından yararlanarak pan-Germenleri ve Sömürge Birliği'ni yatıştırmak için, isteklere boyun eğdi. 1884 yazında bunun bedeli ortaya çıktı: Almanların Mısır'da İngiltere'yi desteklemeleri karşılığında İngiltere de Alman sömürge yayılmacılığına göz yumacaktı.

Bremen'li bir tütün tüccarı olan F.A.E. Lüderitz, 1883 ilkbaharında İngiltere'nin Cape Sömürgesi'nin kuzey sınırını oluşturan Orange Nehri'nin 150 mil kuzeyindeki kıyı kasabası olan Angra Pequena'da küçük bir fabrika ve bir ticaret istasyonu kurdu. Lüderitz çevrede Avrupalı görmeyince Alman bayrağını direğe çekti ve durumu Berlin'e bildirdi. Alman hükümeti çok tedbirli davrandı. Londra'daki Alman Büyükelçisi Kont Münster aldığı bir talimat üzerine kasım ayında İngiltere'ye o bölgede egemenliğinin bulunup bulunmadığını soracaktı. Yanıt evetse, İngiltere, bölgedeki Alman yurttaşlarının can ve mallarını koruma sorumluluğunu üzerine alacak mıydı? İngiliz hükümetinin soruyu altı ay yanıtsız bırakması Bismarck'ı önce rahatsız etmiş, sonra öfkelendirmişti.

Londra'nın yanıttaki gecikmesi usüllere ve kişiliklere bağlıydı. Avrupalı bir devletin bir diğeriyle resmi bir haberleşmesi olan soru, Dişişleri Bakanlığı'na hitaben yazılmış ve Dışişleri Bakanı Lord

Granville'in önüne gelmişti. İkinci Granville kontu olan George Leveson-Gower kimseyi incitmek istemeyen bir centilmendi. Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Lordlar Kamarası'nda Liberal Parti lideri olmasına karşılık 1884'te artık yaşlanmıştı. Yetmişine yaklaşan adam şiddetli gut ağrıları çeker, yapacak çok işi olduğundan yakınırdı ve çevresindekilerde belleğinin de zayıfladığı izlenimini uyandırırdı. Granville bu nedenle çabuk bir karara varacak bir insan değildi. Ayrıca, ne Granville ne de İngiliz hükümeti, Bismarck'ın sömürge yayılmacılığını ciddi olarak düşündüğünü bilmiyordu ve mektubu sadece Alman iskancılarının korunması için bir istek olarak ele almışlardı. Alman Şansölyesinin kamuoyundaki açıklamaları Alman sömürgelerine karşı olduğunu gösteriyordu ve bunu düzeltecek herhangi bir özel yazışmada bulunmamıştı. Granville dikkatini konu üzerinde toplayabildikten sonra Kont Münster'in isteğini yerine getirmek istediyse de, yolu bürokrasi tarafından kesildi. İngiliz kabinesinde sömürge konuları Sömürge Bakanlığı'nda karara bağlanırdı. Bu nedenle Granville'in Sömürgeler Bakanı Lord Derby ile konuşması gerekiyordu. Derby ise kendi başına karar veremezdi, onun da Güney Afrika'daki özerk Cape Sömürgesi'ne danışması gerekti. Londra'nın Almanların Güney Afrika'nın batı kıyısında bir yer edinmelerine itirazı olmayabilirdi, ancak Cape Town'ın görüşü başka olabilirdi. Gerçekten de bir Güney Afrika heyeti, Lord Salisbury'ye şöyle demişti: "Lordum, Almanların iyi komşu oldukları söyleniyor, ama biz hiç komşumuz olmamasını yeğleriz." Granville bu ince noktaları Münster'e açıklayıp içten üzüntüsünü' bildirdi. Bismarck, Herbert'i hemen Dışişleri Bakanı'yla görüşmeye gönderdi. Granville yine ellerini iki yana açıp iyiniyetini belirtti, biraz zaman tanınmasını istedi: "Ne benim ne de meslektaşlarımın Alman sömürge emellerini önlemek gibi bir niyetimiz yok ve sizden bunu Prens Bismarck'a açıkça söylemenizi rica ediyorum... Eğer Almanya bir sömürge politikası izleyip barbar topraklarını uygarlığa ve ticarete açarsa biz buna ancak seviniriz... Bize karşı söyleyeceğiniz tek şey görüşmelerin çok ağır ilerlemesidir; bunun nedeni de sömürgelerimizin bağımsız olmalarıdır." Granville, Herbert'e bu konunun kendisine yüklediği ek yükten de yakınmıştı: "Yapacak pek çok işim olduğundan bu sömürge işlerine kolay kolay zaman ayıramıyorum." Granville'in bir önerisi de Herbert'in, Angra Pequena konusunu, "Somürge Bakanlığı'nda yeni olan Lord Derby ile onun önünde tartışmalarıydı." Hatta toplantıya Derby'nin selefi Lord Kimberley'i de alabilirdi. Bu tür rastgele iş yapmaya şaşıran Herbert babasına, "Soylu Lorda bir bakanlar toplantısına katılamayacağımı bildirdim," diye yazdı.

Bismarck, Kont Münster'in Lord Granville'e şu soruyu sorması

talimatını vermişti bile: "İngiltere'nin sonuna kadar kullandığı sömürgeleştirme hakkı neden bizden esirgeniyor?" Artık geciktirme mazeretleri katlanılmaz bir durum almıştı. Üstten emirler yağdırılmasına alışmış bir kafa için Londra'nın Cape Sömürgesi'nin bağımsız olduğu iddiası anlaşılamaz bir şeydi. Sömürgeler sömürgeydi, bağımsız hükümetler değil. "Kraliçe'ye bağlı ve anavatanın koruması altında oldukları sürece... Sömürgeler Bakanlığı ile oynanan bu saklambaç oyunu... sadece bir atlatmadır." Şansölye, Münster ile Herbert'e, Derby ile konuşmayıp tüm görüşmeleri Granville'le yapmalarını emretti. Artık tehdit terimleriyle düşünmeye başlamıştı. Münster'e Misır'ı hatırlatarak, "Dostluğumuz İngiliz politikasına yardımcı olacaktır," diyordu. "İngiltere'nin, Alman İmparatorluğu'nun iyiniyetini ve desteğini istemesi ya da soğuk bir tavırla bir kenarda kalması, kayıtsız kalınabilecek bir durum değildir." Bismarck daha da ateşlenerek Münster'e şöyle yazıyordu: "Eğer haklarımızı enerjiyle koruyamazsak o zaman onları unutulma tehlikesine atmış oluruz ve böylece İngiltere'ye kıyasla daha zayıf duruma düşeriz ve bize muhalif olan İngiltere ile sömürgelerinin sınırsız küstahlıklarını arttırırız. Sonunda tam bir kopmayı düşünmeye zorlanabiliriz." İngiltere'yi fazla zorladığı konusunda uyarılınca da şöyle diyordu: "İngilizler sanayi ve ticari gelişmemizi kıskanmaya başlamış olsalar da, bize saldırmak için hiçbir neden bulamazlar. İngilizler kendi önünde tika basa kemik dolu bir tabak bulunan besili bir köpeğin başka bir köpeğe bir iki kemik verilmesine tahammül edemediği hikâyedeki köpeğe benzemek yolundadırlar. Rusya ve Fransa'yla savaşta olsak, ya da Hollanda ile Belçika'yı işgal gibi saçma bir şey yapsak İngilizler ancak o zaman bize saldırmak için bir neden bulabilirlerdi."

Herbert babasının talimatıyla 1885 Martı'nda daha fazla uğraşmaya başladı. Liberal hükümet devrilmek üzereydi. Hartum'da, Gordon'u kurtaramadığı için prestiji kalmamıştı. Herbert, Granville'i görmeye gittiğinde kaba davranma hakkını kendinde görüyordu. Granville'e İngiltere'nin, Avrupa'daki komşuları arasında bilerek çatışma yarattığını ve hatta 'İngiltere'nin ticari faaliyetlerini yürütmekte serbest kalması için' bir savaş bile çıkarabileceği izleniminde olduğunu söyledi. Herbert'in babasına neşeyle bildirdiğine göre bu sözler 'Lord Granville'in şiddetli jestlerine ve sıkıntılı sesler çıkarmasına' neden olmuştu. Herbert çok ileri gitmişti. Granville'i eleştirenlerden Liberal bir bakan olan Sir Charles Dilke, genç Bismarck'ın tutumunu daha şiddetle eleştiriyordu: "Herbert Bismarck yine geldi. Lord Granville ve Lord Derby'nin görevden alınmalarını istiyor... bu tam Bismarck'a uygun bir davranış ve içişlerimize kaba ve hak edilmemiş bir

müdahaledir."

Sonunda İngiltere, Almanya'nın sömürge sahibi olmasını kabul etti; ama bunun nedeni Herbert'in ustalığı değil, Gladstone'un kavga etmeme kararlılığıydı. Lord Rosebery'nin malikânesinde yemekten sonra Herbert'le yirmi dakika konuşan Gladstone, Almanya'nın meşru iddialarını yerine getirmek için elinden geleni yapacağını bildirdi. Hatta bundan da ileri gitti: "Sömürgecilik emelleriniz olmasaydı bile size bu yönde ilerlemeniz için yalvarırdım. Uygarlaştırma emellerinizi sevinçle karşılıyorum." Bu kadar saflık ve idealizm Herbert için aşırıydı; babasına mektubu hakaretlerle doluydu: "Büyük bir ülkenin dişişleri politikasını Bay Gladstone'la konuşmanın hiçbir anlamı yok; çünkü bu konuyu kesinlikle anlamıyor." Gladstone Avam Kamarası'nda İngiltere'nin, 'Almanya'nın bu çöllere yayılmasını' sevinçle karşıladığını bildirdi. Ancak baba oğul Bismarck'ların bu sert tutumları Gladstone ile meslektaşları arasında hoş olmayan bir izlenim birakmıştı. Gladstone bir yıl sonra kısa bir süre için üçüncü kez başbakanlığa getirildiğinde, Dışişleri Bakanı Lord Rosebery, Alman Büyükelçisi'ne, 'Berlin'in, tehdit kokan haberleşme üslubuna dikkat etmesi,' uyarısında bulunacaktı.

İkinci Gladstone kabinesi 8 Haziran 1885'te istifa etti, yerine Lord Salisbury yeni bir Muhafazakâr hükümet kurdu. İngiliz politikası bir kere daha Bismarck'ın güvendiği bir insanın eline geçmişti. İki devlet adamı arasında dostça mesajlar gidip geldi. Salisbury, "1876 ve 1878'de Berlin'de bana gösterdiğiniz yakınlığı hatırlıyorum," diye yazıyordu. Bismarck da, "Yeniden tazelenmesinden mutluluk duyduğum eski dostluğumuzun her ikimizde de aynı olumlu anıları bırakmış olmasına," sevindiğini bildiriyordu. Bismarck onayını herkese açıkladı. "Lord Salisbury'nin dostluğunu Afrika'da yirmi bataklık sömürgesinden daha değerli buluyorum," dedi. Şansölye'nin bu sömürgeciliği reddedişi, bir yıl önceki benimsemesi kadar ani ve kesin olmuştu. "İşte Rusya ve işte Fransa ve tam ortalarında Almanya," demiştir bir Afrika kâşifine, "benim Afrika haritam işte bu." Reichstag'daki son konuşmalarından birinde ise, "Ben sömürgeci değilim," demiştir.

Bismarck'ın sömürgeciliğe bu hatalı yaklaşımının ardında Alman gururunun istemleri ve denizaşırı pazarlar oluşturma emellerinin yanı sıra iç politikayı ilgilendiren bir neden vardı: Veliaht Friedrich, İmparator olmadan önce kendi otoritesini pekiştirmek istiyordu. Yeni

hükümdarın gelişi daha fazla ertelenemezdi. İmparator I. Wilhelm 1884'te seksen altı yaşındaydı. Tahta geçecek olan liberal Fritz ile İngiliz karısı, bakanlarını Reichstag'ın liberal blokundan seçeceklerdi ve Almanya'ya, Şansölye'nin 'bir Alman Gladstone kabinesi' diye küçümsediği bir iktidarı vereceklerdi. Sömürge politikası bir savunma stratejisiydi. Yurtseverliği canlandırır, oy sağlardı; Almanların denizaşırı topraklarının kötülüğü konusunda suçlayabilecekleri bir düşman yaratırdı. Hepsinden de iyisi, Almanya'da İngiliz aleyhtarı duyguyu ateşleyerek Reichstag'daki liberalleri zayıflatır ve Veliaht'ın durumunu sarsardı. Friedrich'in İmparator olarak İngiliz yanlısı bir politika izlemesi pek mümkün değildi, çünkü sömürge sorunu yüzünden halkının çoğu İngiltere'den nefret etmekteydi. Bismarck bu planını özel konuşmalarında kabul ediyordu. 1884 sonbaharında sömürge tartışması en doruk noktasındayken, Bismarck, Çar III. Aleksandr'a, 'Alman sömürge politikasının tek amacının Veliaht'la İngiltere arasına bir çomak sokmak,' olduğunu açıklamıştı. 1890'da, Şansölye düştükten çok sonra, Herbert Bismarck'a, babasının sömürgecilik aleyhtarı görüşlerinden nasıl olup da bu kadar uzaklaştığı sorulmuştu. Herbert şu yanıtı vermiştir: "Biz sömürge politikamıza girdiğimizde Veliaht'ın hükümdarlığının, İngiltere'nin etkisinde ve uzun süreli olacağını varsaymak zorundaydık. Bunu önlemek için sömürgecilik politikasına girdik, bu hem çok popüler bir konuydu, hem de herhangi bir anda İngiltere ile bir çatışma çıkartılabilirdi."

Bismarck'ın kısa sömürgecilik serüveni çok büyük sonuçlar yaratmıştır: Bir yıldan az bir sürede Reich'in beş katı toprak elde etmişti. Güneybatı Afrika'da (şimdi Namibya), Alman Doğu Afrikası'nda (şimdi Tanzanya), Togo ve Kamerun'da, Yeni Gine'nin üçte birinde, Solomon Adaları'nın çoğunda (bunlara Bismarck Takımadaları adı verilmiştir), Orta Pasifik'te Marshall ve Caroline Adaları ve Samoa Adaları'nın bir kısmında Alman bayrağı dalgalanıyordu. Ancak boyuttan başka ölçüler ele alındığında yeni Alman sömürge imparatorluğu bir düşkırıklığıydı. Güneybatı Afrika ve Alman Doğu Afrikası çoğunlukla çöl ve kuru nehir yataklarından oluşmaktaydı ve en gözüpek kâşif ve girişimcileri bile çekecek kadar hammaddesi yoktu. Sonunda bunlar imparatorluğa sıkıntı olmuşlardır. 1914 yılında tüm Alman sömürgelerinde yirmi beş binden az Alman yurttaşı vardı ve askerlerle deniz birlikleri de bu rakamın içindeydi. Bunların anayurda maliyeti, elde edilen kârın birkaç katıydı. Bismarck 1889'da, Berlin'e olan maliyeti nedeniyle Güneybatı Afrika'nın egemenliğini İngiliz hükümetine vermeye bile çalışmıştır. Alman ticaretinin büyük bir bölümü denizaşırı ülkelerle olmayı

sürdürüyordu, ama Almanya ile sömürgeleri arasında hiçbir ticaret yoktu. Büyük Savaş'tan önceki yirmi beş yıl içinde milyonlarca Alman göç etmiş, ama bunlar Alman Afrikası'nın çöllerine değil Amerikan Orta Batısı'nın Milwaukee, Minneapolis ve diğer kent ve kasabalarına gitmişlerdi.

Bismarck iktidardaki son iki yılında yine bir İngiliz-Alman ittifakı önerdi. 1887 Kasımı'nda, Rusya ile gizli Garanti Antlaşması'nı imzalayan Şansölye, Lord Salisbury'ye özel bir mektup yazmıştı. Burada İngiltere, Almanya ve Avusturya'yı doymuş devletler olarak niteliyor, barışa tehdidin Rusya ve Fransa'dan geldiğini söylüyordu. Eğer İngiltere bir savunma ittifakı içinde Almanya ve Avusturya ile bir araya gelebilirse, barış güvence altına alınmış olacaktı. Bismarck'ın bu hamlesine hem şaşmış, hem de bundan çok etkilenmiş olan Holstein şöyle diyordu: "Bismarck'ın bir yabancı başbakana böyle doğrudan doğruya hitap ettiği başka bir örnek bilmiyorum. İktidarının doruğundayken bu çok olağanüstü adımı atması onun Lord Salisbury'nin yanıtına bağladığı önemi gösterir." Salisbury öneriyi kibarca reddetti. Bismarck 1889 Ocak ayında Herbert'i Almanya, Avusturya ve İngiltere arasında resmi bir savunma ittifakı önermek üzere gönderdi. İttifakın gerçekte Fransa'ya yönelik olduğunu ve Rusya ile bir savaş durumunda İngiltere'nin Avusturya'ya yardım etmesi gerekeceğini anlayan Salisbury öneriyi yine reddetti. Herbert'e, geleceğin parlamentolarının bugünkü parlamentoların eylemleriyle bağlı olmadığını ve İngiltere'nin bu yüzden barışta ittifak anlaşmalarına girmediğini söyledi. "Bu arada önerinizi de evet ya da hayır demeden masanın üstünde bırakıyoruz," dedi. "Ne yazık ki şu anda elimden gelen sadece budur."

Bismarck kızmasına karşın neşeli bir anındaydı. 26 Ocak 1889'da, "En önemli olan İngiliz-Alman iyiniyetinin korunmasıdır," dedi. "İngiltere'yi eski ve geleneksel bir müttefik olarak görüyorum. İngiltere ile Almanya arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. İngiltere'den müttefikimiz olarak söz ederken diplomatik bir terim kullanıyor değilim. İngiltere ile ittifakımız yoktur. Ancak ben İngiltere ile yakın ilişkide kalmak isterim."

Şansölye 6 Şubat 1888'de Reichstag'a yeni bir askerlik yasası sundu. Yedekler için yaş sınırının otuz ikiden otuz dokuza çıkarılmasıyla yasa, Alman ordusunun savaş zamanı gücüne 750.000 kişilik bir ek güç sağlayacaktı. Temsilciler, yabancı büyükelçiler ve ziyaretçilerle

tıklım tıklım dolu olan salonda, Bismarck duygusal ve yurtseverce bir konuşma yaptı. Almanya tüm ittifaklarına karşın sonuçta kendine güvenmeliydi: "Biz artık ne Fransa'dan ne de Rusya'dan sevgi istemiyoruz. Kimsenin peşinde koşuyor değiliz. Biz Almanlar Tanrıdan korkariz ve yeryüzünde başka hiçbir şeyden korkmayız!" Reichstag alkıştan yıkılacak gibi oldu. Moltke ağlamaya başladı; yakında Kayzer olacak olan Hohenzollern Prensi Wilhelm balkonda oturduğu yerden Bismarck'ı çılgıncasına alkışladı. Dört hafta sonra 3 Mart'ta Bismarck yine Reichtstag kürsüsüne çıkarak Kayzer I. Wilhelm'in ölümünü bildirdi. Avrupa'nın en güçlü hükümdarı yaptığı ve yirmi beş yıl hizmet ettiği 'Yaşlı Centilmen'den söz ederken sesi kısıldı, devam edemedi, yerine oturdu. Seyredenler için Bismarck'ın bu durumu, söyleyebileceği her şeyden daha etkin bir övgüydü.

Yaşlı Kayzer'in ölümüne gözyaşı dökmesine karşın Bismarck 1888'de başarıyla dolu bir yaşamın meyvelerini yemekteydi. Sağlığı yıllardır olmadığı kadar iyiydi. Sağ yanında Herbert yüksek bir makamı başarıyla doldurmaktaydı. Şansölye sonunda iki karşıt özlemini birleştirmeyi başarmıştı: Devlette rakipsiz güç ve bir taşra toprak sahibinin yaşantısı. Kayzer II. Wilhelm'in tahta çıkışından sonra Bismarck temmuzda ayrıldığı Berlin'e bir daha ocak ayına kadar dönmedi. Varzin'de geç saatlere kadar uyuyor, kalktıktan sonra iki çiğ yumurta içip yürüyüşe çıkıyordu. Uzun siyah paltosu ve geniş kenarli siyah şapkasıyla saygın bir din adamını andırıyordu. Yemekten sonra eğer canı isterse Berlin'den gönderilen belgeleri gözden geçiriyordu. Her şey Şansölye'nin onayını beklemeliydi ne zaman onaylamaya karar verirse. Ama acele etmek için bir neden yoktu ki. Her şey - *Almanya, Avrupa, genç İmparator*- büyük bir plan gereğinde yerlerine yerleştirilmişti ve kendisinin uzun yıllar önce yarattığı dengeli yörüngelerde dönmekteydiler. Bunun yaratılması için bir yaşam boyu çalışma ve düşünce gerekmişti. Bu şimdi bozulmamalıydı; ve kesinlikle de aceleye getirilmemeliydi.

Yaşlı Şansölye ile yeni Kayzer arasında kırk dört yıllık yaş farkı vardı: II. Wilhelm 1888'de yirmi dokuz, Bismarck yetmiş üç yaşındaydı. Pasif bir hükümdarı perde arkasından yönetmeye alışkın olan Bismarck, torunu yaşındaki bir gençle başının derde gireceğini aklına bile getirmiş değildi. II. Wilhelm de, I. Wilhelm gibi saygın ve göstermelik bir imparator olacaktı. Bismarck genç Kayzer'i doğduğu günden beri tanırdı. Onun kendine güvenini, çılgın enerjisini, alkışa ve dalkavukluğa düşkünlüğünü bilirdi. Bunlar idare edilir şeylerdi. Wilhelm'in kendisinin yaşamdaki yeri ve nitelikleri konusunda

gösterişli fikirlere sahip olduğunu da biliyordu. Bismarck bu niteliklerin katlanılmak bir yana, kullanılabileceğini anlamıştı. I. Wilhelm dönemindeki iktidarının büyük bir bölümünde Şansölye, gücüne yönelecek tehdidin Friedrich'ten geleceğini tahmin etmişti. Bu yüzden de hazırlıklıydı. Birkaç yıl önce Veliaht'a, İmparator Friedrich'in emri altında, görevinde ancak iki şartla kalabileceğini bildirmişti: Reichstag'in gücü sınırlı kalırsa ve dış politika üzerinde İngiliz etkisi olmazsa. Bismarck durumunu güçlendirmek için Prens Wilhelm ile anne ve babasının arasındaki uçurumu derinleştirmişti. Prusya sarayının otoriter, militarist geleneklerine göre yetiştirilen Wilhelm'in otokrasi eğilimi teşvik edilmişti. Baba ve oğul Bismarck'lar Prens Wilhelm'i kendi muhafazakâr çevrelerine çekmişler, isyancı huylarını teşvik etmişler, huzursuz ve hırslı oğulla, liberal anne ve babasının arasındaki düşmanlığı yumuşatacakları yerde bilemişlerdi. Friedrich beklenmedik bir anda ölünce Bismarck'ların elinde kısmen kendilerinin sorumlu oldukları bir kişilik vardı.

Yeni hükümdarlığın ilk yılında genç Kayzer ve yaşlı Şansölye iyi geçindiler. Wilhelm yeni makamının getirdiği törenlerin zevklerine dalmıştı. Bismarck'ın ilk şikâyetleri küçüktü: Efendisinin devlet işlerine müdahalesinden değil, aksine, sürekli ve ciddi işler yapmamasından yakınıyordu. Şansölye'nin 1889 Şubatı'nda Kayzer'in bakanlarıyla toplantıya katılmak yerinde Potsdam'da bir alayın davetine gitmeyi yeğlediği hakkında homurdandığı duyulmuştu. Moltke'nin yerine Genelkurmay Başkanı olan General Kont Alfred von Waldersee'nin günlüğündeki notlara göre, Wilhelm'in generalleri ve bakanlarinin sözlü raporlarını dinlemek zorunda olduğu bazı zamanlarda sıkıntısını saklayamadığı, hatta açık açık esnediği görülmüştü. Wilhelm hemen seyahatlere başladı: Avrupa'nın her yanına, St. Petersburg'a, Viyana'ya, Londra'ya, İstanbul ve Atina'ya gitti. Bismarck bu seyahatlere kızıyor, kaprisli genç hükümdarın dikkatle dengelediği diplomatik düzeni bozacağından korkuyordu. "Kayzer bir balon gibidir," diye küçümsüyordu genç hükümdarı. "Ipini gevşetirsen nereye gideceğini bilemezsin."

*[*Bismarck bu erken yılların seyahatlerinin II. Wilhelm'in ününe yararlı olmadığını doğru olarak anlamıştır. Genç Kayzer'in 1888 yazında St. Petersburg ziyaretinden sonra Çar III. Aleksandr bir yardımcısına, konuğunun, 'kendini fazla önemseyen, başka insanların kendisine taptıklarını sanan bir züppe' olduğunu söylemişti.]

Wilhelm ise çevresine bu seyahatlerinde 'Şansölye hakkında çok

konuşulduğunu,' fark ettiğini ve Alman İmparatorluğu'nun, 'Bismarck ve Oğlu Şirketi,' diye anıldığını duyduğunu söylüyordu.

Şansölye, yeni İmparator'un piposunu yakıp anne ve babasından şikâyet eden o genç Prens olmadığını giderek anlıyordu. Wilhelm kendine büyük çapta güvensizlik duyan kaprisli, hırslı ve karmaşık bir insandı. Kayzer ile Şansölye arasında, I. Wilhelm ile Bismarck arasında varolandan çok farklı bir ilişki gerekecekti. II. Wilhelm, Bismarck'ın öğrettiği dersle büyümüştü: Alman İmparatorluğu meşruti bir devletse de, kendisi aynı zamanda Prusya Kralı'ydı ve bunu ve Alman İmparatorluğu'nu kendisine veren Tanrı'ydı. Onu oralara Tanrı getirdiği için önünde hiç kimse, hatta İmparatorluğun kurucusu bile olmamalıydı. Eğitimi, nihai politik kararların *-savaş ya da barış kararı, Şansölye, İmparatorluk ve Prusya bakanları seçimi-* İmparator-Kral'ın elinde olduğunu öğretmişti. Wilhelm'in bu inancı giderek artan ve binlerce okulda öğretilip yüzlerce üniversite kürsüsünden anlatılan Hohenzollern mistiği ile desteklenmekteydi. Bismarck da Wilhelm'i kendi özel dehasına ve kutsal misyonuna inandırmıştı.

Wilhelm aptal değildi; babası sağken Şansölye'nin oyununda kullanıldığını anlamıştı. Ama o da Bismarck'ı kullanmış; annesi, babasıyla çatıştığı zamanlar onu abartarak övmüştü. Ama bir kere tahta çıkıp da görkemli üniformalara, askerleri teftişe, törenlere katılmaya alıştıktan sonra gücünün özünün daha çoğunu istemeye başladı. Büyükbabasının pasif rolünü oynamaya niyetli değildi. Şansölye'nin aleyhinde olanlar çok geçmeden İmparator'un kulağına eriştiler. Şansölye'nin politikalarını sabote etmek, kendisini Kayzer'in gözünde küçük düşürmek için Bismarck'ın kendi astları, ki en başta Holstein vardı, İmparator'a bilgi sızdırmaya başladılar. Yılların kırgınlığı zehirli sözcüklerle kristalleşiyordu. İmparatorluk, Şansölye'nin ellerinde bir araç olarak kaldıkça Wilhelm'in gerçek bir imparator olamayacağı söylendi kendisine. Bismarck'ın dostu olmayan Kont Waldersee, "Büyük Friedrich'in böyle bir Şansölyesi olsaydı, Büyük Friedrich olamazdı," dedi.

Er geç bir değişiklik kaçınılmazdı. Bismarck değişiklik istemediğine göre, bunu başlatacak olan Kayzer'di. Prens Bismarck ölümüne kadar yerinde kalmaya hazırdı; güç sahibi olmayı seviyor ve kendisi olmadığı takdirde Almanya'nın çökeceğine gerçekten inanıyordu. Herbert vardı; ama o da henüz gençti ve hazır değildi. Ve Herbert'ten on yaş daha genç olan Kayzer Wilhelm'in hiçbir deneyimi yoktu.

Aslinda Wilhelm de kendi deneyimsizliğini hissediyor ve Bismarck'ı hemen görevinden uzaklaştırmak istemiyordu. Şansölye yaşlandıkça onun görevlerinden daha çoğunu yavaş yavaş yüklenmek istiyordu.

Wilhelm'in hükümdarlığının ilk yılında politikaya gösterdiği ilgisizlik Şansölye'nin onu küçümsemesine neden oldu. Bismarck, hükümet ve Reichstag üzerindeki kontrolünü sıklaştırmak için tüm gücünü toplayacağı yerde Berlin'e sırt çevirip Wilhelm'i idareyi oğlu Herbert'e bıraktı. Şansölye, Friedrichsruh ya da Varzin'den hükümeti yönetirken hükümdardan pek söz etmiyordu: Wilhelm bir soru sorar ya da bir öneride bulunursa Bismarck genelde Kayzer'in önerilerinin ne kadar yanlış ve tehlikeli olduğunu belirten kısa bir yanıtla yetinirdi.

Şansölye'nin Berlin'den uzakta olmasına ve üstünlük taslayan mesajlarına kırılan Wilhelm, Bismarck'la politika konusunda ancak 1889 Mayısı'nda çatıştı. Anlaşmadıkları ilk şey işçi yasalarıydı. Almanya'nın hızlı sanayileşmesinin toplumdaki tepkileriyle başa çıkmaya çalışan Bismarck, Alman işçi sınıfına dünyanın en ileri sosyal yasalarını vermişti; hatta bunların içinde gayet geniş kapsamlı sosyal sigorta ve yaşlılık aylıkları da vardı. Ancak işçilerin yaş ve cinsiyeti ve çalışma saatleri üzerine bir kısıtlama getirilmesini kabul etmiyordu; bir işçiye 'belirli günlerde ve belirli saatlerde para kazanmasını yasaklamak kişisel özgürlüğe bir müdahale' olur diyordu Bismarck. Wilhelm'in, Şansölye'nin görüşüne karşı çıkmak için kişisel nedenleri vardı. Genç Kayzer hükümdarlığının ilk yıllarında babası ve büyükbabasının popülerliğini elde etmek istiyordu. Bunu elde etmenin yolu da tüm Alman halkının Kayzer'i olduğunu göstermekti. Aydın ve liberal sosyal yasalarla emekçileri tacına bağlayacaktı; bu alanda da kadınların ve çocukların aşırı çalıştırılmasını önleyen ve çalışma saatlerini düzenleyen bir yasa özellikle yararlı olacaktı.

Bu iki felsefe arasındaki çatışma 1889 Mayısı'nda 170.000 Westfalya'lı kömür işçisinin greviyle başladı. Wilhelm, Şansölye'nin sözünü dinlemeyerek grevci madencilerin bir heyetini kabul etti ve beklenmedik bir anda (Bismarck'ın sözcükleriyle) şunları söyledi: "İşverenler ve paydaşlar artık geri çekilmeliydiler; işçiler onun kendi tebaasıydı, onları kollamak görevi kendisine verilmişti; sanayi milyonerleri isteğini yerine getirmezse askerlerini çekecekti. Zengin maden sa; hiplerinin villaları yanar ve bahçeleri ayaklar altında çiğnenirse o zaman görürlerdi." Bismarck maden sahiplerinin de hükümdarlarının korumasını hak etmiş olan tebaası olduğunu söyledi.

Tartışma uzadı ve daha büyük bir bunalımın bir parçası oldu. Yetmiş dört yaşındaki Şansölye 1889'da madencilere, fabrika işçilerine ya da Reichstag'daki Sosyalist milletvekillerine ödün verme taraflısı değildi. Sanayide ve parlamentodaki karışıklığa karşı güç kullanma zamanı gelmişti. İşçiler daha fazla güçlük çıkarırlarsa askerler onları bastırmayı bilirdi; Reichstag söz dinlemezse parlamentoyu kapatır ve milletvekillerini kapı dışarı ederdi. Bu darbenin anayasal olmadığını söyleyenlere de, anayasayı kendisinin yarattığını ve başka bir tane daha yaratabileceğini söylüyordu. Prusya tacına uzun hizmetine, Prusya Landtag'ı olmadan dört yıl yasadışı olarak devleti yönetmekle başladığı unutulmamalıydı.

1890 Ocağı geldiğinde Reichstag'daki tüm partiler çocukların, kadınların çalıştırılması ve pazar günü çalışılmaması için bir yasa çıkarılmasını destekliyorlardı. Bismarck inatla direnince Wilhelm harekete geçmeye karar verdi. 23 Ocak'ta Şansölye ile bütün Prusyalı bakanlara Kayzer'in ertesi gün saat altıda bir Krallık Konseyi (Kralın başkanlığında Prusya Devlet Bakanlığı toplantısı) toplayacağını bildirdi. Babası tarafından Konsey'in amacını öğrenmek üzere gönderilen Herbert doğruca Wilhelm'e gitti ve Kayzer'in işçi reform tasarısını bakanlara sunmak istediğini öğrendi. Bismarck Friedrichsruh'tan ayrıldi, saat ikide Berlin'e geldi, tüm Prusyalı bakanların saat üçte kendi bürosunda toplanmalarını istedi. Orada kendilerine İmparator'un planlarını anlattı; bakanlardan planı red ya da kabul etmemelerini, sadece düşünmek için süre istemelerini önerdi. Bakanların hepsi buna razı oldular.

Saat altıda Krallık Konseyi toplandı. Daha önceki toplantıdan haberi olmayan Wilhelm önerilerini açıkladı. Sosyalistleri ezmek yerine kazanmak istiyordu. Aklında fazla aşırı bir şey yoktu: Kadın ve çocukların çalışmalarında bazı kısıtlamalar ve belirli saatten fazla çalıştırılmama koşulu, çalışma koşullarını incelemek için fabrikaların teftişi. Kayzer Alman işverenlerinin, işçilerini limon gibi sıktıklarından ve yaşlıları sefalete terk ettiklerinden yakındı. Bir şey yapılmadığı takdirde dilenciler kralı olacaktı. Wilhelm toplandıkları o 24 Ocak gününün Büyük Friedrich'in doğum yıldönümü olduğunu, üç gün sonra da kendi doğum gününün geleceğini söyledi. Bakanlar hemen karar verdikleri takdirde Kayzer tacına şeref getirecek olan bu dramatik doğum günü açıklamasını yapabilecekti. Bismarck Konsey'de, "Sosyalist sınıfların giderek artan beklentilerinin ve tatmin bilmez hırslarının krallığı yok edeceğini," anlattı. "Kayzer ve Reichstag işçinin korunmasından söz ediyorlardı, ama sorun aslında daha az

çalışmaya zorlamaktı." Bakanlar birer birer söz aldılar. Ve hepsi de Kayzer'in önerileri üzerinde düşünülmesi gerektiğini söylediler.

Konsey bundan sonra Reichstag'a getirilmiş olan antisosyalist yasa tasarısını ele aldı. Wilhelm devletin başbelası sosyalistleri evlerinden atma gücünü ortadan kaldırarak tasarıyı ılımlaştırmak istiyordu. Bismarck, Kayzer'e karşı çıktı. Hükümetin sert bir tutum belirlemesiyle daha az kan akacağını, ancak sonuçta bu sosyal sorunların güç kullanarak çözüme bağlanabileceğini söyledi. Reichstag anti-sosyalist tasarıyı reddederse, başlangıca dönüp güç kullanmak istiyordu. Anayasayı yırtacak, Reichstag'ı ve seçim hakkını kaldıracaktı. Sanayi karışıklıklarından, grevlerden ve iç savaştan söz ediyordu. 'Dalgalar giderek yükselecek' diyordu ve sonunda yine 'kan ve demir' egemen olacaktı.

Wilhelm, hükümdarlığına tebaasını kurşuna dizerek başlamak istemediğini söyledi. Bakanlarına başvurdu, ama onlar Bismarck'ın önünde karşı çıkmaya cesaret edemeyerek Şansölye'yi desteklediler. Onu desteklemedikleri takdirde genç İmparator'un neler yapabileceğini bilemiyorlardı. Ama karşı çıktıkları takdirde Bismarck'ın ne yapacağını biliyorlardı: Hepsini mahvedecekti. Wilhelm'in yapabileceği fazla bir şey yoktu, Konsey'den kırgın ve öfkeli ayrılırken, "Onlar benim bakanlarım değil, hepsi Bismarck'ın bakanları," diyordu.

Bismarck aslında yenilgi olan bir zafer kazanmıştı. Kayzer'le Şansölye arasında, gençlikle yaşlılık arasında savaş hatları çekilmişti. Kayzer küçük düşürülmüş, yaşlı adam üstünlüğünü açıkça göstermişti. Bismarck bunu hissediyordu; ertesi gün bir Şansölyelik yetkilisi kendisini odasındaki koltukta ağlarken buldu. Bismarck daha sonraki günlerde uzlaşma çabasına girdi. Bakanlar konseyinin ertesi toplantısında Kayzer'in işçi sınıfının refahına duyduğu ilgiyi açıklamasına razı oldu. Wilhelm'in, Avrupa devletlerini, işçilik ve sosyal sorunlar üzerine Berlin'de toplanacak uluslararası bir toplantıya çağırması da kabul edildi.

Kısmen yatışmış olan Wilhelm bakanları kazanma kampanyasına girişti ve her hafta birini kabul ederek görüşlerini anlattı. Bu taktik Bismarck'ı korkutmuştu; buna karşılık olarak Kayzer'le bakanlar arasındaki ilişkileri daha sıkı bir denetim altına almaya çalıştı.

Şansölye memurlarına 1852'den kalma bir yasayı çıkartmaları için emir verdi: Buna göre Prusyalı bakanların, Başbakan yanlarında olmadıkça Kral'la konuşmaları yasaktı. Bismarck 18 Şubat 1890'da bu yasayı yeniden yürürlüğe soktu. Prusyalı bakanlara, 'İmparator Hazretleri, Bundesrat ve Reichstag ile doğrudan doğruya ilişkiyi kesmeleri' emredildi. "Yasa taslakları onay için bana gönderilecektir. Bunun gibi, benim onayım olmadan Bundesrat'a ya da Reichstag'a sözlü açıklamalar yapılmayacaktır." Şansölye çok güç bir işin altına giriyordu. Yetmiş beş yaşına karşın Bundesrat'ın her günkü gündemini kendisi onaylayacaktı; tüm Bundesrat toplantılarına başkanlık edecek, her kararı ve yasayı kendisi imzalayacak ve hükümet yetkilileri tarafından verilen her beyanatı önceden görecekti. Bismarck, Kayzer'in işçi koruma fermanı yayınlandığında, altına imzasını koymayı da reddetmişti. Şansölye bir yandan da gizlice Berlin'de toplanacak uluslararası işçi konferansını baltalamaya çalışıyordu. Fransız Büyükelçiliği'ne gidip Büyükelçi'ye Fransa'nın konferansa katılmamasını önermişti. Büyükelçi Paris'e hemen bir rapor gönderdi: "Şansölye kesin olarak hükümdarına karşı tavır aldı."

Bismarck'ın koalisyonu 20 Şubat Reichstag seçiminde büyük kayba uğradı. Normalde Bismarck bu gerçeği görmezden gelir, İmparator'un güvenine sahip oldukça devleti yönetmeye devam ederdi. Ama şimdi bu güveni kaybetmekte olduğunu bildiğinden güç bir duruma düşmüştü. Reichstag'da yeni bileşimler aramaya başladı. Bir ara Konsey önüne çıkıp Prusya Başbakanlığı'ndan istifa edip sadece İmparatorluk Şansölyesi olarak görevine devam edeceği tehdidini savurdu. Ancak bakanların hepsi bunu kabul edip de İçişleri Bakanı Karl von Bötticher bir veda konuşması yapınca çok şaşırdı. Kayzer 9 Mart'ta Bötticher'i huzurunda kabul edip ona, Prusya'nın en yüksek nişanı ve genelde krallık ailesinden olanlara ayrılmış olan Kara Kartal'ı verince Bismarck çok kızdı. Wilhelm de, Bismarck'ın Katolik Merkez Partisi lideri Ludwig Windthorst'u kendisine haber vermeden yeni bir Bismarck koalisyonuna çekmeye çalıştığını öğrenince kızmıştı. Windthorst, Şansölye'nin eski bir düşmanıydı; 12 Mart'taki görüşme Bismarck'ın çaresizliğinin bir göstergesiydi. Bunu Windthorst da biliyordu ve bir buçuk saatlik görüşmeden sonra Şansölyelikten ayrılırken şöyle dedi: "Büyük bir insanın politik ölüm döşeğinden ayrılıyorum."

Wilhelm, 14 Mart'ta Bismarck'a bir mesaj gönderip ertesi sabah kendisini Dışişleri Bakanı'nın (Herbert'in) evinde ziyaret edeceğini bildirdi. Mesaj vardığında Şansölye yatmıştı. Bismarck ayın on beşi

cumartesi saat dokuzda uyandırıldı ve Kayzer'in kendisini Herbert'in villasında beklediği bildirildi. Geç kalkmaya, çayını içip banyosunu yapmaya alışmış olan Bismarck aceleyle kalktı, giyindi ve soğuk bir yağmur altında Şansölyeliğin bahçesinden geçerek Herbert'in villasına kadar yürüdü. Her iki adam da keyifsizdiler: Wilhelm, Şansölye'nin gelmesini yirmi beş dakika beklemişti; Bismarck bu görüşmeden ancak yirmi beş dakika önce haberdar olduğunu söylüyordu. "Ne olacak yani?" dedi Kayzer. "Ben emri dün öğleden sonra vermiştim." Şansölye Wilhelm'e, Kayzer'in zaten bildiği şeyi söyledi: Windthorst kendini ziyarete gelmişti. "Sen de herhalde onu kapı dışarı etmişsindir!" dedi Wilhelm. Şansölye İmparator'a bilgi vermeden ne cesaretle bir muhalefet lideriyle görüşebilmişti? Bismarck, Şansölye olarak parti liderleriyle görüşmesinin serbest olduğunu ve Windthorst'u evinde ağırlamaya herhangi bir insan kadar hakkı olduğunu söyledi. "Hükümdarın emretse bile mi?" diye sordu Wilhelm. "Hükümdarımin gücü karımın salonunun kapısına kadardır," dedi Bismarck. İmparator daha sonra, "Bismarck o kadar hiddetliydi ki, az daha mürekkep hokkasını kafama fırlatacaktı," demiştir. Wilhelm 1852'nin yeniden yürürlüğe sokulan ve bakanların Şansölye'nin yokluğunda kendisini ziyaret edemeyecekleri hükmünü getiren yasanın iptal edilmesini istedi. "Sen yılın büyük bir bölümünü Friedrichsruh'da geçirirsen ben bakanlarımla görüşmeden ülkeyi nasıl yönetebilirim?" diye sordu.

Konuşma Rusya'ya yöneldi sonra. Wilhelm kısa bir süre önce Çar III. Aleksandr'ı yeniden ziyaret etme kararını açıklamıştı. Bismarck şimdi buna karşı çıktı, Çar'ın genç Kayzer'e pek dostça duygular beslemediği konusunda raporlar aldığını söyledi. Bismarck burada bir hileye başvurmuştu. Çantasını aldı, içindeki kâğıtları karıştırdı, bir an düşünüyormuş gibi durup sonra yine hepsini çantaya soktu. Wilhelm kâğıtları görmek istedi. Bismarck görmemesinin daha iyi olacağını söyledi. Wilhelm ısrar etti, uzanıp kâğıtları Şansölye'nin çantasından aldı. St. Petersburg'dan gelen gizli bir raporda Çar'ın Alman İmparatorunu 'un garçon mal eleve et de mauvais foi' (kötü yetiştirilmiş, kötú huylu bir çocuk) diye niteleyen sözleri yazılıydı. Küçük düşmüş olan Wilhelm, Bismarck'ın amansız bakışları altında kâğıdı geri verdi ve arabasına gitti.

Bunun son olduğunu her iki adam da biliyorlardı. Kayzer, Bismarck'a üç kere elçi gönderip ya 1852 yasasının iptalini ya da Şansölye'nin istifasını istedi. Bismarck istifa etmeyi reddetti. Wilhelm 17 Mart'ta bakanlık bürolarından açıkça geçen bir not göndererek Bismarck'a, bazı Rus askeri hareketlerinin kendisine bildirilmemiş olmasını şikâyet

etti: "Çok az rapor almış olduğum gerçeğine çok üzüldüm. Bu korkunç tehlike konusunda beni çok daha önce uyarmalıydin." Bismarck artık aradığı mazerete kavuşmuştu; Kayzer, Dışişleri politikasına karışıyor ve Rusya ile savaştan söz ediyordu. Bismarck 18 Mart'ta istifasını gönderdi. İki gün sonra resmi gazetede Kayzer'in istifayı kabul mektubu yayımlandı: "Uzun yıllar çok başarılı sonuçlarla doldurduğunuz makamınızdan ayrılma kararında olduğunuzu üzülerek haber almış bulunmaktayım. Yaşam süremiz içinde... sizden ayrılmayacağımızı ummuştum... Sizi Lauenburg Dükü ilan ediyorum. Size gerçek boyutta bir portremi göndereceğim... Sizi Feldmareşalliğe atadım." Kayzer, Şansölye'nin istifa nedeni olarak sağlığını göstermişti. "Ben yıllardır olmadığım kadar sağlıklıyım," diyordu Bismarck. Wilhelm para bağışında da bulunmuştu; Bismarck da bunu Noel'de postacıya verilen bahşişle kıyasladı. Yeni düklüğe gelince: "Bunu kendimi belli etmek istemediğim seyahatlerimde kullanırım," dedi. Yabancı elçiliklere istifanın sağlık nedeniyle olduğu bildirilmişti.

*[*Wilhelm Windsor Şatosu'ndaki anneannesine de şu telgrafı çekmiştir: "Prens Bismarck'ın istifasını verdiğini üzüntüyle bildiririm, sinirleri ve gücü tükendi artık."]

Wilhelm Hinzpeter'e şu telgrafı çekti: "Büyükbabamı yine kaybetmiş kadar üzüntülüyüm. Ama Tanrının istediği olur... Devlet gemisinin nöbetçi subaylığı bana geçti. Rotamız değişmeyecektir. Tam yol ileri!"

*[*Wilhelm'in denizcilik dili kullanması en ünlü karikatürlerden birinin çizilmesine neden olmuştur. 29 Mart'ta Punch'ta çıkan karikatürün başlığı Kılavuzu Bırakmak'tı. Denizci ceketi, şapkası ve botlarıyla Bismarck bir geminin merdiveninden bekleyen bir kayığa inerken güvertede taçlı ve apoletli Kayzer kendisini seyrediyordu.]

Bismarck, Berlin'den hemen uzaklaştı. Devlet belgelerini üç yüz sandığa doldurdu, Şansölyelik mahzeninden on üç bin şişe şarap aldı ve hepsini Friedrichsruh'a gönderdi. Son olarak da eski düşmanı İmparatoriçe Frederika'yı ziyaret etti. Kraliçe bir şey yapıp yapamayacağını sorunca, "Sadece anlayış istiyorum," dedi. Bismarck 28 Mart'ta Charlottenburg'da I. Wilhelm'in mezarını ziyaret edip bir gül demeti bırakırken, "Eski efendime veda ettim," dedi. Gülleri kendi hayranlarının gönderdiği büyük sepetlerden almıştı. Bismarck 29 Mart'ta başkentten ayrıldı. İstasyona kadar olan sokaklar halkla tıklım tıklım doluydu; kendisini İmparatorluk bakanlarıyla Prusyalı bakanlar, generaller ve büyükelçiler bir tören kıtası eşliğinde uğurladılar. Eksik olan tek kişi Kayzer'di. Tren istasyondan çıkarken Bismarck arkasına

yaslandı ve, "Tam bir devlet cenaze töreni," diye mırıldandı.

Bismarck döndüğü Varzin'de günlüklerini hep 'sıkıntı' ve 'yorgunluk' sözcükleriyle doldurdu. İstifa ettiği günden sonra önünde sekiz yıllık ömrü daha vardı. Kırk yıl devlet hizmetinin yirmi sekiz yılında iktidarı elinde tuttuktan sonra bunun artık son olduğuna inanamıyordu. Alman İmparatorluğu onun eseriydi; onu o yaratmış ve varlığı boyunca yönetmişti. İmparatorluğun kendisi olmadan devamı olanaksız gibiydi. Bir süre tekrar göreve çağırılacağı, muzaffer bir geri dönüş yapacağı hayaliyle oyalandı. İktidara döndüğünde kimleri kovacağını anlattı. Dönüşü kamuoyunun isteğiyle değil, Kayzer'in çağrısıyla olacaktı; kendi yazdığı anayasanın tanıdığı tek yol buydu. Ancak Kayzer'in böyle bir niyeti yoktu. Alsace-Lorraine Genel Valisi Prens Hohenlohe 1892 Haziranı'nda Kayzer'e halkın Bismarck'ın dönmesinden korktuğunu söyledi. "İçleri rahat etsin, dönmeyecektir," diye yanıtladı adamı Wilhelm gülerek.

Bismarck iktidardan düşmüştü ama Alman politikasında bir unsur olarak varlığını koruyordu. II. Wilhelm'in deneyimsizliğinden ve kaprislerinden sık sık söz ederdi. Bismarck cebinden para çıkardığında "o sahte yüzü görmemek için" paraları, Kayzer'in yüzü masaya dönük biçimde koyardı. 1891'de Hanover'in bir seçim bölgesinden Reichstag'a seçildi. Ama Berlin'de evi olmadığı ve otelde oturamayacak kadar yaşlandığı gerekçesiyle toplantılara hiç katılmadı. Daha sonraları Hamburg gazetelerine imzasız, ama kimin elinden çıktığı belli olan makaleler yazarak görüşleri için bir çıkış noktası buldu. Çok okunan ve genelde gevezece olan bu yazılarda Kayzer'in saçmalıkları ve Bismarck'ın haleflerinin yanlışları dile getiriliyordu.

Herbert Bismarck 1892 Mayısı'nda Kontes Hoyos adında bir Macar soylusuyla nişanlandı. Kayzer Wilhelm telgrafla kendisini kutladığını bildirdi, Bismarck da Viyana'da yapılacak düğüne katılmaya karar verdi. Oradayken İmparator Franz Josef tarafından kabul edilmeyi isteyeceğini de açıklamıştı. Ancak yeni Alman Şansölyesi, Bismarck'ın Viyana'da görünmesinin olası sonuçlarından kaygılanarak Alman Büyükelçisi'nin düğüne katılmasını yasakladı. Caprivi şöyle yazıyordu: "Prens için Viyana'da büyük törenler hazırlanacağından bir an bile kuşku duymadık. Bunu önleyemeyiz, ama Alman Büyükelçiliği'nin, Bismarck yanlısı mı yoksa Kayzer Wilhelm aleyhtarı mı olacağını bilemediğimiz gösterilerin çıkabileceği törenlere katılmasını önlemeliyiz." Kayzer bir adım daha ileri gitmişti; Franz Josef'e yazdığı

özel mektupta şöyle diyordu: "Bismarck programının başlıca olayı olarak sizinle bir görüşme planlamış. Benim ve İmparatoriçemin sarayını israrla görmezlikten gelerek kendini Viyana'da ve Dresden'de büyük, yaşlı adam rolünde göstermek istiyor. Benim ve hükümetimin adına sizden gerçek bir dostunuz olarak bu isyankâr tebaamın benimle görüşmeden önce kabul edilerek, ülkemdeki durumun benim için daha güçleştirilmemesini rica ederim." Wilhelm'in bu mektubu üzerine Franz Josef in Bismarck'ı kabul etmesi olanaksızdı ve eski Şansölye Viyana'da kaldığı sürece Viyana sosyetesi tarafından kabul görmedi. Herbert'in düğününe ne Avusturya sarayı ne de kordiplomatik katıldi. Bismarck bu duruma çok kızmıştı. Viyana'dan dönüşünde sokaklarda halk kendisini alkışlarla karşıladı. Bismarck, Kissingen ve Jena'da yaptığı konuşmalarda Reich anayasasını yazarken tahta aşırı güç vermiş olduğunu söyledi.

Bismarck 1893'te yetmiş sekiz yaşındayken ağır hastalandı, grip ve zona oldu. Kayzer sık sık telgraf çekmenin yanı sıra Kont Kuno von Moltke'yi özel bir mektup ve İmparatorluk mahzeninden en iyi Ren şarabından bir şişe ile Varzin'e gönderdi. Moltke oradayken Bismarck'ı, Kayzer'in doğum günü kutlamaları için Berlin'e çağırdı. Bismarck'ın çağrıyı kabul etmesi çeşitli bakanlıklarda, eski Şansölye'nin iktidara dönüyor olması korkularını uyandırmıştı. Bismarck 22 Ocak 1894'te başkente döndü. Kendisini istasyonda Prusya Prensi Henri karşıladı, kucaklayıp öptü. Kalabalıkların alkışlarla doldurduğu sokaklardan bir Muhafız Birliği eşliğinde geçildi. Bismarck sarayda Herbert'in koluna dayanarak merdivenleri çıktı. Kayzer kendisini kabul ederken dışarda halk sürekli olarak 'Die Wacht am Rhein' ve 'Deutschland, Deutschland über Alles' marşlarını okuyordu.

Bismarck, Berlin'e bunun iktidara dönüşü olacağını, ya da en azindan politik konularda kendisine danışılacağını umarak gelmişti. Ama böyle bir şey olmadı. Bismarck, Şansölye Caprivi, Dışişleri Bakanı Marschall, ya da Dışişleri Birinci Danışmanı Holstein ile görüşemedi. Bismarck o gece davette Kayzer'in yanında oturduysa da, Wilhelm günlük konuların ötesinde bir konuşmaya girmedi. Bismarck'ın politik bilgelik kaynağı olarak değil bir kral gibi karşılandığı söyleniyordu. Kayzer 19 Şubat'ta Friedrichsruh'a giderek ziyareti iade etti. Orada da politika konuşulmadı.

1894 yılının sonunda Johanna Varzin'de sessizce öldü. Bismarck

malikâneyi terk edip Friedrichsruh'a yerleşti. 1895 Nisanı'nda sekseninci doğum günü kutlamasına Kayzer de geldi. Ancak Alman Reichstag'ı kutlamaya katılmamıştı. Bu aksilik ve nankörlük Fransa'nın, Bismarck'a saygı göstermeye hakkı olan milletin büyükelçisinin şunları söylemesine neden oldu: "Almanlar ne söylerlerse söylesinler, ne yaparlarsa yapsınlar, asla büyük bir millet olamayacaklardır."

Bismarck'in Friedrichsruh'a taşınması Junker kökenlerinden son kopuşuydu. Prusyalıların kast ayrıcalıklarını, tarımsal çıkarlarını ve ordunun üstünlüğü ilkesini çoktan geride bırakmıştı. Şimdi büyük liman kenti Hamburg'un kozmopolit refahında kendi elleriyle yarattığı Almanya'nın geleceğini görüyordu. Bernhard von Bülow seksenindeki Bismarck'ın Hamburg limanına götürülüşünü şöyle anlatmaktadır: "Büyük bir buharlı gemiye ilk ayak bastığında tekneye, çevrede demir atmış diğer gemilere, rıhtıma ve dev vinçlere, limanın bu görkemli manzarasına uzun uzun baktı. Sonra, 'Çok etkilendim ve duygulandım. Evet, bu yeni bir çağ, yeni bir dünya!' dedi."

Eski Şansölye bir Hamburg gazetesinde, Rusya ile yapılan gizli Garanti Antlaşması'ndan söz edip de Wilhelm'in 1890'da bunu yenilemeyi reddetmesini eleştirince, Bismarck ile Kayzer arasındaki kavga 1896'da yeniden su yüzüne çıktı. Öfkeye kapılan Wilhelm, Bismarck'ı vatana ihanet suçuyla Berlin'in Spandau cezaevine attıracağını açıkladı. O zamanki Şansölye Prens von Hohenlohe, Kayzer'i bu niyetinden vazgeçirtti, vatana ihanetin cezasının en az iki yıl olduğunu ve bunun da seksen bir yaşındaki Bismarck'ı öldüreceğini söyledi. Ondan sonra cenaze konusu çıkacaktı. Kayzer bu olayı düzenlemek ve katılmak isteyecekti. "Böylesine büyük bir hükümdarın ilk ve en büyük İmparatorluk Şansölyesi'nin cenaze törenini Spandau gibi ikinci sınıf bir yerden başlatması uygun olur mu?" diye sordu. Wilhelm tehditlerini sona erdirdi.

Kayzer 1897 Aralığı'nda 'yaşlı adamın daha ne kadar dayanacağını görmek için' Friedrichsruh'a son bir kez daha geldi. Eski Şansölye tekerlekli iskemledeydi. Evsahibi olarak Bismarck ciddi bir konuşmaya girmek istiyor, ama Wilhelm politik konulardan titizlikle kaçınıyor, yaşlı adamı dinledikten sonra Potsdam'daki askerlik günlerinden anılarını anlatıp şakalar yapıyordu. 1898 kışında ve baharında Bismarck daha da kötüleşti ve tekerlekli iskemlesinden kalkmaz oldu. Soluk almakta da güçlük çekiyordu. 30 Temmuz 1898 gecesi öldü.

Kuzey Denizi'nde Hohenzollern yatıyla gezintiye çıkmış olan Wilhelm cenaze için döndü. Bismarck, Berlin'de devlet töreni istemediği için Friedrichsruh'ta gömüldü. Babasının ölümüyle Prens ünvanını alan Herbert, Kayzer'i istasyonda karşıladı. Birbirlerini yanaklarından öptülerse de, cenaze töreninde Wilhelm ile maiyeti mezarın bir yanında, aile öteki yanında durdular. 16 Temmuz 1901'de Berlin'de Bismarck'ın bir anıtının açılış töreni yapılacaktı. Şimdi Şansölye olmuş olan Bülow, Kayzer'e haberi iletti. Wilhelm törene katılmayacağını söyledi. Bülow bunun çok ağır bir hakaret olacağını belirtince Wilhelm istemeyerek razı oldu. "Madem bu kadar ısrar ediyorsun geleyim bari," dedi. "Ama sıradan bir üniforma giyerim."

Yeni Rota: Kayzer I. Wilhelm, Caprivi ve Hohenlohe

Yeni Alman İmparatoruna bakan Avrupalılar, mavi gözlü ve kıvırcık kumral saçlı, kısa boylu bir genç görüyorlardı. En göze çarpan yeri, her sabah saraya elinde bir kutu balmumuyla gelen usta bir berberin elinde çıkma, uçları yukarı doğru kıvrık kalın bıyığıydı. İngiliz devlet adamı John Morley, "İmparator odaya bir Prusya askerinin sert adımlarıyla girer," diyordu. Başka bir İngiliz ise gözlemlerini şöyle dile getirmekteydi: "Güldüğü zamanlar, ki çok güler, büyük bir neşeyle, başını geriye atıp ağzını olabildiğince açarak güler, çoğunlukla bir nükteden aşırı hoşlandığını belirtmek için de bir ayağını yere vurur... İkna etmek istediği bir insanın yüzüne doğru sağ elinin işaret parmağını sallar ve topukları üzerinde ileri geri sallanır." Wilhelm'le sık sık denize çıkan üçüncü bir İngiliz'in gözlemleri ise daha kuru ve daha acımasızdır: "Ufak tefekti... yakışıklıydı... açık mavi gözleri vardı... boynu kısaydı ve sol kolunun diğerinden kısa olması nedeniyle başı hafifçe yana eğikti... Belirli bir Alman aksanı olmadan çok iyi İngilizce konuşurdu ve İngiliz argosu kullanmakla gurur duyardı. Ancak kopya etme heyecanı ve acele konuşma telaşıyla çoğunlukla yanlış deyimler kullanırdı. İngiliz centilmenlerine aşırı hayranlık duyardı... Kimi dikkatsiz anlarında bunu açıkça gösterir.. ve sonra da kendisini tutmaya çalışırdı... Özellikle Kraliyet Donanmamızın subaylarına hayrandı ve hayranlığı kimi zaman tapınma derecesindeydi. Kendisini sık sık genç denizcilerimizin birinin arkasından uzun uzun bakarken görmüşümdür. Bir keresinde bana, 'Sizin deniz subaylarına bakmaktan hoşlanıyorum,' demişti."

II. Wilhelm, rolünü yüceltmeyi isteyen ve buna fırsat bulan ilk Alman Kayzeriydi. I. Wilhelm bu makama direnmiş, Prusya Kralı ünvanını yeğlemişti; III. Friedrich'in, Şarlman benzeri bir ortaçağ imparatoru hayalini gerçekleştirecek zamanı olmamıştı. Yirmi dokuz yaşında tahta çıkan ve kafası Bismarck tarafından monarşik öncelikle doldurulan II. Wilhelm, İmparatorluk makamına en büyük gücü ve en parlak prestiji sağlamaya kararlıydı. İmparatorluğu Alman Reich'1nın militarist bir devlet olacağını daha en başta açıkça belirtmişti. II. Wilhelm halkının sevgi ve onayını istiyordu, ama nihai iktidarın, halkın ya da Reichstag'daki temsilcilerinin değil, ordunun sadık desteğine sahip hükümdarda olduğu konusunda ısrarlıydı. Wilhelm'in, babasının öldüğü gün yayınlanan ilk bildirisi orduyaydı: "Ben ve ordu

birbirimize bağlıyız ve Tanrı bize sükunet ya da fırtına getirse bile bu bağ çözülmeyecektir." Wilhelm bunun altını çok kez çizmişti. Yine 1891 Kasımı'nda Potsdam'da yeni askere alınanların yemin töreninde şöyle diyordu: "Askerler! Bana sadakat yemini ettiniz. Muhafızlarımin evlatları, bu, sizin artık Benim askerlerim olmanız demektir. Kendinizi ruhlarınız ve bedenlerinizle artık Bana verdiniz. Sizin bir tek düşmanınız vardır, o da Benim düşmanımdır. Devam eden bu Sosyalist kışkırtmalar sırasında sizden kendi ailelerinize, kendi kardeşlerinize ve hatta Tanrı bizi korusun kendi ana babanıza ateş etmenizi isteyebilirim, o zaman da emirlerime hiç ses çıkarmadan uymalısınız." Wilhelm'in hükümdarlığı kendi önemine atıflarla da doluydu: "Reich'ta bir tek hükümdar vardır ve o da benim. Başkasına tahammülüm yoktur." 1897'de askeri bir ziyafette hükümdarın, 'yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu ve bu sorumluluğundan hiçbir insanın, bakanın, parlamento ya da milletin kendisini kurtaramayacağını,' söylüyordu. Reichstag bu nedenle bir horgörü nesnesiydi; Sosyal Demokratlar 'İmparatorluğun ve Anavatanın düşmanları... bir ihanet çetesi'ydiler. 1903'te Bülow'a parlamentodaki çeşitli partilerin güçleriyle ilgilenmediğini, 'Reichstag kafesinde kırmızı, siyah ya da sarı maymunların oynaşmakta olmalarının' kendisi için hiç önemli olmadığını söylemişti. Bir sömürge fuarında yerli bir kralın evinin önünde Sırıklara dikilmiş düşmanlarının kafalarını görünce de şöyle demişti: "Reichstag'da da aynı şeyin yapılmış olduğunu bir görebilsem!"

Wilhelm'in İngiltere'ye karşı tutumu belirsizliğini koruyordu. Çok güçlü bir cazibe -*1911'de Theodore Roosevelt'e, "İngiltere'ye hayranım," demişti*- ile nefrete yakın bir kızgınlık arasında gidip gelmekteydi. Bir İngiliz centilmeni gibi görülüp kabul edilmek istiyor, ama diğer yandan da kendisinden bir Prusya savaşçısı kadar korkulsun istiyordu. İngilizlerin saygısını elde etmek için çok çalışıyor, ama sık başarısızlığa uğraması kendisini şaşkınlık ve öfkeye sürüklüyordu. Bir İngiliz konuğuna, "Elçilerinizden hiçbiri bana Donanmanızda kaç gemi olduğunu söyleyemez, ama ben söyleyebilirim," demişti. Sorun kısmen Wilhelm'in çabalarının yoğunluğundan kaynaklanıyordu. İngilizler gösterişsiz olmayı yeğlerlerdi; Alman İmparatoru ise gösterişçiydi, güven verici değildi ve İngilizlerin en ağır sözcüğüyle sıkıcıydı.

Wilhelm'in İngiltere konusundaki bu duyguları kendisini İngiliz kraliyet ailesinin bir üyesi olarak görmesinden kaynaklanıyordu. İngiliz akrabalarına kızınca onlardan, "Benim lanet ailem," diye söz ediyordu. En büyük saygısı anneannesine yönelikti; annesi ve Bertie

dayısı, içinde karmaşık duygulara neden oluyordu. Wilhelm tahta çıkınca annesine karşı düşmanlığını artık geçmişte bırakabilirdi; Vicky'nin fikirleri artık önemli değildi. Ama dayısı Galler Prensi kolayca bir kenara itilebilecek bir insan değildi. Büyük bir imparatorluğun mirasçısıydı; kusurlarına karşın Avrupa'nın gözdesiydi ve kendisinden on sekiz yaş büyüktü. Wilhelm, dayısına hem hayranlık duyuyor, hem de onu kıskanıyordu. Bertie kendiliğinden herkesi memnun eder gibi görünüyordu; memnun etmese de aldırdığı yoktu. Wilhelm ise bunun için çok çalışıyordu. Bertie, Wilhelm'i ve Wilhelm'in ülkesini küstah ve sonradan görme olarak küçümsüyordu ve Wilhelm de bunun farkındaydı. Özel konuşmalarında her biri diğerine hakaretler yağdırmaktaydı. Bertie çeşitli özel konuşmalarında şöyle diyordu: "Büyük Wilhelm'in ortaçağda değil de 19. yüzyılın sonunda yaşamakta olduğunu öğrenmesi gerek... Willy bir zorbadır ve bütün zorbalar güç gördüklerinde korkarlar... Yeğenim tarihin en parlak başarısızlığıdır." Wilhelm de dayısının 'yaşlı bir tavuskuşu' olduğunu söylüyordu. "O bir Şeytandır, onun ne kadar şeytan olduğunu asla bilemezsiniz." Ve onların bu sözlerinin iki tarafa da iletiliyor olmasına hiç şaşmamak gerekir.

Wilhelm hükümdarlığının ilk günlerinde babası için yas süresini doldurmadan 1888 yazında yabancı başkentleri ziyarete çıkmaya karar vermiş ve bu sırada Galler Prensini bilerek küçük düşürmüştü. Yeni Kayzer St. Petersburg'u ziyaretinden sonra kendini Viyana'ya davet ettirdi. Galler Prensi de bir rastlantıyla aynı dönemde Avusturya-Macaristan'a çağırılmıştı. Wilhelm'in planlarını duyan Prens, yeğenine bir mektup yazarak kendisiyle Viyana'da görüşmeyi büyük bir zevkle bekleyeceğini ve Prusya üniformasıyla onu istasyonda karşılayacağını yazdı. Wilhelm mektubu yanıtlamadı. Avusturya İmparatoru Viyana'ya gelen Prens'e, Kayzer'in Viyana ziyareti sırasında kentte kendisinden başka bir krallık ailesi üyesinin bulunmaması koşulunu ileri sürdüğünü sıkılarak bildirdi. Galler Prensi bunun üzerine Kayzer'in sekiz günlük ziyareti boyunca Romanya'da kaldı. Bertie yeğeninin Viyana'dan ayrılmasının ertesi günü Viyana'ya giderek ziyaretine devam etti.

Avrupa, Prens'in gördüğü bu hakaretle çalkalanıyordu. Lord Salisbury, Londra'daki Alman Büyükelçisi Kont Hatzfeldt'i çağırttı. Büyükelçi, Kayzer'in ziyareti sırasında Galler Prensi'nin de orada olmasının Rusları ürküteceği mazeretini ileri sürdü. Hatzfeldt, Kayzer'in, Prens'in kendisini 'bir imparator olarak tanıyacağı yerde, bir dayının yeğenine davrandığı gibi davranacağından' çekindiğini de söyledi. Salisbury

olayı belirli bir çerçeveye oturtmaya çalışarak, 'bu tür kişisel sorunların, bunlar konusunda duygularımız ne olursa olsun, iki ülkenin genel politikasını etkilemeyeceğini,' söyledi. Hatzfeldt de bunu kabul etti.

Kraliçe Victoria torununun bu tutumuna çok kızmıştı. Lord Salisbury'ye şöyle yazıyordu: "Prens'in yeğenine İmparatormuş gibi davranmayacağını düşünmek gerçekte çok kaba ve çok saçma ve yalandir. Biz torunumuz ve yeğenimizle çok yakınız ve onun kamuoyu önünde olduğu gibi aile arasında da 'Majeste İmparator Hazretleri' diye anılması çılgınlıktır! Kendisine sevgili babasına davrandığımız gibi davranmışızdır... Eğer aklından böyle şeyler geçiriyorsa, buraya hiç gelmemesi çok daha iyi olur... Kraliçe böyle bir hakareti hazmedemez... Wilhelm, dayısı kendisine kibar bir mektup yazarsa yanıt verebileceğini de söylemiş! Bütün bunlar çok sağlıksız ve doğal olmayan bir ruhi durumu ortaya koyuyor. Kendisine anneannesinin ve dayısının böyle bir küstahlığa tahammül edemeyecekleri anlatılmalı. Galler Prensi böyle bir davranışı asla kabul edemez. İki ülke arasındaki politik ilişkilere gelince, Kraliçe bunun böyle kişisel kavgalarla (mümkünse) etkilenmemesinden yanadır. Ama Kraliçe böyle bir kendini beğenmiş ve yanlış yolda olan duygusuz bir gencin karşısında bunun her an etkilenebileceğini de kabul etmektedir."

Wilhelm, Kayzer olarak İngiltere'yi ziyaret etmek istiyordu. Salisbury, Hatzfeldt'i, Viyana olayı çözümlenene kadar herhangi bir davet gelmeyeceği konusunda uyardı. Barışı kolaylaştırmak isteyen Galler Prensi, kayınbiraderi Danimarka Prensi Christian'dan, İngiltere ziyaretinin planlanabilmesi için Wilhelm'i, yazıyla özür dilemeye ikna etmesini istedi. Bertie, Lord Salisbury'ye, "Genç İmparator'un, uzattığım zeytin dalını kabul edeceğini umuyorum," diye yazıyordu. Kayzer bunu reddetti. Şimdi Kraliçe Victoria uyum sağlamak için araya girerek Wilhelm'e, 'bu yanlışlığın nasıl yapıldığını sordu. Wilhelm yanıt mektubunda şöyle diyordu: "Bütün olay uydurma olmalı, çünkü doğru olan hiçbir yanı yok... Hepsi ya Bertie dayının ya da bir başkasının hayalidir. Bunu onun kafasına kim soktu ki?" Kavgayı sona erdirmek isteyen Kraliçe, Wilhelm'e mektup yazarak İngiltere'ye gelebileceğini, ancak dayısını bir daha kırmamaya dikkat etmesini söyledi. "Viyana olayını kapanmış olarak gördüğünüze çok sevindim," diye yanıtladi anneannesini Wilhelm. "Bertie dayı ile Osborne'da görüşmekten mutluluk duyacağım."

Torununun İngiltere'ye İmparator olarak ilk ziyaretine hazırlanan Kraliçe Victoria, onun Kraliyet Donanmasıyla ilgisini bildiğinden kendisine onur Amiralliği vermeye karar verdi. Wilhelm bu haberi sevinçle karşıladı. Berlin'deki İngiltere Büyükelçisine, "St. Vincent ve Nelson'la aynı üniformayı giymek... bu insanın başını döndüren bir şey," dedi. 1889 Ağustosu'nda Victoria and Albert kraliyet yatında verilen Amirallik, Kayzer'in İngiltere hayranlığını yeniden canlandırmıştı. Almanya'ya anneannesinin ülkesine ve İngiliz akrabalarına sıcak duygularla döndü. Kraliçe'ye şöyle yazıyordu: "Artık sizin donanmanızı benimkiymiş gibi hissediyor ve ilgileniyorum. İngiliz zırhlılarının benimkilerle ve benim ordumla birleşerek barışın en güçlü garantisini oluşturduğunu bilerek donanmanın gelişmesini yakından izleyeceğim... Ancak Tanrı bizim ülkelerimiz ve kaderlerimiz için savaşmamızı öngörürse, o zaman İngiliz ve Alman donanmaları yan yana olsunlar ve 'Kırmızı Ceketliler' zafere 'Pomeranya Neferi'yle birlikte yürüsünler!!"

Kırk yedi yaşında bir Ana İmparatoriçe olan Vicky'nin artık oğlu üzerinde hiçbir etkisi yoktu. Kayzer, Münih'i ziyaretinde kent defterine 'Suprema lex regis voluntas est' yazmıştı (Kralın iradesi en üstün yasadır). Bundan şaşkına dönen annesi, Kraliçe Victoria'ya şunları yazdı: "Bir Çar, bir Papa, Bourbon'lar, ya da bizim zavallı I. Charles'ımız böyle bir şey yazabilirdi, ama 19. yüzyılda meşruti bir hükümdar!!! Böyle bir gencin, babasının oğlunun, sizin torununuzun ve benim çocuğumun böyle bir deyişe sahip olması ve bunu kullanması doğru değil." Vicky kendini yalnız ve terk edilmiş hissediyordu. Kocasının öldüğü yaz, "Wilhelm hiç gelmiyor ve beni önemseyen yok," diye yazıyordu. "Berlin'den uzaklaşıp bir daha buraya hiç dönmemem benim için daha iyi olurdu, ama sevgili kocamla iki tatlı yavrumun yattıkları yerden, birlikte o kadar mutlu yıllar geçirdiğimiz ve her köşesinde anılarının gizlendiği bu evden ayrılmam olanaksız... Ayrıca haklarımdan vazgeçersem onlardan, Wilhelm ile Dona'dan korkuyormuşum gibi olur."

Vicky sonbaharda Yeni Saray'ı Wilhelm'e bırakıp önce üç ay kalacağı İngiltere'ye gitti. Sonra Frankfurt yakınlarında Kronberg'de küçük bir yer alıp İngiliz malikâneleri biçiminde bir ev yaptırttı. Eve, Friedrichshof adını verdi, kapısı üstüne FREDERICI MEMORIAE yazdırdı. Ve oğlunu uzaktan eleştirmeye devam etti. İngiltere'ye şöyle yazıyordu: "Wilhelm politikada olabileceği kadar acemi, kör ve şiddet dolu. Büyümüş bir bebekten başka bir şey değil... Halk önünde her konuştuğunda ağzına kilit vurmak geliyor içimden." Wilhelm artık

Kayzer olduğuna göre annesine ve onun sıkı kurallarına daha rahat bakabiliyordu. İngiltere Büyükelçisine, "Annemle karakterimiz farksız," diyordu. "Ben huylarımı ondan miras almışım. Her ikimizin damarlarında da o inatçı, sağlam İngiliz kanı var. Ama bunun sonucunda, fikirlerimiz farklıysa, durum içinden çıkılmaz bir hal alıyor."

Vicky kocasından sonra on üç yıl daha yaşadı. Ana İmparatoriçe 1899 Kasımı'nda 'korkunç lumbago ağrılarından' söz ediyordu. Belkemiği kanserine tutulmuştu. Kardeşi, eski Edinburgh Dükü Alfred, 1900 Temmuzu'nda kanserden ölmüştü; Vicky de 1901 Ağustosu'nda onu izledi. Yaşamının son günlerinde şimdi Kral VII. Edward olan kardeşi kendisini ziyarete geldiğinde yanında İngiliz doktorları da getirmişti. Doktorlar ağrıların hafifletilmesi için fazla miktarda morfin tavsiye ettiler. Alman doktorlar buna karşı çıkınca hasta yatağının başında tıbbi bir tartışma çıktı. Annesi ölünce Wilhelm babasının ölümünde yaptığını yaptı: Ev mühürlendi ve özel kâğıtlar araştırıldı. Ama Vicky bir kere daha oğlundan üstün çıkmıştı. Tüm mektupları ve kâğıtları, Kral Edward'ın özel sekreteri Sir Frederick Ponsonby'nin bavullarıyla gizlice İngiltere'ye gönderilmişti. Kayzer annesinin ölümünün ertesi sabahı bahçede Bülow'la gezinirken Şansölye'ye annesinin İngiltere'de gömülmek istediğini, ama Alman onuruna bu darbeyi indiremeyeceğini söyledi. Ancak annesinin öteki isteğini yerine getirdi ve Vicky'nin cesedi tabuta konmadan önce İngiliz bayrağına sarıldı.

Kayzer 18 Mart 1890 günü yüksek rütbeli generallerini toplayarak Bismarck'ın halefini açıkladı. Piyade Generali Georg Leo von Caprivi, İmparatorluğun yeni Şansölyesi ve Prusya Başbakanı olacaktı. Daha önce İmparatorluk Donanma Bakanı olan Caprivi o sırada Hanover'de Onuncu Kolordu komutanlığı yapmaktaydı. Elli dokuz yaşındaki Caprivi örnek bir Prusyalı subaydı. Evlenmemişti, sigara içmezdi, çok az yakın dostu ve çok az düşmanı vardı. Tarih okur ve kusursuz İngilizce konuşurdu. Sakin tavırlı, açık sözlü, mantıklı bir insandı. The Times gazetesi onu okurlarına beyaz saçlı kafası ve iri bıyığıyla "Tipik ve en etkileyici türden bir Töton. Prens Bismarck'ın kardeşi hatta ikizi bile olabilir," diye tanıtıyordu.

Soylu bir aileden gelmesine karşın Caprivi'nin bir karış toprağı bile yoktu ve kırk yıldır asker maaşıyla geçinmekle övünürdü. İtalyan, Slav ve Macar kanının Prusya kanına karıştığı ve 'von' ünvanını yakın bir dönemde almış olan bir ailenin çocuğu olarak 1831'de doğmuştu.

1849'da on sekiz yaşında orduya katılmış, basamakları sürekli tırmanip askeri yönetici olarak ün kazanmıştı. 1882'de General Albrecht von Stosch'un yerine Alman Donanmasının başına getirildi. Caprivi'nin denizcilikle pek ilgisi yoktu, ne subaylarının adlarını ne de rütbelerini bilirdi, ama görevi kabul etti ve altı yıl çalıştı. Rusya ve Fransa ile, iki cephede de savaşın yakın olduğuna inanan Caprivi (Bismarck Rusya ile yaptığı Garanti Antlaşması'nı Bahriye Bakanına açıklamamıştı) Rus ve Fransız donanmalarına karşı en etkili ve en ucuz silahın torpido bot olduğuna inanıyordu. Kayzer II. Wilhelm torbido botlardan hoşlanmıyordu; Cowes'da anneannesinin dev savaş gemileri arasında küçük torpido botlardan bir filoyla görünmek istemiyordu. Tahta çıkışından hemen sonra Amirallik işlerine karışmaya başladı. Bunun üzerine Caprivi 1888 Temmuzu'nda görevinden istifa edip orduya döndü.

Bismarck'ın görevden alınması yeni Kayzer'in monarşinin dışında böyle bir güç toplanmasına razı olmadığını gösteriyordu. Şu halde, kendi Şansölyesi olmak isteyen Wilhelm neden bağımsızlığı ile ün salmış bir generali seçmişti? Ve İmparator'un müdahalesinden hoşlanmadığı için donanmadan ayrılan Caprivi görevi neden kabul etmişti? Wilhelm'in nedenleri pragmatikti: Devleti istikrara kavuşturmak için zaman ve hükümeti yönetecek şerefli ama hırslı olmayan bir Şansölye'ye ihtiyacı vardı. Reich'in kuvvetli gücü ordu olduğundan yeni Şansölye bir general olmalıydı. Caprivi hem en çok politik deneyimi olan bir generaldi, hem de Bahriye Bakanı olarak Reichstag'in önüne çıkmıştı. İnatçı olmakla birlikte çok da sadıktı. Yeni Şansölye'nin uzun süre görevde kalmasını kimse beklemiyordu. Yeni kara ordusu kurmay başkanı olan Waldersee, Şansölye olmak istiyordu ama Caprivi'yi hiç kıskanmıyordu. Bir dostuna şöyle demişti: "Önce Bismarck'ın haleflerinden en az biri rezil olmalı ki, sonra bir başkası belki ikna edilebilir." Caprivi'nin Şansölye olma nedeni basitti: Hükümdarı Prusya Kralı bunu emretmişti. Bismarck'ı izlemenin ne demek olduğu konusunda kendini kandırmıyordu. Caprivi bir keresinde henüz Bismarck'ın bulunduğu Şansölyelik Sarayı önünden geçerken bir arkadaşına, "Bir insanın Bismarck'ın halefi olması için eşek olması gerekir," demişti. Caprivi ordudan istemeyerek ayrıldı. Hanover'de subayları ile son gecesinde onlara şunları söyledi: "Çamura bulanacağımı ve çirkin bir şekilde düşeceğimi biliyorum." Tek avuntusu, asker arkadaşlarının kendisini iyi bir insan olarak hatırlayacaklarına olan inancıydı.

Caprivi göreve ilk geldiğinde herkesi memnun etmiş görünüyordu.

Bismarck bile şartlı olarak bunu onaylamıştı. "Bu anın sıkıntısını hafifleten tek şey senin halefim olmandır," demişti Wilhelmstrasse'yi terk ettiği gün. Wilhelm 1890 Noel Günü, Kraliçe Victoria'ya mektubunda, "Caprivi'yle anlaşıyoruz," diyordu. "Arkadaşları kendisine hayran, muhalefet saygı gösteriyor. Onun Almanya'nın yarattığı en iyi insanlardan biri olduğuna inanıyorum." Wilhelm, İmparator Franz Josef'e yeni Şansölyesinin, 'Bismarck'tan sonra sahip olduğumuz en büyük Alman olduğunu,' yazmıştı. Kayzer politik olarak Caprivi'nin arkasındaydı: "Şansölye birinin görevine son verilmesini isterse, o kişi, ben seviyor da olsam, gitmelidir."

Caprivi'nin hükümeti yönetim biçimi ve amacı Bismarck'tan farklıydı. Amacı, ülkeyi büyük adamlar ve büyük olaylar çağından sonra günlük bir yaşantıya döndürmek'ti. Bismarck'ın Reich'ında devletin tüm farklı ve birbirlerinden kopuk unsurları, Demir Şansölye'nin makamı ve kişiliği çevresinde dönerdi. Bismarck yıllar boyunca hepsi kendi otokrat kaprislerine bağlı, hepsi, kendi iradesini yerine getirmekte araç olan Prusyalı bakanlar, imparatorluk genel sekreterleri ve diplomatlardan bir ağ kurmuştu. Şimdi onun aniden ortalıktan çekilmesi bu dengeli mekanizmayı karışıklığa itmişti. Bismarck'ın düşüşünden sonra başkente yaptığı ilk ziyarette Alsace Genel Valisi Prens Hohenlohe, "Bağımsız devlet adamları eskiden Prens Bismarck'ın otoritesi karşısında ezilirlerdi. Şimdi hepsi kendi değerini biliyor. Hepsi de suda bırakılmış süngerler gibi şişmişler," diyordu.

Caprivi herhangi bir siyasal partiden değildi. Bahriye Bakanı olarak Reichstag'daki bütün partilerle iyi ilişkileri olmuştu; şimdi Şansölye olunca tutumu ılımlı ve uzlaşıcıydı. Bismarck'ın milletvekillerini, 'Reich dostları' ve 'Reich düşmanları' diye ayırma politikasından hoşlanmıyordu. Milletvekillerine 'iyiyi nereden ve kimden gelirse gelsin, kabul edeceğini' söyledi. Yeni Şansölye hükümdarla bakanların tek tek görüşmelerini olanaksız kalan Bismarck'ın 1852 Kabine Kararını da ortadan kaldırdı. Kendisi Şansölye olarak Kayzer ile diğer bakanlar arasındaki görüşmelerde bulunmak istemiyordu. Ayrıca, Caprivi imparatorluk devlet sekreterlerinin ve Prusyalı bakanlarin Batılı kabinelerde olduğu gibi birlikte toplanıp ortak karar almalarını da istiyordu.

Caprivi'nin şansölyeliği böyle bilerek hırpalaması pek çok devlet yetkilisini rahatsız etmişti; bunlar Bismarck'ın hilelerine alışmışlardi; Caprivi'nin, dürüstlüğü ve basitliği getirmeye çalışmasını saflık olarak

niteliyorlardı. Bilgisizliği çeşitli yorumlara neden oluyordu: Gorevine başladıktan sonra Dışişleri Bakanlığı'na çok acil bir durum olmadıkça kendisini akşam saat beşten sonra rahatsız etmemelerini söylemişti; birkaç ay sonra geceleri düzenli olarak ona kadar çalışacağını bildirdiğinde deneyimli memurlar bilmişçesine gülmüşlerdi. Caprivi'nin Reich hükümetinin geleneksel işleyişi hakkında bilmedikleri sadece çalışma saatleriyle sınırlı değildi. Almanya'nın diğer devletlerle ilişkileri hakkında fazla bir bilgiye sahip değildi ve profesyonel diplomasinin bir sanat olan o dilini de bilmiyordu. Piyade Generali Caprivi dürüst ve açık sözlüydü ve her şeyin gözler önünde olmasını istiyordu. Bir Alman diplomatı şöyle diyordu: "İnsan herhangi bir tabur komutanını da Şansölye yapabilir artık." Dışişleri Bakanlığı'nda Politik Bölüm'de danışman olan Alfred von Kiderlen-Waechter daha yumuşak bir dil kullanıyordu: "Dışarda başarılı olan bir at ahıra sokulmaz."

Caprivi, Şansölye olduktan bir hafta sonra görevindeki en önemli dış politika kararını verdi. Bismarck'ın Avrupa diplomasisinin temel taşı, Fransa'nın tecrit edilmesi olmuştu. Bismarck Fransa'ya bu dişlanmış statüyü vermek ve Balkanlarda çatışan Rus ve Avusturya emellerini kontrol altına almak için Avusturya ile 1887'de yaptığı anlaşmanın ardından Rusya ile gizli Garanti Antlaşması'nı imzalamıştı. Üç yıllık Garanti Antlaşması 18 Haziran 1890'da sona erecekti. Rusya, Fransa gibi tecrit edilmiş durumda kalmayacağı konusunda uyarıda bulunmuştu. Rus Dışişleri Bakanı Nikola Giers eğer Almanya ittifakı sürdürmeyecekse Çar'ın 'kendi inançlarına aykırı olarak Fransa cumhuriyetiyle bir ittifaka girmek zorunda kalacağını bildirmişti.

Bismarck'la görüşmeler 1890 Şubatı'nda başlamıştı. Rusya'nın Almanya Büyükelçisi Kont Paul Şuvalov 17 Mart'ta St. Petersburg'dan Berlin'e dönünce son Bismarck kriziyle karşılaştı. Kont Şuvalov 20 Mart gecesi yatağından kaldırılıp Kayzer'in sabah erkenden kendisiyle görüşmek istediği bildirildi. Wilhelm büyükelçiye, Bismarck'ın gidişinin Alman politikasında bir değişiklik anlamına gelmeyeceğini ve kendisinin Garanti Antlaşması'nı yenileyeceğine güvence verdiğini söyledi. "Çar Hazretleri'ne, benim anlaşmamızı yenilemeye hazır olduğumu ve dış politikamın, büyükbabamın zamanında olduğu gibi devam edeceğini bildirmenizi diliyorum," dedi. Buna çok sevinen Şuvalov haberi telgrafla St. Petersburg'a bildirdi. III. Aleksandr, Büyükelçisinin raporunun kenarına şu notu düştü: "Bundan daha memnunluk verici bir şey olamaz... Tümüyle güven verici."

Bu arada ne Garanti Antlaşması'ndan ne de Kayzer'in Şuvalov'a verdiği güvenceden haberi olmayan General Caprivi, Şansölye olmuştu. Caprivi dış politika konularında kendini karanlık bir odaya girmiş gibi hissettiğini zaten kabul etmişti. Bismarck'ın hiçbir halefi Almanya ile Avrupa'nın Demir Şansölye'ye yönelttiği korku ve güvene sahip olamazdı. Bu nedenle onun politikası bir şeffaflık politikası olacak ve pratik ayrıntılarıyla Dışişleri Bakanlığı uğraşacaktı.

Ancak o makam da yeni ellerdeydi. Otto von Bismarck'ın istifasından üç gün sonra Herbert von Bismarck da Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmişti. Kayzer'in ve yeni Şansölye'nin yeni bir insana ihtiyaçları vardı. Bakanlık Holstein'a önerilmiş, kendisi bunu reddetmişse de kendi adayını sunma fırsatını bulmuştu. Bu, Baden Büyük Dükalığı'nın Berlin'deki Büyükelçisi Baron Adolf Marschall von Bieberstein'dı. Yüzü öğrencilik günlerinin düello izleriyle dolu olan iri yarı ve hafifçe kambur Marschall, Büyük Dükalığı başkentte temsil etmekten başka diplomatik deneyimi olmayan bu avukat, Dışişleri Bakanlığı'na atandı.

Marschall yeni olduğu için Caprivi'nin evine belgeyi getirip hemen okumasını söyleyen Holstein oldu. Bu, Garanti Antlaşması'ydı. Holstein, Caprivi'ye Rus Büyükelçisi'nin görüşmelere başlamak için beklediğini bildirdi. Caprivi, Holstein'ın fikrini sordu. Bismarck'ın beş yıldır tavsiyelerine kulak asmadığı Holstein, kendisine danışılmasından hoşlanarak Antlaşma'nın sona ermesi gerektiğini söyledi. Almanya'ya karşı da olsa, Almanya ile müttefik de olsa Rusya bir tehdit oluşturmaya devam ediyordu. Almanya'nın bu tehdide karşı koyabilmek için Avusturya'nın desteğine ihtiyacı vardı. Avusturyalılar, Garanti Antlaşması'nı öğrenirlerse, Avusturya-Almanya antlaşması tehlikeye girerdi. Diğer yandan, Rusya ile ittifakta Almanya'nın Rusya ile İngiltere arasında çıkacak bir savaşa sürüklenmesi olasılığı vardı. Holstein'ın etkisinde kalan Marschall fikri kabul etti. O sırada Berlin'de olan Almanya'nın Rusya Büyükelçisi General von Schweinitz'e de danışıldı. O da Holstein'ı destekleyerek, Avusturya tarafından bir yanlış anlaşılma olmamasının önemini vurguladı. "Garanti Antlaşması'nın varlığı sızacak olursa Viyana ile bir ittifak imkânsızdır," dedi. Schweinitz açık konuşuyordu: "Bismarck hâlâ dümende olsaydı, Antlaşma'nın uzatılmasını salık verirdim. Ama bu durumda böylesine karışık bir politikayı yürütmek tehlikeli olur." Caprivi bu konuşmadan alınmadı; kendi görüşü de aynen öyleydi. "Bismarck üç topla oynardı, ben sadece iki topla oynayabilirim," dedi. Böylece Şansölye ile danışmanlarının ortak kararları Garanti Antlaşması'nın yenilenmemesi

yolundaydı; 'basit ve şeffaf bir dış politika hedefliyorlardı.

Caprivi ile Schweinitz o öğleden sonra Kayzer'i görmeye gittiler. Caprivi sabah yapılan tartışmaları anlattı ve Garanti Atlaşması'nı Avusturya ile bağdaştıramayacağını açıkladı. Wilhelm, Büyükelçi'nin fikrini sordu. Schweinitz, Şansölye'yi destekledi ve II. Wilhelm kadar soylu bir hükümdarın, değerli meslektaşı İmparator Franz Josefe karşı ihanet etmiş duruma düşmek istemeyeceğini belirtti. Wilhelm sessizce dinledikten sonra kararını bildirdi: "O zaman ben istesem de istemesem de yapılamaz." Şuvalov'a antlaşmanın yenileneceği hakkında verdiği kişisel güvenceden söz etmemişti.

Schweinitz ertesi gün hâlâ Kayzer'in vaadiyle neşeli olan Şuvalov'a gitti ve kararın değiştiğini bildirdi. Şaşkına dönen Şuvalov, Wilhelm'le daha önce yaptığı görüşmeyi nakletti. Bu kere şaşırma sırası kendisine gelen Schweinitz hemen Caprivi'ye döndü, Caprivi İmparator'dan huzura kabul edilmelerini istedi. Wilhelm bir kriz içinde kriz yaratmıştı. Bismarck'tan kurtulalı bir hafta olmuştu, artık hükümdarlık etmede de yönetmede de özgürdü, ama şimdiden içinden çıkılmaz bir duruma girmişti. Ya Şuvalov'u, Giers'i ve Çar'ı geri çevirecek ve Almanya'nın doğu komşusuyla ilişkileri kesecek, ya da bir haftalık Şansölyesini kovacaktı. Wilhelm, Caprivi'nin lehine karar verdi.

Rusları yatıştırmak için Schweinitz, St. Petersburg'a gönderildi. Görevi çok güçtü: Şuvalov, Wilhelm'in verdiği sözü unutamıyordu.

"Söylediğinin aksini yaptı," diyordu. Rusya'nın tek ittifakı böylece elden gidince Rus Dışişleri Bakanlığı başka bir ittifak arama yoluna girdi. Almanya'nın Garanti Antlaşması'nı yenilemeyi reddetmesinden dört ay sonra, 23 Temmuz 1890'da Rusların Baltık'taki Kronstadt deniz üssüne bir Fransız filosu uğramıştı. Çar III. Aleksandr, Fransız filosunun komutanına, Peterhof'ta bir yemek verdi ve Rus İmparatorluğu sınırları içinde çalınması yasak olan Fransız devrimci milli marşı 'Marseillaise' çalınırken başı açık durdu. Fransız komutanı Gervais, Peterhof'tan Moskova'ya gittiğinde, orada verilen bir yemekte kadehini kaldırarak, "Kutsal Moskova'ya, büyük Rus milletine ve onun soylu Çar'ına içiyorum," dedi.

Caprivi göreve geldiği anda Şansölyeliğinin anahtarının genç

İmparator'la olan ilişkisine dayanacağını biliyordu. Bir dostuna şöyle diyordu: "Insanlar benim burada ve yurt dışında karşılaştığım güçlüklerden söz ediyorlar, ama en az konuşulan ve en ürkütücü hatta aşılamaz olanı yukardan gelen sorunlardır." Caprivi ilk başta Kayzer'i tatmin edebiliyordu. Wilhelm'in korktuğu başına gelmişti: Öfkelenmiş olan Bismarck mülakatlar verip makaleler yazarak kendi isteğiyle istifa etmediğini ima etmiş ve Kayzer'in becerisine kuşku düşürmüştü. Yeni Şansölye hükümdarı savunmanın kendi görevi olduğuna inanıyordu. Kayzer'in Bismarck'a işten el çektirmesinin kendi hakları arasında olduğuna inanan Caprivi, Bismarck'ın itirazlarını uygunsuz ve şerefsiz buluyordu.

Caprivi gerek yönetici gerekse tampon olarak bir süre için çok önemliydi. Dikkafalı generaline kızan Wilhelm kendini tutuyordu; Bismarck'ı devirdikten sonra ikinci bir Şansölye'yi bu kadar çabuk görevden alamazdı. Ancak, ikisinin arasındaki sürtüşme de kaçınılmazdı. Wilhelm 1891'de Şansölye'ye danışmadan Reichstag'a sunmak üzere bir Askerlik Yasası hazırladı. Bu güvensizliğe alınan Caprivi hemen istifasını yazdı. Wilhelm tasarıyı geri çektiyse de, kısıtlı güçlerinden yakındı. Wilhelm ile sırdaşları Philip von Eulenburg ve Bernhard von Bülow, Reichstag'ın gücünü elinden alacak bir darbeye olan ihtiyaçtan söz etmeye başladılar.

Caprivi korkmamıştı. 1892 Martı'nda Kayzer'in müdahalesinin Şansölye olarak çalışmasını imkânsız kıldığı için bir kere daha istifa etti. Caprivi'nin niyeti Wilhelm'i davranışlarını değiştirmeye zorlamak değildi, Şansölye makamından ayrılmak istiyordu. Bunu hisseden Wilhelm hemen geriledi. Şansölye'nin istifasının kenarına şöyle yazdı: "Hayır, bunu aklıma bile getiremem. Arabayı içinde Kayzer olduğu halde çamura saplayıp Kayzer'i orada bırakmak hoş bir şey değildir." Wilhelm özel olarak da dostlarına Caprivi'nin giderek 'duygusal bir mankafa' olduğunu söylüyordu.

Caprivi'nin istifa tehditleri Kayzer'in sabrını taşırıyordu. Philip von Eulenburg'a, Caprivi'nin 'tanımlanması güç inatçılığı ve... çok genç biri ile uğraşıyormuş gibi bir izlenim yaratmasına' katlanmayı güç bulduğundan yakınıyordu: "Benim Prens Bismarck'la uzun süren ilişkimden ve kendi deneyimlerimden politik bir değer elde ettiğim gerçeğini gözardı ediyor." 1893 geldiğinde Wilhelm, Caprivi'nin raporlarını olumsuz yorumlarla doldurmaya başlamıştı. Bir dostuna, "Insan bu erdemli ve iki yüzlü yaşlı bekârlarla bir yere varamaz," diye

homurdanıyordu. Wilhelm, Şansölye'nin tümüyle dürüst ve sadık olduğunu kabul ederek sorunun kişiliklerin uyuşmazlığından doğduğuna karar verdi. "Caprivi, sen beni müthiş sinirlendiriyorsun," dedi bir gün. Caprivi de buna, "Majesteleri, ben de hep huzursuz bir tebaanız olmuşumdur," yanıtını verdi.

Wilhelm ısrarla Caprivi'nin işlerine müdahale ediyordu. 1893'te bir gün, Natzmer adında bir yüzbaşı, Şansölye'nin makamına çıkıp kendisinin, Kamerun Alman sömürgesine yeni atanan Vali olduğunu söyledi. Caprivi adamın aklını kaçırdığını sanarak kendisini sakinleştirmeye çalıştı. Ama subay bir gece önce Yeni Saray'da olanları ve Kayzer'in kendisini boş olan valiliğe atadığını anlatınca adamın deli olmadığını anladı. Caprivi ile Marschall birlikte Potsdam'a gittiler. Şansölye burada kendisinin hükümetin başı olarak anayasal sorumluluklarını dile getirdi. Wilhelm geri çekildi ve Yüzbaşı Natzmer bir daha ortaya çıkmadı.

Caprivi bu tür olaylardan yoruluyor ve kaçmak için fırsat arıyordu. Her fikir ayrılığında istifasını veriyordu (Caprivi dört buçuk yıl süren Şansölyeliğinde on kere istifa teklifinde ya da tehdidinde bulunmuştur). 1894 başlarında Eulenburg ve Bülow, Kayzer'in kişisel yönetim isteği sorununa başka bir çözüm aramaya başlamışlardı. Wilhelm bu konuda açık konuşuyordu: "Onun halefi olarak daha genç birini seçeceğim. Bana daha yakın olan ve benim aleyhimde kullanacağı geçmiş deneyimi bulunmayan birini." Berlin'de herkes Caprivi'nin günlerinin sayılı olduğunu biliyordu. Holstein sonuna kadar Şansölye'ye sadık kaldıysa da, politikacıların çoğu Caprivi'yi görmezden geliyorlardı. Caprivi'nin onayı alınmadan göreve getirilen yeni Prusya Savaş Bakanı General Walter Bronsart von Schellendorf bir yemekte herkesin önünde Caprivi'ye hakaret ederek ona sırtını döndü. Caprivi durumu anlamıştı. Bir dostuna şöyle diyordu: "Kayzer'le ilişkilerim artık katlanılmaz bir hal aldı. Buradan gittiğime ne kadar sevineceğimi bilemezsin." Caprivi 26 Ekim 1894'te istifa etti. O gece tüm özel kâğıtlarını Şansölyelik binasının şöminelerinden birinde yaktıktan sonra ertesi sabah Cenevre Gölü kıyısında Montreux'ye gitti ve aylarca orada kaldı. Baharda Almanya'ya döndüğünde Frankfurt yakınlarındaki yeğeninin evine yerleşti. Orada çam ormanları arasında yeğenleri ve yeğen çocuklarıyla yaşarken mesleği, Bismarck ya da II. Wilhelm ile olan ilişkilerinden söz etmeyi ve yazmayı reddetti. "Bu iyilikten çok kötülük doğurur," diyordu. "Eğer bu kararım nedeniyle hakkımda hoş olmayan şeyler düşünülecekse... buna katlanmalıyım." Caprivi 1899'da öldü.

Kayzer altmış üç yaşındaki General Kont Georg Leo von Caprivi'yi değiştirmeye hazırlanırken, "Onun halefi olarak daha genç birini seçeceğim," demişti. Ancak 1894 Ekimi'nde Alman İmparatorluğu'nun üçüncü şansölyesi olarak seçtiği kişi yetmiş beş yaşındaki Prens Chlodwick zu Hohenlohe'ydi. Hohenlohe, Kayzer'in ilk seçimi değildi. Wilhelm'in kafasında kırk beş yaşındaki Romanya Büyükelçisi Bernhard von Bülow gibi birisi vardı. Bülow tam da Kayzer'in istediği kişiydi: "... bana yakın biri... sadece benim olacak biri..." Ama Eulenburg, Wilhelm ve hatta Bülow bunun zamanının henüz gelmediğinde fikir birliği içindeydiler. Bir olgunluk ve saygınlık görüntüsü vermek için daha yaşlı biri gerekiyordu. Kayzer, Eulenburg'a fikrini sordu. Eulenburg, Bismarck'a Diplomatik Servis'te sadakatle hizmet etmiş olan Bavyeralı Katolik Hohenlohe'yi önerdi. Alsace-Lorraine eyaletlerinin Genel Valisi 'ne muhafazakâr, ne liberal, ne dindar, ne dinsiz, ne gerici, ne ilerici' olmayan bir insandı kısacası, herhangi bir çatışma yaratmayacak geçici ve gösterişli biriydi.

Hohenlohe, Alman aristokrasisinin doruğundaydı. Kardinal olan kardeşi Gustave'ın Vatikan'daki makamında büyük etkinliği vardı. Hohenlohe'nin Rus olan karısı bir yabancı olan Hohenlohe ile evlenirken çok büyük topraklarını satmak zorunda kalmıştı. Hohenlohe, Coburg Hanedanı'yla ve böylece de İngiltere kraliyet ailesiyle akrabaydı. Ayrıca Schleswig-Holstein Hanedanı'yla olan akrabalığı nedeniyle de II. Wilhelm'in karısı Dona'nın akrabası oluyordu. Kayzer yeni Şansölye'sine 'Dayı' diye hitap ediyor ve kendisiyle senli benli konuşuyordu.

Hohenlohe, İmparatorluğun ilanından önce Bavyera Başbakanlığı yapmaktaydı. Fransız-Prusya Savaşı'nın sonunda 1874'te Bismarck kendisini Paris Büyükelçiliği'ne atamış ve yenik milletle ilişkileri düzeltmek için neler yapması gerektiğini anlatmıştı. Hohenlohe on bir yıl boyunca gerekeni yaptı; Paris'ten ayrılma nedeni başarı ya da başarısızlıklarından dolayı değil, Herbert von Bismarck'ın Dışişleri Bakanı olma isteği yüzündendi. Herbert'e tepede bir yer açabilmek için bazı büyükelçilerin yerlerinin değiştirilmesi gerekiyordu. Herbert 1885 Nisanı'nda Holstein'a, "Bir yıldır babamı o budala Hohenlohe'yi Paris'ten alması için ikna etmeye uğraşıyorum," diyordu. Oğlunun ikna ettiği Bismarck, Kayzer I. Wilhelm'den, Hohenlohe'nin Alsace-Lorraine valiliği için Strasbourg'a alınmasını istedi. Hohenlohe'yi 'hiç iş karıştırmayan sakin bir insan' olarak tanımlayan Kayzer, isteği kabul

etti. Holstein, Hohenlohe'nin fazla yetenekli olmadığına inanıyordu: "Şansölye Strasbourg'a fazla zeki bir insanı asla göndermez... Hohenlohe durumdan pek memnun... Bir hiç istedikleri için seçildiğini bilseydi!"

Hohenlohe bütün bu hoş olmayan sözlere karşın Strasbourg'da dokuz yıl kaldı. Kayzer II. Wilhelm, Şansölye olmasını istediğinde Hohenlohe bunu hoş karşılamadı ve neden uygunsuz olacağını madde madde yazarak sıraladı:

1. Yaş, zayıf bellek, hastalık

2. Halk önünde konuşma becerisi yok

3. Prusya yasaları ve politikaları konusunda bilgisiz

4. Asker değil

5. Geçim güçlüğü. Genel Vali aylığı almadan da idare edebilirim belki, ama bunu Berlin'de başaramam. Mahvolurum. 6. Rus akrabalığım

7. Otuz yıldan beri kamu hizmetindeyim, yetmiş beş yaşındayım ve benim için fazla büyük olduğunu bileceğim bir işe başlamak istemiyorum.

Bu itirazlar dinlenmedi ve Prens Hohenlohe, 1894'ten 1900'e kadar kalacağı Şansölyelik makamına getirildi.

Hohenlohe'nin iyi bir hatip olmadığı değerlendirmesi Reichstag'da da paylaşılmaktaydı. Milletvekilleri 'başı yana eğik bu çökmüş insanı' ilk gördüklerinde dehşete düştüler. İkisi de uzun boylu, etkileyici insanlar olan ilk iki Şansölye ile arasındaki fark çok belirliydi. Hohenlohe bir saldırıya karşılık vermesi gerektiğinde bir yardımcısının kendisine uzattığı kâğıdı kekeleyerek okurdu. Hohenlohe ise bu durumdan yakınmıyordu. Bir arkadaşı şöyle demiştir: "Bu parlamenterlere o kadar horgörüyle bakardı ki... toplantıdan sakin çıkardı." Şansölyelikteki genel tutumu da bundan farksızdı. Caprivi döneminde İmparatorluk Şansölyeliğinin gücü azalmıştı; Hohenlohe bunu eski durumuna getirmek için hiçbir şey yapmadı. İmparator'la, bakanlarla, sekreterlerle ya da bakanlıklarla kavga etmek istemezdi ve asla istifa

tehdidinde bulunmamıştı. Selefleri gibi asker olmamasına karşılık İmparator'u, her küçük fikir ayrılığında Caprivi gibi istifayla tehdit etmemesiyle gurur duyardı.

Hohenlohe'nin makamında o kadar uzun kalmasının nedeni buydu. Bismarck'ı deviren ve Caprivi'den kurtulan otuz beş yaşındaki Wilhelm kendisini hüküm sürmeye hazır hissediyordu. Kayzer'i cesaretlendirmiş olan Eulenburg 1894 Aralık ayında Holstein'a şöyle yazıyordu: "Kayzer'in krallığı yönetme temel ve doğal isteğinin ardında Tanrının Rehber Elinin olduğundan eminim. Bu bizi kurtaracak mı, yoksa yıkacak mı, orasını bilemem." Wilhelm yaşlı Şansölye'ye herkesin önünde saygıyla davranıyorsa da, özel olarak 'Dayı' diyor ve Caprivi döneminde görülmedik bir ölçüde iç ve dış olaylara müdahale ediyordu. Hohenlohe'nin kendi statüsünün böylece aşağılanmasına karşı kayıtsızlığı ve hatta alaycı kabulü Kayzer'in horgorüsünü arttırdı ve bir aşağılama döngüsü başladı. Kayzer'in 1895'te Bismarck'ı Friedrichsruh'ta ziyaret etmesi politik önemi olan bir olaydi; Şansölye bunu basından öğrenmişti. Hohenlohe, Holstein'in ısrarı üzerine Marschall'ı Dışişleri Bakanlığı'nda tutmuştu. Kayzer, Marschall'dan nefret eder ve ona Şansölye'ye olduğundan daha saygısızca davranırdı. Kayzer 1895 Aralık ayında Berlin'deki İngiltere Askeri Ataşesi Albay Swaine'a, İngiltere ve Rusya'nın, kendisine hissettirmeden, İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğuüzerinde ortak egemenlik konusunda bir İngiliz-Rus anlaşmasına gitmelerinden kuşkulandığını bildirdi. Sonra tüm Alman büyükelçilerine telefon ederek bunun kanıtlarını araştırmalarını istedi. Marschall ve Dışişleri Bakanlığı bunu tesadüfen, telgrafı gönderen şifre memurundan öğrendiler. Marschall bu olay karşısında çok sarsılmıştı. Günlüğüne şöyle yazıyordu: "Majesteleri ile durum giderek kötüleşiyor. Sürekli olarak dış politikaya müdahale ediyor. Son sözün hükümdarda olması gerekir, ama Majesteleri hep ilk sözün kendisinde olmasını istiyor ki, bu çok büyük bir yanılgıdır."

Holstein, Kayzer'in iç politikada mutlakiyetçi inançları ve kaprisli davranışlarıyla dış politikadaki müdahaleleri arasındaki ilişkiyi anlıyordu. Marschall'a şöyle yazıyordu: "İç politika daha çok gürültü çıkarir, ama öteki daha tehlikelidir. Majestelerinin şimdi buna karışıyor olması, seni de, kendisini de şaşırtabilecek sonuçlar yaratabilir." Holstein, Kayzer'in müdahalesini önlemek ya da en aza indirmek için sürekli mektuplar yazıyordu. Hohenlohe'ye yazdığı mektupta Şansölye'nin istifa tehdidini, hiç olmaza arada sırada kullanarak hükümdarın aşırı isteklerine karşı koymasını istedi.

Eulenburg ve Bülow'a yazdığı mektuplarda Kayzer'in, Reichstag'ın denetiminin olmadığı mutlak gücü elde ederse bunun Almanya'yı felakete sürükleyeceğini yazdı. Holstein, Eulenburg'a da şöyle yazıyordu: "Hohenlohe'nin dirençli olması sağlanmalı. Hohenlohe'nin büyük uysallığı Kayzer için çok tehlikelidir, çünkü onun keyfi olma eğilimlerini arttıracaktır... Hohenlohe'yi yeni bir insan yapmalısın: Ona Kayzer'in karşısında Reich Şansölyesi olduğunu hatırlatmalısın. Oysa şu anda bu yaşlı beyefendi sanki Hanedanın İkinci Mabeyincisiymiş gibi davranıyor." Holstein 1895 Noel günü Eulenburg'a yine yazdı: "Şansölye istifa tehdidiyle son bir çaba harcayarak bir değişim sağlamaya çalışmalı... Bu acı ilaç olmadan hem Kayzer'in hem vatanın ciddi tehlikelerle karşılaşacağını unutma... Kayzer'in kendi Şansölyesi olması en iyi koşullar altında bile tehlikeli bir ilkedir. Bu kaprisli ve ne yazık ki tümüyle yapay hükümdarın anayasa hukuku, politik olaylar, diplomatik tarih konularında hiçbir bilgisi yoktur ve insanlara karşı nasıl davranacağını bilememektedir." Eulenburg ise bu mektupların yazarı hakkında şöyle düşünüyordu: "Hükümdara o eski Prusyalı sadakatıyla 1888 yılının Holstein'ı, 1896'da monarşi aleyhine dönmüş değil, ama parlamentocu olduğu da kesin."

Holstein'ın mektuplarının fazla bir etkisi olmadı; Hohenlohe giderek zayıflıyordu. Arada sırada Kayzer'in tavırlarını yumuşatmaya çalışmıyor değildi: 1897 Martı'nda Wilhelm'e, Kayzer'in istediği komisyonun atanmasının anayasal Şansölye'lik makamını yıpratacağını söyledi. "Ben anayasa falan bilmem," diye bağırdı Wilhelm. "Ben sadece kendi istediğimi bilirim." Hohenlohe bir kere olsun karşı çıktı: "Majestelerinizin en büyük danışmanı olarak görüşlerimi açıkça dile getirmeyi resmi sorumluluğum olarak görmüştüm." Hohenlohe İmparator'la bir daha görüştüğünde şöyle demeye karar verdi: "Anayasal' sözcüğü size ters gelmiş olabilir, ama Majesteleri Rus İmparatoru değildir. Anayasayı ben yazmadım, ama onunla bağlıyım."

Wilhelm parlamentoya karşı bir darbeden söz etmeye başladı. Eski genelkurmay başkanı Waldersee çağırıldı, Şansölyeliği Hohenlohe'den almaya hazır olması istendi. Wilhelm, Waldersee'ye, "Ateş etmek gerekirse görevini yapacağına inanıyorum," dedi. Hohenlohe kendi durumunu anlıyor ve şöyle yazıyordu: "Kayzer kendi Reich Şansölyesi olmak istiyorsa bir kukla atamak zorundadır. Ben kukla olma niyetinde değilim. Gerekli gördüğüm önlemler için Kayzer'in onayını alamıyorsam o zaman yetkim yok demektir... Hem Kayzer'e hem

kamuoyuna karşı gelerek idare edemem. Kayzer'e ve kamuoyuna karşı hükümeti yönetmeye çalışmak orta yerde asılı kalmak demektir. Bu da kesinlikle olanaksızdır."

Ama Hohenlohe yine de yerinde kaldı. Bundan sonraki üç yıl, 1897'den 1900'e kadar Wilhelm istediği kişisel yönetime kavuşmuştu. Politikayı o dikte ediyor, yasa taslaklarını kimi zaman kendi hazırlıyor ve meclisten çıkmasını sağlıyordu. Bütün bunlara karışmayan, hatta bilgisi bile olmayan Hohenlohe'nin sadece önüne konan kâğıtları imzalaması isteniyordu. Bülow 1898'de Şansölye'yi, 'seksen yaşında, yorgun, hasta, tümüyle tembel ve tümüyle pasif olarak tanımliyordu.

'Labirentteki Canavar'

Bismarck'ın 1890'daki düşüşünden, kendisinin 1906'daki zorunlu istifasına kadar Friedrich von Holstein on altı yıl boyunca Alman dış politikasının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Wilhelmstrasse'de şu adlarla anılırdı: 'Gri Varlık', 'Cizvit İmparator' ve 'Labirentteki Canavar.' Holstein arka planda olmaktan memnundu. Dışişleri Bakanlığı'nı iki kere geri çevirmişti; bu, Reichstag önünde zaman kaybetmek, yabancı elçileri kabul etmek, kendisinin sürekli olarak ördüğü diplomatik ağın güzelliğini ve inceliğini anlayamayacak insanlarla bir arada olmak demekti. Dışişleri Bakanlığı'nın Politik Bölümünde Geheimrat (Birinci Danışman) olarak bulunduğu uzun yıllar boyunca hükümdarı Kayzer II. Wilhelm'le sadece iki kere görüşmüştü.

Holstein'ın melankolik bir çocukluğu vardı. 1837'de Pomeranya'da doğmuştu. Soylu ve emekli bir Prusyalı subay olan babası zengin bir ailenin kızıyla evlenmiş, karısını kaybedince, onun ablasıyla evlenmişti. İkinci eşi kırk altı yaşındayken tek evladı olan Fritz'i doğurmuştu. Fritz'in annesinde çocuğunun güvenliği bir saplantı haline gelmişti. 1848 ayaklanmalarında onu korumak için Almanya'dan kaçmıştı. Fritz annesi ve öğretmeniyle Fransa, İsviçre ve İtalya'ya gitti, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. On beş yaşında hukuk okumak üzere Berlin Üniversitesi'ne girdi. Mezun olduktan sonra orduya katılmak istedi. 'Ciğerlerinin yetersizliği ve genel olarak zayıflığı' nedeniyle askere kabul edilmedi. Böylece küçük düşmüş olan Holstein Prusya Devlet memurluğuna girdi.

Holstein 1859'da yabancı dillerdeki becerisini öne sürerek Prusya Diplomatik Servisi'ne girmek istedi. Babasını tanıyan Bismarck araya girerek Holstein'ı, kendisinin Büyükelçi olarak bulunduğu St. Petersburg'daki Prusya Büyükelçiliği'ne ataşe olarak atanmasını sağladı. Holstein 1860 Aralık ayında trenle yola çıktıktan sonra yolların karlarla kapanması üzerine kızakla üç günlük bir yolculuk yaptı. Buz tutmuş Neva kıyısındaki başkentte 'uzun boylu, ciddi yüzlü... sarı saçları azalmaya ve grileşmeye başlamış olan' Bismarck elini uzatarak, "Hoş geldin," dedi.

Johanna von Bismarck bu utangaç genci hemen ailesinden biri olarak kabul edince, Holstein hamisini yakından tanıma fırsatını buldu. Basit bir yaşam süren, saraydan, sosyeteden ve diplomat meslektaşlarından uzak duran Bismarck yine de önemli bir insan gibi davranıyordu. Bir gün iki adam Çar'ın sayfiye sarayı Peterhof'tan dönerlerken istasyona vardıklarında tren kalkmak üzereydi. Kondüktör onları görünce, "Koşun!" diye seslendi. Holstein hemen koşmaya başladı. Vagonun kapısına gelince dönüp arkasına baktığında Bismarck'ın ağır ağır yürümekte olduğunu gördü. Tren bekledi. Bismarck vagona girince, "Bir kere koşmak yerine on kere treni kaçırmayı yeğlerim," dedi.

Holstein, St. Petersburg'da huzursuzdu. Alman, Rus ve diğer diplomatların o askeri yaşantılarının dostluğunu bir türlü paylaşamayan bir insandı. Kadınlarla ve havadan sudan sohbetlerle fazla bir ilgisi yoktu ve sosyeteye karışamıyordu. Ruslardan hoşlanmıyordu ve Çar'ın başkentinde geçireceği yıllar kendisinde Rusya'ya karşı ömür boyu sürecek bir antipati yaratacaktı. Holstein, St. Petersburg'dan sonra kendi seçtiği yerlere gönderildi: Rio de Janeiro (burada izinliyken Amazon ormanlarını keşfe çıkmıştır), Washington (burada batıya gidip bufalo avlamıştır), Floransa ve Kopenhag. 1871'de yine Bismarck'ın kadrosuna geçti; bu kere Alman topçusu Paris'i topa tutarken ve Şansölye, Fransa ile barış yapıp Alman İmparatorluğu'nu ilan etmeye hazırlanırken Versailles'daydı. Barıştan sonra Holstein anlaşma koşullarını bilmesi ve kusursuz Fransızcası nedeniyle Alman Büyükelçiliğinin İkinci Sekreteri olarak Paris'te kaldı.

Holstein burada mesleğini etkileyecek bir skandala karıştı. Bismarck, Almanya'nın Paris Büyükelçisi Kont Harry von Arnim'in yeteneklerini ve popülerliğini kıskanıyordu. Arnim'in bir gün kendi yerine Şansölyeliğe atanacağından korkarak bu olası rakibini ortadan kaldırmaya karar verdi. Holstein'a, Arnim'in yaptığı yanlışlıkları ortaya çıkarma konusunda gizli bir görev verdi. Holstein, Bismarck aleyhtarı makaleler yazan bir gazeteye verilen çeklerin altında Büyükelçinin imzasını buldu. Arnim bir Berlin ziyareti sırasında tutuklandı. Arnim'in yargılanmasında Holstein'ın eski şefi aleyhinde tanıklık yapması gerekiyordu. Prusyalı soylulardan destek alan Arnim kurtulmak için çok çabaladı. Bir yıla mahkum olunca da, İsviçre'ye kaçtı ve oradan Bismarck ve Holstein'a şiddetli bir saldırı kampanyası başlattı. Şansölye'ye duygularını açıkça belirtemeyen Berlin sosyetesi tüm öfkesini Holstein'a yönelterek onu boykot etti. Holstein bir daha ortaya çıkmamak üzere işlerine gömüldü. 1876'da Paris'ten dönerek Wilhelmstrasse 76 numarada bir masabaşına yerleşti.

Holstein'ın çalışma kapasitesi Prusya standartlarına göre bile çok yüksekti. Sabah saat sekizden akşamın geç saatlerine kadar masası başında, gelen dosya ve raporları okur, her şeyi hatırlar, düşüncelerini analizler, öneriler, düzeltmeler ve geniş kapsamlı dedikodular olarak kâğıda dökerdi.

Holstein, Bismarck'ın adamı olarak kalmıştı. Diplomatik hizmete kendisini sokan, Arnim olayında kullanan, 1876'da Berlin'e getiren hep Bismarck olmuştu. Ve Bismarck şimdi de kendisini Dışişleri Bakanlığı'nda özel dinleme ve arka plan operatörü olarak kullanıyordu. Holstein günlüklerinde 'Şef diye söz ettiği Şansölye'ye sadıktı. Şansölye'nin malikânelerine yaptığı uzun ziyaretlerde onun özel sekreterliğini yapardı ve aile içinde yine St. Petersburg'da olduğu gibi 'Sadık Fritz' olarak anılırdı. Bismarck'ın canını sıkmayan birkaç kişiden biriydi. Holstein ne zaman susması ne zaman konuşması gerektiğini çok iyi bilirdi. Holstein bu ziyaretlerinde Şansölye'nin oğulları Herbert ve Bill ile de dost olmuştu. Herbert'le özel bir yakınlığı vardı. Holstein'ın Bismarck'ın gözdesi olduğu, Dışişlerinde herkes tarafından bilinen bir sırsa da, onun Şansölye'nin sırlarını ne derece paylaştığı ve güvenini ne derece kazandığı yavaş yavaş belli oluyordu. Bismarck 1880'lerde başlayarak Holstein'ın büyükelçiler, bakanlar ve Alman büyükelçiliklerindeki diğer kişilerle özel yazışmalar yapmasına izin vermişti. Şansölye bu yolla diplomatik kanallardan kendisine her zaman ulaşmayacak olan politik ve kişisel bilgilere sahip olabiliyordu. Holstein'ın özel mektup ve telgrafları yıllarca Londra, Paris, St. Petersburg, Viyana ve İstanbul'daki büyükelçiliklere aktı durdu. Aldığı yanıtlar Holstein'ın diplomatik servisteki herkesin yetenekleri ve eksiklikleri konusunda bilgi sahibi olmasını sağlıyordu. Holstein gelen bilgilerin kendisine en çok yarar sağlayacaklar olmasına özen gösteriyordu.

Dışişleri Bakanı'nın daha üst düzeydeki makamı Holstein'ın özel durumunu etkilemiyordu. Holstein'ın 'zihni açıdan çok yetenekli, ama... idare edilecek zayıf bir tabiata sahip' diye nitelediği arkadaşı Paul von Hatzfeldt 1881'de Dışişleri Bakanı oldu; Holstein onun baş danışmanıydı. O yıllarda Alman dış politikasını belirleyen ne Hatzfeldt ne de Holstein'dı. Bu, ister Berlin'de Şansölyelik sarayında oturuyor, ister Varzin'deki meşe ağaçları arasında dolaşıyor olsun, Bismarck'ın işiydi. 1883'ten sonra Bismarck'ın sağlığı bozulup da malikânelerine çekilme süreleri uzadıkça Holstein'ın gücü arttı. Bismarck,

Wilhelmstrasse 76'ya pek ayak atmadığı için güvendiği ajanı Holstein'ın buradaki varlığı daha da önem kazandı. Bismarck, Holstein'a yöneltilen eleştirileri daha ilk başlarda reddetmişti. Daha önceki Dışişleri Bakanı Bernhard von Bülow'a şöyle diyordu: "O çok duyarlı bir insandır. Pek çok kurnazca fikri, yararlı uyarıyı ve iyi öğüdü ona borçluyum." Daha sonraları önemli bir Alman diplomatı Holstein ile iş yapma durumunda kaldığından yakınınca Bismarck kendisine soğuk bir tavırla şunları söylemişti: "Anlıyorum. O zaman size yardımcı olamam. Güvendiğim bir tek kişi var ve o da Holstein'dır." Herbert Bismarck da babasının 'Sadık Fritz' görüşünü paylaşıyordu. Şansölye'nin küçük oğlu Bill ise daha kuşkucuydu. Bir kere Bernhard von Bülow'un bir sorusunu, "Demek Holstein hakkında ne düşündüğümü merak ediyorsunuz?" diye yanıtlamıştı. "Söyleyeyim, bu epey karmaşık bir konudur. Babam onu aşırı yararlı olarak görüyor ve tam olarak güveniyor. Annem onu şımartıyor ve sofrada en iyi parçaları ona veriyor. Onun büyük yeteneğini, kusursuz İngilizce'siyle Fransızca'sını, ya da zekâsını sorguluyor değilim... Ama hoşlanmadığım iki yanı var. Patolojik denecek kadar bir ezilmişlik içinde. Çok duygulu ve kuşkulu olduğu için bu durumu sürekli olarak kendi kendini besleyecek yakıt buluyor. Ve bu nedenle de, zaten yeteri kadar kuşkulu olan ve insanlardan hoşlanmayan babamı kışkırtıyor..."

Herbert Bismarck 1885'te Dışişleri Bakanı olunca Holstein'ın baba oğul Bismarck'larla sıcak ilişkilerinde ve özel durumunda bir değişiklik olmadı. Yine Dışişleri Bakanlığı'na bitişik odasında oturup elçiliklerden gelen yazışmaları inceledi, kendi yorumlarını yazdı, aradaki kilitli olmayan özel bir kapıdan geçerek çağırılmadan Herbert'in odasına girmeye devam etti. Bu günlük ilişki sürdükçe Herbert eski arkadaşının küstah ve kaba davranışlarını giderek daha çok eleştirmeye başladı.

Holstein'ın yanlarında huzursuzluk duyduğu kişilere karşı savunması, oradan çekilmekti. Herbert'in Şansölyelik bahçesinde ateş etme olayından sonra Holstein bir kuzenine şunları yazdı: "Benim hakkımda çok şey anlattığı için bu sahneyi çizdim sana... Herbert ve ailesi gibi kaba insanlar karşısında bir çatışma ve küçük düşürülme seçeneklerinden kaçınmanın tek yolu, insanın kendi isteğiyle oradan çekilmesidir. Ben de bunu yaptım ve ilk başlarda çok sarsıldım. Ama başkalarına nasıl davranıldığını görünce kaçıp kurtulduğuma seviniyorum. Benim penceremden içeri ateş edeceğini hiç sanmam."

Birinci Danışman giderek Şansölye'nin dış politikayı yürütme biçimine karşı çıkmaya başladı. Bismarck'ın politikası Rusya ile adımlarını uydurmak olmuştu; Herbert bu ilişkiyi Holstein'ın tehlikeli bulduğu bir dereceye kadar özendiriyordu. Holstein, St. Petersburg'daki günlerinden beri Ruslardan hoşlanmazdı. Şimdi de Rus gücünün yayılmasının ve Rus prestijinin artmasının önlenmesi gerektiğine inanıyordu. Avusturya'nın sonuna kadar desteklenmesini istiyordu. Londra'ya atanmış olan Hatzfeldt aracılığıyla İngiltere'de bir Rus düşmanlığı yaratmaya çalıştı. Holstein ilk başlarda Şansölye'nin politikasını önlemeye çalıştığını kendi kendine bile itiraf etmiyordu. Herbert'in aşırı Rus yanlılığına karşı kendisinin bir denge sağladığı ve Şansölye'nin gerçek niyetleriyle uyumlu bir politikayı Herbert'in değil, kendisinin yürüttüğünü düşünüyordu. Günlüğüne şöyle yazıyordu: "Kimi zaman Büyük Şef'in niyetlerinin ötesine gittim ve hatta onun hedeflerine erişmek için kendi yollarımı kullandim." Ama 1886'da Herbert'in Dışişleri Bakanlığı'na gelmesi üzerine Holstein teleşa kapılmıştı. 13 Ocak 1886'da şöyle yazıyordu: "Yirmi beş yıldır ilk kez olarak Bismarck'ın dış politikasına güvenmiyorum. Yaşlı adamı oğlu, oğlunu da hiçliği ve Rus elçiliği yönetiyor." Holstein, Çar III. Aleksandr'la, Avusturya İmparatoru'ndan, Alman Reichtag'ı ve Dışişleri bürokrasisinden gizli olarak yapılan 1887 gizli Garanti Antlaşması'na şiddetle karşı çıkıyordu. Holstein'a göre bu birbirine geçmiş ittifaklar zinciri, yaşlı bir insanın entrika sevgisinden kaynaklanıyordu. Holstein muhalefetini her iki Bismarck'tan da saklamış değildi; ancak baba da oğul da politika üstünde düşünceleri ne olursa olsun 'Sadık Fritz'in sadık kalmaya devam edeceğinden emindiler. Genç Bülow bir kere Herbert'e Holstein'ın Rus aleyhtarlığı konusundaki önyargısına nasıl katlandığını sorduğunda Herbert gülümseyerek, "Holstein her zaman palyaço ayrıcalığına sahiptir," demişti.

Holstein huzursuz genç Kayzer Wilhelm ile yaşlı Şansölye arasında bir çatışmanın yaklaştığını görüyordu. Hesapçı Birinci Danışman, Kayzer'in arkadaşı Kont Philip von Eulenburg'la yazışmaya başladı. Eulenburg'un aracılığıyla 1870'lerin eski Dışişleri Bakanı'nın oğlu genç Bernhard von Bülow'la da bağlantısı vardı. Bismarck düşünce Holstein kendi düzenlemelerini yaptı. Önerilen Dışişleri Bakanlığı'nı reddederek yerine Marschall'ı önerdi. Yeni ve deneyimsiz bir Şansolye ve yeni ve deneyimsiz bir Dışişleri Bakanı'yla Alman dış politikasının sarsılacağını ileri sürenler vardı. Holstein tüm kaygıları İmparatorluğun dış politikasının emin ve deneyimli ellerde olduğunu söyleyerek yatıştırdı. Kendi ellerinden söz ediyordu.

Ne Caprivi ne de Marschall diplomasinin evrensel dili olan Fransızca'yı bilmediklerinden yabancı elçilerle kolayca iletişim kuramıyorlardı. Caprivi namuslu ve inatçıydı, Marschall ise giderek güven kazanıyordu; ancak iki yıl sonra bile, 1892'de Avusturya Büyükelçisi Holstein'ın onayı olmadan ne Şansölye'nin ne de Dışişleri Bakanı'nın bir adım atamadıklarını söyleyecekti.

Bismarck'ın gizli diplomasisinin büyük dayanağı olan Garanti Antlaşması'nı yenilememe kararı emekli Şansölye'yi çılgına çevirmişti. Bunun sonucunda tecrit edilmiş Rusya'nın tecrit edilmiş Fransa'nın kollarına atılacağını doğru olarak tahmin etti. Kendi çevresinde, gizli antlaşmanın varlığını açıklayarak Avusturyalıların Alman sadakatine olan güvenlerini yıkma tehditleri savuruyordu. (Bismarck tehdidini 1896'da gerçekleştirdi; ama o zaman artık bunun fazla önemi kalmamıştı.) Holstein'ın sadakatindeki bu değişiklik ve antlaşmanın yenilenmemesinde oynadığı rol asla bağışlanmadı. Özellikle Herbert 'Sadık Fritz'i bir hain olarak görüyordu. Her iki Bismarck'ın istifalarından sonraki hafta Holstein, Caprivi'ye arşivden gizli antlaşmayı getirdiğinde özel eşyasını binadan çıkarmakta olan Herbert çılgına döndü. Hemen Holstein'a bir not iletti: "Geçmişte olsaydık seni en ağır bir şekilde cezalandıracağım bir suç işledin. Beni zamanı geçmiş biri olarak görmekte fazla acele ettiğini söyleyebilirim." Biraz sonra Herbert, Holstein'la merdivende karşılaşınca eski arkadaşına ciddi bir selam verip hiç konuşmadan yanından geçip gitti. Herbert'in ayrılmasından sonra iki adam arasındaki gerginlik artarak karşılıklı bir düşmanlığa dönüştü. Prens Bismarck'ın görevden alınmasından sonra Berlin, Saray Partisi ve Bismarck Partisi olarak ikiye bölündü, Bütün bu uzun yıllar boyunca Holstein birincilerle ilişkiye girmemesine rağmen, ikincilerden de sürekli nefret gördü. Bismarck'ın 1897'de Ölümüne kadar Holstein'ın tek uğraşı Kayzer'le Bismarck'lar arasında bir barışmayı önlemekti. Bismarck'lardan birinin başa geçmesinde yuvarlanacak ilk kellenin kendisininki olduğunu biliyordu.

Otto ve Herbert von Bismarck geri dönmediler. Friedrich von Holstein yıllarca Wilhelmstrasse 76'nın alt katındaki küçük odasında, masasının başında oturdu. Sabahları kapıyı anahtarıyla açar, masanın başına geçip oturur ve en az on iki saat sürecek çalışma gününe başlardı. Ağır ağır çalışırdı, sonlara doğru gözlerindeki perdelerden de rahatsız olmaya başlamıştı. İçeri sadece kuryeler girer, evrak alıp bırakırlar ve yine sessizce çıkarlardı. Yılların geçmesine karşın onun alışkanlıkları hiç değişmedi. Oturduğu yerden şansölyelerin, dışişleri bakanlarının, bakan ve elçilerin değiştiklerini seyretti. Bir tek o yerinde kalıyordu.

Hiç görülmeyen bu insan bir efsane olmuştu. Şansölyeler ve dışişleri bakanları ona bağımlıydılar. Onlar için her işi yapar, İmparator'a raporlarını, yapacakları konuşmaları yazar, mesajlarını gönderirdi. Dışişleri Bakanlığı memurları onun belleği karşısında dehşete düşerlerdi; hangi belgede ne olduğunu, o konuda ne yapıldığını ve her bir kâğıdın ne içerdiğini ezbere bilirdi.

Holstein öğlen yarım saat işine ara verir, Hotel du Rome'dan gönderilen hafif bir yemeği yerdi. Akşam saat dokuzda masa lambasını söndürür, kapısını kilitler, Französischstrasse 48'deki Borchardt Restoranı'nın yan kapısına kadar yürürdü. Burada özel bir odası vardı. Holstein damak zevki olan, iyi şaraplara düşkün bir insandı. Mutfağa verdiği talimat diplomatlara verdiği emirler kadar titiz ve kesindi; lokantanın aşçısı ve şef garsonu Wilhelmstraasse'deki memurlar kadar korkarlardı kendisinden. Holstein geceyarısına doğru bir araba çağırtırdı. Holden geçip sokağa tek başına çıkması için diğer müşterilerin çıkışları geciktirilirdi.

Zamanla sosyetenin Holstein'ı boykotu da sona erdi. Artık kabartma armalı davetiyeler gelmeye başlamıştı, ama bu kez de Holstein sosyeteyi boykot ediyordu. Grossbeerenstrasse'de üç küçük odada yaşarken, konukseverliğini ancak Borchardt'a üç beş kişi davet ederek gösteriyordu; özel ilgi duyduğu kişiyi ise Berlin ormanlarında yaptığı uzun yürüyüşlerden birine çağırırdı. Kayzer ve Saray da Holstein'ın boykot ettikleri arasındaydı. İmparator'un doğum gününde Berlin Sarayı'nda tüm devlet ileri gelenlerine ve yabancı elçilere bir davet düzenlenmişti. Birinci Danışman Baron von Holstein davetlere her zaman çağırılırdı. Ama yanıt hep aynıydı: "Geheimrat Holstein bağışlanmasını diliyor. Saraya giyecek elbisesi yoktur." Holstein o kadar ayrı yaşardı ki, II Wilhelm, 1893'te tahtta beş yılını doldurduğunda kendisini hâlâ görmemişti. Kayzer bir gün Avusturya Büyükelçisi'ne şöyle dedi: "Dışişlerinde çok esaslı bir memurum olduğunu duydum: Herr von Holstein. Ama ne yazık ki, bugüne kadar kendisiyle tanışma fırsatını ele geçiremedim." Holstein bu mesafeyi korumak istiyordu. Bir kere Kayzer'in Dışişleri Bakanlığı'na gelmekte olduğunu duyunca Londra'da görevli olan ama o sırada Berlin'de bulunan Baron Hermann von Eckardstein'ı öğle yemeğine çağırdı. Holstein yemekte üç saat konuştuktan sonra dostuyla Unter den Linden'e kadar yürüdü, orada bir polise Kayzer'in geçip geçmediğini sordu. Geçmediğini öğrenince Eckardstein'i bir saat daha yürüttü, sonra da genç diplomatı tehlikenin geçtiğini öğrenmek için önden Dışişleri'ne gönderdi. Wilhelm tahta geçtikten on altı yıl sonra, 1904

Kasımı'nda Holstein'la resmen tanıştı. O zaman Şansölye olan Bülow ikisini bir yemekte bir araya getirmişti. Karşılaştıklarında Wilhelm ördek avından söz etti.

'Gri Varlık' ve 'Cizvit İmparator' gizli krallığını böyle yönetiyordu. Kendini işine adamıştı, iktidara tapıyordu, sinsi ve kuşkuluydu. Çok zekiydi. Bir şey ne kadar doğal ve göz önünde olursa ondan o kadar çok kuşkulanırdı. Eckardstein anılarında şöyle yazıyor: "Kendisinin başlattığı ve özellikle ilgilendiği önemli görüşmeleri, öteki tarafın isteklerini kabul etmeye hazır olduğunu öğrenince, hemen kestirirdi. Holstein'ın bir şeyi, ancak öteki taraf istemediği zaman isteyeceği, bir kural olarak kabul edilebilirdi." Holstein'ın ağı Alman diplomasisinin tümünü kapsıyordu. Özel casusluk sistemini geliştirmiş, mesleklerinde ilerlemek isteyen memurların meslektaşları ve amirleri hakkında kendisine bilgiler vermelerini özendirmişti. Kötü dedikodu ustasıydı ve zehirli imaları çevresine iletmekten büyük zevk alırdı. Holstein'ın kendisi kolay kolay incinmezdi; heyecanlandığı zaman insanın gözlerinin içine bakmaz, sağ elinin parmakları açılır kapanırdı. Hakaretleri asla unutmazdı. "Herif bugün beni selamlamadı," dediği zaman bu suçu işleyenin karşı kaldırımda olduğu, uzağı görmediği ve o anda aksi yöne bakmakta olduğu türünden mazeretleri kabul etmezdi. Philip Eulenburg'a bir gün şöyle demişti: "Bana karşı çalıştığını görüyorum. Sana pençelerimi göstermek zorunda kalacağım." Kayzer bile Holstein'ın mutlak sadakat isteminden kurtulamazdı: "Majesteleri... (Holstein'ın nefret ettiği bir Dışişleri yetkilisine) bir şey yapmazsa, o zaman düşmanlarımın safına geçmiş demektir." Holstein'ın aşırılıklarına örneklerden biri de Türkiye ve İspanya'da Alman büyükelçiliği yapmış olan Johann Maria von Radowitz'e karşı davranışıydı. Bir keresinde Radowitz ile aynı madalya listesinde yer almışlardı. Holstein'a boynuna geçirilecek bir Haç, Radowitz'e de göğüse takılacak bir madalya verildiğinde onu asla bağışlamamış ve meslek yaşantısını patolojik bir nefretle izlemişti. Bülow şöyle diyor: "Arnim olayından beri Holstein hiç toplum içine çıkmamış, nişanlarından birini bile takmamış olduğundan, hatta bir smokini bile bulunmadığından bu öfkesi saçmaydı."

Holstein'ın dış politikada etkisi 1906'da yerini kaybedene kadar devam etmiştir. Philip Eulenburg, Holstein'a hakkını vermektedir: "Ne Caprivi, ne Hohenlohe, ne de Bülow, Holstein'ın desteği olmadan bir tek karar bile çıkarmış değillerdir. Caprivi ve Hohenlohe'nin dış politikaları sadece Holstein'ın dış politikasıydı." Eulenburg bunun nedenini de şöyle açıklıyor: "Holstein'ın yeteneğinden vazgeçilemezdi.

Uluslararası önemde karmaşık sorunları onun gibi anlayan yoktu... İmparator ve devlet için onun hoş tutulması gerekiyordu; tipkı aksi huylu, hatta tehlikeli bir köpeğin burnunun koku alma hassasiyetinden dolayı hoş tutulduğu gibi."

Holstein'la önce Dışişleri Bakanı, sonra da Şansölye olarak dokuz yıl çalışan Bülow, Birinci Danışman'a dikkatle yaklaşmaktadır: "Holstein'ın entrikaları yüzünden Bakanlıktaki durum çok güçtü. Tüm olağanüstü kalitelerinin yanı sıra kıyas kabul etmez bir entrikacıydı... patolojik bir güvensizlikle doluydu." Bülow da bir köpek örneği vermiştir: "Holstein evi hırsızlara karşı koruyan ama efendisinin bacağını ne zaman ısıracağı belli olmayan bir bekçi köpeği gibiydi." Bülow Anılar'ında daha vahşi bir hayvan seçmiştir: "Otuz yıl süreyle büyük Prens'e (Bismarck) herkesten yakın olan Geheimrat von Holstein, körükörüne nefretiyle, bana göre parmaklıklar arkasında tutulması gereken kurnaz bir kurda benzerdi." En zalim tanımı da Eulenburg yapmıştır: "Bülow ile ona 'sansar' derdik; çünkü sansar tüm kümesi öldürmeden durmak bilmez."

Holstein İngiltere'ye karşı dikkatli ve dostça bir Alman politikası izlenmesinden yanaydı. Fransa ile Rusya arasında kalan Almanya'nın, Almanya, Avusturya ve İtalya Üçlü İttifakı ile, yeni ortaya çıkan Almanya aleyhtarı Fransa ve Rusya İkili İttifakının arasında, denge rolünü oynaması gerektiği yönündeki Bismarck'ın görüşüne katılırdı. Bir gün İngiltere de Üçlü İttifaka katılmaya ikna edilebilirdi. Bu arada İngiltere'nin tecrit edilmişliğini koruması yeterliydi. Holstein İngiltere'nin, Almanya'nın düşmanlarına katılma olasılığını aklına bile getirmiyordu; İngiltere ve Fransa ile, İngiltere ve Rusya arasındaki düşmanlık öylesine derindi ki, Birinci Danışman bu ülkelerin arasında bir köprü kurulabileceğini aklından bile geçirmezdi.

İngiltere ile anlaşma, Avrupa'da Alman üstünlüğünü sağlamanın yanı sıra, denizaşırı ülkelerde Alman emellerinin ılımlılığını gerektiriyordu. Almanya saldırgan bir sömürge politikası ya da Alman Donanması'nın aşırı büyümesiyle İngiltere'yi korkutup kışkırtmamalıydı. 1870 ve 1880'lerde İngiltere küçük bir Alman filosunun eğitilmesinde yardımcı olmuştu; İngiltere 1880'lerde Bismarck'ın kısa sömürgecilik serüvenini desteklemişti. Denizaşırı ticarette Alman gemileri ve tüccarları Kraliyet Donanması'nın korumasından yararlanıyorlar, İngiliz sömürge pazarlarına girebiliyorlardı. Holstein daha fazlasını istemek için bir neden görmüyordu.

Caprivi, Şansölye olduktan sonra Holstein'ın tavsiyesi üzerine Lord Salisbury'ye bir mektup yazarak İngiliz Başbakanı ile dostane ilişkiler ve yakın işbirliği yapmaktan memnunluk duyacağını bildirmişti. Caprivi aynı anda Londra'daki Hatzfeldt'e, Gladstone ile Liberallerin iktidara gelmelerinden ürken Alman hükümetinin, 'Lord Salisbury'nin makamında kalabilmesi için görevlerini hafifletme ihtiyacının göz önünde bulundurulmasını,' dilediğini yazmıştı. Hohenlohe'nin Şansölye olması Almanya'nın, İngiltere politikasını ya da Holstein'in Wilhelmstrasse'deki etkinliğini etkilememişti. İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya asla katılmayacağına olan inancı 1897'ye kadar devam etti; İngilizlerin o devletlere olan düşmanlığı çok güçlüydü.

Bülow ve Weltmacht

İmparatorluğun ilanından sonraki yirmi yılda Almanya'nın nüfusu ve ekonomik gücü sürekli artmıştı. Sonra 1890'lardan başlayarak Alman nüfus ve sanayi temelinde bir patlama oldu. 1871'de Büyük Britanya nüfusu (İrlanda dahil) 31 milyondu; yeni Alman İmparatorluğu'nda ise 41 milyon kişi vardı. Yirmi yıl sonra, 1891'de, Britanya nüfusu 38, Almanya'nınki 49 milyona çıkmıştı. Büyüme oranlari bundan sonra değişti. İngilizlerin sayısı 1901'de 41, 1911'de 45 milyona yükseldi. Ama Alman nüfusu 1900'de 56 milyona ve 1910'da 65 milyona çıktı. Fransa ile kıyaslama ise daha ciddiydi: Alman nüfusu 1891-1910 arası 49 milyondan 65 milyona çıkarken, Fransız nüfusu 37 milyondan 39 milyona çıkmıştı.

Kömür ve çelik üretimi rakamları da aynı derecede dramatikti. 1871'de İngiliz kömürü yılda 112 milyon tonla dünya pazarlarına egemendi; dünyanın ikinci büyük kömür üreticisi Almanya ise yılda sadece 34 milyon ton kömür çıkartıyordu. 1890'da Alman kömür üretimi İngiltere'ninkinin yarısına erişmişti ve 1913'te eşit olmuşlardı. Ağır sanayi ve savaşın önemli unsuru olan çelik üretimindeki çelişki daha da çarpıcıdır. İngiltere 1890'da yılda 3.6 milyon ton, Almanya da onun üçte ikisi kadar çelik üretiyordu. 1896'da Almanya'nın çelik üretimi İngiltere'yi geçti. Almanlar 1914'te İngiltere'nin iki katı çelik ürettiler (6.5 milyon tona karşılık 14 milyon ton).

Ekonomik gücün ölçüldüğü her kategoride ve istatistikte aynı şey görülüyordu. Gümrük engelinin kalkması, demiryollarının yaygınlaşması, hızlı kentleşme, kimya ve elektrik sanayilerinin gelişmesi, dünyanın ikinci büyük ticaret filosunun ortaya çıkması, deniz aşırı ticarette patlama, yaygın dış yatırımlar ve bunların yanı sıra eşsiz yetkinlikte büyük bir ordu, Avrupa kıtasına egemen bir devlet yaratmıştı. Bu kabaran güç, bir milli kader duygusunu da beraberinde getirmişti. Genç, kendine güvenen ve hırslı Alman İmparatorluğu öteki güçlü devletlerin yolunu izlemeye başladı.

[1880 ile 1900 yılları arasında nüfusu 50 milyondan 75 milyona çıkan Birleşik Devletler de bu yoldaydı. Amerikalılar bir kıta fethetmişler, dünyanın en büyük sanayi ekonomisini yaratmışlar ve denizaşırı ülkelere yayılmayı amaçlıyorlardı. Weltmacht'ın, Alman İmparatorluğu'nun

açıklanmış politikası olmasından bir yıl sonra (1898) Birleşik Devletler, İspanya'yı yendi ve Filipinler'le Porto Riko'yu yuttu.]

Yayılma bir prestij konusu ve refah ölçüsü olmuştu. Hükümetin, sanayinin, basının ve meslek kuruluşlarının ileri gelenleri 1897'de Almanya'nın nüfus patlamasının ve sinai büyümesinin, hammadde kaynakları ve mamul mal pazarları olarak sömürgelere ihtiyaç gösterdiğinde fikir birliğine vardılar. Reich dünyanın dört yanında İngilizler gibi ticaret limanlarına, deniz üslerine ve kömür istasyonlarına sahip olmadığı takdirde ekonomisi ve büyümesi duracaktı. Böylece dünya gücü, Weltmacht, politikası doğdu. Bernhard von Bülow, Weltmacht'ın mimarlarından Amiral Alfred Tirpitz'e konuyu günlük dilde açıkladı: "Sorun sömürgeleştirmek isteyip istemediğimiz değil, istesek de istemesek de sömürgeleştirmek zorunda olduğumuzdur. Almanya'nın Westpolitik'ten vazgeçmesini söylemek bir babanın oğluna, 'Ah, ne olur da büyümesen, yoksa sana uzun pantolon almak zorunda kalacağım,' demesine benzer." Tirpitz daha açıksözlüydü: Almanya'nın denizaşırı yayılması, bir doğa yasası kadar karşı konulmazdı.'

Buna itirazlar da vardı. Alman Sosyal Demokrat Partisi liderleri Wilhelm Liebknecht ve August Bebel, Almanya'nın geleceğinin denizaşırı yayılma yerine yurtiçi sosyal sorunların çözümlenmesine dayanması gerektiğini iddia ediyorlardı. Onların itirazları emperyalistleri daha çok teşvik etti: İlerleme politikası en azından kısmen, Alman halkının ve Alman işçilerinin dikkatlerini, yurttaki sosyal ve politik sorunlardan kaydırmak için planlandı. Almanya'nın sahip olduğu sömürgelerin İmparatorluğa, ne prestij ne de bir yarar getirdiği iddiası ise gözardı edildi. Yoksul sömürgelerin bile Alman bayrağına toprak kattığı ve bunlarda daha iyiye doğru bir gidiş olabileceği söylendi. Dünyanın yerleşmek için uygun bölgelerinin çoğunun başka Avrupalı devletlere ait olduğu iddiası da programı önleyemedi. Politikası Alman ırkının yaşadığı her yerdeki halkın birleşmesi olan Pan-Germen Birliği'ni kuran Ernst Hasse şöyle diyordu: "Tarihin alışılagelmiş yalanlarından biri, dünyanın şimdiden bölünmüş olduğudur. Oysa tarih dünyanın tekrar tekrar bölünmesinin kaydından başka bir şey değildir... Biz geleceği ihtiyacımıza göre biçimlendirmek için, başkalarına ait olsa da, toprak istiyoruz." Bu doktrinin bir eki de şuydu: Eğer Almanya'nın katılmadığı bir toprak değiştokuşu yapıldığı ya da sömürge sınırları değiştiği takdirde, Almanya'nın ilgili devletlerden toprak 'ödünü' istemeye hakkı vardı.

Ülkelerinin iddialarının haklılığına inanan Alman çoğunluğu dünyanın Alman isteklerini karşılaması gerektiğine de inanıyorlardı. Başka devletler, örneğin İngiltere buna karşı çıkacak olursa Almanya'nın onların icabına bakacak gücü vardı. Berlin Üniversitesi'nden Profesör Schiemann, 6 Ocak 1897'de bir gazetede şöyle yazıyordu: "Almanya'nın kıtanın en güçlü devleti olduğu ve bunu öğretmek için gerekeni yapmaya hazır bulunduğu gerçeğine en az uyum sağlayan devlet İngiltere'dir."

Almanya'da profesörler Hohenzollern monarşisinin görkemini, yurtseverce boyun eğmenin gereğini, Alman yayılmacılığının tarihi kaçınılmazlığını ilan ettiler. Bunların içinde en etkin olanı, Berlin Üniversitesi'nde Tarih Profesörü Heinrich von Treitschke'ydi. Beş cilt halinde basılan 19. Yüzyıl Alman Tarihi'nde ve 1880'lerde ve 1890'larda üniversitede verdiği derslerde Treitschke, devletin gücü ve üstünlüğü ideolojisini öğretiyordu. Saksonyalı soylu bir ailenin oğlu olan ve sağırlığı yüzünden askerlik mesleğine giremeyen Treitschke savaşı 'Ilahi Fikrin' aracı olarak görüyordu. "Bir millet sadece bir savaşta gerçek bir millet olur," diye yazıyordu. "Sadece bir anavatan fikri için ortak büyük eylemler bir milleti bir arada tutabilir... Sosyal bencillik bunun önünde durmamalıdır... Birey kendini unutmalı ve bir bütünün parçası olduğunu hissetmelidir; bütünle karşılaştırınca kendi yaşamının ne kadar önemsiz olduğunu görmelidir..." Devletin en büyük görevi gücünü geliştirmek ve kullanmaktı. Treitschke dersinde, "Devlet bir Sanat Akademisi değildir! Devlet Güç'tür!" diye bağırıyordu. Kendinden geçmişçesine söylenen bu sözler üzerine dinleyicileri coşuyor, kendisini alkışlıyordu. Treitschke'nin bu sarhoş edici ve büyüleyici belagatı, Alman İmparatorluğu'nun yeni politikasına felsefi bir kılıf oluşturuyordu.

Kayzer'in Bahriye Kabinesinin başkanı Amiral Georg von Müller 1896'da Treitschke'nin felsefesini pratik ve çağdaş koşullara uydurdu. Müller, Kayzer'in kardeşi Henry'ye şöyle yazıyordu: "General Caprivi, Almanya'nın bir Dünya Devleti olma fırsatının olmadığına inanıyordu ve bu nedenle politikası Avrupa kıtasındaki durumumuzu korumaya yönelikti. Bunun için de orduyu güçlendirerek ve Donanmanın rolünü, kıyıları savunmayla kısıtlayarak, mantıklı bir politika izliyordu. Ve yine bu nedenle Almanya'nın Avrupa'daki durumunu tehdit eden Rusya'ya karşı doğal müttefiki İngiltere'yle iyi ilişkiler ariyordu." Müller, 1896 yılından sonra Caprivi'nin politikasının gözden düştüğünü ve bununla 'alay edildiğini' söylüyordu: "Alman halkı kendi

yetenekleri ve hatta yayılma görevleri konusunda tümüyle farklı bir görüşü benimsemeye başlamıştır... Düsturumuz ya hep ya hiç olmalıdır. Ya milletin toplam gücünü, büyük bir savaş demek olsa bile, acımasızca kullanırız, ya da sadece bir Avrupa devleti olarak kalırız." Müller bu seçimin ilk başta rahatlık ve güvenlik sağlayacağını ama sonuçta kaçınılmaz olarak ekonomik boğulmaya, yozlaşmaya ve geri kalmaya götüreceğini söylüyordu: "Weltpolitik şunu anlamıştır ki, dünya tarihi şimdi ekonomik mücadelenin hâkimiyeti altındadir, Merkezi Avrupa giderek küçülmektedir ve burada yaşayan insanların serbest yayılması... İngiltere'nin dünya egemenliği yüzünden... kısıtlanmıştır. Savaşın amacı, yayılma ihtiyacı duyan merkezi Avrupa ülkelerinin gereken sömürgeleri elde edebilmek için İngiltere'nin bu dünya egemenliğini kırmaktır." Müller, İngiltere'ye karşı hemen harekete geçilmemesi konusunda dikkat tavsiye ediyordu. Alman donanması önemsizdi ve kendisine göre Almanya ilk başta İngiltere'yle ittifaka girerek bazı sömürgeler elde etmeliydi. Sonucu da şöyle tahmin ediyordu: "Bu Germen asıllı iki dünya imparatorluğu, hangisinin egemen güç olacağını tayin için kaçınılmaz bir şekilde bir savaşa gideceklerdir."

Weltmacht'ın en ileri gelen savunucusu, filozofların, tarihçilerin, bakanlarla diplomatların, çelik krallarının ve bankacıların üzerindeki Kayzer II. Wilhelm'di. Wilhelm rolünü politik olduğu kadar mistik bir açıdan görüyordu: Dünya Gücü kendisinin, egemenlik Kutsal Hakkı'nın bir uzantısıydı. I. Wilhelm ve adamı Bismarck, bir Alman İmparatorluğu ve bir Alman Kayzer'i yaratmışlardı. Şimdi II. Wilhelm ve onun adamları Alman İmparatorluğu'nu Dünya Kayzeri'nin yönetiminde bir Dünya İmparatorluğu'na dönüştüreceklerdi. II. Wilhelm 1898'de Avuturya büyükelçisine, "Almanya'nın eski Avrupa'nın dar sınırları ötesinde yapacak büyük görevleri vardır," diyordu. Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yirmi beşinci yıldönümünde, 18 Ocak 1896'da, II. Wilhelm "Alman İmparatorluğu artık bir dünya imparatorluğu olmuştur," dedi.

Wilhelm 1901 Aralık ayında şimdi Kral VII. Edward olmuş olan dayısına şöyle yazıyordu: "Ben Alman dış politikasının tek yapıcısı ve efendisiyim ve hükümet artık beni izlemelidir... Hükümetiniz bunu asla unutmasın..." Bu ne tümüyle doğru, ne de tümüyle yanlıştı. Alman anayasası Şansölye seçiminde tek sorumluluğu İmparator'a veriyordu; Şansölye, Dışişleri Bakanlığı'nın yardımıyla dış politikanın uygulanmasından sorumluydu. Belirli bir dış politikadan hoşlanmayan bir Kayzer onu atar ve yerine bir başkasını getirebilirdi. Wilhelm'in

görüşüne göre dış politika doğrudan doğruya hükümdarlar arasında görüşülecek bir konuydu. Ancak Wilhelm günlük işler sırasında en yetenekli hükümdarların bile şansölyelerden, başbakanlardan, dışişleri bakanları ve diplomatlardan yardım görme ihtiyacı duyduklarını bilirdi. Kendi fikir ve ilhamlarını işler bir politika haline getirecek birini şansölye olarak istiyordu; kendi İmparator iradesinin yetenekli uygulayıcısı ve sadık hizmetkârı olacak birini. İnatçı Caprivi ile yaşlı Hohenlohe kendisini düş kırıklığına uğratmışlardı. Şimdi Philip Eulenburg'un yardımıyla doğru olan kişiyi bulmuştu. Wilhelm, "Bülow benim Bismarck'ım olacak," dedi. Bülow bu kehâneti haklı çıkarmak için elinden geleni yaptı. Eulenburg'a 1896'da yazdığı bir mektupta, seçildiği takdirde kendisini hükümdarın yürütme organından farklı bir şey olarak görmeyeceğini yazdı. Eulenburg'a, "Benimle birlikte, iyi anlamda kişisel yönetim gerçekten başlayacaktır," dedi.

Bernhard von Bülow için büyüklükten başka her niteliğe sahip olduğu söylenmiştir. Önce üç yıl Dışişleri Bakanlığı, sonra da dokuz yıl Alman İmparatorluğu Şansölyeliği yapan von Bülow, İmparatorluk Almanyası'nın çıkardığı en zarif ve kozmopolit siyasi kişiydi. Bülow geniş kültüre sahip, pek çok dili kusursuzca konuşan, uluslararası sosyeteye rahatça giren tam bir diplomattı. Politikacı olarak sonsuz klasik benzetmeleri, ince esprileri ile politik muhaliflerinin bile gözlerini kamaştırırdı. Paris'i seven, İtalya'yı Almanya'nın çoğu yerine, hatta Berlin'e yeğleyen yurtsever bir Almandı. Bülow'un, 'Alman'dan çok Latine benzediği... yeni dostlar edinen, düşmanı olmayan, alımlı ve zarif...' olduğu yazılıyordu.

Bu görüntü ardında Bülow'un yaşamının itici güçleri olan kendini beğenmişlik ve hırs vardı. Bülow'un çalışmalarının karakteristikleri tembellik ve alaycılıktı. İktidara sahip olmak için acımasız davranır, ama onu bir kere ele geçirdikten sonra görevlerini aksatır, ayrıntılardan nefret eder, astlarını kendi hallerine bırakırdı. Reichstag'da gösterişli zaferler elde eden bu parlak tartışmacı, kürsüden inerken kendisine muhalefet edenlerden olduğu kadar kendisini destekleyenlerden de küçümseyerek söz ederdi. Dalkavukluğu bir sanat haline dönüştürmüştü, ama sırtını çevirir çevirmez az önce övdüğü kişiyi hakaret ve alaylara boğardı. Kısacası Bülow kendi istediğini elde ederdi; bir gözlemci onun her bir kapana kendi sevdiği peyniri koyarak pek çok fare yakaladığını söylemiştir. Alman dış politikası dokuz yıl boyunca amacı, vicdanı, cesareti ve kendi görüşü olmayan bir insanın elinde kalmıştı. Ne istediğini bilen insanların eline doğru kayan güç, şimdi Bülow'un parmakları

arasından kayıp gidiyordu. Bu gücü kullananlar Holstein, Kayzer ve Alfred von Tirpitz'di.

Bülow'a yakın olanlar onun yaşamdaki bu kaygan rolünü izlerken gördükleri şeye hem hayranlık hem de tiksinti duyarlardı. Dışişleri Bakanlığı'nda Politik Danışman olan Alfred von Kiderlen-Waechter, Bülow'a 'yılan balığı' demiştir.Bunu duyan Tirpitz, Bülow'la kıyaslandığında 'yılanbalığının sülük olduğunu' söylemişti. Holstein, Bülow'un hazmedebileceğinden çok Makyavel okuduğunu iddia ediyordu. Bir başka çağdaşı da, 'o parlak boyanın altında sıvadan başka bir şey yok,' demekteydi. Bülow'un akrabaları bile Bernhard'ın kusurları olduğunu kabul ediyorlardı. Küçük kardeşi Adolf şöyle diyordu: "Karakteri kişiliğinin boyutuna erişebilseydi esaslı bir insan olurdu." Bülow'un aristokrat İtalyan kaynanası damadının saçma derecede abartılı özgüveniyle şöyle alay ediyordu: "Bernhard her şeyi bir sır havasına sokar. Kolunuza girip sizi pencerenin önüne çeker ve, 'Kimseye söyleme ama aşağıda işeyen küçük bir köpek var,' der." Bülow'un ay.dınlık ve karanlık niteliklerinin tümü Anılar'ında ortaya çıkmaktadır. Yayınlanmasını ölümünden sonraya bilerek bıraktığı bu dört ciltlik eserinde kendi ününü diğer herkesi karalayarak yüceltmeye çalışmıştır. Ancak kendini beğenmişlik ve kötü niyetle dolu bu sayfalar, Bülow'un şöhretinde onarılmaz yaralar açmıştır. Bülow'un kamuoyu önünde övgüsünün ve özel yaşamında zehirlerinin hedefi olan Kayzer II. Wilhelm, pek az yaptığı esprilerinden birinde, Bülow gibi önce ölen sonra intihar eden başka kimseyi tanımadığını söylemişti.

Bu ince yapılı, yuvarlak yüzlü, gülümseyen mavi gözlü, bakımlı bıyıklı gencin, daha ilk baştan İmparatorluk Almanyası'nda yükseleceği belliydi. Bülow 3 Mayıs 1849'da Elbe üzerindeki Altona kenti yakınlarında, Klein Flottbeck'te doğdu. Annesi Hamburglu, babası Danimarka kordiplomatiğine mensup ve Frankfurt Federal Meclisi'nde, Holstein ve Lauenburg dükalıklarını temsil eden bir Mecklenburg soylusuydu. Bismarck da Frankfurt'ta Prusya Kralını temsil ediyordu. Bernhard von Bülow yedi yaşındayken Bismarck'ın oğullarıyla oyun oynardı. Sonraları Herbert Bismarck'ı, 'yaşamımdaki en yakın dost,' diye tanımlamıştır. Anılar'ında, Bülow'un Herbert'i sunuş biçimi, tekniğinin tipik bir örneğidir: 'Yaşamımdaki en yakın dost,' dediği cümlede hoş olmayan bir hikâye anlatmaktadır: "Herbert'i ilk olarak Frankfurt'ta Neue Mainzerstrasse'deki evimizin bahçesinde oynarken hatırlıyorum... yanımızda kardeşi Bill ve Christa adında küçük bir kız vardı... Her iki kardeşte de Alman zalimliğinin izleri görülüyordu.

Herbert ile Bill, Christa'nın bir kurbağayı öpmesini istiyorlardı..." Bernhard çocukluğunda Danimarkalı Prens Christian'ın ailesiyle ziyarete geldiği Frankfurt yakınlarındaki Rumpenheim şatosunda da bulunmuştu. Orada daha sonra Galler Prensi ile evlenerek İngiltere Kraliçesi olacak Prenses Alexandra'yla oynardı. Bülow onu 'incecik beli, havalı yürüyüşü olan güzel bir kız' olarak hatırlar. Yetişkinliklerinde bir araya geldiklerinde Prenses, Bülow'un ziyaretlerini ve oyun oynarken onun kendisini dövüp tırmaladığını hatırlamıştır.

Bernhard on üç yaşına geldiğinde babası Frankfurt'taki görevinden ve Danimarka kordiplomatiğinden istifa ederek Mecklenburg Grandükü'nün Başbakanı oldu. Aile Neustrelitz'e taşındı. Dadıları sayesinde kusursuz İngilizce ve Fransızca öğrenmiş olan Bernhard orada liseye, daha sonra Lozan, Leipzig ve Berlin'de üniversiteye gitti. Fransız-Prusya Savaşı'nda gönüllü oldu, Kral'ın Hussar Alayına katıldı. 1870 Aralığı'nda bölüğü Amiens yakınlarında elli Fransız piyadesine saldırdı. Bülow bir Fransız askerini devirdi, kılıcıyla kafasını yardı, düşmanının 'sendeleyişini, devrildiğini, ağzının takırdamasından sonra ölümünü' seyretti. Bülow savaş sonunda teğmenliğe terfi etmişti, ama albayının orduda kalma önerisini kabul etmedi. Kendisini daha önemli fırsatlar bekliyordu.

Bismarck 1873'te eski Frankfurt'lu meslektaşı baba Bernhard von Bülow'u İmparatorluk Dışişleri Bakanlığı'na getirdi. Bülow 1879'da ölene kadar altı yıl bu görevde kaldı. Baba Bülow sert, dakik ve yorulmak nedir bilmeyen bir insandı. Bismarck, kendisine sadakatı ve Dışişleri Bakanlığı'nın, Şansölye'nin iradesinin araçlarından başka bir şey olmadığı görüşü nedeniyle ona çok değer verirdi.

Babasının Dışişleri Bakanı olduğu yıl, genç Bernhard von Bülow da Alman kordiplomatiğine girdi. Savaşta kahramanca çarpışan ve babasının İmparatorluk Dışişleri Bakanı olduğu bu gence sarayın, sosyetenin ve yabancı elçiliklerin kapıları ardına kadar açıktı. Bülow'un ilk görevleri kısa süreli oldu. Roma'ya, St. Petersburg'a, Viyana ve Atina'ya gitti. 1876'da Alman Büyükelçiliği'nin önce İkinci, sonra Birinci Sekreteri olarak Paris'e gitti ve orada altı yıl kaldı. 1884'te Londra'ya atanmasını beklerken ikinci kez St. Petersburg'a gönderildi. Almanya'dan ayrılmadan önce birkaç gün kalması için Varzin'de Bismarck'lara davet edildi. Bülow'un bir Alman çiftçisininkine benzettiği yemek sofrasında Prenses Bismarck kendisine

güzel şeyler sunup Prens'in sert Kulmbach birasından ikram etti. Yemekten sonra ailece oturup Berlin dedikoduları yaptılar. Şansölye ertesi sabah Bülow'la St. Petersburg görevi hakkında konuşmaya geldi. "Odamda mükellef bir kahvaltı ederken Prens içeri girdi. Karşıma geçip otururken, 'Seni rahatsız etmeyeyim. Yumurtalarını ye. Umarım iyi kaynatılmışlardır,' dedi." Bismarck, Bülow'un, Londra yerine

Rus başkentine gönderilmesinden duyduğu düş kırıklığını anladığını söyledi. "Ama durumumuzun ve tüm politikamızın ağırlık noktası Rusya ile ilişkimizdir... Bu nedenle şu anda bizim için en önemli diplomatik görev St. Petersburg'dadır. Seni o nedenle oraya atadım." Bülow, Bismarck'ı dikkatle dinledi ama kahvaltısını da yarıda kesmedi. O öğleden sonra birlikte gezintiye çıktığı Bill Bismarck ona şöyle dedi: "Babam senin hakkında iyi şeyler söyledi. Hele sakin bir şekilde yumurtalarını yemeye devam etmen çok hoşuna gitmiş. 'Sinirleri sağlam. Kendisi çok hoşuma gitti,' dedi."

Yukarı doğru bu pürüzsüz yolda Bernhard von Bülow yeni bir ün daha kazanmaya başladı. Görüntüsünün ardında hırs ve oportunizm görülüyordu. Bülow önemli kişilere yazdığı özel mektuplarında amirlerinin başarılarını üstleniyor, onların başarısızlıklarından kendisini uzak tutmaya çalışıyordu. General von Schweinitz emrinde Birinci Sekreter ve Danışman olduğu St. Petersburg'dan Dışişleri'ne yazdığı mektuplarda bir dizi şikâyet yer almaktaydı. Büyükelçi Schweinitz'in alingan, hilekâr, egoist ve Rus olaylarının analizinde beceriksiz olduğunu ileri sürüyordu. Ancak ne yazık ki, hem Kayzer I. Wilhelm hem de Bismarck, Schweinitz'i tutmaktaydılar. Bülow'un ilerlemesi ve taktikleri Wilhelmstrasse'deki dikkatli ve kuşkucu bir göz tarafından dikkatle izlenmekteydi; Friedrich von Holstein şöyle yazıyordu: "Bernhard Bülow'un yüzünden hemen hemen hiç eksiltmediği bir gülümsemesi, kaçamak bakışları var... Zihinsel yetenekleri delici değil ancak makul. Kendine özgü yedek fikirleri yok... başkalarının fikirlerini alıp kaynağını belirtmeden kendisinin fikirleriymiş gibi ileri sürüyor." Kendisi entrika ustası olan Holstein, Bülow'un tekniğinin de hakkını vermektedir: "Bülow iki kişiyi birbirine düşürmek istediğinde birine gidip imalı bir gülümsemeyle, 'Falanca senden hoşlanmıyor,' der. Bu basit ve hemen hemen her zaman başarılı olan bir yöntemdir." Holstein başka bir taktikten de söz eder: "Birkaç gün önce Bülow bana Herbert'e gönderilmek üzere mühürlenmemiş bir mektup gönderdi. Mektubu ben mühürleyip Herbert'e verecektim." Bülow 1885'te Prens Hohenlohe'nin Paris Büyükelçiliği'nden alınması için entrikalara başladı, bu görevi kendisi

istiyordu. Holstein alaycı bir hayranlıkla şunları yazıyor: "İşin güzel yanı, Bülow'un bu sırada Hohenlohe ile dostça bir yazışmayı sürdürüyor olması..."

Bülow 1886'da St. Petersburg'da evlendi. Anılarında ayrıntılarıyla yer alan sayısız gönül serüvenine karşın otuz altı yaşında yaptığı evlilik mesleki bir adımdı. Karısı, Roma sosyetesinin hanımefendisi Donna Laura Minghetti'nin kızı Prenses Maria Camporeale'ydi. Kadın çocuk denecek bir yaşta yaşlı bir diplomat olan Kont Karl Dönhoff'la evlenmiş ve ondan üç çocuğu olmuştu. Bülow kadınla önce 1875'te Floransa'da, daha sonra Viyana'da karşılaştı. 'Onun o şahane kara gözlerine' ve Alman edebiyatı bilgisine hayran kalmıştı. "En sevdiğim filozof olan Schopenhauer'a derinlemesine girebilmişti." Kadın 1885'te kocasından boşandı ve 1886'da Bülow'la evlendi. Holstein şöyle diyor: "Bülow ilk kez kendisinden daha usta bir entrikacıyla karşılaşmıştı.

Bu da on altı yıl süren evliliğinden sonra onunla evlenmek için kocasını boşayan Kontes Dönhoff-Camporeale'ydi... Bülow, küçük kontesin yeni kocasından başkasıyla ilgilenmediğinden emin." Holstein ondan sonra da kadının eski âşıklarının listesini vermektedir.

Maria von Bülow kocasının mesleğine hemen karışmaya başladı. Herbert 1888'de von Bülow'a Bükreş'e mi yoksa Washington'a mi gitmek istediğini sordu. Bayan Bülow annesiyle çocukları arasına soğuk ve fırtınalı bir okyanus sokmak istemediğinden Bülow bundan sonraki beş yılını Bükreş'te geçirdi. Orada yılmadan daha yükselmek için çalıştı. Gözünde karısı aracılığıyla ilişkilerinin çok iyi olduğu Roma vardı. Üvey kayınpederi Roma sosyetesinin hâkimiydi. Kral Umberto, parlak ve sevimli Bernhard von Bülow'un Roma Büyükelçisi olduğu takdirde çok sevineceğini Kayzer II. Wilhelm'e söylemeye ikna edildi.

Roma gazetelerinin İngiltere Kraliçesi'nin Elmas Jubilesi'nin kutlama törenlerinin ayrıntılarıyla dolu olduğu 21 Haziran 1897 Pazartesi sabahı Alman Büyükelçisi Bernhard von Bülow, Palazzo Caffarelli'deki masasında Berlin'den gelen bir telgraf buldu. Mesajda bir an önce Kiel'deki Hohenzollern yatında bulunan Kayzer'in yanına gitmesi emrediliyordu. Bülow hemen ertesi gün Roma'dan ayrıldı. Frankfurt'ta aktarma yaparken beklediği bir buçuk saat içinde, malikânelerinden birinden gelmiş olan Philip von Eulenburg'la buluştu. İki adam

istasyondan çıkıp bir çeşmenin önüne oturdular: Bülow, Baküs'ün asma yapraklarıyla sarılı heykeline baktığını hatırlamaktadir. Eulenburg'un mesajı çok basitti: Arkadaşı, Kayzer'in vereceği Dışişleri Bakanlığı görevini kabul etmeliydi. Eulenburg, Bülow'un bunu kabul edeceğinden emin olarak kendisine İmparator'la nasıl konuşması gerektiği konusunda öğüt de veriyordu: "Kayzer'i idare etmesini bilirsen yurduna yararlı olabilirsin... II. Wilhelm her şeyi kendisi yapmak ister... Görkemli olmayı sever, hırslı ve kıskançtır... Başkalarına öğretmekten hoşlanır ama kendisi öğrenmek istemez... Ona bir fikri kabul ettirmek için fikir ondan gelmiş gibi davranmalısın. Onun için her şeyi kolaylaştırmalısın. O insanları cesur adımlar atmaları için özendirir, ama başarısız olurlarsa da fırlatıp atar. Majestelerinin övgüye ihtiyacı olduğunu asla unutma... İyi ve akıllı bir çocuk kadar minnet duyar övgüye..."

Bülow, Berlin'e uğrayıp saçlarını kestirmek için Kaiserhof Oteli'ne, oradan da bir dizi ziyarete gitti. İlk görüştüğü kişi olan Holstein, idaresi daha kolay olduğu için aslında Marschall'ın yerinde kalmasını yeğliyordu. Ama Holstein II. Wilhelm'in, Marschall'dan kurtulmak istediğini biliyordu ve kurnaz Birinci Danışman, Bülow'u öteki adaylara tercih etmişti. Holstein, Kayzer'in Herbert Bismarck'ı çağıracağından korkuyordu. Bülow şöyle yazmaktadır: "Bismarck hanedanından kovulmasından bu yana Holstein uykusuz gecelerinde Herbert'i ve öfkeli bir Titan gibi onun ardında duran babasını görür." Holstein bu nedenle Bülow'a görevi kabul etmesi için yalvarıyordu.

Bülow ondan sonra ziyaret ettiği Marschall'ı keyifsiz buldu. Marschall, Bülow'a değil, İmparator'un çevresinde onun durumunu baltaladıklarından kuşkulandığı insanlara ateş püskürüyordu. Holstein gibi o da Roma Büyükelçisi'nin halefi olacağına memnun olduğunu söyledi. Eğer mümkünse kendisinin de İstanbul'a ya da Roma'ya gönderilmesini istiyordu. Bülow elinden geleni yapacağını söyledi. Ondan sona da Şansölye'yi görmeye gitti. Yetmiş sekiz yaşındaki Prens Hohenlohe 'daha yaşlı ve zayıftı... başı öne eğikti... mavi damarları kabarmış yaşlı eliyle bir köpeğin başını okşuyordu.' Şansölye, "İşte yapraksız bir ağaç gövdesiyim," diyerek titrek bir sesle karşıladı Bülow'u. Kendisinin mümkün olan ilk fırsatta Şansölyelik'ten ayrılmak istediğini ve herhalde sonunda halefinin Bülow olacağını söyledi. Bülow eğer bu gerçekleşecekse, kendisi hazırlanana kadar Prens'in makamında geçireceği her gün için minnet duyacağını bildirdi. Aslında Hohenlohe daha üç yıl görevine devam etmiştir.

26 Haziran Cumartesi, İngiltere'deki Elmas Jübile Donanma Resmi geçidinin olacağı gün Bülow, Kiel'e vardı ve doğruca Hohenzollern yatına gitti. Kayzer'i üst güvertede yalnız başına yürürken buldu. Wilhelm elini uzatarak Bülow'u karşıladı. "Azizim Bernhard, sana acıyorum ama ne yazık ki artık cepheye gitme zamanın geldi. Baden'li (Marschall) bana ihanet etti." Kayzer, Marschall'ı Reichstag'daki muhalif partilerle işbirliğine girerek İmparatorluk yetkilerini kısıtlamaya çalışmakla suçladı. Bundan sonraki Dışişleri Bakanı'nın görevini şöyle tanımladı: "Savunma ve güvenliğimiz için bir donanma inşa etmek ve bunu yaparken de İngiltere'yle savaşa girmemek." Bülow, "Çok basit bir iş değil," diyerek düşünmek için beş haftalık bir süre istedi. Kayzer düş kırıklığına uğramıştı. "Vah vah... Ben de bundan sonra hiç ayrılmayacağımızı düşünmüştüm," diyerek Bülow'un istediği süreyi kabul etti.

Bülow 3 Ağustos'ta yine Kiel'de bulunan Kayzer'e giderek görevi kabul etti. Wilhelm çok sevinmişti. "Şimdi gemilerime ne diyorsun?" diye sordu. İki adam konuyu görüşmek üzere kumsalda uzun bir yürüyüşe çıktılar. Bülow, Alman sanayi ve ticaretindeki gelişmeyi ve açık denizlerdeki nakliyatın korunmasını anladığını söyledi. "Bunun İngiltere ile savaşa girmeden yapılması mümkün müydü? İngiltere'nin ekonomik rakiplerine ve özellikle denizci rakiplerine karşı geçmişte uyguladığı politikası bunun kolay olmayacağını gösteriyordu. Başarının güvencesi bizim tarafımızdan sakin, dikkatli ve esnek bir politika uygulanmasıdır." "Tamamen öyle," dedi Kayzer, memnuniyetle. "Senin işin de bu şimdi."

Bülow, Roma'yı bırakmakla büyük fedakârlıkta bulunduğunu söyleyerek yıllardır beklediği makamına oturdu. Palazzo Caffarelli'nin Fransız aşçısını da Berlin'e getirmiş ve adamın sadakatını anlata anlata bitiremiyordu. Aşçının, "İnsan efendisiyle parlak günler paylaştıktan sonra onu kötü günlerinde terk etmez," dediğini herkese anlatıyordu. Bülow'un Berlin'e alışması kolay oldu. Dost tavırlı, zarif ve hep gülümseyen bir evsahibi, ağzı iyi laf yapan bir insandı.

Aynı derecede zarif ve alımlı olan karısı, Dul İmparatoriçe Frederika'nın yakın dostuydu. Bülow'un hiç düşmanı yok gibiydi. Saray'a olduğu kadar Bismarck'lara yakın kalmayı da başarmıştı. Hohenlohe ile ilişkisi mükemmeldi. Kayzer, Bülow için, "Ona hayranım," diyordu. Wilhelm, Bülow'un Wilhelmstrasse'ye

yerleşmesinden iki hafta sonra 20 Ağustos'ta Eulenburg'a şöyle yazıyordu: "Tarcın Güney Alman haininden (Marschall) sonra bu ne büyük değişiklik." Ondan iki gün sonra da Bülow yeni efendisi hakkındaki izlenimlerini Eulenburg'a şöyle iletiyordu: "Majesteleri bir insan olarak sevimli, hayranlik uyandıracak derecede büyüleyici. Bir hükümdar olarak ise... esnek olmayışı... irade üstünlüğü... sakin ve açık düşünmesini tehdit ediyor. Çevresinde akıllı ve özellikle sadık ve güvenilir hizmetkârları olması gerek." Bülow altı ay sonra Eulenburg'a yazarken çok daha coşkuluydu: "O kadar seçkin ki! (bedeutend) Bütün büyük kral ve prensler arasında yaşamış olan en önemli Hohenzollern odur. Daha önce hiç görmediğim bir zarafeti, en açık sağduyuyla kendisinde birleştirmiş. Beni bütün sıradanlığın üstüne kartal kanatları üzerinde çıkaran ve olası ile gerçekleşebiliri görmemi sağlayan bir hayal gücü var. Ve buna ek olarak, o enerji! O bellek! Görüşlerinin sürat ve sağlamlığı! Bugün mecliste şaşakaldım." Wilhelm ve Bülow'un ikisi de birbirlerinde, aradıkları insanı bulmuşlardı. Efendi kendisine rol yapmasına izin verecek, çalışmaya karşı rahatlığını hoş görecek, dedikodu sevgisini doyuracak ve varlığı için çok önemli olan pohpohlanmayı sağlayacak hizmetkârını bulmuştu. Hizmetkâr da sevimsiz bir duruma düşmesine neden olmayacak, kalkıp hayır demesine gerek bıraktırmayacak ve elinde rahatça oynatabileceği bir efendi bulmuştu. Kaiser hayır demiş olsa bile Bülow, onun sık sık fikir değiştirdiğini ya da başta söylediğini unuttuğunu bildiği için, genellikle kendi bildiğini yapardı.

Bülow'un Hohenlohe ile ilişkisinin bozulmamasının nedeni, kismen Bülow'un zarafetinden kaynaklanıyorsa da, daha çok, artık yaşlı ve hasta olan Şansölye'nin gözardı edildiğini önemsemiyor olmasındandı. Artık Kayzer'in huzuruna her sabah çıkan Bülow oluyor, Şansölye seyrek olarak çağırılıyordu. Daha önce Dışişleri bakanları sadece memurdu; dış politika Şansölye ile hükümdar tarafından belirlenirdi. Bülow şimdi Prens Hohenlohe'ye danışmadan kontrolü eline almış, politikayı Wilhelm ve Holstein ile oluşturmuştu; büyükelçilere talimatlarını gönderiyor, diplomatik makamları dolduruyordu.

Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Bülow'u sevinçle karşılamıştı. Bismarck'tan bu yana dizginleri ele alan ilk profesyonel diplomat oydu. Wilhelmstrasse'ye Marschall'ın döneminde olmayan bir profesyonellik ve enerji vermişti. Burada kilit kişi Holstein'dı. Bülow ile Holstein, yirmi beş yıl öncesinden, yirmi üç yaşındaki Bernhard'ın kordiplomatiğe girmesinden beri tanışıyorlardı. Holstein bir Dışişleri bakanının oğlunun ilerde işe yarayabileceğini düşünerek genç adamı

izlemişti. Bülow, Holstein'ın gücünün farkındaydı ve onun gözünde kalmaya özen göstermişti. Her biri diğerinin güçlü bir müttefik olacağını anlıyordu ve her ikisi de birbirlerine tam olarak güvenmiyorlardı. Bülow, Holstein'ın kendisinin yükselmek için gösterdiği çabaları izlediğini hissediyor ve Birinci Danışman'ın, Bismarck'larla süregelen ilişkisinden hoşlanmadığını biliyordu. Eulenburg ilk kez 1894'te Dişişleri Bakanı olmasını önerdiğinde Bülow, Holstein, Wilhelmstrasse'de kaldığı sürece bu görevi kabul edemeyeceğini söylemişti. Bülow 1897'de Dışişleri Bakanı olunca, onun terfiinden sorumlu olan Eulenburg, Holstein'a karşı ilk baştan cephe almasını önerdi. "Yuvanı kendi istek ve ihtiyaçlarına göre yap," dedi. "Labirentteki canavar bile artık ayaklarının dibinde yaltaklanmaya başlayacaktır." Kayzer'le Birinci Danışman arasındaki soğukluk da Bülow'un durumunu sağlamlaştırmıştı. Kayzer, Bülow'un Dışişleri Bakanlığı'nı kabul etmesine sevinmişti. "Danışmanların hâkimiyeti artık hemen hemen sona erdi," dedi 1899'da Eulenburg'a. "Artık Herr von Holstein'dan söz eden mi kaldı? Herr von Holstein kimmiş ki?... Dizginler Bülow'un eline geçtikten sonra, onun danışmanlarının adını bilen bile kalmadı.".

1900 Ekimi'nde Kayzer, Bülow'u av köşkü olan Hubertsstock'a çağırttı. Dışişleri Bakanı'nı Werbellin Gölü çevresinde bir yürüyüşe çıkartarak konuyu Prens Hohenlohe'nin sağlığına getirdi. Şansölye'nin kalp rahatsızlığı artmıştı; son bir ay içinde iki kötü kriz geçirmişti; Hohenlohe görevine devam edemeyeceğini söyleyerek bağışlanmasını istiyordu. Kayzer, Bülow'a dönerek, "Onun yerini kabul eder misin?" diye sordu. Bülow'un yaşamının en büyük anı gelmişti, ama ödülün kendisine ait olduğunu anlayınca hemen nazlanmaya başladı. Majesteleri başka adayları da düşünmüşler miydi? Wilhelm, "Doğrusunu istersen benim için en uygun aday Phil Eulenburg'dur," dedi. "En iyi dostumdur. Ama bu işi başarıp başaramayacağını bilemem. Bu konuda kendisinin de kuşkuları olduğunu sanıyorum... Reichstag'ın önüne çıkamayacak kadar çok enerji harcadı benim hizmetimde." Dışişleri Bakanı, Kayzer'e, Hohenlohe'nin görevine mümkün olduğu sürece devam etmesinin iyi olacağını söyleyerek Hubertsstock'tan ayrıldı. Giderken Kayzer elini tutarak, "Kabul et," dedi. Bülow'un zaten kabul etmeme şansı yoktu. Kısa bir süre sonra 16 Ekim 1900'da Berlin'de telefona çağırıldı.

"Dışişleri Bakanı Kont Bülow konuşuyor."

"Ben Kayzer Wilhelm. Hohenlohe daha fazla devam etmeyeceğini söyledi. Hemen Homburg'a gel."

Bülow, Homburg'a gittiğinde Kayzer kendisini istasyonda karşıladı. Kısa bir konuşmadan sonra Wilhelm elini sıkarak, "Yemekte görüşürüz, Şansölye," dedi. Tebrikler yağmaya başladı. İmparatoriçe yine elini sıkarak teşekkürlerini bildirdi. Herbert Bismarck bir mektup yazarak, 'Yaşlı mumyanın sonunda çekilmesi ve onun yerine Şansölye atanması nedeniyle sevinçlerini' bildirdi. Bülow Şansölye olarak hemen Alman dış politikasının kontrolünü ele aldı. "Prens Hohenlohe döneminde dış politikamızı ben yönetirdim," diye yazıyordu. Şansölye olunca bu önemli rolün Dışişleri Bakanlığı'ndaki yeni bir bakanın eline düşmesine izin veremezdi. Kendisinin yerine geçecek bir Dışişleri Bakanı gerekiyordu. İlk teklif Holstein'a yapıldı ve Holstein beklendiği gibi makamı reddetti. Holstein ondan sonra Bülow'u sinirlendiren bazı tavsiyelerde bulundu: "Holstein bir sürü yetersiz aday adı verdi, amacı zayıf bir Dışişleri Bakanı seçtirmek ve böylece entrikalarını rahatça yürütebilmekti." Bülow, Kayzer'i, kendi Müsteşarı olan ve 'ılımlılığı, tarafsızlığı, arı gibi çalışkanlığı ve sadakatıyla' ünlü Baron von Richthofen'i seçmesi için ikna etti. Richthofen, Kayzer'in dinlemeye tahammül edemediği tip memurlardan biriydi, ancak Bülow'un da, Dışişleri Bakanı'nı Kayzer'in yanına yaklaştırmaya niyeti yoktu. Bismarck döneminde olduğu gibi Şansölye yine Alman dış politikasının yaratıcısı olacaktı; Dışişleri Bakanı da Şansölye'nin aracı rolüne dönebilirdi.

Bülow Dışişleri Bakanlığı'nda Richthofen ve Holstein arasında bir çatışma olasılığını önlemek için, Dışişleri Bakanı'nı, Birinci Danışman'dan daha az yararlı ve daha az önemli gördüğünü açıkça ortaya koydu. Bülow'un Holstein'ı desteklemesinde kendi çıkarı da vardı; Holstein, Dışişleri Bakanlığı dışında daha tehlikeli bir düşman olabilirdi. Holstein, Bülow'un izni üzerine Dışişleri Bakanı'na göstermeden özel yazışmalarına devam etti. Yaşlı Geheimrat özel anlarında zaferini dile getiriyordu. "Bülow bana tam olarak güveniyor..." diye kabarıyordu Haziran 1905'te. "Richthofen, Bülow'a parlamentoda ve öteki bakanlıklarla aracılık ederek yararlı oluyorsa da, tümüyle dışlandı artık. Zaman zaman bana işlerin ne durumda olduğunu da soruyor."

Bülow, Şansölye olunca tütünü, kahveyi, birayı ve yemek sonrası içtiği likörü bıraktı, alkolü sadece akşam yemeklerinde yarım şişe şarapla

sınırladı. Her sabah otuz beş dakika sıkı bir idman yapıyordu. Iyi havalarda Tiergarten'de at biniyor, her pazar öğleden sonrasında da Berlin dışındaki ormanlarda saatlerce yürüyordu. Biniciliğiyle gurur duyan Bülow elli altı yaşındayken eski alayının başında bir geçit töreninde Kayzer'in önünden dört nala geçmişti.

[Salisbury, Balfour, Campbell-Bannerman ya da Asquith'in, ata binip hükümdarın önünde bir süvari saldırısı düzenlemelerini hayal etmenin olanaksızlığı, Londra ile Berlin'in farklılığını bir kere daha göstermektedir.]

Bu törenin sonunda İmparator kendisini tümgenerallikle ödüllendirdi.

Bülow iyi bir izlenim bırakmak için sadece zarafetine güvenmiyordu. Dışişleri Bakanlığı basın bürosu kendisine tanışacağı insanlarin karakter portrelerini vermekle yükümlüydü. Şansölye bir keresinde, babası 1848 olaylarında büyük bir rol oynamış olan önemli bir gazete sahibiyle yemek yiyordu. Kendisine hazırlanan rapora göre Bülow adamı, "Çocukluğumdan beri büyük bir yurtsever olarak kabul ettiğim bir insanın oğluyla tanışmak için bu kadar zamanın geçmiş olması ne kadar da yazık," diye karşıladı. Bu görüşmeden sonra basın patronu ve gazetesi Şansölye'nin arkasında yer aldı. Bülow ise yanındakilere gülerek daha önce ne gazete sahibini ne de babasını duymuş olduğunu itiraf etti.

Bülow günlük programında iki konuya öncelik verirdi: Kayzer'le ilişkisi ve kendi rahatı. Bürokrasi ve tartışmalar öğle ile saat bir arasına sıkıştırılmıştı; yabancı elçiler kendisini saat altı ile yedi arasında ziyaret edebilirlerdi. Sabahlarını Kayzer'e ayırmıştı; Wilhelm, Berlin'de olduğu zamanlar her sabah saat dokuzda Şansölye'yi ziyaret eder ve Şansölyelik sarayının bahçesinde gezinirlerdi. Bülow, Wilhelm'i tüm düşüncelerini kendisine söylemesi konusunda özendirmişti. Wilhelm bundan çok hoşlandığı için kimi günler Bülow'la sabah gezintisini yaptıktan sonra öğle ve akşam yemeklerini de onunla yerdi. Wilhelm'in olmadığı zamanlar Şansölye fazla hareketli değildi. Yemek saatlerini, gece dinlenmesini ya da tatillerini kimsenin kesintiye uğratmasına izin verilmezdi.

Bülow'un dalkavukluğu Kayzer'in maiyetinde bile dikkati çekmişti. Wilhelm'in baş mabeyincisi şöyle yazıyor: "Bülow yanlışlıkla İmparator'un düşündüğünün aksini söylediğinde birkaç dakika

konuşmaz, sonra az önce söylediğinin tam tersini söylemeye başlardı... Genellikle söze 'Majestelerinin az önce, son derece zekice belirttikleri gibi meselenin aslı...' diye başlardı." Wilhelm, Bülow'a "Açık renk pantolonun, en iyi hava tahminini bozmak için bire bir," dediğinde Kont Robert von Zedlitz-Trützschler de Hohenzollern yatındaydı. Şansölye hemen kamarasına indi ve daha koyu renk bir pantolon giydi. Wilhelm, Bülow'un kararlarına güvenirdi ve yavaş yavaş iktidarı onun ellerine bırakıyordu. Wilhelm 1901'de Eulenburg'a, "Bülow burada olduğuna göre artık rahat uyuyabilirim," demişti. "İşleri ona bırakıyorum ve her şeyin yolunda gideceğini biliyorum."

'Kendi Gemilerim'

İkinci Wilhelm anılarında "Donanma için özel bir tutkum vardı," diye yazar. "Bu büyük ölçüde damarlarımdaki İngiliz kanından geliyordu..." Wilhelm'in gemi ve deniz merakı çocukluğunda sık sık Kraliçe Victoria'nın Isle of Wight'taki sayfiyesi Osborne'a gitmesiyle başlamıştı. Wilhelm, "Çocukluğumda ilk hatırladığım şeylerden biri de Osborne'dur," diyordu. Burası çocuklar için mutlu bir yerdi. Prens Albert çocukları için bahçesi ve mutfağı olan bir İsviçre şalesi yaptırtmıştı; çocuklar bahçelerinde sebze yetiştirirler, kendi elbiselerini kendileri yıkayıp ütülerler, anababalarını kendi hazırladıkları çaya davet ederlerdi. Oğlanlar için bir model kale vardı. Daha sonraki kuşağın çocukları da bu oyuncakları sevmişlerdi. "Eskiden İngiliz teyze ve dayılarımın oynadığı yerlerde ve oyuncaklarla oynamama izin verilirdi," diyor Wilhelm. Özellikle Osborne kalesini sever, orada "dayılarımın çocukken oynadıkları model kaledeki eski zırhlıyla oynardım."

Wilhelm için Osborne'da olmanın en iyi yanı denize yakın olmasıydı. Tepenin altında İngiltere'nin en büyük denizcilik kulübü Kraliyet Yat Filosu'nun merkezi olan Cowes köyü vardı. Solent'in yedi kilometre ötesinde Portsmouth'daki Kraliyet Donanma üssü bulunuyordu. Wilhelm şöyle diyor: "Sık sık Portsmouth'a gider ve çeşitli gemileri görürdüm... bütün rıhtımları ve tersaneleri gezerdim. Victory gemisine... üç güverteli St. Vincent'e çıktım... gemiye vardığımda topçu atış talimi yapılıyordu. Benim de katılmama izin verdiler... Bir numaralı topçu yardımcısıydım... yaylım ateşinin kulakları sağır eden gürültüsüne benim de katkım olduğundan çok gururluydum." Wilhelm ilk Alman savaş gemisini gördüğünde on yaşındaydı; gemi König Wilhelm'di. Wilhelm şöyle yazıyor: "Bu devin zırhlı gövdesi suya gömülmüştü, top deliklerinde bir dizi 21 cm.lik top görünüyordu. Üzerimizde dev gibi yükselen gemiye baktım. Birden düdük sesleri duyuldu ve yüzlerce denizci göklere kadar uzanan direklere tırmandılar... Babamı alkışlarla karşıladılar... Gemiyi gezmek önümde yepyeni bir dünya açmıştı... yelkenler, cilalanmış gibi parlayan namlularıyla toplar... amiralin kamarasında çay ve pasta." Wilhelm çocukluğunda denizcilik yaşamını yakından görmüştü: On üç yaşındayken pusula okumayı ve işaret flamalarını kullanmayı öğrenmişti, makine dairesine inip ağır pistonların hareketlerini seyretmeye bayılırdı. On dört yaşındayken Alman Donanmasının

Alman yapımı ilk zırhlısı olan ve annesi tarafından Stettin'de denize indirilen Preussen'i görmüştü. 1880'de on dokuz yaşındayken yine Portsmouth'da yeni İngiliz zırhlısı Inflexible'ı, kaptanı John Arbuthnot Fisher komutasında ilk seferine çıkmak üzereyken görmüştü. Wilhelm ertesi yıl sekiz gemilik bir İngiliz filosunun Kiel ziyaretinde Kayzer I. Wilhelm'i temsil etmişti.

Wilhelm İngiltere'nin ve Kraliyet Donanması'nın kendisinde yarattığı etkileri hiç unutmamıştır. 1904 Haziranı'nda Kral VII. Edward'ı, Alman Donanmasının bütün büyük gemilerinin demirlediği Kiel'e çağırmıştı. Hohenzollern'de verilen bir yemekte Kayzer bu Alman Donanması'nın yapılmasına kendisinin İngiliz Donanmasına karşı hissettiği duygular olduğunu açıkladı: "Çocukluğumda teyzeler ve amiraller eşliğinde Portsmouth ve Plymouth'u ziyaret etmeme izin verilirdi. O iki mükemmel limandaki mağrur İngiliz gemilerini hayranlıkla seyrederdim. İşte bir gün benim de böyle gemilerimin olması fikri orada uyanmıştır. Büyüdüğümde benim de İngilizler kadar güzel bir donanmam olmasını ta o zamandan beri istemişimdir."

*[*Alman halkı, İmparatorlarının bu anısını hiç okumamıştır. Bülow, efendisinin sözlerini dinlemiş ve hemen basın için alternatif bir metin hazırlamıştı. İmparator yeni metni görünce, "En iyi kısımlarını almamışsın," diye yakındı. Bülow da şu açıklamayı yaptı: "İnanın bana Majesteleri, eğer bu kadar büyük masrafla ve hatta kimi zaman tehlikeyle inşa ettiğimiz filomuzun, kendi çocukluk hayallerinizin sonucu olduğunu söylerseniz, Reichstag'dan öteki gemilerin inşası için para çıkartmak kolay olmayacaktır."]

Genç Kayzer II. Wilhelm'le dayısı Galler Prensi arasındaki rekabet 1890'larda Cowes'da ve Solent sularında ivme kazandı. Galler Prensi yat yarışlarını sevmekte geç kalmıştı. İlk yatını aldığında yirmi beş yaşındaydı; buna Danimarkalı baldızı Dagmar'ın adını vermişti. Ancak on yıl sonra, 1876'da yarış kazanmaya başladı. Cowes'da, Hildegarde ile ve yine Formosa adlı yatıyla kazandı. Her iki yatı da başka denizcilerden almıştı. Prens ilk yarış yatını 1892'de, elli iki yaşındayken yaptırttı. Bu 36 metre uzunluğundaki yarış teknesi Britannia'ydı (221 tonluk tekneyi İskoçyalı yat tasarımcısı George Lennox Watson çizmişti). Britannia'nın direği 52 metre yüksekliğindeydi. Geniş gövdeli olan yatın altında sahibi ve konukları için rahat kamaralar vardı. Yatta profesyonel bir kaptan ve otuz beş personel bulunuyordu ve Prens'e yelkenler ve mefruşat dahil sekiz bin sterline mal olmuştu.

Britannia 25 Mayıs 1893'te ilk kez Royal Thames Regatta'sında yarıştığında Prens de gemideydi. Ondan sonra Osborne Sarayı'nın balkonunda dürbünle kendisini izleyen annesinin önünde Cowes yarışlarının hemen hemen hepsine katıldı. Güneş altında yarışmaktan çok hoşlandığı için Britannia'yı Akdeniz'e götürdü, Riviera yarışlarına katılıp teknede yaşamaya başladı. Bir gün Brittania yarışa başlamaya hazırlanırken güvertede bir şezlonga oturmuş gazete okuyordu. Yat ani bir manevra yapıp yan yatınca Prens son anda küpeşteye tutunup denize düşmekten kurtuldu. Ama şezlonguyla gazeteleri suya düşmüştü. Prens sakin bir sesle okumak istediği için gazetenin alınıp alınamayacağını sordu. Britannia'nın yelkenleri indirildi, bir kayık suya indi, yüzen eşyalar toplandı, gazeteler kurutulmak üzere makine dairesine götürüldü.

Britannia ilk mevsiminde 1893 Mayısı'ndan Eylül'e kadar kırk üç kere yarıştı ve yirmi dört birincilik ödülü aldı. Beş yıllık yarışma yaşamında (1893-1897) 219 yarışta 147 ödül kazandı. Britannia 3 Temmuz 1895'te Lord Dunraven'ın Valkyrie III ve Barclay Walker'ın Ailsa'sını yenilgiye uğratınca Prens, oğlu Prens George'a, "Bugünkü zafer Britannia'nın denizde yüzen en birinci yarış yatı olduğunu kanıtladı," diye yazdı.

Britannia hiç olmazsa bir süre için denizdeki yatların birincisiyse de, sahibi hiç kuşkusuz Kıyıdaki Yatçıların Birincisiydi. Prens 1863'te kurulmuş olan Royal Yatch Kulübü'nün hamisi olmuştu; Royal Yatch Squadron 1815'te kurulmuş ve Kral IV. George tarafından bayrak olarak Kraliyet Donanmasının Beyaz Bayrağını almasına izin verilmişti. Bertie 1882'de kulübün Komodor'u oldu ve bu görevde tahta çıkana kadar on dokuz yıl kaldı. Kulüp binası Batı Cowes'daki şatoydu. Binanın önündeki bahçede on dokuz bakır selamlama topu dururdu. Erkekler kulübü olan Squadron'un mükemmel bir şarap mahzeni, ünlü bir aşçısı ve Fransız romanları dolu bir kütüphanesi vardı. Kadınlar tuvaleti ancak 1920'lerde yapılmıştır.

Solent'te mayıstan sonbahara kadar yarışlar varsa da, Cowes ve Royal Yatch Squadron, ağustostaki Regatta Haftası'nda tüm görkemleriyle ortaya çıkardı. İngiliz Adalarından, Avrupa'dan ve hatta Amerika'dan yüzlerce büyük yelkenli yat gelirdi. Squadron bahçesinin önünde demirleyen yatlar göz alabildiğine uzanırdı. Yarış Haftası'nın yedi günü boyunca İngiltere'nin sosyetesi Isle of Wight'taki küçücük

kasabaya doluşurdu. Küçücük yatak odalarına, hatta çatı odalarına çok yüksek paralar istenirdi. Seyirciler yarışları izlemek için buharlı vapurlara, feribotlara hatta romörkörlere binerlerdi. Unvan sahibi yabancılar, genç kızlarla anneleri, zengin Amerikalılar olsun her ziyaretçinin hedefi Royal Yatch Squadron Kulübü'nün ardındaki çimenlikti. Bu eğimli küçük arazi parçasında kısa lacivert yat ceketli ve beyaz pantolonlu üyeler, günün yarışlarının handikaplarını ve taktiklerini tartışırlardı. Düşesler küçük hasır iskemlelere oturup çilek ve dondurmalarını yerlerdi.

Bu gösterinin merkezi, ona cila katan kraliyet ailesinden hamisi Galler Prensi'ydi. Prens yatındayken kulüp çimenliği cansız olur; o kıyıya geldiğinde ortalık birden canlanıverirdi. Güzeller dikkati çekmek için ileri fırlarlar, yatçılar kravatlarını düzeltip yüzlerine gülümsemelerini yerleştirirlerdi. Bu ayrıcalıklılardan biri şöyle yazıyor: "Prens'in Royal Yacht Kulübü'nün çimenliğinde dolaştığını hatırlıyorum... Başında beyaz bir yatçı kasketi vardı, kalın purolar içer ve abanoz ağacından bir baston taşırdı. Fırlak gözleri çini mavisiydi... Ardında hep yakın arkadaşları olurdu... Bayan George Keppel, Bayan Langtry ve bence kadınların en güzeli olan karısı Kraliçe Alexandra." Prens, Yarış Haftası'nda kulüp çimenliğinde hükümdarsa da, kulübün kuralları üzerinde hiçbir söz hakkı yoktu. İngiliz aristokrasisinin bu kalesine üyelik çok sınırlıydı; Lordlar Kamarası'na girmenin Royal Yacht Squadron'a girmekten daha kolay olduğu söylenirdi. Kimliği açıklanmayan birinin bir karalaması, üyeliğin reddedilmesi için yeterliydi. Amerika Kupası için beş büyük Shamrock inşa etmiş olan Sir Thomas Lipton, kulübe, Prens tarafından önerilmesine karşın yaşamının son yılına kadar kabul edilmemişti. Prens, Komodor olarak bu bir tek kişinin karalaması kuralını yumuşatmaya çalışmış, on iki yıl içinde doksan beş kişinin üyelik başvurusunun reddedilmiş olduğuna işaret etmişti. Kulüp çimenliğinin bir uskunayı kotradan ayıramayan insanlarla dolmasından zaten hoşnutsuzluk duyan üyeler, kendisine engel olmuşlardı. Kulübe kendi keyfini en çok kaçıracak üyeyi sokan yine Prens olmuştu. 1889 yılında genç Kayzer II. Wilhelm, Cowes yarışlarını izlemeye gelmiş ve yat yarışlarıyla ilgili olduğunu belirtmişti. Prens evsahipliği göstererek Kayzer'i üyeliğe önerdi ve Wilhelm ile kardeşi Prens Henry hemen seçildiler. Wilhelm, Amerika Kupası'nda finale kalmış İngiliz teknesi Thistle'ı satın aldı, adını Meteor yaptı ve İngiliz bir kaptan ve İngiliz mürettebatla yarışmalara katılmaya başladı. Onun Meteor ile başarıları Galler Prensi'nin 1892'de Britannia'yı sipariş etmesi sonucunu doğurmuştur.

Wilhelm, 1892-1895 arasında ardarda dört yaz yarışlara katıldı, yat yarışçılığını Osborne Sarayı'ndaki anneannesini ziyaret amacı için de kullandı. 1893'ten sonra yeni buharlı Hohenzollern yatında yaşamaya başladı. Konuklar sık sık kahvaltıya çağırılır, kendilerine izgara somon balığı, bonfile, böbrek, jambon ve suda pişirilmiş yumurta ikram edilirdi. Sonra hep birlikte yarışılırdı. Yarış Haftası'nda Osborne Sarayı'nın Durbar Salonu'nda en az bir kere resmi yemek verilirdi. Burada mavi ve altın armalı porselen takımları çıkartılır, Kayzer'in İngilizseverliğine hürmeten menü mümkün olduğu kadar İngiliz mutfağına göre hazırlanırdı. Wilhelm ilk başlarda sadece tatlı şarap ve şampanya içerse de, dayıları Edinburgh ve Connaught dükleri kendisine sek şarapların o zarif çekiciliğini sonunda öğretmişlerdi.

Kayzer'in bu yıllık ziyaretlerinin yükü, annesi tarafından İmparator torunuyla meşgul olma görevi verilen Bertie'ye düşüyordu. Prens'in yükü cidden ağırdı. Wilhelm için yat yarışı bir spordan öte bir şeydi. Dayısıyla rekabet saplantısına girmişti ve ne pahasına olursa olsun kazanmak arzusundaydı. Handikaplar ve kararlara itiraz ediyor, Komite'nin Galler Prensi'ni ve bütün diğer yatçıları koruduğunu ima ediyordu. Bir kere yarışa başladı mı, başka hiçbir şey düşünmezdi. 1893'te Meteor ile Britannia, Isle of Wight çevresinde yarışırlarken öğleden sonra rüzgâr aniden kesildi ve her iki yat da hareketsiz kaldı. Britannia'daki prens, Kraliçe o gece Wilhelm'in onuruna resmi bir davet vereceği için kaygılanmaya başladı. Yatından Meteor'a işaretle bir mesaj gönderdi: "Yarışı bırakıp Osborne'a trenle giderek akşam yemeğe yetişmemizi öneriyorum." Kayzer'in yanıtı, "İtiraz ediyorum. Yarış bitirilmeli. Cowes'a ne zaman varacağımız önemli değil," oldu. Sonunda rüzgâr çıktıysa da, yatlar limanda demirlediklerinde saat akşamın dokuzu olmuştu. Yatçılar, Osborne Sarayı'na onda vardılar. Kraliçe yemeğini bitirmişti. Kayzer koştu, anneannesinin ellerini öpüp özür diledi. Kraliçe torununa hafifçe gülümsedi. Birkaç dakika sonra da Galler Prensi geldi, bir an sütunlardan birinin arkasında durup alnındaki terleri sildi. Sonra öne çıkıp Kraliçe'yi eğilerek selamladı. Kraliçe başını hafifçe eğmekle yetindi.

Kayzer ile Galler Prensi birbirleriyle kişisel olarak en son 1895'te yarıştılar. Britannia, Meteor'dan ilerdeyken Wilhelm yine şikâyete başladı. Kraliçe Kupası yarışının başlamasından az önce handikaptan memnun olmadığını bildirerek Meteor'u yarıştan çekti, Britannia yarışta yalnız kaldı. Wilhelm ertesi kış Transvaal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Paul Kruger'e ünlü telgrafını gönderince İngiltere'de istenmeyen kişi oldu. Kayzer anneannesinin ülkesine dört yıl gitmedi

ve bir daha da Cowes'da yarışlara katılmadı.

Dayısı yeğeninin gittiğine çok sevinmişti. Cowes, Wilhelm'in kötü yanlarını ortaya çıkarıyordu. Kayzer, Galler Prensi'ni ve çevresindekileri kendisinden büyük adamın bir tahtın varisi olduğu halde kendisinin taç giymiş bir hükümdar olduğunu asla unutturmuyordu. Wilhelm rütbe protokolu uygulanmasında ısrar ediyor, yarışlara katılan en ileri gelen kişi olarak dayısının yerini alıyordu. Kayzer duygularını insanlar önünde belirtmekten de geri kalmıyordu. Cowes'da Hohenzollern'deyken Galler Prensi'nden 'o yaşlı tavuskuşu' diye söz etmişti. Bir akşam yine Hohenzollern'de yemek yerlerken Wilhelm, İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkilerin tehlikeli bir noktaya vardığını duydu. Gülerek dayısının sırtına bir şaplak indirdi ve, "Eh, demek yakında Hindistan'a gidip askerliğini göstereceksin, ha?" dedi. Prens Eckardstein'a, "Yarışmalar benim için bir dinlenme oluyordu, ama şimdi Kayzer komutayı ele aldıktan sonra bir yük oldu," demişti. Wilhelm bir konuk gibi değil, 'Cowes'un Patronu'ymuş gibi davranıyordu.

1896 yılının yazında Kayzer yoktu ama yatı, Galler Prensi'ni taciz etmek üzere oradaydı. Wilhelm, Meteor I adlı teknesinin, dört yıl boyunca Britannia'nın arkasında kaldığını görünce yeni bir tekne yaptırtmaya karar vermişti. 1895 yarışlarından sonra Solent'den ayrılmadan Britannia'yı çizen G.L. Watson'u çağırtmış ve dayısınınkine benzer bir yat sipariş etmişti. Ancak bu ondan daha büyük ve daha hızlı olacaktı, tek işlevi Britannia'yı yenmekti. Sonuçta 1896'da Meteor II ortaya çıktı. Kaptanı büyük İngiliz kaptanı Bobby Gomes'du. Meteor II çok üstün bir yarış teknesiydi, Britannia'dan fazla yelkeni olmasının yanı sıra onun gibi, sahibi ve konukları için kamaraları vardı. "Ziyaretçiler kaptanın, mürettebatın ve aşçının İngiliz olmasının yanında kamaralardaki dergi ve romanların da İngilizce olmasına şaşıyorlardı."

Meteor II, 1896 yaz yarışlarında Britannia'dan üstün olduğunu kanıtladı. Alaylara dayanamayan ve daha güçlü bir tekne yapmanın masrafına girmek istemeyen Galler Prensi, 1897'de yarıştan çekildi ve sevgili Britannia'sını sattı. Ama iki yıl sonra geri aldı. Daha sonra 1900'de yine sattı ve 1902'de Kral olarak yine geri aldı. Yaşamının sonuna kadar ya ailesiyle Britannia'da, ya da Tommy Lipton'ın dev Shamrock'larından birinde denize açılmaya devam etti. Ve İmparator yeğeninin müdahalesi olmadan her yıl Cowes Yarışları'na katıldı.

Kayzer yarışmaya devam ediyordu. Her biri öncekinden daha büyük ve daha hızlı dört Meteor'a sahip olmuştur. 1902'de İngiltere'de inşa edilen yatı satıp Amerika'da inşa edilen bir tane aldı. Yatlardaki Alman tayfa sayısı da her yıl biraz daha artıyordu. 1909'da Alman tasarımına göre inşa edilen Meteor IV'ün kaptanı da tayfalarının tümü de Alman'dı.

Bu arada Wilhelm, haziranda Kiel'de bir Yarışma Haftası düzenlemişti; böylece ağustostaki Cowes Yarışları'nı gölgelemek istiyordu. Kiel Haftası özel bir girişimi olmuştu, Kayzer bununla gurur duyuyordu. Çok görkemli bir yer seçmişti. 1866 savaşından sonra Danimarka'dan aldığı ve şimdi Kiel Kanalı'nın doğu ucu olan Kiel Fiyordu, granit yamaçlar ve koyu yeşil ormanlarla kaplıydı. Fiyordun parıltılı mavi sularında demir atmış bembeyaz Hohenzollern'deki Wilhelm, kendini çok rahat hissediyordu. Sık sık bakanlarını Berlin'den Kiel'e çağırır ve İmparatorluk yatının güvertesinde dolaşırken politika ve dünya olaylarını konuşmaktan hoşlanırdı.

Kayzer'in bu tutumu başkalarını da bu spora çekmişti. Kiel Haftası'nın sosyal değeri anlaşılınca kentin ve çevre köylerin otelleri doldu ve Hamburg-Amerika denizyolları, yüzer otel olarak transatlantiklerinden birini tahsis etti. Ancak Kiel Haftası'na tekneleriyle katılan Alman soylu ve sanayicilerinin bu hevesleri göstermelikti. Kayzer'in deniz subayı ve usta bir yatçı olan kardeşi Prens Henry açık açık konuşuyordu: "Halkımızın yat satın alıp yarıştırmalarının nedeninin ağabeyimi memnun etmek olduğunda hiç kuşku yok... Yarısı denizi bile görmüş değiller. Ama bunlar deniz kıyısına gidip, İmparator'un yatı hakkında yazılanları okurlarsa... ve denizi bilmeyen zengin tüccarlar İmparator'u memnun etmek için yatçı oluyorlarsa, o zaman bu, ilgiyi arttırır ve böylece donanma için para toplayabiliriz."

Wilhelm tüm hevesine karşın hedefine erişemedi. Almanlar yelken indirip kaldırmayı öğrenebilirlerdi (ya da bunları yapacak İngiliz kaptanlar tutabilirlerdi) ama Kiel, Cowes'un sosyal çekiciliğini yaratamadı. Alman yarışları çok resmiydi. Pek fazla davetler, topuk şaklatan generaller ve amiraller, çok fazla boru, bando, askeri marşlar ve kaz adımlı askerler vardı. Müziğin sadece müzikhol parçaları çalan yaylı sazlar orkestrasından geldiği ve üniformaya benzer tek şeyin yatçıların lacivert ceketleri ve beyaz pantolonları olduğu Cowes'taki

garden-party havasını yaratamıyordu. Wilhelm de dayısının yarattığı gayrı resmi derebeyi rolüne giremiyordu. Kayzer, Cowes'da Galler Prensi'nin çevresinde kelebekler gibi dolaşan güzel İngiliz kadınlarının Kiel'e gelmeyeceklerini anladı. Ama zengin Amerikalılar bakımından talihliydi. Wilhelm büyük servete, hele bu hiçten yaratılmışsa, her zaman hayranlık duymuştu. Ve yatçılığa başlayan J.P. Morgan, Cornelius Vanderbilt ve Andrew Carnegie gibi Amerikan milyonerleri Kiel Haftası'na çağırılmayı bir onur kabul ediyorlardı.

Kayzer, Kiel'de bile Meteor'ları için özlediği o üstünlüğü kazanamadı. İngiliz kaptanları yarışları kazanma azmindeydiler, ama Meteor III'ün dümeninde sahibi bulununca bu fırsat büyük ölçüde kaybediliyordu. Kayzer kaptanlarına dostluk gösteriyor, omuzlarına vuruyor, mücevherli tabakasından sigara ikram ediyordu. Bu taktiklerin çoğu başarılı oluyor ve dümene geçiyordu. "Kayzer dümene geçtiğinde biz sürekli olarak şamandıraya çarpardık," diye yazıyor Bülow.

Tirpitz ve Alman Donanma Yasaları

Alman Donanması tıpkı Alman İmparatorluğu gibi Avrupa tarihinin epey geç bir döneminde ortaya çıkmıştır. 15. yüzyıl Almanları, savaş gemileriyle denize açılmışlardı; Hansa Birliği bir keresinde İskandinavya'ya 260 gemilik bir savaş filosu göndermişti. Ama 17. yüzyılda Alman nüfusunun yarısının ölümüne neden olan Otuz Yıl Savaşı büyük Hansa limanları olan Hamburg, Bremen, Lubeck ve Rostock'un gücünü eritmişti ve bundan sonra iki yüzyıl boyunca Alman savaş gemileri olmamıştır. 1849'da, Viyana Kongresi'yle oluşan devletler topluluğu Alman Konfederasyonu, Amerikan ticaret filosunda denizciliği öğrenmiş birini bulup emrine on iki küçük savaş gemisinden oluşan bir filo vermişti. Bu gemilerden üçü Heligoland açıklarında bir Danimarka gemisiyle savaşa tutuşmuşlar ancak İngilizlerin elinde bulunan adadan yapılan uyarı ateşi, mücadelenin İngiliz karasularında olduğunu ilan edince geri çekilmişlerdi. İngiltere, Konfederasyon'un donanma sahibi olma hakkını tanımıyordu; İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, Alman bandıralı gemilerin korsan gemileri olarak kabul edileceğini bildirmişti.

Alman krallık ve prensliklerinin en güçlüsü olan Prusya'nın denizle pek ilgisi yoktu, tüm enerjisini askerlik ve topçuluk alanında toplamıştı. Kral IV. Frederick Wilhelm, 1853'te kuzeni Prens Adalbert'in çağrısını kabul ederek bir Prusya Amiralliği kurulmasına razı oldu. Denizcilik hevesi İngiltere ve Akdeniz'de İngiliz savaş gemilerini ziyaretlerinden kaynaklanan Adalbert, Kralın 'filomuz olmadığı' gerekçesiyle Filo Amirali rütbesini vermeyi reddetmesiyle Prusya Kıyıları Amirali unvanını aldı. Adalbert'in gemisi, subayı, denizcisi, deniz üssü ve Kuzey Denizi'nde kıyısı yoktu. Prusya, Oldenburg Grandükü'nü 1854'te Jade Körfezi'nde yedi kilometre karelik bir toprak parçasını satmaya razı edince bu son durum düzeltildi. Ve burada on beş yıl içinde Wilhelmshaven deniz üssü kuruldu. Prusya 1865'te Danimarka'yı yendikten sonra Schleswig Dükalığı'ndan Kiel Fiyordu'nu aldı. Prens Adalbert'in donanmasının şimdi iki 'savaş limanı' vardi: Kuzey Denizi'nde Wilhelmshaven ve Baltık Denizi'nde Kiel.

Adalbert gemi almaya da başladı. Yirmi zırhlıdan oluşan bir filo oneriyordu. Daha küçük bir program benimsendi; Prusya'nın tersanesi

olmadığından gemiler başka ülkelerden satın alınacaktı. Prusya'nın ilk zırhlısı Arminius, 1864'te İngiltere'de denize indirildi. Üç yıl sonra Fransa'dan Friedrich Karl zırhlısı satın alındı. Prens Adalbert'in donanması 1869'da dünyanın en büyük savaş gemilerinden olan 9700 tonluk König Wilhelm zırhlısını satın aldı. Thames'de yapılmış olan gemi yirmi beş yıl boyunca Almanya'nın en güçlü zırhlısı olacaktı. Adalbert'in deniz subayına da ihtiyacı vardı. İngiltere, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Birleşik Devletler donanmasında eğitim görmüş insanları kullanmaya başladı. Bir kısım denizciyi de Alman ticaret filosundan, bazılarını da istememelerine karşın Prusya ordusundan almıştı. Ancak Adalbert gelecek için, bu iş için eğitilmiş yerli Prusyalı subaylar istiyordu. Amazone korvetinden bir okul kurduysa da, adam bulmakta güçlük çekiyordu. Junker ailelerinin çoğu donanmayı gereksiz buluyor ve oğullarını bu okula göndermiyorlardı. Amazone bir firtinada batıp da öğrencilerinin çoğu boğulunca Prens Adalbert'in işi daha da güçleşti; bir sonraki yıl sadece üç başvuru olmuştu.

Prens Adalbert 1870 yazında Wilhelmshaven'de dört zırhlılık bir filo kurmuşsa da dertleri henüz sona ermemişti. Prusya ordusu için büyük bir zafer ve askeri üstünlükle sonuçlanan Fransız-Prusya Savaşı, Prusya Donanması için bir felaket olmuştu. Savaş başladığında İkinci Fransız İmparatorluğu, İngiltere'den sonra dünyanın ikinci deniz gücüydü. Fransız gemileri Alman Baltık ve Kuzey Denizi kıyılarını kolaylıkla ablukaya alıp kırk Alman şilebini ele geçirdi. Fransızlar Elbe ya da Weser'e girip Hamburg ve Bremen'e saldırmadıkça Prusya zırhlılarının savaşması yasaklanmıştı. (Savaşın tek deniz harbi 4800 kilometre ötede Küba kıyılarında Alman gambotu Meteor'un bir Fransız posta gemisiyle çatışmasıydı). Wilhelmshaven'de pasif durumda bekleyen filo için en büyük tehlike, Alman gemilerini korumak için limanın ağzına yerleştirilen Alman mayınlarının yerlerinden koparak demirli gemiler arasına sürüklenmeleriydi.

Donanmanın tutumu Prusya ordusunun horgörüsüne neden olmuştu. Alman denizcilerinin sicillerine Fransız-Alman savaşının, 'savaş hizmeti' olarak geçirilmesi istemleri reddedildi. Avrupa'nın en büyük kara ve deniz gücü kabul edilen Fransa, Prusya Donanmasının hiçbir katkısı olmadan Prusya ordusu tarafından yenilmişti. Fransızların deniz üstünlüğü, Fransa'nın yenilgini önleyememişse, şimdi Avrupa'nın en üstün gücü haline gelen Almanya'nın donanması olmasının ne anlamı vardı? Bismarck donanmayla ilgilenmiyordu; hatta bir keresinde 'bir tabur asker daha yaratabilmek için sonuncu savaş gemisini satan' Prusya Kralı I. Frederick Wilhelm'in bu kararını

onayladığını belirtmişti.

Prens Adalbert'in 1872'deki emekliliğinden sonra on altı yıl boyunca Alman Donanmasına, Alman Kara Ordusu generallerinin komuta etmiş olmaları Donanmanın nasıl görüldüğünün belirtisidir. Bunlardan birincisi olan Piyade Generali Albrecht von Stosch, donanmayı bir ordu birliğiymiş gibi yönetiyor ve bir Potsdam Muhafız alayının gayet sert tören kurallarını uyguluyordu. Bir teftişten sonra şöyle bağırmıştı: "Berbat! Komutandan miçosuna kadar!" Tropiklerdeki bir Alman gemisinde bir subayın köprü üstünde baygın düşmesine kadar tüm subayların tören üniformalarıyla bulunmalarını emretmişti.

Stosch donanmaya kıyı savunması görevini verdi. On bir yıllık komutanlığında (1872-1883) Fransa ve Rusya düşman olarak kabul edildiğinden denizcilerini Fransız veya Rusların, Alman kıyılarına çıkartmalarına karşı koyma eğitimi yaptırttı. Bu stratejiye uygun olarak zırhlılar da yüzen kışlalar olarak kullanılmak üzere kıyılara dağıtıldı. Kıyı sularında savaşmak üzere yapılan bu gemiler yüksek dalgaların etkisiyle yalpalayacakları için açık denizlerde savaşamazlardi. Stosch, Bismarck'ı ve Reichstag'ı da ikna ederken on yıllık bir programda açık denizde de görev görebilecek ve düşman ablukasını kıracak sekiz Alman yapısı zırhlı üretimi için izin aldı. 1883'te Stosch'un yerine daha sonra Şansölye olacak olan General Georg Leo von Caprivi geldi. Fransa ve Rusya ile iki cephede savaşma olasılığı saplantısına kapılan Caprivi 'her kuruş ve insanı' büyük kara savaşı için kullanmaya kararlıydı. Caprivi'ye göre bu amaç için yapılacak tekneler üç dört torpido taşıyabilen seksen doksan tonluk torpido botlardı; bu tür gemiler düşmanın yaklaşan savaş gemilerinin arasına girip onları batırabilirlerdi. 1888 Haziranı'nda tahta çıkan Kayzer II. Wilhelm torpido botlardan oluşan bir donanmayla ilgilenmiyordu. Caprivi'nin Amirallik Dairesi'nde bulunduğu beş yıl içinde büyük gemiler inşa etmemesine kızan ve Almanya'nın 1888'de donanmasına Avrupa'nın tüm ülkelerinden daha az para harcamış olmasından utanan Wilhelm, tahta çıkışından üç ay sonra Caprivi'nin istifasını kabul etti ve yerine bir deniz subayı olan Amiral Alexander von Monts'u getirdi. Monts altı ay içinde dört tane on bin tonluk savaş gemisi tasarladı ve Reichstag'dan bunların inşası için onay aldı. Wilhelm'in Kayzer olarak ilk on yılı içinde Alman Donanmasına katılan modern savaş gemileri de sadece bunlar oldu -Brandenburg, Kurfürst Friedrich Wilhelm, Worth ve Weissenburg.

William 1891'de Stettin'de olduğu gibi, 'geleceğimiz denizlerdedir' diyebilirdi ama kendisiyle aynı fikirde olan pek az Alman vardı. Bu kısmen savunma harcamalarının kara ordusuna yapılması gerektiği geleneksel Prusya inancından kaynaklanmaktaydı. Diğer bir neden de, Reichtag'ın hükümdarın kendi yönetimini yüceltecek ve parlamentonun zaten kısıtlı olan anayasal ayrıcalıklarına müdahale edecek gösterişli tasarılarını tatmin etmek istemeyen tutumuydu. Ancak Wilhelm'in ilk on yılında Alman Donanması'nın belli belirsiz başarısının başlıca nedeni Kayzer'le yüksek rütbeli deniz subayları arasında donanmanın nasıl yönetileceği ve stratejik hedefinin ne olacağı konusundaki karmaşaydı. Wilhelm tahta çıktığı 1888'de donanma, Amirallik Dairesi tarafından yönetiliyordu. Amiral Monts, 1889'da ölünce Wilhelm, Amirallik Dairesi'ni kaldırdı ve görevlerini iki kurum arasında bölüştürdü: Stratejiden ve donanmanın komutasından sorumlu Yüksek Kumandanlık (Oberkommando) ve savaş gemilerinin tasarımı, yapımı ve bunun için Reichstag'dan para koparmaktan sorumlu İmparatorluk Denizcilik Dairesi (Reichsmarineamt). 1890'larda Yüksek Komuta'nın başındaki Amiral Eduard von Knorr, En Yüksek Savaş Lordu olan Kayzer'e karşı sorumluydu. Bu yıllarda Denizcilik Dairesi'nden sorumlu Devlet Bakanı olan Amiral Friedrich von Hollmann ise Şansölye'ye bağlıydı. Bu düzenlemenin tabiatında sorunlar vardı: Bahriye Bakanı stratejisini desteklemek için ne tür gemilere ihtiyacı olduğunu Yüksek Kumandanlığa sormadan gemi inşasına karar verebiliyordu. Bu idari açmazı daha da karmaşık hale getiren bir durum daha vardı: Wilhelm üçüncü bir makam daha yaratmıştı: Bahriye Kabinesi Başkanı adıyla kendi özel kadrosunda özel bir denizci yaver. Bu subay, Amiral Gustav von Senden-Bibran çok geçmeden kaçınılmaz olarak Kayzer'in kulağına erişmek isteyen muhalif subayların özel aracısı oldu. Sonuçta başlayan bürokratik savaş hem Kayzer'i öfkelendirdi, hem de Reichstag'ı şaşkına çevirdi.

Sorun idari olduğu kadar kavramsaldı: Kayzer'le amiraller bir Alman Donanması'nın amacı üzerinde anlaşamıyorlardı. Wilhelm'in emeli küreseldi. Dünyanın saygınlığını kazanacak, Alman sömürgelerini savunacak, açık denizlerde Alman şileplerini koruyacak bir donanma istiyordu. Ve bunun için de yabancı denizlere çıkmak üzere donatılmış büyük bir kruvazör filosu, Kiel ve Wilhelmshaven'de demirlemiş olan savaş gemilerinden daha uygundu. Hollmann'ın stratejisi, kıyı savunması ve ticari gemilere saldırılara dayanmaktaydı. Senden ise savaş gemilerine inanıyordu. O da Mahan'ın milli deniz gücünün çekirdeğini oluşturacak bir savaş filosu olmadığı takdirde kruvazörlerin düşman zırhlıları tarafından yutulacağı görüşünü

benimsemişti. Gerçekte Hollmann ve kruvazörlere asıl muhalefet eden ve zırhlılarla güçlü bir Alman savaş filosunu savunan Yüksek Kumandanlık'taki bir deniz yüzbaşısıydı. Bu subayın adı Alfred Tirpitz'di.

Daha sonraları çıplak sivri kafası ve ünlü çatallı sakalıyla 'Açık Denizler Donanması'nın Babası' olarak tanınacak Büyük Amiral Alfred von Tirpitz'in Alman Donanması'ndaki ilk otuz yılında bir harika olduğunu kimse hatırlamamıştı. Gücünün doruğundaki Tirpitz, İmparatorluk Almanyası'nın Bismarck'tan sonra en yetenekli, en etkili ve en becerikli bakanıydı. Kendisi saldırgan, acımasız, hükmedici ve saplantılı olarak tanımlanırdı. En sevdiği içkinin 'Kuzey Denizi köpüğü' olduğu söylenirdi. Doruğa çalışarak çıktığı için adlarına güvenerek yükselmeyi bekleyen genç soylulara hiç tahammülü yoktu. Bir kere balo salonlarının müdavimi bir denizci Amiral'e terfi olasılığını sorunca Tirpitz şöyle demişti: "Ellerin bir kruvazöre komuta etmeyi uman bir insanın ellerinin olmaması gerektiği kadar beyaz." Tirpitz'den yakınan çoktu. Ama Kayzer hep aynı yanıtı verirdi: "Onunla geçinmek zorundasınız. Ben de aynı şeyi yapıyorum."

Tirpitz bulunduğu yere basamak basamak çıkmıştı. Fransız-Rus savaşında bir yelkenlide ve zırhlı kruvazörde bulunmuş, Baltık'ta bir torpido bot filosuna, Akdeniz'de bir kruvazöre, Uzakdoğu'da bir kruvazör filosuna komutanlık yapmıştı. Tirpitz'in elli bir yıllık denizcilik hizmetinde bir kere bile savaşta bir top sesi duymamış olması ilginçtir. Ama yaşamı sürekli savaşarak geçmiştir. Ama Kuzey Doğu kasırgalarıyla değil de Kiel ve Berlin'de masa başlarında, Reichstag toplantı salonunda, Kayzer'in Neues Palais'inin kabul odasında savaşmıştır. Alman deniz gücüne ve büyük savaş gemilerinden oluşan bir donanma kurmaya olan inancı bir saplantıydı. Politik ve dini ilkeleri yoktu; savaş gemilerini muhafazakârlardan, Katoliklerden ve sosyalistlerden hiçbir ayrım yapmadan kabul edebilirdi. Dışişleri Bakanlığı ile bir tartışmasında şöyle demişti: "Politika sizin işiniz. Ben gemi yaparım." Gemi yapımının akıllı bir şey olup olmadığı ya da yönü konusunda bir itirazla *-hatta bu Şansölye'den bile gelse-* karşılaştığında Tirpitz hemen Kayzer'e başvurur ve onun onayını alarak Şansölye'yi atlardı.

Tirpitz'in artık efsaneleşmiş görüntüsü aksi, kendi isteğini yapnakta kararlı bir insandı. Ama başka bir yanı daha vardı. Gülümseyen, kibar ve uzlaşmacı bir insan olabilirdi. Elinde bir kadeh şarap ya da bir

puroyla Berlin sosyete salonlarında kibar ve başarılı bir insan rolündeydi. Karısıyla yılda bir kere Bahriye Bakanlığı'ndaki subay ve sivillere bir davet verirdi. Tirpitz gece boyunca masadan masaya dolaşır, konuklarıyla dostça konuşurdu. Dünyanın gözlerinden gizli olan bir yanı daha vardı. Tirpitz çok duygulu bir insandı; sekreteri onun Reichstag'da güç bir gün geçirdikten sonra döndüğünde masası başına oturup ağladığını bildirmiştir. Aşırı sevinç ile depresyon arasında gider gelirdi. Hem hastalık korkusu çeker hem de uyuyamazdı. Gücünü çok bağlı olduğu ailesinden alırdı. Sakinleşmek için denizden ve Prusya'dan çok uzakta Kara Orman'da St. Blasien'de bir ev satın almıştı. Burada çamlarla dolu vadiye bakan balkonunda oturup temiz dağ havasını içine çeker, Berlin gerilimini üzerinden atardı. Bir ara St. Blasien bile çok yakın gelmiş, Sardunya'da bir ev almıştı. Kızı orası hakkında şöyle yazıyor: "...burada dünyadan ve uygarlıktan o kadar uzak, öyle ilkel ve 'eşkiya gibi' koşullarda yaşanıyor ki, insanın büyülenmiş olduğunu hayal etmesi hiç güç değil."

Alfred Tirpitz, Kayzer II. Wilhelm'den on yıl önce 19 Mart 1849'da doğdu. Orta sınıf Prusyalı bir ailenin çocuğuydu; babası sonraları yargıç olan bir avukat, annesi bir doktorun kızıydı. ('Von' ünvanı Kayzer tarafından Tirpitz elli bir yaşındayken verilecekti.) Tirpitz'in deniz kuvvetlerine girmesi bir çocukluk hevesi değildi. Kendisi 'okulda pek başarılı olmadığını' kabul etmiştir. Bir arkadaşı Donanmadan söz edince bunun 'ana babası için bir rahatlama olacağını düşünmüştü. Babası kabul etti ve Tirpitz 1856'da on altı yaşında, Prens Adalbert'in donanmasına subay adayı olarak girdi. Bir yıl geçmeden Prusya, Avusturya ile savaşa girdi; Tirpitz de kendini Manş Denizi'nde bir İngiliz yelkenlisinde düşmanın buharlı korvetine saldırırken buldu. Tirpitz'in görevi gülleleri topun namlusundan içeri atmak ve elindeki kargısıyla, gemiye atlayacak düşmanı kovmak üzere hazır beklemekti. Ancak top atışı yapılamadan gelen geminin Avusturyalı değil Norveçli olduğu anlaşıldı. Dört yıl sonra bayrak gemisi König Wilhelm'de asteğmen olarak bulunan Tirpitz, gemisi Fransız-Prusya Savaşını, limanda demirlemiş olarak geçirirken Prusya Donanması'nın utancını paylaşıyordu.

II. Wilhelm gibi Tirpitz de İngiltere'ye saygı ve yine Wilhelm gibi, İngiliz Donanmasına hayranlık duyuyordu. Subay adayı olduğu yıllarda İngiliz deniz subayları küçük Prusya Donanması'nı beslenmeye ihtiyacı olan bir yavru gibi görürlerdi. Tirpitz şöyle yazıyor: "1864 ile 1870 arasında gerçek ikmal üssümüz Plymouth'tu;

Nelson'ın kalyonlari ve Kırım Savaşı'nın ahşap savaş gemileri de nehir boyunca dizili dururdu. Burada kendimizi evimizde hissederdik... Plymouth'da Denizci Oteli'nde bize İngiliz denizcileriymiş gibi davranırlardı... İngiliz Donanması çevresinde sarmaşık gibiydik. İkmalimizi İngiltere'den yapmayı yeğlerdik. Bir makine arızasız çalışıyorsa... bir ip ya da zincir kopmuyorsa, o mutlaka İngiliz malıydı... o günlerde Alman toplarının İngilizler'inkine eşit olabileceğini hayal bile edemezdik."

Tirpitz'in İngiliz Donanmasına olan saygısı, İngiliz eğitimine ve İngiliz diline de uzanıyordu. Güzel İngilizce konuşur, İngiliz roman ve gazetelerini okurdu, hobisi İngiliz filolojisiydi, iki kızını Cheltenham Ladies College'e vermişti. Ancak bazı İngilizlerin Almanya ve Alman Donanmasına üstünlük taslayan tavırlarına çok kızardı. Friedrich Karl'da genç bir subayken Cebelitarık'ta bir kadının, gemisinin mürettebatı için, "Tıpkı denizciye benzemiyorlar mı?" diye sorduğunu duymuştu. Teğmen Tirpitz neye benzemeleri gerektiğini sorunca kadın, "Ama siz denizci bir millet değilsiniz ki," demişti. Tirpitz zamanla Bismarck'ın şu görüşünü paylaşacaktı: "Tüm yaşamım boyunca İngiltere'ye ve halkına sempati duydum... Ama bu insanlar kendilerinden hoşlanmamıza izin vermiyorlar."

Tirpitz'in yılları König Wilhelm ve Friedrich Karl'da topçu subayı olarak Akdeniz'de, Karayipler'de ve Pasifik'te o güne kadar bir Alman gemisi görmemiş limanlarda bayrak dalgalandırarak geçti. 1877'de Tirpitz'e Fiume'de Whitehead Torpido Merkezi'ni ziyaret gorevi verildi. Tirpitz, Almanya'ya dönünce Alman Donanması için torpil geliştirme işinin başına getirildi. İşe torpillerle başladı ve 'kendi elleriyle bir teknisyen gibi' çalıştı. 1879'da İmparator I. Wilhelm ile Veliaht Prens Frederick merkezi ziyaret ettiler ve Tirpitz torpilleri için bir gösteri düzenledi. Daha sonraları şunu söyleyecekti: "Torpillerin hedefe mi varacakları yoksa ıskalayıp mı geçecekleri sadece şansa kalmıştı."

Tirpitz, torpil tasarımı ve denemesinden sonra bunları atacak gemileri ve o gemilerin uygulayacağı taktikleri geliştirmeye koyuldu. Bu görevi kendisini uzaktan akrabası olan Bahriye Bakanı Caprivi ile ilişkiye geçirmişti. Tirpitz, Bakan'a, "Nasıl savaşacağımızı bilmiyoruz," dedi. Caprivi de genç teğmene taktik çalışmasını önerdi. Caprivi, donanmanın rolünü savunma olarak görüyorsa da, Tirpitz onu -savaş başladığında düşmanın Fransa olacağı tahmin ediliyordukendisini

Cherbourg limanına göndermesi için ikna etti: Burada torpido botları gördükleri tüm Fransız savaş gemilerini torpilleyeceklerdi. Almanya'nın zırhlı gemileri arkadan gelecek ve Fransız Kuzey Filosunun geri kalanını bombardımana tutacaklardı. Tirpitz torpido flotillasındaki görevini daha sonraları 'yaşamımın en iyi on bir yılı' olarak niteleyecekti. 1887'de Kraliçe Victoria'nın Altın Jübilesi'ne giden Prens Wilhelm'a torpido botlarıyla eşlik ederken, yirmi sekiz yaşındaki Prens'le de tanıştı.

1888'de Bahriye Bakanı olarak Caprivi'nin yerine Monts geçince torpido botlar gözden düştü ve Tirpitz naklini istedi. Kendisine sırayla Preussen ve Württemberg kruvazörlerinin komutanlığı verildi. 1890'da Baltık Filosu Kurmay Başkanlığı'na atandı. Bir akşam Kiel Şatosu'nda Kayzer, General von Moltke ve bazı generaller ve amirallerle yemekten sonra otururlarken Wilhelm donanmanın geliştirilmesi hakkında önerilerini sordu. Çeşitli kuramlar ortaya atılırken yüzbaşı olan Tirpitz sesini çıkarmadan oturdu. Sonunda Kayzer, "Saatlerdir sizi dinliyorum, herkes bu işe bir son verilmesini söyledi ama olumlu bir tavsiyede bulunan kimse çıkmadı." Senden, Tirpitz'i dürtükledi ve Tirpitz de Almanya'nın zırhlıları olması gerektiğini söyledi. Dokuz ay sonra Berlin'e Yüksek Kumandanlığa Kurmay Başkanı olarak çağırıldı ve Kayzer kendisine Açık Deniz Filosu için strateji geliştirme görevini verdi.

Tirpitz, Berlin'de eski arkadaşlarını yanına alarak çalışmaya başladı. Deniz kuvvetlerinin yıllık eğitim sistemini değiştirdi, -*savaş gemilerini sadece yaz manevralarına sokmak, sonbaharda hepsini limana çekip mürettebatı evlerine göndermek*- kara ordusu sistemini kaldırdı. Tirpitz savaş zamanında bu sistemin, Almanya'nın 'tayfaları olan bir gemi kalabalığıyla' kalacağını, ama 'donanmasının olmayacağı' bir duruma düşeceğini söyledi. Açık denizlerde bir savaş filosu bulundurmak için taktik manevralara başladı. O dönemde gemi tasarımı denizcilik taktiklerinden ilerdeydi; büyük zırhlılar üretilmeye başlanmıştı, ama bunların savaşta nasıl kullanılacağını kimse bilmiyordu; bazı deniz subayları bunların Nelson'un günlerinde olduğu gibi düşmana yöneltilerek borda bordaya getirileceğini ve sonra düşman gemisine atlanılacağını sanıyorlardı. Monts'un yeni zırhlılarını beklemek istemeyen Tirpitz, bulabildiği bütün gemileri toplayıp -*hatta eğitim gemileri ve mayın tarayıcıları*- bunları büyük gemileri taklit etmek için kullandı. Bu yolla en etkili taktik birimin sekiz gemilik bir filo olacağına karar verdi; eğer elde daha fazla gemi varsa ikinci bir sekiz gemilik hat oluşturulabilirdi ve bunlar birinciyle uyumlu olduğu gibi

onlardan bağımsız da hareket edebilirlerdi.

Tirpitz'in 1 Aralık 1892'de Kayzer'e sunduğu gösteri ve taktik manevralar kitabı Bahriye Bakanı Hollmann'la çatışmasına neden oldu. Tirpitz, Anılar'ında Amiral von Hollmann için şöyle yazar: "... ne yönde gideceğini bilemeyen inatçı bir adam... kararları ilkeden yoksun ve sadece anın gereklerine göre verilmiş... Onun döneminde Reichstag'tan yapılan istemler ihtiyaçlara göre değil verilme olasılıklarına göre yapılırdı..." Tirpitz'in egzersizleri gelecekte nispeten birbirine benzer gemilerden oluşan bir filonun birlikte hareket etmeleri olasılığına dayanıyordu. Reichstag'tan yapım için para elde etmek kadar gemilerin tasarımından da sorumlu olan Hollmann, Tirpitz'in kuramlarını bir tehdit olarak görüyor ve Kayzer'den taktik egzersiz kitabının düzeltilmesi ya da ortadan kaldırılmasını istiyordu. Tirpitz de buna karşı olanca gücüyle direnmekteydi.

Savaş alanı zırhlılara karşı kruvazörlerdi. Wilhelm arada kalmıştı. Bir ara bir kısım Reichstag milletvekili Yeni Saray'da denizcilik konusunda bir toplantıya çağırılmışlardı. Tirpitz, Kayzer'i bir gün önce gördüğünde onun kruvazörlerin lehinde konuşacağını öğrendi. Tirpitz buna itiraz ederek bir savaş filosunun yararlarını dile getirdi. Canı sıkılan Wilhelm, "Nelson neden hep firkateyn isterdi?" diye sordu. "Savaş filosu olduğu için," dedi Tirpitz. Wilhelm ertesi günkü konuşmasında hem kruvazörlerin hem zırhlıların lehinde konuştu; bir gözlemci onun 'aynı anda iki melodi çalan bir gramafon plağına benzediğini' yazmıştır.

Tirpitz 1895 sonbaharında Yüksek Kumandanlık'taki görevinden bağışlanmasını istedi. Bu sağlam düşünceli subayını kaybetmek istemeyen Wilhelm, Tirpitz'e kısa bir süre önce kendisine Yüksek Kumandanlık'ın geleceğin gemi yapımı konusundaki raporu hakkında fikirlerini isteyerek zaman kazanmaya çalıştı. Oberkommando raporunun çoğunu zaten kendisi yazmış olan Tirpitz denileni yaptı. 3 Ocak 1896'da Kayzer'e verdiği raporda her biri sekiz gemiden oluşan iki filo ve bir de filo sancak gemisi gerektiği yazılıydı. Bu on yedi gemi 'birinci derecede bir filoya karşı bile önemli bir güç' oluşturacaktı. "Politik kefelere iki üç tane iyi eğitilmiş filo atabilirsek Avrupa'nın en büyük denizci devleti bile bize karşı daha uzlaşmacı olacaktır. Denizaşırı kruvazörleri kullanarak bunu asla elde edemeyiz," diyordu.

Tirpitz'in raporu Kayzer'e Transvaal'daki Jameson Baskını haberinden üç gün sonra gelmişti. Wilhelm Avrupa'dan 9600 kilometre uzakta olan bu Güney Afrika olayına müdahale etmek istiyordu ama Almanya'nın denizlerdeki güçsüzlüğü elini kolunu bağlıyordu. Duygularına kapılmış olan Wilhelm, Tirpitz'in raporunu bir kenara itti. Hohenlohe'ye şöyle yazıyordu: "Transvaal'dan sonra kararımı değiştirdim. İlk fırsatta her nereden olursa olsun zırhlılar ve kruvazörler almalıyız... Aynı zamanda tersanelerimizin imkânları nispetinde kruvazör yapımına başlamalıyız." Tirpitz, Wilhelm'in kararı karşısında umutsuzluğa kapılmıştı. Amiral Senden, 12 Ocak'ta günlüğüne şunları yazıyor: "Tirpitz buradaydı. Kruvazörlerin istenmesine çok bozulmuş. Bunun sonucunda tüm programın aksayacağına inanıyor." Hohenlohe ise Kayzer'in donanma isteklerini aşırı buluyordu. Reichstag liderlerine danışınca 'Donanmayı genişletmek için bir heveslilige' rastlayamadı. Senden bu haberi Kayzer'e doğruladı: "Gerçekler şunlardır: Kayzer'in hükümette çoğunluğu yoktur... Reichstag'ta da... Personel değiştirilmesini öneriyorum... Bir tek partiyle iktidar olmalıyız... Dışişleri Bakanı olarak geniş bir görüşe sahip enerjik biri, bir değişiklik yaratabilir. Bu kişi Tirpitz olabilir." Ocak ayı sonlarına doğru Hollmann, Hohenlohe'ye şöyle diyordu: "Kayzer denizcilik konusunda büyük isteklerde bulunacak bir Şansölye bulmayı umuyor, ondan sonra Reichstag'ı dağıtmak ve bir darbe yapmak istiyor. Bence hava hoş... ama bu denemeyi yapmak için kimi bulacağını bilemiyorum." Senden, Hollmann'ın yerine Tirpitz'in getirilmesi için baskıya başladı. Tirpitz, 1896 Ocak ayının sonunda, 3 Ocak'ta verdiği raporu görüşmek üzere Kayzer'i ziyaret ettiğinde Wilhelm, Hollmann'ı görevinden almaya karar verdiğini ve yeni Dışişleri Bakanı'nın Tirpitz olacağını bildirdi.

Hollmann bu arada Reichstag'dan bir gemi inşa programı çıkartmaya çalışıyordu. Tasarıda ne Tirpitz'in istediği sayıda zırhlı ne de Kayzer'in Güney Afrika için istediği sayıda kruvazör vardı ve milletvekillerine tasarı olduğu gibi kabul edildiği takdirde o yıl bunun dışında bir tahsisat istenmeyeceği taahhüt ediliyordu. Reichstag bu tasarıyla yeni bir zırhlının, Kaiser Friedrich der Grosse ve üç büyük kruvazörün yapımını onayladı. Wilhelm memnun görünüyordu. Bir deniz yolculuğuna çıkarak dokuz bin tonluk bir zırhlı çizimine başladi, ancak Kiderlen'e göre 'çizim iyidi ama yüzmesi olanaksızdı.'

Hollmann'ın başarısı Tirpitz'in o yıl onun yerine geçmesi olasılığını ortadan kaldırmıştı. Program Reichstag'dan geçerken Senden, Tirpitz'e şöyle yazıyordu: "Donanma yasasını sakin bir şekilde çıkartmayı ancak

Hollmann başarabilir. Majesteleri parlamentonun şimdiki durumunda yeni bir Dışişleri Bakanı'nın kuşku yaratacağı görüşünü paylaşıyor... Bu nedenle şu anda bir değişikliğe gitmekten vazgeçti, ancak 'erteleme'nin sonsuza kadar demek olmadığını bilmeni istiyor." Bu karardan bir ay sonra Tirpitz tümamiralliğe atandı ve Uzakdoğu'daki Alman kruvazör filosunun komutanlığını almak üzere Berlin'den yola çıktı.

Wilhelm ertesi yıl Hollmann'dan daha çok gemi istedi. Reichstag'dan bunu alabileceği sözünü veremeyen Hollmann, giderek gözden düştüğünü görüyordu. Şansölye, Eulenburg'a şöyle yazıyordu: "Wilhelm, Reichstag'dan büyük filo planlarını çıkarabilecek insan olmadığı için Hollmann'ı yıl sonunda bırakmayı düşünüyor gibi. Sana şunu söyleyeyim ki, bu canavar filonun yakın bir gelecekte gerçekleşmesi olanaksızdır... Hangi Bahriye Bakanı ya da Şansölye, Vaftiz Babası rolünü oynarsa oynasın bence bu ölü doğmuş bir fikirdir." Wilhelm, martta Hohenlohe'ye Reichstag parayı tahsis etmediği takdirde filoyu yine de yapacağını ve 'faturayı daha sonra Reichstag'a göndereceğini söyledi. Şansölye, İmparatorluğun 1871 Anayasası'na göre bunun yasal olmadığını söyleyince Wilhelm, "Kayzer'in de hiçbir hakkı yok," diye homurdandı.

Reichstag'ın Bütçe Komisyonu 12 Mart 1896'da Hollmann'ın 70 milyon marklık bütçesinde 12 milyon marklık bir kesinti yaptı. Hollmann istifasını verdi. Acak Şansölye Hohenlohe bunu kabul etmedi. Wilhelm 30 Mart'ta Hollmann'a süresiz izin verdi. Holstein, 3 Nisan'da Bülow'a şöyle yazıyordu: "Amiral Tirpitz biçimindeki kaderimiz giderek yaklaşmakta."

Tirpitz'in Uzakdoğu'da birinci görevi "Çin kıyılarında Almanya'nın askeri ve ekonomik bir üs kurabileceği bir yer aramaktı." Tirpitz, Alman kruvazör filosunu, Alman gemilerinin havuzlama işleri için dokuz ay öncesinden randevu alındığı Hong Kong İngiliz sömürgesinde buldu. Tirpitz ile gemileri, Çin kıyılarını dolaştılar ve sonunda Sarı Deniz'de Tsingtao'yu seçtiler.

[Kiaochow Körfezi'ndeki Tsingtao, İmparatorluk Alman Donanması'nın sahip olduğu tek denizaşırı deniz üssüdür.]

Alman deniz piyadeleri limanı ele geçirip 1897 sonbaharında Çin'den

'kiraladıklarında' Tirpitz artık Berlin'e dönmüştü.

Kaizer, martta Tirpitz'i Bahriye Bakanı olmak üzere yurda çağırmıştı. Tirpitz anılarında şöyle der: "Komutanlığı büyük bir üzüntüyle bıraktım. Evrensel deneyim, gemi yapımı yasalarını Reichstag'dan geçirtmek için 'çene kuvvetine' ihtiyaç olduğunu göstermişti ki, o da bende yoktu." Ama Tirpitz yine de, bu kere uzun yoldan, Pasifik, Amerika ve Atlantik'ten geçerek yurduna döndü. Salt Lake City'de bir basın toplantısı yaptı; Alman basınında tayini konusunda olumsuz yorumlar yapıldığına dair sorular sorulunca sadece gülümsedi.

Tirpitz 6 Haziran 1897'de Berlin'e vardı. Kendisinden büyük şeyler bekleniyordu, ama ne Kayzer, ne Şansölye, ne Reichstag, ne de donanma bundan sonraki olayların hızlı akışına hazır değillerdi. Tirpitz masası üzerinde, Hollmann'ın kruvazör filosuna daha fazla gemi isteyen Donanma Yasası tasarısını buldu ve bir kenara attı. 15 Haziran'da, göreve geldikten sadece dokuz gün sonra, Kayzer'i Potsdam'da ziyarete gidip 2500 kelimelik 'Çok Gizli' damgalı raporunu sundu. Raporun başlığı şöyleydi: "Gemi Sınıf ve Tasarımlarına Göre Donanmamızın Yapısı Hakkında Genel Düşünceler." Bu teknik dilin ardında Alman ve Avrupa tarihini değiştirecek olan bir belge vardı. Tirpitz'in cümleleri mantıkla, açıklıkla, çekiç darbeleri gibi acımasızca birbiri ardından sıralanıyordu:

> "Almanya'nın şu anda denizde en tehlikeli düşmanı İngiltere'dir."
>
> "Filomuz en büyük askeri potansiyelini Heligoland ile Thames arasında gösterecek biçimde yapılanmalıdır."
>
> "İngiltere ile aramızdaki askeri durum mümkün olan en çok sayıda zırhlıya sahip olmamızı gerektirmektedir." "Sadece asıl savaş alanı, sonucu tayin edecektir."
>
> "İngiltere'ye karşı ticari gemilere baskın (yani kruvazör savaşı)... İngiltere'nin üslerinin çokluğu nedeniyle o kadar umutsuzdur ki, donanmamızı oluşturma planında İngiltere'ye karşı bu tür bir savaşı dikkate almamalıyız."
>
> "İngiltere'ye karşı bir Alman Donanması şunları içermelidir: 1 donanma sancak gemisi, her biri sekiz zırhlıdan oluşan 2 filotillo, 2 yedek zırhlı, toplam 19 zırhlı."

"Bu filo 1905'e kadar tamamlanabilir. Maliyeti... 408 milyon mark, ya da yılda 58 milyon mark olacaktır."

Tüm geçmiş Alman deniz stratejisi kaldırılıp atılacaktı. Kruvazör savaşı olmayacaktı. Reichstag'ın 'sınırsız donanma planları' şikâyetleri sona erecekti. Bir savaş filosu yılda Amiral Hollmann'ın 1896 bütçesinden aldığı 58 milyon markın üstünde bir paraya mal olmayacaktı. Şimdiye kadar bir horgörü hedefi olan donanma, bundan böyle Alman amirallerinin elinde güçlü bir silah, Alman diplomatlarının elinde etkin bir araç olacaktı. Tirpitz'in raporunun uluslararası sonuçları çok daha uzak görüşlüydü. Zırhlı yapımını haklı çıkarmak için yeni bir düşman belirlenmişti; o dönemde İngiltere, Almanya'nın dostuydu. Fransa ve Rusya ile savaşmak için güçlü bir Alman donanması gerekli değildi; denizde ne olursa olsun, Alman ordusu o savaşı kazanır ya da kaybedebilirdi. Ama İngiltere'yle savaşmak için Tirpitz zırhlıların gerekeceğini ortaya koymuştu. Tirpitz bunu ortaya attıktan sonra savını parlak bir şekilde tersyüz edivermişti: Zırhlıların yapımını haklı çıkarmak için düşman İngiltere olmalıydı.

Parlamenter açıdan raporun radikal noktası Reichstag'ın şu kadar yılda şu kadar savaş gemisi yapılmasını taahhüt etmesiydi; bu taahhüt geri çekilemeyecek ve bağlayıcı olacaktı; ne bu milletvekilleri ne de gelecek olanlar buna müdahale edip iptal edemeyeceklerdi. Bu devrimci bir hareketti: Amiral Hollmann, Reichstag'ın önüne her yıl o yılın istekleriyle çıkmaya itiraz etmemişti. Hatta Hollmann bunu bir gereklilik ve erdem olarak görüyordu. "Reichstag bir programa yıllar öncesinden bağlanmayı asla kabul etmez... Ayrıca, deniz savaşı sanatı değişebilir ve hiçbir Bahriye Bakanı on yıl sonra neye ihtiyacımız olacağını şimdiden söyleyemez," demişti. Tirpitz göreve geldiğinde Hollmann'ın felsefesinin sonuçlarını horgörüyle karşılamıştı. "Devlet Bakanı olduğumda Alman Donanması, gemi yapım deneyleri koleksiyonuydu," diye yazıyordu. İngiliz Donanması da bu sendromun sıkıntılarını çekmekteydi, ancak "...orada para önemli değildi; bir sınıf gemiyi yanlış yaparlarsa hepsini bir kenara atıp yenilerine başlarlardı. Biz buna izin veremezdik... Benim donanmanın yapımında süreklilik sağlayacak ve Reichstag'ın her yıl teknik ayrıntılara müdahalesine imkân vermeyecek bir yasaya ihtiyacım vardı." Kisacası, Reichstag belirli bir sayıda gemi için onayını verdikten sonra bir daha ağzını açmayacaktı.

Wilhelm, Tirpitz'in raporunu kabul etti ve Bahriye Bakanı Tirpitz hemen yeni bir yasa taslağı hazırlamaya başladı. Bakanlıkta rutin işlerini bir vekiline bırakıp rahatça düşünüp çalışabilmek için önce Ems'e, sonra St. Blasien'e çekildi. Kara Orman'a deniz kuvvetlerinin her alanından arkadaşlarını ve uzmanları topladı. Tirpitz orada ortaya bir fikir atıyor, sonra geri çekilip tartışmaları dinliyordu. Hiçbir fikir kutsal değildi: "Yasa taslağının her bir sözcüğü St. Blasien'deki tartışmalarımızda en az on kere değiştirilmişti... ama sonunda hep ortak bir karara varırdık," diye yazıyor.

Takvimleri çok kısıtlıydı. Hemen hemen her belgede 'Çabuk', 'Çok acele', 'Bugün bitmeli' damgaları vardı. Tirpitz 19 Haziran'da arkadaşlarından altı gün içinde yeni planın 1898 mali yılı için bütçe rakamlarını tekrar gözden geçirmelerini istedi. 2 Temmuz'da Donanma Yasasının ilk taslağını yazıp bitirmişti. Tirpitz arkadaşlarına tartışmalarının kilit noktasının düşmanın İngiltere olması olduğunu ısrarla vurgulamıştı. 26 Haziran'daki Elmas Yıldönümü Donanma Töreninde, Kraliyet Donanması'nın beş sıra halinde 165 savaş gemisi sergilemesi, çalışmalara ayrı bir heyecan katmıştı.

Temmuz sonlarında Leipzigerplatz'da (Bahriye Bakanlığı) olağanüstü çalışma haberleri Berlin'e yayılmaktaydı. Tirpitz, Donanma Yüksek Komutanlığı'nın görevlerine müdahale edildiği korkusunu gidermek için Amiral Knorr'u ziyaret etti. İki adam ortak bir komisyon kurulmasına karar verdiler. Tirpitz komisyonlara bilgi ulaştırılmamasını sağladı. Altı ay sonra Knorr, Tirpitz'e doğrudan doğruya meydan okuduğunda iş işten geçmişti. Donanma Yasası, Reichstag'a sunulmuştu; Tirpitz, Kayzer'e çıkıp Wilhelm'in Bahriye Bakanlığı'nın gemi tipleri ve yapımı sorumluluğunu son kez açıkça belirlemesini istedi. Wilhelm denileni yaptı ve Knorr susturuldu. Maliye Bakanı da yeni donanmanın tahmini maliyeti konusunda korkularını dile getirdiğinde Tirpitz yine benzer bir taktik uyguladı. Maliye Bakanı'na gidip ortak bir komisyon kurulmasını önerdi. Bu arada kendisi de Kayzer ve Şansölye'nin kendi safında olmaları için çabalarını arttırdı. Maliye Bakanı eylülde yeniden itiraz ettiğinde Tirpitz şunları söyledi: "Tüm iyiniyetlerime karşın Reich Şansölyesi'nden En Yüksek Mercilerde kendi bilgisiyle onaylanmış bir konuda yeniden karar vermesini isteyemem."

Ağustos sonunda taslak tamamlanmak üzereyken Tirpitz onaylarını almak için ilerigelen Alman yetkililerini ziyaretlere başladı. 24

Ağustos'ta, yedi yıl önce işten el çektirildiğinden o yana İmparatorluk hükümetinin hiçbir bakanının ziyaret etmediği Bismarck'a gitti. Tirpitz görüşmesini kolaylaştırmak için Kayzer'i denize indirilecek ilk büyük on bin tonluk zırhlıya Fürst Bismarck (Prens Bismarck) adının verilmesi için ikna etmişti. Wilhelm bunu istemeyerek kabul etmiş ve Tirpitz de Friedrichsruh'a mektup yazıp kendisinin kabul edilmesini istemişti. Mektup, Prens'in, üzerinde gönderenin adının yazılı olmadığı zarfları açmadığı notuyla geri geldi. Tirpitz ikinci bir mektup yazdı ve davet edildi.

Tirpitz 24 Ağustos öğle saatinde oraya vardığında aile yemek sofrasındaydı. Masanın başında oturan Bismarck konuğu içeri girince yerinde hafifçe doğrularak oturmasını işaret etti. Eski Şansölye'nin nevraljisi vardı, yemek yerken sıcak su şişesini yanağına bastırıyordu. Yemeğini yiyip bir buçuk şişe şampanya içti. Yemek sona erince Bill Bismarck'ın karısı kayınpederinin uzun piposunu yaktı ve kadınlar çekildiler. Hava çok ağırdı. Seksen iki yaşındaki Bismarck'ın Weltmacht'la, deniz gücüyle ya da zırhlılarla bir ilgisi yoktu. Kirk sekiz yaşındaki Tirpitz ciddi bir onay beklemiyordu, muhalefet olmaması yeterliydi. Bismarck birden konuşmaya başladı: Donanma için desteği dalkavuklukla, hatta gemilerden birine Fürst Bismarck adının verilmesiyle satın alınamazdı. Ayrıca, üniformasını giyip geminin denize indirilmesi için Kiel'e gelemezdi; halk önüne öyle mahvolmuş bir halde çıkamazdı. Tirpitz törene gelinlerinden birinin katılabileceğini söyledi. Bismarck bu kararın onlara ait olduğunu bildirdi. Tirpitz daha önemli konulara geçti: Almanya'nın politik nedenlerle daha büyük deniz gücüne ihtiyacı vardı ve modern deniz gücü zırhlılar demekti. Prens kendisinin 'eşekarıları gibi' saldıracak küçük gemileri yeğlediğini söyledi. Sonra eski şikâyetlerine başladı: Caprivi ('tahta bir kazık'), Rusya ile Garanti Antlaşmasının yenilenmemesi ('korkunç bir felaket'). Tirpitz donanmanın İngiltere'yi Almanya ile ittifaka zorlayacağına işaret edince Bismarck İngilizlerin bireyler olarak değerli olduklarını, ama milletin 'esnaf politikası' izlediğini söyledi. İngiltere'nin askeri potansiyeli önemli değildi; Almanya'ya gelecek olurlarsa 'onları tüfeklerimizin dipçikleriyle öldürmeliydik.'

Masa başında iki saat geçirdikten sonra Bismarck, Tirpitz'i ormanda bir araba gezintisine davet etti. Arabada Şansölye'nin iki yanına birer büyük bira şişesi yerleştirildi ve yol boyunca bunların ikisini de içti. Arabacının anlamaması için İngilizce konuşuyorlardı. Bismarck mesleğinin anılarına daldı, Wilhelm'i eleştirdi, ölmüş olan karısından

söz etti, İngiliz donanması hakkında 'denizcileri sevdiğini, ama amirallerinden hoşlanmadığını' söyledi. Artık güzel bir hayvanın parlak postuna delik açmak istemediği için' avlanamıyordu. Yağan sağanağa aldırış etmeden piposunu tüttürüyor ve nevraljisini unutmuş görünüyordu. Gezintinin sonunda Tirpitz'i akşam yemeğine davet etti. Tirpitz, Friedrichsruh'tan ayrıldığında yanında Bismarck'ın donanmada mütevazı bir artışı desteklediğini belirten bir mektup vardı. Birkaç gün sonra Bismarck'ı tutan basında da aynı doğrultuda görüş belirtildi.

Tirpitz bu ziyaretindeki başarısını Saksonya Kralı'yla, Bavyera Prens Naibiyle, Baden ve Oldenburg grandükleriyle ve Hansa kentlerinin belediye meclisleriyle de tekrarladı. Bahriye Bakanı 15 Eylül'de Şansölye ile görüşüp tasarının bir an önce Reichstag'in önüne getirilmesini istedi. Hohenlohe buna rıza gösterdi, tasarı 19 Ekim'de, bir devlet sırrı olarak ele alınması talimatıyla Reich Matbaasına gönderildi.

Reichstag'ı ikna etmeye hazırlanan denizcilik stratejisti Tirpitz, şimdi usta politikacı Tirpitz'e dönüşüyordu. İmparatorluk Almanyası'nda şansölyelerin, bakanların ve her düzeyde bürokratın halk tarafından seçilmiş kurumun üyelerine horgörüyle bakmaları bir gelenekti. Bismarck kendisinin yarattığı parlamentoya büyük bir horgorü göstermişti; Hohenlohe'nin uzak duruşu kırıcıydı; Bülow'ın davranışı abartmalı, alaylı ve kötü niyetliydi. Reichstag'ın milli bütçeyi kontrol etmesi bakanları çılgına döndürürdü; Hollmann, Bahriye Bakanı olarak bütçesinin kesintisine çok kızar ve kürsüyü yumruklardı. Tirpitz'in Reichstag'a yaklaşımı çok farklı oldu. Tirpitz gerçekleri bilen milletvekillerinin doğal olarak doğru sonuçlara varacağını ima ediyordu. Onları etkilemeye çalıştı. Sabırlıydı, saygılıydı ve neşeliydi, sözlerini duymamış ya da anlamamış her üyeye tekrar tekrar anlatmaya hazırdı. Hem liderlere, hem sıradan milletvekillerine iyi davranıyor, hepsini ağırlıyordu. Milletvekili grupları Bahriye Bakanı'nın Leipzigerplatz'daki kalın perdeli odasına çağırılıyordu. Büyük bir masanın çevresinde otururlarken Amiralin iyiniyetli olduğunu, sorulara hevesle yanıt verip fikirlerini paylaşmaya hazır olduğunu görüyorlardı. Tersanelere ve demirli duran gemilere ziyaretler düzenleniyordu. Ancak bu gülümseyen tavırlarına ve saygı gösterisine karşın Tirpitz programının bir tek noktasından bile feragat etmiyordu. Bir gözlemci şunu söylüyordu: İnsanın aklına Rostand'ın bir oyununda bir kadına askeri kalenin kapısındaki nöbetçileri nasıl aştığı sorulduğunda, "Onlara gülümsedim," dediği sahne geliyordu.

Kayzer 30 Kasım'da Donanma Yasası'nın yolunu Reichstag'a 'savaş filomuzun gelişmesi Almanya'nın zorunlu olduğu görevlere uygun bir artış göstermemiştir,' sözleriyle açıldı. Kayzer 'filomuzun bir savaş durumunda kendi liman ve denizlerimizi koruyacak güçte olmadığını söyledi. Wilhelm 'önde gelen denizci güçlerle rekabetin' söz konusu olmadığını bildirdi. Bir hafta sonra Donanma Yasası'nın ilk okunuşunda Hohenlohe bu sözü destekledi: "Biz büyük denizci güçlerle rekabeti düşünmüyoruz... bir serüven politikası peşinde değiliz... Yine de, denizcilik konusunda Almanya'nın mütevazı ama tümüyle Alman olan bir söze ihtiyacı vardır." Tirpitz'in ilk konuşması da programın sınırlarını vurguluyordu: "Donanmamız savunmacı bir güç olacaktır... Almanya'ya üstün bir düşman önünde bir fırsat tanıyacaktır... önde gelen bir deniz gücü bile kıyılarımıza saldırıya kalkışmak için iki kere düşünmek zorunda kalacaktır." Bahriye Bakanı, Bismarck'ın mektubunu çıkardı. Bismarck şöyle yazıyordu: "Kruvazörlere daha fazla önem verilmiş olmasını istersem de, toplam rakamların ihtiyaçlarımız için mantıklı olduğuna inanıyorum. Ama bu görüşüm yine de eğer Reichstag üyesi olsaydım bu tasarının lehinde oy kullanmamı engellemezdi." Tirpitz mektubu yüksek sesle okurken kruvazörler kısmını okumadı. Donanmanın gücünü ve inşa programını yıllık olarak önceden belirleyecek sabit bir yasanın idari ve politik avantajları üzerinde durdu. Reichstag'da sınırsız donanma planları konusunda bir korku olmayacak ve yapılacak gemilerin tip ve adetleri konusunda yıkıcı parlamento savaşları verilmeyecekti. Gemi yapımı tam bir Töton anlayışına göre bir iş alanıymış gibi sürdürülecek, tersaneler ne sipariş alacaklarını bilecekler, masraflar kontrol edilebilecekti. Hepsinin üstünde de, bir donanma yapılmış olacaktı; Tirpitz milletvekillerine 1873 Reichstag'ının on dört zırhlı gemilik bir filo için onay verdiğini, ama meclislerinden bunların yapımı için bütçe sağlamanın yirmi bir yıl sürdüğünü anlattı.

Tasarının uzun vadeli ve bağlayıcı olması ve Reichstag'ın yıllık bütçeleri kontrol edememesi milletvekillerini rahatsız etmişti. Çoğu zırhlı gemi ya da kruvazör ayrımı yapmıyordu; Tirpitz'in önerdiği rakamlar da mantıklı görünüyordu. Ama kendilerinin gereksiz olması düşüncesi ürkütücüydü. Basın da onların bu korkularını körüklüyordu. Berliner Tageblatt "Millet meclisi yıllık bütçe haklarının bir kısmının elinden alınmasına razı olursa üzerinde oturduğu dalı kesmiş olacaktır," uyarısında bulunuyordu. Frankfurter Allgemeine Zeitung ise, "Şimdiki Reichstag'tan haleflerinin haklarının bir kısmını çalması bekleniyor," diyordu.

Katolik ve Güneyli olan Merkez, tasarıyı destekleme taraflısıydı; muhalefet, orduya para harcamayı yeğleyen Muhafazakâr sağdan ve silahlanmaya para harcanmamasını isteyen Demokratik soldan geliyordu. Tirpitz partilerin tümüne uzanıyordu. 'Alman İmparatorluğu'nun Deniz Çıkarları' adlı bir Beyaz Kitap, Reichstag'a dağıtıldı. Burada nüfus artışı, göç, ticaret, deniz nakliyeciliği, ticaret filosu ve limanlar, sömürgelerin gelişmesi, denizaşırı yatırımlarla ilgili istatistikler ve Almanya, İngiltere, Rusya, İtalya, Japonya ve Birleşik Devletler savaş filolarıyla kıyaslamalar bulunuyordu. Bu rakamlara göre milli güç ölçümlerinin çoğunda Almanya, İmparatorluğun kuruluşundan bu yana çok büyük bir büyüme göstermişti. Ama Alman Donanması'nın hali içler acısıydı. 1883 ile 1897 arasında İmparatorluk Donanması dünyada dördüncülükten beşinci ya da altıncılığa düşmüştü. Beyaz Kitaba göre 1897'de İngiltere'nin beş bin tonun üstünde altmış iki, Fransa'nın otuz altı, Rusya'nın on sekiz, Almanya'nın on iki zırhlı gemisi vardı.

Tirpitz bu kişisel lobicilik faaliyetlerinin etkisini yaygınlaştırmak için Bahriye Bakanlığı'nda bir basın bürosu kurmuştu. Tirpitz, "Buyük halk kitlelerine hangi çıkarların söz konusu olduğunu iletmenin görevim olduğuna inanıyordum," diye bunu açıklıyordu. Basın bürosunda çalışan genç deniz subayları, gazetecileri bulup bilgi veriyorlar, yabancı donanmalarının boyutlarıyla ilgili kıyaslamalar özellikle vurgulanıyordu. Donanma Yasası'na muhalif olan her yazıya ve mektuba yanıt veriliyordu. Denizcilik muhabirleri olmayan küçük gazetelere hazır makaleler sağlanıyordu. Güney Alman gazetelerine özel bir önem verilmekteydi. Tirpitz'in subayları üniversitede tasarı lehine konuşacak profesörleri, özellikle iktisat profesörlerini buluyorlar, bir donanmanın Alman sanayi ve dış ticaretini korumaktaki rolünü vurguluyorlardı. Profesörler ve öğrencileri Kiel ve Wilhelmshaven'i ziyarete çağırılıyorlar, burada deniz subayları ve bandolarla karşılanarak tersaneler geziliyordu. 1898'de dünya gücü, deniz gücü ve daha büyük bir donanma konularını işlemek üzere Alman Donanma Birliği (Flottenverein) kuruldu. Essen'deki dev fabrikasında deniz topları ve zırh üreten Fritz Krupp'un büyük katkıları oldu; ünvan, nişan ya da imparatorluk ihsanları peşinde koşan diğer sanayiciler de büyük katkılar sağladılar. Birliğin mesajı sömürge ve donanmanın milli büyüklük ve refah için gerekli olduğuydu; bunun tabii sonucu da, Alman deniz gücünü kıskanan İngiltere'nin düşman olduğu ve Almanya'nın 'güneşte bir yer' edinmesini önlemek için elinden gelen her şeyi yapacağıydı. Birlik üyelerinin sayısı 1898'de 78.000'den 1901'e 600.000'e ve 1914'te 1.1

milyona yükseldi. Birlik Die Flotte gazetesiyle denizcilik tarihini yücelten ve İngiliz korkusunu yayan dergiler ve kitaplar yayınlıyordu. Her Noel'de bu konuların yer aldığı çok resimli bir Yıllik Donanma Albümü çıkartılıyordu. Kayzer bunlardan altı yüz tanesini satın alıp Alman okullarında ödül olarak dağıtmaktaydı.

Tasarı Reichstag tarafından Bütçe Komisyonu'na verildiğinde Tirpitz ile kadrosu dikkatlerini Komisyon üyelerine çevirdiler. Nasıl etkili olunacağını saptamak için çıkarlar ve bağlantılar araştırıldı. Fritz Krupp ile Hamburg-Amerika Denizyolları'ndan Albert Ballin, tasarı lehine konuştular. Alman Sanayicileri Derneği ve yetmiş sekiz ticaret odası başkanı bir donanma inşasını istediler. Şaşırtıcı kaynaklardan beklenmeyen beyanlar duyuldu. Önemli bir bankacı şöyle diyordu: "İnsanlığın gelişmesinde önde gelen ve yaratıcı bir rol oynamış milletler hep büyük bir denizgücüne sahip olmuşlardır."

Alman milleti ve Reichstag olumlu tepki göstermeye başladı. 23 Mart 1898'de son görüşmeye açıldığında tasarının yasalaşacağı anlaşılmıştı. Tasarıya muhalefet eden liberal Radikal Birliği'nden Eugen Richter şöyle diyordu: "Neptün'ün üç çatallı zıpkınının bizim elimize ait olduğu iddiası doğruysa, o zaman büyük bir ele sahip olan Reich için küçük bir donanma hiç de yeterli olmayacaktır. Giderek daha çok savaş gemisi ihtiyacı belirecektir..." Sosyal Demokratlar'ın büyük adamı August Bebel bu donanmanın hangi düşmana karşı yapılacağını söylüyordu: "Bu meclisin özellikle sağ tarafında İngiltere ile savaşa girmek isteyen bir grup fanatik vardır... Ama donanmamızla, hatta yasa ile istenen tüm gemilere sahip olan donanmamızla İngiltere'ye karşı silaha sarılmak çılgınlık olur. Bunu isteyenlerin yeri Reichstag değil, timarhanedir." Reichstag buna kahkahalarla gülmüştü.

Donanma Yasası 26 Mart 1898'de 139'a karşı 212 oyla geçti. Tirpitz ve Bülow, Wilhelm'e haber verdiler ve Bülow mesajının altına 'Kayzer Çok Yaşa!' ibaresini ekledi. Wilhelm'in Alman Doğu Afrika filosuyla Hong Kong'da bulunan kardeşi Prens Henry şu telgrafı çekti: 'ALMAN İMPARATORU, BERLİN. YAŞASIN! HENRY.' Prens Eulenburg duygusaldı: "Majestelerinizin bu şerefli gününde, bugün başarısının bir anka kuşu gibi doğduğu o mücadeleyi ve sıkıntıları hatırlıyorum. Tanrıya bize bu Kayzer'i bağışladığı için tüm kalbimle şükrediyorum." Tirpitz'in bu başarısı karşısında sevinen Wilhelm, Bahriye Bakanı'nın yükseltilerek Prusya Devlet Bakanlığı'na getirilmesini istedi. Hohenlohe'ye mektubunda şöyle yazıyordu: "Donanma tıpkı ordu gibi

milli savunmamızın eşit ortağıdır... Ayrıca, Amiral'in kendisi de söz konusu. Çin'den yorgun ve hastalıklı gelmesinden hemen sonra elli milyon amansız, kısa görüşlü, aksi Almanı, düşündüklerinin tam aksi yönüne getirmeyi kendisine görev edinmiş ve olanaksız gibi görülen şeyi sekiz ayda başarmıştır. Gerçekten güçlü bir insandır. Böylesine dev bir işi, böyle bir zaferle tamamlayan bir insanin Benim yönetimimin tam üyesi olması gerekir." Hohenlohe, Kayzer'in iradesi karşısında boyun eğdi ve Tümamiral Tirpitz, İmparatorluk hükümetinin en iç halkasında yerini aldı. Kayzer'in en etkili bakanı olarak on dokuz yıl orada kalacaktı.

Birinci Donanma Yasası'nın başlıca unsurunun -*Reichstag'ın yıllık oylamasıyla değiştirilmesi mümkün olmayan belirli sayıda savaş gemisi*- uzun vadeli hedefleri varsa da, o günün askeri durumundaki etkisi büyük değildi. Yasa gereği inşa edilecek yedi zırhlıya karşın Alman Donanması, İngiliz ya da Fransız donanmalarından zayıf olacaktı ve Tirpitz'in donanmanın genişletilmesinin bir nedeni olarak gösterdiği yaygın denizaşırı ticareti tümüyle koruyamayacaktı. Alman Donanması, Rusya ile bir savaşta Baltık Denizi'ni kontrol altına alabilirse de, güç ve organizasyon bakımından ciddi bir saldırı silahı olmayacaktı. Ancak Reichstag zaferinden bir yıl sonra Bahriye Bakani, 1898 Donanma Yasası'ndan memnun olduğunu bildirdi. Reichstag, İmparatorluğun ihtiyaçlarına yanıt verecek bir filo sağlamıştı. Amiral 1904'te Birinci Donanma Yasası'nın geçerliği sona erdiğinde, Reichstag'ın filoyu çoğaltmaya ikna edilebileceğini düşünüyor olabilirdi. Ama 1899 Şubatı'nda Reichstag Bütçe Komisyonu önünde şunları söylüyordu: "Yeni bir donanma planı getirme niyetinin olmadığını beyan ederim; aksine, Donanma Yasası'nı uygulamak ve oradaki sınırlar içinde kalmak kararlılığındayız."

Tirpitz'in bunları söylemesinden bir yıl sonra çıkartılan İkinci Donanma Yasası, Alman savaş filosunu iki katına çıkarıyordu. Bunu mümkün kılan Boer Savaşı olmuştu. Savaş 1899 Ekimi'nde başladığında Kıta Avrupalılarından çoğu Boer'leri tutuyordu. Kendilerini Hollanda kökenli Boer'lerle ırk ve kültür bakımından eş tutan Almanlar, İngilizlerin 'zavallı Boercikleri' ezmelerinden çok rahatsız olmuşlardı. Ancak Avrupa'yı Güney Afrika'dan ayıran 9600 kilometrelik okyanusa, İngiliz Donanması egemen olduğu için Almanların bu öfkelerini boşaltacak bir yerleri yoktu. Devriye gezen İngiliz kruvazörleri 1900 Ocak ayında üç Alman posta şilebini, Afrika kıyıları açıklarında Boer'lere kaçak silah taşıma kuşkusuyla durdurduğunda Almanların çaresizliği öfkeye dönüştü. İngiltere

hemen özür dilediyse de, olan olmuştu. Almanya öfkeyle titrerken Tirpitz bu fırsatı kaçırmayarak yeni Donanma Yasası'nı hazırladı. Tasarı Reichstag'tan bir yurtseverlik dalgası üzerinde geçti ve 20 Haziran 1900'de yasalaştı.

İkinci Donanma Yasası, Alman savaş filosunu on dokuz gemiden otuz sekize çıkartıyordu. İki sancak gemisi ve her biri sekiz zırhlılık dört savaş filosu olacak, dörder gemi de yedekte tutulacaktı. Gemi inşa programi 1901'den 1917'ye kadar on yedi yılı kapsıyordu; Donanma tam gücüne, sipariş edilen son geminin de teslimiyle 1920'de kavuşacaktı. Bu artık bir kıyı koruma filosu değildi; Almanya bu donanmayla dünyanın ikinci büyük deniz gücü olacaktı. Yasa filonun ne zaman savaşa gireceğini belirleme açısından da önemliydi. Yasa metninde 'İngiltere' ve 'Büyük Britanya' sözcükleri yer almıyorsa da, sunuş maddesinde 'büyük bir deniz gücü,' 'çok önemli üstünlükte bir deniz gücü,' 'denizde daha güçlü olan bir düşman,' ve 'en büyük deniz gücü'ne imalarda bulunuyordu. Bu sunuşun bazı önemli cümleleri Alman Donanması'nın kurulmasındaki stratejik mantığı dile getirmekteydi:

"Almanya'nın deniz ticaretini ve sömürgelerini bugünkü durumlarıyla korumanın bir tek çaresi vardır: Almanya öylesine güçlü bir savaş filosuna sahip olmalıdır ki, en büyük deniz gücüne sahip bir düşman için bile onunla savaşa girmek, dünyadaki kendi durumunu tehlikeye atmak olsun.

"Bu nedenle Alman savaş filosunun en büyük deniz gücü kadar büyük olması gerekmez, çünkü o büyük deniz gücü tüm vurucu güçlerini üzerimize doğrultma durumunda olmayacaktır. Ancak karşımıza çok üstün bir güçle çıkmayı başarsa bile, güçlü bir Alman Filosu'nun yenilgisi düşmanı da zayıflatacaktır ve kazandığı zafere karşın dünyadaki durumunu yeterli bir filoyla koruyamayacaktır."

Bu Tirpitz'in ünlü Risk Kuramı'ydı: İngiliz Donanması dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olacağından, Alman Donanması'nın Kuzey Denizi'nde zafere erişme şansı vardı. Ancak yeni Alman Filosu yapıldıktan sonra İngiltere savaşı göze alamayacaktı; çünkü, Krallık Donanması savaşta Alman Donanması'nı yense bile, İngiliz Filosu öyle ağır kayıplara uğrayacaktı ki, İngiltere ondan sonra Fransa ve Rusya'nın merhametine sığınacaktı. Risk unsuru sadece İngiltere'ye

yönelik değildi. Almanya'nın da bir riski vardı: Alman deniz gücünün artan tehdidinden ürken İngiltere, Alman Donanması'nın tamamlanmasını beklemeden ilk saldırıyı başlatabilirdi. Tarihte bunun örnekleri vardı: Amirallik Dairesi, 1801'de Fransa'nın tarafsız Danimarka Donanması'na el koyacağından korkarak Nelson'u Kopenhag Körfezi'ne, demirli bulunan Danimarka Filosu'nu batırmaya göndermişti. Almanya'nın İngiltere'ye bu kadar yakında güçlü bir filo inşa etmeye kalkışması İngiltere'nin öncelikle harekâta geçmesine neden olabilirdi. Böylece İngiltere'nin riski arttıkça Almanya'nınki de artıyordu. Tirpitz bunu anlıyor ve kabul ediyordu. Almanya'nın İngiltere'nin saldıramayacağı kadar güçlenmesi için gereken zamanı hesapladı. Bu süreye Tehlikeli Süre adını verdi ve 1900'de bunun sonunu 1904 veya 1905 olarak gördü. Ancak İngiltere, Almanya'nın bu meydan okumasına kendisi de yeni gemiler yaparak karşılık verince Tehlikeli Süre'nin bitiş noktası ilerki tarihlere kaydırıldı. Tirpitz 1909'da Almanya'nın Tehlikeli Süre'den 1915'e kadar çıkamayacağını kabul etmek zorunda kaldı.

İkinci Donanma Yasası'nın çıkmasına sevinen Kayzer, Bahriye Bakanı'nı Prusya soyluları arasına aldı: Alfred Tirpitz, Alfred von Tirpitz oldu.

[Tirpitz 1903'te tümamirallikten koramiralliğe terfi etti. 1911'de de İmparatorluk Donanması'nın ilk ve tek Büyük Amiral'i oldu.]

Yeni soylu çok geçmeden Romintern'e davet edildi. Bahriye Bakanı her yaz güvenilir yardımcılarıyla St. Blasien'e çekilip önündeki yılın gemi inşaat programının ayrıntılarını hazırlıyordu. Tirpitz sonra eylülde titizlikle hazırladığı raporunu Kayzer'le tartışmak için Romintern'e götürüyordu. Ancak Amiral ile İmparator arasındaki ilişki her zaman resmiydi. İki adam da birbirlerine ihtiyaçları olduğunu biliyordu: Wilhelm, Tirpitz göreve gelmeden önce dokuz yıl bir donanma sahibi olmaya çalışmış ama başaramamıştı. Tirpitz'in hükümette, Reichstag'da ve donanma içindeki muhalefetin üstesinden gelmek için İmparatorluk yetkisine ihtiyacı vardı.

Wilhelm hükümdarlığı boyunca donanma konusunda fikirler ve teknik öneriler vermiştir. Gemi çizimleri yapıp çoğalttırır, bunları Reichstag ve Tirpitz'e gönderirdi. Bu müdahaleler Tirpitz için sorunlar yaratıyordu. "Kafasına gemi inşaatını takan Kayzer'in sık müdahalelerini nasıl önleyeceğimi bilemiyordum," diye yazıyordu.

"Donanmada fikir ve öneriler pek boldur ve bir kaleidoskop gibi çabuk değişir. İmparator bir yüzbaşıyla konuşmuş ya da bir gemideyken bir şey duymuşsa hemen yeni fikirlerle dolu olarak gelir, beni geri kalmışlıkla suçlardı... Örneğin... İmparator denizde topçu ateşinin güçlüğü ve modern topların menzillerinin torpido botların savaşta düşmana yaklaşmalarını önlediğini duymuştu... Hemen ağır zırhlı ve çok torpido yuvası taşıyan bir gemi tasarımına girişti... Hız ve kalın zirhın birbirleriyle uyuşmazlığı bir yana, su kesimi altına yerleştirilmesi, gerek torpil gerekse makine dairesinin büyük bir bölümünü alacaktı. Ama biz aldığımız emri uyguladık ve bu projeden yararlı bir şey çıkamayacağını bilen ekip buna Homunculus (cüce) adını verdi... Kendisine planları sunup durumu anlatınca (Romintern'de) İmparator fikrinden vazgeçti... Ödül olarak bir geyik avlamama izin verdi. Berlin'deki yardımcıma şu telgrafı çektim bir süre sonra: 'Geyik ve Homunculus öldüler." "

1900'de kabul edilen İkinci Donanma Yasası, İmparatorluk Donanma hukukunun temel çerçevesini oluşturmuşsa da, 1906, 1908 ve 1912'de üç Ek Donanma Yasası daha çıkarılmıştır. Bunların her birinin kolay çıkması için Tirpitz, Almanya'daki kriz ve çaresizlik duygusunu kullanmıştır. Almanların Fas'taki çıkışlarının başarısız olması 1906 Haziranı'ndaki yasa ile Alman Filosu'na altı büyük kruvazör katmıştır. 1908 Nisanı'ndaki Ek Yasa, İngiltere ve Kral VII. Edward'ın Reich çevresinde bir kuşatma ağı ördükleri görüşüne dayandırılmıştır. Bu yasa zırhlı ve kruvazörlerin yenilenme süresini yirmi beş yıldan yirmi yıla indirerek yıllık inşaat temposunu arttırmış ve filoyu daha modern ve etkin bir duruma getirmiştir. 1912 Ek Yasası, Almanların 1911 Agadir krizinde gerilemelerine dayandırılmıştı. Böylece önceki programlara üş savaş gemisi daha eklenmiş ve toplam güç, kırk bir zırhlıya çıkarılmıştır.

İngiltere bu genişleyen inşaat programlarına tepkide gecikmişti. Tirpitz 1898'de Birinci Donanma Yasası'nı çıkardığında İngiltere'nin olası düşmanları Fransa ve Rusya'dı. 1898 Martı'nda İngiliz Kabinesi Rusların Kuzey Çin'e yönelttikleri baskı nedeniyle St. Petersburg'a bir ültimatom vermişti. O yılın sonlarına doğru bir Fransız birliğinin Yukarı Nil'e gelmesi, İngiltere'yi Fransa ile savaşın eşiğine getirmişti. Bu dönemde Almanya, İngiltere için olası bir düşmandan çok, olasi bir müttefik durumundaydı. 1889 İngiliz Deniz Savunma Yasası, İngiliz deniz gücü için iki devletli bir standart getirmiştir: Krallık Donanması kendisinden sonraki en güçlü iki deniz gücünden daha güçlü olmalıydı; bu iki devlet de Fransa ile Rusya'dı. Üçüncü bir Avrupa

devletinin deniz gücünü arttırması bir tehdit olarak görülmüyordu; İngiltere'yi ilgilendiren konu, bunun deniz güçleri dengesini nasıl etkileyeceğiydi.

İnşasına başlanan yeni Alman gemilerinin sayısı da korku yaratmıyordu. 1890'lı yıllarda İngilizlerin savaş gemisi inşası önemli ölçüdeydi. 1893 Aralığı'ndan 1895 Martı'na kadar geçen on altı ay içinde Majestic sınıfı 15.000 tonluk dokuz geminin inşasına başlanmıştı. 1896 Aralığı ile 1901 Martı arasında yirmi gemiye daha başlandı. Almanların İkinci Donanma Yasası'na karşılık olarak Amirallik Dairesi sekiz tane 16.300 tonluk King Edward VII siparişini verdi. İngiltere'yi telaşlandıran Alman zırhlı filosunun hızlı gelişmesini sağlayan bu 2. Donanma Yasası olmuştur. Bu yasayla öngörülen gemiler şunlardı: 1899 ve 1900'de beş Wittelsbach, 1901 ve 1902'de beş Braunschweig, 1903-1905'te beş Deutschland. Amirallik Birinci Lordu Lord Selborne 15 Kasım 1901'de Başbakan Lord Salisbury ile Kabineye şöyle diyordu: "Almanya'nın deniz politikası kesin ve ısrarlıdır. İmparator, Alman gücünün dünyanın her yerinde Alman ticaretini, sömürge ve çikarlarını korumada kullanılmasına kararlı görünmektedir. Alman deniz gücünün bizimkiyle kıyaslandığında şimdikinden daha avantajlı bir duruma getirilmesi amaçlanmaktadır. Eğer biz Fransa ve Rusya ile savaşa girersek, bu politika sonunda Almanya üstün duruma geçecektir... Alman Donanması'nı son zamanlarda gören deniz subayları bunun olabileceği kadar mükemmel olduğunu belirtmişlerdir." Selborne'un bu raporunda dile getirdiği kaygı, deniz gücü dengesiydi. Bir yıl sonra, 1902 Ekimi'nde Kabine'ye verdiği bir raporda Alman Donanması'nın İngiltere'ye oluşturduğu tehdit üzerinde duruyordu: "Yeni Alman donanmasının yapısı incelenince bunun İngiliz donanmasıyla olası bir çatışma için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu ilerde Almanya ile Fransa ve Rusya arasındaki bir savaşta üstün gelme amacı için hazırlanmış olamaz. O savaşların sonucu ancak karada alınabilir ve Almanya'nın denizcilik konusunda girdiği büyük masraflar, Fransa ile Rusya'ya kıyasla elde edebileceği askeri gücü o oranda azaltmaktadır." Selborne birkaç hafta sonra daha açık konuşuyordu: "Amirallik, Alman Donanması'nın İngiliz Donanması'yla çarpışabilmesi göz önünde tutularak inşa edildiği konusunda kanıtlar elde etmiştir: Menzil çapının sınırlı olması, dar tayfa bölmeleri gibi şeyler Alman savaş gemilerinin sadece Kuzey Denizi'nde savaşmak üzere planlandığını göstermektedir."

Dünyanın en büyük askeri gücünün büyük bir filo kurarak dünyanın ikinci büyük deniz gücü olmayı amaçlaması İngiltere'yi deniz stratejisi

ve diplomasisinde de köklü değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Alman gemileri denize indirildikçe daha fazla İngiliz gemileri sipariş edilmiştir. İngiltere'nin Kuzey Denizi kıyılarından birkaç saat ötede güçlü bir Alman donanmasının toplanıyor olması İngiltere'nin dünyanın çeşitli yerlerindeki gemilerini yurda çağırmasıyla sonuçlandı. Amiral Tirpitz'in 'İngiltere'ye karşı donanmasını inşa etmekteki kararlılığı İngilizlerin bilincine yerleştikçe İngiliz hükümeti de Trafalgar'dan bu yana İngiltere'nin yürüttüğü dış politikasını değiştirmeye hazırlandı. Alman Donanması'nın yapılması Muhteşem Tecrit yüzyılını sona erdirmişti.

BÖLÜM II: Muhteşem Tecritin Sonu

Lord Salisbury

Dört ünlü Victoria çağı devlet adamı 24 Haziran 1895 Pazartesi günü öğle saatinde bir araya gelmişlerdi. Bir önceki Cuma günü Lord Rosebery'nin Liberal hükümeti Avam Kamarası'nda önemsiz bir konu görüşülürken sürpriz bir oylamayla düşürülmüştü. Kraliçe Victoria Pazar günü, şimdi Arlington Sokağı 20 numaradaki bu öğle toplantısının evsahibi Lord Salisbury'yi çağırtıp hükümet kurmasını istemişti. Salisbury görevi kabul etmişti ve şimdi de üç konuğuyla kimin hangi bakanlığı alacağını konuşacaklardı.

Bu, sosyal ve politik bakımdan pek garip bir dörtlüydü. Salisbury Markisi ve Devonshire Dükü soylu, Arthur Balfour ile Joseph Chamberlain halk tabakasındandı. Salisbury ile Balfour, ataları Kraliçe I. Elizabeth'e hizmet etmiş olan aynı seçkin Cecil ailesinin üyeleriydi. Modern Cecil'ler dayı ile yeğen, yeni hükümette önemli bir yer alacak olan Muhafazakâr Parti'nin liderleriydi. Devonshire ve Chamberlain Liberaldiler ve İrlanda için özerklik konusu nedeniyle Liberal Parti'nin liderliğinden çekilmişlerdi. Lord Salisbury onların ve parlamentodaki önemli sayıdaki memnun olmayan Liberalin desteğini istiyordu. Muhafazakârlar muhalefetteyken bu desteği günlük olarak görmüştü; ancak şimdi hükümeti oluşturma görevini aldığından, bu desteği bir özerklik aleyhi koalisyonda resmileştirmek istiyordu.

Lord Salisbury doğal olarak Başbakan olacaktı. Bu Kraliçe'nin isteğiydi ve Salisbury'nin salonunda oturanların hiçbiri Majesteleri'nin seçimini sorgulamazdı. Lord Salisbury, Muhafazakâr Parti'nin tartışmasız lideri ve 19. yüzyıl İngilteresi'nin son büyük aktif politikacısıydı. Kabine'ye ilk kez yirmi dokuz yıl önce girmişti. O günden bu yana dokuz yıl Dışişleri Bakanlığı ve yedi yıl Başbakanlık yapmıştı. Şimdi altmış beş yaşında, bir doksan boyunda, iri omuzlu ve göbekli bir adamdı. Başı büyük ve çıplaktı, kır renkli kıvırcık sakalı ve dünyaya kuşku diye algılanabilecek bir ifadeyle bakan küçük ve neredeyse çekik gözleri vardı; aslında bu miyopluğundan kaynaklanırdı. Lord Salisbury tüm cüssesine karşın sağlıklı değildi. Şimdi başbakanlığı bir daha kabul ederken, sağlığını korumaya çalışarak Fransa'nın güneyindeki villasında uzun süreler kalmak zorunda olacağını biliyordu.

Arlington Sokağı'ndaki evin salonundaki diğer soylu Devonshire

sekizinci Dükü Spencer Compton Cavendish gerçekte orada değil de, başka bir yerde olmayı yeğlerdi. Altmış iki yaşındaki Devonshire uzun boylu, zayıf yüzlü, gaga burunlu, sakallı bir adamdı. Yaşamının büyük bir kısmını, atlarının yarışmasını seyretmek istemesine karşın hükümette hizmet ederek geçirmişti. Düklüğün mirasçısı Lord Hartington olarak otuz dört yılını Avam Kamarası'nda geçirmişti. Lord Palmerston, Lord John Russell ve Gladstone'un başbakanlıklarında Liberal hükümet kabinelerinde Harbiye Bakanlığı, Posta Bakanlığı ve Hindistan Devlet bakanlıklarında bulunmuştu. İki kere başbakanlik teklif edilmiş, ikisini de reddetmişti. 1886'da Liberal parti liderliğinden ayrılması Bay Gladstone için büyük bir darbe olmuştu; şimdi Lordlar Kamarası'nda bir dük olan Devonshire artık bir milli kurum sayılabilirdi. Kraliçe Victoria da, 1892'de ona yazdığı mektupta kendisini böyle görüyordu: "Kraliçe bu mektubu Dük'e, geniş imparatorluğunun güvenlik ve onurunu korumada kendisine ne kadar güvendiğini... yazmadan bitiremez. Bu çok gerekli çalışmaya herkes katılmalıdır." Bu, özel istekleri ne olursa olsun, Devonshire'ın gözardı edemeyeceği bir görevdi.

Lord Salisbury'nin konuklarından en genci olan kırk yedi yaşındaki Arthur Balfour, dayısının politik mirasının varisiydi. Bu miras sadece birkaç yıl önce bile düşünülemeyecek bir şeydi. Politikaya dayısının ısrarıyla giren Balfour mesleğine çok ağır başlamıştı. Uzun boylu ve zayıf, iri mavi gözlü, dalgalı kumral saçlı ve gür bıyıklı adam toprak sahibi zenginliğin cisimleşmiş şekliydi, Avam Kamarası'nın sert politikasına hiç uyum sağlayamayacakmış gibi görünüyordu. Balfour otuz beş yaşlarına gelene kadar hiçbir şeyi ciddiye almayan bir gençti. Yaptığı konuşmalar boştu, saçmaydı ve hazırlıksız konuşur gibiydi. Ancak 1886'da, otuz dokuz yaşına geldiğinde dayısı kendisini İrlanda'yı yönetmek üzere göndermiş ve Balfour burada bütün beklentilerin üstüne çıkmıştı. Bu başarısı kendisini Avam Kamarası'ndan Muhafazakâr Parti liderliğine getirmişti (Salisbury soylu olduğu için Lordlar Kamarası'ndaydı.) Balfour'un Avam Kamarası'ndaki davranışları aldatıcı olabiliyordu. Hükümet sırasında otururken vücudunu ileri uzatır, giderek arkasına yaslanarak kayardı; Galeri'de biri bunu 'omuzları üstünde oturup oturamayacağını öğrenmek' diye tanımlamıştı. Bu yatay durumdayken aniden doğrulup bir tartışmaya katılırdı. Balfour o kadar çekici, konuşmalarının diyalektiği o kadar zarifti ki, karşı sırada oturan üyeler bile kendisinden zevk alırlardı. Bunlardan biri, "Balfour, kamu yaşantısını katlanılabilir ve hatta saygın yapan o az bulunan insanlardan biriydi," demiştir.

Balfour bu Haziran gününde dayısının evinde elçi olarak bulunuyordu. Lord Salisbury'yi, yeni kabinenin çoğunluğunu ve Muhafazakâr Parti'yi kendisine temsil edeceği kişi, odadaki dördüncü adam olan Joseph Chamberlain'di. 1895'te İngiltere'nin en büyük devlet adamı Lord Salisbury olabilirdi, amá popüler olanı o değildi. Bu tanım Chamberlain'e uymaktaydı. Özerklik konusunda Gladstone ile çatışmamış olsaydı Chamberlain, Liberal Parti liderliğine ve daha sonra da başbakanlığa getirilebilirdi. Bu makamı artık kaybetmişti. Yine de, ülkede ve Avam Kamarası'nda Liberal Birlikçilerin lideri olarak Birlikçi koalisyonu yapma veya bozma gücüne sahipti. Bu ittifak en azından huzursuz olacaktı. Geçmiş, karakter ve huy bakımından Lord Salisbury ve Chamberlain kadar birbirine benzemeyen iki politik kişiye çok az rastlanılabilirdi. Bu nedenle Balfour'un kurnaz ve diplomatik çekiciliğine ihtiyaç duyulacaktı.

Joseph Chamberlain 1895'te elli dokuz yaşındaydı. Oxford'a, Cambridge'e ya da özel bir okula gitmiş değildi. On altı yaşında çalışmaya başlamış, otuz dört yaşında yeteri kadar para yapınca iş yaşamından ayrılıp bir Radikal Liberal olarak politikaya girmişti. Parlamentoya girişinin dördüncü yılında Gladstone'un ikinci Kabinesinde yer almıştı. Küçük kafası üzerinde titizlikle arkaya taranmış kara saçlarıyla Avam Kamarası'nda zarif ve serinkanlı bir kişiliği vardı. Gerek parlamentoda gerekse ülkenin çeşitli köşelerindeki kürsülerde esnafin, orta sınıfın, anti-konformistlerin sesiydi. Tutkusu ve belagati kendisine Parlamento'nun pek çok üyesinin sadakatını ve yüz binlerce İngilizin oyunu kazandırdığı için, şimdi bir marki, bir dük ve Arthur Balfour'la bir arada bulunmaktaydı. Salisbury'nin Chamberlain'ı Kabinesine davet etmekten başka çaresi yoktu. Liberal Birlikçiler, Liberallere ve İrlandalılara karşı çoğunluğunu sağlayacaktı ancak, dört adam kendilerini birbirlerinden ayıran farklılıkları çok iyi biliyorlardı. Chamberlain gelecek, onlar ise geçmişti. Chamberlain enerji ve girişimdi; onlar hareketsizliği, sakinliği, ılımlılığı ve tedbiri temsil ediyorlardı. Chamberlain riske giriyor, kalıpları kırıyor, yeni bir toplum ve imparatorluk biçimi kurmak istiyordu. Gladstone'a özerklik konusunda karşı çıkarak İngiltere'nin iki büyük siyasal partisinden birini kırmıştı. Daha sonraları, özgür ticaret konusunda ötekisini de alaşağı edecekti.

Salisbury, Arlington Sokağı tartışmasını, başbakanlık ve Avam Kamarası liderliği dışında bütün Kabine koltuklarının açık olduğunu söyleyerek açtı. Devonshire'a Dışişleri Bakanlığı'nı önerdi. Dük bu

teklifi reddetti ve Konsey Başkanı oldu. Salisbury de, ilk iki kabinesinde olduğu gibi, Başbakanlığı ve Dışişlerini üzerine aldı. Chamberlain'e hangi bakanlığı istediğini sordu. Chamberlain, Sömürgeler Bakanlığı'nı istediğini söyledi. Şaşıran Salisbury daha prestijli olan İçişleri ya da Maliye'yi önerdi. Chamberlain, Sömürgeler Bakanı olmayı yeğlediğini tekrarladı. Kabul edildi. Diğer koltuklar da dağıtıldı. Başka bir Liberal Birlikçi, Lansdowne Markisi, Harbiye Bakanı oldu. George Goschen'e Maliye önerildiyse de, o Bahriye'yi istedi. Sir Michael Hicks-Beach, Adalet Bakanı oldu. Sonunda Lord Salisbury İngiltere'de hüküm sürmüş olan en güçlü kabinelerden birini kurdu. Spectator'un yazdığına göre kabinenin, Başbakan dışındaki dört üyesi Başbakan olacak ayardaydı. Bunlar Devonshire, Chamberlain, Balfour ve Goschen'di. Liberal Rosebery Kabinesinde İçişleri Bakanı olan H.H. Asquith'in fikrine göre Lord Salisbury'nin yeni yönetimi 'insanı neredeyse utandıracak kadar bir yetenek ve kapasite zenginliği' sunuyordu.

Yeni Başbakan genel seçime gitti. Sonuç Birlikçilerin zaferi oldu: 340 Muhafazakâr ve 71 Liberal Birlikçi'yle birlikte 177 Liberal ve 82 İrlandalı üye seçildi. Salisbury'nin Birlikçi çoğunluğu 152'ydi. İngiltere'yi on buçuk yıl yönetecek hükümet buydu. Zaman geçtikçe makamlar ve personelde değişiklik olacaktı. Sağlığı çok bozulan Lord Salisbury yedi yıl sonra istifa edince yerine Arthur Balfour geçti.

Chamberlain'in gücü giderek artarak Salisbury'nin döneminde Başbakan'la eş duruma geldi, Başbakan Balfour olunca da onun gücünü aştı. Sonunda hem Chamberlain hem Devonshire serbest ticaret konusu nedeniyle istifa edince Balfour tek başına devam etmek zorunda kaldı. Bu arada İngiltere tarihinin on yıllık bir kısmı şu olaylarla geçmişti: Jameson Baskını, Kruger Telgrafi, Chamberlain'ın bir İngiliz-Alman ittifakı kurma çabaları, Boer Savaşı, Boxer İsyanı, Alman Donanması'nın yükselişi, İngiliz-Fransız Antlaşması, birinci Fas Krizi ve H.M.S Dreadnought'un omurgasının tezgâha koyulması.

Dört kere Dışişleri Bakanı, üç kere Başbakan olan Üçüncü Salisbury Markisi Robert Cecil'in ayrıcalıklı ama mutsuz bir çocukluğu vardı. Annesi, çocuk iki yaşına gelmeden ölmüştü ve büyük bir Tory toprakağası ve iki Muhafazakâr Kabine üyesi olan babasının, çocuklarına ayıracak fazla vakti yoktu. Genç Robert gittiği her okulda çok mutsuzdu; o yıllardan daha sonra 'şeytanlar arasında bir yaşam' diye söz edecekti. Eton'da durum farklı değildi. "Sabahtan akşama

kadar beni rahatsız ediyorlar. Bütün gece bir köşede saklanmak zorunda kalıyorum. Derslerinde kendilerine yardım etmediğim için yapıyorlar bunlar," diye yazacaktı babasına. Tatillerde Londra'ya gittiğinde okul arkadaşlarıyla karşılaşmamak için büyük caddelerden uzak dururdu. Robert sonunda Eton'dan alındı ve evine döndü.

İkinci Marki bu küçük oğlunun tavırlarından rahatsız oluyordu. Yetiştirecek on çocuğu olduğu için tembellik ve melankoli eğilimi olarak düşündüğü bu yakınmalar hiç hoşuna gitmiyordu. Baba oğul arasındaki bu anlaşmazlık yaşamboyu sürecekti. Lord Salisbury'nin kızı, babası ve büyükbabası hakkında, "Aynı kandan gelen bu iki insan kadar, zevk ve ilgi alanlarında böylesine umutsuzca düşman iki kişi daha olamazdı," diye yazacaktı.

Londra'nın otuz altı kilometre kuzeyindeki Hertfordshire'daki Cecil malikânesi olan Hatfield'in de, İngiltere tarihinde, sahipleri Cecil ailesi kadar önemli bir yeri vardır. Topraklar Krallığa aitken genç Kral VI. Edward bir süre Hatfield'de yaşamıştır; Katolik Kraliçe Mary Tudor dinini adaya yaymaya çalışırken kralın üvey kızkardeşi Prenses Elizabeth orada sürgünde kalmıştı. Cecil ailesine verilen şatonun duvarlarında, koridorlarında ve Robert Cecil'in kapandığı kütüphanesinin duvarlarında eski Cecil ailesinin büyükleriyle hükümdarlarin portreleri asılıydı. Robert Cecil botanikle ilgilendi, bitki ve çiçek toplamaya başladı. Fransızca'sı iyiydi ve babasının tüm aile yazışmalarının o dille yapılması emrine uyuyordu. 1847'de Christ College'den mezun oldu. İki yıl sonra bir sinir krizi geçirdi. Lord Salisbury'nin yaşamı boyunca sıkıntıları ve yorgunluğu kendisinin 'sinir fırtınaları' diye adlandırdığı migrene yol açardı. Hastalığın semptomları arasında depresyon, mide bulantısı, yaşamını felce uğratan bir dermansızlik vardı; krizin en üst noktaya ulaştığı anda ışığa, sese ve dokunmaya aşırı bir duyarlılık belirirdi. Babasına şöyle diyordu: "Beni hiçbir uyarıda bulunmadan kimi zaman günlerce hareketsiz kalmaya zorlayan şey, şikâyetlerimin bu özelliğidir. Ve deneyimlerimle çok iyi biliyorum ki, nöbet geldiğinde kendimi bırakmazsam bir günlük hareketsizlik bir hafta bile uzayabilir."

Oxford'da bir doktor Lord Robert'in babasını, gencin sağlığı için uzun bir deniz yolculuğunun iyi geleceğine inandırınca Lord Robert Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya gitti. İki yıl sonra yirmi üç yaşında geri dönünce ne yapacağını bilemeyen babası kendisinin Avam Kamarası'nda sağlam bir Muhafazakâr koltuğuna seçilmesini

sağladı.

Lord Robert'in parlamentodaki ilk yılları pek göze çarpmadı. Sağlığı ve ruhsal durumu pek iyi değildi ve gece geç saatlere kadar Avam Kamarası'nda oturmak kendisine iyi gelmiyordu. Konuşmaları, sanki otorite sadece hakaret edilmek üzere varmış gibi, isyancı ve aksiydi. Bu dönemde babasına yazdığı bir mektup küstahlığın eşiğine vardığını gösteriyordu: "Beni engellemeniz bütün sabah midemi ağritti... Mantıklı yazabilecek kadar itidalimi toplayıp toplayamadığımı bilemiyorum ama bir kere deneyeceğim..."

Lord Robert eş seçerken de babasına karşı çıktı. Uzun boylu, zayıf, beceriksiz, miyop, utangaç ve çok kötü giyinen bir gençti. Ama kibardı, duyguluydu ve çok zekiydi; Bayan Georgina Alderson'a yaptığı evlenme teklifi kabul edildi. İkinci Marki, Bayan Alderson'un ailesinin kendilerinin dengi olmadığını düşünüyordu; Lord Robert'in sınırlı olan gelirinde bir artış beklememesini bildirdi. Yaşlı adam bunun sonucunun sosyete durumunu kaybetmek ve 'yoksunluk' olacağını bildirdi. Lord Robert bunların her ikisine de kaygılanmadığını yazdı: "Benim masrafımın en büyük kısmını oluşturan yolculuklar ya sizin ya da başkalarının zoruyla yapılmış olduğundan, evliliğimden sonra böyle bir masrafım olmayacaktır. Bayan Alderson'la evlendiğim için benimle görüşmeyecek olanlar da, benim kendilerinden uzaklaşmak istediğim kişilerdir."

Lord Robert evlendikten sonra küçük gelirine bir ek sağlamak için Quarterly Review ve diğer dergilere yazılar yazmaya başladı. Burada açık ve kesin bir dille kendi siyasal felsefesini açıklıyordu. Geleneksel İngiliz görüş ve kurumlarını korumaya inanıyordu. Mülkiyet sahibi sınıfın, mirasla geçen hak ve ayrıcalıklarını savunmanın, Muhafazakâr Parti'nin neredeyse kutsal olan görevi kabul ediyordu. Demokrasi İngiltere'yi, bulaşıp yıkmakla tehdit eden bir mikroptu. İşçi sınıfının oyları bir tutku ve açgözlülük karışımıyla biçimlendiriliyordu ve bunda milleti bir bütün olarak yöneltecek sabırlı ve mantıklı hesaplara yer yoktu. Sayılarla oluşacak hükümetin en iyi hükümeti yaratacağını beklemek mantıksızdı: "Birinci sınıf insanlar halk kitlelerinden oy istemezler, isteseler de halk birinci sınıf insanları seçmez." Lord Robert ilkelerine sadık kalarak kendi parti liderleri Lord Derby ve Benjamin Disraeli'nin savundukları reform-yanlısı Tory demokrasisine de şiddetle karşıydı. 1867'de, seçme hakkının kent işçilerine de verilerek seçmen sayısını iki kata çıkartan İkinci Reform Yasası'nı desteklemek

yerine Hindistan Bakanlığı'ndan istifa etti.

Bir yıl sonra ağabeyinin ardından babası da ölünce Lord Robert Cecil, Avam Kamarası'ndan ayrıldı ve Üçüncü Salisbury Markisi olarak Lordlar Kamarası'na girdi. Burada yıldızı hızla yükseldi. Çok geçmeden Muhafazakâr Ön Sırası'nın hâkim kişisi oldu. Kesin ve acı bir dille herhangi bir kâğıda bakmadan konuşuyor, ardarda gerçekleri sıralıyor, sözlerine espri ve ince alay da katıyordu. Zamanlaması tam bir tiyatro oyunu gibiydi. Kritik bir noktaya geldiğinde durur, tam sözcüğünü bulmak istiyormuş gibi duraksar, dinleyicilerinde zorunlu bir heyecan yaratır ve konuştuğunda alkışlarla karşılaşırdı. Lord Salisbury bütün bu başarısına karşın belagatı, iknanın sadece zayıf bir biçimi olarak kabul ederdi. Bir konuşma yaptıktan sonra bir daha onu okumak istemezdi. Tutanaklar'da yayınlanması için düzeltmeler yapmak zorunda kalmanın 'dünün soğuk ve yağları donmuş yemeklerine dönmekten farksız' olduğunu söylerdi.

Salisbury'nin Disraeli ile ilişkisi yıllar boyunca gergin kalmıştı. Bir Tory'nin aynı zamanda bir radikal olabilmesi Salisbury için bir skandaldı; bunu kurnazlığa ve fırsatçılığa bağlayarak açıkça, "Adamdan nefret ediyorum," diyordu. Disraeli ile bir süre sadece parlamentoda kendisine saldırıp parlamento dışında hiç konuşmayarak uğraşti. Cesur, romantik ve hayal gücüne sahip Disraeli bu zeki, soğuk ve aksi gencin düşmanlığını kabule yanaşmıyordu. Salisbury'yi bir garden-partide gören Disraeli elini uzatarak üzerine yürümüş ve "Ah, Robert seni gördüğüme ne kadar sevindim bilemezsin!" demişti.

Disraeli 1874'te ikinci hükümetini kurarken Salisbury'ye Hindistan Bakanlığı teklif edildi. Salisbury duraksadı: "Benim edindiğim izlenime göre Disraeli beni istemiyor ama başkaları kendisini sıkıştırıyorlar. Ben de aynen o durumdayım." Bu gölge boksuydu; Salisbury'nin kabineye girmesi kaçınılmazdı. Lordlar Kamarası'nın en etkin sesini almadan bir Muhafazakâr hükümet kurulamazdı. Bu hükümet altı yıl sonra düşerken Lord Salisbury'nin durumu da değişmişti: O zaman İngiltere Dışişleri Bakanı ve Başbakan'ın en etkili ve güvenilir yardımcısıydı. Buna ek olarak da, Prens Bismarck, Rus Prensi Gorçakov ve Avusturya'nın Kont Andrássy'si ile birlikte Avrupa'nın kaderini belirleyen bir avuç devlet adamından biriydi.

İngiltere 1876'da Avrupa'da Doğu Sorunu olarak anılan ve Osmanli İmparatorluğu'nun çöküşü ve yaklaşan çözülmesinden kaynaklanan diplomatik sorunlara bulaşmıştı. Türklerin dışında konuyla Ruslar, Avusturya ve İngiltere ilgileniyordu. St. Petersburg'da güçlü bir pan-Slav parti Osmanlı'nın çöküşünü dört yüzyıllık hayali gerçekleştirecek parlak bir fırsat olarak görüyordu: Ayasofya'ya Haçı dikmek ve Boğazların kontrolünü ele geçirmek. Sultan'ın geniş ve kötü yönetilen Balkan eyaletlerinden çekilmesi, Viyana'da Hapsburg'ların yayılması için bir işaret olarak kabul ediliyordu. Londra'ya gelince, Sultan'ı desteklemek ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama girişimlerine karşı direnmek İngiltere'nin çok uzun zamandır izlemekte olduğu politikaydı. İngiltere için Sultan'ın topraklarından geçen Hindistan yolu söz konusuydu. İstanbul'un başka bir Büyük Devlet'in etkisi altına girmesine izin verilemezdi.

1877 Nisanı'nda Avrupa'nın, on iki bin Bulgar Hıristiyanının Türk askerleri tarafından öldürüldüklerini haber almasından sonra Rusya savaş ilan etti. Çar'ın ordusu Balkanlar'ı geçti ve 1878 Ocak ayında İstanbul kapılarına dayandı. İngitere'de korku yerini isteriye bırakmıştı. Şiddetli bir Rus aleyhtarı olan Kraliçe, Gladstone'un Türkleri bu durumda bırakmasına karşı öfkelendi, hem eski hem de gelecekteki başbakanından 'o yarı deli' diye söz etti. (Sutherland Dükü daha ileri gitmiş ve Gladstone'un 'Rus ajanı' olduğunu söylemiştir.) Kraliçe savaşa karşı olan Muhafazakâr Dışişleri Bakanı genç Lord Derby'den de memnun değildi. Victoria, Disraeli'ye şöyle yazıyordu: 'Ah, Kraliçe erkek olsaydı da, insanın tek sözüne bile inanamayacağı o Ruslara bir kötek atabilseydi!' Kraliçe tahttan çekilmekle tehdit etti. Disraeli, Kraliçe'yi yatıştırmak, Rusları durdurmak ve Derby'yi istifa etmekten alıkoymak için elinden geleni yaptı. Kabine tam bir kaos içindeydi. Rus elçisiyle özel barış görüşmeleri yaptığı ortaya çıkan Lord Derby umutsuzluğa kapılıp kendini içkiye verdi, işini ihmal etmeye başladı. Hindistan Bakanı olan Salisbury, Dışişleri Bakanı'nın işlerinden çoğunu yüklendi.

Lord Salisbury İstanbul'un Hindistan yolunun anahtarı olduğu inancını tümüyle paylaşıyor değildi. İstanbul ne de olsa Süveyş'ten 1280 kilometre uzaktaydı ve Salisbury 'sorunların çoğunun, İngiliz devlet adamlarının, çok küçük ölçekli haritalar kullanmalarından kaynaklandığını' düşünüyordu. Ancak deklare edilmiş olan İngiliz çıkarlarının sıkı bir şekilde savunulması gerektiğine de inanmaktaydı. Rus askerleri kentin duvarları dibine geldikleri için, Salisbury, Kabine'ye İngiliz uyarılarını güçlendirmek için Akdeniz Filosu'nun

Çanakkale'den geçirilmesini önerdi. Lord Derby buna karşı çıktı; Kabine tereddütlüydü. Filo iki kere hazırlandı; hareketi iki kere durduruldu. Rus başkomutanı bundan cesaret alarak İngiliz gemileri Boğaziçi'ne geldikleri takdirde kenti işgal edeceğini bildirdi. Salisbury filonun yoluna devam etmesi için ısrar etti. Sonunda 15 Şubat'ta Amiral Hornby'nin zırhlıları İstanbul önünde demir attılar. Grandük'ün ordusu yerinden kıpırdamamıştı. Ancak altı ay süreyle İngiliz gemi topçusuyla Rus kara topçusu Osmanlı İmparatorluğu'nun çaresiz başkentinin iki yanında birbirlerinin menzilleri içinde beklediler.

Haç Ayasofya'ya dikilmemiş ve Boğazlar, Türk ellerinde kalmışsa da, Ruslar çok şey başarmışlardı. Çar, Sultan'ı Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamaya zorlamıştı ki, bununla fethedilen Türk Balkan toprakları Rusların himayesindeki, yeni Bulgaristan devleti oluyordu. Rusların İstanbul'daki etkinliğini böylesine arttıran bu yeni düzenlemeyi kabul etmek istemeyen İngiltere, Türkiye ile bir ittifak anlaşması yapıp yedek güçlerini askere almaya başladı. Yeni 'Büyük Bulgaristan'dan rahatsız olan Avusturya da onu izledi. St. Petersburg yeni bir çatışma olasılığını hoş karşılamadı. Can cekişmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, İngiltere, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşmaktan çok başka bir şeydi.

Bir savaş olasılığı Lord Derby'ye fazla geldiği için Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etti. Üç kere başbakanlık yapmış bir insanın oğlu ve tüm yaşamı boyunca bir Tory olmuş olan Derby o kadar bozulmuştu ki, partiden ayrılıp Gladstone ve Liberallere katıldı.

[İstihzada Salisbury'den geri kalmayan Disraeli, Derby için şöyle demiştir: "Onda heyecan uyandıracak tek şey, milli topraklardan bir kısmını teslim etmeyi düşünmesidir."]

Derby'nin yerine Salisbury geçti ve İngiltere kabinesi kriz karşısında ilk kez bir güç politikasında birleşti. Salisbury, 28 Mart'ta göreve gelmişti. O gün ve ertesi gün Hindistan Bakanlığı'ndaki işlerini bitirdi. Ayın 29'u gecesi dışarda yemek yedikten sonra kütüphanesine kapandı ve gece on birden sabahın üçüne kadar, asistanlarının yardımı olmadan tüm Avrupa tarihini etkileyecek diplomatik bir rapor yazdı. Saygılı ama ikna edici bir dille Ayastefanos Antlaşması'nın kalmasının neden kabul edilemeyeceğini açıkladı. Bu rapor gerçekte Rusya'ya bir notaydı: İngiltere, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamasına izin veremezdi. Ya Ayastefanos Antlaşması bir Avrupa konferansının

kararına bırakılacaktı, ya da İngiltere, Rusya'ya karşı savaşa girmeliydi. Kabine Salisbury'nin raporunu hiçbir değişiklik yapmadan kabul etti ve büyük devletlere gönderdi.

Bu sırada Prens Bismarck ortaya çıktı. Şansölye, Türkiye'nin kaderiyle ilgileniyormiyordu, ancak Avusturya ve Rusya arasında çıkacak bir savaşta taraf tutmak zorunda kalmak da istemiyordu. Reichstag'da yaptığı bir konuşmada Avrupa'nın tam ortasında olan ve ilgili tüm devletlerle dost olan Almanya'nın 'Dürüst Aracı' rolünü oynamasının doğru olacağını bildirdi. Berlin'de uluslararası bir konferans toplanmasını önerdi. Teklif tüm taraflarca kabul edildi.

Berlin Kongresi tehlikeli ve karmaşık bir anlaşmazlığın ilgili taraflarını toplamış ve konuyu çözüme kavuşturarak barışın bir kuşak daha devam etmesini sağlamıştır. Altmış üç yıl önceki Viyana Kongresi'nin ya da kırk bir yıl sonra Versailles'da toplanacak Barış Konferansı'nın aksine, bu, ganimeti paylaşacak muzaffer devletlerin bir araya gelmeleri değildi. Henüz bir savaş yapılmış değildi. Konferansa muzaffer olarak gelen Rusya'nın kazançlarından bir kısmını geri vermek zorunda kalmasına karşın bu yenilgisi bir küçük düşme olmamıştı. Ölümün eşiğine gelen Osmanlı İmparatorluğu da kırk yıllık bir yaşam daha kazanmıştı.

Lord Salisbury, Kongre'de şefinin gölgesinde kaldı. Şimdi Beaconsfield Kontu olan Disraeli herkesin hayranlığını kazanmıştı; Almanya'dan geçerken treni istasyonlarda meraklı kalabalıklarla dolmuştu. Bismarck "Der alte Jude, das ist der Mann!" diye övüyordu kendisini. ("Yaşlı Yahudi, işte esaslı bir insan!") Beaconsfield krallık törenlerine, görkemli ziyafetlere düşkündü ve Berlin de kendisine davet yağdırıyordu. Veliaht ve Şansölye geceleri için yarışma halindeydiler. İlk hafta sonunu Potsdam'da Veliaht ve eşiyle geçirdi ve ziyaret hakkındaki izlenimlerini kendinden geçerek yazdı. Salisbury de davetliydi ama onun tepkisi çok başkaydı: "O can sıkıcı Prenses'in beni Potsdam'a yemeğe çağırmasıyla altı saat kaybettim," diye yazıyordu karısına. Dışişleri Bakanı, Başbakanı konusunda da kaygılıydı: "Hasta görünüyor ve çok az uyuyor. Bu sabah saat altıya kadar gözünü kırpmadı."

Kongre 13 Haziran 1878'de saat ikide Bismarck'ın başkanlığında açıldı ve tam bir ay sürdü. Bismarck toplantıları bir talim çavuşu gibi

yönetiyordu. Kimsenin gereksiz konuşmasına izin yoktu; o günün gündeminde olan konuların o gün tamamlanması gerekiyordu. Bismarck'ın bu hız için bir nedeni vardı: Temmuzda yıllık tedavisi için kentten ayrılacaktı (Beaconsfield şöyle yazıyordu: "Bir avcunda kiraz bir avcunda karides olan Prens Bismarck uyku uyuyamadığından şikâyet edip Kissingen'e gitmesi gerektiğini söylüyor.") Aralarında Fransız bulunmamasına ve Beaconsfield'in Fransızca bilmemesine karşın Şansölye konferans dilinin Fransızca olmasında ısrar etmişti. Başbakan onu dinlemeyerek İngilizce konuştu. Kongre ilerledikçe Beaconsfield'in sağlığı da hızla bozuluyordu. Kendisinde Bright hastalığı, astım, bronşit ve uykusuzluk vardı. Konferansın sonu gelmeden yıkılacak duruma gelmişti. Başbakan'ın bu durumu nedeniyle günde on sekiz saat çalışan Salisbury, karısına şöyle yazıyordu: "Sağırlığı, Fransızca bilmemesi ve Bismarck'ın alışılmışın dışındaki konuşma üslubu sonunda Beaconsfield, olup bitenleri pek az anlıyor ve sürekli olarak bir komplo kurulduğu hayali içinde yaşıyor."

Ancak yaşlı adam hâlâ bir krize karşı koyabilirdi. Ruslar bir ara Tuna'nın güneyindeki bir Türk garnizonunun yeri konusunda inatçılık yaptılar. İngiltere, Türkiye'nin yanını tuttu, Rusya'ya konferans dağıldığı takdirde savaş ilan edileceğini hatırlattı. Beaconsfield, İngiliz heyetini Calais'ye götürmek üzere özel bir trenin hazır bekletilmesini emretti. Gorçakov bavullarını topladı. Bunun üzerine Bismarck Beaconsfield'in oteline gidip kendisini yemeğe davet etti. Başbakan'ın sonrada günlüğüne yazdığı gibi Şansölye 'çok iyi davranmıştı... çok yiyip çok içtiği ve çok konuştuğu halde politikadan söz etmemişti. İki adam yemekten sonra baş başa kaldılar. Bismarck'ın Başbakan'ın blöf yapıp yapmadığını anlaması gerekiyordu. Beaconsfield bir buçuk saat kadar blöf yapmadığını söyledi. Beaconsfield şunları yazıyor: "O sigara içince ben de içtim. Zavallı vücuduma son darbeyi indirdiğimi biliyordum ama bunun mutlaka gerekli olduğuna da inanmıştım... Ültimatomun blöf olmadığına inandı ve ben de o gece St. Petersburg'un pes ettiğini bilmenin huzurunu yaşadım."

Konferans 13 Temmuz'da sona erdi ve Beaconsfield altmış dört maddelik antlaşmayı imzaladı. Yeni Bulgaristan önemli ölçüde küçültülürken Rusların Boğazlara ilerlemeleri durdurulmuştu. Avusturya, Türkiye'yi desteklemesine karşılık Bosna ve Hersek'i alacaktı. İngiltere'nin ücreti Kıbrıs'tı. Beaconsfield ve Salisbury, Londra'ya zaferle döndüler. Kraliçe, Başbakana Dizbağı Nişanını verdi. Başbakan, Nişanı ancak Berlin'deki 'emektar küreğim' dediği Salisbury de bir tane kabul ettiği takdirde kabul edeceğini söyledi.

Konferansın sona ermesinden sonra Beaconsfield'in başbakanlıkta iki yılı ve yaşayacak da sadece üç yılı kalmıştı. Bu dönem içinde sık sık Hatfield'i ziyaret etti ve Dışişleri Bakanı'nı kendi politik mirasçısı olarak gördü. Dışişleri Bakanı'nın notası ve Kongre'deki performansı Avrupa'da ün kazanmasını sağlamıştı. Yeni İngiliz Dışişleri Bakanı, Avrupa'nın en güçlü ve saygın devlet adamları ve diplomatları arasında zekâsı, konuları kavrayışı, ayrıntılara inebilmesi, konuşma ve yazı üslubu ve yurdunun çıkarlarına sahip çıkmasıyla, sadece Alman İmparatorluğu Şansölyesi'nden sonra gelen bir devlet adamı ünü kazanmıştı.

Beaconsfield'den sonra Muhafazakâr Parti'de Salisbury'nin rakibi yoktu. Tory'ler 1885'te iktidara döndüklerinde Salisbury hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı oldu.

[Salisbury, Lordlar Kamarası'nda olduğu için (orada olan son İngiltere başbakanıdır) partisini, Avam Kamarası'ndaki tartışmalarda temsil etme yükünden kurtulmuş oluyordu. Bu da kendisine hem Başbakan hem Dışişleri Bakanlığı'nı yürütecek daha çok zaman sağlıyordu.]

Üç kerede toplam on üç buçuk yıl Başbakanlık yapmasına karşın bu makamı fazla umursamıyordu. Parti ve parlamento politikalarından nefret ederdi. O sırada partide kendi otoritesine karşı çıkabilecek biri olmadığından Başbakanlığı kabul etmişti; Lord Salisbury'nin içinde bulunduğu bir Kabine'nin başında bir başkasının bulunması gülünç bir dengesizlik olurdu. Lord Salisbury, Başbakanlığı açıkça reddetmesine karşın birkaç kere başkalarına vermek istediği olmuştur. Yeni Liberal Birlikçi müttefiki Lord Hartington'a iki kere teklif etmiş, ancak en az Salisbury kadar hırssız olan geleceğin Devonshire Dükü bunu iki keresinde de reddetmiştir.

Salisbury bir hükümet başkanı olarak çağın diğer iki büyük başbakanları olan Gladstone ve Disraeli'den farklı bir tutum içindeydi. Bu iki adam Kabine'deki meslektaşlarının yularlarını ellerinde tutan partililerdi. Dışişleri Bakanlığı'nı müdahale olmadan yürütmeyi seven Lord Salisbury, meslektaşlarının da aynı şeyi isteyeceklerini düşünerek onları serbest bırakırdı. Başbakan'ın eşitler arasında birinci olduğuna inanırdı; bakanlar bir Kabine'nin üyesiydiler, Başbakan'ın adamları değil. Salisbury'nin Dışişleri Bakanlığı'nda gücü mutlaktı. Dışişleri

Bakanlığı ve Başbakanlığı kendisinde toplayarak ve Kabine meslektaşlarına karşı pek az sorumlu olarak, İngiltere'nin dış politikasını uzun yıllar boyunca tek başına yönetmiştir. Ona göre bu politika basit ve açıktı. 1888'de, "Fransa, İngiltere'nin en büyük tehlikesidir ve öyle kalmaya devam etmelidir," diyordu. Almanları, İngilizlerin dostu olması gereken bir ırk olarak görürdü. Her iki devletle de ittifak istemezdi; Alman Büyükelçisi'ne 'Nous sommes des poissons' (Biz balığız) demiş ve "İngiltere'nin en iyi müttefikleri denizi ve kireçli yamaçlarıdır," diye ilave etmişti. Deniz gücü olmanın avantajlarini ve zayıflıklarını iyi bilirdi ve kendisinden Türkler'in Ermeni zulümleri konusunda bir şey yapmasını isteyen Kraliçe Victoria'ya şöyle demişti: "İngiltere'nin gücü gemilerindedir ve gemiler ancak denizde ya da kıyıda çalışabilirler. İngiltere kara tiranlığı karşısında hiçbir şey yapamaz." Bu politikasını 'Muhteşem Tecrit' ve 'İngiltere çıkarlarının üstünlüğü' olarak tanımlıyordu. Karakteristik bir çekingenlikle görevini gözünde pek büyütmez ama Dışişleri Bakanlığı'nda pek az görülen bir sadakatle yürütürdü.

Dışişleri Bakanı'nın, Dışişleri Bakanlığı'nda öyle fazla göründüğü de yoktu. Lord Salisbury yaşantısını makamının gereklerine uydurmayı reddetmiştir. Başbakan olarak Downing Sokağı 10 numarada kalmaz ve hemen karşıdaki Dışişleri Bakanlığı'ndaki odaları pek seyrek olarak kullanırdı. Arlington Sokağı'ndaki evinde ya da daha çok Hatfield'de tek başına çalışmayı yeğlerdi. Odasının çifte kapıları o kadar kalın ve birbirlerinden o kadar uzaktı ki, dışardaki hiçbir gürültü yalnız başına çalışan adamı rahatsız edemezdi. Salisbury hükümet raporlarının çoğunu kendisi yazar, Dışişleri Bakanlığı'nın yazışmalarının büyük bir kısmını kendisi yürütürdü; zamanı olsaydı bu işleri başkalarına dağıtabileceğini, ama olmadığı için de kendisi çalışmak zorunda olduğunu söylerdi. Yardımcılarının yanlışlıklarını düzeltmez; bir dahaki sefere o işi de kendisi yapardı. Kendisine kimden olursa olsun, gelen her mektuba yanıt verirdi. Kızı kendisi için şöyle derdi: "Uykuyu çok sever, sekiz saatlik uykuyu gerekli görür, dokuz saat uyuyabilirse de memnun olurdu."

Lord Salisbury sabahları soğuk bir banyo yaptıktan sonra işine devam ederdi. Dışişleri Bakanlığı'na öğleden sonraları gider ve öğleden sonralarını, haftalık raporları için kendisinden bilgi almaya gelen yabancı elçilerle görüşerek geçirdi. 1887'de bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Şimdilik kafamda bir tek düşünce var: Uyuyakalmadan elçilerle görüşmelerimi nasıl tamamlayacağım?" Buna bulduğu çözüm masanın altında elinde keskin uçlu tahta bir mektup açacağı

bulundurmaktı. Konuşma sıkıcı olup da göz kapakları kapanmaya başladığında bıçağı bacağına sokardı.

Lord Salisbury, Dışişleri Bakanlığı'nda da Kabine'deki meslektaşlarına olan aynı ilgisiz yönetim stilini uygulardı. Büyükelçileri dikkatle seçer, sonra onlara astları değil de, meslektaşlarıymış gibi davranırdı. Dışişleri Bakanı ile Kraliçe'nin elçileri arasındaki yazışmada kıvrak bir zeka diyalogu ve etkin bir politikanın karşılıklı araştırılması vardı; bunlarda Holstein'ın Wilhelmstrasse'den gönderdiği o taciz edici üsluptan eser yoktu. İngiliz diplomatlarının, ast veya üst kaygısı olmadan işleriyle başa çıkmaları beklenirdi. Zanzibar'da genç bir konsolos, bir saray ihtilali, sokaklarda kalabalıklar ve tehlike altında kalmış bir beyaz toplumu üzerine talimat için İngiltere'ye çektiği telgrafa Salisbury şu karşılığı vermişti: "Sizce en iyisi neyse onu yapın. Yaptığınız her şey onaylanacaktır ancak, bitiremeyeceğiniz bir işe başlamayın."

Lord Salisbury, Hatfield'de iken, Dışişleri'ndeki görüşmelerini Kings Cross istasyonunda akşam saat yedide kalkacak trene yetişecek sürede bitirirdi. Dışişleri Bakanlığı'ndan günlük çıkışı, bir itfaiyecinin hızıyla olurdu: Bir uşak kapısının dışında elinde paltosuyla, bir diğeri merdivenin altında hazır duran tek atlı arabanın kapısını açmak üzere beklerdi. Downing Sokağı'ndan Trafalgar Meydanı, Charing Cross ve Bloomsbury yoluyla istasyon on yedi dakikaydı. Salisbury trene biner, özel kompartimanına girer ve yol boyunca uyurdu.

Mahremiyetine düşkün ve güvenlikten kaçınan Başbakan arkadaşlarınca aşırı zayıf görülürdü. Bir keresinde sakin bir deli kompartimanına girmişti. Lord Salisbury uykuya dalmadan önce bu tanımadığı ama hoş yol arkadaşının adını hatırlamaya çalışmıştı. Hatfield istasyonunda yol arkadaşı da inip Lord Salisbury'nin küçük arabasına binince araba sahibinin kaygısı arttı: Adamın hem adını hem de kendisini davet ettiğini unutmuş olmalıydı. Lord Salisbury ancak yolda giderken adamın hem deli hem de zararsız olduğunu anladı. Eve vardığında ortalıkta kimseyi göremeden adamdan özür dileyip doğruca çalışmaya gitti. Bir süre sonra bir uşak yanına gelince de Başbakan 'holde bir deli bırakmış olduğunu' söyledi.

Lord Salisbury'nin dostlarını, meslektaşlarını teşhis edememesinin *-bir gün Hatfield parkında dolaşan kendi oğlunu da tanımamıştı-* onun

dalgınlığından mı yoksa bozuk gözlerinden mi kaynaklandığı hiç bilinemedi. Bir sabah kahvaltısında alçak sesle evsahibinin yanında oturan kişinin kim olduğunu sordu. Yabancı William H. Smith'ti: Lord Salisbury'nin arkadaşı ve Maliye Bakanı. Lord Salisbury'nin bu garip yanılma için ileri sürdüğü neden de çok ilginçti: Kabine toplantılarında Smith hep karşısında oturduğu için onu profilden hiç görmüş değildi. Unutkanlığı dedikodu yapmasını da önlüyordu. Londra'dan Hatfield'e döndüğünde karısıyla kızlarına, "Size mutlaka söylememi istediler..." der de kimin kiminle evlendiğini, kimin boşandığını ve kimin iflas ettiğini unutmuş olarak susardı.

Lord Salisbury pazarları da çalışır, görüşmesiz bir günü, işini tamamlamak için bir fırsat olarak görürdü. İngiliz taşra centilmenlerinin o kadar zamanını alan atçılık, atıcılık, yatçılık ve yarış gibi sporlarla hiç ilgisi yoktu. Liberal Birlikçi müttefiki Lord Hartington'un zevkleri kendisininkilerin tam zıddıydı ve kendisi Newmarket'te yarışlar koşulurken asla Londra'da bulunmazdı. Lord Salisbury, Hartington için karısına şöyle demişti: "Belirli bir dört ayaklı yaratık bir şey kazanana kadar politik işlerimiz beklemek zorundadır." Gençliğinde tenise başlamışsa da, bozuk olan gözleri nedeniyle devam etmemişti. Çok okurdu. Jane Austen'in altı romanını neredeyse ezbere bilirdi. Realizmden nefret eder, Balzac'ı reddeder, 'kötü bir tat bırakan' kitapları elinden atıverirdi. Shakespeare, Virgil, Horace ve Euripides'in küçük ciltlerden oluşan bir koleksiyonu vardı ve tren yolculuklarında, uzun vapur yolculuklarında bu küçük ciltlerden birini cebinden çıkardığı gibi çevresinden uzaklaşır giderdi.

Salisbury'nin gerçek dinlenmesi bilimdi. Amatör botanistliğini devam ettirmişti, Fransa'nın Manş kıyılarında tatil yaptığı yıllarda yosun toplar ve incelerdi. İlk amatör fotoğrafçılardan biriydi, tatil sandıkları içinde ağır fotoğraf makineleri, üçayaklar, şişeler, kırmızı lambalar ve siyah kadife kumaşlar bulunurdu. Zamanla fotoğrafçılıktan kimyagerliğe dönünce evlerindeki karanlık odalar da laboratuvarlara dönüştü. Yeni kimyacı bir gün odasından çıktı ve yüzü bembeyaz kesilmiş bir halde karısının ayakları dibine yığıldı. Kendine gelince büyük bir sevinçle klor gazı ürettiğini ve de kokladığını bildirdi. Bir başka keresinde evde bir patlama oldu ve korkuya kapılan ailesi odadan yüzü gözü kan içinde bir halde çıktığını gördüler. Salisbury sodyum deneyini bir kere daha tekrarlaması gerekeceğini söyledi.

Hatfield, İngiltere'nin telefon ve elektriğe sahip ilk evlerinden biriydi

ve bu her iki tesisat da evsahibi tarafından sürekli geliştirilirdi. Ilk telefon takıldıktan sonra Lord Salisbury'nin, Hatfield'in döşemeleri üstüne gerdiği teller, dikkatsiz konukların tökezlemelerine neden olurdu. Telefonda ses çok kötüydü ve ancak basit ve bilinen sözcükler anlaşılabilirdi. Hatfield'in elektrifikasyonu da yemek odasının ortasından aşağı sarkan primitif ark lambasıydı. Ondan sonra daha az göz kamaştıran ama güvenilirlik bakımından ondan farksız olan yeni Edison akkor lambaları çıktı. Elektrik enerjisi nehir kıyısındaki bıçkıhaneden elde ediliyordu; buradan gündüz kereste biçiliyor, geceleri de nehirdeki su düzeyine bağlı olarak ev aydınlatılıyordu. Elektrik iki buçuk kilometre öteden tellerle nakledilirdi ve ağaçlar rüzgârda sallandıkça kesilirdi. Henüz sigorta diye bir şey bilinmiyordu ve ani yükselişlere karşı bir önlem yoktu. Aileden biri şunları anlatıyor: "Bazı geceler bütün ev yarı karanlıkta, sönmek üzere olan bir ateşten gelen solgun bir kırmızılık içinde yolunu el yordamıyla bulmaya çalışırdı. Bazen tehlikeli bir parıltı şimşeklerle kesilir ve elektrik diye bir şey kalmazdı. Lamba grupları birbiri ardından hızla yıldızlar gibi sönerler, sonunda odalar zifiri karanlık kalırdı."

Lord Salisbury'nin on tane çocuğu vardı. Çocuklarına küçük yabancı devletler gibi davranırdı: Pek dikkati çekmezlerdi, ama tanındıkları zamanlar mutlaka saygı görürlerdi. Bir çocuğu şöyle diyordu: "Babam bana sanki bir büyükelçiymişim gibi davranıyor ve ben de bundan hoşlanıyorum." Çocuklar için ders saatleri Salisbury'nin emriyle günde beş saatten dört saate indirilmişti; daha az süre daha çok zihinsel ürün verecekti. Lord Salisbury'nin temel eğitim politikası bir otoritenin ancak marjinal bir etkisi olacağı, gerçek isteğin insanın içinden gelmesi gerektiğiydi. Hatfield'de birkaç gün kendisiyle kalan bir oğlundan şöyle söz ediyordu: "N. son günlerde çok zorlandı. Silah dolabındaki bütün silahları deneyip de parmaklarını havaya uçuramayınca Sydney Smith'in Denemeler'ini okuyup Hogarth'ın resimlerini incelemek zorunda kaldı." Lady Salisbury kocasının bu kopuk yaklaşımını paylaşmıyordu. "Ülkeyi yönetiyor olabilir, ama çocukların idaresinin kendisine bırakılamayacağı bir insandır," derdi.

Lord Salisbury'nin İngiltere'de fikirlerini isteyerek kabul ettiği tek kişi Kraliçe'ydi. Salisbury ilk Dışişleri Bakanı olduğunda Kraliçe Victoria, İngiltere'nin büyüklüğünün bu ateşli savunucusunun kendisinin güvenini hak ettiğine karar vermişti. Ve yaşamının sonuna kadar bu güveni gösterdi. Salisbury 1885'te çok kısa süreli bir Başbakanlıktan sonra yerini Gladstone'a bırakmıştı. "Böyle bir insanı kaybetmek ne acı, hem ülke için, hem dünya için, hem de benim için!" diye

yakınmıştı Kraliçe. Ancak Salisbury'yi, 'Dışişlerindeki büyük başarısıyla İngiltere'yi dünyada olması gereken yere yedi ayda getirdiği için' kutlayıp hemen o anda bir düklük teklif etmişti. Ama Salisbury bunu reddederek 'servetinin böyle bir onura eşit olmayacağını' söyledi. Ancak "Majestelerinin davranışlarını onaylamak için söylediği sözler herhangi bir ünvandan çok daha değerliydi." Kraliçe'nin minnet ve güveni on yıl sonra da devam ediyordu. "Sizinki kadar güçlü ve güvenli ellerde olan sağlam bir hükümetin lütfunu her gün hissediyorum," diye yazıyordu. Victoria bir piskoposa Salisbury'nin Lord Melbourne ve Disraeli de içlerinde olmak üzere 'tüm bakanlarının en yüksekleri arasında, hatta en yükseği olduğunu' söylemişti.

Salisbury için hükümdar nasıl milletin cisimleşmişi ve yurtseverliğin odağıysa, Tac da, Krallık ve imparatorluğun işleyişi için vazgeçilmez bir kurumdu ve süregelen prestiji ülkenin istikrarının tek garantisiydi. Ancak Kraliçe Victoria'ya karşı duyguları bundan da derindi. Salisbury, Kraliçe'nin bakanları arasında kadından daha genç olan ilk başbakanıydı ve Salisbury hükümdarına karşı kişisel bir sadakate sahipti. Salisbury, Disraeli'nin Kraliçe'sine olan zarafeti gösterip o süslü dili kullanamazdı, ama bu eksiklerini Kraliçe'nin korunması ve kendisine itaat edilmesi kararlılığıyla bertaraf ediyordu. Kraliçe'nin şu ya da bu kararı vermesi için ısrar eden meslektaşlarına "Kraliçe'nin üzülmesine izin veremem," derdi. Kraliçe Victoria'nın sadakatine, görev duygusuna ve dürüstlüğüne hayrandı. Kraliçe'nin yanına ilk kez gireceklere tek öğüdü şuydu: "Kraliçe'ye her zaman doğruyu söyle." Victoria'nın dürüstlüğü tamdı; başkalarında bağışlayamayacağı tek suç kendisini kandırmak ya da kendisinden bazı şeyleri saklama girişimleriydi. Salisbury'nin karısı, kocasının Kraliçe'ye 'her şeyi' anlattığı fikrindeydi.

Yazışmaları çok ciddiydi; her biri üçüncü şahıs zamirini kullanırdı. Lord Salisbury'nin mektupları hep "Lord Salisbury, Majestelerinizin aciz görevlisi..." diye başlardı. Saygısı kusursuzdu ama hemen altında çelik iradesi sezilirdi: "Lord Salisbury bu öneriyi saygıyla yapar ve bunda kendisinin şu anda gözünden kaçmış olan itirazları kabul etmeye hazırdır."

Kraliçe de resmi bir dille yazardı, ama canı sıkıldığı zamanlar heyecanla yazar ve birinci şahış tekili kullanırdı. 1899 Eylülü'nde Balmoral'dan şu telgrafı çekti: "O zavallı Dreyfus'a verilen korkunç

ceza karşısında dehşete düştüm. Avrupa duyduğu dehşet ve öfkeyi bildirmeli! Ağır bir misilleme yapılacağını umarım!" Misilleme, Salisbury'nin gücü dışındaydı, ama onunla aynı fikirde olabilirdi: "Lord Salisbury, Fransa'da yer almış olan bu korkunç adaletsizlik konusunda Majestelerinin öfkesini paylaşmaktadır..." Kimi zaman Kraliçe gerçekten kızardı ve o zaman yapacak bir şey olmazdı. İmparator Frederick'in ölümünden sonra Kraliçe dul kalan kızının uzun bir ziyaret için İngiltere'ye gelmesini istemişti. Galler Prensi ve Lord Salisbury fikri tartıştılar ve politik nedenlerle İmparatoriçe'nin gelmemesini kararlaştırdılar. Balmoral'dan Lord Salisbury'ye gelen bir telgraf bu önerisini geri çevirdi:

> Mektup alındı. Niyet kuşkusuz iyi, ama benim zavallı kalbi kırılmış kızımın huzur, korunma ve avunma için annesine gelmesini önlemek kalpsiz ve zalim ve imkânsız bir şey olacaktır. Onun gidecek hiçbir yeri yok; herkes onun buraya gelmesini bekliyor ve neden daha önce gelmediğini merak ediyor. Onun ziyaretini durdurmak yararsızdır ve bu İmparator'la (II.Wilhelm) Bismarck'ların bize karşı tavırlarını cesaretlendirecektir. Galler Prensine zavallı, iftiraya uğramış kızkardeşinin aylardır bu huzurlu anı beklediğini söyle. Ve lütfen bunu bir daha ağzına almasın. Böyle bir şey öldürücü olur ve yapılmamalıdır.

Lord Salisbury savaşın sona erdiğini anlamıştı ve Galler Prensi'ne şunları yazdı:

> *Efendim:*
>
> *Zatı şahanenizle pazartesi günkü görüşmemize dayanarak Kraliçe'ye o gece yazıp, benim ve sizin fikirlerimizi bildirerek İmparatoriçe Frederick'in ziyaretinin ertelenmesinin daha basiretli olacağını bildirdim. Bugün Majestelerinden ekteki yanıtı aldım. Zatı şahanelerinin sadık hizmetkârıyım,*
>
> *SALISBURY*

Salisbury'nin Kraliçe'nin fikirlerine saygısı, kadının hükümdar olmasından kaynaklanmıyordu. Kraliçe'nin ölümünden sonra Lordlar Kamarası'nda şöyle demiştir: "Onda halkının ne düşündüğünü anlama bakımından olağanüstü bir yetenek vardı; bu kişisel deneyiminden gelmiş olamayacağı için olağanüstüydü... Kraliçe'nin ne düşündüğünü bildiğim zaman, tebaasının, özellikle de orta sınıf tebaasının

görüşlerinin ne olacağını epey kesin olarak bilirdim."

Gösteriş ve abartmadan hiç hoşlanmayan Lord Salisbury, Kraliçe'nin en büyük torununu pek sevmezdi. Başbakan'ın II. Wilhelm'in niteliklerini tanımlaması ilk kez İmparator Friedrich'in kısa süren hükümdarlığı sırasında ortaya çıktı. Kraliçe Victoria damadını son kez ziyarete gidecekti. Berlin'deki yetkililer büyükannenin, fazla hassas ve yakında İmparator olacak olan torunu Prens Wilhelm'i kızdıracak bir şey söyleyebileceğinden korkuyorlardı. Kont Hatzfeldt bu kaygıları Salisbury'ye, o da Kraliçe'ye iletti:

"İçinde bulunduğu durum nedeniyle Prens Wilhelm'in başının dönmüş olduğu anlaşılıyor ve Majestelerinizin onun bu durumunu özel olarak göze alacağınız umuluyor... Kont Hatzfeldt'in dili çok dikkatli idiyse de, eğer konuşmada pürüzlü bir konu ortaya çıktığı takdirde Prens'in kendisine yakışmayacak bir şey söyleyebileceği, sizin serzenişinizi gerektirecek bir şey yapacağı ve bundan dolayı da sizden gelen sözlerin kafasında bazı kuşkular yaratarak iki ülke arasındaki iyi ilişkileri zedeleyebileceği düşünülüyor... Ancak, Prens Wilhelm'in, mantıksız da olsa bütün kaprisleri bundan böyle çok önemli politik nedenler olacaktır; bu nedenle bu iki devlet birbirleri için çok gerekli olduğundan kendisine söylenecek her şey dikkatle tartılmaladır."

Salisbury ile Hatzfeldt daha sonra Wilhelm'in Viyana'da dayısına karşı tavrından çıkan aile kavgasına da karışmışlardır. Galler Prensi çok kızmıştı ve Kraliçe torunundan 'kibirli, kaprisli ve duygusuz bir genç' olarak söz etmişti. Salisbury, Hatzfeldt ile konuşmalarında Büyükelçi'nin, Kraliçe'nin bu görüşlerini Berlin'e iletmediğini öğrendi. Başbakan, Kraliçe'ye rapor verirken, "Bunu yapmaktan korkuyordu," dedi. "Lord Salisbury onun imalarından genç İmparator'un idaresinin güç olduğunu, Prens Bismarck'ın büyük bir şaşkınlığa düştüğünü ve çok daha aksilendiğini öğrenmiş... Prens Bismarck'a gerçeği bir söyleyen çıkmadığı takdirde neler yapacağını kestirmek olanaksız. Lord Salisbury, Kont Hatzfeldt'in durumunun hiç de sağlam olmadığı izlenimini edinmiş."

Bismarck 1890'da görevinden ayrılınca Salisbury bunu 'etkileri Avrupa'nın her yanında hissedilecek olan büyük bir felaket' olarak niteledi. Salisbury, Kraliçe'ye Şansölye'nin görevinden atılmasının kaderin bir tür tecellisi olarak görülebileceğini söyledi: "Bismarck'tan

alınan ilginç bir intikam bu. İmparator Friedrich tahta çıktığında kendisini güçlendirmek için İmparator II. Wilhelm'e aşıladığı nitelikler kendisini yerinden etti." Ancak ne olursa olsun, birbiri içine geçmiş ve dengeli ittifaklar zincirini yaratıp titizlikle kontrol eden kişi yoktu; Avrupa birbirlerini etkileyen gizli antlaşmalardan kurtulmuştu, ama Bismarck'ın politikası bir barış politikası olmuştu. Genç İmparator'la yeni bakanlarının politikaları ise bilinmiyordu.

İlk işaretler umut verici oldu. Yeni Alman Şansölyesi Caprivi, Lord Salisbury'ye sıcak bir kişisel not yazarak İngiltere ile dostça ilişkiler önerdi. Sonunda 1890 yazında Almanya ile İngiltere arasında yapılan bir antlaşmayla iki imparatorluk sömürgelerini değiş tokuş ettiler. Salisbury'nin desteğine sahip olan ve Kayzer'i çok sevindiren bu anlaşma, kendi ülkelerinin bu işte zararlı çıktığını düşünen Alman ve İngiliz halklarının muhalefetiyle karşılaşmıştı.

Değiştirilen topraklar birbirlerinden sekiz bin kilometre uzakta olan iki adaydı: Heligoland ve Zanzibar. Üzerinde balıkçıların yaşadığı bir granit bloku olan bir iki kilometre karelik Heligoland, Elbe ve Weser nehirlerinin ağızlarının otuz iki kilometre kuzeyinde, Kuzey Denizi'ndeydi. İngiltere, adayı, Napolyon Savaşları sırasında Danimarka'dan almıştı. Almanya'nın en önemli limanları olan Hamburg ve Bremen'in deniz girişlerine egemen olmasına karşın deniz, sömürge ve donanmayla ilgili olmayan Bismarck, adayı önemsemiş değildi. İngiltere de Heligoland'a fazla önem vermemiş - *Dışişleri Bakanı Lord Derby 'bu işe yaramaz kara parçası' derdi-* ve tahkim etmemişti. Zaten bunu yapması savaşmak istemediği bir devletle arasının bozulması demek olurdu. Bismarck 1887'de Baltık'tan Kuzey Deni zi'ne kadar Jutland yarımadasının altından Kayzer I. Wilhelm (Kiel Kanalı'nın açılmasını, istemeyerek kabul etti. Almanların Heligo land'a bakışları değişmişti. II. Wilhelm, "Heligoland'ın elde edilmes Almanya için en büyük öneme sahiptir," dedi. Bir kere elde edildik ten sonra Almanya'nın deniz savunmasının kilidi, Kuzey Denizi kıyı ları için bir kalkan, ilerde olası düşmanları Fransa ve Rusya'ya karşı deniz saldırılarının başlama noktası olacaktı. Wilhelmstrasse, İngilte re'ye adayı Almanya'ya vermesini önerdi. Buna karşılık Alman İmparatorluğu da güney Afrika'nın doğu kıyısının otuz iki kilometre açığındaki Zanzibar adasında İngiltere'nin hamiliğini kabul edecekti.

Salisbury için Heligoland'ın bir yararı yoktu, ama Afrika'nın doğu kıyısında kuzey-güney ticaretini elinde tutan Zanzibar'ı almak değerli

olabilirdi. Kraliçe Victoria aynı fikirde değildi, Salisbury ısrar etti ve Kraliçe sonunda onun dediğini kabul etti: "Saydığın koşullar sağlam ve Almanya ile ittifak değerli; ama topraklarımın böyle değiştokuş edilebilmesi beni çok rahatsız ediyor, bunu ancak senden bunun bir örnek oluşturmayacağına dair söz aldığım takdirde kabul edebilirim." Başbakan da hemen bir telgrafla Kraliçe'ye istediği güvenceyi verdi:

"Lord Salisbury de, meslektaşları da bunun bir örnek oluşturamayacağını anlamışlardır. Bu bir tek örnek olarak kalacaktır. Heligoland elimize çok yakınlarda geçmiştir. 1814 Antlaşması'yla İngiliz toprağı olmuştur. Antlaşmada adanın neden alındığını bilemiyoruz... Hiçbir makam adanın tahkim edilmesini tavsiye etmemiştir ve hiçbir Avam Kamarası da böyle bir tahkimat için para vermeyecektir. Ancak ada tahkim edilmezse ve Almanya ile anlaşmazlığa düşersek, ada, Almanya'nın savaş ilan ettiği gün Almanlar tarafından ele geçirilecektir... Böyle durumda başka bir yer olmadığından bunun örnek oluşturması söz konusu değildir."

Kraliçe Balmoral'dan onayını bildirdi: "Heligoland'ın örnek oluşturmayacağı hakkındaki yanıtın tatmin edicidir... Ama bunun ilerde güçlüklere yol açacağını düşündüğümü bir kere daha tekrarlamak isterim. Elindekini vermek her zaman kötü bir şeydir."

*[*Heligoland'ın verilmesi Parlamento'nun onayını da gerektiriyordu. Tartışmalarda Lord Rosebery adalıların isteklerinin göze alınıp alınmadığını sordu. Başbakan adalıların isteklerinin 'gizli olarak' değerlendirildiğini bildirdi.]

II. Wilhelm bu değiştokuşa çok memnun olmuştu. Salisbury'nin 1886-1892 arasındaki başbakanlığının geri kalan döneminde İmparator'la İngiltere arasında sıcak bir ilişki devam etti. Wilhelm, Krallık Donanması'ndaki rütbesiyle gurur duyuyor ve Amiralliğe sürekli öğüt veriyordu. 1891'de İngiliz Donanması'nın yönetiminde ne gibi değişiklikler yapılmasının doğru olacağı hakkında bir rapor gönderdi. Salisbury, Bahriye Bakanı Lord George Hamilton'dan kibar bir yanıt vermesini istedi: "Yumuşak bir yanıt vermek akıllıca olur. Lütfen bana onun tavsiyelerini dinlediğimizi gösteren ve değerli fikirlerini benimseyeceğimizi anlatan bir yanıt gönder. Bence 'aklından zoru varmış gibi görünüyor." Wilhelm bu yıllar boyunca Lord Salisbury'nin gözüne girmek istiyordu. 1891'de İngiltere'ye yaptığı resmi ziyarette bir gecesini Hatfield'de geçirmek için davet edilmesini istedi ve Berlin'e döndükten sonra bu ziyaretinin anısı olarak

Salisbury'ye kendisinin İngiliz amirali üniformasıyla bir portresini gönderdi.

Salisbury, Kayzer'in bu ilgisinden huzursuzdu ve Berlin'den gelen öğütlerin sona ermesini istiyordu. 14 Nisan 1892'de Kraliçe'ye bir mektup yazdı: "Lord Salisbury, Majestelerinin dikkatini İmparator Wilhelm'in bildirilen bir konuşmasına çekmek ister. İmparator çok garip bir heyecan içinde görünüyor, Majestelerinin kendisini görüp sakinleştirmesi iyi olurdu." Bir hafta sonra da şöyle yazıyordu: "Lord Salisbury, Majestelerinin İmparator'a hem politikasında hem de sık sık yaptığı konuşmalarda sakinlik telkin edeceğiniz bir fırsatın çıkacağını ummaktadır."

Salisbury 1895'te tekrar göreve geldiğinde Alman İmparatoru artık kendisine iyice gücenmişti. İngilizlerin fikir ve davranışlarına karşı duyarlı olan Wilhelm, 1895 Ağustosu'nda Yarış Haftası'nda Başbakan'ın kendisini bir değil, tam iki kere küçümsediğine inanmıştı.

Kayzer, Cowes'ta Hohenzollern yatında kalıyordu. Yanında içlerinde yeni Alman zırhlıları olan Worth ile Weissenburg'un da olduğu bir filo getirmişti. Kayzer'in Galler Prensi'ne gösteriş için getirdiği bu filo çok kişiyi rahatsız etmişti. Gruba dahil olan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Alfred von Kiderlen-Waechter, Holstein'a alaycı bir dille şöyle yazıyordu: "Majesteleri dört savaş gemisiyle bir posta gemisinden oluşan bir filo getirerek İngilizlere özel bir ilgi göstermiş oldu. Gemiler yarışan teknelerin yollarını tıkıyorlar, denizciler Cowes'u dolduruyor, Kraliçe subayları davet etmek zorunda kalıyor..."

Lord Salisbury bu sırada Osborne'da kalan Kraliçe'nin yanına çıkmıştı. Kraliçe Salisbury'den, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini konuşmak üzere torununu ziyaret etmesini önerdi. Salisbury, İmparator'un huzuruna kabul edilmek istediğini bildirdi. Görüşme Hohenzollern yatında yapılacaktı. Randevu saati geldi ama Başbakan ortalarda yoktu. Wilhelm bir saat kadar bekledikten sonra Lord Salisbury geldi ve geciktiği için özür diledi. East Cowes iskelesinden kendisini getirecek tekne arızalandığı için bir başkasını beklemişti. Kayzer konuyu gözardı etmek yerine görüşme süresince aksi davrandı ve Salisbury'nin, iki ülkenin Türkiye sorununa yaklaşımlarını birleştirme önerisi bu kırgınlığı altında gömüldü kaldı. İmparator o öğleden sonra Salisbury'yle bir kere daha görüşmek isteyerek saat

dörtte Hohenzollern'de olmasını istedi. Wilhelm'in bu kere iki saat beklemesine karşın Salisbury gelmedi. Açıklama olarak Kayzer'in çağrısı geldiğinde Başbakan'ın Kraliçe'yle olduğu bildirildi. Telefon mesajı bilardo odasında bir uşak tarafından alınıp Salisbury'ye ancak dörde çeyrek kala iletilmişti. Salisbury, İmparator'a gitmek için geç kaldığını, ayrıca telefonla çağırıldığı için bu isteğin bir nezaket gösterisi olduğunu düşünmüş, vapurla Portsmouth'a gidip oradan trenle Londra'ya dönmüştü. Ertesi gün Kraliçe'den bir mesaj aldı: "Wilhelm senin kendisiyle görüşmeye gelmemene biraz sıkılmış, benimle görüşmenden çıkip oraya geleceğini düşünerek iki saat beklemiş... Bence Kont Hatzfeldt'e bir not yazıp özür dilemelisin." Salisbury özür dilediyse de, Kayzer, Başbakan'ın 'hakaret edici davranışlarından' söz etmeye devam etti. Lord Salisbury sonunda yaptığı hatanın sürekli olarak yüzüne vurulmasından sıkılarak Eckardstein'a şöyle dedi: "Kayzeriniz benim Prusya Kralı emrinde değil de İngiltere Kraliçesi emrinde çalıştığımı unutuyor galiba."

Wilhelm Berlin'e dönünce İngiltere'de kendisine kaba davranış olarak kabul ettiği bu olayı unutmadı. Beş ay sonra 1896 Ocak ayı başlarında Güney Afrika'daki olaylar onun patlamasına neden oldu. Holstein hem İmparator'u hem de Salisbury'yi suçluyordu. "Kırgınlığını boşaltacak bir yol arayan Kayzer ilk fırsat olan Jameson Baskını'na sarıldı," diye yazıyor Anılar'ında. Daha önce de Eckardstein'a şöyle yazmıştı: "Lord Salisbury 1895 sonbaharındaki kaba davranışıyla İngiltere'nin Almanya'daki en iyi dostu olan İmparator'un Kruger Telgrafı'nı göndermesine neden olmuştur."

Jameson Baskını ve Kruger Telgrafı

Cecil Rhodes bir gece göğe bakarak, "Elimden gelse gezegenleri ilhak ederdim," diye bağırmıştı. Afrika kıtasının bu en dinamik insanı 1895'te mesleğinin doruğundaydı. Güney Afrika Cape Sömürgesi'nin Başbakanı'ydı, Britanya İmparatorluğu'na Batı Avrupa kadar büyük topraklar katmıştı ve dünyanın en zengin insanlarından biriydi. Kırk iki yaşındaydı.

Rhodes 1853'te, aksi bir Hertfordshire papazının dokuz çocuğundan altıncısı olarak dünyaya geldi. Cecil annesinin yedi oğlu içinde gözdesiydi, sadece onu 'sevgilim' diye çağırırdı. Cecil on yedi yaşındayken Natal'da pamuk yetiştiren ağabeyi Herbert'in yanına gitti. Cape Sömürgesi'nin kuzeyindeki Kimberley'de elmas bulununca Rhodes ile ağabeyi de oraya koştular. 1873'te yirmi yaşında olan ve o zaman yılda 10.000 sterlin kazanan Cecil, İngiltere'ye dönerek kendi parasıyla okumak üzere Oriol Koleji'ne girdi. Rhodes bundan sonraki sekiz yıl boyunca iki ayrı yaşamı birden yaşamaya başladı; bir iki sömestr okuyor, sonra kitaplarını çantasına tıkıp elmas çıkarmaya gidiyordu. Uzun boylu ve zayıf, açık kestane rengi saçlı ve mavi gözlü Rhodes faturalarını, cebinde taşıdığı bir kutudaki yontulmamış elmasları satarak öderdi. Bir arkadaşı o günleri şöyle anlatmıştır: "Bir keresinde kendisi için ilginç gelmeyen bir derse girdiğinde kutusunu çıkartıp elmasları arkadaşlarına gösterdi. Kutu bir ara devrildi, elmaslar yere saçıldı. Hoca başını kaldırıp ne olduğunu sorunca, 'Sadece Rhodes ve elmasları, efendim,' yanıtını aldı."

Rhodes elmaslarıyla zengin olmuştu. Kurduğu De Beers Elmas Şirketi 1891'de dünyada üretilen tüm elmasın yüzde doksanını oluşturan Güney Afrika elmas üretimini kontrol etmekteydi. 1886'da Boer Transvaal Cumhuriyeti'nde altın keşfedilince Rhodes Consolidated, Gold Fields Company'nin en büyük ortaklarından biri oldu. Servet güç getiriyordu. Rhodes 1878'de politikaya girmiş ve Oxford'dan mezun olmadan on ay önce Cape parlamentosunda milletvekili olmuştu. 1890'da, otuz yedi yaşındayken, Cape Sömürgesi Başbakanı'ydı. Ama bu yeterli değildi. Rhodes, İmparatorluğu kuzeye doğru genişletmek, Cape Town'dan Tanganika Gölü'ne kadar güney Afrika'nın tümünü İngiliz tacının bir tek federe dominyonu haline getirmek istiyordu. İngiltere'nin 'daha genç ve daha ateşli evlatlarının' daha ileri gidip

toprakları ele geçireceğini söylüyordu; Krallık da onları izleyip buraları ilhak edecekti. Texas boyutlarında olan Bechuanaland böyle ele geçirildi. Ondan sonraki geniş Matabeleland toprakları da bunu izledi ve Rhodes bu yeni ülkeye alçakgönüllülükle Rhodesia adını verdi.

*[*Kuzey ve Güney Rodezya günümüzde Zambia ve Zimbabve olmuştur.]

Kraliçe Victoria 1894'te kendisine, "Sizi son gördüğümden bu yana neler yaptınız, Bay Rhodes?" sordu. Rhodes, "Majestlerinin dominyonlarına iki ülke daha kattım, efendim," dedi. Başbakan Lord Rosebery, o yıl Rhodes'u Kraliyet Danışmanı yaptı.

Rhodes'un hayalleri güney Afrika'nın ötesine uzanıyordu. Afrika kıtasının doğusunda 9600 kilometrelik bir demiryolu kurmak istiyordu. Anglo-saksonların (Almanlar ve Amerikalılar da bu tanımın içindeydiler) sürekli bir Pax Brittanica altında barışçı bir dünyaya egemen olacakları günü hayal ediyordu. Bir keresinde şöyle demişti: "Eğer Tanrı varsa, bence O, benim Afrika haritasının mümkün olduğu kadar çok yerini İngiliz renkleriyle boyamamı ve İngilizce konuşan ırkın birliğini ve etkinliğini mümkün olan her yerde yaymamı istiyordur." Rhodes'u rahatsız eden şey, bu görkemli hayalin tam ortasında her şeyi bozan küçük bir Hollandalı çiftçiler topluluğunun bulunmasıydı.

Bu büyük kıtanın güney ucuna yerleşen ilk Avrupalılar, İngilizler değildi. İki buçuk yüzyıl önce, 1650'de, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Ümit Burnu'nda bir yerleşim merkezi kurmuştu. Burada yerleşen bu insanlar zamanla kendilerine Afrikaner'ler, konuştukları Hollanda diline de Afrikaans dediler. Parlamento 1834'te Britanya İmparatorluğu'nda köleliği yasakladı. Köle sahibi Cape Afrikaner'lerinin bazıları kölelerini elden çıkarmayı reddederek İngiliz yasasından kaçmak için kuzeye doğru yola çıktılar. 1836 ve 1837 yıllarında beş bin Boer, üstü kapalı arabalarıyla, sığır ve koyun sürülerini, zenci kölelerini alarak yol boyunca yerlilerle çarpışarak kuzeye göçtüler. Bin altı yüz kilometrelik bir yolculuk sonunda Vaal ve Orange nehirleri arasındaki vadide durdular. Boer'ler burada arabalarından inip öküzlerini sabana koştular ve çiftçiliğe başladılar. İki küçük bağımsız Boer devleti olan Transvaal ve Orange Özgür Devleti ilan edildi ve bunlar 1854'te İngiliz hükümeti tarafından

tanındı. İngiltere 1877'de Disraeli'nin başbakanlığı döneminde kararını değiştirerek Transvaal'ı resmen ilhak etti. İngiliz askerleri Pretoria'ya girerek bayraklarını çektiler. Boer'ler üç yıl sonra başkaldırdılar ve 1881 Şubatı'nda Majuba tepesinde bir İngiliz birliğini bozguna uğrattılar. Bu sırada başbakan olmuş ve İmparatorluk serüvenlerinden bıkmış olan Gladstone, Boer'lere cumhuriyetin dış politikasını İngiliz onayına tabi kılan bir tür özerklik önerdi. Bu anayasal düzenleme Londra Kongresi ile gerçekleşti ve 1881'de imzalandı.

Antlaşma'nın en önemli Boer imzası, Transvaal Cumhuriyeti Başkanı Paul Kruger'e aitti. Kruger'in yaşamı ülkesinin tarihiyle paraleldi. On yaşında bir çocukken Büyük Yürüyüş'e katılmıştı. Çiftçilik ve avcılık yapmıştı. Yanından İncil'ini eksik etmezdi; bir trenden indiğinde kendisini görmek için peronda bekleyen insanların kitabı okuyup kapatmasını beklemeleri gerekirdi. Yetmiş yaşında cumhuriyetin patriyarkıydı; halkı kendisini Oom Paul (Paul Amca) diye tanırlardı. Londra Kongresi'ne katılan iki taraf da antlaşmayı pek de hevesle imzalamış değillerdi. Kruger belgeye adını büyük bir isteksizlikle yazmış ve zaman geçtikçe İngiliz boyunduruğunu atmak için elinden geleni yapacağını açıkça söylemişti. Pek çok İngiliz, özellikle de subaylar, Boer ve Transvaal'ı tamamlanmamış bir iş olarak görmekteydiler. Onlara göre Gladstone, orduya şerefinin intikamını alma fırsatı vermeden bir uzlaşmaya varmıştı.

1886'da Johannesburg'un birkaç kilometre güneyinde Witwatersrand'da 48 kilometre uzunluğunda ve 500 metre derinlikte büyük bir altın madeni keşfedilmişti. Bir gece içinde bir çadırkent kuruldu, Afrika kıtasının en büyük beyaz topluluğu bir araya geldi. Elli bin kişilik madenci kalabalığı İngiliz, Amerikalı, Alman ve İskandinavyalılardan oluşuyordu. Kent genişledi, çadırlar kulübelere, sonra barakalara, sonra da tek tek evlere dönüştüler. Maden kuyularının yanı başında dev bacalar ve cüruf yığınları yükseldi. Rand dünyanın en büyük altın kaynağı olma yolundaydı ve Amerika, Rusya ve Avustralya'nın toplam üretimini aşmıştı.

Altın, bu Incil okuyan çiftçilerden oluşan küçük cumhuriyette sosyal ve politik bir karmaşa yaratmıştı. Boer'lerin Uitlander (yabancı) diye niteledikleri yabancı madenciler, paraları ve sayılarıyla devleti yıkacak duruma gelmişlerdi. Kruger, Uitlander'lerin Tanrı ve yasa tanımayan, pis ve şiddet yanlısı olduklarına inanıyor ve onlardan 'hırsızlar ve katiller' diye söz ediyordu. Kruger, Boer politik denetimini

elde tutabilmek için yurttaşlık ve oy verme koşulu olarak beş yıllık ikamet zorunluluğu getirdi. Madencilere özel vergiler getirildi; çocuklarına Boer okullarında Afrikaans dili öğretildi. Londra'da The Times gazetesi Uitlander olayını dile getirip tehlike uyarısında bulunuyordu:

"Avrupalı ve çoğunluğu İngiliz 60.000 yetişmiş erkekten oluşan bir toplum, bu sayının dörtte biri kadar olan ayrıcalıklı bir sınıfın egemenliğine tabi olursa ve günümüzde en küçük Alman prensliğinde bile var olan basit özgürlükler kendilerinden esirgenirse, bunun bir tek sonucu olabileceğini bilebiliriz. Ancak İngiliz tarihinin barışçı örneklerine uygun olarak bu anayasal özgürlüğün gelişmesi arzu edilir bir şeydir... Eğer bir çatışma güce başvurularak çözümlenmeye çalışılırsa bu Güney Afrika uygarlığı için bir felaket olacaktır."

Boer hükümetine karşı ayaklanma sözleri madenciler arasında yayılmaya başlamıştı. Bu konuşmalarda Cecil Rhodes'un adı geçiyordu. Rhodes, Paul Kruger ile Transvaal hükümetinin yolu üzerinden kaldırılmasını istiyordu. Bunlar Rhodes'un imparatorluk hayalleri olan Cape Sömürgesi'nin kuzeye yayılması, güney Afrika devletlerinin bir federasyon halinde Britanya İmparatorluğu içinde yer almasına, Cape'den Kahire'ye kadar uzanacak demiryoluna, doğu Afrika haritasının İngiliz kırmızısıyla boyanmasına büyük bir engel oluşturuyordu.

Rhodes 1895 baharında Transvaal hükümetine karşı komplo kurmaya başladı. Johannesburg'a kömürlerin altında ya da petrol tankerlerinin gizli bölmelerinde dört bin tüfek, üç makineli tüfek ve 200.000'den fazla mermi sokuldu. Dört Uitlander lideri Cape Town'a geldiler, Başbakan'ın verandasında Masa dağına bakarken Başkan Kruger aleyhine komplo kurmaya başladılar. Ayaklanma silahlı Uitlander'lerin Pretoria'daki Boer cephaneliğine saldırısıyla başlayacakti. Rhodes, Uitlander'lerden dış yardım almadan ayaklanmalarını istememişti. İngiliz askerleri kullanılamazsa da, Rhodes'un başkanı olduğu İngiliz Güney Afrika Şirketi'nde çalışan özel bir ordusu vardı. Rhodes, Uitlander liderlerine bu insanların Transvaal Cumhuriyeti sınırına yerleştirileceğini söyledi; ayaklanma herhangi bir güçlükle karşılaştığı takdirde bu yarı askeri güç hemen oradan müdahale edeceklerdi. Bu askerlerin komutanı da Rhodes'un en iyi dostu ve yardımcısı olan Dr. Leander Starr Jameson'du.

Güney Afrika'da ve daha sonra İmparatorluğun her yanında 'Doktor Jim' diye tanınan Jameson, Cecil Rhodes gibi bir serüvenciydi. Kısa boylu, tıknaz ve saçları dökülmüş olan Jameson insanın içinde sadık hayvanlarla bir kıyaslama yapma isteği yaratırdı ki, İngilizler için bu beğeni anlamına gelirdi. George Wyndham, "Yarış atı gibi burnu var," derdi. Birbirinden epey açık kahverengi gözleri Lord Rosebery'ye 'sadık bir köpeği andırıyordu,' bundan büyük bir övgü olamazdı. Subaylarından biri için Jameson'ın 'atlamaya hazır bir İskoç teriyesi' tavrı vardı. Ana babasının on birinci ve son çocukları olan İskoçyalı Jameson, cerrahlık öğrenimi görmüş ve çalışmak üzere Kimberley'e gelmişti. Rhodes'la ülkeye ilk ayak bastığı gün tanışmış ve 'çok yakın olmuşlardı.' Rhodes, Jameson'un tek katlı oluklu tenekeden barakasına taşınmış ve yaşamlarının sonuna kadar bekâr kalacak iki erkek buradaki iki yatak odasıyla oturma odasını paylaşmışlardı. Jameson şöyle anlatıyor: "Birlikte yürüyüşe çıkar, at binerdik, yemeklerimizi paylaşırdık, insanlar ve konular üzerindeki görüşlerimizi anlatır, onun büyük planlarını tartışırdık..." Jameson bütün fikirlerin Rhodes'dan çıktığını ve onun isteği üzerine neşterini bırakıp bir imparatorluk kurmaya gittiğini anlatır. Jameson, Rhodes'un özel ordusunun başında Matabeleland'ın Kral Lobengula'sını yenmişti (ve sonra da kralın damla hastalığını tedavi etmişti).

Jameson, Rhodes'un talimatı üzerine 1895 Ekimi ortalarında adamlarını Transvaal'ın Johannesburg'dan 272 kilometre uzakta olan batı sınırına yerleştirdi. Emrinde 494 askeri, altı makineli tüfeği, üç parça topu vardı. Düzenli Ordu'dan izinli olan üç İngiliz albayı kendisine yardımcılık yapıyorlardı. Jameson'un aldığı emir, Uitlander ayaklanmasının haberini alana kadar beklemek, sonra da çağırılınca Johannesburg'a gitmekti. Jameson'un adamları bekledikçe sabırsızlanıp sıkılıyorlardı. Günler haftalara varmıştı ve Johannesburg'daki Uitlander'ler hâlâ aynı şeyi soruyorlardı: Ayaklanma başarılı olacak mıydı? Olursa bu yeni çokuluslu devletin Cape Sömürgesi'yle nasıl bir ilişkisi olacaktı? Ya İmparatorlukla? Zaman geçiyordu ve Kruger çok geçmeden komployu haber alacaktı. "Transvaal'ı yarım düzine askerle herkes alabilir," dedi. Ayaklanma günü olarak 28 Aralık seçilmiş, sonra da belirsiz bir tarihe ertelenmişti. Jameson haberi duyduktan sonra çadırının önünde aşağı yukarı yürümeye başladı. Yirmi dakika sonra içeri gelip, "Ben gidiyorum," dedi. Ertesi gece askerleri Transvaal'a girdiler.

Yürüyüş bir fiyasko oldu. Jameson'un adamları dört gün sonra

Johannesburg'un yüksek maden bacalarına yirmi iki kilometre yaklaşmışlardı. Ancak yol boyunca hiç uyumamışlar ve sürekli çarpışmışlardi. Transvaal içlerine girdikçe önlerine daha çok Boer çıkıyordu. 2 Ocak 1896 günü saat sekizde Jameson'un çevresi sarıldı; düşman kendisinin altı katıydı, on yedi ölü vermişti, elli beş yaralısı vardı ve otuz beş kişi de kayıptı. Jameson yenildiğini anladı. Beyaz bayrak kaldırdı. Adamlarının silahları alınıp hemen serbest bırakıldılar. Jameson, beş subayı ve üç İngiliz subayı Natal sınırında Cape hükümetine teslim edildiler. Oradan da yargılanmak üzere İngiltere'ye gönderildiler.

Beş yıl sonra İngiltere, Transvaal ve Orange Özgür Devleti'ni bastırmaya kalkıştığında hemen hemen yarım milyon askerle üç yıla gerek duyacaktı.

İngiltere'de halk Jameson Baskını'nı ilk kez yeni yılın ilk gününde gazetelerden duydu: Örneğin Times'da şöyle bir manşet vardı: "TRANSVAAL'DA KRİZ: UITLANDER'LERDEN ÇAĞRI. DR. JAMESON 700 KİŞİYLE SINIRI GEÇTİ.' İç sayfalarda Johannesburg Uitlander'lerinden ileri gelen beş kişinin Jameson'a kendilerini kurtarmak için yaptıkları çağrı yer alıyordu. 28 Aralık tarihli mektupta şunlar yazılıydı: "Binlerce İngiliz'in ve diğer devletler yurttaşlarının durumu giderek kötüleşmektedir... Irkımızın silahsız erkek, kadın ve çocukları, iyi silahlanmış Boer'lerin acımasına terk edilmiştir, çok büyük değere sahip mal mülkümüz ciddi bir tehlike içindedir." Daha sonra yapılan soruşturmada mektubun kasımda yazıldığı ve Jameson tarafından Uitlander ayaklanması işareti gelene kadar bekletileceği ortaya çıktı. Uitlander ayaklanması olmayıp da Jameson ülkeye girmeye karar verince 'kadın ve çocuk' mektubu olarak anılacak belgeyi açıklamıştı. Bunları bilmeyen İngiltere, bu melodramın nasıl sonuçlanacağını heyecanla bekliyordu. İngiltere'nin Yeni Saray şairi Alfred Austin hemen bir şiir yazmıştı:

Altın kentinde kızlar var,

Analar ve çocuklar var.

Onlar "Acele edin Tanrı aşkına" diye bağırdıkça

Cesur bir erkek ne yapar?

Halk alkışlıyorsa da, İngiliz hükümeti Jameson'u hemen kınadı. Bir ulak haberi getirdiğinde Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain evinde bir baloya gitmek üzere giyiniyordu. Chamberlain hemen Londra'ya gitmek üzere trene atladı ve 31 Aralık günü sabah daha şafak sökmeden kente vardı. O gün bakanlıktan yağan telgraflarda baskın bir savaş eylemi' olarak nitelendirildi, baskıncıların teslimi istendi ve Cumhurbaşkanı Kruger'e 'vermeye hazır olduğunuza emin bulunduğum ödünlerle... barışçı bir çözüm yapmak için' işbirliği taahhüdü verildi. Chamberlain'ı en çok kaygılandıran şey Almanya'nın baskına göstereceği tepkiydi. Lord Salisbury'ye şöyle diyordu: "Baskın bizim tarafımızdan desteklenmiş olsaydı o zaman Almanya ile diğer devletlerin bizim dost bir devlette bir isyan başlatmak istediğimiz ve bunda başarısız olunca da bir saldırı eylemine göz yumduğumuz suçlamaları haklı çıkabilirdi."

Chamberlain kaygılarında haklıydı. Transvaal Cumhuriyeti, Almanya'nın gözdesiydi. Kayzer bunu anılarında şöyle dile getiriyordu: "Kökeninde Hollandalı yani Aşağı Sakson-Germen olan ve ırksal akrabalıkla sempati duyduğumuz küçük bir millet." Paul Kruger 1884'te Londra'da ülkesinin İngiliz onayı olmadan anlaşmalar yapmasını yasaklayan Antlaşmayı imzaladıktan sonra Berlin'e gidip Bismarck'ı ziyaret ettiğinde şöyle demişti: "Bir çocuk hastalanınca çevresindekilerden yardım ister. Bu çocuk da hastalandığında Boer'lerin Kayzer'den yardım etmesini diler." Londra Antlaşması'nın koşullarını bilen Bismarck buna tarafsız kalmıştı.

Küçük cumhuriyetteki Alman etkinliği hızla artmıştı. 1886'da altın bulunmasından sonra on beş bin Alman, Transvaal'a gelmişlerdi; Alman işadamları Pretoria'da şubeler açmışlar, Alman Konsolosu Herr von Herff, Almanların Transvaal'a bağlılıklarını vurgulamak için hiçbir fırsatı kaçırmamıştı. Portekiz Mozambik sömürgesinden geçerek Pretoria'dan denize doğru uzanan bir demiryolu hattı, Alman sermayesiyle desteklenmiş ve böylece İngiliz kontrolünden bağımsız olmuştu. Yeni demiryolunun Hint Okyanusu'na vardığı Lourenço Marques limanı, Kuzey Alman Lloyd ve Hamburg-Amerika hatlarının uğrağı olmuştu.

İngiliz diplomatları Boer'lerin emellerinin böyle teşvik edilmesi karşısında zaman zaman Alman meslektaşlarına 1884 Antlaşması'nı hatırlatıyorlardı. Bu, Kayzer'i rahatsız etmekteydi. 1895 Ekimi'nde

"Bize Avrupa'da bu kadar ihtiyaçları varken tehdit ediyorlar," diye alay ediyordu. Almanların 1895'teki tutumları İngiliz kuşkularını arttırmaktaydı. Pretoria Alman Kulübü, Kayzer'in doğum günü olan 27 Ocak'ta Başkan Kruger'i ağırlamıştı. Herr von Herff, Kruger'e Almanya'nın Boer devletinin kaderiyle yakından ilgilendiğini söyledi. Kruger ülkesini yine bir çocuğa benzetti: "Küçük cumhuriyetimiz büyük devletler arasında ancak emeklemektedir, ama biri bizi ayakları altında ezmek isterse, öteki bunu önlemeye çalışacaktır... Almanya, İngiltere'nin çocuk cumhuriyeti tekmelemesini önleyecek olan yetişkin bir devlettir." Berlin'deki İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Malet bu tür konuşmalari Alman Dışişleri Bakanı Marschall'a şikâyet etti. Marschall, Malet'i dinledikten sonra Afrika'daki sıkıntının kaynağının Cecil Rhodes'un saldırgan tutumu olduğunu söyledi. Pretoria-Hint Okyanusu Demiryolu 1895 Temmuzu'nda açıldı. II. Wilhelm bir telgrafla olayı kutladı ve üç Alman kruvazörü Delagoa Körfezi'ne demir attı.

1895'in sonbaharında Avrupa'da bir Uitlander ayaklanması söylentileri yayılmaya başlamıştı. Emekliye ayrılmak üzere olan Malet, Marschall's son bir kez ziyaret ederek Boer emellerinin daha fazla teşvik edilmesinin tehlikelerini dile getirdi. Marschall en azından statükonun sürdürülmesi gerektiğini, Rhodes'un Transvaal'ı ekonomik ya da politik olarak İngiliz Güney Afrikası'yla birleştirmesinin 'Alman çıkarlarına ters düştüğünü' söyledi. Alman ve İngiliz basını savaş kışkırtıcılığı yapıyordu. The Times, "Transvaal'ın İngiltere'ye karşı statüsü bir vasal egemen statüsüdür," diyordu. Daily Telegraph "Biz kirli çamaşırlarımızı Alman çamaşırcı kadınlarının yardımı olmadan yıkayabiliriz," demekteydi. Vossische Zeitung ise Almanya'nın 'Güney Afrika'daki çıkarlarının boyutları konusunda, kimseden ders almak zorunda olmadığını' açıklıyor ve şöyle devam ediyordu: "Transvaal'ın destek için Almanya'ya dönme hakkı vardır. Cumhuriyet hiçbir anlamda İngiltere'nin vasal devleti olamaz." II. Wilhelm, Marschall'ın Malet ile görüşmesinin raporunu alınca öfkeye kapılmıştı. Diplomatik bir davette İngiliz askeri ataşesine, Malet'in "o şaşırtıcı 'savaş' sözcüğünü ağzına alacak kadar ileri gitmiş olduğunu" söyledi. 'Zencilerle ve palmiye ağaçlarıyla dolu bir karış toprak için İngiltere tek gerçek dostunu, Büyük Britanya ve İrlanda Kraliçesi'nin torunu Alman İmparatorunu tehdit' etmişti.

Herr von Herff, 30 Aralık'ta Wilhelmstrasse'ye telgraf çekip baskının başladığını bildirdi. Delagoa Körfezi'ndeki gemilerden bir birliğin Alman yurttaşlarını ve mallarını korumak üzere trenle Johannesburg'a

getirilmesini istedi. 31 Aralık'ta Hatzfeldt'e İngiltere hükümetinin baskını onaylayıp onaylamadığını resmen sorması istendi. Yanit olumluysa pasaportunu geri isteyecek ve diplomatik bağları koparacaktı. Hatzfeldt, Salisbury'ye gidince, kendisine İngiltere hükümetinin baskınla hiçbir ilgisinin olmadığı, bastırmak için elinden geleni yapmakta olduğu ve diğer Avrupa devletlerinin Transvaal'daki çıkarlarına yönelik tehlikelerin bilincinde olduğu bildirildi. Hatzfeldt elçiliğe dönüp Berlin'e bir telgraf çekerek İngiliz hükümetinin baskından sorumlu olmadığını ve güç durumda kaldığını bildirdi. Berlin'de de yeni İngiltere Büyükelçisi Sir Frank Lascelles aynı mesajı ileterek baskıncıları 'isyancılar' olarak niteledi ve Jameson'un geri çekilmesi için emir verildiğini açıkladı.

Ancak Berlin'de Kayzer heyecan içindeydi. Lord Salisbury'nin bir önceki yazda gösterdiği o kabalıktan sonra bu Jameson baskını, Alman çıkarlarını gözardı etmek ve Alman İmparatoru'na üstünlük taslamak, İngiliz politikasının bir kanıtı olarak görülmekteydi. General von Schweinitz, 1 Ocak'ta İmparatorun 'öfkeli ve İngiltere'yle savaşmaya hazır olduğunu söyledi. Ertesi gün Prusya Harbiye Bakanı General von Schellendorf'un Kayzer'le görüşmesinde Wilhelm o kadar sertti ki, Harbiye Bakanı, Prens Hohenlohe'ye 'başka biri olsaydı kılıcını çekerdi' dedi. Wilhelm hâlâ sinirli bir halde o gece Rus İmparatoru II. Nikola'ya şöyle yazacaktı: "'Transvaal Cumhuriyeti'ne görüldüğü kadarıyla İngiltere'nin haberi olmaksızın çirkin bir saldırı yapıldı. Londra'ya karşı ağır bir dil kullandım... Her şeyin yoluna gireceğini umarım, ama İngilizlerin Transvaal'ı ezmelerine izin vermeyeceğim."

O gece, Kayzer'in mesajı St. Petersburg'a çekildikten sonra Jameson'un teslim olduğu haberi Berlin'e ulaştı. Buna memnun olan Wilhelm hâlâ İngiltere'ye bir darbe vurmak kararındaydı. İmparator 3 0cak sabahı saat onda yanında Amiral Senden, Hollmann ve Knorr olduğu halde Wilhelmstrasse'deki Şansölye sarayına gitti. Yetmiş altı yaşındaki Şansölye Hohenlohe ve Dışişleri Bakanı Marschall kendisini karşıladılar. Holstein'la Sömürge Dairesi Müdürü, Kayzer'i yan odada bekliyorlardı. Marschall daha sonra bu görüşmeyi şöyle anlatmıştır: "Majesteleri bazı garip ve harika planlar geliştirmişti. Transvaal'ın hamiliğe alınması. Denizcilerin Seferberliği. Transvaal'a asker göndermek. Şansölye'nin 'Bu İngiltere ile savaş demek olur,' demesi üzerine Majesteleri şu yanıtı verdi. 'Evet, ama sadece karada.'" Amiraller, İngiltere'nin Avrupa'da ve denizlerde barışı koruyarak, Almanlarla sadece Güney Afrika'da bir savaşa gireceğinden kuşkuluydular. Tartışma dağıldı. Birisi, Alman Doğu Afrikası Valisi

Albay Schlee'nin bir aslan avcısı kılığında Pretoria'ya gönderilmesini önerdi. Schlee orada Başkan Kruger'in genelkurmay başkanı olmayı teklif edebilirdi. Marschall havayı yumuşatmaya çalışarak Kayzer'in Başkan Kruger'e bir kutlama telgrafı göndermesini önerdi. Wilhelm bunu kabul edince Marschall telgrafı hazırlamak için odadan çıktı. Tehlikeyi sezen Holstein kaygılarını bildirince Marschall onu hemen susturdu: "Sakın bu işe karışayım deme. İçerde neler önerildiğini bilmiyorsun. Bunun dışındaki her şey bundan kötüdür." Kayzer tarafından hazırlanan telgraf taslağı içeri odaya gönderildi ve İmparator tarafından onaylandı. Alman İmparatoru'ndan Boer Cumhurbaşkanı'na gönderilen telgraf şuydu: "Dost devletlerden yardım istemeden halkınızın desteği ve enerjik tutumunuzla ülkenizi işgal eden silahlı çeteleri temizlemenizden ve devletinizin bağımsızlığını dış tehlikelere karşı korumanızdan dolayı sizi en içten dileklerimle kutlarım." Kruger de yanıt olarak şöyle diyordu: "Majestelerine kutlamaları için Şükranlarımı bildiririm. Cumhuriyetin varlığı için Tanrı'nın da yardımıyla elimizden gelen her şeyi yapacağız."

Telgraf Almanya'da alkışlarla karşılandı. Allgemeine Zeitung, "Hükümet yıllardır bu kadar tatmin edici bir iş başarmış değildir," diye yazıyordu. Marschall, 'İngilizlerin yenilgisi için tüm dünyada sevinç duyulduğunu' bildiriyor ve şöyle diyordu: "Basınımız olağanüstü. Tüm taraflar aynı düşüncede birleşmişler ve hatta Voss Teyze (Radikal Vossische Zeitung gazetesi) savaş istiyor." Bu sevinç fazla uzun sürmedi. Bismarck buna 'fırtına gibi' diyordu. Bülow 'kaba ve şiddetli' diye tanımlıyordu. Hatzfeldt, Wilhelmstrasse'ye çöken bu 'anlaşılmaz çılgınlık karşısında saçlarını yoluyordu' ve istifanın eşiğine gelmişti. 1907'de emekli olduktan sonra yazan Holstein telgrafı İngiliz-Alman düşmanlığının gerçek başlangıcı olarak görmektedir: "O zengin ve huzurlu İngiltere, Almanların sürekli tehdit ve hakaretleriyle Almanya'ya karşı savunma durumuna getirilmiştir. Bunu başlatan da Kruger telgrafı olmuştur."

İngilizler telgrafın Kayzer'in düşüncesizce gönderilmiş bir mesajı mi, yoksa Alman hükümetinin resmi bir beyanı mı olduğunu öğrenmek istediler. Telgrafın gönderilişinin ertesi günü, 4 Ocak'ta İmparatoriçe Friedrich bu soruyu Hohenlohe'ye sordu. İmparatoriçe, İngiltere'deki annesi ve kardeşine Şansölye'nin 'Bunun Alman halkının o anki duygularıyla uyumlu olduğunu' söylediğini ve bundan da, 'telgrafın onaylandığı' sonucunu çıkarmış olduğunu yazdı. Marschall da Berlin'deki Times muhabirine telgrafın 'eine Staats-Aktion' (devletin resmi eylemi) olduğunu bildirdi.

3 Ocak toplantısına katılanlar daha sonraki yıllarda bu toplantıda uygulanan kararlar karşısında zorlandıklarını iddia etmişlerdir. Holstein, Marschall'ı destekleyerek telgrafı şöyle açıklamıştır: "Bu, Kayzer'in rahatsız olduğunu bildiriyordu, Kayzer'le Lord Salisbury arasında birkaç ay önce İngiltere'de başlayan kişisel bir anlaşmazlığın sonucuydu... Kayzer bu kırgınlığını dile getirmek isteyerek ilk fırsat olan Jameson baskınına sımsıkı sarılmıştı."

Kayzer'in hikâyesi ise zamanla değişmiştir. Telgraf yayınlanıp da tüm Almanya onayını belirtirken Wilhelm sanki telgrafın tek yazarı kendisiymiş gibi davranmıştı. Wilhelm daha sonra anılarında sorumluluğu üzerinden atmaya çalışmıştır: "Jameson baskını Almanya'da büyük ve giderek artan bir heyecan yaratmıştı... Bir gün Şansölye'ye bir görüşme için gittiğimde... Baron Marschall birden elinde bir kâğıtla heyecanla içeri girdi. Halkın hatta Reichstag'ın heyecanının çok büyük boyutlara ulaştığını, bunun ifade edilmesinin mutlaka gerektiğini ve bunun da en iyi yolunun Kruger'e bir telgraf çekmek olduğunu ve bir taslak hazırladığını bildirdi.

"Ben buna itiraz ettim, Amiral Hollmann da beni destekledi. Şansölye tartışmanın başlarında pasif kaldı. Baron Marschall ile Dışişleri'nin, İngiliz milli psikolojisi konusunda ne kadar bilgisiz olduklarını bildiğimden Baron Marschall'a böyle bir adımın İngilizler arasında nasıl bir sonuç doğuracağını anlatmaya çalıştım; Amiral Hollmann beni burada da destekledi. Ama Marschall fikrinden vazgeçmedi.

"Ondan sonra işe Şansölye (Prens Hohenlohe) karıştı. Benim anayasal bir hükümdar olarak milli bilince ve anayasal danışmanlarına karşı çıkmamam gerektiğini söyledi; aksi halde, yaralanan adalet duygusu ve Hollandalılara olan sempatisiyle Alman halkının bu heyecanlı haliyle bana karşı dönme tehlikesi olacaktı. Hohenlohe halkın arasında zaten İmparator'un yarı İngiliz olduğu için İngilizlere sempati duyduğunu, anneannesi Kraliçe Victoria'nın etkisinde olduğunu, İngiltere'den emir almaya artık kesinlikle son verilmesi gerektiği hakkında söylentilerin dolaştığını anlattı... Bütün bunları göz önüne alarak İmparatorluk Şansölyesi olarak, benim itirazlarımı da bilmesine karşın, bu telgrafı genel politik çıkarlar ve hepsinden de üstünü, halkımla aramdaki ilişki nedeniyle imzalamam gerektiğinde israr etmek zorunda olduğunu söyledi. Sonra sözüne devam ederek,

kendisiyle Herr von Marschall'ın, anayasal danışmanlar olarak, telgraf ve sonuçlarından sorumlu olacaklarını bildirdi... Bakanları fikirlerinden vazgeçirtmek için tekrar uğraştım; ancak Şansölye ile Marschall imzalamam gerektiğini ısrarla söylediler ve sorumluluğu alacaklarını bir kere daha tekrarladılar. Olayı böyle sunmalarından sonra daha fazla reddedemeyeceğim için imzaladım.

"Kruger telgrafı açıklandıktan sonra, beklediğim gibi İngiltere'de fırtına koptu. İngiliz sosyetesinin her kanadından, hatta hiç tanımadığım aristokrat hanımlardan, kınama mektupları aldım; bu mektupları yazanlardan bazıları bana hakaret etmekten bile çekinmemişlerdi..."

İngiltere'nin Kruger telgrafına tepkisi önce şaşkınlık, sonra aşırı bir düşmanlık oldu. Kayzer, Transvaal'ın 'bağımsızlığını' özellikle belirtmiş ve Kruger'i, baskını 'dost devletlerin yardımı olmadan' püskürttüğü için kutlamıştı. Bununla da böyle bir yardımı alabileceği ya da gelecekte buna imkân bulacağı ima edilmiş oluyordu. Morning Post, "Millet bu telgrafı unutmayacaktır," diye yazıyordu. The Times, "İngiltere tehditler karşısında yılmaz ve hakareti kabul etmez," demekteydi. Alman mağazalarının vitrinleri parçalandı, Thames limanında Alman denizcilere saldırıldı. Kayzer'in Onur Albayı olduğu 1. Royal Dragoons birliği İmparator'un duvardaki resmini yüzü duvara gelecek biçimde asti. Londra müzikholleri Alman İmparatoru hakkında alaycı ve müstehcen şarkılarla doldu. 7 Ocak tarihli bir Times makalesinde İngiltere'nin durumu bir daha belirtiliyordu: "Transvaal olayında Almanya müdahalesine gelince... biz 1884 Antlaşması'na bağlıyız ve bunun ne Boer'ler ne de başkaları tarafından ihlaline izin vermeyeceğiz... İngiltere, Güney Afrika'da lider devlet olmalıdır. Üstünlüğünü azaltmaya yönelik bir politikayı kabul etmeyecektir." Hükümet ertesi gün iki zırhlı ve dört kruvazörden oluşacak bir 'Uçan Filo' kurulduğunu bildirdi. Bunun amacı 'ya halen bulunan bir filoyu desteklemek ya da tehlike görülen yerlere ayrı bir güç olarak gönderilecek' bir güç olmasıydı. Gerçekte ise Uçan Filo, Irlanda Denizi'nden öteye gidemedi. İngiltere daha sonra bölgedeki gücünü üç kruvazörle destekledi ve bunlar Delagoa Körfezi'ne giderek orada bulunan üç Alman savaş gemisini gölge gibi izlemeye başladılar.

Galler Prensi'nin, annesine, 'bu, çok keyfi düşmanlık' olarak tanımladığı telgrafa karşı tepkilerinde İngiltere Krallık ailesi fikir birliği içinde değildi. Prens, annesine, "Prens, İmparator'un ne hakla

bir mesaj göndermek istediğini öğrenmek ister. Güney Afrika Cumhuriyeti bağımsız bir devlet değildir... Kraliçe'nin hükümdarlığı altındadır," diye yazıyordu. Prens, annesine, İmparator'u 'esaslı bir şekilde küçümsemesini' öneriyordu. Kraliçe, Kayzer'e itaatsiz bir torununa davrandığı gibi davranmaya karar verdi. Oğluna şöyle yazdı: "O sert ve kesici yanıtlar ve beyanlar insanları sinirlendirir ve zarara yol açarlar ve prensler bunlara karşı titizlikle korunmalıdırlar. Wilhelm'in kusurları kendini beğenmişliğinden olduğu kadar aceleciliğinden kaynaklanmaktadır ve bu gibi durumlarda sakinlik ve sebat en güç silahlardır." Kraliçe Victoria 5 Ocak'ta Osborne'dan tam bir anneanne mektubu yazdı:

> *"Sevgili William,*
>
> *Şimdi beni çok üzen ve şaşkına çeviren bir noktaya değinmek istiyorum. Başkan Kruger'e gönderdiğin telgraf bu ülkeye karşı dostça olmayan bir hareket olarak düşünülüyor, senin böyle bir amacın olmadığından eminim, ancak burada çok talihsiz bir izlenim yarattığını üzülerek bildirmek isterim. Dr. Jameson'un hareketi çok gereksiz ve çok yanlıştı, ama Transvaal'ın İngiltere'ye karşı çok özel durumu göze alındığında hiçbir şeyin söylenmemiş olması bence çok daha iyi olacaktı."*

Kraliçe'nin mektubunun bir kopyasını alan Lord Salisbury yanıt yazısında mektubun, 'Lord Salisbury'nin fikrine göre çok uygun olduğunu ve değerli bir etki yaratacağını umduğunu bildirdi. Kraliçe Victoria, Başbakan'dan 'saygın gazetelerimizin, insanları heyecanlandıran şiddet haberleri yazmamalarını ima etmesini...' istiyordu. "Bu gazeteler çoğunlukla bir savaş kışkırtıcılığı yaparlardı ki, bu çok korkunç bir şeydi."

Wilhelm'in, Kraliçe'ye 8 Ocak'ta yazdığı mektup tam bir saygı ve kaçamaklılık örneğiydi:

> *Sevgili Anneannem,*
>
> *Telgraf size ya da hükümetinize karşı bir adım olarak düşünülmemiştir... Hükümetinizin bu soyguncuları durdurmak için her şeyi yaptığını ama bu insanların sizin sözünüzü dinlemeyi reddettiklerini ve hiç benzeri görülmemiş bir şekilde huzur içinde yaşayan komşu bir ülkeyi rahatsız ettiklerini biliyoruz... Telgrafi göndermemizin üç nedeni vardı. Birincisi, sizin görkemli örneğinizi izleyerek her yerde sürdürmeye çalıştığım barışın ihlal edilmesi.*

İkincisi, o ülkede karışıklık çıktığı takdirde Transvaal'da yaşayan yurttaşlarımız ve Almanya'da oraya 250-300 milyon marklık bir sermaye yatırımı yapmış insanlarımız. Üçüncüsü, hükümetinizin ve büyükelçinizin bana açıkça belirttikleri gibi bu insanların sizin emirlerinize karşı gelmeleri ve isyancı olmaları. Ben onların genelde tüm ülkelerin ayaktakımıyla karıştıkları bilinen alelacele toplanmış altın arayıcıları olduklarını sanmıştım ve aralarında gerçek bir İngiliz centilmenin ya da subayının bulunabileceğini asla aklıma getirmemiştim.

Bence Kraliçe Hazretlerinin iradesine karşı gelen asiler, dünyanın en aşağılık insanlarıdır ve ben sizin emirlerinize itaatsizlik edilmesine ve böylece barışın ve benim yurttaşlarımın güvenliğinin tehlikeye atılmasına öyle kızdım ki, bunu kamuoyuna göstermemin doğru olacağını düşündüm. Bunun İngiliz basını tarafından yanlış anlaşılmış olmasına çok üzüldüm. Ben, yasa, düzen ve saygı ve hayranlık duyduğum bir Hükümdar'a itaat için ortaya çıkmıştım... Benim nedenlerim bunlardı ve centilmen olduğunu iddia eden herkesi, bunda İngiltere'ye düşmanca bir şey olduğunu göstermeye davet ederim...

*Birbirlerine akrabalık ve din bağlarıyla yakinen bağlı olan iki büyük devletin Avrupa'nın gözleri önünde birbirlerine ters bakmalarının saçma olduğuna inandığım için bunun yakın bir zamanda ortadan kalkacağını umuyorum. Wellington Dükü ile Blücher [*Waterloo'da müttefik İngiliz ve Prusya ordularının komutanları] *bunu görselerdi ne derlerdi?*

Salisbury, olayın üzerinde durulmamasını ve Kraliçe'nin, Wilhelm'in açıklamalarını 'içindeki gerçeği fazla aramadan' kabul etmesini önermişti. İngiliz politikası açısından İmparator Salisbury, kabinesine bir iyilik yapmıştı. Jameson'un serüveni hükümeti gözden düşürmüştü ve çok kimse Sömürgeler Bakanı'nın da bu işle bir ilgisi olduğuna inanıyordu. Alman İmparatoru bu oyunun ortasında sahneye fırlayınca dikkatleri kendi üzerine çekmişti. İşin ilginç yanı, bunu Kayzer'e en iyi açıklayan da Rhodes oldu. 1899'da Alman Doğu Afrikası'nda bir telgraf hattı kurulmasıyla ilgili olarak Berlin'de bulunan Rhodes, Şato'da yemeğe davet edildi. (İmparatoriçe, Bülow'a şöyle yazmıştı: "Cecil Rhodes'a karşı nasıl davranmam gerektiği hakkında senden bilgi istiyorum... soğuk mu davranmalıyım, yoksa ona karşı özellikle dostça mı olmalıyım? Ben birincisini yeğlerim...") Wilhelm, Rhodes'un Kruger telgrafıyla nasıl kurtulduğunu anlatmasını dinledi: "Ben yaramaz bir çocuktum ve siz de beni kırbaçladınız. Benim insanlarım beni yaramazlık ettiğim için kırbaçlamaya hazırdılar. Ama bunu siz yapınca 'Olamaz, bu sadece bizi ilgilendirir, bu bizim işimiz,' dediler.

Sonuçta İngiliz halkı Majestelerinden nefret etti ve ben de kırbaçlanmadım!"

Rhodes kendisini kırbaçlanmamış sanabilirdi, ama o da, Jameson da baskın için cezalandırıldılar. Jameson ile subaylarından beşi Londra'ya getirilip Old Bailey'de yargılandılar. Duruşmadan önceki aylarda 1896 Temmuzu'ndaki dokuz günlük yargılanması sırasında sanıklar serbesttiler ve Jameson başkentin gözdesi oldu. Avam Kamarası hükümet lideri Arthur Balfour 'kendisi de orada yaşasaydı herhalde Jameson'a katılacağını' açıkladı. Geleceğin Liberal başbakanının karısı Margot Tennant Asquith "Dr. Jim'in kişisel bir çekiciliği vardı ve benim cinsimden olanlara her istediğini yapabilirdi," demiştir. The Times, Jameson'un günahının sadece 'aşırı gayretkeşlik olduğunu' yazdı; ve Başyargıç Russell'in duruşma sırasında Jameson yanlısı gösterileri önlemek zorunda kalmasına karşın, Jameson suçlu bulundu ve on beş aya mahkum oldu. Jameson rahat bir cezaevine gönderildi, ancak orada sağlığı bozulunca dört ay yattıktan sonra Kraliçe tarafından bağışlanıp memleketine gönderildi. Sekiz yıl sonra, 1904'te, Cape Sömürgesinin Başbakanı oldu. Kral V. George 1911'de kendisine Baron ünvanını verdi ve Sir Leander Starr Jameson bir yıl sonra bir daha dönmemek üzere İngiltere'ye geldi. Beş yıl kadar kardeşiyle oturduktan sonra 1917'de altmış dört yaşında öldü. Hapis cezasına çarptırıldıktan ölümüne kadar geçen süre içinde bir kez olsun baskından söz etmemişti.

Politik önem açısından Cecil Rhodes ile Joseph Chamberlain'in olaya karışmış olmaları Jameson'un suçluluğundan daha büyüktü. Bu sorunlar 1897 ilkbaharında bir Avam Kamarası Komisyonu tarafından beş aylık bir soruşturmada araştırıldı. Yakalanan baskıncıların üzerlerinde çıkan belgelerde Rhodes'un Uitlander ayaklanması ve baskın hazırlıklarına karıştığı konusunda kanıtlar elde edilmişti. Rhodes, Jameson'un harekete geçmesi için yetki vermemişti; hatta ona bir telgraf gönderip yarım ağızla devam etmemesini bildirmişti. Jameson yine de baskına gittiğinde Rhodes dehşete kapılmış gibi davranmıştı. "Jameson benim elma arabamı devirdi," demişti. "Yirmi yıldır arkadaşız ve şimdi de beni mahvetti işte." Rhodes hemen Cape Sömürgesi Başbakanlığı'ndan ve Consolidated Gold Fields Company müdürlüğünden istifa etti. Londra'da altı gün Komisyon önünde ifade verdi. Baskın planlaması için tüm suçu üzerine aldı; Komisyon, baskını başbakan mi yoksa müdür olarak mı örgütlediğini sorunca Rhodes, "İkisi de değil," dedi. Bunu yalnız 'kendi kişiliğiyle' yapmıştı.

Komisyon Chamberlain'in baskını önceden bildiğini kanıtlayamadi. Sömürgeler Bakanı'nın baskını öğrendikten hemen sonra durdurulmasını emretmiş olması kendi lehine bir puandı. Rhodes'un suçlu bulunmasına karşın Chamberlain ve Cape ve İngiliz hükümetlerinin bütün diğer üyeleri temize çıktılar. Soruşturmanın sona ermesinden birkaç gün sonra Sömürge Bakanı'nın kalkıp Cecil Rhodes'u temize çıkaran bir konuşma yapması Avam Kamarası'nı dehşete düşürdü. "Bay Rhodes'un suçu, bir politikacının ya da devlet adamının işleyeceği bir suç kadar büyükse de, bence Bay Rhodes'un şerefli bir insan olarak kişisel durumunu etkileyen hiçbir şey olmamıştır." (Bazı kuşkucular Rhodes'un bu sözleri, elindeki gizli belgeleri açıklama tehdidiyle zorla sağladığı görüşündedirler.)

Rhodes baskından sonra altı yıl yaşadı. Bir kalp damar hastalığı olmasına karşın aşırı et yer, bütün gün içki içer, sigarayı elinden düşürmezdi. Sonlarına yakın vücudu şişmiş, gözleri sulanmış, tiz sesi incelmişti. Elinin sadece iki parmağını uzatarak tokalaşması zayıflamıştı, yazılarında noktalama işaretlerine zaten dikkat etmezken artik anlaşılmaz olacak derecede sözcükleri atlıyordu. Zamanının çoğunu Cape Town dışında, Masa Dağı eteklerindeki Groote Schuur adını verdiği çiftlik evinde geçiriyordu. Kirişli ve koyu renk tik tahtasıyla kaplı odalarında Afrika kalkan ve mızrakları asılıydı. Yeşil ve beyaz mermerden banyosunda som granitten oyulma iki metrelik bir küvet vardı. Kitap raflarında Gibbon'un, Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü adlı eserinde adı geçen klasik yazarlarının tümünün eserleri bulunuyordu. Rhodes bu kitapları kendisi için 8000 sterline çevirtmişti. Yatak odası duvarında da Bismarck'ın bir portresi asılıydı.

1896'da Groote Schuur bir yangında yanınca Rhodes'a kötü bir haber olduğu söylendi. Rhodes, Jameson'un hasta olduğunu biliyordu; yüzü bembeyaz kesilerek, "Sakın bana Jameson'un öldüğünü söylemeyin," dedi. Yangını duyunca rahat bir soluk aldı. "Tanrıya şükürler olsun," dedi. "Dr. Jim ölseydi, buna asla dayanamazdım." Rhodes

1902 Martı'nda kırk sekiz yaşında ölürken Jameson yanındaydı. Rhodes'un son sözleri, "O kadar az şey yapıldı ve yapacak o kadar çok şey var ki," oldu.

Lord Salisbury'nin bu durumdaki potansiyel tehlikeyi anlamış

olmasına karşın İngiliz ve Alman hükümetleri arasındaki gerilim hızla azaldı. Salisbury, Eckardstein'a, "Jameson baskını bir saçmalıktı," dedi. "Ama Kruger telgrafı ondan da saçmaydı... İlk Alman askeri Transvaal toprağına ayak basar basmaz savaş kaçınılmaz olacaktı. Hiçbir İngiliz hükümeti kamuoyunun baskısına dayanamazdı; ve aramızda bir savaş çıksaydı, hemen ardından genel bir Avrupa savaşı da başlardı." Ancak baskın ve telgraf yine de İngiltere ile İmparatorluk Almanyası'nın arasındaki ilişkiyi değiştirmişti. İngiltere'de halkın görüşüne göre baskın, yasal İngiliz çıkarlarını korumak için cüretli bir çabaydı. Kayzer'in hareketi İngiliz halkını şaşırtmıştı. Telgrafın yayınlanmasına kadar İngilizler olası düşmanları olarak Fransızları görürlerdi. Kraliçe'nin torununun hükümdarı olduğu Alman İmparatorluğu, İngiltere'nin dostu olarak kabul edilirdi. Telgraf o güne kadar kuşkulanılmamış bir düşmanlığın varlığını gösteriyordu. Zamanla duygular yumuşadıysa da, bir kuşku tortusu yine de kaldı. Galler Prensi bir arkadaşına mektubunda şöyle diyordu: "Kruger'e telgrafında yeğenim Willy bize, her karşılaştığında övgüler yağdırmasına karşın içinden düşman olduğunu göstermiştir." Roma'da İngiliz Büyükelçisi Sir Francis Clare Ford, Alman meslektaşı Bernhard von Bülow'u şöyle uyarıyordu: "İngiltere, Kayzer'inizden yediği bu tokatı asla unutmayacaktır." Bülow iki ülkenin arasındaki pek çok bağı dile getirince de Ford bunun nedenini açıkladı: "Bu ve bunun gibi daha pek çok yakın bağlardan dolayı İngiliz halkı Kayzer'inizin bu küstahlığını bağışlamayacaktır. İngilizler tıpkı bir centilmenin yıllardır kulübünde birlikte içip kâğıt oynadığı bir arkadaşı tarafından tokatlandığında hissettiklerini duymuşlardır."

İngilizlerin Alman basınında yayınlanan bu öfke parlaması Almanya'da da bir tepki uyandırmıştı. Bundan yararlananlardan biri de, Almanya'nın denizdeki gerikalmışlığını ileri sürerek telgrafın gönderilmesini gerçekçi bulmayan von Tirpitz'di. Hatzfeldt pasaportunu alıp ülkeden çekilseydi Almanya ne yapardı, diye soruyordu. Denizler İngilizlerin kontrolünde oldukça elli, yüz ya da bin Alman asker ya da denizcisi Afrika'da ne yapabilirdi? Mahan'ın, dünya devleti olmak için denizde güçlü olmak gerektiği tezi doğrulanıyordu. Tirpitz Bahriye Bakanı olarak eskiden amiri olan General Von Stosch'a şöyle yazıyordu: "Olayın iyi bir yanı olmuş olabilir. Bence daha büyük bir tartışma bize daha yararlı olurdu... milleti bir donanma kuracak kadar uyandırırdı." Büyük Amiral yıllar sonra anılarında da şöyle diyecekti: "Kruger telgrafının İngiltere'de, Almanya'ya karşı uyandırdığı nefret, kiskançlık ve öfke, Alman halkının ekonomik durumumuza ve bir donanmanın gerekliliğine gözlerini açmada büyük yardımcı olmuştur."

'Joe'

Lord Salisbury ve Joseph Chamberlain, Jameson baskını ve Kruger telgrafı bunalımında birlikte çalışmışlardı, ancak iki adam arasındaki ilişki her zaman dostça olmamıştır. Chamberlain gençliğinde cumhuriyetçiliğe eğilimliydi. "Cumhuriyet gelmelidir ve bu hızımıza bakılırsa bunu bizim kuşak görecektir! Bu fikre karşı bir korku hissediyor değilim," demişti. Gladstone'un üçüncü kabinesinde küçük bir bakan olarak Lordlar Kamarası'na saldırmış ve şöyle demişti: "Kralların İlahi Hakları -bu tehlikeli bir yanılgıydı; ama soyluların ilahi hakları gülünç bir uydurmadır. Irsi bir kastın küstahça davranışlarına tabi dünyanın tek uygar ülkesi biz asla olmayacağız." Chamberlain kişisel saldırılarda da bulunuyordu: "Lord Salisbury kendi sınıfının, çalışmayan ve üretmeyen ve büyük servetleri geçmiş zamanda saray erkanının krallara yaptıkları hizmetler karşılığında verilen bağışlardan kaynaklandığı sınıfın sözcülüğünü yapmaktadır."

'Çalışmayan ve üretmeyen' deyimi ülkede akisler uyandırmıştı. Lord Salisbury, Birminghamlı genç Radikal Liberali 'Sicilyalı bir eşkiya' olarak niteliyordu. Chamberlain, Lordlar Kamarası'nın gücünü protesto etmek üzere Birminghamlı seçmenlerinden on binlercesinin Londra'ya yürüyecekleri tehdidini savurunca Lord Salisbury, Bay Chamberlain'in en önde yürümesini tavsiye etti. "Benim izlenimim şu ki, kendisini karşılayanlar olacaktır... ve Bay Chamberlain serüveninden en az kırılmış bir kafa ile dönecektir." Chamberlain meydan okumayı kabul etti, Lord Salisbury'nin de Tory savaşçılarına önderlik etmesini önerdi. "Böyle olunca, eğer kafam kırılırsa, iyi bir çevrede kırılmış olacaktır." Sonra bir meydan'okumada daha bulundu: "Lord Salisbury'ye bir deney daha yapmasını öneririm... Hatfield'de ve ülkedeki soyluların yarısının malikânelerinde piknik yapmıştır. Şimdi bir piknik de Hyde Park'ta yapsın. Ona şimdiye kadar görmediği bir kalabalığa hitap edeceğini garanti ederim ve havai fişek masrafına girmesine de gerek kalmayacaktır." Bu kışkırtıcı insan şimdi Salisbury'yle Kabine masası çevresinde oturuyordu. Joseph Chamberlain 8 Temmuz 1836'da Londra'da Thames'in güneyinde yaşayan orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Okulda matematik ve Fransızca'dan ödüller kazandıysa da, babası on altı yaşında eğitimini bırakıp aile işine girmesini istedi. Aile işi, İspanyol deri çizme ve ayakkabı üretimiydi. Joseph iki yıl sonra yine babasının isteğiyle Birmingham'a, babasıyla amcasının ortak oldukları yeni

madeni vida fabrikasında amcasına yardıma gitti. Chamberlain on sekiz yıl vida yaptı; 1872'de oradan ayrıldığında fabrikası İngiltere'de üretilen madeni vidaların üçte ikisini yapıyordu. Joseph Chamberlain otuz altı yaşında zengin bir insan olarak artık kafasını başka işlere verebilirdi. Kendi yarıda kalmış eğitimine hep bir özlem duyarak eğitime ilgi göstermiştir. Chamberlain'in en büyük kaygısı çocukların eğitimiydi. 1870'te okul yaşındaki 4.3 milyon çocuğun 2 milyonu hiç okula gitmez, bir milyonu ise gelişigüzel ve kesintili olarak giderdi. Birmingham'da paçavralar içinde çıplak ayaklı çocuklar sokaklarda dolaşırlardı. Chamberlain zorunlu ve parasız eğitimin savunucusu oldu. Hâlâ vida yaparken Birmingham Eğitim Kurulu başkanlığına seçilmişti. 1870'te bir özel girişimci olarak Downing Sokağı 10 numarayı ziyaret etmiş, Milli Eğitim Derneği heyetinin sözcüsü olarak konuşmuştu.

Joseph Chamberlain üretimden ayrıldıktan bir yıl sonra Birmingham Belediye Başkanı oldu. Bu makamda sadece üç yıl bulunmasına karşın kent Üzerindeki mutlak politik denetimini yaşamının sonuna kadar sürdürmüştür. Bu kendisine diğer milli politikacılardan bir üstünlük sağlıyordu; onların taraftarları İngiltere'nin her tarafına dağılmışken, Chamberlain'ınkiler Birmingham ve Midlands'ın orta sınıf ve kent proletaryası içinde toplanmıştı. Burada liderliğine asla bir tehdit olamazdı; hangi konuyu benimser ya da hangi partiye giderse seçmenleri de onu izlerlerdi.

Chamberlain bir sosyal reformcuya, hatta bir işçi dostuna hiç benzemediği halde bu sadakati yaratırdı. Orta boylu, solgun tıraşlı yüzlü Chamberlain, politik olduğu kadar görünüşünde de kendini yaratmış bir insandı. Zarif elbiseler giyer, kravatını altın bir halkanın içinden geçirir, yakasında her gün taze bir orkide bulunurdu. Sağ gözünde siyah bir kurdeleye bağlı altın çerçeveli monoklu vardı. Birmingham'da bir belediye toplantısına bir fok kürk giymiş olarak katılmıştı. Kentte ve daha geniş çevrelerde 'Birmingham Kralı' olarak anılırdı. Belediye Başkanı Chamberlain, 1874'te Birmingham'da Galler Prens ve Prensesi'ni ağırlamıştı. Muhafazakâr basında cumhuriyeti savunan 'Radikal demagog'un Veliaht'a saygısızlık göstereceği spekülasyonları yapılmışsa da, Chamberlain soylu çifte bir tören, bir kabul resmi ve Belediye Sarayı'nda bir yemek düzenledi. Belediye Başkanı yemekte kadehini Prens'e kaldırarak şöyle dedi: "İngiltere'de taht anayasal otoritenin ve varolan hükümetin sembolü olarak kabul edilir ve saygı görür." Chamberlain bundan sonra Marlborough Şatosu'nda yemeğe çağrılmıştı.

Chamberlain'ın erken elde ettiği iş alanı ve politika başarılarının aksine yaşamında kişisel bir dram vardı. Yirmi beş ve otuz yaşlarında olmak üzere iki kere evlenmişti. Genç karılarının ikisi de *-her ikisi de kuzenleriydi-* erkek evlat doğururken ölmüşlerdi.

[1863'te doğan Austen 1903-1905 ve 1919-1921'de Maliye ve 1924-1929'da Dışişleri Bakanı olmuştur. 1869'da doğan Neville ise 1923-1924 ve 1931-1937'de Maliye Bakanı, 1937'den 1940 Mayısı'na kadar da Başbakandı.]

Chamberlain bu şokların etkisiyle 'yaşamayı güç buluyordu.' İkinci eşi öldükten sonra Birmingham'da onun da bir araba kazasında öldüğü söylentileri yayıldı. Chamberlain, "Bu ne yazık ki, doğru değildi," diye yazacaktı. "Ve kalıntılarımı görmeye gelenler beni bir Gaz komisyonuna başkanlık ederken buldular."

Chamberlain kırk yaşına geldiğinde, 1876 yazında, parlamentoya seçildi. Kampanyanın ateşli bir anında Muhafazakâr Başbakan Lord Beaconsfield'e hakaretler yağdırdı. Beaconsfield, Chamberlain'ın 'doğruyu ancak bir kaza eseri söyleyen bir insan olduğunu; Avam Kamarası'na gidip İngiltere parlamentosuna aklına gelen ilk yalanı attığını söyledi. Chamberlain kendisinden mektupla özür diledi. Avam Kamarası'na Liberal Parti'nin Radikal bir üyesi olarak giren Chamberlain'ın diğer parlamento üyelerine göre bir üstünlüğü vardı: Büyük bir kenti yönetmiş olma deneyimine sahipti. Kent yoksullarının yaşamlarını etkileyen konut, eğitim ve sağlık sorunlarını biliyor ve bunları parlamentoda dile getiriyordu. Ateşli bir Radikal demagog bekleyen dinleyicileri onun bu sivri stili karşısında şaşırmışlardı. Chamberlain'ın inançları tutkuluydu, ama konuşmaları mantık sınırlarını asla aşmıyordu. Bir gazeteci şöyle yazıyordu: "Onun konuşmadaki gücü hep saldırmasından ve kendini savunmamasından geliyor... Kendisini izleyenler şu ya da bu yanıtlanması mümkün olmayan bir soruya ne yanıt vereceğini merakla beklerler. Chamberlain on seferin dokuzunda hiçbir yanıt vermez, ama yerine oturduğunda konuyu tümden değiştirmiştir."

Liberaller 1880'de iktidar olunca Gladstone henüz dört yıllık bir parlamenter olan Chamberlain'ın kabineye girmeyi beklediğini gördü. Kabineye alınmadığı takdirde Radikal bir parti kurma tehdidini

savuran Chamberlain sonunda Ticaret Odası Başkanı yapıldı. Hükümet Liberal'se de, Birmingham'lı üye kabine masası çevresinde kendisinden çok farklı insanlar olduğunu görüyordu. Meslektaşlarının yarısı ünvan sahibiydi; dörtte üçü kendisinin sosyal reform önerilerine karşıydılar. Ancak bu düzenleme başarılı olmuştu; Chamberlain biraz sert bir tutum izlese ya da meslektaşlarının kendisini izlemeyecekleri bir yolda ilerlemiş olsa, Başbakan kendisine babaca bir not yazıp politikada ılımlılığa ve uzlaşmaya olan ihtiyacı hatırlatırdı.

Gladstone 1886 yılında uzun politik yaşamını İrlanda'ya özerklik vererek taçlandırmak istedi. Dublin'de vergilendirme, yargıçları ve diğer memurları atama yetkisine sahip ayrı ve bağımsız bir parlamento olacaktı. İrlandalı üyelerinden yoksun kalacak olan Londra'daki parlamento, savunma ve dışişlerinin kontrolünü elinde tutacaktı. Gladstone'un önerisini dinleyen Chamberlain düş kırıklığına uğramıştı. Onun görüşüne göre, İrlanda halkı İmparatorluğun sürekli bütünlüğü ile uyumlu en yüksek derecede özerkliğe sahip olmalıydı. Ama Gladstone'un fazla ileri gittiğini düşünüyordu. "Özerklik verirken İmparatorluğun birliğini koruyor olmaktan söz etmek zararlıdır," dedi. Amerikan İç Savaşı örneğini hatırlattı: "Amerika Kuzey Devletleri, Birliği korumak için kanlarını su gibi akıttılar... İngilizler hâlâ cesaretli iseler... İngiliz tacına sadakat borçlu olan üç krallığın Birliğini bozmadan koruyacağız." Gladstone yoluna devam edince Chamberlain yine Amerikan örneğini dile getirdi. Belki de Britanya da, Amerika gibi, bir federal sistemi benimsemeliydi: İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın Amerikan eyalet meclisleri gibi bazı güçlere sahip kendi parlamentoları olabilirdi. Ama diğer ikisi bağımsız değilken, sadece İrlanda'ya hemen hemen bağımsızlık verilmesi doğru olmazdı. Uzlaşma olanaksızlaşmıştı. Chamberlain 26 Mart 1886'da hükümetten istifa etti, 8 Haziran'da Avam Kamarası'nda Özerklik oylaması yapılırken Chamberlain kırk altı Liberal Emperyalisti kulislere çıkardı. Tasarı yasalaşmadı, hükümet düştü ve Liberal Parti ikiye bölündü.

Chamberlain'in bu eyleminin partisi için olduğu kadar kendisi için de önemli sonuçları oldu. Gladstone'dan sonra İngiltere'nin en popüler Liberali oydu. Gladstone'u Özerklik konusunda destekleseydi parti liderliğine ve sonra da Başbakanlığa yükselecekti. Sık sık Muhafazakârlara yanaşan bir grubun lideri olarak o şansı kaybetmişti. Chamberlain kendini eski yerine getirmek için bir çaba harcamadı. Aksine, eski dostlarını şaşırtarak tüm belagatini Gladstone ve Liberallere yöneltti. Bu ihaneti Liberal görüş açısından inceleyen gazeteci J.L. Garvin şöyle yazıyor: "İnanılmaz bir şeydi; kendi

cephaneliklerinden çıkmış silahların, muhaliflerini yok etmek için geliştirilmiş yeteneklerin, böylesine Radikal olan birinin, dükleri ve Tory'leri azarlamak için geliştirilmiş o konuşma biçiminin alınıp da Tory partisinin emrine verilmesi akla sığacak gibi değildir." Chamberlain düŞeslerin sosyetesine girmek için halkın davasına ihanetle suçlandı. Yehuda ile kıyaslanıyor ve ondan aşağı bulunuyordu: "Yehuda, Efendi'sine ihanet ettikten sonra toplantılara katılmadı, arkadaşlarına küfretmedi... Yudea'da artık Kudüs beylerine katıldığını söyleyerek caka satmadı. Hayır, Yehuda yaptığından pişmandı: Gidip kendini asti." Avam Kamarası'nın İrlandalı üyeleri onun insanı sinirlendiren monokl ve orkidesine bakarlar ve ayağa her kalktığında "Hain!" ve "Yehuda!" diye bağırırlardı. Chamberlain bir kere Gladstone'a veryansın etmişken bir grup İrlandalı parlamenter üzerine saldırdı. Yumruklar konuştu, şapkalar havada uçtu, ama Chamberlain sakindi. Onun için politika bir tür savaştı; inançlar tutkulu olmalıydı; 'siperlerde dostluk ve insansız bölgede dolaşmak' olmazdı.

Chamberlain 1885-1895 arası on yıla yakın herhangi bir görev alamadı. Başbakanlığa erişemeyeceği için elindeki olanakları Muhafazakâr Parti'nin, onun kendi Radikal iç programını uygulaması için kullandı. Teknik olarak hâlâ Liberal'di; kendisi ve taraftarları hâlâ Liberallerin sıralarında oturuyorlar, ama pek çok konuda Tory'leri destekliyorlardı. Buna karşılık kendi önerileri için Tory desteğini istiyorlar ve alıyorlardı. Lord Salisbury hükümeti 1891'de Chamberlain'in tüm yaşamı boyunca hedeflerinden biri olan bir tasarıyı yasalaştırdı: Birleşik Krallık'taki tüm çocuklar için parasız eğitim. Chamberlain aynı yıl parlamentoya ilk kez olarak yaşlılara bir aylık bağlanmasını öngören bir tasarı verdi.

Politik yalnızlık yıllarında Chamberlain'ın kendi özel yalnızlığı sona ermişti ve bundan Lord Salisbury dolaylı olarak sorumluydu.

Başbakan 1887 Ağustosu'nda Chamberlain'ın, Kanada sularında avlanırken yakalanan Amerikan balıkçı tekneleri konusundaki bir tartışmayı çözüme bağlamak için Washington'a gidecek İngiliz heyetine başkanlık etmesini istedi. Chamberlain, Amerikan başkentinde üç ay kaldı, sosyetenin gözdesi oldu, Başkan Cleveland'la sık sık birlikte yemek yedi ve herkesi memnun eden bir anlaşma imzaladı. Bir gece İngiltere Büyükelçiliği'nde onuruna verilen bir yemekte Cleveland'ın Savaş Bakanı'nın kızı olan Mary Endicott'la

tanıştı. Chamberlain kadınla tanıştıktan sonra odadaki herkesi terk edip geceyi onunla konuşarak geçirdi. O gece otel odasında açık camın önünde saatlerce oturdu. Mary Endicott yirmi üç, kendisi elli bir yaşındaydı. Sonunda bir karara vardı. Bayan Endicott teklifini kabul etti. Chamberlain İngiltere'ye dönmek için yola çıktığında yakasında orkide yerine kırmızı bir gül vardı.

Birmingham kenti genç Amerikalı gelini, "Sevgili hanımefendi, evinize hoş geldiniz," diye karşıladı. Kraliçe Victoria kadınla tanışmasından sonra günlüğüne şunları yazıyordu: "Bayan Chamberlain çok güzel, çok genç ve açık, dürüst tavırlarıyla tam bir hanımefendi." (Kraliçe birkaç yıl sonra şöyle yazacaktı: "Bayan Chamberlain güzeldi ve eskisi kadar zarifti.") Biyografyacısına göre Lord Salisbury, Bayan Chamberlain'la 'politika konuşmaya her an hazırdı. Daha da önemlisi, genç üvey anne Chamberlain'ın çocuklarının sevgisini kazanmıştı. Çocuklardan biri daha sonra şöyle diyecekti: "Kalbini bize açtı." Chamberlain de, "Çocuklarımı bana daha yakınlaştırdı," demişti.

Chamberlain'ın oğlu Austen 1892 yılında, yirmi dokuz yaşında, Avam Kamarası'na girdi. Bir yıl sonra, babası gibi monokl takan Austen ilk konuşmasını yaptı. Sonuncu Başbakanlığını yapmakta olan Gladstone eski yardımcısının ve şimdiki en sert düşmanının oğlunu kutlamak için ayağa kalktı ve bu konuşmanın 'bir babanın kalbini tazeleyecek bir şey olduğunu söyledi. Chamberlain kalkıp yaşlı adamı selamladı, yanındakiler Joseph Chamberlain'ı hiç bu kadar duygulu görmediklerini söylediler.

Chamberlain politika dışında sadece ailesi ve eviyle meşgul olurdu. Sporla ilgisi yoktu, ne golf ne tenis oynar, ava gitmez, yatçılıkla uğraşmazdı. Birmingham yakınlarındaki evi Highbury'de günleri okumak ve orkide yetiştirmekle geçerdi. Seralarını her gün biraz daha genişletir, egzotik bitkilerinin renkli sıralar halinde dizildikleri uzun camlı koridorlarda gezinmekten zevk alırdı. Çeşitli renk ve boylarda çiçekleri birbirine aşılar, yeni bir tür bulmaya çalışır, bulduğunda da bunu yakasına takardı.

Chamberlain'ın yaşamının başlıca meşguliyeti politikaydı. 1890'lar geldiğinde yaşamının belli başlı konuları olan Demokrasi, Radikal Sosyal reform ve İmparatorluğu birbirleriyle bağdaştırmıştı. Bu politik paket İngiliz halkı için çok çekiciydi. Muhafazakâr ve Radikal

Liberallerin yeni özerklik aleyhtarı koalisyonu kendini 'Birlikçi' olarak adlandırınca Chamberlain, 'kendisine Birlikçi demekle gurur duyduğunu', bunun 'Muhafazakâr ya da Liberal'den daha kapsamlı ve soylu bir ünvan olduğunu' söylemişti. Ona göre Birlikçi 'bölünmez bir İmparatorluğu sürdürmeye kararlı, bir tek sınıfın değil, toplumun tüm sınıflarının refah ve birliğini yüceltmeye hazır' insanları kapsamaktaydı. Chamberlain'ın İmparatorluk kavramı İrlanda'nın Birleşik Krallığın bütünlüğünü bozmasını kabul etmemekten de öteye gidiyordu. O dil, kültür, politika ve ticaretten oluşan küresel bir bağı düşünüyordu. 1887'de Kuzey Amerika ziyaretinde Toronto'da dinleyicilerini bu düşüncesiyle 'heyecanlandırmıştı." "Ben ait olduğum ülkeyle gurur duyan bir İngiliz'im," demişti. "Ama yurtseverliğimizin denizlerin ötesindeki Büyük Britanya'yı, İngiliz dilini ve İngilizlerin özgürlük ve yasa sevgisini her yerde taşıyan genç ve canlı milletleri kapsamadığı takdirde güdük kalacağına inanırım. Bu duygularım nedeniyle Birleşik Devletleri yabancı bir ülke olarak düşünmeyi reddediyorum. Onlar bizim etimiz ve kanımızdır... Bizim geçmişimiz onların geçmişleridir. Onların geleceği bizim geleceğimizdir... Ataları bizim kiliselerimizin avlularında gömülüdür... Kanada federasyonu, Britanya İmparatorluğu federasyonuna giden yolumuzu aydınlatan bir fener olabilir. Bu bir düş olsa bile, büyük bir fikirdir... Bunu yaymak ve İngiltere'nin memleketteki yaşlılarıyla dünyanın her yerindeki genç evlatları arasında olması gereken ilişkileri ve iyiniyeti arttırmak için elimizden gelen her şeyi yapalım."

Chamberlain'ın hükümetteki rolü genişledikçe dışişlerine olan ilgisi de arttı. 1878'de, Avam Kamarası'nda sadece iki yıl geçirdikten sonra yurttaşlarını Muhteşem Tecridin ağır yükü konusunda uyardı. "Yorgun Titan, kaderinin çok büyük küresinin yükü altında şimdiden sendelemeye başladı," dedi. 1883'te Morley'den Milli Savunma, Doğu Sorunu ve Belçika gibi konularda Radikal tutumunun tanımlanması için kendisine yardım etmesini istedi. Chamberlain 1884'te Londra'da bulunan Herbert Bismarck'ı ziyaret ederek Mısır'daki İngiliz rolü konusunda Alman desteği için teşekkür etti. Herbert'e şöyle demişti: "Prens Bismarck bize o kadar büyük hizmetlerde bulunmuştur ki, Almanya'ya olan dostluğumuzu başka hiçbir devlete duymadığımızı bilmesini isterdim. Almanya'nın bu tutumu olmasaydı çok güçlük çekecektik." Herbert bu mesajı babasına iletirken Chamberlain's 'Serbest Ticaret sınıfının bu temsilcisinin o sıradaki İngiliz bakanlarının en etkilisi' olduğunu bildirmişti. Chamberlain'ın minnetinin de bir sınırı vardı. Şansölye'nin tavrı kabalaşınca Chamberlain da sertleşmişti. Dışişleri Müsteşarı Liberal arkadaşı Sir Charles Dilke'ye şöyle yazıyordu. "Bismarck ya da başka birinin

küstahlık etmesinden hoşlanmam. Eğer dostluk göstermemeye kararlıysa Bismarck'a bu durumu kabul ettiğimizi ve fırsat çıkınca gerekeni yapacağımızın bildirilmesini isterdim."

Birlikçi hükümet 1895 yılının Temmuz ayında iktidara gelince Chamberlain'ın Sömürgeler Bakanlığı'nı kabul etmesi bir sürpriz oldu; bu makam kendisinin yeteneklerinin çok altında görünüyordu. Chamberlain ise farklı düşünüyordu. 1887'de Mary'ye, bir daha hiçbir makama gelmemesi mümkün olduğu halde fırsat bulursa, 'yapacak iş olduğunu gördüğü' Sömürgeler Bakanlığı'nı kabul edebileceğini söylemişti. Sömürgeler Bakanı olarak 50 milyon insanın yaşadığı 16 milyon kilometre karelik yani dünya toprağının beşte biri gibi, bir yerden sorumluydu. Chamberlain'ın niyeti bu büyük toprakları ve çeşitli halkları taca daha çok yaklaştırmaktı. İyi bir başlangıç yapıldığına inanıyordu "İngiliz ırkının dünyanın gördüğü en büyük yönetici ırk olduğuna inanıyorum" *-ama yapacak daha çok şey vardı-* "En iyi şekilde yararlanmadıkça dünyanın büyük topraklarını işgal etmek bir işe yaramaz. Bir mülk sahibinin görevi malikânesini geliştirmektir."

Yeni Sömürgeler Bakanı'nın ilk altı ayında uluslararası olaylar İmparatorluk hayallerini bir yana itti. Leander Starr Jameson, Transvaal'a o Don Kişotça baskını yapıp da Kayzer, Boer Cumhuriyeti başkanına kutlamalarını bildiren telgrafı çekince, Sömürgeler Bakanı buna çok kızdı. Kruger'in telgrafı almasından sonra Salisbury'ye şöyle yazıyordu: "Milletin yaralanmış gururunu onarmak için bence 'Gayret Eylemi' denilen şey gerekmektedir. Sayısız düşmanlarımızdan hangisine meydan okuyacağımız önemli değildir, ama birine meydan okumamız da gerekmektedir." Chamberlain'a göre Almanya'ya sert bir nota gönderilmeli ve Transvaal'da herhangi bir müdahaleye göz yumulmayacağı bildirilmeliydi.

Bu krizler geçince Chamberlain kaygılı bir sonuca vardı: Kendisine meydan okunduğu zaman İngiltere'nin dostu yoktu. Fransa ve Rusya'dan zaten yardım beklenmemişti. Ancak Transvaal olayı İngiltere'nin dost saydığı Almanya ile bir güç çatışması doğurmuştu. Chamberlain 1896 Martı'nda Kanada Kulübü'nde yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: "Son aylarda savaş gölgesi ufku karartmıştır." Ve bunun nedeni "Birleşik Krallığın tecrit edilmişliğiydi."

İngiliz sömürge bakanları genelde dış politika üzerinde yetkili olarak konuşmazlardı. Bunu bu olayda mümkün kılan iki şey vardı: Dışişleri ve Sömürgeler bakanlıkları arasında sorumluluk alanlarının giderek birbirlerinin içine geçmesi ve Lord Salisbury'nin bazı alanlarda yetkisini inatçı ve enerjik meslektaşı Joseph Chamberlain'a devretmeye hazır olması. Dışişleri Bakanı'nın tarihi görevi İngiltere'nin yabancı devletlerle ilişkilerini yürütmek, Sömürgeler Bakani'ninki ise İngiltere'nin sömürge imparatorluğunu yönetmekti. Şimdi İngiliz sömürgeleriyle yabancı devletleri kapsayan içiçe geçmiş sorunlar ortaya çıkınca her iki bakanlığın sorumlulukları gerekiyordu. Her iki Bakanın da masalarına güney Afrika, batı Afrika, Mısır ve Uzakdoğu konularında sorular gelmekteydi. Hong Kong'dan sorumlu bakan olan Chamberlain, Çin'deki İngiliz politikasıyla doğrudan doğruya ilgiliydi. Hong Kong'un ticareti Liverpool limanından fazlaydı. Bu ticaretin İngiltere'nin ekonomisi üzerindeki etkisi Devonshire Dükü'nün 1898 Martı'nda Eckardstein'a yazdığı bir mektuptan da anlaşılır: "Çin pazarları açısından Lancashire pamuk sanayiinin içinde bulunduğu panik böyle devam ederse, pek çok fabrika duracak ve işsizlik başlayacaktır." Bu acil duruma karşın Salisbury sömürge tartışmalarına karışmak istemiyordu. Tabiatı ve deneyimi ona, sakin diplomasi ve birbirini anlamayı içeren ince Bismarck sistemiyle çalışmasını kolaylaştıran olanaklar vermiştir. Salisbury için Avrupa dışındaki sorunlar ikinci derecedendi; bu olayların çoğunda kendisinden daha enerjik olan Chamberlain'ın öne geçmesinden memnundu.

Kont Hatzfeldt 1897 yılının Mayıs ayında bile Şansölye Hohenlohe'ye 'Chamberlain'ın Lord Salisbury'nin üstüne geçtiğini' bildirmekteydi. Kayzer İngiltere'deki 'iki başlı yönetimden' söz ediyor ve 'Chamberlain'ın Salisbury'yi cebine soktuğunu' söylüyordu. Bu doğru değildi; son kararı veren her zaman Başbakan'dı. Chamberlain'ın Salisbury'ye mektupları sert ama saygılıydı. Salisbury'nin yanıtları Chamberlain'in savlarının gücünü kabul ediyordu, ama onun iyi fikirlerinin gerçekleştirilebileceği konusunda kuşkuluydu.

Jameson baskını ve Kruger telgrafını izleyen haftalarda İngiltere'nin tek başına yaşayabileceği günlerin geçmiş olduğuna inanan Chamberlain bu tecrit politikasına muhalif olduğunu dile getirdi. Salisbury İngiltere'nin barış zamanında bir askeri ittifaklar tarihi olmadığını belirterek tecritte israr ediyordu. Telaşa kapılan Kraliçe Victoria, Başbakan'a şöyle yazdı: "Durumlar şimdi eskisinden o kadar farklı ki, Kraliçe tecritin tehlikeli olduğu duygusunu üzerinden

atamıyor." Salisbury, Kraliçe'yi kendi görüşüne getirmeye çalıştı: "Tecrit bizi ilgilendirmeyen savaşlara sürüklenme tehlikesinden daha az tehlikelidir... İngiliz devletinin bir ittifaka girmesi hemen hemen olanaksızdır... çünkü kriz geldiğinde ve savaş ya da barış kararının alınması gerektiğinde... millet ve parlamento... Devletin yıllar önce gizli savaşa girme anlaşması yapmış olması nedeniyle yönlendirilemez. Halkın, Bakanlığın kendisini daha önceden gizlice bu taahhüde soktuğunu öğrendiğinde öfkesi müthiş olur."

İngilizlerin çoğu Lord Salisbury gibi düşünüyordu ve 1897 Elmas Jübilesi'nin görkemi de bu görüşü doğrular gibiydi. Sömürge başbakanlarının ve yerli prenslerin Londra'ya dolmaları, kalabalıkların ufka kadar uzanan demirli savaş gemilerini görmek için akın akın gelmeleri karşısında İmparatorluk yenilmez görünüyordu. O yılın sonbaharında olaylar Kraliçe'nin 'tecrit tehlikelidir' görüşüne yeni bir güç kazandıracaktı.

Bu olaylar Mançu İmparatorluğu'nun çöküşe geçmiş olduğu Çin'de yer almıştı. İngiltere 19. yüzyılın ortalarından beri Hong Kong'u ve Güney Çin ile Yangtze vadisi ticaretini denetimi altında bulunduruyordu. Fransa, Hindi Çin'i almıştı; Portekiz, Macao'yu ele geçirmişti. Çin 1897 sonlarında topraklarından bir kısmını daha kaybetti. Bir Alman deniz filosu Tsingtao ve Şantung yarımadasını ele geçirmişti. Üç hafta sonra Sarı Deniz'in öte yanındaki Port Arthur'da bir Rus filosu belirdi. İki bin Rus denizcisi karaya çıkıp Rus imparatorluk bayrağını diktiler. Rusların Pekin üzerindeki baskıları yoğunlaştı. St. Petersburg hükümeti 1898 Martı'nda Port Arthur'da yirmi beş yıllık kiralama anlaşması yaptığını ve Mançurya'dan Pasifik'e uzanan bir demiryolu yapma hakkını aldığını bildirdi.

Chamberlain bu gelişmeleri korkuyla izliyordu. Rusların Kuzey Çin'e girerek İngiltere'nin merkez ve güneydeki geleneksel çıkarlarını tehdit etmesi, hele Elmas Jübile'nin hemen ardından, özel bir aşağılama olarak görülüyordu. Avrupa'da İngiltere'nin Çin'deki etkisinin azalması milli karakterin zayıflamış olmasına bağlanıyordu. Chamberlain, Salisbury'ye, "Kamuoyu bizden sansasyonel bir hareket bekleyecektir," diye yazdı. Salisbury buna şu yanıtı verdi: "Kamuoyunun Çin'de bazı toprak ya da harita avuntusu beklediği konusunda sizinle aynı düşüncedeyim. Bu yararlı olmayacak ve masraflı olacaktır, ama sadece duygusal açıdan bunu yapmak zorundayız." Chamberlain'ın tahmin edip Salisbury'nin kabul ettiği gibi İngiliz halkı özellikle de ucuz basın

eylem istedi: Çin'e yönelen Rus tehdidine karşı çıkılmalıydı; hükümet neden hareket etmiyordu? Aslında, 1898 Martı sonlarında toplanan Kabine ne yapacağını bilemiyordu. Lord Salisbury hastaydı ve Riviera'daki villasında istirahat ediyordu. Dışişleri Bakanlığı'nda amcasının işlerine bakan Arthur Balfour günlük işleri yürütüyordu ama yeni politikalar başlatmaya hazır değildi. Rusları durdurmaya kararlı olan Chamberlain boşluğu doldurdu. Bir toplantıda, "Sorun Çin'in bir limanı değildir, bu çok küçük bir şeydir," dedi. "Bir tek eyalet sorunu da değildir. Bu Çin İmparatorluğu'nun geleceğinin sorunudur. Çin'deki çıkarlarımız o kadar büyük, ticaret oranımız o kadar büyüktür ki... bir hükümetin önüne karar vermesi için bundan daha yaşamsal önemli bir sorun çıktığını sanmıyorum... Şimdiye kadar bu ülkenin politikası olan tecrit politikası gelecekte de devam ettirilecek olursa, o zaman Çin İmparatorluğu'nun kaderi bundan böyle isteklerimiz göze alınmadan ve bizim çıkarlarımızın aleyhinde olarak kararlaştırılacaktır." Chamberlain İngiliz deniz gücünün Rusya'nın Asya'daki yayılmasını tek başına durduramayacağını söylüyordu. Bir devletler ittifakı, o olanaksızsa, bir tek güçlü devletle bir ittifak gerekliydi. Chamberlain'ın görüşüne göre bu müttefik, Avrupa'da Rus sınırlarına baskı yapabilecek Almanya'ydı ve Rusların korktukları tek devlet de oydu. Kabine o Mart ayında Rusya'nın Çin'e yerleşmesi sorunuyla uğraşırken Sömürgeler Bakanı, Alman İmparatorluğu'yla bir ittifakı araştırmaya karar verdi.

Chamberlain'in başta Kabine arkadaşları tarafından desteklenmeyen bu girişimi Londra'daki Alman Büyükelçiliği'nde bir kişi tarafından ateşle desteklenmekteydi. Baron Hermann von Eckardstein 1890'lı yıllarda bir doksan beş boyuyla gözalıcı bir insandı. Prusya miğferiyle beyaz üniformasını giydiği törenlerde Kuzeyli bir tanrıyı andırırdı. Eckardstein mesleğine bir serüvenle başlamıştı. Washington Alman Büyükelçiliği'nde görevli bir teğmenken Kont Herbert von Bismarck'ın dikkatini çekmişti. Eckardstein, Şansölye'nin oğlunun da bulunduğu bir yemekte arkadaşlarıyla kendisinin sokağa hepsinden çabuk çıkabileceğine iddiaya girmişti. Arkadaşları yerlerinden fırlayarak merdivenlere koştular. Eckardstein sakin bir tavırla açık pencereden atladı. Bileğini burkmuş ama iddiayı kazanmıştı. Bir Bismarck'ı etkileyecek kadar gösterişli bir jestti bu ve genç subay çok geçmeden Londra'ya atandı. Orada Muhafazakâr Parlamenter ve İngiltere'nin en zengin mobilya üreticisi olan Sir John Blundell'in kızıyla tanışıp evlendi. Erkek evladı olmayan Sir John, birkaç yıl sonra Alman damadını iki buçuk milyon sterlinlik servetinin mirasçısı yaptı. Eckardstein'ın İngiliz sosyetesindeki yerinden etkilenen Bülow, Baron'u Elçilik Birinci Sekreterliği'ne getirdi. Eckardstein kendi yurdu

Almanya ile niteliklerini böylesine takdir eden ülke arasında dostluğu geliştirmeye hevesliydi.

Eckardstein ile Chamberlain, Chamberlain'ın Mary Endicott'la evlenmesinden sonra, 1889'da, Rhode Island'da Newport'ta bir araya geldiler. Eckardstein, Chamberlain'ın yükselmesini yıllardır izlemekteydi ve 1895'te Berlin'e Sömürgeler Bakanı'nın 'Salisbury hükümetinin kesinlikle en enerjik ve en girişimci kişisi' olduğunu bildirmişti. Eckardstein 1898 Martı'nda Chamberlain ile Alman Büyükelçisi Kont Hatzfeldt'i bir araya getirdi. Hatzfeldt, Birmingham'lı eski vida üreticisi karşısında pek rahat değildi; Lord Salisbury gibi bir soyluyla diplomasi yapmayı yeğlerdi. Ancak Salisbury kendisine sömürgeler konusunda son sözün Chamberlain'de olduğunu söylemişti.

Büyükelçi Hatzfeldt'in karşısında güç bir iş vardı. Berlin'de Tirpitz'in ilk Donanma Yasası, Reichstag'ın önündeydi. Wilhelm tasarının yasalaşmasını istiyordu. Bu başarılana kadar İngiltere ile ilişkiler, Büyük Britanya'nın bir tehdit olarak görülmesini sağlamalıydı. Diğer yandan, Kraliyet Donanması çok üstün olduğundan İngilizlerin yaklaşımını aşırı bir kabalıkla reddetmek de doğru değildi. Bülow, Hatzfeldt'e şöyle yazıyordu: "Denizcilik yetkililerimizin tahminlerine göre *-ki, bunların başında Amiral Tirpitz gelmektedir-* İngiliz Donanması, diğer başka iki Büyük Devlet'in toplam donanmasından daha üstündür." Tirpitz'in bir Alman Donanması kurmakta, bu üstün güç karşısında yıllarca bir risk altında yaşayacaklarını söylemişti. Şu halde İngiltere'yi sağduyuyla idare etmek, Alman dostluğunu Chamberlain'ın önünde yem gibi sallamak ve bu arada sömürgeler alanında bir ödün koparmak gerekliydi. Hatzfeldt bu stratejiyi anladı ve Berlin'e Chamberlain'a bir Alman-İngiliz yakınlaşmasından önce Sömürgeler Bakanı'nın 'bazı sömürge sorunlarında kendisini ilişkiye girebilir göstermesi' gerekeceğini söyleyeceğini bildirdi. Chamberlain ile Alman Büyükelçisi 29 Mart'ta buluştular. Hatz-

feldt, Chamberlain'ın konuşmalarının gayriresmi olması teklifini kabul etti. Chamberlain durumdan Bay Balfour'u haberdar edecekti ve Lord Salisbury'nin onayı olmadan hiçbir somut adım atılmayacaktı. Sömürgeler Bakanı bunları söyledikten sonra Kont Hatzfeldt'e Büyük Britanya ile Almanya arasında bir savunma ittifakı yapılmasından yana olduğunu bildirdi. Bütün uluslararası konularda İngiliz ve Alman çıkarları hemen hemen eşti. Jameson baskını ve Kruger telgrafı sapmalardı. İngiltere'nin dosta ihtiyacı olduğunu iddia etti: "Bu

ülkenin politikasının yıllardır tecrit olduğunu itiraf ettim... ama bu değişebilirdi." Chamberlain, Almanya, Uzakdoğu'da İngiltere'nin yanında yer alırsa, bir saldırıya uğradığı takdirde İngiltere'nin yardımına güvenebileceğini söyledi. Hatzfeldt konuşmayı dikkatle dinledikten sonra Parlamento ve halkın bir ittifak fikrini kabul edip etmeyeceklerini sordu.

Hatzfeldt, Lord Salisbury'den İngiltere'nin güvenliğinin tecritte yattığını ve parlamentonun bir barış zamanı ittifakını asla onaylamayacağını duymuştu. Hatzfeldt'in bu ilk konuşma hakkındaki raporunu alan Bülow da aynı itirazı dile getirdi. İngiliz parlamento sisteminde herhangi bir yeni Kabine kendisinden önce gelen hükümetlerin politikasını değiştirebilirdi. Bu nedenle İngiltere'nin güvenilir bir müttefik olması olanaksızdı. Chamberlain, Alman büyükelçisiyle bir sonraki görüşmesinde bu konu üzerinde durdu. Bir antlaşmanın Avam Kamarası tarafından onaylanması gerektiği doğruydu. Ama Hatzfeldt, İngiliz tarihine şöyle bir bakarsa iktidardaki bir partinin yaptığı bir anlaşmanın daha sonra halefi tarafından bozulduğunun bir tek örneği bile olmadığını görecekti. Bu tür şeyler İmparatorluk Rusyası gibi hükümdarın kişiliğinin önemli olduğu ülkelerde olurdu.

Berlin'de Bülow ve Holstein bir İngiliz ittifakına karşıysalar da, Joseph Chamberlain'ı kızdırmak istemediklerinden Hatzfeldt'i güçlü İngiliz Bakanı'nı ertelemede kullanacağı sorular ve itirazlarla beslediler. Hatzfeldt'in raporlarını okuyan Kayzer, İngiltere önünde hep bir Alman ittifakını yem diye sallamak ama bunu kapmasına asla izin vermemek oyunundan çok hoşlanmıştı. İngiliz hükümetinin üst düzey bir bakanının İngiltere'nin zayıflığını kabul edip, gayriresmi de olsa, Alman desteği için yalvarması tatmin edici bir şeydi. Wilhelm Hatzfeldt'in raporlarından birinin kenarına, "Jübile sahtekârlığı sona erdi!" diye yazmıştı. Kayzer 10 Nisan'da Wilhelmstrasse'ye bir İngiliz-Alman ittifakı istemediğini bildirdi. "Ama İngiltere'nin bize karşı resmi duygularını uyumlu ve umutlu tutmak da çok önemlidir," dedi. "Dost bir İngiltere bizim elimize Rusya aleyhine bir koz verdiği gibi, İngiltere'den sömürge ve ticaret ödünleri koparmamızı da sağlar... İngiliz duygularını incitecek bir reddetme yerine, yararlı bir işbirliği için istek belirterek resmi bir antlaşma yapılmasını engellemek güç işi, Kont Hatzfeldt'in becerikli ellerine kalmıştır." Wilhelm bir yandan da iyi niyetli Eckardstein'ı yem olarak kullanıyordu. Chamberlain'dan Hatzfeldt'le yaptığı konuşmaların Alman isteksizliğiyle karşılaştığı haberini alan Eckardstein hemen Almanya'ya gitti. 9 Nisan'da

Kayzer'le görüştü. İmparator ve Eckardstein yemekten sonra bir saat terasta yürüdüler. Wilhelm bu İngiliz sevdalısı diplomatının hayallerini teşvik etti; Eckardstein Londra'ya dönünce Chamberlain'a Kayzer'in Homburg'da kendisine "İngiltere ile bir ittifak dünyanın en iyi şeyi olacaktır, bu elli yıllık bir barışı güvence altına alacaktır," dediğini bildirdi.

Chamberlain, Hatzfeldt'le 25 Nisan'daki üçüncü ve son görüşmesinde bu İmparator hayali hakkında hiçbir şey duymadı, yine ittifak önüne konan engellerle karşılaştı. Hatzfeld belki Almanya'da İngiltere'ye karşı daha sıcak duygular olduğu bir gün daha yakın bir işbirliğinin sağlanabileceğini söyledi. Büyükelçi bu arada İngilizlerin sömürgelerinde verebilecekleri ödünlerle bu günü yaklaştırabileceklerini bildirdi. Birmingham'lı vida üreticisinin Rhineland'lı aristokrati dinlerken yüzü asılmıştı. Chamberlain bu işte yeni değildi; İngiliz topraklarını vererek Almanya'nın gelecekteki işbirliği satın alınamazdı. Sömürgeler Bakanı birden oyunu tersine çevirdi. Hatzfeldt'in bu konudaki raporunda şaşırtıcı haberler vardı: "Bay Chamberlain, Almanya ile doğal ittifak fikri reddedildiği takdirde, İngiltere'nin Rusya ve Fransa ile bir anlayış birliğine varmasının olanaksız olmadığını söyledi... Bay Chamberlain, bizim kesin bir reddetmemiz durumunda Rusya ya da Fransa ile bir anlaşma yapmak için çalışacağını açıkça belirtti." Kayzer bu satırların karşına, "Olanaksız!" diye yazmıştı.

Joseph Chamberlain'ın bir İngiliz-Alman ittifakı başarmak için ilk çabası sona ermişti. Lord Salisbury, nisanın sonunda Beaulieu'den döndüğünde Chamberlain olanları kendisine iletti. Ne şaşıran ne de gereksiz yere kaygılanan Başbakan enerjik meslektaşını şöyle avuttu: "Bu koşullar altında Almanya ile daha yakın bir ilişkinin çok arzulanan bir şey olduğunu ben de kabul ederim. Ama bunu nasıl elde edebiliriz ki?" Chamberlain düşkırıklığına uğramıştı. Birinci girişimi başarısız olmuştu; Eckardstein dışında ne İngiltere'de ne de Almanya'da kendisini destekleyen bir tek kişi bile çıkmamıştı. Ancak her şeye karşın, kendisinde hoş olmayan gerçekler kaybolmamışlardı. 13 Mayıs 1898'de Birmingham'da şöyle konuşuyordu: "Yaklaşık elli yıl önceki Kırım Savaşı'ndan beri bu ülkenin politikası kesin bir tecrit politikası olmuştur. Hiçbir müttefikimiz olmadı. Korkarım hiç de dostumuz olmadı... Biz yapayalnızız."

Faşoda

Lord Salisbury, Joseph Chamberlain'ı bir İngiliz-Alman ittifakı aramaya yönelten Uzakdoğu krizi konusunda fazla telaşlanmıyordu. Sömürgeler Bakanı gibi Başbakan da İngiltere'nin, Rusya'yı Kuzey Çin'den atacak gücü olmadığını biliyordu. Ama Chamberlain'ın tepkisi bir müttefik aramak olmuştu, Salisbury'ninki ise çatışmadan kaçmaktı. Salisbury yeni taahhütlere girmeden İngiltere'nin kaynaklarını ölçerdi; şimdi de ülkesini çok zayıf görmekteydi. Nisanda, bakanların bir kısmı, Rusya'ya karşı sert bir tavır alınmasını istemeye geldiler ve onun mantığının nasıl işlediğini öğrendiler.

Heyet, onun Arlington Sokağı'ndaki hasta yattığı evine gelmişti. Orada bulunan kızı şöyle yazıyor: "Ateşi yüksekti ve doktor kimseyle görüşmemesini söylemişti. Meslektaşları Rusya'ya göndermek istedikleri mesajın bir taslağını yazıp onaylaması ya da reddetmesi için kendisine götürmemi istediler. Babam taslağı okudu, bunun gönderilmesinin savaş ilanı olacağını belirttikten sonra şöyle dedi: 'Ruslar iğrenç bir davranışta bulunmuşlardır ve eğer meslektaşlarımı tatmin edecekse onlarla savaşa bir itirazım olmadığını söylersin. Ama bence bizim hem Ruslarla hem de Fransızlarla savaşacak kadar silahımız olduğunu sanmıyorum.'

"Ben Fransızların bu işle ne ilgileri olduğunu anlamadığımı belirtmiş olmalıyım ki, şaşkınlıkla bana baktı... 'Fransızların ne ilgisi mi var?' dedi. 'Kitchener'ın Hartum'a doğru yürüdüğünü unuttum mu sanıyorsun? Altı ay sonra Fransızlarla savaşın eşiğine geleceğiz; Rusya ile bir çatışmaya giremem şimdi.'"

Aşağıda bekleyen bakanlara iletilen bu mesaj, St. Petersburg'a daha yumuşak bir notanın gönderilmesini sağladı. Altı ay sonra, Başbakan'ın kehaneti doğru çıktı ve İngiltere ile Fransa savaşın eşiğine geldi. Bu çatışmada İngiltere'nin dış politikasından tek sorumlu Salisbury idi. Son diplomatik zaferini klasik 19. yüzyıl İngiliz stilinde kazandı: Donanmanın karşı konulmaz üstünlüğüyle desteklenen usta ve bağımsız bir diplomasi stili. Savaştan kaçınıldı ve hem Kraliçe hem Başbakan düşmanın gururuna duyarlı oldukları için Fransız Cumhuriyeti'nin küçük düşmesi engellendi. Bu kriz Afrika'da Fasoda

adı verilen çamurdan bir kale içindi.

Lord Salisbury Afrika'yı umursamazdı. Bismarck gibi onun diplomasisi de Avrupa'ya odaklanmıştı ve Afrika'dan kaynaklanan sıkıntıların giderek artması kendisini rahatsız ediyordu. "Afrika dışişlerinin vebası olmak üzere yaratılmış," diyordu. Salisbury, 1890'da Lordlar Kamarası'nda, Afrika'da bir sorun olacağını sanmadığını söylemişti:

"On yıl önce Afrika'nın, ya da onun büyük bir kısmının efendileriydik ve himaye altındaki bir devlet gibi sıkıntılar yoktu. Bunun basit nedeni denizlerin hâkimi olmamız ve yerli ırklarla ilişkide büyük deneyimimiz bulunmasıydı. Öyle ki, kıyıların büyük bir kısmını, bizim müdahalemize gerek kalmadan kendi uygarlıklarını kuracaklarına inanarak yerli hükümdarlara bırakırdık."

Ama bu umut boşa çıkacaktı. 1869'da Süveyş Kanalı açıldı ve 1870 ile 1880'lerde Afrika Yarışı denen çirkin süreç başladı. Güney ve Batı Afrika'da mevzilenmiş olan İngiltere daha fazla toprak aldı; Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Portekiz ve İspanya da büyük topraklara sahip oldular. 1890 geldiğinde İngiltere Mısır'ı, Kenya'yı ve Uganda'yı yutmuştu ve Cape Town'daki Cecil Rhodes gibi, İngiltere'deki İngilizler de kıtanın bir ucundan öteki ucuna kadar uzanan bir demiryolu hayal ediyorlardı. Bu hayali gerçekleştirmek için Nil'in 6400 kilometrelik vadisinin İngiliz kontrolüne geçmesi gerekiyordu. Kahire ve Mısır 1882'den beri İngilizlerin elindeydi, buna rağmen Gladstone Kabinesi Sudan'da konuşlandırılmış olan İngiliz ve Mısır garnizonlarını çekmeye karar verdi. Çekilişi denetleyecek olan General Charles Gordon, Sudan'ın başkenti Hartum'a yerleşti. Ancak Gordon, Londra'yı dehşete düşüren bir kararla oradan ayrılmayı reddetti ve dokuz aylık bir kuşatmadan sonra, 1885 Ocak ayında, yardımına gelen ordunun kente girmesinden sadece iki gün önce yakalandı ve başı kesildi. Milletçe küçük düşme ve İngiliz seçmeninin öfkesi sonunda ikinci Gladstone kabinesi düştü ve Lord Salisbury'nin birinci hükümeti iş başına geçti.

On yıl sonra, Gordon'un intikamını alma isteğiyle demiryolu yapma isteği birbirine karışmıştı. Lord Salisbury ile görüşen Kraliçe, 1896 Eylülü'nde günlüğüne şöyle yazıyordu: "Hartum'a gitmek sorunu sadece bir para sorunudur. Mısır'ın parası yok. Bu yapılacaksa İngiliz parasıyla yapılacak." İngiliz parası sağlandı. Salisbury uzun boylu,

geniş omuzlu, palabıyıklı General Sir Horatio Herbert Kitchener'i seçerek kendisine 'Serdar' yani Mısır Ordusu Başkomutanı ünvanını verdi.

[Başbakan'ın Kitchener'in ordusuyla Hartum'a giden oğlu Lord Edward Cecil şöyle diyor: "Babam Kitchener'den çok etkilenmişti. Babam fazla etkilenen bir kişi olmadığından bunu çok iyi hatırlıyorum."]

Kitchener, Sudan kampanyasını üç yıl boyunca planladı. Nil'de kullanılacak gambotlar inşa edildi; orduya ikmal yapacak bir demiryolu kuruldu. Kitchener'in 26.000 Mısırlı ve İngiliz askerden oluşan ordusu 2 Eylül 1898 sabahı Halife Abdullah'ın 60.000 dervişini yendi. Kitchener iki gün sonra Hartum'a girdi.

Serdar'ın, tarihi binayı inceleyecek zamanı yoktu. Bir gün önce ve savaş kazanıldıktan sonra, Londra'dan, Hartum'un ele geçirilmesinden sonra açması talimatını aldığı zarfın mühürlerini koparmıştı. Kendisine, Yukarı Nil vadisinin olası bir Fransız ilhakını önlemek için hemen Faşoda'daki eski Mısır kalesine gitmesi emrediliyordu. Ama ne var ki, Fransızlar daha şimdiden oradaydılar.

Fransa 1882'de İngilizlerin Mısır'ı işgaline katılmadığı için kendini asla bağışlamış değildi. 1880'lerde Fransız dış politikasının başlıca hedefi İngiltere'yi Mısır'dan çekilmeye zorlamak olmuştu. Bir Fransız diplomatı bir zamanlar bir İngiliz meslektaşına şöyle demişti: "Fransız büyükelçisinin İngilizleri Mısır'dan çıkartması beklendiğinden ve böyle bir şey olamayacağı için Londra'daki Fransız Büyükelçiliği benim için hiç cazip değil." Ancak Fransa'nın Afrika kıtasında büyük toprakları ve büyük emelleri vardı. Kuzey Afrika'nın batısında, Kongo nehrinin ağzında ve Nijer boyunda sömürgeleri; Somali ve Cibuti'de yerleşim merkezleri vardı. Fransızların kıtadaki ekseni doğu-batı ekseniydi, Hint Okyanusu'ndan Atlantik'e kadar uzanıyordu; İngilizlerinkiyse güney-kuzey ekseniydi ve Cape'den Kahire'ye kadar uzanmaktaydı.

Fransız Dışişleri Bakanı Gabriel Hanotaux 1894'te cesur bir keşif ve fetih hareketine izin verdi. Sudan ve Yukarı Nil, Gordon'un ölümünden beri bir Avrupa devletinin işgali altında değildi. Aşağı Nil ve Mısır'daki İngilizler, Sudan'ı yeniden ele geçirmek için hiçbir hareket yapmamışlardı. Kongo'da Brazzaville'deki Fransız üssünden Afrika'yı enine geçebilecek bir sefer gücü, Yukarı Nil'i ele geçirebilirdi;

Fransa bölgeyi ilhak edince de doğu-batı ekseni tamamlanmış oluyordu. Hanotaux'nun planının haberi Londra'ya ulaştı. Lord Rosebery hükümetinde Dışişleri Müsteşarı olan Sir Edward Grey, 1895 Martı'nda Avam Kamarası'na şunları söyledi: "Bir Fransız sefer gücünün üzerindeki iddialarımızın bu kadar uzun bir süredir bilindiği bir bölgeye girmesi sadece tutarsız ve beklenmedik bir eylem olmakla kalmayıp, Fransız hükümeti bunun dostça bir davranış olmayacağını ve İngiltere'nin de bunu böyle göreceğini bilir." İngiliz iddialarının belirtilmesi de Sir Herbert Kitchener'in Sudan'a gönderilmesi için ek bir nedendi. Sir Herbert Kitchener'ın bölgeye gideceği haberi de Fransızların Brazzaville'deki hazırlıklarını hızlandırmıştı. Faşoda yarışı başlamıştı.

Fransız deniz piyadesinden Yüzbaşı Jean-Baptiste Marchand on bir Fransız subay ve 150 Senegalli askerle birlikte 1896 yazında kıtayı geçmeye başladı. Birlik yirmi dört ay yürüyerek 5600 kilometre gitti. Önlerinde bir Derviş ordusu yoktu; onun yerine bataklıklar, suaygırları, timsahlar, akrepler, sivrisinekler ve sıtmayla boğuşuyorlardı. Fransız birliği 10 Temmuz 1898'de Mısırlılar tarafından 1870'te köle ticaretini engellemek için yapılan eski Faşoda kalesine vardılar. Marchand bayrağı çekerek Yukarı Nil'i Fransa adına aldığını iddia etti. İngiltere, Fransa'nın iddiasını kabul etmedi. Marchand'ın birliği yoldayken Lord Salisbury, Fransız hükümetine uyarıda bulunarak Faşoda'nın tartışmasız olarak Sudan'ın bir parçası ve bu nedenle de Mısır Hidivi'nin mülkü olduğunu bildirdi.

Sir Herbert Kitchener (şimdi kendisine minnettar olan Kraliçe'nin emriyle Lord Kitchener) mühürlü zarfı açtıktan bir hafta sonra Façoda'ya doğru nehirden yola çıktı. Yanındaki beş gambotun çektiği on iki mavnada 100 kişilik bir Cameroon Highlander birliği, 2500 Mısır askeri, Maxim silahları ve sahra topları vardı. Subayları arasında Üsteğmen Edward Cecil ve on sekiz yıl sonra İngiliz Büyük Donanması'na kumanda edecek olan Üsteğmen David Beatty vardı. 800 kilometrelik nehir yolculuğu bir hafta sürdü. Kitchener'ın sadece Mısır bayrağı taşıyan bayrak gemisi 19 Eylül'de, kıçında büyük bir Fransız bayrağı taşıyan bir kayıkla karşılaştı. Bir Fransız çavuşu Lord Kitchener'a Marchand'ın şu mesajını verdi: "Faşoda'yı ziyaret edeceğinizi duydum, sizi orada Fransa adına karşılamaktan memnun olacağım." İngiliz gemileri nehrin bir dönemecini aşınca batı kıyısında çevresi palmiye ağaçlarıyla çevrili yıkık bir kale gördüler. Kalenin önünde kırmızı fesler giymiş bir Fransız Afrika birliği şeref kıtası duruyordu. Onların önünde de kısa boylu, sakallı Yüzbaşı Marchand.

Kitchener iyi Fransızca konuşurdu. Marchand'ın kıtayı yürüyerek geçme başarısını da takdir ediyordu. Marchand'ın, Dervişleri yenen ve böylece kendisine bir tehdidi ortadan kaldırmış olan Kitchener'a aynı derecede saygısı vardı. İki adam Fransızca konuştular.

"Hidiv'in topraklarını almaya geldim," dedi Kitchener.

"Generalim, ben burada Fransız hükümetinin emriyle bulunuyorum. Bizi Avrupa'ya götürme teklifinize teşekkür ederim ama burada kalıp talimat beklemeliyim."

"Yüzbaşım, gemilerimi Nil yoluyla Avrupa'ya dönmeniz için emrinize tahsis edebilirim."

"Teşekkür ederim, Generalim, ama ben hükümetimden emir bekliyorum."

"Ben Mısır bayrağını buraya çekmeliyim," dedi Kitchener. "Elbette, ben de size yardım edebilirim -köyün üzerine." "Kaleye."

"Hayır, böyle bir şeye kalkıştığınız takdirde direnirim." "Yüzbaşı, bu olayın İngiltere ile Fransa'yı savaşa sokabileceğinin farkında mısınız?"

Marchand yanıt vermeden başını eğdi.

"Çok başarılı bir iş yaptınız, ama Fransız hükümetinin sizi desteklemeyeceğini de biliyorsunuz."

Marchand her ne olursa olsun hükümetinden talimat bekleyeceğini bildirdi. Bu arada Fransız bayrağını indirmek yerine canını vermeye hazırdı.

Kitchener dönüp arkasındaki binlerce kişilik ordusuna baktı. "Biz daha güçlüyüz," dedi. Marchand yine başını salladı. Sonunda uzlaştılar: Mısır bayrağı kalenin bir başka bölümüne çekildi ve Fransız bayrağı yerinde kaldı. Kitchener bundan sonra Faşoda'da güçlü bir birlik bırakarak Hartum'a, oradan Kahire'ye ve Avrupa'ya gitmek üzere yola çıktı. Marchand emir bekleyerek orada kaldı. Kitchener'la Fasoda'ya gelenlerden Albay Reginald Wingate bir amirine şöyle yazıyordu: "Marchand kesinlikle tutunamayacağı ve doğa koşulları nedeniyle geri çekilemeyeceği, en yakın ikmal merkezinden yüzlerce kilometre uzaklıktaki bu yerde, dev bir Derviş ordusunun kendisini kolayca vurabileceği menzil içinde kalmaya devam ediyor... Kısacası, bizim seferimiz Fransız sefer gücünü kurtarmış oluyor... ve hepsi bunu gayet iyi biliyorlar... Marchand'ı geri çağıran emrin fazla gecikmeyeceğini umarım... çektikleri sıkıntılardan sonra zavallıların beslenmeye ve bakıma ihtiyaçları var."

Ortadaki koz, çamurdan bir kale değil, iki Afrika hayali ve iki imparatorluğun çıkarlarıydı. Lord Salisbury, Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Sir Edmund Monson'a, 'Bay Marchand ve birkaç kişilik gücünün, Fransız sınırlarından çok uzakta, bilinmeyen toprakların ötesine uzanan gizli bir seferinin, işgal anlamına gelmeyeceğini' Dışişleri Bakanı olarak Hanotaux'nun yerini alan Theophile Delcasse'ye, bildirmesini istedi. Delcasse'ye şu da söylenecekti: Eskiden Hidiv'e ait olan ve şimdi geçici olarak Halife'nin elinde bulunan bütün topraklar, eski sahiplik ve yeniden fetih hakkıyla Mısır hükümetine geçmişti. Salisbury, bu hakkın tartışmaya açık olmadığını bildiriyordu. "Faşoda'da Fransız bayrağı dalgalandıkça İngiliz hükümetinin toprak görüşmelerine girmesi olanaksızdı." Başbakan ve İngiliz hükümeti bu noktadan geri çekilmediler. Halk, basın ve muhalefet Lord Salisbury'yi destekliyordu. Liberal Başbakan Lord Rosebery, Epsom'da şöyle diyordu: "Büyük Britanya son zamanlarda Fransızların quantite negligeable (önemsenmeyecek miktar) dedikleri bir davranışla karşılaşmıştır... Dünya milletleri eski Büyük Britanya ruhunun öldüğü, kaynaklarının zayıfladığı ya da halkının bayrağının haklarını ve şerefini koruma kararlılığının azaldığını sanıyorlarsa, sadece tehlikeli bir çatışmayla son bulabilecek bir yanlışlık yapıyorlar demektir." Amirallik Manş'a güçlü bir yedek filo gönderdi. Bazı gazeteler önleyici savaştan söz etmeye başladılar. Sheffield Daily Telegraph, "Fransa ile savaş, diplomaside pek çok kördüğümü çözer... ve savaş bitince her şeye yeniden başlayabiliriz," diyordu. Ancak Kraliçe savaşın sonuçları konusunda kaygılıydı. 2 Ekim'de Lord Salisbury'ye telgraf çekti: "Bir açmaza girilmiş gibi. Fransız hükümeti Marchand'a oradan ayrılması için telgraf çekmiyor, sonunda susuzluğa dayanamayıp oradan

ayrılmak zorunda kalacak. Fransız hükümetinin Marchand'ın raporunu almasına kadar bekleyemez miyiz?" Politikasını sonuna kadar izlemeye kararlı olan Başbakan, hükümdara güvence vermek için elinden geleni yaptı: "Majestelerinin şu andaki çıkmaz durumdan tatmin olmamasını anlayışla karşılıyorum. Ancak biz beklemekten başka bir şey yapmamaktayız ve yapamayız da. Toprak ödünü vermemiz buradaki kamuoyu tarafından kabul edilmeyecektir." Kraliçe Victoria, Salisbury'ye güvenmeye karar verdi: "Telgrafını aldım. Kabul ediyorum. Pes edemeyiz... Beklediğimiz takdirde durum gereği Fransızların akıllarını başlarına toplayacaklarını sanıyorum."

Manş'ın öteki yanında Fransızlar durumu farklı görüyorlardı. Elde bulundurmak ve cesaret iddiaları açısından Fransa'nın Faşoda ile Yukarı Nil üzerinde hakları vardı. Marchand efsanevi bir yürüyüş gerçekleştirmişti; Fransa Cumhuriyeti bayrağını beyaz adamların ayak basmadıkları bir yere dikmişti; milli bir kahramandı. Bu iddialar Delcasse'yi güç bir duruma sokuyordu. Milli bir ayıbı ve politik bir rezaleti yüklenmeden Marchand'dan vazgeçemezdi. Ancak Faşoda yolu da Mısır'dan geçerdi ve Mısır, İngilizlerin elindeydi. Marchand bir avuç yürekli insanla Afrika'nın göbeğinde tek başına kalmıştı, güvenlik ve malzeme bakımından İngiliz ordusuna bağımlıydı. "Orada bizim sadece iddialarımız, onlarınsa askerleri var," diyordu Delcasse. İngiltere'nin Faşoda için savaşa gidebileceği belliydi; Dreyfus davasının yeniden görülmeye başlanmasıyla kamuoyu bölünmüş olan Fransa ise buna hazır değildi. İngiliz Donanması, Fransız Donanması'nı yok edebilir, tüm deniz haberleşmesini kesebilir ve Fransa'nın sömürgelerini tek tek ele geçirebilirdi. Afrika'nın ortasındaki küçük bir sömürge karakolu uğruna yapılacak savaşın düşüncesinden nefret eden Rusya, Fransız-Rus ittifakının sadece Avrupa için geçerli olduğunu söyleyerek yardım yapmayı reddetti. Böylece Delcasse şimdi İngiltere'yle savaş, Fransız sömürge imparatorluğunun kaybedilmesi ve Rusya'nın kendisini terk etmesi ile karşı karşıyaydı. Ve bütün bunlar Fransa'nın Avrupa sınırında güçlü ve savaş yanlısı bir Alman İmparatorluğu'nun bulunduğu zamanda olacaktı.

Delcasse bu ikilemle uğraşırken İngiltere Kraliçesi barış için ısrar ediyordu. Kraliçe Victoria 25 Ekim'de Lord Salisbury'ye şu talimatı verdi: "Eğer savaşa gidersek bunun Tanrı'ya ve insanlara karşı korkunç bir sorumluluk olacağını ve binlerce cana mal olacağını bildiğim için savaşı önlemek üzere elden gelen her şey yapılmalıdır." Salisbury de, Fransa gerilediği takdirde, barışçı bir çözüme hazırdı. Bu çözüme varmak için Fransızların en etkili kişisinin Delcasse olduğunu

anlamıştı. Fransa Dışişleri Bakanı, İngiliz hasımlarına bir şeyi açıkça anlatabilmişti: Özsaygısı elinden alınacak olursa istifa ederek görevi, savaş tehlikesine daha az duyarlı birine bırakacaktı. Salisbury ile Monson, Delcasse'yi, 'zaten resmi bir niteliğe sahip olmayan ve Fransa hükümetince Nil'e gitmesi emredilmemiş olan bir sefer gücünü geri çekmenin küçültücü bir durum olmadığına' iknaya çalıştılar. Monson amirine şu raporu veriyordu: "Delcasse, ya savaşa girmesi gerektiğine ya da rezil olacağına inanıyor. Yurtseverliği bir çözümü reddediyor; iki ülkeye ve Avrupa'ya gelecek olan felaketli sonuçlara inancı da öteki çözümü reddediyor." Lord Salisbury Yüzbaşı Marchand'ı Yukarı Nil'de güç bir duruma düşmüş bir Fransız kâşifi' olarak tanımlayarak duruma yardımcı olmaya çalıştı. Kraliçe baskıya devam ederek Balmoral'dan 30 Ekim'de Başbakanına şu telgrafı çekiyordu: "Bu kadar küçük ve önemsiz bir şey için savaşa razı olamam. Fransa'yı küçük duruma düşmekten kurtarmalıyız."

Ama o sırada kriz de hemen hemen sona ermiş gibiydi. Marchand bir İngiliz gambotuyla 28 Ekim'de Kahire'ye geldi. Marchand'ın emir almadan Faşoda'yı terk etmesine kızan Delcasse hemen geri dönmesini emretti. Bu sırada ayın 27'sinde de Lord Kitchener, Dover'e varmıştı. Kitchener 3 Kasım'da Windsor Şatosu'nda yemekte Kraliçe'nin yanında oturuyordu. Ertesi gece Serdar, bir Guildhall ziyafetinde şeref konuğuydu. Lord Salisbury de oradaydı ve konuşma sırası kendisine geldiğinde şunları söyledi: "Bugün Fransız büyükelçisinden aldığım bilgiye göre Fransa hükümeti, Faşoda'nın işgalinin Fransa cumhuriyeti için değerli olmadığı sonucuna varmıştır." Marchand 11 Ekim'de adamlarını da alarak Faşoda'dan ikinci kez ayrıldı. Salisbury bir ay sonra Delcasse'nin İngiltere ile bir yaklaşma için gönderdiği yeni Fransız elçisi Paul Cambon'la görüşmelere başladı. Başbakan 21 Mart 1899 tarihinde Kraliçe'ye bir telgraf çekerek Cambon'la 'Fransızları Yukarı Nil vadisinden uzakta tutacak' bir anlaşmaya vardığını bildirdi. Nil ve Kongo nehirlerinin su havzaları İngiliz ve Fransız etki alanları arasındaki sınır olacaktı; İngiltere Nil kaynağının batısına geçmeyecek; oradan Atlantik'e kadar olan topraklar da Fransa'nın olacaktı.

Tartışmanın çözümlenmesi bir Fransız-İngiliz savaşı bekleyen Kayzer'i düş kırıklığına uğratmıştı. Wilhelm, Akdeniz'deki yatından 28 Ekim 1898'de Çar'a şu telgrafı çekti: "Londra ve Paris'ten her iki devletin donanmalarını seferber ettikleri haberini aldım... Iki ülke arasında çatışma olursa, sizin onlara karşı tutumunuzu bilmek benim için çok değerli olacaktır. Durumu nasıl görüyorsunuz?" II. Nikola 'İngiltere ile Fransa arasında yaklaşan bir çatışmadan bilgisi olmadığını bildirerek

'herhangi bir karar almadan olayların gelişmesinin beklenmesinin iyi olacağını, istenmeden başkasının işine karışmanın uygunsuz düşeceğini' bildirdi. Kayzer'in Faşoda krizi konusunda son bir sözü daha vardı: "Zavallı Fransa: Tek el bile ateş edilmeden kendisini yenilmiş görüyor. Bu denizde feragat demektir. Bunlar Mahan'ı okumamışlar."

Wilhelm'in Windsor Ziyareti ve Samoa

Joseph Chamberlain'ın bir İngiliz-Alman ittifakı elde etmek için ikinci girişimi de doğum günü partisi yüzünden ertelenmiştir. Hawaii Adaları'yla Yeni Zelanda'nın kuzey ucu arasındaki Samoa takımadaları 1878'de İngiliz, Alman ve Amerikan tüccarları tarafından sömürgeleştirilmişti. On yıl sonra anlaşma adalar üzerinde üçlü bir hamiliğe dönüştü. 1899 ilkbaharında Samoa Kralı öldü. Yerine kimin geçeceği tartışmalıydı, kargaşalık çıktı, İngiliz ve Amerikan gemileri binaları ve bu arada yanlışlıkla Alman konsolosluğunu bombaladılar. Alman hükümeti Amerikalıların yanlışlıktan dolayı özür dilemelerini kabul etti, ama İngiltere'den Amerikalıların Samoa'dan çekilmeleri için kendi tarafını tutmasını istedi. Lord Salisbury, "Elimi bir arı kovanına sokmamı istiyorsunuz," diyerek bunu reddetti. Almanya bunun üzerine İngiltere'den başka bir yer karşılığı Samoa'daki hakkından vaz geçmesini istedi. Bir yıl önceki ittifak önerisinin reddedilmesine hâlâ kızgın olan Chamberlain, Alman teklifini kabul etmedi. Eckardstein'a, "Geçen yıl size her şeyi sunmuştuk, ama artık çok geç," dedi. Ortalık birden alevlendi. Uzaklardaki adalar Londra, Berlin ve Washington gazetelerinin baş sayfalarına geçti. Bülow, "İngiltere bize uyum göstermek yerine açıkça düşman bir tavır aldı," dedi.

Kayzer sadece Samoa'da Alman emellerinin gerçekleşmemesine değil, Kraliçe Victoria'nın 24 Mayıs'taki sekseninci doğum günü partisine davet edilmediği için de çok kızmıştı. Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi Sir Frank Lascelles, Lord Salisbury'ye şöyle yazıyordu: "Majestelerinin keyifsizliğinin başlıca nedeninin çocuklarını sekseninci doğum gününde Kraliçe'ye tanıştırma planının gerçekleşememesinden olduğunu sanıyorum."

Kayzer, Samoa hakkındaki sıkıntılarıyla Windsor'a kabul edilmemesinin nedeninin aynı kaynaktan çıktığına emindi: Eski düşmanı Lord Salisbury. 27 Mayıs'ta, Kraliçe'nin doğum gününden üç gün sonra Alman İmparatoru şu mektubu yazdı:

> *Sevgili Anneanne,*
>
> *Lord Salisbury'nin Samoa olayında Almanya'ya karşı talihsiz*

davranışının buradaki kamuoyunda ne büyük tepkiler uyandırdığını size bildirmek görevimdir... Avrupa uygarlik kurallarına göre Büyük Devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen davranışlara aykırı bir şeydi bu... Almanya'nın çıkarlarına ve duygularına karşı bu tutum, insanlarda bir şok yaratmış ve Lord Salisbury'nin bizde Portekiz, Şili ya da Patagonya'dan daha fazla düşünmediği duygusunu canlandırmıştır... Lord Salisbury hükümetinin, Alman işlerini böyle üstünlük taslayarak sürdürmesine izin verildiği takdirde bu, iki millet arasında yanlış anlamalar ve suçlamalar kaynağı olacak ve sonuçta anlaşmazlığa götürecektir.

Ben bu son altı aydır kişisel olarak çektiklerimi, utancımi ve iki milletin birbirlerini anlamaları ve emellerine saygı göstermeleri alanında yıllarca süren zahmetli çalışmaların yok edildiğini görerek duyduğum üzüntüler konusunda sessiz kaldım... Sevgili Anneanne, sanırım artık doğum gününüze neden gelmek istemediğimi anlamışsınızdır. Bu ziyaret burada bir torunun anneannesine olan görevi olarak kabul edilecekti... Ama artık Cowes'a keyif için gitmek, bütün olanlardan ve buradaki kamuoyundan dolayı imkânsızdır... Sizi benim kadar mutsuz başka bir insanın olamayacağına inandırmak isterim. Ve bütün bunların nedeni de, İngiltere'nin her yıl orada burada hiç karşı konulmadan ilhak ettiği binlerce kilometrekarelik topraklar yanında bir toplu iğne kadar değeri olmayan aptal bir ada... Hoşça kal, çok sevdiğim Anneannem.

Bütün sevgi ve saygımla, inanın kisizin en vefalı ve sadık torununuz,

WILHELM I.R.

Kraliçe mektubu yanıtlamadan yorumları için Lord Salisbury'ye gönderdi. Başbakan, Kayzer'in Almanya ile ilişkilerde ihmal ve saygısızlık iddialarını tek tek yanıtlayarak gönderdiği raporda şöyle yazıyordu: "Lord Salisbury de Majestelerinin, bir Hükümdar'ın başka bir Hükümdar'ın, hele bu kadar yakın olduğu bir Hükümdar'ın Bakanına özel bir mektupla saldırmasının yeni bir şey olduğu görüşüne katılmaktadır. Bu arzulanan bir yenilik değildir ve epey karışıklık yaratabilir."

Kraliçe'nin yanıtı Kraliçe Victoria'nın torununa yazdığı en öfkeli mektup oldu. Öfkesi tahtının değil, ailede bulunduğu yerin yüksekliğinden kaynaklanıyordu. Alman İmparatoru öfkeli bir

anneannenin önünde duran kısa pantolonlu bir çocuk olabilirdi:

Sevgili William,

Mektubunun beni çok şaşırttığını itiraf etmeliyim. Lord Salisbury için kullandığın tonu, geçici bir sinirliliğe bağlıyorum, aksi takdirde böyle bir ifade kullanacağını tahmin etmiyorum. Hiçbir Hükümdar, kendi anneannesi de olsa, başka bir Hükümdar'a Başbakanı hakkında bu ifadeleri kullanarak yazmış değildir. Ben böyle bir şeyi asla yapmadım ve İngiltere'nin ne kadar düşmanı olduğunu ve yaptığı kötülükleri bilmeme karşın Prens Bismarck'a ne bir saldırıda bulundum, ne de kendisini şikâyet ettim... Cowes'a değil de, Osborne'u ziyaretine gelince, eğer gelebilirsen seni temmuz sonunda ya da ağustos başında karşılamaktan mutlu olacağım. Osborne'daki evde seni, iki oğlunu ve daha iki kişiyi barındırabilirim, diğerlerini yatında bırakırsın.

Seni çok seven anneannen,

V.R.I

Kraliçe için konu orada kapanmıştı ama Lord Salisbury işin ardını bırakmadı. Başbakan diplomatik çekmecesinde bulunan her türlü geciktirme aracını kullanmaya başladı. Wilhelmstrasse ile Kayzer'i, Samoa ve İmparator'un İngiltere ziyareti hakkında kaygı içinde bekletti. Kendisini bir yanıt için sıkıştıran Eckardstein'a 'Berlin'in kendisini kronometreyle idare etmediğini' söyledi. Bu gecikmeye sinirlenen Holstein, Hatzfeldt'e eğer Almanya'nın lehine bir Samoa çözümü çıkmadığı takdirde Alman Büyükelçisi'nin pasaportunu geri isteyeceğini bildirmesi talimatını verdi. Lord Salisbury'nin buna tepkisi alaycı bir kayıtsızlık oldu. Devonshire Dükü'ne şöyle diyordu: "Her gün Berlin'in Samoa için ültimatom vermesini bekliyorum. Ne yazık ki, hâlâ bir şey gelmedi. Almanya ültimatomu göndermezse sadece Samoa'dan değil, o kadar pahalıya mal olan tüm diğer sömürgelerden şerefiyle kurtulma fırsatını kaçırmış olacaktır. O zaman biz İngilizler,

Fransa ile tatmin edici bir sömürge uzlaşmasına varabileceğiz."

Salisbury kendileriyle oyun oynadıkça Almanlar giderek daha çok kızıyorlardı. İki ülke arasındaki ilişkileri hâlâ düzelteceğini uman Chamberlain, Almanya'nın Batı Afrika'da kendi Togoland sömürgesi yanındaki toprakları alarak Samoa üzerindeki iddialarından

vazgeçmesiyle sorunun çözümlenmesini teklif etmişti. Ticari açıdan bu teklif Almanya için kârlıydı. Ama Almanların gözleri Samoa'ya dikilmişti; Kayzer için bu kişisel şeref sorunu olmuştu; geleceğin Alman donanması için denizaşırı istasyonları düşünen Tirpitz bir mektupla Samoa'da ısrar etmekteydi. Alman milli gururu işe karışmıştı. Eckardstein Almanların çoğunun 'Samoa'nın bir balık mı, hayvan mı ya da yabancı bir kraliçenin adı mı olduğunu' bilmediklerini, ama konu açılmış olduğuna göre 'bu şeyin Alman olduğunu ve Alman olarak kalmasında' ısrar ettiklerini yazıyordu. Bülow efendisinin en gözde projesini ortaya atmıştı: "Samoa'da olanlar denizaşırı politikanın yeterli bir donanma olmadan yürütülemeyeceğinin yeni bir kanıtıdır," dedi Kayzer'e. Kayzer de raporun kenarına şunları yazdı: "On yıldır Reichstag'da kalınkafalılara anlatmaya çalıştığım da buydu işte." Wilhelm bir daha İngiltere'ye ayak basmayabileceğini söyledi.

Lord Salisbury'nin yazın böylesine kayıtsız kaldığı bu Alman tehditleri sonbaharda Joseph Chamberlain için o kadar hoş değildi. Aradan geçen haftalar içinde Güney Afrika'da durum karışmıştı. Boer'lerle bir savaş kaçınılmaz görünüyordu. Sömürgeler Bakanı'nın sözleriyle, İngiltere 'yalnız'dı. Güney Afrika'da Alman tarafsızlığı sağlanırsa bir güvenlik sınırı elde edilebilir ve açıklanabilirdi. Bu tarafsızlığı en iyi gösterecek şey de, İmparator Wilhelm'in İngiltere'yi ziyaretiydi ve Chamberlain da, bu ziyaretin gerçekleşmesi için elinden geleni yaptı.

İmparator'un ziyaretinin değerine fazla önem vermeyen Lord Salisbury ve Kont Hatzfeldt hasta oldukları için Sömürgeler Bakanı üstün çıktı. Lady Salisbury 1899 Temmuzu'nda felç geçirmişti. Karısının yatağı başında bekleyen Lord Salisbury, Kayzer'den de Hatzfeldt'ten de bıkmıştı artık. Anfizemi kötüye giden Alman Büyükelçisi artık Berlin'den Dışişleri Bakanlığı'na iletilmek üzere yağan istek ve şikâyetlere daha fazla dayanamıyordu. Samoa krizi doruk noktasındayken Başbakan ve Alman Büyükelçisi'nin haftalarca görüşmedikleri oluyordu. Görüşmeler Eckardstein ve Chamberlain tarafından yürütülüyordu. İngiliz hükümetindeki kopukluk, Kayzer'in daha da öfkelenmesine neden oluyordu. Lascelles'e, "Sizin İngiliz hükümetiniz iki başlı, Lord Salisbury ve Bay Chamberlain; ve ikisi de diğerinin sözünü dinlemiyorlar," diyordu. "...Bay Chamberlain ile görüşmeler pürüzsüzce devam ediyor... ama onun kabul ettiğini Lord Salisbury onaylamıyor ve bu aylarca böyle devam ediyor. Ben Portekiz Kralı değilim ve konunun böyle ele alınması diplomatik terbiyesizliktir... Ben İngiltere ile dost kalmak istiyorum, ama benim

de Alman İmparatoru olarak görevlerim var. Sonsuza kadar böyle emniyet süpabi üstünde oturmaya devam edemem."

İngiltere ile Almanya 8 Kasım'da Samoa konusunda anlaştılar. Kayzer, Batı Samoa ile Apia'da bir deniz üssü aldı. Amerika Birleşik Devletleri sahip olduğu adalarla Pago Pago deniz üssünü elinde tutmaya devam etti. İngiltere Samoa'dan tümüyle çekildi ve karşılığında Tonga ile Alman Solomon Adaları'nı (Guadalkanal dahil) aldı. Almanların Batı Afrika'da İngiliz toprakları üzerinde iddiaları sona erdi. Herkes memnun görünüyordu. Eckardstein, Chamberlain'a Samoa anlaşmasının 'iki ülke arasındaki tüm sömürge düşmanlığını sona erdirdiğini' yazdı. Wilhelm anneannesine çözümden memnun olduğunu bildirdi. Kraliçe de torununa "BEN DE AYNI DERECEDE MEMNUNUM" diye telgraf çekti. Kayzer, Bülow'a da şu telgrafı çekti: "BRAVO! SEN BANA TANRI'NIN HİÇ DE HAK ETMEDİĞİM HALDE GÖNDERDİĞİ GERÇEK BİR SİHİRBAZSIN!" Wilhelm'in

İngiltere'yi ziyaret yolu açılmıştı.

Bu, Kayzer'in, Lord Salisbury'nin Hohenzollern yatına çağırıldığı halde gelmediği 1895 Ağustosu'ndan sonra anneannesinin ülkesine yapacağı ilk ziyaret olacaktı. Meteor yatı dört yıldır Cowes'da yarışmiş olduğu halde Kayzer yarışmalara katılmamış ve anneannesi tarafından Osborne ya da Windsor'da ağırlanmamıştı. Wilhelm bu duruma çok sıkıldığı için 1899 ilkbaharında Kont Hatzfeldt'in kraliçenin mayıs sonundaki sekseninci doğum günü kutlamalarına davet edilme durumunu araştırmasını istedi. Buna en büyük engel Galler Prensi'ydi. Hatzfeldt, Eckardstein'e Prens'in 'Cowes Patronu'na karşı duygularının ne durumda olduğunu öğrenmesi talimatını verdi. Eckardstein, Prens'le Marlborough Kulübü'nde karşılaştı ve sözü yat yarışlarına getirdi. Prens, "Evet, son birkaç yıldır Cowes yaşanabilir bir yer oldu," dedi. "O sürekli top atışları, alkışlar ve diğer rahatsız edici gürültülerden uzak kaldık." Eckardstein teklifini yapınca Prens yumuşadı. "İsterse gelsin," dedi. "Ama burada öyle yüksekten atmasin, çünkü kamuoyunun böyle bir şeye tahammülü yok." Ziyaretin ağustosta yapılması kararlaştırıldı. İmparatoriçe Augusta 20 Temmuz'da atıyla bir engel atlarken düşüp ayağını kırdı. Kayzer, "Çok üzüntülüyüm," diye bir telgraf çekip daha sonra gelip gelemeyeceklerini sordu. Davet kasım ortalarına ertelendi.

Wilhelm daveti alınca bunu isteyenin kendisi olduğunu unuttu. O yıl ağustosta Cowes yarışlarında Kayzer'in yokluğunda Meteor yine Kraliçe Kupası'nı kazandı ve Galler Prensi Royal Yat Kulübü ziyafetinde kalkıp yeğenini kutladı. Ertesi sabah Wilhelm'den gelen hırçın bir telgraf Kulübün ilan tahtasına asıldı. Yarış Komitesi'ne gönderilen telgrafta yarış eleştiriliyor ve 'HANDİKAPLARINIZ ÇOK ŞAŞIRTICI' deniliyordu. Yatında bulunan Prens, Cowes'daki villasında kalan Eckardstein'ı çağırttı. "Bu insanı umutsuzluğa kaptıracak bir şey," dedi. "Ben son yıllarda olan o kadar şeyden sonra Kayzer'i İngiliz halkı önüne çıkarmak için bu kadar zahmete giriyorum, o ise bize yine çamur atmaya başlıyor. Bu tür şikâyetlerin İngilizler üzerindeki etkisini bilirsin... bizler milletçe spor ahlakı ününe sahip olduğumuz için çok duyarlıyız. Ayrıca, handikaplarımızın dürüst olduğunun en iyi kanıtı da Meteor'un dün Kraliçe Kupası'nı kazanmasıdır." Prens başını sallayarak Alman diplomatina, "Kayzer'in yanındaki işine hiç gipta etmiyorum," diye ilave etti.

Ziyaretten önce Prens'le yeğeninin arasını açacak bir olay daha geçti. Prens, İmparator'un İngiltere'ye gelişinde maiyetinde yer alacakların listesini gözden geçirirken Kayzer'in Donanma Kabinesi Başkanı Amiral von Senden'in adına rastladı. Seriden daha önce de İngiltere'ye gelmiş ve bir keresinde Galler Prensi ile York Dükü'nün yanındayken Kayzer hakkında hoş olmayan şeyler duymuştu. Senden Almanya'ya dönünce duyduklarını Kayzer'e anlattı. Wilhelm hemen dayısına bir mektup yazıp şikâyet etti. Prens diplomatik bir yanıt vererek böyle bir şey söylenmediğini bildirdi. Ama muhbir Senden artık istenmeyen kişi olmuştu.

Prens, Senden'in adını görünce Dışişlerine 'Kayzer'in ziyaretinde bu kişinin yanında bulunamayacağını; kendisi Galler Prensi'nin böyle alçağı kabul edemeyeceğini' bildirdi. Eckardstein, Berlin'e gidince Kayzer, "Bu sonbaharda İngiltere'ye gideceksem yanıma kimi istersem onu alırım," dedi. Eckardstein İngiltere'ye dönüp Prens'e yalvarinca Prens, "Bu işte gerilemek isterdim," dedi ve Eckardstein'dan bir girişimde daha bulunmasını istedi: "Kayzer'i onu getirmemesine ikna etmeye çalış." Eckardstein kendisine müttefik olarak Alman asıllı olan Devonshire Düşesi'ni buldu. Düşes, Prens'in vetosunu geri çekmesini bir şartla sağladı: Senden özür dileyecek ve efendisiyle Windsor ya da Sandringham'a gelmeyecekti.

İmparator'un ziyareti Almanya'da da iyi karşılanmıyordu. Basında ve

Reichstag'da, 'İngiliz ihtirasının kahraman küçük Boer'leri boğmaya çalıştığı sırada İngiltere'yi ziyaretin bir skandal olduğu söyleniyordu. Bacağı iyileşmiş olan İmparatoriçe, Bülow'u yolculuğu önleyecek bir şeyler yapması için sıkıştırıyordu: "Ben İngiltere yolculuğunun... suya düşeceğini umuyordum. Biz oraya gidemeyiz... Gidersek bu, Kayzer'e Almanya'da çok zarar verecektir. İngiltere sadece bizi kullanmayı amaçlıyor." Reichstag'tan İkinci Donanma Yasası'nı çıkartma yolunda olan Tirpitz, oy sağlamak için İngilizleri düşman olarak göstermek istediği o anda, bu İngiliz-Alman dostluğu gösterisinden kaygılanmaktaydı. Kayzer'in ziyaret isteğini İngiliz akrabalarına karşı duyduğu dengesiz sevgiye bağlayan Holstein, Wilhelm'in oraya gittikten sonra söyleyeceklerinden endişelenmekteydi. Kayzer'in ziyaretinin arifesinde Holstein kendisine yardımcı olacak bir muhtira verdi:

"Majesteleri kadın erkek bütün akrabalarından çok daha yeteneklidir. Ancak akrabalarınız size niteliklerinizin parlaklığının ve Alman Kayzer'i olarak sahip olduğunuz güçlü durumun gerektirdiği saygıyı göstermemektedirler. Bunun nedeni Majestelerinin akrabalarına karşı açık sözlü ve şerefli davranması, umut ve planlarını kendilerine açması ve böylece de önünüze engeller çıkartma fırsatını onlara vermiş olmasıdır. İngiltere yolculuğu Majestelerine bu durumu düzeltme ve yüksek niteliklerinizin ve büyük gücünüzün hakkı olan otoriteyi bir darbede kazanma fırsatını ortaya çıkarmıştır.

"Bu en çok Lord Salisbury ile yapacağınız konuşmalar için geçerlidir... Eğer kendisiyle Windsor ya da Osborne'da karşılaştığınızda kusursuz bir saygıyla havadan sudan konuşarak, karısının sağlığı falan gibi şeyler sorarak, konuşmayı kısa kestiğiniz takdirde onun üzerinde daha güçlü bir izlenim yaratmış olacaksınız... Kusursuz bir zarafetle birlikte aynı tür yaklaşım Bay Chamberlain için de önerilir... Bay Chamberlain aceleci davranacaktır... Majesteleri ona fazla dayanamayacağını hissederse, kendisini kibarca dinleyin ve önerilerinin dikkatli düşünceyi gerektirdiğini ve bunlarla çok yakından ilgileneceğinizi bildirin. Majesteleriniz sakin bir kayıtsızlık gösterdiği oranda Bay Chamberlain'ın Almanya'nın diplomatik işbirliğine karşı verebileceği şeylerin miktarında bir artış olacağından eminim."

Hohenzollern yatı 20 Kasım 1899 öğle saatinde Portsmouth'ta Krallık Rıhtımı'na yanaştı. Burada Kayzer'i Windsor'a götürecek özel bir tren bekliyordu. Windsor İstasyonu'nda kızıl üniformasıyla Galler Prensi,

yeğenini Kraliçe adına karşıladı. Kraliçe Victoria ertesi akşam St. George Salonu'nda 143 konuğuna resmi bir ziyafet verdi. Orada bulunan Chamberlain şöyle demiştir: "Tüm servis takımları altındı. Avizeler ve süsler altındı..." Sömürgeler Bakanı bu hazinenin değerini 2 milyon sterlin olarak hesaplıyor ve bunun yaşamının en görkemli sahnelerinden biri olduğunu söylüyordu.

Konuklar salonda toplandıktan sonra Kraliçe dört türbanlı Hindu'nun taşıdığı bir tahtırevanla içeri girdi. Wilhelm tahtırevanın yanında yürüyor, anneannesine sevgi ve saygılarını sunuyordu. Kraliçe sofraya oturunca Wilhelm de karşına geçti. Yakınlarda oturan Bülow, 'dünya imparatorluğu hükümdarının... patateslerin en yumuşağını ararken ya da tavuğunun kanadını keserken' kendisine 'Hamburglu ya da Hanoverli bir kadını' anımsattığı bu sahneden etkilendiğini hissetmişti. Kraliçe yemekten sonra konuklarının hepsine öpmeleri için elini uzattıktan sonra yatmaya gitti. Konuklar gruplar halinde konuşmaya başladılar. Holstein'ın öğütlerini kulakardı eden Wilhelm, Chamberlain'ın yanına gitti. İki adam bir saat kadar konuştular. Sömürgeler Bakanı İngiltere ile Almanya arasında bir anlayış için olan umudunu bir kere daha tekrarladı. Kayzer Almanya'nın Rusya ile kusursuz olan ilişkisini bozmak istemediğini söyleyip Chamberlain'a, Lord Salisbury'nin Büyük Britanyası'nın barış zamani ittifakları geleneğine sahip olmadığını hatırlattı. Ancak Kayzer yine de çok neşeliydi: Samoa konusundaki anlaşmalar tatmin edici olmuştu ve alabileceği başka ödünler Alman kamuoyunun daha büyük bir kısmını kazanmasına yardım edecekti. Kayzer sıradan bir Alman'ın alıngan, dogmatik ve duygusal olduğunu anlattı. Onunla başa çıkmanın en iyi yolu sabrını taşırmaktan kaçınıp kendisine iyiniyet göstermekti. Kayzer konuşmalarının sonunda yatmaya giderken Chamberlain'ın sırtını da okşamıştı.

Kayzer, Windsor'da sıcak bir kabul görünce kendisi de öyle davrandı. İngiliz ailesinden büyük gurur duyarak Alman heyetine Windsor şatosunu gezdirdi, heybetli duvarlarını, lüksünü, galerilerinde asılı tabloların güzelliğini, bahçelerinin çekiciliğini, Büyük Park'ın göz alabildiğine uzanışını takdir etmelerini istedi. Büyük Kule'yi göstererek, "Bu Kule'den dünya yönetilir," dedi. Bülow'a da şunları itiraf ediyordu: "Bu yaşamımda gördüğüm en mükemmel kabul. Annemin elinden tutarak gezdiğim ve görkemine çekinerek baktığım bu yerlerde şimdi bir İmparator olarak bulunuyorum."

Wilhelm bir öğleden sonra Kraliçe'yi ziyaret etti. Kral-İmparator ve Kraliçe-İmparatoriçe, torun ile anneanne burada yalnız başlarına son kez konuştular; Kraliçe Victoria on dört ay sonra ölecekti. Kraliçe daha sonraları konuşmalarını şöyle anlatmıştır:

"William bana çaydan sonra geldi... Alman basınının tutumundan ve savaş hakkındaki yalan haberlerden söz ettik. Kendisi bunu şiddetle kınıyor. Ama bütün bunların nedeninin Bismarck'ın 'halkın kulaklarına akıttığı zehirden' kaynaklandığını, Bismarck'ın İngiltere'den nefret edip Rusya ile ittifak yapılmasını istemiş olduğunu söyledi. Eğer onu kovmasaymış neler olacağını bilemiyormuş; ve Bismarck son günlerine doğru bu kötülemesini daha da arttırmış ve oğlu Herbert de şimdi babasının yolunda yürüyormuş. William bizimle daha iyi bir anlayış birliğine girmek istiyor."

Bu ziyarette bulunmayan bazı ünlüler vardı: Kayzer'in ziyareti süresince Lord Salisbury, Hatfield'den çıkmamıştı. Lady Salisbury, Kayzer'in Windsor'a gelmesinden birkaç saat önce ölmüştü. Doktorun tavsiyesi üzerine Kont von Hatzfeldt, Brighton'da kalmıştı. Wilhelm'in ziyaretinde diplomatik danışmanlığını Bülow yapıyordu. Salisbury eylül ortalarında Kraliçe'ye, Hatzfeldt'in, Almanya Dışişleri Bakanı'nın davet edilip edilmeyeceğini üç kere sorduğunu anlatmıştı. Başbakan, Kraliçe'ye şöyle demişti: "Başbakan, Mösyö von Bülow hakkında hep iyi şeyler duydu ve Alman elçisi de davet edilmesi için o kadar ısrar etti ki, bunun önemli olduğu anlaşılmaktadır." Bülow geldi ve ziyaretinin dördüncü günü Kraliçe tarafından özel salonunda kabul edilmesine çok sevindi. Kraliçe Almanca konuşarak Bülow'a yakınına oturmasını söyledi ve Almanya ile İngiltere arasında hep dostluk istemiş olduğunu anlattı. Bülow'dan Alman basınındaki İngiltere'ye saldırıların tonunun yumuşatılmasını istedi. Sıradan bir İngilizin tembel ve ağır olduğunu, ama 'aşırı ve kendince haksız olarak azarlanırsa... sabrını kaybedebileceğini' anlattı. Bülow bu durumun 'Bismarck'ın İngiltere'ye karşı kötü duyguları yaratmak için olanca gücünü kullanmış olduğundan kaynaklandığını bildirerek Bismarck'ı suçladı.

Ziyaretin en önemli politik görüşmesi Chamberlain'ın Bülow'u Windsor Şatosu'ndaki yatak odasında ziyareti oldu. Bülow, Lord Salisbury ile görüşemeyeceğini öğrenmişti ve Başbakan'dan aldığı bir mektupta kendisi yerine Chamberlain ile görüşmesi bildiriliyor ve Sömürgeler Bakanı'nın görüşlerinin kendisine ait olacağı, Başbakan'ı

ya da Kabine'yi bağlamayacağı belirtiliyordu. Chamberlain odasına girince Bülow onun görünüşü karşısında şaşırmıştı: "Joseph Chamberlain o zaman altmış üç yaşındaydı ama ellisinden fazla göstermiyordu." Sömürgeler Bakanı kendisinde 'yetenekli, enerjik, kurnaz bir işadamı... acımasız olabilen bir insan' izlenimi bırakmıştı. Chamberlain hemen konuya girdi. İngiltere, Almanya ve Amerika işbirliği yapmalıydılar; böyle yaparak Rus yayılmacılığını durdurabilirler, 'fırtınalı' Fransa'yı sakinleştirebilirler ve dünya barışını garantilerlerdi. Bülow, Chamberlain'ın daha önce Kayzer'den duyduklarını tekrarladı: Almanya, İngiltere'yle resmen ittifaka girerse uzun bir sınırı paylaştığı Rusya'yı kendisine düşman ederdi. Çar, Königsberg ve Berlin'e yürüdüğü takdirde İngiliz Donanması ne yapabilirdi? Hem bir ittifak olacaksa bunun Parlamento tarafından onaylanan belirli ve ayrıntılı garantileri olmalıydı. Kraliçe gibi Chamberlain da, Alman basınındaki İngiltere aleyhtarı yayınların durdurulmasını istedi. Bülow, Kayzer ve hükümetin Alman kamuoyunu kontrolleri altında tutmadıkları karşılığını verdi. Chamberlain da Bülow'a, Galler Prensi'nin Almanya'daki İngiliz aleyhtarı havaya karşın İngiltere'ye geldiği için yeğenini kutladığında, Wilhelm'in "Ben Alman politikasının tek efendisiyim ve ülkem beni gittiğim her yerde izlemelidir," yanıtını verdiğini hatırlattı.

Chamberlain daha sonraları büyük bir başarı elde ettiğine inandı: Kendisine göre bir İngiliz-Alman ittifakı için bir kampanya başlatmasına yeşil ışık yakılmıştı ve Bülow kendisini Reichstag'ta destekleyecekti. Bülow da sonraları Chamberlain'ın fikrini genel olarak takdir etmesine karşın bir Alman hükümetinin, değil resmi bir ittifak yapmak, İngiliz yanlısı bir politikayı bile izlemesinin güçlüklerini dile getirdiğini iddia etmişti. Chamberlain'a Reichstag'ta ittifakı destekleyeceği konusunda güvence verdiğini reddedecekti.

Alman heyeti Windsor'dan Galler Prensi'nin yeğenini ağırlayacağı Sandringham'a gitti. Gördüklerine vurulan Bülow, İngiltere'yi 'güzel malikâneleriyle eşsiz bir yer' olarak tanımlıyordu. 'Görkemli parki... ağaçları, anlatılmaz güzellikteki çimenlikleri.. ahırları... harika seraları.. ile Sandringham eşsizdi. Bülow konuklara tanınan hareket serbestisi karşısında şaşırmıştı, bu, Kayzer'in konuklarına tanınan disiplinden o kadar farklıydı ki. "İnsan sabah kahvaltı saatinde ortaya çıktığı anda jambon, yumurta, reçel ve çorba hazır olurdu ve oradan 'Kiliseye gidilirdi. Prens kendisine 'fareyle oynayan şişman ve kötü niyetli bir kediyi' hatırlatıyordu.

*[*Wilhelm'in Sandringham'ı ziyareti Galler Prensesi için bir öfke kaynağı olmuştu. İmparator'un getirdiği üç uşak ve bir berberle alay ediyordu, bir kişi daha olduğunu duyduğunda kahkahalarla gülmüştü; bu kişi berber yardımcısıydı ve tek işi İmparator'un bıyığını kıvırmaktı.]

Bülow henüz İngiltere'deyken İngiltere ve İngilizler üzerindeki izlenimlerini yazıp Hohenlohe ile Holstein'a gönderdi: "İngiliz politikacıları Kıta Avrupası hakkında fazla bir bilgiye sahip değiller. Çoğu Avrupa'yı, bizim Peru ya da Siam'ı bildiğimiz kadar biliyorlar... Ülkede bir refah, konfor, mutluluk ve kendi gücüne ve geleceğine güven havası var... İnsanlar işlerin ne ülkede ne ülke dışında aksi gideceğine inanmıyorlar. Bir kaç lider dışında çok az çalışıyorlar ve her işi yapmak için kendilerine zaman ayırıyorlar." İngiltere'den ayrılan Wilhelm gördüğü kabule memnun olmuştu. "Ziyaret çok iyi geçti," diye Berlin'e telgraf çekti. "Gelecekteki sonuçlar büyük bir olasılıkla çok uygun ve tatmin edici olacaktır."

Kayzer ile Bülow'un yola çıktıklarının ertesi günü, 30 Kasım'da, ağır bir nezle geçiren Joseph Chamberlain, Leicester'de bir yemekte daha iyi bir anlayış için Alman-İngiliz kampanyasının kendi yönünü açıkladı: "Uzağı gören her İngiliz devlet adamı çok uzun zamandan beri bizim Avrupa kıtasında tecrit edilmiş bir halde kalmamızı istemiştir. Bizimle büyük Alman İmparatorluğu arasındaki doğal ittifak herkesçe görülüyor olmalıdır." Sömürgeler Bakanı bu vizyonunu genişleterek "Töton ırkıyla Anglo-sakson ırkının iki büyük Atlantik ötesi kolu arasındaki Üçlü İttifak'ın dünyanın geleceği üzerinde önemli etkileri olacağını söyledi. Eckardstein, Chamberlain'ın konuşmasını kutladı. Windsor ve Sandringham'ın keyfini yaşayan Kayzer bir telgrafla tebriklerini bildirdi. Holstein konuşmayı 'anlaşılmaz bir hata' olarak niteledi. Chamberlain'ın önerisini bu kadar çabuk olarak kamuoyuna açıklamasına şaşırmış ve konuşmayı, 'bir kabalık, istemeyerek de olsa bir kabalık' olarak tanımlamıştı. The Times, Sömürgeler Bakanı'nı ittifak' sözcüğünü kullandığı için kınadı ve Bay Chamberlain'ın neden Lord Salisbury'nin gayet iyi yürüttüğü konulara girdiğini merak etti.

Chamberlain, Alman Dışişleri Bakanı'nın, Windsor'da yaptıklarını sandığı anlaşma uyarınca 11 Aralık günü Reichstag'ta yapacağı konuşmayı bekliyordu. Chamberlain'ın beklentileri açıktı. Leicester'deki konuşmasından sonra Eckardstein'a şöyle yazmıştı: "Tanıştığıma çok memnun olduğum Kont Bülow... bir gün Birleşik

Devletler'i, Almanya ve İngiltere'ye bağlayan ortak çıkarlar hakkında bir şeyler söylemem hakkında bir arzusunu belirtmişti. Dünkü konuşmamın kendisini tatmin edeceğini umarım."

Bülow, Reichstag'ta Tirpitz'in İkinci Donanma Yasası'nı desteklemek için konuştu. Reich'in geleceğinin güçlü bir deniz gücünün güçlü bir askeri güce dayanmasına bağlı olduğunu söyledi. "Güçlü bir donanmamız ve güçlü bir ordumuz olmadan bizim için refah olamaz." Bülow ondan sonra bir deyiş yarattı: "Gelecek yüzyılda Alman milleti ya örs olacaktır ya da çekiç." Bülow'un konuşmasında bir ittifaktan, hatta İngiltere ile bir anlayış birliğinden söz edilmemişti. Dişişleri Bakanı Rusya'dan, Birleşik Devletler'den ve hatta Fransa'dan sıcak sözlerle bahsederken İngiltere'ye değinmeleri soğuktu. İngiltere İmparatorluk Almanyası'nın yükselmesine kıskançlık, hatta düşmanlık duyan çöküş halinde bir devlet olarak sunulmuştu; Reichstag kendisine saygı getirecek bir donanma için para vermediği takdirde bu devlet Almanya'nın hakkı olan kadere karşı çıkabilecekti.

Chamberlain, Bülow'un konuşmasını şaşkınlıkla okudu. Eckardstein'e, "Bülow'un bana davranışı hakkında başka bir şey söyleyecek değilim," diye yazdı. "İttifak konusu hakkındaki bütün görüşmelerin kesilmesini uygun görüyorum. Bunca çalışmanın boşa gittiğine üzülüyorum; ama kendim için de çok üzüntülüyüm. Her şey o kadar yolunda gidiyordu ve Lord Salisbury bile... İngiliz-Alman ilişkilerinin gelecekteki gelişmesine uyumlu bakmaya başlamıştı. Ama ne yazık ki, bu olmayacak bir şeymiş."

Bülow, Chamberlain'la Windsor'daki konuşmasını tümüyle göz ardi etmedi. Hatzfeldt aracılığıyla yaptığı hasarı onarmaya girişti. Büyükelçi, Chamberlain'a şunları vurguluyordu: "Reichstag'ta Kont Bülow'un içinde bulunduğu güç durum... muhalefetin silahı hükümetin İngiltere ile gizli siyasal anlaşmalar yapıp Almanya'nın gerçek çıkarlarını feda ettiğidir. Reichstag'taki saldırı o kadar şiddetliydi ki, Kont Bülow bunu göz önüne alıp konuşmasını ona göre hazırlamalıydı... Biz Prens Bismarck'ın dış politikada tek adam olduğu ve kamuoyunu dikkate almadığı zaman korkacak bir şeyi olmadığı günlerde değiliz artık. Şimdi Şansölye (Hohenlohe) bunu yapamaz ve Kont Bülow ise hiç yapamaz."

Windsor sonrası günlerde İngiliz hükümetinin görüşlerini ve özellikle

de güçlü Sömürgeler Bakanı ile hastalıklı Başbakan arasındaki bulanık ilişkiyi, Wilhelmstrasse için çözüp açıklığa kavuşturmak işi Hatzfeldt'e kalmıştı. Büyükelçi şöyle yazıyordu: "Chamberlain ile Arthur Balfour, Almanya'ya dost bir politikanın gerçek destekçileri olarak görülüyorlar. Lord Salisbury'ye ise olumsuz değilse bile, tarafsız bir rol veriliyor." Chamberlain'ın ittifak teklifinin, Başbakanı güç duruma düşürmek ve hatta devirmek için Salisbury aleyhtarı bir politik manevra olduğu hakkındaki Alman spekülasyonunu reddeden Hatzfeldt, Lord Salisbury'nin 'tükenmiş bir politik güç olarak görülmemesi' uyarısında da bulunuyordu. Hatzfeldt şu fikri ileri sürüyordu: "Bay Chamberlain konuşmasını yaptığında belki de Lord Salisbury'nin onayı cebindeydi veya Samoa krizinde olduğu gibi meslektaşlarının çoğunluğunun yardımıyla Başbakanı istediği yola getireceğini umuyordu." Büyükelçi, Chamberlain'ın nedenleri ne olursa olsun ve Bülow'un tutumuna ne kadar kızmış olursa olsun, Sömürgeler Bakanı'nın bir Alman ittifakına duyduğu ilginin henüz ölmediğini söylüyordu. Şu halde Holstein ve Bülow'un seçtikleri politika doğruydu: İngiltere'yi, eğer 'bize sömürge sorunlarında uyumlu bir tavır gösterdiği takdirde' bir gün bir Alman ittifakının olabileceğine inandırmak.

Boer Savaşı ve Boxer İsyanı

Kayzer henüz Windsor ve Sandringham'dayken, Güney Afrika'daki olaylardan dolayı İngiltere'nin bir müttefik olarak değeri hızla azalmaktaydı. Transvaal'ın savaşa hazırlandığı daha 1897 yılında belli olmuştu. Başkan Kruger, kardeş Boer Cumhuriyeti olan Orange Özgür Devleti'yle bir saldırma-savunma anlaşması imzalamıştı. Kruger, Boer olmayan Uitlander'lerden topladığı vergilerle Almanya'dan top ve Maxim tüfekleri almıştı. Yine Kruger, Joseph Chamberlain ve Sömürgeler Bakanı'nın Güney Afrika'daki temsilcileriyle görüşmeler yaparak Jameson Baskını için tazminat istemişti: 677.938 sterlin maddi ve 1 milyon sterlin 'manevi ve zihinsel tazminat.' Kruger, İngiliz ve diğer Uitlander'lere Transvaal'da beş yıl oturduktan sonra tüm medeni hakların verilmesi önerisini reddetmişti; bu süre on dört yıldı. Kruger 1882 Londra Anlaşması'nın da artık geride kaldığını ve İngiltere'nin Boer cumhuriyetlerinin dışişleri ve savunma politikaları üzerinde hiçbir hakkı olmadığını iddia ediyordu.

Görüşmelerin yürütülmesini Chamberlain'a bırakmış olan Lord Salisbury, Güney Afrika'da bir çatışma çıkmasından korkuyordu. Chamberlain'a, "Transvaal'la bir savaşın Avrupa politikası üzerinde çok zararlı bir etkisi olabilir," diye yazdı. Chamberlain bu düşünceye karşı çıktı ve 'Kruger'in bir topun ağzını görmüş bir insan olmadığını' söyleyerek Kabine'yi bir güç gösterisine ikna etti. Chamberlain, ağustosta Boer hükümetini 'saatteki kumların azalmaya başladığını' söyleyerek uyardı. Kruger buna yanıt olarak İngiltere'nin ülke üzerindeki egemenlik hakkını reddetti. İngiliz Kabinesi Cape Sömürgesi ve Natal'daki az sayıdaki İngiliz birliklerine takviye olarak bir süvari alayı, bir piyade alayı ve iki top bataryası gönderdi. Kruger, Transvaal sınırlarındaki İngiliz birliklerinin çekilmesini ve 1 Haziran'dan sonra Güney Afrika'ya gelen İngiliz güçlerinin gemilere bindirilerek memleketlerine gönderilmelerini istedi. Savaş tehdidinde bulunan bu ültimatom reddedildi. Boer süvarileri 11 Ekim'de Cape Sömürgesi, Natal ve Bechuanaland'a baskınlar yaptı. Kimberley, Mafeking ve Ladysmith kentleri kuşatıldı. General Sir Redvers Buller komutasındaki bir İngiliz ordusu 15 Aralık'ta Ladysmith'i kurtarmak için harekete geçti, Colenso'da yenilerek ölü ve yaralı bin yüz kayıp verdi. Ayni hafta içinde Stormberg ve Magersfontein'da da İngiliz saldırıları püskürtüldü. Bu günler İngiltere'de 'Kara Hafta' olarak anıldı. Kraliçe Victoria milli sıkıntıyı paylaşmıyordu. Windsor'a

kendisine rapor vermeye gelmiş olan Arthur Balfour'a, "Evimde depresyon istemem. Biz yenilgi olasılığıyla ilgilenmiyoruz," dedi. Lord Salisbury kamuoyu önünde Sömürgeler Bakanı'nı destekliyorsa da, yakınları arasında 'Joe'nun Savaşı'ndan söz ediyordu.

Avrupa İngilizlerin aldığı yenilgilerden memnundu. Bülow, 26 Aralık 1899'da Hatzfeldt'e, "Alman askeri uzmanlarının büyük bir çoğunluğu, Güney Afrika savaşının, İngilizlerin kesin bir yenilgisiyle sonuçlanacağına inanıyorlar," diye yazdı. Herbert Bismarck, İngilizler aleyhine dönmüştü: "Güney Afrika sorunu... İngiliz İmparatorluğuna ölüm darbesi indirecektir; bence İngiltere kendi yağları içinde boğulmaktadır ve artık ağır bir yorgunluğa gelemez." İngiliz Büyükelçisi Paris'ten, 'Fransız basınının çirkin dili ve utanmaz yalancılığı'nı bildiriyordu. St. Petersburg'dan gelen haberlerde Rus sosyetesinin ve gazetelerinin 'olağanüstü' düşmanlığı dile getiriliyordu.

Dayısının Noel'ini kutlayan Kayzer, dileklerinde şiirsel bir dil kullanıyordu: "Ne kara haber ve keder dolu günler bunlar... Cesaret ve kararlı kahramanlık göstererek ölen ya da yaralanan kahraman subaylar ve erler! Bu yıl ne kadar çok yuva kedere boğulacak ve ne çok insan bu kutsal neşe ve barış günlerinde ruhen ve bedenen istirap çekecek! Ne büyük bir kan kaybı oldu ve daha da olacak... Yavaş yavaş öğrendiğimiz kayıplarınız bizi şaşırttı... özellikle de Highlander alayının kayıpları... benim askerlerim onlara hayrandırlar... Beyaz adamın beyaz adamı öldürmesini zencilerin uzun zaman seyretmesi doğru değildir; genelde beyazlara saldırmayı uygun görebilecekleri düşüncesi insanın kanını donduruyor."

Wilhelm birkaç hafta sonra dayısına Güney Afrika'da yenilgiyi kabul etmenin utanılacak bir şey olmadığını yazdı. "Geçen yıl İngiltere ile Avustralya arasındaki büyük kriket maçında İngiltere yenilgiyi sessizce, rakibinin üstünlüğünü centilmence tanıyarak kabul etmişti." Prensin yanıtı sert oldu: "Korkarım ben senin fikirlerini paylaşamıyorum... özellikle Boer'lerle olan çatışmamızı geçen yıl kaybettiğimiz kriket maçına benzetmeni. Britanya İmparatorluğu, senin de çok iyi bildiğin gibi, Güney Afrika'da var olma ve üstünlük mücadelesi vermektedir. Bu nedenle sonunda muzaffer çıkmak için elimizden gelen çabayı göstermeliyiz."

Kayzer benzetmesini dayısına bir başka mektubunda şöyle

savunuyordu: "Son paragrafım... sizi öfkelendirmiş sanırım. Ama bu konudaki kuşkularınızı giderebilirim sanırım. Futbol ve kriket maçları benzetmesi size benim, İngiliz ordusu yenildiğinde ya da belirli bir zamanda düşmanına üstün gelemediğinde İngiliz prestijinin tehlikede olduğunu ya da kaybolduğunu söyleyenlerden biri olmadığımı göstermek için yapılmıştı. Tanrı korusun! Büyük Britanya, Kuzey Amerika'da İsyancılarla ve Fransızlarla kahramanca çarpışıp yenilmiş, ama sonra da dünyanın en büyük Devleti olmuştur! Donanması zarar görmediği için Denizler Hâkimi olmuştur! Ben Afrika'daki bir iki kaybı umursamıyorum bile. Ama Donanma top, subay ve mürettebat bakımından en üstün durumda olmalıdır. Tanrı ona ikinci bir Trafalgar sağlasın! Donanmaya şans ve Tanrı yardımı dileyecek ilk kişi ben olacağım!"

1900 Ocak ayı ortalarında Bundesrat, Herzog ve General adlı üç Alman şilebi, Boer'lere tüfek ve top taşıdıklarından kuşkulanılarak İngiliz gemileri tarafından Afrika'nın doğu kıyısı açıklarında durduruldular. Yapılan aramadan sonra ikisi hemen serbest bırakıldı, ancak Bundesrat daha iyi bir araştırma yapılabilmesi için Durban'a getirildi. Şilepte silah bulunmadı. Haber Berlin'e ulaştığında protestolar, özür dilenme istekleri, tazminat istemleri ve bir daha böyle bir şey olmaması için garanti istekleri gazeteleri doldurdu. Tirpitz bu andan yararlanarak böyle bir milli ayıbı ancak güçlü bir donanmanın önleyebileceğini söyledi; bu olaya karşı verilecek yanıt 1898 İnşa Programı'nın iki katına çıkarılmasıydı. Lord Salisbury, Alman protestolarını fazla bir kaygı duymadan karşıladı. Holstein, Eckardstein'a çektiği telgrafta (Hatzfeldt'in yokluğunda yine Alman Büyükelçiliği'nin başındaydı), 'Kayzer'in perşembe gününe kadar kesin bir yanıt alınması için oradan birinin kırk sekiz saat içinde gönderilmesini düşündüğünü' bildirdi. Diplomatik ilişkilerin koparılması tehdidi yapılıyordu. Eckardstein bunun işe yaramayacağını söyledi: "Lord Salisbury, Kayzer'in yöntemleriyle hakarete uğradığını kabul ettiği diğer olaylarda olduğu gibi yanına yanaşılmaz oldu." Eckardstein'a göre kendisinin Dışişleri Bakanlığı'nda Başbakan'ı ziyaret etmesiyle bu kriz çözüldü. Burada konu, Güney Afrika yakınlarında bir Alman gemisinin on sekiz büyük sandık İsviçre peyniriyle yakalanması şakasına dönüştürüldü. Lord Salisbury gülmeye başladı ve şilep ültimatomu barışçı bir çözüme kavuştu.

[Eckardstein, Lord Salisbury'ye gitmeden önce İsviçre Büyükelçisi'yle konuştu, Büyükelçi kendisine peynirden söz etti ve bunu serbest bıraktırmak için elinden geleni yapmasını istedi. Eckardstein da bu küçük

konuyu kullanmaya karar verdi:

"Dışişleri Bakanlığı'na gidince Özel Sekreter'den şefinin Alman hükümetine karşı çok kızgın olduğunu ve kendisiyle konuşmanın kolay olmayacağını öğrendim. Lord Salisbury beni kabul ettiğinde kendisini çok sert ve mesafeli buldum. Bana 'Ne haber getirdin?' diye sordu. 'Korkarım, pek iyi haberler değil,' dedim. 'Çok ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıya olduğumuzu sanıyorum.' Salisbury gayet sert bir tavırla, 'Öyle mi? Neymiş bu?' dedi. Ben söze devam ettim: 'Evet, eğer hemen bir şeyler yapılmazsa bir ultimatoma hazır olmalısınız İsviçre hükümetinden.' Şaşkınlıkla yüzüme bakıp, 'İsviçre hükümeti mi? Ne demek istiyorsunuz?' dedi. Ben, 'İsviçre Büyükelçisi bana eğer mallar (peynir sandıkları) hemen bırakılmazsa kırk sekiz saat içinde bir ültimatom bekleyebileceğinizi söyledi; eğer o zaman da bu işin gereğine bakmazsanız, sonuçlarına katlanacaksınız. Bunun üzerine Lord Salisbury'nin yüzü yumuşadı, gülmeye başladı. 'Arkadaşınız İsviçre Büyükelçisi'ne Kraliçe'nin hükümetinin bu konuya dostça yaklaşmayı yeğlediğini söyleyebilirsiniz,' dedi."]

1900 ilkbaharı gelince İngiltere'nin Güney Afrika'daki askeri durumunda da bir düzelme oldu. Hindistan kahramanı Lord Roberts'la Sudan kahramanı Lord Kitchener, Sir Redvers Buller'in yerini almışlardı. Güney Afrika'daki İngiliz ordusu 25.000 kişiden 250.000 kişiye çıkmıştı. Boer'ler geri püskürtülmüştü ve birlikler, kuşatılmış Ladysmith ve Mafeking kentlerine yaklaşıyorlardı. Kayzer şimdi anneannesinin ordusunun başarısıyla gurur duyduğunu söylemekteydi.

[Wilhelm kendisine, bozguna uğrayan Boer'leri kurtarmak için bir şeyler yapması çağrısında bulunan genç Hollanda Kraliçesi Wilhelmina'ya başka bir yüzünü göstermiştir. Wilhelmina'nın ricalarını geri çevirerek şöyle diyordu: "Dünya düzeninin yüksek yargıcı olarak Tanrı'ya inananlar, Onun hiçbir şeyi gözardı etmediğini ve adaletsizliği acımasız bir şiddetle cezalandırdığını bilirler... Bu nedenle güçlü bir Alman donanmasının denizlere açılması kıtadaki Hollandalı-Frisian ırkı için olduğu kadar dünya barışı için de önemlidir... O zamana kadar Sessizlik ve Çalışma."]

Kayzer, Galler Prensi'ne kışın Rusların İngiltere ile Boer Cumhuriyeti arasında bir Rus-Alman arabulucuğu teklifini reddetmiş olduğunu bildirdi. Prens de şu yanıtı verdi: "Azizim William, bize her fırsatta gösterdiğin sadık dostluğu İngiltere'de hepimizin ne kadar takdir ettiğini asla tahmin edemezsin." Johannesburg 31 Mayıs'ta, Pretoria 5

Haziran'da düştü. Cumhurbaşkanı Kruger trenle gittiği Lourenço Marques'den bir vapura binip Avrupa'ya gitti ve yatalak karısıyla Güney Afrika'yı bir daha dönmemek üzere terk etti. Savaş sona ermiş görünüyordu. Kraliçe ağustosta şu açıklamayı yaptı: "Ordularım istilacıları geldikleri sınırın ötesine püskürttü ve düşmanın iki başkentiyle topraklarının büyük bir bölümünü işgal etti." İngiltere eylülde Transvaal'ı ilhak etti. Lord Roberts ortalığı derleyip toplamayı Kitchener'a bırakıp İngiliz Ordusu Başkomutanı olmak üzere memleketine döndü.

Pretoria'nın düştüğü, 6 Haziran 1900'de Balmoral şatosunda Kraliçe'ye bildirilmişti. Çanlar çaldı, şeref kıtası havaya ateş etti ve Krallık Bayrağının yanına İngiliz bayrağı çekildi. O gece Highlander birliği gaydacılar eşliğinde şatoya yukardan bakan Craig Gowan Tepesi'ne çıkıp büyük bir ateş yaktı. Kutlamaları şatonun bahçesinden izleyen Kraliçe kadehini İngiliz ordusunun başarısına kaldırdı, Highlander'ler dağdan inerek sarayın bahçesinde dans ettiler. Kutlama hep bir ağızdan söylenen "Tanrı Kraliçe'yi Korusun" marşıyla sona erdi.

Aynı gün The Times 'ÇİN'DE KARIŞIKLIK' başlığı altında iki İngiliz misyonerinin Boxer'ler olarak tanınan bir Çinli grup tarafından öldürüldüğünü bildiriyordu.

Batılı Devletler altmış yıldır Çin'i parçalıyorlar, toprak kiralıyorlar, parçalar koparıyorlar, imtiyazlar elde ediyorlar ve büyük ülkeyi çeşitli etki alanlarına bölüyorlardı. Ülkeyi kuzeydeki Pekin kentinden ismen yöneten Mançu hükümeti bu çözülmeyi durdurmakta güçsüzdü. Yolsuzluğa gömülmüş olan Saray, Çin'in 350 milyon insanının politik kaderini yöneltecek irade ve güçten yoksundu. Çin ordusunda modern silahlar, merkezi bir komuta ve de savaşma isteği yoktu. Mançuların 16. yüzyılda gelip de Ming Hanedanı'nı devirmelerinden bu yana Çin bu kadar güçsüz olmamıştı.

İmparatorluğun kuzeyinde yaşayan Çin köylüleri 1900 bahar ve yazında işi ele aldılar. Hedefi Çin'i yabancılardan kurtarmak olan bir halk hareketi gelişti. Genelde yasalara boyun eğmeleriyle tanınan köylüler bellerine, başlarına, el ve ayak bileklerine kırmızı kurdeleler bağlayarak kılıçlarını, mızraklarını, eski tüfeklerini alarak atalarının binlerce yıldır işledikleri topraklardan ayrıldılar. Kendilerini yabancıların kurşunlarından koruyacağına inandıkları gizli büyüleri

vardı. Savaş çığlıkları 'Sha! Sha!' idi (Öldür! Öldür!"). Çince'de adları 'Erdemli Uyum Yumrukları'ydı. Dünya ise kendilerini Boxer'ler olarak tanıyordu.

Boxer'ler Semavi İmparatorluğu'nun maddi ve manevi kirlenmesine karşıydılar. Ülkenin boyunca uzanan yabancı demiryolları köylüleri topraklarından ediyor, kutsal mezarları kirletiyordu. Yolcu ve yük taşıyan trenler binlerce gemici ve arabacıyı işsiz bırakmıştı. Demiryolu boyunca uzanan telgraf telleri rüzgârda titreşip öttükçe havanın ruhlarını rahatsız ediyordu. Hepsinden de kötüsü, ateşli ilahileri, din değiştirme saplantıları ve geleneksel Çin inançlarıyla ettikleri alayla Hıristiyan misyonerlerdi. Ve yabancı barbarlardan daha kötü olanlar da bu inançları kabul ederek yurttaşlarına ihanet etmiş olan Çin Hıristiyanları'ydı.

Boxer İsyanı'nın nedeni Almanya'nın, Sarı Deniz'deki Şantung Eyaletinde Tsingtao kentiyle Kiaochow Körfezi'ni almasıydı. Çin kıyılarında bir deniz üssü ve bir ticaret limanı isteyen Kayzer, 1897'de iki Alman misyonerinin öldürülmesini bahane ederek bu bölgeyi doksan dokuz yıllığına kiralamıştı. Alman yöneticiler Prusyalı becerikliliğiyle eyaleti Asya'da bir Almanya'ya çevirmeye başladılar. Tsingtao temiz ve düzgün sokakları, Asya'nın en iyi birasını üreten Alman bira fabrikasıyla Alman mimarisinin bir kenti oldu. Almanca sokak yazıları, (çoğu Çince okuyup yazamayan) köylüleri, Alman yasa ve kurallarına uymaya çağırıyordu. Çin halkının en atılganlarından olan Şantung köylüleri bu becerikli yabancılara karşı hemen direnişe geçmişlerdi. Köyleri toptan imha etmek üzere gönderilen Alman ceza birlikleri köylüleri çileden çıkartıyordu. 1898 sona ermeden Boxer'ler ortaya çıktı. İlk kurbanları yerli Hıristiyanlardı. 31 Aralık 1899'da Şantung'taki İngiliz misyoneri S. M. Brooks öldürüldü. Katilleri yakalandi ve kafaları kesildi, ancak merkezi hükümet Boxer örgütlerini bastırmak hatta kınamaktan bile dikkatle kaçındı.

1900'de Çin'in merkezi hükümeti gerçekte ufak tefek, acımasız ve hırslı bir kadın olan dul İmparatoriçe Tz'u-hsi'ydi. Birçok hadımağasi tarafından korunan İmparatoriçe, ülkeyi Yasak Kent'in duvarları ardından yönetmekteydi. Muhafız Birliği'nden bir subayın kızı olarak 1836'da dünyaya gelen Tz'u-hsi güzel bir genç kız olmuş ve İmparator Hsien-feng'in haremine Üçüncü Sınıf Odalık olarak alınmıştı. Kız, İmparator'un gözdesi olup ona bir erkek evlat doğurmuş ve oğlu babasının yerine geçmişti. Yirmi altı yaşında Naip olan Tz'u-hsi

rakiplerine karşı acımasızca davranmıştı. Bunlardan biri olan Su Shun adındaki bir memur, bir İmparatorluk fermanına konu olmuştu: "Su Shun'a gelince, organlarının koparılma cezasını hak etmiştir.

Ancak bu ağır ceza konusunda karar veremediğimiz için kendisini kafasının kesilmesine mahkum ediyoruz." Oğlu devleti yönetecek yaşa gelince Tz'u-hsi onu sefahat alemine alıştırarak yaşamını kısa kesti. İmparatorun yerine geçen genç yeğeninin döneminde de Naip Tz'u-hsi'ydi. Bu genç de reşit olunca İmparatoriçe 1898'de onu hükümet darbesiyle devirdi. Tz'u-hsi 1900'de altmış dört yaşında olmasına karşın bazı törenlerde kendisini gören Batılı kadınlar en az yirmi yaş daha genç gösterdiğini söylemişlerdi.

Tz'u-hsi yabancıların Çin'e yaptıklarından hoşlanmıyordu. Hukümdarlık ettiği kırk yıl içinde onların imparatorluğunun limanlarını çaldıklarını, kendisine eşitliksiz anlaşmalar zorladıklarını, ticareti ele geçirdiklerini ve Canavar Tahtı'nı küçük düşürdüklerini görmüştü. Çin ordusu bunlara engel olamıyordu. İmparatoriçe şimdi Boxer'lerin kendi askerlerinde eksik olan cesaret ve ateşliliği gösterdiklerini görmekteydi. 8 milyon 'ruh askerleri' ile Boxer'ler belki de Batılı orduları ve donanmaları yenebilirlerdi. Bu umuda kapılan İmparatoriçe ordularının taşradaki Boxer isyanlarına engel olmamalarını emretti. Boxer'ler daha sonra Pekin'e girdiklerinde İmparatoriçe askerlerinin onlara katılmalarını emretti. Tüm yabancıların ve tüm Çin Hıristiyanları'nın imha edilmesini istiyordu. Elçilikler kuşatıldığında yabancılar için, "Yabancılar tavaya atılmış balıklar gibiler," demişti.

Mançu İmparatorluğu'nda yabancı etkinliğinin merkezi, Pekin'deki Elçilik Mahallesi'ydi. Sayısız sokakları, tek katlı gri boyalı küçük evleri ve açık pazar yerleriyle büyük kentin ortalarında olan Mahalle bir iki kilometre karelik bir bölüm oluşturmaktaydı. Bu küçük ve tahkim edilmemiş bölgede dokuz Avrupa devletinin, Birleşik Devletlerin ve Japonya'nın diplomatik temsilcileri yaşardı. Bunlar da içlerinde bölünmüşlerdi; İngiliz ve Japonlar, Kuzey Çin'in tümünü ilhak etmeye hazır gibi görünen Ruslara güvenmezlerdi; Çin topraklarında gözü olmadığını bağıra çağıra söyleyen Amerikalılardan ise hiç kimse hoşlanmazdı ancak yabancılar Mançu Sarayı'na karşı tek vücut halinde hareket etmekteydiler. Çin hükümetine gönderilen kolektif belgeler sadece 'Le Corps Diplomatique' diye imzalanırdı.

1900 baharında Kordiplomatiğe sadece kötü haberler geliyordu. Doğa, Kuzey Çin'de bir anarşiyi kışkırtmaktaydı. İki yıl üst üste hasat kötü geçmişti ve açlık giderek yayılıyordu. O baharda Sarı Nehir taştı; sonra sular çekildi ve bir daha yağmur yağmadı. Aç ve umutsuz olan köylüler Boxer'lere kulak vermeye başladılar. Pekin'e taşradan gelen haberlerde köylerin yandığı, Çin Hıristiyanları'nın ve yabancı misyonerlerin öldürüldüğü bildiriliyordu. Mayısta korkuya kapılan misyonerler, mühendisler, madenlerde ve demiryolu inşasında çalışan işçiler akın akın Pekin ve Tientsin'e dolmaya başladılar.

24 Mayıs'ta altmış konuk, Kraliçe'nin seksen birinci doğum günü şerefine İngiltere Büyükelçiliği'nde bir yemeğe çağırılmıştı. Diplomatlar şampanyalarını yudumlayarak ağaç dallarına asılı fenerlerin 1şığında Elçilik tenis kortunda dans ediyorlardı. Bu son eğlence gecesi olacaktı. O gecenin ev sahibi İngiliz Büyükelçisi Sir Claude MacDonald dört gün sonra Elçiliklerin tehlikede olduğuna karar verdi. 176 kilometre ötedeki Pei-ho nehrinin ağzında demirlemiş olan on yedi savaş gemilik Müttefik filosundan güvenliklerinin sağlanmasını istedi. 31 Mayıs'ta 337 yabancı denizci ve deniz piyadesi kıyıya çıktılar, trene binip o gece saat sekizde Pekin'e geldiler. Birkaç gün sonra 89 Alman ve Avusturya deniz piyadesi de onlara katıldı.

Yabancı askerlerin gelmesi tehlikenin yaklaştığı duygusunu dağıtamamıştı. 9 Haziran'da Avrupa ayrıcalığının sembolü olan Pekin Hipodromunun tribünleri ateşe verildi ve alevler arasında bir Çin Hıristiyanı diri diri yakıldı. İki gün sonra Japon Elçiliğinden Kâtip Sugiyama tren istasyonundan dönerken küçük arabası bir grup Boxer tarafından durduruldu. Boxer'ler kalabalığın takdirleri arasında adamı arabadan indirip kafasını kestiler, sonra da kalbini çıkardılar. Yerli Hıristiyanlara saldırılar sıklaştı. The Times muhabiri 'korkunç şeyler gördüğünü, kadın ve çocukların parçalandıklarını, erkeklerin burunları ve kulaklarının kesilip gözlerinin oyulduğunu' yazıyordu. Almanya'nın Çin Büyükelçisi Baron Klemens von Ketteler, 20 Haziran'da bir tahtırevanla Çin Dışişleri Bakanlığı'na gitmek üzere yola çıktı. Yolda bir hükümet askeri -Boxer değil-kaldırımdan inip yanına yaklaştı, silahını Baron'un kafasına uzatıp ateş ederek adamı öldürdü. O öğleden sonra Elçiliklerin elli beş gün sürecek kuşatılması başladı.

Yabancılar mahallesinde üç bin kişi vardı. Bunlardan iki bini sığınma

hakkı verilen Çin Katolikleri ve Metodistleriydi. 400 yabancı erkek, 147 yabancı kadın ve 76 yabancı çocuk vardı. Bunları savunan 409 yabancı askerin üç makineli tüfekleriyle dört küçük topları bulunuyordu. Su boldu, sadece İngiltere Elçiliği bahçesinde beş kuyu vardı. Buğday, pirinç ve diğer yiyecekler yeterliydi, Yarış Haftası için getirtilen 150 at da eti sağlayacaktı. Sir Claude MacDonald hem askeri garnizonun hem sivil halkın komutasını ele aldı, her elçi ismen de olsa kendi milletinin askerlerine komuta ediyordu. Ayrı milli bölgeler ve barikatlardan mesajlar diplomatik dilde gönderiliyordu: "Veuillez agreer, M. le Ministre, l'assurance de ma très haute consideration." *[*Bu vesileyle en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.]

Çin saldırısı Elçiliklerin savunma hattını oluşturan duvarlar ve barikatlara düzensiz atılımlar biçiminde gelişiyordu. Çinliler ayrıca Almanya'dan satın aldıkları iki modern Krupp topunu sürekli kullanıyorlardı. (Kuşatmadan sonra yardıma gelen birlikler Çin ambarlarında, hâlâ sandıklarında olan düzinelerce Krupp topu daha buldular. Bunlar kullanılsaydı bombardıman Elçilik savunmalarını kısa bir sürede yıkabilirdi.) Kuşatma devam ederken kırmızı kuşaklı Boxer'lerin yerine düzenli Çin ordusu askerleri geçti. Mahallede cephane azaliyor, yaşam koşulları ağırlaşıyor, sıcaklık 40 dereceye yükseliyordu. Her tarafta cesetlerden ve hayvan leşlerinden yükselen ağır bir koku vardı. Çinlileri tanıyan ve seven bir Avrupalı profesör, kuşatmanın ilk günlerinde hatları aşıp karşı tarafa geçmişti. İşkence gören adamın kafası kesildi ve başı barikatlardaki Avrupalıların görmesi için bir sırığa geçirildi.

Kuşatmadakilerle dış dünyanın ilişkisi kesilmişti. Kâtip Sugiyama'nın öldürülmesinden sonra Taku'daki Müttefik Filonun Başkomutanı Tümamiral Sir Edward Hobart Seymour, İngiliz ve diğer yabancı askerlerden oluşan bir güçle Tientsin'den yola çıkmıştı.

[Daha sonra I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Büyük Donanmasının Başkomutanları olacak olan Albay John Jellicoe ve Yarbay David Beatty de Seymour'un seferine katılmışlardı. Her ikisi de yaralanmıştı, Jellicoe'nun yarası çok ağırdı.]

Seymour'un iki bin kişilik birliği, beş trenle Tientsin ile Pekin arasındaki 144 kilometrenin yarısını tamamlamışken trenlere ve demiryoluna yapılan saldırılar kendisini durmak zorunda bıraktı. Boxer'ler ölüme aldırmadan Seymour'un makineli tüfeklerine ve sahra toplarına karşı dalgalar halinde saldırıyorlardı. Seymour, Elçilikleri

kurtaramayacağını anladı; talihi varsa ancak kendi birliğini kurtarabilirdi. Şimdi yirmi bin Çinli tarafından kuşatılmış olan Tientsin'e dönmeye çalıştı.

Dış dünya Pekin'de olanlardan yaklaşık sekiz hafta hiç haber alamadı. Tüm telgraf hatları kesilmişti. Haziran sonunda Seymour'un birliği çarpışarak Tientsin'e döndü ve diğer Müttefik güçler Taku kalelerine saldırıp o kentin kuşatmasını kaldırdılar. Ancak 13 Haziran'dan beri Elçiliklerden hiçbir haber alınamamıştı. 29 Haziran'da bir kurye acı haberi getirdi: "Durum umutsuz. Çabuk olun." İngiltere'de Çin konusu Boer savaşını manşetlerden indirmişse de, bildirilecek hiçbir haber yoktu. Söylentiler artıyordu. Daily Mail'in Pekin muhabiri 16 Haziran'da 'PEKİN KIYIMI' manşetiyle Pekin'deki tüm yabancıların öldürüldüğünü bildirdi. Yazarın anlattığına göre ayın altısı gecesi büyük bir saldırı sonunda cephaneleri tükenen savunucular, ezilerek geçilmişti. Tüm kurtulanlar 'en vahşi bir şekilde kılıçtan geçirilmişlerdi.' Bazı kimseler Çinliler gelmeden karılarını ve çocuklarını öldürebilmişlerdi. İki hafta süreyle bu haberi yalanlayacak bir şey olmadı; Lord Salisbury, Kraliçe'ye "Pekin'den gelen haberlerin dehşetini abartmak olanaksız" diye yazdı. Ama sonra kuşkular başladi ve St. Paul Katedrali'nde programlanan yas ayini yeni bir haber gelene kadar ertelendi.

Pekin'dekiler henüz sağdılar ve sadece pirinç ve at eti yiyorlardı. İtalyan topunun sadece on dört mermisi kalmıştı. Çinliler on top getirmişlerdi. Dünyanın çeşitli yerlerinden asker nakliye gemileri Sarı Deniz'e doğru yol almaktaydılar. Temmuz sonunda sekiz milletten 25.000 yabancı asker Tientsin'de toplandı ve başlarına Rus Başkomutanı General Lineviç getirildi. Yeni birlik 5 Ağustos'ta Pekin'e doğru yola çıktı. Yolculuk dokuz gün sürdüyse de, ayın on dördünde İngiliz ve Japon birlikleri kente girdiler, mahalleye erişip kuşatmayı kaldırdılar. Altmış altı yabancı ölmüş ve 150'si yaralanmıştı. İmparatoriçe ile maiyeti Çin'in batısına kaçtılar, Boxer'ler ve İmparatorluk ordusu eriyip gitti ve kent halkının dörtte üçü kırsal alana kaçtı. Kentte kalanlar, yeni gelen askerler, hatta bir süre önce kuşatma altında olan siviller yağmaya başladılar. Yardıma gelen birliğin bir İngiliz subayı daha sonra şöyle diyecekti: "(İngiltere Büyükelçisinin karısı) Lady MacDonald da Pekin'deydi ve kendini yağmaya kaptırmıştı."

Kayzer II. Wilhelm haklı bir öfke içindeydi. Bülow'a, "Pekin yerle bir

edilmeli," dedi. Wilhelm bu yeni intikamcı melek rolünden çok mutluydu; Sarı Tehlike'ye karşı Hıristiyanlığın temel direğiydi. Bülow'a, "Şimdi yaşamak bir zevke dönüştü," diyordu. Bülow daha sonra, "Onu Çin olayının başlangıcındaki kadar heyecanlı görmemiştim," diye yazacaktı. Kayzer, Wilhelmshaven'de 2 Temmuz'da yaptığı bir konuşmada Boxer isyanını 'küstahlıkta benzeri görülmemiş... vahşeti dehşet verici...' olarak tanımlamış ve 'örnek olacak ceza ve intikam' istemiştir. Wilhelm Şansölye'ye ya da Dışişleri'ne danışmadan otuz bin kişilik asker ve deniz piyadesinin denize açılmaya hazır olmalarını emretti. Daha ilk baştan bu askeri operasyonun kendisinin imparatorluk yetkisine girdiğini açıkça söylemişti. Çin seferi 'Dışişleriyle ilişkili olmayacak' ve 'at sırtından' yönetilecekti.

Wilhelm 27 Temmuz'da Çin'e gitmek üzere hazırlanan ilk birliği denetlemek üzere Bremerhaven'e gitti. Orada Bülow'un 'bu dönemin ve belki de kendisinin en kötü ve zararlı' diye nitelediği konuşmasını yaptı. Kayzer şöyle bağırıyordu: "Askerler, kurnaz, iyi silahlı ve zalim bir düşmanla karşılaşacağınızı bilmelisiniz! Onunla savaşın ve onu yenin! Kaçmasına fırsat vermeyin! Tutsak almayın! Elinize geçtiği anda öldürün onu! Bin yıl önce Hunlar ve Attila bugün hâlâ efsanelerde çınlayan bir ad yapmışlardı, Almanların adı da Çin'in bin yıl sonraki tarihinde aynen onlar gibi anılsın!..." Hohenlohe ve Bülow da oradaydılar ve yaşlı Şansölye, İmparator'un söylevini dinlerken üzülmüştü. Bülow'a dönerek, "Ben bunu Reichstag'a anlatamam, sen mutlaka bir şeyler yapmalısın," dedi. Bülow basına, konuşmanın düzeltilmiş kopyalarını dağıttığı halde muhabirlerden biri asıl metni ele geçirmişti; Kayzer'in sözleri çok geçmeden tüm dünyada yankılanıyordu. Wilhelm, Bülow'un yapmaya çalıştığı şeyi öğrenince, "En iyi yerlerini çıkartmışsın," diye şikâyet etti. Bülow, İmparator'a kendine hâkim olması için yalvardı. Bu tür demeçlerin Almanya'nın düşmanları tarafından Almanya'nın bir barbarlar ülkesi olduğunu göstermek için kullanılacağını anlattı. Wilhelm eleştiriyi kabul etti ve Bülow'un ellerine sarıldı. "Benim iyiliğimi düşündüğünü biliyorum, ama ben benim ve değişemem," dedi.

Kayzer kendi kendine bir ödül vaat etmişti: Uluslararası güce bir Alman subayının komuta etmesini istiyordu. Ağustos başlarında Çin'de ya da Çin yolunda binlerce Müttefik askeri vardı ve bunları koordine edecek bir komutan gerektiği ortadaydı. Tümamiral Sir Edward Seymour, Kayzer'in bilgisi olmadan Pekin'i kurtarma çabasına girişmiş ve başarısız olmuştu; yine Wilhelm'in onayı olmadan General Lineviç

kentin kuşatmasını kaldıracak olan kuvvetlerin komutanlığına getirilmişti. Wilhelm, yine de kendisine öncelik tanınmasını istiyordu. Kayzer, Çin'deki Alman elçisinin öldürülen en kıdemli diplomat olması nedeniyle Almanların intikam almakta önceliklerinin hakları olduğunu iddia ediyordu. Hatzfeldt, Lord Salisbury'yi görmeye gitti. Salisbury, her ne kadar mantıksız da olsa, 'bir yabancının komutanlığını kabul etmemenin' bir İngiliz karakteristiği olduğunu söyledi. Dışişleri'nin baskısıyla Eckardstein ikinci bir girişimde daha bulundu. Salisbury bu kere kabul etti; İngiltere hâlâ Boer savaşıyla uğraştığından komutanlığa bir İngiliz'in getirilmesini istemiyordu; Çin'de bir Rus generali olasılığı da hiç çekici değildi. Wilhelm bundan sonra Çar'a bir telgraf çekti: "Üzerinde konuşmaya değer birlikler Rus, Alman ve Japon birlikleri olacaktır. Bir Rus'un Başkomutanlığa getirilmesini arzu eder miydiniz? Yoksa benim generallerimden birini mi tercih ederdiniz? Eğer öyle ise, Feldmareşal Kont Waldersee'yi emrinize veriyorum." II. Nikola, Wilhelm'in teklifinin altında ne yattığını görebiliyordu. "Kont Waldersee'nin seçimini onalıyorum," diye bildirdi. "Kendisini iyi tanırım; gerçekten de en yetenekli ve deneyimli generallerinizden biridir ve Rus ordusunda da saygı görür. Ona tam olarak güvenerek... askerlerimi emrine veriyorum." Kayzer, 7 Ağustos'ta General Kont Alfred von Waldersee'ye bir telgraf çekip atandığını bildirdi.

Waldersee, Amerikalı bir karısı olan, iktidar düşkünü politik bir generaldi. Karikoca, genç Prens Wilhelm'e çok eskiden beri yakın olmuşlardı. Çok dindar olan kadın purolara, kaba konuşmalara ve şehveti öne çıkaran sanatlara karşıydı. Wilhelm'in babası Veliaht Prens Friedrich'in kanserden ölmek üzere olduğunu öğrenince tam bir soğukkanlılıkla, "Her şey ne kadar da iyi gidiyor. Hepimiz umutla Wilhelm'e bakıyoruz..." demişti. Wilhelm'in İmparator olmasından üç ay sonra Waldersee, Bismarck'ın üç savaşının kahramanı olan ve yetmiş üç yaşında artık at sırtında oturamayan Helmuth von Moltke yerine Genelkurmay başkanlığına getirildi. Waldersee yeni Kayzer'le ilişkilerini geliştirmek için Wilhelm'den Feldmareşal rütbesini kabul etmesini istedi. Wilhelm buna çok sevindi ve ondan sonra askeri geçit törenlerinde altın Mareşallik asasını keyifle taşıdı.

Ordunun manevralarında Wilhelm'in askere komutanlık etmek istemesi Waldersee'nin başına dert olmuştu. Kayzer'in babası gibi gerçek savaş deneyimi yoktu. Manevralarda görkemli piyade saldırıları ve kitle halinde süvari saldırılarını yeğlerdi ki, bunlar savaşta intihar demekti. Waldersee, Silezya'daki 1890 manevralarında

otuz bir yaşındaki İmparator için şöyle diyordu: "Çok huzursuz, oradan oraya koşuyor, cephenin çok önüne çıkıyor, generallerine müdahale ediyor, çoğunlukla çelişkili sayısız emir veriyor ve danışmanlarına kulak asmıyor." Genelkurmay başkanı olarak manevraların ve hükümdarının eleştirisini yapmak ne yazık ki Waldersee'nin göreviydi. Waldersee zarif olmaya çalıştı ama İmparator'un yanlışlarını da büyük bir kalabalık önünde dile getirdi. Wilhelm önce şaşırmış, sonra hemen ciddileşmişti. Waldersee onun 'mazeret ileri sürmeye çalıştığını' söylüyordu. Waldersee bir süre sonra Genelkurmay başkanlığından alınıp Hamburg yakınlarında Altona'da Kuzey Bölge komutanlığına getirildi. İmparatorun gözünden düştüğü kesindi; Bülow, Wilhelm'in Waldersee'nin adının yanına 'hain' diye yazmış olduğunu gördü. 1898'de, artik emekliye ayrılmış ve Hanover'de yaşamakta olan Waldersee, yaz tatilinde Hohenzollern yatına davet edilecek kadar Kayzer'in gözüne girmişti. Wilhelm 1900'de askeriden çok diplomatik bir rol oynayacak bir Feldmareşala ihtiyaç duyunca Waldersee'nin itibarını iade etti. Çar ile Lord Salisbury, Asya'da bir Alman komutanını kabul edince, Kayzer de, Hohenlohe ve Bülow'a danışmadan Waldersee'yi atadı. Alman basını ona 'Dünya Mareşali' ünvanını vermişti. Waldersee, Pekin kuşatmasını kaldırması dışında kendisinden ne beklendiğini bilemiyordu. Holstein ile konuştuysa da, o da kendisine yardımcı olamadı. Dünya Mareşali şöyle yazıyordu: "Çinlileri cezalandırmanın ötesinde politikamızın belirli bir amacı olmadığını anladım. Kayzer'in Çin'in bölünmesi gibi bazı bulanık fikirleri vardı. Onun için en önemli şey dünya politikasında bir rol oynamaktı."

İmparator 18 Ağustos'ta Waldersee ile subaylarının veda ziyaretini kabul etti. Birkaç gün sonra da Müttefik birliklerin Pekin'i kurtardıkları ve Boxer'lerle Mançu Saray halkının kaçtıkları haberi geldi. Waldersee daha sonraları şöyle yazacaktı: "Bu, İmparator için büyük bir düş kırıklığı oldu. O, Pekin'e Müttefik saldırısının benim komutanlığımda yapılacağını ve Pekin'i ele geçirme şerefinin bana ait olacağını düşünmüştü." Kayzer çok öfkeliydi, Elçilikleri erkenden kurtararak İngiltere ve Rusya'nın 'bilerek' kendisine ihanet ettikleri fikrindeydi. Wilhelm, Alman seferinin yola çıkmasında ısrar etti ve Waldersee'ye, 'Donanma için paraya ihtiyacı olduğundan Çinlilerden çok büyük bir savaş tazminatı alması gerektiğini' söyledi.

Waldersee, Kuzey Alman Lloyd gemisi Sachsen'le yola çıktı ve Napoli, Süveyş, Kolombo, Singapur, Hong Kong ve Şanghay limanlarına uğradı. Bu limanların hepsi İngilizlerindi ve liman idareleri Dünya

Mareşali'ni on dokuz pare top atışıyla selamladılar. Waldersee, Singapur limanında Çin'e giden askerlerle dolu iki Fransız nakliye gemisine rastladı. Bunu Kayzer'e raporunda şöyle anlatıyordu: "Komutanlar olağanüstü saygılıydılar ve benim komutamda savaşmanın kendileri için bir onur ve zevk olduğunu bildirdiler... Limandan çıkıp Fransız gemilerinin kırk metre kadar açığından geçtiğimizde sayıları iki bini bulan denizciler hep birlikte selama durdular, bandoları Präsentiermarsch'ı ve sonra da Heil Dir im Siegerkranz'ı çaldılar. Ben de bunun üstüne Marseillaise'i çaldırdım ve hepsi bizi alkışladılar, subaylar tropik miğferlerini çıkartıp salladılar."

Waldersee ekim ortalarında Pekin'e geldi ve kente diğer yabancıların 'komik' ve 'saçma' buldukları bir giriş yaptı. Askerler kaz adımlarıyla yürüyorlardı ve başlarında geniş hasır şapkalar vardı: "Doğuda bir yaz ve sonbahar kampanyası için Berlinli bir terzinin uygun şapka fikri olmalı." Waldersee de Kara Kartal Nişanını göğsünden, Feldmareşal asasını da elinden ayırmıyordu. Waldersee sahra karargâhı olarak kullanacağı asbestten bir baraka da getirmişti, ama ortada savaş falan olmadığından İmparatoriçe'nin sarayına yerleşti; ancak kısa bir süre sonra saray yandı ve yangında Alman Kurmay Başkanı da öldü. Waldersee'nin Fransızlarla ilişkisi iyiydi. Kayzer'e şöyle yazıyordu: "Aralarında Faşoda olayından dolayı Fransa'da pek ünlü olan Yarbay Marchand'ın da bulunduğu çeşitli kurmay subaylarla yaptığım görüşmelerde bunlar Almanya'ya yakınlıklarını ve ordu duzenimize duydukları hayranlığı dile getirmişlerdir." Wilhelm çok memnun olmuştu. Feldmareşali şöyle yanıtladı: "Fransızlarla bizimkilerin iyi geçinmelerine çok memnun oldum. Birlikte yaşanılan seferler insanların arasında güçlü bir bağ yaratır. Askerler birbirlerini tanıyıp takdir ederler. Bizim er ve subaylarımızın bu başarılarını gören diğer uluslar da sistemimizin üstünlüğünü anlayacaklar ve bize karşı saldırgan bir tutum beslememeye özen göstereceklerdir."

Alman askerleri geldikten sonra yabancı askerlerin gördükleri şey, ardı kesilmiş olan ırza geçme ve yağmalama olaylarının yeniden başladığı oldu. Bir İngiliz subayı bu davranış karşısında şaşırmamıştı: "Kayzer'in uğurlama konuşmasında adamlarına böyle davranmalarını söylediği bildiriliyor. Askerler sadece onun emirlerini yerine getirmektedirler." Gerçekten de, Wilhelm'in 'Almanların adı da Çin'in bin yıl sonraki tarihinde anılsın' sözleri Waldersee'nin kulaklarında çınlıyordu. Feldmareşal, Ketteler'in öldürülmesinin intikamını almak için cezalandırma seferleri düzenliyordu. Savaş yoktu ama çok kan dökülüyordu. Kendi kadrosundan biri Waldersee'nin 'Pekin'in yüzlerce

kilometre çevresindeki bütün köylerin reislerinin öldürülmesini' istediğini söylüyordu. Çok geçmeden Kuzey Çin'in tümü Almanların haki üniformaları karşısında titremeye başladı. Waldersee adamlarının 'çok uzun vadeli öneme sahip moral bir etki yaptıklarını' iddia ediyor ve Berlin'e Krupp sahra toplarının üstün performansını bildiriyordu. Wilhelm Alman toplarının Çinli topçuların elinde de aynı etkinliği göstermesinden pek hoşlanmıyordu ama. Şanghay'dan Yangtze'deki Çin kalelerini bombardıman etmek üzere gönderilen gambotun en yeni Krupp topundan on yedi mermi yediğini duyunca Kayzer Fritz, Krupp'a öfkeli bir telgraf gönderdi: "Ben sarı şeytanlara karşı askerlerimi gönderdiğim sırada para kazanmanın zamanı değil."

[Alman Amiralliği bombardımanı Alman Dışişleri Bakanlığı'na şöyle açıklıyordu: "İmparatorluk Donanmasının Şanghay önlerinde haftalarca boş durması doğru olmazdı."]

Yabancı askerler köyleri yakıp reislerini öldürürken yabancı diplomatlar da Çinli yetkililerle Boxer'lerin yaptıkları için ödenecek savaş tazminatı pazarlığındaydılar. Sonunda Çin'in otuz dokuz yılda 67.500.000 sterlin (1900 kuruna göre 335 milyon dolar) ödemesinde anlaşıldı. Amerikalılar bu rakamın fazla olduğu inancındaydılar; Waldersee Amerika'nın 'kimsenin Çin'den bir şey almamasını istiyor' olduğunu söylüyordu. Anlaşma imzalandıktan sonra İmparatoriçe Tz'u-hsi Pekin'e döndü ve Müttefik askerler de memleketlerine dönmeyi düşünmeye başladılar. Rus Dışişleri Bakanlığı, Çin'deki bütün yabancı devletlere bir çekilme takvimi gönderdi. Kayzer çekilmek istemiyordu. Uzakdoğu'ya büyük törenlerle otuz bin asker göndermişti; ordu şeref kazanamayacak kadar geç varmıştı oraya ve elde edebilecek toprak yoktu; şimdi de otuz dokuz yıllık savaş tazminatının bir payından fazla bir şey alamadan döneceklerdi. Oysa Ruslar sadece Uzakdoğu topraklarına ve Port Arthur'a çekileceklerdi ki, buradan Canavar Tahtı üzerinde etkilerini sürdürebilirlerdi. Fransızlar da Rus müttefiklerini destekleyeceklerdi. Filipinler'de bir savaşa girmiş olan Amerikalılar, Çin'den bir an önce ayrılmak istiyorlardı. Sadece Rusların, Kuzey Çin üzerindeki etkisini kontrol altında tutmak isteyen İngilizlerin çekilmeyi ertelemek için nedenleri vardı. Berlin'in küçük düşmesini önlemek için Rus çekilme istemini öteki devletlerin reddetmesi gerekiyordu. Almanlar işe sonradan karışmışlardı ve şimdi toptan bir çekilme kendilerini gülünç bir duruma sokacaktı. Ama herkes çekildiği takdirde onlar geride kalamazlardı. Böylece durumları ve prestijleri İngiltere'ye bağlı oluyordu. Holstein, Eckardstein'a, "Her ne pahasına olursa olsun,

İngilizleri Pekin'de tutun," diye telgraf çekti.

Waldersee, 1901 Haziranı'nda Pekin'den Almanya'ya dönmek üzere ayrıldı. Büyük bir düş kırıklığı içindeydi. Kayzer'in o kadar istediği zaferi kazanamamıştı. Dünya Mareşali, Pekin'de romantik bir eş bırakmıştı: Daha önce Berlin'de bulunmuş olan bir Çinli diplomatın karısı. Çin'den memleketine de kendisini 1904'te yetmiş iki yaşında öldürecek olan bir barsak hastalığı taşımaktaydı.

'Haki Seçim' ve Kraliçe Victoria'nın Ölümü

Güney Afrika zaferi üzerine hükümet 1900 Eylülü'nde seçime gitmeye karar verdi. Lord Salisbury, Kraliçe'ye planlarını açıklarken hükümetin savaşın yarattığı duygulardan yararlanmak istediğini vurgulamadı. Onun yerine 'Parlamentonun altıncı yılına girdiğini ve geçmiş örneklerin altıncı yılda yenilenmesi gerektiğini...' bildirdi; ...Güney Afrika Savaşı'nda kritik bir döneme girilmişti ve hükümet seçmenlerin görüşünü daha iyi izler ve desteklerinden emin olursa' daha etkin olabilecekti. Kraliçe, Lord Salisbury'yi görevde tutabilmek için her şeye razıydı. Liberaller askeri zafere duyulan gururun bir parti için oya dönüştürülmeye çalışılmasının haksızlığından yakındılar. Birlikçilerin yanıtını Devonshire Dükü verdi: "Bir kriket takımının kaptanının yazı tura atışını kazandığında, kendi takımını en elverişli tarafa yerleştirdiğini hepimiz biliriz. Eğer bunda haksız bir durum yoksa, o zaman İngiliz milletinin, Başbakanın kendisine en uygun olduğu anda seçime gitmemesini çok garip karşılayacağından eminim."

Parlamento 18 Eylül'de feshedildi. Daha ilk baştan olay Chamberlain'ın kampanyasına dönüşmüştü. (Salisbury'nin sağlığı bozuktu; kampanyanın başında Vosges'te dört haftalık bir istirahatten döndü ve seçim konuşmaları yapmadı.) Chamberlain ülkeyi baştan başa dolaşırken bir tek konu üzerinde duruyordu: Savaş. Amacı, seçmenleri Liberallerin kazanmasının İngiltere için Güney Afrika'da yenilgi demek olduğuna inandırmaktı. Seçim sloganı "Liberallere bir oy, Boer'lere bir oy demektir!" oldu. Bu kürsülerde söyleniyor, afişlerde, ilanlarda dile getiriliyordu. Ünlü Liberalleri, Başkan Kruger önünde eğilirken, İngiliz bayrağını indirmesine yardım ederken ve hatta İngiliz askerlerine ateş etmesini söylerken gösteren posterler her yana asılmıştı. Böyle resmedilen bir Liberal parlamento üyesi aslında savaşta iki oğlunu kaybetmişti ve seçim yapıldığında Güney Afrika'da mezarlarını ziyaret etmekteydi.

'Haki Seçim'in sonucundan hiç kuşku yoktu. Kraliçe, 6 Ekim'de günlüğüne, "Seçimler çok iyi," diye yazıyordu. Hükümet, Avam Kamarası'nda yüz otuz dört sandalye ile çoğunluğu aldı. Salisbury ile Chamberlain yedi yıl iktidarı garantilemişlerdi. Halka sadece bir konu

-*savaş*- sunulduğu için oylama zayıflıkları gizliyordu. Birlikçiler seçmenleri, asker hâlâ savaş alanında olduğuna göre sadece deneyimli bir hükümetin politikasını yürütüp barışı elde edebileceğine inandırmışlardı. Ancak savaşın dışında başka konular ve kırgınlıklar vardı. Hükümetin çoğunluğu giderek eksiliyordu. Haki Seçim'de Birlikçiler 2.400.000, Liberaller ise 2.100.000 oy almışlardı. Gerçek, Birlikçi hükümetin genelde popüler olmadığıydı ve gazeteci J.L. Garvin'in sözleriyle, pek çok seçmen, 'bir daha aynı şekilde oy kullanmamaya yemin etmişlerdi.'

Seçimin hemen ardından Kabine değişikliği yapıldı. Bahriye Bakanı Bay Goschen istifa etti, onun yerine Başbakan'ın damadı Lord Selborne getirildi. Diğer bakanlar eşyalarını toplayıp sokağın karşısındaki başka bürolara taşındılar. Liberal lider Sir Henry Campbell-Bannerman değişiklikleri şöyle anlatıyordu: "Ahır aynı ama her atın şimdi yeni bölmesi var." Tepedeki üçlü değişmemişti: Lord Salisbury Başbakan, Arthur Balfour Avam Kamarası lideri ve Joseph Chamberlain da Sömürgeler Bakanı'ydi.

Önemli bir değişiklik vardı: Lord Salisbury Dışişleri Bakanlığı'nı bırakmıştı. Başbakan henüz yetmiş yaşında olmasına karşın asla fiziki olarak güçlü olmamıştı ve yaşlanıyordu. Gözleri bozulmuş, şişmanlamış, Londra'nın dumanı ve sisiyle artan bronşiti kendisini sık sık Riviera ya da Vosges'in daha temiz iklimine kaçırıyordu. Meslektaşları onun daha ne kadar dayanabileceğini düşünmeye başlamışlardi. Goschen Bahriye Bakanı'yken Chamberlain'a Bakanlığından gönderilen bir mektuba Salisbury'nin verdiği yanıttan söz ederken şöyle diyordu: "...insan umutsuzluğa kapılıyor... Bundan başka ne yapılabilir bilemiyorum. Eğer Salisbury'ye hoşlanmadığı bir politika zorlanacak olursa, uygulamıyor..."

Sorumluluklarını azaltmak zorunda olduğunu bilen Salisbury seçimden bir hafta sonra Dışişleri Bakanlığı'nı bırakmak konusunu gündeme getirdi. Kraliçe'nin özel sekreteriyle konuşurken 'doktorlarının daha az çalışmasını tavsiye ettiklerini... ama Kraliçe'nin istediğini yapmaya hazır olduğunu,' bildirdi. Kraliçe, Dışişleri Bakanlığı'nda bir yabancıyı görmek düşüncesinden bile nefret ediyorsa da, sağlığı pahasına göreve devam etmesini isteyemezdi. Arthur Balfour'un sekreterine yazdığı şu mektubu görünce kararını verdi: "Kraliçe'nin Lord Salisbury'nin her iki bakanlığı da korumasında ısrar etmeyeceğini umarım. Ailesini kendisinin işlerinin çok olduğu

konusunda ikna etmek için doktorun bunu söylemesine gerek yok. Ben iki kere Dışişleri Bakanlığı'na baktım ve milli konularda çok kritik üç anda üç kere yurt dışına gitmek zorunda kaldı. Yetmişini aştı ve artık güçlü bir insan değil." Kraliçe durumu kabul etti. Yeni Dışişleri Bakanı, beş yıldır Harbiye Bakanı olan Lord Lansdowne olacaktı. Kraliçe 23 Ekim'de Salisbury'nin istifasını bir koşulla kabul etti. O gece günlüğüne şunları yazıyordu: "Lord Salisbury Dışişleri'ni alabilecek tek kişinin Lord Lansdowne olabileceğini söyledi. Ama ben kendisine bunu ancak onun özel denetimi altında olursa kabul edeceğimi söyledim... önce ona sunulmadan hiçbir telgraf veya mesaj gönderilmeyecek."

* * * * *

Salisbury'nin Dışişleri'den istifası Joseph Chamberlain'ı daha da önemli bir duruma yükseltmişti. Avam Kamarası'na ilk kez Haki Seçim'de seçilen Winston Churchill, daha sonraları Sömürgeler Bakanı'nı o günlerde nasıl gördüğünü şöyle anlatmıştır: "Ben askerlik sırasında politikaya ilk ilgi duyduğumda Bay Chamberlain İngiltere Dışişleri'nde en canlı, en etkili, en parlak kişiydi. Lordlar Kamarası'nda onun üstünde Tanrı bilir ne zamandan beri başımızda olan Lord Salisbury vardı. Hükümet sırasında onun yanında akıllı, tedbirli, anlayışlı, kibar ve yürekli Arthur Balfour, Avam Kamarası'nın başındaydı. Ama önemli olan 'Joe'ydu. Kitleleri bilen oydu. Sosyal sorunlar için çözümler ondaydı; gerekirse kılıç elde İngiltere'nin düşmanlarına saldıracak olan oydu."

Lansdowne Dışişleri Bakanı olmuştu ama Almanya'ya ittifak teklifini yenilemek işi yine Chamberlain'a kalmıştı. Chamberlain yine ilk olarak Eckardstein'la konuştu. Alman diplomat, Londra sosyetesinden Devonshire Düşesi Louise'in şahsında kendine güçlü bir müttefik bulmuştu. Düşes Alman asıllıydı ve Hanover Kontesi Alten olarak doğmuştu. Devonshire, kadının, İngiliz Dükü olan ikinci eşiydi; İngiltere'ye ilk kez Manchester Dükü'nün karısı olarak gelmiş ve evliyken gelecekteki Devonshire Dükü'nün ki, o zaman Lord Hartington'du, metresi olmuştu. Bu ilişki Manchester ölene kadar yirmi dört yıl sürmüş, sonunda serbest kalan Louise, Devonshire'la evlenmişti. Londra kendisine hemen 'Çifte Düşes' lakabını yapıştırmıştı. Hem anayurduna hem evliliklerinin ülkesine bağlı olan Düşes, Eckardstein'e, Chamberlain ve Kabine ile olan ilişkilerinde yardımcı olurdu. Eckardstein ile eşi, 9 Ocak 1901'de Chatsworth'ta bir

partiye davet edildiler. Düşes şöyle yazıyordu: "Dük'ün seninle konuşmak istediği acil politik konular olduğu için mutlaka buraya gelmelisin. Joseph Chamberlain de burada olacak. Elli konukluk büyük bir parti olacağı için Dük ve Jos.'la dikkati çekmeden görüşebileceksin. Asquith (Liberal lider Henry Herbert Asquith) ve muhalefetin diğer ileri gelen ûyeleri de burada olacak ama şatonun rahatça konuşabileceğiniz pek çok odası olduğundan bundan rahatsız olmayacaksın."

Eckardstein, Chatsworth'a geldiğinde tatil mevsimi henüz geçmemişti. Galler Prensi ve Arthur Balfour şatodan ayrılmışlardı ama Bayan Keppel hâlâ oradaydı ve her gece amatör tiyatro oyunları sergileniyordu. Chamberlain, Eckardstein ve Devonshire Dükü arasındaki görüşme 16 Ocak'ta yemekten sonra Dük'ün kütüphanesinde yapıldı. Eckardstein ertesi gün Londra'ya dönüp Kont Hatzfeldt'in Berlin'e yazdığı telgrafta kendisine yardımcı oldu: Chamberlain daha önceki düş kırıklığına karşın uzun vadede İngiltere'nin Üçlü İttifak'a girmesinden yanaydı. "Sömürgeler Bakanı... ve arkadaşları İngiltere için 'Muhteşem Tecrit'in sona erdiği konusunda fikir birliğine varmışlar," diye yazıyordu telgrafta. "İngiltere gelecekte müttefik aramak zorundadır. Seçenekleri ya Rusya, ya Fransa ya da Üçlü İttifak'tır... Chamberlain Almanya ile birleşmenin ve Üçlü İttifakın daha tercih edilebilir olduğu fikrinde... Lord Salisbury güneye gider gitmez konunun ele alınmasını ve ayrıntıların Lord Lansdowne ve kendisiyle görüşülmesini söyledi. Almanya ile sürekli bir ortaklığın mümkün olduğuna inandığı sürece Rusya ile bir ilişkiye girme fikrine sonuna kadar direnecektir. Ancak, Almanya ile sürekli bir birleşmenin mümkün olmadığına inanırsa o zaman o da Rusya ile anlaşmayı savunacaktır." Hatzfeldt o gün Holstein'a özel bir mesaj göndererek kendisinin ve Eckardstein'ın İngiliz Kabinesi'nin üst düzey üyelerinin şimdi Başbakan'ı bilerek aşmaya hazır oldukları görüşünü bildirdi: "Chamberlain'in, Salisbury'den kurtularak duruma hâkim olacağı umudunu açıkça dile getirmesi de dikkati çekmektedir. Salisbury'nin birkaç aylığına Güneye gittiği anlaşılmaktadır, o zaman Chamberlain ile arkadaşlarının, ki Lansdowne da bunlardan biridir, kontrolü ele alacaklari kesin gibi görünmektedir."

Chamberlain'ın yeni uvertürü Berlin'de bir tatmin ve tedbirlilik karışımıyla karşılanmıştı. Chamberlain'ın görüşlerinin Wilhelmstrasse'de nasıl karşılandığını bilen Hatzfeldt mesajina, "Sen ve ben bir ittifak fikri için ne kadar erken olduğunu biliyoruz," diye başlamıştı. Alman görüşüne göre Almanya bekleyebilirdi; zaman geçip

de İngiltere'nin güçlükleri artınca bir Alman ittifakının güvenliği için daha büyük bir bedel ödemeye hazır olacaktı. Bülow 20 Ocak'ta Hatzfeldt'e şu telgrafı çekti: "Bekleyip girişimi İngiltere'ye bırakmak daha doğru olur. Acele yok. İngiltere, Almanya'nın desteği konusunda tüm umutlarını kaybedene kadar İngiltere ile İkili İttifak (Fransa ve Rusya) arasında bir anlaşmaya inanmıyorum."

İşte diplomasi bir süre için bu noktada durmuştu. Eckardstein, Chamberlain'in Chatsworth teklifi hakkında Hatzfeldt'in telgraf çekmesine yardımcı olduktan sonra 18 Ocak öğleden sonra Londra'daki kulübüne uğradı. Kraliçe'nin Osborne şatosunda ölmek üzere olduğunu orada rastladığı bir Saray yetkilisinden öğrendi.

Kraliçe Victoria yaşamın son yılı olan 1900'e İngilizlerin Güney Afrika'daki yenilgilerini okuyarak ve tanıdık adlara rastlayacağından korkarak kayıp listelerini inceleyerek başlamıştı. Bakanlarına ve savaş alanındaki subaylara mektuplar ve telgraflar göndermiş, onları karamsarlığı bastırmaya ve zaferi organize etmeye cesaretlendirmiş ve bu arada Güney Afrika uzun yolculuğuna çıkmış, süvari atlarının güvenlik ve konforu için her şeyin yapılmasını istemişti. Kraliçe tekerlekli sandalyesiyle savaşa giden alayları uğurlamış ve hastanelerde yaralı askerleri ziyaret etmişti. "Tekerlekli sandalyemi her yatağın yanına ittiler, askerlerle konuştum, onlara çiçekler verdim. O kadar duyguluydular ki, kiminin gözleri yaşlıydı. Aralarında pek çok İrlandalı asker vardı..."

Kraliçe birkaç gün sonra her zamanki bahar tatili planlarında büyük bir değişiklik yaptı: Yıllardır her yıl gittiği Riviera yerine kırk yıldır ayak basmadığı İrlanda'yı ziyarete karar verdi. Bakanları Avrupa basınında Kraliçe, Galler Prensi ve İngiltere aleyhinde çıkan yazılara kaygılanıyorlardı. Paris'teki gazete kulübelerinde Kraliçe'nin müstehcen denebilecek karikatürleri asılıydı. Avrupa'da yolculuk yapan ileri gelen İngilizler, "Vive les Boers!" (Yaşasın Boer'ler) çığlıklarıyla karşılaşıyorlardı. Galler Prens ve Prensesi 4 Nisan'da Bruksel'de Gare du Nord'dan hareket eden bir trendeyken kompartimanının basamağına atlayan Sipido adındaki on beş yaşında bir Belçikalı iki metre ötelerinden üzerlerine dört el ateş etmişti. Prens ve Prenses suikastten yara almadan kurtuldular. Yakalanan Sipido ile dört yetişkin arkadaşının İngiliz aleyhtarı ve Boer yanlısı duygular besleyen bir anarşist grubun üyeleri oldukları ortaya çıktı. Sipido, Prens'i hedef seçmesinin nedeninin 'onun Boer'leri öldürmede

Chamberlain'in suç ortağı olması' olduğunu söyledi. İngiltere'de kimse Kraliçe'nin yaşamını tehlikeye atmak istemiyordu.

Ayrıca, Victoria zaten İrlanda'ya gitmeye karar vermişti. İmparatoriçe Frederick'e, "Bu benim fikrimdi, bana büyük zevk verecek ve çok yararlı olacak," diye yazıyordu. Kraliçe Güney Afrika'ya gitmek için gönüllü olan ve savaşta kahramanlık gösteren İrlandalılara minnet duyuyordu. İrlandalı askerlerin Aziz Patrick gününde İrlanda'nın yonca amblemini takmalarına izin verdi ve Muhafız Tugayında bir İrlanda Muhafız birliğinin kurulmasını emretti. Nisan ayı boyunca süren Dublin ziyareti Kraliçe için kişisel bir zafer olmuştu. Danışmanlarını dinlemeyerek sokaklardan silahlı muhafız almadan geçmişti ve on altı yıl sonra Paskalya İsyanıyla baş kaldıracak olan kent kendisini gönülden alkışlamıştı.

1900 baharında Güney Afrika'da durum değişti. Ladysmith 118 gün süren bir kuşatmadan sonra 28 Şubat'ta alındı. Kraliçe'nin doğum gününden beş gün önce, 19 Mayıs'ta da Mafeking kuşatması kaldırıldı. Kraliçe 24 Mayıs doğum gününde günlüğüne şöyle yazıyordu: "Yine doğum günüm, 81 yaşındayım! Tanrı bana karşı merhametli davrandı ve beni destekledi, ancak kaygılarım artık kat kat artti ve bu kışla bahar boyunca çektiklerim sonunda kendimi çok yorgun hissediyorum."

Kraliçe'nin sağlığı bozuluyordu. Eklemlerindeki sertleşme önce bastonla yürümesini gerektirmiş, sonra da tekerlekli sandalyeye mahkum etmişti. 1898'de gözlerinde katarakt oldu. 1877'den beri özel yaşantısında gözlük kullanırken artık halkın önünde de kullanmaya başlamıştı. Lord Salisbury'nin gönderdiği mektupların artık giderek daha siyah mürekkeple ve daha iri harflerle yazılmasını istiyordu. Diğer her yazıyı kendisine Prenses Beatrice okumaktaydı. 1900 yazında ünlü belleği de silinmeye, günlük konuşmalarında aradığı sözcükleri bulamamaya başladı. Temmuzda zayıflamaya, sırt ağrılarından ve uykusuzluktan şikâyete başladı. Doktorlar gündüzün kestirmesini tavsiye ettiler. Günlüğüne şöyle yakınıyordu: "Artık öğle yemeğinden sonra kısa bir süre istirahat ediyorum, bunun benim için iyi olduğunu söylüyorlar ama zaman kaybından başka bir şey değil."

Kraliçe Victoria temmuz sonunda ağır bir darbeyle sarsıldı. Almanya Ana İmparatoriçesi olan kızı Vicky aynı hastalıktan Homburg'da

yatıyordu. Ardından ikinci oğlu, eski Edinburgh Dükü ve 1893'te Saxe-Coburg Düklüğüne geçmeden Akdeniz Filosu Başkomutanı olan Alfred'in (Aile içinde 'Affie' olarak anılırdı) de amansız bir hastalığa yakalandığı haberi geldi. Alfred dilinden ve boğazından şikâyet ederek teşhis için Viyana'ya gitmişti. Kraliçe korkunç haberi 25 Temmuz'da günlüğüne yazdı: "Hastalığın tedavisi yok görünüyor ve ne olduğunu tahmin edebiliyorum. Affie doktorların söylenmesini istemedikleri hastalığından habersiz." Altı gün sonra Dük'ün karısı Kraliçe'ye Affie'nin uykusu arasında öldüğünü bildirdi. Kraliçe özel acısına dayanamıyordu: "Tanrım! Zavallı Affie'ciğim de gitti! Benim üçüncü yetişkin erkek evladım...

[Alfred'in ölümüyle Kraliçe Victoria beş oğlundan ikisini ve dört kızından birini kaybetmiş oluyordu. Hesse Grandükü'yle evlenen Prenses Alice 1878'de difteriden ölmüştü. Albany Dükü Prens Leopold kan kanseriydi ve 1884'te ölmüştü. Şimdi 1900'de sıra Prens Alfred'e gelmişti. Büyük kızı İmparatoriçe Frederick de 1901'de annesinden yedi ay sonra ölecekti.]

Seksen bir yaşında çok güç... Tanrıma bana yardımcı olması için yalvarıyorum."

Kraliçe'nin yası sadece ailesi ve günlüğüyle sınırlıydı. Birlikçi Kabine'de bakan olan eski dostu George Goschen'le bir yazışması sırasında olduğu gibi çok seyrek olarak yarı açık bir yakınmada bulunduğu da olurdu. Goschen, Kraliçe'ye sonbahar seçimlerinde aday olmayacağını yazmıştı. "Avam Kamarası'nda otuz yedi yıldan fazladır çalışıyor ve şimdi yetmiş yaşında olduğu için ağır olan bu görevinden bağışlanmasını istiyor," diye yazıyordu Kraliçe'ye. "Bahriye Bakanı olduğu bu son beş yıl sürekli ve büyük bir gerilim dönemi olmuştur... görevin ağır sorumlulukları kendisine dinlenmeyi özletmiştir..." Kraliçe mektubu karışık duygularla okudu: Goschen emekliliği hak etmişti; ama kendisi de yeni insanlarla uğraşmaktan nefret ederdi; Bahriye Bakanlığı 'ağır bir sorumluluksa' Tac'a ne demeliydi? Sonunda şu yanıtı verdi: "Kraliçe dinlenmeyi istemekte haklı olduğuna inanıyor. Kendisi de, kısacık bir süre için olsa bile, aynı şeyi istiyor; çünkü buna onun da ihtiyacı var ve bu ihtiyacı sürekli olarak hissediyor; seksen bir yaşında çok yorucu..." Goschen yaşlı hükümdarın bu sözleri karşısında çok duygulanmıştı: "Majestelerinin seksen ikinci yılında en ağır görevleri ne büyük bir fedakârlık ve cesaretle yerine getirdiğini bütün millet biliyor ve ona bir hükümdara gösterilecek en büyük sadakat ve sevgiyle borcunu ödemeye çalışıyor."

Kraliçe eylülde Balmoral'a gitti. Maiyetinde bulunan Hereford Lordu James hastalığını şöyle anlatıyor: "Kraliçe mayısta eskisinden farksızdı, çok neşeli ve konuşmaktan ve nükteden zevk alıyordu... Ekimde döndüğümde büyük bir değişiklik gördüm. Kraliçe neredeyse eskisinin yarısı denebilecek kadar zayıflamıştı." Kraliçe Victoria kendisine neler olduğunu anlattı. Balmoral 'kasvetli ve karanlık'tı; kendini çok kötü' hissediyordu; 'iştahı kaçmıştı ve bir şey yemekte güçlük çekiyordu.' 7 Kasım'da Windsor'a dönmüştü ama durumunda bir düzelme yoktu:

9 Kasım: "Yemek görünce tiksiniyorum."

11 Kasım: "Berbat bir gece, sancıdan uyuyamadım. Çok yorgun ve hastayım."

28 Kasım: "Kötü, huzursuz bir gece, çok sancı çektim."

2 Aralık: "Odadan çıkamadım. Yemekten tiksiniyorum."

3 Aralık: "Çok uykum vardı, öğle yemeğinden önce uyudum."

16 Aralık: "Çok kötü bir gece geçirdim, geç uyandım. Öğleden sonra hep uyudum."

Ayın on sekizinde saat on bir kırkta Kraliçe, Windsor'dan son kez ayrıldı. Portsmouth'a giderken trende bir saat uyudu, saat ikide Alberta yatına bindi ve üç buçukta Osborne Sarayı'ndaydı. "Tılsımlı Osborne' bile olacakları değiştiremezdi:

22 Aralık: "Saat on ikiye çeyrek kalana kadar uyuduğuma sıkıldım."

27 Aralık: "Rüzgâr beni rahatsız etti. Biraz süt içip sabaha karşı uyudum ve saat bire kadar uyanmadım."

Victoria görevine sadık kalmaya devam ediyordu. 2 Ocak 1901'de Lord Roberts, Cape'ten doğruca Cowes'a gelerek hükümdara savaşın gidişatını anlattı. Kraliçe onun raporunu dinledikten sonra kendisine bir Dizbağı Nişanı ile bir kontluk verdi. 10 Ocak'ta kendisini son kez görecek olan Joseph Chamberlain, Güney Afrika'dan son haberleri

getirdi. Chamberlain Kraliçe'yle yirmi dakikalık görüşmesini şöyle anlatıyor: "Çok zayıflamıştı... ama zekası yerindeydi... Savaştan söz etti, uzamasına ve can kayıplarına üzüldüğünü söyledi ama, 'Sonuçtan hiç kuşkum yok,' dedi." Kraliçe Victoria 13 Ocak'ta günlüğüne son kaydını düştü: "İyi bir gece geçirdim ama fazla uyuyamadım." Son sözleri görevine ilişkindi: "Sonra dinlendim ve Lenchen'e bazı şeyler dikte edip imzalar attım." 14 Ocak'ta günlüğüne herhangi bir giriş yapmamıştı; Victoria yetmiş yıla yakın bir süredir ilk kez günlüğüne yazmamıştı. Ayın on yedisinde zihni karışmış, konuşma güçlüğü çekmeye başlamıştı. Çocuklarına haber gönderildi.

Kraliçe'nin en büyük torunu çağırılmamış olmasına karşın gelmişti. Eckardstein, 18 Ocak'ta Chatsworth'tan dönüşünde Kraliçe'nin hastalığını duyunca hemen elçiliğe koşup Berlin'e telgraf çekmişti. Kayzer Prusya Krallığı'nın ilanının iki yüzüncü yıl kutlamalarının ortasındaydı ve Alman Donanması'nı ordu kadar 'güçlü bir silah' yapma kararlılığını az önce belirtmişti. Kutlamayı yarıda kesti, tüm randevularını iptal etti ve derhal İngiltere'ye gideceğini bildirdi. Bu ziyaretin Almanya'da iyi görülmeyeceğini bilen Bülow, efendisine hastalığın ne yön alacağını görmek için beklemesini rica etti. Wilhelm çok sevdiği anneannesinin hayatının söz konusu olduğu bir durumda başka bir şeyi düşünemeyeceğini bildirdi; zaten o geceki Flushing-Dover posta vapurunda kamaralarını ayırtmıştı. "Galler Prensi'ne durumu bildirdim ve oraya bir torun olarak geldiğimi ve bir imparator olarak düşünülmememi rica ettim," dedi. "Benim geldiğimi duyunca zavallı anneannemi dünyadan ve korkarım benden uzak tutan uzun etekliler (Kraliçenin üç kızı; Prenses Helena, Louise ve Beatrice) gelişimi duyunca kıyameti koparacaklardır sanırım. Ama umurumda bile değil, ben sadece bu anneannelerin eşi olmayanına karşı görevimi yapıyorum."

Bir torun olarak gelmesine karşın Alman İmparatoru ihmal edilemezdi, bu nedenle Galler Prensi, Osborne'dan Londra'ya koşup Prusyalı Muhafız Alayı üniformasını giyerek Victoria İstasyonuna Wilhelm'i karşılamaya gitti. Dayı ile yeğen ayın yirmisi sabahı Osborne'a gittiler. Kraliçe Wilhelm'i tanıyamadı, onu babası İmparator Frederick sandı. William aşırı derecede sağduyuluydu. Bir başka odaya geçerek anneannesini ölmeden önce mümkün olduğu kadar çok görmek istediğini, ama bu olanaksızsa, durumu anlayışla karşılayacağını bildirdi. Bu davranışı ailenin hayranlığını kazandı ve ölüm döşeğinin başındaki küçük gruba katılması için çağırıldı.

Ayın yirmi ikisi Pazar günü Kraliçe ölüm döşeğinde yatarken saraya mesajlar yağıyordu. Başkan Kruger'den gelen telgrafta 'acele iyileşmesi' dileği vardı. Saat dörtte kış karanlığı çökerken aile grubu yatağa biraz daha yaklaştı. Galler Prensi annesinin yatağı önünde diz çökerken öteki oğlu Prens Arthur ile Alman İmparatoru kadını kollarına aldılar. Orada olan Winchester Piskoposu, "Son dakikaları üç güverteli bir geminin batışı gibiydi," diyor. Kraliçe bir an kendine geldi, çevresindekileri tanıyıp adlarını söyledi, sonra gözlerini kapatıp kendinden geçti. Son sözü, "Bertie," oldu. Saat altı buçukta öldü.

Wilhelm'in ağırbaşlılığı ve duyduğu gerçek acı akrabalarının sevgisini kazanmıştı. Dayısı ile birlikte cesedi tabuta yerleştirdiler. Kayzer daha sonraları, "O kadar ufak tefek ve o kadar hafifti ki," diye yazacaktı. Yeni Kral, VII. Edward adını alacağını bildirerek Taht Komisyonunu toplamak üzere Londra'ya giderken yeğenine Osborne'da işleri ele almasını rica etti. Bu yeni yakınlıktan duygulanan Wilhelm on beş gün sonraki cenaze törenine kadar İngiltere'de kalmaya karar verdi. Bu arada Hohenzollern yatının gelmiş olmasına karşın Wilhelm Kraliçe'nin Osborne'da yattığı on gün boyunca ailesinin yanından ayrılmadı. Kral Edward, Wilhelm'in on dokuz yaşındaki oğlu Veliaht Prens Wilhelm'e Dizbağı Nişanını verdi ve Kayzer'i İngiliz ordusunda Feldmareşal yaptı. Wilhelm de buna karşılık Boer yanlısı Almanların nefret ettikleri Lord Roberts'a Alman Kara Kartal Nişanını verdi. Kayzer'in bu tavrı o kadar yeni ve şaşırtıcıydı ki, dayısı onun hakkında hep iyi şeyler söylüyordu. Hastalığı nedeniyle Almanya'dan gelemeyen kızkardeşine şöyle yazıyordu: "Wilhelm baştan başa sevecenlikti, gösterdiği ilgide bencillikten eser yoktu." Bir hafta sonra yine yazıyordu: "Wilhelm'in o basit ve dokunaklı tavırlarını ne ben ne de bir başkası asla unutamayacaktır." Bu yakınlığı Kayzer de hissediyordu. 1906 Şubatı'nda Almanya ile İngiltere Algeciras Konferansı'nda birbirleri karşısına dikildiklerinde Wilhelm dayısına şöyle yazıyordu: "Onun yatağı başında durup dua ettiğimiz o sessiz saati ve o kollarım arasında son nefesini veren o büyük Hanım Hükümdar'ın ruhunu hatırlayalım."

Kraliçe Victoria yaklaşık altmış dört yıl hüküm sürmüştü; tebaasından sadece yetmiş yaşında olanlar başka bir hükümdarı hatırlayabiliyorlardı.

[Sadece iki Avrupalı hükümdar Kraliçe Victoria'dan daha uzun hüküm sürmüşlerdir: XIV. Louis yetmiş bir yıl (1644-1715) ve Avusturya

İmparatoru Franz Joseph altmış sekiz yıl (1848-1916).]

Victoria bir hükümdardan çok bir kurumdu ve halkının çoğu kendisini Parlamento ya da İngiltere Bankası gibi daimi olarak düşünürlerdi. Joseph Chamberlain, "İngiliz kadınlarının en büyüğüydü, bir kadının o kişisel zarafetine en yüksek erkekçe nitelikleri katmıştı," demiştir. Kayıp duygusu çok yönlüydü: Sürekliliğin kaybı, otorite kaybı, güvenlik kaybı. Bu kayıp herkesten çok Kayzer'i etkilemişti. Olup biten her şeye karşın, aralarındaki duygu bağı hiç kopmamıştı. O kadının en büyük torunuydu, kadın onun ulu ama aynı zamanda yumuşak kalpli anneannesiydi. Wilhelm'in çocukluğunun en mutlu günleri Kraliçe'nin kişiliğinin hâkim olduğu havada Osborne ve Windsor'da geçmişti. Yıllar geçtikçe anneannesine olan sevgisini ve Kraliçe-İmparatoriçe'ye olan saygısını asla kaybetmemişti. Kraliçe kendisini azarlardı, ama aynı zamanda sevgi ve anlayış gösterirdi. Bakanlarına torununu şikâyet ederdi, ama onun tarafını da tutar, Lord Salisbury ve diğerlerine onunla nasıl başa çıkacaklarını öğretirdi. Kadın bir bakıma kendisinden farksızdı; her ikisi de duyguluydular, sevgileri ve nefretleri güçlüydü, astlarıyla yazışırken sert ve öfkeli olabilirlerdi. Victoria'nın Albert'i ve bir dizi bağımsız başbakanı olduğu için, duygularını ve dilini, Wilhelm'in aksine, disiplin altına almayı öğrenmişti. Victoria yaşadığı sürece Wilhelm için bir İmparator'un nasıl davranacağı modeli olmuştu: O ölünce de bu model ortadan kalkmıştı. Dayısı Kral Edward onun yerini alamazdı; Bertie çok uzun bir süre Wilhelm'in gözünde neşeli Galler Prensi olmuştu. Böylece Kayzer kırk iki yaşında, sevdiği kadar hayranlık da duyduğu tek insanın varlığından, fikirlerinden ve sevgisinden yoksun kalmıştı ve artık yolunda tek başına yürüyecekti.

Kraliçe'nin cenazesi 1 Şubat'ta Alberta yatıyla Portsmouth'a götürüldü. Arkasından da Kral Edward büyük Victoria and Albert yatıyla onu izliyordu. İki yat kendilerini selamlayan savaş gemilerinin arasından geçerken Kral başı üstündeki bayrağın yarım çekilmiş olduğunu gördü. Kaptana bunun nedenini sordu. Aldığı yanıt, "Kraliçe öldü, efendim," oldu. Kral, "İngiltere Kralı yaşıyor," dedi ve bayrak direğe tam olarak çekildi. Özel bir tren, tabutu Londra'ya götürürken insanlar istasyonlarda ve yol boyunca toplanarak Kraliçelerini selamliyorlardı. Tren kimi zaman gereğinden fazla hızlı gidiyordu; yeni kral yine kendini kanıtlıyordu. Tren Portsmouth'ta dokuz dakika geç kalmıştı ve makiniste, "bir şeyler yap, Kral geç kalmaktan hoşlanmaz," denilmişti. Londra'da Victoria İstasyonu ile Paddington arasındaki yol çok kalabalıktı. Cenazeyi taşıyan top arabasının ardında kırmızı pelerinli

üç atlı vardı: Kral, sağında Kayzer, solunda Connaught Düků Prens Arthur. Windsor'da top arabasını çeken atların koşumlari söküldü, mavi ceketli denizciler istasyondan tepenin üstüne kadar kraliçelerini çektiler. Cenaze töreni St. George Kilisesi'nde yapıldı. Victoria ondan sonra Frogmore mozolesine götürüldü ve kırk iki yıl sonra Albert'in yanında toprağa verildi.

Wilhelm'in İngiltere'ye yaptığı özel ziyaret Almanya'da pek çok kişiyi telaşa düşürmüştü. İmparatoriçe yolculuğa en başından beri karşı çıkmıştı ve kocasının bir an önce yurduna dönmesini istiyordu. Kraliçe'nin ölümünden sonra Bülow'a şöyle yazmıştı: "Umarım Kayzer'i cenaze törenine kalmaktan vazgeçirtebilirsin. Kendi yerine Veliaht'ı ya da gitmeye can atan prens Henry'yi göndermeye ikna etmeni bekliyorum." Wilhelm 23 Ocak'ta karısına çektiği telgrafta Osborne'da kalış nedenlerini bildiriyordu: "Teyzelerim burada yalnızlar (yeni Kral Londra'ya gitmişti) ve benim onlara yardım etmem gerek. Gerektiği yerlerde onlara fikir vermeliyim. Bana karşı çok iyi davranıyorlar, bir yeğen değil de kardeşleriymişim gibi... Çok güç ve heyecanlı bir dönemden geçiyorum." İmparatoriçe bu mesajı alınca daha çok kaygılandı: "Kayzer çok yorgun ve bitkin. Ama bilirsin kolayca bu duruma düşer... yaptığı her şeye kendisini o kadar kaptırır ki. Ama herkesin, özellikle de hanımların onun bu dost tabiatından yararlanıp başını döndürmelerinin tehlikeli olduğu kanısındayım (kuşkusuz hepsi kendi çıkarları için ondan yararlanmak istiyorlar)." İmparatoriçe ayın yirmi altısında İngilizlerin yeni komplolarını haber almıştı. Yine Bülow'a şöyle yazdı: "Şimdiki durumda bu (Boer Savaşı) tam bir çelişki. Kayzer memnun görünmek zorunda." Eulenburg bir kere olsun İmparator'un karısıyla aynı fikirdeydi. Meslektaşı Bülow'a Viyana'dan şöyle yazıyordu: "Sevgili Efendimizi Osborne'da düşündükçe çok kaygılanıyorum. Yaslarına karşın kaba olan bu insanlar arasında bir çocuk gibi kalacak. Onların arasına girince bütün kurnazlığını unutuyor. Herkese güvenen bir çekingenliğe giriveriyor ve herhangi biri onun ruhunun sırlarını (ve devletimizin sırlarını) elde edebilir. Ve gerçekte de işleri karıştırıyor. Aile ona arkasından söyleniyor ve yaverleri ellerini ovuşturup memlekete dönmek istiyorlar."

Kayzer'in ziyareti ve İngiliz ailesi tarafından benimsenmesi de Bülow ve Holstein'ı kaygılandırıyordu. Chamberlain, Chatsworth'ta yeni ittifak önerisini yapmıştı; şimdi de Kayzer'in duygusal barikatları inmişken İngilizlerin hilelerine açık olması kendilerini düşündürüyordu. Bu tehlikeyi önlemek için Eckardstein'a İngiltere'ye vardığında Kayzer'i karşılaması ve özel vagonunda Londra'ya kadar

kendisine eşlik etmesi talimatı verilmişti. Baron yolda Wilhelm'e, Chatsworth'ta Chamberlain ve Devonshire'la yaptığı görüşmeyi nakletti. Kayzer her zaman olduğu gibi çok memnun olduğunu, ortak çıkarları koruyacak ve dünya barışına hizmet edecek bir Alman-İngiliz ittifakını benimsediğini söyledi. Eckardstein bu noktada tedbirli olunması gerektiğini dile getirdi; Londra'dan ayrılmadan Holstein'dan Kayzer'i bu özel ziyarette bir ittifak konuşması yapmasına izin vermemesi talimatını almıştı. Eckardstein şöyle yazıyor: "Bu nedenle Kayzer'e ittifaktan söz etmemesinin, hatta Devonshire Dükü ile Chamberlain'ın neler söylediklerini bilmezden gelmesinin doğru olacağını söyledim. Bana durumu anladığını bildirdi."

Osborne'da ölüm döşeği başında beklemek insanların kalplerini yumuşatmıştı. Yeni İngiltere Kralı, Alman Veliahtına Dizbağı Nişanını verdikten sonra kendisiyle Hohenzollern Hanedanı arasındaki yakın aile bağlarından söz etti ve bu akrabalığın her iki ülkenin insanlarına kadar uzatılması umudunu ifade etti. Kral, İmparator'un anneannesinin yanına koşarak hem aile içinde hem İngiliz halkı arasında derin bir şükran duygusu uyandırdığını bildirdi. Wilhelm de aileden ve sokaklarda birikmiş suskun İngiliz halkından gördüğü iyiniyetten çok etkilenmişti. Bülow ile Holstein'ı aşıp Chamberlain'ın uzattığı eli tutmak istiyordu. Bülow'a şu telgrafı çekti: "Baron von Eckardstein bana Chamberlain'ın 'Muhteşem Tecrit'inin sona erdiğini ima ettiğini bildirdi. İngiltere, Üçlü İttifak ve Fransa-Rusya arasında bir seçim yapmalıdır. Chamberlain birincisinden yanaymış.... Biz bunu istemediğimiz takdirde İkili İttifak'a kayacak... Bizim beklediğimiz an geldi işte."

Kayzer'in telgrafı Wilhelmstrasse'yi kaygılandırmıştı. Holstein hemen Kayzer'in grubundaki en kıdemli diplomat olan Metternich'e bir telgraf çekip İmparator'un heyecanını yatıştırmasını söyledi. "Chamberlain'ın Fransa ve Rusya ile anlaşma tehdidi yalandır," dedi. "Biz bekleyebiliriz. Zaman bizden yana. Benim gördüğüm kadarıyla İngiltere ile uygun bir anlaşma, ancak İngiltere'nin sıkıştırıldığını bugünden fazla hissettiği anda olabilir." Özel dalkavukluk yetenekleri olan Bülow'a da Wilhelmstrasse'nin felsefesini Kayzer'e bildirme görevi verilmişti.

Yeni Şansölye 21 Ocak'ta şöyle yazıyordu: "Majesteleri İngilizlerin bize gelmeleri gerektiğini hissetmekte haklılar. Güney Afrika onlara pahalıya mal oldu; Amerika kararsız; Japonya güvenilir değil; Fransa

nefret dolu; Rusya sadık değil; bütün ülkelerdeki kamuoyu düşmanca. İngiliz kendini beğenmişliği Elmas Jübile'de doruğuna çıktı. İngiliz tavus kuşu en mağrur renklerini göstererek 'Muhteşem Tecrit'te kurumlandı... Şimdi İngilizler sadece kendi güçleriyle dünya imparatorluklarını bu kadar düşmana karşı sürdüremeyeceklerini anlamaya başladılar...

"Şimdi her şey İngilizleri cesaretsizliğe düşürmemeye ve bizim de onlara zamanından önce bağlanmamıza dayanmaktadır. İngilizlerin sıkıntıları birkaç ay içinde kat kat artacak ve bununla birlikte bizim isteyeceğimiz bedel de yükselecektir...

"Majesteleri ileri gelen İngilizleri gelecekte bizimle sağlam bir ilişkiye girebilme umuduyla bırakabilirseniz çok başarılı bir darbe indirmiş olacaksınız. İkili İttifak tehdidi bizi, İngilizlerin yıllardır yaptıkları bir uygulamayla, bir korkulukla korkutma çabasından başka bir şey değildir... Majesteleri bu gerçekle onların burunlarını yere sürtmeyi bilecektir."

Kayzer durumu kavradı ve duygularını bastırmak için elinden geleni yaptı. Yeni Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne, Osborne'da kendisini dışişleri konusunda genel bir görüşme için ziyaret ettiğinde bir İngiliz-Alman ittifakından söz edilmedi. Wilhelm bunun yerine Lansdowne'a Rusların hainliklerini anlattı ve Rus İmparatoru'nun 'ancak taşrada bir köy evinde oturup şalgam yetiştirecek' biri olduğunu, her 'Rus Grandükünün Paris'i ve her dizinde bir kadın oturtmayı sevdiğini' anlattı. "Rusya aslında Asyalıdır," dedi. Oysa İngiltere, Avrupalı'ydı ve Almanya ve Fransa'nın yanında yer almalıydı. Lansdowne Avrupa'daki geleneksel kuvvetler dengesinden söz edip bunun hâlâ İngiltere ve İngiliz Donanmasının elinde olduğunu ima edince, Kayzer buna şiddetli bir tepki gösterdi: "Avrupa'da kuvvetler dengesi İngiliz Donanması değil, yirmi iki Alman ordusudur."

Wilhelm, Kraliçe'nin torunu ve Alman İmparatoru olarak çatışan rollerinden rahatsız olmaktaydı. Aile tarafından saygı görüyordu ve İngiliz kalabalıklarının kahramanıydı; bu İngiltere'de her zaman özlemi duyduğu kabul ve saygıydı. Yaşlı Kraliçe'nin ölüm döşeği başında sürekli dostluk eli uzatılmıştı. Wilhelm bunu tutmak istiyor, ama Wilhelmstrasse'den gelen telaşlı telgraflar kendisini önlüyordu. Kraliçe'nin Windsor'daki cenaze törenine giderken bunu Metternich'e

açtı ve, "Sonsuza kadar İngiltere ile Rusya arasında gidip gelemem," dedi. Metternich bunu aldığı talimata göre yanıtladı: İngiltere seçimi doğruydu, ama zamanı henüz gelmemişti; İngiltere'den daha yüksek bir bedel istenebilirdi. Metternich, İngiltere'nin ne kadar derinlere battığını göstermek için Kayzer'e Londra'daki cenaze alayında tanık oldukları şeyi anlattı: "Asker safları kilometrelerce uzanıyordu. Ahlaken çökmüş, eciş bücüş ve aptallar, bir milletin tekne kazıntısı... İngilizler askeri kapasitelerinin sonuna varmışlar artık." (Metternich 250.000'den fazla İngiliz askerinin Güney Afrika'da bulunduğu gerçeğini gözardı ediyordu.)

Wilhelm on beş günlük ziyaretinde karmaşık duyguları arasında parçalandı durdu. Danışmanlarının sözüne uyarak Chamberlain'la görüşme girişiminde bulunmadı. Ama yine de gideceği gün Kralın kendi şerefine Marlborough Sarayı'nda verdiği yemekte orada olan herkese İngiltere'de gördüğü 'muhteşem' kabul için teşekkür ederek onlara kendi gelecek görüşünü anlattı:

"Shakespeare, Schiller, Luther ve Goethe gibi insanlar yetiştiren iki milletin önlerinde büyük bir gelecek olmasının Tanrı'nın takdiri olduğuna inanıyorum; İki Töton milletinin azar azar birbirlerini daha iyi tanımayı öğreneceklerine ve dünya barışını korumak için omuz omuza duracaklarına inanıyorum. Biz bir İngiliz-Alman ittifakı kurmalıyız, sizler denizden biz karadan sorumlu olmalıyız; böyle bir ittifakla Avrupa'da bizim iznimiz olmadan bir fare bile hareket edemeyecek ve milletler zamanla silahlanmalarını azaltmanın gerekliliğini göreceklerdir."

Wilhelm Almanya'ya bu duygular içinde döndü. Bülow kendisini Homburg'da annesinin yatağı başında 'İngiliz izlenimlerinin tümüyle etkisi altında' buldu. "Genel bir kural olarak birbiri ardından askeri üniformalarını giyerdi, ama şimdi, İngiltere'de olduğu gibi, üzerinde sivil giysileri vardı, boynundaki kravatı, anneannesinin adının baş harfleri olan bir iğneyle tutturmuştu. Frankfurt'tan yemeğe çağırılan subaylar Büyük Savaş Lordlarını sivil elbiseyle görünce şaşırmışlar... onun sık sık İngiltere'den ve İngiliz olan her şeyden 'Alman göreneklerinden ve âdetlerinden çok üstün' diye söz etmesi bu şaşkınlıklarını daha da arttırmıştı.

İngiliz-Alman İttifak Görüşmelerinin Sonu

İngiltere ve Almanya ittifak konuşmalarını 1901 yazı boyunca sürdürdüler. Salisbury bu görüşmelerde rol almamış, hatta Wilhelmstrasse tarafından küçümsenmişti. Holstein 9 Mart'ta Eckardstein'a şöyle yazıyordu: "Son günlerde Londra'dan gelen her şeyde sanki içinden Lord Salisbury'nin ruhu geçmiş gibi umutsuz bir şapşallık izlenimi yaratıyor." Chamberlain ise büyük bir ölçüde ortadan çekilmişti. Eckardstein 18 Mart'ta kendisini ziyaret ettiğinde Sömürgeler Bakanı bir Alman-İngiliz ittifakının kendi görüşüne göre değerini, on sekiz ay önce Leicester'de olduğu gibi, tekrarladı ve yeniden parmaklarını yakma niyetinde olmadığını söyledi. Bu nedenle Eckardstein ve iyileştiği zaman Hatzfeldt, Berlin'den gelen mesajları Lansdowne'a ilettiler.

İlk önce Bülow'un başlattığı bir teklif iletildi: Hem Avam Kamarası hem Reichstag tarafından onaylanacak beş yıllık bir İngiliz-Alman savunma ittifakı. Üçüncü bir devletin, birine saldırması halinde diğeri tarafsız kalacaktı; eğer iki devletin saldırısına uğrarsa, müttefiği müdahale edecekti. Böylece İngiltere, Almanya'yı savaşa çekmeden tek başına ya Fransa ya da Rusya ile, Almanya da İngiliz yardımi istemeden İkili İttifakının her bir ortağı ile savaşabilirdi. Eckardstein 23 Mayıs'ta Holstein'e şöyle yazıyordu: "İttifak yine hareketlendi. Lansdowne, Devonshire ve Chamberlain kesin kararlılar... Bize karşı eski düşmanlığı kalmamış olan Salisbury arada sırada huyu olduğu üzere küçük itirazlarda bulunuyor; ama Devonshire ve Lansdowne'dan öğrendiğim kadarıyla 'Muhteşem Tecrit' politikasının sona erdiğini ve bir şeyler yapılması gerektiğini anlamış durumda. Her ne olursa olsun bu bakanlar Salisbury'nin çaresiz olduğu görüşünü benimsemişler. Lansdowne onu yeteri kadar idare edebiliyor gibi görünüyor."

Alman tarafında da bazı huzursuzluklar vardı. Bülow görüşmeleri 'İngiliz görüşünün hâkimiyetinde ve İngiliz parasına bağlı olan Eckardstein'ın elinden almak' istedi. Holstein, Eckardstein'a görüşmeleri yürütmek üzere Berlin'den daha kıdemli bir diplomat göndermekte olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Eckardstein hemen istifa etti. Holstein istifayı durdurduysa da, İngilizler, Eckardstein'ın giderek zayıflayan durumunu hissettiler: Lansdowne ondan 'o kişi'

olarak söz etmeye başladı.

Hatzfeldt sağlığına kavuşunca ittifak görüşmelerinin sorumluluğunu üstlendi. Alman büyükelçisi Lansdowne'u şaşırtan bir hareketle masaya yeni bir Alman teklifi getirdi. İki ülke arasında basit bir savunma ittifakı ortadan kayboldu ve yerine Almanların İngiltere'yi Almanya, Avusturya ve İtalya'nın oluşturdukları Üçlü İttifak'a daveti geldi. Hatzfeldt, Berlin'in mantığını şöyle açıklıyordu: Britanya İmparatorluğu Hindistan, Kanada ve Güney Afrika ile bir bütün olarak ele alınacaksa, o zaman Üçlü İttifak da bir bütün olarak kabul edilmeliydi. Örneğin, Rusların Hindistan'a saldırmaları nedeniyle Almanya Rusya ile savaşa girdiği takdirde, Rus ordusu Avusturya'ya saldırdığı zaman İngiltere de Rusya ile savaşmalıydı.

Bu teklif Lord Salisbury'ye geldiğinde Başbakan o kadar ikna edici olumsuz bir rapor yazdı ki, bunun herhangi bir anlaşmayı anında veto etkisi oldu. Salisbury ülkesini Avrupa ülkeleriyle bir ittifaka sokmaya karşı olduğunu tekrarlıyordu. Büyük Britanya'nın Üçlü İttifak'a Almanya'nın altında küçük bir ortak gibi girmesinin beklendiğine işaret ediyordu. Ve İttifak'ın o günkü üyeleri olan Almanya, Avusturya ve İtalya'nın çıkar ve sınırlarını Rusya ve Fransa'nın tehditlerine karşı garanti edecekti. 'Alman ve Avusturya sınırlarını Rusya'ya karşı savunmanın İngiltere'yi Fransa'ya karşı savunmaktan daha ağır olduğu nedeniyle zaten sallantıda olan Hapsburg monarşisini desteklemeye özellikle karşıydı.

Ayrıca, İngiltere, Almanya'nın Alsace-Lorraine'e sürekli olarak sahip olması hakkını garantilemesi yönündeki Alman isteğini atlatmanın bir yolunu bulsa bile, Almanya ile İttifak, Fransa'da büyük bir düşmanlık yaratacaktı. İngiltere ile Fransa arasındaki sömürge anlaşmazlıklarının, özellikle de Mısır üzerindeki anlaşmazlığın barışçı çözümü imkânsızlaşacaktı. Son olarak da, Kabine, Avam Kamarası'na böyle bir anlaşma sunamazdı; sunduğu takdirde Avam Kamarası'nın bunu reddedeceği kuşkusuzdu. Hiçbir İngiliz hükümeti kriz anında İngiliz kamuoyunun desteklemediği bir konuda geleceğin bir hükümetini savaş ilanında bulunma durumuna sokamazdı. Böyle bir durumda da anlaşma reddedilir ve hükümet düşerdi.

Salisbury'nin raporu herhangi bir ittifak anlaşmasını imkânsız kıliyordu. Chamberlain ve Devonshire'ın dostu Alfred Rothschild

haziranda Eckardstein'a şöyle yazıyordu: "İngiltere'de kimsenin Bülow'un süslü ve boş sözlerine ihtiyacı yoktur. Benimle yemek yiyen Joe'nun umutları kırılmış. Berlin'dekilerle hiçbir ilişki istemiyor. Eğer yeni dünya sisteminin buna dayandığını göremeyecek kadar kısa görüşlüyseler, o zaman onlar için yapacak bir şey kalmamıştır, diyor." Bülow ve Holstein'ın ittifak görüşmelerinin kesin olarak sona erdiğini anlamaları için aylar, hatta yıllar geçecekti. Bülow 1901 Ekimi'nde Holstein'a, "Huzursuzluk ya da telaş göstermemeliyiz. Ufukta umudun parlamasını sağlamalıyız," diye yazıyordu.

Joseph Chamberlain'ın başta İmparatorluk Almanyası ile bir ittifak aramasının nedeni, Çin'deki İngiliz pazarlarının Rusya'nın Asya'daki yayılmacılığı nedeniyle tehdit altına girmesiydi. İngiliz deniz gücü tek başına bu tehdide karşı koyamazdı; Chamberlain, Çar'ın Avrupa sınırına askeri baskı yapabilecek olan Almanya'nın, Rusya'nın Çin'e girişini yavaşlatacağı fikrindeydi. Boer Savaşı İngiltere'ye olan düşmanlığın gücünü ve bunun sonucunda İngiltere'nin dünyadaki diplomatik durumunun zayıflamasını açıkça gösterdiğinde Chamberlain'ın ittifak isteği daha acilleşmişti. Sömürgeler Bakanı bu belirli ihtiyaçlara dayanarak dünyaya hâkim, barışı ve refahı garantileyen ve belki bir gün Birleşik Devletleri de içine alacak bir İngiliz-Alman ittifakı çıkarmıştı.

Joseph Chamberlain'ın gelecek görüşü bütün gösterişine karşın tarihi gerçeklerle uyumlu değildi. İngiltere ve Almanya tereddütlerini giderip ittifaka girselerdi, o zaman Rusya ile Fransa'da Üçlü (o zaman Dörtlü olacaktı) İttifak'la anlaşmak zorunda kalacaklardı. Üstün hâkim güç olan Almanya, Avrupa'ya egemen olacaktı. Gelecekteki bütün konularda İngiltere, Berlin'in istediğini yapmak durumunda kalacaktı. İngiltere'nin başka bir seçimi olmayacaktı: Krallık Donanması, karşısındaki birleşik deniz ve kara gücü karşısında çaresiz bir duruma düşecekti.

Chamberlain, Almanya'ya uzanmakla İngiliz tarihinin yüzlerce yıllık bir kavramını görmezlikten geliyordu: İngiltere daima Avrupa'nın zayıf devlet ya da devletleriyle ittifaka girmeliydi. Aksi halde, güçlü bir devletle ittifak yaptığında tabi rol üstlenirdi, çıkarları ve bağımsızlığı daha güçlü devlete tabi olurdu. İngiltere zayıf devletleri en güçlü devlete karşı birleştirerek kıta Avrupası'nın hegemonyasını önleyebilir ve kendi güvenliğini korurdu. İngiltere, İspanya'nın II. Philip'ine, Fransa'nın XIV. Louis'ine ve Napolyon Bonapart'a karşı

ittifaklar yararttığında bu dersleri öğrenmişti. Ve bu Joseph Chamberlain'ın uygulamadığı bir dersti.

Chamberlain'in Bülow'la ilişkisi bir kavgayla sona erdi. Bu son kavgalarının artık uyur durumda olan ittifak teklifiyle bir ilgisi yoktu. Güney Afrika'da savaşı yürütmekten sorumlu Kabine bakanı olarak Chamberlain, İngiliz ordusunun Boer kumandalarıyla savaşındaki taktiklerini savunuyordu. Boer kadın ve çocuklarını toplayıp kamplara doldurmak, komandoları barındıran Boer çiftliklerini yakmak gibi taktikler İngiltere'de bir fırtına kopartmıştı. Chamberlain İngiliz basını gibi yabancı basının da bu taktikleri eleştirdiğini kabul etti; yöntemlerin daha da sertleşebileceğini belirtti; hareketin haklılığını göstermek için başka devletlerin ordularının başıbozuk direnişleriyle savaşmakta kullandıkları uygulamalardan örnekler verdi. 'Barbarlığımızı ve zalimliğimizi eleştiren ama Polonya'da, Kafkaslar'da, Cezayir'de, Tonkin'de, Bosna'da ve Fransız-Prusya savaşında örneklerini dile getirmediğimiz devletlerin' İngiltere'yi kınamalarının kabul edilemeyeceğini söyledi. Bu listede Rusya, Fransa, Avusturya ve Almanya'ya suç isnatlarında bulunulmuşsa da, tek tepki Almanya'dan geldi. Alman gazeteleri "Transvaal tazısı' Chamberlain'ı, Fransız-Prusya savaşının Prusyalı kahramanları ile Kitchener'in Güney Afrika'daki 'kasaplarını' kıyaslaması nedeniyle lanetlediler.

Bülow, Chamberlain'ın özür dilemesini istedi. Londra'da Alman büyükelçisi olarak Hatzfeldt'in yerini almak üzere olan Paul Wolff-Metternich'in Dışişleri Bakanlığı'na resmen prostestoda bulunması istendi. Metternich, Chamberlain'ın Almanya'nın İngiliz Kabinesindeki en iyi dostu olduğunu söyleyerek Bülow'u bundan vazgeçirtmeye çalıştı. Bülow ısrar etti. Metternich, Lansdowne'u ziyaret etti. Dışişleri Bakanı 'bizce özür gerektirmeyen bir beyanat' için özür dilenmesine gerek olmadığı görüşündeydi. Berlin'den baskı gören Metternich, Bülow'un Reichstag'a gösterebileceği daha hafif bir özür ifadesi istedi. Lansdowne bunu da reddetti. Chamberlain, Avusturya Büyükelçisi'ne 'İngiltere'nin Üçlü İttifaka'a yaklaşımının kendisinden daha sıcak bir savunucusu olmadığını' bildirdi. 'Şimdi üç haftadır ölçüsüz saldırılara' uğramaktaydı, ancak bir hakaret söz konusu olmadığı için özür de dilenmeyecekti.'

Bülow konunun ardını bırakmadı. 8 Haziran 1902'de Reichstag'da şu konuşmayı yaptı: "Alman Ordusu haksız saldırılardan etkilenmeyecek derecede yüksektedir ve kalkanı çok parlaktır. Bu iş Büyük

Frederick'in, birisinin ona ve Prusya ordusuna saldırdığı söylendiği zaman verdiği yanıtı hatırlatmaktadır. Büyük Kral, 'Adamı rahat bırakın ve heyecanlanmayın, o şu anda graniti ısırmaya çalışıyor,' demişti." Reichstag konuşmayı alkışladı ve Chamberlain sonsuza kadar yabancılaştırılmış oldu. Üç gün sonra Birmingham'da Chamberlain şöyle diyordu: "Ben söylediğimi söylemişimdir. Tek sözümü bile geri almıyorum. Ben hiçbir şeyi nitelemedim, hiçbir şeyi savunmuyorum. Bir dışişleri bakanına ders vermek istemem ve kendisinden de ders almam. Ben sadece hükümdarıma ve milletime karşı sorumluyum."

Chamberlain, Birmingham'da olduğu gibi Londra sokaklarında da alkışlandı. The Times, "Bay Chamberlain şu anda İngiltere'nin en popüler ve en güvenilir insanıdır," diyordu. Bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi birkaç hafta sonra bir arkadaşına şunları yazıyordu: "Almanların bize karşı tutumlarının İngiltere'de yarattığı etkiyi görmelisin. Olağanüstü bir değişiklik oldu. Bakanlıkta herkes dünyada bir tek düşmanımız varmış ve o da Almanya imiş gibi konuşuyor. Onların bizimle dost olduklarının resmen ya da gayriresmi olarak söylenmesinin hiçbir yararı yok. Buna artık kimse inanmıyor."

İngiliz hükümeti Bülow'un konuşmasından önce 19 Aralık 1901'de ittifak görüşmelerini resmen sona erdirmek için harekete geçmişti. Lansdowne, Metternich'e 'iki ülkenin mizaçlarının uygun bir durumda olmadığını' söyledi. "Biz teklife dost olmayan ya da eleştirici bir gözle bakmamış olmamıza karşın, bir an bile bunu kabul edeceğimizi düşünmemiştik," dedi.

Chamberlain'ın bir İngiliz-Alman ittifakı hayali sona ermişse de, İngiltere'nin artık tek başına duramayacağı hakkındaki duyguları değişmemişti. Metternich 30 Ocak 1902'de Berlin'e şu raporu gönderdi: "Çok özel bir yerden öğrendiğime göre son on gündür Chamberlain ile Fransız Büyükelçisi arasında iki devletin sömürge görüş ayrılıklarının çözümlenmesi için görüşmeler yapılmakta..." Bunun başka kanıtları da çok geçmeden görüldü. Kral Edward 8 Şubat'ta Tac'in bakanlarını ve bütün yabancı büyükelçileri, Edinburgh Sarayı'nın onarılması süresince oturduğu Marlborough Sarayı'na davet etti. Almanya'yı Eckardstein temsil ediyordu. Yemekten sonra kahve ve purolar içilirken Eckardstein, Chamberlain ile Fransız Büyükelçisi Paul Cambon'un birlikte bilardo odasına geçtiklerini gördü. Eckardstein kapıda durup bir şeyler işitmeye çalıştı ama sadece iki sözcük duyabildi: Fas ve Mısır. Cambon gidince Eckardstein,

Chamberlain'e yanaştı. Sömürgeler Bakanı, Şansölye'nin Reichstag'a konuşmasından ve Alman basınından yakındı. "Kont Bülow'un beni Reichstag'in önüne ilk atışı değil bu. Bu tür davranışlardan artık bıktım ve bundan sonra İngiltere ile Almanya arasında herhangi bir birlikten söz edilemez." Eckardstein, Saray'dan ayrılacağı sırada bir yaver yanına yaklaşıp Kral Edward'ın diğerleri gittikten sonra kendisiyle konuşmak istediğini bildirdi. Kral on beş dakika sonra resmi giysilerini çıkarmiş olarak geldi, el sıkıştı ve Eckardstein'a bir 1888 purosu ile bir viski ikram etti. Alman basınında Chamberlain ve İngiltere'nin kötülenmesinin İngiltere'de yarattığı kırgınlık hakkında açık konuştu: "En azından daha bir süre İngiltere ile Almanya'nın birlikte çalışmaları söz konusu olamaz. Fransa tüm sömürge anlaşmazlıklarının çözülmesi için bize her zamandan fazla baskı yapmaktadır ve belki de en iyisi böyle bir anlaşma yapmak olacaktır."

Arthur Balfour

Lord Salisbury 1902 ilkbaharında Dışişleri Bakanı ve Başbakan olarak yirmi dört yıldır taşıdığı yükü artık bırakabileceğini düşünüyordu. Yalnızdı, yorgundu ve hızla yaşlanıyordu. Bakanlar, Kabine toplantılarında ağır ve ritmik bir soluk alma duyup da liderlerinin iskemlesine baktıklarında Başbakan'ın yine uykuya daldığını daha sık görmeye başlamışlardı.

Savaş daha çabuk kazanılabilseydi Salisbury daha erken çekilecekti. Savaş sürdükçe Başbakan da makamında kalmayı sürdürüyordu. Sonunda 31 Mayıs 1902'de Pretoria'da imzalanan anlaşmayla iki Boer cumhuriyeti Britanya İmparatorluğu'na katıldı. Yeni Kralın taç giyme törenine altı hafta kaldığı için Salisbury bu resmi olayın da sona ermesini beklemeye karar verdi. Ancak Kral Edward'ın ani çıkan apandisit krizi törenin belirsiz bir süre ertelenmesini gerektirince Salisbury'nin istifasını geciktirmek için nedeni kalmamıştı. 11 Temmuz 1902'de meslektaşlarına danışmadan ve haber vermeden Buckingham Sarayı'na gidip istifasını verdi. Doktoru hemen Avrupa'ya gitmesini tavsiye etmişti. Bunu yaptıysa da, sağlığı artık iyice bozulmuştu. 22 Ağustos 1903'te Hatfield'de ölürken hazırlıklıydı. Daha önce günlüğüne, "İnsan uyumaktan korksun, daha iyi," diye yazmıştı.

Lord Salisbury'nin istifasından dört gün önce Chamberlain ciddi bir kaza geçirdi. 7 Temmuz 1902 sabahı Chamberlain, Sömürge Bakanlığı meydanında Londra'ya taç giyme töreni için getirtilen Batı Afrika taburunu teftiş etmişti. Sömürgeler Bakanı askerlerin sadakatini övdükten sonra içlerinden bazılarının ülkelerine dönmeden Kral'ı görebilecek kadar talihli olacaklarını' söyledi. Chamberlain öğleden sonra Bakanlık'tan bir arabayla kulübüne gitti. Hava sıcaktı ve arabanın bir kayışla tutturulan ön camı yukarı kaldırılıp katlanmıştı. Sokaklar toz kalkmaması için sulanmıştı. Trafalgar Meydanı yakınında at birden ürktü, ayağı kaydı, yere düşerken arabayı da öne savurdu. Chamberlain yerinden savrulurken kalın camı tutan kayışlar koptu ve cam Sömürgeler Bakanı'nın kafasına indi. Chamberlain'ın başı kemiğe kadar yarıldı, alnından şakağına kadar yedi santimlik bir yaradan kan boşanmaya başladı. Hemen Charing Cross Hastanesi'ne götürüldü. Darbeye ve kan kaybına karşın iyi görünüyordu; karısı kendisini purosunun dumanları arasında buldu. Chamberlain hastanede birkaç

gün kaldıktan sonra istirahat için evine gitti. Yarası ilk göründüğünden daha ağırdı. Lord Esher, "Joe Chamberlain az daha ölecekti," diye yazıyor. "Kafatası çok ince bir yerinden çatlamıştı, o günden beri ne okuyabiliyor ne de düşünebiliyor."

Lord Salisbury istifa ettiğinde Chamberlain evinde yatıyordu. 11 Temmuz öğleden sonra Kral, Arthur Balfour'u çağırtarak hükümetin başına geçmesini istedi. Balfour, Kral'ın habercisini Avam Kamarası'nda karşıladı ve kabul ettiğini bildirmek için Saray'a gitmeden Chamberlain'le konuşmaya gitti. Chamberlain uyuyordu ve doktoru uyandırılmamasını tembih etmişti. Ama Bayan Chamberlain kocasını uyandırdı ve Chamberlain, Balfour'a tam destek vaat etti. Balfour ondan sonra da Kral'a gitti.

Kral Edward'ın bu seçimi bekleniyordu. Balfour dışında sadece iki aday vardı: Devonshire ve Chamberlain. Ancak ikisi de Birlikçi koalisyonun daha küçük Liberal kanadındandılar. Ancak pek çok kimse için Chamberlain'ın yeni hükümetteki durumu biraz garip geliyordu; bazıları Bay Chamberlain'ın Bay Balfour'un altında hizmet gördüğü bir Kabine'nin tepetaklak durduğu görüşündeydiler. Chamberlain günün pek çok konusu hakkında İngiltere adına konuşmuştu. 'Haki Seçim'de partiyi zafere götürmüştü. Kırsal kesimde İngiltere'nin en popüler politikacısıydı ve amca yeğen aristokrat Cecil'ler, Whitehall ve Westminster'de hüküm sürüyorlardı ama ikisinin de Joseph Chamberlain'ın desteği olmadan iktidarda kalabileceklerine kimse inanmıyordu. Haki Seçimi'nden bu yana Balfour ile Chamberlain aslında iktidarı paylaşmışlardı, Chamberlain savaşı ve İmparatorluğu, Balfour da geri kalan her şeyi yönetmekteydi. Chamberlain seçmenlerle karşı karşıya kalındığında koalisyonu iktidarda tutanın kendisi olduğunu biliyordu.

Buna rağmen Balfour çağırıldığında Chamberlain herhangi bir şikâyette bulunmamıştı. Salisbury'nin çöküşü sırasında halefin kim olacağı saptanmıştı. Salisbury'nin istifasından dört ay önce, 1902 Şubatı'nda Chamberlain, Balfour'un özel sekreterini aramıştı; sekreter onun şöyle söylediğini bildirmişti: "Ben o makama aday değilim. Benim kendi tamamlanmamış işlerim var ve olduğum yerde kalmaktan mutluyum... Balfour'un emrinde hizmet etmeye hazırım."

Birlikçi hükümetin ve partinin geleceği yeni Başbakan'la daha ünlü

olan astının yakın işbirliğine bağlıydı. İki adamın ideolojide olduğu gibi mizaç bakımından da ortak pek az şeyleri vardı. Chamberlain yenilikçiydi; Balfour ise amcası gibi Muhafazakârdı. Bir dergide şöyle yazılıyordu: "Ülkede belli belirsiz bir değişiklik isteği varsa da, Bay Balfour'un Başbakanlığa seçilmesini iktidarda olan ailelerin en az değişikliği arzulamalarından dolayıdır." Chamberlain bir kere farklılıklarını, "Arthur güçlüklerden nefret eder, bense güçlüklere bayılırım," diye tanımlamıştı. Balfour onu yalancı çıkarmıyordu. "Joe ile benim aramdaki fark, gençlik ile yaşlılık arasındaki farktır," diyordu. 1902'de Balfour elli dört, Chamberlain altmış beş yaşındaydı. Ancak ne olursa olsun, birbirlerinin gücünü ve kendi zayıflıklarını bilen her iki adam bu ortaklığa bunu işletebilmek için girmişlerdi.

Yeni Başbakan çağdaşlarının çoğu tarafından Aristoteles'in filozof-kralının cisimleşmişi olarak görülüyordu. Soyluydu, zengindi, çekiciydi, Austen Chamberlain'ın deyişiyle 'zamanımızın politikaya uygulanmış en zeki beynine' sahipti. Balfour'un niteliklerini tanımlamaya çalışan gözlemciler, genelde estetik nesnelere uygulanan sözcükler bulurlardı: Parlak, göz kamaştırıcı, ışıklı ve göz alıcı gibi. John Maynard Keynes, Arthur Balfour'u 'yüzyılımızın ortaya çıkardığı en olağanüstü sanat eseri' olarak nitelemişti.

Arthur Balfour 25 Temmuz 1848'de İskoçya'da Doğu Lothian bölgesinde on bin dönümlük bir malikânede doğmuştu. Babasının babası 18. yüzyılda Hindistan'a gitmiş, Doğu Hindistan Şirketi'yle birlikte refaha kavuşmuş, döndüğünde bir kontun kızıyla evlenmişti. Arthur Balfour'un babası, Lord Salisbury'nin ablalarından Markiz Lady Blanche Cecil'le evlenmişti. Lady Blanche on sekiz yaşında çocuk doğurmaya başlamış, kocası otuz beş yaşında veremden ölene kadar on bir yılda dokuz çocuk doğurmuştu. Oğullarından en büyüğü olan ve vaftiz babası Wellington Dükü'nün adını alan Arthur, babası öldüğünde yedi yaşındaydı.

Lady Blanche çocuklarını tek başına yetiştirmekle karşı karşıya kalınca, Whittingehame malikânesinin salonlarındaki Fransız mobilyalarının üstünü örtüp bütün dikkatini çocuk odalarına çevirmişti. Çocuklarına okuma yazmayı öğretmiş, geceleri onlarla dua etmiş, difteri, tifo ve boğmaca hastalıklarını atlatmalarını sağlamıştı. Bir arkadaşı kocasının ölümünden önce bile Lady Blanche'ın olağanüstü karakterini şöyle tanımlıyordu: "Onu az tanıyan biri kendisini sağlıklı ruhu olan, mutlu bir eş, çocuklarının anası, elinden

gelen iyiliği yapan bir kadın olarak görürdü... İçindeki o yoğun ateş, kendisini zaman zaman parça parça eden o ateş aklınıza bile gelmezdi... Ve o kadar sakin ve saf ve hatta soğuk görünür ki." Ancak oğlu Arthur annesini idare etmeyi çok iyi biliyordu. Daha küçük bir çocukken annesinin kucağına çıkıp kollarını boynuna dolar ve, "Seni neden bu kadar sevdiğimi bana söyleyebilir misin?" diye sorardı.

Arthur on bir yaşında okula başladı. Ancak zayıf bünyeli olduğundan doktorun emriyle öğleden sonraları yatmak zorundaydı. O da kilisenin üstündeki odada yatıp aşağıdan gelen org müziğini dinlemekten hoşlanırdı. Eton'da daha üst sınıfta olan Lansdowne Markisinin *[*Balfour Kabinesi'nde Dışişleri Bakanı olacaktır] işlerine koşardı ve genelde yalnızdı. Eton'da gözlük takmaya izin verilmediği için miyop olan Balfour kriket ya da diğer top oyunlarını oynayamazdı. Arkadaşları kendisiyle alay ederlerse de, bir öğretmenin hatırladığı gibi 'alay edildiğinde o da güler, çoğunlukla kendisine saldıran çocuğu zeki bir sözle sustururdu.'

Balfour on sekiz yaşında Cambridge'de Trinity Koleji'ne girdi. Politikaya ilgi duymadığı için Cambridge Union'dan uzak durdu, konserlere ve resitallere devam etti, Handel'i tutkuyla sevmeye başladı. Odalarını mavi çini koleksiyonu ile süsleyip pazar akşamları davetler verdi, arkadaşlarıyla kitaplar ve felsefe üzerinde tartışmalar yaptı. Balfour arkadaşlarının kendisiyle alay etmelerini, hatta derslerinde pek başarılı olmamasını hiç umursamıyordu. Lord Salisbury'nin, dul ablasının çocuklarını yetiştirmesine yardımcı olduğu Hatfield malikânesinde çok daha başka bir eğitim almaktaydı. Dayısından sadece on sekiz yaş genç olan Balfour, yaşlı adamın başarılarından ürkmeden, onu başarılı yapan şeyleri anlayacak kadar yaşça kendisine yakındı. Salisbury bu anlayışı yeğeniyle, dayı-yeğen gibi değil de, erkek erkeğe konuşarak geliştiriyordu. Aile yakınlığı kadar karşılıklı saygıya bağlı bir arkadaşlık doğmuştu aralarında.

Lady Blanche hızla ilerleyen bir kalp hastalığı sonunda 1872'de kırk yedi yaşında öldü. Arthur birkaç yıl önce on sekiz yaşını doldurduğu için babasının dört milyon sterlin olarak tahmin edilen servetine sahip olmuştu. Salisbury, Balfour'un parlamentoya girmesini önerdi ve kendisine Hertfordshire'da sağlam bir seçim çevresi buldu. Politikayla hâlâ ilgilenmeyen Balfour, Kamara'daki ilk iki buçuk yılında ağzını açmadı. Balfour o günleri, "Sessiz ve dostça bir yalnızlıkta konuşmanın tüm avantajlarından yararlanıyordum," diye hatırlamıştır. İki yıl sonra

yasa tasarısı hazırlamayı denedi; konusu Cenaze Yasasında bir reformdu. Dayısı şöyle yazıyordu: "Çok güzel bir tasarı, ama bunu sunacak olursan, herkesin hakkında iyi şeyler söyledikleri insanlara musallat olan lanetten korunursun." Salisbury 1878'de Dişişleri Bakanı olunca Balfour'u da Parlamento Özel Sekreteri olarak Berlin Kongresi'ne götürdü. Genç adamın aklında kalanlar başlıca ziyafetler, balolar ve partilerse de, Bismarck, Disraeli, Salisbury ve Andrássy'nin, Prens Gorçakov'u Türkiye'den aldıklarını geri vermek zorunda bırakmalarına da tanık olmuştu. Balfour'un adını duyan Bismarck, onun Sir Walter Scott'un romanlarından birindeki Balfour adli karakterle bir ilişkisi olup olmadığını sordu. Balfour böyle bir akrabalığının olmadığını belirterek Şansölye'nin Scott'un romanlarını bilmesine şaştı. Bismarck, "Gençliğimizde hepimiz Sir Walter'ı okumak zorundaydık," dedi.

Yakışıklı, sevimli, zengin ve bekâr bir gencin Londra sosyetesinde kabul görmesi kolaydı. Balfour'un isteyip de sahip olmadığı pek az şey vardı. Handel'i sevdiği için Albert Hall'da Belshazzar oratoryosunun bir kerelik sahneye konulmasının bedelini ödedi. Felsefeden zevk aldığı için Felsefi Kuşkunun Savunması adlı bir kitap yazıp kendi parasıyla bin tane bastırttı. Balfour, Parlamento'da yavaş yavaş açılıyordu. 1880'de otuz iki yaşındayken bir gözlemci şöyle yazıyordu: "Hertford üyesi Kamara'daki en ilginç gençlerden biri... Cambridge Üniversitesi'ne onur veren kültürlü, iyi yetişmiş hoş bir insan. Muhalifine sert şeyler söyleme hevesi var ve kimi zaman bu ayartılmaya uyuyor da. Ama bunu o kadar tatlı bir zarafetle yapıyor, o kadar masum bir niyetle sunuyor ki, karşısındaki bundan hoşlanıyor."

Muhafazakâr bir parlamento üyesi olan Balfour, Liberal lider Bay Gladstone'un yakın dostuydu. Liberaller iktidarda değilken Bay ve Bayan Gladstone'un oturdukları ev, Balfour'un Carlton Gardens 4 numaradaki evinden birkaç kapı ötedeydi. Yeni üye, yaşlı çiftle sık sık birlikte yerdi. Bayan Gladstone ondan 'o yakışıklı, uzun boylu ve garip genç' diye söz ederdi; Bay Gladstone da karısına "Ondan gerçekten hoşlanıyorum," demişti. Balfour'a babasından miras kalan yerler arasında Strathconan adı verilen bir Highland arazisi vardı ki, bunun içinde geyik avlanan bir ormanla, somon balığı avlanan bir de ırmak vardı. Balfour'un kendisi avlanmazsa da, sonbaharları burada konuk ağırlardı. Gladstone Başbakanken eşi ve kızı Mary'yle birlikte geldi. Bazıları Mary'nin Balfour'a âşık olduğunu düşünürdü. Gladstone bu ziyaretinden memnun kalmıştı ve Londra'daki Kabine toplantısına gitmeyi sürekli erteliyordu. Sonunda evsahibi ve konuk geç kalmış

olarak evle istasyon arasındaki yedi kilometrelik yolu yürüyerek gittiler. Tren göründüğünde istasyondan çok uzaktaydılar. Balfour, su birikintilerine ve çamurlara basa basa koşarken elini kolunu sallayıp makinistin durmasını sağladı. Başbakan birkaç dakika sonra yetişip trene bindi. Balfour ondan sonrasını şöyle anlatıyor: "Tren istasyondan ayrılırken kompartimanın penceresinden kurumak üzere sallanan bir çift çorabı büyük bir sevinçle gördüm. Seçkin konuğumu bir de nezleye kaptırtmamıştım."

Mary Gladstone'un genç Arthur Balfour'a olan eğilimi, tüm yaşami boyunca kadınların kendisine gösterdikleri ilginin tipik örneğiydi. Balfour'un en ciddi ilişkisi, yirmi iki yaşındayken Gladstone'un yirmi yaşındaki yeğeni May Lyttelton'a âşık olmasıydı. Balfour'un kur yapması o kadar ağırdı, kendisi o kadar kararsızdı ki, Bayan Lyttelton bir ara pes edip başkasıyla evlenmeye karar verdi. Bu adam öldükten sonra bile Balfour duraksamaya devam etti. Sonunda Balfour kızla konuşmuşken May Lyttelton aniden tifoya yakalanıp öldü. Balfour şaşkın bir halde Londra sokaklarında dolaşmaya başladı. Cenaze kaldırılmadan önce annesinden kalan ve nişan yüzüğü olarak vermeyi planladığı zümrüt yüzüğü gönderip May'in tabutuna konulmasını istedi. Balfour cenaze töreninde daha fazla dayanamayıp ağlamaya başladı. Kızın kardeşiyle altı aylık dünya turuna çıktıysa da, bunun da fazla bir yararı olmadı. Spencer Lyttelton yol arkadaşının durumu için günlüğüne, "Çoğunlukla kendinden geçecek kadar sarhoş," diye yazıyordu.

May Lyttelton'un ölümüyle Balfour sevdiği kadını kaybetmişse de, başka kadınlar vardı. Bu gizli ilişkilerden en uzun ömürlüsü önce Lady Elcho, sonra kocasının kontluğa getirilmesiyle Kontes Wemyss olan Mary Wyndham'la olmuştur. On iki yıl süren bu ilişkiden sözde Balfour'un arkadaşlarından biri olan Lord Elcho'nun haberi vardı. Balfour, Mary Wyndham henüz evli değilken ilişkiye başlamıştı. Balfour, Mary Wyndham'a evlenme teklif etmemiş, Lord Elcho etmişti. İlişki tam Victoria çağına uygun geçiyordu: Büyük malikânelerde hafta sonu partileri, yemyeşil çimenliklerde altın öğleden sonraları, yemekte gülümsemeler, geceleri bitişik yatak odalari. Gerçekten âşık olmayan Balfour bu durumunu gözler önüne sermemişse de, duyulup alay edileceğinden korkan Lord Elcho bir ara boşanmadan söz etmişti.

Bu aşk ilişkisini onaylayan 'Ruhlar', Arthur Balfour'u idolleştiren ve onun zevklerini paylaşan yakın bir arkadaş grubuydu. Bunlar, soylu

olmanın yanı sıra zeki ve nükteli kişiler olarak konuşmalarını atlar, giyim ve briçle sınırlamak istemezlerdi. 'Ruhlar'ın en serbesti olan Margot Tennant, çoğu Lord Salisbury'nin hükümetindeki erkek arkadaşlarını, "Benim çevremdeki gençlerin hepsi akıllıydılar ve ünlü olmuşlardır," diye tanımlamıştır. Bu kadınlar arasında Lady Elcho, Lady Desborough, Lady Horner, İskoç milyoner toprak ağası Sir Charles Tenant'ın üç kızı bulunuyordu. Ruhlar devamlı olarak Sir Charles'in Londra'daki evi olan Grosvenor Meydanı 40 numarada buluşurlar, hafta sonları da sayfiye evlerine gidip tenis ve bisiklet gibi sporların yanı sıra uzun uzun konuşurlardı. Konuşmaları edebiyat, sanat, müzik, bilim ve felsefeye kadar uzanırdı. Sosyete, 'Ruhlar' ve ciddi konuşmaları karşısında huzursuzluk duyardı; zaten adlarını da bu yüzden almışlardı. Galler Prensi'nin yakın arkadaşlarından ünlü bir avcı ve deniz subayı olan Lord Charles Beresford bir gün, "Sizler bütün gün oturup birbirinizin ruhları hakkında konuşuyorsunuz, bundan sonra size 'Ruhlar' diyeceğim," demişti.

'Ruhlar'ın çevresinde dolaştıkları kişi Balfour'du. Diğerlerinden yaşça biraz büyük olan Balfour'a erkekler de kadınlar da hayrandı. Lady Battersea, "Onunla çoğu erkek arasında ne derin bir uçurum var," diye göğüs geçiriyordu. Margot Tennant onun 'zarif ilgisi, entelektüel tavırlarından, hem iyi bir dinleyici hem de karşı konulmaz bir arkadaş yapan o güzelim başını eğişinden' söz ediyordu. 'O çok güçlü kopukluk duygusundan dolayı yakından tanınması' çok güçtü diye yakınıyordu. "Çoğumuzun kendisinden en çok umut ettiğimiz şey bizlere, bir insanın saatlere ya da mobilyaya duyduğu bir yakınlık kadar ilgi duymasıdır." Bir gün erkeğin o soğukkanlı tavırlarından umutsuzluğa kapılarak en yakın kadın arkadaşları *-Lady Elcho, Lady Desborough, başkaları ve kendisi-* öldükleri takdirde umurunda bile olmayacağını söylemişti. Balfour bir an durmuş, sonra hafif bir sesle, "Hepiniz aynı günde ölseydiniz çok huzursuz olurdum," demişti.

Evlilikler ve diğer olaylar araya girince 'Ruhlar' giderek birbirlerinden ayrıldılarsa da, Balfour gittiği yemeklerde hep odak noktası olmayı sürdürüyordu. Genelde konuşmalarında kendini geri planda tutar, herkesin en iyi tarafını ortaya çıkarmasına yardım ederdi. Bir arkadaşı şöyle yazıyordu: "Onun yanında bir akşam geçiren biri formunun en üst noktasında olduğuna ve gerçekten çok iyi konuştuğuna inanırdı." Balfour zaman zaman da kendini tutamazdı; bir arkadaşı için, "Biraz daha beyni olsaydı geri zekâlı olurdu," demişti.

Topluluk içinde nadiren açıklanan bu öfke parıltıları Balfour'un başka bir yanıydı ve bunu ülke ve Avam Kamarası ancak kırk yaşına vardığında görmeye başlamıştı. Bu çekiciliğin altında sertlik, hatta gerektiği zaman uygulanan bir acımasızlık yatıyordu. Daha yüksek bir görev olarak gördüğü şey karşısında dostluk uçup gidebilir, arkadaşlık bir yana bırakılabilir, arkadaşlar feda edilebilirdi.

1887'nin başında Lord Salisbury'nin ikinci hükümeti altı yıllık dönemine başlarken Kabine'nin karşısındaki en acil sorun İrlanda'ydı. Gladstone'un Özerklik Yasası tasarısı kabul edilmemişti ve adada yasa ve düzen yok olmaktaydı. Bunalımın kaynağı toprak sahipliğiydi: Memleketlerinde bulunmayan toprak sahipleri, çoğu kuşaklar boyunca aynı toprağı işlemiş İrlandalı kiracılardan kira toplamak istediklerinde yoksul köylüler ya para ödemiyorlar ya da borçlarının ancak bir kısmını ödemeyi teklif ediyorlardı. Polis geldiğinde kırsal kesim onlara karşı birleşiyor, emniyet güçleri asit, taş ve kaynar suyla karşılanıyordu. Bazı toprak sahipleri amansızdı; Galway'deki dört bin kiracısından alacağını son kuruşuna kadar alan milyoner Lord Clanricarde tehditlere gülüyordu. Kiracılarına, "Benim kira toplama ajanımı öldürerek beni korkutacağınızı sanıyorsanız, yanılıyorsunuz," diyordu.

Salisbury kabinesi kurulunca 'Kara Michael' olarak tanınan Sir Michael Hicks-Beach, İrlanda Bakanı olmuştu; ancak 1887 Martı'nda bir göz rahatsızlığı sonunda istifa edince yerine kimin geçeceği konusunda spekülasyonlar başladı. Kabine'nin en çok özveri isteyen, en nankör ve en tehlikeli makamı olan İrlanda Bakanlığı'nın Başbakan'ın yeğeni Arthur Balfour'a verileceği söylentileri politika dünyasını altüst etti. Balfour o günlerde otuz dokuz yaşında olmasına karşın önemsiz bir kişi, sağlıksız bir insan, 'metafizik bir buluta kapılmış giden bir tembel' olarak tanınıyordu. Bir İrlanda gazetesi onu 'ipek derili bir zevk düşkünü' olarak tanımlamıştı. Diğer gazetelerde Zarif Prens, Güzel Fanny, hatta Bayan Balfour olarak tanımlanıyordu.

Balfour sağlığının bu yüke dayanıp dayanmayacağını doktoruna danıştıktan sonra görevi kabul etti. Dublin'e gitmeden önce vasiyetnamesini hazırlayıp kızkardeşlerinden birine gönderdi: "İrlanda İşleri Bakanı'nın başına kaza gelmiştir (şimdi olacağına inanmamakla birlikte) ve bu yine de olabilir." Irlanda'da iki dedektif kendisini sürekli izledi. Dolu bir tabanca taşımaya razı geldiyse de, genellikle tabancanın cebinde olduğunu unutuyor, ya da ceketini çıkarırken yere

düşürüyordu. Dublin'e ayak basınca Cromwell'in İrlanda politikasının başarısız olmasının nedenini şöyle anlattı: "...çünkü kendisi sadece baskıcı tedbirlere güveniyordu. Ben bu yanlışı tekrarlamayacağım. Yasalara itaatı zorlamakta Cromwell kadar acımasız olacağım, ama... toprak konusundaki tüm şikâyet nedenlerini ortadan kaldırmakta ve şikâyetleri azaltmakta herhangi bir reformcu kadar radikal olacağım." Balfour düzeni yerine getirmek için acımasızca işe başladı. Cork'ta bir polis komiseri, bir kiracı kalabalığının küçük bir karakolu basacaklarını duyunca tehdit altında olan polislere, "Gerekirse ateş etmekten çekinmeyin," diye telgraf çekti. Balfour 'uzun vadede hasarı ve can kaybını önlemek için en iyi yol' diyerek emri açıkça destekledi. Sonra bu görüşünü şöyle geliştirdi: "Ateş etme emri bir kere verildikten sonra kurbanın kim olacağı bilinmez. Ateş etmenin en son ihtiyaç anına bırakılmasının nedeni budur. Ama bu kendini korumada ya da yasanın mutlaka gerektirdiği zamanlar ateş etmemek için bir neden değildir ve benim istediğim olursa asla da olmayacaktır." Kira ödemeyi reddeden kışkırtıcı kiracılar, aralarında Avam Kamarası'nın İrlandalı üyeleri olmasına karşın hapsedildiler. Kira ödemeyen kiracılar polisin içeri girmek için gerekli araçları olmadığına inanarak evlerini tahkim etmeye başladılar. Balfour bunun üzerine polise koçbaşları sağladı ve evler çoğunlukla parçalanarak direniş kırıldı. Avam Kamarası'nda vahşetle suçlanan Balfour, "Ne yaptıysam yaptım ve gerekirse yine yaparım," dedi. İrlanda'da artık kimse kendisine Güzel Fanny demiyordu, şimdiki adı Kanlı Balfour'du.

Balfour Irlanda Bakanı olarak Dublin'de politika uygulamak ve bunu Westminster'de savunmak zorundaydı. Her gün Soru Saatinde kendisine bağırıp yumruklarını sallayan seksen İrlandalı'nın acımasız saldırılarıyla karşı karşıyaydı. Küfürleri sakinlikle, öfkeyi mizahla, tutkuyu önemsemezlikle karşılıyordu. Maliye Sırasında oturur, burundan takma gözlüğü elinde, Keltlerin saldırısının dinmesini beklerdi. Ama konuşma sırası kendisine geldiğinde silahları hemen parıldardı. Bir tartışmada şöyle demişti: "Yasa kendilerine yabancı bir kılık içinde geldiği için İrlandalıların yasalara boyun eğmemekte haklı olduklarını söyleyenler var. On Emre yerel bir renk verilmesi için hiçbir neden görmüyorum doğrusu."

Balfour kusurları düzeltmeye çalışıyordu. Onun Bakanlığı döneminde Birlikçi Parti, gönüllü satış ve gönüllü alışa dayanan ve 33 milyon sterlinlik bir devlet fonuyla desteklenen bir İrlanda toprak reformu başlatmıştır. Balfour İrlanda'da devlet parasıyla bir Katolik koleji kurulmasını önerdi. Eleştirilere yanıt verirken, "Amacım İrlandalılara

rüşvet vermek değil," dedi. "Amacım çok daha basit; İrlandali Katoliklere bizim İskoçya'da gördüğümüz eğitimin bir kısmını sağlamak... Onlara filoloji, felsefe, tarih, fen ve tıp öğretilmesini istiyorum..." Balfour 1891'de Bakanlığının sonunda İrlanda'yı ziyaret ettiğinde yanına ne dedektif almıştı ne de tabanca.

Balfour Irlanda'ya yenilgiye uğrayacağı beklenerek gitmişti, döndüğünde ise Avam Kamarası'ndaki en güçlü Muhafazakâr-Birlikçi Bakandı. Maliye Bakanlığı ve Avam Kamarası Başkanlığı makamı açılınca Balfour, Birlikçi üyelerin oybirliğiyle buraya getirildi. Lord Salisbury onun, görevi 'yüzünü ekşiterek' kabul ettiğini söylemiştir. Balfour yeni görevinde davranışlarını değiştirdi. İrlanda Bakanı olarak tek başına çarpışan bir gladyatördü. Avam Kamarası Başkanı olarak, aralarında kendisini fazla ilgilendirmeyenler de olmak üzere hükümet tasarılarının gerçekleştirilmesinden sorumluydu. Lider çoğu zaman ilgisizliğini gösteriyordu. Eski liderler parlamento oturum halindeyken hükümet sırasında olmasa bile parlamento içinde kalmışlardı. Bu nedenle Balfour, Avam Kamarası'na bir akşam yemekten sonra resmi giyimli olarak girdiğinde parlamenterler şaşırdılar; onun arada Westminster'den çıkıp sosyetede bir yemek yediği belliydi. Balfour, Gladstone'un son hükümetinde muhalefet lideri olarak son kez İrlanda Özerklik Yasası'nı çıkarmaya çalışan Gladstone'le çatıştı. Arthur Balfour şimdi İrlandalı Milliyetçilerle ittifak halinde olan Bay Gladstone'un eskiden İrlandalı üyelerinin yüzlerini karartmaya çalışırken şimdi ayakkabılarını boyamaya hazır olduğunu' söyledi. Balfour'un Gladstone'un Hawarden'deki evini son ziyareti 1896'da, Gladstone'un politikadan çekilmesinden iki yıl sonra ve ölümünden iki yıl önce olmuştur. Balfour, Lady Elcho'ya şöyle yazıyordu: "İstasyondan bisikletimle gittim. İhtiyar çok şaşırdı. Bunun bir Maliye Bakanı'na yakışmadığını düşünüyordu."

Balfour Salisbury'nin hükümetinde 1895'ten 1902'ye kadar yedi yıl Avam Kamarası liderliğini yaptı. Dayısı Arlington Sokağı'ndaki kendi evinde oturmayı yeğlediğinden Balfour, Maliye Bakanı olarak Downing Sokağı 10 numaraya taşındı. Dayı ile yeğen arasında aile sevgisi ve karşılıklı saygıya olduğu kadar birbirlerinin görüşlerine anlayışa dayanan ilişki uyumluydu. Dayısı ile arasında bir farklılık olup olmadığı sorulduğunda Balfour, "Bir fark vardır. Dayım bir Tory'dir, ben ise Liberalim," demiştir. Balfour Başbakan'ın tutumunu benimseyerek Joseph Chamberlain'a Güney Afrika krizinin yönetiminde serbestlik tanıdı. Lord Salisbury'ye 1897 baharında şöyle yazıyordu: "Sevgili Robert Dayı, Sanırım Joe'nun Güney Afrika

garnizonumuza bir ek yapmak teklifini haber almışsındır. Onun Güney Afrika yaralarıyla başa çıkma yöntemi bol bol kaşındırıcı uygulamaktır... Ama ben onun Boer'leri beyanatlarla kışkırtmasına izin verip Boer saldırılarını önleme araçlarını reddetmenin akıllıca olduğu kanısında değilim... 3000 askerin daha gönderilmesinin sakinleştirici mi kışkırtıcı mı etkisi olacağını görmek iyi bir şey olur." Balfour, Chamberlain'ın politikasını yanlış anlamıştı. Lady Elcho'ya çatışmalar başlamadan hemen önce, "Bana Güney Afrika'yı soruyorsun, bence savaştan kaçınılacaktır," diye yazıyordu. Savaş başladığında Salisbury bedenen zayıflamaya başlamıştı. Kara Hafta ile sonlanan askeri yenilgiler tırmanışa geçtiğinde Balfour yaşlı dayısını korumaya çalıştı. "Her gece on bir ile on iki arası Harbiye Bakanlığı'na gidip yukarı çıkıyorum... ama yenilgiden başka haber yoktu." Sir Redvers Buller'in değiştirilmesi gerektiği açıkça görülüyordu. Balfour, Lord Salisbury'yi görmeye gitti. Başbakan'ın başlangıçtaki itirazlarına karşın Lord Roberts'in gönderilmesi kararlaştırıldı.

'Haki Seçim'den sonra kurulan yeni Kabine'de Lord Salisbury sonunda Dışişleri Bakanlığı'nı Lord Lansdowne'a bıraktı; ancak Başbakan'ın Kabine'deki akrabalarının sayısı Kabine'ye hâlâ 'Cecil Oteli' dedirtiyordu. Arthur Balfour'dan başka Arthur'un kardeşi Gerald Ticaret Bakanı, Lord Salisbury'nin damadı Lord Selborne, Bahriye Bakanı olmuşlardı. Balfour bu konu üzerinde Avam Kamarası'nda bir soruyu yanıtlarken, 'bu mutsuz ve ıstırap çekmiş' ailenin kabineye egemen olduğu iddiasıyla 'bu kabinenin bir tek güçlü Bakan'ın emirlerini yerine getirmek için kurulduğu ve bu güçlü Bakan'ın ailesi tarafından desteklenen Başbakan olmayıp Sömürgeler Bakanı olduğu' iddiasının tutarsız olduğunu ve bunların 'iki karşıt görüş olduğunu ve ikisinin bilgisiz bir hayal gücünün eseri olduklarını' söyledi.

Balfour Başbakan olunca da enerjisini ve politik desteğini vereceği yerler konusunda titiz davrandı. Bir tarafın öteki taraf üstünde üstünlük sağlayamayacağı konularda güçlü bir taraflılık gösterdi. Ama ülkenin geleceği ya da savunmasına sıra geldiğinde İmparatorluk Savunma Komitesi kurulması, Donanmanın teçhizatlandırılması, eğitim, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi gibi konularda Balfour azim sahibiydi. Gece gündüz demeden çalışır, keskin zekâsını ve dilini kullanır, amacına erişene kadar işin peşini bırakmazdı. Sosyal reforma karşı mutlak bir muhalefeti yoksa da 1902'de her iki partinin büyük muhalefetine karşın eğitim yasasını çıkartmıştı, ucuz çarelere karşıydı. "Gemimizin yanlış bir yere gideceği yerde hiçbir yere gitmemesi, kayalıklara çarpacak yerde yerinde kalması daha iyidir," diyordu. Lord

Salisbury gibi Balfour da parti örgütü ve kampanya konularına fazla bir ilgi duymazdı. Yalandan sırt okşayıp el sıkmazdı. Balfour'un görünüşü saygılı ve mesafeliydi; saygısı kimi zaman o kadar kusursuz, mesafesi o kadar büyüktü ki, karşısındakiler bundan rahatsız olurlardı. Kral VII. Edward, Bay Balfour'un kendisine tenezzül etmemesinden şikâyet ederdi.

Balfour'un yaşamı her biri gerekli ve diğerinin denge unsuru olan karşıtlardan oluşmuştu: Felsefesinin sakinliği ve parlamento tartışmalarının ateşliliği, sosyetenin gürültüsü ve yalnızlığın sessizliği. John Morley'e, "Ben politikayla uğraşırken edebiyatla uğraşıyor olmak isterim, edebiyatla uğraşırken de, politikayla," demişti. Konuların her iki tarafını da görebilmesi politikacı meslektaşlarını ve muhaliflerini rahatsız eder, kendisinin alaycılıkla suçlanmasına yol açardı. "Fena adam değil," derdi Balfour. "Garip bir görünüşü var. İlginç değil denemez." Irlanda Bakanı'yken bir kere cezaevinde öleceklerini umarak altı milliyetçi parlamenteri hapsetmeyi planlamakla suçlanmıştı. Arthur Balfour bu iddiayı 'gülünç' ve 'komik' olarak niteleyerek şöyle dedi: "Parnellite Partisi'nin seçkin üyelerinden herhangi birinin parlamentodan kesin olarak uzaklaşmalarından hiç hoşlanmayacağımı söyleyebilirim... Bir insanın karşısında bütün gün oturup kendisiyle mücadele ederseniz, hak etse de, etmese de elinizde olmadan ona karşı bir beğeni hissedersiniz." Balfour huy ve felsefe bakımından yaşamı mutlak terimlerle görmeyi reddederdi. Bu önemli, o daha önemli ama ikisi de gerçekten önemli değil, der gibiydi. Margot Asquith arkadaşının bu soğukkanlılığının sırrının 'insanlığın mutluluğunun olayların şu ya da bu yönde gidişine bağlı olmadığı inancından' doğduğunu söylerdi.

Yaşama karşı bu tutkusuz yaklaşımın ardında insanlığın kaderi hakkında ciddi bir kötümserlik yatmaktaydı. Balfour yüzeyden bakıldığında pazar sabahı ayinlerine katılan, yemek odasında konuklarına ve uşaklarına pazar akşam duasını okuyan dindar bir Anglikan'dı. Ama başka bir düzeyde Balfour, bilimden, zamanın sonsuzluğu karşısında insanın çok zayıf, geçici bir varlık olduğunu öğrenmişti. İnsanın kaderi hakkındaki görüşü karamsardı: "Yıkılmaz anıtlar ve ölümsüz eserler, ölüm ve ölümden daha güçlü olan sevgi sanki hiç varolmamışlar gibi olacak. Sistemimizin enerjileri çürüyecek, güneşin görkemi kısılacak ve yeryüzü bir an için yalnızlığını bozan insan ırkına daha fazla katlanamayacak. İnsan bir çukura girecek ve tüm düşünceleri yok olacak. Evrenin mutlu sessizliğini bir an için bozan o huzursuz bilinç istirahata çekilecek."

Arthur Balfour'un İrlanda Bakanı olarak, parlamento lideri olarak ve daha sonra Başbakan olarak kaçtığı tek yer Whittingehame'deki çocukluğunun eviydi. Ev sahipliğini evlenmemiş kızkardeşi Alice yapıyordu. Yaz aylarında evde iki kardeşi ve aileleriyle on bir yeğeni olurdu. Yeğenlerinin gözünde bir kahraman olan Balfour bu düzenin başında sükunetle hüküm sürerdi. Çocukların her biri deniz kıyısındaki pikniklerde onun yanında oturmak isterler; hep birden onun oturma odasına doluşurlardı.

Balfour bu hummalı telaş içinde hep sakindi. Kahvaltısını yatağında eder, öğleye kadar odasında kalıp mektuplarını dikte ederdi. Hiç gazete okumadığı için ailesi öğle yemeğinde kendisine haberleri anlatmak için yarışırlardı. Öğleden sonraları çim sahada tenis oynar (yetmişli yaşlarına kadar oynamıştır), bisiklete binerdi (bunu öğrenmesi de güç olmuş, bir kere Avam Kamarası'na kolu askıda ve ayağında terlikle gelmişti). Golf oyununa tutkuyla bağlıydı. Her yıl bir ayını (genellikle ağustos) o zamanın bu yeni sporuna ayırırdı. Tory aristokratları ve kırsal kesim centilmenleri, liderlerinin bu orta sınıf sporlarına burun kıvırırlardı; kuşları öldüren ve köpekleriyle sürek avına çıkan insanlar, bisiklete binen ve 'bu lanet İskoç kroketini' oynayan adamı anlamakta güçlük çekerlerdi. Ama Balfour'un bir Cecil olduğunu hatırlarlardı ve günün en büyük Cecil'i olan Lord Salisbury, çiçekleri incelemek dışında hiç dışarı çıkmazdı. Balfour'un çevresi müzikle sarılıydı. Londra'da Carlton Gardens'deki salonunda iki kuyruklu piyano vardı ve Handel Derneği sık sık burada prova yapardı. İskoçya'da bile yemekten sonra müzik çalınır, bir konuk ya da davet edilmiş bir müzisyen, Handel, Bach ya da Beethoven çalardı. Balfour'un kütüphanesi ve oturma odası yerden tavana kadar kitapla doluydu. Çay saati ile akşam yemeği arasında ve yatmadan önce birkaç saat hep okurdu. Yatak odasının konsolu üzerinde giyinirken okuması için yeni bir bilimsel kitap açık dururdu. Yengesi onun banyo yaparken Fransız romanları okumak için 'süngerinden sal yaptığından kuşkulanırdı.

Joseph Chamberlain ve İmparatorluk Tercihi

Chamberlain emperyalizme inanırdı. Britanya İmparatorluğu için tasarısı, dünya çapında çeşitli, güvenli, müreffef ve Birleşik Krallık'a yakından bağlı bir milletler ailesiydi. Bu tasarıyı yaygınlaştırmak için 1895'te Sömürgeler Bakanlığı'nı üstlenmiş; bunu gerçekleştirmek için Boer Savaşı ve Haki Seçim boyunca çalışmıştı. 1902 yazı geldiğinde bu hâlâ gerçekleşememişti. Britanya'nın en büyük dominyonları olan Kanada ve Avustralya güvenli ve müreffehtiler, ama giderek bağımsızlaşıyorlardı. Bu ülkelerin halkları kendilerini hâlâ İngiliz Tacı'nın tebaası olarak görüyorlarsa da, asıl kimliklerini İngiliz olarak değil, Avustralyalı ya da Kanadalı olarak benimsiyorlardı. 18. yüzyıl Fransız ekonomisti ve Maliye Bakanı Robert Jacques Turgot, "Sömürgeler sadece olgunlaşana kadar ağaca yapışık duran meyvelere benzerler," diye yazmıştı. Chamberlain sömürgelerin, İmparatorluğa bağlı kalmak için teşviklere ihtiyaç duyduğu ve bu teşviklerin de ticari olması gerektiği kanısındaydı. Bu nedenle Britanya İmparatorluğu çevresinde bir gümrük duvarı örülmesini öneriyordu. İmparatorluğun herhangi bir yerine yabancı bir ülkeden gelecek mallar gümrük duvarını geçtikten sonra vergilendirilecekti. Bu, İmparatorluğun her yanındaki çiftçi ve üreticileri koruyacak ve onları ana ülkeye daha yakından bağlayacaktı. Sömürgeler Bakanı, Birleşik Krallık'a giren yabancı mallara uygulanan gümrük vergisinin hükümete kendi savunduğu sosyal reformları yapacak bir gelir getirmesini de bekliyordu. Chamberlain bu planına 'İmparatorluk Tercihi' adını vermişti.

Chamberlain ülkenin teklifine hazır olduğunu düşünüyordu; emperyalist bayrak altında millet Güney Afrika savaşını kazanmıştı; emperyalist bir platformda Birlikçi Parti, Haki Seçim'i kazanmıştı. Chamberlain, İmparatorluk Tercihi'nin aynı İmparatorluk duygusu dalgası üzerinde başarıya ulaşacağını düşünüyordu. Diğer unsurlar da uygun görünüyordu. Chamberlain ile tasarılarından hep kuşku duyan Salisbury'nin yerine Arthur Balfour geçmişti. 1902 Ağustosu'nda Londra'da toplanan Dördüncü Sömürge Konferansı, Chamberlain'ın bir İmparatorluk Konseyi kurulması önerisini reddetmişse de, İmparatorluk Tercihi'ni benimseyen bir karar almıştı. İngiliz hükümetine, sömürgelerin tarım ürünleriyle üreticilerine 'şimdi varolan ve ilerde konulacak vergilerde indirim yapılmasını ya da

bunlardan muaf tutulması yoluyla' tercihli muamele yapılması tavsiye ediliyordu. Aslında Büyük Britanya'nın serbest ticarete tarihsel bağlılığı koparılmıştı. 1902 bütçesinde Muhafazakâr Maliye Bakanı Sir Michael Hicks-Beach, Birleşik Krallık'a ithal edilen yabancı buğdayında küçük bir vergi istemiş (tonuna bir şilin) ve bunu almıştı. Bunun amacı Boer Savaşı için gelir sağlamaksa da, Chamberlain verginin Kabine ve Avam Kamarası tarafından kabulünü, ilerleyebileceği bir başlangıç noktası olarak görmüştü. Yabancı buğdayına bir şilinlik gümrük vergisi uygulanırken İmparatorlukta üretilen buğday bundan muaf tutulursa, bu, İmparatorluk Tercihi'nin başlangıcı demekti.

Chamberlain'ın fikri Birlikçi Parti'nin bir kanadınca hemen benimsendi: İngiliz sanayiinin korunması, Muhafazakâr Parti işadamlarının çoktandır talep ettikleri bir şeydi. Ancak pek çok Tory ve Liberallerin tümü hâlâ serbest ticaretten yanaydılar. İngiltere'nin serbest ticarete bağlılığı, Peel'in 1848'de Buğday yasalarını feshetmesinden bu yana herhangi bir önemli politikacı tarafından sorgulanmiş değildi. Hicks-Beach'in buğday üzerindeki küçük vergisi, savaşın sona ermesiyle kaldırılacak bir savaş vergisi olarak açıklanmış ve kabul edilmişti. Parlamento'daki ve ülkedeki pek çok insan için bu geçici vergiyi sürekli bir gümrük duvarı kurmanın ilk adımı olarak görmek, İngiltere'nin serbest ticaret geleneğinin ve verilen sözün ihlali demekti. Joseph Chamberlain bu nedenle İmparatorluk Tercihi için açtığı seferde hem tarihe meydan okuyor, hem de parti düzenini bozuyordu. Savaş sona ermeden Chamberlain, yirmi yıl önce Özerklik Yasası ile Liberal Parti'yi böldüğü gibi şimdi de serbest ticaret tartışmasıyla Birlikçi Parti'yi bölecekti.

1902 yazında Chamberlain'ın kafasında olan tek konu İmparatorluk Tercihi değildi. 'Joe'nun savaşı' mayısta sona ermişti ve Sömürgeler Bakanı Güney Afrika'yı ziyaret ederek Boer Cumhuriyetlerini yeniden İmparatorlukla bütünleştirme sorunlarını kendisi araştırmayı planlıyordu. Oradayken zengin Transvaal Uitlanderler'lerini de savaşın maliyetine 30 milyon sterlinlik bir katkıda bulunmaya ikna etmek istiyordu. İngiltere'den kasımda ayrılıp dört ay ülkeden uzak kalacak ve martta dönecekti. Yola çıkmadan önce kabinenin, hiç olmazsa Hicks-Beach'in getirdiği buğday vergisini devam ettirmeye yönelecek kadar İmparatorluk Tercihi'ni kabul etmesini istiyordu. Kabine 21 Ekim'de toplanıp buğday vergisini görüştü, ancak yeni Maliye Bakanı David Ritchie bunun İmparatorluk Tercihi geniş programının ilk adımı olarak kabul edilmesine şiddetle karşı çıktı. Balfour'un Kral'a

kabinenin kararları konusundaki raporu çok titiz bir dille yazılmıştı. Başbakan şöyle diyordu: "Buğdayda yabancı ithalata bir şilinlik gümrük vergisi korunurken Sömürgelerimizin bunu gümrüksüz olarak ithaline izin verilmesi önerildi. Ama bu büyük sorunlar yaratmaktadır... Bay Balfour genelde buna eğilim göstermekteyse de... çok dikkatli adım atmak gerekir..."

Kabine, Chamberlain'ın yola çıkmasından bir hafta önce, 19 Kasim'da bir daha toplandı. Ritchie protestosunu tekrarladı ve arkadaşlarına Chamberlain'ın tasarısına karşı çıkan gizli bir rapor verdi:

"Tercihli muamelenin ne demek olduğunu konusunda anlaşalım. Bu, denizler ötesindeki akraba ve yakınlarımızın yararları için Birleşik Krallık'ın vergi mükelleflerine bir yük getirmektedir. Bu konuda hayale kapılmayalım..." Balfour tartışmanın üstünde yer alıyordu. Diger bakanlar sessiz kaldılar. Chamberlain toplantıdan çoğunluğu elde ettiğine ve zamanla Bay Ritchie'yi de kendi görüşüne getireceğine inanarak ayrıldı. Hem zaten o yokken konunun beklemede bırakılması ve baharda bütçe Avam Kamarası'na sunulmadan hemen önce son bir karar verilmesi kabul edilmişti. Sömürgeler Bakanı'nın prensip olarak zafer kazandığı izlenimi Başbakan'ın o akşam Kral'a verdiği rapordan da anlaşılmaktadır: "Kabine... buğday vergisini korumaya, ama Britanya İmparatorluğu lehine tercihli bir düzenleme yapılmasına karar verdi."

Ritchie, Sömürgeler Bakanı'nın ülkede bulunmadığı dört ay içinde Kabine kararını tersine çevirip yeni bütçede bir şilinlik buğday vergisini kaldırmak için hummalı bir çalışmaya girdi. Mart başlarında, Chamberlain'ın İngiltere'ye dönmesinden önce Maliye Bakanı, Balfour'dan bir toplantı düzenleyip bütçeyi kabineye getirmesini istedi. Maliye Bakanı ile Sömürgeler Bakanı'nın hâlâ bir çatışmada olduklarını gören Balfour, Ritchie'nin teklifini reddetti ve Chamberlain'in oğlu Austen aracılığıyla o sırada Madeira açıklarında gemide olan Sömürgeler Bakanı'nı uyardı. Chamberlain Güney Afrika yolculuğunu bir başarı olarak görüyordu. Ülkeyi dolaşmış, Durban, Pretoria, Johannesburg ve Cape Town'a gitmiş, konuşmalar yapıp tüm partilerin liderleriyle görüşmüştü. Başaramadığı tek şey Uitlanderler'den 30 milyon sterlini almaktı. Madeira'da aldığı mesajdan rahatsız olmasına karşın 14 Mart 1903'te Southampton'a vardığında İmparatorluk Tercihi'nin ilk adımı olarak buğday vergisinin devamı konusunda kabineye baskı yapmaya kararlıydı.

17 Mart'taki Kabine toplantısında Ritchie buğday vergisinin kaldırılmasını istedi. Bundan daha önce haberi olan Chamberlain şaşırmamıştı. Onu şaşırtan şey kabine çoğunluğunun Maliye Bakanı'nı destekler görünmesiydi. Balfour yine taraf tutmadı. Yeni Maliye Bakanı'nin ilk bütçe sunuşu öncesinde istifa etmesini istemediği için Ritchie'nin önerisine de karşı çıkmadı. Başbakan zaman kazanmaya çalışarak Chamberlain'ı sakinleştirmek için Ritchie'nin kabineden bütçeyi istediği gibi geçirtmesi karşısında yazın bu konunun inceleneceğini söyledi. Chamberlain 'bütçe sunulmadan önce konuyu kabinede tartışacak zaman olmadığını' kabul ederek bir yana çekildi. Ritchie'nin Avam Kamarası'na 23 Nisan'da sunduğu bütçe tam bir serbest ticaret bütçesiydi; buğday için de şöyle deniliyordu: "Buğday yaşam için her şeyden daha çok gereklidir... bu halkımızın yiyeceğidir.."

Ritchie konuşurken Chamberlain hiç ses çıkarmadı. Üç hafta süreyle bu sessizliğini korudu. Sonra, 15 Mayıs'ta Birmingham Belediye Konağında yapacağı konuşmadan önce toplantıyı düzenleyen kişiye dönerek, "Elindeki broşürleri yakabilirsin, bugün başka bir konuda konuşacağız," dedi. Sonra ayağa kalkarak Güney Afrika'da İmparatorluğun işleriyle uğraşırken 'Parti silahlarının biraz paslandığı için' özür dileyerek konuşmasına başladı. 'Sonsuz bozkırların yalnızlığının verdiği sükunet içinde' günün küçük konularının ötesine bakmaya fırsat bulmuştu. Chamberlain dinleyicilerinden Britanya İmparatorluğu'nun görkemli geleceğini düşünmelerini istedi: Bugün Birleşik Krallık'ta 40 milyon, denizaşırı ülkelerde 10 milyon insan yaşıyordu. Bir gün bu 10 milyon 40 milyon olacaktı. Dinleyicileri bu milyonların anavatanla 'yakın, samimi ve sevgi dolu' bir ilişki içinde olmasını mı, yoksa kopup bağımsız milletler olmalarını mı isterlerdi? İmparatorluğun çözülmesini önlemek için 'ticaret çok önemliydi.' İmparatorluğun vaat edilen görkemine kavuşması için Büyük Britanya sömürgelerine İmparatorluk Tercihi politikasını sunmalıydı. Bu sorun ilk Genel Seçim'in konusu olmalıydı.

Balfour ile kabine sersemlemişlerdi. Chamberlain'ın Birmingham'da konuştuğu gün Başbakan, Londra'da bir koruma yanlısı heyete İmparatorluk Tercihi'ni getirmek için uygun bir zamanda bulunmadıklarını söylemekteydi. Balfour kendini çabuk toplayıp basına Chamberlain'ın konuşmasının büyük bir insanın büyük bir beyanatı olduğunu' bildirdi. Chamberlain 28 Mayıs'ta Avam

Kamarası'nda meydan okumasını tekrarladı. Birlikçilerin çoğu kendisini alkışladılar, Liberaller yuhaladılar, hükümet sırasındaki meslektaşları sessiz kaldılar. Avam Kamarası dışında Birlikçi Parti'nin diğer liderleri Sömürgeler Bakanı'na karşıydılar. Bunların arasında on sekiz yıl önce Özerklik Yasası nedeniyle Liberal Parti'yi terk edip Chamberlain'la birleşen Devonshire Dükü de vardı. Serbest ticaretle korumacılık arasındaki hatlar çizilmekteydi. H.H. Asquith, "O andan 1906 genel seçimine kadar bu İngiliz politikasının hâkim konusu olmuştur," diyordu.

Ortada kalmış olan Başbakan ise sakinlik öneriyordu. "Joseph Chamberlain'ın görüşleri... kendisinden başka kimseyi bağlamaz. Beni ise hiç bağlamaz," diye 4 Haziran'da Devonshire Dükü'ne yazıyordu. Balfour, kabine meslektaşlarına 'şimdilik konunun açıkta kalmasını ve kimsenin kendisininkinden başka bir beyanla bağlı olmamasını' önerdi. Konu üzerinde Avam Kamarası'na 10 Haziran'da yaptığı konuşmada da bu tarafsız yolu izledi. Kendi kararını vermediğini, bu nedenle serbet ticaret ile İmparatorluk Tercihi arasında taraf tutmayacağını bildirdi. Balfour, Avam Kamarası'nı şaşırtarak bu kararsızlığını ahlak dürüstlüğüne ve politik bilgeliğe bağladı: "Eğer çözümlenmiş bir inancın olmadığı yerde çözümlenmiş bir inanç varmış gibi davranırsam sadece partime değil, Avam Kamarası'na ve ülkeye olan görevimi de kötü yapmış olurum." Liberaller yuhaladılar. Liberal lideri Sir Henry Campbell-Bannerman bir İngiliz Başbakanı'nın İngiltere politikasının en temel sorunlarından birinde kesin kararlı olmamasının katlanılmaz bir şey olduğunu söyledi. Liberal parlamento üyelerinden Sir Wilfred Lawson hemen ortalığa çok yayılacak olan bir şiir yazdı:

Ben Özgür Ticaretten de yana değilim Korumadan da,

Her ikisini de tutarım ve her ikisine de itiraz ederim

Yaşam yolunda giderken hep rastladığım bir şey

Bir konuda karar vermenin güçlüğüdür

Bu nedenle bütün söylenenlere rağmen ben

Çözümlenmemiş inançlara sımsıkı sarılırım!

Boer Savaşı'yla bölünmüş olan Liberal Parti için Chamberlain'ın önerisi basit ve etkili bir konu yaratmıştı: Birlikçiler gıda maddelerine vergiden yanaydılar. Liberallerin açısından seçmenler yakında serbest ticaretçi Birlikçilerle korumacı Birlikçilerin birbirlerine saldırdıklarına tanık olacaklardı. Campbell-Bannerman şöyle diyordu: "Joe'nun bu cüretli kaçamağı zamanımızın en büyük olayıdır... Serbest Ticareti tartışmak Yerçekimi Yasası'nı tartışmaktan farksızdır. Tüm yaşlı savaş atları heyecanla kişniyorlar. Çok esaslı günler geliyor." Asquith bunun neler getireceğini anlamıştı. Margot Asquith şöyle anlatıyor: "16 Mayıs 1903 sabahı kocam Cavendish Meydanı'ndaki evimizde yatak odama geldiğinde elinde The Times vardı. 'Bugün haberler çok esaslı, ülkeyi silip süpürmemiz artık sadece bir zaman meselesi,' dedi. Yatağıma oturup bana... Bay Chamberlain'in bir gece önce Birmingham'da yaptığı konuşmayı gösterdi." Birlikçilerin çoğu da neler olacağını görmüşlerdi. Şimdi arka sıralarda oturan Sir Michael Hicks-Beach şöyle uyarıda bulunuyordu: "Gümrük Vergisi Reformu son sekiz yıldır bölünmüş olan karşımızdaki Parti'yi mutlu bir aile olarak birleştirdi. Eğer bunda ısrar edilecek olursa Birlikçi Parti kesinlikle yok olacaktır."

Balfour'un oyalama taktiği, Avam Kamarası'nın İmparatorluk Tercihi üzerindeki resmi görüşmeyi, Ticaret Bakanlığı ekonomik gerçekleri ve istatistikleri toplayıp, analizlerini ve tavsiyelerini sunana kadar ertelemesine ikna etmek olmuştu. Özel olarak da meslektaşlarına rapor gelene kadar konu üzerinde konuşmamalarını rica ediyordu. Başbakan, Avam Kamarası'nı kontrol edebiliyorsa da, dışardaki Birlikçilere söz geçiremiyordu. Lordlar Kamarası'nda eski Maliye Bakanı Lord Goschen, İmparatorluk Tercihi'ni reddediyor ve serbest ticareti övüyordu. 1 Temmuz'da kendilerine Birlikçi Özgür Gıda Birliği adını veren 54 serbest ticaretçi Birlikçi parlamento üyesi bir araya gelip Lord Hugh Cecil (Lord Salisbury'nin oğlu) ile üç yıl önce Haki Seçim'de seçilen yirmi sekiz yaşındaki Winston Churchill'in ateşli konuşmalarını dinlediler. Balfour'un oyalama taktikleri ilk başca işe yaramıştı. Ticaret Bakanlığı istatistikleri rahat bir tempoda toplayıp kabineye gönderdi. Kabinede görüşmeler bir karara varılamadan ağustosa kadar sürdü ve 13 Ağustos'ta parlamento yaz tatiline girdi.

Sonbahar başladığında bir hesaplaşma artık kaçınılmazdı. Chamberlain 9 Eylül'de Başbakan'a bir mektup gönderip istifa etmek ve özgür bir insan olarak ülkede İmparatorluk Tercihi'ni yaymak için dolaşmak istediğini bildirdi. Parlamento tatilinde Whittingehame'de golf oynamakta olan Balfour kendisine yazıyla yanıt vermedi. Kabineyi 14 Eylül Pazartesi günü toplantıya çağırdı. Kabine

toplantısından bir saat önce Balfour ile Chamberlain buluştular. Sömürgeler Bakanı iddiasını tekrarladı: Ritchie ve diğer serbest ticaretçilerin ısrarlı tutumları nedeniyle kabine, İmparatorluk Tercihi'ni kabul etmeyecekti. Kendisi Başbakan'ın kamuoyunun gıda maddelerine vergi getiren yasalara hazır olmadığı görüşünü paylaşıyordu. Bunun için önceden bir ikna kampanyası gerekliydi ve kendisi de bunu yapmaya hazırdı. Balfour, Chamberlain'ın görüşünü kabul etti ama istifasını yine de kabul etmedi.

Kabine toplantısı üç saat sürdü. Sakin ve dost tavırlı Balfour, bakanlarının karşısında İrlanda Bakanı olarak kendisine neden 'Kanlı Balfour' dendiğini gösterdi. Sömürgeler Bakanı'yla olan tartışmasından söz etmedi. Bu fikir ayrılığına, en az kendi kabinesi içinde, bir son vermeye kararlı olduğunu bildirdi. Hükümet politikasında bir tür vergi bulunduğunu ve buna muhalefet eden bakanların Kabine'de kalamayacağını söyledi. Ritchie ile diğer bir serbest ticaretçi hemen istifa ettiler. Şaşıran Devonshire Dükü bir arkadaşına, "Onlar aslında istifa etmediler ama kendilerine gitmeleri gerektiği söylendi," diye yazıyordu. Bir başka arkadaşına da şunları söylüyordu: "İki bakanın kovulmasından daha süratli ve kesin bir şey duymuş değilim." Ertesi gün biri Dük olmak üzere iki Bakan daha istifa etti. Başbakan ancak onlar gittikten sonra, 16 Eylül'de baştan beri planladığı üzere Chamberlain'ın istifasını kabul etti. Chamberlain'ın kabineden ayrıldığını gören Dük, yine Balfour'un beklediği gibi, istifasını geri aldı. Başbakan aynı gün, Eylülün 16'sında, 'Ada Serbest Ticareti Üzerine Notlar' başlıklı küçük bir broşür yayınlayarak İngiltere'nin korumacı bir deniz tarafından çevrili özgür ticaretçi bir ada olarak tecrit edilmişliğinin tehlikelerini dile getirdi. Aldatıldığını hisseden Dük 6 Kasım'da ikinci kere istifa etti. Bir uçta Chamberlain'ın diğer uçta dört serbest ticaretçinin gitmesiyle Balfour, Kabinesini temizlemişti.

Balfour sadece Dük'ü kaybettiğine üzülüyordu. Bir Liberal gazeteci şöyle yazıyordu: "Zihni faaliyeti fazla süratli olmayan Dük, Balfour'un broşürünün diyalektiğini kavrayamamıştı ve onu izleyen işlemlerin sürati ve kurnazlığı karşısında şaşırmıştı. Ancak on beş gün sonra kendine gelebildi." Balfour'un kendi izlenimi de buna yakındı: Dük broşürü okumamıştı. Birine okumaya çalıştığını ama anlamadığını itiraf ettiğini duydum. Zavallı Devonshire! Bir keresinde mali vicdanını Bay Gladstone'un ellerine bırakmaktan mutlu olduğunu söylemişti bana. Ancak her şey çok karışıktı. Kendisini, birisine karşı kötü davranmasının gerektiği bir duruma sokmuştu ve sonunda olan

da buydu! Ama bu benim kendisine olan sevgimi etkilememiştir."

Balfour'un Chamberlain'ı 'tasfiyesi', Ritchie ile ötekilerini kovmasından daha az zalimceydi, çünkü Chamberlain istifasını kendisi istemişti. Balfour ile bir anlaşma yaptıkları için Chamberlain'ın ayrılışı da dostça oldu. Başbakan kendisinden daha fazla popüler olduğunu bildiği eski Sömürgeler Bakanı'ndan tümüyle kopmak istemiyordu. Chamberlain'in Posta Bakanı olarak kabinede bulunan oğlu Austen aracılığıyla aralarındaki ilişki sürdürülecekti. O zaman kırk yaşında olan Austen'a, kabinenin ikinci önemli bakanlığı olan Başbakanlığa sıçrama tahtası sayılan Maliye Bakanlığı verilecekti. Balfour'un isteğiyle kabule ikna etmesini istedi. Chamberlain araya girdi ve Austen, Bakanlığı kabul etti.

Anlaşmaları bu kadarla bitmiş değildi. Chamberlain, kabineyi orkidelerinin başına dönmek ya da oğlunun yükselişini hızlandırmak için terk etmiş değildi. Aralarındaki farklılıklara karşın Balfour ile Chamberlain arasında mali reform konusunda anlaştıkları bazı noktalar vardı ve iki adam da bu fırsatı kaçırmadı. Balfour daha geniş bir imparatorluk birliğinin arzu edilebilir bir şey olduğunu ve İmparatorluk Tercihi'nin bunu elde etmenin bir yolu olacağını kabul ediyordu. Ancak parti lideri olarak kamuoyu gümrük vergisinin getirilmesini gıda maddelerine bir vergi olarak gördüğü takdirde bunun iç politikadaki maliyetinden korkmaktaydı. Chamberlain teklifinin ani ve yaygın olmasının ülkeyi telaşa düşürdüğü ve yasa çıkarılmadan önce (ve ilk genel seçimden önce) büyük bir bilgilendirme ve ikna hareketine girişilmesinde Balfour'la aynı fikirdeydi. Bunu kendisi yapmaya hazırdı. Böylece Balfour ve Chamberlain, şimdi özgür bir insan olan eski Sömürgeler Bakanı'nın İmparatorluk Tercihi lehine propaganda yapmasını kabul ettiler. Kamuoyu ikna olunca Başbakan partiyi seçmen bakımından güvenli bu yeni platforma çekecekti. Balfour aynı zamanda serbest ticareti reddeden asgari bir program uygulayacaktı; ancak sadece seçilmiş misilleme gümrük vergileri uygulayacak, gıda maddelerine vergi gibi görünen şeylerden kaçacaktı.

Chamberlain ekim başlarında İmparatorluk Tercihi'nin, gümrük reformunun ve korumacılığın bir misyoneri gibi yola düştü. Ülkenin hâlâ en popüler politikacısıydı ve bu yeni işinde başarılı olmayı bekliyordu. Programını 6 Ekim 1903'te Glasgow'da bir konuşmayla açıkladı: Yabancı tahıl ve ununun tonuna iki şilin gümrük vergisi,

yabanci et ve mandra ürünlerine % 5, yabancı mamul mallarına % 10 vergi. Britanya İmparatorluğu'ndan gelen tarım ürünleri ve mamul mallar bu vergiden muaf olacaktı. Chamberlain, Newcastle'dan Cardiff'e, Liverpool'a, Newport'a ve Leeds'e geçerek turunu 18 Ocak 1904'te Londra'da tamamladı. Gittiği her yerde yetmiş yaşında bir insan için şaşırtıcı olan bir canlılık ve heyecan gösteriyordu. Birlikçi Parti'nin genç parlamento üyeleriyle tüm Muhafazakâr basın arkasındaydı. Ancak Chamberlain ilerleme kaydettikçe mesajı da değişmeye başlamıştı. İmparatorluk Tercihi'ni İmparatorluk birliği için isteyerek işe başlamıştı; ama aradan zaman geçince konu giderek Britanya tarım ürünlerinin ve Britanya mamul mallarının korunmasına kayıyordu. En candan destekçileri kendisi gibi, yabancı rekabete karşı mallarını korumak isteyen işadamlarıydı. Chamberlain'ın konuşmaları şimdi 'Britanya sanayiinin' ölmekte olan şu ya da bu kolunu kurtarma çağrılarıyla doluydu.

Chamberlain konuşurken Balfour da Birlikçi serbest ticaretçilerinin dizginlerini tutmak için elinden geleni yapıyordu. Liberal Parti herhangi bir kısıtlama içinde değildi. Partinin en iyi konuşmacısı Asquith, Chamberlain'ın arkasından ülkeyi dolaşıyor, onun konuştuğu yerlerde üç dört gün sonra konuşuyordu. Asquith'in konusu, Chamberlain'ın gümrük vergilerinin gıda maddelerinin fiyatını arttıracağı idi. Asquith eski vida üreticisinin ekonomi bilmeyen bir işadamı olduğunu, iddialarının çoğu zaman yanlış gerçeklere dayandığını söylüyordu. Chamberlain yanlış bir şey söyledi mi, Asquith fırsatı kaçırmadan üzerine çullanıyor ve bunu kamuoyu önünde bir alay vasıtası yapıyordu. Bu insafsızca izlemenin üzerinden birkaç hafta geçince Chamberlain öfkeyle saldırdı. Cardiff'te Asquith'in iş deneyimi olmayan basit bir avukat olduğunu söyledi. Asquith buna 'Aritmetik bilen ve kurallarını uygulayan bir işadamı önünde boyun eğebileceği' yanıtını verdi. Chamberlain'ın kampanyası ve Asquith'in karşı kampanyası o sonbaharda bütün milli gazetelerde yer aldı, tüm ülke tarafından izlenmeye başladı.

Balfour, Chamberlain'la yaptığı anlaşmaya uyarak kendisi daha hafif gümrük vergileri tekliflerini ileri sürdü. 30 Eylül'de Sheffield'de bir Birlikçi derneğe hitap ederek serbest ticaret mutlakiyetçiliğiyle Chamberlain'ın ithal edilen gıda maddelerinde İmparatorluk Tercihi gümrük vergisi arasında bir orta yol aradı. Balfour, İmparatorluk birliği hedefini terk ederek, diğer milletlerin korumaci politikalarıyla mücadele etmek için silahlar istedi. Hükümetin belirli yabancı ülkelerin belirli ürünlerine karşı belirli vergiler uygulamasını savundu.

Bu tür vergiler yabancı devletlerle pazarlık için kullanılabilir, bir anlaşmaya varılamadığı takdirde, yabancı devletler kendi gümrük vergilerini indirene kadar bunlarla misilleme yapılabilirdi. Balfour, bu bir kere yapıldıktan sonra İngiliz gümrük vergilerinin kaldırılıp serbest ticarete yeniden dönülebileceğini savunuyordu. Başbakan'ın planı tek başına ele alınsa mantıklı olabilirdi, ama bunun ortaya atıldığı politik atmosferde, serbest ticaretçiler de, korumacılar da bunu horgörüyle karşıladılar. Her iki taraf da, Balfour'un gerçek amacının partisini çözülmekten kurtaracak bir çare bulmak olduğunun farkındaydı.

Balfour'un programını reddetmek Balfour'u reddetmek değildi. O hâlâ Başbakan'dı ve hem Birlikçi serbest ticaretçiler ve hem de Birlikçi korumacılar bunun kendileri için bir avantaj olduğunu düşünüyorlardı. Chamberlain yanlıları onun belirli gümrük vergilerini kendisinin kalben korumacı olduğunun kanıtı olarak alıyorlardı. Birlikçi serbest ticaretçiler de Balfour'un parti birliği hatırına Chamberlain'ı kabul eder göründüğünü düşünüyorlardı. Ama zamanı gelince parti geleneğine uyarak saf bir serbest ticaretçi olduğunu açıklayacağına inanmaktaydılar. Her iki taraf da onun kendi yanlarına gelmesini bekliyorlardı. Taraf seçtiği takdirde hükümetinin devrileceğini çok iyi anlayan Balfour, herkesi kendisi hakkında neye inanmak istiyorsa ona inanmasını teşvik ederek çok tetikte bir güvenliği bulmaktaydı.

1904 baharı geldiğinde Chamberlain ortada bir aksilik olduğunu hissetti. Balfour ile anlaşmasına göre kendisi önden gidecek, yol açıldığında da arkasından gelen Balfour kendisine yetişip İmparatorluk Tercihi'ni kucaklayacaktı. Chamberlain'ın fark etmediği şey ortada Balfour için bir kurtuluş yolu olduğuydu: Chamberlain yolu temizleyip açmazsa ne izlenmek ne de kucaklaşma olmayacaktı. Aslında Arthur Balfour ne İmparatorluk Tercihi'yle ne de serbest ticaretle fazla ilgilenmiyordu. Joseph Chamberlain'ın bir imparatorluk gümrük birliğinin görkemini ilan etmesini seyreder, sonra kuzeni ateşli Tory, Lord Hugh Cecil'in büyük serbest ticaret mirasını fanatikçe savunmasını izler ve ikisinden de etkilenmeyebilirdi. Parti yaşamaya devam ettikçe Balfour bunun hangi politikayla olacağını hiç umursamıyordu. Chamberlain'ın ülkeyi, korumacılığa ne kadar başarıyla ikna edeceğini görmeyi bekledi. Aylar geçtikçe eski Sömürgeler Bakanı'nın güçlükler içinde olduğu anlaşılıyordu. Chamberlain bu noktada Balfour'un desteğini arayarak arkasına baktığında Başbakan'ı göremedi. Chamberlain'ın gümrük vergisi reform kampanyasındaki başarısızlığının başlıca nedeni Asquith'in

sözleri, ya da Haki Seçim'de olduğu gibi ülkeyi bir sloganın ardına takamaması değil, yaptığı şeyin doğru olduğuna Başbakan'ı inandıramamasıydı. Balfour'un yasa tasarısı getirme ya da getirmeme yetkisi vardı. Chamberlain'a ülkeyi ikna etmesi için bir şans tanımıştı; ama ülke ikna olmamıştı. Yol açıldığında onu izleyip korumacılığı benimsemeye söz vermişti. Ama yol açılmamıştı. Balfour için şimdi önemli olan tek şey partiyi kurtarmaktı.

Bu umutsuz görünüyordu. Balfour'un kendi misilleme politikası 1904 başlarında önemsiz bir duruma düşmüştü. Başbakan dışında bunu savunan ya da tehlikeli bir durumda olan bir politikacının geçici sığınağından başka bir şey olarak gören yoktu. Bir gözlemci, Başbakan'ın 'Koruma'ya sempati duyan bir Serbest Ticaretçi olduğunu' söylüyordu. İlkbahar geldiğinde Chamberlain'ın kampanyası ve Balfour'un ikili tutumu parti saflarında karmaşıklık ve umutsuzluk yaratmıştı. 1904 ve 1905 arasında otuz yedi Avam Kamarası ara seçiminde Birlikçiler yirmi sekiz sandalye kaybedip dokuz tane kazanmışlardi. Lord Salisbury ile Joseph Chamberlain, 1900'de Haki Seçim'i kazandıklarında Balfour'un 134 olan çoğunluğu şimdi bazı oylamalarda elliye düşüyordu. 31 Mayıs 1904'te Birlikçi sıralarından yükselen 'Bleinheim Faresi' çığlıkları arasında, Birlikçi sıralarından Liberal siralarına geçen Winston Churchill ile ünlü bir parti üyesi kaybedilmişti. Churchill babası Lord Randolph Churchill ve Lord Salisbury kadar serbest ticaretçiydi ve Balfour dayısının yerine Başbakan olduğunda onun Carlton Kulübü'ne serbest ticaret yanlısı olduğunu söylediğini duymuştu. Şimdi ise, Churchill'e göre, dönek bir eski Liberal olan Chamberlain korumacılığı savunuyor, Tory geleneklerinin koruyucusu Balfour isè, onu tam olarak desteklemese bile, utanılacak bir şekilde kararsız davranıyordu. Churchill öfke içindeydi: "Bazılarımız Tory Partisi içinde doğmuşuz ve yabancıların bizi atmalarına izin vermeyeceğiz." Avam Kamarası'nda Başbakan'a saldırıları da sertleşiyordu: "Birkaç hafta, birkaç ay daha başta kalmak için Hükümet'in terk etmeye hazır olmadığı tek ilke ve yemeyeceği tek pislik yoktur. Bir Başbakan'ın onuru, bir hanımefendinin erdemi gibi, parça parça azaltılamaz." Avam Kamarası'nda kendisine yapılan saldırılara karşı genelde umursamaz olan Balfour, Churchill'in bu tavrından rahatsız olmuştu. Bu gence haddini bildirmek için kalkıp şöyle konuştu: "Buraya hem önceden tasarlanmış hem de şiddetli hakaretlerle gelmek arzulanan bir şey değildir. Avam Kamarası, bir tartışma sırasında ortaya çıkan gerçek öfkeden kaynaklanan sözleri hoşgörüyle karşılayacaktır. Ama bu hazırlanmış sözlerle buraya gelmek genelde başarılı olmaz ve bunun şimdi de pek başarılı olduğunu sanmıyorum. Eğer bir hazırlık yapılacaksa o zaman daha

cilalı olmalı ve eğer gerçekten bu kadar şiddet gerekiyorsa, o zaman daha fazla duygu gerçekliği olmalıdır."

Balfour her nasılsa bunları atlattı. Chamberlain'ın istifasından sonra hükümetini iki yıl daha sürdürmedeki performansıyla karşılaştırılabilecek pek az parlamenter başarı vardır. Ara seçimlerdeki sürekli kayba, Avam Kamarası'ndaki sürekli mücadeleye ve basındaki, hükümetin daha bir ay bile süremeyeceğine dair kehanetlere rağmen dayanabilmiştir. Bazılarını sevindiren bazılarını da öfkelendiren bir şey de, Balfour'un bütün bunlardan aldığı zevkti. Bir başbakanın her kaprisinin kolaylıkla yasalaştığı büyük bir çoğunluğa sahip bir hükümetin başında olmakta insana meydan okuyan bir şey yoktu. Balfour ödünç alınan zamanda yaşayarak tüm yeteneklerini harekete geçirmiş ve hükümetini her toplantıdan manevra üstüne manevra yaparak çıkarmıştır. Ancak, Arthur Balfour, Birlikçi hükümetin ömrünü yapay yollarla uzatarak, düşüş geldiğinde, bunu ciddi ve çok büyük olacağını da sağlama bağlamış oluyordu.

*[*İmparatorluk Tercihi kampanyası Joseph Chamberlain'in son politik mücadelesiydi. 1 Haziran 1905'te konuşma yeteneğini elinden alıp kendisini tekerlekli iskemleye bağlayacak olan bir dizi felcin birincisini geçirdi. 1910'da kendisini ziyaret eden Balfour, onu 'hiç anlaşılmaz' bulacaktı. Chamberlain Büyük Savaş'ın başlangıcından üç hafta önce, 6 Temmuz 1914'te öldü.]

Lord Lansdowne ve İngiliz-Fransız Paktı

Lord Salisbury 1900'de Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldığında yerine, bir çağdaşının 'gününün belki de en büyük centilmeni' olarak tanımladığı biri geçmişti. Lansdowne Markisini böyle farklı kılan şey ne eski ünvanı, ne malikâneleri, ne de büyük serveti değil, aklıbaşındalığı ve başka centilmenlere zarar vermekteki isteksizliğiydi. Dar kafalı, kalın bıyıklı, ufak tefek bir insan olan Lord Lansdowne Lordlar Kamarası'nda gri frakı ve silindir şapkasıyla olsun, balık avlarken tüvit elbisesi ve panama şapkasıyla olsun, hep çok iyi giyinirdi. Lansdowne aristokrasiden olmanın kaçınılmaz yükümlülükleri olduğuna inanırdı. Kendisi İngiltere'ye hırs ya da zevk için değil, bir görev olarak hizmet etmekteydi. Milletin de aynı şekilde kendisine hizmet yapmasına izin verme yükümlülüğü vardı. Kızkardeşine, "Ne kadar çok yaşarsam kana ve yetiştirilmeye o kadar inanıyorum," diye yazmıştı. Lord Lansdowne'un Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldıktan sonra verdiği en sert mücadele Liberal bir hükümetin Lordlar Kamarası'nın eskilerden gelen ayrıcalıklarını iptal etme savaşı olmuştur.

Lansdowne Beşinci Markisi, Henry Charles Keith Petty-Fitzmaurice, baba tarafından Norman'lara kadar uzanıyordu. Birinci Marki, III. George'un Başbakanlığını yapmıştı; üçüncü Marki IV. George'un başbakanlığını ve düklüğünü reddetmişti. Ailenin İrlanda'da Count Kerry'de 120.000 dönüm toprağı vardı. Londra'da Berkeley Meydanı'nda Lansdowne Konağı koridorlarında Rembrandt'lar, Rey-1 nolds'lar, Gainsborough'lar, Hogarth'lar ve Romney'ler asılı olan, görkemli bir özel saraydı. Lansdowne'un annesinin babası, Talleyrand'ın gayrimeşru oğlu ve İmparator Napoleon'a Borodino Savaşı'nda yaverlik eden General Kont de Flahaut de la Billarderie'ydi.

Lansdowne çocukluğunda Clanwilliam Vikontu ('Clan' lakabı bütün yaşamınca devam etmiştir) olarak Eton'da Arthur Balfour'un öğrenci yardımcısı olmuştu. Balliol'de genç Lord Rosebery'nin yakın arkadaşıydı. Babası 1866'da öldüğünde yirmi bir yaşındaydı ve hem ünvan, hem malikâne kendisine kalmıştı. Aile Liberal'di ve genç Marki, aile geleneğine uyarak 1872'de Gladstone hükümetine girdi. Lansdowne 1883'te otuz sekiz yaşındayken Genel Vali olarak gönderildiği Kanada'da beş yıl kaldı. Bu döneminde somon balığı

avcısı 0larak bir rekor kırmıştır; arkadaşlarıyla dört yaz boyunca oltayla Kanada nehirlerinde 1245 balık tutmuşlardı. Ortalama bir somon balığı on iki kilo gelirdi.

1885'te Lansdowne Kanada'dayken Gladstone'un yerine Lord Salisbury gelmişti. Gladstone'un Özerklik Yasası konusundaki tutumu ve Lansdowne'un büyük bir İrlandalı toprak sahibi olarak konumu Marki'nin kendisini Muhafazakâr olarak görmesine yol açmıştı. Salisbury bu avı yakalamak için her türlü yemi kullanmaya hazırdı; Lansdowne'a Harbiye Bakanlığı'nı, Sömürgeler Bakanlığı'nı ve Hindistan Genel Valiliğini önerdi. Lansdowne, Hindistan'ı kabul etti. Lansdowne'ın Yeni Delhi'deki hizmeti Ottowa'daki hizmeti kadar olaysız geçti. (Hindistan'da kızların evlenme yaşını ondan, on ikiye çıkardığı için popüler değildi.) Ancak Yeni Delhi'den döndüğünde Kraliçe kendisine Dizbağı Nişanıyla bir düklük sundu. Lansdowne birinciyi kabul edip ikincisini reddetti. Hükümet St. Petersburg büyükelçiliğini önerdi; İmparatorluk sınırboylarında on yıl harcamış olan Lansdowne, İngiltere'de kalmayı yeğledi. Harbiye Bakanlığı'nı kabul ederken karşısına bir savaş çıkacağı aklının ucundan bile geçmemişti. Boer Savaşı başladığında Lansdowne'un çalışmaları centilmenliği bir yana bırakamaması yüzünden aksadı. Sir Redvers Buller'i Güney Afrika komutanlığından almak zorunda kaldığında Buller'e şöyle yazıyordu: "Lord Roberts'ın atanmasının sizin için hoşnutsuzluk verici bir durum olduğunu tahmin ederim... Sizin hoşunuza gitmeyeceğini bildiğim bir şeyi yapmak benim için bir ıstırap kaynağı olmuştur." Lansdowne, Harbiye Bakanı olarak performansı konusunda Kraliçe'ye de, 'zaman zaman Majestelerinin beklentilerini tatmin edemediğini' yazmıştı.

Lansdowne'un kendini başarısız görmesine karşın Lord Salisbury ona çok değer veriyor; yabancı kanı taşıyan ve denizaşırı ülkelerde deneyimi olan birinin Dışişleri Bakanlığı için uygun olduğunu düşünüyordu. Temel diplomasisi Salisbury'nin uyguladığının tersi de olsa Lansdowne, Lord Salisbury'nin güvenini haklı çıkaracaktı ve ilk önemli başarısı Muhteşem Tecrit'e resmen son vermek oldu.

Aralarında on üç bin kilometre olan iki ada devleti İngiltere ile Japonya arasında askeri bir ittifak olağanüstü bir diplomatik düzenleme olarak görülüyordu. Ancak İngiltere'nin Rus yayılmacılığını önlemek için Uzakdoğu'da bir müttefike ihtiyacı vardı; Bülow ve Holstein, Chamberlain'ı geri çevirince İngiltere de başka yere bakmak

zorundaydı. Rusya'nın Mançurya'yı işgal edip Sarı Deniz'e doğru ilerlemesi karşısında telaşa düşen Japonya, Rusların, Japon adalarına yönelik bir hançer olan Kore yarımadasına girmelerini istemiyordu. Japonya'nın Londra'daki Büyükelçisi Baron Tadasu Hayaşi 1901 Nisanı'nda Lord Lansdowne'a ülkesinin Rusların, Kore'yi elde etmesini 'önlemek için çarpışabileceğini' bildirdi. Böylece anlaşma için bir temel ortaya çıkmış oluyordu.

Lord Lansdowne ile Baron Hayaşi'nin 1901 ilkbaharında Londra'da başladıkları görüşmeler yaz ve sonbahar boyunca sürdü. Hâlâ Başbakan olan Salisbury herhangi bir anlaşmaya sıcak bakmıyordu; Lansdowne'un bir ittifak ihtiyacını kabul etmesine memnun olan ve kendisi Güney Afrika'da meşgul olan Chamberlain, Dışişleri Bakanı'nı destekledi ama kendisine karışmadı. Konuşmalar ilerledikçe Lansdowne, Japon diplomasisinin iki yönde geliştiğini anladı. Kendisi Londra'da Baron Hayaşi ile Ruslara karşı bir anlaşma hazırlığı yaparken, daha kıdemli bir Japon diplomatı olan Marki Hirobumi Ito, St. Petersburg'da Ruslarla alternatif bir anlaşma pazarlığı içindeydi. Japonlar, İngiltere ile bir uzlaşmaya varamadıkları takdirde Rusya ile anlaşmak zorunda kalacaklarını söylüyorlardı. Rusya'nın her ne olursa olsun Kore'den uzak tutulması gerekiyordu.

Londra konuşmaları başarılıydı. Büyük Britanya ile Japonya 30 Ocak 1902'de Uzakdoğu'daki ortak çıkarlarının korunması için askeri bir ittifak imzaladılar. Kore'nin bütünlüğü garanti altına alındı. Antlaşma beş yıl için geçerliydi. Her iki taraftan biri, bir tek devletin saldırısına uğradığı takdirde, öteki devlet tarafsız kalacaktı. Ama müttefiklerden biri iki devletin saldırısına uğradığı takdirde diğeri onu desteklemek için savaşa girecekti. Yüzeyden bakıldığında antlaşma Japonya'nın lehine görünüyordu: Rusya, Uzakdoğu'da tecrit ediliyordu (Fransa'nın kuzeydoğu Asya'da önemli bir çıkarı ya da askeri gücü yoktu; bir Asya savaşında Almanya, İngiltere'ye karşı Rusya ile birleşmezdi). Japon subayları 1904'te Port Arthur'a indirilecek olan darbeyi planlamaya koyuldular. Ancak bu antlaşmanın İngiltere için de yararları vardı. İngiltere, Avrupa'da Fransa ve Rusya ile savaşa girdiği takdirde Japonya arkadan saldırarak onu oyalayabilirdi. Daha da önemlisi, İngiltere'nin Asya'da Rus yayılmacılığını önlemede güçlü bir desteği vardı. Chamberlain'ın Çin'deki İngiliz çıkar ve pazarlarını korumak için Kayzer'den istediği yardımı şimdi Mikado, Lansdowne'a söz vermiş bulunuyordu.

Yeni ittifaka karşı Alman tepkisi olumluydu. Antlaşma açıkça Rusya'ya yönelik olduğundan Wilhelmstrasse, Rusya'nın Uzakdoğu'ya ilerlemesinde daha fazla direnişle karşılaşacağını anlıyordu; bu da, Almanya'nın doğu sınırındaki Rus baskısını azaltacaktı. Almanlar antlaşmanın Rus aleyhtarı karakterinden de memnundular, bunun İngiltere ile İkili ittifak arasındaki uçurumu genişleteceğini ve İngiltere ile Fransa arasında bir anlayışı daha az olası yapacağını biliyorlardı. Kayzer 26 Şubat 1902'de Kral Edward'a, "Hepimizin Doğu'da barışın garantisi olarak gördüğümüz yeni ittifak için sizi kutlarim," diye yazıyordu.

İngiliz-Japon Antlaşmasına Fransız tepkisi ise karışıktı. Dışişleri Bakanı Theophile Delcasse ittifakın Fransa'nın Rus müttefikine ve böylece de dolayısıyla Fransa'ya karşı olduğunu anlıyordu. Japonya ile Rusya arasında savaş çıkarsa İngiltere ile Fransa birbirleriyle savaşmak zorunda kalabilirlerdi. Ama bu yeni antlaşmada Delcasse'ye umut veren bir şey vardı. Joseph Chamberlain'ın politikası sonunda meyvesini vermişti; Büyük Britanya Muhteşem Tecrit'ten sonunda vazgeçiyordu. Her ne kadar İngiltere'nin yükümlülüğü sınırlı ve Avrupa'nın işe karışması olasılığı az ve Lord Salisbury hâlâ Başbakansa da, adalı ulus sonunda resmen yabancı bir devletle askeri bir ittifaka girmişti. Lord Lansdowne yeni antlaşmayı Lordlar Kamarası'nda kendi Başbakanı'nın uzun geçmişi olan politikasına karşı hararetle savunmuştu:

"Olayların son gelişmesini izleyen bir insan, bir kuşak öncesinin tecrit politikasını destekleyen iddialarından çoğunun günümüzde ayni geçerliğe sahip olmadığını görmüştür. Her tarafta gördüğümüz nedir? Denizde ve karada giderek artan silahlanma, milletlerin üzerine giderek artan bir yük yüklemektedir... Bir şey daha var: Milletlerin dişlerine kadar silahlı oldukları günümüzde savaşlar eskiden bilinmeyen bir çabuklukla çıkmaktadır. Uluslararası durumun bu unsurlarını göz önüne aldığımızda, tüm yabancı ittifaklardan kaçınılması gerektiğini söylemek için bir ülkenin kendi kendine yeterliliği olağanüstü boyutlarda olmalıdır... Bu nedenle size konuya kendi yararlılığı açısından bakmanızı rica ederim... kararınız küflü formüllerle ve ülke için tecrit politikası izlemenin istenilir olduğu türünden köhnemiş kör inançlarla etkilenmemelidir... Ve şunu unutmamak gerekir: Müttefike sahip olma talihliliğine kavuşmuş bir ülke, müttefiksiz bir ülkeden daha çok kıskanılan bir ülkedir."

Bir Alman-İngiliz ittifakı konuşulup bir İngiliz-Japon antlaşması yapılırken Alman diplomasisi İngiliz politikasının temelini ve yönünü ısrarla anlamamıştır. Holstein ve Bülow karar gücünün Almanya'nın elinde olduğuna inanıyorlardı. Almanya'nın beklemesi yeterliydi, İngiltere zamanla Alman koşullarını kabul edecekti. Holstein'ın görüşüne göre İngiltere ve Fransa arasında diplomatik bir anlayış olasılığı Wilhelmstrasse'yi ciddi bir şekilde kaygılandırmaktan çok uzaktı. Eckardstein, Chamberlain'ın Almanya'nın İngiltere ile ittifakı reddettiği takdirde İngiltere'nin başka yönlere bakacağını bildirdiği zaman, Holstein kendisini 'saf" diye nitelemişti.

Holstein'ın görüşü tarihi gerçeklere dayanıyordu. İngiltere ile Fransa arasındaki düşmanlık ortaçağlara kadar uzanıyordu; İngiltere'nin en uzun savaşları Fransızlara karşı yapılmıştı. Henüz sona eren yüzyılda Krallık Donanması Fransa'ya karşı savaşmaya hazırlanmıştı. Chamberlain'ın bir Alman ittifakı planı ortaya atıldığı 1898'de İngiltere ile Fransa az daha Faşoda yüzünden savaşacaklardı. Şimdi her iki devlet bir sömürge rekabetine girmişken yeryüzünün imparatorluk emellerinin birbirleriyle sürtüştüğü pek çok yeri vardı.

Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet kavgacıydı. Almanya tarafından yenilen, sonra da kaybettiği gururunu uzak sömürge serüvenlerinde arayan Fransa huzursuz, heyecanlı ve istikrarsızdı. Bu yıllardaki hiçbir Fransız hükümeti otoriter ya da uzun ömürlü olamamıştı. 1873 ile 1898 arasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı yirmi dört Fransız dışişleri bakanı ve Londra'da on iki Fransız büyükelçisi görmüştü. 1881-1886 arası beş yılda on Fransız hükümeti değişmişti. 1898-1905 arasında altı Fransız hükümeti iktidara gelmişse de, Dışişleri Bakanlığı bir tek insanın elinde kalmıştı. Zeki ve genç bir taşra avukatı olan Theophile Delcasse Paris'e gelince avukatlığı bırakıp gazeteciliğe başlamış ve Millet Meclisi'nin lobisinden çıkmaz olmuştu. Otuz beş yaşında zengin bir dulla evlenmiş, parasal sıkıntılardan kurtulunca milletvekilliğine aday olmuştu. 1889'da Meclis'e seçilmiş, 1894'te Sömürgeler Bakanı olmuştu. Dört yıl sonra, kırk altı yaşındayken Dışişleri Bakani'ydi. Fransa, Almanya ile dengeyi yeniden kurmak ve belki de bir gün Alsace-Lorraine'i yeniden ele geçirmek için müttefike ihtiyaç duyuyordu. Delcasse, Fransa'nın Rusya ile 1894'te yaptığı ittifakı kuvvetle desteklemişti. Dört yıl sonra Dışişleri Bakanı olduğunda özel bir hedefi vardı. Bir arkadaşına, "Ben İngiltere'yle bir anlaşma yapmadan bu görevden ayrılmak istemiyorum," demişti.

Delcasse'nin bunu söylediği sırada Kitchener Faşoda'da Marchand ile karşı karşıya gelmişti ve Delcasse'nin makamında ilk haftaları, Fransa'nın Yukarı Nil'den utanç verici çekilmesini ayarlamakla geçmişti. Fransız kamuoyu bunu kolay kolay unutamazdı. Fransız kamuoyu uzun yıllar o kadar İngiliz aleyhtarıydı ki, Alcase-Lorraine'in hatirası bile silinmiş gibiydi. Boer Savaşı sırasında Alman gazeteleri bile İngiltere'yi eleştirmekte Paris basını kadar sert değildi. İngiliz Büyükelçisi, "Bu ülkedeki bütün sınıfların bize karşı acı ve sonsuz bir nefreti var," diyordu. Delcasse bu duyguları gözardı ederek kararlılıkla yoluna devam ediyordu. Fransa'nın İngiltere'yle ilişkisinde düşmanlığı ortadan kaldırmanın çözümü sömürge sürtüşmelerini azaltmaktı. Faşoda'nın boşaltılması anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Delcasse devrimci politikasını yürürlüğe soktu. Londra'ya büyükelçi olarak sağduyulu ve uzak görüşlü profesyonel bir diplomat olan Paul Cambon gönderildi. Cambon'a bir yakınlaşma sağlamak için elinden geleni yapma talimatı verilmişti. Marchand daha Faşoda'dan çıkmadan, 9 Aralık 1898'de Cambon, Windsor Şatosu'nda bir yemekte Kraliçe Victoria'nın yanında oturuyordu. Kriz sırasında Lord Salisbury'yi savaştan kaçınması ve Fransızların küçük düşürülmemesi için mesaj yağmuruna tutmuş olan Kraliçe, Cambon'u 'çok hoş ve çok bilgili' buldu. Kendisine 'İstanbul hakkında çok şey' anlatmıştı. Cambon 1899 kış ve baharında, iki imparatorluğun Afrika'nın ortasındaki sınırlarını çizmek için sık sık Lord Salisbury ile buluştu. Bir anlaşmaya varıldıktan sonra Cambon, Delcasse'nin talimatıyla başka sorunların da aynı dostça hava içinde çözümlenebileceğini söyledi. Lord Salisbury gülümseyerek başını salladı: "Bay Delcasse'ye ve şimdiki hükümetinize büyük güvenim var. Ama birkaç ay sonra herhalde düşeceklerdir ve halefleri onların yaptıklarının tersini yapacaklardır. Hayır, bunun için biraz daha beklemeliyiz."

Delcasse ile Cambon beklediler. 1899 Ekimi'nde, Boer Savaşı'nın başlamasından hemen önce Cambon, Paris'e şu raporu gönderdi: "Burada bizim için her şey çok güç. Emperyalizm öfkesi bütün başlari çeviriyor ve gelecek hakkında kaygılı olmadığım söylenemez." Lord Salisbury 1900'de Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldığında Delcasse yeni Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne'in annesinin Fransız olması nedeniyle umutlanmıştı. Ancak o sırada Kabine'de hâkim kişi Lansdowne değil Joseph Chamberlain'dı ve Chamberlain hâlâ Almanya ile ittifak arayışlarındaydı. Fransızlar sabırla beklediler. 1901 baharında, Salisbury'nin raporuyla son Alman-İngiliz ittifak görüşmeleri sona erdiğinde Delcasse ve Cambon bir fırsat gördüler. Muhteşem Tecrit'in parlaklığı sona eriyordu; İngiltere, Japonya ile askeri bir ittifaka girmek üzereydi, ama Avrupa'da hâlâ resmi bir müttefiki yoktu.

Cambon, Lansdowne'a sömürgeler alanındaki sürtüşme nedenlerinin incelenmesini ve mümkünse ortadan kaldırılmasını önerdi. Lansdowne bu öneriyi, sömürgeler hakkındaki bir konuşmayla bakanlığı etkilenecek olan Chamberlain'a iletti. Sömürgeler Bakanı hâlâ Berlin kapısını açmayı umarak durumu erteledi. Sonra 1901 Aralığı'nda Bülow, Reichstag'da ünlü 'graniti ısırmak' konuşmasını yaptı ve Chamberlain, Alman ittifakının mümkün olamayacağını anladı. 1902 Ocak ayında İngiliz-Japon ittifakı imzalandıktan sonra Delcasse ve Cambon daha hummalı bir çalışmaya girdiler. Lord Salisbury 1902 Temmuzu'nda Başbakanlıktan çekildi ve yerine Arthur Balfour geçti; ancak Eckardstein, Bülow'a 'İngiliz politikasında insafsızca etkisini sürdüren kişinin' Chamberlain olduğunu yazıyordu. Ve Chamberlain şimdi Fransa ile uzlaşmaktan yanaydı. Sömürgeler Bakanı Güney Afrika'ya giderken 1902 Kasımı'nda Mısır'a uğradığında Lord Cromer'e Kahire'deki Fransız Maslahatgüzarı aracılığıyla Fransa ile bir anlaşma umudu aramasını istedi. "Delcasse Fransa ile bir Entente Cordiale'i (Dostluk Sözleşmesi) mümkün kılmak için çok şey yaptı. Lansdowne'ın Kralın Cumhurbaşkanını bu yıl İngiltere'ye davet etmesi olasılığını düşünüp düşünmediğini merak ediyorum."

1903 baharında Boer Savaşı bitmiş, Fransa'nın İngiltere'ye sert saldırıları azalmıştı. Kral VII. Edward, Lizbon ve Roma'ya uğrayacağı bir Akdeniz gezintisi planlıyordu. Kendi isteğiyle Paris'i de ziyaret etmek istedi. İngiltere'nin Fransa büyükelçisi Sir Edmund Monson'a, Kralın, Akdeniz yolculuğundan dönüşünde Fransız Cumhurbaşkanını ülkesinde ziyaret etmekten büyük zevk alacağını Fransa Cumhurbaşkanı Emile Loubet'ye söylemesi bildirildi. Delcasse ve Cambon'un da umutlarını paylaşan Cumhurbaşkanı Loubet heyecanla yanıtladı. 'Kralın ziyaretinin.. İngiltere'de herhalde anlaşılmadığı kadar iyi olacağı... Bu başkentte Majestelerinin, Galler Prensi olarak çok özel bir popülerliği vardır.'

Laubet'nin Kral Edward'ın ziyarete karşı gösterdiği heves, hükümetini rahatsız etmişti. Lansdowne hâlâ tümüyle yatışmamıştı ve Fransız düşmanlığı nedeniyle Kral'a hakaret edileceği ya da ziyaretin kendisi için tehlikeli olacağı düşüncesindeydi. Ayrıca, hükümdarın düzenlemeleri kendi eline almış olması karşısında kırılmışlardı; anayasal olarak dış politika hükümdarın değil, hükümetin elindeydi. Bu nedenle Lansdowne Cambon'a, ziyaretin 'resmi bir olay' olarak kabul edilmemesini söyledi. Kral bunu kabul etmeyerek Monson ve Cambon'a 'mümkün olduğu kadar resmiyetle karşılanmak' istediğini bildirdi. Kralın sözünü dinleyen Cambon düzenlemeleri yapmak için

Paris'e gitti.

Kral Edward 1 Mayıs günü İngiliz Feldmareşali üniforması ve tüylü şapkasıyla Bois de Boulogne istasyonunda özel vagonundan indi ve Cumhurbaşkanı Loubet'in arabasına geçti. Gümüş göğüslüklü zırhlarıyla bir süvari bölüğünün arasındaki araba Arc de Triomphe'tan geçip Champs-Elysee'de giderken kalabalıklardan birkaç Yaşasın Boerler!' 'Yaşasın Marchand!' ve hatta 'Yaşasın Jeanne d'Arc!' bağırışması dışında ses çıkmadı. Kral sanki Londra'da Mall'dan geçiyormuş gibi iki yana dönüp bakıyor, Fransız subaylarının selamlarına mareşallik asası ile karşılık veriyor, en küçük bir alkış sesinde gülümsüyordu. Arkadan diğer arabalarla gelen İngilizler yuhalandılar. Araba durduğunda kaygıya kapılan bir yaveri Kral'a, "Fransızlar bizi sevmiyorlar," diye mırıldandı. Kral gülümsemeye ve iki tarafı selamlamaya devam ederek, "Neden sevsinler ki?" dedi.

Kral Edward'ın ilk konuşması diplomatikti: "Tanrı Fransa'yı bize komşu ve umarım aziz bir dost olarak vermiştir..." İlk akşam Cumhurbaşkanı ve eşiyle tiyatroya gitti. Salon doluydu, bütün gözler üzerine çevrilmişti, hava gergindi. Perde arasında Kral locasından çıkıp kalabalığa karıştı. Bir rastlantı eseri İngiltere'de sahnede gördüğü Fransız artisti Bayan Jeanne Granier ile karşılaşmıştı. Kadının yanına gidip elini uzatarak, "Ah, matmazel sizi Londra'da nasıl alkışladığımı hatırlıyorum. Orada Fransa'nın zarafetini ve ruhunu canlandırmıştınız," dedi. Sözleri hızla çevreye yayıldı. Kral ertesi sabah Vincennes'de askeri bir törene giderken yolda gördüğü her Fransız bayrağıyla her Fransız subayını selamladı. Belediye Sarayı'na dönünce Belediye Başkanı'na bir kere daha Paris'te bulunmaktan duyduğu mutluluğu dile getirerek, "Burada tıpkı evimdeymiş gibi davranıyorlar bana," dedi. Sözleri tüm kente yayıldı. Kral Longchamps'da bir yarışa, Opera'da bir baloya ve Elysee Sarayı'nda bir davete gitti. 4 Mayıs'ta Paris'ten ayrılırken kent halkı 'Yaşasın Kral!' 'Yaşasın İyi Edward!' diye kendisini alkışlıyordu.

Kral'ın başarısına Alman tepkisi rahattı. Metternich'in Bülow'a raporu şöyleydi: "Kral Edward'ın Paris yolculuğu çok garip bir olaydı ve kesin olarak bildiğime göre bunu başlatan kendi girişimiydi. Kral Edward'ın bu ziyaretle Almanya'ya bir darbe indirmeyi amaçladığını sanmıyorum." Holstein ise ziyarete politik bir önem vermiyor, İngiltere'nin Rusya'ya karşı düşmanlığının çok büyük olduğunu, Rusya'nın müttefiki Fransa ile ciddi bağların olanaksız olduğunu

söylüyordu: "Bu nedenle Paris ziyareti Almanya'ya karşı çok dostça bir hareket olarak görülemezse de, devlet adamlarının katkılarından çok koşullar gereği oluşmuş devletler gruplaşmasını değiştirecek değildir." Alman basını da bu fikirdeydi. Berlin Post okurlarına, "Uzun vadede gerçek bir İngiliz-Fransız Antlaşması olanaksızdır, çünkü sömürgeler alanında anlaşmazlıklar kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Hatta çok çabuk çıkacak ve bu sahte bağlar sert bir çekişle kopacaktır," diye güven veriyordu. Eckardstein 10 Mayıs'ta Rusya, Fransa ve İngiltere'nin bir Üçlü Antlaşmayla bir araya gelmelerinin olası olduğunu bir kere daha söyledi. Bülow tüm ileri gelen Alman diplomatlarının fikirlerini sordu; hepsi de Eckardstein'ı küçümsediler. Holstein, 'Zukunftsmusik' dedi (geleceğin müziği).

Kral kendi başarısının sadece bir başlangıç olmasına kararlıydı; temmuz başlarında Cumhurbaşkanı Loubet, yanında Delcasse olduğu halde İngiltere'ye bir karşı ziyaret yaptı. Kral Edward'ın bizzat kendisi çok görkemli bir karşılama töreni düzenledi. Windsor Şatosu ziyaret edildikten sonra Fransa Cumhurbaşkanı Aldershot'da askeri geçit törenine katıldı. Bando, Kral'ın talimatı üzerine geleneksel olarak sadece dört ölçüsünün çalınması yerine 'Marseillaise'in tümünü çaldı. Diplomatlar devlet başkanlarının attıkları temel üzerinde çalışmaya başladılar. Delcasse, 7 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığı'nda Lord Lansdowne'ı ziyaret etti. Delcasse Paris'e döndüğünde Lansdowne'la konuşmaları sürdürme işi Cambon'a verilmişti.

Konuşmalar dokuz ay sürdü. Konular hep Avrupa dışındandı: Misir, Fas, Newfoundland'de balıkçılık hakları, Gambia ve Nijerya sınırlarının değiştirilmesi ve Siam, Madagaskar ve Yeni Hebridler'e ilişkin sorunlar. Chamberlain'ın bir Alman-İngiliz ittifakını önerdiğinde ortaya koyduğu geniş görüşlerden eser yoktu. Newfoundland'in balıkçılık anlaşmazlıkları gibi konular çok önemsizdi. 1713'te imzalanan Utrecht Antlaşmasına göre Fransız morina avcıları yakaladıkları balıkları İngiltere kıyılarında kurutabilirlerdi. Ancak Fransızlar son zamanlarda yakalandıkları anda konserve edilmeleri gereken istakozları avlamaya başlamışlardı. Bunun için de kıyıda ahşap tenekeden barakalar yapmışlardı. Newfoundland'liler morina kurutmasının istakoz konservesi için bina yapımını kapsamadığı görüşündeydiler. Fransızlar buna Utrecht Antlaşmasında 'morina balığı' değil, sadece 'balık' yazılı olduğunu ve istakozun da 'balık' olduğunu söylüyorlardı. Tartışma Whitehall'un en üst makamına kadar çıkmıştı. Lord Salisbury, "Bu komik istakoz sorunundan bıktım artık," diyordu.

Diğer yandan, Mısır ve Fas önemli konulardı. Fransa çökmekte olan Fas sultanlığının işlerini düzene sokmakta serbest kalmak istiyor, İngiltere de Fransızların otuz yıllık Mısır işgaline olan muhalefetini sona erdirmek istiyordu. Anlaşma iki tarafın da ödün vermesiyle mümkündü. Fransa'nın Fas'ı bir an önce kontrol altına alması gerekiyordu ve Delcasse bunun aciliyetini Lord Lansdowne'la 7 Temmuz'daki ilk görüşmesinde dile getirmişti. Lord Lansdowne şunları yazıyordu: "Görüşmemiz boyunca Bay Delcasse büyük bir içtenlikle konuştu ve Fas'ta elde etmek istedikleri üstünlüğü tanımamızın Fransa hükümeti için ne denli önemli olduğunu benden saklamaya kalkışmadı." Delcasse, Fransa'nın Sultan'ı tahtından indirmek ya da ülkeyi ilhak etmek için bir niyetleri olmadığını, Sultan'ın düzeni yerine getirecek durumda olmadığını anlattı. Fransa, Fas halkı ve ülkede ticari çıkarları olan tüm yabancı devletler için Sultan'ın otoritesini sağlayacaktı. Delcasse, Fransa'nın 'ülkeyi yeniden canlandırmanın Fransa'dan başka bir devletin işi olmadığını kabul edemeyeceğini' söyledi ve İngiltere'nin bu çabasını engellemek yerine destekleyeceğini umduğunu bildirdi.

Lansdowne, Fransız politikasının Kuzey Afrika ve Batı Afrika'daki topraklarını birleştirmek olduğunu biliyordu; Fas da ortada kalmaktaydı. İngiltere'nin Fas'la ticaretinin Fransa'nın Fas'la ticaretinden iki kat fazla olduğunun farkındaydı. Diğer yandan İngiltere'nin en yetenekli diplomatlarından olan ve dokuz yıldır (1891-1900) Fas'ta İngiltere'nin büyükelçiliğini yapan Sir Arthur Nicolson'un raporu önündeydi; Nicholson, Fas'ta işlerin çok karışık olduğunu ve Fransa'nın araya girip de durumu düzeltmesi durumunda İngiltere'nin bundan kurtulacağını bildiriyordu. Lansdowne da bu nedenle İngiltere'nin Fransa'nın Fas'ta müdahalesine karışmayacağını, ama Misır'daki durumun da konuşulması gerektiğini bildirdi.

Fransa'nın Nil üzerindeki tarihi emelleri Napoleon'a kadar uzanıyor ve De Lesseps ile Süveyş Kanalı'nın açılmasını içeriyordu; bu geçmişi inkâr etmek sallantıda olan bir Fransız hükümetini düşürmeye yeterliydi. Ancak Delcasse, Fas'ı aldığı takdirde Mısır'ı bırakabileceğini, hele terk edilen şeyin bir varlıktan çok bir iddia olduğunu düşünüyordu. Bu görüşmelerde Lansdowne'un en büyük destekçisi Mısır'daki İngiliz Valisi Lord Cromer'di. Cromer'in, makamında bulunduğu süre ve deneyimi kendisine İngiliz Kabinesi'nde bir ağırlık veriyordu. Cromer için Lansdowne-Cambon

görüşmeleri, Mısır'da Fransızları üzerinden atması için mükemmel bir fırsattı ve bunun için ödenecek bedeli umursamıyordu. 17 Temmuz'da Lansdowne'a şöyle yazıyordu: "Soru Fas'ın bir Fransız eyaletine dönüştürülmesine bir itirazımız olup olmadığıdır. Bence bunun hiçbir sakıncası yoktur." Fransa ile görüşmelerinde İngiltere'nin Mısır üzerindeki iddialarından daha geniş bir amaç olmasına karşın Lansdowne bu yaklaşımı benimsiyordu. Dışişleri Bakanı görüşmelerin ta başından beri Misir konusunda, Delcasse ve Cambon'un Fas konusunda oldukları kadar sabit fikirliydi: "Fransa Cumhuriyeti hükümeti İngiltere'nin başlarda geçici olarak düşünülen Mısır'ı işgalinin yeni koşullar altında bir süreklilik karakteri arz ettiğini kabul etmelidir. Bu nedenle İngiltere ile Fransa bu sürenin uzunluğunun tümüyle Krallık hükümetine bırakılması gerektiği konusunda anlaşmalıdırlar."

Pazarlık her iki tarafta da toprağın yanı sıra gurur terkini de içermekteydi. Lansdowne, Sömürge ilişkilerini düşünmek zorundaydı. Delcasse de Fransa'nın Mısır üzerindeki geleneksel iddialarının feda edilmesine karşı çıkan Fransız emperyalistlerinin baskısından kurtulamıyordu. Cambon bunu Lansdowne'a açıklayarak, "Sizin Mısır'ı işgalinizi tanımamızı istiyorsunuz," dedi. "Fransa bunu kabulde çok güçlük çekecektir. Bay Delcasse'nin mümkün olursa içinde Mısır da olmak üzere tüm işlerimizi likide etmeyi içtenlikle istediğini biliyorum. Bunu gözardı edecek kadar cesur olduğuna inanıyorum."

Lansdowne 8 Ocak 1904'te Delcasse'nin kendi otoritesine dayanarak konuştuğunu ve durumu kabine arkadaşlarına bildirmemiş olduğunu öğrendi. Cambon'a bu durum göze alındığında kendisiyle Delcasse'nin içtenlikli davranıp davranmadıkları soruldu; eğer bunda bir kuşku varsa İngiliz hükümeti görüşmelere hemen son verecekti.

Telaşa kapılan Delcasse hemen harekete geçti. Lansdowne, Cromer'e 14 Mart 1904'te şöyle yazıyordu: "Fransızlarla görüşmeler her türlü gereksiz engele takıldıktan sonra bir ekspres tren hızıyla ilerlemeye başladı. Bunun, Delcasse'nin gerek kendi hükümetinin, gerekse bizim hükümetimizin istikrarı konusundaki kaygıları nedeniyle bir an önce işi bitirme isteğinden kaynaklandığını sanıyorum."

İngiliz-Fransız Antlaşması, parlamentoya sadece bir sömürge anlaşması, komşular arasındaki sürtüşme kaynaklarının ortadan

kaldırılması için mantıklı bir fikir birliği olarak getirildi. İngiltere'de her iki parti de Lord Lansdowne'ın bildirisini iyi karşıladı. Liberallerin çoğu Avrupa'da Muhteşem Tecrit terk edilecekse, Fransa Cumhuriyeti ile anlaşmayı Joseph Chamberlain'ın 1899'dan beri savunduğu İmparatorluk Almanyası'yla bir ittifaka tercih ediyorlardı. Hükümet askeri bir ittifak önermediğini açıkça bildirmişti. Lansdowne devrimci bir politika ilan etmemiş ve diplomatik bir zafer kazandığı iddiasında bulunmamıştı. Tartışmalar sırasında bir ittifaka, askeri bir anlaşmaya atıfta bulunulmamış, hatta üçüncü bir devletten söz edilmemişti. Avam Kamarası'nda konuşmacılar İngiltere'nin bu anlaşmayla herhangi bir ülkeyle dostluğu dışlamamış olduğunu vurgulamışlardı. Antlaşmanın son maddesinin neler getireceğini kimsenin değerlendirmediği anlaşılıyordu. Burada şöyle deniyordu: "İki hükümet bu deklarasyonda Mısır ve Fas'a ilişkin maddelerin yerine getirilmesinde birbirlerine diplomatik destek sağlamayı kabul etmişlerdir."

Antlaşma imzalanıp Parlamento'ya sunulduğunda İngiltere'de kimse Almanya'nın onayını istemeyi düşünmemişti; iki sömürgeci devletin sömürge sürtüşmelerini ortadan kaldırarak aralarında barışı sağlamalarına hiçbir ülkenin itiraz edemeyeceği, hatta itiraza hakkı olmadığı düşünülüyordu. Görüşmelerin yapıldığının daha ilk baştan bildirildiği Alman hükümeti herhangi bir şikâyette bulunmamıştı. 24 Mart 1904'te, imzalanmadan iki hafta önce, Delcasse Paris'teki Alman büyükelçisi Prens Radolin'i çağırtarak kendisine anlaşmanın genel koşullarını bildirmişti. Radolin anlaşmanın doğal ve haklı olduğunu belirtmişti. Genellikle Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtan Norddeutsche Allgemeine Zeitung gazetesi iki gün sonra anlaşmanın Fas'taki Alman çıkarlarına yönelik olmadığını, aksine, Fransa'nın düzen ve istikrar getirmesiyle Fransızların olduğu kadar Alman tüccarlarının da bundan yararlanacaklarını bildirmişti. Bülow İngiltere Büyükelçisi'ne, İngiliz ve Fransızların sömürge pürüzlerini gidermelerinden çok memnun olduğunu söyledi. Şansölye 12 Nisan'da Reichstag'a Almanya'nın anlaşmaya bir itirazı olmadığını ve Fas'taki Alman çıkarları konusunda herhangi bir rahatsızlık duymadığını bildirdi.

Holstein, Bülow gibi düşünmüyordu. O, Fas'ın, Alman ticaretinin İngiliz ve Fransızlarla eşit olarak rekabet edebileceği birkaç ülkeden biri olduğuna ve yeni anlaşmanın bunu tehlikeye attığına inanıyordu. Bunun dışında anlaşmanın iki taraflı yönüne de itiraz ediyordu. Fransa, Fas'ta özel bir düzenleme istiyorsa, aralarında Almanya'nın da

bulunduğu bütün devletlerle görüşmeliydi. "Eğer kendimizi Fas'ta ezdirirsek aynı davranışı başka yerlerde de davet etmiş oluruz." diye uyarıyordu. "Almanya sadece maddi nedenlerle değil, prestiji dolayısıyla da Fransa'nın Fas'a el koymasına karşı çıkmalıdır."

Parlamentonun İngiliz-Fransız Antlaşmasını kabul etmesi Lord Lansdowne'ın mesleğinin tacıydı. Avrupa'da Muhteşem Tecrit sona ermişti ve Avrupa güçler dengesinde büyük bir değişim başlamıştı. Lansdowne önce Delcasse, sonra Cambon'la görüşürken ortada Fransız ve İngiliz sömürgelerinden başka bir şey olduğu aklına bile gelmemişti. Kendisini, Fransa ve Rusya ile askeri bir ilişkinin temelini atıyor, İkili İttifakı, Üçlü Antlaşma'ya dönüştürüyor olarak görmemişti. Delcasse ise daha ilerisini görüyordu. İngiliz-Fransız Antlaşması onun eseriydi. Altı yıl önce Faşoda'daki teslimin ve Boer Savaşı'nda İngilizlerin içine düştükleri sıkıntıdan Fransa'nın yararlanmasına izin vermemesinin sabırla beklenen ödülüydü. Delcasse, İngilizler'le olan bu ilişkide İngiliz Anayasası'nın mahiyetini ve Avam Kamarası'nın üstünlüğünü anlıyor ve kabul ediyordu. Almanların İngiltere ile anlaşmada katı taslaklarda ısrar etmeleri ve akla gelebilecek her durum için belirli maddeler koymak istemeleri Büyük Britanya'nın nasıl yönetildiği konusunda görüş eksikliklerini belirtmekteydi. Fransızlar küçük ve ürkütücü olmayan bir şeyle başlayıp adım adım ilerlemeye razıydılar.

Çeyrek yüzyıldır tecrit edilmiş bir milletin Dışişleri Bakanı olan Delcasse geleceğin neler içereceğini hayal edebiliyordu. 1904 başlarında şöyle demişti: "İngiltere, İtalya ve İspanya ile anlaşmalarımı tamamladığım takdirde Fas'ın olgun bir meyve gibi bahçemize düştüğünü göreceksiniz." O yılın ilkbaharında hayali daha da genişlemişti. İngiltere ile uzlaşma tüm geçmiş kavgaları silip süpürecekti. "Bu da bizi İngiltere ile politik bir ittifaka götürecektir. Dostlarım, önümüzde ne güzel ufukların açılacağını bir bilseniz. Düşünün hele! Eğer hem Rusya'ya hem de İngiltere'ye yaslanabilirsek, Almanya karşısında ne kadar güçlü olacağımızı gözlerinizin önüne getirin. Faşoda krizi sırasında bile hayalim hep bir Fransız-İngiliz ittifakıydı. Şimdi artık hedefime yaklaştığıma inanıyorum... Bunu Rus ittifakıyla bağdaştırmak güç olacaktır. Ama her günün getirdiği görev farklıdır."

1905 Fas Krizi

Zengin bir Amerikalı olan Ion Pedicaris, 18 Mayıs 1904 akşamı Tanca yakınlarındaki lüks villasının bahçesinde kahvesini yudumlamaktaydı. Yanında karısı, Varley adında bir İngiliz olan üvey oğlu ve üvey gelini Bayan Varley vardı. Birden evin arka tarafından bağırışmalar ve silah sesleri duyuldu. Varley ve Pedicaris ne olduğunu anlamak üzere koştular. Gürültü artınca Bayan Pedicaris ve Bayan Varley korkuyla evin hizmetkâr bölümüne geçtiler. Orada elleri ayakları bağlanmış ve ağızları tıkanmış olan kocalarının katırlara yüklenmiş olduklarını gördüler. Kahverengi harmaniyeli adamlar kendilerine silahlarını doğrultup işaretler yaptılar. Birkaç dakika sonra ikisinin de kocası karanlığın içinde kayboldu.

Fas Sultanı'na karşı sürekli isyan halinde olan El-Raisuli adındaki yerel bir kabile reisi çok geçmeden tutsaklarını serbest bırakma koşullarını açıkladı. Tanca Valisi'nin görevden alınmasını, Sultan'ın askerlerinin bölgeden çekilmesini, on beş köyün kendisine bağlanmasını, düşmanlardan bazılarının hapsedilmesini ve on bin sterlin kurtarmalık verilmesini istiyordu. Koşullar kabul edildi ve Bay Pedicaris ile Bay Varley beş hafta bir çadırda tutulduktan sonra eşlerine döndüler. Bu kadar serüven kendisine fazla gelen Bay Pedicaris villasını satıp Gloucestershire'a yerleşti.

İki yabancının kaçırılması Fas'ta yaşayan diğer Avrupalıları korkutmuş ve hükümetlerine karşı bir hakaret oluşturmuştu. Tanca limanında İngiliz ve Amerikan savaş gemileri göründü. Başkan Theodore Roosevelt 'ya Pedicaris'i diri ya Raisuli'yi ölü' istediğini bildirdi. Avrupalılar ve Amerikalılar, Afrika kıtasının kuzeyindeki son bağımsız Afrika devletinin yasa ve düzeni artık koruyamayacağını anladılar. Bu yükü emperyalist güçlerden biri sırtlanmak zorunda kalacaktı ve Fas'taki yabancılar açısından bu ne kadar çabuk olursa o kadar iyiydi.

Fas işlerine üç Avrupalı devlet ilgi göstermişti: Fas'la 1280 kilometrelik sınırı olan Cezayir'in hâkimi Fransa; Akdeniz'in batı kapısı Cebelitarık'a hâkim olan İngiltere; ve Fas kıyılarında İspanya karşısında topraklarda dört iskan bölgesine sahip olan İspanya. Bunlar ve diğer devletler arasında Fas üzerinde çıkacak bir kavganın

tehlikelerini önlemek için Sultan'ın krallığı 1880 Madrid Antlaşmasıyla 'Afrika Yağması'ndan özellikle uzak tutulmuştu. Fransa, İngiltere ve İspanya dışında Almanya ve İtalya'nın imzaladıkları antlaşmaya göre bir devletin Fas'ta politik ve ekonomik güce sahip olmadan önce diğer imza sahipleriyle danışmada bulunması gerekiyordu. İmparatorluk Almanyası, Fas'ta herhangi bir emel belirtmemişti; hatta Madrid Antlaşması imzalanırken Bismarck, Almanya'nın krallıkta önemli bir çıkarı olmadığını ilan etmişti. Bülow 1904 Nisanı'nda Reichstag'a İngiliz-Fransız anlaşmasının imzalandığını bildirirken bu konudaki Alman tutumunun değişmediğini bir kere daha vurgulamıştı.

Diğer yandan Fransa uzun bir süredir Fas'a sahip olmak istiyordu. Cezayir (1830'lar ve 1840'larda) ve Tunus (1881'de) Fransız kontrolüne geçtiğinde Fransa'nın büyük bir Kuzey Afrika imparatorluğu emelleri 19. yüzyılda önemli ölçüde gerçekleşmişti. İngiltere on üç kilometre ötedeki Cebelitarık'ın karşısında bulunan Fas kıyılarında herhangi bir Avrupa devletinin bir köprübaşı tutmasını istemediği için Fas bağımsızlığını sürdürebilmişti. Madrid Antlaşması da 1880'de Sultan'ın pek de sağlam olmayan egemenliğini kabul etmiş bulunuyordu. Yüzyılın sonuna kadar Fas'ta en büyük politik ve ekonomik etkisi olan ülke İngiltere'ydi. 1899'dan 1905'e kadar Fas'ın ithalatının %44'ünü İngiltere, % 22'sini Fransa ve % 11'ini Almanya karşılamıştı. Sultan'ın ordusunun komutanı küçük beyaz sakallı, ufak tefek bir İskoç olan Kaid Maclean'di. Maclean yirmi yıldır bu görevdeydi ve kültürel eğilimleri karışıktı: Bahçesinde dinlenmek için sırtına bir harmaniye, başına bir sarık geçirir ve gayda çalardı.

1894'te Sultan, on dört yaşında şişman bir oğlan olan Abdül-Aziz'di. Yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Arthur Nicolson bu ergenlik çağındaki hükümdara kendini tanıtıp Kraliçe Victoria'nın armağanı olan Maxim topunu sundu; Sultan topu en yakın meydana götürüp siraya dizdiği şişelere ateş etti. Abdül-Aziz İngiliz dostları olan 'seyislere, bahçıvanlara, elektrikçilere, tesisatçılara, sinema operatörlerine ve bisikletini onaran adama' yakınlık duydu. Nicholson şöyle yazıyordu: "Bu insanlar kendisine Illustrated London News dergisinde çim biçme makineleri, çakmaklar, arabalar gibi şeyler gösteriyorlar ve Majestelerini bunları Londra'dan ısmarlaması için ikna ediyorlardı." Saraydaki bu etkinliğe karşın İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın İngiltere'nin politik rolünü arttırma heveslisi değildi. Sir Arthur Nicolson görevde beş yılını doldurduğu 1900'de Fas'ın geleceği konusunda karamsardı. Fas'ı 'kavgacı kabileler, rüşvetçi valiler ve

genelde yoksulluk karışımı' diye tanımlayarak Lord Salisbury'ye, "Bu ülkede içten reform yapılmasının mümkün olduğunu sanmıyorum. Kabul etmek acıklı, ama korkarım ülkenin sonu yakındır," diye yazıyordu. Boer Savaşı'nın kaynaklarını tükettiği İngiltere, Mısır'ı olduğu gibi Fas'ı yeniden bir düzene sokma işinden kaçıyordu. Fransa bu işi üstlenmeye hevesli olunca İngiltere bu fırsatı kaçırmadı. Fransa, İngilizlere Mısır'da yirmi yıldır sürdürdüğü tacizi bu ayrıcalık karşılığında kesecekse, İngilizler buna razıydılar. İngiltere'nin ısrarli olduğu ve 1904 İngiliz-Fransız anlaşmasına yazılan bir nokta 'Cebelitarık'tan serbest geçişi güvence altına almak için' Cebelitarık'ın karşısındaki Afrika kıyı parçasında tahkimat yapılmayacağı şeklindeydi.

Fransa 1904'te Fas'ı kendi Kuzey Afrika imparatorluğuna mümkün olduğu kadar çabuk katmak istiyordu. İngiliz-Fransız Antlaşmasının imzalanmasını izleyen aylarda Sultan'ın krallığı daha büyük bir kaosun içine düşünce Fransa, orduyu reorganize etmeyi önerdi. Sultan bunu kabul etmedi. Paris basını ve kamuoyu kış boyunca krallığın pasifize edilmesini istemeye başladı. Fransız Büyükelçisi M. Rene Taillandier 21 Şubat 1905'te başkent Fez'e gelerek Sultan'dan, polis ve ordusunu Fransız subaylarına ve gümrüklerini Fransız müfettişlerine teslim etmesini istedi. Tahtını kaybedeceğinden korkan ve İngiliz dostlarının artık kendisine yardım etmeyeceğini bilen Sultan, Alman Büyükelçisi'ni çağırtıp Fransa'nın Avrupa adına konuşup konuşmadığını sordu. Berlin'den gelen yanıt, sadece on ay önce Şansölye olan Bülow'un tutumuyla tam bir çelişki oluşturarak Fransa'ya ve Dışişleri Bakanı Theophile Delcasse'ye bir tokat oldu: Alman hükümeti Madrid Antlaşması hükümlerine göre Sultan'ın devletinin bağımsızlığını tanımaya devam etmekteydi.

Sultan'a verilen bu yanıtın altında çok titizlikle hazırlanmış bir Alman diplomatik saldırısı bulunmaktaydı. Fas'ı Fransa'ya bırakan İngiliz-Fransız anlaşmasının imzalanması sırasında Bülow bunu Sultan'ın krallığına 'sükunet ve düzenin' getirilmesinin yolu olarak kabul etmişti. Birinci Danışman Holstein, Fransa'nın himayesinde bir devletin kurulmasıyla Alman ticari çıkarlarının ve Alman prestijinin çiğneneceğini iddia ederek buna karşı çıkmış ama Şansölye olan Bülow'un ağırlığı üstün gelmişti. Bundan sonraki aylarda Bülow, Holstein'ın görüşüne gelmişti ve Delcasse acele ve küstahça davranmıştı. Fas'ta harekete geçmeden önce bütün imza sahibi devletlere danışması gerekirken, Almanya dışında hepsiyle görüşmüştü. Alman haklarını çiğnediği ve Almanya'nın bunu kabul

etmeyeceği konusunda uyarılan Fransız Dışişleri Bakanı, Fransa'nın 'o taraftan (Almanya'dan) korkacak hiçbir şeyi olmadığını' söylemişti.

Almanya'nın tek ve de en önemli kaygısı bu küçük düşürülme değildi. Bülow, İngiliz-Fransız anlaşmasını olumlu karşılarken bunun daha önemli olan yanını görmüş değildi. Delcasse'nin başarısı zamanla kendini daha çok göstermeye başladı: Fransa Dışişleri Bakanı sadece sömürge sürtüşme noktalarını ortadan kaldırmakla kalmıyordu: Fransa'da kuvvetler dengesini değiştirmeye çalışıyordu. Uzun vadeli hedefi Almanya, Avusturya ve İtalya Üçlü İttifakına karşı bir İngiliz-Fransız-Rus anlaşması yaratmaktı. Wilhelmstrasse Almanya'ya karşı bir kuşatma politikasının gizlice yapıldığına inanıyordu ve bunun mimarları Kral VII. Edward ve Theophile Delcasse'ydi. Holstein İngiltere'nin Fransa'ya asla katılmayacağı inancında yanıldığını kabul etmeye hazırdı. Şimdi 1905'te şöyle diyordu: "Bu tehlike gözlerimin önünde belirince, Büyük Devletler çevremizdeki halkayı tamamlayamadan tüm gücümüzle bunu kırmamız ve en aşırı önlemleri almaktan kaçınmamamız gerektiğine inandım."

Durum bir Alman diplomatik hamlesine uygundu. Fransa'nın Almanya'ya karşı askeri desteğine güvendiği müttefiki olan İmparatorluk Rusyası, Uzakdoğu'da ciddi yenilgilere uğramıştı. Rusya'nın zayıflığından ve Alman ordusunun şimdiden vardığı üstünlükten güç alan Holstein ve Bülow, Fransa'yı küçük düşürmek ve Rusya ile Büyük Britanya'ya bağlarına karşın Üçüncü Cumhuriyet'in, tıpkı Bismarck'ın zamanındaki gibi yapayalnız olduğunu dünyaya ve Paris'e göstermek zamanının geldiğine inanıyorlardı. Holstein'in deyimiyle, İngiltere'nin desteğinin 'platonik' olduğunu ve Berlin'in baskısına dayanamayan İngiliz-Fransız Paktının çökeceğini gösterecekti.

Bülow'un ilk hamlesi Almanya'yı antlaşma haklarının, küçük devletlerin bağımsızlıklarının ve Açık Kapı ilkesinin savunucusu olarak öne sürmekti. Tüm sömürgeci devletlerin kendilerince geri kalmış ve çözülmekte olan krallık ve imparatorlukları sömürmede eşit hakları olduğunu belirten bu ilke, Çin'de uygulanmıştı ve yeni emperyalist devlet Birleşik Devletler bunu şiddetle destekliyordu. Bülow, Açık Kapı'nın şimdi Fas'a uygulanmasını isteyince Washington'daki Alman Büyükelçisi Başkan Roosevelt'in yorumunu iletti: "Bu tam bizim istediğimiz şeydir." Bülow da Başkan'ın sözlerini hemen Kayzer'e iletti.

Wilhelm, Bülow'u destekledi. Fransa'nın Fas'taki politikası Alman İmparatorluğunu ve Alman İmparatorunu dünya işlerinde 'önemsiz varlıklar olarak görmekti. Wilhelm 22 Mart 1905'te Bremen'de babasının bir heykelini açarken Tanrı'nın Almanya'ya büyük bir gelecek vaat ettiğini söyledi ve 'Hohenzollern'lerin dünya çapında hâkimiyetleri' kehanetinde bulundu. Alman Genelkurmay Başkanı General Alfred von Schlieffen, hükümete Fransa'nın Avrupa'da savaşa girmeye hazırlıklı olmadığı konusunda güvence verdi; Uzakdoğu'daki yenilgisinden sonra Rusya, Avrupalı müttefikine destek verecek durumda değildi; ve İngiltere'nin karada verebileceği yardım da önemsenmeyecek kadar küçüktü. Schlieffen kendi düşüncesine göre 'Fransa ile savaşma gereği ortaya çıkacaksa, bunun en iyi zamanının şimdi olduğunu söyledi. Şöyle diyordu: "Bir dünya savaşı için on ya da yirmi yıl beklemeden, öyle bir temizlik yapılmalı ki, bundan sonra dünya savaşı korkusu bir daha hiç olmasın. Fransa silaha sarılmaktan başka çaresi kalmayana kadar kışkırtılmalıdır."

Bülow savaş yanlısı değildi ve Schlieffen'i başıboş bırakmaya niyeti yoktu. Ama savaş tehdidi yararlı bir silahtı; iyi kullanıldığı takdirde savaşla elde edilmiş kadar büyük bir zafer sağlayabilirdi. Bu nedenle Fas Sultanı'nın başvurusuna verdiği yanıt on ay önceki yumuşak onayından çok farklıydı. Bülow daha sonra şöyle demiştir: "Bu saldırganlık zinciri karşısında Paris'e Alman İmparatorluğunu hatırlatma zamanı gelmişti. Kayzer'e Fransa'ya karşı tavır almasını söylememin nedeni sadece Fas'taki ekonomik ve politik çıkarlarımız değil, uluslararası barış için bu tür kışkırtmalara izin verilmemesi gerektiğine olan inancımdı. Fransa'yla ne o zaman, ne de daha sonra bir savaş istemiyordum. Ama kendi becerime ve sağduyuma güvenim olduğu için Fransa'ya bir savaş olasılığını göstermekten kaçınmadım. Olayları önleyeceğime, Delcasse'yi devireceğime, Fransız saldirgan politikasının önünü keseceğime ve VII. Edward'ın elindeki Avrupa hançerini düşüreceğime... ve böylece de barışı, Alman onurunu koruyacağıma ve Alman prestijini geliştireceğime inanıyordum." Bülow bu meydan okumaya hazırlanırken bunun en gösterişli şekilde dramatize edilmesine karar verdi. Bunun için seçtiği araç da Kayzer Wilhelm'di.

Fas, Wilhelm'i hiç ilgilendirmemişti. Bir keresinde Eckardstein'a 'Prusya Prensi'yken eğitim için Dışişleri Bakanlığı'nda bulunduğunda Fas'tan çok söz edildiğini duyduğunu ama buraya neden bu kadar

önem verildiğini anlamadığını' söylemişti. Kayzer 1904 Marti'nda İspanya Kralı Alfonso'ya, Almanya'nın Fas'la özel bir ilgisi olmadığını ve sadece Avrupa üzerinde durmaya niyetli olduğunu söylemişti. Wilhelm haziranda Kiel Yat yarışlarında Kral Edward'a Fas'ın kendisini hiç ilgilendirmediğini tekrarladı. İmparator, İngiliz-Fransız antlaşmasının imzalanmasından sonra Bülow'a da, 'Fransa'nın Fas'la uğraşmasının Almanya'nın çıkarına olduğunu, bunun Fransızların gözlerini Vosges'ten uzaklaştırmalarını sağlayacağını ve zamanla da Alsace-Lorraine'i unutabileceklerini' söylemişti. Başka bir diplomata da şöyle diyordu: "Fransa'nın Fas'ı pasifize edip oraya yasa ve düzeni getirmesi çok iyi olur. Bu iş Fransa'ya pek çok paraya ve kana mal olacaktır."

Wilhelm, Tanca'yı ziyaret etmek istiyordu: "Asya'ya gittim (Kudüs'e) ve şimdi de ayağımı Afrika topraklarına basmak istiyorum." Bülow ve Holstein, İmparator'un bu isteğini kullanarak kendisinin Sultan'a, Almanya'nın Fas'ın bağımsızlığını desteklediğini söylemesini planladılar. Bülow, Kayzer'e, "Majestelerinin ziyareti, Delcasse'yi güç duruma sokacak, planlarını altüst edecek ve Fas'taki ekonomik çıkarlarımızı geliştirecektir," diye yazdı. Kayzer raporun kenarına "Tant mieux!' ('Daha da iyi') diye yazarak uluslararası sahneye çıkma heyecanıyla Fas'la ilgilenmediğini bir kenara atıverdi.

Kayzer 28 Mart 1905'te Cuxhaven'de Hamburg-Amerika seferi yapan Hamburg gemisine bindi. Gemi Manş'ı ve İspanya kıyılarını geçerken Avrupa'da onun Tanca'ya ineceği söylentileri dolaşmaya başladı. Paris basınından böyle bir ziyaretin Fransa'ya karşı dostça bir davranış olmadığı homurtuları yükseliyordu. Wilhelm Cebelitarık Boğazı'na yaklaşırken kuşkulanmaya başladı. Bülow'un Fas politikasının rizikolu olduğunu düşündü. Kraliçe Alexandra'nın yatıyla bulunduğu Cebelitarık'ı ziyaret etmeyi ve orada verilecek davetlerde İngiliz amirali üniformasını giyme fırsatı bulacağını düşünüyordu. Sonra kişisel güvenliği sorunu vardı. Tanca pek çok Avrupalı anarşistin sığındıkları bir yerdi; burada bir imparator -*hangisi olursa olsun*- çekici bir hedef oluştururdu. Wilhelm, Bülow'a telgraf çekerek Tanca'yı ziyaretinin belki de uygun olmadığını, hatta tehlikeli olabileceğini bildirdi. Bülow, Kayzer'in Fas'ı ziyaret edeceğini hemen basına duyurdu ve sonra da telgraf çekerek artık çok geç olduğunu bildirdi; şimdi çekilmek Fransa'ya kamuoyu önünde bir zafer sunmak olurdu ve Alman İmparatoru'nun bir korkak olduğunu ilan ederlerdi.

Ancak yine de, Hamburg 31 Mart sabahı Tanca limanı açıklarında yatarken Kayzer'in isteksizliği artmıştı. Gemi rıhtıma yanaşamayacak kadar büyüktü ve fırtınadan deniz iyice kabarmıştı. Tanca'daki Alman Maslahatgüzarı Baron von Richard Kühlmann hükümdarı karşılamak için küçük bir tekneyle gelince Hamburg'a çıkmak için ip merdivenden tırmanmak zorunda kalmıştı. Tören üniformasıyla gelen Kühlmann'ın ıslak bir biçimde gelip bir su birikintisi içinde karşısında durduğunu gören Wilhelm karaya çıkmayacağını söyledi. Ancak rüzgâr birden dinip deniz durulunca ziyaretini tamamlamaya karar verdi.

Kayzer rıhtıma çıkınca Sultan'ın kendisini karşılamaya gelmeyip yerine yaşlı bir amcasını yollamış olduğunu gördü. Wilhelm, Bülow'un yazdığı konuşmayı okudu: Almanya Sultan'ı bağımsız bir hükümdar olarak tanıyordu. Kordiplomatikle tanışan Kayzer, Fransız Büyükelçisi'ne Almanya'nın Madrid antlaşmasında tüm uluslarca kabul edilen eşit haklar ve ticaret için Açık Kapı ilkelerini benimsediğini söyledi. "Büyükelçi benimle tartışmaya kalkıştığında 'İyi günler' diyerek kendisini orada bırakıp yürüdüm." Kayzer'in önüne beyaz bir Arap atı getirildi. Binicisine ve İmparator'u karşılamak için atılan toplara ve hava fişeklerine alışkın olmayan at şahlanınca Wilhelm az daha düşüyordu. Dizginlere tutunmaya çalışırken kalabalık içindeki anarşistlerin kimler olduğunu düşünüyordu; Sultan'ın 'eğer Kayzer'e bir zarar gelirse hepsinin toptan ortadan kaldırılmasını' emretmiş olmasını öğrenmek de kendisinde fazla bir güven sağlamamıştı. Wilhelm daha sonraları Bülow'a şikâyetlerini şöyle sıralayacaktı: "Anavatanın çıkarına olduğunu söylediğin için karaya çıktım, sakat sol kolumun engellemesine karşın yabancı bir ata bindim ve az daha düşüp canımdan olacaktım. Sen istediğin ve politikana yararlı olacak diye İspanyol anarşistlerinin arasından geçtim."

Kayzer Tanca'da sadece birkaç saat kaldı. Hamburg gemisine döner dönmez hemen Cebelitarık'a hareket etti, ama oraya varınca Kraliçe Alexandra'nın kendisine bir mesaj bırakmadan gitmiş olduğunu öğrendi. Eskort gemilerinden biri rıhtıma yanaşırken bir İngiliz kruvazörüne çarptı. "İngiliz general ve amiralleri soğuk ve kaskatı bir tavirla durup beni gerekenden tek bir kelime fazlasını söylemeden karşıladılar," diye söyleniyordu Kayzer. Ondan sonra Akdeniz'e doğru yoluna devam etti. Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick'in Sicilya'daki şatosunda şöyle dedi: "Bu büyük İmparator büyük işler başardı. Ben de onun kadar kolaylıkla kelle uçurabilseydim, ondan çoğunu başarırdım." Kayzer Berlin'e dönünce Bülow ona ne kadar kaygılandığını anlattı: "Tanca'dan sağ salim çıktığınız haberi gelince

oturdum ağladım ve Tanrı'ya şükrettim."

"Peki, ama beni oraya neden gönderdin?" diye sordu Kayzer. "Bu benim politikam için gerekliydi," dedi Şansölye. "Majestelerinin aracılığıyla Fransızlara meydan okudum. Onların seferberliğe gidip gitmeyeceklerini merak ediyordum."

Alman basını Fas'ın Fransa tarafından haklarının çiğnendiği ve sadece soylu bir Almanya'nın tüm ulusların haklarını savunmak için tek başına ayağa kalktığı hikâyeleriyle dolmaya başladı. Avrupa bunu yutmuş değildi. Ancak Wilhelmstrasse'nin bu meydan okumadan ne kâr elde edeceği anlaşılmış değildi. Bülow Sultan'a, Fransız subaylarını reddetmesine Alman diplomatik desteği sağlayan bir mesaj göndererek, Almanya'nın meydan okumasına bir içerik kazandırdı. Şansölye Sultan'a, Madrid antlaşmasını imzalayan tüm devletlere, Fas'ın bağımsızlığının yeniden onaylanması için bir davet yapmasını önerdi. "Almanya'nın Fas'ta bir avantaj aramadığını, sadece çiğnenmiş olan bir antlaşmanın devamını istediğini vurgularım," diyordu Bülow. Londra, St. Petersburg ve Viyana'daki elçilere, bulundukları ülkelerin hükümetlerine, Almanya'nın böyle hareket etmesinin nedeninin 'Fransa, İngiltere ve İspanya'nın Fas işlerini bağımsız olarak çözümleme hakları olduğunu kabul etmemesi' olduğunu anlatmaları bildirildi. Alman hakları, Almanya'nın katılımı ve onayı olmadan başkaları tarafından kullanılamazdı. Bülow'un talimatı şöyle sona eriyordu: "Yabancılar Kayzer'in ziyaretinin amacını daha derinden soruşturacak olurlarsa onlara yanıt verme ve ciddi ol. Turistlerin çevresini sarmalarına karşın hiçbir şey açıklamayan sfenksi taklit et."

Almanya'nın Fas'taki nihai emelleri konusundaki sessizlikleri ve Alman diplomatlarının İmparator'un Tanca'yı ziyaretini açıklamamaları Avrupa dışişlerini şaşırtmış ve ürkütmüştü. Wilhelmstrasse 1904 İngiliz-Fransız Fas antlaşmasından memnun değilse neden o zaman bunu belirtmemişti? Alman haklarının çiğnendiğine inanılıyorsa, neden konu diplomatik kanallardan Fransız makamlarına iletilmemişti? Gerçek amaç yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı: Kayzer'in karaya çıkışı, Fas'ın geleceği sadece Almanların Fransa'yı küçük düşürme çabalarının unsurlarıydı. Rusya'nın çökmesi buna fırsat yaratmış, Fransa'nın Fas'taki hamleleri gerekli mazereti sağlamıştı.

Kayzer'in Tanca'ya çıktığı gün Paris'te Delcasse, Meclis'e İmparator'un ziyaretinin Fransa'nın Fas'taki politikasını etkilemeyeceğini söylemişti. Almanya'nın teşvik ettiği uluslararası konferans daveti Paris'e geldiğinde Delcasse, Fransa adına bunu reddetti. Fransız Kabinesi'nin geri kalan üyeleri, özellikle de yeni Başbakan Maurice Rouvier huzursuzdu. Almanların konferans isteminin ardında savaş tehdidi yatıyordu. Alman desteğinden emin olan Fas Sultanı ordusunu ve gümrüklerini Fransa'ya devretmeyi reddetti. Delcasse her taraftan saldırıya uğramakta olduğunu gördü. Meclis'te sağcılar kendisini Fas'ı almadan Mısır'ı vermekle ve sağ da Cumhuriyet'i savaşın eşiğine getirmekle suçluyordu. Cumhurbaşkanı Loubet, Delcasse'yi desteklemeye devam etti, ama Rouvier ve Kabine, Dışişleri Bakanı'nın istifa etmesini istiyorlardı. Delcasse bundan sarsılmış olarak Almanları yatıştırmaya çalıştı. 13 Nisan'da Alman Büyükelçiliği'nde bir yemekten sonra ev sahibi Prens Radolin'e bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmak istediğini söyledi. Radolin soğuk bir tavırla Berlin'den talimat almadığını, ama ikili görüşmeler için çok geç olduğunu bildirdi. Delcasse bundan hemen sonra Loubet'ye istifa edeceğini söyledi. Loubet kendisinden acele etmemesini istedi.

Sıkıntılar içindeki Delcasse bu noktada beklenmedik bir savunucu buldu. Kral VII. Edward'ın bu bunalımı görüşüne göre, yeğeni Tanca'da çirkin bir biçimde davranmıştı; bunu şöyle dile getiriyordu: "Alman İmparatoru'nun tahta çıkışından bu yana en zararlı ve gereksiz davranışı. Kendisi politik bir enfant terrible'dan (yaramaz çocuk) başka bir şey değil... Kayzer'in şu son politikası kadar haince ve aptalca başka bir şey olabilir mi?" Alman çıkışının alanı ve Delcasse'nin sıkıntıları arttıkça Kral da Fransız Dışişleri Bakanı'na yaklaştı. 23 Nisan'da Akdeniz'de yatıyla dolaşırken hiç benzeri görülmemiş bir hareketle Fransız Dışişleri Bakanı'na kendisi bizzat bir telgraf çekip istifa etmemesini söyledi. Kral İngiltere'ye dönmeden bir hafta Paris'te kaldı. Orada Delcasse ile iki kere görüştü. İngiliz hükümeti Kral'ın ziyaretinin özel olduğunda ısrar ediyorsa da Bülow ve Holstein bunu kuşatmanın iki savunucusunun bir komplo için bir araya gelmeleri olarak görüyorlardı.

Kral'ın Fransa ile Dışişleri Bakanı'nı koruması İngiliz halkının, basınının ve hükümetinin görüşlerini yansıtıyordu. Fransa ile yaptığı sömürge anlaşmasının bir yıl geçmeden bir Avrupa krizine dönüşeceğini tahmin etmeyen Lord Lansdowne, Delcasse'ye sempati duyuyordu. Alman meydan okumasının sadece meşru Alman ekonomik ve antlaşma çıkarlarının savunması değil, Paktı yıkmak için

bir çaba olduğunu anlıyordu. Kabine desteği arkasındayken İngiltere'nin Fransa'ya taahhütünden geri dönmemeye kararlıydı. İngiliz politikasının bir başka unsuru daha vardı. 1905 baharında İngilizler, Alman Donanması'nın büyümesinden rahatsız olmaya başlamışlardı. Yeni Bahriye Bakanı Sir John Arbuthnot Fisher, İngiltere'nin denizde bir tek düşmanı olduğunu açıklamıştı: Alman Donanması. Fisher'in Fas krizine tepkisi de aynı derecede aceleciydi. 22 Mayıs'ta Lansdowne'a şöyle yazıyordu: "Bu, Fransızlarla ittifak içinde olarak Almanlarla savaşmak için altın bir fırsattır, bunu başaracağınızı umarım. Ben bir diplomat değilim, ama Alman İmparatoruna bu davranışlarında devam etmesine izin verildiği takdirde sadece Bay Delcasse'yi düşürmek için bile olsa İngiliz-Fransız Paktına büyük zararlar gelecektir... Benim tek isteğim sizin Paris'e, İngiliz ve Fransız donanmalarının bir olduğunu belirten bir telgraf göndermeniz. Alman Donanması'nı, Kiel Kanalı'nı ve Schleswig-Holstein'ı on beş gün içinde ele geçirebiliriz."

Fisher'in bu savaşçı tutumu hükümet politikası değildi. Başkan Theodore Roosevelt, İngiltere ile Almanya arasındaki anlaşmazlıkta aracı olmayı önerdiğinde Lansdowne, Washington'a soğuk bir telgraf çekti: "Almanya'ya saldırmak gibi bir niyetimiz yoktur ve asla da olmamıştır; Almanya'nın da bize saldıracak kadar gafil olacağını da beklemiyoruz." Ancak Lansdowne bir noktada Fisher'e hak veriyordu: Bu krizin bir sonucu olarak Almanya'nın Fas'ın Atlantik kıyısında Güney Afrika ve Cape deniz yollarını tehdit edebileceği bir deniz üssü, hatta bir kömür istasyonu bile elde etmesine izin verilmemeliydi. Lansdowne 25 Nisan'da Delcasse'ye gönderdiği mesajda Almanlarin bir liman istedikleri takdirde İngiliz hükümetinin buna muhale fette Fransızları destekleyeceğini bildirdi. Lansdowne teklifini sulandırmadı; hatta 25 Mayıs'ta iki ülkenin tüm olasılıkları gizli olarak görüşmesini de önerdi. Delcasse bir İngiliz-Fransız askeri ittifakının eşiğinde olduğuna inanıyordu.

Bu arada Fransa üzerinde Alman baskısı artmaktaydı. Quai d'Orsay'ın Şifre Bölümü, Wilhelmstrasse ile Paris'teki Alman Büyükelçiliği arasındaki haberleşmeyi izleyip şifresini çözmüştü. Kriz arttıkça Fransız Dışişleri Bakanı'nın masasındaki mesajlar giderek sertleşiyordu. Bülow Berlin'de Fransız Büyükelçisi'ni çağırtarak konuğuna 'dostça bir tavırla' şunları söyledi: "Eğer Büyükelçi, İngiltere'nin Fransa'nın yardımına koşacağını sanıyorsa bu kanıyı sorgulamak istemem... İngiltere bizim sanayimize ağır bir darbe indirebilir ve yapım halinde olan donanmamızı yok edebilir. Ama

benim de sizin kadar kaçınmak istediğim bu savaşta en ağır kayba uğrayacak olan Fransa'dır." Rouvier bu baskı altında çözüldü.

Fransız Başbakanı 26 Nisan'da Prens Radolin ile bulunduğu bir yemekte Fransa'nın iyi bir komşu olmak için elinden geleni yapacağını ve Fas için savaşmanın bir cinayet olacağını söyledi. Başbakan Delcasse'nin yetkisini aştığını da bildirdi. Radolin 7 Mayıs'ta Rouvier'e Wilhelmstrasse'nin bir notasını iletti: İyi ilişki ancak Alman hükümetinin güvenebileceği bir Fransız dışişleri bakanıyla mümkün olabilirdi.

Almanların blöf yaptığına inanan Delcasse, tıpkı İngilizlerin Faşoda'da blöf yapmadıklarına inandığı gibi makamında kalmaya çalişti. Paul Cambon Londra'dan getirildi, Cumhurbaşkanı Loubet ile Başbakan Rouvier'e, İngiltere'nin, Paktı gerçek bir ittifaka dönüştürmeyi düşünebileceğini bildirdi. Rouvier kendisini dinledikten sonra bu tür görüşmelere hemen son verilmesini istedi. "Almanlar bunu öğrenirlerse, savaş ilan ederler," dedi. Almanlar tarafından kışkırtılan Sultan 3 Haziran'da Fransa'nın iç reform önerisini resmen reddetti. Onun yerine, Bülow'un önerdiği gibi, on bir Avrupa devletiyle Birleşik Devletleri ülkesinin geleceği konusunda bir konferansa çağırdı. Fransa bunu hemen reddetti; İngiltere, İtalya ve İspanya bunu ancak Fransa'nın kabul etmesi koşuluna bağladılar. Haziran geldiğinde Almanya'nın sabrı tükenmişti. Prens Radolin Berlin'den Başbakan Rouvier'ye bir mesaj daha gönderdi: "Alman İmparatorluğu Şansölyesi Bay Delcasse ile daha fazla görüşmek istemiyor." Delcasse 5 Haziran'da Cumhurbaşkanı ve Başbakan'la görüşmek üzere Elysee Sarayı'na çağırıldı. Delcasse Fransa'nın isteklerini Sultan'a zorla kabul ettirmek için Tanca'ya Fransız kruvazörlerinin gönderilmesini önerdi. Rouvier, "Bu Almanya ile savaş demektir," dedi. "Buna inanmayın, hepsi blöftür," dedi Delcasse. Rouvier Cumhurbaşkanina, "Yarın Kabine'den onun ve benim politikalarımızın arasında bir tercih yapmasını isteyeceğim. Yarın ikimizden biri istifa edecek," dedi.

Fransız Kabinesi 6 Haziran günü sabah saat onda toplandı; saat on birde Cumhurbaşkanı, arkasında bembeyaz yüzlü Başbakan ve Dışişleri Bakanı'yla salona girdi. Delcasse bir İngiliz ittifakının olasılığı hakkında konuştu ve savaş olduğu takdirde, Almanların Fransa'nın doğu sınırına yüklenmemeleri için yüz bin kişilik bir İngiliz ordusunun Schleswig-Holstein'a çıkartılabileceğini söyledi. Rouvier 'İngiliz Donanması'nın tekerlekli olmadığını ve İngiliz savaş gemilerinin

Alman ordusunun Paris'e girmesini önlemede fazla bir yardımı olacağına inanmadığını' belirtti. Sesi duyguluydu: "Biz Almanya ile bir savaşı sürdürecek durumda mıyız? Hayır! Hayır! İngiliz Donanması'nın yardımıyla bile 1870'ten daha feci bir duruma düşeriz. Böyle bir serüvene girmek için katil olmak gerek. Fransa bir daha kendini toparlayamaz." Delcasse, Loubet'nin kendisini destekleyeceğini ummuşsa da Cumhurbaşkanı sesini çıkarmadı. Rouvier oylama istedi ve bakanların hepsi Delcasse'nin aleyhinde oy kullandı. Dışişleri Bakanı hemen orada istifa ederek ağlayarak Quai d'Orsay'a döndü. Kayzer'in Tanca'ya ayak basmasından o yana altmış altı gün geçmişti.

Bülow o gece çalışma odasının önündeki balkonda biraz serinlemeye çıkmıştı. Telefon tam geceyarısında çaldı. Kayzer, Delcasse'nin düştüğünü haber aldığını bildiriyordu. Ertesi sabah İmparator'un büyük oğlu Veliaht Prens Wilhelm'in Mecklenburg Grandüşesi Cecile ile evleneceği gün Kayzer, Bülow'un odasına geldi. Gülerek, "Bu kere benden kaçamazsın," dedi. Şansölyesini hemen orada Alman İmparatorluğu Prensi rütbesine yükseltti.

Delcasse'nin istifası, Almanya'nın diplomatik bir zaferiydi, ama Bülow ve Holstein daha fazlasını istiyorlardı. Delcasse'nin çalışmalarinin meyveleri de yok edilmeliydi: Fas milletlerarası bir hale dönüşmeli ve anlaşma ortadan kaldırılmalıydı. Gelecekte yatanları ilk gören Rouvier oldu. Başbakanlığının yanı sıra Dışişleri Bakanlığını da üstlenen Rouvier, Fransız Kabinesi'nin o toplantısından dört gün sonra Alman Büyükelçisi'ni kabul etti. Rouvier, Delcasse'nin çekilmesinden sonra Berlin'in Fas konusunda milletlerarası konferans toplanması isteğinden vazgeçeceğini tahmin ettiğini söyledi. Prens Radolin, Başbakan'a bir şok yaşattı. Almanya konferans için 'kesin israrlıydı.' Radolin ayrıca şöyle dedi: "Fransa her ne şekilde olursa olsun Fas'ın statüsünü değiştirme girişiminde bulunursa Almanya tüm gücüyle Sultan'ın ardında bulunacaktır." Rouvier çok kızmıştı, ancak Fransız ordusunun durumu göze alındığında bir itirazda bulunamazdı. Fransa da konferansa katılacaktı.

İngiliz hükümeti Delcasse'nin istifası karşısında umutsuzluğa düşmüştü. Lansdowne, anlaşmanın, Almanya dahil, diğer devletlere zararlı bir şey taşımayan bir sömürge anlaşması olduğuna inanmıştı. Alman saldırısı başladığında şaşırmıştı; anlaşmayı imzaladığı Dışişleri Bakanı Fransız Kabinesi'nden ayrılmaya zorlanınca ne düşüneceğini bilemiyordu. "Delcasse'nin düşürülmesi iğrenç bir şeydir ve piyasada

Pakt'ın değerini birkaç puan düşürmüştür," dedi. Balfour olaydan iki gün sonra 8 Haziran'da Kral'a bir mektupla karamsar sonuçlara varıyordu: "Alman hükümetinin baskısıyla Delcasse'nin kovulması ya da istifası Fransa'nın zayıflığını ortaya koymuştur; Fransa'ya milletlerarası politikada güvenilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Fransa'nın bir görüşmenin kritik noktasında savrulan tehditlere boyun eğmeyeceğine güven olamaz. Bu nedenle, eğer Almanya, Fas kiyılarında bir liman elde etmek istiyorsa ve böyle bir istek bizim çıkarlarımıza bir tehlike oluşturuyorsa, o zaman korunmamız için Fransızlardan başka yollara bakmamız gerekir." 'Başka yollar' Krallik Donanması demekti ve o yaz İngiltere'nin anlaşma ortağına olan desteğini ve donanmasının gücünü göstermek için önlemler alındı. İngiliz Atlantik Filosu, temmuzda Brest'i ziyaretinde hararetle karşılandı. Fransız Kuzey Filosu ağustosta Portsmouth'a giderek bu ziyareti iade etti. Kral Edward bu ziyareti başarılı kılmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Fransız sancak gemisini teftiş etti, Fransız amirali ile kaptanlarını Victoria and Albert yatında yemeğe çağırdı, Windsor Şatosu'nda bir yemek verdi.

Fransa ile Almanya, 28 Eylül'de İspanya'nın Algeciras kentinde 1906 Ocak ayının ortalarında toplanacak olan konferansın gündemi üzerinde anlaştılar. Almanlar tatmin olduklarını saklamıyorlardı. Helmuth von Moltke'nin bir heykelini açan Kayzer şöyle dedi: "Birkaç ay önce dünya karşısında kendimizi ne durumda bulduğumuzu gördün. Bu nedenle yaşasın barut ve keskin kılıçlar!" Bülow ile Töton karakterinin Galli'lere olan üstünlüğünden söz ediyordu: "Barışçı, neşeli, biraz saf, diğer büyük niteliklerine karşın politik görüşü az olan Alman, Fransızı kendi görüşüne göre değerlendirir ve Fransız hırsını, sınırsız Fransız kendini beğenmişliğini, Fransız sertlik ve zalimliğini küçümser."

Ocak ayı yaklaşırken Bülow, Radolin'e, Almanya'nın konferansta Fransızlardan ödün beklediğini Fransa'nın anladığından emin olmasını söyledi. Bülow, Berlin'deki Fransız Büyükelçisini çağırtıp Fransa'nın 'yarlar ve hatta uçurumlarla dolu bir yolda fazla oyalanmamasını tavsiye etti. Bu sürekli tehditler Rouvier'yi katılaştırmıştı. "Alman entrikalarından ve suçlamalarından bıktım artık," dedi. "Berlin'dekiler beni korkutacaklarını sanıyorlarsa, yanılıyorlar. Ne olursa olsun daha fazla ödün vermeyeceğim."

Yirmi sekiz yıl önceki Berlin Kongresi'nden bu yana Avrupa'nın en

önemli diplomatik toplantısı olan Algeciras Konferansı 16 Ocak 1906'da Algeciras Belediye Sarayı'nda başladı. Koridorlara ve merdivenlere kırmızı halılar serilmiş, Belediye Meclisi'nin toplantılarını yaptığı uzun masaya yeşil çuha gerilmişti. On üç devleti büyükelçiler temsil ediyordu; Alman heyetinin önerisi üzerine ev sahibi İspanya'yı temsil eden Almodóvar Dükü başkan seçildi. Wilhelmstrasse, Madrid'deki Alman Büyükelçisi Herr von Radowitz ile eski Fas Büyükelçisi Kont von Tattenbach'ı göndermişti. Plow tarafından atanan ve Şansölye'nin deyimiyle 'arkasında bütü. Jir gelecek olan' Radowitz, Almanya'nın çoğunluğun başında kalmasını ve Fransız ve İngilizler tarafından tecrit edilmiş bir duruma itilmemesini garantilemekle görevlendirilmişti. Holstein'ın atadığı Tattenbach, 'Alman diplomatların en vahşisi' olarak ün kazanmıştı; 'Yüz ve ses bakımından tam bir başçavuştu, kaba şakalar yapar, fırça gibi saçlarının altında kafasına dalga dalga Alman milli öfkesi yayılırdı.' Onun görevi Fas'ın geleceği üzerinde durmak ve Fransa'nın krallıkta ayrıcalıklı durumda olduğu iddiasını çürütmekti. Fransız delegesi Bay Revoil briyantinli bıyıklı, ufak tefek bir adamdı ve çatışmaya kararlı olduğu Almanların dışında herkese gülümserdi. İngiliz delegesi Sir Arthur Nicolson mafsal iltihabıyla iki büklümdü ve konuşmaya başlayıncaya kadar Revoil'den bile ufak tefek görünürdü. Yedi yıl Fas Büyükelçiliği yapmış olan ve şimdi de İspanya'da İngiltere Büyükelçisi olan bu çekingen ve zayıf adam etkileyici bir otoriteyle konuşurdu.

Nicolson talimatını, Balfour'un Birlikçi hükümeti aralık ayında istifa edince Lord Lansdowne'ın yerine geçen yeni Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'den almıştı. Liberal Kabine, Lansdowne'ın politikasını onaylamıştı; Nicolson İngiliz-Fransız Paktı'nın 9. maddesinde yazdığı gibi Fransa'yı destekleyecekti. Birlikçiler gibi Liberaller de bu maddeyi geniş olarak yorumluyorlardı. Kral Edward, Londra'da Paul Cambon'a, "Bize her noktada istediğinizi söyleyin, biz de sizi herhangi bir sınırlama ya da çekince olmadan destekleriz," demişti. Grey de Alman Büyükelçisi Kont Metternich'e İngiltere'nin Fransa'ya taahhütünü tutacağını bildirmişti.

Konferans açılınca Kont Tattenbach hemen saldırıya geçti. Fransa'nın Fas'ın Cezayir sınırı yakınlarındaki bölgede düzeni kurmak için bazı yetkilere sahip olabileceğini, ama tüm ülkede bir mandaterlik kurmak istemesinin kabul edilemeyeceğini söyledi. Alman politikasının açık kapı için tam garanti sağlamak' olduğunu bildirdi ve Nicolson'dan kendisine destek olmasını istedi. Eğer İngiltere, Fransa ve Bay Revoil'i ödün vermeye ikna ederse barışa olan tehdit hemen ortadan kalkacak

ve konferans başarılı bir şekilde sona erecekti. Nicolson ülkesinin Fransa'ya karşı özel yükümlülükleri olduğunu ve 'Fransız meslektaşına ödün vermesini tavsiye etmenin' kendi işi olmadığını söyledi. Nicolson bu toplantıdan sonra karısına şöyle yazıyordu: "Kendimi hakarete uğramış hissettim ve çok kızdım... uzun bir süre yemek yiyemedim... O (Tattenbach) öyle korkunç, kaba ve yalancı ki. Şimdiye kadar gördüğüm en kötü Alman."

Tartışmanın merkezi Fas polisinin kontrolüydü: Metternich, Grey'e, "Polis kiminse Fas onundur," dedi. Almanya polisin milletlerarası duruma getirilmesini istiyordu. Revoil statükonun devamından yana olduğunu söyledi. Statûko ise adam kaçırma ve kaos demekti. Almanlar da Fransızlar da geri çekilmediler. Başbakan Rouvier, Delcasse'yi feda etmişti ve konferansa katılmayı kabul etmişti: Bundan başka bir şey vermeye hazır değildi. Nicolson karısına, "Kopma noktasına geldik," diye yazıyordu. "Almanlar çok rezil bir şekilde davrandılar. Yalancılıkları sözle anlatılamaz. Radowitz'in böyle yalancılık ve ikiyüzlülük yapabileceğini hiç tahmin etmezdim." Konferansta Cebelitarık, Algeciras'tan mimoza ve portakal ağaçları üstünde dev bir granit kütlesi olarak görülüyordu. 1 Mart'ta İngiliz Atlantik ve Akdeniz filoları limanda göründü: Yirmi zırhlı, düzinelerce kruvazör ve destroyer; müthiş bir denizgücü gösterisiydi. Nicolson'un önerisi üzerine İngiliz Başkomutanı Amiral Lord Charles Beresford tüm delegeleri sancak gemisi King Edward VII'ye yemeğe çağırdı. Protokol güçlüklerinden kaçınmak için milli marşlar çalınmadı ve kadehler sadece bir kere 'Tüm Hükümdarlıklara ve Cumhuriyetlere' kaldırıldı. Donanmanın birleştirilen bandoları müzik çaldı ve diplomatlar Algeciras'a gönderilirken yüz kırk donanma ışıldağı gece göğünü aydınlattı. Ondan sonra delegeler Cebelitarık'a bakıp da kayanın altında yatan gemileri görünce Kont Tattenbach'ın aksiliği o kadar tehdit edici görünmemeye başladı.

Alman diplomasisi konferansta pek başarılı olamadı. Nicolson 3 Mart'ta bir usul oylamasında Radowitz'i oyuna getirdi ve Almanlar 10-3 kaybettiler. Öfkeye kapılan Holstein, Fransa'ya savaş tehdidinde bulunulmasını istediyse de, Bülow geriledi. Konferansın kötü gitmesi nedeniyle Holstein'ın Almanya ile Fransa'yı bir uçurumdan aşağı itebileceğinden korkan Alman Şansölyesi, Holstein'ın Fas ve Algeciras Konferansı'yla daha fazla ilgilenmesini yasakladı. Almanlar birkaç gün sonra bir fırsat daha ele geçirdiler. 7 Mart'ta Rouvier Meclis'te bir iç sorun konusunda yenildi ve Fransız hükümeti istifa etti. Nicolson, "Tattenbach yine savaştan söz ediyor," diye yazdı, ama bu konuşmalar

kısa sürede sona erdi. Nicolson, Revoil'den bıkmıştı: "Üçüncü keredir onun bayrağını kaldırıyorum ama o her seferinde saklanıyor ve ancak kavga bitince ortaya çıkıyor. O kadar korkak ve kararsız ki, beni hep kötü duruma sokuyor ve Almanların, benim Fransızdan çok Fransız olduğum iddialarına da neden oluyor." Nisan geldiğinde Bülow, konferansı bir an önce bitirmekten başka bir şey düşünemiyordu. Fransa'nın Fas-Cezayir sınırında düzeni sağlamak için özel sorumlulukları olması ve İspanya ile birlikte polisin denetimini İsviçreli bir genel müfettiş emrinde paylaşması karara bağlandı. Belge 7 Nisan'da imzalandı ve konferans sona erdi.

Fransa'nın Fas'ta açık bir üstünlüğü geri bırakıldığı için ilk başta bazıları konferansı bir Alman zaferi olarak gördüler. Başkan Roosevelt, Washington'daki Alman Büyükelçisi'ni, Kayzer'in 'çağ açan başarısı' üzerine kutladı ve "Majestelerinin politikası baştan sona kadar ustaca olmuştur" dedi. Büyükelçi Hermann Speck von Sternburg, Başkan'ın iltifatını Berlin'e ilettiyse de, Beyaz Saray'dan görüşün 'gerçeklere uymuyor gibi göründüğünü' de sözlerine ekledi. Zamanla, Algeciras Konferansı'nın Alman diplomasisi için önemli bir yenilgi olduğu ortaya çıktı. Fransa, Fas'ta aradığı açık üstünlüğe kavuşmamışsa da, daha değerli, Delcasse'nin hayal ettiği bir şey kazanmıştı: İngiltere'nin aktif diplomatik desteğini.

Almanya, Algeciras'da istediğinin tam aksini elde etti. Anlaşmayı güç ve anlam kazanmadan parçalamak istemişti. Onun yerine zorba tavırlarıyla Fransa ile Almanya'yı birbirlerine yaklaştırmıştı. Metternich olanları çok kesin olarak görmüş ve konferansın ortasında Londra'dan şu raporu göndermişti: "Fas sorunu burada herkes tarafından İngiliz-Fransız anlaşmasıyla bizim onu parçalamaya yönelik Fas politikamız arasında bir güç denemesi olarak görülüyor. Bu kararlı muhalefet de bundan doğuyor." Konferans sona erince Metternich hoş olmayan haberleri Berlin'e iletti: "Entente Cordiale diplomatik ateş sınavından geçti ve güçlenmiş olarak ortaya çıktı." Bu yenilgiden Bülow ve Holstein sorumluydular. Delcasse'nin düşüşüyle yetinmiş ve fikir ayrılıklarını Fas'ta Rouvier ile gidermiş olsalardı, Algeciras Konferansı toplanmayacak ve Anlaşma'nın 9. maddesi söz konusu olmayacaktı. Sonunda zaferi kazanan Delcasse oldu: Onun politikası sonunda Fransa ikinci bir müttefik kazandı.

Avrupa'nın diğer yerleri gibi Almanya'da da bu açıkça görülüyordu. Basın ve Reichstag'in Pan-Germenleri, Algeciras sonuçları için

kıyameti kopardılar. Bülow politikasını 5 Nisan'da Reichstag'da şöyle savundu: "Anlaşma bize her istediğimizi vermemiş olabilir, ama elde etmek istediklerimizin özünü temsil etmiştir. Sultan'ın hükümranlığı onaylanmıştır... Fransa amaçladığı mandaterliği elde edememiştir... Büyük Açık Kapı ilkesinde ödün vermedik... Bizi büyük bir milletlerarası karardan dışlama çabaları başarıyla püskürtülmüştür." Bülow'un ardından kürsüye başka konuşmacılar fırladı ve Sosyalist lider August Bebel'in şiddetli bir saldırısı sırasında Bülow bayıldı. Bir daha gözlerini açtığında odasındaydı, bir yandan ayakları ovuşturulurken bakanları da kendisinin yerine kimin geçeceğini konuşuyorlardı. Kayzer hemen Reichstag'a gittiyse de Bülow'un doktoru Şansölye'yi görmesine izin vermedi. Sonunda olayın bir felç değil sadece yorgunluk olduğu anlaşılınca Bülow, Fransız romanları okumak üzere evine gönderildi. "Pek çok roman okudum, bazıları bayağı iyi yazılmışlardı," diyecekti.

Şansölye'nin aşırı çalışmaktan olduğu söylenilen bu durumu ve evde istirahat etme zorunluluğu, Birinci Danışman Friedrich von Holstein'ın politik yaşantısının sonu oldu. Bülow-Holstein Fas politikası nedeniyle birinin suçlanması gerekiyordu. Başarı parıltılıyken Prens yapılan Bernhard von Bülow'un yerinden alınması için ikinci bir neden gerekliydi. Holstein hayran olabileceği bir taktikle düşürüldü. Birinci Danışman tüm mesleği boyunca istediklerini hep istifa tehdidiyle ele geçirmişti. 1906 Ocağı'nda Algeciras Konferansı toplandığında Holstein'ın amiri olan Dışişleri Bakanı Oswald von Richthofen ölmüş ve yerine Heinrich von Tschirschky geçmişti. Holstein Tschirschky'nin atanmasını onaylamışsa da, çok geçmeden araları bozulmuştu. Holstein ilk başlarda Dışişleri Bakanı ile kendi odasının arasındaki kapıyı kullanmıştı. Bir gün kapının kilitli olduğunu gördü. Gerisini Bülow şöyle anlatıyor: "Tschirschky hiç beklenmedik anda Holstein'ı arkasında buluverme tehdidi karşısında rahat olacak bir insan değildi. Holstein kapıyı kapalı bulunca elinde koca bir dosya yığınıyla ön kapıdan içeri girdiğinde Tschirschky buz gibi bir ses-

BÖLÜM III: Donanma

Yelkenden Buhara

Victoria Çağı'nın, Pax Britannica'nın, Muhteşem Tecrit'in, Güneşin Batmadığı İmparatorluk'un varlık nedeni Britanya'nın Dalgalara Hükmetmesi'ydi. Kendisine meydan okuyan yoktu. Eski düşmanları İspanya ve Hollanda'nın önemli sayılacak bir donanmaları yoktu; Rusya ve Birleşik Devletler kıta toprakları üzerindeki kendi kontrollerini pekiştirmekle meşguldüler; Alman İmparatorluğu mevcut değildi. Fransız Donanması Nelson tarafından uğratıldığı ağır yenilgiye karşın yüzyıl boyunca dünyanın ikinci büyüğü olarak kalacaktı. Ancak Fransa Bonapart'tan sonra on yıllarca sürecek politik istikrarsızlık ve kurumsal değişikliklerle karşı karşıyaydı: İmparatorluk, monarşi, cumhuriyet, yine imparatorluk, sonra ağır askeri yenilginin ardından bir cumhuriyet daha. Fransa ancak İkinci İmparatorluğun en doruk noktasında kısa bir süre İngiltere'yi telaşa düşürecek gemiler yapmıştı.

Napoleon Savaşları'nın sonunda İngiliz Donanması daraldı. Gemi sayısında büyük düşüşler oldu. Napoleon 1815'te St. Helena'ya sürgüne gönderildiğinde İngiliz Donanması'nda 214 savaş gemisi ve 792 diğer tiplerden gemi vardı. 1817'de çalışır durumda ve yedekte 80 savaş gemisi, 1828'de 68, 1835'te 50 tane. İnsan gücündeki düşüş daha da büyüktü. Savaş zamanı donanmasındaki 145.000 denizciye karşılık 1820'de sadece 19.000 kişi vardı. Donanmanın göreve çağırıldığı anlar hâlâ çıkmaktaydı. 1827'de Navarin'de Türklere karşı savaşta bir Kraliyet filosu Nelson stili son savaşını yaptı: Ağaç gövdeli yelkenli gemiler bir savaş hattında dizildiler ve İngiliz tekneleri üç katlı güverte toplarını düşmana çevirdiler. Başka büyük gemilerle savaş olanağı bulamayan İngiliz kaptan ve denizcileri yeni görevler üstlendiler. Krallık Donanması okyanusların polisi oldu. Korsanlara saldırıldı, Kuzey Afrika, Ege, Kızıl Deniz, Karayipler, Doğu Hindistan Adaları ve Çin kıyıları korsanlardan temizlendi. İngiliz savaş gemileri Batı Afrika kıyılarında devriye gezerek köle ticaretini önlemeye çalıştılar, köle gemilerinin yollarını kesip köleleri serbest bıraktılar. Bu görevleri yerine getirmek için İngiliz Filosu'nda önemli değişiklikler yapılmıştı. Bir zamanlar sadece İngiltere sularında ve Akdeniz'de toplanan gemiler şimdi küçük filolar halinde dünyanın çevresine yayılmışlardı. 1848'de Doğu Hindistan ve Çin İstasyonu'nda 25, Batı Afrika köle tacirlerinin karşısında 27, Güney Amerika'nın doğu kıyılarında 14, Batı Hint Adaları'nda 10 gemi vardı ve İngiltere

sularında sadece 35 gemi kalmıştı.

Dünyaya dağılmış bu gemilerdeki düzinelerce kaptan, yüzlerce subay ve binlerce denizcinin çoğu meslek yaşamları boyunca hiç savaş görmemişlerdi. Tek tek gemiler savaşa giriyor ve tek tek subay ve denizciler madalya kazanıyorlardı ama bunların çoğu deniz birliklerinin dost olmayan kıyılara çıktıklarında karalarda verilen savaşlardaki kahramanlıklar içindi. Krallık Donanması'nı 20. yüzyıla ve Birinci Dünya Savaşı'na götürecek olan amirallerden çoğu ancak sömürge savaşlarını yaşamışlardı. Yaşları ve rütbeleri ilerledikçe gemiden gemiye geçerek deniz deneyimi kazanmışlar ve komuta etmeyi öğrenmişlerdi. Nihai ders hiç değişmezdi: İngiliz Donanması'nda kazanan gemiler değil, insanlardı.

Bir savaş gemisi bir varlıktır, bir kenttir, bir krallıktır. 19. yüzyıl Krallık Donanması'nda bu uzak denizlerde yüzen krallıkların başında, doğasına göre iyi ya da aksi, hükmeden bir Krallık Donanması kaptanı vardı. Artık isyan çıkaranları asamıyordu, ama bunun dışında hemen hemen her şeyi yapabilirdi. Kraliçe'nin gemileri kürenin uzak köşelerinde görevlerini yaparlarken Doğu nehirlerinde devriye gezerken, tembel Güney Pasifik limanlarında yatarken, güneşten kavrulan Afrika kıyıları açıklarında dolaşırken Kraliçe'nin kaptanlarının bazılarında gariplikler ve egzantriklikler görülmez değildi. Çoğu tümüyle zararsız insanlardı. 1860'larda Akdeniz Filosu'nun sancak gemisi üç güverteli Marlborough'un kaptanı Houston Stewart gemi demirlemişken arkadaki kamarasının penceresinden balık avlamaktan hoşlanırdı. Zaman zaman kendisine başka bir yerde gerek duyuldukça oltayı küpeşteye bağlar, ama iki üç dakikada bir balığın takılıp takılmadığını görmek için geri dönerdi. Pasifik istasyonu Başkomutanı Amiral Kingcome, aynı on yıl içinde, geceleri yat trampetini kendisi çalmaktan hoşlanırdı. Trampeti boynuna geçirir ve aşağı güvertede yatan denizcilerin hamakları arasında çala çala dolaşırdı.

Bir İngiliz savaş gemisinin kaptanı, gemisinde, hele amiralinin dürbününden ve sancağından uzaksa, hemen hemen sınırsız otoriteye sahipti. Batı Afrika sularındaki bir geminin komutanı güvertede tayfası için ayin yapar ve İncil okurken şapkasını ve ceketini çıkarırdı. Bir İngiliz kaptanının kendisinden üstün bir otorite tanımayacağına inanırdı. Bir başka kaptan, Noel yemeği için gemiye getirilen domuz etinin 'tropikal sıcağı hissetmeye başlamış' olması yüzünden Noel

Gününü 18 Aralık'ta kutlamıştı. Aynı kaptan bir kere bir denizciyi gömeceği toprak parçasını kutsaması için subaylarından birini piskopos ilan etmişti. Yeni piskopos bu görevini yaptıktan sonra ruhaniliği alınmış ve yine sıradan insanlar arasına dönmüştü. Yakındaki bir İngiliz sömürgesinin valisi tarafından Kraliçe'nin on dört gün sonraki doğum günü kutlamasına davet edilen başka bir kaptan da o gün başının ağrıyacağını ileri sürerek daveti reddetmişti. Öfkeli valinin amiraline şikâyet ettiği kaptan 'altı aydır her gün başağrısı çektiği ve Majesteleri'nin doğum günü diye bundan kurtulması için bir neden görmediği' açıklamasını yapmıştı.

Kaptanlar giyim konusunda da geniş yetkilere sahiptiler. Bir kaptan altın sırmadan hoşlanırsa, o da, subayları da sırmalı giysiler giyerlerdi. Subaylar, kaptanının altın şeritleri gösteriş olarak gören bir gemiye göreve gittiklerinde tüm şeritler çıkarılırdı. Şapkalarda da büyük çeşitlilik vardı. Bir amiral uzun beyaz silindir şapka giyerken diğeri köşeli şapka giyerdi. Bu egzantrik faaliyetler, sonunda güçlü bir muhalefetle karşılaştı. Galler Prensi üniformaları sever ve gerektiği gibi giyilmesini isterdi. 1880'lerde yurtiçi görevlerde bile deniz subayları hemen hemen sadece hoşlarına giden üniformayı giyerlerdi. Prens'in teşvikiyle bir standart belirlenmesi için Londra'da haftada üç gün toplanacak bir komisyon seçildi. Prens resimlerden sözden daha iyi anladığını ileri sürerek üniformaları çizilmiş olarak görmek istedi. Çizimler yapıldı, seçimler tartışıldı ve bir karara varıldı. Ondan sonra, hiç olmazsa İngiltere içinde ve kıyılarında Prens'in hoşlandığı üniformalar giyildi.

Rütbenin getirdiği bir ayrıcalık da, yemek ya da dostluk için, gemiye hayvan getirebilmekti. Taze sütten hoşlanan bir amiral, gemisine iki inek almıştı. Subaylar da sık sık koyun ve tavuk getirirlerdi. Bazı kaptanlar kamaralarında papağan, köpek ve kedi beslerlerdi. Burma sularındaki Larne korvetinin kaptanı Marryat'ın, tayfaları ısıran ve düğmeleri kopartan Jacko adında bir maymunu vardı.

Kraliçe'nin Donanması'nın en hoşgörülü subaylarından biri Kraliçe'nin ikinci oğlu, Edinburgh Dükü Prens Alfred'di. Prens Alfred 1870'te ahşap Galatea firkateynine kumanda ederken subaylarından yirmi dört yaşındaki Yüzbaşı Lord Charles Beresford'un Hindistan'da gemiye bir fil getirmesine izin vermişti. Fil arka güvertede yapılan bir bölmede yaşardı. Lord Charles hayvana ipi hortumuna dolayıp güverte boyunca yürümesini ve böylece de yelkeni çekmesini öğretmişti. Fil geminin

sallantısına uyarak deniz tutmasından kurtulmayı da öğrenmişti. Galatea Londra'ya döndüğünde fil Londra Hayvanat Bahçesi'ne gönderildiyse de gitmek için çok güçlük çıkarmıştı, sadece Lord Charles mutlu hayvanı denizüstü yuvasından ayrılmaya ikna edebilmişti.

Dokuz yıl sonra Prens Alfred amiralliğe yükselip de Akdeniz Filosu Başkomutanlığı'na getirildiğinde sancak gemisindeki denizcilere maskot olarak Bruin adında bir boz ayıya razı olmuştu. Bruin deniz üzerindeyken arka güvertede denizcilerle güreşmeye bayılırdı. Gemi Malta'da Büyük Liman'da demirlediğinde Bruin yüzerek karaya çıkar, kentin ana caddesi olan Strada Reale'de dolaşırdı. Bruin'in en sevdiği oyun, filo demirlemişken denize atlayıp başka bir geminin botuna yüzmekti. Sessizce yüzen Bruin bir pençesiyle botun kenarına tutunup diğerini hiçbir şeyden haberi olmayan denizcinin omzuna koyardı. Gemiden olayı dürbünle seyreden denizciler bundan çok zevk alırlardı.

Bruin'in sonu da sularda geldi. Hayvan geminin deniz üzerindeki botlarından birinde yatardı. Bir akşam şaşkınlıkla botun yanlış tarafından inmeye kalkıp denize düştü. 'Ayı denize düştü' çağrısı yapıldı. Ancak ne Prens Alfred ne de kaptan, Kraliçe'nin savaş gemilerinden birini bir ayı için durdurmaya yanaşmadıklarından Bruin denizde bırakıldı.

Bir deniz subayı delirdiği zaman bunun en çok rastlanan nedeni yalnızlıktı. Yıllarca yabancı bir istasyonda bulunan subaylar dar bir kamaraya tıkılmış olarak yaşarlar, çoğunlukla yemek yerken birbirleriyle konuşmazlardı bile. Gerilimi ve yalnızlığın etkilerini azaltmak için İngiliz savaş gemilerinde içki içmeye izin verilirse de, bu kimi zaman durumu daha da kötüleştirirdi. Bermuda'da bir gemiye gelen bir ziyaretçi, subayların hepsini sarhoş bulmuştu. İkisi çılgınlık geçiriyorlardı; biri elindeki bir sopayla yerdeki hayali fare ölülerini toplamakla meşguldü. Başka bir gemide bir makine subayı kendisini geminin kazanı sandığı için kamarasına kapatılmıştı. Adam bütün gün sırtüstü yatağında yatmış derin derin soluyarak patlamayı beklemişti. Bir başka seferinde sakin tabiatlı bir subay çıldırmıştı. Geminin harita odasının duvarlarına yastıklar yerleştirilip adam içeri kapatılmıştı; ancak her nasılsa içerde kalmış olan geminin kedisini adam iki bacağından tutup ikiye ayırmıştı.

En çok yalnızlık çekenler, hiç kuşkusuz, kaptanlardı. Yıllarca Subaylar Kantininin bir parçası olan bir insan kaptan olunca birden tek başına yaşayıp yemeye mahkum olurdu. Bu talihini subaylarını kendisiyle yemeğe çağırarak ya da onlarla güvertede konuşarak değiştirebilirse de, her iki taraf da birbirlerinden belirli bir mesafede durmaları gerektiğini bilirlerdi.

Güney Pasifik'in uçsuz bucaksızlığında kaybolmuş bir geminin kaptanı bir gün elinde balık oltasıyla pupaya çıkmış ve tayfalarının dehşet dolu bakışları altında, alt güvertede duran yüzbaşıyı yakalamaya çalışmıştı. Bir başka kaptan bir gün aniden geminin levazımcısına dönerek acele bir kova getirmesini, yardımcısının içini bulandırdığını söylemişti. Aksi kaptanlara sahip subayların, tedbirli davrandıkları takdirde, misilleme olanakları vardı. Yemeğe davetleri reddedebilirlerdi. Bir kaptan, subaylarının tümünün davetine gelmemeleri üzerine her birini yazılı emirle yemeğe çağırtmıştı. Subaylar bu emre itaatsizlik edemeyeceklerinden masasına gelmişler, ana ne kaptanın yüzüne bakmışlar, ne konuşmuşlar, ne de önlerindeki yiyeceklere el sürmüşlerdi.

Kuşkusuz, bütün İngiliz kaptanları budala ya da deli değillerdi. Çoğuna saygı gösterilirdi, bazılarına hayranlık duyulurdu ve bir kısmı da yüzen krallıklarını Hazreti Süleyman bilgeliğiyle yönetmeyi öğrenmişlerdi. Örneğin askerleri, subayları ve kimi zaman da subay eşlerini İngiltere ile Hindistan arasında götürüp getiren bir geminin kaptanı vardı. Bir yolculukta kadınlar arasında ilk kimin banyo yapacağı konusunda bir tartışma çıktı. Kaptan bir an düşündükten sonra ilk olarak en yaşlı hanımın yıkanması gerektiğini söyledi. Ondan sonra, yol boyunca genç hanımların neşeyle yıkandıkları, daha yaşlı olanlarının ise yol boyunca bir daha yıkanmadıkları söylenir.

Subaylar emirlerini lostromolara verirler, kendileri tayfalıktan yetişen bu deneyimli assubaylar bağırıp çağırarak, küfrederek, kandırarak ve açıklayarak bu emirleri tayfalara iletirlerdi. Genelde bıkkınlıkla konuşurlardı. Bir lostromo adamlarına şöyle şikâyet ediyordu: "Portekiz ordusundan farkınız yok. İçinizden birine git desem geliyor, başkasına şu işi yap diyorum, bana canın cehenneme diyor." Sir Percy Scott bir kere bir lostromonun bir grup denizciye Kraliçe Victoria, Windsor Şatosu'nda kendilerine madalya verirken nasıl davranmalarını gerektiğini anlatmasını duymuştu. "Bakın," diyordu

lostromo. "Majestelerinin önüne gelince diz çökmek yok. Dimdik durup şapkanızı çıkarır, elinizi uzatırsınız. Majeste madalyayı avcunuza bırakır. Madalyayı alınca üstünde doğru adın yazdığından emin olmak için bakmayacaksınız; madalyayı alıp yürüyün, eğer madalya başkasınınki ise, sonradan değiştirilir."

Denizde geçirilen yıllar, lostromolora gemi subayları karşısında ne kadar ileri gidebileceklerini öğretmişti. Denize bir kümes dolusu tavukla açılan bir kaptan, kümes ve hayvanların pis olduklarını söyleyerek lostromosunu herkesin önünde azarladı. Bunun üzerine lostromo kümesi temizledi, tavukların hepsini badanalayıp gagalarını ve bacaklarını siyaha boyadı. Tavuklar öldü, kaptan çılgına döndüyse de hiçbir şey yapamadı.

Denizciler için bir Darwin dünyasının sert yaşamı söz konusuydu; bu koşullara uyamayanlar yaşayamazlardı. Her şey sürekli kısık bağrışmaların eşliğinde koşarak yapılırdı. Ne mahremiyet vardı ne de dinlenme. Tayfalar dört saat nöbet tutarlar, dört saat dinlenirlerdi. Denizciler Nelson'ın gününde olduğu gibi topların arasına gerilen hamaklarda yatarlardı. Geceleri fenerler içindeki titrek mumlar, uyuyan insanlarla parıl parıl yanan topları aydınlatırdı. Barış zamanlarında, savaş olasılığı göze alınarak gemilerde tutulan çok sayıda mürettebatın yapacakları fazla bir şey yoktu. Tembellik tehlikeli olduğu için yüzyıllar boyunca güverteler her gün bir Londra balo salonu gibi parlayıncaya kadar bir tür kumtaşıyla silinirdi.

Yemekler de pek hoş değildi ve Trafalgar'dan bu yana fazla değişmemişti. Korkulan iskorpit hastalığına önleyici bir tedbir olarak haftada bir gün limon suyu verilirdi. Su aylarca durduğu ahşap fıçılardan alındığı için çoğunlukla pis kokulu ve yoğunlaşmış olurdu. Francis Drake'in günlerinden beri gemilerde verilen rom 1825'te yarıya, sonra 1853'te bir daha yarıya indirildi. Salamura fıçılarında tuza gömülü duran sığır ve domuz etleri pişirilip yenmeden önce saatlerce temiz suda bırakılmak zorundaydı. Yüzyıl ilerledikçe etler konserve tenekelerinde saklanmaya başladı; denizciler buna 'bully beef ya da bir konserve fabrikası civarında esrarengiz bir şekilde kaybolan bir İngiliz kızının adından 'Fanny Adams' derlerdi. Taş kadar sert ve kurtlu peksimetler vazgeçilmez yiyecekti. İngiliz denizcileri yelkenlilerde yemeği parmaklarıyla yerlerdi; daha sonraları çatal bıçak dağıtıldığında yaşlı amiraller donanmanın bu lüksünün disiplini bozacağını söyleyerek homurdanmışlardı.

Krallık Donanması'nda disiplin her zaman sertti. 18. yüzyılın büyük amirallerinden St. Vincent Kontu John Jervis gemide disiplinin korkuya dayandırılmasını emretmişti. Napoleon çağında gemilere küfürlerle ve direnerek getirilen denizcileri disiplin altına almak için sertlik şarttı. Parlamentonun yetki verdiği denizci bulma yöntemi basit ve şiddetliydi: Bir gemi tayfaya ihtiyaç duyduğunda kaptan karaya bir baskıncı çete çıkarırdı. Bunlar ihtiyaçları olduğu kadar sivili kaba kuvvet kullanarak yakalarlar, şiddet ya da içkiyle sakinleştirerek gemiye götürürlerdi. Bir kere gemiye giren birinin yıllarca kaçması olanaksızdı. Tayfalar burada lostromo yardımcılarının kırbaçlarıyla disiplin altında tutulurlardı.

Bu kötü davranışa karşı son çare olan kaçmak çok tehlikeliydi: Kaçarken yakalan bir denizci 'filo içinde kırbaçlanma' cezasına çarptırılırdı. Tayfa küçük bir kayığa bağlanır ve filonun demirlemiş gemileri arasında dolaştırılırdı. Zavallı adam her geminin yanından geçerken çıplak sırtına yirmi beş kamçı darbesi yer, iki gemi arasında giderken de kendine gelmesi için boğazından aşağı zorla şarap dökülürdü. Bu uygulama yüzyılın ortasında sona erdi ve 1870'li yıllarda kaptanın kırbaçlama hakkı yasalarca sınırlandı. Kırbaçlama 1879'da kesin olarak kaldırıldı ve sonuncu 'dokuz kuyruklu kedi' lostromonun dolabına bir daha çıkmamak üzere saklandı.

Kedi susturulmuştu ama izinler çok seyrek olarak verildiği için kaçma isteği her zaman vardı. 1865'te Britanya Pasifik Filosu sancak gemisi HMS Sutlej, San Francisco'ya yanaştığında tayfaların üçte biri geminin botlarını da alarak kaçtılar. İngiliz otoritesinden kurtulan denizciler karaya çıkan eski subaylarına bol bol hakaret yağdırdılar. Kara izni verilen denizciler genellikle gemilere sarhoş ve beş parasız dönerlerdi. Zamanla koşullar iyileştiyse de, 1890'da bile Hawke kruvazörü tayfalarının ayda bir kere, kötü sicile sahip olanların ise üç ayda bir kere karaya inme izinleri vardı. St. Vincent'in emirlerine karşı çıkmak isteyen kaptanlar buna da bir çözüm bulmuşlardı. Bir kaptan izinden sürekli geç dönen çok iyi bir denizciyle karşı karşıya kalmıştı. Kaptan adamı çağırtıp kendisinin çok değerli olduğunu söyledi ve bundan sonra istediği zaman gelip kendisinden kırk sekiz saatlik izin istemesini bildirdi. Denizci bir daha hiç geç kalmadı.

Bir yelkenli geminin en değerli insanları direklere çıkanlardı.

Güverteden yükselen çam ağacından üç büyük direğin çeşitli düzeylerde ahşap serenleri vardı ve bunlara yirmi kadar yelken asılırdı. Bu yelkenlerin rüzgâra göre açıları değiştirilerek geminin istenilen yöne gitmesi sağlanırdı. Yukarda çalışanlar için bu birbiri içine geçmiş ahşap, branda ve ip karışımı gökyüzünde olağanüstü bir cambazlık gösterisiydi. Tayfalar serenler boyunca kimi zaman geminin çılgınca sallanmasına karşın hiçbir yere tutunmadan koşarlardı. Kimi zaman düşerler, serene ya da bir ipe tutunarak kurtulurlardı. Gemi yön değiştirince yelkenler birden gevşer ve gök gürültüsü sesleriyle yalpalanıp sallanırlardı. Bir ip koptuğu takdirde savrulma şiddetinden yolunda olan bir insan ölebilirdi. Direkler üstünde çalışanların kol ve elleri bir gorilinkiler kadar güçlenirdi. Yukarı çıkan herkes çıplak ayaklıydı, bunun nedeni parmaklarıyla serenlere tutunmanın yanı sıra ayakkabıların, altlarındaki insanların kafalarına ya da ellerine bir zarar vermemek içindi. Böylece açık ayaklar nasır tutar, sertleşir ve direklerde çalişan tayfalardan çoğu çok güçlükle ayakkabı giyebilirlerdi; karaya bile çıplak ayakla çıkarlar, ayakkabılarına sahip olmak için boyunlarına asarlardı. Kış gelince Majesteleri'nin gemileri yine açık denizlerde kalırlar, tayfalar başları, kolları, ayakları çıplak, üzerlerinde sadece pamuklu bir gömlekle soğuk rüzgâr, kar ve buzda çalışırlardı. İşleri bitince iplerden kayarlar, kediler gibi güverteye atlarlar ve aşağı inerlerdi; orada kendilerini su içinde kalmış dondurucu bir güverte, sonmüş mutfak ateşi ve sadece soğuk suyla sert peksimetler beklerdi.

Kırbaçlanmaya, kötü beslenmeye, izinsizliğe ve sürekli tehlikeye karşın sıradan bir denizci kendisi ve donanmasıyla gurur duyardı. Malta'nın Büyük Liman'ında demirli Akdeniz Filosu'nun gemilerindeki rekabetçi yelken talimini görenler filonun ruhunu anlarlardı. Genel yelken talimi hep pazartesi yapılırdı. Gemilerin saate karşı yarışarak yelken açmalarını kentin sarı taştan surlarına dizilen halkı ilgiyle seyrederlerdi. Filo bir an sessiz ve hareketsiz kalır, güvertelerdeki tayfalar donmuş bir halde beklerlerdi. Sancak gemisinin işareti üzerine birden tüm filo canlanırdı. Tayfalar inanılmaz bir hızla yukari tırmanırlar, serenlerdeki yerlerini alıp ipleri açar, yelkenleri salarlardı. Burada önemli olan yaşam değil, zamandı ve tayfalar geminin ünü için öyle risklere girerlerdi ki, her talimden sonra 'Ölü ve yaralı sayısını bildir' mesajı iletilirdi. Bunda suçlu olanlar subaylar değil, bu tehlikeli ama heyecanlı yarışları kazanmak isteyen denizcilerdi. Bir gemi Büyük Liman'dan memlekete dönmek için ayrıldığında, geleneklere göre her direğin tepesinde bir tayfa dimdik dururdu. Lord Charles Beresford şöyle hatırlıyordu: "Bu insanların yerden 70 metre yükseklikte gömleklerini çıkartıp salladıklarını çok görmüşümdür." 1909'da bu

eski tayfalardan biri Lord Charles'a elli altmış yıl öncesinin yelkenli gemileri hakkında şöyle yazıyordu: "Bugünkü Donanmada bir savaş gemisinin direği üstünde duracak fazla adam olduğunu sanmıyorum. Ben onlardan biriydim. Bu belki de budalaca bir şeydi. Ama o günlerde korku diye bir şey bilmezdik."

Subayları, lostromoları ve sıradan denizcilerinin yanı sıra 19. yüzyıl Krallık Donanması savaş gemileri küçük bir grup delikanlının, subay adaylarının evi sayılırdı. Jacky Fisher'ın büyük reformlarına kadar, geleceğin bu subayları sadece centilmenlerin oğullarıydı. Uzun deniz görevi ve yabancı istasyonlarında hizmetiyle donanma, İngiltere'de yaşamanın çekiciliklerinden çok uzaktı. Ünvan sahibi bir delikanlı donanmaya katıldığında bu genellikle ikinci oğul olurdu. Kraliçe Victoria'nın ikinci oğlu, Edinburgh Dükü Prens Alfred de subaylık mesleğini seçmiş, sonunda amiral rütbesiyle Akdeniz Filosu komutanlığına kadar yükselmişti. Kral VII. Edward'ın ikinci oğlu Prens George ağabeyi ölüp de Galler Prensi ve sonra da Kral V. George olana kadar deniz subayıydı. Ancak çoğu subay adayları ne kral ailesindendiler ne de soyluydular; bunların çoğu kırsal İngiltere'nin muhafazakâr orta sınıfının çocuklarıydı. Bir çocuğun Amirallik Birinci Lordu tarafından aday gösterilmesi için ailesinin yeterli ilişkileri ve subay olana kadar eğitimi için yeterli parası olması gerekirdi.

Bir subay aday adayının Birinci Lord tarafından on üçüncü doğum gününden önce aday gösterilmesi gerekirdi. Aday bundan sonra yazılı ve sözlü sınav için Portsmouth'a giderdi. Eğer biraz eğitim görmüşse bu sınavlar fazla güç değildi. Gerekenler biraz İngilizce, biraz Fransızea veya Latince, 'Incil ve İngiliz tarihi konusunda tatmin edici bir bilgi, biraz coğrafya ve basit aritmetik, cebir ve geometri bilgisi'ydi. Waterford Markisi'nin ikinci oğlu Lord Charles Beresford aday formunu imzaladıktan sonra kendisine, göbek adı William'ı hep bir 'I' ile mi yazdığını sormuşlardı.

Beresford sadece bir an duraklamıştı. "Sadece bazı zamanlar, efendim," dedi. Sınavı geçmişti. Kraliyet Donanması'na on iki yaşında bir çocukken giren Battenberg Prensi Louis sağlık muayenesinden zekâsını kullanarak geçmişti. Miyop olduğunu ve gözünün Tersane Saatine bakıp saati söylemesiyle kontrol edileceğini biliyordu. Battenberg içeri girmeden kendi saatini büyük saate göre ayarladı. Soru sorulmadan önce saatine gizlice bakmayı başardı.

Bütün adaylar engelleri aşamazdı. 19. yüzyılın ortalarından sonlarina kadar Portsmouth'ta sınava gelen çocukların altmış dördü başarılı olup Krallık Donanması öğrencileri olurlardı. Bunlar Dart nehrine 1863'te getirilip rıhtıma sürekli olarak bağlanan eski üç güverteli savaş gemisi HMS Britannia'ya gönderilirlerdi. Bir yıl sonra bunun az ilerisine iki güverteli Hindustan demirledi. Her iki geminin direkleri ve donanımlarının çoğu çıkartılmış, aralarına bir köprü kurulmuştu, böylece bunlar Krallık Donanması'nın gelecekteki subaylarının yüzer okulları oldular.

Brittania'ya yılda iki kere yeni öğrenci gelir ve bunlar iki yıl denizcilik, seyrüsefer, matematik ve Fransızca (Fransa düşman olarak görülmeye devam ediyordu) okurlardı. Britannia'nın üst güvertesi kapatılıp sınıflar ve subay lojmanlarına döndürülmüştü. Altta tüm toplar kaldırılmış, top güvertesi öğrenciler için yatakhane ve yemekhane yapılmıştı. Çocuklar alçak tavanların altında denizciler gibi hamaklarda yatarlardı. Her birinin eşyası, kapağının içinde bir ayna ve bir yıkanma tası bulunan denizci sandıklarında dururdu. Gün güvertede soğuk tuzlu suyla yıkanmayla başlar giyinme, dua, teftiş, yemek, dersler ve talimle devam ederdi.

Britannia'nın bir tek direği bırakılmıştı. Güverteden 40 metre yükseklikte olan direğin altına güvenlik ağları gerilmişti ve burada yelken eğitimi görülürdü; çocuklar eğlence için de direğe tırmanabilirlerdi. Her öğrencinin ikinci dönemin sonunda direğin en tepesindeki yuvarlak bir tahta parçasına dokunmuş olması gerekirdi. Bu çıplak direğin son beş metresine kol ve bacakların gayretiyle tırmanmak mümkündü. Her dönemde birkaç çocuk yükseklikten başları döndüğünden ağlara düşerlerdi; ağır yaralan bazıları bir daha dönmemek üzere evlerine gönderilirdi.

Disiplin, subayların elindeydi ve katıksız hapis ve pantolon indirilerek sopayla sağlanırdı. Aslında büyük çocuklar küçüklerin disiplininden sorumluydular. Öğrenci (daha sonraları tümamiral) K.G.B. Dewar 1893'te bile ‘arkadaşlarından bazıları sık sık yedikleri dayakla sürekli bir korku içinde yaşarlarken kendisinin sadece iki kere büyük dayak yemiş olmakla talihli olduğunu' düşünüyordu. On beş yaşındaki çocukların on üç yaşındakileri böyle dövmeleri Amiral Dewar'a göre, 'gelecekteki deniz subaylarının bağımsızlıklarını ve girişimciliklerini bastırmaya' yaramaktaydı.

İki yılın sonunda derslerine, Britannia'nın ön güvertesine ve büyük çocuklara dayanabilmiş olan adaylar okuldan çıkıp subay adayı olarak gemilere dağıtılırlardı. Buradaki evleri, alt top güvertesinde tayfa bölmesinin yanındaki küçük bir kamara olan Silahhane'ydi. Britannia'da olduğu gibi burada da hamaklarını asarlardı. Her çocuğun her sabah yıkanmak için bir güğüm suya hakkı vardı. Sandığını açar, suyu içindeki tasa boşaltırdı. Dalgalı denizlerde su elbiselerini ıslatırsa da, bu, lekesiz güverteyi ıslatmanın getireceği cezaya tercih edilirdi. Subay adayları basit ve az, bir gün tuzlu domuz eti, bir gün tuzlu sığır eti yerlerdi ve çoğu yaşamları boyunca açlık sancılarının anılarını taşırlardı.

Disiplin çok sertti. Subay adayları kırbaçlanamazdı; Majesteleri'nin gelecekteki bir subayının sırtında dokuz kuyruklu kedinin izini taşımasının alçaltıcı bir şey olacağı düşünülürdü. Ceza olarak direğin tepesine çıkmaları emredilebilirdi. (Donanmanın bir deyişi de şuydu: 'Subay adayları için direğin tepesi, erkekler için dokuz kuyruklu kedi.') Geleceğin Büyük Filo Başkomutanı, John Jellicoe buna pek aldırmazdı; tepedeki manzaradan hoşlanırdı, ondan sıkılınca da cebinden kitabını çıkartıp okurdu. Daha büyük olan subay adayları daha sert bir disiplin uygularlardı. Yaramazlık yapan ya da üstlerini kızdıran genç subay adayları Silahhane'de yargılanırlardı. Suçlu bulundukları takdirde Silahhane masası üzerine yatırılırlar ve bir kılıç kınıyla dövülürlerdi. Kimi zaman yapılan işkenceye tahammül edemeyen genç subay adaylarının isyan ettikleri olurdu. 1905'te Kent kruvazöründe çaresiz kalan bir subay adayı daha kıdemli bir subay adayına tabancasıyla ateş etmişti. İşkenceci bu davranışa şaşkınlığından ağzını açmış olmalı ki, kurşun dişlerine değmeden iki yanağını delip geçmişti.

Subay adayları denizde uzun gecelerde oyunlar yaratırlardı. Hamamböcekleri yakalanır, sırtlarına bir parça erimiş mum damlatılır ve muma bir iplik yapıştırıldı. Sonra iplik tutuşturulur ve böcekler bırakılırdı; eğer böcekler aynı yöne giderlerse bu bir yarış olurdu. (Bir gemide hamam böceklerinden biri ipliği yanarak kaçmış ve gemide yangın çıkarmıştı.) Bozulmuş etlerden çıkarılan kurtlar da yarıştırılırdı. Yarış alanı, kulvarları kitaplarla belirlenmiş Silahlık masasıydı. Her kurt sahibinin dürtükleme ve kitaplara çıkmasını önlemek için hayvanına bir kalemle dokunma hakkı vardı. Kimi zaman bir kurt diğerinin sırtına biner ve sonuçları karmakarışık

ederdi.

Bu bir tehlike, heyecan, korku ve sıkıntı karışımıydı ve çoğu subay adayı daha sonraki yaşamında yelkenlilerdeki o ilk yıllarını sıcak anılarla hatırlamıştır. Bunun bir nedeni gemi ve deniz, bir diğeri de birbirlerine duydukları arkadaşlık ve daha yaşlılar arasında buldukları yakınlıktı. Yelkenlide subay adayları sıradan denizcilere yakın yaşarlar, yelkenlerde birlikte çalışırlar, onların öğrettikleri gibi çiplak ayakla dolaşırlardı. Gençler acıktıkları zaman, denizcilerin açlığı bastıracağını söylemeleri üzerine tütün çiğnerlerdi. Sıradan denizcilerle geleceğin subaylarının böyle bir arada yetişmesi her iki tarafta da saygı doğururdu: Denizciler rüzgâr altında yelken toplamayı bilen bir subaya daha kolaylıkla itaat ederlerdi; subaylar da İngiliz denizcilerini anlayıp hayranlık duydukları için kumandanlıkları daha etkin olurdu.

1851'den önce İngiliz savaş gemileri yüzyıllardan beri olduğu gibi inşa edilirdi: Rüzgârın yürüttüğü üç güverteli, yuvarlak top mermileri atan sıra sıra topları olan ahşap bir yelkenli. 1851'de geleneksel yapida ilk büyük devrim yapıldı. Bir üç katlı tekneye ahşap gövdesinin içine bir buhar makinesi yerleştirildi. Güverteler arasından bir baca uzatıldı, arkasından bir pervane çıkarıldı ve HMS Sans Pareil rüzgâr olsa da olmasa da artık istediği yere gidebilirdi. 1858 yılı geldiğinde İngiliz Donanması otuz iki buharlı gemiye sahipti. İmparator III. Napoleon'un Fransız Donanması da onu izledi ve o yılın sonunda pervaneli otuz iki gemiye sahip oldu. Ancak, Britanya'nın okyanuslara hâkimiyetine bir anlık bir tehlike getiren şey bu geçici eşitlik değildi.

Fransız Bahriyesi 4 Mart 1858'de Toulon'da dünyanın ilk açık deniz zırhlısı olan La Gloire firkateynini kızağa koydu. La Gloire aslında demirden bir gemi değildi; su kesimi üzerindeki gövdesi zırhlarla kaplı ahşap bir gemiydi. Zırhlı plakaların yeni toplara dayanacağı deneylerle kanıtlanmıştı. Tasarımcısı Dupuy de Lôme ağır madeni plakalarla korunan zırhlısının konvansiyonel gemilere üstünlüğünden emin olarak La Gloire'ın bir ahşap gemiler filosu arasında, koyun sürüsü arasında bir aslan gibi olacağını iddia etti.

İngiltere ahşap duvarlarının yıkılmakta olduğuna inanmayı reddetti. Amirallik Lordları kusursuz bir İngiliz horgörüsüyle bu Fransız küstahlığına 131 toplu üç güverteli HMS Victoria'yı sipariş ederek

karşılık verdiler. 1859'da denize indirilen gemi Nelson'ın yüz yıl önce inşa edilmiş Victory'sinin daha büyük bir kopyasıydı. Victory gibi Victoria'nın da gövdesi meşedendi, top yuvalarından uzanan topları Sir Francis Drake'in zamanından beri olduğu gibi namludan dolmaydılar.

Amiraller La Gloire'ın ayrıntılarını öğrendikten sonra fikir değiştirdiler. Gelenek önemliydi, ama yeni Fransız savaş gemisinin de İngiliz deniz üstünlüğünü tehdit etmesine izin verilmemeliydi. Amiraller İngilizlerde de bunun karşıtı olması gerekliliğine karar verdiler ve 1860 Aralık ayında İngiltere'nin ilk zırhlısı olan HMS Warrior denize indirildi. Gemi melezdi. Toplarının kırkı eski model namludan dolma, on dördü yeni tip kuyruktan dolmaydı. Gövdesi yine meşeden yapılmış ama kenarlarına on santim kalınlığında demir levhalar perçinlenmişti. Tam bir yelkenliydi, ancak zırhlarının ağırlığı yelken açıldığında yolunu kestiğinden takılan güçlü bir buhar makinesiyle saatte on dört deniz mili hız yapabiliyordu.

Warrior'un denize indirilmesinden bir yıl geçmeden De Lôme'un koyunlar arasındaki aslan benzetmesi Atlantiğin öte yanında doğrulandı. Amerika İç Savaşı'ndan bu yana, üstün Kraliyet Donanması Konfedere devletlerin limanlarını ablukaya almıştı. Chesapeake Körfezi'nde, Charleston, Savannah, Mobile ve New Orleans açıklarında dolaşan ahşap filolar tüm ticareti engellemekteydi. Güneyin pamuğu Avrupa'ya gidemiyor, pamuk karşılığı alınan savaş malzemesi getirilemiyordu. Konfederasyon Donanması ambargoyu kırmak istiyordu, İngiltere ile Fransa'dan bir zırhlı da satın alamayınca kendi gemisini yapmaya karar verdi. Virginia'nın Birlik'ten ayrılmasıyla Norfolk tersanesi Güney'e kaldığından 4636 tonluk Merrimack firkateyni ele geçirilmişti. Geminin direkleri ve üst güverteleri su kesimindeki alt güverteye kadar söküldü. Buraya on topluk bataryayı korumak için kalin zırh yerleştirildi. Geminin iki yanında dörder tane dokuz inçlik, ve önüyle arkasında yedişer inçlik birer hareketli top vardı. Gemiye C.S.S. Virginia adı verildi; görevi Norfolk'u abluka eden Birlik firkateynlerine saldırmaktı.

Bu olağanüstü teknenin bir günlük bir zaferi oldu. Merrimack/Virginia tek bacasında kapkara dumanlar salarak 8 Mart 1862'de Norfolk'tan Hampton Roads'a gitmek için yola çıktı. Birlikçi mermileri zırhlarına çarpıp etkisiz kalırlarken doğruca Birlik gemisi Cumberland'a saldırdı, bir yandan da burnundaki topla Cumberland'ın güvertesindeki

denizcileri biçiyordu. Merrimack, Cumberland'ın sancak tarafına bindirdi, kendi sekiz metre uzunluğundaki mahmuzu kırıldı ama Birlikçi gemisinde de dev bir delik açtı. Cumberland yana yattı ve batarken üç topuyla garip biçimli saldırganını dövdü. Merrimack yara almadı. Cumberland batarken Merrimack dönüp buharlı Congress firkateynine saldırdı. Birlik gemisini ateşe verdi. Konfederasyon gemisine yüklenmek için manevra yapan diğer iki Birlik gemisi karaya oturdular. Merrimack günün sonunda ertesi gün yeniden dönüp kıyımını tamamlamak için çekildi.

O akşam üzeri Hampton Roads'da aynı derecede garip bir tekne göründü. Merrimack'a karşılık olarak U.S.S. Monitor yapılmıştı; Merrimack üzerindeki çalışmalardan haberi olan Kuzey, o kış boyunca ona karşı küçük bir zırhlı yapmıştı. Monitor 987 tonluktu ve sadece iki topu vardı; ancak bunlar güvertesinin ortasına döner bir tarete monte edilmiş on bir inçlik toplardı. 1861 Ekimi'nde New York City'de kızağa konulan gemi ocak sonunda denize indirilmiş ve Chesapeake Körfezi'ne çekilmişti. Gemiye fazla bir güven duyulmuyordu. Denize indirilirken batacağına inanan subaylar güvertesinde durmayı reddetmişlerdi. Gemide sadece tasarımcısı John Ericsson kalmış ve gemisi denizde yüzünce şapkasını zaferle kaldırıp sallamıştı.

9 Mart sabahı Merrimack yeniden göründüğünde Monitor bekliyordu. İki gemi iki saat çarpıştı, Monitor döner taretinden yararlanarak manevra yapmak zorunluluğunu hissetmiyordu. Her iki gemi de diğerine fazla bir hasar vermediyse de, Monitor'un cephanesi tükendiğinden iki saat sonra ikmal yapmak için çekildi. Bunun üzerine Merrimack dikkatini ahşap Birlikçi teknesi Minnesota'ya çevirdi. Minnesota iki; on inçlik, on dört; dokuz inçlik ve yedi; sekiz inçlik topuyla borda ateşine başladı. Mermiler Merrimack'a çarpıp sektiler. Bunun üzerine Merrimack, Minnesota'yı ateşe verdi. O anda Monitor savaşa dönmüştü. Merrimack düşmanının zırhlı dümen köşküne ateş etti, küçük bölmeye bir mermi isabet etti. Monitor'un kaptanı iki gözüne giren demir parçalarıyla yaralandı. Her iki gemi de geri çekildi. Savaş berabere bitmişti: Merrimack, Birlik filosunu Norfolk'tan sürüp çıkarmıştı ama, Monitor orada olduğu sürece Potomac'a girip Washington'u bombardımana tutamıyordu. Ayrıca açık denizdeki diğer abluka gemileriyle savaşa girecek kadar denize dayanıklı değildi.

Aslında her iki geminin de kullanımları sınırlıydı. İkisinin de haftalarca denizde kalmaları mümkün değildi. Açık denizin kaba

dalgaları arasında Monitor ancak yüzen bir tabut olabilirdi. New York'tan Hampton Road'a kadar yedekte çekilirken iki kere batma durumuna gelmişti. Sonunda da yine çekilirken Hatteras Burnu açıklarında battı. Ancak bu iki hantal gemi arasındaki savaşın uzun vadeli bir sonucu oldu: Demir gövdeli gemilerin ahşap gövdelilere olan üstünlüğü artık tartışılmazdı.

Kraliyet Donanması'nın tepkisi ölçülüydü. Daha başka zırhlılar sipariş edildi ama 1866'ya kadar ahşap gemilerin yapımına da devam edildi. 1861 ve 1862'de Akdeniz Filosu'nun sancak gemisi eski üç güverteli ve 121 toplu Marlborough'du. On yıl sonra subay adayı John Jellicoe dört bin tonluk, yelkenli, ahşap Newcastle'e katılmıştı. Kraliyet Donanması'nın Uçan Filosu'nun bir gemisi olarak Newcastle, dört ahşap ve bir ahşap gövdesi zırhla kaplanmış gemiyle olaylı bölgelerde çevik güç olarak kullanılıyordu. Eski ahşap gemilerden bazıları da tersanelere çekilip gövdelerine demir plakalar perçinlendi. Yaşlı gemiler bu işleme fazla dayanamıyorlardı: Bu tür değiştirilmiş gemilerden Orion'un gövdesi o kadar hasar görmüştü ki, fırtınalı havalarda bağlantı yerleri açılıyor ve içeri su doluyordu.

Demire ve oradan da yelkenden buhara doğru bir eğilim başlamıştı. Ahşap gövdeler demir plakalarla kaplandıkça tekneler daha ağırlaştılar ve geminin ağırlığına göre yelken oranı azaldı. Bu ağır gövdeleri yüzdürebilmek için tasarımcılar daha çok ve daha uzun direkler eklemeye başladılar; 1861'de kızağa konulan on bin tonluk Agincourt, Minotaur ve Northumberland zırhlıları beş direkliydi. Bu tasarımın sınırları vardı; bu sınır aşılınca dev direkli ve bol yelkenli HMS Captain 1870 Eylülü'nde Manş'ta bir fırtınada yalpaladı ve direklerinin ağırlığı yüzünden doğrulamayarak on sekizi dışında beş yüz kişilik mürettebatıyla birlikte sulara gömüldü.

Captain'ın öğrettiği ders, demir gemilerin buharın itici gücüne ihtiyacı olduğu, İngiliz kaptanlarının çoğunun kabul etmekte duraksadıkları bir gerçekti. Yelkenli gemilere buhar makineleri daha Kırım Savaşı'ndan önce monte edilmeye başlanmıştı. Marlborough ve Victoria'nın alt top güvertelerinde buhar makineleri vardı; motorlar çalıştırıldığı zaman direkler arasına ince bacalar yerleştiriliyordu. Ancak kaptanlar için limanlara girip çıkarken ve hatta acil durumlarda makine kullanmak utanılacak bir şey olarak gelmekteydi. Marlborough donanmada zarifliği ve randımanı ile ünlüydü; bu da denizcilerinin yelken kullanmaktaki ustalığı demekti. 1859'da zırhlı

Warrior yapılırken Kaptan Alston'un subay adayları için Denizcilik Talimnamesi, buharlı makineleri gerektiği yere oturtmaktaydı: "Biz şu anda buhar çağı denilebilecek bir dönemde yaşıyorsak ve donanmamız bir buharlı donanmaysa da, bu kitapta, kömürün büyük maliyeti ve ancak sınırlı bir süre depolanabileceği için buhar gücünü dikkate almadım. Buhar gücünün sıradan amaçlar için kullanımı ikinci derecede kalmalı ve genel kullanımı kuraldan çok istisna olarak kabul edilmelidir."

Kuşkusuz makineleri susturan kömürün fiyatı değildi. O günlerde yelkenlerini açmış bir savaş gemisi dev bir yatı andırırdı, güverteleri tertemizdi, yelkenlerin dalgalanmasından ve tahtalarının çatırtısından ve denizcilerin bağırışmalarından başka hiçbir ses duyulmazdı.

Genç Lord Charles Beresford 1865'te Kaptan Lord Gillford'un kumandasındaki Tribune firkateynine katıldı. Lord Gillford yelkenlerini fora etmiş gemisinin hızıyla gurur duyardı ve hiçbir şey kendisini buharlı makinesini kullanmaya zorlayamazdı. Lord Gillford fırtınalı havalarda bile yelken kısmayı reddederdi ve kendi özel izni olmadan hiçbir yelkenin indirilmesine izin vermezdi. Beresford fırtınalı bir gecede kaptanın kamarasına giderek üst yelkenlerden birini indirmek için izin istedi. Tekne tehlikeli bir açıda yana yatmıştı. Kaptan çıplak ayağını yataktan çıkartıp geminin kenarına yasladı. "Henüz ayağım islanmadı," diyerek Beresford'u geri gönderdi. Söz konusu yelken bir an sonra uçup gitmişti.

Lord Gillford'un bu tutkusu meslektaşlarından çoğu tarafından paylaşılırdı. Kraliyet Donanması Uçan Filosu 1874'e kadar her yere yelken basarak gitmişti. Jellicoe'nun gemisi Newcastle'da makine olmasına karşın eğitim hep yelken üzerineydi. Yaşlı kaptanların gemilerinde makine olduğunu unuttukları çok olurdu. Böyle bir emektar kaptan, yelkenlerini açmış limana girerken yelken indirilmesini ve demir atılmasını emretti. Ancak gemi yoluna devam etti ve demir halatını kopardı. Gemi karaya otururken kaptana makinelerin durdurulması emrini vermediği hatırlatıldı. "Ben makinelerimizin olduğunu tümüyle unutmuştum," dedi.

İngiliz savaş gemileri 1880'li yıllarda bile direkli ve yelkenliydiler. Kaptan John Fisher'ın kumandasındaki Inflexible'da modern bir savaş gemisinin pek çok unsuru bulunmaktaydı. Demirden yapılmıştı ve

çifte taretlerinde seksen tonluk toplar vardı. Ama aynı zamanda uzun direkleri, serenleri ve yelkenleri vardı. Bunun resmi nedeni buhar makinelerinin bozulabileceği ve savaş gemilerinde alternatif hareket araçlarının bulunması zorunluluğuydu. Ancak gerçek neden subayların ve denizcilerin makinelerden nefret edip yelkenleri sevmeleriydi. Lord Charles Beresford mağrur üç güverteliden yeni buharlı zırhlıya geçişteki tepkisini şöyle dile getiriyor: "Defence'den hoşlanmadım. Korkunç bir gemiydi. Marlborough'un tertemiz güverteleri, pırıl pırıl kusursuzluğu, ruhu, ateşi ve gururundan sonra hantal bir teneke kazana mahkum edilmiştim." Bacalardan çıkan vel bembeyaz, taşla ovulmuş güverteleri kirleten kara dumandan herkes nefret ediyordu. Kömür yükleme işi daha da beterdi. Çuval çuval kömürler gemiye çıkartılıp aşağı indirilirken ince bir kara toz yeri kapliyor, yelkenleri ve güverteleri, subayları ve denizcileri örtüyordu.

Ancak yine de, 1880'li yılların sonlarında yelkenler büyük ölçüde kalkmıştı. Usta bir yelkenli gemi kaptanı olan Kaptan Penrose Fitzgerald 1887'de meslektaşlarını gerçeği görmeye davet etti: "Savaş gemilerinde direklerin ve yelkenlerin bulunması hem subayların hem denizcilerin mesleklerinin gerçek çalışmalarını yapmalarını, hem de modern deniz savaşını öğrenmelerini güçleştirmektedir... Geminin Üst kısmındaki olaylar o kadar çekici ve o kadar gösterişlidir ki... bunların günümüzün gemisinin savaş gücüyle hiçbir ilgisi kalmadığı gerçeğini unutmuş görünüyoruz." Demir yerine çelikle yapılmış ilk savaş gemisi Colossus 1886'da Portsmouth'ta hizmete girdi. Colossus aynı zamanda elektrikle donanmış ilk İngiliz savaş gemisiydi. Çok geçmeden modern topları, yan yana bacaları ve hantal, pagoda biçimli yapılarıyla melez savaş gemileri ortadan çekildiler. 1889 Deniz Savunma Yasası, parlamentodan geçince donanmanın her biri on dört bin tonluk ve on altı deniz mil hız yapabilen sekiz modern çelik gemi inşasına izin verildi. Royal Sovereign sınıfından bu gemilerle İki Güç Standardı ilan edildi. Bahriye Bakanı 1889 Martı'nda, "Ülkenin başta gelen politikası, donanmamızın Avrupa'da bizden sonra gelen en güçlü iki donanmanın toplamına eşit olması gerekmektedir," diye bir açıklama yaptı. Dönüşüm çok hızlı oldu. 20. yüzyıl başında büyük çelik savaş gemilerine kumanda eden her kaptan, eğitimini direkli ve yelkenli gemilerde görmüştü. O eski günlere bakıp da şunları söyleyen eski bir denizciye kimse itiraz etmezdi: "Şimdiki filonun eski ahşap gövdelilerden çok üstün olduğuna kimsenin kuşkusu yok, ama o ahşap gemiler de insanı denizci yapardı."

Kahramanlık ve denizcilik geleneğine karşın 19. yüzyıl Kraliyet

Donanması savaşa hazır değildi. Bunun sorumluluğu üst düzeydeydi. Deniz savaşlarında silahlar ve taktikler hızla değişiyor, ama pek çok kıdemli subay bunu görmezlikten geliyorlardı. Onlar gemilere ataniyorlar, burada hizmet görüyorlar, sonunda komutanlıklarına getiriliyorlar, ama gemilerinin tasarımına, ateş kapasitesine ve savaşlarda taktik kullanımlarına hiç aldırış etmiyorlardı. Yeni her şey kuşkulu ve tehlikeliydi. İnsan doğru yoldan çıkınca bir yanlışlık yapabilirdi; doğru yolda kalan biri ise en üste kadar yükselebilirdi. Subay adaylari teğmen, teğmenler yüzbaşı, sonra kaptan ve sonra da amiral oluyorlar, her biri sükunet içinde yerine geçmek için amirinin emekli olmasını bekliyordu.

Sorunlardan biri de Nelsoncı gelenekti. Nelson mutlak zafer kazanmıştı, Nelson bir deniz efsanesiydi. Bu nedenle tek yol, Nelson'in yoluydu. Nelson kaptanlarına düşmanın yanı sıra dizilmelerini emretmişti; modern toplar daha uzun menzilli olduğu halde İngiliz kaptanlar hâlâ düşmana yaklaşmayı hayal ediyorlardı. Nelson'ın tüm meslek yaşantısı boyunca cesaret ve yeniliğin peşinde koşmuş olmasının önemi yoktu. Onun sözleri taşlara kazınmıştı, taktikleri görkemli bir gelenek olmuştu. Daha da kötüsü, Nelson'ın emrinde çarpışmış olan subaylardan hâlâ hayatta olanlar vardı. Bir değişiklik Öneren küçük rütbeli bir yenilikçi, karşısında sadece eski gelenekleri değil, güverteyi arşınlayan yaşlı amirali de buluyordu.

Bir başka sorun da insandı. İngiltere'nin en zeki çocukları kendiliklerinden subay adayı olmazlardı. Babalar oğullarını, amcalar yeğenlerini donanmaya soktukça bir kayırmacılık söz konusuydu ve sonuç, 'sürekli yenilenen... yarı aristokrat bir yat kulübüydü.' Bu gelenek iyi yetişme ve sağlam bir cesaret sağlıyorsa da, bu ille de vizyon demek değildi. Kraliyet Donanması aristokratlar ve orta sınıf arasından çoğunlukla yeteneklileri de seçemezdi; insanın yaşamını aylarca sallanan bir güvertede geçirmesinden başka yollar da vardı. Ve barış yılları uzadıkça çoğunun Amirallik'te, Parlamento'da ve hatta Saray'da dostları olduğundan beceriksizleri ve kafası işlemeyenleri ayıklamakta da pek bir heveslilik yoktu.

Parlak gençler donanmaya katıldıklarında öğrenmek ve fikirlerini uygulamak için fazla bir fırsat bulamazlardı. Ne bir denizcilik koleji, ne de yeni fikirleri ve kuramları ortaya koyacak bir deniz kurmayı vardı. Tek okul denizdi. Kimi zaman saflar arasından bir protesto çığlığı duyulduğu olurdu. Macmillan dergisi 1878'de bir alt rütbeli

subayın şu suçlayıcı makalesini yayınlamıştı: "Deniz eğitim sistemimizin tümünün yanlış olduğunu iddia ediyorum... Bizler, yani Donanma'nın gençleri, bazı mesleki konularda iğrenç derecede bilgisiziz ve bir gün biz de, İngiltere'de, bu duruma karşı uyanacağız. Topçuluk eğitimini sadece imtiyazlı bir azınlığın yapmasına izin verilmesi akla sığmayacak bir durumdur... torpidoların esrarına sadece ayrıcalıklı bir avuç insan aşinadır; seyrüsefer sadece bir avuç imtiyazlıya öğretilmektedir; buhar bilimini öğrenenler ise birkaç imtiyazlı bile değildir..."

Makalenin altında Bir Deniz Hiçi imzası vardı. Eğer adı verilseydi, Birinci Dünya Savaşı'nda Büyük Filo'nun Başkomutanı olacak olan Teğmen John Jellicoe'nun mesleki yaşamı sona erebilirdi.

Amirallik ve üst rütbeli subayların çoğu küçük rütbeli subayların fikir belirtmelerini küstahlık olarak görürlerdi. Bir keresinde Amirallik'e iyi bir fikir iletildiğinde bir Deniz Lordu kâğıdın üstüne, "Bu teğmen hangi yetkisine dayanarak böyle bir teklifte bulunabiliyor?" diye yazmıştı. Genç subaylar için konunun candamarı buydu: Eski deniz kurtları eski yolların sorgulanmasını yetkilerine bir meydan okuma olarak görüyorlardı. Bu, denizin en eski yasası olan emirlere mutlak itaata karşıydı. Bir çocuğun Britannia'daki ilk gününde ilk ilke itaat olmuştu. Bu sadece 1860'larda değil, 1890'larda da böyleydi. Amiral K.G.B. Dewar 1890'lı yılların ortalarındaki öğrenciliği ve subay adaylığı hakkında yazarken, "Bir subay adayı olarak bana görevimin düşünmek değil, itaat etmek olduğu sık sık söylenirdi," diye yazıyor. Nelson'ın ısrarla emirlere karşı gelmiş olması, İngiliz savaş tarihinin en görkemli anlarından birinde Kopenhag'da dürbünü kör gözüne yerleştirip çekilme sinyalini görmediğini söylemesi hiç önemli değildi. Kaskati itaat, girişimciliği boğuyor ve hatta sağduyuyu ortadan kaldırıyordu. 1893 ilkbaharında felaketin geleceği belli olduğu halde alt rütbeli subaylar körükörüne amirlerine itaat etmek zorunda kalmışlar ve HMS Camperdown, HMS Victoria'ya bindirmişti.

Akdeniz Filosu Başkomutanı Tümamiral Sir George Tyron'a günün birinde Bahriye Bakanı olacak biri gözüyle bakılırdı. Önemli bir denizci ve parlak bir subay olan Tyron aynı zamanda gemilerine çok cüretli ve hassas manevralar yaptıran bir matematikçi kafasına sahipti. Gemilerin saflarını değiştirmeye, akıl almayacak rotalara sokmaya, sonra da en son anda sancak gemisinden verdiği işaretle birbirlerine çarpmaktan kurtarmaya bayılırdı. Bir dans kadar hassas bu yeni ve

gösterişli manevralar kaptanlarını şaşırtır ve korkutursa bundan daha çok hoşlanırdı. Tyron, Kraliyet Donanması kaptanlarının barış zamanlarında üstünlüklerini kaybedeceklerinden korkardı ve bu karmaşık deniz balesinin amacı onları sürekli olarak hazır tutmaktı. Tyron'ın subayları emirlerini sorgulamayı akıllarına bile getirmezlerdi. Amiral bir demir disiplin adamıydı ve hep de haklı çıkmıştı. Kaptanları Tyron'ın esrarengiz emirlerine ne kadar şaşsalar da, sonunda her şey olağanüstü olurdu. Tyron'ın ikinci komutanı Tuğamiral A.H. Markham bile Tyron'ın zekice hareketlerini nadiren anladığını itiraf ederdi.

Tyron 1893 Haziranı'nda sekiz zırhlı ve beş kruvazörden oluşan filosunu doğu Akdeniz'e götürdü. Tyron'un sancağı HMS Victoria'da, Markham'ınki HMS Camperdown'da dalgalanıyordu. Beyrut açıklarındaki filo 23 Haziran'da demir aldı ve deniz manevralarına başladı. Gün açık, deniz durgundu. Gemiler öğleden sonra 1200 metre aralıkla iki sıra halinde ilerliyorlardı. Tyron saat ikiyi yirmi geçe bir sonraki manevra flamasını çekti: İki tekne yer değiştirecek, birbirlerinin sırası arasından birbirlerine doğru içe dönüş yapacaklardı. Filoda hemen sorular yükseldi. Sadece 1200 metrelik bir aralıkla dokuz deniz miliyle seyreden ve bazılarının dönüş çapı 1600 metre olan gemiler arasında güvenlik marjı hemen hemen hiç yok gibiydi. Tyron'ın hemen arkasında olan Nile savaş gemisi kaptanı Gerard Noel, "Ben işareti yanlış anladığımı sandım," dedi. Tekrarlama istedi. Sinyal yine verildi. Daha sonra, "Ben yine de bir yanlışlık olduğu kanısındaydım," diyecekti.

Tyron saat üç otuz yedide sinyalle şu komutu verdi: "İkinci grup rotasını 16 derece sancağa çevirecek," ve "Birinci grup rotasını 16 derece iskeleye çevirecek." Victoria ile Nile'in hemen ardındaki Dreadnought zırhlısının kaptanı Arthur Moore subaylarına, "Şimdi ilginç bir şey göreceğiz," dedi. Durumun tehlikeli olduğuna ve kendisinin anlamamasına karşılık cüretkâr Tyron'ın gizli bir numarası olduğundan emindi. Sancak gemisi Victoria'da Amiral'in yanında duran Kaptan Maurice Bourke huzursuzdu. Gemisinin Camperdown'a çok yaklaşacağını biliyordu. Korkusunu iletmek için köprüdeki bir subay adayına yüksek sesle bağırarak aradaki mesafeyi Camperdown'a bildirmesini istedi. İkinci Kaptan, Amiralle konuşmasını söyleyince Maurice Bourke adama çenesini kapatmasını söyledi. Tyron'ın kararlarını sorgulamak Bourke'tan çok daha yürekli bir insanın işiydi.

Camperdown'daki Amiral Markham durumu kurtaracak emirleri verebilirdi. Markham yetenekli bir subaydı ve daha sonra Kutba yapılan seferde kahramanca davranmıştır. Ancak o anda hem rütbece hem de denizcilik deneyiminde kendisinden daha yüksek olan bir amiri vardı. Tyron'ın kendisine bildirilen ilk sinyaline yanıtı, "Olanaksiz. Bu manevra yapılamaz," olmuştu. Amiral'den emri doğrulamasını istedi. Victoria bunun üzerine, "Ne bekliyorsun?" sinyalini gönderdi. Bu, bütün filonun önünde bir azarlamaydı ve Markham bunu görmezden gelemezdi. Victoria ile birlikte Camperdown da dümenini çevirdi ve iki gemi, suyun hemen altında dev bıçaklar gibi parıldayan mahmuzlarıyla birbirlerine doğru yol almaya başladılar.

Olacaklar artık belliydi. Bourke, "O gemiye çok yakın geçeceğiz, efendim," diyebildi. Tryon buz gibi bir sessizlik için yaklaşan Camperdown'a bakıyordu. "İskele makinasını tornistan edeyim mi?" diye sordu Bourke. Tyron hiçbir şey söylemeden arkasındaki gemilere baktı. "İskele pervanesiyle tam hızla tornistan edeyim mi?" diye yalvardı Bourke. Tyron şimdi sadece 400 metre ilerde olan Camperdown'a bakıp, "Evet," dedi. Bourke, "Her iki makina tam yol tornistan!" ve "Bütün su geçirmez kapılar kapansın!" emirlerini verdi. Ayni emirler Camperdown'da da zaten verilmişti.

Subayları kadar Tyron'ın kendisi de yanılmazlığına inanırdı; belki de gemilerin çarpışamayacağını düşünmüştü. Camperdown'un mahmuzu Victoria'nın sancak tarafına girdiği anda Amiral'in, "Benim kabahatim," diye mırıldandığı duyuldu. Her iki gemi de beş altı mil yapmakta olduğundan Victoria darbenin şiddetiyle suda yan yan yirmi beş otuz metre kadar gitti. Ağır yaralanmıştı; Camperdown'ın suyun dört metre altında olan mahmuzu Victoria'nın üç metre içine girmişti. Her iki gemi hâlâ hareket ederken Camperdown'ın mahmuzu dev bir konserve açacağı gibi deliği büyüttü. Gemiler birbirlerinden ayrıldıklarında sancak gemisinin su kesimi altında yaklaşık on metrelik bir yarık vardı ve sular içeri doluyordu. O sıcak Akdeniz havasında su geçirmez kapakların çoğu açıktı ve kapatma emrinde geç kalınmıştı. Victoria batmaya başladı. Çok geçmeden ön güverte sular içinde kalmış, ön taret çelik bir ada gibi görünüyordu. Zırhlı, çarpışmadan on iki dakika sonra battı. Gemideki yedi yüz mürettebattan sadece 358'i kurtuldu. Tyron da ölenler arasındaydı. Sağ kalanlardan biri o gün ateşli olduğu için yatan ikinci Kaptan John Jellicoe'ydu. Jellicoe çarpışmayı duyunca yatağından kalkıp köprüye çıkmış, oradan da denize atlamıştı.

Geminin elli bir subayından yirmi ikisi amiralle birlikte boğuldular. Diğer yirmi dokuzuyla Tuğamiral Markham savaş divanında yargılandılar. Hepsi beraat ettiyse de, Markham'ın mesleğinde ilerlemesi duracaktı. Beraat kararında şöyle deniyordu: "Başkomutanın emirlerini dinlemiş olması nedeniyle suçlu olduğu iddiası donanmanın çıkarlarına ağır bir darbe olur."

En büyük rekabet gemilerin parlatılmasındaydı. Akdeniz Filosu'nun tüm madeni yüzeyleri güneş gibi parlardı. Zırhlı ve kruvazör mürettebatları büyük topları parlatmak için ölesiye çalışırlardı. Dev zırhlı su geçirmez kapılar yerlerinden çıkartılır ve parıldayana kadar zımparalanıp ovulurdu hem de su geçirmezlikleri kaybolana kadar. Bazı gemilerde güvertedeki küçük halkalar bile parlatılır ve teftişler arasında tuzdan etkilenmemesi için pamuklu kumaştan takkeler giydirilirdi. Bu parıltı düşkünlüğü tayfaları meşgul etme ihtiyacından doğmuştu. Çelik gemilerin ahşap güvertelerinde hâlâ devam eden taşlamak gibi, bu da saçmaydı; insanların elbiseleri ve elleri maden cilasından pisleniyor ve tuzlu su damlacıkları parlak madene çarptığı anda bakır yine yeşile, pirinç de maviye dönüşüyordu. Son yelkenli zırhlılar yerlerini direksiz modern savaş gemilerine bırakırken bu boya parlatma düşkünlüğü de doruğuna erişmişti. Pariltılı bir gemi, kaptanı albay ile yardımcısı yarbay için olumlu bir not demek olduğundan bazı yarbaylar kimi zaman bu iş için ceplerinden bile para harcarlardı. Sir Percy Scott şöyle yazıyor: "Terfinin tek yolu olduğu için bir yarbayın aylığının yarısını Kraliçe'nin gemisine boya almak için harcadığı alışılagelmiş bir şeydi."

Görünüşler çoğunlukla aldatıcıydı. Tümamiral K.G.B. Dewar şöyle yazıyor: "Ben 1895'te denize açıldığımda gemiler kar beyazı güverteleri, çini boyaları, parlak pirinç aksamı ve genel temizlik ve düzeniyle ölçülürdü. İlk gemim olan Hawke kruvazöründe ovalama, boyama ve parlatma büyük bir zaman ve enerji alırdı... Silahhane banyosundaki lavaboların ayna gibi parlaması gerekirdi, bunların kullanılmasını önlemek için kapılar kilitlenirdi... Böylece parlak Akdeniz güneşi altında Hawke o eski çağların denizi kadar parlaktı ama baştan başa fare kaynıyordu... fareler yemekleri pisletiyor, hamakların üzerinde dolaşıyor, geceleri Silahhane'ye giriyorlardı. Onlardan kurtulmak için, subay adaylarının maharetle kullandıkları meçleri dışında hiçbir şey yapılmıyordu."

Gemi yaşantısının kimsenin kaygılanmadığı bir alanı topçuluktu: Bu konuda endişeli olan birkaç subaya fanatikler olarak gülünürdü. Eski bir subay şöyle anlatıyordu: "Biri savaşta etkinliğin topları parlatmada değil kullanmada olduğunu söyleseydi kendisine deli gözüyle bakılır ve ona göre davranılırdı." Bunun için en ikna edici neden de, yelkenlilerde buharlı makineler kullanmak gibi top atmanın da ortalığa pislik yaymasıydı. Sir Percy şöyle yazıyordu: "Eğer imkân varsa topun kullanılmamasına şaşmamak gerekir, çünkü o zaman kullanılan barutun boya üzerinde çok kötü bir etkisi vardı ve komutan bana atış taliminden sonra tüm gemiyi yeni baştan boyamanın kendisine 100 sterline patladığını söylemişti."

Ancak Amirallik en az üç ayda bir atış taliminin yapılmasını emrettiği için bundan tümüyle kaçınmak olanaksızdı. Amiral Sir Reginald Tyrwhitt şöyle diyor: "Sonuçlarla Topçu Yüzbaşısından başka ilgilenen pek olmazdı. Polo ve yarışlar topçu taliminden çok daha önemliydi." Ancak elde de tüketilmesi gereken cephane vardı. Belirli günde sancak gemisinden şu sinyal alınırdı: "Atış talimi için yayılın, üç aylık cephaneyi tükettikten sonra tekrar filoya katılın." Bunun üzerine gemiler dağılırlar ve istediklerini yaparlardı. Kimi toplarını doldurur ve üç aylık cephane istihkakını ufka doğru sallardı. Bazıları mermileri denize atarlardı. Bunun fazla bir riski yoktu; amiraller top dumanının bir gemiyi nasıl kirlettiğini bilirlerdi. Hatta sancak gemisi talim yapacağı sırada amirelleri çoğunlukla gürültüden kaçmak için karaya çıkarlardı.

Donanmanın topçuluğa ve gemilerin menzile karşı bu tutumu Nelson'ın günlerinden kalmaydı. 1860'ların Akdeniz Filosu sancak gemisi HMS Marlborough'da subay adayı olan Lord Charles Beresford, "Herkesin top atışı yapabileceğine ve başarılı bir topçuluğun ancak gemiyi gerekli pozisyona sokan denizcilerin ustalığına bağlı olduğuna inanılırdı," diyordu. En iyisi yakın menzildi, hatta mümkünse hedefin hemen yanında durmaktı. Beresford, "Biz Malta'da bir yamaca yüz metreden ateş ederdik," diye hatırlıyor. Talimden sonra kıyıya gönderilir, atılan gülleleri toplayıp gemiye getirirdi.

On yıl sonra subay adayı John Jellicoe Newcastle firkateyninde talim atışlarının hâlâ bin metrenin üstüne çıkmadığını görmüştü: "Topçular namluların üstünden bakarlar ve gördükleri şeye ateş ederlerdi, bu Nelson'ın gününden beri değişmiş değildi." Uzun menzilli atışları

kontrol için herhangi bir sistem geliştirilmiş olmadığından topçuların teknik olarak bir seçenekleri yoktu. Aslında İngiliz Donanması'nda böyle bir sistem istenmiyor gibiydi de. Gemilerin yakin menzilde savaşmaları beklenirdi; bir savaş ne kadar yakın olursa İngiliz cesaretine o kadar uygundu. İngiliz kaptanlar gemilerini yakin menzile soktuktan sonra topçular düşmanlarını öyle bir bombardimana tutarlardı ki, ya yok edilirler ya teslim olurlardı. Uzun menzilli atışlar bu geleneksel ve başarılı taktikleri gözardı edecekti.

Kimi tarihi gerçeklere dayanan bu saygı gören denizcilik doktrinine itirazlar yok değildi. 1812 Savaşı'nda, büyük Nelson'ın ölümünden sadece sekiz yıl sonra önemsiz görünen bir düşman olan Amerikalılarin üstün topçusu karşısında muharebeyi kazanmak için İngiliz cesareti yeterli olmamıştı. Savaşın çıkışından birkaç ay sonra üç yaşlı İngiliz firkateyni teke tek çarpışmalarda Amerikan topçusunun isabeti karşısında yenilmişlerdi. Yenilgiyi açıklamak güç değildi: Amerikalıların gemileri daha yeniydi, daha büyüktü ve Amerikan tayfalar toplarını daha iyi kullanıyorlardı. Amerika'da genç Birleşik Devletler Donanması'na yeni bir ilgi ve gurur yaratan bu savaşlar, İngiliz Amiralliği'ni ve kamuoyunu dehşete düşürmüştü. Hemen güçlü İngiliz filoları Atlantik'in ötesine gönderilerek sayı üstünlükleriyle küstah Amerikalıları cezalandırdılar.

Percy Scott 1866'da Donanma'ya katılmış ve iki yıl sonra elli topluk Forte firkateyninde subay adayı olmuştu. Forte'nin komutanı subay adaylarına iyi davranan ve görünüşe çok önem veren neşeli bir insandı. Scott şöyle yazıyor: "Biz subay adaylarına yelken kullandırırdı, bizi kriket oynamak için karaya çıkarırdı ve her türlü sporu teşvik ederdi. Bizim çok şık giyinmemizi ister ve bize örnek olurdu. Tuvaleti çok uzun sürerdi, kamarasından çıktığında çok güzel bir görüntü oluştururdu, ama parmaklarına bir iki yüzük eksik taksaydı daha iyi olurdu." Komutanın gemisi de kendisi kadar güzel olmalıydı. "Forte tümüyle değiştirilmişti. Direklerin siyah yerleri kazınmış, kanarya sarısına boyanmıştı. Ön güverte oyma ve yaldızla süslenmişti, top arabaları maviye boyanmış, namluların çevresine altın yaldızdan bir halka geçirilmişti. Savaşmak isteseydik o topları kullanamazdı, ama..."

Scott 1886'da yarbaylığa terfi etti ve günün en modern taretli gemisi olan Edinburgh'a ikinci kaptan olarak gönderildi. Bu fırsattan yararlanarak sürekli topçu talimi yaptırdı. On yıl sonra kendi gemisine

kavuştu: Akdeniz Filosu'nun 3400 tonluk Scylla kruvazörü. Gemiye bu süre içinde donanma topçusunda bir ilerleme olduğunu umarak gitti. Ama değişen hiçbir şey yoktu; en önemli şey boyaydı yine. Ve de temizlik. Gemi kaptanlarının terfilerini sağlayacak teftiş raporları yazan amiraller hâlâ temizlik üstünde duruyorlardı: "Geminin mürettebatının fiziki görünüşü iyi, temiz ve iyi giyimliler; yatak durumu tatmin edici. Kömürcüler temiz ve iyi giyimli... Geminin içi de dışı da çok gösterişli ve temiz..." Scott, HMS Astraea gemisi için verilen bu raporda, 'Astraea'nın donanmanın en iyi topçularından birine sahip olduğunu, kaptanının ve topçu yüzbaşısının gemiyi filonun en iyi savaşçısı yapmak için harcadıkları çabanın takdir edilmediğini' acı bir dille yazıyor.

Percy Scott pratik bir denizciydi, bir hayalperest değil. O daha güçlü topları gerekli teknolojiyle kullanmak üzere eğitilmiş bir donanma istiyordu. Portsmouth'daki denizcilik topçu okulu olan HMS Excellent'in komutanlığına getirildi. Daha sonra yeteneğini en iyi kullanabileceği bir makama geldi: Donanma Hedef Talimi Müfettişi oldu. Scott'u terfi ettiren kişi ileriyi gören, sadece topçuluklar değil, deniz stratejileri, taktikleri, gemi tasarımı ve personel organizasyonu ile uğraşan biriydi. Adaylıktan Filo Amiralliğine kadar elli yıllık hizmeti sırasında hep değişiklik istemişti. Ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Bahriye Bakanı olarak İngiliz Donanması'nda devrim yaratacaktı.

Jacky Fisher

İngiltere'nin Nelson'dan sonra en büyük amirali olan John Arbuthnot Fisher, Nelson'a hiç benzemezdi. Trafalgar kahramanının sakin tabiatlı, özel yaşantısı milli bir skandal olan bir insan olmasına karşılık, modern Kraliyet Donanması'nın yaratıcısı olan Fisher hayatta volkan gibi kaynayan bir çelişkiden diğerine koştururken evde de örnek bir aile babası olmayı sürdürüyordu. Daha önemli bir fark da, Nelson'ın savaşçı bir amiral olmasına karşılık filolara komutanlık eden (özellikle 1899'dan 1902'ye kadar Akdeniz Filosu'na) Fisher deniz savaşı görmemişti. Donanmaya ve ülkesine en büyük hizmeti yönetici ve reformcu olarak vermişti. Fisher bu anlamda Nelson'dan çok St. Vincent'e benzetilebilir. Nelson'ı kumandanlığa getiren ve kendisine Fransızları yenecek gemileri ve insanları veren, Napoleon Savaşları sırasında İngiltere'nin Bahriye Bakanı olan St. Vincent Kontu John Jervis olmuştu. Fisher da Büyük Savaş sırasında Büyük Filo'nun başına Amiral Sir John Jellicoe'yu getirmiş ve Jellicoe'ya İngiltere'nin Kuzey Deniz girişlerini kontrol eden, kıyılarını savunan ve Alman Açık Deniz Filosu'nun planlarını bozan savaş gemilerini, kruvazörleri, destroyerleri ve denizaltıları sağlamıştı.

Fisher (arkasından Jacky olarak anılırdı) 1904-1910 ve sonra 1914-1915 arasında Bahriye Bakanlığı yapmıştır. Bu yıllar boyunca Bakanlığa hâkim olmuş, Kraliyet Donanması'nı yönetmiş ve İngiliz deniz politikasını belirlemiştir. Bu, bir gerilim ve giderek artan tehlike dönemiydi. Alman denizcilik yasaları kaçınılmaz bir şekilde ilerler ve yeni Alman zırhlıları birbiri ardından denize indirilirken Fisher İngiltere'nin denizde yenilmesini sadece kendisinin önleyeceğine inanıyordu. Öncelikleri açık seçik belliydi: Savaş istemiyordu, ama uluslararası davranış ya da politik hatalardan bir savaş çıkacaksa Fisher İngiliz Donanması'nın 'önce vurmaya, sert vurmaya ve vurmaya devam etmeye' hazır olmasını istiyordu.

Filo bir bakıma onun kendi filosuydu. Jacky Fisher subay adaylığından Filo Amiralliği'ne kadar elli yıl değişiklik, reform, verimlilik ve hazır olmayı savunmuştu. Donanma yelkenliden buhara, ahşaptan demir ve çeliğe geçerken teknolojide, personelde, deniz taktikleri ve stratejisinde reform isteyen ilk kişi Fisher olmuştu. Gelişmiş deniz topçuluğunun, daha uzun menzillere daha isabetli ve daha hızlı ateş

etmenin başlıca savunucularındandı. Buna karşın birinci deniz silahı olarak torpidonun büyük topların yerine geçeceğine inanırdı. Ağır toplu büyük ve hızlı gemilere inanırdı ve ilk büyük toplu gemi olan Dreadnought'un tasarımının ve yapımının başında bulunmuştu. Ama yine de geleceğin savaş gemisinin denizaltı olduğuna inanırdı ve Kraliyet Donanması'nı bu teknelere yatırım yapması için ve zırhlıları batırabilecekleri taktikler geliştirmesi için teşvik ederdi. Destroyerleri meydana çıkaran ve destroyer (imha eden) adını veren o olmuştu. Makine yerine türbin kullanımını ve kömür yerine petrol kullanılmasını öneren de oydu. Fisher en küçük konularda bile değişiklik istemekteydi. Yelkenli teknelerde öğrenci ve subay adayı olarak yediği sert ve kurtlu peksimetleri hatırlayarak gemi fırınlarını her gün taze ekmek pişirilecek şekilde değiştirtmişti.

Bu deniz devi, kısa boylu ve tıknazcaydı; yüzüne bakmadıkça sıradan bir İngiliz'e benzerdi. Yüzü yuvarlak ve pürüzsüzdü ve bir çocuğu andırırdı. Dolgun ve şehevi dudakları neşeli olabilirdi; ama yaşlandıkça dudakları gerilmiş, acılık ve yorgunlukla uçları aşağıya doğru kıvrılmıştı. En olağanüstü yeri gözleriydi. Birbirinden ayrık, neredeyse yüzünün kenarında olan gözleri çok iri ve açık griydi. Sarkan kabarık gözkapakları nedeniyle gözleri bademe banzerdi. Fisher bir insanın yüzüne baktığında bakışları sert ve zorlayıcıydı ve kafasından geçenler hakkında herhangi bir ipucu vermezdi. Mutlu olduğu zamanlar bütün bu taş gibi ifade yumuşar, gözleri bir ateşle parlardı. Ruhunu öfke kapladığında dudakları incelir, çenesi kasılır, gözleri küçülür ve parlardı.

Jacky Fisher'ın yüzünün ilginç bir yanı daha vardı. Garip bir sarılığı olan yüzü, gözlerinin yarı-Doğulu biçimiyle birleşince düşmanlari kısmen Malayalı, bir Cingal Prensesi'nin oğlu olduğu' söylentilerini çıkarmışlardı. Aslında Fisher kırk yaşlarındayken şiddetli bir dizanteri ve sıtma geçirmişti ve iyileşmesi için yıllar gerektiren bu hastalıklardan az daha ölecekti. Yüzüne o sarı rengi veren de buydu; ama hasımları yine de onun 'Doğulu kurnazlık ve hilekârlığının' nedenini açıklamak için soyu hakkında dedikodular çıkarmaktaydılar. Londra'daki Alman Deniz Ataşesi Albay Wilhem Widenmann 1904'te Berlin'e yeni Bahriye Bakanı'nın 'vicdansız bir yarım kan Asyalı' olduğunu bildirecekti.

Fisher ne Malaya'lıydı ne de Cingal, ama doğuştan da, huy itibariyle de centilmen değildi. Aile, servet ya da sosyal duruma hiçbir şey borçu

değildi, her şeyi karakterinin gücü ve ısrarıyla elde etmişti. Kendisini dinleyen herkes, hatta krala bile, "Ben Donanma'ya beş parasız, dostsuz ve umutsuz girdim. Yolun her aşamasında savaşmak zorunda kaldım ve bugün olduğum yere sadece böyle geldim," derdi. Mücadeleye pek çok nitelik getirmişti: Bir Herkül enerjisi, alev alev yanan bir ihtiras, kendini beğenmişlik ve kendine güven. Cesurdu, kurnazdı ve özgündü. Ve daha ilk baştan böyleydi. Eski bir arkadaşı onu şöyle hatırlıyor: "Onun her şeye karşı gösterdiği o yoğun hevesi hatırlarım... Rastladığım en ilginç subay adayıydı."

Fisher'ın yazışmaları ve konuşması da bu heyecanlı tabiatını yansıtırdı. İri, kalın harfli yazısıyla yazılan mektupları da ünlem işaretleri ve altları çizilmiş sözcüklerle doluydu. İncil'den sokak konuşmalarına kadar alıntı yapar, doğru olup olmadığını düşünmeden, kendi aklındaki noktayı güçlendirmek için atıflarda bulunurdu. Mektuplarını postalamadan önce ikinci bir kere okumaz ve düzeltmezdi. On sekiz yaşında bir subay adayıyken tüm yaşamı boyunca yapacağı bu uygulamayı şöyle anlatıyordu: "Mektuplarımı ikinci bir kere okumaya tahammülüm yok. Ben aklıma geleni yazmaktan hoşlanırım, yazdığımı bir daha okuyacak olursam tüm keyfim kaçar... ve mektubu yırtar atarım ve bir daha yazmam." Konuşması da bunun gibiydi. Dinleyenin üstüne nasıl bir etki yarattığını düşünmeden yumruğunu öteki elinin avcuna vurarak konuşurdu. Kimi zaman da kiminle konuştuğunu unuturdu. Kral Edward bir keresinde Amiral'e, "Lütfen yumruğunu yüzüme doğru sallamayı bırakır mısın?" demişti.

Fisher, Incil'i yakından tanır ve bilgisini sürekli okuyarak ve kiliseye giderek tazelerdi. Bakanlıktayken her sabah Westminster'in erken ayinine gider, kimi pazar günleri üç vaaz dinlediği olurdu. Westminster başrahibi Fisher'ın bir gün dört vaaz dinlediğini duyunca kendisine bir mektup yazıp 'ruhi bir hazımsızlığa' uğrayacağı uyarısını yapmıştı. Fisher at binmez ve herhangi bir sporla uğraşmazdı. Düşünebilmek için yürümekten hoşlanırdı. Tek rahatlama ve egzersizi danstı. Dansa gençliğinde başlamıştı ve kadın bulamazsa gemide arkadaşlarıyla dans eder, müzik olmadığı zamanlar ıslık çalardı. Dans partnerlerinden Rus Çarı II. Nikola'nın küçük kızkardeşi Grandüşes Olga, "Sevgili Amiral, sizinle bir vals daha edebilmek için İngiltere'ye yayan bile gelirim," diye yazmıştı.

Fisher'in dobra dobra konuşması ve kimi zamanki düşüncesiz tavırları

neyse ki, aşırı cazibesiyle dengelenmekteydi. Rus grandüşeslerini, Kraliyet Donanması lostromolarını, Türk Sultanı'nı ve bir oda dolusu Amerikan milyonerini cazibesi altına alabilirdi. İki İngiliz hükümdarını da etkisi altına alabilmişti: Windsor'da yaşayan ufak tefek dul kadın ve onun zevk peşinde dünyayı dolaşan oğlu. Hem Kraliçe Victoria, hem de Kral VII. Edward, sevimli gülümsemesi ve Krallık ailesini saran ağır havayı dağıtan neşesi yüzünden küstahlıklarını hoşgörüyle karşılarlardı. Yine çok sıkıntılı bir resmi yemekte Fisher, Kral'a, "Burası çok sıkıcı, efendim... şunlara bir şarkı söyleyeyim mi?" demişti. Teklif Kral'ın çok hoşuna gitmiş ve Bahriye Bakanı kalkıp Trafalgar Meydanı'nda iki sarhoş serseriyi anlatan bir müzikhol şarkısına başlamıştı. Yine bir akşam sofrada Kral denizcilerin her limanda bir eşleri olduğunu söyleyerek kendisini iğnelediğinde Fisher gülümseyerek, ama gözleri kısılmış bir halde, "Efendim, siz de denizci olmak istemez miydiniz?" demişti. Kral'ın yüzü kararınca sofraya bir sessizlik çökmüştü. Kral sonra kahkahayı basmış, herkes de kendisiyle gülmüştü.

Fisher'ın 'Donanma'nın etkinliği ve her an savaşa hazır olması' düsturu kendisine sadık bir taraftar kitlesi sağlamıştı; bunların çoğu daha sonra üst komutanlıklara ve üne kavuşacak Jellicoe gibi üstün meziyetli genç subaylardı. Ama Donanma'da herkes Fisher'ı sevmez ya da saymazdı. Hırsı, hep kendisinin haklı olduğuna inancı, açık konuşması ve yetersiz gördüğü subaylara acımasız davranması özellikle daha yaşlı ve muhafazakâr subaylar arasında kendisine düşman kazandırmıştı. Kendisinin adam kayırıcılığı yaptığı iddia ediliyordu; bunu Fisher da kabul etmiş ve, 'kayırmacılık verimliliğin sırrıdır,' demişti. Bununla kıdeme göre değil, liyakata göre adam seçmeyi amaçlıyordu. "Ayrıca, bir insanı amirlerinin omuzları üstüne yükseltmişsem, o kişi bir yanlışlık yapmadığımı kanıtlamaya dikkat edecektir," demişti. Fisher yaşlandıkça daha da otokratlaştı ve yoluna dikilen herkese horgörü ve nefretini göstermekten kaçınmadı. Hasımları 'tarihöncesi hayvanlar,' veya 'mandarenler,' ya da 'fosiller'di. Bir kere Bakanlık koridorlarında bir hasmina, "Bana karşı çıkanı ezerim," demişti. Bu nedenle donanmada bir Fisher aleyhtarı grup gelişmesine şaşmamak gerekir. Fisher umursamaz, hilekâr, insanı kıran ve kinci olarak tanımlanmıştır. Kendisine arkasından 'Malaylı', 'Sarı Tehlike' ve 'adı Fisher olan o gulyabani' denirdi.

Donanma dışındaki insanlar sürekli olarak Bahriye Bakanı'nı suçlayacak bir bahane arıyorlardı. Amiral ise bir türlü ele geçirilemiyordu. Kendisini Bakanlığın en tepesine getiren Başbakan

Balfour'a bir kere şöyle yazmıştı: "Harbiye Bakanlığı'nda eşeğin biri benim tutarsız olduğumu göstermek için bir yazı yazmış. Tutarsızlık aptalların işidir. Ben koşullar değişince fikrini değiştirmeyenlere metelik bile vermem. Güneş varken giymedim diye yağmur yağarken de pardesü giymeyecek miyim?" Fisher'ın politikacılar hakkındaki genel kanısı da pek yüksek değildi. Balfour'a saygısını hiç kaybetmemiş, onun zekâsına hayran olmuş, gerek Başbakanlığında gerekse muhalefet liderliğinde kendisini sürekli desteklemesine minnet duymuştur. Fisher savaştan önce dört Bahriye Bakanı altında hizmet görmüştü: 1904'ten 1905'in başlarına kadar Lord Selborne, 1905'te Birlikçi hükümetin düşüşüne kadar Lord Cawdor, 1906'dan 1908'e kadar Lord Tweedmouth ve 1908'den 1910'da kendi emekliliğine kadar Reginald McKenna. Bunların Lord Tweedmouth dışında hepsi Fisher'la iyi çalışmışlardı. Fisher'in Lord Charles Beresford'la uzun mücadelesinde Tweedmouth'un kararsızlığı sonucu Bakanlık zarar görmüş ve Fisher'ın sonunda düşmesine yol açmıştı. Fisher Kabine bakanlarını genelde 'ürkek tavşanlara' benzetirdi ve bir keresinde şöyle demişti: "Politikacıların varlığı benim Tanrı'ya olan inancımı güçlendiriyor. Aksi halde insan İngiltere'nin bir millet olarak varlığını korumasını nasıl açıklayabilir ki?"

Bazıları Fisher'ın kana susamış bir savaşbeyi olduğunu iddia ederlerdi. Nelson'ın bir barış zamanı ani darbesiyle Danimarka Filosu'nu batırdığı gibi, Kral'a donanmanın da giderek büyüyen Alman Filosu'nu batırmak için Kopenhag'a gönderilmesini önerdiği söylentileri de bu tavrını destekliyordu. Kral Edward, "Fisher, sen aklını kaçırmış olmalısın!" demişti. Fisher'ın savaş konusundaki gerçek görüşü çok farklıydı. Savaşta bulunmuş ve akan kana tanık olmuştu. Savaşın zafere giden bir yoldan başka bir şey olduğunu bilirdi. Birleşik Devletler'de kamuoyu İspanya ile savaşılmasını istediği sırada Amerikalı bir dostuna şöyle demişti: "Ben şahsen savaş olmayacağını umarım..."

Ancak Fisher savaşın ne olduğunu ve milletlerin barış istedikleri zaman ne kastettiklerini bilirdi: "Tüm milletler barış isterler, ama kendilerine uygun olan barışı." Fisher savaş kararının, unsurların ölçülüp tartılmasından geldiğine inanırdı; bir millet savaşta kazanacağından çok şey kaybedeceğine inanırsa savaş olmazdı. Böylece, Fisher için güvenlik olduğu kadar barışın da anahtarı İngiliz Donanması'nın güçlü olmasıydı. 1894'te şöyle yazıyordu: "Fransızlar hiç kuşkusuz, Mısır'da, Nil havzasında ve başka yerlerde İngiltere'nin yerini almak koşuluyla İngiltere ile barışı arzulamaktadırlar. Bu

koşullar altında bir barış sağlamak için, bir başarı şansları olduğuna inandıkları takdirde İngiltere ile bir çatışmaya girmekten kaçmayacaklardır. Savaşla sonuçlanacak bu açmazdan iki yoldan biriyle kaçınılabilir. Ya Fransızlar iddialarından vaz geçeceklerdir, ya da İngilizler deniz güçlerini o derece güçlendireceklerdir ki, uluslararası bir çatışma Fransa'yı şimdiki durumundan daha kötü bir durumda bırakın." Her şey Donanma'ya bağlıydı. "Britanya İmparatorluğu Britanya Donanması'na bağlıdır," diyordu Fisher. "Deniz üstünlüğümüzü korumamızı önlemeye kalkan biri ancak bir budala olabilir." Savaş gelirse, çok ani olabilirdi ve büyük bir deniz muharebesi olacaksa, her şey birkaç saat içinde çözümlenirdi. Fisher tüm meslek yaşantısı boyunca bu anilik üzerinde durmuştu: "Modern bir deniz muharebesinin aniliği... ve kesinliği... yenilen için savaş bitmiştir. Karada yenilirseniz birkaç haftada yeni ordular çıkarabilirsiniz. Ama yeni bir Donanma kurmak dört yıl sürer." Bir deniz muharebesinin aniliği ve kesinliği, zeki ve cesur bir liderlik gerektirirdi: "Generaller eşek olabilirler, ama birer aslan olan erler karada bir savaşı kazanabilirler. Ama deniz muharebesinde amiral eşekse, milyonlarca aslan hiçbir işe yaramaz!"

Fisher'ın meslek yaşantısı boyunca İngiltere'nin düşmanının Fransa olduğu kabul edilirdi. Ancak Fisher büyük bir filoyu Fransızlarla çarpışmak için eğittiği Akdeniz'den 1901'de şöyle yazıyordu: "Alman Donanması'nın büyük gelişmesi karşısında deniz gücümüzün standardını yeniden gözden geçirmemiz gerekir." Kayzer'e, denize olan ilgisi ve donanmasını ustalıkla yapması nedeniyle hayrandı. Kayzer de bu duyguyu paylaşmaktaydı. Bir yabancı ziyaretçiye, "Fisher'a hayranım, onun aleyhinde hiç konuşmam. Onun yerinde ben olsaydım onun yaptıklarını yapardım ve aklından geçenleri yapması gerektiğine de inanıyorum," demişti. Bu karşılıklı iltifatlara rağmen Fisher, Bahriye Bakanlığı boyunca Almanya ile savaşın kaçınılmazlığına inanmıştı. Savaşın aniden patlak vereceğini düşünüyordu. 1906'da Kral'a şöyle demişti: "Alman İmparatorluğu, politik örgütlenmede, savaş gücüne ve savaş becerisine sahip olan ve bir tek insanın (Kayzer) bir düğmeye basmasıyla İmparatorluğun tüm gücünü önceden uyarmaksızın düşmanın üzerine saldırtacak tek devlettir." Fisher Almanların bir hafta sonunu, hatta mümkün olursa bir bayramın olduğu hafta sonunu seçeceklerini düşünüyordu. İngiltere'nin geleceğinin tayin edileceği tarihi, İngiliz amiralinin adını ve savaşın nerede yer alacağını da hiç güçlük etmeden söylüyordu. 1911'de şöyle yazmıştı: "Armageddon Savaşı 21 Ekim 1914'te başladığında Amiral, Jellicoe olacak." Fisher'ın tahminleri genelde doğru çıkmıştı. Bu tarihi seçmesinin nedeni, bunun Alman dretnotlarının Baltık'tan Kuzey

Denizi'ne çıkmalarını sağlayacak olan Kiel Kanalı'nın açılma ve genişletilmesinin tamamlanacağı tarih olmasıydı. Savaş ağustosta değil de 1914 Ekimi'nde bir bayram hafta tatilinde başladı. (Kiel Kanalı temmuzda tamamlanmıştı.) Alman Açık Deniz Filosu olanca gücüyle Kraliyet Donanması'na Juttland Savaşı'nda yüklendiğinde Büyük Filo'nun Başkomutanı Sir John Jellicoe'ydu. Jellicoe'nun komutan olmasının nedeni de, Fisher'ın kendisinin meslek yaşantısını yönlendirmiş ve o anda orada olmasında ısrar etmiş olmasındandı.

Seylan'da Rambodde'de, Seylan Valisi'nin yaveri Albay William Fisher'ın karısı yirmi yaşındaki Sophie Fisher 25 Ocak 1841'de on bir çocuğunun ilkini doğurdu. Ana baba oğlana John Arbuthnot adını verdiler. Fisher ana babasını şöyle anlatıyor: "Annem çok mükemmel ve alımlı, çok genç bir kadındı ve ben doğmadan tam dokuz ay önce severek evlenmişti. Babam 78. Highlander alayında Yüzbaşıydı, bir seksen beş boyundaydı ve o da çok yakışıklı ve gençti... Benim neden çirkin olduğum, fizyolojinin o bilinemeyen bilmecelerinden biridir."

Yüzbaşı Fisher ilk çocuğunun doğduğu o yıl kötü bir karar vererek askerlikten ayrıldı ve kahve yetiştiriciliğine başladı. Birkaç yıl sonra tüm ürünü hastalıktan yok olunca Polis Müfettişi oldu; ancak bu iş de çok az para getiriyor, on bir çocuğunu beslemek güç oluyordu. Yükü hafifletmek için küçük Jack' altı yaşında ingiltere'ye gönderildi. Fisher babasını bir daha görmeyecekti; kendisi on beş yaşındayken Yüzbaşı Fisher attan düşerek öldü. Ölümünden iki yıl önce, yedi yıldır görmediği oğlu donanmaya girdiğinde, Yüzbaşı Fisher'ın yazdığı bir mektuptan onun acınacak mazeretleri ve beceriksizce yakınlaşma çabalarına bakılınca, küçük Jack'ın ailesinden ne kadar kopuk olduğu ve kendisini yapayalnız hissettiği anlaşılabilir:

> Sevgili Jack,
>
> Benim çok yoksul olduğumu ve pek çok kardeş ve kızkardeşin olduğunu hatırlıyor olmalısın, o yüzden sana fazla bir cep harçlığı veremiyorum. Ama elimden geleni vereceğim, bunu unutma ve sakın borca girme... Duyduklarımdan senin çok iyi ve çok akıllı bir çocuk olduğunu anlıyorum ve hayatta ilerleyeceğini umuyorum. Belki savaş da görürsün...
>
> Tanrı yardımcın olsun, sevgili Jack.

Fisher'in İngiltere'de gideceği yer annesinin babasının Londra'daki

eviydi. Büyükbabası tüm parasını kaybetmiş bir şarap tüccarıydı ve şimdi sadece evine pansiyoner alarak geçimini sağlıyordu.

(Fisher büyükbabasını şöyle anlatmıştır: "Basit bir insan, yabancı haydutlarca soyulmuş.") Çocuk kaynamış pirinç ve kahverengi şekerle besleniyor kimi zaman kendisine acıyan bir pansiyonerin verdiği bir dilim tereyağlı ekmeği yiyebiliyordu. Şimdi Seylan'da kocasının önemsiz mirasının önemsiz geliriyle çocuklarını büyütmeye çalışan yoksulluk içindeki annesiyle hemen hemen hiçbir bağlantısı yoktu.

*[*Fisher'ın çocuklarından dördü bebekliklerinde ölmüştür. İki erkek kardeşi, arkasından İngiltere'ye gitmişler ve donanmaya girmişlerdir. Philip yüzbaşılığa kadar yükselmiş, gemisi fırtınada batınca yirmi yedi yaşındayken boğulmuştur. Frederick William ise amiral olmuş ve ünvan almıştır. Ancak Jack'tan dokuz yaş küçüktü ve o evini terk ettikten sonra doğmuştu. Birbirlerini pek tanımazlardı ve Fisher'ın yazışmalarında William'ın adı annesininkinden bile daha seyrek geçer.]

Fisher'ın terk edilmişlik duygusu annesiyle arasında hiç kapatamadığı bir uçurum yaratmıştır. Yirmi dokuz yaşında ve Hong Kong'da bir gemideyken karısı Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Annemden haber aldım... Beni görmeye gelmeyi düşünüyormuş... Bir gün beklenmedik bir anda karşıma çıkacak diye ödüm patlıyor; bir arada yaşayamayacağımızdan eminim. Bunu düşünmekten bile nefret ediyorum ve onu görmek istemiyorum. Onu hiç hatırlamadığım için görmem gerektiğini de sanmıyorum."

Fisher zaten az olan aylığından annesine yardım etmiş ve kadının 1891'de ölümüne kadar bir para göndermişse de, onun sürekli daha çok para istemesine de kızıyordu. Böylece, karısına annesinin İngiltere'deki acentesinden para çekmesini şikâyet etmesinden iki ay sonra yazdığı bir mektupta, karısına 'bir hayır işine' yılda on sekiz sterlin beş şilin vermelerini öneriyordu. Durumun acıklılığını anlıyor ama bir çare göremiyordu. Karısına şöyle yazıyordu: "Bir oğulun anasına duyduğu hisler yok bende. Ona çok acıyorum ve Beatrix ile Cecil'i (kendi çocukları) ne kadar sevdiğimi düşündükçe, onların beni sevmeden yetişmelerinin benim için ne acı bir şey olacağını anlıyorum."

Fisher daha sonra kendisine kulak veren herkese (hatta Kral VII. Edward'a) donanmaya 'beş parasız, dostsuz ve umutsuz' girdiğini söylemişse de, bu doğru değildi. Parası azdı ama önemli dostları vardı. Fisher'ın babasının yaverliğini yaptığı Seylan Valisi'nin dul eşi ve Fisher'in vaftiz annesi şimdi Derbyshire'da büyük bir konakta yaşıyor ve genç Jack'ı sık sık davet ediyordu. "Orada mutlu günler geçirmiştim," diye hatırlamaktadır. "Evin önünden Trent nehri akardı, kıyısından balık tutmaya bayılırdım." Lady Horton'un komşularından biri, Nelson'ın son kaptanlarından ve şimdi Plymouth deniz üssü Başkomutanı Sir William Parker'di. Lady Horton, Sir William'a vaftiz oğlu Jack Fisher'ı donanmaya aday göstermesini rica etmişti. Fisher şöyle yazıyor: "Garip bir rastlantıyla aynı sıralarda başka bir hanım, Lord Nelson'ın öz yeğeni, benimle ilgilendi ve o da Sir William'a aynı teklifte bulundu." Sir William kadınların dediğini yaptı ve on üç yaşındaki Jack Fisher, 13 Temmuz 1854'te sınavlara katılmak için Portsmouth limanındaki HMS Victory'ye gitti. Test basitti: "'Tanrı Duası'nı yazdım, doktor beni soyup birkaç kere bir iskemleden atlattı ve bir bardak şeri içirdi." Jack Fisher'ın 'konuşmasında, görünüşünde ve başka bir yerinde herhangi bir fiziksel bozukluk' bulunmamıştı.

Britannia gemisi daha aday okulu olarak ayrılmadığından, 1854'te donanmanın kabul ettiği çocuklar doğruca bir savaş gemisiyle denize açılırlar ve çalışarak öğrenirlerdi. Fisher ilk olarak Plymouth'ta limanda yatan Calcutta'ya atandı. Fisher, Plymouth'ta o güne kadar hiç tanımadığı liman Amirali Sir William'a gitti. Parker çocuğu yemeğe davet etti; Fisher şöyle anlatıyor: "...ama ben ona gemime gitmemin daha iyi olacağını söyledim... Bu Sir William'ın hoşuna gitmişti, evinde yiyip yatmamı söyledi. Bana uzun yıllar hizmet ettiği Lord Nelson'ı anlattı. Yemekte sadece karısı vardı. Yemek yerken de küçük apoletlerini takmıştı. Beni ertesi sabah gemime gönderdi... Tekneye ayak bastığım anda ayaklarıma bir kova tuzlu su döküldü. Güverteyi taşlıyorlardı ve ayakları çıplak, paçaları dizlerine kadar kıvrılmış beyaz saçlı bir yüzbaşı bana bağırdı, sonra da bir portakal verdi... Benim aralarında bulunduğum arkadaşların en büyükleri hep beyaz saçlıydılar... Bütün yaşamları boyunca subay adayları arasında yaşamışlardı. Bunlar başarısızlardı. Kaptanımız tüm mürettebatını kırbaçlattığı için son gemisinde Savaş Divanına verilmişti ve bütün başarısızlar bizim gemide toplanmıştı."

Fisher sert bir yaşantıya girmişti. "Küçük bir çocuk olarak ayak bastığım ilk günde sekiz kişinin kırbaçlandığını gördüm... ve bayıldım." Fisher orada fark ettiği deniz tutmasını bütün yaşamınca

çekecekti. Yiyecekler hâlâ eski Donanma tarzıydı: Kurtlu peksimetler, kötü su. "Bir peksimet yeneceği zaman kurtların çıkması için kenarından masaya vurulurdu... Eğlencelerden biri de peksimetin bir parçasını masaya bırakmak ve ne zaman yürüyeceğini görmekti... Su da en az peksimet kadar kötüydü. Bulanıktı, kokuluydu, hayvansı bir şeydi."

Calcutta iki güverteli, 84 önden doldurulan namlulu topu olan eski ve ikinci sınıf bir gemiydi. Yedekte tutuluyordu ve Fisher geldiğinde Rusya ile savaş için yeniden filoya alınmıştı. 1855'te Baltık Denizi'ne doğru yola çıkıldı. Finlandiya Körfezi'ndeki Rus limanlarını ablukaya alan Fransız ve İngiliz donanmasına katılacaktı. Ancak makinesi olmadığından hiçbir yararı yoktu ve abluka alanına gelince yandan çarklı bir buharlı gambot tarafından kıyıya çekilmek zorunda kalmıştı. İki ay geçince Amiral gemiden kurtulmak için memlekete geri gönderdi. Fisher ertesi mart, Kırım'da Müttefik filosunda hizmet gördükten sonra Istanbul'da demirlemiş olan ikinci gemisi Agamemnon'a gitti. Ancak yine savaşa geç kalmıştı ve barış ilan edilince gemisi askerleri İngiltere'ye nakletmek için kullanıldı.

Fisher'ın kısa denizcilik mesleği o ana kadar fazla heyecanlı olmamıştı. 12 Temmuz 1856'da subay adaylığına terfi etti ve yirmi bir toplu buharlı Highflyer korvetine atandı. On beş yaşındayken Çin istasyonunda beş renkli yıl geçirmeye başlamak üzereydi.

Fisher daha sonraları Highflyer'in kaptanı Charles F.A. Shadwell'i şöyle anlatmıştır: "Yeryüzünde bir azizdi. Denizciler kendisine "Tanrı Babamız' derlerdi. Bir kere 'Kahrolsun' dediği duyulmuş ve tüm gemi düşkırıklığına uğramıştı... Subay adaylarıyla birlikte kahvaltı eder, deniz tuttuğunda bize şampanya ve çörek verirdi... Ün kazanmak için yapmak istediği şey sadece iyilikti ve bize öldüğünde bir elma ağacı altına gömülmesini vasiyet etmişti, böylece insanlar yanından geçerlerken, "Tanrı Shadwell'i kutsasın!' diyeceklerdi. Yaşamı boyunca bir kere bile kimseyi kırbaçlamamıştı."

Aziz Kaptan Shadwell küçük Jack Fisher'dan çok hoşlanmıştı. Shadwell astronomiye düşkündü ve bu konuda kitaplar yazmış, sonunda da Royal Society'ye üye seçilmişti. Çin istasyonunda bu garip ilgi alanına sahip tek kişi olarak, bildiklerini genç subay adayına öğretti. "Bana kendi kamarasında öğretirdi," diye hatırlıyor Fisher.

"Konu hakkında bütün bildiklerimi ondan öğrendim. Güneş ve ay tutulmalarını hesaplayabilirdim."

Shadwell, Fisher'a komutanlık dersi de verdi. 1857 Haziranı'nda Highflyer, Kanton nehrindeki yüzlerce korsan yelkenlisine karşı bir harekâta katıldı. Çinliler teknelerini bırakıp pirinç tarlalarında kaçmaya başladıklarında bir İngiliz ekibi de kendilerini kovaladı. Fisher Şöyle yazıyor: "Yoğun ateş altında kaptanımız (Shadwell) nehir kıyısında ayakta duruyordu (onun dışında herkes bir yere sığınmıştı). O anı hiç unutmayacağım. Üzerinde beyaz pantolon, sarı yelek, pirinç düğmeli mavi kuyruklu ceket ve bir kenarı sırmalı uzun beyaz şapka vardı... bizi düşman üzerine gitmek üzere teşvik etmek için beyaz bir şemsiye sallıyordu."

Ertesi ilkbaharda Kuzey Çin'de Pei-Ho nehri ağzında Çin kalelerine saldıran Kaptan Shadwell ve İngiliz Çin Filosu kanlı bir yenilgiye uğradı. Nehir ağzı demir kazıklara gerilmiş kalın zincirlerle kapatılmış ve kalelerin topları tarafından korunuyordu. Kalelerin bombardımanı pek bir sonuç vermemiş, İngiliz gambotları ise ağır yaralar almışlardı. Sancak gemisi Plover'de otuz altı kişilik mürettebatın yirmi altısı ölmüş ve yaralıydı, Amiral'in de bacağı kopmuştu. Aralarında Fisher'ın de bulunduğu bir çıkartma ekibine toplara saldırarak susturmaları emredildi. Yumuşak ve geniş bir çamurluktan geçen İngiliz askerleri ağır ateş altında kaldılar. Fisher şöyle anlatıyor: "Her adımda dizlerimize kadar çamura gömülüyorduk. Korkunç ateş topları atıyorlardı üzerimize... Zavallı birinin gözüyle yüzünün yandığını gördüm. Bunun bir parçası çarptı mı yapışıyor ve sönene kadar insanı yakıyordu." Bu olayda 89 ölü ve 345 yaralı verildi. "Yaralıları gemilere taşırken duyduğum pis kokuyu anlatamam. Ön güvertede sadece kan ve kolsuz bacaksız insanlar vardı." Güneş doğduğunda İngilizler yeni bir dehşetle karşılaştılar. Çinliler gece kalelerden çamurluğa inmişler ve 'çamurda buldukları zavallıların kafalarını kesip duvarlara dikmişlerdi.'

Kaptan Shadwell harekât sırasında ayağına gömülen bir tüfek mermisiyle yaralanmıştı. Sonuncusu kopan bir damara olmak üzere bir dizi ameliyat yapıldı. Fisher şöyle anlatıyor: "Ona kloroform verecek zaman yoktu. Zavallı adamın çektiği acıyı tahmin edebilirsiniz. Ve o gün daha sonra bana masum bir tavırla, "Eh, Fisher, korkarım bu sabah çok gürültü yaptım," dedi. Sonunda sakat kalan Kaptan Shadwell'i İngiltere'ye göndermeye karar verdiler. "Hepimiz

çok üzüldük," diye yazıyor Fisher. "Gemiyi terk etmek istemiyordu. Belki de yerine seçilecek kişinin çocuklardan anlamadığını ve bizi nasıl yetiştireceğini bilmeyeceğini söylüyordu." Shadwell'in ayrılmadan önce kendisine verdiği ve üzerinde aile düsturu 'Ölüme kadar sadık' sözlerini taşıyan kol düğmelerini Fisher altmış yıl taşımıştır. Amiral, Shadwell'i uğurlamaya gelince kendisine nasıl yardımcı olabileceğini sordu. Shadwell, Fisher'ı göstererek, "Bu çocuğu kollayın," dedi.

Fisher 1860 Martı'nda teğmenliğe terfi edip haziranda 16 toplu, ahşap, yandan çarklı Furious gemisine atandı. İki hafta sonra şöyle yazıyordu: "Furious berbat bir tekne... Kaptanı Oliver Jones... korkunç bir eşkiya. Gemide daha şimdiden bir isyan çıktı." Fisher yıllar sonra geriye baktığında o ilk izlenimini daha da genişletmiştir. "Şeytan'dan farksızdı... çünkü Şeytan gibi kendini melek olarak gösterebilirdi... Bana cinayetten başka her suçu işlemiş olduğunu söylemişti... ama ilginç bir insandı... iyi at binerdi, kusursuz bir dilciydi, usta denizciydi... Bu adam bana bir köpek hayatı yaşattı... Beni kendisiyle yemek yedikten sonra kuyruklu ceketim ve apoletlerimle direğin tepesine gönderirdi... denizci deyimiyle yemekten sonra 'yelkenleri açmış olurdu. Zengin bir insandı ve eşi olmayan bir şampanya stokuyla bir Fransız aşçısı vardı. Bize zorbalık yapardı ama iyi de beslerdi."

Kaptan Jones üstündeki otoriteden nefret ederse de, kendisine mutlak itaat isterdi. Kuzey Çin'de Pechili (şimdi Po Hai) Körfezi'nden kış bastırmadan ayrılması emredilince bilerek gemisi buzlar arasında hareketsiz kalana kadar bekledi. Isı sıfırın altına düşünce sabahın dördünde savaş talimi yaptırdı. Denizciler arasında olduğu gibi subaylar arasında da itirazlar yükseldi. Fisher, "Subaylar arasında tutuklatmadığı bir ben vardım," demektedir. Ancak yine de, Jacky Fisher aziz Shadwell'den bu kadar farklı kaptan üzerinde öyle bir izlenim bırakmıştı ki, yirmi üç yaşındaki teğmen gemisinden ayrılırken Kaptan Jones onun için şöyle yazacaktı: "Bir denizci, bir subay ve bir centilmen olarak onu ne kadar övsem azdır."

Furious 1861 Ağustosu'nda İngiltere'ye vardığında Fisher Çin'de beş yıl kalmış, beş gemide görev yapmış, adaylıktan teğmenliğe yükselmiş ve amirleri arasında üstün bir genç subay olarak ün yapmıştı. Memlekete dönünce subaylık sınavlarında da başarı göstererek HMS Excellent gemisindeki Topçuluk Okuluna gönderildi. Portsmouth limanında

demirli olan bu eski, direksiz üç güverteli gemide öncelikle topçuluk üzerinde duruluyorsa da, burası aynı zamanda yenilikçi subayların deniz savaşlarında kullanılacak teknolojiyi geliştirmeye çalıştıkları bir araştırma merkeziydi. Fisher bundan sonraki yirmi beş yıllık mesleğinde bu seçkin kurumda toplam on beş yıllık dört dönem geçirmiş ve sonuncusunda orasının komutanı olarak ayrılmıştı. Gerek Excellent'te, gerekse bağımsız bir torpido okulu haline dönüştürdüğü yanıbaşında demirli HMS Vernon'da Fisher modern toplar ve değişik tip torpidolarla taktik ve sistemler geliştirmiştir. Donanmanın kalbi burasıydı, geleneğin, kıdemin ve temizliğin cansız bir elle hüküm sürdüğü uzak filolarda değil.

Fisher emellerinden hiç vazgeçmemişti. Portsmouth'ta ilk yılında serbest öğleden sonralarını üssün arkasındaki tepelerde sesini geliştirmek için rüzgâra karşı bağırarak geçirirdi. Utangaç da değildi. Eski bir denizci onu şöyle hatırlıyor: "Amirallik Lordları Excellent'e yıllik ziyaretlerini yapıyorlardı... Amirallerden birinin 'Bu Teğmen Fisher'ın denizciliği de topçuluğu kadar iyi mi?' diye sorduğu işitildi. Teğmen Fisher hemen öne çıktı ve, 'Lordlarım, Teğmen Fisher benim ve denizciliğim de topçuluğum kadar iyidir,' dedi."

Fisher Excellent'te on dört ay geçirdikten sonra 1863 Nisanı'nda İngiltere'nin ilk zırhlısı HMS Warrior'da topçu subayı oldu, sonra da Manş Filosu'na atandı. 1882'deki Inflexible ve 1906'daki Dreadnought gibi Warrior, sadece filonun en modern ve güçlü gemisi değil, aynı zamanda gelecek yılların yeni gemi tasarımlarının öncüsüydü; Fisher, hem talihi hem de yetenekleriyle bu öncü gemilerin her birinde bulunmuştur. Kara gövdeli, üç büyük direği ve iki bacasıyla bu melez gemide Fisher kırk tonluk bir bataryaya komuta ediyordu. Geminin kaptanı yetenekli ve saygın Sir George Tyron, daha sonra 19. yüzyıl Kraliyet Donanması'nın en ünlü subaylarından biri olacaktı. "Gemide seçkin bir denizci ve subay kadrosu vardı ve ben de bu kadar genç bir yaşta Topçu Teğmeni olduğum için çok talihliydim." Henüz yirmi iki yaşında olan Fisher çok mutluydu. Subay arkadaşları arasında çok popüler olmasının bir nedeni vardı: "Kıyıya hiç çıkmadığım için nöbetlerini almam öteki teğmenleri çok sevindirirdi."

Fisher Warrior'dan sonra Excellent'e döndü, orada beş yıl topçu öğretmenliği yaptı ve görev süresi sona ermeden torpidolara geçti. Bu yeni silahlarla çok ilgileniyordu. İlk olarak Amerikan İç Savaşı'nda sabit tipli (bugün mayın diyoruz) olan silahlar hidrostatik bir

prensiple çalışıyordu: Su altında bir geminin bordasında meydana gelecek bir patlama, patlamanın şiddeti suyun basıncıyla arttığından ve geminin gövdesinde bir delik açacağından, güvertede patlayacak bir mermiden daha etkiliydi. İlk hareketli torpidolar, Adriyatik'te 1860'larda bütün devletlerden bağımsız olarak çalışan İngiliz Robert Whitehead tarafından geliştirilmişti. Whitehead'in ilkel silahı sadece yedi mil hızla birkaç yüz metre gidebiliyor ve sadece bir iki kilo barut taşıyordu. Fisher bununla çok ilgilenmişti. Ancak bu silahın olasılıkları hakkındaki fikirleri fazla bir destek görmüyordu. Daha sonra şöyle yazacaktı: "Birinci Deniz Lordlarından biri bana kendisi denize ilk açıldığında torpido diye bir şey olmadığını ve şimdi de lanet şeylerin olması için hiçbir neden görmediğini söylemişti." Fisher, Lord hazretlerine bir Whitehead torpidosunun 'sadece 500 sterline mal olduğunu ve dünyanın en güçlü ve büyük gemisine Lord Hazretlerinin arabası büyüklüğünde bir delik açacağını ve geminin beş dakikada batacağını anlattı.

Fisher'ın torpido uzmanı olarak tanınması, kendisinin 1869 Haziranı'nda Almanya'yı ziyaret etmesini sağladı. Yirmi sekiz yaşındaki teğmen, Prusya Kralı I. Wilhelm (daha sonra Almanya İmparatoru I. Wilhelm olacaktı), Prusya Şansölyesi Otto von Bismarck ve Prusya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke ile bir yemek yedi. Yeni Kuzey Almanya Konfederasyonu için Jade nehrindeki bir balıkçı köyünün deniz üssü olarak açılma törenindeydiler. Yakında İmparator olacak Kralın adını taşıyan Wilhelmshaven limanı daha sonra Açık Deniz Filosu üssü olacaktı. Fisher sofrada Kral ve Bismarck'la İngilizce konuştu. Daha sonra alaylı bir şekilde şöyle diyecektir: "Bir Alman madalyası neden almadığımı pek anlamamıştım. Belki de beni çok genç bulmuşlardı. Ancak kaldığım hanın önüne boş bir nöbetçi kulübesi dikme şerefini çok görmemişlerdi; daha yüksek rütbeli olsaydım kulübede bir de nöbetçi olacaktı."

Fisher HMS Excellent'te ikinci kez göreve geldiğinde evlendi. Evliliğin olağanüstü olan yanı gençliğiydi. Kraliyet Donanması teğmenlerinden çoğu bir ev geçindiremezlerdi; ya geç evlenirler, ya da hiç evlenmezlerdi. Koca arayan genç kadınlar da onları, uzun deniz ayrılıkları olanlar arasından pek seçmezlerdi. Fisher'ın canlılığı ve tutkusu bu tür itirazların çok ötesindeydi ve 1866'da evlendiğinde kendisi de karısı da yirmi beş yaşındaydılar.

Fisher'in Kitty olarak çağırdığı Frances Katherine Broughton, uzun boynu ve oval yüzüyle tam bir Victoria çağı genç kızıydı. Babası bir köy rahibi, iki küçük kardeşi donanmada subaydılar. Evlilikteki amacı kocasınınkilerden farksızdı. Nişanlıyken bir kuzenine bir mektubunda "Jack en üste mutlaka yükselecek," diyor ve ona engel olmamayı hem ona hem kendisine vaat ettiğini yazıyordu. Elli yıllık evlilik yaşamlarında sözüne sadık kaldı, hep arka planda durdu, bir oğluyla üç kızını yetiştirdi. (Kitty fazla şikâyet etmiş olamazdı; kızlarının üçü de deniz subaylarıyla evlenmişlerdi.) Fisher evlendiğinde karısına âşıktı ve tüm yaşamı boyunca sadık bir koca oldu. Kitty zekâ ve enerji bakımından kendisiyle kıyaslanamaz idiyse de, Fisher, Kral Edward'a Londra'daki her bakirenin ırzına geçtiğini söyleyerek böbürlenmişse de, karısına asla ihanet etmemiştir. (Kral, "Eğer doğruysa, çok güzel," demişti.)

Fisher'ın bir sonraki görevi Çin istasyonu sancak gemisi Ocean'da yarbaylıktı (ikinci komutanlık). Fisher gitmek istemiyordu; evinde Kitty ile olmak ve torpido okulunda çalışmak kendisini çok daha mutlu ediyordu. Ayrıca, Çin, donanmanın merkez sahnesinden çok uzakti. Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Amiralliği ziyaret bile, büyükleri yakından tanıdıkça, insanı mutlu ediyor... İngiltere'den o kadar uzakta olmak bence çok büyük bir yanlışlık... insan orada unutuluyor."

Kitty'den iki buçuk yıllık ayrılık Fisher için çok ıstıraplıydı ve Uzakdoğu'daki otuz ayı boyunca kaleminden sevgisi ve yalnızlığı dökülüyordu: "Benim sevgili Kitty'm... Birbirlerini bizim kadar seven başka bir erkekle kadın olduğunu sanmıyorum... Tanrı'nın kendine özgü esrarlı yollarıyla bir kadınla erkeği birbirlerine olan saf sevgileriyle tek vücut yaptığına inanıyorum... 17 gün sonra 'elveda' dediğimizden bu yana iki yıl dolmuş olacak... O anda duyduğum üzüntüyü bir daha asla duyamayacağım." Fisher çocuklarını da özlüyor ve sağlıkları konusunda tavsiyelerde bulunuyordu: "Dorothy'ye balık yağı içirmek gerek. Yüzündeki pürüzler kızın yağa ihtiyacı olduğunu gösteriyor. Bu da ancak balık yağıyla mümkündür." Yazışmalarının çoğu din konusundaydı ve Fisher karısının inancını destekliyordu: "Sevgilim, O'nu asla aklından çıkarmamak için her şeyi yapmalısın... Çocuklarımızın kalplerine Kurtarıcı'yı yerleştirebileceğimizi umuyorum." Kitty de bunlara karşılık yazdığı duaları gönderiyor ve Fisher'ın ayartılmalardan kaçınmak için bunları her gün okumasını söylüyordu. Jack, Kitty'ye dünyanın kendisinde gördüğü, kendine güvenen genç olmadığını itiraf ediyordu. Denizcileri ve subay adaylarını harekete geçirebilme yeteneğinden zevk aldığını

kabul ediyordu; "Ama, sevgilim, bu benim takındığım bir poz sadece ve çok kimseyi buna inandırabiliyorum, aslında ben sahtekârın biriyim." Fisher bir yabancı dil öğrenebilme yeteneğini de hiç elde edemeyeceğinden kuşkulanıyordu; bunun eksikliği kendisine ilerlemenin yollarından birini, yabancı bir sarayda Deniz Ataşeliğini, kapatacaktı. "Düşündükçe Almanca ve Fransızca'mın yetersizliğini hissediyorum ve bunları hiç öğrenemeyeceğimi düşünerek umutsuzluğa kapılıyorum." Uzun görev süresi sonuna yaklaştıkça evine dönüşünü hayal etmeye başlamıştı: "Sevgilim saat gece onu geçtiği için artık sana iyi geceler dilemeliyim, sabah dörtte kalkmak zorundayım. Eve döndüğümde sabahın dördünde kalkmama ne diyeceksin bakalım... ama bir iki haftada cumartesileri olduğu gibi yedi buçukta kalkmaya ve saat onda kahvaltıya inmeye alışırım sanıyorum! Yumurta ve jambon, yaşasın..."

Fisher HMS Ocean'ı 1870 Aralığı'nda Hong Kong'da buldu. Yeni evi, bordalarına zırhlar perçinlenmiş, yedek buharlı makinesi ve namludan dolma toplarıyla yaşlı bir ahşap yelkenli savaş gemisiydi. Jacky Fisher hemen çalışmaya koyuldu, Excellent'te öğrendiği dersleri uygulayarak bordadaki topların bir düğmeye basılmasıyla hep birden ateşleneceği bir elektrik sistemi kurdu. Böylece yaşlı Ocean bu ileri teknolojili ilk gemi olmuştu. Fisher gemi komutanı olarak geleneksel görevlerini de ihmal etmiyordu. Kendi yöntemlerini kullanarak geminin beyaz donanımının ve siyah gövdesinin her zaman taze boyanmış olarak kalmasını sağladı. Bir denizci şöyle anlatıyor: "Herkesin konserve tenekelerinden yapılma boya kutuları vardı. Gemi limana girince... demir atar atmaz her iki nöbet ekibi hemen işe koyulur ve gemi yarım saatte baştan başa boyanırdı."

Ancak zırhların da ilave ağırlığıyla Ocean'ın yaşlı tahtaları birleşme yerlerinden açılır ve su alırdı. Fisher, "Fırtınaya rastlayınca geminin kaburgaları açılır ve içeri su dolardı, geminin dibinde fiskiyeler oluşurdu," diye yazıyor. Gemi sonunda İngiltere'ye dönerken Ümit Burnu açıklarında büyük fırtınalarla karşılaştı. Dağ gibi dalgalar iki tahlisiye botunu alıp götürdü, arka güvertenin bir kısmını çökertti, insanlar bellerine kadar suya gömüldüler. (Geminin 41 derece yattığı bu fırtınada otuz bir yaşındaki Yarbay Fisher denizcilerinin yelken açmalarına yardımcı olmak için direğe tırmanmıştır.) Ancak gemi Plymouth'a eriştiğinde hepsi onarılmıştı ve gemi tersanesi amirali, Amirallik Dairesi'ne 'geminin tam bir yat' olduğunu bildirdi. "Mürettebat tam bir disiplin göstermiştir. Hepsi mutlu, çalışkan ve neşeliler... Ocean en geniş anlamında bir İngiliz savaş gemisi denilecek

tüm koşullara sahiptir."

Fisher'ın kıyı görevi Excellent'te torpido öğretmenliğiydi. Dört yıllık görev süresinde torpido eğitimini topçuluk programından ayırıp ayrı bir okul haline getirmeyi başardı. Direkleri çıkarılmış başka bir üç güverteli gemi olan Vernon, Portsmouth'a getirilmiş ve Excellent'in yanına demirlemişti. Bu gemi Kraliyet Donanması Torpido Okulu oldu. Albaylığa terfi eden otuz üç yaşındaki Jacky Fisher okulun ilk komutanıydı.

Fisher'ın torpidolara olan bağlılığı topçuluğu unutmuş olması demek değildi. Kendini verilen işe vermeyi bilen bir insandı. Tutumunu Vernon'daki subay öğrencilerine şöyle anlatıyordu: "Eğer topçuysanız, dünyanın topçulukla kurtulduğuna ve kurtulacağına inanmalı ve bunu öğretmelisiniz. Eğer torpidocuysanız aynı şeyi torpidolar hakkında söylemelisiniz. Ama daima doğruyu söyleyin. Kuşku duyan, pek gönüllü olmayan bir insan ne kendisi için ne de yurdu için bir şey yapmış değildir. Sizler misyonersiniz; misyonerlerin dürüstlüğünü ve gerekirse, fanatikliğini göstermelisiniz."

Fisher 1876'da altı yıl süreyle tekrar denizlere açıldı ve dönem içinde beş gemiye komuta etti. Bunlardan birincisi olan eski Pallas korveti o kadar çürüktü ki, 'Demir levhalarının düşmesini önlemek için gövdenin altından bir zincir' çekilmişti. Pallas Akdeniz Filosu'ndaydı ve Fisher diğer gemilerle birlikte gemisini Çanakkale Boğazı'ndan geçirip Istanbul önünde demirledi. Fisher ve İngiliz deniz subaylarından bir grup II. Abdülhamid'le yemek yediler: "Karga burunlu, çok siyah sakallı, kırpık bıyıklı ufak tefek bir adamdı, çok zayıf ve yorgun görünüyordu, ama konuştuğu zaman çok tatlı bir gülüşü vardı."

Fisher daha sonra bir kruvazör ve iki zırhlıya komuta etti; bunlarin içinde en ilginci Batı Hint Adaları istasyonunda on dört yıllık turunun ortalarında olan eski Bellerophan'dı. Gemi donanmada 'yaşlı Billy' olarak anılırdı. Fisher gemiye çıktığında Bellerophan, Amirallik'in umursamazlığından ve düşmanla savaşa girmek şansının hemen hemen sıfır olmasından dolayı düşkün bir haldeydi. Kaptan Fisher'ın görüşü farklıydı: Komutasında olan her gemi disiplin ve gurura sahip olmalıydı ve sanki Akdeniz'de sancak gemisiymiş ve ufukta bir düşman filosu görünmüş gibi savaş hazırlığı içinde olmalıydı. Fisher

gemiye varınca mürettebatı topladı ve kendilerine bir aylık cehennem hayatı vaat etti. Bu dönemin sonunda gemi istediği gibi olmazsa bir üç aylık cehennem daha yaşayacaklardı. İkinci döneme gerek kalmadı; disiplinin sert olmasına karşın subaylarından biri 'kaptanlarıyla gurur duyduklarını' hatırlıyor. Aynı subay Fisher'ı şöyle anlatıyor: "Limandayken kıyıdaki bir kilisede sabah ve akşam ayinlerine katılırdı... Yorgunluk nedir bilmeyen bir ruhu vardı... dans etmeye müthiş düşkündü... okula, verandaya ya da çimenliğe çıkar -*neresi olduğu hiç önemli değildi*- ve onun ıslığı eşliğinde uzun uzun dans ederdik... Sonunda gemide de dansa başlamıştık."

Bu gemilerdeki başarıları Fisher'ın Kraliyet Donanması'nın en önemli görevine getirilmesini hazırlamıştı: Donanmanın en güçlü, en yeni gemisi olan Inflexible zırhlısı komutanlığı. Fisher henüz kırk yaşındaydı ve atamasının geldiği 1881 Ocak ayında daha kıdemsiz bir albaydı, ancak ünü çok parlaktı ve emrinde çalıştığı her subay bu parlaklığı arttırmıştı. Çin'deki eski kaptanı Shadwell şimdi amiraldi ve Fisher'ı amiral dostlarına 'oğlum' olarak tanıtıyor ve sonra kulaklarına, şimdiye kadar gördüklerimin en iyisi' diye fısıldıyordu. Fisher de kendisinin Amirallik Dairesi tarafından nasıl seçildiğini biraz alaylı bir dille şöyle anlatmıştır: "Her isim ortaya atıldığında, 'Evet, çok mükemmel bir subay, göreve de uygun, ama...' diye neden seçilemeyeceğinin bir nedeni söyleniyordu (babasını öldürmüş ya da yanlış kızı öpmüştü!). Birinci Lord olan Lord Northbrook Inflexible'in kaptanının kim olacağı hakkındaki bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalardan o kadar bıkmıştı ki, bir sabah hiç beklenmedik anda, 'Fisher adında genç bir kaptanı tanıyanınız var mı?' diye sordu. Diğerleri Northbrook'un aklından geçenleri bilmediklerinden ve beni de iyi tanıdıklarından, hiçbiri 'ama' diyemedi. Bunun üzerine Northbrook, 'Öyleyse iş tamam. Onu Inflexible'ın kaptanlığına atayacağım,' dedi."

Inflexible, donanmanın en aranan atanması olması dışında melez gemilerin de sonuncusuydu. Fisher gemiyi şöyle anlatıyor: "Harikaydı... en kalın zırhı, en büyük topları, her şeyin en büyüğü ile dünyadaki tüm gemilerin ötesindeydi." Aynı zamanda Kraliyet Donanması'nın yelkeni de olan son savaş gemisiydi. 11.880 tonluk Inflexible'ın iki direği, iki bacası, iki uskuru ve on iki buharlı kazanı vardı. Her biri seksen ton olan on dört inçlik dört namludan dolma topu geminin ortasında iki tarete yerleştirilmişti ve o güne kadar bir İngiliz gemisine yerleştirilmiş en büyük toplardı. (Fisher, "namlusundan içeri bir insan girebilirdi," diye yazıyor.) İki dakikada

bir mermi atabilecek durumdaysalar da, "doldurması o kadar uzun sürüyordu ki, ancak beş dakikada bir ateşleniyordu, her ateşten sonra gemi sapsarı bir bulutla sarılıyordu." Savaşta bu mermilerden biri düşman gemisine isabet etse gemi mutlaka batardı, ancak denizcilerin çoğu Inflexible'in rastlantısal atışlarından birinin bir gemiye isabet etmesini pek olası görmüyorlardı.

Inflexible yedi buçuk yılda yapılmıştı; Fisher şöyle diyor: "Bu kadar uzun sürede yapımı devam ederken kaçıklar gemiyi sayısız icatlarla doldurmuşlardı. Kazan patlayacağı zaman ya da gemi rotasında gitmiyorsa benim kamaramda çalan düdükler falan vardı." Geminin iç yapısı o kadar karışık, koridoru ve bölmeleri o kadar çoktu ki, tayfalar "kimi zaman geminin burnuna mı kıçına mı yürüdüklerini, ya da hangi güvertede olduklarını bilemezlerdi." Fisher'ın buna çözümü, bölmeleri ve koridorları ayrı renklere boyamak olmuştu. Lomboz deliği olmadığı için bu demir labirent içindeki günlük yaşamın ve eğitimin mum ışığında yapılması gerekirdi, ama durum böyle değildi, Inflexible elektrik ışığıyla donatılan ilk gemiydi (bir denizcinin elektriğe kapılıp yandığı ilk İngiliz savaş gemisi de olmuştur.)

Inflexible'ın melez benzersizliğinin en iyi ölçüsü hem yelkeni hem torpidoları olmasıydı; torpido kovanları geminin burnunda, suyun altında bir çiftti. Fisher bu kovanlara güvenmediğinde geminin iki büyük buharlı filikasında da bir torpido kovanı vardı. Savaş gerektirdiğinde bu filikalar yandan indirilip düşmanı şaşırtacaktı. Yelkene pek önem verilmiyordu ve Fisher bunları küçümsemekteydi. Buna karşın, gemicilerinin, yelkenleri diğerleri kadar çabuk açamadıkları için, gemisinin Akdeniz Filosu'nun derecelemesinde çok aşağılarda olduğunu öğrenince, mürettebatı kıyıya yelken eğitimine göndermişti. Çok geçmeden denizcileri Filo'nun en çabuk yelken açan ekibi olmuştu ve Amiral memlekete Inflexible'ın 'Filo'nun en iyi gemisi olduğunu' yazdı.

Fisher yeni gemisini ilkbaharda Akdeniz'e götürdü. Geminin buradaki ilk görevi Kraliçe Victoria'nın Riviera'da Menton'u ziyaret etmesinde koruyuculuk yapmaktı. Gemileriyle gurur duyan Amirallik Lordları bu fırsattan yararlanarak Inflexible'ı Villefranche limanında demir attırıp dünyanın bu en güçlü gemisini hem hükümdarlarına hem de Fransızlara gösterdiler. Kaptan Fisher, Kraliçe ve geleceğin İmparatorluk Almanyası Donanması Amirali, torunu Prusya Prensi Henri ile yemeğe çağırıldı. Fisher'ın bulaşıcı hevesliliği, içine kapanik

yaşayan dul kadının pek hoşuna gitmişti, İngiltere'ye döndüğünde Fisher'a kendisinin bir resmiyle kızı Prenses Beatrice'in bir fotoğrafını gönderdi.

O 1882 yazı, İngiliz Donanması, bir kuşak önceki Kırım Savaşı'ndan o yana büyük bir harekette ilk kez toplarını ateşledi. Fisher Çin'den beri ilk kez ciddi ateş sesi duyuyordu. Çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun vasal bir devleti olan Mısır, yerel bir hıdiv tarafından yönetiliyordu. Mısırlı general Ahmed Arabi (Arabi Paşa olarak da tanınır) Hıdiv'e ve Avrupalı danışmanlarına karşı isyan etti. İngiltere ile Fransa, yurttaşlarını ve ticari çıkarlarını korumak için savaş gemileri gönderdiler. Sir Beauchamp Seymour komutasında İngiliz Akdeniz Filosu'nun on üç gemisi İskenderiye limanına girip demir attı. Kalabalıklar sokaklara dökülüp yağmaya, yakmaya, öldürmeye ve sarayındaki Hidiv'i kuşatmaya başlayınca yüzlerce Avrupalı gemilere getirildi; sadece HMS Monarch'ın güvertesini sekiz yüz sivil doldurdu. Arabi'nin askerleri, topları filoya çevrilmiş olan liman kalelerini güçlendirdiler. Gladstone hükümeti kargaşalığı daha arttırmakta isteksizse de, sonunda Seymour'a bu olayın durdurulmasını emretti. Bu ültimatomun sona erdiği 11 Temmuz'dan kısa bir süre önce Fransız filosu demir alıp oradan uzaklaştı. İngiliz savaş gemilerindeki tüm siviller limanı terk eden ticari gemilere bindirildiler. 12 Temmuz'da kalelerde çalışmaların devam etmesi üzerine Akdeniz Filosu harekete geçti.

Seymour'un sekiz zırhlı ve beş gambottan oluşan filosu o dönemin tipik bir karışık birliğiydi. Savaş gemilerinin hepsinin ayrı bir tasarımı, makinesi ve silahları vardı. On altı, on iki, dokuz, sekiz, yedi ve altışar inçlik toplam 90 ağır topu olan gemilerin tek ortak yanı direkleri ve yelkenleriydi.

Sabahın parlak güneşi ve kıyıdan esen serin rüzgârı altında bombardıman başladı ve gemiler kısa zamanda dumanla örtüldü. Her kaptan hedefi olarak seçtiği kaleye ateş ederken demirli kalmakta ya da ağır ağır seyretmekte serbestti. Bazı gemilerde dalgalı açık denizlerde ateş etme eğitimi görmüş denizciler için sakin sular bir sorundu; bazı kaptanlar topla uğraşmayan mürettebatlarını güvertede toplamışlar, bir yandan öteki yana koşturarak topçusuna yardımcı olacak bir sallantı sağlamaya çalışıyorlardı. Inflexible dalgakıranın dışına demirleyip on altı inçlik mermilerini göndermeye başladı. Direklerini örten bir bulut içinde kalmıştı. Öğleden sonra beş buçukta

bombardıman sona erdiğinde gemiden 88, on altı inçlik mermi atılmıştı. Filo toplam olarak 3000 mermi atmıştı ve isabet oranı Scott'la diğer topçuluk uzmanlarını dehşete düşürmüştü. 44 modern Mısır topunun onu isabet alıp susturulmuştu; Mısırlıların eski yivsiz toplarından düzinelercesi artık çalışmıyordu. İngilizlerin attığı mermilerin yüzde ellisi ya zamanından önce patlamış, ya da hiç patlamamıştı. İngiliz filosunun zararı hafifti; en ağır yarayı alan, on inçlik bir merminin isabet ettiği Fisher'ın Inflexible'ıydı. Beş İngiliz denizcisi ölmüş, kırk dördü yaralanmıştı; Mısır'ın kayıpları 150 ölü ve 400 yaralıydı.

Bombardıman amacına erişmişti: Arabi'nin askerleri kalelerden ve kentten çekildiler. 150 denizci ve 450 deniz piyadesinden oluşan bir birlik, Hidiv'in sarayını korumak ve kentin çevresinde bir savunma mevzii oluşturmak üzere kıyıya çıktı. Komutan Inflexible'ın Kaptan Fisher'ıydı; Fisher iki hafta önce karısına, "Benim askerlerle kıyıya çıkmam söz konusu olmadığından benim için kaygılanmana hiç gerek yok," diye yazmıştı. Fisher'ın gelişi İngiltere'nin Mısır'ın içişlerine karışmasının başlangıcıydı ve bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecekti.

Jacky Fisher karargâhını Hidiv'in sarayının harem dairesinde kurdu ve Malta'dan düzenli İngiliz askerleri gelene kadar kenti savundu. Fisher bu arada keşif yapacak süvariden yoksun olduğu için yeni bir fikir geliştirdi: Bir lokomotifle sekiz vagonun iki yanına zırhlar kaplattı, vagonlara üç gatling topu ile bir deniz topu yerleştirdi ve böylece de dünyanın ilk zırhlı trenini yaratmış oldu. İki yüz denizcinin bulunduğu tren, çoğunlukla Fisher başlarında olmak üzere, her gün kentin çevresine sortiler yapıyordu. Denizciler bu yeni silaha çabuk alışmışlardı: Vagonun üstünde gözcü olarak yerleştirilen biri, bir kurşun yediğinde durumu denizcilik terimleriyle bildirmişti: "Menzili buldular, efendim." Filoyu izleyen muhabirler ve ressamlar, Fisher'in trenini duyunca hemen oraya koştular. Bunların zırhlı tren haberleri ve resimleri Kaptan John Fisher'a genel İngiliz kamuoyunda ilk şöhretini sağladı.

Fisher'ın kıyıdaki görevinin nahoş bir yan etkisi oldu: Ağır bir dizanteri. Kitty'ye her dört saatte bir, sekiz ipeka hapı ve bir doz afyon almasına karşın 'hastalığın tarifi imkânsız' olduğunu yazdı. Önce İskenderiye, sonra Port Said ve daha sonra Süveyş Kanalı'nın ağzında demirleyen gemisinde kamarasından çıkmadı. Hastalık kötüleşti ve

ardından sıtma başladı. Inflexible, Malta'ya gitti, Fisher burada İngiltere'ye dönmesi için verilen izni kabul etmedi. Gemiyi terk ederse bu önemli komutanlığı kaybedeceğinden korkuyordu. Ayrıca yarım aylıkla hastalık izni alacak durumda değildi; bankada sadece 50 sterlini vardı ve özel bir gemiyle yurduna dönmek için bunun tümünü harcaması gerekecekti. Sonunda olaya Lord Northbrook karıştı, 'Amirallik'in başka bir Inflexible yapabileceğini, ama ikinci bir Fisher yaratamayacağını' söyleyerek Fisher'ın memlekete getirilmesini emretti. Fisher, Malta'da gemiye taşınırken bir doktorun "Cebelitarık'a kadar dayanamaz," dediğini duydu. Fisher daha sonraları, "Orada ve o anda yaşamaya karar verdim," diyecekti. Fisher, Chelsea'ye ailesinin yanına döndükten sonra aylarca evden çıkamadı.

Fisher'ın hastalığı büyük bir kaygı konusu oldu. Çok değer verdiği ve çerçeveleteceğini söylediği bir mektup HMS Inflexible'ın tüm mürettebatından geldi. "Efendimiz... sizin emrinizde hizmet görmekten gurur duyan bizler, bir an önce iyileşip aramıza dönmenizi istiyoruz... Size bu mektubu yazmak cüretini gösterdiğimiz için bizi bağışlayacağınızı umarız..." Daha yüksek kalemlerden çıkma başka mektuplar da vardı. Galler Prens ve Prenses'i bir adamları vasıtasıyla Bayan Fisher'a yazıp kocasının hastalığı konusunda bilgi istemişlerdi. Kraliçe, Riviera'da yemeğe gelip kendisini hayran bırakan genç kaptanın sağlığını sürekli soruyor, kendisini iyileştiğinde Osborne Sarayı'na çağırıyordu.

Donanmaya 'beş parasız, dostsuz ve umutsuz' giren Fisher, 1883 Ocak ayında Isle of Wight'a, iki hafta için Kraliçe'nin evine gitti. Evde kalan karısına, "Ben iyiyim," diye yazıyordu. "İki fincan çay, tereyağı ve ekmek ve yatak odamın yanında çok sevimli bir oturma odası ve rahat bir koltuk, her şey beni sağlığıma kavuşturmak için..." Fisher'ın eski Başkomutanı ve şimdi Lord Alcester olan Sir Beauchamp Seymour martta Osborne Sarayı'na davet edildi ve Fisher'a bir mektup yazıp giyim ve protokol konusunu sordu. Fisher, Amirale kendi ziyaretini anlattı. "...Kraliçe beklediğimden çok konuşuyor... Kimi zaman sessiz durup bir sonraki konuşma konusunu hazırlıyor, o zaman bence en iyisi sessiz durup kendisini beklemek... Kendisine tahmin ettiğimden daha çok 'Majesteleri' diyorlar. Prenses (Beatrice) yanında oturuyor ve oturacak en iyi yer de Prenses'in yanı, kendisi çok hoş ve konuşmaya yardımcı oluyor. Masadaki diğerleri çok daha alçak sesle konuşuyorlardı... İlk gördüğünüzde Kraliçe'nin elini öpmeniz gerekip gerekmediğini Ponsonby'ye sormanızı salık veririm. Benim de öyle yapmam gerekirdi, ama beni hiç uyarmamışlardı, onun için elini bana

uzatınca ne yapacağımı şaşırdım... Gündüzün tek başınıza kalıyorsunuz... Geceleri ışık isterseniz yanınıza kibrit alın, burada yok... Bütün odalarda ve koridorlarda küçük yağ lambaları yanıyor.... Akşam yemeği dokuzdan önce değil... kahvaltı 9:30'da ve öğle yemeği 2'de... Kraliçe madalya gibi şeylerin doğru takılması konusunda çok titiz."

Bir gece yemekte, Kraliçe'den epey uzakta oturan Fisher'in tarafından gürültülü bir kahkaha Kraliçe'nin kulağına kadar gelmişti. Hemen nedenini sordu. Fisher hiç duraksamadan anlattı: Lady Ely'ye gövdesine tüm odayı kaplayacak kadar kumaş sarılı olduğunu söylemişti. Kraliçe de güldü. Ondan sonra ölümüne kadar her yıl Fisher'ı, eğer İngiltere içindeyse, Osborne'a davet etti.

Fisher'ın sağlığı 1883 Nisanı'nda artık göreve dönebilecek kadar düzelmişti. Lord Northbrook bu kere kendisini ilk gidişinden tam yirmi bir yıl sonra komutan olarak Excellent'e gönderdi.

[Jacky Fisher'ın nekahatte olduğu bu kış boyunca Lord Northbrook, Fisher'in de davet edildiği bir parti verdi. Partide Bay Gladstone da vardı. Birinci Lord, Fisher'ı Başbakan'a götürüp, "Sizi 24 inçlik zırhı ve seksener tonluk dört topu olan en büyük savaş gemimiz Inflexible'a komuta etmiş olan Kaptan Fisher'la tanıştırmak istiyorum," dedi. Gladstone bir an Fisher'a baktıktan sonra ağır ağır, "Müthiş silahlar! Insan zihninin böyle bir sorumluluğu taşımasına gerçekten şaşıyorum," dedi. Fisher, "Efendim, sıradan insanların zihinleri böyle şeyleri hissetmezler," dedi. Bir tanık, yaşlı devlet adamının Kaptan Fisher'a bir daha bakıp hafifçe gülümsediğini söylemiştir.]

Fisher bundan sonra bir daha on beş yıl denize açılmayacaktı. Excellent'te sadece iki yıl kaldıysa da, bu kere donanmanın saldırıcı gücünün geliştirilmesi konusunda daha anlayışlı bir genç subaylar grubuyla karşılaştı. Gelecekte adları çok duyulacak ve deniz topçusunun isabetliliği konusunda kaygılı bu subaylardan ikisi Percy Scott ile John Jellicoe'ydu.

Fisher 1885 yazında Excellent'ten ayrıldıktan sonra donanma kendisine on beş ay kadar bir iş bulamadı. Onun enerjisine sahip bir insan için bu sıkıntılı anlar bir umutsuzluk dönemiydi. Ayrıca eski

hastalığı dizanteri hâlâ tekrarlıyordu. 1886 yazında bu devam eden hastalığını geçirmek için ünlü Bavyera kaplıcası Marienbad'a gitti. Denizden bin metre kadar yükseklikte çam ormanları arasında olan Marienbad'da tedavi edici Kreuzbrunnen kaynak suları vardı. Buraya gelenler sadece hastalıklılar değildi ve rejim de her zaman basit değildi. Yerel ırmaklardan, çiftliklerden ve bahçelerden alabalık, av kuşları ve şeftaliler konukların önüne çıkarılıyor, kimileri günlerini golfle, balık avlayarak veya ormanda avlanarak, geceleri müzik, kâğıt oyunu veya konuşarak vakit geçiriyorlardı. Galler Prensi, Marienbad'ı 1899'da keşfetmiş, ondan sonra da kaplıcanın küçük otelleri güzel kadınlar ve seçkin centilmenlerle dolmuştu. Avrupa'nın en ünlü yüzleri Promenade boyunca sabahları dolaşırlar, anarşist ve mücevher hırsızlarını kollayan dedektifler bunları sezdirmeden gözetlerdiler. Dedektifler arasında ellerinde kâğıtları ve kalemleriyle terziler, lacivert ceket, beyaz flanel pantolon ve yumuşak bir fötr şapkayla ağır ağır dolaşan Galler Prensi'ni çizerlerdi. O mevsim sona ermeden Avrupa'nın her tarafındaki modaya düşkün beyler terzilerin görüp kopya ettiklerini giyerlerdi.

Moda Marienbad'ın çekiciliğini arttırmaktaysa da, çoğu insan sağlıkları için gelmekteydiler. Fisher'ın deneyimini anlatışı tipiktir: "Doktorlar beni tedavi edemeyince, vals partönerlerimden biri Bohemya'da Marienbad'a gitmem için yalvardı. Gittim ve üç haftada sağlığıma kavuştum... bu bir mucizeydi ve bir daha hastalığım hiç tekrarlamadı." Fisher bundan sonra fırsat buldukça yazın birkaç haftasını 'sevgili Marienbad'ında' geçirdi. Oraya genelde yalnız giderse de, en azından bir kere kızı Dorothy ile gitmiştir. Londra'dan 1300 kilometre uzaktaydı Marienbad; Manş Kanalı'nı geçip Calais'ye çıkar, trenle Köln, Mainz ve Nürnberg'den geçip Avusturya-Macaristan sınırına ve Marienbad'a varırdı. Orada Prens ve maiyetinin kaldığı ünlü Hotel Weimar'ın yanındaki küçük Zum Grünen Kreuz otelinde kalırdı. Parası azdı ve çok dikkatle harcardı: "On peniye kahvaltı, bir şiline öğle yemeği ve on sekiz peniye akşam yemeği yerdim... yatak üç buçuk peniydi... Bir keresinde üç haftalık tedavi için tüm masraflar ve tren yolculuğu dahil yirmi beş sterlin harcadım."

Fisher, Marienbad'da rastladığı farklı kesitten erkek ve kadınlarla da mutluydu. "Bu güzel yerde her gün mutluluk, hem de bugünkü gibi yağmur yağıyor olsa bile," diye yazıyordu. Orada pek çok seçkin İngilize rastlıyordu: Yargıçlar, generaller, elçiler ve işadamları. "Bir yandan suyunu içerken sabah ve akşam iki saat birkaç yüz metrelik Promenade'da yürüyüşle kısıtlıysan, insanları tanımamak elinde

değil... En iyi Campbell-Bannerman'ı tanıyorum sanırım. Konuşmak için çok hoş biri. Ben politikayla ilgilenmem. Ama onun Boerler'e Özgürlük vermesine hayrandım. Yaşamış olsaydı hiç kuşkusuz aynı şeyi İrlanda için de yapardı."

Fisher 1895'te Marienbad'dan İsviçre'ye gitti. Zermatt'ın tepesindeki Gorner Grat'a çıktı, 'bir papatya gibi taze' olarak 3000 metreye vardı; ama sadece bir saat sonra inmek zorunda kaldı, çünkü "Güneş o kadar yakıcıydı ki... yüzlerimiz ve boyunlarımız korkunç yandı." Bir arkadaşının 'dağcılık değil, koca avcılığı' yaptıklarını söylediği iki uzun boylu kadının davranışlarını eğlenerek seyretmişti. Fisher Cenevre'ye vardığında yanan yüzü sancımaya başlamış, bütün keyfi kaçmıştı. Cenevre'yi 'aşırı değer verilmiş... çok ikinci sınıf bir yer' ve Mont Blanc'i 'sahtekârlık' olarak bulmuştu. Diğer turistlere karşı duygularını hiç sakınmıyordu: "Amerikalılar ortalığı basmışlar... o kadar nahoş ve iç bulandırıcı bir durum ki... bir daha hiç gelmeyeceğim... Yabancılar onları İngilizlerden ayırt edemiyorlar, Avrupa'da bu kadar sevilmememize hiç şaşmamak gerekir." Paris'te de çok fazla Amerikalı vardı: "Amerikalılar her yeri o kadar doldurmuşlar ki, içim bulandı. Kadını da erkeği de adi vahşiler."

*[*Fisher'ın Amerikalılara karşı düşmanlığı on yıl sürdü. 1901'de Akdeniz Filosu Başkomutanı olduğunda Kayzer'in "Dünya Slavlardan ve Yankilerden korkmalıdır," sözünü onaylayarak tekrarlamıştı. Fisher başka bir kaynağa atif yaparak da şöyle diyordu: "Yankiler bize karşıdırlar. Birleşik Devletler'in nüfusunun sadece 1/4'ü yerli diyebileceğiniz insanlardır; diğerleri Almanlar, Irlandalılar, İtalyanlar ve dünyanın süprüntüleridir ve hepsi de İngilizlerden zehirmiş gibi nefret ederler."

Jacky Fisher'ın özellikle denizcilik alanı dışındaki tüm fikirleri gibi bu görüşleri de ani değişikliklere tabiydi. Fisher'ın tek oğlu, 1906 yılında Philadelphia'lı zengin bir ailenin kızıyla evlendi. Fisher Amerika'ya gitti ve gördüğü her şeye âşık oldu. İngiltere'deki bir arkadaşına oğlunun kayınbabasının sadece kendi işinin çalışanlarıyla dolu, kırk katlı bir binada oturduğunu yazdı. Yaklaşık yetmiş milyonerle bir yemeğe katılmış... ve onlara Amerikan kartalını yumurtlayanın esaslı bir tavuk olduğunu' söylemişti. 'Hepsi ayağa kalktılar ve çılgınlar gibi alkışladılar.' Fikirleri Joseph Chamberlain'inkilerden fazla farklı değildi: "Dilleri İngilizce, edebiyatları İngiliz, gelenekleri İngiliz ve kendileri bilincinde değillerse de, emelleri de İngiliz. Bu dev, İngilizce

konuşan insanlar Federasyonunu sömüremezsek aptalız demektir!"]

Fisher 1886 Kasımı'nda, artık tamamen iyileşmiş olarak Deniz Askeri Gereçler Dairesi başkanı oldu ve beş yıl bu görevde kaldı. Görevi bütün İngiliz savaş gemilerindeki top, torpido ve cephanenin tasarımı ve üretimiydi. En büyük başarısı, kolay doldurulabilen ve her yedi saniyede bir ateş edebilen ve böylece İngiliz savaş filosuna Bizerte'deki üslerinden Akdeniz'de ve Brest'teki üslerinden Atlantik'te saldırabilecek olan hızlı Fransız torpido botları tehdidine karşı koyabileceklerdi.

Fisher'ın işini güçleştiren bir şey, Bahriye Bakanlığı'ndan Kırım Savaşı sırasında Harbiye Bakanlığı'na geçen deniz topu ve cephane üretiminin 1886'da hâlâ geri verilmemiş olmasıydı. Denizcilik ihtiyaçlarını pek az bilen ve ilgilenen ordu, yeni gemilerin silahlandırılmasındaki gecikmelerden ve Bahriye Bakanlığı'nı mevcut olan cephane konusunda aydınlatmamaktan sorumluydu. Bu mantıksız düzenleme karşısında çaresiz kalan Fisher, Bahriye Bakanı Lord George Hamilton'un tüm desteğini arkasına alarak bununla savaştı. Ancak askerler iyi mevzilenmişlerdi ve donanmanın gemilerinin tasarımında kontrolü ele geçirmeleri ancak yirmi yıl sonra Jacky Fisher'in Bahriye Bakanlığı sırasında olacaktı.

Fisher 1890'da Tümamiralliğe terfi etti ve 1891 Mayısı'ndan 1892 Şubatı'na kadar kısa bir süre Portsmouth Tersanesi Müfettişi oldu. Verimlilik için isteğinde amansız, gecikmelere karşı sabırsızdı. Onun döneminde tersanedeki en önemli iş, Sir George White tarafından çizilen ve dört, 13.5 inç ve on, 6 inçlik topla, silahlı 14.500 tonluk yeni savaş gemisi sınıfının yedi gemisinin ilki olan Royal Sovereign'in yapımıydı. Fisher bir gemi yapımının üç buçuk, hatta bazılarının yedi yıl sürmesine çok kızıyordu. Kendisinin tersaneye gelişinden yirmi ay önce kızağa konmuş olan Royal Sovereign'in hâlâ yarısının tamamlanmamış olmasına özellikle kızıyordu. Fisher'ın çözümü işçileri diğer gemilerden çekip 'arı kovanı gibi' en önemli geminin üzerinde çalıştırmak oldu. Sürekli olarak kızakta bulunuyor, işçilerin adlarını öğreniyor, onları şevke getiriyor, pohpohluyordu. Sonuçta Royal Sovereign, Fisher'ın gelişinden on iki ay sonra bitirilmiş ve denize açılmıştı; gövdesinin kızağa konulmasından denize açılmasına kadar toplam otuz iki ay geçmişti ve bu da o gün için bir rekordu. Fisher'in tersanesine onarım için gelen gemilere karşı yaklaşımı da bundan farksızdı. Bir kere bir tek top namlusuna ihtiyacı olan bir zırhlı gelmişti ve bu normalde iki gün süren bir işti. Fisher sabah top

güvertesine kendisine bir iskemle getirtti ve iş bitene kadar orada oturacağını bildirdi. Öğle üzeri bir masa hazırlandı ve yemeğini orada yedi. Yeni top dört saatte monte edilmişti.

Fisher 1892 Mayısı'nda Amirallik Dairesi'ne dönerek beş buçuk yıllık Üçüncü Deniz Lordu görevine başladı; görevi donanmanın tüm gemilerini tasarlamak, inşa etmek, donatmak ve onarmaktı. Bir kere daha hayal gücü ve yenilik galebe çalacaktı. Fisher'ın liderliğinde İngiliz savaş gemilerine su tüpü kazanı uygulaması başlatıldı. Geleneksel olarak kazanların ısısı borular içinde büyük su kazanlarından geçirilince ve böylece suyun ısısı arttırılıp buhar elde edilirdi. Fisher bu süreci tersine çevirdi, borular içindeki su doğruca kazanlardan geçirilerek buhar hem daha çabuk, hem daha az kömür harcayarak sağlandı. Fisher donanmaya büyük gemileri perdeleyecek, Fransızların giderek artan torpido botlarıyla başa çıkacak yeni bir küçük ve hızlı gemiler sınıfı başlattı. Bu teknelere 'destroyer' (imha edici) adını Fisher verdi; bununla, Fransız torpido botlarının 'imha edilmesini' kastediyordu.

Fisher bu yıllar içinde şövalye rütbesi aldı (1894) ve Tümamiralliğe terfi etti (1896). 1897 Ağustosu'nda son on beş yıldır ilk kez denize döndü; bu kere Kuzey Atlantik ve Batı Hint Adaları Başkomutanıydı. Sadece bir zırhlısı (hafif ve hızlı Renown sancak gemisi) ve beş kruvazörü vardı; ancak Fisher sanki savaş ufuktaymış gibi telaşla işe başladı. Bu sakin, neredeyse uykulu istasyon bir anda hızlı bir çalışmaya sahne oldu. Bir subay şöyle hatırlıyor: "Jacky ile yarım iş diye bir şey olamazdı. Her şeyde birinci olmak zorundaydın yoksa hapı yutmuştun. Bir keresinde torpido ağlarını çekerken yenildik. Sonuç: Zamanı kısaltana kadar birkaç gün izinsiz kaldık... bir daha da yenilmedik... Jacky 'Tam Yol'dan başka bir şeyle tatmin olmazdı."

Fisher gemide korku uyandırırdı. "Bir kaplanınkini andıran müthiş bir yüzü ve çenesi vardı ve bir panter gibi yürürdü. Güverte titrer ve güverteyle birlikte herkes titrerdi. O güverteye çıkarken herkes birbirine, 'Dikkat, Jack geliyor,' derlerdi. O zaman büyük insan geçip gidene kadar herkes hazırolda dururdu." Yeterli olmayan subaylar rezil olmuş olarak geri gönderilirdi. "Diğer yandan, başımız dertte olduğunda ya da gençlerden biri hastalandığında hatırımızı ilk soran onunla Lady Fisher olurdu." Halifax ve Bermuda'dayken Fisher düzenli olarak subay adaylarını hafta sonu için evine çağırırdı. Orada ast rütbeli subaylarına ve subay adaylarına fikirlerini sorar, onların

serbestçe konuşmalarını isterdi. Dayandıkları savlar güçlü olduğu takdirde kendisine karşı çıkmalarına kızmazdı.

1898'de Faşoda krizi Fransa ile bir savaş çıkartacak gibi olduğunda Fisher büyük savaş planları hazırladı. Renown'u Akdeniz'e gönderip filoyu destekleyecek, kendisi de kruvazörleriyle Fransız Bati Hint Adaları'nı işgal edecekti. Şeytan Adası'na saldırıp 1894'teki yargılanmasında Fransız ordusu ile Fransız toplumunu karşı karşıya getiren ünlü Yüzbaşı Alfred Dreyfus'u kurtaracaktı. Fisher, Dreyfus'u Atlantik'in öte yanına taşıyıp Fransız kıyılarına çıkartmayı düşünüyordu, böylece kendine göre, Yüzbaşı'nın ortaya çıkması Fransız ordusunun subayları arasına ikilik sokacaktı. Fransızlar Faşoda'da gerilediklerinde Fisher üzüldü. "İnsan savaş istememeli sanırım," dedi. "Ama şimdi tam iyi bir iş becerecekken bu olasılığın sona ermesi yazık oldu."

Fisher Kuzey Amerika ve Batı Hint Adaları komutanlığında mutlu değildi; görevinin on sekiz ay önce sona ereceğini ve Birinci La Haye Barış Konferansı'nda İngiliz donanma heyetinde bulunacağını öğrendiğinde de sevinmedi. Fisher'ı, onun deniz topu üretiminde Harbiye Bakanlığı ile mücadelesinde ne kadar etkili olduğunu hatırlayan Lord Salisbury bizzat seçmişti. (Lord Salisbury, Fisher'in baş askeri düşmanının Salisbury'nin kendi kayınbiraderi Albay Alderson olduğunu da çok iyi hatırlıyordu). Salisbury, Fisher'ın barış konferansında aynı şevkle mücadele etmesini bekliyordu. "Öyle yaptım, ama barış için değil," diyecekti Fisher. Fisher'ın deniz görevinden erkenden alınmasına duyduğu kırgınlık, barış konferansı sona erince, Akdeniz Filosu'nun kendisine verileceğinin söylenmesiyle yatıştırılmıştı.

Birinci La Haye Konferansı genç Çar II. Nikola adına Rus Dışişleri Bakanı Kont Mihail Nikolayeviç Muraviev'in teklifi üzerine toplanmıştı. Rus teklifine göre, silahların kısıtlanması, savaş dehşetlerinin hafifletilme kuralları ve uluslararası anlaşmazlıklarda arabuluculuk edecek sürekli bir mekanizma kurulabildiği takdirde insanlık bundan büyük yarar görecekti. Pek çok kişi bu teklife karşı çıkmıştı. Kral Edward, Lady Warvick'e şöyle demişti: "Bu duyduğum en saçma şey. Fransa buna asla razı olamaz. Biz de razı olmayız." Kral ile yeğeni bir kere olsun fikir birliğindeydiler. Kayzer, kuzeni Nicky'ye (Nikola) hoşnutsuzluğunu şöyle belirtiyordu: "Ordusunun komutanı olan bir hükümdarın yüzlerce yıllık tarihle kutsallaşmış alaylarını

dağıttığını... ve kentlerini Anarşistlere ve Demokrasiye terk ettiğini düşün hele." Harbiye Bakanlığı'nın görüşü Bakan Edward Goschen'in, Donanma Bütçesi'ni Avam Kamarası'na sunuşuyla açıklanıyordu: "Savaşın sadece saçma bir olasılık olduğunu düşünüyorsanız, güç sahibi olmadan barışı elde edebileceğinizi sanıyorsanız, silahlı bir Avrupa'nın tatlı mantıklılığına inanıyorsanız, o zaman bu tahminlerin suç olduğunu kabul ederim."

Bütün kuşkulara karşın, yirmi iki devlet katılmayı reddederek Çar'ı kırmayı göze alamayacaklarından, Mayıs'ın ortalarından 1899 Temmuzu sonuna kadar devam eden konferansa temsilci gönderdi. İngiliz heyetinin başkanı, İngiltere'nin Birleşik Devletler Büyükelçisi Sir Julian Pauncefote, Kabine'den kesin talimat almıştı: Büyük Britanya'nın denizdeki üstünlüğü korunmalıydı; İki Devlet Standardı'nı tehdit edecek bir deniz silahları kısıtlanması kabul edilemezdi. Deniz Lordları, ordu ve kabine, yeni silahlar ve patlayıcılar üzerinde kısıtlamaya karşı çıkıyorlardı. Fisher'ın heyetteki varlığı konferanstan kötü bir sonuç çıkmamasını sağlamak içindi. Ardında kırk beş yıllık deniz hizmeti ve önünde İngiltere'nin en büyük filosunun komutanlığı olan renkli Amiral, İngiltere'nin deniz gücünün sembolü ve hatırlatıcısıydi. Fisher da silahların kısıtlanması konusunda ne düşündüğünü saklamıyordu. Kendisini dinleyen herkese açıkça hiçbir yabancının İngiliz Donanması'nın hareket serbestisini, gücünü ve boyutlarını kısıtlama gücüne sahip olmadığını söylüyordu. Konferans başlamadan bir gazetecinin imza defterine şöyle yazmıştı: "İngiliz Donanması'nın üstünlüğü dünya barışı için en iyi güvencedir."

Fisher şahıs olarak 'La Haye'in en neşeli, en akıllı delegesi' olarak nitelenmişti. Konferansın ilk akşamı İngiltere elçiliğindeki bir partide o zaman elli dokuz yaşında olan Fisher, 'balo salonundaki herkesten çok' dans etmişti. "Zarafeti, konuşmalarının canlılığı ve gerçek dürüstlüğü' ile herkesi etkilemişti. Fisher, Scheveningen'de deniz kıyısında bir otelde kaldı. Karısına, "Ortalıkta hep bir hareket var... sabah, öğle ve akşam yemeklerinde bando çalıyor, sürekli olarak kocaman sandıklar geliyor ve kapıcı vahşi bir hayvan gibi oradan oraya koşuşturuyor," diye yazıyordu. Boş bir gününde ziyaret ettiği Amsterdam'ı iğrenç ve pis kokulu' bulmuş, 'pis kokan bir kanal üzerinde berbat bir çukurda' yemek yemiş ve hoşlandığı tek Hollanda tablosu olan Rembrandt'ın 'Gece Nöbeti'ni görmeye gitmiş, 17. yüzyıl İngiliz-Hollanda savaşlarında ünlü Amiral Michiel de Ruyter tarafından ele geçirilen İngiliz deniz sancaklarına esefle bakmıştı.

Fisher toplantılarda fazla bir şey söylemiyorsa da, koridorlarda dolaşıp gayriresmi olarak konuştuğunda ağırlığını hissettiriyordu. Dansa düşkün adam burada asık yüzlü savaşçı amirale dönüşüyordu. Beyaz silindir şapka, kuyruklu ceket ve gri eldiven giymesine karşın Renown'daki gibi ormanda dolaşan bir panter izlenimi yaratıyordu. Güçlü, çoğunlukla abartılı bir dille savaşın, silahların kısıtlanmasıyla değil, savaşı akla bile getirilemeyecek kadar korkunç yapmakla önlenebileceğine olan inancını anlatıyordu. "Savaşın insanlaştırılması mı? Cehennemi insanlaştırmaktan söz edin daha iyi!... Savaşın ruhu şiddettir! Savaşta ılımlılık budalalıktır!... Ben savaş yanlısı değilim, barıştan yanayım. O yüzden çok güçlü bir Donanma istiyorum... Ani bir savaşa hazır olduğunuzu yurtta ve dışarda anlatırsanız... ve düşmana ilk darbeyi sizin indireceğinize, düştüğü zaman kendisini tekmeleyeceğinize, (aldığınız takdirde) tutsaklarını yağda kızartacağınıza... kadınları ve çocuklarına işkence edeceğinize inandırırsanız, o zaman insanlar sizden uzakta duracaklardır." Fisher düşman limanlarına giden tarafsız gemilere bağışıklık tanınması fikriyle de alay ediyordu. Bir sabah kiliseden çıktığında bir İngiliz gazetecisine şöyle dedi: "Bak, ben La Haye'den ayrılınca gidip Akdeniz Filosu'nun komutanlığını alacağım. Savaşın çıktığını ve ertesi günü yeni bir Trafalgar savaşı yapmamın beklendiğini düşün. Bazı tarafsız gemiler... (kömür yüklü şilepler) bizim yanımızdan geçip düşman sularına girmeye çalışsınlar. Eğer düşman kömürü alıp indirirse önümüzdeki savaşta çok şey değişecektir. Sen bana bu şilepleri ele geçirmemem gerektiğini söylüyorsun. Ben de sana ne senin, ne de yeryüzünde bir başka gücün beni onları yakalamaktan ya da denizin dibine göndermekten alıkoyamayacağını söylüyorum; eğer kömürün düşman eline geçmesini önleyecek başka yolum yoksa. Çünkü ertesi gün İmparatorluğu kurtaracak ya da yıkacak bir savaş yapmak zorundayım. Savaşı kazanırsam tarafsız kömür şilepleri hakkındaki itirazlara kulak asmayacak kadar büyük bir insan olacağım. Eğer kaybedersem, o zaman gemimle birlikte dibe batacağım ve itirazlar beni daha bile az etkileyecek." Fisher'in bu sertliği, özellikle Alman askeri ve deniz delegeleri olan Albay von Schwarzkopf ile Kaptan Siegel'i etkilemişti. Siegel, Berlin'e gönderdiği bir raporda İngiliz deniz gücünün, her türlü gösterişten ve süsten uzak, kesin bir özetini vermişti:

1. İngiltere dünyadaki yerinin, gücünün ve refahının donanmaya bağlı olduğu sabit inancındadır...

2. Donanma şu anda bütün isteklere eşit bir duruma varmıştır.

Bütün devletler topluluğunu tek başına yenebilece ğine inanmaktadır...

3. İngiltere 'Güçlülük Haklılıktır' ilkesine uygun olarak Donanmasının sahip olduğu savaş aracını tüm kurnazlığı ve acımasızlığıyla kullanmaya kararlıdır.

Cenevre Anlaşması'nın kurallarının deniz savaşlarını da kapsaması üzerindeki tartışma sona erdiğinde Sir Julian Pauncefote, Londra'ya şu raporu gönderdi: "Sir John Fisher'ın enerjik tutumu ve israrlı çabalarıyla... savaşan tarafları kısıtlayacak ya da serbest hareketlerini önleyecek tüm maddeler ortadan kaldırılmıştır."

Konferans, sonunda Çar'ın isteğini reddetti ve silahların genel sınırlanmasını kabul etmedi. Sadece özellikle zararlı üç savaş yöntemini yasakladı: 'Dumdum' kurşunları, zehirli gaz ve balonlardan patlayıcı atılması. Kayzer'in şiddetli muhalefetine karşın konferans sürekli bir arabuluculuk komitesi kurulmasını kabul etti; bu, La Haye'de bulunacak Milletlerarası Adalet Divanı olacaktı. Fisher, Akdeniz Filosu komutanlığını aldı ve barış konferansının sona ermesinden üç ay sonra Britanya, Güney Afrika'da Boer'lerle savaşa girdi.

'Ut Veniant Omnes'

Kraliyet Donanması'nın ön saf savaş gemilerinden biri HMS Renown olmamıştı. 1893'te kızağa konulup 1897'de donanmaya katılan gemi, sömürge savaşları ve yabancı istasyonlar için özel olarak yapılan üç 'hafif zırhlı'dan biriydi. On inçlik topları Avrupa zırhlılarıyla boy ölçüşmeye yetersizse de, uzak sularda Avrupa kruvazörlerini ve barbarların gemilerini batırabilirdi. Fisher, Renown'ı böyle uzak istasyonlardan birinde, Kuzey Amerika'da bulmuş ve âşık olmuştu. Renown onun, oradaki sancak gemisiydi ve Fisher onun siluetinden, tik ağacından yapılmış geniş güvertelerinden, yüksek hızından (on sekiz mil) ve denize yatkınlığından, kaptanından, subay ve denizcilerinden hoşlanıyordu. Böylece, İngiltere'nin en büyük savaş filosunun Başkomutanlığına getirilince, sancak gemisi olarak, Akdeniz'e, İngiltere'nin belli başlı zırhlılarından birini değil de, HMS Renown'ı aldı.

Bu alışılmamış bir hareketti ve diller susmak bilmiyordu. Deniz İstihbaratı Müdür Yardımcısı Battenberg Prensi Louis bir arkadaşına şöyle diyordu: "Renown... sancak gemisi olmamalıdır; hatta onun Çin'de olması gerekir. Biz Akdeniz'de en iyisini ve en büyüğünü isteriz; Fisher 'yatından' ayrılmak istemeyecektir ama bu yanlış bir şeydir." Eski bir denizci olan Galler Prensi George, Fisher'ın gemilerin kişilikleri olduğu duygusunu paylaşıyor ve Amiral'i destekliyordu: "Geminin gördüğüm en güzel gemilerden biri olduğunu söylemeliyim. 13 mille giderken bile hiçbir titreşim yok."

Ayaklar altında titremeyen ve göze güzel görünen Renown, Cebelitarık'tan geçerek Akdeniz'in mavi sularına girdi. 1899 Eylülü'nün başlarıydı. Bundan sonraki üç yıl boyunca bu eski denizde İngiltere'nin etkinliğinin başlıca aracı olan filo buradan kumanda edilecekti. Akdeniz'de etkinlik İngiltere için 18. yüzyıl başlarından beri bu kadar önemli olmamıştı. Fisher da, Mahan'ın herhangi bir Avrupa savaşında denizlere hükmetmenin İngiltere'nin güvenliği ve Akdeniz'in kontrolü demek olduğu kuramını kabul etmekteydi. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından bu yana İngiltere'nin ithalatının dörtte birinden fazlası ve ihracatının yüzde otuzu ya Akdeniz havzasından gidip gelmiş ya da kanaldan geçmişti. İmparatorluğun candamarı olan Hindistan ve Çin yolu, Akdeniz'den

geçiyordu. Bu candamarını koruyan donanma Cebelitarık ve Malta üslerinden beslenmekteydi.

Paris'in görüşü ise farklıydı. İngilizlerin, Akdeniz'deki çıkarları batı-doğu doğrultusundaydı: Cebelitarık-Malta-Süveyş.

Fransa'nınki ise kuzey-güney eksenindeydi: Fransa'da Marsilya ve Toulon ile geniş Kuzey Afrika imparatorluğunun kapıları olan Cezayir ve Tunus arasında. Fransız Amiralliği 1888'den sonra en güçlü savaş gemilerini Brest ve Cherbourg'dan Toulon'a kaydırmıştı. Buna dikkat eden İngiliz Amiralliği de aynı yolu izledi. Akdeniz'deki İngiliz amirallerinin Ruslar konusunda da kaygılanmaları gerekiyordu. İngilizlerin yüzyıl boyunca politikaları, Rusların, Boğazlardaki baskısına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek olmuştu. Bu desteğin aracı da İngiliz Akdeniz Filosu'ydu. 1894'ten ve Fransız-Rus İttifakı'nın imzalanmasından sonra Fransız ve Rus filolarının birleşerek İngiliz Donanması'nı iç denizden sürüp atma şansı her zaman vardı.

Fisher'in 1899-1902 arasındaki komutanlığı sırasında İngiltere'ye yönelik tehdit daha bir aciliyet kazandı. Küçük Boer devletlerine karşi güç ve küçük düşürücü savaş, İngiliz ordusunun büyük bir kısmını İngiltere'den ayırmış ve donanmanın asker ve malzemeyi yedi bin mil öteye taşıma gerekliliği ve deniz haberleşmesini sağlamak zorunda olması deniz kuvvetlerini zora sokmuştu. Askeri açıdan yayılmış olan İngiltere, diplomatik olarak da tecrit edilmişti. Avrupa'da bazı çevrelerde mağrur ve tahammül edilemez İngilizlerle hesap görme zamanının geldiği hakkında konuşmalar başlamıştı. Bu unsurlar da göze alındığında, Fisher'ın görev süresinde İmparatorluğun güvenliğinin büyük bir ölçüde Akdeniz Filosu'nun savaşa hazır olmasına bağlı olduğu belliydi. Fisher'ın görevi, İngiltere ile savaşın ve Akdeniz Filosu ile çatışmanın pek iyi bir seçenek olmadığını gözler önüne sermekti. Fisher deniz gücünün, İngiltere ile başlıca olası düşmanı Fransa için önemlerindeki büyük farkı görüyordu: "Fransız Filosu denizin dibine gönderilse bile... Fransa yine birinci sınıf bir devlet olarak kalacaktır. Onun durumu... kara ordusuna bağlıdır... Fransa ikmal için denize bağımlı değildir... Diğer yandan, İngiliz Filosu'nun başına gelecek bir felaket, İngiliz gücü için öldürücü olacaktır... Deniz Savaşı'nda başarısızlık, Britanya İmparatorluğu'nun yıkılması demektir... Süvari ve topçuyu birkaç ayda yerine koyabilirsiniz, ama bakkala gidip de yeni zırhlılar, kruvazörler ve destroyerler alamazsınız."

Emrindeki güce bu kadar şey bağlıyken Fisher bir sürprizle karşılaşmamaya kararlıydı. Taktikleri ilk darbeyi kendisinin vurmasına yönelikti. Subaylarına şöyle diyordu: "Savaşta başarı, belirli bir yere en kısa zamanda çok büyük bir gücü toplayabilmeye dayanır. Burada sınırlarımız düşmanın kıyılarıdır ve savaş ilan edildikten beş dakika sonra orada olmalıyız." (Daha sonraları bunu 'savaş ilan edilmeden beş dakika önce'ye çevirmiştir.)

Ancak ne yazık ki, Fisher'ın devraldığı büyük İngiliz Akdeniz Filosu bir deniz yıldırımı olma rolüne hiç hazırlıklı değildi. Fisher filoyu bu uykusundan uyandırmaya kararlı olarak geldi. İşe komutasındaki gemileri tek tek teftiş etmekle başladı. Filikasının tekneye yanaşıp Amiral'in güverteye ayak basmasıyla söz konusu gemi, yağdırılan emirler, koşuşan insanlar, şakırdayan makinelerle bir kargaşa içine girerdi. Empress of India zırhlısı komutanı Sir Reginald Bacon, "Fisher gemiden ayrıldığında gemi, üst güvertesi bir ip ve süprüntü kalıntısıyla tam bir yıkım içinde olurdu," diye yazıyor. Ancak Amiral'in gözleri her şeyi ve herkesi izlemiş olurdu. Bir destroyerde köprüde altın harflerle yazılı 'UT VENIANT OMNES' tabelasını görünce, "Bu ne demektir?" diye sordu. Genç bir yüzbaşı "Hepsi gelsinler bakalım,' yazıyor" dedi. Fisher bundan çok memnun oldu ve bu hikâyeyi aylarca konuşmalarında ve mektuplarında anlattı. Ancak darbe bir gülümseme kadar ani olabilirdi: Bacon şunları anlatıyor: "Gemilerden birinin komutanı bu yanardağ gibi teftişe karşılık veremeyince hemen aynı akşam görevinden alınıp memlekete geri gönderildi, eşyaları bile arkasından bir başka gemiyle gitmişti... Başka bir teftişte bir destroyere komuta eden bir yüzbaşı, gemisinin ayrıntıları konusunda büyük bir bilgisizlik gösterdi; hemen ertesi gün Çin'e doğru yola çıktı." Fisher beceriksizlik ve verimsizlik karşısında acımasızdı; bir insanın meslek yaşantısını yıkıyor olması umurunda bile değildi. Böyle gönderilen bir subaya, "Karın ve çocukların için üzülüyorum, ama savaşta olsaydık seni kurşuna dizdiririm," demişti.

Fisher, Malta'nın Amirallik Evi'nde deniz stratejisi, filo taktikleri, geminin savaşa hazırlanması, topçuluk ve torpillerin kullanımı hakkında bir dizi konferansa başladı; sadece gemi kaptanları değil, bütün filo subayları davet edilmişti. Dinleyicileri kırk derece sıcakta kan ter içinde onun karşısında oturdukları bu saatleri hiç unutmamışlardır. Ateşli dili, pırıl pırıl zekâsı ve denizcilik bürokrasi ve geleneklerine ustaca laf atmalarıyla dinleyicilerini güldürür ve

alkışlarını alırdı.

Fisher konferanslarında üstün bilginin ardına sığınmaz, öyle çok yükseklerdeymiş gibi tavırlara bürünmezdi. Pek çok konuda bilgiye ihtiyacı olduğunu söyler, bütün subaylardan, olağandışı da olsa, fikir ve öneri beklerdi. Filoyu torpido botların saldırısına karşı koruma konusundaki fikirlere özellikle açık olduğunu söylerdi. La Haye'de Alman denizcilik temsilcileri Alman torpido botları tarafından mutlaka batırılacakları için İngiliz savaş gemilerinin hiçbir işe yaramayacaklarını söylemişlerdi. Subaylarına sadece dokuz saat uzaklıktaki Bizerte'de üslenmiş olan yirmi iki Fransız torpido botu konusunda kaygılı olmalarını hatırlatırdı.

Fisher'ın enerjisi sınırsız gibiydi. Geceleri başucunda kâğıt kalem bulundurur ve sabah beşte kalkıp gece aldığı notları yürürlüğe koyardı. Fisher herhangi bir oyun oynamazdı, ama filo limandayken her gün egzersiz yapar, Amirallik binasının önünde yürüyüş yaparak aşağıda Büyük Liman'da demirlemiş gemilerine bakardı. (Bir keresinde açıkladığına göre, yürüyüş yapmaktan çok aynı yerde gidip gelmeyi tercih eder, ve kafasını meşgul eden şeyden ayırmadan adımini atabilmesi için basacak düz taşları seçerdi.) Kendisi günlük yürümesini yaparken isteyen yanına yaklaşabilirdi ve Başkomutanı, yanında küçük rütbeli bir subayla bir taktik ya da teknoloji konusunu görüşürken yürüdüğünü görmek hiç de olağanüstü bir şey değildi.

Fisher seyrüsefer ve savaş düzenleri konusunda yazılar için yarışmalar düzenleyip kupalar verirdi. Amirallik Evi'nin alt katındaki büyük bir odaya büyük bir masa ve bunun üzerine filonun gemilerini temsil eden çeşitli boylarda tahta bloklar yerleştirilmişti. Subayların buraya istedikleri saatte gelip taktik ve savaş oyunları düzenlemeleri teşvik edilirdi. Genç bir teğmen, filoyu torpido bot saldırısına karşı korumak için dikkatle hazırlanmış bir plan getirince Fisher kaptanlarına bu taktikleri ertesi hafta denizde uygulamalarını emretmişti.

Kıdemli kaptanlar yerine teğmenler ve yüzbaşılarla uğraşmak ve yeni fikirlere kapıyı açmak için filoya şaşırtıcı mesajlar gönderiyordu. Fisher'ın bu davranışının geçmişte örneği yoktu: Bazıları bunu utanç verici buluyorlardı. O güne kadar amiraller kimseye fikir danışmamışlardı; en fazlası, biri sözlerini başıyla onaylaması için bir sancak gemisi kaptanına bakmıştı. Fisher'ın kıdemi önemsemeyen ve

geleneksel yolları benimseyen kıdemli subayların fikirlerine ve duygularına önem vermeyen bu davranışı, bu yaşlı insanlar için ürkütücüydü. Bacon şöyle diyor: "Başkomutana yararlı olabilecek beyinlerin ille de en kıdemli subayların kafalarında olmadığı ortaya çıkmıştı." Yaşlı subaylar şikâyete başladıklarında atılan şiddetli düşmanlık tohumları Kraliyet Donanması'nı ilerde bölecekti. Önemli olan Fisher'ın ne yaptığı değil, bunu nasıl yaptığıydı. Fisher'ın döneminde Akdeniz Filosu'nda olan ve sonra Filo Amirali ve Bahriye Bakanı olan Lord Chatfield iki tarafı da görmeye çalışarak şöyle yazıyor: "Fisher'ın genç subaylara danışma uygulaması kendi başına iyi bir şeydi. Ama ne yazık ki, onlarla amirleri konusunda küçültücü bir ifadeyle konuşuyordu. Deniz kuvvetlerini sarsan düşmanlıklara ve şiddetli eleştirilere yol açan şey, onun acımasız karakteri ve incelikle davranmaya karşı oluşuydu... Fisher'ın büyüklüğü o zaman anlaşılmamıştı. Ondan nefret eden çok kişi vardı ve o da bazılarından nefret ederdi. Onun yönetim metodu, acımasızca ve vicdansızca zorlamaktı. Fisher bu politikasından gurur duyar, bununla ve muhaliflerinden nefretiyle övünürdü."

Fisher'ın genç taraftarlarına esin kaynağı olan şey de, onun verimlilik için bu yılmak bilmeyen acımasız araştırması ve beceriksizleri insafsızca kovalamasıydı. Bacon şöyle hatırlıyor: "Genç subaylar arasındaki bu yeni ateşliliği ve rahatlama duygusunu abartmak mümkün değildir. Onlar, barış fikir ve oyunlarının yerlerini bir savaş olduğunda hazırlıklı olmaya bıraktığı günün, en sonunda geldiğine inanıyorlardı. Fisher'ın 'Donanmanın etkinliği ve savaşa anında hazır olması' düsturu bu reformcular arasında parola olmuştu. Onların bu dönemdeki iddiaları Fisher'ın komutanlık yıllarında Akdeniz Filosu'nda yapılan çok önemli geliştirmelere dayanmaktaydı. Daha sonra da, *-ki, zamanla donanma ve millet de aynı fikirde olacaktı-* İngiliz donanması'nın Büyük Savaş'a hazır olmasının tek nedeninin böyle sevilen bir kişiye sahip olmaları olduğuna inanmışlardır.

Tartışmanın, geçmişe karşı o gün, geleneğe karşı reform, gence karşı yaşlı temeli Jacky Fisher'dı. Bir subayın donanma hakkında ne düşündüğü, hangi başarı merdivenine tırmanmayı seçtiği hep bu bir tek ufak tefek adam üzerinde odaklanmaktaydı. Ast rütbeli subayların bir seçim yapmaları gerekiyordu ve bu seçim Fisher'ın Akdeniz Filosu'ndaki heyecanlı yıllarında başlamıştı. Onun etkisi ve bir subay üzerinde yaptığı değişiklik Ramillies gemisinde bulunan deniz piyadesinden Yüzbaşı Maurice Hankey'in mektuplarından izlenebilir. Hankey'in yeni başkomutandan ilk söz etmesi genel söylentilerden

kaynaklanmaktadır: "Yeni Amiral Fisher filoya henüz katıldı; tam bir eşkiya olduğu söyleniyor... Damarlarında Siamlı kanı varmış." Filodaki uyuşukluk ve tembellikten umutsuzluğa düşmüş olan Hankey sonra Fisher hakkında ilginç şeyler duymaya başlar: "Yöneticilerin hakkında çok kötü konuştukları yeni amiralin, onların içinde bulundukları aptallar cennetini biraz sarsacağını tahmin ediyorum... Fisher dansa çok meraklı; havanın sıcaklığına ve hanımların azlığına karşın haftaya cumartesi bir dans düzenledi." Hankey bir süre sonra Fisher'ı ilk kez görür: "Amiral Fisher'ı daha önce görmemiştim; garip bir adam, ama çok nazik ve bütün gece küçük rütbeli bir subay gibi davrandı..." Ve çok geçmeden Hankey yeni kahramanını şiddetle savunur: "Amirallik Dairesi'ne ve geleneklere metelik vermeyen şimdiki amiral gerçeklerle yüz yüze gelmekten korkmuyor. Burada şimdiye kadar sayılamayacak kadar iyi şeyler yaptı ve denizci önyargılarının boynuna doladığı o değirmen taşına rağmen su üzerinde kalabilirse, daha da çok şey yapacaktır."

Lord Hankey kırk yıl sonra tanığı olduğu günlere dönüyor: "Bundan önceki rejim altında yaşamamış birinin Fisher'ın Akdeniz Filosu'nda, ve o nedenle de, Donanma'da yaptığı değişiklikleri anlamak mümkün değildir... O gelmeden önce subaylar arasında konular ve tartışmalar genellikle boyaların ve pirinç aksamın temizlenmesi, torpil ağlarının ve demirlerin çıkarılması gibi şeylerle sınırlıydı. Fisher rejiminin birinci yılından sonra bunların hepsi unutuldu ve yerini taktik, strateji, topçuluk, torpido savaşı, abluka gibi konular aldı. Bu gerçek bir rönesansti ve Donanma'daki her subayı etkilemiştir."

Esinlendirici konferanslar ve ödüller sadece başlangıçtı; Akdeniz Filosu'ndaki gerçek devrim, Fisher gemileriyle denize açıldığında ortaya çıktı. Manevralar gerçekçiydi: "...Malta'ya bir gece saldırısı... Filo'dan 5000 kişinin kıyıya çıkartılması... Malta'da savunmayı iki gün yerine iki saate yerleştirmek... 22 torpido botuyla Bizerte dokuz saat uzaklıktayken buna zorunluyuz... En heyecanlı anları yaşadığımızda zifiri karanlıktı... Destroyerler diğer destroyerleri kovalarken ufukta savaş sürüp gidiyordu... Gördüğüm en iyi ve en gerçekçi manevraydı... Manevranın bir kısmı dün sona erdi. Herkes kendinden çok memnun. Beresford gemiye gelip bana Parlamento'ya girmekten vazgeçebileceğini ve Donanma'da kalabileceğini söyledi! Son bir haftada 40 yılda öğrendiğinden daha fazlasını öğrenmiş... Ne ben ne de başkası 48 saattir uyumadık... Filo'nun iki kısmı arasında son bir savaş yapıldı, herkes çılgınlar gibi ateş ediyordu, şahane bir manzaraydı."

Fisher'ın manevraları gerçek savaş taktik durumlarını vurguluyordu: Toulon'daki Fransız deniz üssünün ablukası; savaş gemilerini kıyıdaki Fransız torpido botlarından koruyarak Cezayir kıyısı boyunca Malta'dan Cebelitarık'a kaydırılması. Manevralarında iki temel değişiklik vardı: Fisher filoyu daha yüksek hızlarda gitmeye zorluyor ve daha isabetli uzun menzilli topçu atışları yapmaya ikna ediyordu. Fisher Akdeniz Filosu'nu denize çıkardığında gemiler otomatik olarak yüksek hız yapıyorlardı. "Hızını koruyamayan kaptanın ve gemi çarkçısının başlarına gelecek vardı. Bütün çarkçılar bunun makineler ve kazanlarına yapacağı etkiler için başlarını sallıyorlardı." Bacon, filoyu yavaşlatan bir geminin başına gelenleri anlatmak için Üçüncü Sınıf küçük Barham kruvazöründen örnek veriyor. Barham, İngiltere'den Malta'ya sakat kazanlarla gelmişti. Kaptan onarım için Malta Müfettiş Amirali'ne gittiğinde Fisher'ı Müfettiş koltuğunda buldu. "'Tersane subayları karşısında saf halinde dizilmişlerdi. Gemimin sakatlığının giderilmesine kadar gece gündüz çalışmaları emredildi. Başkomutan daha sonra Barham'ı ziyaret etti ve makine dairesindeyken bana geminin hızının ne olduğunu sordu. 'On altı mil,' dedim. 'On yedi mil yapmazsan yaptırana kadar seni kovalarım,' dedi. Arkamda duran sekreteri alçak sesle, 'Dediğini de yapar,' diye fısıldadı. Bundan sonra Barham hep on yedi mil yaptı."

Fisher filosunu sürekli yüksek hızlarla Akdeniz'in bir ucundan öteki ucuna götürüyordu. Malta'dan Trieste'ye 740 millik yolu sürekli on dört milde alıp kırk üç gemilik tüm filonun programladığı anda limana varmasıyla gurur duymuştu. "Selefimden 10.000 ton fazla kömür yaktım," diyordu. "Filoyu her zaman en yüksek hızla hareket ettirmek ve savaşta uygulanacak hızla manevra yapmak gerekir."

Aynı tutum topçuluğa da uygulandı. Daha önce gemilerin tek tek iki bin metreden ateş etmelerine karşılık Fisher gemileri hep birlikte hareket ettirerek üç dört bin metre uzaktaki hedeflere ateş ettiriyordu. Caesar zırhlısı altı bin metreden atış talimlerine başlamıştı. Fisher elli sterlinlik altın bir kupa satın alıp ağır topçu yarışmasında kazanacak gemiye vereceğini bildirdi. Gemiler teleskopik nişangâhlar takmaya başladılar. Fisher hâlâ filosunun topçu teknolojisinden memnun değildi: "Geçen gün dumandan hiçbir şey göremedim ve dumansız barutun gecikmesine lanetler yağdırdım."

Denizdeki manevralar Fisher'a yeni savaş çağında bir amirale yüklenen ek baskılar konusunda da bir şeyler öğretmişti; artık olaylar hızlanıyor ve buharlı motorlar nedeniyle karar verme zamanı azaliyordu. 1900 Ağustosu'nda Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Dün çok uzun bir gün geçirdim. Sabah dörtten akşam sekize kadar, yemek yiyecek zaman bile yoktu... kırka yakın geminin bir arada manevrası çok ilginç ve heyecanlı oldu... bir Amiralin önde ve arkada gözleri olması gerekiyor." Lord Selborne'a da, 'Günümüz deniz operasyonlarının karakteristik unsuru aniliği,' diye yazıyordu. Joseph Chamberlain'e ise şöyle diyordu: "Eski günlerde rüzgâr her iki tarafı da aynı derecede etkilerdi ve bir taraf savaşmak istemediği takdirde 'arkadan kovalamak uzun bir kovalamacaydı.' Ama şimdi dumanını kendini değil (o görünürlerde değildir) ufukta gördükten yirmi dakika sonra birbirinizin yanındasınız ve birbirinizi Güneydoğu Demiryolu'nun iki ekspresinin toplam hızından daha büyük bir hızla geçmektesiniz!"

Fisher devam ederek şöyle diyordu: "Trafalgar'da Nelson'ın emir verdikten sonra Victory'nin güvertesinde Kaptanı ile çene çalarak dolaşmasından başka yapacak şeyi yoktu. Gemilerini düşman gemilerinin yanına getirmiş ve işi orada bitmişti, ondan sonrası denizcilerin savaşıydı. Ama şimdi bu, Amiral'in savaşıdır. Hepsi de köprüden idare edilir. Bir düğmeye basarsın torpiller yola çıkar. Bir başka düğme topları ateş ettirir, bir üçüncüsü makinaları çalıştırır..."

Fisher manevralarla uğraşırken İngiltere'nin diplomatik temsilcisi ve ev sahibi olarak görevlerine de aynı tutkuyla bağlıydı. Sancak gemisinde yemekler ve balolar verir, Trieste ve Fiume'de Avusturya subaylarını ve Macar soylularını ağırlar ve sonra da, 'önceden izinlerini almamışken faturaları Amiralliğe gönderirdi. Filoyu İstanbul'a götürdü, orada Padişah'la üç görüşme yaptı ve elmaslarla süslü bir nişan aldı. Yanında olan Lady Fisher ve iki kızına da nişanlar verilmişti. Padişah filoya 640.000 sigara gönderdi. Fisher, Fas'ta Vali'yi ve yirmi Arap reisini ağırladı: "Hepsi de esaslı insanlardı, hepsi de birer Othello'ydu... Valiye bir çift tabanca, çok sevdiği kolonyadan bir sandık ve çeyrek ton buz verdim... Bu büyük filo çok gösterişli bir görüntü oluşturuyordu ve Vali bana İngiltere'nin neden bu kadar büyük olduğunu ve tüm devletlerin kendisinden neden bu kadar korktuklarını anladığını söyledi..."

Filonun hazırlık ve verimliliğindeki büyük düzelmeye karşın Fisher

tatmin olmuş değildi. Kendisini dinleyen herkese emrindeki gücün görevini yapacak yeterlilikte olmadığını anlatıyordu. Bakanlığı daha çok gemi isteği bombardımanına tutuyor, bunları almadığı takdirde felaket olacağını anlatmaya çalışıyordu. Sanki filosu savaşta yenilmiş gibi kaderine lanetler yağdırıyordu. Joseph Chamberlaine'a şöyle yazıyordu: "İngiliz Akdeniz Filosu komutanı olan amiral... herhalde Minorka'da Mahon limanı açıklarında dövüşülecek olan Kıyamet Savaşının komutanı... o noktaya yakın bir yerde bir zafer kazanamadığı için Amiral Byng'in kurşuna dizildiğini hatırlamak zorundadır."

[1756'da bir filoyla Minorca'daki Fransız kuşatmasını kaldırmak için gönderilen Amiral John Byng fazla tereddüt etmiş ve İngiliz garnizonunu teslim olmak zorunda bırakmıştı. Byng savaş divanına verilmiş ve Voltaire'in deyimiyle, 'başkalarını cesaretlendirmek için' kurşuna dizilmişti.]

Bir gazeteciye, "Fransız filosunu yenemezsek asılacak olan kimdir?" diye soruyordu. Yeni Bahriye Bakanı Lord Selborne'dan daha fazla kruvazör ve destroyer isterken, "İlmek benim boynumdadır," diyordu. Chamberlain'e şöyle yazıyordu: "Bu ünlü Akdeniz Filosu'nda kısa bir süre öncesine kadar üç kruvazör vardı. Bakanlığın bu istasyonda savaş için toplamı 36 kruvazördür! Ben Fransız olsaydım İngiliz Akdeniz Filosu'nun deneyimli gemilerinin Çin'e ve Cape Burnu'na gönderilmesini sevinçle karşılardım... Lütfen beni karamsar olarak görmeyin, ama... "Tanrı çok taburu olanlardan yanadır,' ve Nelson haklı olarak, 'Sadece sayı, üstünlüğü yok edebilir,' demişti." Fisher'in yeni Bahriye Bakanı Lord Selborne'a mektupları da aynı konuyu vurguluyordu: "Akdeniz Filosu'nun her an çıkacak bir savaş için hazır olmasının temel ilke olarak kabul edilmesini istiyorum... ancak filo şimdiki haliyle savaşa hazır değildir ve kruvazör ve destroyerlerimiz eksik olduğu için savaş eğitimi göremez." Selborne ve Bakanlık, bir savaş tehdidi olduğu takdirde İngiltere'den ilave gemiler gönderileceğini söyleyerek Fisher'ı yatıştırmaya çalıştılar. Ancak Fisher ilişkiler gerginleştiği zaman Dışişleri Bakanlığı'nın buna izin vereceğinden kuşkuluydu. Lord Rosebery'ye, "Lord Selborne, 'Zamanı gelince sana gemi göndereceğimize güven,' diyor ama ben onlara güvenmiyorum. Olayları hızlandırmaktan korkacaklardır," diye yazıyordu. Üstelik gemiler gelse bile ya işe yaramayacaklardı, ya da kendilerine engel olacaklardı. "Bu gemilere filoyla barış manevraları yaptırmadıkça onların ne eksikliklerini bilebilirim ne de savaşta en iyi nasıl kullanacağıma karar verebilirim. Bunlar organize olmadan,

görevlerinin eğitimini yapmadan geleceklerdir... Tüm zamanı ve enerjisini başka yerde harcamak zorunda olan bir Amiral'e bu ne büyük bir yüktür... Savaş başladığında önüme atılacak 18-20 gemi yerine her zaman yanımda olacak 14 savaş gemisini tercih ederim."

Fisher, Rosebery'ye, eğer bu destek gemiler barış zamanında gönderilemeyecekse, o zaman başka bir önerisi olduğunu yazdı: "Bakanlik bir savaş durumunda Akdeniz Filosu'na her sınıftan çok sayıda geminin katılması gerektiğini kabul ediyor. Ben bu gemilerin ayrılmasını, kaptanlarının belirlenmesini ve hepsinin bir limanda, örneğin Portsmouth'ta toplanmalarını istiyorum. Ve onları savaşa getirecek olan Amiral de hemen atanmalı ve bu Amiral benim emrime verilmeli. Böylece bu kişi her şeyi görmüş olacak ve önemsiz de olsa, savaş gerekliliğinde en küçük eksikliğini gördüğüm takdirde kendisini bir köpek gibi geberteceğimi bilecektir. Bunun sonucu şu olacak: Bu gemileri, niteliklerini ve kaptanların yeteneklerini önceden bileceğim ve kaptanlarını ona göre dağıtacağım ve böylece de savaşın yakın olduğu ya da başladığı zamanda böyle bir işle uğraşmak zorunda kalmayacağım." Fisher'ın bu noktada kehaneti çok geçmeden vurgulandı: Filoya yeni katılan Hood zırhlısı Büyük Liman'dan çıkan bir Fransız şilebine çarptı. Fisher, Lord Rosebery'ye, "Bunun olmasına çok sevindim," dedi. "Yeni gelen bir geminin Filo'nun diğer gemileriyle aynı hassas performansı göstermeyi beklemenin insan mantığına aykırı olduğunu onlara defalarca söylemiştim."

Fisher acil olarak daha fazla destroyere ihtiyacı olduğunda ısrar ediyordu. 1900'de Akdeniz Filosu'nda on altı destroyer vardı; Fisher daha otuz iki tane istiyordu. "Eğer daha fazla destroyer verilmezse, Boer Savaşı'nı bu kere denizde yaşayacağız," uyarısında bulunuyordu. "Destroyer eşliği olmadan bir filoyu gece yola çıkarmak, bir ordunun öncüsü ve yancısı olmadan yürümesine benzer."

Fisher'ın istekleri bakanlıkta rahatsızlıkla karşılanmaktaydı. Kraliyet Donanması'nın gemilerinin nerelerde bulunacağına karar verme görevine sahip olan Bahriye Bakanı Walter Kerr, Fisher'in bu sonu gelmeyen isteklerine ve felaketli kehanetlerine kızmaya başladı. Kerr, 'Başkomutandan bu kadar bilimsel temellere dayanmayan bir yazı almaktan ciddi şekilde düş kırıklığına uğradığını,' bildiriyordu. 'Başkomutanın bazı yazışmalarında belli olduğu gibi 'felaketli sonuçlar,' 'büyük gereklilik'... gibi çok güçlü sözcükler kullanma huyu vardı... Bunların sakin ve kesin bir kararlılıktan çok kaprisli bir

tabiatın sonuçları olarak görülmesi ve ciddiye alınmaması' gerekliydi. 'Bu tekliflerin varolan koşullarda olanaksız olduğunu Sir John Fisher'dan daha iyi bilen' yoktu ve o yine de, '...sakinlikle bunları teklif etmekteydi... Lordların Akdeniz Başkomutanı mevkiinde olan bir subaydan olanaksızdan başka teklifler beklemeleri' haklarıydı.

Fisher isteklerini azaltacağı yerde, arttırdı. Şimdi asgari kırk sekiz değil, elli dört destroyer istiyordu. Yılın sonunda istek rakamını altmış ikiye çıkardı. Amirallik ise kendisine sekiz ilave destroyer göndererek mevcudunu yirmi dörde çıkardı. Fisher'a barış zamanında bundan fazlasını alamayacağı bildirildi. Bu arada Lord Walter Kerr öfkeden çıldırıyordu. Resmen şöyle bir yazı yazdı: "Başkomutanın politikasını hükümete zorla kabul ettirme eğiliminde olduğuna dikkati çekmeliyim. Politikadan ve kendisi emrine verilecek güçlerden hükümetin sorumlu olduğunu unutuyor; kendisinin görevi bunlardan en iyi şekilde yararlanmaktır." Kerr, Fisher hakkında özel konuşmalarında da, "Israrlı istekleri sıkıcı olmaya başladı."

Fisher çok zehirli olabilecek saldırganlığını bu kere Kerr'e yöneltti. Times gazetesi denizcilik muhabiri J.R. Thursfield'e, "Bahriye Bakanı bir hiçtir, çünkü her şeyi yapmaya kalkışıyor ve hiçbir şey yapamıyor," diye yazdı. Kerr'in savaşa hazırlanmaktan çok amirallerin tören ceketlerinin kolları hakkında talimatname çıkarmakla ilgilendiğini iddia ediyordu. Fisher, Kerr'in Katolikliğine de saldırıyordu: "Walter Kerr, Roma Katolik hiyerarşisinin kölesidir ve ne kadar istese de Bakanlıktan ayrılmasına izin verilmeyecektir... Katolik etkinliği insanların sandıklarından kat kat fazladır... Donanma'da tek dayanakları Walter Kerr'dir ve onu ölene kadar o görevde tutacaklardır." (Fisher'la hemen hemen aynı yaşta olan Kerr'in Bahriye Bakanlığı'na getirilmesi, Fisher'ın Bakanlık olasılıklarını yok etmiş görünüyordu.)

Fisher Akdeniz komutanlığı yıllarında görüşlerini basına iletmek için sivil ve askeri amirlerini atlamıştır. Denizcilik işleriyle ilgilenen pek çok gazeteci vardı ve Fisher, The Times'dan Thursfield ve Daily Mail'den Arnold White'a sürekli olarak yazar, Akdeniz Filosu'nun güçlendirilmesi gerektiği görüşlerini destekleyecek yazılar yazmalarini sağlardı. Fisher'ın genç subaylarının en yeteneklilerinden ve daha sonra onun ilk büyük biyografisti olacak olan Bacon, onun bu uygulamasını yumuşatmaya çalışarak Fisher'ın 'gizli bilgi vermemeye çok dikkat ettiğini' ve 'basının yalanlarla değil de, gerçeklerle

beslenmesine inandığından' bu yola başvurduğunu yazar. Fisher'ın Thursfield ve White'a mektupları, gemilerin sayıları ve konuşlandırılmaları, önerilen savaş planları, Fransız taktiklerinin tahminleri ve kendi görüşüne karşı çıkanları suçlamalarıyla doludur. Fisher, Kitty'ye yazdığı mektuplarda basına haber sızdırma huyunu şöyle açıklıyordu: "Bütün bunların hepsi gerçektir ve İmparatorluğun güvenliği tehlikede olduğu için görüşlerimi kendime saklarsam ihanet etmiş olurum." Ancak yöntemi küstah olmaktan öte kurnazca ve vicdansızcaydı. Bakanlığa yazdığı mektuplarda Thursfield'in The Times'da yazdığı 'zararlı' makaleyi ve onun özellikle kendisini 'nahoş bir şekilde ortaya çıkarmasını' kınardı, ama bir iki gün sonra da Thursfield'e bilgi ve amirleri hakkında söylentiler dolu yeni bir mektup gönderirdi. Londra'da sonunda bu işte bir hile kokusu alındi. Lord Walter Kerr 'sık sık tekrarlanan' bir makalenin 'çoğunlukla Başkomutan (yani Fisher) tarafından ileri sürülen görüşleri, hemen hemen aynı sözcüklerle dile getirdiğine' dikkati çekti.

Fisher kimi zaman istediğini elde etmek için istifa etmeyi de düşünmüştür. Donanmadan ayrılıp Avam Kamarası'na girecek, Bahriye Bakanlığı'na saldırılarını orada yöneltecek ve hükümeti milli hazırlıksızlıkla suçlayacaktı. Ya da büyük silah üreticilerinden birinin yanında bir görev alacaktı. 1900'de büyük gemi yapım şirketi olan Elswick'in kendisine yılda 10.000 sterlin getiren yönetim kurulu başkanlığını önerebileceğini haber aldı.

Bu hayal pek hoş olsa da, Fisher'ın gerçek hedefleri donanmadaydı: İlk iş, Akdeniz Filosu'nun güçlendirilmesi; sonra da kendisinin Bahriye Bakanlığı'na getirilmesi. Birincisini elde etme yöntemi yani Bakanı ve Bakanlığı sürekli rahatsız etmesi, ikincisinin yolunu kapatacağı halde Fisher ısrarlarına devam etti. 1901 ilkbaharında koparttığı gürültü patiırtının bir sonucu görüldü: Lord Selborne, Malta'ya gideceğini ve Bahriye Bakanı Walter Kerr ile Deniz İstihbarat Müdürü Tümamiral Reginald Custance'ı da yanına alacağını bildirdi. Başkomutanla Malta'da oturup konuşacaklardı.

Ziyaretçiler Renown'a geldiklerinde dört adam Fisher'ın kamarasında toplandılar. Başkomutan şikâyetlerini sıraladı: Daha çok gemiye ihtiyacı vardı; 'zamanı gelince' çok geç olacaktı. Lord Selborne, "Sir John, Bakanlığa hiç güvenmiyor gibisiniz," dedi.

"Hayır, güvenmiyorum," dedi Fisher. "Niyetinizin iyi olduğunu biliyorum, ama cehennem sokakları da iyiniyetle döşenmiştir."

Bu tartışmalardan ödünler çıktı. Söz verilen sekiz destroyer gönderildi (Fisher'ın istediği otuz iki ya da kırk altı değil). Daha da önemlisi, Amiral Sir Arthur Wilson'ın Manş Filosu resmen Fisher'ın savaş zamanı komutanlığına bağlandı, Akdeniz ve Manş filolarının yıllık manevralarını birlikte yapmalarına izin verildi. Fisher görünürde sakinleşmişti ve özelde ise mutluydu. Bakanlıktan böyle bir ziyaretin geçmişte örneği yoktu, diyordu. İstediği her şeyi alamamıştı (bu konuda şikâyetlerine devam edecekti) ama komutanlığının kalan on sekiz ayında filonun gücü çok artacaktı. Yaşlı gemiler modern gemilerle değiştirildi. Zırh delici mermiler, teleskopik nişangâhlar ve jiroskoplar dağıtılıp gemilere monte edildi. Kömür stokları arttırıldı.

1901 Eylülü'nde, savaşta bir arada çarpışacak ama daha önce birbirleriyle bir uygulamaya girmemiş olan Akdeniz ve Manş Filoları ortak manevra yaptılar. Manevralar Fisher'ın komutasında Cebelitarık açıklarında sona erdiğinde sevinçli Fisher, Bahriye Bakanı'na şunları yazdı: "Her şey çok iyi geçti ve iltifat etmekten hoşlanmayan Wilson, Manş Filosu'nu kömür almak üzere Cebelitarık'a yolladığımda bana şu sinyali çekti: 'Manş Filosu subayları sizin komutanızdaki Akdeniz Filosu ile birlikteyken çok şey öğrenmişlerdir.' Wilson da, Beresford da bağımsız olarak birbirlerine karşı çalışırken filolarını mükemmel bir şekilde yönetmişlerdir... Bundan sonra bütün filonun birlikte çalışması, bir safta on sekiz zırhlıyla diğer 50 gemi gerçekten dev boyutlu bir işti."

Manevralardan sonra Wilson henüz Cebelitarık'tayken Fisher'la ikisi bir kamaraya kapanıp özel olarak savaş planlarından söz ettiler. Fisher Lord Selborne'a şöyle yazıyordu: "Wilson'la yaptığım çeşitli konuşmalarda savaşın her türlü olasılığını ele aldığımıza ve her konuda fikir birliğine vardığımıza inanıyorum. Benim kendi el yazımla hazırladığım metinden kendisine bir kopya çıkardı, böylece planlarımızı bizden başka kimse bilmeyecek ve bunlar Bakanlığın genel ilkelerine uygundur." (Yetkisiz sızıntıları önlemekte yararlı olacak bu politika, her iki amiralin de savaşın başlarında yeteneklerini kaybetmeleri durumunda fazla yararlı olamayacaktı.)

Fisher'ın üç yıllık Akdeniz Filosu komutanlığı 1902 baharında sona

eriyordu. Büyük bir başarı kazanmıştı. Kızına yazdığı mektupta, "Hemen hemen istediğim her şey verildi," diyordu. Ve Fisher hep daha ileriye bakıyordu. İngiliz-Fransız sömürge anlaşması imzalanmıştı, havada Pakt vardı ve Fisher, Toulon'daki Fransız Filosu ve Bizerte'deki torpido botlar yerine İngiltere'ye Alman Donanması'nın korku verici büyümesi hakkında yazıyordu: "Ben Fransa ile dostluk ve ittifakın hevesli bir savunucusu olmuşumdur. Bizim her yanda doğal düşmanımız Almanlardır. Biz Fransa ve Rusya ile birleşmeliyiz." Fisher kendi geleceğini pek parlak görmüyordu. 1902'de altmış bir yaşındaydı ve Akdeniz'deyken Oramiralliğe terfi etmişse de, daha yüksek bir mevki için umut beslemiyordu. Arnold White'a, "Ben Bakanlıkça 'tabuyum'... ve bunun sonucunda da Akdeniz herhalde son makamım olacak," diye yazıyordu. Thursfield'e de şöyle diyordu: "Benim gelecekte iş almamı önlemek için bir Amiraller (çoğunluğu fosiller) birliği oluşmuş diye duydum." Umduğu en iyi şey emekliliğe geçiş adımı olarak Devonport gibi büyük bir deniz üssü komutanlığıydı. Oğlu Cecil'e, Bury St. Edmonds yakınlarında 'bir iki dönüm toprak ile güzel bir köy evi' bakması için yazmıştı bile.

Oysa Lord Selborne'un başka fikirleri vardı. 9 Şubat 1902 tarihinde Fisher'a şu mektubu yazdı:

> Aziz Amiral,
>
> ... Uzak bir İngiliz köyünde herkesten iyi lahana yetiştirip yetiştiremeyeceğinizi görmeniz için... birkaç kez sizi Akdeniz'den almamı istemiştiniz. Şimdi sizin istediğinizi yapacağım, ama lahana yetiştirmeniz için değil... Ikinci Deniz Lordu olarak Amiral Douglas'ın yerini almanızı istiyorum.
>
> ... bu teklifi yaparken ilerdeki yanlış anlaşılma olasılığını ortadan kaldırmak için bir iki şey belirtmek isterim... Zamani dolduğunda sizin Bakan'ın yerini alacağınıza söz veremem. Zamanı geldiğinde bu seçimi benim ya da benim halefimin serbestçe yapma seçeneği elimizde olmalıdır.
>
> İkinci nokta da şudur: Eğer fikir ayrılığına düşersek, ki olayların normal gidişi sırasında bu olacaktır, Heyet dışında kimse bunu bilmemelidir. Heyet'in her üyesinin istifa hakkı vardır ve akıllı bir insan bunu çok özel bir durum için saklar. Ama istifa etmedikçe deniz kuvvetlerine ve dış dünyaya olan dayanışmamız mutlak olmalıdır.

Fisher, kendisinden on sekiz yaş genç birinden, hemen gazetelere koşmak gibi kötü bir huyunun sessizce kınanmasını kabul etmeye hazırdı. Kızına şöyle yazdı: "Lord Selborne ile Amiralliğin kendilerini üç yıldır o kadar aşağılamama karşın beni aralarına çağırmalari, bence onların olağanüstü Hıristiyan ruhlarını göstermektedir." Fisher, Malta'dan son mektuplarını yazarken başarılarıyla gurur duyuyordu: "Böylesine güzel bir filoyu bırakmakla üzüntü duyuyorum; geldiğimde eski tipten sadece 8 zırhlı vardı, şimdi ise 15 yeni zırhlımız var. O zaman sadece 8 destroyerimiz vardı. Şimdi yakında 32 tane olacak..."

Fisher'ın Akdeniz Filosu komutanlığı konusunda lehte bir görüş de başka bir yerden, Dışişleri Bakanlığı'ndan geldi. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyükelçisi, İstanbul'dan Amiral'e bir güle güle mektubu yazmıştı: "Güney Afrika olayları sırasında durumu mümkün olduğu kadar sakin tutmak amacını güdüyordum ve bu politikayı çekingenlik olarak kabul edilme korkusu olmadan izlememi, büyük ölçüde sizin Akdeniz Filosu'na kazandırdığınız etkinlik ve dış güçlerin bunu çok iyi anlamaları mümkün kılmıştır."

Fisher'ın başarısı en çok donanma içinde biliniyor ve takdir ediliyordu. Malta'dan son ayrılacağı hafta bunun kanıtlarıyla doluydu. Filo subayları kendisi şerefine bir yemek verdiler; yemeğe sekiz yüz kişi katılmak istedi ama salonun büyüklüğü nedeniyle sadece 170 kişi alınabildi. Vali, diğer amiraller yemek verdiler, Ramillies'te bir dans partisi, Renown'da bütün filo subaylarına bir yemek verildi. Fisher'ın kızı ağabeyine şöyle yazıyordu: "...Hep birden Auld Lang Syne'ı ve Goodbye Dolly Grey'i söylediler, sonra Lancers'i oynadılar; babam tersane Baş Makinistiyle dans etti."

Fisher'ın filodan ayrılması de hareketli oldu. Öğle üzeri bir top atıldı, Renown bağlı olduğu yerden sıyrıldı ve Büyük Liman'dan 'o güne kadar görülmüş en büyük Amirallik sancağı dalgalanarak torpido bot gibi' on altı mil hızla çıktı. Kalenin altından geçerken geminin topları Bali'yi selamladılar, Fisher kara askerlerinin, şerefine kale duvarlarına dizilmek için koştuklarını gördü. "Her zaman olduğu gibi yarım saat geç kalmışlardı, biz limandan çıkarken surlara çıkmaya çalışıyorlardı. Kara subaylarının beceriksizliklerini her gün gördükçe Güney Afrika'ya şaşmamak gerek," diye Fisher bunu anlatmıştır. Fisher'ın kızı Beatrix de babasının gidişine tanık olmuştu: "Biz geçerken gemiciler Auld Lang Syne ve diğer şarkıları, bandoyu ve top seslerini bastıran bir sesle okuyorlardı. Kıyıdaki askerler de alkışlayıp bağırıyorlardı.

Renown, Vali'yi selamlamak için ateş ettiğinde dumanların üstünde güneş parlıyordu... Geçen hafta maviceketlilerin babamın fotoğraflarından bin tane satın aldıkları söyleniyor..."

Fisher 1902 Haziranı'nda İkinci Deniz Lordu olarak Bahriye Bakanlığı'na döndü.

[Amiralliği (Bahriye Bakanlığı) hepsi de deniz subayı olan dört Deniz Lordu yönetirdi. Dördüncü Deniz Lordu, Donanma'nın ikmalinden, Üçüncü Deniz Lordu gemilerin tasarım ve yapımından, İkinci Deniz Lordu personelden ve Birinci Deniz Lordu da barış ve savaşta deniz operasyonlarını yürütmekten sorumluydu. Politikacı ve Kabine üyesi olan Birinci Lord (Bahriye Bakani) hükümetin bir kolu olarak donanmadan Başbakan'a ve Parlamento'ya karşı sorumluydu.]

Sorumluluk alanı personel olduğu için tüm dikkatini subayların seçimine ve eğitimine verdi. Subay adayları 19. yüzyılin sonlarında olduğu gibi on beş yaşında değil, yarım yüzyıl önce kendi çocukluğunda olduğu gibi on iki, on üç yaşlarında kabul edileceklerdi. Bu değişiklik eski bir denizci olan Galler Prensi'nin [Geleceğin Kral V. George'u] hoşuna gitmişti. Fisher'ı onaylamak için, "Ne kadar küçükten alırsan o kadar iyi," diye yazdı.

Fisher'in donanmada var olan geleneksel sosyal sınıflar engellerini yıkma girişimleri de çok çekişmeli olmuştu. Jacky Fisher'ın kendi kökeni, sosyal merdivende donanmanın kabul edebileceği en alt düzeydi. Fisher bunu daha da derinleştirmek istiyordu. "Nelson'larımızı çok dar bir sınıftan alıyoruz," dedi. "Gücü kuvveti yerinde bir oğlanin, ana babasının cüzdanının kalınlığı göze alınmaksızın, bir şansı olması gerekir." Geleneksel olarak kaptanlar ve amiraller olacak güverte subayları İngiliz toplumunun üst sınıflarından, yaşamlarını gemilerin içlerinde geçiren makine subayları daha alt sınıflardan gelirlerdi. Her ikisi ayrı okullarda eğitim görürler, farklı üniformalar giyerlerdi. Makine subaylarının yemekhaneye girip yemek yemelerine ancak yakınlarda izin verilmişti; ancak, yine de, asla bir gemiye komuta edemezlerdi.

Fisher'ın planına göre, sosyal kökenlerine ve sonraki görevlerine bakılmaksızın, tüm adayların denizcilik ve makinistlikte aynı eğitimi

almaları öngörülüyordu. Bir subay yirmi iki yaşında teğmen olunca makine ya da güvertede uzmanlaşacaktı. Bir makine subayı köprüde nöbet tutacak kadar yetenekli olacak ve bir güverte subayı makine dairesinde nöbet tutup göstergeleri izleyebilecekti. Yarbay rütbesine gelen subaylar, uzmanlıklarını bırakıp daha yüksek kumandanlıklara doğru devam etmekte eşit şanslı olacaklardı.

Fisher'ın bu planı büyük bir direniş yarattı. Parlamento üyeleri 'subaylarımızı... kömür çukuruna' göndermek demek olan bu rezil teklifi protesto ettiler. Donanmada şöyle bir hikâye dolaşıyordu: Ukala bir güverte subayı, baş makiniste, "Bana bak, Brown, Amirallik sana ne rütbe vermiş olursa olsun ve yemeğe benden önce mi girersin, yoksa sonra mı, o da umurumda değil; ama bildiğim bir şey var, o da, annemin senin anneni asla çaya çağırmayacağıdır," demişti. Fisher'ın 'Mandarinler' ve 'fosiller' diye adlandırdığı yaşlı amiraller çok direndiler. Fisher oğluna, "Bana bir Robespierre ve Gambetta karışımıymışım gibi bakıyorlar," diye yazıyordu. Bir arkadaşına da, "Azizim Walker, amirallerin birbirlerine karşı bu kadar kaba olabilecekleri aklıma bile gelmemişti," diye yazmıştı.

Ancak Fisher'in güçlü destekleri vardı: Kral, Galler Prensi, Başbakan Arthur Balfour ve Bahriye Bakanı. Kendisi için daha önemli olan, donanmanın yetenekli genç üst rütbeli subaylarının ateşli desteğine sahip olmasıydı. Thursfield'e, "Çekmecemde planı destekleyen yirmi dört yarbay ve albayın mektupları var," diye yazıyordu. "Donanmamıza kumanda edecek ve Amiralliği yönetecek bu geleceğin amirallerinin fikirlerini, şu anda var olan ama modaları geçmiş herhangi yirmi dört amiralinkine tercih ederim."

Fisher'ın enerjisi ve çalışma şevki her zaman olduğu gibi akıl almaz boyutlardaydı. Bürosunda yapacak bir iş bulamadı mı, boynuna 'YAPACAK HİÇBİR İŞİM YOK' ya da 'BANA İMZALAYACAK BİR ŞEY GETİRİN' diye yaftalar asıp koridorlarda dolaşırdı. Kalabalık önünde pek seyrek yaptığı konuşmalardan birini 2 Mayıs 1903'te Kraliyet Akademisi'nde yapmış, on dakika içinde dinleyicileri güldürmüş, orduyu karalamış, Harbiye Bakanı'nın üstüne şarap dökmüş ve millete, daha sonra çok tekrarlanacak bir güven düsturu sağlamıştı: "Britanya İmparatorluğu, Britanya Donanması'na dayanır... O olmadan hiçbir şey işe yaramaz, hatta kara ordusu bile... Askerlerimizden hiçbiri denizcilerimiz kendisini sırtında taşımadan bir yere gidemez." Fisher bu sözünün altını çizmek istercesine kolunu şöyle yana savurunca,

yanında oturan Harbiye Bakanı St. John Broderick'in beyaz ceketine bir kadeh şarap döküldü. Fisher sonra büyük bir keyifle devam etti: "Ben Ordu'yu kötülüyor değilim... Harbiye Bakanı benden özellikle Ordu'dan söz etmemi rica etmişti, yoksa böyle bir şey yapacak değildim." Fisher konuşmasının sonunda dinleyicilerine Donanma'ya ve Amiralliğe güvenmelerini söyledi ve kendilerine 'yataklarınızda huzur içinde uyuyabilirsiniz' güvencesini verdi. Fisher daha sonra gördüğü kabulden pek hoşlanmıştı: "Adalet Bakanı (Fisher'ın öteki yanında oturuyordu) bana konuşmamın Kraliyet Akademisi'nde yapılan konuşmaların en iyisi olduğunu söyledi... Galler Prensi çok hoşlandı ve beni çok alkışladı... Canterbury Başpiskoposu, Bay John Morley, Sir Ernest Cassel... daha sonra sürüyle insan yanıma gelip beni kutladılar."

Kraliyet Donanması'nda Birinci Deniz Lordluğu'ndan sonraki en yüksek komutanlık olan Portsmouth'taki büyük deniz üssü komutanlığı çoğunlukla bir subayı bu en yüksek göreve hazırlardı. Fisher 31 Ağustos 1903'te Portsmouth Komutanı olarak sancağını HMS Victory'ye çekti. Buradaki rolü İngiltere'nin en büyük deniz üssü, deniz kuvvetleri tersanesi ve denizcilik okullarının kumandanlığıydı. Görevleri arasında denizci kadetlerin, deniz topçu ve torpido okullarının eğitimi, tersanedeki gemilerin onarımı vardı. Fisher bu resmi sınırların ötesine geçti, Portsmouth'taki kısa (on beş ay) süreli görevinde denizaltılara ciddi olarak eğildi.

Fisher torpilin, geleceğin deniz silahı olduğuna zaten inanmıştı. Sorun torpili hedefe yöneltmekti. 1903'te torpillerin etkili menzili bin metreydi; torpil atacak bir gemi bu menzile girmek zorundaydı. Fisher 1880'lerde Deniz Cephaneliği Müdürü olarak Fransız torpido botlarının İngiliz savaş gemilerine saldırmalarını mümkün olduğu kadar güçleştirmek için çalışmalar yapmıştı. Gemilerin güvertelerine yerleştirdiği hızlı-atış topları Fransızları bir ateş örtüsüyle saracaktı. Daha sonraları ağır zırhlıları perdeleyecek ve torpido botları menzil dışında tutacak hızlı tekneler geliştirdi (bunlara destroyer adını vermişti). Destroyerler ve hızlı ateş eden toplar, torpido botların gündüz saldırılarını hemen hemen imkânsız kılıyordu. Böylece denizaltının önemi ortaya çıkmıştı. Fisher dikkatini savunmadan saldırıya çevirince sualtı teknelerinin torpil fırlatma tüplerini, gündüz bile büyük düşman zırhlıların menziline sokabileceğini gördü.

Fisher'ın ilk dikkatini çektiğinde denizaltılar iki dünya savaşındaki

öldürücü silahlar olmaktan çok uzaktılar. Hız eksikliği, sualtında sınırlı hareket ve zaman, gündüz görüş kısıtlılığı ve geceleri tümüyle kör olmaları denizaltıları zararsız, hatta gülünç yapıyordu. Amiral Lord Charles Beresford bunları 'Fisher'ın oyuncakları' diye küçümsüyordu. Sualtı teknelerinin yararlılıkları belirdikçe bu horgörüye korku karışmaya başladı. İngiliz Donanması denizaltıların etkili olmalarını istemiyordu. İngiltere adalarının ve imparatorluğunun güvenliğini suüstü deniz gücüne emanet etmişti. Denizaltılar zırhlıları ve onlara yatırılan büyük paraları tehlikeye sokabilirdi. İngiliz amiralleri denizaltıların erkekçe olmadıklarını, ahlaksızlık olduklarını ve 'İngilizlere yakışmadığını' söyleyerek homurdanıyorlardı. Denizaltılar su üstünde savaşmak istemeyen korkakların silahıydi ve uygar savaşlarda kullanılmaları yasaklanmalıydı. Manş Filosu Komutanı Amiral Sir Arthur Wilson bu 'sinsi saldırı yönteminden' o kadar nefret ediyordu ki, Amirallik'in savaşta ele geçirilen denizaltı mürettebatının korsan olarak sayılıp idam edileceklerini kamuoyuna bildirmesini istedi.

Fisher'ın görüşü farklıydı. Denizaltının zayıf bir gücün silahı olduğu doğruydu; kendisinin İngiliz suüstü gücünü torpil atabilecek tüm teknelerden korumak için çalıştığı doğruydu; ve şimdi dev bir zırhlı, bir süper zırhlı üzerinde çalıştığı da doğruydu. Ama kendisine göre, İngiltere hiçbir yeni silahı küçümsememeliydi. Denizaltılar İngilizlere yakışmıyor olabilirdi, ama bunlar İngiliz zırhlılarını batırabilirlerse, düşman zırhlılarını da batırabilirler demekti. Fisher'in hedefi düşman gemilerini denizin dibine göndermekti. Onları oraya gönderen silahların korkak silahı, ya da İngilizlere yakışmayan bir silah olması umurunda bile değildi; onu ilgilendiren tek şey bunların işe yarar olmasıydı. Eğer denizaltılar düşman zırhlılarına torpil atabiliyorlarsa, o zaman İngiltere denizaltılara sahip olmalıydı ve ne kadar çok denizaltısı olursa o kadar iyiydi.

Fisher, Portsmouth'a geldiğinde Kaptan Reginald Bacon yeni kurulan Denizaltı Tekneleri Müfettişliği'ne henüz atanmıştı. Fisher'in gözetimi altında Bacon'a deniz kuvvetlerinin tüm denizaltı gücü olan altı küçük tekne verilerek deneyler yapması ve taktik geliştirmesi istendi. Fisher ile Bacon çok iyi anlaşıyorlardı; Amiral, kaptanı 'Donanmanın en akıllı subayı' olarak niteliyordu; Bacon da patronu için daha sonra şöyle diyecekti: "Denizaltı, Lord Fisher'ın çocuğuydu ve onun dinamik enerjisi, Donanma'nın ve Bakanlığın tüm engellerini aşmıştır."

Bacon'in subay ve tayfaları kendilerini seçkin bir birlik olarak görüyorlardı ve 1904 Martı'ndaki filo manevralarında çok kesin bir izlenim bıraktılar. 'Düşmanları' Anayurt Filosu'ydu ve Sir Arthur Wilson'ın mağrur zırhlı ve kruvazörlerini o kadar çok barutsuz torpille vurdular ki, hakemler iki geminin 'batmış' olduklarını ilan zorunda kaldı ve bu da "Tug' Wilson'ın hiç hoşuna gitmedi. (Bacon'ın denizaltılarından biri de, altında bir gemi bulunabileceği konusunda uyarılmayan bir şilebin çarpmasıyla bütün mürettebatıyla batmıştı.) Bacon manevralardan alınan dersin, bir savaş filosunun 'harekatı üzerinde olağanüstü bir sınırlayıcı etkisi olduğunu' söyledi: Zırhlıların her zaman büyük bir destroyer perdesi altında hareket etmeleri gerekiyordu. Fisher denizaltıların büyük başarısını açıkladı: "Bence denizaltıların savaşın saldırı silahları olarak getirdiği devrim, uzaktan yakından anlaşılmış değildir."

Fisher daha ileri bakıyordu. 1914'te savaşın başlamasına kadar denizaltı, limanları ve kıyıları mayın tarlalarıyla birlikte koruyacak bir savunma silahı olarak kabul edilmekteydi. Denizaltılar hareketli bir savunma oluştururlar ve düşmanın suüstü gemilerinin yaklaşmalarını tehlikeye sokarlardı. Dover Boğazı ya da Cebelitarık Boğazı gibi dar yerlere zincir gibi sıralanan bir dizi denizaltı, düşman gemilerinin geçmesini hemen hemen imkânsız kılardı. Bacon bu konuda inatçıydı: "Denizaltılar tarafından savunulan böyle bir limana, büyük bir geminin yaklaşması o kadar tehlikelidir ki, savaşta buna asla izin verilmemesi gerektiğini söyleyebilirim." Bu, düşman limanlarının ablukası, klasik İngiliz deniz stratejisinin sonunun başlangıcıydı. Düşman denizaltılarının varlığı durumunda İngiliz gemileri düşman limanlarının yakınlarında bekleyip çıkmaya çalışan tekneleri önleyemezlerdi. Artık abluka yapan filo, ufkun gerisine çekilmek, çok ince bir keşif perdesi oluşturmak ve gerektiği anda, destroyer bulutlarıyla sarılı olarak büyük gemileri denizaltıların saldırısından korumak zorundaydı.

Fisher 1903 sonbaharında görevi İngiliz ordusunu reorganize etmek olan bir heyette dört ay yer aldı. Boer Savaşı ordu içindeki hataları ortaya çıkarmıştı ve savaş sona erince Balfour hükümeti neyin aksadığını saptamak üzere bir Kraliyet Komisyonu atamıştı. Başkan Lord Esher, üyeler Sir George Clarke ve Sir John Fisher'dı. Fisher'ın seçilmesi kendisi için hoş bir sürpriz, onayı alınmayan Amirallik içinse bir şok olmuştu. Fisher oğluna şöyle yazıyordu: "Lord Selborne ve diğerleri benim Kral ve Başbakan tarafından seçilmemi çok kıskandılar; anlaşıldığına göre Majesteleri ve Başbakan bu kararı

kimseye danışmadan vermişler, ama bu benim suçum değil. Ben kiskançlık, nefret ve kötü niyetlerin hedefiyim." Sonra da iyi haberleri vardı: "Kral benim komisyona seçilmeme karşı çıkanları asla bağışlamayacaktır." İtirazını Portsmouth Komutanlığı'nın bir tam gün görevi olduğu inancına dayandıran Amirallik, istemeye istemeye onayını verdi. "Komisyon benim Portsmouth'taki tüm görevlerimi yerine getirmemi bekleyecek," diye yazdı Fisher ve bunu yapmayı kabul etti. İşi kolaylaştırmak için Kraliyet Komisyonu, Fisher'ın üsteki bürosunda toplandı.

Donanma hoşnutsuzsa, ordu çok bozulmuştu. Komisyondaki tek profesyonel asker bir general değil, bir amiraldi ve Jacky Fisher kara ordusu hakkındaki horgörüsünü bir top patlaması gürültüsüyle çevresine yayan bir amiraldi. Fisher otuz sekiz yıl önce, yirmi dört yaşında bir teğmenken bir askeri okulda bir tüfek kursuna katılmıştı. Bunu şöyle anlatıyordu: "Bana, "Tüfeğini temizlerken namludaki suyu neyle boşaltırsın?' diye sordular. Ben, 'Teneke bir maşrapa ya da avcumla,' dedim. Yanıtlarımın ikisi de yanlıştı. Doğru yanıt, 'Dikkatle,' olmalıymış."

Fisher'in kara ordusunun rolü hakkındaki görüşleri de generalleri kızdırıyordu. "Düzenli ordu, Donanma tarafından fırlatılacak bir mermi olarak görülmelidir," diyor ve Nelson'ın zamanında olduğu gibi, anfibik savaş eğitimi görmeleri için asker taburlarının gemilerde görevlendirilmesini tavsiye ediyordu. Bu, kara ordusu subaylarının büyük kararlar verme ihtiyaç ve fırsatlarını azaltacaktı; kara ordusu subaylarının yetenekleri ve zihni kapasiteleri hakkındaki fikri şu küçük şakasında da belli oluyordu: "Harbiye Bakanlığı için bir dua: "Tanrım, bizim zamanımızda barış ver bize.""

Fisher'ın Kraliyet Komisyonu çalışmalarında öğrendikleri, görüşlerini değiştirmemişti. "Askeri sistem iliğine kadar çürük," diye yazıyordu. "Generallerin en iyileri bile, kaşarlanmış günahkârlar olduklarından assubaylardan bile daha berbatlar." Fisher tepedeki Yaşlı Çete'nin süpürülüp atılmasını, yerlerine gençlerin getirilmesini istiyordu. Kraliyet Komisyonu, yıllardır Kraliçe Victoria'nın kuzeni Cambridge Dükü'nün bulunduğu İngiliz Kara Kuvvetleri Başkomutanlığı geleneksel makamının kaldırılarak, yerine Amirallik Lordları gibi bir Ordu Konseyi'nin kurulmasını önerdi. Yine önerileri arasında, ordunun merkezilikten uzaklaştırılarak yedi bölgesel komutanlığa ayrılması vardı. Rapor Başbakan'a verildiğinde, Fisher eğer tümüyle kabul

edilmeyecek olursa her üç komisyon üyesinin de istifa tehdidinde bulunmalarında ısrar etti.

Bu Kraliyet Komisyonu'nun kişisel bir sonucu, Fisher'ın bundan sonra Esher Lordu Reginald Brett'le sürekli dostluğu oldu. Aralarındaki bu dostluk, Esher'ın Kral'a çok yakın olmasıyla, Fisher'ı Amirallik'teki pek çok savaşında destekleyecekti. Aralarındaki yazışma, fikir ve Fisher'ın tarafında renkli yaratıcılıklarla doluydu. Fisher düşmanlarına veryansın ediyor, Esher'ın kendisini anlayıp güleceğini biliyordu.

Portsmouth Komutanı'na, Kraliyet Donanması'nın konukseverliğini göstermesi için yılda 4000 sterlin veriliyordu. Londra trenle sadece bir buçuk saat uzaklıktaydı ve Fisher da bu fırsatı kaçırmıyordu. Esher'a şöyle yazıyor: "Bu gece baloya 550 davetli geliyor ve az önce 150 kişinin de davet edilmeden geleceklerini öğrendik." Amirallik'ten politikacılara, gazetecilere, hatta krallık ailesine davetler yağıyordu; yani donanmanın ya da Jacky Fisher'ın amacı için ikna edilebileceklerin hepsi. Fisher denizaltıları savunduğu sırada Galler Prens ve Prenses'i çağırıldı. Prens bir denizaltıyla suyun altına indi. Kendisini bir gözlem gemisinden seyreden Prenses'in, alçak sesle, "George dışarı çıkamazsa çok büyük bir düş kırıklığına uğrayacağım," dediği duyulmuştu.

En önemli ziyaretçi kuşkusuz Kral'dı ve Fisher, Portsmouth komutanlığı sırasında VII. Edward'a çok yakın oldu. Kraliçe Victoria cesur kaptanın zarafetinden hoşlanmıştı ama, kocasının Donanma Amirali yapılmaması nedeniyle Amiralliğe ve Donanma'ya kırgındı. Diğer yandan, Edward, Galler Prensi olarak uzun yıllar boyunca Donanma'da pek çok dost edinmişti, denizcilik konularını iyi bilirdi ve amiralleriyle kıdemli kaptanlarının çoğunun fikirlerini ve önyargılarını paylaşırdı. Bunların içinde en açık sözlü ve en renklisi olan Fisher, ilerde güçlü bir müttefik olabilecek bir insanı tanımakta güçlük çekmezdi. Usta bir karakter yargıcı olan Kral ise donanmasının ileri gelen bir subayını tanımakta güçlük çekmemişti.

Fisher, Portsmouth Komutanlığı'nı alalı bir hafta olmuştu ki, bir haftalığına Balmoral'a çağırıldı. Kral ve Başbakan, Amiral'i kara ordusunu reorganize edecek olan Kraliyet Komisyonu'na atamışlardı ve Kral, Fisher'ı yakından görmek istiyordu. Fisher bir çocuk kadar heyecanlı ve sevinçliydi. Highlands'dan karısına şunları yazıyordu:

"Odalarım Kral'ınkilerin yanında ve her sabah saat sekizde penceremizin altında gaydacılar çalıyor... Dün gece Kral'ın yanında oturdum ve sürekli olarak kendisiyle konuştum, sonuçta fazla bir şey yiyemedim ama akşam üzeri sandviçle idare ettim. Sehpalar üzerinde viskinin yanında limonata ve portakal suyu bulundurmak gibi çok güzel bir âdetleri var... gümüş bir kapak altında da sandviçler duruyor... jambonlu sandviçler... Dün öğleden önce kendisiyle bahçede uzun bir süre gezindik, anlattıklarımla çok ilgilendi... Kral'ın ne kadar dost bir insan olduğunu tahmin edemezsin." Kral cuma gecesi Fisher'ın şerefine bir balo verdi ve giymesi için bir çift beyaz eldiven hediye etti. Fisher, Londra'dan özel olarak bir şapka getirtmişti: "...böylece tam kiliseye gidecek kıyafetteyim."

Fisher görüşmelerinin o ilk haftasında Kral'ın güvenini kazanmıştı ve Edward ondan sonra bu tartışmalı Amiral'i ve politikalarını her zaman destekledi. Bahriye Bakanı Lord Selborne, Balmoral'a gelince Fisher'ı hükümdarın sevgisini kazanmış ve Kraliyet Komisyonu'na seçilmek üzere buldu. Fisher, Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Dün gece Lord Selborne geldi, bana sanki Başvezir ya da Sultan'ın Berberi'ymişim gibi, ilgi duyduğu bir konuyu Kral'a açması için kendisine yardım etmemi isteyince doğrusu çok hoşlandım." Fisher'ın davetli olduğu bir hafta sona erince Kral kendisini bırakmak istemedi. "Pazartesine kadar kal," dedi. "Seninle biraz daha konuşmak istiyorum. Üstelik buranın havası da sana iyi geliyor."

Kral birkaç ay sonra 1904 Şubatı'nda Fisher'ı Portsmouth'ta Amirallik Evi'nde ziyaret etti. Amiral homurdanır pozlarındaydı: "Evimin efendisi değildim... Kral yemeğe çağırılacaklara... ve sofrada nasıl oturacaklarına... kendisi karar verdi." Ancak yemekleri Fisher'ın genç aşçısı Bayan Baker hazırlamıştı; Kral yemekten çok hoşlanıp kadına bir broş armağan etti. Fisher birkaç zaman sonra çorbanın Bayan Baker'in standardında olmadığını fark etti. Uşağına sorunca Bayan Baker'in mutfakta olmadığını öğrendi: "Sir John, Bayan Baker'i Majesteleri Buckingham Sarayı'na çağırdılar." Bayan Baker dönünce Kral'ın Portsmouth'taki yemekten çok memnun kaldığını ve kadının bir devlet ziyafetinin nasıl yapılacağını görmekten hoşlanacağını söyleyerek kendisini bir kere Buckingham ya da Windsor Sarayı'na çağıracağını söylediğini bildirdi.

Fisher, Kral'a yakınlaştıkça Esher, Kral Edward'ın düşünce sürecinin nasıl işlediğini şöyle anlattı: "Majestelerinin aklında iki alıcı plaka

vardır. Biri kalıcı izlenimleri kaydeder... Diğeri geçici olanları. Birincisinde insanlar ve onların değerleri hakkındaki izlenimleri vardır. Diğerinde de şeyler'in, ve bunlar zamanla solarlar ya da yer değiştirirler. Ama, ki önemli olan da budur, eğer birinci plakada iz bırakmışsan ki, sen bunu yaptın, sözünü her zaman dinleteceğine emin olabilirsin... Kral ayrıntılara girmez, çünkü yaşantısı bunu yapamayacak kadar doludur, ama kendi kendine, 'Jack Fisher'ın görüşü şudur, haklı olduğuna eminim,' diyecektir. Seni her zaman destekleyeceği için Majesteleri hakkında kaygı duymana gerek olmayacak sanırım."

Fisher, Kral'dan sonra Kraliçe'yle de dostluk kurmuştu. Kraliçe Alexandra'nın Sandringham'da verilen altmışıncı doğum günü partisinde Fisher, öteki konukların hepsinin ev sahibelerinin şerefine bir şeyler hazırlamış olarak geldiklerini görmüştü. Kendisi böyle bir şey yapmadığı için o an bir şey uydurmak zorunda kaldı. "Majesteleri, bugünkü yarım penilik gazeteleri gördüler mi?" diye sordu. Kraliçe görmediğini söyleyip ne yazdığını sordu. Fisher, "Kraliçe bugün altmış yaşında'. Altmış yaşında görüneceği güne kadar yaşasın!" " dedi. Kraliçe bundan çok hoşlanarak kendisine bir gazete getirmesini söyledi ve üç hafta sonra isteğini hatırlattı. Fisher bir an durakladı, sonra yanıtı yapıştırdı: "Hepsi satılmış, Hanımefendi; bir tane bile bulamadım." Anılar'ında şöyle diyor: "Sanırım ikinci yalanım birincisinden daha iyiydi."

Fisher bir kere Marienbad'da Kral'ın kendisini görmeyi umduğu bir öğle yemeğine bilerek çağırılmamıştı. Olanları şöyle anlatıyor: "Kral yemeğe gelip herkese hatır sorduktan sonra ev sahibine, 'Amiral nerede?' dedi. Benim mazeretim bildirildi sonra da yemeğin hazır olduğu söylendi. Kral, 'Bir dakikanızı rica edeceğim, ona bir mektup yazıp bu dikkatsizlik için özür dilemeliyim,' dedi; ve onları öyle sofra başında bıraktı gitti... Sonra gelip mektubu arkadaşıma verdi ve, 'Bunu hemen gönderin, bu akşam eline geçsin,' dedi."

Kral Edward ile Jacky Fisher'ın aynı yılda doğmuş olmaları da dostluklarına yardımcı olmuştu. Kral bir keresinde Fisher'a bu açık sözlülüğünün kendisini mahvedeceğini söyleyince Fisher şu yanıtı verdi: "Ben şu anda Balmoral'de sizin yanınızdayım ve Donanma'ya beş parasız, dostsuz ve umutsuz olarak katıldığımda bunu asla hatırıma getiremezdim." Karşılıklı sevgilerini pekiştiren şey birbirlerinde buldukları dürüstlük, özgünlük ve insani sıcaklıktı.

Fisher'ın zaman zaman Kral'ı sinirlendirdiği olurdu. Bir kere Londra'da Kral'ın açık arabasındayken Amiral yolda tanıdığı güzel bir kadını görmüş ve arabada ayağa kalkarak şemsiyesini sallamıştı. Kral bu uygunsuz davranışa kızıp Fisher'ı azarladı; ama daha sonra da kadını yemeğe çağırtti. Fisher kimi zaman Kral Edward'ın üniforma ve madalyalara olan saplantılı fikirlerine de aykırı düşerdi. Şöyle bir anısını anlatmaktadir: "Bir gece giyinmek için Kral'ın hastabakıcısından yardım istedim. Kadın bilmem neyin şeridini yanlış omzuma takmıştı, Kral sanki kilise soymuşum gibi azarladı beni."

Bu olaylara karşın Kral, Fisher'ı çok severdi. Fisher, Bahriye Bakanı olmadan birkaç hafta önce, 1904 Eylülü'nde Esher'a Carlsbad'dan şöyle yazıyordu: "Onunla dört buçuk saat baş başa kaldık ve bana karşı çok samimi davrandı, sonunda beni istasyona kadar götürüp uğurladı ve giderken dostluğumdan çok memnun kaldığını söyledi. O sonbaharda Sandringham'daki bir sahne, Kral'ın bu sevgisini daha açık olarak gözler önüne serdi. Fisher hafta sonu için davet edilmişti: "Bu partide bir hiç olduğum için önemli bir mektup yazmak amacıyla odama çekildim, sonra ceketimi çıkardım, sandığımı açtım ve eşyalarımı boşaltmaya başladım. İki elimde birer çizmeyle bulunduğum sırada kapının kurcalandığını duydum ve gelenin bir uşak olduğunu tahmin ederek, 'Gir içeri, kapıyla oynayıp durma!' diye seslendim. Ve içeri ağzında bir metre uzunluğunda bir puro ile Kral Edward girdi. 'Ne yapıyorsun?' diye sordu (elimde çizmelerim vardı). 'Eşyalarımı çıkarıyorum, Efendim,' dedim. 'Uşağın nerede?' diye sordu. 'Uşağım yok, Efendim,' dedim. 'Nereye gitti?' 'Hiç olmadı ki, Efendim, uşak tutacak param yoktu,' dedim. Kral, 'Çizmeleri bırak da, şu koltuğa otur,' dedi. Sonra kendisi de gidip şöminenin öteki yanındaki koltuğa oturdu. 'Vaziyet berbat,' diye düşündüm. 'Ben gömlekle bir koltukta oturuyorum ve İngiltere Kralı da karşımda oturuyor!'

"Majesteleri, 'Geldiğinde neden yanıma gelip 'Nasılsınız?' demedin?' diye sordu. 'Bir mektup yazmam gerekiyordu ve siz de o kadar büyük insanları karşılıyordunuz ki, odama çıkmamın iyi olacağını düşündüm,' dedim. Sonra o kadar uzun bir konuşmaya girdi ki, sonu geldiğinde yemeğe on beş dakika kalmıştı ve ben eşyalarımı henüz çıkarmış değildim. Bunun üzerine Kral'a, 'Efendimiz, yemeğe geç kalırsam bana kızacaksınız ve kuşkusuz sizi giydirecek iki üç centilmeniniz vardır, ama benim kimsem yok,' dedim. Kral bana tatlı bir gülümsemeyle bakıp çıktı gitti."

Birinci Deniz Lordu

İkinci Selborne Kontu, Lord Salisbury'nin Haki Seçim'in ardından 1900'de Kabinesini değiştirip o zaman hem kırk bir yaşında hem de Başbakan'ın damadı olan Selborne'u, Sömürgeler Müsteşarlığı'ndan Donanma'dan sorumlu bakanlığa getirdiğinden beri Amirallik Birinci Lordu'ydu. Fisher'ın Selborne'la ilişkisi çekişmeli ama hep saygılı olmuştu; Akdeniz Filosu Başkomutanı olarak Amiral hep daha fazla gemi istemiş; bunları alamayınca da, hep sınırlar içinde kalarak, şikâyetçi olmuştu. Selborne, Fisher'ın üstün niteliklerini görüyordu. 1902'de kendisini İkinci Deniz Lordu, 1903'te Portsmouth Başkomutanı yaptı; bu iki görev de Birinci Deniz Lordluğu makamına giden basamaklardı. Selborne 1904 Mayısı'nda resmi bir teklif yapmak için Portsmouth'a gitti. Fisher bunu Esher'a şöyle anlatıyor: "Selborne dört gün önce bir arkadaşıma benden korktuğunu... ama benim Amirallik'e gitmemin 'kaçınılmaz' olduğunu söylemiş." Fisher teklifi kabul etti. Esher'a, "Zarlar atıldı! Dün 21 Ekim'de (Trafalgar Günü) işe başlamayı kabul ettim," diye yazdı.

Fisher yaz boyunca Donanma'ya getirmek istediği yenilikler üzerinde çalıştı. 30 Temmuz'da bunları Balfour'a, Başbakan'ın Avam Kamarası'ndaki odasında tam üç buçuk saat anlattı. Ertesi hafta önce Victoria and Albert'te, sonra Britannia yatında iki kere Kral'la birlikte oldu. Selborne 17 Ağustos'ta Fisher'ın planları konusunda bilgi almak için yine Portsmouth'a geldi. Fisher, Esher'a şöyle yazıyordu: "Selborne o kadar samimiydi ki, balıklama atladım ve büyük başarı kazandım... Hepsini olduğu gibi yuttu... Odamda karşısında oturdum ve iki saat bir çeyrek hiç durmadan yumruğumu yüzüne salladım. Sonra 120 sayfalık müsvetteyi okudu ve pes etti!" Sevinçten havaya uçan Fisher 21 Ağustos'ta da Arnold White'a şöyle yazıyordu: "Kavgaya hazırım. Bu bir Athanasius contra Mundum (Athanasius'a karşı Mundum) olacak. Athanasius kazanacağı için Mundum'a acıyorum!"

Fisher'ın Bahriye Bakanlığı'na 21 Ekim'de gelişinin ilk yirmi dört saati içinde İngiltere, Rusya ile savaşacak duruma gelmişti. Rus Baltık Filosu 22 Ekim gecesi Uzakdoğu'ya gitmek üzere yola çıktığında kendini kimliği meçhul bazı küçük teknelerin arasında buldu. Rus denizcileri, projektörlerinin ışığına yakalanan teknelerin Japon torpido botları olduğunu sanarak ateş açtılar. Bir Hull balıkçı teknesi

battı, diğerleri yara aldılar; iki İngiliz denizcisinin başları kopmuş, çoğu da yaralanmıştı. Londra basını savaş çığırtkanlığına başladı. Fisher ayın yirmi birinde Amiralliğe ateşli bir griple yattığını bildirmişti. Hull'dan haber geldiğinde evde yatağındaydı. Kabinenin toplanacağını ve havada savaş kokusu olduğunu duyunca toplantı yerine gidip içeri alınmasını istedi. Kabine önünde Fransa'nın müttefiki olan Rusya ile savaş aleyhinde konuştu. Bakanlara asıl düşmanın Almanya olduğunu hatırlattı. Kriz bir hafta devam etti. Fisher 1 Kasım'da Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Sabahtan akşama kadar bütün gün Başbakan'la idim. Az daha savaşa giriyordu. Ama Ruslar yine geriledi... Balfour birlikte çalışılabilecek bir insan. Sadece o, Lansdowne ve Selborne, işi başardık..."

Fisher haftalarca öksürükten kurtulmadan günde on altı saat çalışmaya başladı. Çalışmaya sabah saat beşte başlıyor, kahvaltıdan önce üç saat çalışıyor ve Amirallik'ten akşam saat dokuzda çıkıyordu. Pazarları da pek farklı değildi, sadece o gün sabah ve akşam ayinleri için bir ara Westminster'e gidiyordu. Bu enerji patlaması on bir hafta sürünce, Lady Fisher altmış dört yaşındaki kocasının sağlığı için kaygılanmaya başladı. Bir gece yemekte Kral'ın yanında otururken korkularını kendisine anlattı. Kral hemen bir menü alıp arkasına şunları yazdı: "Amiral Sir John Fisher pazar günleri çalışmayacak, Amiralliğe gitmeyecek ve astlarının da pazar günleri çalışmasını yasaklayacak. Edward R.'nin emridir." Fisher, Kral fermanını görmezden geldiyse de, Kral'a neden bu kadar çok çalıştığını da anlattı. Kral Edward'la bir saat konuştuktan sonra Kitty'ye şöyle yazıyordu: "Bir saat içinde bir kere bile susmadık (daha doğrusu ben susmadım) ve o da bundan çok memnun göründü. Hep 'Bravo! Bravo! Çok doğru! Elbette haklısın!' gibi şeyler söylüyordu." Fisher küçük ayrıntılara girmeyerek ve kendisini ilgilendirmeyen raporları bir çekmeceye kilitleyerek gücünü korumaya çalıştı. Bir Highland alayı deniz kuvvetleriyle birlikte bir kıyıya çıkartma yaptıktan sonra askerlerin ayaklarındaki tozluklar ıslanıp boya dökünce, Harbiye Bakanlığı bunların bedelini Bahriye'nin ödemesini istedi. Yazışma Fisher'a getirilince kâğıtları şömineye attı. Eğer birisi kâğıtların ne olduğunu sorarsa Amiral Fisher'ın eve götürdüğünü söylemelerini tembih etti.

Fisher Donanma'da devrim yapıyordu. Çoğu Akdeniz'deyken düşündüğü ve Portsmouth'ta geliştirdiği fikirler birden Donanma'nın harekât emirleri olmuştu. Fisher'ın personel ve genç subayların seçilip eğitilmeleri konusundaki ilk reformu 1902'de İkinci Deniz Lordu iken

ilan edilmiş ve Portsmouth'taki yılı içinde kendi gözleri önünde uygulamaya konulmuştu. Bundan sonraki üç reformu Birinci Deniz Lordu olduğunun altıncı haftasında, 6 Aralık 1904'te aynı anda yürürlüğe girdi. Bunlar birbirleriyle iç içe geçmiş reformlardı; biri yapılmadan diğerleri olamazdı, para da yeterli değildi insan da. Fisher bu karşılıklı bağımlılık konusunu ısrarla vurguladı: "Dalga geçmek olmaz' Duyguya yer yok! Kimseye acımak yok! Acımasız, insafsız ve vicdansız olmalıyız! Plan elde edilmeli! Planın tümü! Plan ve sadece plan!" Fisher'ın büyük reformlarından beşincisi, dünya denizcilik dengesini ve Avrupa'nın savaş öncesi diplomatik tarihini en çok etkileyicisi ki, bu aynı zamanda çağa adını vermiştir; hızlı ve büyük toplu bir zırhlı yapma, yani HMS Dreadnought'u yapma kararı olmuştur.

Fisher'in reformlarının hepsi tartışmalıydı. Bunlardan, savunması en mantıklı olduğu için, en az muhalefet uyandıranı Donanma'nın yeni dağılımıydı. İngiliz filoları on yıllardır dünyanın çeşitli yerlerine dağıtılmıştı. 1904'te Çin, Güney Atlantik, Kuzey Amerika ve Batı Hint Adaları filoları da içinde olmak üzere hâlâ dokuz filo vardı. Bunlardan bazıları çok güçlüydüler: Çin Filosu'nda beş zırhlı vardı. Ancak hepsi de bulundukları bölgeleri işgal eden yerli güçlerin filolarından zayıftı. İngiliz Çin Filosu, batı Pasifik'teki herhangi bir Avrupa devleti deniz gücünden çok üstünse de, Japonya donanması karşısında esef edilecek kadar zayıftı fakat 1902'de Japonya'nın Uzakdoğu'daki İngiliz denizcilik çıkarlarını kollaması için İngiliz-Japon ittifakı imzalanmıştı. Kuzey Amerika Filosu yardım görmediği takdirde Roosevelt'in Birleşik Devletler Donanması'nın giderek artan gücüyle başa çıkamazdı ancak, iki Anglo-Sakson devlet arasında bir savaş düşünelemez değise bile, çok uzak görülüyordu. Güney Atlantik Filosu, Brezilya ve Arjantin deniz kuvvetlerinden zayıftı ancak, ne Brezilya ne de Arjantin, İngiltere'ye saldıracak gibi görünmüyorlardı; hatta ikisi de çok geçmeden İngiltere tersanelerine siparişler vereceklerdi.

Anayurda daha yakın İngiliz filolarının dağılımı da garipti. En güçlü on iki zırhlısıyla Donanma'nın birinci vurucu gücü olan Akdeniz Filosu, Fransa ile savaşa hazırdı. Ancak Dışişleri Bakanlığı bir yıldır Fransa ile sürdürdüğü sömürge ittifakını imzalayarak böyle bir çatışma olasılığını ortadan kaldıracaktı. Bu arada Alman Donanması'nın büyümesi konusunda tehlike çanları çalmaktaydı. Açık Deniz Filosu tehdidini karşılamak için Kraliyet Donanması, sorumlulukları ve devriye alanları Cebelitarık'ın kuzeyindeki her yer olan Manş Filosu'nu kullanıyordu. Bu filoda sekiz tane yaşlıca gemi

vardı. Manş Filosu üç gün uzaklıktaki Cebelitarık'tayken İngiliz Adalarını korumak için de, donanmada daha yaşlı sekiz zırhlıdan oluşan Anayurt Filosu vardı.

1902 sonbaharından bu yana İngiltere'nin en olası deniz hasmı olarak Almanya'yı gören Fisher, donanmanın dağılımını değiştirerek en yeni ve en güçlü gemilerin en tehlikeli düşman karşısında toplanmasını sağlamaya koyuldu. Akdeniz Filosu'ndan dört yeni zırhlı çekilip, Manş Filosu adını alan ve Manş yakınlarından ayrılmaması emredilen Anayurt Filosu'na verildi. 1905'te Çin'den çekilen beş zırhlı da Manş Filosu'na verilince bu filonun gücü on yedi zırhlıya çıktı. Şimdi Atlantik Filosu adını alan eski Manş Filosu, Cebelitarık'ta üslendi ve sekiz zırhlısı ihtiyaca göre ya kuzeye İngiltere'ye ya da doğuya Akdeniz'e gidebilecek duruma getirildi. Gücü üçte bir oranında azaltılan Akdeniz Filosu'na Fransa'ya karşı değil, Fransa'nın yanı sıra savaşmayı düşünme emri verildi. Çin, Kuzey Amerika ve Güney Atlantik filoları dağıtıldı ve çoğunluğu kruvazör olan yararlı gemilerine yeni görevler verildi. Akdeniz Filosu'nun Başkomutanı gücünün azaltılmasına şiddetle itiraz etti. Çin Filosu Amirali beş zırhlısını geri göndermeye karşı çıktı; emre itaat etmesi söylenince en az sancak zırhlısını prestij için alıkoymasına izin verilmesini istedi. Amirallik beşinin de memlekete gönderilmesi emrini verdi ve gemilerle birlikte kendisi de gelecekti.

Fisher'in, Donanma'yı, yeniden dağıtmasına yönelik eleştiriler, bundan sonraki reformu olan, işe yaramayan gemilerin hurdaya çıkarılması hareketine karşı olan eleştirilere kıyasla hafif sayılırdı. 19. yüzyıl boyunca dünyada Pax Britannica, İngiliz savaş gemilerince sağlanmıştı. Kürenin çeşitli yerlerine dağılmış küçük ve yaşlı gambotlar, yorgun İkinci ve Üçüncü Sınıf kruvazörler vardı. Bunlar genellikle tembel bir limanda yatar, zaman zaman Bayrağı kıyı boyunca dalgalandırıp bu küçük geminin ardında dünyanın en büyük deniz gücünün dev savaş gemileri ve güçlü zırhlı kruvazörleri olduğunu yerlilere hatırlatırdı. Fisher için 'savaşamayacak kadar güçsüz ve kaçamayacak kadar ağır' bu gemilere tayfa ve para gömmek saçmaydı. En küçük gambotun Amiralliğe maliyeti yılda 12.000 sterlindi. Her birinin bir kaptanı, subayları ve denizcileri vardı ve bunların ustalıkları boşa gidiyor, eğitimleri biraz daha laçkalaşıyordu.

Fisher'in horgördüğü gemilerin hepsi küçük ya da yabancı istasyonlarda değildi. Çok ağır yollu ve zayıf zırhlı olup düşman

toplarının menziline sokulamayacak savaş gemileri de vardı ve bunlardan her birinin yıllık masrafı 100.000 sterlindi. En iyi örnekleri Amiral sınıfının 'kâğıt üstünde görkemli, gövde ağırlığı ölçü olarak alındığında mükemmel, ama gerçekte savaşta tümüyle yararsız' beş zırhlısıydı. Bunların hepsinin gitmesi gerekiyordu. Yeni Birinci Deniz Lordu şöyle diyordu: "Donanma'nın ilk görevi düşmana her an vurmaya hazır olmalıdır ve bu sadece gücümüzü savaş değeri olan gemiler üzerinde toplayıp, işe yaramaz olanları hurdaya çıkararak yapılabilir."

Darbe acımasızca indi. Başkan Balfour'un hayranlıkla ifade ettiği gibi bir tek cesur kalem darbesiyle' 154 gemi aktif listeden silindi. Bu gemilerden Fisher'ın 'koyun' diye nitelediği 90 tanesi hiç işe yaramazdı ve hurda olarak satışa çıkarıldı. Otuz yedisi 'lama' olarak sınıflandırıldı ve savaşta mayın döşeme gibi görevlere ayrıldı. Aralarında dört yaşlı zırhlı olan yirmi yedisi 'keçi' sınıfındandı; bunların toplarını korumalarına izin verildi, ancak bakım ve onarım için hiçbir masraf yapılmayacaktı. 'Lamalar' ve 'keçiler' mürettebatsız olarak İngiltere limanlarında bağlı duracaklardı. Birkaç gambot -*Woodcock, Woodlark, Sandpiper ve Snipe*- Çin nehirlerinde ve Afrika'nın batı kıyısında hizmet için alıkonuldular.

Hurdaya çıkarma politikası kınama getirmişti. Dışişleri Bakanlığı Donanma'nın, diplomatlarının emirlerinde olmamasından hoşnutsuzdu. Fisher'ın yanıtı: "Dışişleri Bakanlığı bu noktaya dikkat etmediği için bir kere daha belirtilmesinde yarar vardır: Küçük ve tek tek gemilerin istikrarsız ziyaretlerinin yerini büyük gemi ve filoların ziyaretleri almış ve bu İngiliz deniz gücünün prestijini arttırmıştır." Bazıları aktif görevde bazıları emekli -*Fisher yanlısı bir gazeteci bunlara 'Şezlong Filosu' diyordu*- olan pek çok amiralin, Donanma'nın savaşta yararlı olabilecek gemilerden yoksun bırakıldığı iddiası daha ciddiydi. Bu gemiler zayıf ve ağır yollu da olsa, eski İkinci ve Üçüncü Sınıf kruvazörlerin, İngiliz şileplerine eskort görevi görmekte ve düşman şileplerini temizlemekte kullanılabileceği iddia ediliyordu. Fisher buna yanıt olarak gelecekteki bir savaşta şileplere zırhlı kruvazörlerin saldıracağını ve bunların İngiliz İkinci ve Üçüncü Sınıf kruvazörleri zahmetsizce yok edebileceklerini söyledi. Amiraller bilemeyebilirlerdi, ama Fisher, Alman zırhlı kruvazörlerine karşı kafasında bir çare bulmuştu. Kraliyet Donanması'nın Invincible-sınıfı savaş kruvazörleri olacak bu devrimci gemiler, Fisher'ın birbirine geçmiş 'Plan! Bütün plan! Ve sadece plan!' planının bir parçasıydı.

Fisher'ın planının bundan sonraki bölümü hurda politikasından çıkacaktı. 154 gemiyi geri getirmek, Donanma'da bir tayfa ve subay bolluğu yaratmıştı. Fisher bunlardan, her biri çekirdek bir mürettebat taşıyan yedek savaş gemileri filosu kurmak için yararlandı. Eski sistemde mürettebatı eksik gemiler Yedek Filo'ya ayrılır, bunlar limanlarda mürettebatsız ve sadece bakım ekipleriyle yatarlardı. Seferberlikte bu gemilere yeni mürettebat alınırdı. Gemileri tanımayan bu tayfalar ve subaylar, topların ve makinaların özelliklerini hatta birbirlerinin adlarını ancak düşmanla karşılaşmak için denize açılırken öğrenirlerdi. Yedek gemilerin seyrek olarak çıkarıldıkları talimlerde ise, makine bozuklukları ve Amiralliğin açıklamamayı tercih ettiği topçuluk sonuçları ürkütücüydü.

Fisher'ın amacı Yedek Filo'yu savaşa hazır duruma getirmekti. Bunu da o filodaki en işe yarar gemilere çekirdek mürettebat yani geminin savaş zamanı subay ve erlerinin beşte ikisini yerleştirerek yaptı. Bu insanlar gemilerde yaşarlar ve onun, taretinden kazan dairesine kadar her yerini tanırlardı. Savaş ya da talim için gerektiğinde mürettebatın geri kalanı deniz okullarından ya da yakındaki kıyı kışlalarından tamamlanırdı. Kömür ya da mermi veya toplara barut taşıyan yüzlerce kişinin çekirdek mürettebatın uzmanlığına sahip olmaları gerekmezdi. Yılda dört kere yapılan talimlerde çekirdek mürettebatlı bir gemi birkaç saat içinde yüzlerce adam alır ve filonun aktif gemileriyle birlikte iki haftalık manevralara katılırdı. Limandayken de çekirdek mürettebatın her an denize açılmaya hazır bir savaş filosunun birer parçası oldukları psikolojik izlenimini devam ettirecek önlemler alınırdı. Bunlar iskeleleri uzatılmış olarak rıhtımlara bağlı durmazlar, karayla bağı koparmak ve mürettebatın denizin sallantısını duymaları için açıklarda demirlerlerdi. Fisher bu çekirdek kadro sisteminin sonuçlarından çok memnundu ve bunu 'savaşa hazır olmamızın temel taşı' olarak niteliyordu. Artık filonun tümünün 'savaşa hazır...' olduğunu söylüyordu. "Deniz savaşlarının karakteristik unsuru artık çabukluktur!... Ani harekete hazır olmak yapacağımız her şeyin temelinde bulunmalıdır!" Balfour, Amiral'in bu yeni yarattığı şeyden çok etkilenmişti ve bunun 'İngiliz Donanması'nın savaş gücünü iki kere değil, tam üç kere arttırdığını' söylüyordu.

Fisher Birinci Deniz Lordu olmasının beşinci ayında deniz topçusunun üzücü durumunu düzeltmeye koyuldu. Boer Savaşı'nın hatalarını araştıran Kraliyet Komisyonu önünde ifade veren bir İngiliz generali, Ladysmith'in savunması için gönderilen deniz topçularını 'bir kızlar

okulunu bile rezil edecek durumda' niteleyince Donanma çok alınmıştı. Fisher bunun doğru olduğunu bildiği için herkesten fazla kızmıştı. Portsmouth'tayken Akdeniz Filosu'nda emrinde çalışmış olan Percy Scott'u çağırtmış ve HMS Excellent'teki topçu okulu komutanı yapmıştı. Fisher 1905 Martı'nda Birinci Deniz Lordu olarak Hedef Atışları Müfettişi makamını yarattı, Scott'u buraya getirdi. Scott aynı sonbaharda deniz kuvvetlerine rekabet atışlarını getirdi. 1908'de gemiler altı yedi bin metreden hedefi eskiden iki bin metrede olduğundan daha çok vuruyorlardı. Konvansiyonel subaylar ufak tefek, küstah ve topçuluğa saplantısı olan Scott'tan nefret ederlerdi. Birinci Lord ise şöyle diyordu: "İçmesi, kumarı, zamparalığı umurumda bile değil. Hedefi vuruyor ya."

Fisher'in reformları Donanma'ya daha etkinlik getirmekle kalmayıp masraflarda da kısıntı sağlamıştı. Fisher, Bakan olduğunda Donanma Bütçesi sürekli yükseliyordu. 1900'de 27.5 milyon sterlinden Fisher'ın gelişinden bir yıl önce olan 1904'te 36.8 milyon sterline çıkmıştı. Güçlü donanmadan yana olanlar bile bu insafsızca artıştan rahatsız oluyorlardı. The Times'ın denizcilik muhabiri Thursfield, Fisher'a şöyle yazıyordu: "İçerden bir durdurma hareketi gelmezse ortaya çıkacak olan karşı konulmaz bir tepki dalgası çok büyük zararlar verecektir... Bir kâbus gibi ürkütüyor bu beni." Fisher da aynı fikirdeydi. 'Savaş etkinliğinin büyük masraflara bağlı olduğu' ilkesini reddediyordu. "Gerçek bunun tam aksidir. Deniz kuvvetlerinde aşırı harcama parazit mikroplarının gelişmesine yol açar ve bunlar canlılıkla beslenirler... Savaşmayan gemiler, savaşmayan personel ve verimsiz kara masrafları şeklindeki parazitler, kanser gibi kesilip atılmalıdır." Fisher büyük küçük demeden tüm mikroplara savaş açtı. 1şe yaramaz gemilerin hurdaya çıkarılması sadece onarım masraflarında yılda 845.000 sterlinlik bir indirim sağlamış ve tersane işçilerinden fazla gelen altı bininin işten çıkarılmasına imkân vermişti. Fisher deniz kuvvetlerinin stokta on bin fazla iskemle tuttuğunu öğrendi. "Deniz kuvvetlerine ayrılacak belli bir para vardır!" diye gürledi. "Eğer bunu savaşamayacak iskemlelere harcarsanız, bunu savaşan gemilerden ve insanlardan alıyorsunuz demektir." Fisher'a 'şaşırtıcı derecede çeşitli bardak' stoku olduğu bildirilmişti. "Cerrahın kendi özel bardağı, muhasebecinin ayrı bardağı vardır ve ne cerrahın ne de muhasebecinin kendi tip bardaklarından yoksun kalmamaları için bunlardan büyük miktarlarda depo edilmek zorundadır." Birinci Deniz Lordu bundan sonra her ikisinin de aynı tip bardaklardan içmelerinde ısrar etti. Fisher'ın bu kartal gözleri sayesinde 1905 Donanma Bütçesi bir yıl öncekinden 3.5 milyon sterlin daha düşük oldu; Bütçe 1906'da 1.5 milyon; 1907'de 450.000 sterlin daha düştü. 1907'de Donanma

hükümete ve vergi mükellefine yılda 31.4 milyon sterline mal oluyordu ki, bu Fisher'ın görevi aldığı yıldan 5.4 milyon sterlin daha eksikti. İngiliz Filosu'nun vurucu gücü iki kere değil, üç kere arttırılırken' bütçede de tasarruf yapılmıştı; ve bütün bunlar Fisher'ın deniz savaşlarında devrim yaratacak bir gemi ve yeni bir gemi sınıfı yarattığı sırada oluyordu. Bundan sonra her ülkenin savaş gemilerine adını verecek olan bu gemi HMS Dreadnought'tu.

'Dreadnought'un Yapımı

Bir savaş gemisi, düşmanı yok etmek üzere tasarlanmış deniz topları için yüzer bir platformdur. Her iki yanda da nişancılığın eşit olduğu kabul edildiği takdirde, daha çok topu olan, daha ağır mermileri daha uzun menzillere gönderebilen gemiler zaferi kazanacaktır. Hız da önemli bir unsurdur, bir kaptana hareket anını çekilmesi mi yoksa kovalaması mı gerektiğini seçme gücü verir. Deniz ortasında, düşman gemisinin dost bir limana kaçamayacağı ve yağmur bulutları, sis veya karanlıktan başka saklanacak bir yer olmadığı durumlarda, daha ağır ve daha zayıf olan teknenin yok edilmesi hemen hemen kaçınılmazdır. Düşmanının menzilinden uzakta bir gemi ateş edip vurabildiği takdirde çaresiz bir düşmanla boğuşuyor olacağı için menzil önemlidir. Menzil, topların çapı ve imha etme gücü hep bir aradadır; mermi ne kadar büyük, menzil ne kadar uzun olursa merminin delici ve patlatıcı etkisi o kadar çok olur.

Dreadnought tasarlanıp yapıldığı zaman bu kavramların en üstün olarak biçimlenmişiydi. Başlıca silahları her biri 400 kiloluk mermiler atabilen on adet 12 inçlik toptu. Dreadnought'un sekiz topu aynı anda ateş etse 3200 kiloluk bir çelik ve yüksek etkili patlayıcı, düşmana yağıyor olurdu. Dreadnought ortaya çıkana kadar tüm büyük donanmaların standart savaş gemisi silahı dört 12 inçlik top ve bunların yanı sıra daha küçük kalibreli karışık top bataryalarıydı. Bu daha eski tasarımın doruğuna Dreadnought'un hemen önceki selefleri olan Lord Nelson ve Agamemnon'da görülüyordu: Bunlar dört 12 inçlik ve on 9.2 inçlik top taşımak üzere tasarlanmıştı. Daha küçük topların etkili olabildiği üç dört bin metrelik menzillerde bu gemilerin önünde durmak olanaksızdı. Ancak Fisher, Akdeniz Filosu'ndaki günlerinden beri altı bin, sekiz bin, hatta on bin metrelik menziller hayal etmişlerdi. Bu menzillerde bütün önceki İngiliz ve yabancı savaş gemileri sadece dört top ateşleyebilirlerdi.

Dreadnought'un ortaya çıkışı geleneksel olarak İtalyan Donanması'nın baş tasarımcısı Vittorio Cuniberti adında bir İtalyan'a uzanır. Cuniberti kendi donanması için Vittorio Emanuele sınıfından her biri iki 12 inçlik ve on iki 8 inçlik dört hafif zırhlı çizmişti. İtalyan Donanması için daha büyük ve daha ağır silahlı bir gemi tasarıları reddedilince, Jane's Fighting Ships kitabı için on iki tane 12 inçlik top taşıyacak

17.000 tonluk bir gemi hakkında bir makale yazmasına izin verildi. Makale 1903 yıllığında yayınlandı; hepsi büyük toplu gemiler konusundaki düşünceleri ateşlediyse de, o zaman için beklenen öncülüğe sahip olmuş olmayabilir. Birleşik Devletler ve Japonya'nın da aralarında olduğu pek çok devlet daha büyük, daha hızlı ve daha ağır toplu gemiler yönünde zaten ilerlemekteydiler. 1904 ilkbaharında Amerikan Donanması, Kongre'ye her biri sekiz 12 inçlik top taşıyan iki adet 16.000 tonluk gemi için tahsisat isteğinde bulundu. Amerikalılar çok ağır hareket ettiler; South Carolina ve Michigan ancak 1905 baharında kabul edildi ve 1906 sonbaharında kızağa konuldu. Japonya 1905 ilkbaharında iki adet 20.000 tonluk, 20 mil hız yapabilen 'yarim-dretnot'u (bunlar dört 12 inçlik ve on iki 10 inçlik topa sahiptiler) kızağa koydu.

Cuniberti'nin makalesi ve Amerikan ve Japon tasarımları Fisher'in hızlı, büyük toplu geminin geleceğin gemisi olduğu hakkındaki inancını desteklemiş olabilir, ancak İngiliz amirali Anılar'ında, Cuniberti veya başka bir yabancıya bir şeref payı tanımamaktadır. İlk hızlı ve büyük toplu savaş gemisini kendisinin ilk kez 1900'de Malta'da düşündüğünü ve fikirlerini o sırada Malta tersanesi baş mühendisi olan W.H. Gard ile tartıştığını yazmaktadır. Fisher İngiltere'ye dönünce konuyu Inflexible'ın kaptanı olduğu günlerden beri tanıdığı donanmanın baş tasarımcısı Sir Philip Watts ile görüştüğünü yazmaktadır. Dostlukları yıllar boyunca devam etmişti ve hızlı gemilere inanan Watts, 1902'de Sir William White'ın yerine Donanma Yapım Müdürlüğü'ne getirilmişti. Fisher 1904 Ekimi'nde Bahriye Bakanı olunca Gard'ı Londra'ya Watts'ın yardımcılığına getirerek kadrosunu güçlendirdi.

Jacky Fisher 22 Aralık 1904'te yeni gemisi için planları yapacak olan Tasarım Komisyonu'nu kurdu. Komisyonda dokuz sivil ile çoğunu Fisher'ın hamiliğini yaptığı dokuz deniz subayı vardı. Bu subaylar arasında şunlar da bulunuyordu: O sırada Deniz İstihbaratı Müdürü olan ve daha sonra Bahriye Bakanı olacak Tümamiral Battenberg Prensi Louis; Donanma Cephaneliği Müdürü ve geleceğin Büyük Filo Başkomutanı Kaptan John Jellicoe; Bahriye Bakanı yardımcısı olan ve daha sonra Dreadnought'un ilk kaptanı olacak olan Kaptan Reginald Bacon. Fisher, komisyonun üyesi değildi, toplantılarına katılmıyordu ve hepsinin başındaydı. Durumu bir mektubunda Esher'a şöyle anlatıyordu: "Selborne benim yeni savaş gemileri tipi yaratacak bir komisyona başkan olmamı kabul etti. Kendisine yapılması gerekenleri bildiğimi, ama iyi adlardan oluşan bir komisyonun politik olacağını

anlattım... böylece eleştiriler onlara yönelecek ve ben rahat edecektim."

Fisher komisyonu kurduğunda ne istediğini biliyordu ve komisyona verilen talimat danışmanlıksa da, görevleri Birinci Lord'un fikirlerini 'onaylama,' 'tamamlama' gibi sözcüklerle daha iyi tanımlanabilirdi. Temel karar Gard'ın yardımıyla Fisher tarafından verilmişti: Sadece 12 inçlik toplu ve 21 mil hız yapan bir savaş gemisi düşünülecekti. Ancak daha sonraları Dreadnought'un tümüyle Fisher'in megalomanisinin eseri olduğu iddia edilecekse de komisyon kukla değildi. Jacky Fisher istediğini nasıl elde edebileceğini pek bilmediğinden çeşitli fikirlere açıktı. Özellikle genç ve çok yetenekli olduklarından ve yeni fikirleri kabule hevesli olduklarını gösterdiklerinden komisyon üyelerine saygı duyuyordu.

Komisyon 3 Ocak'tan 22 Şubat 1905'e kadar yedi hafta toplandı. Fisher ilk toplantıda kalkıp amaçlarını belirtti: "Deniz savaşlarını yöneten koşullar toplar ve hızdır. Kuram ve gerçek savaş deneyimi düşmanınkinden daha fazla bir hızla birlikte en büyük topların birlikte olması gerekliliğini ortaya koymaktadır." Fisher hemen hemen aynı dönemde Balfour ile Kabine'ye bir rapor vererek top ve hız konusundaki önceliklerini açıkladı: "Bu gemiyi tasarlarken birinci öncelik en güçlü silahlara verilmiştir. Topların hemen hemen kusursuz olan güç ve etkinlikleri önünde hiçbir şeyin durmasına izin verilmemiştir... Bir zırhlı olduğu için başka zırhlılarla savaşmak zorunda kalacaktır. Hıza sahip olduğu takdirde hangi menzilde savaşacağına kendisi karar verebilecektir."

Tek tip büyük toplar için nedenlerden bazıları açıktı. Zırhlıların amacı düşman savaş hattına en çok mermiyi atmaktı; şu halde neden topların tümü en büyüklerinden olmasındı? Tek tip büyük toplar bir gemide sadece tek kalibrelik cephane bulundurmak ve topların bütün parçalarının birbirlerinde kullanılabilmesi demekti. Percy Scott ve Jellicoe gibi topçu subaylarının geliştirdikleri ve heyecanla istedikleri daha önemli bir neden daha vardı: Daha hassas ateş kontrolü. On bin metre uzakta hareket eden bir düşman gemisi, vurulması güç bir hedeftir. Percy Scott salvo atışı yaptığı takdirde yani, hedefe aynı anda aynı çapta bir dizi mermi attığı takdirde bu sorunun biraz daha kolaylaştığını fark etmişti. Mermiler hedefin arkasındaki suya düşüyorsa, toplar hafifçe indirilmeli; öne düşüyorsalar kaldırılmalıydılar. Bu salvo atışı büyük su sütunlarının hedefe

çarpmalarına kadar sürdürülürdü. Sular geminin üzerine düştüğünde topçular doğru menzili bulduklarını anlarlar ve kısa bir sürede gemiye isabet ettirmeye başlarlardı. Bunun çeşitli kalibrelik toplarla başarılması olanaksızdı; çeşitli boylardaki mermilerin çeşitli namlu açılarında, çeşitli hızlarda ve çeşitli yörüngelerde fırlatılması gerekirdi ve bunlar suya düştüklerinde yükselen su sütununun hangisinden çıktığı belli olmazdı.

Daha büyük ve tek örnek silahların daha etkili olduğu iddiası Amiral Kont Heihachiro Togo'nun 27 Mayıs 1904'te Tsushima'da, Rus Baltık Filosu karşısında kazandığı zaferle de desteklenmişti. Yedi bin metreden ateş eden iki taraf da büyük deniz toplarının uzun menzillerdeki güç ve hassaslığını ve çok sayıda büyük topa sahip olmanın yararlarını göstermişti. Amiral Togo'nun sancak gemisinde gözlemci olarak bulunan Kraliyet Donanması'ndan Kaptan William Pakenham şöyle demişti: "12 inçlik toplar ateşlendiğinde 10 inçlik topların ateşi fark edilmiyor bile ve yarattığı saygınlık bakımından 8 veya 6 inçlikler tüfek mermisinden farksız kalıyorlar."

Yeni geminin hızı ve ağır toplarının menzili de denkleme girmekteydi. Hız gemiye istediği menzilde savaşmayı seçmesini sağlayacak ve büyük toplardan oluşan tek tip silahları ile düşmanın küçük toplarinin menzilinden uzak kalabilecekti. Altı inçlik topların menzili dışında olacağından bu toplar kendisine karşı etkisiz olacaktı; ayrıca, torpil saldırı menzili dışında da kalacağından torpil taşıyan destroyerlere karşı 6 inçlik topa da ihtiyacı olmayacaktı. Böylece toplara ayrılan tüm ağırlık mümkün olan en ağır toplara ayrılabilecekti. Fisher bu iddiaları şöyle özetliyordu: "Daha ağır toplu hızlı gemi aynı hıza sahip ama daha çok hafif toplu bir gemiyi safdışı bırakabilecektir; düşmanın gemisinde bu topların sayısının çok olması isabeti azaltır... Menzil bir kere saptandıktan sonra 12 inçlik bir topun dakikada bir mermi attığını düşünelim. Altı top, her on saniyede bir büyük patlama gücüne sahip bir mermi atılması demektir. Bunların yüzde ellisi 6000 metrede tam isabet olacaktır. Her dakikada bir 12 inçlik merminin gemide patlaması tam bir CEHENNEM yaratacaktır!"

Komisyon ağır topların sayısının yanı sıra taretleri yerleştirme sorunuyla da uğraşıyordu. Bir yelkenli gemi, gövdesinin her iki yanında sırayla dizili topları ateşlediği için düşman gemisine hemen hemen paralel bir rota izlemeliydi. Bu durumda silahlarının sadece yarısını ateşleyebilirdi (eğer bir düşman gemisi de öteki yanında aynı

rotada değilse). Genellikle bir tarete iki adet yerleştirilen modern zırhlı topları taret içinde dönebildiklerinden hemen hemen her yöne ateş edebilirlerdi. Buruna ya da kıça yerleştirilen taretler öne ve arkaya olduğu gibi her iki yana da ateş ederlerdi. Fisher buruna mümkün olduğu kadar çok top yerleştirmek istiyordu; bir İngiliz savaş gemisinin yeri, kaçan düşmanın arkasındaydı. "Ben 'Arkadan Ateş' taraftarıyım ve benim için borda ateşi özellikle aptalca bir şeydir. Kaçan bir düşmana doğru dümdüz rotanızı bir derece bile saptırmak benim için eşekliğin en doruğudur!"

Denenen çeşitli düzenlemeler arasında burundaki ve kıçtaki taretlerin biraz arkasına ve daha yükseğe başka bir taret yapılması da düşünüldü. Üst taret topları ateşlendiğinde patlama etkisinin alttaki taretleri yaşanmaz hale getireceği yanlış düşüncesiyle bu yenilikçi düzenleme reddedildi. İki ABD dretnotu olan Michigan ve South Carolina'da bu üst üste taret sistemi uygulanınca bu görüşün yanlışlığı kanıtlandı. Amerikan dretnotlarının tamamlandığı ve İngiltere'nin bu arada on dretnot ve dört kruvazör yaptığı 1909 yılında İngiliz Donanması üst üste taretli Orion sınıfı zırhlılara ve Lion kruvazörüne döndü.

Sonunda Dreadnought'un beş tareti ileri doğru ateş etmek üzere yerleştirildi. Bu, bir tareti köprünün önüne ve iki kanat taretini köprünün hemen arkasında iki yana yerleştirerek yapıldı (resme bkz.) Kanat taretleri yana ve geriye de ateş edebileceklerinden gemi öne altı, geriye altı, veya yanlara sekiz 12 inçlik topla ateş edebilirdi. Daha önce hiçbir İngiliz ya da yabancı gemi ikisi öne, ikisi geriye, ya da dördü yana olmak üzere dört 12 inçlik toptan fazlasıyla ateş edemediği için Dreadnought eski gemilerin ikisine, hatta üçüne eşdeğerdeydi. Ya da, bir amiralin görüş açısı bakımından, on dretnotluk bir hat, eskinin öne ve geriye ateş eden otuz, ya da borda ateşi yapan yirmi gemisine eşit olacaktı.

Buna bağlı bir sorun da geminin dengesini bozmadan ve ağırlığını üste vermeden taretleri yükseltmekti. Daha önceki alçak burunlu ve topların ana güverteye yerleştirildiği gemilerde su çoğunlukla küpeş-

telerden içeri girer ve toplarla topçuları su altında bırakırdı. Fisher şöyle diyordu: "Ana güvertede hiç top olmamalı. Bu durumda hemen hemen yararsız kalmaktadırlar. Çoğu zaman hedeflerini görememekte ve düşmanı olduğu kadar dostu da vurma tehlikesiyle

karşılaşmaktadırlar. Yine çoğu zaman da denizin baskınına uğramaktadırlar." Komisyon 12 Ocak'ta bunu kısmen kabul etti ve burundan gelen dalgalardan etkilenmemesi için öndeki tareti yükseltti.

Komisyon bundan sonra Fisher'ın ısrarlı olduğu yüksek hız sorununu ele aldı. Fisher, Selborne'a şöyle yazmıştı: "Hasmınızı savaşı kabule zorlamak ya da sizin savaşa girmekten kaçınarak, istediğiniz zamana kadar onu hedefinden uzaklaştırmak için yüksek hıza gerek vardır." (Fisher bir İngiliz savaş gemisinin kimi zaman kaçmak zorunda kalabileceğini ancak bu kadar itiraf edebiliyordu) Burada da Tsushima dersleri önemliydi. Amiral Togo, Amiral Z.P. Rozhestvensky üzerine altı yedi millik bir avantaja sahipti. Böylece topçu mürettebatının eğitimli olduğu uzun menziller içinde kalabiliyordu. Fisher, Togo'nun Tsushima'daki başarısının üstün hızına bağlı olduğunu iddia etmekteydi.

Fisher Dreadnought için 21 mil hız istiyordu ki, bu, o sırada İngiliz Filosu'ndaki buhar makineleriyle olanaksızdı. Dretnot öncesi İngiliz gemilerinin çoğu 18-19 mil yapmak üzere tasarlanmışsa da, bu hızı pek seyrek olarak elde edebiliyorlar ve uzun süreler sürdüremiyorlardı. Deneyim sekiz saatten uzun süre 14 millik hızı sürdüren İngiliz gemilerinde arızalar başladığını ortaya koymuştu. Makinaların silindirlerindeki ağır pistonlar, pervane şaftının her dönüşünde bir kere yukarı aşağı hareket ederlerdi. Motorlar dakikada 120 devir yaptıklarından her saniye ağır pistonların ve diğer hareketli parçaların büyük ivmeleri olurdu. Sonuçta pirinç yataklar ağır bir gerginlik ve aşınmaya maruzdu. Yüksek hızda birkaç saat gittikten sonra bazı yatakların yeniden ayarlanması gerekirdi ve motorlar durdurulmadığı takdirde arıza olurdu. Bir zırhlının dört saatlik yüksek hız denemesinden sonra çoğunlukla ana yataklarının ayarlanması için on gün limanda kalması gerekiyordu. Cuniberti bu nedenle, King Edward sınıfından olan ve 1905 ve 1906'da donanmaya katılmak üzere yapımı sürülen sekiz yeni İngiliz zırhlısından 'kısa bacaklı canavarlar' olarak küçümseyerek söz etmişti.

Türbin motorlu bir çözüm mümkündü: Buhar kanatlarına çarptıkça hep aynı yönde dönen tek şafta monte edilmiş disklerden oluşan bu sistemde hareket ve enerji kaybedilmiyor ve aşınma azalıyordu. Ancak 1905 Ocağı'nda türbinler henüz teknoloji sınırındaydılar. Pek çok deniz subayı 1897 Elmas Jübile resmi geçidinde, Charles Parsons'un Turbina'sının performansını hatırlıyorsa da, çok kimse bunu geleceğin

bir hayalinden çok, zevksiz bir gösteri olarak görmekteydi. 1905'te tamamlanan Viper ve Cobra destroyerlerine türbinler yerleştirilmişti ve bunlar 36 mil hızla bütün diğer destroyerleri geride bırakacaktı. Küçük Amethyst kruvazörüne de deneysel türbin motorları takılmıştı, ancak gemi 1904'te deneme için denize açıldığında büyük bir döküm parça çatladı ve onarım için kıyıya çekilmek zorunda kalındı. Hızın kâr demek olduğunu bilen Cunard, 1906'da denize indirilecek Lusitania ve 1907'de tamamlanması düşünülen Mauretania büyük yolcu gemilerine türbin motorları yerleştirmeye karar vermişti. Fisher'ın komisyonu, bildiklerini ve bilmediklerini değerlendirerek bu konuda karar veremiyordu. Her bakımdan denenmemiş bir sistemi Dreadnought boyunda ve öneminde bir gemi için siparişe karar vermek büyük bir riskti. Karar anı yaklaştıkça, hiçbir fikir ileri sürmemiş olan Philip Watts'a ne düşündüğü soruldu. Watts kısa bir yanıt verdi: "Eski tip motorları takacak olursanız bu gemilerin beş yılda modası geçmiş olacaktır." Bunun üzerine karar verildi: Dreadnought'a türbinli motorlar yerleştirilecekti.

Dreadnought'un makine dairesi İngiliz deniz subaylarının tanıyamayacağı bir alana dönüştürülmüştü. Daha önce Irresistible'ın kaptanlığını yapan ilk kaptanı Bacon bu değişikliği şöyle anlatıyor: "Türbinler sessizdi. Dreadnought açık denizde 17 mil yaparken makina dairesine indiğimde motorların dönüp dönmediğini anlamamıştım bile. Tam yol denemesinde Dreadnought ile Irresistible'ın makine dairelerindeki fark olağanüstüydü. Dreadnought'ta gürültü yoktu, buhar görünmüyordu, ortalıkta su veya yağ yoktu, subaylar ve mürettebatın üstbaşları temizdi; gemi adeta limandaydı ve makinaları çalışmıyordu. Irresistible'da gürültü kulakları sağır edecek derecedeydi. İşitilebilecek bir şey söylemek olanaksızdı, telefonlar yararsızdı. Güverte kaplamaları yağ ve suyla kaygan olduğundan yürümek çok güçtü. Mutlaka buhar kaçıran bir valf, görüşü güçleştirirdi. Aksamak üzere olan yataklara su sıkılırdı. Makinelerin çevresinde insanlar 1sınma olup olmadığını anlamak için sık sık elleriyle yatakları yoklarlardı; ceketleri boğazlarına kadar kapalı ve belki de yağmurluk giymiş olan subayların yüzleri kapkara, üstbaşları yağ içindeydi."

Bundan sonra koruyucu kalkan olan zırh söz konusu oldu. Fisher için kalın zırh, barut ya da hız kadar önemli olmadığından çelik levhalara ayrılacak ağırlığı çok görüyordu. "Hız zırhtır," diyordu. "Önemli olan zırh değil, isabettir." Ancak Dreadnought'un dışı kalın olacaktı. Beş bin ton zırh taşıyordu, her iki Lord Nelson'dan hemen hemen sekiz yüz ton

daha fazla. Bu da gemiye değişik bir şekilde dağıtılmış, iki torpil yese de sağlam kalabilmesi için su kesimi altı güçlendirilmişti. Jellicoe'nun, 12 inç toplu bir tarete isabet durumunda, merminin patlamadan içeri girmemesi halinde bile, sarsıcı etkisinin tareti geçici de olsa devre dışı bırakacağını söylemesi üzerine taret zırhları azaltılmıştı.

'Hız zırhsa' da hiçbir gemi tüm mermilerden ve tüm torpillerden kaçınamazdı ve Fisher, Dreadnought'un batırılmaz olmasını istiyordu. Günün savaş gemilerinden çoğunun su kesimi altında su geçirmez bölmeleri vardı ve bunların arasındaki su geçirmez kapılar kolaylıkla geçiş sağlamak için açık bırakılır ve ancak savaşa girileceği zaman kapatılırdı. Ancak HMS Victoria'ya çarpılmasında olduğu gibi tehlikenin ansızın başgösterdiği anlar da vardı; bu durumda kapılar açık kalır ve bir kere içeri dolan su hemen yayılarak geminin batmasına neden olurdu. Fisher'ın çözümü radikaldi: Tüm su geçirmez kapılar kaldırılacaktı; "Bölmelerde hiç delik olmayacaktı." Gövdenin her bölmesi yatay girişi olmayan birimler olacaktı. Buralara girmek isteyenler ya merdivenle ya da elektrikli asansörlerle güverteden gireceklerdi. Bir kere içeri girince çelik bölmede geminin diğer bölmeleriyle telefonla konuşacaklar (bölmelerde elektrik kabloları ile buhar borularının geçmesi için çok küçük delikler bulunacaktı), küçük ve madeni bir dünyada yaşayacaklardı. İçeri su girdiği takdirde boğulacaklardı, ama gemi batmayacaktı.

Başka değişiklikler de vardı. O güne kadar İngiliz savaş gemilerinin bir parçası olan ağır ve keskin uçlu mahmuz ortadan kalkıyordu. Fisher buna gerek görmüyordu; ağır topları muharebenin uzun menzillerde yapılmasını sağlayacağından gemiler birbirlerine bindirmek zorunda kalmayacaklardı. Ayrıca, "ilave bir mahmuz boyu bir geminin rıhtıma yanaşmasını güçleştirir ve barışta dost gemilerine karşı savaş kullanımından daha tehlikeli olurdu."

[Garip bir tecellidir ki, Dreadnought'un batırdığı tek düşman gemisi, 18 Mart 1915'te Manş Denizi'nde bindirdiği Alman U-29 denizaltısıdır.]

Bir başka değişiklik de kaptanın ve subayların yaşama bölmelerinin geminin ön tarafına alınmasıydı. Yelkenli gemiler döneminde gemiler arka güverteden yönetildiğinden subay bölmeleri de geminin arkasındaydı. Kaptanlar ve amiraller dümene bakan oyma pencereli ve balkonlu görkemli kamaralarda yaşarlardı. İlk çelik gemilerde, gemiler

bir köprüden ya da buruna bakan bir kuleden yönetilmesine karşın, bu gelenek sürdürülmüştü. Dreadnought komisyonu mantıklı adımı attı: Kaptanlar ve subaylar savaş yerlerine daha yakın noktalarda çalışma ve yatmak zorunda kaldılar.

Fisher son olarak, denizcilik açısından olduğu kadar politik düşünceden kaynaklanan iki önemli şey istiyordu: Dreadnought'un boyutlarının ve maliyetinin belirli sınırlar içinde kalması. Yeni gemi seleflerinden daha güçlü olacaksa da, Ekim ve Kasım 1904'te tezgâha konulan ikiz Lord Nelson ve Agamemnon zırhlılarından daha büyük ve daha pahalı olmayacaktı. Dreadnought, bu dretnot-öncesi savaş gemilerinden sadece 25 metre daha uzun, yetmiş beş santim daha geniş ve 1400 ton daha ağırdı ve sadece 181.000 sterlin daha pahalıya mal olacaktı. Fisher, geminin devrimci dizaynı nedeniyle pek çok eleştiriye hedef olacağını biliyordu. Bu eleştirileri aşırı boyut ve masraflarla arttırıp hayalinde yarattığı bu evladının parlamentoda batırıldığını görmek istemiyordu.

Tasarım komisyonu sadece yedi haftalık bir görüşmeden sonra 22 Şubat 1905'te tavsiyelerini bildirdi. Fisher hemen çalışmaya başladı. Bakanlığın politikasının geminin yapımına hemen başlanılması, projeye en yüksek önceliğin verilmesi ve kızağa konulmasından sonra bir yıl içinde tamamlanması olduğunu söyledi.

Dreadnought denize indirilip denemeleri değerlendirilene kadar hiçbir yeni İngiliz savaş gemisi çizimi yapılmayacaktı. Dretnot-öncesi iki büyük gemi olan Lord Nelson ve Agamemnon'un yapımı değiştirilemeyecek kadar ilerlediğinden bunlar planlandığı gibi tamamlanacak, ama üzerlerindeki çalışmalar, öncelik Dreadnought'a verileceği için yavaşlatılacaktı. Lord Nelson ve Agamemnon'un ilk fedakârlıkları sekiz adet on iki inçlik toptu: Bunlara Dreadnought için el konulmuştu.

Fisher Dreadnought'un yapım zamanı konusunda rekor kırarak dünyayı şaşırtmayı daha baştan amaçladığından, bunu gerçekleştirebileceği tersaneyi de dikkatle seçti. Portsmouth'taki Kraliyet Donanma Tersanesi'nin bir savaş gemisi yapımı rekoru otuz bir aydı; Fisher Dreadnought'un on iki ayda tamamlanmasını istiyordu. Yapılan yedi gövde modeli Haslar'daki Amirallik havuzunda denendi. Sonunda 17.000 tonu yirmi bir mil hızla itmek için

beklendiği gibi 28.000 değil, 23.000 beygir gücü gerektirecek bir form bulundu. Motor ağırlığındaki bu tasarruf zırha aktarıldı. Mümkün olan yerlerde yenilikler basitlik olarak sunuldu. Zaman kazanmanın en büyük etkeni standartlaştırmaydı. Fisher geminin büyük çelik levhalarının tek tek kesilmesi yerine bunları önceden kestirdi ve tersanede hazır olarak bekletti.

Fisher Londra'da da tam yol ilerliyordu. Parlamento'ya geminin genel planı ve temel boyutları 1905 Mart Donanma Bütçesi'nde Bahriye Bakanı tarafından verilmişti. Amirallik bu arada yapım malzemesini sipariş etmişti. Fisher, Balfour'dan Bütçe'nin Avam Kamarası tarafından kabul edileceği sözünü almıştı. 24 Haziran 1905'te türbinler, borular ve kazanlar ısmarlandı. Temmuzda çelik levhaların ve diğer malzemenin ilk 2200 tonu geldi ve Portsmouth'ta depolandı. Geminin zırhları ağustosta sipariş edildi; eylülde 1100 kişi malzemeyi ayırıp hazırlamaya başladı. Dreadnought'un omurgası 2 Ekim 1905'te kızağa konuldu. İş bundan sonra hızlandı. 4 Ekim Çarşamba günü orta güverte kirişleri ve iç alt levhalar yerleştirilmeye başlandı. Yılın son günü gövde hemen hemen tamamlanmıştı. Bu hızda bir gemi yapimi o güne kadar görülmüş değildi ve bunun takdiri olarak Portsmouth tersanesi Başmühendisi Thomas Mitchell'e 1 Ocak 1906'da Ünvan verildi.

Geminin kızağa konmasından dört ay sonra şubat başlarında gövde hazırdı. Amirallik geminin adı olarak daha önce sekiz Kraliyet Donanması gemisinin taşıdığı eski ve şerefli Dreadnought adını seçmişti.

[400 tonluk olup 200 mürettebatlı ilk Dreadnought, 1573'te denize indirilmiş ve İspanyol Armadası'na karşı savaşmıştır. Kraliçe I. Elizabeth geminin adını 'tebaasının yüreğine kendi korkusuz ruhunu aşılamak ve... Avrupa'ya... kendisinin ve halkının düşmanlarının en güçlü silahlarından ne kadar az korktuğunu göstermek için' seçmişti. 98 toplu üç güverteli bir gemi olan beşinci Dreadnought, Trafalgar'da Nelson'la savaşmıştır. Not: Dreadnought :Hiçbir şeyden korkmayan]

Geminin denize indirilmesi için davet edilen Kral Edward 9 Şubat Cuma öğleden sonra trenle Portsmouth'a geldiğinde yanında konuğu olarak muzaffer Jacky Fisher'ı getirdi. Babası Danimarka Kralı IX. Christian'ın birkaç gün önce ölmüş olması nedeniyle Kraliçe gelmedi.

Tren saat altıda rıhtıma vardığında Kral, konuklarını yemek ve gecelemek için Victoria ve Albert yatına götürdü. Cumartesi sabah erkenden rüzgârla birlikte yağmur başladı. Kralın konukları sabah saat dokuzda yatta kahvaltı ederlerken pencerelerden korkuyla yağmuru seyrediyorlardı. Ancak öğle olmadan yağmur kesildi ve bulutlar arasından güneş görünmeye başladı.

Londra'dan özel trenler sabah boyunca Portsmouth istasyonuna bir seyirci kalabalığı taşımaktaydı. Saat onda insanlar tersanenin ana kapısından girmiş, devasa tuğla ve oluklu teneke atölyelerin yanından geçerek Dreadnought'un beklediği kuzey köşesine gidiyorlardı. Orada altı kızılımsı kahveye, su kesiminin üstü mavimsi griye boyalı tekneyi gördüler. Gemiyi inşa sırasında kızakta tutan büyük kazıklarin çoğu çıkartılmış, geriye birkaç tane kalmıştı. İşçiler hem çalışıyorlar, hem şarkı söylüyorlardı. Kalabalığın üzerinde kule gibi yükseliyordu geminin gövdesi; burnunun önünde de Kral ile bin önemli kişinin tören sırasında üstünde duracakları dev bir ahşap platform vardı.

Üzerinde Donanma Amirali üniforması olan Kral Edward yattan saat on biri çeyrek geçe ayrıldı ve tersaneye olan kısa yolu almak üzere trenine bindi. Kayınbabasının ölümü planlanan gösterilerden bir kısmını daraltmışsa da, Kral'ın treni yine iki yanı denizcilerle tıklım tıklım dolu olan yolda ağır ağır ilerledi, yol üstünde denizci flamalarıyla süslenmiş dört zafer takı kurulmuştu. Tren saat on bir buçukta ahşap platformun altına geldi ve kral kırmızı ve beyaz satenlerle süslü bir merdivenden çıkarak amirallerin, devlet yetkililerinin, bir denizci korosunun, basın mensuplarının, deniz ataşelerinin arasına çıktı. Ataşeler arasında en kıdemlisi Alman İmparatorluk Donanması'ndan Tümamiral Carl Coeper'di. Hepsinin başları üzerinde de Dreadnought'un kırmızı ve beyaz sardunyalarla süslü burnu yükseliyordu.

Kralın yanında duran Fisher sürekli olarak eliyle bir şeyler işaret edip geminin özelliklerini anlatıyordu. Winchester Piskoposu 107.1lahi ile başladı: "Gemilerle denizlere açılanlar, büyük denizlerde iş yapanlar; Tanrı'nın eserlerini görenler bunlardır," sonra da ellerini kaldırıp gemiyi ve onda görev alacakları kutsadı. Sonuncu takozlar da kaldırılıp Dreadnought bir tek sembolik halatla kalınca Kral önündeki çiçeklerle dolu sepetten bir şişe Avusturya şarabı alıp gemiye fırlattı. Şişe geri savruldu. Majesteleri bir kere daha attı, bu kere şişe kırıldı, şarap çelik levhalara döküldü. "Senin adın Dreadnought olsun!" diye

bağırdı Kral. Sonra bir keski ve Nelson'un Victory'sinin tahtalarından yapılma tahta bir çekiç alıp bu kere gemiyi tutan sembolik ipi bir darbede kesti. Gemi kıpırdandı. Önce ağır ağır, sonra ivme kazanarak yağlı kızaklar üzerinden kaydı. Dev gövde birkaç dakika sonra suların üstünde sakin sakin yüzüyordu. Bando "Tanrı Kral'ı Korusun!'u çaldı, kalabalık alkışladı, Majesteleri merdivenlerden indi, trenine bindi, Victoria and Albert'e döndü, yat hemen demir alıp yeni bir fırtına ve sağanak altında Cowes'a hareket etti.

Büyük geminin denize indirilmesi dünyada haber olmuştu. Londra Times gazetesinin Washington muhabiri şu haberi veriyordu: "Dreadnought'un yapımı ve denize indirilmesi burada hem mesleki hem politik ilgi uyandırdı. Denizciliğin her şeyine derin ilgi duyan Başkan (Theodore Roosevelt) en çok ilgilenenler arasında. Böyle bir geminin bu kadar çabuk ve bu kadar gizlice yapılabilmiş olması denizcilik uzmanlarını çok şaşırttı. The New York Times İngiltere ile Amerikalıları kaygılandıran Japonya arasındaki yakın bağlantıdan kaygılanıyordu: "Dreadnought, Rus-Japon Savaşı'nda elde edilen denizcilik derslerinin doğrudan doğruya bir sonucu olduğundan, İngiltere ile Japonya arasındaki ittifakın etkinliğinin, içtenliğinin ve gücün bir sembolüdür. Savaş sürdüğü sırada bilinmeyen, ama artık bilinen bir şey, Japonya'nın İngiltere'ye Amiral Togo'nun gemilerinde deniz ataşeleri bulundurma izni vermiş olmasıdır... bunların arasında en az bir deniz mühendisinin bulunduğu ima edilmektedir. Orada öğrendiklerinin toplamı dev Dreadnought'ta birleştirilmiştir."

Bundan sonraki aylarda boş gövde bir gemiye dönüştürüldü. Bir savaş gemisinin en kolay yapılan yanı gövdesidir; makinalar daha uzun; taretler, top yuvaları ve toplar en uzun sürerler. Fisher geminin indirilmesinden sadece beş gün sonra, 15 Şubat 1906'da programı yine hızlandırdı. Gemi şimdi 1907 Şubatı ortalarında değil, 1 Ocak'ta tamamlanacaktı. Bu hızlandırma Portsmouth tersanesindeki çabanın yoğunlaştırılması demekti. Normal çalışma saatleri günde sekiz buçuk saatti, sabah yedide işbaşı yapılır, haftada beş buçuk gün çalışılırdı. Tersanede çalışan sekiz bin işçinin üç bini bu bir tek gemi için çalışacaktı.

2 Mart 1906'da geminin tüm kazanları yerleştirilmiş, iki bin ton zırhli levha perçinlenmişti. Bir ay sonra geminin toplam ağırlığı 10.000 tondu. Mayısta Parsons'dan ilk türbinler geldi ve geminin ağırlığı 11.500 tona erişti. 23 Mayıs'ta altıncı kat boya sürülmüştü. Haziranda

türbinlerinin tümü monte edilmiş, 12 inçlik topların altısı yerlerine çıkartılmıştı. Geminin ağırlığı 13.100 ton olmuştu. Temmuzda diğer dört top yerine yerleştirildi ve ağırlık 14.000 tona ulaştı. 3 Ağustos'ta gemiye 15.380 ton yüklenmiş, ön direği kulenin üstüne yerleştirilmişti. Dreadnought 1 Eylül'de yedek filo görevine alındı ve ilk çekirdek mürettebat grubu gelip hamaklarını astılar.

Dreadnought makinalarını rıhtımın yanında denedi. Geminin ilk kaptanı Bacon şöyle anlatıyor: "Türbinlere buhar verildiği ilk an çok heyecanlıydık. Nasıl çalışacaklardı? Dönen ve duran tamburlar üstündeki binlerce kanadın arasında bir milimetreden az aralık vardı. Bozuk bir kanat yerinden çıksa, türbinler dümdüz olurdu." Kanatları kovayla toplanan parçalanmış türbin hikâyeleri anlatılıyordu. Dreadnought'un türbinleri arızasız çalıştı. Kazanlar yakıldı, buhar türbinlere sürüldü, pervaneler döndü, kanatlar tasarlandığı gibi döndü, sonra da makinalar kapatıldı.

HMS Dreadnought kızağa konulduğundan bir yıl bir gün sonra, 1 Ekim 1906'da denize açıldı. Bacon köprüdeydi. Gemi havuzdan çıkarken güç bir an yaşandı: Havuz girişine takıldı. Neyse ki deniz bir saat sonra yükseliyordu ve Dreadnought güçlükle denize çıktı. Bacon geminin suda yükselmesi için taretlerinin çıkarılması halinde eleştirmenlerin alaylarını düşünmek bile istemiyordu.

Dreadnought'un Manş Denizi'ne ilk çıkış nedeni, Kraliyet Donanması'na resmen kabul edilmesi için gerekli denize dayanıklılık ve kapasite testiydi. Denize yatkın olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Boyu ve küpeştesinin yüksekliği nedeniyle beş metrelik dalgalar arasında saatte 19 mil hız yapıyor, sallanmıyor ve ön tareti kuru kalıyordu. 3 ve 4 Ekim günleri otuz saat süreyle orta hızla yol yaptı ve başarılı çıktı. Ayın dört ve beşinde bir dizi üç saatlik yüksek hız denemesi yaptı. Bacon, Amirallik'e yeni türbin sisteminin 'başarılı' olduğunu bildirdi. 6 Ekim'de Balmoral'dan bir telgraf geldi: "Kral Dreadnought'un denemelerinin başarı haberini almaktan mutlu olmuştur." Gemi 8 Ekim'de tam yolla sekiz saat hiçbir arızayla karşılaşmadan seyretti ve ertesi günü limana döndü.

Gemi 17 Ekim'de toplarını denemek için bir daha denize açıldı. Dreadnought'un tüm toplarını bordasından ateşlemesi, tasarımcıları, Amirallik ve her şeyden çok da gemideki subay ve denizciler için bir

kaygı konusuydu. Aynı anda ateş edecek sekiz büyük topun geri tepmesinin gemiye bir zarar verip vermeyeceği bilinmiyordu. Geminin tasarımcısı Sir Philip Watts da olacakları görmek için gelmişti. Watts borda ateşinin geminin yapısı üzerindeki etkisini en iyi göreceği yer olarak köprüden yemekhane güvertesine indi. Bacon, Watts için şunları yazıyor: "Çok ciddi ve düşünceli görünüyordu. Güvertelerin olduğu gibi aşağı inmelerini beklediğini sanırım. Çok geçmeden boğuk bir gürleme ve hafif bir sallantı oldu. Sekiz top aynı anda ateşlenmişti ve güverteler arasındakiler bunu fark etmemişlerdi bile."

Denemeler ekim ve kasımda da devam etti ve Dreadnought 3 Aralik'ta Portsmouth tersanesine döndü. HMS Dreadnought 11 Aralık 1906'da, Fisher'ın hızlandırılmış programının bitmesine üç hafta kala Kraliyet Donanması'na kabul edildi. Bu rekorların *-omurganın kızağa konmasından denize indirilene kadar bir yıl ve bir gün; denize indirilmeden donanmaya kabulüne kadar on ay-* büyük gemiler tarihinde benzeri yoktu. Bundan önce İngiliz savaş gemilerinin ortalama yapım süresi otuz üç aydı. Hiçbir savaş gemisi de otuz bir aydan az bir sürede yapılmış değildi.

Bacon 1907 başlarında Dreadnought'u ilk yolculuğuna çıkardı. İspanya'nın Atlantik kıyısından aşağı Cebelitarık'a indi, oradan Akdeniz'e girdi, Sir Arthur Wilson'un komutasındaki Anayurt Filosu'nun kuzey kıyılarında bulunduğu Sardunya'ya kadar gitti. Bu yolculukta önemli bir seyir sorunu çıktı. Dreadnought on beş milden hızlı gittiğinde ve dümen on dereceden fazla çevrildiğinde gemi o kadar ivme kazanıyordu ki, dümen motoru, dümeni sıfır noktasına getiremiyordu; gemi böylece bir daire çizmeye devam ediyordu. Korsika açıklarında Bonifacio Boğazı'nda bu aksaklık az daha bir çarpışmaya neden olacaktı. Bacon sorunu Amirallik'e hemen bildirmedi. İngiltere'ye döndüklerinde daha güçlü bir dümen motoruyla bu çözümlenebilirdi; bu arada yüksek hızlarda dönüşleri kısıtlayarak bu sorunun üstesinden gelebilirdi. Eğer bilgi vermiş olsa herhalde geminin ilk yolculuğu olan Batı Hint Adaları'na 10.000 millik gidiş dönüşü yapmasına izin vermezlerdi. Bacon hiç sesini çıkarmadan Cebelitarık'a döndü, kömürünü aldı ve 3400 mil boyunca on yedi millik bir hız tutturarak batıya doğru yol aldı. Hedefi, Fisher'in İngilizleri eleştirenlerin ve yabancı deniz ataşelerinin gözlerinden uzak olduğu için seçtiği Trinidad'dı. Yeni zırhlı orada altı hafta boyunca makinelerini ve toplarını denedi. Bir gece projektörlerini denemek isteyen Bacon gemiyi küçük bir ırmağın ağzına çekip demir attı. Dibe inen demir Bacon'un gördüğü en büyük köpekbalığını rahatsız etmişti:

"Rahatını bozanın kim olduğunu anlamak için su yüzüne çıkan büyük, beyaz karınlı bir canavar." Mürettebat balığı görünce tropiklerde yüzme hevesleri hemen sönüverdí.

Dreadnought'un İngiltere'ye dönüşünde yeni aksilikler çıktı. Bacon'in, 1897'de Afrika kafaavcılarına karşı bir seferde kaptığı sıtma tekrarladı ve 40 derece ateşle yatağa düştü. Geminin kazan borularından biri patlayıp üç kişiyi yaraladı. Ve gemi az daha kömürsüz kaliyordu. Atlantik'te on gün hiç durmadan yol alarak Spithead'e vardığında sadece dört saat yetecek on sekiz ton kömürü kalmıştı.

Dreadnought İngiltere'ye dönünce Anayurt Filosu'nun Başkomutanı'nın sancak gemisi oldu. 1907 ilkbaharında İngiltere Adaları çevresindeki limanları ziyaret etti, haziranda Kuzey Denizi'nde Bergen'e gitti. 30 Temmuz'dan 7 Ağustos'a kadar yıllık deniz resmi geçidi için Spithead'deydi ve Kral Edward orada 5 Ağustos 1907'de gemiyi bir daha ziyaret ettiğinde Kraliçe'yi ve Galler Prensi'ni de getirdi. Köprüde Fisher hemen yanında durarak Kraliyet Sancağı ile kendisinin Donanma Amirali özel sancağının çekilmesini seyretti. Gemi saat onda demir aldı ve açık denize çıkan Dreadnought hızını saatte yirmi mile çıkardı. Gemiye davet edilmiş olan gazeteciler herhangi bir titreme olmamasına şaştılar. Times'ın denizcilik muhabiri sancak makine dairesine indi ve sonradan okurlarına şöyle yazdı: "Bugüne kadar gördüğüm tüm makine dairelerinden daha serindi; iki türbinin şaftları dışında dönen hiçbir parça yoktu ve çok az gürültü vardı. Çarkçılara gelince, bunların köprüden gelecek emirleri beklemekten başka işleri yok gibiydi.

Gezintinin başlıca amacı Kraliyet heyetine geminin 12 inçlik toplarının ateşini göstermekti. Wright Adası'nın güneyine varınca Dreadnought'un iki arka tareti hafifçe ortaya doğru döndü ve köprüden seyreden Kral'ın gözleri önünde ateşe başladı. Arkaya, topların namlusuna bakan Kraliçe mermiler fırlarken namludan çıkan alevler karşısında korkuya kapılmıştı. Üç dakika içinde her taret altışar mermi atmış ve gösteri bitmişti. Dört metreye dört metre branda kaplı hedefler sadece bir buçuk mil ilerdeydi, Kral ve Kraliçe'nin mermileri görebilmeleri için menzil kısa tutulmuştu. Bu yakın menzile karşın topçunun nişancılığı etkiliydi: Atılan on iki mermiden on biri hedefe isabet etmişti ve bunlardan dokuzu tam isabetti. The Times muhabiri atışları özenle seçilmiş keskin nişancıların değil de, iki taretin normal mürettebatı tarafından

yapıldığını öğrenince daha da etkilenmişti.

Atışlardan sonra Kral'ın sonucu yakından görebilmesi için gemi hedeflere yaklaştırıldı. Kral o kadar sevinmişti ki, hemen her iki tarete de girip topçuları kutladı. Hepsi de tüm umutlarını Dreadnought'a yatırmış olan Fisher, Scott, Jellicoe ve Bacon çok sevinmişlerdi. Kraliçe de çok heyecanlanmıştı, hedeflerin gemiye alınmasını, fotoğraf çekmek istediğini söyledi. (Sonraları Dreadnought, Portsmouth'a döndüğünde, diğer gemiler arasından hedeflerini göstererek geçince Bacon'in 'ucuz bir gösterişçi' olduğunu söyleyenler çıktı.)

Almanlar Dreadnought'un gelişmesini ilk baştan beri merak etmişlerdi. Gemiyle ilgili her şeyin sır olması bu meraklarını daha da arttırıyordu. Times, 'geminin resmen içinde bulunduğu sır perdesinin devam ettirileceğini' yazıyordu. Ama önemli ayrıntılar sızmıştı. Jane's Fighting Ships'in 1905 baskısında yeni geminin o yılın sonundan önce kızağa konacağı, 12 inçlik büyük top gemisi olacağı ve 21 mil yapmasına imkân verecek türbinlerle donatılacağı yazılıydı. Jane's etkilenmişti: "Hızı, silah gücü, menzili ve ağır mermilerin toplam gücü göz önüne alındığında Dreadnought'un şimdi denizde olan gemilerin çoğunun iki, hatta üç tanesine eşit olacağı söylenebilir."

Bu gemiler arasında Alman gemileri de vardı ve Amiral Tirpitz ile Alman Amirallik'i çok büyük bir dikkat gösteriyorlardı. Fisher 1904'te Tasarım Komisyonu kurulduğunu ilan ederken Londra'daki Alman Deniz Ataşesi Amiral Carl Coeper, Berlin'e İngiliz gemi yapım şirketi Vickers'in on ya da on iki 12 inçlik topu olan yeni bir zırhlının planlarını çizmekte olduğunu bildiriyordu. Kayzer, Coeper'in raporu üzerine şu notu düşmüştü: "Bence bu geleceğin silahıdır."

Kayzer'in bu fikrine karşın donanması başka bir yoldaydı. Dreadnought çizim tahtasında belirirken Tirpitz, Deutschland'ı suya indiriyordu; 13.400 tonluk, dört 11 inçlik ve on dört 6.7 inçlik topu olan ve 18 mil sürat yapan beş yeni Alman zırhlısından bu ilki, İngilizlerin dretnot öncesi Lord Nelson ve Agamemnon gemilerinden bile daha zayıftı. Tirpitz, Deutschland sınıfının ardından sekiz 11 inçlik ve on iki 7.6 inçlik topları olan, 16.000 tonluk iki daha büyük gemi düşünüyordu ama bu boyutların ve tonajın ötesine gidemezdi. Önündeki engel, filonun Kuzey Denizi ve Baltık arasında gidip geldiği Kiel Kanali'ydi. Önünde zalim bir seçim vardı: Ya gemiler aynı boyda

kalacaklar, ya da kanalın genişletilmesi gerekecekti. Ve kanalın yeniden kazılması yıllar ve milyonlarca mark demekti. Bu nedenle Dreadnought'un boyu, hızı ve silahları konusundaki haberler Berlin'e vardığında paniğe benzer bir durum yaşandı. Daha sonra Deniz Kabinesi Başkanı olan Amiral Müller 8 Şubat 1905'te Tirpitz'e bu konuda bir yazı yazdı. Müller kararsız bir insandı ve tipik olarak konunun her iki yanını da inceliyor ve sonra yine kararsızlığa dönüyordu: “Eğer doğal engeller olmasaydı, geleceğin tipi olarak çok büyük gemiyi seçerdik... Ama önümüzde doğal bir engel var: Kiel Kanalı. 17.000 veya 18.000 tonluk gemide toplanacak güç o kadar önemlidir ki, büyük gemilerden çok kanaldan vazgeçmemiz gerektiği söylenebilir. Ama ben büyük gemilere bu kadar fazla değer vermiyorum."

Tirpitz durumu daha iyi kavramıştı ve çok da kolay vermediği kararı, daha büyük gemi yapmak ve bunları alacak biçimde kanalı genişletmekti.

*[*Daha sonraları, Almanları Kiel Kanalı'nın genişletip derinleştirmek için zaman ve para harcamaya zorlamanın Fisher'ın planının dehası olduğu söylenmiştir. Fisher da daha sonra bunun avantajlarını görmüş ve, "Dreadnought Alman gemi yapımını bir yıl durdurmuş ve Kiel Kanalı'nı işe yaramaz bir hendeğe dönüştürmüştür," demişti; ancak bu, olaydan sonraydı. Fisher'ın ya da tasarım komisyonunun, Tirpitz'in Kiel Kanalı'nda karşılaşacağı sorunları düşündüklerini gösteren herhangi bir kanıt yoktu. Dreadnought'u tasarlarken Almanya'yı düşünmüşlerse, bu ancak açık denizlerde Alman savaş gemilerini batırmak konusunda olmuştur.]

Yeni İngiliz gemisi hakkındaki söylentiler ilk kez 1904-1905 kışında başladığında Tirpitz, Deutschland sınıfının yapımına başlamıştı. Deutschland 1903'te kızağa konmuş ve Fisher'ın Tasarım Komisyonu daha ilk toplantısını yapmadan 1904 Kasımı'nda denize indirilmişti. Hannover ve Pommern 1904'te kızağa konmuş ve Dreadnought kızağa konup yapımı başlarken 1905 Kasım ve Aralığı'nda sırayla denize indirilmişlerdi. Bu modası artık geçmiş olan sınıfın dördüncü ve beşinci gemileri olan Schlesien ve Schleswig-Holstein, 1905'te kızağa konulmuş ve 1906 Mayısı'nda ve Aralığı'nda denize indirilmişti. Bu tarihte Dreadnought donanmaya alınmışsa da, Tirpitz inatla devam etmiş ve beş geminin tümünü de bitirmişti. Böylece Deutschland sinifi gemiler 1906-1908 arası iki yıllık dönemde hizmete alınırken Dreadnought kendisini denizde kanıtlıyordu ve İngiliz Donanması için

dokuz ilave dretnotun yapımına başlanmıştı.

Berlin'deki karışıklığın daha iyi bir ölçüsü Tirpitz'in kendi dretnot programının zamanlanmasında görülmektedir. İngiliz Dreadnought'u 1906 Temmuzu'nda ilk deniz denemelerine hazırlanırken Tirpitz, 18.900 tonluk ve on iki 11 inçlik topu olan Almanya'nın ilk büyük toplu savaş gemisi S.M.S. Nassau'yu kızağa koydurdu. Tirpitz birden bu fikrinden vazgeçti. Berlin'den gelen emirler üzerine Wilhelmshaven'deki yeni geminin tüm çalışmaları durduruldu, işçilerin işi bırakmaları istendi. Alman tasarımcıların Dreadnought'un ayrıntılarını elde edip inceleme çabalarıyla dolu bu ara tam bir yıl sürdü. Nassau üzerindeki çalışmalar bir daha 1907 Temmuzu'nda başladı. Aynı ay ayrıca Westfalen ve Posen dretnotları kızağa kondu ve bir ay sonra, ağustosta, dördüncü kardeş gemi S.M.S. Rheinland, Stettin'de kızağa konuldu. Ancak kayıp zamanın yarattığı hasar onarılamazdı. Alman İmparatorluk Donanması bu yeni süper gemi sınıfına bir tek perçin bile çakmamıştı.

Geminin başarılarına karşın Dreadnought ve Fisher her taraftan saldırıya uğruyorlardı. Bu parlak başarının bir deha değil, korkunç bir hata olduğu ilan edildi. İngiltere uzun yıllar boyunca çok büyük masraflar ederek dretnot-öncesi savaş gemilerinde büyük bir üstünlük sağlamıştı. Fisher'in eleştirmenleri şimdi Birinci Lord'un bir kaprisiyle bunların hepsinin bir kenara atıldığını iddia ediyorlardı. Bütün eski gemileri işe yaramaz duruma düşüren yeni bir sınıf yaratarak King Edward, Canopus ve Majestic sınıflarını safdışı bırakmıştı ki, bu tam kirk savaş gemisi demekti. Böylece Almanya'ya denizde üstünlük için İngiltere ile eşit koşullarda yarışa girme fırsatı yaratılmıştı.

Amirallik'e protestolar yağıyor, Avam Kamarası'nda çınlıyor ve basını dolduruyordu. Filo Amirali ve eski Bahriye Bakanı olan Sir Frederick Richards şöyle gürlüyordu: "İngiliz Donanması etkinliğinin en doruk noktasındayken ve dünyanın kendisinden sonra gelen en büyük donanmalarının ikisine eşitken safdışı bırakılmıştır." Liberal Parti'nin Radikal kanadından David Lloyd George Dreadnought'u, 'hovardaca bir gösteriş' olarak niteliyor ve Fisher'ın neden işleri karıştırdığını soruyordu. Ateşli Galli, "Dreadnought'lar olsun'. dedik. Neden ama? Onlara ihtiyacımız yoktu. Kimse bunları yapmıyordu ve yapacak biri çıksaydı, biz üstün gemi yapım kaynaklarımızla dünyanın her devletinden daha hızlı yapabilirdik."

İngiltere'nin dretnot-öncesi gemilerinden çoğunun tasarımını yapmış olan Sir William White ve popüler bir amiral ve parlamento üyesi olan Lord Charles Beresford gibi denizci kişilerden gelen kavramsal iddialar da vardı. White, dretnotların yapımının 'bütün yumurtaları bir iki çok büyük, görkemli, ama hassas sepetlere koymak' olduğunu söylüyordu. Savaşta bir tanesinin kaybı savaş gücünde çok büyük bir eksiklik demek olacağından daha çok sayıda küçük gemiye sahip olmanın daha iyi olacağını söylüyordu. Tasarım hataları konusunda subaylardan uygulama şikâyetleri de geliyordu. Bir topçu subayı olan Yüzbaşı K.G.B. Dewar, ateş-kontrol merkezini taşıyan ön direğin ön bacanın önüne değil de, arkasına yerleştirilmesini eleştiriyordu. Böylece mermilerin düştüğü yeri dürbün veya teleskopuyla görmek için direğe çıktığında ön bacadan çıkacak kara dumanlar doğruca gözlerine ve ciğerlerine dolacaktı.

Fisher elinden geldiğince politikacıları önemsememeye çalıştıysa da, White, Beresford ve diğer denizci hasımlarına meydan okuyordu. 12 Mayıs 1905'te düşmanları hakkında şöyle yazıyordu: "Tanrı'ya bana onları ısırma fırsatını vermesini dilerim. Fırsat bulursam bunu yapacağım da." 'Bir sepette çok yumurta' iddiasını da reddediyor, büyük ve güçlü gemilerin hem düşman için daha tehlikeli, hem de daha çok dayanıklı olduğunu söylüyordu. Büyük gemiler daha büyük top ve daha çok zırh taşıyabilir; geniş gövdeler torpil saldırılarına daha çok direnir ve daha güçlü makinalarıyla daha büyük hızlara erişebilirlerdi. Ayrıca, bütün bu avantajlar Dreadnought'un boyunda ve maliyetinde Lord Nelson sınıfına kıyasla fazla bir ek yük getirmiyordu. Sadece 1500 ton ve % 10 daha fazla paraya, Donanma'ya iki üç kere daha güçlü bir gemi sağlamaktaydı.

Beresford'un İngiltere'nin var olan havuzlarına sığmayacağı için dretnotların yapılmaması gerektiği iddiasına da şöyle diyordu: "Havuz ve limanların gemilerimiz için var olduğunu, gemilerin havuzlar için varolmadığını akıldan çıkarmamak gerekir. Daha büyük gemi gereği ortaya çıkarsa, bunun gerektireceği diğer masraflar göz önüne alınmalıdır; aksi halde, gemilerimizi varolan havuzlara sığacak boyda yapmaya devam edersek, hiç havuza ihtiyacımız olmayacaktır çünkü savaş günü geldiğinde gemilerimizin hepsi denizin dibini boylayacaktır."

Dewar'ın ateş kontrolünü yapanların gözlerine dolan duman konusu

göz önüne alındı ve Dreadnought'u izleyen yedi gemide ön direk bacanın önüne yerleştirildi. Sonra, hiçbir açıklaması olmadan, Colossus, Hercules, Orion, Thunderer, Monarch, Conqueror ve Lion kruvazöründe ilk hata tekrarlandı. Dreadnought sürekli rüzgâra karşı yol alacak değildi ve duman her zaman atış gözcülerinin gözlerine dolmayacaktı. 1907 atış taliminde gemi sekiz bin metreden yapılan kırk atışın yirmi beşini isabet ettirerek filoda üçüncü oldu. Ancak savaşta önemli olan hedefe atılan mermi ağırlığında Dreadnought rakipsizdi. Sekiz dakikada toplarından 11 ton mermi atmıştı ve bu diğer bir İngiliz gemisinden yüzde yetmiş beş daha fazlaydı.

Bu istatistikler yine de Sir William White'ı ikna etmiş değildi. 1908'de yazdığı 'Canavar Zırhlı Kültü' adlı makalesinde muhalefetini yineledi. Ancak mücadeleyi kaybetmekteydi; İngiliz ve yabancı dretnotları birbiri ardından denize indirilmekteydi. Observer onun görüşlerini dile getirerek şöyle diyordu: "Sir White, Birleşik Devletler ve Almanya'nın budala ve aldatılmış devletler olduklarını, Whitehall'da kör bir (Amirallik) Komisyonu'nun yanlışlıklarını kopya ettiklerini ima ederken, hayatında bu kadar inatçı on bir kişiye rastlamamış olduğunu söyleyen jüri üyesinin durumuna düşmektedir." Sonunda Fisher ve Amirallik, Dreadnought'u sadece haklı olduklarına inandıkları için değil, bunun kendi görevleri olduğuna inandıkları için inşa etmişlerdi. Bacon şöyle diyor: "Dreadnought'un yapılacak en iyi tip gemi olduğunu bilerek ikinci sınıf bir gemi yapabilir miydik? Biz Lord Nelson'ları yaparken Almanya bir Dreadnought yapsaydı ve sonra bizi savaşa zorlayıp donanmamızı yenseydi, memleketin kararı ne olurdu? Daha sonraki bir soruşturmada Amirallik'te ülkenin güvenliğinden sorumlu olanların bilerek ikinci sınıf gemi yapımını tavsiye etmiş oldukları ortaya çıkarsa ülkenin kararı ne olacaktı?" Bacon'ın kendi önerisi suçluların Trafalgar Meydanı'nda lamba direklerine asılmasıydı.

*[*1910 Şubatı'nda Habeşistan İmparatoru'nun küçük bir maiyetle Weymouth Körfezi'nde yatmakta olan Dreadnought'u ziyarete geleceği bildirildi. Telgrafın altında 'Hardinge' imzası vardı (Sir Charles Hardinge Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ydı). İmparator ve heyeti dört Habeş, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir genç ve Avrupalı bir çevirmen Weymouth istasyonunda kırmızı halılar ve bir deniz subayı tarafından karşılandı. Dreadnought bayraklarla süslenmişti, güvertede bando çalıyor, amiral ile kurmayları altın sırmalı üniformalarıyla bekliyorlardı. Ziyaretçi gemiyi teftiş etti, reviri, telsiz odasını, subay bölmesini ve top taretlerinden birini inceledi. Amiral sözlerinin

çevrilmesini istediyse de, çevirmen bunun güç olduğunu söyledi. Kırmızı üniformalı deniz piyadeleriyle mavi üniformalı deniz piyadeleri arasındaki fark anlatılınca, "Korkarım bunu Habeşçe anlatmak çok güç olacak, ama elimden geleni yapacağım," dedi. İmparatora dönüp, "Entaqui, mahai, kustufani," dedi. İmparator başını salladı. "Tahli bussor ahbat tahl aesque miss," diye çevirmen devam etti. İmparator sözcüklerden birkaçını tekrarlayarak başını sallayıp anladığını belirtti. İngiliz subayları mükemmel ev sahipliği yaptılar; genç bir teğmen elektrik düğmesini çevirince yerli ziyaretçilerin şaşkınlıklarından çok hoşlandı. Ziyaretin sonunda Amiral konuklarını yemeğe tutmak istedi, ama çevirmen 'Habeş dini inançlarının, İmparatorluk ailesinin belirli yöntemlere göre hazırlanmamış yiyeceklere el sürmelerini yasakladığını söyledi. İmparator ve maiyeti gemiyi terk edip Londra'ya döndüler.

Birkaç hafta sonra Daily Mirror hikâyeyi haber aldı ve işin gerçeği ortaya çıktı. 'İmparator' yüzünü boyamış, takma sakallı Anthony Buxton adında bir gençti. Maiyeti de aralarında ressam Duncan Grant olan arkadaşlarıydı. İlk üç Swahili sözcüğünden sonra kullanılan dil, çevirmenin okuldayken ezberlediği Aeneid'in Dördüncü Kitabı'ndan alınmış ve yanlış vurgulanmış sözcüklerden oluşuyordu. Donanma utancından kıpkırmızı kesildi; Parlamento'da sorular soruldu; konuksever Amiral'in sokaklarda ardından "Bunga-Bunga!" diye bağırarak çocuklar koştu. Sahtekârlar Birinci Lord'u özür dilemek için ziyarete gittiklerinde Bay McKenna kendilerini kapı dışarı etti. Yerli giyimli Habeşlerden birinin bir kadın olması çok daha küçük düşürücüydü. Bu kadın daha sonra Virginia Woolf olacak olan Virginia Stephen'di.]

Fisher'in tasarım komisyonunun toplantıları yedi hafta sürmüşse de, sadece Dreadnought için değil, devrimci yeni bir tip gemi için de planlar hazırlamışlardı. Bu ilk başta büyük zırhlı kruvazör denilen ama sonra savaş kruvazörü olarak anılacak çok büyük, çok hızlı, ağır toplu ama hafif zırhlı bir savaş gemisiydi. 1906 ve 1914 arasında İngiltere'de on, ve Kuzey Denizi'nin öte yanında Açık Deniz Filosu için de altı savaş kruvazörü yapılmıştır. Savaş kruvazörleri daha ilk başından halkın hayal gücüne hitap etmişti. Bunlar zırhlılar kadar ağırdılar (17.900 tonluk Dreadnought ile 17.250 tonluk Invincible, İngiltere'nin o zamana kadar inşa ettiği en büyük savaş gemileriydi), 12 inçlik top taşıyorlardı ve çok hızlıydılar. Bunlar bacalarından kara dumanlar çıkararak ve dalgaları yararak taretleri ve uzun namlulu topları bir hedefe dönük olarak yol alırlarken deniz gücünün ürkütücü sembolleriydi. Halk benzetmeler yapmaya başlamıştı. Hızları ve büyük

topları, parlak iri pençeleriyle sessiz ve hızlı ve öldürücü büyük orman kaplanlarını andırıyordu. Bazıları bunları çok çevik, savaşın kanatlarında öldürmeye atılmak üzere bekleyen süvarilere benzetmekteydi. Savaş kruvazörü amirallerinin en ünlüsü kahraman ve korkusuz Beatty, gemilerini süvari gibi yönetirdi. Donanmada ve toplum içinde o ve subayları, denizin piyadesi, donanmanın belkemiği hantal dretnot kaptanlarından çok daha gösterişliydiler ve hussar askerlerinin görkemini yansıtırlardı. Ancak hızlarına, güçlerine ve görkemlerine karşın bu güzellikleri kusurluydu ve kader bu gemileri Jutland'da yakaladı. Bir tek öğleden sonra bu on altı devin üçü İngiliz, biri Alman dört tanesi denizin dibini boyladı.

Bu büyük, hızlı ve güçlü gemiler ilk başta kruvazörlerin her zaman sahip oldukları görevleri yüklenecek süper kruvazörler olarak görülmüşlerdi: Savaş filosu için keşif yapmak, ticari gemilere baskın, devriye ve abluka. Yelkenli günlerinde kruvazörün atası fırkateyndi. Nelson'un üç güverteli, seksen ile yüz top taşıyan savaş gemileri bu tür işler için riske atılmayacak kadar büyük, ağır ve değerliydi; böylece daha küçük, hızlı ve oynak olan firkateynler bu görevleri üstlenmişlerdi.

Fırkateynin ilk ve en önemli görevi amiralinin gözleri olmak, düşman filosunun sayısını ve hareketlerini gözlemleyip bildirmekti. Sürat çok önemliydi ve üç direkle hemen hemen bir savaş gemisi kadar yelken taşıyan firkateyn daha hafif gövdesini suyun üzerinde daha ağır bir gemiden hızlı hareket ettirirdi. Böylece menzilin hemen dışında kalarak düşman filosuna yaklaşır, gemi sayısını, rotasını ve hızını saptayıp dönerek amiraline öğrendiklerini bildirirdi. Savaş başlayınca firkateyn çekilirdi. Hafif ahşap gövdesiyle savaş hattında kalamayacak kadar ince deriliydi ve küçük topları, büyük topların yanında fazla bir katkıda bulunamazdı.

Gemiler tahtadan çeliğe ve itici güç rüzgârdan buhara dönmüşse de, amirallerin hâlâ aynı bilgilere ihtiyaçları vardı. İzcilik görevi hızlı ve hafif zırhlı kruvazörlere verildi. 1890'larda İngiliz kruvazörlerine ikinci bir görev daha verildi: Deniz ticaretinin korunması. Hâlâ olası düşman olan Fransa aniden yirmi bir mil yapabilen büyük kruvazörler serisi başlatarak Amirallik'i telaşa düşürmüştü. Bu gemiler, Fransa'nın savaş gemilerinde İngiltere'ye erişmesinden umudu kesen Fransız amirallerinin, bu deniz devini dize getirmenin yolunun bir hızlı ve öldürücü kruvazör ve torpido bot sürüsüyle İngiltere'nin hassas

denizaşırı ticaretini vurmak olduğunu düşünmelerinden doğmuştu. İngiliz amirallari bu tehdit karşısında dehşete düştüler. Tepkileri daha hızlı, daha düçlü, daha ağır toplu ve Fransızların gönderebilecekleri her gemiyi avlayıp batıracak olan bir anti-kruvazör kruvazörü oldu. Sadece izleyip bildirmek için değil, savaşmak için de tasarlanan bu gemilere daha çok zırh verildi ve zırhlı kruvazörler denildi. Bunlar sınıf sınıf yapılıp denize indirildiler: 1898 ve 1899'da kızağa konulan 12.000 tonluk Cressy sınıfından altı adet; 1899'da kızağa konulan 14.100 tonluk Drake sınıfından dört adet; 1900 ve 1901'de kızağa konulan 9800 tonluk County sınıfından dokuz adet; 1902'de 10.850 tonluk Devonshire sınıfından altı adet; 1903'te 13.500 tonluk Duke of Edinburgh sınıfından iki adet; 1904'te 13.550 tonluk Warrior sınıfından dört adet; ve son olarak, Fisher'ın göreve gelmesinden önce tasarımları tamamlanan ve 1905 Ocak ve Şubatı'nda kızağa konulan 14.600 tonluk Minotaur sınıfından üç adet. Bazıları Royal Sovereign ve Majestic sınıfı savaş gemileri kadar, hatta onlardan büyük olan bu İngiliz zırhlı kruvazörlerinden 35 tane inşa edilmişti. Ancak ne kadar büyük olsalar ve etkileyici görünseler de, bunların savaş gemileriyle çatışmaları beklenmiyordu. Kendilerinden önceki firkateynler gibi bunların da ayakta kalmaları savaş gemilerinin menzilinden uzak kalmalarına bağlıydı.

En azından başlarda Fisher'ın anlayışı ve amacı buydu. İlk savaş kruvazörleri zırhlı kruvazörlerin en doruk noktası olacak, dünyanın bütün kruvazörlerine yetişip batıracak kadar hızlı ve ağır silahlı olacaklardı. Fisher, daha Akdeniz Filosu Başkomutanı'yken 1902'de Lord Selborne'a, Malta tersanesi Başmühendisi Gard'la tüm varolan kruvazörleri safdışı bırakacak zırhlı bir kruvazör üstünde çalıştığını yazmıştı. Fisher bu hayali gemiye HMS Perfection adını vermiş, niteliklerinin başına '25 millik tam yol hızı' yazmıştı. Mektubunda neşeyle şöyle diyordu: "Onun 25 milinden kaçış olamaz... tüm diğer kruvazörler şimdiden hurdaya ayrılsınlar daha iyi... bir tek hızlı zırhlı kruvazör bir karınca yuvasına dalmış bir karıncayiyenden farksız Olacaktır... bundan sonra karıncaların kaderini ısırıklarının etkinliğini değil, bacaklarının hızı tayin edecektir." Fisher, Lord Selborne'a bu kuramlarını Kuzey Amerika istasyonu komutanıyken hızlı savaş gemisi Renown'ın manevralarında denediğini bildiriyordu: "Bir keresinde sancak gemim Renown'la tüm kruvazörleri tek tek 'temizledim.' Kabarık dalgaların ve fırtınalı denizin Renown üzerinde küçük kruvazörlerde olan etkisi görülmedi."

Deniz Lordlarının yanıtları Fisher'ın umduğu gibi olmadı. Lordlar

Warrior ve Minotaur sınıflarını onayladılar: Bunlar 9.2 inçlik topları ve Fisher'in 'Perfection' için istediği hızın 2 mil altında, 23 millik büyük gemilerdi. Bu arada başka amiraller de deneyler yapıyorlardı. 1904 sonlarına doğru Londra'ya Japonya'nın, her biri dört 12 inçlik ve on iki 6 inçlik toplu, 21 millik iki büyük zırhlı kruvazörü kızağa koymakta olduğu haberi ulaştı. İtalya'da iki 12 inç ve on iki 8 inçlik topu olan ve 21 mil yapabilen dört Cuniberti-tasarımı gemi devreye alınmıştı. Yabancılar Perfection'a yaklaşıyorlardı.

Fisher'ın Tasarım Komisyonu 1905 Şubatı'nda Dreadnought'un planlarını tamamlayınca Perfection ortaya çıktı. Fisher'ın artık planlarını Amirallik'e kabul ettirme durumu yoktu; şimdi Amirallik kendisiydi. Ve hemen açıkça belirttiği gibi, Fisher döneminde İngiliz ticaret filosu dünyanın çevresine yayılmış zırhlı kruvazörlerle değil, düşman kruvazörlerini gerekirse 'dünyanın sonuna kadar' kovalayıp yok edecek birkaç büyük ve çok hızlı gemilerle korunacaktı.

Ancak bu sırada olası tehdit milliyet değiştirmişti; Amirallik'i kaygiya düşüren Fransız kruvazörleri değil, Alman okyanus gemileriydi. Kuzey Alman Lloyd ve Hamburg-Amerika hatlarının 6 inçlik top taşımak üzere inşa edilen ve Kuzey Atlantik'te yolcuları beş altı günde taşımaları planlanan bu gemiler, varolan her İngiliz kruvazörünü kolaylıkla geride bırakabilirlerdi.

Şu halde en önemli olan şey, süratti; hem düşmana yetişmek, hem de kendi güvenliği için sürat: Yeni gemi, savaş gemilerinin toplarının menzili dışında kalabilmeliydi. Fisher güvenlik sınırını asgari dört mil olarak görüyordu; Dreadnought'u 21 mil hız yapacak şekilde inşa etmekte olduğundan, HMS Perfection 25 mil yapmalıydı.

Fisher azami ateş gücünü de istiyordu. Varolan en büyük toplar, İtalyanlar ve Japonlar tarafından yeni zırhlı kruvazörlere ve hızlı savaş gemilerine monte edilmekte olan 12 inçlik toplardı. Fisher, tümü büyük toplu zırhlı için davasını başarıyla savunduğundan, şimdi de tümü büyük toplu zırhlı kruvazör istiyordu. Sadık ve geniş hayal gücüne sahip Gard, Amiral'e yine istediğini verdi. İlerde Invincible sınıfı savaş kruvazörü olacak Perfection tasarım masasından dört çift tarette sekiz 12 inçlik topla çıktı. Fisher sevincinden havalara uçuyordu. 25 mil hızı ve sekiz 12 inçlik topuyla bu gemi kendisini yakalayabilecek kadar hızlı her gemiyi yok edebilecek güçteydi. Ve

kendini yok edebilecek her gemiden kaçabilecek kadar hızlıydı. Bir düşman kruvazörleri filosunu kolayca 'temizleyebilir', kendisini karşı ateşe maruz bırakmadan menzili hızıyla ayarlar ve uzun menzilli toplarıyla düşmanı batırabilirdi.

Geminin bir tek kusuru vardı: Zırhı çok hafifti. Çıkrıklardan uzak kaldığı sürece yaşantısı sakin geçecek Uyuyan Güzel gibi Invincible ve kardeşleri de zırhlılardan uzak durdukları sürece mutlu yaşayabilirlerdi. Hız çok değerli ve pahalı bir metaydı ve gayet ağır bir bedel karşılığında elde edilmişti. Bir savaş gemisinin üç çok önemli niteliği olan top, hız ve zırh birbirlerine bağlıdırlar. Bir tasarımcı her şeyi elde edemezdi: Eğer kalın zırh ve ağır top gerekiyorsa o zaman hız kısıtlanacaktı; bütün savaş gemilerinde bu uzlaşma vardı. Daha yüksek hız isteniyor ve ağır toplardan vazgeçilemiyorsa, o zaman zırhtan fedakârlık yapılacaktı. Invincible ile kardeşlerinin durumu da böyleydi. Dört çok kıymetli mili kazanmak için Invincible, Dreadnought'un silahlarından bir taretle iki 12 inçlik topundan fedakârlık etmek zorunda kalmıştı. Bundan tasarruf edilen iki bin ton, makinelere kullanılabilirdi. Zırhta tehlikeli bir fedakârlık daha yapıldı. Bir mermi yağmuru altında yoluna devam etmek üzere inşa edilen Dreadnought'un gövdesinin ortasına ağır bir mermiyi durduracak 11 inçlik zırh konulmuştu. Invincible'ın aynı bölgedeki zırh kalınlığı sadece 7 inçti. Eğer savaş kruvazörünün görevi keşif ve düşman kruvazörleriyle çarpışmak ise, o zaman 7 inçlik zırh yeterdi. Ama düşman zırhlıların menziline sokulacaksa o zaman 7 inç yeterli değildi.

İngiltere'nin savaş kruvazörlerini bekleyen felaketin sorumlusu neydi? Tasarım kusuru derilerinin inceliğiydi, ama bunu ağırlaştıran şey bir amaç ve hatta niteleme karmaşasıydı. Savaş gemisinin amacı her zaman kesindi: Düşman savaş gemilerini batırmak ve denizlere hâkim olmak. Ama savaş kruvazörünün amacı daha ilk başta bile bu kadar kesin değildi. Özgün görevi firkateyninkinin eşiydi: Savaş filosu için keşif yapmak. Fisher 1890'larda öngörülen ikinci görevi de benimsemişti: Düşmanın ticaret gemilerini basan gemilerini avlamak ve batırmak. Gemilere, savaş gemilerinin temel silahı olan 12 inçlik toplar verilince Amirallik düşüncesine üçüncü bir olasılık daha girmeye başlamıştı: Bunlar genel bir savaşta da rol alacak biçimde hazırlanmalıydılar. Fırkateynler gibi savaşdışı kalacak yerde, savaş kruvazörleri ana savaş filosunun önünde ya da gerisinde yedek bir hızlı filo oluşturabilirdi. Savaş gemileri kadar ağır uzun menzilli toplara sahip oldukları için bunlar düşmana yağdırılan madenin

ağırlığını arttırarak dretnotları güçlendirebilirlerdi.

Adlandırmadaki bir değişim de karmaşıklığı arttırıyordu. Invincible sınıfı ilk başta 'büyük zırhlı kruvazörler' olarak ilan edilmişti ki, bu daha önceki 'savaş kruvazörü' tanımından daha gerçekçiydi. Gerçekten de gemiler çok büyük, çok ağır toplu, çok hızlı zırhlı kruvazörlerdi. Ancak boyutları ve silahları gören denizcilik otoriteleri bunları hemen dretnotlarla birlikte büyük gemiler olarak saymaya başladılar ve 1912'de, 'savaş kruvazörü' terimi ortaya atıldığında eşitlik izlenimi kesinleşmiş oldu. Bunlar 'büyük zırhlı kruvazörler' olarak kalsalardı, belki de Amirallik ve pek çok amiral ve denizcilik basını, savaş kruvazörlerinin zırhlılara karşı kullanılabileceği inancına kayan bir düşünüşe izin vermeyebilirlerdi.

Bazı denizcilik uzmanları olası tehlikeyi görmüşlerdi. Brassey's Naval Annual şöyle yazıyordu: "Bu çok büyük ve masraflı teknelerin sorunu şudur: Filosunda Invincible'lar olacak bir amiral, bunları savaş hattına sürecek ve bunların hafif korunması bir dezavantaj olacak ve yüksek hızları bir anlam taşımayacaktır." Kısacası, bir zırhlı gibi göründüğü ve bir zırhlının toplarını taşıdığı için Invincible'dan er geç bir zırhlı gibi savaşması beklenecekti.

Bu arada Almanya da buna benzer gemiler yapımına girişmişti. Fisher'ın savaş kruvazörlerinin düşmanın zırhlı kruvazörlerini yakalayıp batıracaklarına olan güveni, düşmanın da savaş kruvazörleri yapip denize indirmediği sürece geçerliydi. Almanlar da gemi yapımına başladıklarında Invincible ve kardeş gemilerinin değeri azaldı ve bunlara yönelen tehditler arttı. Savaşın tabiatı göze alındığında, her iki tarafın amirallerinin de savaş kruvazörlerini benzer görevlerde kullanmaları beklenebilirdi. Böylece bu büyük gemiler birbirlerini bulacaklardı. Bu koşullar altında her biri hasmının zayıf zırhını delebilecek ağır mermiler atabilen iki büyük gemi, ölümcül bir kucaklaşmada buluşacaklardı. Hızları göze alındığında ikisi de muharebeden kaçamayacaklardı. Sonuç kısa zamanda elde edilebilecek gibiydi: Usta nişancılık ve talihle, 12 inçlik bir merminin hasmin makine bölmelerine ya da cephaneliğine isabeti savaşı aniden sona erdirecekti.

Selborne'un Bahriye Bakanı olarak halefi Lord Cawdor ilk üç İngiliz savaş kruvazörünü 1905 Martı'nda Avam Kamarası'nda açıkladı. Lord

Cawdor, yeni Dreadnought'a ek olarak 'otuz ayda teslim edilmek üzere... üç büyük zırhlı kruvazörün' inşasına başlanacağının haberini verdi. Dreadnought'un yapımından altı ay sonra, 1906 yılı ilkbaharında Newcastle-upon-Tyne'da Invincible, Glasgow yakınlarında Clyde'da Inflexible ve Indomitable olmak üzere üç omurga kızağa kondu. Fisher üçünün de üstüne titriyordu ve bu ilginin de etkisiyle üç gemi zamanında bitirildi ve 1908'de donanmaya katıldı. Görünüş olarak çok etkileyici olan teknelerin hızları Fisher'ın en geniş hayallerini bile aşıyordu. Invincible denemelerde 26.2 mil yaptı ve hızı daha sonra 28 mile çıktı.

Bu gemilerin ortaya çıkması Berlin'de çok büyük bir telaş yaratmıştı. Birinci Deniz Lordu Avam Kamarası'na üç Invincible'ın silahtarından söz etmeden açıklamış, sadece büyük ve hızlı zırhlı kruvazörler olacağını söylemişti. Kayzer'in ilk savaş kruvazörü Blücher buna Alman yanıtı olarak tasarlandı. 15.500 tonluk gemi Deutschland sınıfı zırhlılarından daha büyüktü. 25-26 mil süratiyle de hızlıydı. Ancak Fisher, Londra'da deniz ataşelerine, denizcilik muhabirlerine ve diğer ilgililere yanlış haber sızdırarak Invincible'ların Warrior ve Minotaur sınıfları gibi 9.2 inçlik toplarla silahlanacağını bildirmişti. Bunun üzerine Tirpitz de Blücher'ine İngilizlerin 9.2 inçlik toplarının eşiti olarak kabul edilen on iki 8.2 inçlik top yerleştirmişti. Bu gemi henüz kızaktayken üç İngiliz Invincible'ı denize indirildi ve 12 inçlik topları olduğu açıklandı. Tirpitz bir kere daha aldanmıştı. Blücher denize indirilmeden iki yıl önce artık işe yaramaz olmuştu.

Invincible'ların gerçek nitelikleriyle ilgili haber Berlin'e ulaşınca Tirpitz yine işe koyuldu. 1908 Ekimi'nde sekiz 11 inçlik topu ve 25 mil süratiyle 19.400 tonluk (Invincible'lardan 2000 ton daha fazla) Alman savaş kruvazörü Von der Tann kızağa konuldu. İngiltere buna 1909 Şubatı'nda Invincible kadar silah ve hıza sahip, ama bordasına ve güvertelerine daha fazla zırh konulan Indefatigable'la karşılık verdi. Tirpitz'in buna yanıtı Nisan ve Temmuz 1909'da, her biri 23.000 tonluk, on adet 11 inçlik toplu ve 27 millik süratiyle Moltke ve Goeben oldu. Bunları on adet 11 inçlik topu, 26.5 mil hızıyla 25.000 tonluk Seydlitz, ve her biri sekiz 12 inçlik top taşıyan ve 27 mil süratli 28.000'er tonluk Derfflinger ve Lützow izledi. İngiltere'nin Moltke ile kardeşlerine karşılığı, her biri 8 adet 13.5 inçlik top taşıyan, 28 millik hızıyla 27.000 tonluk dört 'Kedi' oldu: Lion, Princess Royal, Queen Mary ve Tiger.

(Lion denemelerinde 31 mili aşmıştır.) Invincible'lardan sadece üç ila beş yıl sonra kızağa konulmalarına karşın bu gemilerin hepsi daha öncekilerden 30 metre daha uzun ve 10.000 ton daha ağırdı. Bu ağırlığın büyük kısmı makinalara ve daha büyük toplara gitmiş, zırhta pek az bir artış yapılmıştı.

Savaş kruvazörlerinin ilk büyük kullanımı Fisher'ın hayal ettiği gibi oldu. 8 Aralık 1914'te Falkland Adaları Savaşı'nda Invincible ve Inflexible, Amiral Kont von Spee komutasında daha küçük bir Alman kruvazörleri filosuyla savaşa tutuştu. İngiliz Amirali daha üstün hızını ve daha büyük toplarının daha uzun menzilini kullanarak daha hafif Alman toplarının menzilleri dışında kaldı ve Fisher'ın 'avlama ve temizleme' kuramını uygulayarak Alman gemilerini batırdı. Jutland'da bunun karşıtı taktikler kullanılmış ve tam tersi sonuçlar alınmıştır. Beatty düşmanın ağır toplarının menzili dışında kalmak için hızını kullanacağı yerde Savaş Kruvazörü Filosu'nun beş gemisini, bir süvari saldırısı gibi Alman savaş kruvazörlerine ve arkalarındaki Açık Deniz Filosu'nun on yedi dretnotuna yöneltmişti. Beatty'nin gemilerinden Indefatigable ve Queen Mary ağır mermilerle yaralanmışlar ve hemen hemen tüm mürettebatlarıyla batmışlardı. Iki buçuk saat sonra, savaşın bir başka aşamasında Invincible da havaya uçtu. Bin yirmi altı kişi kaybedildi, sadece beş kişi kurtarıldı. Bir denizcilik uzmanı Jutland'da savaş kruvazörlerinin ardından şunları söylemiştir: "Hızlar... gemileri zırhlıların ve ağır topların menzilinden uzak tutabilirdi... ancak düşman karşısında kahramanlık gösterme fırsatı çıkınca, tasarımın getirdiği zorunluluklar bir yana itildi ve Invincible tam yolla mahvına doğru gitti."

Lord Charles Beresford

Jacky Fisher, Birinci Deniz Lordu olarak yaklaşık iki yılı (1904 sonbaharından 1906 sonbaharına kadar) geçirdikten sonra eleştirmenleri onun donanmada yaptığı reformlara karşı çıkacak gücü topladılar. Çeşitli konulara yönelen homurtular ve mırıldanmalar başlamıştı. McKenna, Asquith'e şöyle diyordu: "Biri deniz eğitiminin yeni şeklinden şikâyet ediyor, ama donanmanın dağılımından ve gemi tiplerinden memnun. Bir başkası Osborne'dan (yeni aday eğitim okulu) hoşlanıyor ama dretnotlardan nefret ediyor. Bir üçüncüsü hem Osborne'dan hem dretnotlardan hoşlanıyor ama bunun iki katı bir filo istiyor ve eski teknelerin hurdaya çıkarılmasından nefret ediyor." Eleştirenlerden çoğu, özellikle de donanma içindekiler Fisher'in metodolojisinden genel olarak nefret etmekteydiler. "Acımasız, amansız ve insafsız!... Hiçbir açıklama yapma! Hiç özür dileme!" Ancak bütün bunlara karşın, en azından dünyanın görebildiği kadarıyla Birinci Deniz Lordu istediğini elde etmişti.

Ancak Fisher'in bu ilk iki yıl içinde de istediklerini elde etmek için mücadele etmesi, tehdit etmesi ve ödün vermesi gerekmişti. Lord Selborne, Amirallik'ten ayrılıp Güney Afrika'ya Yüksek Komiser olarak gideceği zaman (Fisher, Selborne'a serzenişte bulunarak, "Güney Afrika'nın denizin dibinde olmasını isterdim!" diye yazmıştı) Başbakan, Birinci Lordluğa, Fisher'ın nefret ettiği Muhafazakâr politikacı Walter Long'u atayacak gibi olmuştu. Fisher hem Balfour'a hem de Kral'a, 'Armstrong, Whitworth ve Şirketi'nin başkanı Sir Andrew Noble'un kendisini ziyaret ettiğini bildirmişti; şirket, 'ülkenin en büyük gemi yapım, zırh ve top firmalarını birleştirmek üzereydi. "...Benim başkanlığım (ve hemen hemen diktatörlüğüm) altında birleşmek istiyorlar ve yılda 20.000 sterlin alırım sanıyorum..." Donanmadan bunun beşte biri kadar alan Fisher, bu fikri Kral'ı ve Başbakan'ı korkutacak derecede ortaya atınca Birinci Lord, Walter Long değil, Cawdor Kontu oldu. Lord Cawdor 1905 Kasımı'nda yayınladığı Cawdor Raporu'nda İngiltere'nin hükümet politikasının her yıl kızağa dört dretnot koymak olduğunu açıkladı.

Cawdor Kontu 5 Aralık'ta Balfour Kabinesi'nin diğer üyeleriyle birlikte iktidardan çekildi. Sir Henry Campbell-Bannerman'ın Liberal hükümetinin savunma harcamaları konusunda görüşleri daha sertti:

Seçim kampanyalarında büyük kesinti sözleri verilmişti. Yeni hükümet göreve geldiğinde Cawdor Kontu'nun hazırladığı ve içinde dört yeni dretnot yapımının da bulunduğu Donanma bütçesini kabul ettiyse de, bu karar çok geçmeden değiştirildi. Yeni Maliye Bakanı H.H. Asquith önerilen dört gemiden en az birinin devreden çıkarılmasını istiyordu. "Sir John Fisher'ın söyleyebileceği hiçbir şey fikrini etkilemezdi." Yeni Birinci Lord olan Lord Tweedmouth ödüne yanaştı ve Fisher da durumu kabul etti. 1906 ve 1907 Bütçesi'nden birer, 1908 Bütçesi'nden iki dretnot çıkarıldı. Üç yılda Cawdor Raporu'nun öngördüğü on iki yeni dretnot yerine sekiz tane yapılacaktı. Ülke 1909'da bir yanlış yapıldığına karar verecek, çıkan panikte bir yıl içinde sekiz ilave dretnot yapımına yetki verilecekti.

Yapılmamış gemileri listeden silmek para tasarrufu sağlıyordu ama bu yeterli değildi. Deniz Lordları 1906'da hükümetin baskısıyla aktif filo mevcudunu -*yedi zırhlı ve dört zırhlı kruvazör*- azaltmaya karar verdiler. Manş Filosu'ndan üç zırhlı çekilerek gücü on yediden on dörde indirilecekti. Atlantik Filosu'ndan iki ve Akdeniz Filosu'ndan iki zırhlı alınarak bunların sekiz zırhlı mevcutları altıya düşürülecekti. Ancak, bu aktif filodan alınan yedi zırhlının mürettebatları normal güçlerinin beşte üçünde kalarak çekirdek mürettebatlı donanmaya katılacaklardı. Bütün çekirdek mürettebatlı gemiler gibi bunlar da sık sık denize açılacaklar ve Fisher'ın deyimiyle, 'savaşa her an hazır' olacaklardı. Bu hareket yılda iki bin kişilik bir personel indirimi ve çeyrek milyon sterlinlik bir tasarruf sağlayacaktı.

Temmuzda gizlice verilen bu karar eylülde basına sızdı. Birlikçi Parti ve basındaki deniz çevrelerinin itirazlarını bastırmak için Fisher değişikliği bildirmenin olumlu bir biçimini buldu. Yeni Amirallik Raporu ekimde, Fisher'ın 1904'te Amiralliğe gelmesiyle başlayan anayurt sularında yoğunlaşma politikasının mantıksal gelişmesi olarak yeni bir Anayurt Filosu'nun kurulacağını büyük bir gösterişle ilan etti. Yeni filonun temelini Mans, Atlantik ve Akdeniz filolarından çekilecek yedi zırhlı oluşturacak, diğerleri eldeki çekirdek műrettebatlı zırhlılardan alınacaktı.

Fisher davasını savunurken hükümetin kendisine yüklediği ekonomik kısıtlamalardan hiç şikâyet etmedi. Onun yerine yeni bir Anayurt Filosu kurulmasının stratejik sağlamlığını vurguladı. Yeni düzenleme hakkında kuşku duyan Galler Prensi'ne, "Bizim tek olası düşmanımız Almanya'dır," dedi. "Almanya tüm filosunu daima İngiltere'nin birkaç

saat uzağında tutuyor. Bu nedenle biz de Almanya'nın birkaç saat uzağında iki misli güçlü bir filo bulundurmalıyız. Manş ve Atlantik filolarımızı hep Manş Kanalı'nda tutarsak... İşi çözümleriz, ama bu ne uygulanabilir ne de yararlıdır ve yabancı devletlerle ilişkilerimiz gerginleşip de, Amirallik gerekli savaş önlemlerini alarak Manş ve Atlantik filolarımızı savaş alanlarına göndermee kalktığında, hem Dışişleri hem de Hükümet derhal buna karşı çıkacak ve böyle bir adımın savaşı yakınlaştıracağını iddia edeceklerdir... Amirallik heyeti bu riski göze almak istemeyeceğinden Merkezi Nore'da bulunan ve dolaşma alanı Kuzey Denizi olan yeni bir Anayurt Filosu oluşturmaya karar vermiştir. (Nelson, "Savaş alanınız talim alanınız olmalıdır," demişti.)"

Prens'in kuşkuculuğu pek çok kıdemli ve emekli deniz subayının, Muhafazakâr basının büyük bir kısmının ve pek çok Muhafazakâr politikacının güçlü duygularını yansıtıyordu. Bu düşman birimler ilk kez Fisher'la muhalefet için bir araya geldiler. Şikâyetleri iki noktadaydı: Bir, anayurt sularındaki aktif filo, yani Manş Filosu azaltılmalıydı; iki, yeni Anayurt Filosu'nun kendi komutanı olacaktı ve barışta da Manş Filosu komutanından ayrı olacaktı. Ama savaşın ne zaman başlayacağını kim bilebilirdi? Almanlar aniden saldırdıkları takdirde İngiltere'nin deniz savunmasını bölünmüş bulacaklardı. Bu plan Fisher'ın Malta'da söylediği her şeye aykırıydı; Fisher orada zaferin anahtarının kuvvet ve komuta birliğinde olduğunu söylemişti. Kendi hayranlarından bazıları bile şaşkına dönmüşlerdi. Amiral Battenberg Prensi Louis Times'dan Thursfield'e mektubunda şöyle yazıyordu: "Ben John Fisher'ın dehasına inanırım... ama bu 'Anayurt Filosu' karmakarışık bir şey... tüm düşünen denizciler şaşkınlık içindeler... Bu korkunç plana bir son verilene kadar rahat etmeyeceğim."

Prens Louis telaşa kapılmış, diğer subaylar da kızmışlardı. Giderek, Fisher'in 'tarih öncesi fosillerden' oluştuğunu söylediği bir 'Hoşnutsuzluk Sendikası' oluşuyordu. "Bir saldırıya daima bir karşı saldırı yapılmalıdır! Biz kendi aramızda hain besliyoruz... düşmanımızın gözüne bir yumruk indireceğimiz yerde kendisine şeker veriyoruz! Ben bu yalayıp yutma' özür politikasından bıktım artık. Amirallik politikası bir tek noktada bile başarısızlığa uğramamıştır ve uğramayacaktır. Başarı kesindir."

Bu mektubun yazıldığı 1907 Ocak ayında donanmada, basında ve

toplumda kendisine muhalefet edenler bir lider çevresinde birleşmişlerdi. Birinci Deniz Lordu o günden, üç yıl sonra Bakanlığı bıraktığı güne kadar şaşkınlık içindeydi. Incil'in Korentliler'e Mektubu'ndan şu alıntıyı yapıyordu: "Her türlü ölçünün üzerinde takdir edileceğim yerde bana diken batırdılar."

Yüzyılın ilk on yılında Kraliyet Donanması'nın en ünlü subayı Sir John Fisher değildi. Bu, heyecanlı, hevesli, cesur, tezcanlı ve sevimli İrlandalı Charles William de la Poer, yani Lord Beresford'du. Lord Charles her zaman gazete haberiydi: Bir halk kahramanı olan zengin aristokrat; sıradan denizcilerin hayran oldukları kaptan ve amiral; daha büyük bir donanmanın ısrarlı parlamenter savunucusu. Pek çok İngiliz için o Denizci John Bull'du. Bir savaş gemisi teknesinde, kolları yaldızlı şeritli, küçük denizci kasketi geniş yüzünün tepesinde, buldog köpeği ayaklarının dibinde, bacaklarını iki yana açmış dururken resimleri bir güvence duygusu verirdi: Lord Charles ve donanma nöbette olduğu sürece İngiltere güvencedeydi.

Beresford kırk yıl süreyle sadece donanmada değil, Avam Kamarası'nda da İngiltere'ye hizmet etmişti. Deniz görevleri arasında memlekete döndüğünde bir seçime girer ve mutlaka seçilirdi. Lacivert üniforması ve sırmalarını bırakıp frak, eldiven ve silindir şapka giyip Avam Kamarası'na gider ve üyeleri, donanmaya daha çok para harcamaları için teşvik ederdi.

Beresford donanmada bir vizyon insanı olmaktan çok bir eylem adamıydı. Savaş taktiği saldırmaktı; barışta, o bitmeyen enerjisini at binmede ve avlanmakta harcardı. Kırk altı yaşında bir kruvazör kaptanı olan Charles, donanma resmi geçitlerinde gemisinin filikasında kürek çekerdi. Emrindeki adamlarına gösterdiği özen ve iyilik tüm donanmaya yayılmıştı. Gemideki yer darlığı nedeniyle her yirmi kömürcüye bir küvet düştüğünü görünce, galvanizden iç içe geçen küvetler icat etti, böylece kömürcüler yıkandıktan sonra bunları tek küvetin içine istif edebiliyorlardı. Kişilere dikkat eder, insanı kınadığı gibi övmesini de bilirdi. Pek çok amiral eski iyi bir şeyi takdir etmeme geleneğini sürdürürlerdi; bir şeyi iyi yapmak bir denizcinin sadece görevini yapması demekti. Beresford farklıydı: "Bir subay ya da denizci tarafından yapılan her akıllıca hareket takdir edilmelidir. Bu subaya ya da denizciye olduğu gibi onların hizmet gördüğü gemiye de bir iltifattır... Takdir edilmek herkesin hoşuna gider," derdi.

Beresford'un kusurları vardı: Müthiş bir kendini beğenmişlik; otoriteye karşı istisnai, hatta tehlikeli bir direniş; reklam sevgisi. Ancak, 1902'den 1909'a kadar İngiltere'nin en önemli filolarına komuta etmişti. Manş Filosu komutanlığı olan son görevi kendisini yurt sularındaki tüm Kraliyet Donanması gemilerinin amirali yapmıştı. Eğer savaş çıksaydı, gerek kamuoyunda gerekse donanmada çok kimse kahraman ve popüler 'Charlie B.'nin gününün Nelson'ı olacağına inanıyordu.

Lord Charles Beresford, Irlanda'nın en zengin, en soylu ailelerinden birinden geliyordu. Ataları I. James zamanında İrlanda'ya gelen ve orada hüküm sürmek için kalan İngilizlerdi. Dedelerinden biri Pitt zamanında tüm adayı yönetmişti; büyük amcası Armagh Başpiskoposu'ydu. Lord Charles, Dördüncü Waterford Markisi'nin beş oğlundan ikincisiydi. Çocukluğunu güneydoğu İrlanda'da Waterford yakınlarındaki 100.000 dönümlük Curraghmore aile malikânesinde geçirmişti. Evi meşe ormanlarıyla kaplı alçak tepeler arasında bir konaksa da, Beresford aile yaşantısı ahırlar çevresinde yoğunlaşmıştı. Beresford'lar haftanın altı günü avlanırlardı ve avcılığın içerdiği tehlikeler ailenin ölüm ve yaşamlarında önemli bir rol oynardı. Lord Charles'ın amcası Üçüncü Marki bir günde iki tilki vurmuş, üçüncüsünü kovalarken atı sendeleyerek kendisini sırtından atmış, Marki boynu kırılarak ölmüştü. Onun yerini alan Lord Charles'ın babası rahipti. Rahip Lord John, kiliseyi bir yana bırakıp marki olmuş, karısı terbiyeli bir rahip karısından her gün ata binen ve avlanan bir kontese dönüşmüştü. Kadın ağır yara alacak bir duruma düşmediyse de, daha sonra Beşinci marki olacak Lord Charles'ın ağabeyi atından düşerek sakat kaldı. Lord Charles da sakatlıktan kurtulamamıştı. Orta yaşına geldiğinde göğüs kemiğini, sağ bacağını, sağ elini ve bir omuz kemiğini kırmıştı, ayrıca burnu da üç yerinden kırılmıştı.

Beresford'lar yurtlarına askerlik alanında hizmet ederlerse de (Lord Charles'ın küçük kardeşi Lord William 1879 Zulu Savaşı'nda bir Victoria Haçı kazanmıştı), Lord Charles, Manş Filosu'nu ziyarete gittiği zaman (amiral, babasının arkadaşıydı) on iki yaşında kalbini denizciliğe kaptırmıştı. 1859'da on üç yaşında aday olarak Britannia'ya girdi. Mesleğine 'arkadaşsız ve umutsuz' başlayan Jacky Fisher'in aksine Beresford'un ilk görevleri hep çok iyiydi. İlk gemisi Akdeniz Filosu'nun sancak gemisi, donanmanın gururu, Marlborough'tu. Malta'nın Büyük Limanı'nda yatan dev üç güverteli gemiye çıkarken Beresford, iki lostromo yardımcısının birbirlerine şöyle dediklerini

duydu: "Bu beyaz suratlı zavallı, bu dünyada fazla kalamaz." Ama Beresford o dünyada kaldı ve yükseldi. Kraliçe Victoria'nın ikinci oğlu Edinburgh Dükü'nün komutasındaki Galatea ile dünya çevresini dolaştı.

Beresford 1874'te yirmi sekiz yaşında Parlamento üyesi oldu. Beşinci Marki olan ağabeyi Lord Charles'tan Waterford milletvekilliğine aday olmasını istemişti ve Beresford bundan sonraki kırk yıl boyunca Avam Kamarası'na durmadan girip çıktı. Bunu deniz kuvvetlerindeki görevinden istifa etmeden yapıyor ve Amirallik Lordlarını çok güç duruma sokuyordu. Bir milletvekili olarak bu küçük rütbeli subay Avam Kamarası'nda kalkıp hükümeti ve Amiralliği eleştiriyordu. Bu başka bir yüzbaşı tarafından yapılsa disiplinsizlik olurdu. Beresford Mans Filosu'ndaki Thunderer zırhlısından Avam Kamarası'na günlük olarak gidip gelmeye başlayınca Amirallik o kadar kızdı ki, Lord Charles'in iskemlesini korumak için Başbakan Disraeli'nin müdahalesi gerekti. (Beresford Başbakan'a, eğer istifa zorunda bırakılırsa, Waterford'daki yeni bir seçimin bu sandalyenin bir Liberal'e gitmesiyle sonuçlanacağını söylemişti.)

Galler Prensi 1874'te Beresford'u, Hindistan'a yapacağı on bir aylik yolculukta kendisine eşlik edecek otuz iki yardımcıdan biri olarak seçti. Lord Charles'ın aşırı neşeli heyecanını öğrenen Kraliçe buna karşı çıktıysa da, sonunda Prens'in dediği oldu. Yolculuk kabuller, balolar, fil ve kaplan avlarıyla geçti. Prens bir fil vurdu, Beresford dans etmek için hayvanın üstüne çıkınca hayvan aniden ayağa kalkti, Beresford'u yere atıp ormana koştu. Beresford diğer maiyet erkanıyla birlikte geceleri nöbetleşe dolu bir çift tabancayla Prens'in dairesi önünde bekliyordu. Prens, maiyetinin çadırda kaldıkları zaman bile akşam yemekleri için resmi giyinmelerinde ısrar ederek fraklarin kuyruklarını kestirip smokin ceketini yarattığı sırada da Beresford oradaydı.

1878'de Galler Prensi'nin yazları kullandığı kraliyet yatlarından küçüğü olan Osborne'un komutanlığına getirilen Beresford, bu küçük yandan çarklıda bile hayatını yaşamaya devam etti. Prens'i Danimarka'ya götürdü ve üç kral ve beş veliahtla avlanmaya çıktı. Daha sonra neşeyle, "Gerçek ya da müstakbel kral olmayan bir tek ben vardım," diye yazmıştır. Beresford, Osborne'daki subaylarından birinin on dört yıldır aynı görevde olduğunu duyunca Prens'e mesleklerinin geleceği için subayların iki yılda bir görev değiştirmelerini önerdi.

Prens kabul ettiyse de, Kraliçe bu reformun Victoria ve Albert'a kadar uzatılmasını kabul etmedi. Beresford'a, "Ben artık yaşlı bir kadınım ve çevremde aşina yüzler görmek isterim," dedi.

1882 yazı, Fisher'ın olduğu gibi Beresford'un yaşamında da dönüm noktası oldu. İskenderiye'nin bombardımanı ve işgali sonunda iki adam da milli kahramanlar olmuşlardı. Hatta popüler basında Beresford, Fisher'dan öndeydi. Fisher donanmanın en yeni ve en güçlü gemisi Inflexible'ın kaptanı ve sonra deniz çıkartma tugayı ve zırhlı trenin mucidi olarak ün kazanmıştı. Beresford sadece 780 tonluk Condor gambotunun komutanıydı, ama aynı zamanda bir Parlamento üyesi, bir marki oğlu ve Galler Prensi'nin yakın arkadaşıydı. Akdeniz Filosu, Arabi Paşa isyanına karşı İskenderiye'ye gittiğinde Beresford savaş açılmasını istiyordu. Gladstone Kabinesi'nin çok yumuşak hareket ettiğine inanan Lord Charles, Galler Prensi'ne Arabi isyanı bastırılmadığı takdirde İngiltere'nin Mısır'daki durumunun ve Süveys Kanalı hâkimiyetinin sona ereceğini yazdı. Prens, Beresford'un mektubunun içeriğini Liberal Dışişleri Bakanı Lord Granville'e bildirince, tezcanlı arkadaşının buna benzer bir mektubu aşırı Muhafazakâr Morning Post gazetesine gönderdiğini ve gazetenin bunu hükümete bir saldırı için kullanmayı planladığını öğrendi. Hizmette olan bir subayın basınla ilişki kurmasına kızan Dışişleri Bakanı, Beresford'un tutuklanıp savaş divanına verilmesini istedi. Prens, arkadaşını kurtarmak için araya girdi. Veliaht, Dışişleri Bakanı'na, "O bir Irlandalı'dır ve bu nedenle acelecidir, ama Kraliçe'nin ondan daha gayretli ve sadık bir subayının olduğunu sanmıyorum," diye yazdı.

Prens bu darbeyi savuşturarak Beresford'un meslek yaşantısını kurtarmıştı; Lord Charles bir hafta geçmeden Prens'in kehanetini doğruladı. Mısırlılar limanın dışında demirleyen İngiliz ve Fransız filolarının önünde liman kalelerinin savunmalarını tahkim etmeye başladılar. İngiliz Başkomutanı Amiral Sir Beauchamp Seymour, 9 Temmuz'da bir ültimatom yayınlayarak çalışmaların derhal durdurulmadığı takdirde ateş açacağını bildirdi. Bu sırada Paris'ten gelen bir emir üzerine Fransız filosu demir alıp oradan uzaklaştı. Kalelerdeki çalışma devam edince Seymour 10 Temmuz'da İngiliz filosunun on beş gemisine harekete hazırlanma emri verdi. Aralarında Inflexible'ın da olduğu en güçlü dört gemi, kuzey limanındaki kaleleri, diğerleri de batıdakileri bombardımana tutacaktı. Aralarında Condor'un da bulunduğu gambotlar, amiralin emirlerini aktarma istasyonları olarak zırhlılar arasına yerleştirildi. Gambotlara verilen muharebe dışında kalmaları emri Beresford'u düş kırıklığına

uğratmıştı. Lord Charles bombardımandan önceki gece, mürettebatını güverteye toplayarak eğer bir fırsat kollamayı kendisine bıraktıkları takdirde, bu fırsattan en iyi yararlanma yolunu mürettebata bırakacağını söyledi.

Ayın on birinde şafak sökerken filonun topları Mısır kalelerini bombardımana başladılar. Mısırlılar ateşe karşılık verdiler ve bombardıman gün boyunca devam etti. İkinci en büyük kale olan Marabout sekiz zırhlıdan uzaktı ve İngiliz bombardımanının hedefi değildi. Öğleden sonra Marabout Kalesi'nden aniden başlayan ateş, mermilerin İngiliz zırhlılarının çok yakınına düşmesini sağlamıştı. Beresford beklediği fırsatın geldiğini gördü. Şöyle yazıyor: "Güçlüğü görünce hemen tam yolla o tarafa gittim ve Marabout Kalesi'ni bombalamaya başladım... Ağır toplardan haberim vardı ve yerine isabet edecek bir tek merminin bizi batırabileceğini biliyordum. Ama sığlıklardan kaçınıp yaklaşmak istiyordum, o zaman ateşleri üzerimizden geçip gidecekti. "Aman Tanrım! Batacaklar!" diye bağırdı Amiral Seymour. Ama sonra denizcilerin sevinçli bağrışmalarını duydu. Beresford kalenin toplarının kendisine ateş edemeyecekleri kadar yakına giderek kendi üç küçük topunu öyle hızla ateşledi ki, Mısırlıların ağır topları birer birer sustu. Condor zarar görmemiş değildi: Denizcilerden birinin ayağı kopmuştu; adam ayağını kaptığı gibi revire doktora götürdü. Seymour sancak gemisinde, "Condor'u geri çağırın," sinyalini gönderecekken, "Aferin, Condor," mesajını gönderdi. O akşam Lord Charles'ı gemisine çağırtarak hararetle elini sıktı.

İskenderiye'nin bombardımanı Kırım Savaşı'ndan bu yana İngiliz filosunun girdiği ilk büyük çarpışmaydı ve İngiliz basını sevinçten havaya uçuyordu. Beresford'un o gün Condor'daki konukları The Times muhabiri ve The Illustrated London News'un ressamıydı. İki gazeteci 'kahraman Charlie B.'nin' başarılarını İngiltere'ye duyurdular. Donanma ve hatta Kraliçe övgü korosuna katıldılar. Beresford albaylığa terfi ettirildi ve Kraliçe kendisine teşekkür etti. Kraliçe daha sonraları C.B. nişanını yakasına iliştirirken, "Bunu size vermekle büyük memnunluk duyuyorum, Lord Charles," dedi. Ardından da alçak sesle, "Sizden çok hoşnutum," diye ilave etti.

Bu arada İskenderiye'de Arabi'nin askerleri kalelerden çekilmişler ve Fisher'ın komutasındaki sekiz yüz kişilik deniz tugayı kentin varoşlarında hâlâ çarpışan Mısırlıların işini bitirmek üzere karaya

çıkmıştı. Kentin içinde sokaklar bir çetenin elindeydi. Fisher, Beresford'a inzibat amiri ve emniyet müdürü atanmasını tavsiye etti ve Lord Charles altmış deniz piyadesi ile düzeni sağlamak için harekete geçti. Beresford şöyle diyor: "Araplar burnumun dibinde birbirlerini öldürüp yağma yapıyorlar, ellerinde ateş topları ve meşalelerle oradan oraya koşuşturup duruyorlardı." Kent beş günde sakinleşti. "Sadece beş kişiyi kurşuna dizdirdim ve bir kısmını da kırbaçlattım." Bir olay Beresford'un komutanlık stilini açıklamaktadır:

"Sokakta bir gürültü koptuğunda ben çalışıyordum. Dışarı çıkınca iriyarı bir İrlanda topçusunun, devriyedeki beş altı adamla boğuşmakta olduğunu gördüm. Adamın ellerine kelepçe geçirmişlerdi ve adam o halde boğuşuyordu. Çavuşa ne olduğunu sordum. "'Sarhoş, efendim, hapse atacağız,' dedi.

"Bırakın gitsin,' dedim.

"Devriye geri çekildi ve İrlandalı kıstırılmış vahşi bir hayvan gibi bana döndü. Çılgın gibiydi. Karşısında durup sakin bir sesle şöyle dedim.

"'Bak, yavrum, beni iyi dinle... İrlandalısın ve zaman zaman hepimiz gibi sen de içkiyi biraz fazlaca kaçırmışsın. Ama önemli değil. Düşün hele. İrlandalılar düşman karşısında böyle davranmazlar. Sen de davranmayacaksın. Yarın sıkışık bir duruma düşebiliriz, o zaman beni kim destekleyecek? Sen elbette. Sen düşmanın elli tanesine bedelsin. İstediğim kişi sensin.'

"Onunla konuşurken yüzündeki umutsuzluk ifadesi yerini bir şaşkınlığa, sonra da anlayışa bıraktı ve adam birden başını yana çevirip ağlamaya başladı. Çavuşa, onu götürüp bir çay vermesini söyledim." Galler Prensi iki yıl sonra yine araya girince Beresford, Mısır'a döndü. Prens'in isteğiyle Lord Wolseley, Lord Charles'ı yaverliğine almayı kabul etti. Ordu, Mehdi'nin General Gordon'u kuşattığı Hartum'u kurtarmaya çalışıyordu. Hindistan kadar büyük olan Sudan'da yol olmadığı için İngiliz askerleri Kahire'den 2640 kilometre uzakta olan Hartum'a Nil'den gittiler. Wolseley son anda Gordon'un artık daha fazla dayanamayacağından korkarak nehrin büyük kıvrımlarından birini karadan aşmak için bir çöl birliğini ileri çıkardı. Aralarında Beresford'un da bulunduğu 1600 kişi 281

kilometrelik kaynar çöle daldılar. Suları bitti, develeri öldü. Sonra da Arap saldırıları başladı. 'Deniz kükremesini andıran bir sesle ellerinde parlak mızraklar ve parıltılı kılıçlarla beyaz entarili kara adamlar dev bir dalga halinde' İngiliz birliğine saldırdı. Askerler ortası boş bir kare oluşturdular; Beresford'un görevi gelenlerin üstüne Gardner topunu ateşlemekti. Dalga İngiliz hattına çarpınca, Beresford'un topları başındakilerin hepsi öldü, bir tek Lord Charles sağ kalmıştı. "Kılıcımı dimdik ileri tuttum. Biri kılıca doğru koştu ve kılıç kabzasına kadar göğsüne girdi." Bir başka Arap, Beresford'a mızrağıyla saldırdı. Beresford mizrak darbesini eliyle savuşturdu, eli kemiğine kadar yarıldı. Arap dalgası geriledi ve İngilizler Hartum'un aşağısına vardılar. Kente gönderilen bir bot, Mehdi'nin bayrağının surlarda dalgalandığını gördü; kent iki gün önce düşmüştü. Ancak Beresford'un serüvenleri sona ermemişti. Şimdi uydurma bir nehir gambotunun komutanı olarak, başka bir İngiliz teknesinin mürettebatını kurtarmak için düşman kalelerinin önünden geçmek zorundaydı. Kendi kazanı delinmişti; bir gece boyunca Mehdi'nin topçusunun menzili içinde kazan onarıldı. Yeniden buhar sağlanınca Beresford tüm toplarını ateşleyerek nehrin aşağısına doğru yola koyuldu. Efsaneler böyle doğardı.

Galler Prensi londra'ya dönen Beresford'un Amiralliğin en kıdemsiz Lordu olan Dördüncü Deniz Lordu olması için aracılık etti. Beresford burada da amirlerini eleştirmeye devam ediyordu. Yazdığı gizli bir raporla İngiliz Donanması'nın savaşa hazırlıksız olduğunu göstermişti; belge Pall Mall Gazette'in sütunlarına sızdırıldı. Diğer Deniz Lordları bu kadarına dayanamayarak kendisini Amirallik'ten, Avam Kamarası'ndan, Londra'dan ve İngiltere'den uzaklaştırmak için Akdeniz'de Undaunted kruvazörünün komutanlığına atadılar. Londra'dan ayrıldığında, Lord Charles Beresford'dan kurtulduklarına sevinenler yalnızca amiraller değildi.

Londra'daki bu yıllarda, o zaman kırk yaşlarındaki Lord Charles, eski dostu ve hamisi Galler Prensi'ne pervasızca bir saldırı nedeniyle az daha toplumdaki yerini kaybediyordu. Beresford'un kaleminden sert ve hakaretli mektuplar dökülüyordu ve bir keresinde öfkeden kendini kaybetmiş bir durumda Veliaht'a vurmak için yumruğunu bile kaldırmıştı. Bunlar bir kadın yüzünden oluyordu. Daha doğrusu iki kadın yüzünden: Lady Brooke ve Lady Charles Beresford.

Genç Lord Charles, Prens'in en yakın arkadaşlarından biri olmuştu.

Prens'i yaşamının tutkularından biri olan at yarışlarıyla tanıştıran da Lord Charles olmuştu. Prens'in ilk yarış atı olan Stonehenge'i de kendisine alan yine Beresford'du. Prens, onun neşesinden ve mizah duygusundan çok hoşlanıyor, arkadaşını bakanlara ve hatta annesine karşı savunuyordu. Prens, Beresford'un ünlü İrlandalı öfkesini bilirdi ama Lady Brooke olayına kadar bunun muhatabı olmamıştı.

Beresford, Sudan'dan Londra'ya dönünce o zamanlar yirmili yaşlarında bulunan ve Marlborough Sarayı sosyetesinin en güzellerinden Lady Brooke (Frances) [Daha sonraları Warwick Kontesi] ile ilişki kurdu. İlişki sona erince Beresford karısına döndü. Ancak Lady Brooke zamanından önce terk edildiğini düşünerek Lord Charles'a ateşli bir mektup yazdı. Mektup Lady Charles'ın eline geçti, o da bunu kocasının gelecekte daha iyi davranmasını garantilemek için avukatına teslim etti. Patlamamış bombasının düşman ellerinde bulunmasına dayanamayan Lady Brooke bunun üzerine beyaz atlı bir şövalye aramaya karar verdi.

Lady, Galler Prensi'ne giderek tehlikeli mektubu alıp şerefini kurtarmasını rica etti. Güzelliğe hiç dayanamayan Prens, avukatı çağırttı, mektubu okudu ve en iyisinin bunun yakılması olacağını düşündü. Bunun için izin almak üzere iki kere Lady Charles'ı ziyaret etti, ancak o, geleceğin kralına kendi işine bakmasını söyledi. Artık sadık koca rolüne bürünen Lord Charles da karısını şiddetle destekledi.

Bu arada Lady Brooke ile Galler Prensi ortak pek çok yanlarının bulunduğunu görmüşlerdi ve kadın sık sık Prens'in yanında görülüyordu. Lady Charles'ın kaba tavırları kendisine sık sık hatırlatılan Bertie, kadının Marlborough Sarayı davetliler listesinden silinmesini istedi. Karısının sosyete tarafından yalnızlığa itilme cezasına çarptırıldığına inanan Beresford, Undaunted'ın komutanlığını almaya gitmeden Prens'i ziyaret etti. Burada Prens'e 'korkak' ve 'alçak' diyerek yumruğunu kaldırdı. Bertie eski dostuna kendini tutmasını, bu hareketinin donanmadaki mesleğine mal olacağını ve kendisini sosyeteden uzaklaştırmaya götüreceğini söyledi. Hafifçe sakinleşen Lord Charles görevinin başına gitti; hâlâ altın çevrelerden uzak tutulan Lady Charles ise İngiltere'yi terk edip Avrupa'da yaşayacağı tehdidini savurdu.

Akdeniz'deki Beresford, Prens'e zehir gibi bir mektup hazırlayarak yaşantısının bazı yönlerini kamuoyuna açıklamakla tehdit etti. Prens'e şöyle yazıyordu: "Düello günleri geçmişte kaldı artık, ama doğruyu düello dışında elde etmenin bir yolu daha vardır ve bu da reklamdır." Ancak mektubu Prens'e göndereceği yerde karısına gönderip Başbakan'a göstermesini bildirdi. Lord Salisbury tüm fırtınalardan kaçınan bir insandı, ama öfkeli İrlandalının Veliaht'ı çamura atma tehdidi de gözardı edilemezdi. Salisbury, Lady Charles'ı ziyaret etti. Artık bir isteriye dönüşmüş olan bu ortak öfkelerini yatıştırması için kocasına yazmasını istedi. Genelde kocasının aşırılıklarını görmezden gelen Galler Prensesi ise Rusya'da kızkardeşi İmparatoriçe Maria'nın yanında kalacak kadar üzüntülüydü ve kocasının ellinci doğum günü kutlamalarına katılmak için İngiltere'ye dönmedi. Ancak oğlu Prens George tifoya yakalanınca hemen döndü, kavgaya karıştı ve kocasının yanında sadakatle yer alarak Beresford'lara ateş püskürmeye başladı. Bundan yılmayan Beresford, Malta'dan bir salvo daha salladı: "Majestelerinizden şimdi özür bekliyorum... aksi halde bu konuların kamuoyuna açıklanmasını önlemeyeceğim." Beresford, Prens'e karısının aforoz edilmesini geri almazsa görevinden istifa edeceğini ve karısıyla Fransa'ya yerleşeceğini bildirdi.

Lord Salisbury, Lord Charles'a yazdığı bir mektubu, Prens'i imzaya ikna ederek sorunu çözüme kavuşturdu. Mektup şöyleydi: "Azizim Lord Charles Beresford, 23 tarihli mektubundan, Lady Charles Beresford'u, duygularını incitmek amacında olduğuma inandıracak bazı olaylar geçtiğini anlıyorum. Benim asla böyle bir niyetim olmamıştır kendisinin böyle yanlış bir izlenime kapılmış olmasından dolayı çok üzüldüm. Saygılarımla..."

Lord Salisbury'nin planına göre söz konusu mektup, bundan sonra yazarına iade edildi ve fırtına bulutları uzaklaştı. Ancak Galler Prensi için için kaynamaya devam ediyordu. Lord Charles'ın kardeşi Waterford Markisi'ne yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Geçen yılın sonunda olanlardan söz etmek istemiyorum; ama kardeşinizin ve karısının bana karşı tavırlarını asla unutamam ve asla bağışlayamam. Yirmi yıllık bir dostluktan sonra bu alçakça nankörlüğü, beni herhangi bir sözden daha çok yaralamıştır...." Lord Charles yirmi yıl sonra Birinci Deniz Lordu ve Filo Amirali Sir John Fisher'la mücadeleye girdiğinde eski dostu Galler Prensi şimdi Kral VII. Edward'dı ve artık hamisi değildi. Amiralliği 1907'den 1909'a kadar sarsan olaylarda Fisher'in sırtını dayadığı kaya, Kral'ın dostluğuydu.

Fisher'la Beresford Karşı Karşıya

Beresford mesleğinde yükselmeye devam etti. Akdeniz'de dört yıl Undaunted'in kaptanlığını yaptıktan sonra üç yıl Chatham Deniz Tersanesi'nde kara görevinde bulundu. Burada bütün deniz subayları gibi yarım aylık alarak bir sonraki komutanlığını bekledi. Donanmadan uzak olduğu bu dönemlerde Beresford'un yaşamı öteki donanma kaptanlarınkine hiç benzemiyordu. Örneğin, Berlin'i bir ziyaretinde Şansölyelikten yeni atılmış olan Bismarck tarafından yemeğe davet edilmişti. Yaşlı adam Lord Charles'a İngilizlerden hoşlandığını ve 'İngiliz Donanması'nın Avrupa barışının en büyük unsuru olduğuna inandığını söyledi. Beresford birlikte geçirdikleri iki saati şöyle anlatmıştır: "Çok bira içtik. Ve bütün bu süre boyunca dev köpeği yanında yatıyor ve kırmızı gözleriyle bana bakıyordu." Beresford sık sık İngiltere'nin çeşitli yerlerinde konuşmalar yapıyordu; onun popülerliğinden yararlanmak isteyen kırk seçim çevresi kendisine adaylık teklif etmişlerdi. Beresford 1897'de York'tan seçime girdi ve kazandı. Aynı yıl Lord Charles ve işbirliği yapan bir yazarın adını taşıyan Life of Nelson and His Times kitabı yayınlandı. Lord Charles, 1898'de İngiliz Ticaret Odası'nın isteği üzerine ticari, sosyal ve askeri koşulları incelemek için Çin'e gitti. Pasifik yoluyla dönüşünde Japonya İmparatoru'nu ve Amerika'yı trenle baştan başa geçtikten sonra da Başkan McKinley'i ziyaret etti. Ünlü İngiliz ziyaretçinin üyelerle salonda konuşması için New York Borsası iki dakikalığına tatil edildi. Bu kısa konuşmasının borsaya, kayıp zaman nedeniyle 100.000 dolara mal olduğu söylenmişti.

Tümamiralliğe terfi etmiş olan Beresford, 1899'da Akdeniz Filosu ikinci komutanlığına atandı ve sancağını Ramillies gemisine çekti. Başkomutan, Koramiral Sir John Arbuthnot Fisher'dı. İki adamın yolları on yedi yıl önceki İskenderiye bombardımanından sonra bir daha kesişmemişse de, her biri diğerinin meslek yaşantısını izlemişti. Pek çok meslektaşı gibi Fisher da Lord Charles'ın Avam Kamarası, konferans platformları ve basın gibi kısmen dokunulmazlığa sahip olduğu yerlerden Amiralliği sürekli eleştirmesinden rahatsızdı. Fisher 1894'te Beresford hakkında Birinci Lord'a şöyle yazıyordu: "Aslında çok aptal, ama kendini reklam etmeye bayılıyor." Beresford ise Fisher'in topçulukta gelişmeye ve savaşma etkinliğinin arttırılmasına kendini adamasına hayrandı. Bir insan (ve sosyal açıdan aşağı sınıftan) olarak Fisher hakkındaki duygularını en azından o dönemde

kendisine saklıyordu.

Her iki adam da ülkede iyi tanınıyorlardı ve o sıralarda Beresford'un popülerliği ve ünü, Fisher'ınkinden büyüktü. Lord Charles her zaman iyi haberdi ve basın yeni Amiral'le buldog köpeğinin Akdeniz'e gideceğini haber alınca Lord Charles'ın filoyu kısa zamanda savaşacak duruma getireceğini yazdılar. Filo komutanının becerikli olmadığı iması belki istenmeyerek yapılmıştı, ama Sir John Fisher bu durumdan hiç hoşnut kalmadı. Kötü bir talih eseri olarak ve herhalde istemeden, Beresford göreve başlar başlamaz çok duyarlı olan amirinin bir ayrıcalığına müdahale etti. Ramillies sinyalcilerinden bir parti, Malta'da tören alanına başlarında Lord Charles ve bir grup subay olduğu halde geldi. Beresford konuklarına her sinyalcinin bir zırhlıyı temsil ettiğini söyledi ve tören alanındaki bu insandan savaş filosuyla daha sonra denizde savaş filosunda kullanacağı taktikleri göstereceğini anlattı. Bu olağandışı talim haberi çok geçmeden Fisher'a kadar geldi ve Fisher'ın sancak gemisine hemen flamalar çekildi: "Ramillies denizcileri hemen gemilerine döneceklerdir. Emirlere neden uyulmadığı yazılı olarak bildirilsin." (Malta komutanlık emirlerine göre denizciler talim için başkomutanın izni olmadan karaya çıkamazlardı.) Beresford açıklamasını Fisher'ın kamarasına götürdü, Fisher da kendisine filo komutanının kendisi olduğunu ve eğitim ile manevraların ancak kendi denetiminde yapılacağını bildirdi. Beresford özür diledi.

Çok geçmeden bir başka olay oldu. Malta'nın Valletta kentinin Büyük Liman'ı küçük ve kalabalıktır. Denizin hemen kıyısından başlayarak evler, saraylar, surlar ve tahkim edilmiş kulelerle dolu tepeler dimdik yükselir. Liman girişi dardır. Buna karşın Fisher'ın âdeti filoyu hızla limandan içeri sokmak, hemen karaya çıkıp surlara giderek filonun geri kalan kısmının limana girişini izlemekti. Bu kere Beresford'un sancak gemisi Ramillies limana girdi, bağlanacağı dubaya bağlanamadı, döndü ve liman ağzını tıkayarak diğer gemilerin girmesini engelledi. Fisher sancak gemisinin yönetiminden sorumlu olmayan Beresford'a semaforla şu mesajı gönderdi: "Sancak geminiz derhal denize açılacak ve limana bir denizciye yakışır şekilde tekrar girecektir." Birkaç dakika sonra Başkomutanın ikinci komutanına bu açık azarı filonun tüm gemilerinde konuşuluyordu. Beresford şikâyet etmedi.

Dili sert olan ve çevresindekilerin bundan alınmalarını beklemeyen

Fisher'ın Beresford'a bir kini yoktu ve eleştirmekten olduğu kadar övmekten de geri kalmıyordu. 1900 filo manevralarından sonra şöyle yazıyordu: "Beresford olağanüstü başarı gösterdi ve benim hakli övgülerimden pek memnun oldu." Fisher 1902'de de şöyle diyordu: "Komutam altında olduğu iki yıldır, verilen bir emri yerine getirmekte bir an bile duraklamadı ve her emri gayretle ve başarıyla yerine getirdi. Geçen yıl Atlantik'te Wilson ve Beresford komutalarındaki iki filonun taktik olarak kullanılışı... her ikisi için de kusursuzdu. Hatta Beresford daha üstündü ve Wilson da bunu kabul etti."

Fisher, Beresford'un İngiliz kamuoyundaki popülerliğini anlıyor ama astının bu serbest davranışlarından hoşlanmıyordu: "Donanma için çok şey yapabilir... sıradan denizcilerin kendisine inandıklarından ve sözünü dinlediklerinden hiç kuşku yok." Ama Lord Selborne'a da şöyle yazıyordu: "Beresford'un aşırılıkları için özür dilerim. Bana tedbirli ve adil olacağına söz verdi (kendisiyle çok iyi dost olduk). Ama ikisini de yapmadı... Beresford'un önerilerinde önemli pek çok şey vardır, ama o kadar abartmaya kaçar ki, iyi fikirleri sakatlıklara dönüşür ve yararsız olur. Zevksizliği ve kötü üne olan düşkünlüğü subaylarını kendisinden soğutmaktadır..."

Beresford, Fisher'ın Akdeniz Filosu'ndaki başarısını takdirde comert davranıyor ve şöyle yazıyordu: "Sir John Fisher'ın komutasında hayranlık uyandıracak bir etkinliğe kavuşmuştu... Sık sık arızalanan 12 millik bir filoyu hiç arızası olmayan 15 millik bir filoya çıkarmıştı." Filo talim ve eğitimi 'geleneklere değil savaş olasılıkları' temeline dayanıyordu. Fisher'ın varlığı Lord Charles'ın yaşam alışkanlıklarını değiştirtmemişti. Gemisi Cebelitarık'tayken tepenin altından üstüne kadar bir otomobil yarışı düzenlemiş ve kazanmıştı; bundan kısa bir süre sonra atı bir tümseği aşamayıp sahibinin üstüne düşünce kalça kemiğini kırmıştı. 1902'de İngiltere'ye döndüğünde Woolwich'ten Avam Kamarası'na seçildi; ilk iş olarak Amirallik'teki kusurları için ceza olarak Birinci Lord'un aylığında bir kısıntı yapılması teklifini verdi. New York'ta Waldorf-Astoria'da bir Pilgrims Society toplantısında 'savaş gemilerinin savaşlardan ucuz olduğunu' söylediğinde Başkan Theodore Roosevelt bu sözü benimsedi ve sık sık tekrarladı.

Lord Charles, Koramiral olduğu 1903 Şubatı'nda eski Manş Filosu komutanlığına getirildi. (Bu birlik daha sonra Atlantik Filosu adını almıştır.) Bundan sonraki beş yıl içinde kendisine verilecek üç önemli

filo komutanlığının birincisi buydu. Lord Charles altı birinci sınıf zırhlıyla işe başladı ve çok geçmeden iki zırhlı daha verildi. Gemilerini ve denizcilerini Fisher kadar sıkı çalıştırıyordu: "Ordunun aksine Donanma her zaman aktif hizmettedir... Donanmada savaşla barış arasındaki tek fark, savaşta hedefin size ateşle karşılık vermesidir." Beresford 'denize açıldıklarında ya da limandan limana giderken mutlaka bir eğitim ya da taktik sorun üzerinde çalışmaları' emrini vermişti. "Yakılan bir sterlinlik kömürün karşılığında bir sterlinlik eğitim elde edilmeliydi."

Lord Charles, filosunun tüm ehliyetine karşılık yine de gösteri yapabiliyordu. "Kraliyet Donanması'nda onursal amiral olan Kayzer 1904 Martı'nda Cebelitarık'ı ziyaretinde Beresford yemekte bir konuşma yapmak üzere kalktı. Dudaklarından 'Alman İmparatoru' sözcükleri döküldüğü anda sancak gemisinin güvertesinden bir havai fişek atıldı ve filonun tüm gemileri yirmi bir pare top attılar. "İmparator o gece ayrılırken tepeye Alman ve İngiliz bayrakları çekildi, filonun yarısının projektörleri birine, yarısınınkiler diğerine çevrildi." Daha sonra Kayzer'in gemisi dalgakırandan çıkarken iki yana yerleştirilmiş iki bin havai fişek ateşten bir zafer takı oluşturacak biçimde patlatıldı.

Fisher'in 1904 Aralığı'nda Atlantik Filosu'na dönüştürdüğü Manş Filosu'nun sorumluluk alanı Manş'ın batı ucundan Cebelitarık Boğazı'na kadar uzanıyordu. Beresford'un komutanlığı sırasında Manş Filosu az daha Rus Baltık Filosu'yla savaşa tutuşacaktı. Tsushima Boğazı'na doğru gitmekte olan bu talihsiz filo, Dogger Bank açıklarında bir İngiliz balıkçı filosuna ateş etmiş, sonra da İspanya'da Vigo limanına gitmişti. Manş Filosu Cebelitarık'taydı. Londra'nın popüler basini savaş çığırtkanlığı yaparken ve Birinci Deniz Lordu olarak ilk gününde Sir John Fisher, Kabine'de toplantı yaparken Beresford'un filosu Rusların hesabını görmeye hazırlandı. Lord Charles savaşmaya istekli değildi. Daima sportmen biri olarak şöyle diyordu: "Rus gemileri kömür ve malzemeyle öylesine yüklüydüler ki, üst güverte toplarını ateşlemelerine olanak yoktu ve savaşmak cinayet olurdu." Eğer savaş emri alsaydı Beresford'un taktiği sekiz zırhlısından sadece dördünü kullanmak olacaktı: "Bence o koşullar altında sportmenlik ancak böyle olurdu. Eğer Rus gemileri bana ateşe başlasalardı o zaman Manş Filosu'nun sekiz zırhlısını da devreye sokardım." Bu beyanat Londra'da iyi karşılanmadı. Deniz İstihbarat Müdürü şöyle dedi: "Beresford'un bu beyanatı kamuoyunda duyulacak olursa vergi mükellefleri filonun diğer yarısına neden para verdiklerini

soracaklardır." Savaşın bir spor karşılaşması olmasını istemeyen Fisher öfkeliydi: "Lord Nelson'ın düsturu 'düşman üzerindeki üstünlüğünüz ne kadar çoksa, o kadar iyidir'di ve Lord Nelson sportmen bir insandı!" Beresford eğer tüm toplarıyla ateş açtığı takdirde bunun 'bir kıyım' olacağı iddiasını tekrarladı. II. Nikola hemen özür dilediği için savaş yapılmadı.

Her nereye giderse Jacky Fisher'ın kendisinden önce oraya gitmiş olması Beresford'un kötü talihiydi; ve gitmek istediği yerde de yolunu Jacky Fisher kesiyor görünüyordu. Lord Charles 1905 Haziranı'nda Başkomutan ve Amiral vekili olarak Akdeniz Filosu'na gitti ve 1906'da Oramiral oldu. Fisher'ın zamanında İngiltere'nin ana filosu olan bu komutanlığı, Fisher'ın Amirallik'teki denizcilik devrimi günlerine rastlamıştı. Fisher'ın reformlarından biri Filo'nun dağılımını değiştirmek, İngiltere'nin anayurt sularında deniz gücünü arttırmak için gemileri yabancı istasyonlardan yurda getirtmekti. Bu nedenle Beresford komutanlığı devralırken filosunun sayısı azaltılıyor ve gemileri Sir Arthur Wilson'ın komutasındaki Manş Filosu'na aktarılıyordu. Lord Charles'ın hoşnutsuzluk duyması doğaldı; ve hoşnutsuzluğunu da açık bir kine dönüştürmek tipik huyuydu.

Fisher, Beresford'a en büyük darbeyi 4 Aralık 1905'te indirdi. Balfour hükümetinin bu son gününde Amiral Sir John Fisher, Filo Amiralliği'ne terfi etti; bu rütbe 1911 Ocağı'nda yetmiş yaşına gelene kadar daha beş yıl aktif hizmette kalmasına izin veriyordu. Beresford o ana kadar Fisher'in 1906'da altmış beş yaşına gelince Birinci Deniz Lordluğu'ndan ayrılacağını umuyordu; böylece kendisinin onun yerine geçebilme yolu açılabilecekti. Fisher daha beş yıl Birinci Deniz Lordu olarak kalmaya niyetli olduğunu bilerek Beresford'un umutlarını boşa çıkardı. Lord Charles şimdi, bütün deniz subaylarının en büyük emelini elde edemeyeceğini anlayınca, Fisher'ın bu kararının, sadece kendisine yönelik bir denizcilik ahlak kuralının çiğnenmesiymiş gibi davrandı. Fisher'dan önceki iki Birinci Deniz Lordu'nun da aynı şeyi yaptıklarını (Filo Amirali olduktan sonra görevlerine devam ettiklerini) görmezden geldi. Kocasının Kral'la olan kavgasının kendisinin sosyetedeki durumunu tehlikeye düşürmesini bu terfii ile gidermeyi düşünen Layd Charles da, en az kocası kadar öfkeliydi.

Beresford öfkesini çeşitli yollarla gösteriyordu. 1906 Martı'nda Birinci Lord'a şöyle bir şikâyette bulundu: "Deniz Kuvvetleri yapılanlardan çok yapılma biçiminden dolayı çok kırgındır." İddiasına göre, "Deniz

Kuvvetleri'nin düzenli işlemesini sağlayan küçük centilmence kurallar artık tümüyle terk edilmişti." Beresford subaylarıyla aynı duygular içinde olduğunu saklamıyordu. Bir grup subay ve ziyaretçi ile bir yemekte, gemide cephane ve kömür taşıma gibi beceri gerektirmeyen işlerde kullanılan kısa-hizmet denizcilerinden şikâyet etti. Konuklarına bunları ertesi sabah kıyıya çıkartıp yürüterek Amiralliğin, kendisinin birlikte çalışmasını istediği 'işe yaramazları' göstermeyi teklif etti. Beresford'un sözleri kahkahalar ve alkışlarla karşılandı. O sırada Beresford'un filosunda Irresistible'ın kumandanlığı yapan ve Fisher'ın eski yaverlerinden olan Albay Reginald Bacon, Fisher'a özel olarak, Lord Charles ile onun kruvazör filosu komutanı Amiral Lambton'un, kendisinin reformları hakkında eleştirilerde bulunduklarını bildirdi. Akdeniz Filosu, Korfu açıklarında bulunan kraliyet yatına katıldıklarında hem Kral hem de Galler Prensi kuşkularını belirtmek için Bacon'ı çağırttılar. Bacon daha sonra Fisher'a şöyle demişti: "Kral'ı ve Galler Prensi'ni bu kadar kaygılandıran, Deniz Kuvvetleri'nde 'huzursuzluk duygusu' diye adlandırdıkları şeydir." Fisher hemen Lord Tweedmouth'un dikkatini Bacon'ın mektubuna çekti: "Akdeniz Başkomutanı'nın kamuoyu önünde Amirallik hakkında fikir beyan etmesini ve komutası altındakilere Kurul'un kararlarını alay konusu etmesini... istemeyerek getirmek zorunda kaldim." Fisher bir başkomutanının 'kaptanlarına Amirallik Kurulu'nun politikalarını onaylayıp onaylamadıklarını sormasının da olağandışı bir tavır' olduğunu söylüyordu.

Ancak, Fisher'ın Beresford'un huylarını bilmesine ve onun davranışlarından nefret etmesine karşın, gariptir ki, kendisine bundan sonra yeni Manş Filosu gibi en büyük komutanlık verilmiştir. Lord Tweedmouth'un Fisher'ın reformlarına karşı olanları yatıştırma isteği de bunun bir etkeniydi. Amiralliğe gelen bir ziyaretçi şöyle diyordu: "Ben Lord Tweedmouth'u çok hoş bir insan olarak düşünürdüm, ama bana Fisher'cılarla Fisher'cı olmayanlar arasında kalmış gibi göründü; ve konu üzerinde herhangi bir fikir oluşturacak kadar şey bilemeyeceğinden buna şaşmamak gerekir." Fisher bu atamaya, en azından yazışmalarında itiraz edebilirdi ama böyle bir şey yapmadı. Beresford'un ataması ertesi ilkbaharda yürürlüğe girmek üzere 1906 Temmuzu'nda açıklandı. Bundan sonra altı ay Fisher'ın mektuplarında adı geçmeyecekti.

Amirallik yeni Anayurt Filosu'nu bu dönemde yaratmaya başlamıştı. Bazı zırhlılar Manş Filosu'ndan alınacak, sadece çekirdek mürettebatla Nore'da yedekte bekleyeceklerdi. Yeni dretnotlar filoya katılınca

bunlar Manş Filosu'na değil, Anayurt Filosu'na katılacaklardı. Savaşta Anayurt Filosu ve Atlantik Filosu, Manş Filosu Başkomutanı'nın emrine girecekti. Barışta bunların her birinin başında bağımsız bir amiral bulunacaktı. Gösterilen nedenler ekonomi (yeni Liberal hükümet tasarrufta bulunulmasını istiyordu) ve güvenlik artışıydı (Diğer ikisi manevraya çıktıklarında Anayurt Filosu ülkeyi korumak için yurt sularında kalacaktı). Lord Charles Beresford bu görüşü kabul etmiyordu. Onun görüşüne göre, kendisi yeni bir komutanlık almak üzereyken, bunun önemi ve sayısal gücü azaltılıyordu. Şeytan Jacky Fisher bir kere daha önüne çıkmıştı.

Beresford Akdeniz görevinin sonuna yaklaşırkan bir kazada ölen küçük kardeşinin mirasıyla uğraşmak için iki aylık izin alıp Meksika'ya gitti. Londra'ya döndüğünde Fisher, Lord Charles'ın yeni Manş Filosu komutanlığının mahiyetini açıklamak ve kendisinin yurt sularındaki çeşitli filolar üzerindeki komutasının sınırlarını anlayıp kabul etmesini sağlamak için Beresford'u Amiralliğe çağırttı. Toplantı başarılı geçmiş görünüyordu ve bir anlaşma hazırlanmıştı: Anayurt ve Atlantik filolarının zırhlı, kruvazör ve destroyerleri bu kuruluşlardan alınacak ve manevra için Lord Charles'ın komutasına verilecek, ama idari açıdan kendisinden uzak bulunacaklardı. Bu geçici görevlerin zamanlaması ve süresi Lord Charles tarafından değil, Amirallik tarafından kararlaştırılacaktı. Beresford anladığını belirterek bu düzenlemeyi kabul etti ve bunun yazılı olduğu belgeyi imzaladı.

Aralarındaki uyumluluk görünüşüne karşın Fisher, Beresford'a güvenmiyor ve kendisinden hoşlanmıyordu. Bir arkadaşına Amirallik'teki toplantıyı şöyle anlatıyordu:

"Dün Beresford'la üç saat geçirdim, her şey açıklığa kavuştu ve Amirallik onun isteklerinin hiçbirini kabul etmeyecek; ancak ben anlaşmaya varmadan önce şu üç şeyi kabul zorunda kaldım:

1. Lord Charles Beresford, Nelson'dan da büyük bir insandır.

2. Deniz savaşı konusunda Lord Charles dışında bir şey bilen yoktur.

3. Amirallik hiçbir şeyi doğru dürüst yapmamıştır.

Fisher bir başka arkadaşına yazarken bu mizah yaklaşımını terk etmiştir: "Lord Charles Beresford şimdi Manş Filosu'nun komutanlığını kabul etmek için koşullarını ileri sürmekte. Filo'nun kruvazör ve destroyer sayısının arttırılmasını ve Anayurt Filosu'nun kendi komutasına verilmesini istiyor... Eğer kabul edilirse bu, Amirallik Kurulu'nun tüm görevlerini terk etmesi ve İngiliz Donanması'nın dünya ihtiyaçları konusunda bilgisi olmayan ve sadece kendi komutanlığını düşünen sorumsuz bir astından emir alması demektir." Fisher, Kral'ın özel sekreteri Lord Knollys'e Beresford'un atanmasına olan karşıtlığının derinliğini açıklıyordu: "Öğüdünüzü dinledim ve Beresford'a çok nazik bir mektup yazdım... Tweedmouth'un dediği gibi istifa ederse suç benim değildir. Bence o parlamentoya girmek istiyor ve Manş'dan nefret ediyor." Fisher gazeteci dostu Arnold White'a yazdığı mektupta daha da kırgındı: "Bence Beresford Manş'ı beğenmeyip çekilmek istiyor! Sis, kısa gündüzler ve güç seyir koşulları Akdeniz'in beyaz pantolonlarından çok farklı şeylerdir!" Beresford'un Amirallik görüşmesinden bir ay sonra ve Manş Filosu'nun başına geçmesine bir ay kala Fisher, Lord Tweedmouth'u uyardı: Beresford'u kabul etmek, "Amirallik otoritesinin azalmasıdır ve disipline bir darbedir. Bu sadece kötü günü biraz geri atmaktır! Ama onu donanmada tutma politikası benimsendiğinde ve atılmış olan adımlar göze alındığında, yola devamdan başka çare görünmemektedir."

Beresford 16 Nisan 1907'de sancağını King Edward VII'ye çekti ve Fisher'la birkaç gün birbirlerine kibar davranmaya çalıştılar. Birinci Deniz Lordu, Başkomutan'a şöyle yazdı: "Benim sürtüşme ve hoş olmayan yazışmalardan kaçınmak istediğim konusunda güvence vermek isterim; bunun için her şeyi kişisel olarak görüşmemizi uygun buluyorum." Beresford'un yanıtı bala bulanmıştı: "Benimle sizin, ya da benimle herhangi birinin arasında bir sürtüşme söz konusu değildir. Sürtüşme başlayınca ben oradan uzaklaşırım. Bir ast ile üst tartışırlarsa, ast her koşulda haksızdır, aksi halde disiplin olmaz. Ben burada olduğum sürece Amirallik politikasını başarıya ulaştırmak için elimden geleni yapacağım."

Beresford denizlerdeki en kıdemli amiral olarak İngiliz Donanması'nın doruğundaydı. O gün var olan en güçlü filoya komuta ediyordu: Emrinde aralarında dretnot-öncesi King Edward VII sınıfının sekiz yeni gemisinin de olduğu on dört zırhlı vardı. Fisher'ın kendi sözleriyle, kendi Manş Filosu, "Tek başına Alman Filosu'na denkti ve Atlantik Filosu ile desteklendiğinde büyük bir üstünlüğe sahipti." Savaş olursa Beresford başamiral olarak 244 gemiye komuta edecekti ki, bu, tarihin

en güçlü filosuydu. Lord Charles bazı bakımlardan bu rolü üstlenebilecek güçteyse de, bazı bakımlardan eksiklikleri vardı. Denizciliği üstündü; İskenderiye ve Sudan'da kanıtladığı cesareti tartışmasızdı. Bir savaş amirali olarak ne kadar başarılı olacağını asla bilemeyeceğiz. Strateji ve taktikle fazla ilgilenmezdi. Kaprisli, hatta umursamaz bir karakteri vardı; savaşta, talihi de olduğu takdirde, bu nitelikler parlak zaferlere götürebilirdi. Ama talih kendisinden yana değilse, Lord Charles yenilgiye soğukkanlılıkla bakamaz, kayıplarını orada kesip filosunun geri kalanını ertesi günü çarpışmak için kurtarmazdı. Barış zamanı amirali olarak hem denizcileri hem subayları arasında popülerdi. Damla hastalığı yüzünden sakat kaldığından dört Kraliyet Deniz Piyadesi tarafından 'bir Roma İmparatoru gibi' sancak gemisinin köprüsüne taşınırdı. Her şey kendisi çevresinde dönerdi. Eski bir Manş Filosu subayı şöyle diyor: "Hatırladığım başlıca şey sonu gelmeyen düdükler, hazırol çağrıları ve öttürülen borulardır." Subayların ve denizcilerin ne giyeceklerine, denizcilerin üniformalarını yıkayacakları, yıkanmış üniformaların asacakları ve iplerden indirilecekleri zamana üst rütbeli bir subayın karar vermesi şeklindeki eski deniz kuralına sıkı sıkı bağlı olan Lord Charles, filosunu kartal gibi gözetlerdi. Sancak gemisi ne yaparsa diğer bütün gemiler de aynı şeyi yapmalıydılar; sancak gemisi bir şeyi yapmayı unuttu mu, diğerleri de unutmalıydılar. Beresford'un Manş Filosu'nun Birinci Kruvazör birimine komuta eden fanatik topçuluk uzmanı Sir Percy Scott bu kuralı saçma bulmaktaydı: "Bir keresinde güverteye çıktığımda şiddetli yağmura karşın topların üzerinin örtülmemiş olduğunu gördüm. Nöbetçi subaya sorduğumda bana sancak gemisinin topları örtülmediği için bunu yapamayacağını söyledi." Filo çoğunlukla temiz ve derlitopluydu. Lord Charles sosyete arkadaşlarını ve zarif eşlerini gemiye çağırır ve 'benim boyalı küçük fırkateynim' dediği karısına, dev topların namluları altında ev sahipliği yaptırırdı. Beresford'un adamları bu sosyetik gösterişlere aldırmazlardı; bunlar Lord Charles'ın bekâr selefi Sir Arthur Wilson'ın ciddi rejiminden sonra hoş değişikliklerdi.

Lord Charles tartışılmayan yeteneklerine ve rütbesinin getirdiklerinden zevk almasına karşın, mutsuzdu. Manş Filosu'nun komutanlığını aldığı andan başlayarak tatminsizliğini Amiralliğe meydan okuyarak gideriyordu. Filosundaki herkes onun Fisher'a 'tehlikeli delimiz' dediğini ve Fisher'ın Dreadnought'un yapımı, eski gemilerin düzinelercesinin hurdaya ayrılması ve Anayurt Filosu'nun kurulması gibi reformlarına karşı çıktığını bilirdi. Fisher'la ocak ayındaki görüşmesinde yurt sularındaki filoların yeni düzenlemesini yazıyla kabul etmişse de, Beresford 13 Mayıs'ta Birinci Lord'a Anayurt

Filosu'nun 'kamuoyunu aldatmak olduğunu ve İmparatorluğa bir tehlike oluşturduğunu' bildirmişti. Birkaç gün sonra bu iddiasını bir mektupla Knollys'e (ve böylece de Kral'a) bildirmişti: "Filo'daki genel organizasyon bozukluğu ve savaş hazırlığı olmaması karşısında dehşete düştüm... Anayurt Filosu halka karşı yapılan en büyük sahtekârlıktır... Yetkililerin işleri düzeltmelerine yardım için elimden geleni yapıyorum... Ancak bu arada Almanya bize aniden saldırırsa, büyük felaketlere uğramamıza neden olur ve savaşı kazanabilir."

Beresford'un davranışından ve kullandığı dilden haberdar edilen Fisher öfkeden kendisinden geçmişti. Lord Tweedmouth'a şöyle diyordu: "Gerçek şu ki, Lord Charles Beresford'un böyle bir dil kullanması... itaatsizlik dışında tümüyle anlaşılmaz bir şeydir. Almanya karşısında da o kadar üstünüz ve personelimizle topçu eğitimimizin üstünlüğü o kadar büyüktür ki, Almanlar bir savaş kışkırtıcılığı yapmanın çılgınlık olduğunu çok iyi bilmektedirler." Fisher, Birinci Lord'un Beresford'a yazıp kendisini 'bir deniz savaşının yönetilmesinin sadece kendi sorumluluğunda olduğu fikrinden vaz geçirtmesini,' istedi; 'Lord C. Beresford'a İngiltere Amiralliğinin görevlerinden feragat etmek niyetinde olmadığı da' açıkça belirtilmeliydi. Tweedmouth öfkeli Birinci Lord'u, Beresford'u yasaklayarak tatmin etmeyi reddetti. Bunun yerine Fisher'dan Başkomutan konusunda daha hoşgörülü olmasını istedi. Tweedmouth, Beresford hakkında şöyle yazıyordu: "Onun hırslı olduğunu, konuşmalarında gürültücü olduğunu ve kendini reklam ettiğini biliyorum, ama hepimiz onun bu kötü huylarını biliyorduk ve atanmasını çok doğru bir kararla sen önerdiğinden bunu çok iyi biliyordun... İngiliz Donanması gibi büyük bir kuruluşu yönetmede pek çok görüş farklılığı vardır ve ben, Amirallik Kurulu ile tam uyum içinde olmasalar bile deneyimleri kendilerini ehil kılan herkese danışmanın sorumluluğuna inanıyorum... Amirallik Kurulu'nun üstünlüğünün en küçük bir kısmından bile feragat edilmesine en başta karşı çıkacak kişi ben olduğum halde, kimi zaman kendi görüşlerimizin şaşmaz olduğuna inandığımıza ve bizimle aynı fikirde olmasalar bile..."

Tweedmouth'un bu öğretmen ağzıyla verdiği dersler Fisher'ı şaşırtıyor ve umutsuzluğa düşürüyordu, ama bunları kabul etmekten ya da istifadan başka bir şey yapamazdı. Beresford çok geçmeden başka bir şikâyete başladı: Amirallik kendisine savaş planı göndermemişti. İngiltere Amiralliği yüzyıldır her başkomutana geniş askeri ve politik hedefli bir dizi 'Savaş Emri' gönderirdi. Bir filo komutanı bu çerçeve

içinde kendi ayrıntılı 'Savaş Planı'nı hazırlar, komutasındaki gemilere görev taksimi yapardı. Bu 'Savaş Planları' sonra, incelenme, düzeltilme ya da onaylanmak üzere Amiralliğe gönderilirdi. Beresford'a da iki yıl önce selefi Sir Arthur Wilson'a verilen aynı 'Amirallik Savaş Emirleri' verilmişti. Ayrıca, kendi Savaş Planı'nı hazırlamasına yardımcı olmak için Amirallik'te hazırlanmış olan 188 sayfalık 'Savaş Planları' kitabı gönderilmişti. Beresford Almanya ile savaş için hazırladığı Savaş Planı'nda, Kraliyet Donanması'nın sahip olduğundan fazla zırhlı ve destroyeri içeren kendi Savaş Planı'nı hazırladı. Amirallik bu planı reddetti, yeni 'Savaş Emirleri' yayınladı ve Lord Charles'tan değiştirilmiş bir Savaş Planı sunmasını istedi. Beresford buna Sir Arthur Wilson'ın Savaş Planı'nı görmek istediğini bildirdi. Wilson kendi Savaş Planı'nın Fas Krizi sırasında ortaya atılan ve şimdi geçersiz olan bir kısmı dışında kendi kafasında olduğu yanıtını verdi. Durum bir çıkmaza girmişti. Bu arada Beresford, savaş çıktığında kendisine destek olarak hangi gemilerin gönderileceğinin bildirilmediğini söyleyerek Amiralliğin çabalarını önlemeye çalıştığını iddia etti. 27 Haziran'da şöyle yazıyordu: "Ben planlarımı gerçekleştirecek hangi gemilerim olacağını bilmeden ayrıntılı operasyon planı hazırlamam olanaksızdır." Amirallik belirli bir günde hangi geminin havuzda, onarımda ya da eğitimde olduğunun bilinemeyeceği için bunun olanaksız olduğu yanıtını verdi.

Haziranın son günlerinde, Beresford'un Manş Filosu'na gelmesinin ikinci ayında, Amirallik'le olan ilişkileri kopma noktasına gelmişti. Tweedmouth daha fazla 'uygunsuz' ve 'kışkırtıcı' mektupları önlemek için karşı karşıya bir konuşma önerdi. Lord Charles 5 Temmuz'da Amirallik'te Birinci Lord ve Birinci Deniz Lordu'yla oturdu. Bu konuşmanın tutanaklarının tutulmuş olması Beresford için bir talihsizlikti. Burada Başkomutan'ın istedikleri konusunda kararsız olduğu, görüşlerini açıklamayı başaramadığı ve Fisher'ın huzurunda yılgın ve memnun etmeye hevesli olduğu görülmektedir. Fisher gemi sayısı hakkında konuşmaya başladı:

SIR JOHN FISHER: "Biz sizin nereye varmak istediğinizi bilmek istiyoruz, çünkü size elimizdeki her şeyi veriyoruz ve sonra burada 'ödün' sözcüğünü kullanmak istemiyorum, çünkü bu Amiralliğin hiç kimseye söylememesi gereken bir sözcüktür, size 'Sir Arthur Wilson'a davrandığımız gibi davranırsak tatmin olur musunuz?' diyoruz. Manş Filosu zırhlılarının Alman Filosu'na üstün olduğunda kuşku yoktur. Sir Arthur Wilson gibi zırhlı kruvazörlerinizin sayısını altıya çıkarırsak ve Portland'da Amiral Montgomerie komutasındaki iki destroyer

filosunun tümünü size versek tatmin olacak mısınız? Biz şimdiki düzenlemenin daha iyi olduğu fikrindeyiz. Siz bu gemilerin sürekli olarak sizde kalmasını istiyorsunuz. Böylece filonuzu Amiral Wilson'ınkinin düzeyine çıkaracağınızı iddia ediyorsunuz. Biz aynı fikirde değiliz ve şöyle diyoruz: 'Bu bizim denizdeki en büyük subayımızdır; onunla aynı fikirde değiliz, ama bu kadar ısrarla istediği için kendisine zırhlı kruvazörleri, destroyer filotillarını ve destek gemilerini vereceğiz.""

LORD CHARLES BERESFORD: "Ben bu işi kavrayamadım. Size yazarak bildireceğim."

FISHER: "Bunu düşünmüş olmalısınız. Aylardır aynı konuyu yazıyorsunuz."

BERESFORD: "Ben planımdakilerden daha fazla kruvazör istemediğimden eminim."

BİRİNCİ LORD: "Kurul'un benim söylediğimden fazlasını kabul edeceğini sanmıyorum."

BERESFORD: "Anlıyorum. Amiralliğin benim isteğim doğrultusunda vermeye hazır olması adil bir karardır ve bu sizin de benim gördüğüm tehlikeyi gördüğünüzü gösterir."

FISHER: "Biz Amiralliğin sizinle gerilim içinde kalmasının arzulanır bir şey olmadığını düşünüyoruz ve Birinci Lord, Lord Charles'la bir görüşelim ve bakalım konuyu arada daha fazla huzursuzluk yaratıcı yazışma olmadan bitirebilir miyiz,' dedi. Bu konuda artık mektup yazmayın. Sizin, 'Bu sabahki bu yuvarlak masa toplantısından sonra Amirallik Kurulu'nun bana ellerinde olan her yardımı yapmaya hazır olduğunu görebiliyorum ve benim de görevim onlara elimden geldiğince yardımcı olmaktır; konuyu çözümledik ve sonuna geldik,' demeniz bekleniyordu."

BERESFORD: "Kendi kendime üzerinde düşünmeden hiçbir sonuca varmam. İlke olarak açık bir insan olduğumdan bir şeyi hemen aklıma

geldiği gibi söylemem. Bana vereceğiniz gemiler çekirdek kadrolu mudur?"

FISHER: "Hayır, tam kadroludurlar. Destroyerler Portland'dadırlar ve sizin komutanızda olarak orada kalacaklardır. Kruvazörlere gelince, 5. kruvazör filosundan iki tane alıp size vereceğiz."

BERESFORD: "Bu bana istediğim gücü verecektir. Aramızda bir samimiyet olduğuna güvenebilirsiniz. Bende samimiyet eksikliği yoktur."

Tweedmouth bu noktada Beresford'a, "Neden Amirallik'le iyi ve samimi ilişkiler içinde bulunmuyorsunuz?" ve "Neden Anayurt Filosu'nun İmparatorluğa bir aldatmaca ve tehlike olduğunu söylüyorsunuz?" diye sordu.

BERESFORD: "Samimi ilişkiler konusundaki soruya beni en az on dakika güldüreceksiniz. Benim görüşlerim çok kesin olsa da, Amirallik'le samimi ilişkiler istememek diye bir şey olamaz. Ne özel olarak ne da kamuoyu önünde Amiralliğe karşı bir şey söylemiş değilim..."

TWEEDMOUTH: "Birinci Lord olarak bana bir mektupta Anayurt Filosu'nun 'İmparatorluğa bir aldatmaca ve tehlike olduğunu' söylerseniz, bu Amiralliğe karşı hoş bir tutum olmaz ve bunu defalarca tekrarladınız... Amirallik Birinci Lordu'na, Kurulu'nun politikasının önemli bir kısmının tümüyle yararsız ve İmparatorluğa karşı bir sahtekârlık ve bir tehlike olduğunu söylemenin Amiralliğe karşı dostça bir tavir almak olmadığını söylemeliyim."

BERESFORD: "Bu özel bir mektuptur. Bu tür önemli sorunlar üzerinde hepimiz bundan daha ağır şeyler yazmışızdır... Hem bu sadece bir 'koşul'du. Aniden bir savaşa girersek bunu doğru olduğunu görürdünüz. Eğer Amiralliğin bunu yarattığını resmen söyleseydim, o zaman farklıydı... Bir itaatsizlik etmek niyetinde olduğumu kesinlikle reddederim. Benim Birinci Lord'a yazdığım o mektubun Kurul'un önüne çıkarılması haksızlıktır, bunun gibi özel bir mektup..."

TWEEDMOUTH: "Mektupta özel olduğunu belirten bir işaret yok. Buna benzer başka mektuplarda işaret vardı."

BERESFORD: "...'özel' ve 'gizli' ibarelerini koymalıydım."

TWEEDMOUTH: "Ben buna, bana gönderilmiş özel bir mektup olarak bakamam. Bence önemli bir mektuptur."

FISHER: "Dostça ve samimi ilişki içinde olmayı bizim de sizin kadar istediğimizi anladığınıza eminim, ama Amiralliğin denizdeki Baş Yönetici Subayı, Amiralliğin yaptığı her şey hakkında böyle suçlamalarda bulunur ve Birinci Lord'a böyle mektuplar yazarsa..." "

TWEEDMOUTH: "Bence Anayurt Filosu'na karşı bu kadar ciddi bir suçlamanın kanıtlanması gerekmektedir; bunun nasıl bir sahtekârlık ve Devlet'e karşı nasıl bir tehlike olduğunu söylemeniz gerekir."

BERESFORD: "Bu bir 'terim'dir. Bunu size tüm ayrıntılarıyla yazabilirim. Halk, filonun anında harekete hazır olduğunu sanmaktadır. Siz bunu nasıl anlarsınız? Bir saat gecikmeden; ama, buna hazır değildir."

Görüşme sona ermeden Lord Charles uzlaşmacı bir beyanda daha bulunarak Birinci Lord ve Birinci Deniz Lordu'nun üstünlüğünü kabul eder gibi göründü: "Ben Amirallik Kurulu'na hâkim değilim. Kurul'un hakkı vardır, anayasal otorite odur ve anayasal otorite olduğu sürece sadece o sorumludur, bir başkası değil. Yanlış şeyler yapabilir, ama sorumlu otorite odur."

Beresford istediklerinin bir kısmını elde etmişti. Manş Filosu'na iki zırhlı kruvazör ve yirmi dört destroyer eklenmişti ve tatmin olduğunu bildirdi: 18 Temmuz'da, "Artık kesin hatlara dayanarak bir kampanya planı yapabilirim," diye yazdı. Gerçekten de, sadece on bir ay sonra Amiralliğe, Manş Filosu'ndan bir Savaş Planı geldi.

Ancak bundan çok önce durum daha da kötüleşmişti. Beresford 1907 Kasımı'nda Amiralliğe, komutasından nakledilecek üç subay hakkında bir şikâyette bulundu. "Deniz Kuvvetleri'nde hizmet konularında benimle kişisel olarak ilişkili olmanın, bir subayın mesleğine zararlı olacağı duygusunun uyandığı dikkatimi çekti," diye yazıyordu. "Bu gerçek olmayabilir, bu izlenimin var olduğunu biliyorum. Bu kesinlikle son prosedür ile de doğrulanmıştır... Böylesine önemli üç subayın komutamdan aynı ya da birbirine yakın zamanlarda alınması benim zaten ağır olan işlerimi daha da ağırlaştıracaktır... Bu böyle düşünülmüş olmasa da, İmparatorluğun en önemli makamında benim, sorumluluklarımı yerine getirmemi engellemek görüntüsünü ortaya koymaktadır." Amirallik bu iddiaları sabırla reddetti. Beresford'un kurmay başkanı Albay Frederick Sturdee terfii için gerekli olarak bir zırhlı komutanlığına atanıyordu; bu atamayı Beresford'un kendisi desteklemekteydi. Amirallik, Lord Charles'a bunu ve bunun gibi konuları açıklayarak şöyle dedi: "Siz, bir astın Amirallik Kurulu'na karşı, benzeri görülmemiş bir dil kullanmaya devam etmektesiniz."

İlişkiler bozulmaya devam ederken Beresford'un içinde bulunduğu olaylar da çoğalmaya başladı. Yine 1907 Kasımı'ndaki gülünç 'Boya Olayı' Lord Charles ile Tümamiral Sir Percy Scott arasındaydı.

Kraliyet Donanması'nın en önde gelen topçuluk uzmanı olan Scott, yaşam boyu saplantısı deniz toplarıyla hedefi vurmak olan, kendi kendini yetiştirmiş, varlık sahibi olmayan bir insandı. Bir gazete biyografyacısı kendisi için şöyle diyordu: "Yenilikler getiren pek çok uzman gibi o da hem planlarına hem kendisine düşmanlık uyandırmıştır." Scott tam da Fisher'ın aradığı subay tipiydi ve Fisher kendisini hep desteklemiştir. Başlarda mesleki yaşamları hiç kesişmemişse de, Beresford da Scott'un davasını desteklemiş ve 1903'te, "Kaptan Scott'un ilkelerine göre eğitilmiş altı gemiyle savaşa girmeyi, başka ilkelere göre eğitilmiş 12 gemiyle girmeye tercih ederim," demişti. Beresford'a göre Scott'un kusuru Fisher'ın adamı olmasıydı. Ve Amirallik, Scott'u Manş Filosu Birinci Kruvazör Filotillası komutanlığına atayınca, Lord Charles bunu Fisher'ın kendi yuvasına bir casus yerleştirme çabası olarak gördü.

Başkomutanın varlığı durumunda Manş Filosu'nun bütün gemilerinin hareketleri Beresford tarafından düzenlenirdi. Ancak, Birinci Kruvazör Filotillası bağımsız olarak hareket ettiğinde komutan Scott'tu. Scott'un kruvazörleri filo ile İskoçya sularında yaptıkları manevraları 2

Kasım'da tamamlayıp bağımsız olarak tam yolla Portland'a gitmeleri emrini almışlardı; Beresford ile zırhlılar arkadan geleceklerdi. Ayın dördü pazartesi günü Scott'un sancak gemisi Good Hope, Portland dalgakıranının arkasına demirlemişken gemilerinden Roxburgh dışarda kalmış, Scott'un teşvik ettiği bağımsız topçuluk talimlerinden birini yapıyordu. Sabahleyin Beresford'dan filosunun tüm gemilerinin talimi bırakıp limana girmeleri emri geldi; gemiler temizlenip boyanacak ve ayın sekizinde Alman İmparatoru tarafından teftişe hazır olacaktı. Roxburgh'ün kaptanı limanın dışında biraz daha kalıp başladığı bir dizi talimi bitirmek istediğini semaforla bildirdiğinde Scott, Good Hope'da yemek yiyordu. Scott anlayışlıydı, ama Beresford'un emrine itaat ederek kruvazörün derhal limana gelmesini emretti. Sadece Roxburgh tarafından okunması amaçlanan mesajın alaylı bir tonu vardı: "Boya topçuluktan önemli göründüğüne göre ayın sekizinde güzel görünmek için bir an önce gelsen iyi olur." Beresford'un büyük gemileri birkaç saat sonra gelip limana girince Roxburgh da onları izledi.

Dört gün boyunca hiçbir şey olmadı.

[Sonradan bütün bunların gereksiz olduğu ortaya çıkacaktı: Kayzer çok geç geldiği için teftiş ve geçit töreni iptal edildi.]

O sırada Beresford'un Good Hope'u ziyaret eden bir subayı, Scott'un mesajını öğrendi ve Lord Charles'a bildirdi. Beresford çılgına döndü. Scott'u King Edward'a çağırttı ve orada kurmayından iki kişi önünde kendisine hakaretler yağdırdı. Scott ağzını açmaya çalıştı ama yeni bir hakaret yağmuru ile karşılaştı. Başkomutan odadan çıktığında, Scott'un savaş divanına verileceği ve yerinden alınacağı konusunda kuşkusu kalmamıştı. Sessiz ve yüzü bembeyaz kesilmiş Scott, Good Hope'a döndü. Beresford birkaç dakika sonra filodaki bütün gemilerine flamalarla bir mesaj gönderdi. Scott'un Roxburgh'e gönderdiği mesaj tekrarlanıyor ve "Birinci Kruvazör Filotillası komutanı Tümamiral tarafından gönderilen bu mesaj, bir hakaret ve itaatsizliktir," deniliyordu. Başkomutan, Scott'un mesajının Good Hope ve Roxburgh'ün mesaj defterlerinden silinmesini alenen istedi. Sonra, astını rezil etmesiyle tatmin olmadı ve oturup Amiralliğe bir mektup yazarak Scott'un kellesini istedi. Scott'un mesajını şöyle niteliyordu: "...sadakat ve disiplinden çok uzak... içerik itibarıyla hakaret edici, itaatsiz ve onurluluktan uzak... Konunun ardının bırakılması olanaksızdır... Tümamiral Sir Percy Scott'un Birinci Kruvazör Filotilla Komutanlığı'ndan alınmasını talep ederim."

Amirallik aynı fikirde değildi. Lordlar, Scott'un mesajını onaylamadıklarını, Başkomutan'ın kınamasını haklı bulduklarını, buna kendi 'ciddi hoşnutsuzluklarını' ekleyeceklerini, ama Tümamirali yerinden almak ya da kamuoyuna bir açıklamadan yana olmadıklarını bildirdiler. Beresford bundan yılmadan Scott'un 'itaatsizliğinin kamuoyu önünde yapıldığını' ileri sürdü; bu nedenle Amirallik tarafından da kamuoyu önünde kınanması gerekirdi. Amirallik bu görüşü kabul etmedi. Scott King Edward VII'ye dönünce, "Olay için sizden özür dilemek isterim..." dedi ama sözüne devam edemedi. Öfkeden kıpkırmızı kesilen Beresford gördüğü aleni hakaret için özel özür kabul edemeyeceğini söyledi. Scott'a gemisine dönmesini ve bir daha kendisiyle konuşmamasını emretti; aralarındaki tüm iletişim ya yazıyla ya da gemiden gönderilecek mesajlarla olacaktı. Scott bundan sonra Beresford'un tüm sosyal fonksiyonlarından aforoz edildi ve Birinci Kruvazör Filotillası mümkün olduğunca Manş Filosu'nun en uzak bölgelerine gönderildi.

Basın bayram ediyordu. Muhafazakâr basın Beresford'u tutuyor ve Scott'un komutanlıktan alınmasını istiyorlardı. Liberal basın ve populer gazetelerden çoğu, Amirallik'teki amirlerini devirmeye çalışmakla ün salmış bir amiralin, kendi astlarından biri itaatsizlik yaptığında bu kadar yüksek sesle itiraza kalkışmasını garip bulmaktaydılar. Scott'un donanmaya değerine işaret eden askeri gazeteler ise hem Scott'un mesajını hem de Beresford'un aşırı tepkisini kınamaktaydılar.

Lord Charles olanlarda Fisher'ın parmağını görmekte gecikmedi: Scott'un ilk mesajı göndermekteki küstahlığı Fisher'in teşvik ettiği türden bir itaatsizlikti; Amiralliğin, isteğini kabul edip Scott'u görevden almayı reddetmesi de Scott'un Fisher'ın adamı olmasındandı. Beresford arkadaşı İrlandalı Sir Edward Carson'a şöyle yazıyordu: "Bana karşı bu küstahça, haince ve korkakça saldırıların Seylan'li centilmen tarafından esinlendirildiğinden hiç kuşkum yok."

1908 başlarında Fisher-Beresford kan davası artık açık bir iç savaşa dönmüştü. Beresford'un adını bile anmak Fisher'i öfkelendirmeye yetiyordu; Başkomutan'ın maiyetindeki her subay 'bir hain' olmuştu. Deniz İstihbarat Müdürü Albay Edmund Slade, Birinci Deniz Lordu'nu kaygıyla izliyordu. 7 Ocak'ta günlüğüne, "Sir John, Lord Charles'ın

yapacakları konusunda çok kaygılı," diye yazıyordu. 11 Nisan'da, "Lord Charles'a karşı o kadar kırgın ki, onun yaptığı ve söylediği her şey yanlış kabul ediliyor," ve 24 Nisan'da, "Sir John iyi değil ve bugün çok yorgun ve yaşlı görünüyor," diye eklemişti. Beresford da iyi değildi ve dönemin bir kısmını Londra'da Claridge Oteli'nde yatakta geçirmişti. Slade iki amiralin arasını bulmayı umarak kendisini burada ziyaret etti. Oturma odasında Fisher'ın 'zehirli bir kadın' olarak adlandırmış olduğu Beresford'un karisi Lady Charles ile karşılaştı. Slade, Lady Charles ile konuşmasından herhangi bir yakınlaşmanın mümkün olamayacağını anladı. Bunun bir nedeni Lady Charles'tı. Slade şöyle yazıyor: "Korkunç görünüşü olan bir kadın. Çok iri, çok makyajlı, sarışın ve başında hiç çıkarmadığı anlaşılan bir türban var." Kadın yaşamında sosyetenin elinden çok çektiğinden kocasının mesleğinin doruğuna yükselmesine kararlıydı ve Seylan'da doğmuş olan bir subay onun önünü asla kapatamazdı. Slade'e göre, Lord Charles, Fisher'la görüş ayrılıklarını çözümlemeye ne zaman yanaşsa, 'Lady C'nin etkisi' onu yine düşmanlığa döndürüyordu.

Bir an Beresford kazanacak gibi göründü. Fisher'a inananlardan Liberal Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Birinci Deniz Lordu'na 'Beresford'un tüm Donanma'nın desteğine sahip olduğunun' kendisine söylendiğini bildirdi. Lord Charles'ın donanmadaki, sosyetedeki ve parlamentodaki dostları 1906'dan beri istedikleri Amirallik politikası soruşturulması için baskı yapıyorlardı. Fisher bunu inatla reddederek Kabine'ye 25 Ocak'ta verdiği bir Amirallik raporunda, 'Amiralliğin soruşturmadan korkmadığını; ancak, astları tarafından savaş politikalarının soruşturulmasıyla Amiralliğin otoritesine indirilecek böyle bir darbe karşısında Kurul üyelerinin görevlerinde kalmalarının olanaksız olduğunu' bildirdi. Campbell-Bannerman, Deniz Lordları'nın hep birden istifa etmelerini istemediğinden, Başbakanlığının son eylemlerinden biri olarak Fisher'a herhangi bir soruşturma yapılmayacağını yazılı olarak bildirdi. 7 Nisan tarihinde Başbakan olan Asquith de bu taahhüdü onayladı.

Downing Sokağı'ndaki bu değişiklik, Amirallik'te artık çok gerekli olan emeklilik işlemlerini başlatmasıyla Fisher'ın işine çok yaradı. Güçlü bir Birinci Lord, donanmayı bölen ve ülkenin güvenliğini tehdit eden böyle bir ikiliği kabul edemezdi; böyle biri kendi soruşturmasını yapar, bir karara varır ve ya Beresford'un ya da Fisher'ın istifasını isterdi. Ancak Lord Tweedmouth bunu yapabilecek bir insan değildi. Bay Gladstone'a Liberal Parti başkanı olarak hizmet eden ve oradan Mührü Has Lordu olarak Lordlar Kamarası'na giren Tweedmouth,

sabırsız ve kimi zaman da huzur kaçırıcı olan Fisher'a kolay kolay uyum sağlayamıyordu. Ve Birinci Deniz Lordu ile popüler ve karizmatik Lord Charles Beresford arasında bir karar vermesi istenince Tweedmouth'un kafası iyice dağılmaya başladı.

Tweedmouth'un sıkıntıları 1908 başlarında çok daha fazlalaşmıştı. Lord Esher, 6 Şubat'ta The Times'a bir mektup yazarak, İmparatorluk Deniz Birliği'nin Birinci Deniz Lordu'nun görevinden alınması isteğine karşı Fisher'ı savundu. Esher mektubunun sonunda sert bir darbe indiriyordu: "Almanya'da İmparator'dan başlayıp alt kademelere kadar Sir John Fisher'ın düşüşüne bayram etmeyecek bir tek kişi bile yoktur." Kayzer gazetede bu mektubu okuyunca sinirlendi. Esher'a duyduğu öfkeyle Tweedmouth'a elyazısıyla dokuz sayfalık bir şikâyet mektubu gönderdi. İmparator alaycı bir ifadeyle şöyle yazıyordu: "Kraliyet saraylarının temelleri ve kanalizasyonunun yönetiminde bulunmanın (Esher 1895'ten 1902'ye kadar Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarlığı yapmıştı) bir insana denizcilik konularında karar sahibi olma niteliği verip vermeyeceğini bilemem... Alman denizciliği açısından bu saçmalıktan başka bir şey değildir ve burada bu gibi şeyleri bilen çevrelerde büyük neşeye neden olmuştur. Bu gibi şeyler, buradaki kamuoyu duygularını inciteceği için yüksek yerlerde bulunan insanlar tarafından yazılmamalıdır." Kayzer'in doğrudan doğruya bir İngiliz Kabinesi bakanına yazmış olması Londra'da da huzursuzluğa neden olmuştu. Bundan çok sıkılan Kral, yeğenine şu mektubu yazdı:

> Azizim William,
>
> Benim Amirallik Birinci Lordu'ma yazman 'yeni bir yaklaşım' ve ben, onun, basınımızı Alman savaş gemilerinin inşasındaki büyük artışa -ki, bu bizim de Donanmamızı arttırmamızı gerektirmektedir- dikkat çekmesine nasıl engel olabileceğini göremiyorum.
>
> Seni seven dayın,
> EDWARD R.

Ancak Tweedmouth boşboğazlıkta Wilhelm'i de geçmişti. Kayzer'in mektubuna verdiği özel yanıtta Kabine'ye haber vermeden ve Parlamento'ya sunulmadan İngiliz Donanma Bütçesi'ni gönderdi. Sonra İmparator'un mektubu hakkında dedikodu yaptı, mektubu yanında taşıdı, Londra'da çevresindekilere gösterdi, hatta özel salonlarda bazı kısımlarını yüksek sesle şaşkına dönen dostlarına okudu. Basın doğal olarak hemen peşine düştü ve muhalefet, yabancı bir hükümdarın

İngiliz Donanma Bütçesi'ni etkilemeye çalıştığını iddia ederek İmparator'un mektubunun Avam Kamarası'nda açıklanmasını istedi. Tweedmouth birkaç hafta sonra zararsız Kurul Başkan Lordu makamına kaydırıldı. Orada da hızla çözülmeye başladı. Mayısta Lord Knollys'e yazarak 'On beş tane bekâr yeğeni olduğunu' ve bunların Kral'ın bir eğlencede kendilerine katılırsa çok sevineceklerini yazdı. Knollys dehşete düşerek Tweedmouth'un aklının 'ciddi bir bozukluk' içinde olduğu kararına vardı. Bu belgeleri okuyan Kral kenarina şöyle bir not düştü: "Durum çok acıklı, ama pek çok olay karşısında olağandışı tavırlarını açıklıyor."

Tweedmouth'un yerine, Eğitim Kurulu başkanlığından Amiralliğe getirilen Reginald McKenna geldi. Cambridge'deyken matematikte birincilik kazanan ve kürek takımında yer alan kırk beş yaşındaki McKenna zayıf, canlı ve 'sanki saç çıkarma ilacı kullanıyormuş gibi çıplak kafası tüylerle kaplı, genç görünüşlü' bir adamdı. Amirallik'teki Fisher yanlıları üzerinde olumlu bir izlenim bırakmıştı. Fisher ilk başlarda kendisinin, donanmayı sadece sosyal programlara para sağlamak için bütçesinin kesileceği bir yer olarak gören Liberal denizcilik 'ekonomistlerinden' biri olduğundan kaygılanmıştı. Eğer böyle olursa Fisher bunu kabul etmeyecek ve yerinden atılabilecekti. Kral kendisine güvence vererek şöyle yazdı: "McKenna'nın atanmasını kabul ederken sizin makamınızda kalmanız koşulunu ileri sürdüm. Başbakan en küçük bir itirazda bile bulunmadı aksine, sizin kalmanızda çok istekliydi."

Tüm çabukluğuna karşın McKenna'nın Amirallik olaylarına girmesi bir zaman alacaktı. Beresford bu dönemi Fisher'le olan kavgasını sosyeteye taşımak için kullandı. Sosyete yine kendi tarafında görünüyordu, hatta Lord Charles'ın, kardeşinin ölümüyle büyük bir mirasa konmuş olması ve Grosvenor sokağındaki evinde büyük çaplı ziyafetler vermesiyle bu taraftarlık daha da artmıştı. Fisher, "Beresford... aşçısıyla ağzını açıp konuşmaktan daha çok şey yapabilir," diyordu. Lord Charles'ın salonu hep sosyete kadınlarıyla, eski amirallerle, Muhafazakâr milletvekilleriyle ve gazete editörleriyle doluydu ve hepsi de Fisher'ın karşısındaydılar. Fisher onları 'Dükler ve Düşesler' olarak niteliyor ve Galler Prensi'ne kendi derisinin, 'zehirli okların bile delemediği suaygırı derisi gibi' olduğunu söylüyordu. Ancak bunlar delmese de acıtmaktaydılar. Fisher bir arkadaşına emekliliğinde anılarını yazacağını ve buna 'Cehennem. Orada Bulunan Biri Tarafından' adını vereceğini söyledi.

Fisher'a bu sıkıntılı döneminde yüksek makamlarda bulunan birkaç dostu sadık kalmıştı. Bunlardan Esher, Fisher'a sakin olmasını tavsiye ediyordu: "Bizimki gibi, tartışmalarla yönetilen bir ülkede büyük bir insan asla asılmaz. O kendi kendini asar." Birinci Deniz Lordu'nun en büyük destekçileri Kral ve Kraliçe'ydi. Kraliçe Alexandra sık sık Amirali çağırtır ve salonlarda kendisi için neler söylendiğini anlatırdı. Kral ise sürekli olarak ağırlığını Fisher'dan yana koyuyor ve kendisine konuşmalarındaki aşırılıkları önlemesini ve düşmanlarına kulaklarına gidecek yerlerde hakaret etmekten vazgeçmesini tavsiye ediyordu. Kral bir keresinde Fisher'ı çağırtarak kendisinin 'Jekyll ve Hyde olduğunu' söyledi. Fisher, Esher'a şöyle yazıyordu: "Amirallik'teki görevimde başarılı olduğum için Jekyll ama sosyetedeki başarısızlığım için, Hyde. Çok konuşuyormuşum ve Kral'ın beni her güçlükten kurtaracağını söylüyormuşum (yalan tabii)... Kral bu tür övünmenin benim için de, anayasal bir hükümdar olduğundan kendisi için de kötü olacağını söyledi." Fisher böyle şeyler söylediğini reddederek bunların düşmanları tarafından uydurulmuş yalanlar olduğunu iddia etti. Bunun üzerine, "...Kral kafasındaki yükten kurtulduğu için bir boru kadar uzun bir puro içerek bir saat kadar Çin'den Peru'ya kadar her şeyden söz etti." Fisher, Kral'ın desteği için minnettardı ve duygularını abartılı bir dille anlatıyordu: "Majesteleriniz ilk tasarlandığında Dreadnought'a karşı donanmadaki olumsuz duygularda Birinci Deniz Lordu'nu desteklediğinizde, onu denize indirdiğinizde, onun (tüm rekorları kıran) savaş manevralarına tanık olduğunuzda bu kötülerin çenelerini, aslanların Daniel'ı yemelerinin önlenmesi kadar büyük bir etkinlikle kapattınız! Ve Majesteleri olmasaydı onlar beni yiyeceklerdi!" Kral bir başka seferde Fisher'ı, "Senin tek dostunun ben olduğumu biliyor musun?" diye uyardığında, Amiral, Kral Edward'ın çok sevimli bulduğu o küstahlığıyla, "Majesteleri haklı olabilir, Efendim, ama kazanan atı desteklediniz!" demişti.

Yeni Başbakan ve yeni Birinci Lord hâlâ yerlerine ısınmaya çalışırlarken Beresford, Fisher'la olan kavgasını tırmandırdı. 1 Mayıs Akademi Yemeği'nde Fisher'dan saklanmaya çalıştı, ama Birinci Deniz Lordu kendisini gördü, yanına gelip elini sıktı. 11 Mayıs'ta St. James Sarayı'ndaki kabul töreninde Lord Charles amirine karşı herkesin önünde gayet kaba bir davranışta bulundu. Fisher arkasını duvara vermiş, Lloyd George ve Winston Churchill ile konuşuyordu. Beresford geldi, Kral'ı eğilerek selamladı ve üç adamın yakınından geçti. Lloyd George ve Churchill'in ellerini sıkıp konuştu. Fisher'ın uzattığı elini sıkmadı ve herkesin gözü önünde sırtını Birinci Deniz Lordu'na çevirdi. Birkaç gün sonra tüm Londra ve donanma bu hikâyey-. le

çalkalanıyordu. Hakareti herkesle birlikte görmüş olan Kral, Beresford'u hemen görevden almadıkları için Kabine'yi 'korkaklar sürüsü' diye kınadı.

Fisher bu sırada yeni Birinci Lord'u sağlama almaya uğraşıyordu. 16 Mayıs'ta McKenna'ya, "Donanmada olanlar başlangıç halinde bir isyan hareketidir. Beresford sizin başarısız olacağınıza inanıyor," dedi. McKenna'dan, bu eleştiri kampanyasına üniformalı olarak devam edemeyeceğini Başkomutan'a söylemesini istedi; istifa etmeli, parlamentoya girmeli ve Amiralliğe askeri değil, politik bir platformda saldırmalıydı.

Beresford'a 'gaz torbası' demekten hoşlanan Fisher durumu şöyle özetledi: "Ya güverte ve sessizlik, ya da Westminster ve gaz." McKenna, Fisher'la aynı fikirdeydi ve hükümeti, 'Deniz Kuvvetleri'nin çıkari ve İmparatorluğun güvenliği için' Beresford'un görevinden alınmasına ikna etmeye çalıştı. Başbakan ve diğer bakanlar 'güçlü itirazlarını yükselttiler ve hiçbir şey yapılmadı.

Lord Charles haziranda Percy Scott'la yeni bir olay yaşadı ve bu da basında yer alarak donanmanın karışık durumunun düzeltilmesi için bir şeyler yapılması isteklerini yeniden ortaya çıkardı. Scott'un kruvazör filotillasının eşliğinde Manş Filosu, Norveç'e bir yaz seferi yapmıştı. O sularda manevra yaparken Beresford, Scott'un filotillasının, sancak gemisi King Edward VII'nin başında bulunduğu zırhlı konvoyunun gerisinde yer alması için mesaj gönderdi. Scott'un sancak gemisi Good Hope dönmeye başlamışken Beresford başka bir flama çekerek kruvazörlerin kontrolünü Scott'un elinden aldı. Kruvazörlere şimdi iç tarafa dönmeleri emredildi; Scott bu manevrayı yerine getirmiş olsaydı Good Hope, HMS Argyle'a çarpacak ve Victoria-Camperdown felaketi tekrarlanacaktı. Scott hemen Beresford'un emrine karşıt bir emir verdi; Başkomutan durumu kavrayınca bu hareketi olumlu karşıladı: "Tümamiral (Scott) Good Hope'un Argyle'a fazla yakın olduğunu düşünmüşse, sancak yönünde dönmekte haklıdır."

The Times, 'MANŞ FİLOSUNDA GARİP BİR OLAY' başlığı altında olayı dünyaya duyurdu; basında ve Parlamento'da itaatsizlik ve kavgacılık dışında şimdi denizdeki gemilerin güvenliğini tehdit eden bir amirale karşı yeni istekler ortaya çıktı. Beresford'un bu kavgası 'büyük bir

skandal,' 'disiplin temellerini yıkıcı,' 'milli güvenliğimize ciddi bir tehlike,' olarak nitelendirildi. Eski bir Birlikçi, Sivil Amirallik Lordu olan Arthur Lee, 6 Temmuz'da The Times'a, "(savaşta Başamiral olacak olan) Manş Filosu Başkomutanı'nın, Amirallik Birinci Deniz Lordu ile ya da kendi kruvazör filotillası komutanıyla konuşmadığı artık inkâr edilemez," diye yazdı. Lee'nin mektubu konusunda bir yorum yapan The Times şöyle diyordu: "Bizce... Lord Charles Beresford... yanılmaktadır... Manş Filosu Başkomutanı tarihi alternatifle yüz yüze gelmelidir: Ya itaat ya da istifa etmelidir."

Yine de bir şey yapılmadı. Avam Kamarası'ndaki sorulara Asqu ith hükümetin 'iddia edilen muhalefetten' haberdar olmadığını, bunların sadece 'doğrulanmamış söylentiler' olarak duyulduğunu açıkladı. Beresford, Kral'ın ağustosta Manş Filosu'nu ziyaretinden yararlanarak kendisine geçmişteki dostluklarını hatırlattı. Şöyle yazıyordu: "Ben şahsen Majestelerinizin zarafet ve iyiliklerinin bana belleğimden asla silinmeyecek o mutlu günleri hatırlattığı o günü asla unutmayacağım." Kral'ın yanıtı soğuk ve mesafeliydi: 'Azizim Lord Charles Beresford,' diye başlıyor ve 'şu anda sahip olduğunuz yüksek ve önemli makamı korumanıza engel olacak hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğine' olan umudunu belirtiyordu. Kabine'nin bir şey yapmaması ve Kral'ın Beresford'un makamı dışında 'daha çok gürültü ve karışıklık çıkaracağından' kaygı duyması Fisher'ı çılgına çevirmekteydi. Esher'a şöyle yazıyordu: "Knollys (Kral'ın özel sekreteri) benim Beresford'u rahat bırakmamda kararlı. Ama bu olanaksız! Amiralliğe öyle meydan okuduğu gibi otoriteye meydan okumasına izin verilemez! Her gün yeni bir isyancı ve haince harekette bulunuyor." Bu zehirli mücadele, Birinci Lord ile Birinci Deniz Lordu'nun aralarında Başkomutan'dan kurtulacak bir yol buldukları 1908 Aralığı'na kadar sürdü. Yeni güçlü gemilerin katılmasıyla Fisher'in Anayurt Filosu o kadar büyümüştü ki, Manş ve Anayurt filolarının birleştirilmesi zamanı gelmişti. Bunun üzerine (şubata kadar açıklanmadıysa da) aralık ayında Manş Filosu'nun komutanlığının üç yıllıktan iki yıllık göreve indirilmesine karar verildi; bunun sonucunda Lord Charles, komutanlığından 1910 Martı yerine 1909 Martı'nda ayrılacaktı.

Altmış üç yaşında olan ve zorunlu emekliliğe daha iki yılı olan Beresford, 24 Mart 1909'da sancağını indirdi. King Edward VII'den karaya çıkıp Portsmouth'ta trene bindi ve o gün vardığı Londra'da zaferden dönen bir kahraman gibi karşılandı. Portsmouth ve Waterloo istasyonları şapkalarını havaya atan, kendisini alkışlayan ve 'He's a Jolly Good Fellow' şarkısını söyleyen kalabalıklarla doluydu. Bu

gösteriden heyecanlanan ve destek bulan Lord Charles, hemen saldırıya geçti. 26 Mart'ta Balfour'u ziyaret etti. Muhalefet lideri, aralarında dikkatli bir dostluk doğmasına izin vermişti ve o sıralarda birbirlerine 'Azizim Arthur' ve 'Azizim Charlie' diye yazmalarına karşın, Birinci Deniz Lordluğu'na kendisinin getirdiği ve saygı duymaya devam ettiği Fisher'ı suçlamaya itilmeye hiç niyeti yoktu. Balfour'un Amirallik'le görüş farklılıkları politikti; hükümetten daha fazla dretnot koparmak için Deniz Korkusu'nu (bkz. 33. Bölüm) daha yeni kullanmıştı ve Beresford'un düşmanlığının ise kişisel olduğunu görüyordu. Lord Charles'ın bu ziyarette amacı Balfour'un yeni bir seçim ve yeni bir Birlikçi hükümet olasılığı konusunda fikirlerini öğrenmekti. Eğer böyle bir şey olursa Sir John Fisher'ın yerine Birinci Deniz Lordu olarak atanmayı bekleyebilir miydi? Balfour en az iki yıl yeni bir seçim beklemediğini söyleyerek soruyu yanıtlamaktan kaçındı. Beresford bunun üzerine davasını, yapacağı konuşmalarla kamuoyu önüne taşımaya kararlı olduğunu açıklayınca Balfour kendisine önce Başbakan'la görüşmesini tavsiye etti.

Beresford 30 Mart'ta Asquith'le görüştü ve 2 Nisan'da durumunu açıklayan uzun bir mektup yazdı. "Manş Filosu komutanı olduğum sürece... o güç, bir gün bile anayurt sularında karşılaşabileceği bir güce eşit olmamıştır," diye yazıyordu. "Bu dönem için yurt sularındaki filolar savaşa hazırlanmamışlardır ve bugün de savaşa hazır değillerdir." Hükümet bir önlem almadığı takdirde ülkeyi baştan başa dolaşarak tehlikeyi duyuracaktı. Bu Asquith için hoş bir şey olmazdı. Kabinesi Alman Deniz Korkusu ile ilişkili olarak üç ay süren bir iç karışıklık yaşamıştı ve hükümet Maliye Bakanı'nın devrimci 'Halk Bütçesi'yle bir bilinmeyene doğru gitmek üzereydi; popüler bir amiralin ülkeyi dolaşıp, Amiralliğin beceriksiz donanmasının güçsüz olduğunu söylemesi, Başbakan'ın en son isteyeceği şeydi. Kendisi denizcilik konusunda bilgisizdi ve McKenna ise Birinci Lord olalı henüz bir yıl olmuştu. Asquith bu nedenle bir komisyon atadı. Bu, İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun alt komisyonuydu ve üyeleri Bakan oldukları için, aynı zamanda bir Kabine alt komisyonuydu. Asquith başkan oldu, üyeliklere Grey, Haldane ve Morley seçildiler. Başbakan başta komisyona, Beresford'un Manş Filosu Başkomutanı olan ve donanmanın en deneyimli ve saygın subayı olan Filo Amirali Sir Arthur Wilson'u da seçmek istemiş ve Kral buna razı olmuştu. Ancak Beresford, Wilson'ın Fisher'ın lehine önyargılı olduğunu söyleyerek buna karşı çıktı ve Asquith de itirazı kabul etti.

Fisher alt komisyonun kurulmasına kızmıştı. Bu araştırmayı

donanmaya, Amiralliğe ve kendisine karşı bir hakaret olarak görüyordu. Bir astın iddialarına dayanarak Birinci Lord (Bahriye Bakanı) ve Birinci Deniz Lordu'ndan hesap istemenin donanma tarihinde bir örneği yoktu; hükümetin bir soruşturma yapmak ölçüsünde bu iddialara katılması küçük düşürülmekti. Fisher istifadan söz etti. McKenna bunun kamuoyunda Beresford'un iddialarından korktuğu anlamına geleceğini söyledi. Kral Edward 'baskı altında olsa bile' Fisher'a asla istifa etmemesini emretti. Zaten böyle bir niyeti olmayan Fisher, Kral'ın emrini dinlemeye razı oldu. Kral'ın özel sekreter yardımcısı Sir Frederick Ponsonby'ye, "Elbette Majestelerinin emirlerine boyun eğeceğim," diye yazdı. "Ancak Beresford'a nasıl yaltaklanıldığı inanılir gibi değil... Başbakan, Amiralliğe danışmadan Sir A. Wilson'ı Soruşturma Komisyonu üyeliğine seçiyor, çok iyi bir seçim ama, Beresford'un itirazı üzerine Komisyon'dan alınıyor. Esher, Başbakan tarafından özel bir görüşmede Komisyon'a davet ediliyor ve atanıyor ama Beresford itiraz ediyor ve Esher'ın atanması iptal ediliyor. Beresford benim Amirallik özel kadromdan birini benim çalışma yöntemlerim konusunda sorgulanmak üzere davet ediyor ve buna izin veriliyor... Amaç beni gözden düşürmektir."

Komisyon soruşturmaya başladığı sırada Fisher'ı gözden düşürmek için büyük bir özel girişim de başlamak üzereydi. Amiral Sir Francis Bridgeman İkinci Deniz Lordu olarak Amiralliğe katılmak için mayıs başlarında Londra'ya geldiğinde, ilk iş olarak Akdeniz'de Başkomutanı olan Lord Charles'a bir nezaket ziyaretinde bulundu. Bu amiralin farklı olduğunu bilmeyen uşak, şapkasını aldıktan sonra kendisini, Lord Charles'ın yedi amiralle birlikte bir masa başında Fisher'a karşı komplo kurdukları odaya sokmuştu. Şaşkına dönen komplocular başlarını kaldırdılar; biri kalemini düşürüp aramak için masanın altına girdi, bir diğeri sırtını dönüp ateşi karıştırmaya koyuldu, bir üçüncüsü eğilip ayakkabılarını bağlamaya başladı. Lord Charles yerinden fırlayıp Bridgeman'ı başka bir odaya soktu.

Fisher için daha yıkıcı olan, Birinci Lord'un eski bir subayı ve düşmanı olan Sir George Armstrong'un muhalefetiydi. Armstrong konuşmalarında ve The Times'a yazdığı mektuplarda, Fisher'ın, o zaman Beresford'un Akdeniz Filosu'nda hizmet etmekte olan bir kaptandan, Beresford'u eleştiren mektuplar alıp bunları özel olarak bastırttığı iddiasıydı. Fisher'ın donanma içinde amirleri konusunda casusluk etmek üzere önemli yerlere adam yerleştirdiği iddiaları yeniden ortaya atıldı. Temel iddia gerçek dışıydı: Fisher, yardımcısı Kaptan Albay Bacon'ın, kadrosundan ayrılıp Irresistible'ın kaptanı

olarak Beresford'un komutasına geçmesine istemeyerek razı olmuştu. Terfi etmek için deniz görevi alması gereken Bacon bu nakil için ısrar etmişti. Bacon Akdeniz Filosu'na katılınca kendi itirafına göre yeni amirinin nitelikleri konusunda taraf tutmuştu. "Lord Charles Beresford'a emrinde hizmet ettiğim en zarif Başkomutan olarak bakmaktayım," diye yazıyordu. "İdeal bir lider olduğu için bütün astları kendisini severlerdi ve eğer iyi bir kadro verilmiş olsaydı, savaş zamanında büyük bir amiral olabilirdi; ancak kendisi kadrosuna bağımlı olan bir amiraldi. Sert tabiatı derin çalışmalara ya da yoğun düşünceye karşı çıkardı; ancak doğal atikliği ve zekâsı önemli konuları hemen kavramasına yol açardı."

Bacon zaman zaman Akdeniz'den Fisher'a samimi ve kendi fikrince gizli olarak yazar, Fisher'ın Donanma'da yaptığı köklü değişikliklere donanma subaylarının olumlu ve olumsuz tepkilerini bildirirdi. Bacon 1906 Martı'nda Korfu'da Kral Edward'la özel bir görüşme için Kraliyet yatına çağırılmıştı; 'Kral, eski Denizcilik Asistanı olarak Fisher'a Donanma'nın genel görüşünü bildirmesinin kendisinin (Bacon'ın) görevi olduğunu' söylemişti. Bacon Birinci Deniz Lordu'na mektuplarından birinde Beresford ile ikinci komutan Amiral Lambton'ın yapılan reformlar hakkında Kral'a yönelttikleri eleştirileri bildirmişti. Mektup talihsiz 'Lord Charles ve Amiral Lambton, Kral'ı eleştiriyorlar' cümlesiyle başlıyordu. Bacon yıllar sonra, "Kral bana Lord Charles ve Amiral Lambton'ın kendisine ilettikleri planlara itirazlarından söz etti," diye yazmış olmayı istediğini söylemiştir. Ancak Bacon yıllarca süren yakın ilişkileri sonunda aralarında belli bir samimiyetin geliştiğine inandığı eski amirine yazdığını sanmıştı. Bacon'ın bilmediği ve Fisher'ın da bu sınırı aştığı nokta, Birinci Deniz Lordu'nun, Bacon'ın iznini almadan, kaptanın mektuplarını özel olarak bastırıp dostlarına dağıtacağıydı. Sir George Armstrong'un eline düşenler de işte bu mektuplardı.

*[*Fisher'ın mektupları bastırtmaktaki basiretsizliği ve bunların Armstrong tarafından donanmaya ve kamuoyuna açıklanması, Bacon'ın mesleğini sona erdirmiştir. Fisher'ın 'Donanmanın en zeki subayı' dediği, olağanüstü hayal gücüne ve yeteneğe sahip bir subay olan Bacon, Kraliyet Donanması'nın denizaltı gücünün ilk gelişmesinden sorumluydu ve Dreadnought'un ilk kaptanlığını yapmıştı. Mektup skandalının sonrasında donanmadan ayrılmıştır.

Bacon'ın olanlar nedeniyle Fisher'ı suçlamaması da ilginçtir. Bacon

şöyle yazıyordu: "Kuşkusuz Fisher'ın mektubun kopyalarını yazarının izni olmaksızın arkadaşlarına dağıtmaya hakkı yoktu, ama Fisher budur." 1929'da, çoktan ölmüş olan amirine hâlâ sadık olan Bacon, Fisher'ın iki ciltlik bir biyografisini yayınlamıştır.]

Basın ve parlamento haftalar boyunca Birinci Deniz Lordu'nun düşüncesizliğine yönelen sert eleştirilerle kaynadı. Bacon'ın mektupları, o güne kadar donanmanın muhafazakâr yanına doğru genel bir eğilimi olmasına karşın tarafsız olan Galler Prensi'ni, Lord Charles'ın tarafına itti. Beresford bir dostuna Prens'in Fisher'a karşı 'epey sert' olduğunu yazdı: "Gitmesi gerektiğini... yoksa donanmanın mahvolacağını söyledi." Sonunda McKenna, Avam Kamarası'nda Birinci Deniz Lordu'nu savunmak zorunda kaldı: "Kamara, bir sıkıntı anında, hiç basılmaması çok daha iyi olacak bazı mektupların basılmasını emretti diye büyük bir insanı suçlayacak mıdır? Bu tür saldırılar, Amirallik Bahriye bakanlarının sonsuz güvenine sahip olmuş olan Birinci Deniz Lordu'na zalim bir haksızlıktır... Ülkesine bir insanın verebileceği en üstün hizmeti vermiş bir insanın en küçük bir derecede bile kınanması için Kamara'nın bu tür gösterişli ama değersiz şeylere kapılmamasını rica ediyorum."

Avam Kamarası, Fisher'ı suçlamayı düşünmemişti ve bu mümkün de değildi; Balfour, Birlikçilerin böyle bir girişimi desteklemelerine izin vermezdi ve zaten Liberal Parti, Avam Kamarası'nda çoğunlukta olduğundan Birlikçilerin bu girişimi yenilgiye uğrardı.

Liberal hükümete gelince, Başbakan'ın donanma hakkındaki tüm sorunlara çözümü *-Beresford ile Fisher'ın kavgası da bunun içindeydi-* bir alt komisyon soruşturmasıydı. 27 Nisan ile 13 Temmuz arasında alt komisyon on beş toplantı yaptı. Beresford, Fisher, McKenna, Sir Arthur Wilson (tanık olarak çağırılmıştı) ve diğerleri hakkında 2600 soru soruldu. Fisher bir üye kendisine soru sormadıkça sessiz oturdu; Beresford'un bazı beyanlarına duyabileceği hidditin 'toplantının ahengini kabaca kesmemesi için' Birinci Deniz Lordu'ndan sessiz durma vaadi almıştı. Yine de, Fisher'ın yüzündeki öfke odada bir gerilim havası estiriyordu.

Soruşturma Beresford'un iddiasını sunmasıyla başladı: İngiltere'nin savaş gemilerinde ezici üstünlüğüne karşın deniz savunması yetersizdi ve donanma savaşa hazırlıklı değildi. Beresford yurt sularındaki filonun organizasyonunu eleştirdi; özellikle de Anayurt Filosu'nun

barışta savaş amiralinin, yani Manş Filosu Başkomutanı olarak kendisinin komutası altına girmediğini belirtti. Görevi sırasında Manş Filosu'nun, gemilerin sürekli olarak onarıma çekilmesinden dolayı hiçbir zaman tam gücünde olmadığından şikâyet etti. Amiralliği, kruvazör ve destroyerlerde, aynı sınıf Alman gemileri sayılarıyla kıyaslandığında tehlikeli bir eksikliğe izin vermekle suçladı. Son olarak da, Amiralliğin ciddi bir savaş planı olmadığını söyledi.

McKenna, Beresford'un Manş Filosu'nu kabul ettiğinde geçici bir dönem için komutan olduğunu bildiği karşılığını verdi. Beresford'un emri altındaki (ve onarımdaki gemilerinden yoksun) Manş Filosu her zaman Açık Deniz Filosu'ndan güçlüydü. Ve şimdi, Lord Charles'in savunduğu ve Amiralliğin her zaman planladığı şey gerçekleştiriliyordu: Manş Filosu ile Anayurt Filosu birleştirilmekteydi. Kruvazor ve destroyer sayılarına gelince, Amirallik Beresford'un yanlışlığını ortaya seren rakamlar çıkardı. Deniz Lordları'nın denizdeki bir amirale ayrıntılı bir savaş planı verip vermemesi konusu dikkatle incelendi. Fisher buna karşıydı, ancak bu soruşturma için daha önemli olan, Sir Arthur Wilson'ın da karşı olmasıydı. Wilson'a göre, "Savaş çıktığında filonun hareketlerini tayin edecek kesin planların barışta yapılması pratik ya da arzulanan bir şey değildi... Bir başkomutan, Amiralliğe böyle planlar gönderdiği takdirde, bu o kadar çok elden geçerdi ki, gizliliği güvence altına alınamazdı... Lord Charles Beresford'un istediği gibi, her geminin tek tek görevlerini kapsayan bir plan, pratik olarak imkânsızdı."

Lord Charles iddialarını sunarken en büyük düşmanı yine kendisi olmuştu; konuştuğu zaman konuyu dağıtıyor; mantık uygulamaya çalışırken ters düşüyor; örnek anlatırken gereksiz şeyler söylüyordu. McKenna tarafından hemen hemen ağzı tıkanmış olan Fisher, düşmanın etkisizliğini görmekteyse de, Asquith ile komisyonun, ona karşı yumuşak davrandığını da görüyordu. Ponsonby'ye ve böylece de Kral'a şöyle yazıyordu: "Onu şimdiye kadar ileri sürdüğü her iddiada kıstırdık, ancak Komisyon'un onu bu pislikten kurtarma isteğinde olduğunu görmek de çok üzücü. Beresford kendisini sıkışık bir duruma soktuğumuzda soruları yanıtlamayıp uzun, gereksiz ve saçma konuşmalara başlıyor ya da sorunun yanıtlanmayacak kadar saçma olduğunu söylüyor ve Komisyon da ona engel olmayıp yanıt vermesi için israr etmiyor. En kötü niyetli yanlış beyanlarda bulunuyor ve kendisini doğru konuşmaya çağırdığımızda Asquith'e, kendi sözüne güvenilip güvenilmeyeceğini soruyor, Asquith de konu üzerinde düşünüyor ve takıldığı köşeden dönebilmesi için ona bir soru soruyor."

Beresford'un Amirallik'teki iki destekçisinden bazı rakam ve durumları aldığı ortaya çıkınca, savları biraz daha zarar görmüştü; bu insanların bu tür bilgi vermeye, onun da bunları bilmeye hakları yoktu.

Komisyon'un 12 Ağustos'ta bulgularını sunduğu parlamento raporunda yurt sularındaki tüm deniz güçlerini birleştirdiği ve bunun 'Lord Charles Beresford'un isteklerini karşıladığı' belirtiliyordu. Destroyer sayısının eksikliğine gelince alt komisyon, 'böyle bir eksiklik olmadığı konusunda tatmin' olmuştu; destroyer konusunda 'Lord Charles Beresford'un korkuları için yeterli temel' yoktu. Beresford'un savaş planları şikâyetine gelince, 'Komisyon bu konuda şikâyet için yeterli neden olmadığı' düşüncesindeydi. Yine de, tüm donanma savaş planlarının, birbirleriyle küsmüş olan birkaç amiralin kafalarının içinde olması gerçeği karşısında bir huzursuzluk vardı. Komisyon raporunun 'Genel Sonuç' bölümünde Beresford ve Fisher'ı aynı derecede suçlayan bir bölüm vardı: "Komisyon, Amirallik Heyeti ile Manş Filosu Başkomutanı arasında samimi ilişkiler olmaması nedeniyle savaş düzenlemelerinin pratikte ciddi bir hasar gördüğü fikrindedir. Amirallik Heyeti, Lord Charles Beresford'u yeteri kadar bilgilendirmemiş görülmüştür; ve diğer yandan, Lord Charles Beresford da Kurul'un talimatını kabul edip uygulamakta ve onların üstün yetkisini kabul etmekte geri kalmış görünmektedir."

Başta Kral olmak üzere, Fisher taraftarları, raporu, Birinci Deniz Lordu lehine bir karar olarak görmüşlerse de, Fisher büyük düş kırıklığına uğramıştı. Onun görüşüne göre Amirallik bir asta sır vermez ya da emirlerinin nedenlerini açıklamazdı; Heyet'in (gerçekte kendisinin hedef alındığını biliyordu) bu noktada kınanması haksız ve küçük düşürücü bir şeydi. Beresford ise kendini galip kabul ediyor ve Londra'da zaferini ilan ediyordu. Fisher bu gürültüden kaçtığı Güney Tirol'de çaresizlik içinde kıvranarak bir amiral dostuna şöyle yazıyordu: "Komisyon elinde fırsat varken Beresford'u ezmemekle kendisine yeniden itaatsizlik ve kışkırtma yapma fırsatı vermiştir. Onu ezselerdi, ki eldeki kanıtlara göre bunu yapabilirlerdi, gözden düşecekti ve bir daha hiçbir gazete kendisinden söz etmeyecekti." Fisher bu işin elebaşılarının dört komisyon üyesi olduğuna inanıyordu: Asquith, Grey, Haldane ve Morley. McKenna'ya, "Onların büyük insanlar olduklarını sanırdım. Korkakmışlar..." diye yazıyor ve mektubunu şöyle bitiriyordu: "Onların cehennemde olmalarını isterdim... beklemek yerine... hemen şimdi, dünyada."

Fisher'ın görüşü pek çok kimse tarafından paylaşılıyordu.

Knollys, Balmoral'dan yazdığı mektupta raporun kendisini 'iğrendirdiğini', Asquith'in raporu 'Beresford'un lehine bir karar sayılacak kadar... sulandırdığını' ve Komisyon'un 'Beresford'dan korktuğunu ve bunun da ona karşı davranışlarından belli olduğunu' yazıyordu. Kral özel bir mektubunda Amiralliğin 'C.B.'nin küstah davranışlarını ciddi bir şekilde ele alacağını' umduğunu yazıyordu; 'böyle bir şeye izin verildiği takdirde Kraliyet Donanması'nda disiplin' kalmazdı. Ancak bütün bu desteğe karşın Fisher'ın Amirallik'teki günleri sayılı görünüyordu. Beresford hâlâ 'Amirallik'te bir casusluk, kayırıcılık ve ürkütme sistemi var olduğunu' iddia ediyordu. Mektuplarında Fisher'dan 'o melez' olarak söz etmekteydi. İlk seçimde parlamentoya adaylığını koyacağını ve Birlikçiler kazandığı takdirde Balfour'un kendisine Birinci Deniz Lordluğu'nu vaat ettiğini söylüyordu. Balfour hiçbir şey söylemiyordu. Her iki parti, donanma ve kamuoyu bu kan davasından bıkmışlar ve deniz kuvvetlerine verdiği zarar konusunda kaygılıydılar. Beresford gitmişti; şimdi dengeyi bulmak için Fisher da gitmeliydi.

Kral'ın doğum günü olan 9 Kasım'da Fisher, Kilverstone Baronu yapıldı ve amblemi olarak 'Tanrı'dan Kork ve Başkasından Korkma'yı aldı. Emekliliğe itiraz etmiyordu. Sadece bir yıl erken ayrılıyordu ve emekliliği, aktif hizmetinde sadece iki yılı kalan Sir Arthur Wilson'ın kendi yerine geçmesini sağlayacaktı. Fisher 25 Ocak 1910'da, altmış dokuz yaşında ve elli beş yıllık hizmetten sonra donanmadan ayrıldı. O gece düşmanlarından bir grup, emekliliğini kutlamak için bir yemek verdiler. Yemeğe katılmayan Beresford şu telgrafı gönderdi:

> BÜYÜK KUTLAMANIZA KATILAMADIĞIM İÇİN ÜZGÜNÜM. KONUŞMA YAPMAK ÜZERE DEPTFORD'A GİTMEM GEREK KADEHİNİZİ ŞÖYLE KALDIRMALISINIZ: "DÖRT YILDIR DÜNYANIN EN İYİ DONANMASINA BİR KABUS GİBİ ÇÖKEN SAHTEKÂRLIĞIN, CASUSLUĞUN, ZORBALIĞIN, ÇIKARCILIĞIN ÖLÜMÜNE."

Beresford, 1910 Genel Seçimi'nde Liberallerin zaferine rağmen Portsmouth'tan Avam Kamarası'na girdi. Orada hükümeti ve Amiralliği suçlamaya devam ettiyse de, sözlerinin etkisi giderek azalıyordu. 1911'de altmış beş yaşına gelene kadar terfi listesinde yer alabileceğinden umudunu kesmemişti. 1910 Aralığı'nda, Galler

Prensi'nin Kral V. George olmasından altı ay sonra, yeni hükümdar Asquith'ten arkadaşı Beresford'u, Fisher ve Fisher'ın halefi Sir Arthur Wilson gibi Filo Amirali yapmasını istedi. Asquith 'kişisel itirazı olmadığını' söyleyerek konuyu McKenna'ya havale etti, o da olayı durdurdu. Bunu Beresford'u en son Filo Amirali olan Wilson'la kıyaslayarak yaptı: "Sir Arthur Wilson evrensel bir kabulle uzun yıllardır sahip olduğumuz en büyük denizcidir ve kıyaslanamaz meziyetleri ancak en istisnai ayrıcalıkla ödüllendirilebilir... Bu standartlar alındığında Lord C. Beresford'un olağanüstü terfi ettirilmesi için ne gibi iddiası olabilir? Hizmetine artık gerek kalmamıştır. Deniz komutanlığında olağanüstü bir başarı elde etmiş değildir... Denizcilik bilim, stratejisi ya da eğitimine bir katkısı olmamıştır... Ona istisnai bir şeref vermek, denizcilik ödüllerimizin değerini alçaltmak olur... Deniz Kuvvetleri, Lord Charles Beresford'u Sir Arthur Wilson'la aynı rütbeye getirmenin doğru olmadığı kanısındadır..."

Asquith bu mektubu saraya iletti ve konu orada kapandı. Beresford 1912'de Ihanet adlı zehir zemberek bir kitap yayınlayıp soruşturmada ileri sürdüğü iddialarını yeniden ortaya attı. Ancak zaman ilerlemişti ve yeni Birinci Lord Winston Churchill kitabı önemsemeyerek Beresford, Avam Kamarası'ndan konuşmak için her ayağa kalktığında kendisini eleştirdi. Kral 1916'da Lord Charles'a, Curraghmore Birinci Baronluğu'nu verdi. Beresford 1919'da öldü.

Başka bir dönemde olsaydı, Lord Charles Beresford donanmanın doruğuna çıkabilirdi. Kahraman ve yurtsever bir subay ve iyi bir komutan olarak nitelikleri, amiralliğe kadar yükselen, büyük filolara komuta eden, birkaç yıl Birinci Deniz Lordluğu yaptıktan sonra emekliye ayrılıp unutulan sayısız Krallık Donanması subayınınkilerden farksızdı. Beresford'un talihsizliği bir deniz dehâsı zamanında ortaya çıkmış olmaktı. Jacky Fisher'da Beresford'da olmayan meziyetler vardı. Beresford gelenekçiydi. Fisher ileri bakıyor, yeni insanlar, yeni kurallar, yeni gemiler ve yeni dünyalar görüyordu. Bunlar devrim denecek kadar sarsıyordu gelenekleri. Her iki adam da bûyük egolara sahiptiler, ama bir yaşam boyu hizmetten sonra Beresford'un egosu kendisine dönüktü, Fisher'inki ise donanmanın ilerlemesine adanmıştı. Beresford bir sosyete züppesiydi. Fisher'ın kıdemliliği kendisine doğal düzene ihanet gibi geliyor ve 'Malayalı'nın ya da 'Melez'in kendisine hep emir verme durumunda olması Beresford'u çıldırtıyordu. Düş kırıklığı küçük düşmeye, kırgınlık itaatsizliğe ve Birinci Deniz Lordu'na karşı sefer açmaya götürmüştü.

Fisher, Beresford'un muhalefetine diğer subaylarınkine olduğundan daha duyarlıydı. Donanmada baş hasmının Beresford olduğunu anladıktan sonra Lord Charles'ın her önerisini otomatik olarak reddetmişti. Fisher, Akdeniz'de Başkomutan olarak gücün yoğunlaştırılmasını, komutanlığın birleştirilmesini ve filosuna daha fazla gemi gönderilmesini savunuyordu. Gemileri alamayınca Amiralliği ve Birinci Deniz Lordu'nu, genellikle arkalarından, eleştirmişti. Manş Filosu Başkomutanı olarak Beresford aynı şeyleri istediğinde Fisher kendisini itaatsizlikle suçlamıştı. Beresford'a göre bu haksızlıktı.

Balfour'un özel sekreterine yazan Esher, Fisher için şunları diyor: "Onun yanlış yapmadığını söyleyemem. Kim yanlış yapmamıştır ki? Ama o büyük bir halk hizmetkârıdır ve mesleği ile devletine adanmış uzun yaşamın sonunda Asquith'in ahlaki cesaret eksikliğinin kurbanı olmuştur." Ancak bu zamanından önce söylenmiş bir sözdü. Amirallik'te kendisini izleyenlerden hiçbiri hayal gücü ve kararlılık bakımından kendisine erişemeyecekti. Savaşın başlamasından hemen sonra, Churchill'in ısrarıyla, o zaman yetmiş üç yaşında olan Filo Amirali Lord Fisher, Amiralliğe, Birinci Deniz Lordu olarak dönecekti.

BÖLÜM IV: İngiltere ve Almanya: Politika ve Artan Gerilim, 1906-1910

Campbell-Bannerman: Liberaller İktidara Dönüyor

Politika, din ve ticari zenginliğin düzenli ortamında yetişen Henry Campbell hem başarılı bir ithalatçı hem de Glasgow İnzibat Amiri'ydi. Campbell'in iş dünyasına atılmak için yetiştirilen oğulları, erken yaşlarda yabancı ülkelere ve dillere alışmışlardı. Henry ile ağabeyi James, babalarıyla sık sık Fransa'ya giderlerdi; Henry on dört yaşına basınca James'le on aylık bir Avrupa turuna çıkmıştı. Aynı yaşta Fransız dil ve edebiyatını çok iyi öğrenerek Glasgow Üniversitesi'ne girdi, dört yıl sonra Cambridge'de Trinity College'a girdi. 1858'de babasının yanında çalışmak üzere Glasgow'a döndü. 1860'ta ağabeyinin düğününde Edinburgh garnizon komutanı tümgeneralin kızı Charlotte Bruce'la tanışıp âşık oldu. Kendisi yirmi beş, kız yirmi sekiz yaşındayken yaptığı evliliğin yaşamının mutlu günü olduğunu söylerdi. Çocukları olmamıştı, mümkün olan her anı ve düşünceyi paylaşırlardı. Aynı şakalara gülerler, birbirleriyle çoğunlukla Fransızca konuşurlar ve politik kişilere aralarında özel adlar takarlardı. Charlotte iradeli bir kadındı ve erkekleri çok iyi değerlendirirdi. Görevinin, kocasını, insanlara aşırı güvenme huyundan yararlanmaya kalkışacaklardan koruma olduğuna inanırdı. Henry ise kendi görevinin, sık sık tekrarlanan uzun hastalık dönemlerinde karısının yanında kalarak sevgisini göstermek olduğuna inanmıştı. Karısına mutlak olarak güvenir, insanları değerlendirmeye gelince, ona danışmadan hiçbir şey yapmazdı. Bir keresinde bir arkadaşına, "Bunu Otorite'ye soralım, kararı o versin. Onun kararlarında yanılma olmaz," demişti.

Henry Campbell iş dünyasında on yıl geçirdikten sonra 1868'de Stirling milletvekili olarak Avam Kamarası'na seçildi. Üç yıl sonra soyadını değiştirdi. Zengin dayısı Henry Bannerman, soyadına Bannerman' eklemesi koşuluyla kendisine büyük bir miras bırakmıştı. Campbell buna razı geldiyse de, sonradan pişman olmuştur. Bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Ben aslında Campbell diye çağırılmaktan hoşlanırım ve arkadaşlarımın çoğu da böyle yaparlar... Bir alternatif de, C.B.'dir." Bu değişiklikten ondan daha az hoşnut olan karısı yıllarca mektuplarını 'Charlotte Campbell' olarak imzalamıştır.

C.B. Liberal Parti politikacılığında ağır ağır yükseldi. 1885'te Harbiye Bakanı olmadan önce Avam Kamarası'nda on yedi yıl kaldı. İlk Kabine

toplantısında yetmiş altı yaşındaki Başbakan Gladstone'un yanında oturmuştu. Bunu şöyle anlatır: "Koltuğun kenarında, büyük adamın kanatları altında olmaktan çekinerek sahte bir marki gibi oturuyordum." Gladstone'un üçüncü hükümeti boyunca C.B. Harbiye Bakanlığı'nda kaldı, yaşlı adam dördüncü hükümetini kurunca tekrar Kabine'ye döndü ve Gladstone'un halefi Rosebery Kontu'nun kısa başbakanlığında da yerini korudu.

Campbell-Bannerman, Rosebery hükümetinin düşmesine, istemeyerek neden olmuştur. Avam Kamarası'nda Liberal çoğunluk azaliyordu; Rosebery, Gladstone'un yerine seçimle gelmiş değildi ve seçmenler Gladstone'suz bir Gladstone kabinesinden hoşlanmıyorlardı. Hükümet haftalardır yedi sekiz kişilik bir çoğunlukla sendelemekteydi. 21 Haziran 1895'te konu, genelde Kamara'yı boşaltan ve sadece muhalefet sıralarında bir avuç insan bırakan Ordu bütçesiydi. Hükümetin davası Harbiye Bakanı olarak C.B.'nin ellerindeydi. Birden Birlikçi liderlerin dikkatli bir planlaması sonunda muhalefet, orduya yeterli miktarda dumansız barut sağlamadığı gerekçesiyle Campbell-Bannerman'ın aylığında yüz sterlinlik bir indirim yapılması önerisi verdi. C.B. uzman danışmanlarının görüşüne göre eldeki stokun yeterli olduğunu söyledi. Rakamları kamuoyu önünde açıklamayı reddederek muhalefet liderlerine özel olarak gösterebileceğini bildirdi. Muhalefet liderleri teklife ilgi duymadılar. Balfour ile Chamberlain gelip saldırıya katıldılar. Liberal milletvekilleri diğer üyeleri bulup toplamak için koştularsa da, oylama yapıldığında hükümet yedi oyla azınlığa düştü. Rosebery hükümeti bu sıkıntılı koşullar altında hükümete devam etmek istemeyerek istifa etti. Kraliçe, Lord Salisbury'yi Başbakan yaptı.

Lord Salisbury'nin uzun iktidarının ilk yılları Liberal Parti için çok güç geçti. Liderlik kesin değildi: Seksenlerinde olan Gladstone huzursuz bir emeklilik sürüyordu; onun Başbakan olarak halefi Lord Rosebery muhalefet lideri olarak kalmışsa da, partiye olan hâkimiyeti zayıftı. Kendisi bir konttu, gençti, yakışıklıydı, iyi bir hatipti ve basının sevgilisiydi. Rothschild'lardan birinin kızıyla evlenmesi kendisine 100.000 sterlin getirmişti, bir yatı ve yarış atları vardı. On altı aylık Başbakanlığında atlarından ikisi üst üste iki yıl Derby yarışlarını kazanmıştı. Rosebery politik başarılarından çok bununla gurur duyuyordu. Yarış dünyası kendisini seviyorsa da, Bay Gladstone'un Liberal nonkonformist taraftarları bir atı alkışlamak için Başbakanlığı aksatan bu aristokrata şüpheyle bakmaktaydılar. Pek çok kimse onun yanlış partide olduğunu düşünüyordu; İrlanda Özerkliği, Güney

Afrika, toprak ve vergi politikalarında görüşü Liberalden çok Muhafazakârdı. Kendisini Dışişleri Bakanlığı'na getiren Gladstone düşüncesini şöyle özetliyordu: "Rosebery tanıdığım en yetenekli ve en becerikli insanlardan biridir, ama onun sağduyuya sahip olup olmadığı konusunda kuşkuluyum."

Hâlâ parti lideri olan ama iktidarda olmayan Rosebery küskündü. Gladstone seksen yedi yaşında olmasına karşın kamuoyu önünde konuşmaya devam ediyor, büyük kalabalıklar topluyordu. Rosebery bunun kendi durumunu sarstığı düşüncesindeydi; 'Liberal Parti'nin tabanının büyük bir kısmıyla farklı görüşte... ve Bay Gladstone'la fikir çatışması içinde olduğunu' belirterek ayrıldı. Avam Kamarası'nda Liberal lider olan Sir William Harcourt bir yıl kadar parti başkanı olduktan sonra, o da çekildi. Parti liderliği, başkanlığı, partinin en başarılı hatibi olan Herbert Henry Asquith'e önerdi; ama kırk altı yaşındaki Asquith ailesini geçindirmek için avukatlık yapmak ihtiyacında olduğundan görevin Campbell-Bannerman'a verilmesini önerdi.

C.B. görevi istemeyerek kabul etti. Sağlam ve güven verici, uzlaşmacı, sadık, neşeli, kurnaz, iyi huylu bir insandı. Sadıktı ama ön sırada fazla aktif olmamıştı. Beatrice Webb onu, 'miras kalmış bir şirketin uyuyan ortağı olma durumuna çok yatkın' diye tanımlamıştı. C.B.'nin sağlığı bozuktu; karısı iyi değildi. Onun, başkanlığın ağır ve sürekli yükünü omuzlaması olası görünmüyordu. Ama ortada başkasi olmadığından ve bunu görevi olarak kabul ettiğinden C.B. başkan oldu. İlk önceleri bu durum bazı avantajlar sağlıyordu: İşi istememişti ve başkasının elinden kaptığı iddia edilemezdi. Düşmanı yoktu ve herkes kendisine minnettardı. Gladstone 1898'de ölünce, kırk yıldır tüm Liberal devlet adamlarının üzerindeki gölgesi kalkmış oldu. Bazı Liberaller, Lord Rosebery'nin zekâsını ve zarafetini özlüyorlar, diğerleri parti başkanının kararlarını örten kuşku bulutlarının dağıldığına seviniyorlardı. C.B. hakkında şaşırtıcı hiçbir şey yoktu. En basit biçimleriyle Liberal fikirleri benimsemişti ve Parti'yi iktidara getirmek için çalışıyordu. Campbell-Bannerman'ın en büyük avantajının 'kendisi hep mücadele içinde göründüğü halde Lord Rosebery'nin hep mücadele üstünde görülmesi' olduğu söyleniyordu. C.B.'nin liderliğindeki yedi yılda, Liberaller 1905'te iktidara dönmeden, o, bir sonraki Liberal hükümette kimin Başbakan olacağı konusuna ancak zamanı gelince karar verilmesi gerektiğini söylemişti. C.B. bu süre içinde arkadaşlarına Rosebery'nin istediği zaman başkanlığı geri alabileceğini ve "Kapı Lord Rosebery'nin dönüşü için hep açık

kalmıştır," demişti.

Rosebery'nin dönüşünü imkânsız kılan ve Liberal Parti'yi bir hükümet olamayacak kadar bölen konu Boer Savaşı'ydı. Campbell-Bannerman daha ilk başta savaşın parti bütünlüğünü altüst edeceğini anlamıştı. Gladstone geleneğini izleyen Parti çoğunluğu, savaşa karşıydı. Bunların arasında C.B., Morley ve Lloyd George vardı. Bunlar Gladstone gibi emperyalizme karşıydılar ve İmparatorluğu, uygarlaştırıcı olduğu kadar bir ürkütme ve sömürme aracı olarak görüyorlardı. Bu durumda da, savaşın nedeni olarak başta Chamberlain olmak üzere bazı bakanları suçlu görüyorlardı. Sömürgeler Bakanı, Rhodes ile birleşerek büyük bir milletin gücünü küçük bir milletin özgürlüğünü bastırmak ve hazinelerini çalmak için kullanmak isteyen bir çetenin çıkarları doğrultusunda bir entrika oluşturmuştu. Boerler bu açıdan 'özgür olmaya çalışan küçük bir milletti' ve Kruger'in ültimatomu, Boer Cumhurbaşkanının bir kışkırtma sonucu içine sıkıştığı durumda umutsuz bir meydan okumaydı.

Rosebery bu tutumu reddetti ve savaş konusunda hükümeti destekledi. Ancak, eski Başbakan parti kitlesinden o kadar uzaklaşmıştı ki, görüşlerinin fazla bir etkisi yoktu. Üç daha genç Liberal lider olan H.H. Asquith, Sir Edward Grey ve Richard B. Halden'ın görüşleri daha önemliydi. Bunlar partiye bağlı kalmakla birlikte Güney Afrika konusunda hükümeti destekliyorlardı. Bu üçlünün ardında elli Liberal milletvekili vardı; bunların hepsine birden Liberal Emperyalistler adı veriliyordu. Eski İçişleri Bakanı ve bu fraksiyonun en önemli kişisi Herbert Asquith için soru şuydu: Savaşı kim başlatmıştı? Ona göre, kesin eylemleri Boer ültimatomu ve komşu İngiliz topraklarının işgaliydi. "Biz (Liberal Emperyalistler) savaşın Hükümet ve İngiliz halkı tarafından arzu edilmediğine ama yeterli neden olmadan ve tümüyle bizim irademize karşı bize zorlandığına inanıyoruz," diye görüşünü açıklıyordu. Grey de aynı fikirdeydi: "Bu savaşta haklı olan biziz. Bu adil bir savaştır. Bu ülkeye zorla kabul ettirilmiş bir savaştır." Campbell-Bannerman, Boer ültimatomunun savaşı kaçınılmaz yaptığı dar anlamını tartışıyor değildi. "Boerler bir saldırı yapmışlardir ve buna karşı koymak hepimizin açık görevidir," diyordu. Onun şikâyet ettiği nokta, durumun İngiliz hükümet politikası tarafından alevlendirilmiş olmasıydı. C.B. kendisinin 'anti-Joe olduğunu ama asla Kruger-yanlısı olmadığını' söylüyordu. Campbell-Bannerman, Liberal Emperyalistler ve Liberal pasifistler arasında ortada durarak Asquith'in durumuna değilse de, kendisine saygı duyuyordu. Diğer Liberal

Emperyalistler için duyduğu ise sadece horgörüydü. C.B. hoşlanmadığı kimselere 'Master' deme alışkanlığındaydı; Master Haldane ve Master Grey diyordu ama Master Asquith, asla.

Boer Savaşı'nın politik hesaplaşması 1900 Eylülü'nde, İngiliz ordusu ilk yenilgilerini atlatıp Pretoria ve Johannesburg'ü işgal ettikten sonra başladı. Chamberlain zafer sarhoşluğu havasından yararlanmak isteyerek Salisbury'yi bir genel seçime gitmesi için ikna etti ve Liberallerin arasındaki bölünmeden çıkar sağlamaya girişti. C.B.'nin bölünmüş partisinin hiçbir şansı yoktu. Usta bir politik propagandacı olan Chamberlain, Liberal adayların milletin düşmanları olduklarını ve İngiliz politikasını baltalayarak İngiliz askerlerini arkadan hançerleyeceklerini söylemeye başladı. Birlikçi hatipler seçimin bir yurtseverlik sınavı olduğunu ısrarla iddia ettiler; konu yurtseverliğe karşı yurda ihanetti. Ülkenin dört yanında spikerler ve afişler, "Liberallere oy Boer'lere oy demektir," diye ilan ediyordu. Bu saldırı Liberal Parti içindeki derin çatlağı büyüttü. Liberal adaylar Birlikçileri değil, birbirlerini karalamaya başladılar, Chamberlain de en küçük bir Liberal başarısının hükümetin savaşı sona erdirme çabalarını zayıflatacağını ve isyancı Boer'lerle anlaşmak zorunda kalınacağını ilan etti. Campbell-Bannerman'ın durumu umutsuzdu. Seçmenlerden çoğunun Birlikçilerin bu sözlerine kırıldıklarını ve o anda seçime gitmenin politik bir oyun olduğunu biliyordu. Ancak bu seçmenlerin çoğunun da, hükümetin yenilgisini, Boer'ler ve yabancı devletler tarafından milletin kan ve servetini verdiği Güney Afrika politikasının yenilgisi olarak göreceklerini de biliyordu.

Beklediği zaferin coşkusunda olan Chamberlain eski partisini sadece yenilgiye uğratmak değil, ortadan da kaldırmak istiyordu. Seçim sonuçları beklediği gibi çıkmadı: 2.428.492'ye karşı 2.105.518; Chamberlain'ın deyimiyle iki milyondan fazla İngiliz kendilerini 'hain' ilan etmişlerdi. Bir tek konuya dayanan Haki Seçim, Birlikçi Parti'ye altı yıllık iktidar daha sağlamış oldu. Campbell-Bannerman'ın görüş açısından bu fazla kötü değildi; bir iç bölünme sancısı içinde olan Liberal Parti henüz iktidar olmaya hazır değildi.

Politika, Campbell-Bannerman'ın yaşamının sadece bir parçasıydı. Yılda yedi ayını Londra'ya, Liberal Parti'ye, Avam Kamarası'na ve hükümetteki görevine veriyordu. Bu aylar içinde hafta sonları dahil kendini tümüyle işine adamaktaydı. Yemek davetlerine çağırılmazdı ve Balfour ile Asquith'i çeken büyük ev partilerine gitmezdi. Buna

karşılık beş ayını da karısı ve kendisine ayırmak isterdi. Bu aylardan üçünü Perthshire'daki yumuşak halılı, kocaman meşin koltuklu ve büyük şömineli evi olan Belmont'da geçirirdi. Evin dışındaki geniş çimenlik, dev dişbudak, kayın ve çam ağaçlarından bir koruluğa kadar uzanırdı. C.B., Belmont'a gelir gelmez ilk iş olarak ağaçlarını ziyaret eder, onlara 'Günaydın' der, kimi zaman eğilerek selamlardı. Görkemli bir tanesinin yanına gelince her zaman şapkasını kaldırır ve gayet nazik bir sesle, 'Madam'ın hatırını' sorardı. Belmont'a aşina olmayan hiçbir şeye izin verilmezdi. Otomobil yok, sadece yaşlı atlar, eski arabalar, yaşlı köpekler ve yaşlı hizmetçiler vardı. C.B. sadık bir insandı; kendisine iyi hizmet vermiş hiçbir şey kaldırılıp atılmazdı. Geniş bir baston koleksiyonu vardı. Her gün birini gezdirmeye çıkarmak için seçerken, diğerlerine sevgiyle birkaç söz eder, evde bırakıldıkları için kendilerini teselli ederdi. Çekmecelerinden biri küçülmüş kurşunkalemlerle doluydu; bunların 'görevleri sona erdikten sonra iyi bakımı hak eden' eski dostlar olduklarını söylerdi.

Campbell-Bannerman ve karısı, her yıl iki aylarını Avrupa'da geçirirler, Fransa, İsviçre, İtalya veya İspanya'da dolaşıp ağustos başında Charlotte'un istirahat edip tedavisinin yapılması için Marienbad'da olurlardı. C.B. Fransa'yı çok sever, sık sık bir restoranda ya da Paris mağazalarında görülürdü. Kimi zaman Londra'dan Dover'e kaçar, rıhtımda oturup gelip giden Manş vapurlarını seyrederdi. Zaman zaman da sabah vapuruyla Calais'ye geçer, öğle yemeğini Gare Maritime'de yer, öğleden sonra İngiltere'ye dönerdi. Kâğıtları arasında mutlaka Balzac, Flaubert, Anatole France ya da Zola'dan bir roman bulunursa da, en çok zevk aldığı şey oturup insanları seyretmekti. Kendisine pek bakan olmazdı ve o da, en son gününe kadar önemli biri olduğu fikrini küçümseyerek karşılamıştır.

Birlikçi hükümetin Güney Afrika'da zafer iddiası boştu. Johannesburg ve Pretoria'da İngiliz bayrağı dalgalanıyor ve Balmoral'in üstündeki tepeleri zafer fenerleri aydınlatıyorsa da, Boer savaşçıları hâlâ ortalardaydılar. Bunlar artık organize alaylar halinde değillerdi; gerilla komandoları olarak gizlice toplanan küçük atlı birlikler, ağır hareket eden İngiliz piyadesine ve ikmal konvoylarına saldırıp sonra ortadan yok oluyorlardı. Bilinen askeri taktikler yararsızdı; İngiliz süvari gücü kovalamak için olay yerine yetiştiğinde gerillalar barışçı Boer çiftçilerine dönüşüyorlar, birkaç gün önceki savaş elbiseleriyle toprağı sürüyorlardı. Silahları evlerinde saklıydı ve baskınları mümkün kılan hızlı atlar, otlağa salınmış oluyordu.

1900 Aralığı'nda Başkomutan olarak Lord Roberts'in yerine geçen Kitchener bu soruna zalim bir mantıkla karşılık verdi: Elindeki 250.000 İngiliz askeriyle 20.000 Boer atlısını bir savaş hareketinde kıstıramazsa, o zaman komandolarının manevra kapasitelerini azaltacak ve sonra da ortadan kaldıracaktı.

*[*Güney Afrika'da 447.000'den fazla İngiliz, İmparatorluk ve sömürge askeri çarpışmıştır. Savaşta ya da savaşta aldığı yaralar nedeniyle ölenlerin sayısı 22.000'dir. Boer tarafında silaha sarılan 87.000 kişiden 7000'i ölmüştür. 18 ila 28.000 erkek, kadın ve çocuk da Kitchener'in toplama kamplarında ölmüştür.]

Önce demiryolu boyuna, sonra bölgenin her yanına 8000 taş ve oluklu demirden koruganlar yapıldı. Daha sonra bozkıra, birbirinin tüfek menzili içinde ve birbirlerine dikenli telle bağlı küçük korugan kaleler ağı inşa edildi. Kırsal bölge böylece bölümlere ayrıldıktan sonra Kitchener kuzeyden sürek avı yaparmış gibi saldırdı bozkıra. Ordu önündeki her şeyi silip süpürdüğü gibi arkasındaki toprağı da 'sterilize' ediyordu. Komandolar için yiyecek olabilecek her şey ve sığınak ya da buluşma noktası olarak kullanılabilecek bütün çiftlikler yakılıyordu. Ağa yakalanan her kırsal bölge sakini, ki bunlar çoğunlukla kadın ve çocuklardı, yerlerinden alınıp bir arabaya dolduruluyorlar ve ordunun kurup yönettiği yirmi dört toplama kampından birine götürülüyorlardı. Aceleyle yapılmış çadırkentler olan kamplar yazın güneşe ve yağmura, kışın buz gibi rüzgârlara açıktı, tuvaletleri ve içme suyu yetersizdi. Kamp sakinlerinin Boer gerillalarının aileleri oldukları tahmin edildiğinden kendilerine azaltılmış askeri tayın veriliyordu. Et, sebze, çocuklar için süt, sabun yoktu, su kirliydi. Tifo başladı. Kamp sakinleri sayısının 117.000'e çıktığı on dört ay içinde, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 28.000 kişi öldü.

İngiltere bu dehşet hikâyesini kampları ziyaret edip dönen Emily Hobhouse adında heyecanlı bir ortayaşlı kadından öğrendi. Kadın, Birlikçi Harbiye Bakanı St. John Broderick'le görüştü; bakan kendisini saygıyla dinledi ama herhangi bir taahhütte bulunmadı. Kadın hikâyesini anlatırken o hiçbir heyecan belirtisi göstermeden oturmuştu: "Çiftliklerin toptan yakılması... sürgünler... evlerinden edilmiş insanların oluşturduğu yüzlerce konvoy... giyecekleri yok... kamplarda yarı açlık... inanılmaz bir ölüm oranı." C.B. konuşmaya karar verdi. Bir hafta sonra 14 Haziran'da Holborn Restoranı'nda bir Liberal yemeğinde savaşın doğasından söz etti: "Hükümetin sık sık

kullandığı bir deyim de, 'savaş savaştır'dır, ama bu sorulduğunda savaş olmadığını, orada olanlara savaş denmeyeceğini söylüyorlar. Bir savaş ne zaman savaş olmamıştır ki? Ve savaş ne zaman Güney Afrika'daki barbarca yöntemlerle yürütülmüştür?"

C.B.'nin başında bir öfke fırtınası patladı. Popüler basın kendisini kınadı, özel kulüplerde lanetlendi ve sosyeteden dışlandı. Liberal Parti başkanı, eski bir Harbiye Bakanı, İngiliz ordusunun şerefine leke sürmüştü. Boercilik taraftarlığı ihanet noktasına varmıştı. Bu adam asla Başbakan olamazdı. Campbell-Bannerman gözünü bile kırpmadı. Üç gün sonra sözlerini Avam Kamarası'nda tekrarladı. Emirleri yerine getiren askerleri suçlamıyordu: "Ben İngiliz ordusunun subay ve erlerinin zalimliğini ya da hatta kayıtsızlığını ima eden bir tek sözcük bile söylemiş değilim. Daha önce kullandığım bir deyimle, ben sistemin tümünü barbarca buluyorum." Bu tekrar hem Birlikçileri hem de Liberal Emperyalistleri kızdırmıştı. Haldane kalkip 'barbar' sözcüğünün kullanılmış olmasından özür diledi ve kendisiyle arkadaşlarını parti başkanından ayırmaya çalıştı. Bunu izleyen bölünmede aralarında Asquith, Grey ve Haldane de olan elli Liberal oylamaya katılmadılar. Asquith yanıtını üç gün sonra Liverpool İstasyon Oteli'nde bir konuşmasında verdi: "Biz görüşümüzü değiştirmiş değiliz. Bundan pişman değiliz... ve geri almayacağız." Bunu diğer yemekler ve karşı-yemekler izledi; bir gözlemci bu rekabeti 'çatalkaşık savaşı' diye nitelendirmiştir. Asquith'in onuruna bir yemek planlandı; C.B., Asquith'e bunu ertelemeyi ve yerine kendisinin başkanlık edeceği bir birlik yemeğini önerdi. Asquith kabul etmedi. Rosebery yemekte kalkıp C.B.'nin 'barbarlık yöntemlerinden' söz etti ama Asquith'in yanında da yer almadı. "Ben pulluğumu tek başıma sürmeliyim," dedi. "Hoş olsa da olmasa da, bu benim kaderim. Ama tarlanın sonuna vardığımda yalnız olmadığımı da görebilirim." 1902 ilkbaharında Asquith ile Rosebery hâlâ birbirlerinden kopuksalar da, her ikisi de Bannerman'ın parti liderliğini reddetmişlerdi.

Liberal geleceğin bu en karanlık göründüğü saatte Joseph Chamberlain ithal buğdaya vergi konulmasını isteyerek Birlikçi hükümeti parçaladı. İmparatorluk Tercihi üzerindeki savaş üç yıl devam etti, Başbakan'la Sömürgeler Bakanı'nı birbirlerine düşürdü, istifalara ve karşı tarafa geçmelere neden oldu ve bu arada Birlikçiler ara seçimlerde sürekli kayıplara uğradılar. 1905 sonbaharında Genel Seçim ilan edildiğinde Liberal Parti'nin kazanacağından kimsenin kuşkusu kalmamıştı. Politik açıdan yorgun ve bronşitle filebit çeken Arthur Balfour iktidardan ayrılmaya hevesli görünüyordu.

Kral, Balfour istifa ettiği takdirde kendi seçiminin Campbell-Bannerman olduğunu bildirdi. Kral Edward, Campbell-Bannerman hakkında hep bu duygular içinde değildi. 'Barbarlık yöntemleri' konuşmasından sonra hükümdar, Lord Salisbury'ye, Liberal liderin susturulmasına imkân olup olmadığını sormuştu. Başbakan böyle bir harekete kalkışmanın akıllıca olmadığını bildirmişti; Parti politikalarını yargı organlarına bırakmak gerekirdi. C.B. ile karşılaşmak zorunda kaldığında Kral gereken saygının en asgarisini gösterirdi. Ancak zamanla bu duygular da yumuşamıştı. İki adamın zevkleri benzerdi: Her ikisi de Fransa ve Paris'i sever; her ikisi de her yıl Marienbad'a giderlerdi. Kral ile Liberal lider Bohemya'da resmiyetten uzak konuşurlardı ve Kral, C.B.'yi 'çok dürüst, çok iyi huylu ve çok neşeli bulmuş, ondan hoşlanmamanın mümkün olmayacağını' anlamıştı. Campbell-Bannerman'ın sağlam, gösterişsiz nitelikleri Balfour'un boş gösterişçiliğinden çok uzaktı. Kral konuşmalarında Sir Henry'nin 'dış politikada çok sağlam olduğunu' anlamıştı. Kral Edward her şeyden çok bir realistti. C.B. yedi yıldır Liberal Parti başkanıydı. Liberallerin iktidara gelecekleri görünüyordu. Kral, Sir Henry ile bir hükümdarla başbakanı gibi konuşacaktı; şu halde kendisiyle neden dost olmasındı. C.B. 1905 Ağustosu'nda Marienbad'dan bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Kral'la yemek yedim. Yakında çok yüksek makamlarda olacağıma göre benimle görüş alışverişinde bulunmaktan memnun olduğunu söyledi..." Samimiyet arttı: "Yemeklerimin bir kısmını Majesteleriyle birlikte yiyorum... Marienbad'daki yurttaşlarım onun bana gösterdiği güven ve samimiyeti gördüklerinde şaşırdılar sanırım."

Seçim yaklaştıkça konu sadece zaferin farkı ve bu kadar uzun zamandan beri iktidardan uzak olan Liberallerin hükümet etmeye hazır olup olmadıklarıydı. Campbell-Bannerman buna hazır olduklarına inanıyordu. Başbakanlığı kabule hazırsa da, başka bir Liberal daha büyük uyum sağlayacaksa çekilmeye de aynı derecede hazırdı. 1905 bahar ve yazında Lordlar Kamarası'nda Liberal lider olan Lord Spencer seçilecek gibi görünüyordu. Politikasının değil de sakalının rengiyle 'Kızıl Baron' diye anılan Lord Spencer, Gladstone yıllarında uzun bir süre hizmet etmişti ve sakin tavırlarıyla partide en az sayıda insanı rahatsız edecek bir kişi olarak görülmekteydi. Rosebery yine uzak bir olasılıksa da, politik tutumu kendisini hem liderlerden hem parti tabanından uzaklaştırmıştı. Sonbaharda Özerklik Yasası konusundaki tutumlarıyla Campbell-Bannerman ile Rosebery'nin aralarındaki uçurum daha da genişledi. Campbell-

Bannerman Özerklik'ten yanaydı ("İrlanda işlerinin İrlanda Otoritesini temsil eden biri tarafından yürütülmesi"), ancak bunun adım adım gerçekleştirilmesini öngörüyordu. Rosebery ise nihai Özerkliği her türlü biçimiyle kesinlikle reddetmekteydi: "Son bir kere üzerine bastırarak söylüyorum, ben bu bayrak altında hizmet edemem."

Lord Spencer'in 1905 sonbaharında geçirdiği beyin felci, politik yaşantısını sona erdirdi. Rosebery ortadan çekilince geriye Liberal tabanın ve Kral'ın istediği Campbell-Bannerman kalmıştı. Bu kere yoluna başka engeller çıktı. Eğer C.B.'nin zirveye çıkması engellenemezse, kendi partisi içinde gücünü sınırlayacak üç kişi vardı. Üç ileri gelen Liberal Emperyalist -*Asquith, Grey ve Haldane*- eylül başlarında Grey'in kuzeydoğu İskoçya'da Relugas'taki av köşkünde buluşarak bir Liberal hükümeti ve bu olduğu takdirde kendi rollerini konuşmak üzere toplandılar. C.B.'nin liderliği hakkındaki kuşkuları Güney Afrika konusundaki görüş ayrılıklarının da ötesine gidiyordu. Haldane şöyle diyor: "Campbell-Bannerman popülerdi ve hükümetin Güney Afrika politikasına cesaretle karşı çıkması nedeniyle saygı görüyordu. Ancak kamuoyunda yeni fikirlerle özdeşleştirilmiş değildi, çünkü yeni bir fikri yoktu. Biz eski Liberal Parti'nin canlanmasını değil, devlet sorunlarına yeni bir enerji ve görüş getirecek bir grup insan istiyorduk. Ve bazılarımız bu sorunlar üzerinde çalışmıştık..."

Campbell-Bannerman'ın sağlığı ve bunun liderliğe yansıması kaygıları da vardı. C.B. podyumlarda hep sıkıcı olmuştu; şimdi yorgun ve yaşlı olduğundan hem kendisi hem de Parti, Arthur Balfour'un parlak parlamenter ustalıklarıyla tartışmalarda parça parça doğranacaktı. Relugas Anlaşması olarak bilinecek olan üçlünün karar, C.B.'nin Başbakan olarak desteklenmesi, ancak desteklerini onun Avam Kamarası'ndan ayrılarak Lordlar Kamarası'na geçmesi koşuluna bağlanması oldu. Avam Kamarası'nda partiye, tartışma ustası olan Asquith liderlik edecekti. Bu düzenleme geçmişte de görülmüştü: Salisbury, Lordlar Kamarası'nda otururken Avam Kamarası Balfour'a kalmıştı. Lord Spencer Başbakan olsaydı hükümeti Lordlar Kamarası'ndan yönetecekti. Üçlü isteği kabul ettirecek güçlü bir de silah vardı: C.B. buna razı gelmezse Asquith, Grey ve Haldane görev kabul etmeyeceklerdi. Campbell-Bannerman'ın bu isteklerini kabul edeceklerini düşünen üçlü, istedikleri görevleri de seçmişlerdi: Asquith Avam Kamarası Başkanı ve Maliye Bakanı; Grey Dışişleri Bakanı, Haldane Lordlar Kamarası Başkanı ve Adalet Bakanı olacaktı. Bu üç makamda bulunmak, kendilerine hükümete hâkim olma fırsatını sağlayacaktı; zayıflayan Başbakan'ın rolü sadece göstermelik olacaktı.

Asquith, Grey ve Haldane av köşkünden ayrılmadan yemin ettiler: C.B. Lordlar Kamarası'na geçmedikçe hepsi hükümetten uzak duracaklar, hepsi birden kabul edilmedikleri takdirde hiçbiri hükümette görev almayacaktı.

Üçlünün ilk işleri durumdan Kral'ı haberdar etmek oldu. Haldane, hükümdarı Balmoral'da ziyaret ederek meslektaşlarının kararının Campbell-Bannerman'ın sağlığından kaynaklandığını anlattı. C.B.'nin sağlıklı olmadığını bilen Kral, yeni Başbakan'ın Lordlar Kamarası'na geçmesini olumlu karşıladı ve bunu kendisine bildirmeyi kabul etti. Ama Kral Edward üçlünün Kabine dışında kalmaları tehdidine itiraz etmişti. Hükümet daha başlangıçta sakat olacak ve kendisi de hükümdar olarak güç durumda kalacaktı. Asquith 13 Kasım'da Campbell-Bannerman'a Relugas Anlaşması'nı anlattı. C.B. dikkatle dinledi. Asquith'in Maliye, Grey'in Dışişleri bakanlıklarına bir diyeceği yoktu, ama Haldane'i kabul edemezdi. Kendisinin Lordlar Kamarası'na geçmesinin 'o hilekâr Richard Burton Haldane'in' fikri olduğunu söyledi. 'Ne sevdiği, ne orada bulunma eğitimini almadığı ne de buna hevesi olmadığı Lordlar Kamarası'na ancak silah zoruyla' gidebilirdi.

Balfour 4 Aralık Pazartesi öğleden sonra Buckingham Sarayı'na giderek istifasını sundu. Kral'ın o akşam Campbell-Bannerman'ı çağırtacağını bilen Grey, C.B.'yi ziyaret ederek Lordlar Kamarası'na geçmemesi ve 'daha sağlıklı olan ve politika ve tartışmalarda daha güçlü bir lider olan' Asquith'in Avam Kamarası başkanlığına getirilmemesi durumunda yeni hükümette görev almayacağını bildirdi. Campbell-Bannerman şaşırmış ve kırılmıştı. Daha sonraları Grey'in 'tüm düğmelerini iliklemiş olarak geldiğini ve birini bile açmaya yanaşmadığını söyleyecekti. Grey bu sertliğini dürüstlük olarak açıkladı: "Onun nerede olduğumu ve kendisi hakkında başka yerlerde söylediklerimi kendisinden saklamadığımı hissetmesini istiyordum."

Kral 5 Aralık'ta, Campbell-Bannerman'ın hükümeti kurmasını istedi. Görüşme sırasında arkadaşına Liberal üçlünün teklifini kabul etmesini de söylemişti. C.B. Kral'a hâlâ İskoçya'da olan karısıyla konuşması gerektiğini bildirdi. Çarşamba akşamı, her ikisi de Kabine'ye girmek üzere olan Lord Morley ve Lord Tweedmouth, Campbell-Bannerman'ın Belgrave Meydanı'ndaki evine geldiler. Yeni Başbakan hâlâ kararsızdı. Lady Campbell-Bannerman yakında gelecekti, iki adama yemekten sonra gelmelerini söyledi. İki adam döndüklerinde Campbell-

Bannerman çok neşeliydi. "Teslim olmak yok!" diye bağırdı. Kocasının sağlığından kaygılanan ve kendisinde uzakta geçen zamanlarını kıskanan Lady Campbell-Bannerman, Relugas üçlüsünden öylesine nefret ediyordu ki, korkularını bir yana atmış ve kocasının Avam Kamarası'nda kalmasını istemişti.

*[*Bu karar daha önce Campbell-Bannerman, karısı ve Marienbad'da görüştükleri Viyanalı uzman Dr. Ott ile aralarındaki yaptıkları özel bir anlaşmanın tam tersiydi. Anlaşmaya göre Relugas üçlüsünün istedikleri gibi, C.B. Başbakan olursa Lordlar Kamarası'na geçecekti. Dr. Ott 9 Aralık'ta kararı öğrenince yeni Başbakan'a şöyle yazıyordu: "Avam Kamarası'nda kalmanızı isteyenlerin gerçek dostlarınız olduğuna inanamam... ve bunlar sizin değerli sağlığınızı en önemli konu olarak görmeyen kişilerdir."]

C.B.'nin kararını öğrenen Asquith hemen arkadaşlarını terk etti. Haldane'e şöyle yazıyordu: "Sonbaharda konuştuğumuz zamana gore, durumda, en az benim görüşüme göre çok önemli farklı bir nokta var. Seçim ardımızda kalmış değil, önümüzdedir... Ve ben, ikinizin de paylaşmadığınız garip bir durumdayım... eğer biz katılmazsak zayıf bir hükümet kurulacaktır ve bunun sorumluluğunu ben taşıyacağım." Hükümete girme kararını veren Asquith arkadaşlarının da yanında olmalarını istiyordu ve onlar adına bir uzlaşma sağlamaya çalıştı. Asquith'in taraf değiştirmesiyle zayıflayan Grey ve Haldane biri olmadan diğerinin görev almayacağına yeniden söz verdiler. Grey, Whitehall Court'ta Haldane'in evinde kalıyordu; Haldane 7 Aralık saat altıda eve döndüğünde Grey'i kütüphanedeki koltuğa uzanmış bir halde buldu: "Bir karar vermiş ve politik sıkıntılarını arkasında bırakmış bir insanın rahatlığı içindeydi." İkisi de yemek yememiş olduklarından Haldane yemek yiyip konuşmak üzere Cafe Royale'e gitmelerini önerdi. Balıklarını yerken Haldane, Grey'in sözünden dönüp hükümete katılma çareleri aradığını anladı. Bunu kendi başına yapabilirdi, C.B.'nin kendisini istediği belliydi ama Haldane de çağırılmadıkça bir yer istemeyi reddediyordu. Haldane bundan sonraki adım sırasının kendisinde olduğunu anladı. Yemeğini yarım bırakarak bir arabaya atlayıp Belgrave Meydanı'na gitti. Başbakan karısıyla yemekteydi; Haldane kütüphaneye alındı. C.B. içeri girince Haldane ona Grey'in Dışişleri Bakanı olmasını isteyip istemediğini sordu. Başbakan bunu çok arzuladığını söyledi. C.B., Haldane'in mesajının dile getirilmeyen diğer yanını hissederek kendisine İçişleri ya da Adalet Bakanlığı'nı düşünüp düşünemeyeceğini sordu.

"Ya Harbiye Bakanlığı?" diye sordu Haldane.

"Onu isteyen yok."

"O zaman bana ver. Grey Dışişleri Bakanı olursa ben de Harbiye Bakanlığı'nı kabul ederim. Kendisine yarın sabah erkenden sana kararını bildirmesini söylerim."

Anlaşma yapılmıştı. Haldane dönüp Grey'e olanları anlattı, Grey razı oldu. Ertesi sabah C.B.'ye giderek Dışişleri Bakanlığı'nı kabul etti ve bu görevde on bir yıl kaldı. C.B.'nin iki yıllık Başbakanlığı sırasında Grey ve Campbell-Bannerman yakın bir çalışma içine girdiler; Başbakan devletin diğer devletlerle ilişkilerini tümüyle Dışişleri Bakanı'na bırakmış gibiydi. Campbell-Bannerman görevinden ayrılmadan Grey daha önceki davranışı için kendisinden özür diledi: "Bu hükümetin kurulmakta olduğu günleri sık sık düşündüm ve bu Parlamento'nun ilk günlerinden beri seçimlerden önceki tahminlerimin hepsinin yanlış olduğunu anladım; sizin Avam Kamarası'nda bulunmanız sadece istenen bir şey değil, bu partiyi yönetmek ve bir arada tutmak için gerekliydi ve bugün de böyledir."

Haldane, Relugas üçlüsünün istediği makama gelmeyen tek üyesiydi. (1911'de Asquith Başbakan olunca dostunu Lordlar Kamarası başkanlığına atamıştır). Yeni Kabine'nin ilk günlerinde Haldane ile Campbell-Bannerman birbirlerinden uzak durdular. C.B. Harbiye Bakanı'ndan küçümseyerek söz ediyordu: "Haldane arka merdivenlerden sürekli iner çıkar ama herkesin kendisini işitmesinden emin olacak kadar gürültü çıkarmayı ihmal etmez." Haldane ise, "Benden ilk başlarda hoşlanmazdı, aylar boyunca benimle hiç konuşmadı," demiştir. Ancak zaman geçtikçe ve Haldane'in sadakatı, çalışkanlığı ve İngiliz ordusunda yaptığı reformlardaki başarısı ortaya çıkınca C.B. yumuşamıştır.

11 Aralık'ta Saray'a çıkan Liberal hükümet içinde yetenekli insanlar bulunuyordu. Relugas üçlüsü dışında Hindistan Bakanlığı'nda Morley, Ticaret Bakanı olarak Lloyd George, Bahriye Bakanlığı'nda Tweedmouth ve kabinenin hemen altında Sömürgeler Müsteşarı Churchill vardı. İngiltere tarihinde kabine rütbesine ilk kez yükselen işçi, Yerel Hükümet Kurulu Başkanı olan John Burns'dü. Görevin

kendisinin olduğu söylendiğinde sevinen Burns şöyle demişti: "Sizi kutlarım, Sir Henry. Bu, yaptığınız en popüler atama olacak."

Yeni bakanlar ellerinde mühürleriyle Saray'dan ayrılırken Londra kalın bir sis perdesi altına girdi. Tören sona erince Grey ile Haldane bir arabayla yeni makamlarına gitmek üzere yola koyuldular. Yolda sis yoğunlaşınca arabacı durmak zorunda kaldı. Haldane nerede olduklarını anlamak için indi, ama arabasını bir daha bulamadı. Grey de bir süre bekledikten sonra indi ve uzun uzun dolaştıktan sonra Dişişleri Bakanlığı'nı buldu. Haldane 'atların arasında el yordamıyla dolaşarak' sonunda Harbiye Bakanlığı'na erişti, Müsteşar'a mührünü verdikten sonra hizmet etmek üzere bekleyen uzun boylu eski bir Muhafız Alayı askerinden bir bardak su istedi. "Derhal, efendim," dedi eski asker. "İrlanda mı, İskoç mu?"

Askeri Kurul üyeleri ertesi sabah yeni Harbiye Bakanı'nı tanımak için geldiler. Haldane, 'deneyimli bir savaşçıyla henüz birleşmiş genç ve utangaç bir bakire olarak... bu beraberliğin sonucunun ancak dokuz ay sonra görüleceğini,' söyledi. Generaller çok hoşlandıkları bu deyimi Kral'a ilettiler, Kral da kahkahalarla güldü.

Yeni hükümet göreve geldikten bir ay sonra Genel Seçim'le yüz yüze gelecekti. Kampanya Noel'den hemen sonra başladı ve seçim ocak ayının son üç haftası boyunca sürdü. Sonuç Liberallerin ezici çoğunluğuydu. Birlikçilerin geleneksel sağlam koltukları hep düşmüştü. Arthur Balfour'un da aralarında olduğu iki yüzden fazla Birlikçi milletvekili seçilemediler. Liberal Parti, Avam Kamarası'na 379 üye soktu; tüm diğer partiler toplamından 88 kişilik kesin bir çoğunluğu vardı. Campbell-Bannerman ve bakanları, 83 İrlandalı Milliyetçi ve 51 İşçi partilinin desteğiyle Birlikçilerin 513'ten 157'ye düşen sayılarını küçümseyebilirlerdi.

Yeni parlamento 13 Şubat'ta toplanınca Campbell-Bannerman bambaşka bir insan olmuştu. Muhalefeti şaşırtan ve yüzlerce Liberal'i sevindiren bir ağırbaşlılık ve yetkiyle konuşuyordu. Balfour bir ay sonra bir ara seçimi kazanarak Avam Kamarası'na girdiğinde bu sağlam İskoçyalıyı küçümseme hatasını işledi. Serbest ticareti benimseyen bir tasarı hakkında hem çoğunluğa hem de liderine yüksekten konuştu. Kendisini Campbell-Bannerman yanıtladı:

"Sayın beyefendi eski Bourbonlardan farksızmış, hiçbir şey öğrenememiş. Bu yeni Avam Kamarası'na aynı havalarla, aynı usta konuşma oyunlarıyla, büyük bir soruya aynı havadan ve boş yaklaşımla gelmiş, ama eğer bu yöntemlerin geçerli olacağını sanıyorsa, yeni Avam Kamarası'nı hiç anlamamış demektir... Bunlar boşuna, saçma ve yanlış yönlendirici şeylerdir. Bunlar bu görüşmede zaman kaybettirmek için Sayın Beyefendi tarafından uydurulmuş şeylerdir. Bence bu saçmalık yeter artık!... Değişiklik önerinizi verin de işimize devam edelim."

Partiyi Boer Savaşı sırasında bölmüş olan geleneksel Gladstone idealizmiyle İmparatorluk gücü kullanılması görüşü arasındaki ayrım tümüyle ortadan kalmış değildi. Campbell-Bannerman, Morley, Lloyd George ve Avam Kamarası'ndaki Liberallerin çoğunluğu ve millet, Avrupa güç politikasından uzak kalma ve İmparatorluk politikasında yayılmacılığın önüne uzlaşmayı getirme özlemindeydiler. Asquith, Grey ve Haldane, İngiltere'nin rolünü daha farklı olarak görüyorlardı: Sınırları dünyanın çeşitli yerindeki devletle komşu olan ve anayurdun hemen berisinde gerilimlerle kaynayan bir kıtanın bulunduğu bir İmparatorluk. Farklılıklar yeni hükümette daha başlarda görülmeye başlandı. Campbell-Bannerman 21 Aralık 1905'te Başbakan olarak Albert Hall'de yaptığı ilk konuşmasında Birlikçilerden daha ılımlı bir dış politika uygulayacağını açıkladı. Bir Fransa düşkünüydü ve Fransa ile 'Lord Lansdowne'ın o kadar akıllıca' başardığı Anlaşma'yı sürdürmek istiyordu. Almanya'ya gelince, "Her iki milletin çıkarlarında bir ayrılma olması için hiçbir neden görmüyordu." Campbell-Bannerman silahsızlanmayı destekliyor ve hükümetinin gelecekteki ikinci La Haye toplantısı için bu konuda çalışacağına söz veriyordu. "Silahların artması dünya için büyük bir tehlikedir," diyordu. "Bu uluslararası farklılıklar, gücün en iyi ve belki de tek şey olduğu görüşünü canlı tutar ve besler. Bu, eski yaraları açacak ve yenilerini yaratacak bir politikadır."

İkinci La Haye Barış Konferansı'nın açılmasından hemen önce 1907 Martı'nda Başbakan, Liberal haftalık dergisi Nation'da yayınlanan bir makalesinde silahsızlanmaya bir şans tanınmasını istedi. İngiltere masrafı ve silahlanmayı azaltma çabasındaydı ve diğer devletler de kendisini izledikleri takdirde bu yolda daha da ileri gidecekti. Liberaller bu noktada politik bir ikilem içindeydiler: Yıllarca savunma harcamalarında azaltılma istedikten ve seçmenlere iktidar oldukları takdirde orduyu ve Bahriye bütçesini azaltacaklarına söz verdikten

sonra, Balfour'un hükümeti tarafından kabul edilen bazı kara ve deniz politikalarına nasıl harcama yapacaklardı? Donanmayı yenileştirmesi için Fisher tekrar göreve çağırılmıştı; gemiler hurdaya ayrılmış; filolar yeni bir dağılıma tutulmuşlardı. Dreadnought tasarlanmış, kızağa konmuş, denize indirilmişti ve Liberal parlamentonun ilk toplantısından önce Kral tarafından görev verilecekti; bu işler durdurulamazdı. Sonunda elden geldiği kadar bütçe kesintisi yapılmasına karar verildi. 1906 Bahriye bütçesinden bir dretnot çıkarıldı; Fisher dört tane yerine üç tanenin de kabul edilebilir olduğunu bildirdi. Haldane de kara ordusunda aynı reform gayretkeşliğini gösteriyordu. Harbiye Bakanı olduğunda Ordu bütçesinde 3 milyon sterlinlik kısıntı yapmaya ve daha etkili bir ordu yaratmaya söz vermişti. 'Master Haldane'in Harbiye Bakanlığı'nda tökezlemesini bekleyen Campbell-Bannerman'ı şaşırtan Haldane bu sözünü tuttu. Orduyu iki bölümde yeniden düzenledi: Altı tümen ve 160.000 kişilik profesyonel bir Düzenli Ordu Sefer Gücü ile, ilçelerden toplanacak ve on dört tümene bölünecek bir yedek ordu kurdu. C.B., Haldane'in Avam Kamarası'nda kendi politikalarını, bu ordunun sakatlıklarını ve tutarsızlıklarını göstermeye çalışan Birlikçilere ve Balfour'a karşı savunma biçiminden çok hoşnut kaldı.

Campbell-Bannerman'ın Downing Sokağı 10 numaradaki kısa süren ikameti sırasındaki en büyük başarısı Güney Afrika'daki politik uzlaşması oldu. C.B., Boer Savaşı'nın başından beri hep aynı mesajı vermişti. Onun için savaş sadece İngiliz hükümetinin anlayışı ile tedavi edilecek bir yaraydı. Başbakan olarak bu inancını yürürlüğe koymak durumundaydı. Boer cumhuriyetlerine özerklik vermek, sonra da bunları bir Güney Afrika Birliği konfederasyonu çatısı altında toplamak istiyordu. C.B.'nin İngiltere'ye otuz bin askere ve 250 milyon sterline mal olmuş olan yenik Boer'lere hükümet gücü verme sözleri Birlikçilerin muhalefetine neden oldu. Ancak Başbakan ezici çoğunluğuna dayanarak Transvaal ve Orange Özgür Devleti'ne özerklik verdi. Bunun için sadece Avam Kamarası'nın onayını gerektiren bir yöntem kullandı. 1909'da Campbell-Bannerman'ın ölümünden on sekiz ay sonra Birliği kuran Güney Afrika Yasası her iki Kamara'dan da geçti. Güney Afrika Birliği'nin ilk Başbakanı olan Boer generali Louis Botha, Campbell-Bannerman'ın halefi Asquith'e şükranlarını bildirirken şöyle konuştu: "En üzüldüğüm nokta aramızda soylu bir kişinin, Sir Henry Campbell-Bannerman'ın bulunmamasıdır. Onun sadece Güney Afrika için yaptıkları, anısını minnetle anmamıza neden olmalıdır." Botha bir gazeteciye de şöyle diyordu: "Güney Afrika'da barışı ve birliği sağlayan iki sözcüktür: 'Barbarlık yöntemleri'... Bu kaybetmekte oldukları bir savaşı yürüten insanlar

üzerinde müthiş bir etki yaratmıştır... Büyük İngiliz partilerinden birinin liderinin bunu söyleyecek cesareti olması gerçeği... ve bunun kendisine getirdiği kınamaya cesaretle direnmesi... Bu, bizleri umutsuz bir direnişe yüreklendirmekten çok kalplerimize işlemiş ve uzlaşma olanağını ciddi olarak düşünmemize yol açmıştır."

C.B. 1906'da meslek yaşantısının zirvesinde görünüyordu. Ancak, özel yaşantısı ıstıraplar ve yorgunluklarla doluydu. Kırk altı yıllık arkadaşı ve danışmanı olan karısı ölmek üzereydi. Charlotte Campbell kocasının politik yaşamı konusunda hep karmaşık duygular beslemişti. Onun için hırslıydı ve saldırıldığında onu şiddetle korurdu. "Henry iyi bir insandır ve onun bu iyiliğini benim kadar bilen yoktur," derdi. Ancak mesleğinin onu kendisinden uzaklaştırmasına da kırgınlık duyardı. Politikanın oyunlarından hoşlanmazdı ve kocası konuştuğunda pek seyrek olarak dinleyiciler locasında olurdu. Çok istırap veren bir sinir hastalığına yenik düştüğünde kıskançlığı daha da artmıştı. Campbell-Bannerman giderek kamu görevleri ile karısına bakım arasında seçim yapmaya zorlanıyordu. Ondan uzak olduğu zamanlar, onun evde yatağında ya da şezlongunda yattığı yerde, geleceği dakikaları sayıp gözlerini saatten ayırmadığını bilerek rahatsız oluyordu. Bir muhalefet lideri, daha sonra da Başbakan olarak yemekten sonra çoğunlukla Kamara'ya dönmez, karısının sağlığı nedeniyle onun yanında olması gerektiğini bildiren bir not gönderirdi.

125 kilo ağırlığında olan Lady Campbell-Bannerman 1902'de geçirdiği bir felçle vücudunun bir kısmını kullanamaz bir duruma düştü. 1906 Ocağı'nda Downing Sokağı 10 numaraya taşınmak bir istirap kaynağı olmuşsa da, parlamentonun açılış arifesinde kocası için büyük bir davet vermeyi başarabildi. Ayakta duramayarak iki saat oturdu ve konuklara karşı iyi davranmaya çalıştı. Bahar ve yaz boyunca sağlığı daha da kötüleşti. Profesyonel hastabakıcılardan nefret eder, kocasından başka kimsenin kendisine yemek yedirmesini istemezdi.

Kocasını çağırınca C.B. kalkıp gider, gerekirse sabaha kadar yanında otururdu. O yaz, C.B.'nin kendi bozulan sağlığı, bütün bir geceyi sabaha kadar yalnız geçirmesini zorunlu kıldı. Şöyle yazıyordu: "Bütün bir geceyi yatakta geçirmek ne garip bir şey. Altı aydır böyle bir şey olmamıştı." C.B. sabahları çoğunlukla başı devlet belgelerine gömülmüş olarak uyanırdı.

1906 Ağustosu'nda Marienbad'a gitme tehlikesini göze aldılar. Sık sık duraklayarak ayın on üçünde Marienbad'a vardılar. Kral da 16 Ağustos'ta maiyeti ve bir gazeteci ordusuyla geldi. Başbakan iki hafta boyunca yemeklerde, çaylarda hükümdarının yanında bulunuyor, sonra koşarak dönüp karısına dedikoduları ve haberleri yetiştiriyordu. Kadın kötüleşince Başbakan yemeklerini onun yatak odasının yanındaki odada yemeye başladı. Kapı hep aralık olurdu ve yemek sırasında üç dört kere içeri çağırılırdı. Her seslenişinde yerinden fırlayıp karısının yanına koşardı. 30 Ağustos kavurucu bir gündü, aşağıda sokakta atların nal şakırtıları ve içerde ölmek üzere olan kadının hiriltili soluması dışında sıcakta her şey sessizdi. Charlotte Campbell saat beşte öldü.

Kendi otel odasında balkonda oturan Kral şu notu yazdı: "Karşılıklı bağlılığınızı ve bu ölümün evinde nasıl bir boşluk bırakacağını biliyorum. Yine de, sevgili eşine, tüm sıkıntılarından ve ıstırabından kurtulmuş olarak huzur ve sükun dileyebileceğinden eminim."

Campbell-Bannerman ondan sonra iki yıldan az yaşadı. İnsanlar arasında neşeli görünmeye çalışıyordu, ama onu konuşup şakalaşırken gören bir arkadaşı daha sonra yukarı çıktığında Başbakan'ı başını avuçları arasına almış ağlarken bulabilirdi. Kendi vücudu da artık tükenmişti. Campbell-Bannerman 13 Kasım'da Bristol'de hastalandı. Doktorları altı hafta tam olarak istirahat etmesini söylediler; bunun üzerine Biarritz'e gitmeye karar verdi. Başbakan yolda uğradığı Paris'te bir kalp krizi daha geçirdi, doktorunun Londra'dan gelmesini bekledi. Ocak ortalarına kadar Biarritz'de kaldıktan sonra Londra'ya döndü. 12 Şubat 1908'de Avam Kamarası'nda son konuşmasını yaptı. O gece bir kriz daha geldi. 10 Numara'daki yatak odasına kaldırıldı ve on hafta sonraki ölümüne kadar bir daha oradan çıkmadı. Downing Sokağı'ndaki penceresinin önünde otururken Kral, Kraliçe ve Galler Prensi kendisini ziyarete geldiler. Kral Kopenhag'da bir toplantıya giderken Başbakan'ın durumunun sürekli olarak kendisine bildirilmesini istedi. "Telgraflarınızı 'Kral'a' diye göndermeyin. Orada pek çok kral olacaktır. 'Kral Edward' diye yazın" talimatını verdi.

Kabine iki ay kadar önemli kararları erteleyerek, kararlaştırılmış mirasçısı olan Asquith'e bıraktı. Başbakan 27 Mart'ta Lordlar Kamarası başkanını çağırtarak istifa etmek istediğini bildirdi. Asquith'e, "Çok mükemmel bir dostsun, sadıksın, yeteneklisin, tanıdığım en centilmen insansın," dedi. Son sözleri iyimserdi: "Bu beni son görüşün değildir,

yine görüşeceğiz, Asquith." Başbakan 1 Nisan'da Biarritz'deki Kral'a istifasını gönderdi. Kral istifayı 3 Nisan'da kabul etti. Campbell-Bannerman 22 Nisan 1908 sabahı öldü.

Henry ve Margot Asquith

Herbert Henry Asquith'in geçmişi kendisinden önceki başbakanların hepsinden daha mütevaziydi. 1852'de bir yün tüccarının oğlu olarak Yorkshire'ın bir köyünde doğdu. Herbert sekiz yaşındayken babası bir köy kriket maçında bağırsak düğümlenmesinden birkaç saat içinde öldü.

[Asquith kırk yaşına kadar ailesi ve arkadaşları arasında Herbert diye çağırılırdı. İkinci karısı Margot Tennant kendisine Henry derdi. Asquith yaşami boyunca kendisinden H.H. Asquith olarak söz etmiş, hatta dokuz yaşındayken bile annesine yazdığı mektupları böyle imzalamıştır.]

Asquith on iki yaşından sonra daha iyi bir okula devam etmek için Londra'da çeşitli aileler yanında pansiyoner olarak kaldı. Okulda çok başarılıydı. Müdürü kendisi için şöyle diyordu: "Okul... onun sadece önüne merdiveni koymuştur, o da doğruca yukarı çıkmıştır." Asquith on yedi yaşında Balliol'a bir Klasik Bursu kazandı. Koleje girişi Benjamin Jowett'in ilk müdürlük yılına rastlamıştı ve gelecek vaat eden çocukları seçme yeteneği olan Jowett, Asquith'i sıkı bir gözetim altında tuttu. Asquith, Oxford Union Derneği'ne bağlanmıştı. Hemen hemen her münazarada söz alıyordu, daha sonra dernek başkanı oldu ve kuralları değiştirerek öğleden sonra çay servisi yapılmasına ve sigara içilmesine izin çıkarttı. Bu yan faaliyetlerine karşın 1874'te Klasikler'de Birinci Ödülü alan tek Balliol'lu oldu.

Asquith öğretmen olarak Oxford'da kalabilirdi, ancak emeli bu değildi. Londra'ya yerleşerek baroya girmeye hazırlandı. Parası ve sosyal çevresi olmadığı için yirmi beş yaşında evlendi ve hemen baba oldu. Avukatlıktan kazandığı pek az paranın yanı sıra geçimini sağlayabilmek için sürekli olarak Liberal The Spectator ve The Economist haftalık gazetelerine yazılar yazıyordu. Genelde politika üzerinde yazıyorsa da, önemliliğini hiç kaybetmeden ekonomi, edebiyat, sosyal gelenekler konusunda da yazabilirdi.

Asquith 1881'de baroda bir yemekte politik emeli olan ılımlı Liberal bir genç avukatın yanına düştü. Asquith'ten dört yaş küçük olan

Richard Burdon Haldane ilerde Asquith'in en yakın dostu ve politik müttefiki olacaktı. Haldane, Almanya'da öğrenim görmüştü, Almanca'sı çok iyiydi ve Alman felsefesinden hoşlanırdı. Haldane'de, H.H. Asquith'te olmayan özel servet vardı. İkisi haftada iki üç kere lokantalarda yemek yerler, Asquith sonra evine ailesinin yanına dönerdi. Haldane de sık sık onunla evine giderdi ve Asquith'in karısı ve çocukları kendisini çok severlerdi. Haldane arkadaşının güçlü yanlarına hayrandı, zayıflıklarını da bilirdi. Asquith'in 'bir insanda gördüğü en iyi entelektüel malzemeye' sahip olduğunu ama yaratmaktan çok açıklamada başarılı olduğunu söylüyordu. "Asquith'te fazla özgünlük yoktu, hayali güçlü bir insan değildi, ama ortaya bir şey çıkardığımız zaman bunu bizim yerimize kendisinin açıklamasını isterdik ve bunu mükemmel yapardı," demektedir. Asquith bir noktada ısrarlı derecede kesindi: "İkimiz de baroda yükseliyorduk," diye hatırlıyordu Haldane. "Ama Asquith için hukukta yükselmek o sıralarda pek çekici değildi. O daha ilk başından beri başbakan olmak istiyordu."

Asquith'i, parlamento seçimlerine girmesi için ilk ikna eden Haldane oldu. Haldane 1885'te Avam Kamarası'na seçilmişti ve ertesi yıl da arkadaşının East Fife İskoç seçim çevresinden aday olmasını istedi. Asquith az bir çoğunlukla seçildi ve seçmenlerini tam otuz iki yıl temsil etti. 1887 Martı'nda Avam Kamarası'nda ilk konuşmasını yaptığında her iki partinin üyeleri onun kendine güvenine, otoriterliğine ve iyi konuşmasına dikkat etmişlerdi. Haldane, "Vurgulaması o zaman bile kusursuzdu," diyor. Bay Gladstone o kadar etkilenmiş değildi; genç Asquith'in güzel konuşmasının kendisini politik zirvelere taşıyıp taşımayacağı sorulduğunda Liberal lider başını sallayarak, "Çok kılı kırk yarıyor," demişti. Ancak Gladstone beş yıl sonra dördüncü ve son Kabinesini kurarken kırk yaşındaki Asquith'i, İçişleri Bakanlığı'na getirmişti. Yeni bakanlar 18 Ağustos 1892'de Kraliçe'den mühürlerini almak için Osborne Sarayı'na gittiler. Solent'i geçerlerken yeni Liberal bakanlar, eski Birlikçi bakanları Portsmouth'a taşıyan geminin yanından geçtiler; her iki grup da şapkalarını çıkartarak birbirlerini selamladılar. Kraliçe Victoria o gün yeni İçişleri Bakanı'yla konuşmadıysa da, günlüğüne onun 'zeki ve epey yakışıklı' olduğunu yazmıştı. Asquith bundan kısa bir süre sonra Osborne'a yemek ve gecelemek için çağırıldı; bu kez Kraliçe şöyle yazıyordu: "Hoş, dürüst ve mantıklı bulduğum Bay Asquith'le konuştuk."

Asquith Kabine'ye gelmesine kadar yıllar boyunca aile huzuru yaşamıştı. On sekiz yaşındayken başarılı bir Manchester'li doktorun

kızı olan, on beş yaşındaki Helen Melland'a bir sayfiye yerinde âşık olmuştu. İki genç birbirlerine yazdılar ve Asquith, Balliol'deyken dört yıl sonra gizlice nişanlandılar. 1877 yılında Asquith yirmi beş, kız da yirmi iki yaşındayken evlendiler. Asquith'in avukatlıktan kazancı ve karısının babasından gelen küçük geliriyle Hampstead'de beyaz duvarlı bir ev aldılar ve on dört yıl boyunca yuvaları orası oldu. Helen Melland uzun boylu, kumral saçlı, alımlı bir kadındı. "Güzel ve basit ruhlu bir insan," diye onu tanımlıyor Haldane. Kocası ise şöyle diyor: "Ona kimse akıllı ya da 'entelektüel' diyemezdi.. Kendisine o seyrek rastlanan niteliği veren şey karakteriydi... Bencil değildi, sıcak ve comertti.." Asquith hâlâ baroda çalışarak kıt kanaat geçinirken karısına olan sevgisini 300 sterlinlik bir elmas gerdanlık alarak göstermişti.

Helen Asquith, Hampstead'deki yaşantısından memnundu. Dokuz yılda beş çocuğu olmuş, kocası davalarıyla uğraşırken ve Avam Kamarası'na giderken, kimi zaman arkadaşlarıyla dışarda yiyip eve geç dönerken o, evini ve ailesini idare etmişti. Yıllar geçtikçe Asquith'in değişmesine karşın Helen hiç değişmedi. Asquith'in mesleği kendisini sosyetenin yakınlarına getirmişti. Davetler geldikçe o seviniyor, Helen üzülüyordu. Asquith başlarda sosyal uyum göstermiyordu; yemeğe girerken kolunu karısına uzattığı dikkati çekmişti. Ama bu kusurlarını düzeltti, iyi şaraptan anlama ve ünvan sahibi leydilerle havadan sudan söz etme becerilerini kazandı. Karısının böyle bir yeteneği yoktu. Yeni çift hakkında meraklı olan sosyete, erkeğin hırsını, karısının da isteksizliğini görüyordu. Kısacası, Helen'in kocasına engel olduğu düşünülmekteydi.

Asquith evliliğinin gözlemcilerinden biri de Souls üyesi ve Arthur Balfour'un tutkulu bir hayranı olan aşırı sosyetik ve kaprisli Margot Tennant'ti. Margot daha sonra şöyle yazacaktı: "Onun (Asquith'in) evli olduğunu öğrenince karısını da yemeğe getirmesini istedim, o da getirdi ve ben de kadını gördüm. Yemekten sonra kadına, 'Bayan Asquith, kocanızın siz olmadan buraya yemeğe gelmesine üzülmediğinizi umarım, ancak Hampstead'in de Avam Kamarası'ndan çıktıktan sonra gidilemeyecek kadar uzak olduğunun farkındayım. Siz de ne zaman isterseniz bana haber verip onunla buraya gelebilirsiniz.'

"...Kadın benden o kadar farklıydı ki, onun onayı için bir özlem vardı içimde. İyi huyluydu, yumuşaktı, güzel ve hırssızdı, bana evinden ve çocuklarından öyle bir sevgi ve ilgiyle söz etti ki, daha ilk günlerinden

beri benim hayal gücümü öylesine teslim alan politik yaşamın dışında kalıyor gibiydi...

"Onun arkadaşlarımla tanışmasını istiyordum, ama Taplow'da Lord ve Lady Desborough'la (Margot Tennant'ın kızkardeşi ve kocası) ile bir hafta sonu geçirdikten sonra bana, herkesin kendisini pek sevmesine, çok eğlenmesine karşın benim sevdiğim çevrelerden pek hoşlanmadığını ve kendi aile ve evinin çevresinde daha mutlu olduğunu söyledi. Birlikte yalnız olduğumuz Hampstead'den dönerken, kocasının ilerlemesi emellerimin yanlış olup olmadığını düşündüm."

Margot Tennant'ın, Helen Asquith ile dostluğu kısa sürdü. Helen Asquith 1891 Eylülü'nde İskoçya'da sayfiyedeyken tifoya yakalandı ve üç hafta sonra öldü. Asquith, Hampstead'e beş çocukla döndü. En büyüğü Raymond on iki, en küçüğü on sekiz aylıktı.

Asquith karısı daha ölmeden Margot Tennant'a karşı içinde bir duygu hissediyordu. Margot ilk karşılaşmalarını anılarında şöyle anlatmaktadır: "Kocamla Avam Kamarası'nın bir yemeğinde tanıştırıldım ve yan yana oturduk. Onun konuşması ve Cromwell'i andıran temiz yüzü beni çok etkilemişti. Diğerlerinden çok farklıydı ve kılık kıyafeti berbatsa da, onun bana yardım edebilecek ve her şeyi anlayabilecek bir erkek olduğunu görüyordum. Evli olduğu bir an bile aklimdan geçmedi, zaten geçseydi de bunun bir anlamı olmazdı...

"Yemekten sonra hep birlikte terasta yürümeye çıktığımızda yeni arkadaşımı yanı başımda bulmak çok hoşuma gitti... Terasın en karanlık köşesine çekildik ve korkuluğa dayanıp nehre bakarken uzun uzun konuştuk.

"Ev sahibimiz ve arkadaşları benim eve gittiğimi, Bay Asquith'in de çan çaldığında Kamara'ya döndüğünü sanarak çekilmişlerdi. Konuşmamız bittiğinde teras bomboştu ve hava ağarmaya başlamıştı. "Birkaç gün sonra Sir Algernon West'in yemeğinde karşılaştık... ondan sonra da birbirimizi sürekli görmeye başladık."

Margot kararını vermişti bile. Terastaki o ilk geceden sonra ablası Lady Ribblesdale'e şöyle demişti: "Evlenebileceğim erkek tipi

Asquith'tir; diğer hepsi boş kâğıtlardan başka bir şey olamaz." Helen'in ölümünden bir ay sonra Asquith ile Margot uzun ve samimi mektuplar yazmaya başladılar. Asquith, "Bana seni sevmekten vazgeçmemi yazıyorsun, sanki bunu yapmışım ya da yapabilirmişim gibi," diye yazıyordu.

Margot, zengin Lowland baronu Sir Charles Tennant'ın kızıydı; iki kızkardeşiyle birlikte Londra sosyetesini altüst etmişti. Margot iyi at binmekle ün salmıştı, güzel değildi; kendisini yine en iyi kendisi anlatıyor: "Ufak tefek, hızlı hareketli, sinirli, huzursuz, gözler birbirine fazla yakın, karga burun, kısa üst dudak, iri, kemikli bir çene... konuşması abartmalı... çok canlı, kendine çok güvenen... iyiliksever, insanlara, hayvanlara, kitaplara, spora, müziğe düşkün... hırslı, bağımsız ve iradeli... kadınların ve erkeklerin iltifatından hoşlanan ve onlara karşılık verebilen... yaşlı olduklarını hissetmediği için yaşlılardan hoşlanır..."

Margot'un pek çok mutlu anı at üstünde yaşanmıştı. "Pek çok kimseden iyi at binerim," diye yazıyordu. "At üstünde zeki bir kadına yakışmayacak kadar çok kalmışımdır." İngiltere kırsal bölgelerinde sürek avına çıkar, günde üç tilki öldürdüğü olurdu. Bu zevk bedelsiz değildi: "Her iki köprücük kemiğimi, bütün kaburgalarımı, diz kapağımı kırdım, beş kere beyin sarsıntısı geçirdim." Bir keresinde Grosvenor Sokağı'ndaki evinin önünde babasını beklerken sabırsızlıkla atını merdivenlerden yukarı sürdü. Hayvan evin holüne girince mermer döşemede ayağı kayıp binicisiyle birlikte düşmüş, ancak bu kere ikisi de kazayı yarasız atlatmışlardı.

Margot Tennant sosyetede aynı derecede kaprisliydi. Bir keresinde Randolph Churchill'in yanında otururken şöyle demişti: "Korkarim siz inançlarınızdan çok aksiliğiniz yüzünden istifa ettiniz, Lord Randolph." Şaşıran Churchill, "Bu ne cesaret böyle! Sen, benim ve inançlarım hakkında ne bilirsin?" demişti. Ancak sözüne de devam etmişti: "Salisbury'den nefret ederim. İstifamın üstüne kemik görmüş köpek gibi atladı." Margot o akşamın sonunda Lord Randolph'u fethetmişti. Lord Randolph kadını Galler Prensi onuruna verdiği bir yemeğe çağırdı. Margot davetlileri şoka düşürmeyi amaçlayarak şeffaf ince bir elbiseyle geldi. Diğer kadınlar onu görünce, "Margot'a bakın, geceliğiyle gelmiş!" dediler. Margot söyleneni duydu ve Prens gelince bunu kendisine anlattı. Prens kendisinden yemekte yanında oturmasını istedi.

Margot Tennant çok zekiydi, hiçbir lafın altında kalmaz, iğneli bir sözü hemen yapıştırmasını çok iyi bilirdi. Gladstone seksen yaşındayken kendisine bir şiir yazmış ve bir keresinde konuşmak için babasını salonda bırakıp kadının yatak odasına çıkmıştı. Tennyson şiirlerini ona okurdu. Margot sözdeki bu ustalığıyla kendisine meydan okuyan sosyete kadınlarına karşı acımasızdı. Kendisine hakaret etmek isteyen Lady Londonderry bir keresinde başkalarının huzurunda, "Korkarım siz o kitabı okumadınız," dedi. Margot da, "Asıl ben korkarım ki, siz kitabın önsözünü okumamışsınız," diye yanıtı yapıştırdı. "Aksi halde kitabın bana ithaf edildiğini bilirdiniz."

Margot'un evleneceği erkeğe karar vermesi kolay değildi. Asquith ile tanıştığında yirmi yedi yaşındaydı; on Londra mevsimi geçmişti ve hâlâ birini seçememişti. Arthur Balfour'a hayrandı ve bir ara evlenecekleri söylentisi çıkmıştı. Ama Balfour söylentileri yalanladı. Bir arkadaşı kendisine, "Margot Tennant'la evleneceğini duydum," dediğinde Balfour, "Doğru değil, ben kendi mesleğim olsun isterim," demişti. Margot'un en ciddi talibi doğasının dış yanına çekici geliyordu. Lord Battersea'nin küçük kardeşi Peter Flower yakışıklı ve zarifti, amatör bir boksör ve İngiltere'nin en iyi süvarilerindendi. Margot bir keresinde attan düştüğünde kendisini kurtarmaya koştuğu zaman tanışmışlardı. Margot dokuz yıl boyunca Peter'e her gün yazıp sonunda nişanlanmaya razı oldu. "Eğer ciddi bir işe girersen seninle evlenirim, Peter," dedi. "Ama işsiz bir erkekle evlenmem." Peter Flower reform yapacak bir insan değildi. Kumara devam etti, sonunda alacaklılarından kaçmak için atlarını satıp Hindistan'a göçtü.

Asquith farklıydı. Ama Margot kararını verene kadar onu da iki yıl bekletti. Asquith onu kovalamaya devam etti. Margot'un çocuk doğururken ölen kızkardeşi Laura'nın mezarı başında birlikte diz çöküp dua ettiler. Margot'un Avam Kamarası'na gönderdiği bir nota şu karşılığı verdi Asquith: "Bugün Maliye sırasında oturmuş sorulara yanıt verirken telgrafını getirdiler. Kâğıdı gizlice okuyup cebime soktum ve ondan sonra Kamara'dan çıkıp küçük odamda bir kere daha okumak için saatleri iple çektim."

Parlak Liberal İçişleri Bakanı'nın Margot Tennant ile evleneceği haberi Londra sosyetesini hem ürkütmüş hem de sevindirmişti. Asquith'in arkadaşları onun gibi uçarı bir kadınla evliliğin onun mesleğini

yıkacağı fikrindeydiler; Margot'un arkadaşlarıysa, avcılıktan ve açık hava oyunlarından hoşlanmayan beş çocuklu bir erkeğin onun canlılığını söndüreceğinden korkuyorlardı. Margot da karar vermeden uzun uzun düşünmüştü: "Dostluğuna dünyada en çok değer verdiğim erkeğin benimle evlenmek istediğini anlayınca içim pişmanlıkla doldu. Yıllardır benden üstün bir karakter ve zekâya sahip birini aradıktan sonra, bunu bulduğumda yüz yüze gelebileceğimi sanmıyordum... Dünyanın kuruluşundan beri bütün çocukların üvey annelere karşı doğal bir önyargıları olduğunu hissediyordum..." Margot ve Asquith'in arkadaşları Jowett, Margot'u değişmesi gerekeceği konusunda uyardı. "Hem modanın lideri olmak, hem de beş çocuğa karşı görevini yapmak mümkün değildir," diye yazdı.

Margot, Jowett'in yanıldığına ve kendi kuşkularının yersiz olduğuna karar verdi. Asquith'le 10 Mayıs 1894'te Hanover Meydanı'nda St. George Kilisesi'nde evlendiler. Törenle çatışmaması için Rosebery Kabinesi'nin ilk toplantısı ertelenmişti. Sağdıçlığı Haldane yapti ve törende eski, yeni ve gelecek başbakanlardan dördü bulunuyordu: Gladstone, Rosebery, Balfour ve Asquith'in kendisi. Aile Cavendish Caddesi 20 numarada ferah bir eve taşındı ve Downing Sokağı'ndaki sekiz yıl dışında yirmi beş yıl süreyle bu evde kaldılar. Margot'un hesapladığı gibi değişen kendisinin değil Asquith'in yaşantısıydı. Cavendish Caddesi'ndeki evde on dört uşak sürekli öğle ve akşam davetleriyle uğraşırlardı. Asquith bu yaşantıya uyum sağlamıştı ve pek memnun görünüyordu. Sadece at binmeye ve avlanmaya karşıydı. Margot'la evlendikten kısa bir süre sonra ilk ve tek sefer ava çıktı. Bunu şöyle anlatıyordu: "İki el ateş ettim ve iki geyik vurdum. Becerimin bu kanıtıyla yetinerek tüfeğimi kaldırdım ve bir daha kullanmadım. Sanırım geyik avcıları arasında boşa ateş etmeyen tek avci rekoru hâlâ benimdir."

Rosebery Kabinesi iktidarı bırakarak on yıllık Salisbury-Balfour Birlikçi iktidarı başlayınca Asquith baroya döndü ve avukatlıkla Avam Kamarası üyeliğini birlikte yürütmeye başladı. Cavendish Meydanı ve Margot'un alışkın olduğu sosyete temposu paraya gerek gösteriyordu ve Asquith yılda 5 ila 10 bin sterlin kazanıyordu.

Asquith, Jameson Baskını'na da karşıydı. "Bundan daha çocukça planlanmış ve daha beceriksizce gerçekleştirilmiş bir serüveni hayal etmek bile imkânsızdır," diyordu. Yakalanan baskıncılar yargılanmak üzere Londra'ya getirildiklerinde onların gördüğü kabulü de

kınamaktaydı: "Yanlışlıklarıyla İmparatorluğun çıkarlarına hiç hizmet etmeyecek şeyler yapmış olan bu insanlar, İngiltere'ye geldiklerinde Londra sosyetesi tarafından sanki Drake ile Raleigh'in başarılı halefleriymiş gibi karşılanıp ağırlanmışlardır." Bu Londra sosyetesinin iki üyesi de Bay ve Bayan Asquith'ti. Margot şu itirafta bulunuyordu: "Dr. Jim'in kişisel bir çekiciliği vardı ve benim cinsime karşı istediğini yapabilirdi. Kocamla ben, Doktor'la ilk kez yargılanmasından ve hüküm giymesinden bir hafta on gün önce Lady Georgina Dudley'in evinde karşılaştık ve hapse girmeden önceki gece Cavendish Meydanı'nda bizimle birlikte baş başa bir yemek yemişti." Margot bu ilk yıllarda Jowett'in düşüncelerini yalanlayarak Asquith'in beş çocuğuyla, özellikle de Raymond'la çok iyi geçindi. Kendisi önce 1895 Mayısı'nda ilk bebeğini, arkasından da iki çocuğunu daha kaybetti. 1897'de doğan Elizabeth ile 1902'de doğan Anthony yaşadılar.

On yıllık muhalefet döneminde Asquith'in politik ünü artmaya devam etti. Lord Rosebery 1898'de parti başkanlığından istifa edip, Sir William Harcourt başkanlığı reddedince geriye sadece Campbell-Bannerman'la Asquith kalmıştı. Asquith genç ve enerjikti, konuşmacı olarak daha etkiliydi, ama yoksul olduğu için kendini safdışı olarak görüyordu. Margot bu kadar çabuk pes edecek bir insan değildi. Arthur Balfour'a yazarak kendi zengin babasını Asquith'i barodan kurtulacak kadar bağımsız yapmasına ikna etmesini rica etti. Avam Kamarası'nda Birlikçilerin başkanı olmasına karşın Balfour buna razı geldi ve Sir Charles Tennant'a Liberal Parti'nin en yüksek makamının damadının erişebileceği uzaklıkta olduğunu, ama Asquith'in Margot'un rahatını feda edemeden bu yarışa giremeyeceğini yazdı: "Bir meslekle bağlı olduğu sürece hiç kimse ne Avam Kamarası'na ne de Muhalefet'e başkanlık yapamaz. Bir parti çok şey veremez ama her şeyi ister." Sir Charles öneriyi kabul etmedi. Kendisi sadık bir Liberal'di ve kıdem ve önceliğe inanırdı. Campbell-Bannerman, Asquith'ten on altı yaş daha büyüktü, Kabine'de daha uzun süre bulunmuştu ve başkanlık onun hakkıydı. Kendisi bu doğal silsileyi bozacak hiçbir şey yapamazdı. Asquith, Boer Savaşı'nda fikir ayrılığına düşene kadar C.B.'nin liderliğini kabul etti. O zaman bile nezaketini ve saygısını sürdürdü. C.B.'nin 'barbarlık yöntemleri' konuşması üzerine kopan 'çatal bıçak savaşı'nda bile Asquith şöyle diyordu: "Geçmişte yanında çarpıştığım ve gelecekte de aynı şeyi yapmayı umduğum eski bir dost ve meslektaşla kamuoyu önünde girişilecek bir tartışma kadar benim için nahoş bir şey olamaz." Asquith'in Relugas Anlaşması'ndaki rolü bile bağışlanmıştı (kuşkusuz C.B.'nin zaferi kazanmış olmasının getirdiği kolaylıkla).

Asquith, Campbell-Bannerman'ın Kabinesi'nde Maliye Bakanı olarak iki bütçe teklifi getirdi ve parlamento savaşında başkanını savundu. (Asquith kendi konuşmalarını karşılık verilemeyecek' olarak nitelemişti.) Balfour herhangi bir tartışmada bir Liberal tezini paramparça ettiği zaman C.B. "Gidip balyozu getirin," derdi. Böylece çağırılan Asquith, Avam Kamarası önünde yanıt verirdi.

1908 Martı'nda Kral, Biarritz'e gitmek üzere hazırlanırken Başbakan Sir Henry Campbell-Bannerman de Downing Sokağı 10 numarada ölüm döşeğindeydi. Kral Edward yola çıkmadan önce Asquith'e, C.B.'ye bir şey olursa kendisini çağırtacağını bildirmişti. Başbakan 1 Nisan'da Kral'a istifa mektubunu gönderdi; Kral 4 Nisan'da Asquith'e yazarak bir hükümet kurmasını ve Biarritz'e elini öpmeye gelmesini emretti. Ertesi gün haber Londra'ya yayıldı ve altmış kadar gazeteci Cavendish Meydanı'ndaki evin önünde toplandı. Asquith ayın altısı gecesine kadar evde kaldı, sonra gizlice çıkarak Charing Cross İstasyonu'na gitti, saat dokuzdaki Paris trenine bindi. Tek başına yolculuk ettiği ve şapkasını gözlerine kadar indirdiği için izlenmekten kurtulmuştu. Biarritz'de frakını giyerek Hotel de Palais'de bulunan Kral'ı görmeye gitti. Asquith, Kral Edward'ın kabul odasında Başbakanlığı kabul etti, Kral'ın elini öptü ve yan odada yemek yediler.

[Bu garip bir düzenlemeydi: İngiltere Kralı, Lancaster Dükü olarak bulunduğu yabancı bir ülkede bir başbakan atıyordu. The Times bunu 'geçmiş örneklerden, rahatsızlık verici ve tehlikeli bir uzaklaşma' olarak nitelemişti.]

Kral çok öksürüyordu. O gece yeni başbakan yağmurlu havada tekrar otele gelerek Kral ve yol arkadaşları olan Sir Ernest Cassel ve Alice Keppel'la yemek yedi.

Asquith, Biarritz'de Kral'a yeni Kabinesi'ni bildirdi. Campbell-Bannerman'nın Kabinesi'nin büyük bir kısmı olduğu gibi kalacaktı, ancak Lloyd George'u Maliye Bakanlığı'na getirecekti. Ticaret Bakanlığı'ndaki boşluk, otuz dört yaşındaki Churchill tarafından doldurulacaktı. Amirallik'te giderek daha çok hatalar işleyen Lord Tweedmouth'un yerine Londralı bir devlet memurunun oğlu olan Reginald McKenna getirilecekti. Bu değişikliklerden en önemlisi Lloyd George'un Liberal hükümetin ikinci adamı olmasıydı. Asquith aslında üçüncü bütçesini hazırlamış ama henüz sunmamıştı; Gladstone gibi

hem Başbakan hem Maliye Bakanı olmayı planlamıştı. Ancak Kabine'yi daha dengeli yapabilmek için fikrini değiştirdi. Asquith'in Başbakan, Grey'in Dışişleri ve Haldane'in Harbiye Bakanı olmalarıyla Kabine'de Liberal Emperyalistler ile, C.B.'nin Başbakan olarak konumunun sağladığı Radikal pasifistler arasındaki denge kaybolmuştu. Radikaller şimdi partinin emperyalist kanadının canının istediğini yapacağından korkuyorlardı. Asquith bu korkuları yatıştırmak için Radikallerin en yeteneklisi olan Lloyd George'u yanına almıştı.

Asquith sekiz yıllık Başbakanlığı süresinde bir denge korumaya, ne sağa ne sola kaymadan tam ortada kalmaya çalışmıştır. Kabine'de en iyi dostları olarak kalan Grey ve Haldane'i her zaman desteklemiş, Grey'e İngiliz dışişleri politikası üzerinde mutlak otorite sağlamaya özen göstermiştir. Ancak Kabine toplantılarında ve Avam Kamarası'nda herkesin lideriydi. Asquith için, kendi hükümetinde partisi olmayan insan, denilmiştir. Sorun Asquith'in ne istediğini bilmemesi değildi. Churchill şöyle yazıyordu: "Asquith her olay karşısında nerede durduğunu çok iyi bilen bir insandı... politika, hukuk, felsefe ve din... Gerektiği anda zekâsı bir tüfek kundağı gibi açılır kapanırdı... konunun tümüyle aydınlandığını hissedince hemen kapanırdı; her sonuç kendisi için nihai idi." Asquith iktidardakilerden beklenen acımasızlıktan yoksun da değildi. 1908'de genç Churchill'e bakanlık teklif ederken, "Bir başbakanın iyi bir kasap olması gerekir," demişti. Asquith'in hükümetinde zaman da çok önemli bir araçtı. Parlamentoda sık sık kullandığı bir söz, 'Saygıdeğer Centilmen bekleyip görmeli' idi. Bir konunun ciddiyetinin, önemli bakanların istifasına hatta hükümetin dağılmasına yol açacağı Kabine'de, Asquith erteleme ile yönetmekteydi. Bir toplantı sonunda, "Bugün dinlediklerimizin üzerinde uzun uzun düşünmemiz gerek. Bir daha toplanmadan önce hepimiz bu konuyu iyice düşünelim," derdi. Kabine toplantılarını bir yönetim kurulu başkanı gibi yönetir, fikir birliği ararda. Churchill şöyle diyor: "Kabine'de dikkati çekecek kadar sessizdi. Hatta imkân bulduğu takdirde hiç konuşmazdı. Büyük sabıra sahip bir yargıç gibi oturur, arada sırada bir soru ya da kısa bir yorumla konuyu istediği hedefe yöneltirdi."

Asquith'in 1870 ve 1880'lerde genç bir adam olarak vakit geçirme yöntemi, politik tartışmalara neden olmuştu. Helen Melland ve Hampstead günlerinin Asquith'ini tanıyan Haldane, arkadaşının Margot'la evlendikten sonra değişmesinden pek hoşnut değildi: "Asquith eski günlerde çok ciddi bir insandı. Ama ikinci evliliğinden sonra sosyeteye daha çok girdikçe, alışkın olduğumuz o daha sert

yaşam biçiminden her nasılsa biraz uzaklaştı." Asquith Başbakan olduğunda işi ve eğlenceyi kesin olarak ayırmaya başlamıştı. Churchill şöyle anlatıyor: "İş saatleri dışında işten konuşmaktan hoşlanmazdı. Asquith için kapı ya açıktı ya kapalıydı. Kapalı ise zili çalmak boşunaydı... işi bitince eğlenmeye geçerdi... kadınlar arasında olmayı severdi; yeni ve ilginç bir kişiyle tanışmaya hep hazırdı. Her yaşta kadın onunla yemeğe çıkmak isterdi. Neşesi, zekâsı ve kendilerinin yaptıkları her şeye karşı gösterdiği ilgi onları hayran bırakırdı."

Asquith 1908'de Başbakan olduğunda elli altı, Margot kırk dört yaşındaydılar. Yıllar boyunca aralarına bir mesafe girmişti. Çocuk doğurma Margot için güç ve tehlikeli olduğundan kendini toparlaması aylarca sürerdi. "İlk hamileliğimden sonra sağlığım çok hassaslaştı," diye yazıyordu. Şiddetli uykusuzluk çekmeye başlamıştı. "Gerçek uykusuzluğu çekmeyen... bunun ne demek olduğunu bilemez... Uykusuzluk çılgınlığa çok yakındır." Son sağ kalan çocuğu 1902'de doğan Anthony'ydi; ancak 1907'de bir başka çocuğunu doğumda kaybetti. 1908'de "Kocam Başbakan olduğunda St. Paul Katedrali'ne gittim ve sakat biri olarak kendisine yük olmak yerine ölmek için dua ettim." Canlı ve yenilgi nedir bilmeyen Margot, genç İçişleri Bakanı'nı şafak sökene kadar Avam Kamarası'nın terasında tutan Margot, başbakan da olsa bir politikacı eşinin daha ast olan rolünden zevk almiyordu. Kocası yeni insanlara eski hikâyeleri anlatırken çok sıkılıyordu. 1905'te şunları yazıyordu: "Çok sabırsızım ve çok büyük irade harcayarak kendimi dinlemeye zorluyorum." İstense de istenmese de, herkese öğüt veriyordu. Pamela McKenna şöyle diyordu: "Bir ziyaretçi olarak Margot'u çok sıkıcı buluyorum. Her şeyi sürekli eleştiriyor... ve de çok kaba bir şekilde." Asquith bir dinlenme aracı olarak politik tartışmalardan uzaklaşırken Margot bunu çok ilginç bulmaya başlamıştı. Asquith makamından ya da Avam Kamarası'ndan geldiğinde evde ısrarlı bir politik konuşmayla karşılaşıyordu. Kızı Violet'e ev yaşantısını şöyle anlatıyordu: "Kimi zaman çıldıracağımı hissedene kadar odayı arşınlayıp duruyorum. İnsanın dinlenmeye ihtiyacı varken, Morning Post makalesi gibi bir şeyle karşılanması..." Violet'in babasına sempati duyması Margot ile ilişkilerinde bir gerginlik yaratmıştı. Asquith, 1909'da Margot'a şöyle yazıyordu: "En çok sevdiğim iki kadının kronik bir anlaşmazlığa düşmeleri benim için çok acı bir şey."

Asquith 'akıllı ve çekici kadınların arkadaşlığına doğru hafif bir meyli' olduğunu kabul ediyor ve onların yanında rahatlıyordu. Başbakan yemek davetlerinde, yazlık evlerde verilen hafta sonu partilerinde

genç kadınlarla el ele tutuşur, kendilerine kur yapar ve gece geç saatlere kadar briç oynardı. Margot bu konuda bir itirazda bulunmaz, hatta Henry'nin kafasını işten alabilmek için 'küçük haremine' ihtiyacı olduğunu bile söylerdi.

Asquith 1912'de, altmış yaşındayken yirmi altı yaşındaki Venetia Stanley'e âşık oldu. Bir Liberal soylusu olan Lord Sheffield'in en küçük kızı ve Asquith'in kızı Violet'in yakın arkadaşı ve yaşıtı olan Venetia, Downing Sokağı 10 numaraya sık sık gelirdi. Venetia uzun boylu, koyu renk gözlü, güçlü bir burun ve yüze sahip bir kadındı; bir erkek arkadaşı kendisini, 'mükemmel, bakiremsi ve dost bir yaratık... erkeksi bir zekâ sahibi...' olarak tanımlamıştır. Çok okurdu ve çok egzantrikti; evcil hayvan olarak bir ayı yavrusu, bir penguen ve bir tilki beslerdi. Asquith 1910 ve 1911'de Venetia'ya sık sık mektup yazarak günlük yaşantısının sıkıntılarını dile getirdi. 1912'de Asquith'in Violet'le çıktığı Sicilya gezisinde Venetia da vardı. O baharda bir pazar günü sayfiye evinin yemek odasında oturup konuşurlarken olanları, Asquith hiç yayınlanmamış otobiyografisinde şöyle yazar: "Her zamanki gibi oturmuş gülüşüp konuşurken aniden, bir beklentim olmadan gözlerimden bir perde kalkmış gibi oldu; o alışık olduğum yüz hatları, gülümseme, jest ve sözcükler birden yeni bir perspektif aldılar; daha önce benden gizlenen her şey bir anda açıklanır gibi oldu ve ben, pek de bilmeden ve anlamayarak, yaşamımda bir dönüm noktasında olduğumu fark ettim."

Başbakan bundan sonraki üç yıl içinde Venetia Stanley'e 560 mektup, 300.000'den fazla sözcük yazdı.

[Asquith'in Venetia'ya mektupları kızının 1948'de ölümünden sonra bulunmuştur. Venetia'nın Asquith'e mektupları ise ele geçmiş değildir.]

Mektupların çoğu değişik yerlerden olmakla birlikte '10 Downing Sokağı' kâğıdına yazılmıştı. 1914'te mektuplar, 'Sevgilim' diye başlıyordu. Asquith aşkını ilan ediyor ve bunun karşılıklı olduğunu anlaması için bir işaret istiyordu. "Bana yaşamımın en büyük mutluluğunu verdin ve vermektesin." "Sen olmadan ben sık sık başarısızlığa uğramış olmalıyım. Sen benim yaşamımın her gününü zenginleştirdin." Ayrıca edebiyat, politika ve sosyete dedikoduları hakkında yazıyor, Kabine ve Harp Konseyi'nin toplantılarını en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu.

1914 Temmuzu geldiğinde Asquith'in aklında Venetia'ya olan aşkından başka bir şey yoktu. Bir mektubunu "Tüm zamanlar için aşığın,' diye imzalamıştı. Ulster açmazı ve savaştan önceki kriz günlerinde günde üç dört kere, kimi zaman Kabine toplantılarında, kimi zaman Avam Kamarası'nın ön sırasında otururken yazıyordu. Cuma akşamları sürücülü arabasıyla onu uzun gezintilere çıkarıyordu. Akşamın erken saatlerinde Venetia'nın ana babasının evine gelirdi. Aralarında cinsel yakınlık olmamış gibidir. Asquith, Venetia'nın kendisi için ne demek olduğunu 1915'te şöyle anlatmıştır:

"Sevgilim sana benim için ne olduğunu anlatayım mı? Önce, dış görünüş olarak erişilmez ve benzersiz. Sonra, huy ve karakter bakımından, çoğunlukla şaşırtıcı ve uçucu, ama gördüğüm bildiğim her kadından daha ilginç, daha çekici. Büyük ya da küçük her durumda gerçek bir görüş sahibi ve zeki. Ve hepsinin de ötesinde, kusursuz güven ve anlayış yakınlığı, son iki yıldır yaşamımın kutup yıldızı."

Asquith'in bu saplantısı gözlerden kaçmıyordu. Venetia'nın annesi Lady Sheffield, kızının evli Başbakan'la ilişkisinden kaygı duyuyordu. Venetia'yı 1914 Ağustosu'nda bir Akdeniz yolculuğuna çıkartmaya karar verdiyse de, savaş buna engel oldu. Margot, Venetia olayını biliyordu. Daha sonraki yıllarda, "Hiçbir kadın kocamın yaşamındaki tek kadın olmayı beklememeli," diye yazmışsa da, çok derin yara almıştı. Venetia'nın 'hiçbir inceliği ve hayal gücü olmayan bir kadın olduğunu söylüyordu.

Kocasına gelince: "Beni ne kadar kırdığını göstermeyecek kadar seviyorum H.'yı. Venetia bir evlense."

Venetia'nın 1915 Mayısı ortalarında, Başbakan'ın eski özel sekreterlerinden Edwin Montagu'nün evlilik teklifini kabul ettiğini bildirmesiyle ilişki birden sona erdi. Montagu, 1912'de evlenme teklif etmiş ve reddedilmişti. Venetia 1915'te fikir değiştirdi. Ama buna karşın, yine de, üç ay kadar Asquith'e yazmaya devam etti ve sonunda Montagu'nün ısrarıyla gerçeği söyledi. Venetia, Asquith'ten istemeyerek vazgeçiyordu. Montagu'ye, "Neden seninle evlenip onu da mutlu etmiyorum?" diye yalvarıyordu. "Ama ikiniz de bunun eğlenceli

olduğunu anlamıyorsunuz ve sanırım benim böyle konuşmamın duygusal garipliğim olduğunu düşünüyorsunuz." Kararını verdikten sonra sona ermiş olan geçmiş üç yılına bakarak şöyle diyordu: "Çok iyi biliyorum ki, eğer ben olmasaydım yerimi bir başkası ya da başkaları alacaktı."

Sir Edward Grey ve Liberal Dış Politika

Sir Edward Grey bir taşralıydı. On bir yıl bakanlığını yaptığı Dışişleri'ni, hafta sonlarında New Forest'in güneşli ovalarına ve balık avladığı Hampshire ırmağına kaçtığı bir zindan olarak görürdü. Masası başında sadakatle ama keyifsizce çalışırdı; güçler dengesinden ya da Üçlü İttifak'tan söz etmek yerine Handel müziğinin görkeminden söz etmeyi yeğlerdi. Görevi sırasında İngiltere'den sadece bir kere çıkmış olmasına ve ilkel bir Fransızca konuşmasına karşın yüzyılın en büyük İngiliz Dışişleri Bakanı'ydı.

Grey, Relugas Anlaşması üçlüsünün küçük ortağıydı. 1862'de doğmuştu. Aile kökleri İskoçya sınırı yakınındaki Northumberland'daydı. Dedesi Sir George Grey bir taşra baronu olup Avam Kamarası'nda kırk yıl bulunmuş, Lord John Russell ve Vikont Palmerston Liberal Kabinelerinde İçişleri Bakanlığı yapmıştı. Grey'in babası Kırım Savaşın'da ve Hindistan İsyanı'nda bulunmuş emekli bir albaydı. Daha sonra Galler Prensi'nin şahsi hizmetinde bulunmuştu. Grey, Prens'in yanındayken zatürreeden ölünce, geriye karısıyla en büyükleri Edward'ın on iki yaşında olduğu yedi çocuk bırakmıştı. Bunun üzerine Sir George Grey hemen parlamentodan istifa etmiş ve babasız kalan torunlarının başına geçmişti.

Edward Grey on dört yaşında Winchester'e gitti. Yunanca ve Latince'deki üstünlüğü ve yalnız kalmak isteğiyle ün salmıştı. Çok usta bir kriket ve tenis oyuncusu olmasına karşın okul spor alanının altından akan Itchen ırmağı boyunca gezmekten hoşlanırdı. Grey, Winchester'dan Balliol'a gitti. Yirmi yaşına geldiğinde dedesi ölünce baronluk ve iki bin dönümlük Fallodon malikânesi ve annesiyle kardeşlerinin sorumluluğu kendisine kaldı. Hâlâ çalışmadığı için Jowett tarafından 1884'te okuldan atıldı. Balliol Müdürü şöyle yazıyordu: "Sir Edward Grey, tembelliği konusunda sık sık uyarılmasına karşın tatillerde kendisine verilen ödevleri yapmadığı için kovulmuştur." Grey, Fallodon'a döndü, kendi başına kalınca Oxford'da okumadığı kitapları burada okumaya başladı. Dönem sonunda Balliol'a döndü, sınavlara girdi ve önemsiz bir dereceyle mezun oldu.

*[*Sir Edward Grey kırk dört yıl sonra, 1928'de Oxford Üniversitesi

rektörlüğüne seçilmiştir.]

Grey üniversiteden ayrıldıktan on sekiz ay sonra bir Northumberland toprak ağasının av partisinde tanıştığı kızı Dorothy Widdrington'la evlendi. O da Grey gibi mağrur, içine dönük ve toplum içinde huzursuz bir insandı. Kurnaz ve hızlı çalışan bir kafası vardı; sorunları 'mantığın soğuk ve berrak ışığında' meziyetlerine göre ölçüp biçerdi. "'Neden?' sorusu dikkatsiz bir konuşmacıyı şaşırtır ve çoğunlukla da ürkütürdü." Aslında yumuşak bir insan olan Grey, Dorothy'ye bağımlıydı. Evlenmelerinden birkaç hafta önce ona şöyle yazıyordu: "Bir erkek yaşam savaşında ne kadar aktif olsa da kalbini, yumuşak ve hassas varlığını güvenlikle koyacağı bir yer arar. Böyle bir yeri ancak bir kadında bulur ve onu gerçekten sevdiğinde hiçbir şeyini sakınmadan seve seve ona verir." Çiftin çocukları yoktu ve mutluydular; ikisi de ayrı oldukları her gün birbirlerine yazarlardı.

Yirmi üç yaşındaki Grey evlendikten bir ay sonra 1886 Kasımı'nda Avam Kamarası'na girdi. Grey'in Parlamento'ya girişinden kısa bir süre sonra Gladstone, Özerklik Yasası ile Liberal Parti'yi böldü. Bundan sonraki altı yıllık muhalefet sırasında Grey, Asquith ve Halden'le tanıştı ve sürekli bir dostluk ve yaşam boyu sürecek politik bir ittifak kurdu.

Gladstone 1892'de dördüncü ve son kez Downing Sokağı'na döndü. Grey Dışişleri Bakanı, Lord Rosebery Dışişleri Müsteşarı seçildiler. Grey'in dışişlerinde deneyimi, eğitimi ya da özel bir ilgisi yoktu, ancak parlamenter sistemde uzmanlık gidip gelen bakanlarla değil, onların hemen altında görev gören daimi devlet memurlarıyla sağlanırdı. Grey'in politika yapımında söz hakkı yoktu; onun görevi -*Rosebery Lordlar Kamarası'ndaydı*- hükümetin politikasını Avam Kamarası'nda açıklamak ve savunmaktı. Kamara çok geçmeden Grey'in çok özenli ve otoriter konuşmalar yaptığına dikkat etti. En önemli söylemlerinden biri 28 Mart 1895'te yapılmıştı. Londra'ya gelen söylentilere göre Fransa, Afrika'da Nil'in kaynağına doğru bir sefer düzenleyecekti. İngiltere bu bölgedeki hâkimiyetin Mısır'ın ve kendisinin olduğuna inanıyordu. Grey, Avam Kamarası'na, "Bu söylentilerin doğru olduğuna inanmıyorum," dedi. "Çünkü, Fransa'nın gizli talimatla Afrika'nın öteki ucundan çok uzun zamandır üzerinde iddiamızın olduğu bir bölgeye asker göndermesi sadece beklenmedik ve tutarsız bir hareket olmakla kalmayıp, Fransız hükümeti bunun dostça bir hareket olmadığını ve bunun İngiltere tarafından da böyle göründüğünü çok iyi bilir." Joseph Chamberlain hemen Muhalefet

sırasından kalkıp Grey'in sözlerinin 'bugüne kadar bu konuda sorumlu bir bakandan duyduğumuz en doğru ve açık politika beyanı olduğunu' söyledi. Hatta Grey'in bu beyanı -*ki, diplomasi tarihinde 'Grey Deklarasyonu' olarak anılmaktadır*- Kabine tarafından onaylanmış değildi. Bir gün sonra bu konuşma Downing Sokağı 10 numarada ateşli bir tartışma konusu oldu. Başbakan Lord Rosebery sonunda Grey'in tutumunu İngiltere'nin Yukarı Nil'de ve hatta Mısır'da, işleri olmadığını düşünen bakanların muhalefetine karşın onaylattı.

Lord Rosebery hükümeti, 1895'te dumansız barut ikmali konusu nedeniyle düştü ve Liberal Parti, Birlikçilere karşı on yıl süren bir muhalefete geçti. Grey görevden ayrıldığına pişman değildi. "Avam Kamarası çalışmalarından zevk almıyorum," diye yazıyordu. "Aklımda tasarladığımı başkalarına açıkça iletebiliyordum, ancak bunun ötesinde doğal hitabet gücüm yoktu." Grey 1895 ile 1906 arasında Parlamento'da kaldı, ancak makam sahibi olmadığından zamanın daha büyük bir kısmını özel yaşantısına ayırabildi.

Edward ve Dorothy Grey'in doğa içinde harcanacak sakin bir yaşam düşüncesi politik hırsla sürekli çatışma halindeydi. 1893'te Grey Dışişleri Bakan Müsteşarı iken Dorothy bu konuyu Haldane ile üç saat konuşmuştu. Sonunda Haldane, "Anladım," demişti. "Siz politikada kalmamalısınız. Bu sizi mutsuz ediyor. Kötü bir şey." Dorothy hemen Avam Kamarası'ndaki Edward'a şöyle yazdı: "Ben eğer doğal eğilimimizi bastırmaya devam edersek, sonunda evlilik yaşamımızı ezeceğimizi, çünkü böylece onun güzelliğinin ve temelinin yok edilmiş olacağını söyledim... O da (Haldane) senin görevindeki mutsuzluğunun, seninle konuşmayı ya da sana yakınlaşmayı güçleştirdiğini söyledi... Uzun süre konuştuk, o politikayı bırakmak lehinde, ben de aleyhinde konuştuk ve sanırım o kazandı. Tavrı bana çok dokundu; Haldane'imize iyi davranmalıyız. Eğer hemen istifa ettiğin takdirde bunun mantıklı bir şey olacağını söylüyor, hem de ben kendisine böyle bir fikrimiz olmadığını söylediğim halde." Haldane bu görüşünde bir kaç ay ısrar etti. Çok geçmeden Dorothy'ye şöyle yazıyordu: "Benim için en büyük, hatta ezici tek darbe Edward'ın politikayı bırakması olur. Benim için politika, umudunu ve anlamını kaybeder. Onun varlığının Liberal Parti için çok önemli olduğuna inanıyorum. Ve Liberal Parti ile yaptığımız işe ne kadar inandığımı sen çok iyi bilirsin." Bu konu Grey'i tüm yaşamı boyunça şaşırtacaktı: Bir yandan en iyi yaşamın Tanrı'nın doğasını düşünmek olduğuna inanıyordu; diğer yandan, Muhafazakâr geçmişinden kaynaklanan, partiye ve vatana görev duygusu, kendisine özlediği doğacı yaşamı

yasaklıyordu.

Sonunda bir çözüm buldular. Dorothy ve Edward Grey, Londra'ya ayak bastıkları anda kent yaşamının 'aşırı derecede zevksiz' olduğunu kabul ediyorlardı. Northumberland ve Fallodon hafta sonu gidilemeyecek kadar uzak olduğu için Gray'in aklına Winchester spor alanlarının yanından geçen Itchin ırmağının alabalık kaynayan suları geldi. Dorothy ile suya kadar inen bir yamaçta yarım dönümlük bir yer alıp buraya ahşap ve tuğladan bir hafta sonu evi yaptırdılar. Güller arasındaki ev bir sığınak oldu. Kendilerine hiçbir şeyin engel olmasına izin vermiyorlardı; politika uzaklaştırılıyor, hafta sonu davetleri reddediliyordu. "Ev bizim için Fallodon'dan daha değerli oldu. Bu, yaşamın normal akışı dışında çok özel ve kutsal bir şeydi," diye yazıyor Grey. Evde hizmetçi yoktu, sadece hafta sonunda köyden bir kadın gelip evi temizliyor, yemeklerini hazırlıyordu. Bu yaşam biçimi Grey'in lüks tanımına uyuyordu: "İstediğimiz her şeye sahip olmak ve istemediğimiz hiçbir şeye sahip olmamak."

Grey ile karısı bahar ve yaz aylarında Londra'da cumartesi sabahlarını iple çekerlerdi. Cumartesileri Grosvenor Caddesi'ndeki evlerinden saat beş buçukta çıkarlar, Lambeth Köprüsü'nü yürüyerek geçerler ve Waterloo istasyonundan altıda kalkan trene binerlerdi. Sabah saat sekizde köy evlerinde kahvaltıda olurlardı. Grey yaz aylarında, cumartesileri saat ondan ikiye kadar, sonra akşam yediden dokuza kadar balık avlardı. Bu günlerini 'yeryüzünde cennet' olarak tanımlamıştır.

"Balıkçı saat ondan önce ırmak kıyısındadır: Su sakin ama canlıdır, orada burada sallanan bir kamış, suyu hafifçe dalgalandırır; ama hiç canlı yoktur... Ne üzerinde bir kuş suya sürünerek uçar, ne bir sinek, ne de altında bir canlı yaratık görünür. Ama taze hava bir okşama gibidir, ılık güneşin önünü zaman zaman küçük beyaz bulutlar perdeler, çayırlar çiçeklerle pırıl pırıldır. Çeşitli kuşlar ötüşürler. Ve balıkçı o anda, insandan daha az kusurlu bir yaratığın ne hak ettiği ne de anlayacağı bir zevki tadar bu bekleme saatinde. Bir saat kadar sonra suyun yüzeyinde sinekler belirir, alabalıklar canlanır, kısa bir sürede ortalık yaşamla kaynaşmaya başlar. Alabalıklar, kimi sessiz kimi gürültülü her yandadır; kuşlar, kırlangıçlar ırmağın üzerinden hızla uçarlar; ırmak boyunca aşağı yukarı uçarlarken kuşların kanat çırpışları doldurur çevreyi; bu arada balıkçı artık hareketsiz değildir; o da bütün bunların ortasında suda başgösteren alabalıklardan biraz

uzakta oltasını savuruyordur. Şimdi iki saat boyunca yaşamı tümden enerji, beklenti, düşünce ve çaba doludur..."

Grey pazarları kitap okur, yürüyüşe, bisiklet gezintilerine çıkar, ya da Dorothy ile oturup kuşları seyrederdi. Ciddi bir okuyucuydu ve beklenmedik ziyaretçiler geldiğinde evinde mutlulukla oturmakta olan adamın hikâyesini onaylayarak anlatırdı. Adam ziyaretçilerini karşılamış, kendilerini görmekten memnun olduğunu belirtmiş, sonra da, 'Şimdi ne yapmak istersiniz? Biz okuyoruz,' demişti. Grey'lerin ikisi de kuşlara hayrandılar; onların tüylerinin çeşitliliği, çok sesli şarkıları, uçma yetenekleri ilgilerini çekerlerdi. Grey şöyle diyordu: "Güzel bir günde sırtüstü yatarsanız ta yükseklerde uçan martıları görürsünüz, kanatlarını çırpmadan, sanki yere inmeleri hiç gerekmezmiş gibi zahmetsizce uçuyorlardır." Dorothy Grey kocasının her şeyini paylaşırdı. Kimi zaman kocasının yanında o da balık tutar; daha çok da getirdiği kitabını okuyup kocasını seyrederdi. Daha usta kuş gözetleyici oydu. Edward eve gelemediğinde tek başına gider, tüm hafta sonunu yalnız geçirirdi.

Grey martta somon balığı avlamak üzere İskoçya'ya giderdi. "Yemle balık avlamada en büyük spor büyük bir nehirde bahar somonu avlamaktır," derdi. Daha ekim ayından başlayarak geceleri yattığında balıkların bulunduğu derin suları hayal ederdi. On, on beş kilo ağırlığında bir somon balığının olta ipini germesi 'yaşamın en zevkli anlarından biriydi.' Bu İskoçya balık avcılığının en unutulmazı 1905 yazı sonlarında Grey'in Findhorn Nehri'ne bakan Relugas House'u kiralamasıydı. "Burada," diye yazıyordu Dorothy, Haldane'e, "içeride geçirdiği sayılı anlarda küçük gölete bakan pencerenin yanına oturuyor ve, 'Irmak ne denli güzel bir sözcük,' diye mırıldanıyor."

Bu, Edward Grey'in son mutlu yazıydı. İskoçya'dan ayrıldıktan üç ay sonra Dışişleri Bakanı olmuş ve on bir yıllık bir yolculuğa başlamıştı. İskoçya'dan ayrıldıktan beş ay, kocasının bakan olmasından iki ay sonra, 1 Şubat 1906'da Dorothy Grey, Fallodon'da kocasını bekliyordu. Tek başına gezintiye çıkmıştı, at birden ürküp şahlanınca küçük araba devrildi ve Dorothy başının üstüne düştü. Bir daha bilincini kazanamadı. Telgraf geldiğinde Grey, İmparatorluk Savunma Komitesi toplantısındaydı. Hemen gece treniyle karısının yanına gitti ve kırk saat sonra ölene kadar yanında oturdu.

Grey artık yalnızdı ama terk edilmiş değildi. Biyografisti şöyle yazıyor: "Dorothy ile ormanlarda ve kuşlar arasında, ya da oltasıyla ırmak kıyılarında biriktirdiği anılar uzun dulluk yılları boyunca kendisini yaşatan sermayesiydi. Edward Grey sonunda kör olduğunda bile bu anılar parlaklıklarını kaybetmemişlerdi. Zihninin gözüyle 'böcek, kuş ve balık yaşamıyla canlanan o su kırlarını, büyük somon nehirlerinin soyluluğunu, büyük ya da küçük bir balık havuzuna bakmanın heyecanını, Highland sularının o zengin bulanıklığını' görebiliyordu... Bunları bilen bir olta balıkçısı, o mutlulukla parıldayan günlerine geri dönüp bakınca onların artık daha az parlak olmadıklarını görür, çünkü batan bir güneşin ışığıyla anılarda aydınlanmaktadırlar.

Grey'in yabancı ülkelere karşı özel bir beğenisi yoktu. Hepsi de Fransız romanları okuyarak dinlenen Lord Salisbury, Arthur Balfour, Joseph Chamberlain ya da Sir Henry Campbell-Bannerman'nin veya Alman felsefe ve edebiyatını okumaktan büyük zevk alan Richard B. Haldane'in aksine Grey, Wordsworth'ü ve George Eliot'u tercih ederdi. Grey, Marienbad, Biarritz ya da Riviera'ya hiç gitmemişti; Almanca'sı yoktu ve Fransızca'sı ancak bir lise öğrencisininki kadardı. Londra'da genelde sosyeteden olduğu gibi yabancı diplomat çevrelerinden de uzak dururdu. Bir keresinde uzun süren bir krizden yorgun düşüp Fallodon'a dönmüştü. Bir arkadaşına oradan şöyle yazıyordu: "Birkaç gün burada yalnızım. Gergin bir zamanın ardından ilk başlarda biraz yalnız kalmaktan hoşlanırım... Sincaplarım yazı masama geliyorlar ve sanki buradan hiç uzaklaşmamışım gibi elimden fıstık yiyorlar. Hayvanların bilinçaltında huzur verici bir şey var; bizim için o kadar önemli olan şeylerin kendileri için hiç önemli olmadığı..."

Bu içine kapanık adam, İngiltere'nin dış politikasını tam on yıl yönlendirmiştir. Grey, Campbell-Bannerman'dan politik ve kişisel olarak uzak dururdu. Boer Savaşı'nda Liberal lidere muhalefet etmiş, sonuçsuz kalan Campbell-Bannerman'i Avam Kamarası'ndan Lordlara geçirmek girişimine katılmıştı. Campbell-Bannerman'ın yirmi yedi aylık Başbakanlığında, Kabine toplantıları dışında pek görüşmüş değillerdi. Ancak yine de C.B. ve Grey, İngiliz dış politikasının genel hatlarında uyum içindeydiler: Fransa ile Pakt'ı sürdürmek, Rusya ile buna benzer bir anlaşmaya varmaya çalışmak ve bir yandan karşılıklı deniz silahları düzeylerini indirmeyi araştırırken İngiliz deniz üstünlüğü sayesinde Alman emellerine set çekmek. Campbell-Bannerman Başbakan olarak bu konuların çoğunu Grey'e bırakmıştı. 1908'de C.B.'nin yerine Asquith geçince, Başbakan ve Dışişleri Bakanı kişisel dost ve birbirlerine güvenen politik müttefiklerdi. Asquith dış

politikayı C.B.'den de çok, Grey'in ellerine bıraktı. Grey, Kabine ve Avam Kamarası'nda hükümet sözcüsüydü; Asquith sadece onu onaylamak ya da desteklemek için söze karışırdı. Grey nadiren Kabine'ye danışır, Avam Kamarası'nda nadiren konuşur ve Başbakan'ı çoğu ayrıntıyla meşgul etmezdi.

Grey politikayı, İngiltere'nin çıkarına olduğuna inandığı temeller üzerine oturtmuştu. 1895'te Müsteşarken ve bu çıkarlara tehdit Fransa'dan geldiğinde, Grey, Yüzbaşı Marchand'ın Nil'in kaynağına yürüyüşünün İngiltere tarafından 'dostça olmayan bir davranış' olarak görüleceği uyarısında bulunmuştu. Dokuz yıl sonra o zaman görevden ayrılmış olan Grey, Lansdowne'ın Fransa ile vardığı anlaşmayı 'Fransa ile savaş tehlikesi uzaklaştırıldığı için... basit bir zevk ve rahatlamayla' okumuştu. Grey'in Almanya'ya karşı tutumu, sadece Alman politikalarının İngiltere'yi nasıl etkileyeceği ile sınırlıydı. Wilhelmstrasse ile anlaşmanın güç olacağını kısa zamanda görmüştü. Kendisi Müsteşar olduktan sonra İngiliz ve Alman şirketleri Anadolu Türkiyesi'nde demiryolu imtiyazları almak için rekabete girmişlerdi. Grey şöyle diyor: "Birdenbire Berlin'den bizim rekabetten çekilmemiz konusunda ültimatoma benzer bir şey geldi... bunu yapmadığımız takdirde Kahire'deki Alman konsolosu Mısır'daki İngiliz yönetiminden desteğini çekecekti... Bunun ardından, Mısır'daki İngiliz valisi Lord Cromer, Fransız ve Rus muhalefeti karşısında Alman desteği olmadan Mısır'da işlerini yürütemeyeceğini bildiren bir telgraf gönderdi. Grey diplomaside tarafların bir bedel beklediğini bilirdi. Ancak, "beni şaşırtan, Alman hareketinin birdenbireliği ve kaba kesinliği oldu... Almanların bu tutumu dostça değildi. Denileni yapmak dışında elimizden bir şey gelmezdi... ama bu, ardında bir huzursuzluk ve kötü bir tat bırakmıştı." Grey bundan sonra İngiltere'nin Nil'e karışmış olmasını 'boynumuzda bir ilmek gibi' gördü. Ve bu kere 'ilmek Almanya tarafından sertçe sıkılmıştı.'

Kayzer'in Tanca'ya çıkmasıyla Holstein ve Bülow'un yeni İngiliz Fransız Paktı'nı parçalama çabası, Grey'i şaşırtmış ve ürkütmüştü. 1905 yılının yaz ve sonbaharında Lansdowne ve Birlikçi Kabine'ye yakınlık duymuştu. "Bizim kendileriyle yaptığımız bir anlaşma dolayısıyla Fransızlar küçük düşürülüyordu," diye daha sonraları yazmıştır. "O anlaşmaya göre diplomatik destek vermekte bağımlıydık, ama... Almanya güç kullanırsa ve Fransa'nın başı ciddi bir derde girerse ne olacaktı?" Bu sorunun yanıtı bulunamadan Balfour hükümeti istifa etti, yerine Liberaller geçti ve Başbakan Campbell-Bannerman dahil, yeni Kabine'nin üyeleri ocak ayındaki Genel Seçim

için Londra'dan ayrıldılar. Londra'da haftada üç gün çalışmaya devam eden tek hükümet üyesi, yeni Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'di.

Grey, Almanya ile bir savaş durumunda Fransa'nın İngiltere'den bir taahhüt beklediğini görmekte gecikmedi. Londra'daki Fransız Askeri Ataşesi Binbaşı Victor Huguet, Harbiye Bakanlığı'nda Askeri Operasyonlar Müdürü Tümgeneral J.M. Grierson'u görmüş ve The Times'ın etkili askeri muhabiri Albay Charles Repington'la beş saat konuşmuştu. Repington 29 Aralık'ta Huguet'in İngiltere hükümetinin Fransa'ya sempati duyduğundan kuşkulanmadığını, ancak 'İngiliz hükümetinin ne yapmaya hazır olduğunu' sorduğunu yazdı. Grey 9 Ocak'ta İskoçya'daki Campbell-Bannerman'a şöyle yazdı: "Görüldüğü kadarıyla Almanya ilkbaharda savaşa hazırlanıyor. Ben savaş olacağını sanmıyorum... Ama Harbiye Bakanlığı, eğer Almanya'ya karşı cephe alırsak, neler yapabilecekleri sorusunu yanıtlamaya hazır görünüyor." Ertesi gün Fransız Büyükelçisi Cambon, Grey'i görmeye geldi.

[Paul Cambon yirmi üç yıl Londra'da Büyükelçi olarak kalmış olmasına karşın İngilizce öğrenmemişti. Cambon daha önceki dışişleri bakanları Lord Salisbury ve Lord Lansdowne'la bir sıkıntı çekmiş değildi, bunların her ikisi de diplomasi dili olan Fransızca'yı çok iyi bilirlerdi. Ancak Grey'in Fransızca'sı kötüydü ve bir kriz anında göreve geldiğinden Cambon'la iletişimin güç olacağından korkuyordu. Anılarında bu güçlüğü nasıl yendiğini anlatır:

"Fransızca'yı okurdum ama pratiğim olmadığı için derdimi anlatamazdim. Cambon'un İngilizce'si de aynı durumdaydı. O da anlıyor ama konuşamiyordu. Kendi dilini o kadar açık seçik ve o kadar iyi bir vurguyla konuşurdu ki, her bir sözcüğü tek tek insanın gözü önünde canlanırdı. Onu dinlemek Fransızca okumak gibiydi. Bu nedenle ikimiz de kendi dilimizi konuşur ve birbirimizi mükemmelen anlardık. Anladığımızdan emin olmak için bu konuşmaların zabıtlarını birbirimize verirdik. O günden başlayarak birbirimize tam olarak güvendik... Büyük Devletlerin diğer büyükelçileri çok iyi İngilizce konuştuklarından benim Fransızca'mın eksikliği korktuğum kadar büyük bir şey değildi."]

Grey bunu Başbakan'a şöyle bildirdi: "Fas'tan bir Alman saldırısı sonucu çıkması durumunda Fransa'nın İngiltere'nin silahlı desteğine güvenip güvenmeyeceğini açıkça sordu. Bu soruyu yanıtlayamayacağımı söyledim. Başbakan'la ve Kabine'yle seçim

sırasında görüşememiştim... Bay Cambon, seçimden sonra yine aynı soruyu soracağını bildirdi."

Haldane, Huguet ve Cambon'un daha acil bir yanıta hakları olduğunu söyledi. Böylece 16 Ocak'ta, Başbakan ya da Kabine'nin onayı olmadan İngiliz ve Fransız kurmayları arasında görüşmeler başladı. Bir çatışma çıktığı takdirde iki hafta içinde Avrupa'ya 100.000 İngiliz askeri gönderilmesi planları üzerinde duruldu. Campbell-Bannerman 26 Ocak'ta Londra'ya dönünce haberdar edildiği durumu onayladı. Grey ayın otuz birinde resmen Cambon'a yanıt verdi: İngiltere'yi bir savaş taahhüdüne bağlamama koşuluyla askeri görüşmelere devam edilebilirdi. Grey, 'Fas anlaşması nedeniyle Almanya'nın Fransa'ya saldırması durumunda İngiltere kamuoyunun tepkisinin hiçbir İngiliz hükümetinin tarafsız kalamayacağı kadar güçlü olacağını' söylüyordu. Ancak parlamento olay ortaya çıkmadan kendini bağlayamazdı ve Parlamento'nun onayı ve bilgisi olmadan bir Kabine'nin yabancı bir devletle bir savunma anlaşması imzalaması olanaksızdı.

Aynı gün, 31 Ocak 1906'da, Grey öğleden sonra Cambon'la görüşmeden sabah yeni Kabine'nin toplantısına katılmış ve bakanlara Fas krizinde sınırsız diplomatik destek vaat ettiğini bildirmişti. Ne o, ne Campbell-Bannerman, ne de Haldane, askeri görüşmelerden söz etmediler. Ertesi gün, 1 Şubat'ta, Dorothy Grey, Northumberland'da arabadan düştü. Karısının ayın dördünde ölmesi üzerine Grey istifayı ya da daha küçük bir görev almayı önerdi. C.B., Asquith, Haldane ve Kabine yerinde kalması için yalvardılar. Ocakta başlayan Algeciras Konferansı şubat ve martta devam edip Almanya'nın gerilediği nisana kadar sürdü. Savaş tehdidi uzaklaşınca Londra'daki bakanlar başka sorunlara eğildiler. Ancak askeri görüşmeler devam etti. Ve Kabine'ye altı yıl bu konuda hiçbir şey söylenmedi.

Grey savaştan önce ve sonra, İngiliz hükümetini ve bakanlarından çoğunu yabancı bir devletle yapılan ayrıntılı askeri görüşmelerden haberdar etmemekle eleştirilmiştir. Grey'in taktiği bu konuşmaları fazla önemli göstermemekti. Grierson ve Huguet'den konuşmalarin her iki hükümete savaş taahhüdü yüklemediğini anladıklarını yazıyla belirtmeleri istenmişti. Grey ısrarla ne Kabine'nin ne de Parlamento'nun kendi hareket özgürlüğünü kaybetmediğini dile getiriyordu. Harold Nicolson, Grey'in görüşünü şöyle yansıtıyor: "Grey bu konuşmaları, askerler ve denizciler arasındaki bütün konuşmalar gibi, sadece teknik açıdan önemli olarak görüyordu. Ona göre bunlar

bir kalem darbesiyle değiştirilebilecek zihinsel oyunlardı. Kendisi için bunların Londra İtfaiyesi ile Londra Su İşleri arasındaki tartışmalardan farkı yoktu."

Kabine'ye bilgi vermemenin en üst derecede sorumluğu Campbell-Bannerman'a aitti. Söz konusu olan Grey'in değil, onun Kabine'siydi ve Dışişleri Bakanı'nın tavsiyelerini iptal edebilirdi. İki adam arasındaki bir tartışma tahmin edilebilir: Fransa ile yapılan başarılı bir sömürge anlaşması, birkaç ay içinde Almanya ile bir savaş tehdidine dönüşmüştü. Önünde bir Genel Seçim olan yeni hükümet, bir askeri ittifaka girme söz konusu olduğunda bölünebilirdi. Birlikte çalışmaya henüz alışmamış olan yeni Kabine'de henüz bir bütünlük yoktu ve yapılacak açıklamalar kolaylıkla hem Parlamento'ya hem de basına sızdırılabilirdi. Bu nedenle konuşmalara gizli devam etmek ve ilgili olan herkese -*konuya karışmış olan subaylara, Fransız büyükelçisine ve Paris'teki hükümetine*- hiçbir şeyin garanti edilmediği ve konunun Avam Kamarası'nda karara bağlanacağı hatırlatılmalıydı.

Asquith 1908'de C.B.'nin yerine geçtiğinde askeri görüşmelerin İngiltere'yi Fransa'ya ne kadar bağladığı hâlâ açık seçik belli değildi. Grey 1911'de Asquith'e şöyle yazıyordu:

"1906 başlarında Fransızlar bize, 'Almanya ile savaş çıkarsa bize yardım edecek misiniz?' diye sordu. "Biz, 'Söz veremeyiz, elimiz kolumuz serbest olmalı,' dedik.

"Fransızlar bunun üzerine askeri yetkililerin görüşmelerini, bizimkilerin ne yapabileceklerini açıklamalarını, eğer Fransa ile birleşirsek Fransızların bizden neler isteyeceklerini dinlemelerini istediler. Diğer yandan, Fransızların istedikleri gibi eğer Fransa'yı destekleyeceksek, savaşın çıktığı anda bunu etkili bir şekilde yapamayacaktık. Bu konuda aynı fikirdeydik. Bu ana kadar C.B., Haldane ve ben neler olduğunu biliyorduk, siz hepiniz seçim için dağılmıştınız.

"Askeri uzmanlar görüşmelere başladılar. Onların nasıl anlaştıklarını bilmiyordum. Hükümet karar vermekte serbestti, ancak askerler emir verildiği takdirde ne yapacaklarını bilirler."

Hâlâ kaygılı olan Asquith birkaç ay sonra Grey'e şöyle yazıyordu: "General Joffre ve Albay Fairholme arasındaki konuşmalar bence tehlikeli görünüyor; özellikle de İngiliz yardımına ilişkin olan kısmı. Bu koşullar altında Fransızlar bu tür varsayımlara dayanarak plan yapmaya özendirilmemelidir." Grey'in yanıtı dikkatliydi; Parlamento'ya karşı yükümlülükleriyle Fransa'ya verdiği şahsi taahhüdü arasında hassas bir dengeyi koruyordu.

Grey şöyle yazıyordu: "Azizim Asquith, askeri yetkililerimizin Fransızlarla görüşmelerini yasaklamak karışıklık yaratacaktır. Bu görüşmelerin ve beyanlarımızın bir destek beklentisi yarattığı kuşkusuzdur. Bunun nasıl önleneceğini bilemiyorum."

Grey görevinde ilk haftalarda sekiz buçuk yıl izleyeceği rotasını çizdi. Parlamenter demokrasinin getirdiği sınırlamalar kendisini kimi zaman kaçamak, hatta hilekâr gösteriyordu. Ancak Grey en son karar anına kadar Parlamento'nun hareket özgürlüğünün korunduğunda her zaman ısrar etmiştir. Diğer yandan kendisi için açık olan bir şey vardı ve bu inancını herkese bildirmişti: Fransa ile Almanya arasında savaş çıkarsa İngiltere'nin milli çıkarı Fransa'nın desteklenmesini öngörüyordu. Grey bu zıtlığı kabul ederken, İngiltere'nin yasal olarak Fransa'ya bağlı olmamasına karşın, kendi inançlarına göre, Pakt ortağının yanında yer almayı reddeden bir hükümette de kalamayacağını açıklıyordu. Grey hükümette kaldığı takdirde Asquith'in istifa edeceğini biliyordu; bu da Liberal hükümetin düşmesi demekti. Balfour ve Lansdowne'ı iktidara getirecek bir Birlikçi hükümet ise Fransa'nın yanında yer alacaktı.

Grey'in politikasında İngiliz deniz üstünlüğü zorunluydu. Kendisi bir Liberal'di ve hükümetin sosyal reform için harcama yapmasını savunuyordu, ancak Alman tehdidi ortaya çıkınca, Almanya ne kadar gemi inşa etmiş olursa olsun, İngiltere'nin daha fazlasını inşa etmesi gerektiğini kabul ediyordu. Düşman sadece Almanya olduğu takdirde bu yapılabilirdi. Ancak ciddi bir olasılık daha vardı: Almanya, Avrupa'da egemenliği elde ederse, İngiltere birleşik bir Avrupa'nın birleşmiş bir deniz gücü karşısında kalacaktı. Grey 1911'de bir Dominyon delegeleri toplantısında şöyle diyordu: "Bu ülkenin dış politikasını belirleyen şey, deniz gücü sorunudur. Benim Napolyon politikası dediğim şeyi, elde etme amacını güden bir devlet ya da devletler grubu ortaya çıkmadığı takdirde bizim Avrupa'daki bir

karışıklığa çekilmemiz tehlikesi pek yoktur.

[Grey'in Almanya ve onun Avrupa ve dünya hegemonyası kurmasıyla ilgili korkusu, Batı (Avrupa) Bölümü başındaki Dışişleri yetkilisinin görüşleriyle güçlenmekteydi. İngiliz baba ile Alman bir annenin oğlu olan Eyre Crowe on yedi yaşına kadar Almanya'da yaşamıştı. Karısı ve aralarında 1909-1913 arasında Alman Açık Deniz Filosu Komutanı olan Amiral Henning von Holtzendorff'un da bulunduğu dostlarının çoğu Alman'dı. Crowe'un Almanya'yı yakından tanıması kendisini Alman militarizmi konusunda büyük kuşkulara götürmüştü. Crowe'un 1 Ocak 1907'de İngiliz-Alman ilişkileri konusunda hazırladığı uzun rapor savaş öncesi yıllarda Dışişleri Bakanlığı görüşünde güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Crowe Almanya'nın 'kan ve demir' politikasıyla çok büyük bir milli güç elde ettiğini iddia ediyordu. Şimdi de bir dünya devleti olarak 'güneş altındaki yerini' bulmak isteyecekti. İngiltere ile İngiliz Donanması'nı yolu üzerinde bulunca, Almanya'nın İngiltere'ye karşı politikasına düşmanlığın hâkim olması da doğaldı. Crowe, İngiltere'nin bu tehdide, 'Kürenin her yanında İngiliz hak ve çıkarını korumaktaki kesin kararlılığıyla' karşı koyması gerektiğini söylüyordu. 'Alman hükümetinin ve Alman milletinin saygısını kazanmanın' başka yolu yoktu. Bundan etkilenen Grey, Crowe'un bu analizini Campbell-Bannerman'a, Asquith'e, Haldane ve Morley'e gönderdi.]

Diğer devletleri birbirinden ayırmak, gerekirse her birini tek tek ezmek ve bunları en güçlü devletin yörüngesine oturtmak... Avrupa'nın en güçlü devletinin politikası olur. Bunun sonucu Avrupa'da büyük bir birleşmedir ki, biz bunun dışında ve dostsuz olarak kalmış oluruz. Eğer sonuç buysa, o zaman... eğer denizlerin hâkimiyetini elimizde tutmayı amaçlıyorsak Avrupa'da bize karşı iki devletin değil, beş devletin olası bir donanma birleşiminin bulunacağını bilmeliyiz."

İngiliz deniz üstünlüğü yüz yıldır müttefikleri gereksiz kılmıştı. Şimdi ise, Grey'e göre, İngiliz deniz üstünlüğünü sürdürmek için müttefik gerekiyordu.

İngiliz-Rus Pakti ve Bosna Krizi

Üçlü İttifak bir kuşak boyunca Avrupa'ya hâkim olmuştu. Alman askeri gücü Danimarka, Avusturya ve Fransa'yı ezmiş ve zamanla da artmıştı. Bu heybetli savaş mekanizmasına Avusturya ve İtalya'nın da katılması dengeyi Almanya'nın lehine bozmuştu. Fransa ile Rusya İkili İttifak'ı oluşturduklarında Wilhelmstrasse kendini tehdit altında hissetmemişti. İngiltere'nin tecritten uzaklaşıp Almanya yanında kita ittifakına girmesi, eğer başarılı olsaydı, Reich'a Avrupa'da mutlak üstünlüğü sağlayacaktı. Ancak Chamberlain'ın girişimleri kabul edilmedi ve İngiltere, Fransa'ya yaklaştı. İngiliz-Fransız Paktı, Almanya'nın Fas'taki tehdidini aştı. Algeciras'daki gözlemciler Almanya'nın yenilgisinin başlıca kaynağının İngiliz diplomatı Sir Arthur Nicolson olduğu konusunda aynı fikirdeydiler. Sir Arthur'un otoritesinin kaynağını arayanların, gözlerini Algeciras'daki pazarlık masasından kaldırıp Cebelitarık'ta yatan İngiliz Filosu gemilerine çevirmeleri yeterliydi. Algeciras'ta bulunan Rus temsilcisi Kont Cassini, İngiliz'in, İngiltere politikasını Fransa adına kullanma konusundaki ısrar ve becerikliliğini haber veriyordu. Japonya ile savaştan ve 1905 ihtilalinden sonra, kendine gelmek için yıllara ihtiyacı olan Rusya'ya, İngiltere'nin yararlı bir müttefik olacağı St. Petersburg'da artık anlaşılmaya başlanmıştı.

Rusya ile İngiltere arasında bir anlaşma şansı uzak görülüyordu. Aradaki düşmanlıklar çok derindi: Alman devlet adamları bunun sürekli olacağına inanıyorlardı. Kraliçe Victoria, Çar III. Aleksandr'dan 'barbar, Asyalı ve tiran' diye söz ediyordu. Muhafazakârlar Rusya'nın Çanakkale'ye, Uzakdoğu'ya, Hindistan sınırlarına ve İran üzerinden Körfez'e ineceklerinden korkuyorlardı. Liberaller Rus otokrasisini antidemokratik bulup reddetmekteydiler. İngiltere'nin Muhteşem Tecrit'ten ilk ayrılış adımı, Japonya ile İmparatorluk Rusyası'nı sınırlamaya yönelik bir anlaşma yapmak olmuştu.

Rusya'da da İngiltere'ye karşı aynı derecede köklü bir hoşnutsuzluk bulunmaktaydı. Aristokrasi ve devlet bürokrasisi İngiliz meşrutiyetçiliğinden nefret ediyor ve İngiliz diplomasisinden kuşkulanıyordu. Japonya'nın İngiliz müttefiki tarafından desteklenmemiş olması halinde Rusya'ya meydan okumaya cesaret edemeyeceğine inanıyorlardı. Liberaller İngiltere'nin parlamenter

demokrasisi ile daha yakın ilişki içine girmesini isterken, muhafazakârlar kapıları daha fazla açmanın politik bulaşmaya yol açacağından korkuyorlardı. Zaten Cumhuriyetçiler, Katolikler ve dinsizler tarafından yönetilen müttefikleri Fransa'nın sahip olduğu ilkelerden daha o sırada hoşlanmamaktaydılar. Muhafazakâr Ruslar, Almanya'ya hayrandılar. Berlin'de hiç olmazsa bir güçlülük, düzen, din ve etkinlik vardır. Sir Arthur Nicolson, St. Petersburg'dan şöyle yazacaktı: "Bence İmparator ve Rus hükümeti diğer politik bağlardan kurtulmaları halinde Almanya ile seve seve bir ittifaka gideceklerdir. Bugün Alman etkisi hem sarayda hem de hükümet çevrelerinde hâkimdir." Nicolson bunun nedeninin ortak muhafazakâr geleneğin yanı sıra Almanların Rusya'ya karşı şaşırtıcı derecede uygarca davranışları olduğunu söylüyordu. Grey'e şöyle yazıyordu: "Alman diplomasisinin diğer ülkelerde belirgin özelliği olan hem azarlama hem yüzüne gülme burada kullanılmamaktadir. Bu başkentte Alman diplomasisinin karakteristiği ciddi ve uzlaşmacı bir tutumdur."

Bu bir dizi engele karşın, bir İngiliz-Rus yakınlaşması büyümeye devam ediyordu. Kopenhag'da kayınbabası Kral Christian'ı ziyarete giden Kral Edward, orada Danimarka sarayında Rus Büyükelçisi olan Aleksandr İsvolski ile karşılaşmıştı. İsvolski, Prens Gorçakov zamanında eğitim görmüş ve Vatikan Büyükelçiliği yaparken, o zaman Almanya'nın İtalyan Büyükelçisi olan Bülow'la dostluk kurmuştu. Isvolski Roma'dan Tokyo'ya, oradan da Kopenhag'a gitmişti. 1904 baharında Kral'la tanıştığında elli yaşlarında, tombulca, beyaz yelekli Savile Row dikimi elbiseler giyen biri olan İsvolski bir halk insanıydı ve iyi bir evlilik yapma ihtiyacını görmüştü. Ünlü bir generalin genç dul eşine kur yapmış, kadın kendisini reddetmişti. Daha sonraları İsvolski Dışişleri Bakanı olduğunda kadına böylesine iyi bir kocayı kaçırdığına pişman olup olmadığı sorulmuştu. "Her gün pişmanlık duyuyorum," demişti kadın. "Ama her gece de kendimi kutluyorum." Isvolski sonunda, daha sonra İmparatorluk Rusyası Başbakanı olacak Peter Stolypin'in kızkardeşiyle evlenmişti.

İsvolski güzel İngilizce konuşurdu ve İngiliz tarih ve edebiyatını bilirdi. Titizlikle seçilmiş ve her zaman saygılı olan sözcükleri, Kral Edward'ın hoşuna gitmişti. Kral, Isvolski'ye, İngiltere ile Fransa'nın yaptıkları gibi, İngiltere ile Rusya'nın da aralarındaki görüş ayrılıklarını çözeceklerini umduğunu söyledi. Büyükelçi de bunun kendisinin en büyük arzusu olduğunu bildirdi. Kral bu konuşmadan sonra Çar'a yazdığı mektupta Bay İsvolski ile konuşmaktan 'büyük zevk' aldığını belirtti. "...Bu şaşırtıcı zekâya sahip kişinin sizin en

yetenekli ve sadık bir memurunuz olduğuna eminim." Bu sözler İsvolski'nin meslek yaşantısında yardımcı oldu ve Rus Dışişleri Bakanı, ihtilal ve savaştan yorulduğunu belirterek bağışlanmasını istediğinde Nikola onun yerine İsvolski'yi getirdi.*

[Diplomatik makamlarda bir değişiklik olacağını duyan İsvolski hangi elçiliği alabileceğini öğrenmek için bir yardımcısını St. Petersburg'a göndermişti. Bu gizli araştırmanın sonuçları Kopenhag'a şifreyle iletilecekti. Eğer görev İtalya'da olacaksa yardımcısı 'Makarna', Berlin'de olacaksa 'Lahana' yazacaktı. Yardımcısı başkentte efendisinin Dışişleri Bakanı olduğunu öğrenince şu telgrafı çekti: 'HAVYAR.']

Bu arada Uzakdoğu'daki olaylar ve bunların Avrupa'daki tepkileri bir İngiliz-Rus yakınlaşması olasılığına zarar vermiş bulunuyordu. İngiltere'nin müttefiki Japonya'nın, Port Arthur'da Rus Filosu'na ani baskını Rusları kızdırmıştı. Amiral Rozhdestvenski'nin Dogger Bank açıklarında İngiliz balıkçı teknelerini batırması da İngilizleri kızdırmıştı. Zaten felaketli bir savaşın içinde olan II. Nikola bir ikincisine başlamak istemeyerek hemen Kral Edward'a bir özür mektubu yazdı. İngiltere ile iyi ilişkileri İsvolski kadar isteyen Rusya'nın Londra Büyükelçisi Kont Aleksandr Benckendorff konunun, La Haye'deki Uluslararası Soruşturma Komisyonu'na götürülmesini önerdi. İngiltere buna razı oldu ve Rus hükümeti 65.000 sterlin tazminat ödedi.

Rusya'nın sorunları artıyordu. Amiral Rozhdestvenski'nin filosu 27 Mayıs 1905'te Tsushima Boğazı'nda batırıldı ve Başkan Theodore Roosevelt'in nezaretinde Portsmouth'ta Japonya ile bir barış anlaşması imzalandı. Savaşın kötü yönetilmesine protestolar tüm ülkeyi sarmıştı. Askerler Kışlık Saray'da Çar'a bir dilekçe vermeye giden halkın üzerine ateş ettiler; Ekim ortalarına gelindiğinde ülke genel bir grevle felce uğramıştı. II. Nikola 30 Ekim'de bir İmparatorluk Manifestosu yayınlayarak Rusya'yı mutlak otokrasiden yarı meşruti bir monarşiye dönüştürdüğünü ilan etti. Bu değişikliğin en büyük unsuru, seçilmiş bir parlamento olan Duma olacaktı.

Rusya'daki bu olaylar Balfour'un Birlikçi hükümetinin son haftalarında yer almaktaydı. Benckendorff, Lord Lansdowne'a bir İngiliz-Rus anlaşması olasılığından söz etmişse de, Lansdowne, 5 Aralık' ta artık görevinde değildi. Sir Edward Grey, Dışişleri Bakanlığı'na geldiğinin

ikinci günü, 13 Aralık'ta Kont Benckendorff'u kabul ederek Liberal hükümetin dışişleri politikasının Birlikçi selefi tarafından çizilen hatları izleyeceğini bildirdi; Lord Lansdowne nasıl Fransa ile bir anlaşma yapmışsa, yeni hükümet de Rusya ile güçlüklerini çözümlemeyi umuyordu. Sir Henry Campbell-Bannerman birkaç gün sonra Başbakan olarak ilk konuşmasında Albert Hall'ü dolduran kalabalığa yeni hükümetin 'Rus halkına sadece iyi duygular beslediğini' söyledi.

Algeciras Konferansı, 2 Nisan 1906'da sona erince iki ülke hızlı hareket ettiler. İngiltere'nin yeni Rusya büyükelçisi Algeciras'taki başarısından önce atanmış olan Sir Arthur Nicolson'dü. Nicolson talimat almak için Londra'ya gittiğinde, Grey'in Queen Anne's Gate'deki evinde Asquith, Haldane ve Hindistan Bakanı Morley ile görüştü. İki hedef belirlendi. Uzun vadelisi, geçici olarak zayıflamış ama yine de güçlü bir devlet olan Rusya ile genel ilişkiyi geliştirmekti. İkincisi ve daha acil olanı, Hint sınırını Rus istilası tehdidine karşı güvenli hale getirmekti. İngiliz devlet adamları otuz yılı aşkın bir süredir Rusya'nın Afganistan'a girip Hindistan kapısı olan Hayber Geçidi'ni ele geçireceğinden korkuyorlardı. Yöntem Tibet ve Afganistan tampon devletlerini güçlendirmek ve Rusya'nın İran monarşisinin yıkılmakta olan politik yapısını destekleyerek Basra Körfezi'ne erişmesini önlemekti.

İsvolski 12 Mayıs 1906'da Lamsdorff'un yerine Rus Dışişleri Bakanı oldu. 6 Haziran'da da Nicolson'la pazarlığa oturdu. Bu konuşmalara bir fon olarak İmparatorluk Duması 9 Mayıs'ta Kışlık Saray'da Çar tarafından kabul edilmiş, sonra da Tauride Sarayı'na giderek Rus tarihinin ilk parlamenter toplantısına başlamıştı. Duma'nın ilk eylemlerinden biri aşırı derecede saldırgan bir "Taht'a Bildiri' yayınlamak oldu. Bu bildiride, genel seçim hakkı, ilk eğitim hakkı, konuşma ve toplanma özgürlüğü, büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konulup dağıtılması, tüm siyasal tutukluların bırakılması ve Çar tarafından atanan bakanlar yerine Duma tarafından kabul edilebileceklerin getirilmesi isteniyordu. İmparatorluk hükümeti bunu reddetti. Duma'da konuşmak isteyen Bakanlar susturuldular. Duma'nın bu davranışı karşısında şaşkına düşen II. Nikola, Başbakan olarak 22 Temmuz'da Peter Stolypin'i atadı, Tauride Sarayı'nın kapılarını kilitletti ve Duma'yı dağıttığını bildiren bir ferman yayınladı.

Londra'nın bu olaylara tepkisi diplomatların işlerini daha da güçleştiriyordu. Duma, temmuz başında Londra'da toplanacak parlamentolararası toplantıya bir heyet göndermişti. Bu toplantıyı Başbakan açacak ve delegelere 'hoşgeldin' diyecekti. Campbell-Bannerman'ın konuşacağı günün sabahı Londra'ya Çar'ın Duma'yı kapattığı haberi geldi. Başbakan dehşete düşmüş olan Rus heyetine güven vermeye çalışırken, "Yeni kurumların çoğunlukla fırtınalı bir gençliği olur. Duma da nasıl olsa şu ya da bu biçimde yeniden canlanacaktır. Tüm içtenliğimizle, 'La Duma est morte. Vive la Duma!' (Duma öldü. Yaşasın Duma!) diyebiliriz," dedi. St. Petersburg'a ulaştırılan bu sözler, İngiliz Büyükelçisinin işini güçleştirdi. Nicolson'un günlüğüne göre, 'İngiliz basınının saldırganlığı arttıkça İsvolski'nin eski hevesinin yerini bir sessizlik ve kayıtsızlık' almıştı. "Kendisine İran hakkındaki görüşlerini bilmek istediğimi söylediğimde boş gözlerle yüzüme bakıp hiçbir görüşü olmadığını söyledi."

İsvolski'nin ağır temposunun bir nedeni de bu görüşmeye Almanların tepkisinin ne olacağı kaygısıydı. İngiltere ile bir anlaşmayı çok istemesine karşın Prens von Bülow'u kırmak da istemiyordu. Nicolson, Grey'e bunu şöyle açıklıyordu: "Almanya çevresinde örümcek ağları ördüğümüzden korkuyor ve görüşünün, dolaylı bile olsa, Almanya'ya karşı olarak alınabileceği herhangi bir belgeye imza koymayacaktır... Önünde Bay Delcasse'nin kaderi bir uyarı olarak durmaktadır." Isvolski ekimde Bülow'a niyetini bildirmek ve Almanya'nın onayını almak için Berlin'e gitti. Alman şansölyesi Alman çıkarlarına ters bir etkisi olmadığı takdirde, Berlin'in bir İngiliz-Rus anlaşmasını memnunlukla karşılayacağını bildirdi. İsvolski, Rus Bakanlar Kurulu ile İngiltere'nin büyük Hindistan imparatorluğuna tehdit oluşturma olanağını kaçırmak istemeyen Rus genelkurmayının muhalefetiyle de karşı karşıyaydı.

Sabır gerektiği için Grey acele etmedi. Nicolson'a, "Görüşmelerin uyumasını istemiyorum," diye yazıyordu. "Ama diğer yandan, Bay İsvolski'nin kafasında bizim Rusya'nın şimdiki durumundan yararlanmak için işleri hızlandırmak istediğimiz kuşkusunu da uyandırmamalıyız." Nicolson kasımda, Grey'in de iznini alarak, anlaşmaya varıldığı takdirde İngiltere'nin, Rusya'nın Boğazlar'daki durumunun iyileştirilmesini ele alabileceğini ima etti. İsvolski bunun üzerine 'neşeyle gülümsedi' ve konuşmalara ivme kazandırdı. Oğlu ve biyografisti Harold Nicolson babasının bu tekniğini şöyle dile getirmektedir: "Üç ağrıyan diş karşısındaki uzman bir dişçinin insancıl yöntemlerini kullanıyordu. Bir süre Afganistan üzerinde çalışır, bunu

ağrı kesici ilaçlarla kapatıp bir sonraki oturumda Tibet'e geçerdi. Bu yöntemlerle Bay Isvolski'nin güvenini kazanmış ve bir kere bile sinire dokunmadan her üç konuyu da aynı anda hazır duruma getirmişti." Rus Bakanlar Kurulu 1907 Şubatı'nda onayını verdi. Martta bir Rus filotillası Portsmouth'u ziyeret etti, denizciler Londra sokaklarında alkışlarla karşılandılar. Nicolson ile İsvolski, 31 Ağustos 1907'de Rus Dışişleri Bakanlığı'nda anlaşmayı imzaladılar.

1907 İngiliz-Rus Paktı 1904 İngiliz-Fransız Paktı'nın benzeriydi. Bu bir ittifak antlaşması değildi; askeri maddeler yoktu; 'savaş', 'saldiri' ve 'savunma' sözcükleri metinde yer almıyordu. Paktın açıklanan amacı, iki İmparatorluğun Ortadoğu ve Orta Asya'daki topraklarının, sürtüşme konusu olan üç noktasında bu sürtüşmeyi ortadan kaldırmaktı. Tibet ve Afganistan tampon devletler olarak kalıyorlar, toprak bütünlükleri garanti ediliyordu. Çin'in Tibet üzerindeki ismen egemenliği kabul ediliyordu. Rusya, Afganistan'ın 'Rus etki alanı dışında olduğunu ve Rus resmi kişilerinin 'bu ülkeyle politik ilişkiye ancak Majesteleri'nin Hükümeti'nin aracılığıyla girebileceğini' kabul ediyordu. İngiltere, Afganistan ticaretini Rus şirketleri ve girişimcileriyle paylaşmayı kabul etmekteydi. İran üzerindeki anlaşma daha karmaşıktı. Şah'ın krallığı üç bölgeye ya da ilgi alanına bölünüyordu: Kuzeyde Rusya, güneyde İngiltere ve ortada tarafsız bir bölge. Ruslar kuzeyde özel politik ve ticari imtiyazlara sahip olacaklardı. İngilizlerin de güneyde aynı imtiyazları olacaktı. Ortada ise her iki imparatorluk elde edebilecekleri şeyler için rekabet edebilirlerdi. Bu de facto bölünme, iki devletin 'İran'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi' kabul etmeleriyle maskelenmekteydi. Aslında St. Petersburg görüşmeleri İran devletinin bilgisi dışında yapılmıştı. Şah ülkesinin geleceğinin kendi bilgisi ve onayı olmadan kararlaştırıldığından şikâyet edince Dışişleri Bakanlığı sert bir yanıt vererek toplantı amacının 'İran'ın bütünlük ve bağımsızlığını korumak' olduğunu bildirmişti.

Anlaşmayı Avam Kamarası'na sunan Grey bunun, Rusya'nın Hindistan'ı istila karabasanını ortadan kaldırdığını ve devleti, Hindistan'ın savunması için büyük meblağlar harcamaktan kurtardığını söyledi. Daha da büyük bir yararı ise, bir hasmın, müttefik değilse bile, hiç olmazsa bir dosta dönüştürülmesiydi. Muhafazakârların çoğu (Balfour dahil) anlaşmayı memnunlukla karşıladılar. İşçi ve Radikal üyeler ahlaken iğrenç bir otokrasiyle herhangi bir anlaşmanın imzalanmasını kınadılar ve İran'ın, 'o kötü puta, Güçler Dengesi'ne' kurban edildiğini ileri sürdüler.

Alman resmi tepkisi sakindi. Sürekli olarak İsvolski'nin danıştığı Bülow, İngiliz-Fransız anlaşmasına gösterdiği tepkiyi gösterdi: Anlaşma Alman çıkarlarını etkilemeyen belirli sömürge farklılıklarının düzenlenmesiydi. 1907 Nisanı'nın sonunda şöyle dedi: "Görüşmelerin sona ermesini kaygı duymadan izledik. İngiliz-Rus yakınlaşmasını aşırı sakinlikle karşıladığım iddia edilebilir. Ben bunu olduğu gibi kabul ediyorum yani, güçlüklerin ortadan kaldırılma çabası olarak... balina ile filin düşmanlığı değiştirilemeyecek bir şey değildi. Bizim çevremizi saran güçlük ve tehlikeleri benden daha iyi bilen olamaz. Bunlar bizim açık olan durumumuzun sonuçlarıdır. Bizi ilgilendirmeyen konulardaki paktlardan kaygılanmamıza gerek yoktur. Başka milletlerin düşmanlıklarına güvenerek yaşayamayız. Kendimiz için istediğimiz hareket özgürlüğünü başkalarına da tanımalıyız."

Alman Şansölyesi ve Dışişleri Bakanlığı anlaşmanın daha derin olan önemini görmemişti. Alman diplomasisinin önemli bir noktası İngiltere ile Rusya'nın birbirlerine hep düşman kalmalarıydı. Önce Bismarck, sonra Holstein, İngiltere ile Rusya'nın ortak bir nokta bulacakları fikrini kabul etmemişlerdi. 1907 İngiliz-Rus Paktı, yarım yüzyıldır etkin bir şekilde kullanılan İngiliz-Rus görüş farklılığını sömürme silahını Alman cephaneliğinden çıkartıyordu. Ancak Almanların hepsi de aldanmış değillerdi. St. Petersburg'daki Alman büyükelçisi şöyle yazıyordu: "Böyle bir politika için İngiltere'yi kimse kınamayacaktır; onun planlarını gerçekleştirme ustalığına sadece hayranlık duyulabilir. Bu planlara Alman aleyhtarı bir eğilim yüklenemez, ancak yine de bu anlaşmadan en çok etkilenen Almanya'dır." Kayzer de aynı görüşteydi; bu raporun kenarına şunları yazmıştı: "Evet, tüm cepheleriyle ele alındığında, bu bizi hedef alan bir anlaşmadır."

Nicolson anlaşmayı savunmaya çalıştı. Daha sonraları şöyle diyecekti: "Almanya'yı 'kuşatma' diye bir şey yoktu. Fransa ve Rusya ile anlaşmalarımızda, ilişkilerimizi genel barış çıkarına daha güvenli ve daha sağlam bir temele oturtma dışında bir hedefimiz yoktu." Ancak Nicolson ikinci cümlesinde de şunları kabul ediyordu: "...ancak, bir devletin hâkim üstünlüğüne karşı bazı savunma garantileri aradığımız duygusu bilinçaltlarına yerleşmişti..." İngiltere, Avrupa'da Almanya'nın hegemonyasına daha fazla dayanmamaya karar vermişti. Fransa ile pakt, Kraliyet donanmasının yeniden inşası, Rusya ile anlaşma bu bulanık ama güçlü duygudan doğmuştu. Sonuç Almanya'da güçler

dengesinin yeniden belirmesiydi. Geleceğin Alman Şansölyesi Theobald von Bethmann-Hollweg bunu anlıyordu: "Buna 'kuşatma,' 'Güçler Dengesi' ya da başka bir ad verebilirsiniz, ama bunun hedefi ve sonunda vardığı nokta, en azından diplomatik araçlarla, Almanya'nın artan gücünün tam gelişmesini engelleyen bir dizi devletler birleşmesi olmuştur."

İngiliz-Rus Paktı'nı oluşturmakta bir rol oynamış olan Kral, anlaşmaya mührünü koymak için 1908 Haziranı'nda Çar II. Nikola ile buluşmak üzere Reval'e (şimdi Tallin) gitti. Ziyaretin açıklanması radikal İşçi milletvekillerini rahatsız etmişti. II. Nikola'yı 'adi bir katil' olarak niteleyen ve Kral'ın 'Çar gibi kana bulanmış bir yaratıkla dostluk etmemesini' isteyen James Ramsay MacDonald'ın yayımladığı bir makale, 'Vatanımıza Hakaret' başlığını taşıyordu. Ancak Kral, Kraliçe'yi, Sir Arthur Nicolson'ı ve Sir John Fisher'ı, Victoria and Albert'ta yanına alarak yola çıktı. Kuzey Denizi'nde yolculuk epey güç oldu, herkesi deniz tuttu. Fisher karısına, "Kraliçe güvertede bir ceset gibi yatıyordu," diye yazdı.

[Fisher karısına kendisini 'aslında deniz tutmadığını' ama 'korkunç bir başağrısı yüzünden' kamarasından çıkamadığını yazdı. Ama buna karşın, 'Kuzey Denizi'ndeki dönüş yolculuğunu korkuyla bekliyor ve trenle dönmekten mutlu olacağını' söylüyordu.]

Kiel Kanalı'nın sakin sularına girilince Kral kahvaltısını ederken Fisher'ı yanına çağırttı ve kıyıdaki Alman süvari eskortunu seyretti. Prusya Prensi Henry, Kiel'de konuklarını karşıladı ve Baltık Denizi'nde İngiliz yatına eşlik etmesi için dört Alman destroyeri verdi.

Victoria and Albert yatı, bir bahar sabahı, Reval açıklarında, Çar'ın bulunduğu Standart ve Kraliçe Alexandra'nın kızkardeşi olan Ana İmparatoriçe Marie'nin bulunduğu Polar Star yatlarının yanında demirledi. İki gün süren ziyaret boyunca İngilizlerden kimse kıyıya çıkmadı: Yemekler, çaylar, ziyafet ve balolar hep yatlarda verildi. Bu düzenlemeye Rusya İmparatorluğu'nda ince bir dille 'istikrarsız koşullar' denilen nedenle başvurulmuştu. II. Nikola'nın yanında karısı, annesi, kızkardeşi Grandüşes Olga, Başbakanı Peter Stolypin ve İsvolski vardı. Bir gece Çar ve iki İmparatoriçe Victoria and Albert'tayken, koroyu taşıyan bir Rus gemisi yata yakın demirleyerek bir konser verdi. Kral Edward'ın maiyetinde bazıları geminin çok

yakında olmasından telaşlandılar; güçlü bir kol bir el bombasını Kraliyet yatına kadar fırlatabilirdi. Rus emniyet müdürü kendilerine kadın erkek bütün şarkıcıların gemiye binmeden soyulup arandıkları konusunda güvence verdi.

İyi hava ve aile duygusu Kral ve Fisher'ı keyiflendirmişti. Kral birdenbire II. Nikola'yı İngiliz Donanması'nda Filo Amiralliği'ne getireceğini bildirdi. Çar'ın Scots Greys alayında bir de albaylığı vardı, ancak Kral onun 'gelecekte İngiliz askerlerinden çok İngiliz savaş gemileriyle karşılaşacağı' için bir İngiliz denizci üniformasına ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Fisher, Çar'ın 'çocuklar gibi sevindiğini' yazıyordu. Çar da hemen Kral'ı Rus Donanması amirali yaptı. İngiltere'de Kabine ve Birinci Lord Reginald McKenna anayasal olarak kendilerine danışılması gerektiğini söyleyerek homurdandılar. Fisher ise bu teknik noktaları küçümsüyordu: "Kabine Bakanlarının korkak tavşanlar gibi davrandıkları bir ortamda nasıl hareket edeceğini bilen bir Kral olması çok iyidir." İngiliz Kraliyet yatından verilen bir yemekten sonra Fisher, Grandüşes Olga'yla 'Şen Dul' eşliğinde vals yaptı. Fisher sonra Kral'ın isteği üzerine güverteye çıkarak gayda eşliğinde solo bir dans daha yaptı. Grandüşes Olga dans arkadaşına, "Reval'de ne kadar da çok eğlendik. Yıllardır bu kadar gülmemiştim," diye yazacaktı.

İngiltere ile pakt, Isvolski'nin Rus Dışişleri Bakanı olarak mesleğini süslemek istediği diplomatik zaferlerin sadece biriydi. St. Petersburg'daki görüşmeler sırasında Grey ile Nicolson, Rusların çok önemli bir hedefleri için bir yem sallandırmışlardı: Boğazları Rus savaş gemilerinin geçişine açmak. Büyük devletler 1871'de Londra Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Boğazlar tüm yabancı savaş gemilerine kapatılmıştı. Rusya açısından bunun, İmparatorluğun Karadeniz kıyılarını Avrupa savaş gemilerinden korumak gibi bir avantajı vardı. Ancak Rus savaş gemileri de Çanakkale Boğazı'ndan Akdeniz'e çıkamıyordu. Bu nedenle Japonya ile savaşta Rus Karadeniz Filosu'nun herhangi bir rolü olamamıştı. Rus milliyetçileri Boğazların kapatılmasını bir Büyük Devlet'in prestijine indirilmiş küçültücü bir darbe olarak görüyorlardı. Nicolson'un, İngiltere'nin bu engeli yıkmakta Rusya'ya yardımcı olabileceği önerisi İsvolski'nin hoşuna gitmişti. Ancak İsvolski bu amaca erişmek için İngiltere üzerinden değil, Avusturya üzerinden çalışmaya başladı.

Bu işte aracısı, Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Alois Lexa von

Aehrenthal'di. İsvolski, Aehrenthal'i iyi tanırdı: Uzun boylu, geniş omuzlu, sarkık gözkapaklı, tembel görünüşlü (Nicolson'un tanımı 'hoş ve konuşkan ama zeki değil'di) bu adam, St. Petersburg'da Hapsburg Büyükelçiliği yapmıştı. Aehrenthal, İsvolski'nin Çanakkale Boğazı üzerindeki emellerini biliyordu. Türkiye'de bir hükümet değişikliği Avusturya'ya fırsat sağlayınca, Aehrenthal, İsvolski ile birlikte ortak milli hedeflerine erişip Avrupa'nın geri kalan devletlerine meydan okuyabileceklerini gördü.

Bismarck, Disraeli ve Gorçakov'un Berlin Kongresi'nde yaptıklari antlaşma, Avrupalıların Balkan politikasının temel taşını oluşturuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmekte olduğunu kabul etmek Avrupa'yı savaşa gömecek bir yağmayı başlatabilirdi. Bu nedenle bazı hilelere başvurulmuştu: Bosna ve Hersek Hıristiyan eyaletleri otuz yıldır Avusturya'nın işgalinde ve yönetimindeydi; Bulgaristan da aynı dönemde 'özerk prenslik' statüsünde kalmıştı. Her iki durumda da göstermelik Türk egemenliği mevcuttu. 1908 sonbaharinda Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, Genç Türkler adını alan bir grup ihtilalci tarafından tahttan indirildi. Aehrenthal yeni Türk hükümetinin Bosna ve Hersek üzerinde tam denetimi ele geçirmek isteyeceğinden korktu; ve bunu önlemek için Avusturya-Macaristan'ın bu iki eyaleti resmen ilhak etmesine karar verdi. Normalde İmparatorluk Rusyası buna şiddetle ve belki de güç kullanarak direnirdi. Bosna-Hersek'in bir milyon nüfusu Slav'dı ve uzun Avusturya işgali yıllarında bir gün bağımsız Sırp krallığında tümüyle Slav bir millet olarak birleşecekleri günü hayal etmişlerdi. Sırbistan'ın da paylaştığı ve teşvik ettiği bu emelleri, Rusya kabul ediyordu. Isvolski şimdi Boğazları açmak hedefi uğruna bu vaatleri feda etmeye hazırlanmaktaydı.

Rus Dışişleri Bakanı, Karlsbad'daki tedavisini yarıda keserek 19 Eylül 1908'de Aehrenthal'in St. Petersburg'daki Avusturya büyükelçisi olan halefi Kont Leopold von Berchtold'un Bohemya'daki şatosuna gitti. Aehrenthal da oradaydı. İki Dışişleri Bakanı baş başa plan kurdular: Rusya'nın, Boğazları Rus savaş gemilerine Türkiye'nin açık tutması isteğini, Avusturya destekleyecekti; buna karşılık, Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ederken İsvolski gözlerini kapatacaktı. Komplonun her iki yarısı da bütün Büyük Devletler tarafından imzalanan Avrupa antlaşmalarını ihlalse de, iki Dışişleri Bakanı hareketlerini aynı anda yapmayı kararlaştırdılar: Ilhakın ilanı ve Boğazlar isteminin sunulması aynı anda olacaktı. Bu iki oldu bitti konusunda bir tarih belirlenmemişti; Isvolski daha sonra Pakt ortaklarıyla zemin hazırlama

fırsatını bulmasına kadar herhangi bir adım atılmayacağının anlaşıldığını açıklamıştır. Aehrenthal ise İsvolski'den görüşmelerinin yazılı bir özetini alana kadar ve her ne olursa olsun, ortağına haber vermeden eyleme geçmemede anlaştığını kabul etmiştir.

İsvolski kendini güç duruma sokmuştu. Rusya'nın derin tarihi ve psikolojik bağları olduğu Balkan Slavlarına ihanet etmeye hazırlanıyordu. Büyük Devletler'e ve belki de Pakt müttefiklerine meydan okuyacaktı. Ve bu darbesi için tüm şerefin kendisine kalmasını isteyerek ne Çar'a ne de Başbakan Stolypin'e haber vermemişti. Ancak Isvolski, Balkan Slavlarına ihanete hazır olmadan Aehrenthal kendisine ihanet etti. İsvolski önünde çok zamanı olduğuna inanarak Bohemya'dan sonra Alpleri geçti, Roma'da durakladı ve 3 Ekim'de Paris'e vardı. Burada Aehrenthal'in, durum nedeniyle hemen harekete geçmek zorunda kaldığını belirten mektubunu aldı. İki gün sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. İmparator Franz Josef 6 Ekim'de Bosna-Hersek'in ilhakını açıkladı. II. Nikola çok öfkelendi. Annesine, "Küstahlık," diye yazıyordu. "Bunun başlıca suçlusu Aehrenthal'dir. O eşkiyanın biridir. Isvolski'yi aldattı."

İsvolski karşılığını almadan Ruş şerefini feda etmişti; Rusya'nın hareketi için destek aramak üzere Avrupa'yı dolaşmaya başladı. Rusya'nın müttefiki Fransa'da aradığını bulamadı. Fransız Dışişleri Bakanı Stephen Pichon kaçamak davranıyordu: Rus meslektaşına, Londra'ya git bakalım ne destek bulacaksın, dedi.

Isvolski 9 Ekim'de Londra'ya gittiğinde Sir Edward Grey'i Avusturya'nın hareketine çok kızmış buldu. Winston Churchill, "Muhafazakâr devlet adamı, Avrupa'da kamu hukuku gözcüsü, İngiliz centilmeni, özel okul öğrencisi: Grey'in karakterindeki bütün bu unsurlar aynı derecede hakarete uğramıştı," diye yazıyordu. Grey ise şöyle diyordu: "Avusturya'nın Bosna-Hersek'i sadece işgal değil de, ilhak etmesi bizim için önemli değildi. Ancak... bir Avrupa antlaşmasının bir devlet tarafından diğer devletlerin onayı alınmadan keyfi olarak değiştirilmesi tüm uluslararası iyiniyetin temeline bir saldırıydı." Grey 5 Ekim'de tüm büyük başkentlere çektiği telgraflarla "Bir devletin, imzacı devletlerin onayı olmadan bir antlaşmanın hükümlerinden kurtulmaya çalışması ya da hükümlerini değiştirmesi, milletler yasasının en başlıca ilkesini ihlaldir," demekteydi. Grey, İngiltere'nin, diğer devletlerin görüşleri belli olmadan ilhakları kabul etmeyeceğini bildiriyordu. Sir Charles Dilke, Avam Kamarası'nda

Dışişleri Bakanı'nın gereksiz yere gürültü kopardığını söyleyince Grey uluslararası anlaşmaların kutsallığının söz konusu olduğunu bildirdi.

İsvolski, Çanakkale Boğazı'nın açılmasında İngiltere'nin desteğini talep ettiğinde, Grey kendisini buz gibi bir ifadeyle karşıladı. Bir antlaşmanın çiğnenmesini kınamıştı, bir diğerinin de çiğnenmesine göz yumamazdı. O anda Boğazları düşünmenin 'yersiz' olacağını söyledi. Ünü ve mesleği yıkım aşamasında olan İsvolski, yalvarmasına tehditler de karıştırıyordu. Grey, Nicolson'a şöyle yazıyordu: "İsvolski bu anın çok kritik olduğunu söyledi. Bu, ya İngiltere ile Rusya arasındaki iyi ilişkileri pekiştirecek ve güçlendirecek, ya da tümünden bozacaktı. Kendisi, tüm muhalefete karşın İngiltere ile iyi anlaşma politikasına bağlı olduğundan, durumu tehlikeye girmişti."

Ancak ne yalvarmalar ne de tehditler Grey üzerinde etkili olmadı; İngiltere, Rusya'nın yeni Türk hükümetinden isteklerini desteklemeyecekti. Bir şeyler kurtarma çabasında olan İsvolski, ilhakı ve Boğazlar'ı görüşmek üzere bir konferans toplamasını teklif edince Grey bunu kabul etti. Eğer diğer devletler, Aehrenthal'in yaptığını ve İsvolski'nin yapmak istediğini onaylarsa, İngiltere'nin de olumlu düşünebileceğini bildirdi.

Aehrenthal 22 Ekim'de, Bosna-Hersek'in ilhakının baştan kabul edildiği ve tartışılmayacağı koşuluyla bir konferansa katılacağını bildirdi. Şimdi ihanete uğramış ve öfkeli bir Sırbistan'la uğraşmakta olan İsvolski bunu reddedince, Aehrenthal de daveti geri çevirdi. Almanya'nın rolü önem kazanmıştı. Ne Kayzer'e, ne de Şansölye Bülow'a planlanan ilhaktan söz edilmemişti. Wilhelm'in ilk tepkisi Aehrenthal'ın hareketinin 'korsanlık' olduğunu söylemek oldu. Bu durum 'bizim müttefikimize zarar verdiği için... bizi, dostumuz Türkleri koruyamaz duruma sokan bir ikilemle' karşı karşıya bıraktığı için kabul edilemezdi. "Böylece benim yirmi yıldır büyük dikkatle kurduğum Türkiye politikam geçersiz kılındı. Bu, VII. Edward'ın bize karşı büyük bir zaferidir." Bülow ilhakı ancak 'Londra ve St. Petersburg'a bildirildiği anda' haber aldığını iddia ediyordu. Ancak Almanya'nın Avusturya'yı desteklemekten başka bir seçeneği yoktu. Bülow iki yıl önce, 1906'da, şöyle yazmıştı: "Avusturya ile ilişkilerimiz şu anda her zamankinden daha önemlidir, çünkü Avusturya bizim tek sağlam müttefikimizdir. Avusturyalılara içinde bulunduğumuz politik tecriti mümkün olduğu kadar az belli etmeliyiz. Bir insana atına ihtiyacım olduğunu söylersem, onun o ata çok büyük bir değer

biçmesi insan doğasında var olan bir şeydir." Aehrenthal bunu anlamıştı ve ilhaktan önce Reich'ın başka bir ciddi müttefiki olmadığı için Avusturya'nın eylemini desteklemek zorunda olduğunu söylemişti. Bülow başka nedenler de buldu: "Avusturya-Macaristan bize Algeciras'da sadık davranmıştır... ve bunun karşılığı aynen verilmelidir." Böylece Berlin, Avusturya'nın, İsvolski'nin davetini reddetmesini destekledi. Bülow, "Konferans yapılmayacak. Bizim böyle bir şeyle ilgimiz yok," dedi.

İsvolski kapana kıstırılmıştı. Kendisini dinleyen herkese haftalar boyunca Aehrenthal'ın 'iki yüzlü' olduğunu, 'centilmen olmadığını' söyledi durdu. Aehrenthal, Bohemya'daki görüşmelerinden önce aralarındaki yazışmaları yayınlama tehdidiyle kendisini susturdu. Savaş kaçınılmaz gibi görünüyordu. Sırbistan seferberlik ilanından sonra; Rus ve Avusturya birlikleri sınıra yerleştiler. Muhalefet lideri Balfour 6 Kasım'da, Lordlar Kamarası'nda Birlikçi Parti lideri olan Lord Lansdowne'a şöyle yazıyordu:

Asquith dün gece Kamara'dan sonra beni kendisiyle konuşmaya çağırdı. Avrupa'nın durumu karşısında çok telaşlıydı ve bunu 1870'ten beri en ciddi kriz olarak görüyordu.

İnanılmaz gibi görünmesine karşın, Hükümet'in, Alman politikasının, savaş istiyor olma dışında başka bir düşünceye sığdırılamayacak bir yol izlemekte olduğunu düşündüğünü anlattı... Bu bizim dışımızda Rusya'yı, Avusturya'yı ve Yakındoğu'yu içerecek bir savaş olacaktır. Ben Almanya'nın savaşla ne kazanacağının anlaşılmadığını söyledim... Asquith'in yanıtı Almanya'nın iç durumunun çok karışık olduğu ve bu nedenle milli duyguyu başka bir kanala akıtmak için en çılgınca serüvenlere sürüklenebileceği oldu.

Aehrenthal durumunun gücünü anlamıştı. Savaştan korkmuyordu; gerçekte Avusturya Genelkurmay Başkanı General Kont Franz Conrad von Hötzendorf'a, Sırbistan yenilgiyi kabul edip de iki Slav eyaletinin ilhakını tanımadığı takdirde, Avusturya'nın Sırbistan üzerine yürümesine izin vereceğini bildirmiş bulunuyordu. Antlaşmaların kutsallığı konusundaki konuşmaları küçümsüyordu. Viyana'da bir grup İngiliz ziyaretçiye, "Sir Edward Grey'iniz barış istiyor," diye küçümseyerek konuşmuştu. "Hem zaten İngiltere bize ne yapabilir ki?"

Bülow, martta krizi bir dönüm noktasına getirdi. Ayın 21'inde St. Petersburg'daki Alman Büyükelçisi Kont Friedrich von Pourtalès'e, 'Rusya, Bosna-Hersek'in ilhakını tanımadığı takdirde Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ı istediğini yapmakta serbest bırakacağını' Isvolski'ye söylemesi talimatını verdi. Mesaj çok açıktı: Avusturya, Sırbistan'ı işgal edecekti; Rusya, Sırplara yardım ederse Alman İmparatorluğu Avusturya'nın yanında olacaktı. Bülow, von Pourtalès'e, "Kesin bir Evet ya da Hayır istiyoruz, herhangi karmaşık, iki yönlü ya da anlaşılmaz bir yanıt, red olarak kabul edilecektir," talimatını verdi. Rusya bu çıplak savaş tehdidi karşısında geriledi. Rus Bakanlar Kurulu 22 Mart'ta üç saat süren bir toplantıdan sonra Çar'a onayını vermesini tavsiye ettiler. Nikola, Wilhelm'e telgraf çekip ilhakı kabul ettiğini bildirdi ve sözlerine "Böylece Tanrı'nın yardımıyla savaştan kaçınabiliriz," diye ekledi. Bülow, Reichstag'da Çar'a alaycı bir teşekkür etti: "Rusya'nın son tutumu bütün barış dostlarının minnetini kazanmıştır." Bülow bu işin şerefini kendine ayırıyordu. Anılarında "Bosna krizini ben çözümledim," diyor ve iddiasını desteklemek için İmparator Franz Josef'in sözlerini tekrarlıyordu: "Bülow işi mükemmel idare etti. Bir yandan Bosna-Hersek'te iddialarımızı başarılı bir sonuca ulaştırdı... Diğer yandan, durumun bir savaşa yol açmamasını sağladı. Benim gibi yaşlı bir insan bir daha savaş istemediği için onu ne kadar övsem azdır." Franz Josef bu övgü mektubuyla birlikte kendisinin imzalı, altın çerçeveli tam boy portresini ve Hapsburg İmparatorluğu'nun en büyük nişanı olan elmasli St. Stephen nişanını gönderdi.

Rusların bu kadar çabuk teslim olmaları Avrupa'yı şaşırtmıştı. Grey şöyle diyordu: "Rusya bir süre kaskatı durdu ve sonra birden havluyu atıp teslim oldu. Isvolski'nin üzerindeki baskı çok büyüktü, ve sonunda umutsuzluk ve tiksinti tepkisine dönüşmüştü." Rusya'da ise bu büyük çöküş çok küçük düşürücüydü. Nicolson, Grey'e şöyle yazıyordu: "Rusya tarihinin yakın geçmişindeki pek çok olayı izleyenler ülkenin bu kadar küçük düştüğü başka bir an olmadığını söylemişlerdir. Rusya, içte ve dışta çok sıkıntı çekmiş ve savaşlarda yenilgilere uğramışsa da, bugüne kadar bir yabancı devletin emirlerine böyle nedensiz yere boyun eğmiş değildi." Çar Nikola, krizi annesine şöyle anlatıyordu: "Almanya bize ilhakı onayladığımız takdirde güçlüğü çözmede yardımcı olacağını bildirmişti; bunu reddettiğimiz takdirde ise sonuçlar çok ciddi olacaktı ve önceden kestirilmesi olanaksızdı. Konu böyle kesin bir şekilde ortaya konulduğunda gururu yutup kabul etmekten başka yapacak bir şey yoktu. Ancak... Almanların bize karşı tutumları çok zalimce oldu ve bunu asla unutmayacağız."

Aehrenthal, Bülow ve Kayzer'in böylece sevinçten havaya uçtukları zaferin maliyeti çok büyüktü. Rusya bir daha asla boyun eğmeyeceğine karar vermişti. İkinci bir meydan okumayı kabul edecekti. Kiev Askeri Bölge komutanına 1909'dan başlayarak batıdan gelecek bir istila hareketine kırk sekiz saatte karşı koymaya hazır olması emri verildi. İsvolski Bosna Krizi nedeniyle kırgın ve bağışlamasız kaldı. Daha üç yıl Dışişleri Bakanlığı yapmasına karşın etkinliği azalmıştı. 1911'de istifa etti ve Fransa'daki Rus Büyükelçiliği'ne getirildi. Paris'te Fransız-Rus ittifakını güçlendirmek için gecesini gündüzüne katarak çalıştı. Savaş geldiğinde Aleksandr İsvolski, "Bu benim savaşım! Benim savaşım!" diye böbürlenecekti.

1909 Donanma Paniği

İngiliz Kabinesi'nin 8 Aralık 1908 pazartesi tarihli sabah toplantısında, Lord Tweedmouth yerine Amirallik Birinci Lordu olan Reginald McKenna bakan meslektaşlarını şaşırtan bir beyanda bulundu. McKenna, Donanma'nın martta parlamentoya sunacağı Bütçe Taslağı'nda altı yeni dretnot isteyeceğini bildirdi; bakanlar ise onun dört adet isteyeceğini sanıyorlardı. McKenna, bu altı taneye ek olarak, 1910 ve 1911 yıllarında da altışar tane daha isteneceğini belirtti. Bu isteğini Alman Filosu'nun hızlandırılmış programı konusunda aldığı habere dayandırdığını söyledi. Maliye Bakanı David Lloyd George ve Ticaret Bakanı Winston Churchill dört dretnottan fazlasına şiddetle karşıydılar. McKenna ile başlarında Fisher'in bulunduğu Deniz Lordları, altı gemi yetkisi verilmediği takdirde görevlerinde kalmayacaklarını bildirdiler. Parlamentoyu, basını ve ülkeyi 1909 kış ve ilbaharında saracak olan Donanma paniği başlamıştı.

Bu savaşın temelinde Liberal Parti'nin silahlanmaya daha az ve sosyal reformlara daha çok para harcama seçim vaadi yatmaktaydı. Liberal milletvekilleri dretnotları korkunç bir israf biçimi olarak görüyorlardı. 136 milletvekili 1907'de Campbell-Bannerman'a, silahlanmaya daha az para harcaması için dilekçe vermişlerdi; 1908'de benzer bir öneriyi 144 milletvekili imzaladı. Hükümet ve Amirallik gemilerden fedakarlık yaptı. Birlikçi Birinci Lordu Lord Cawdor, 1905 Aralığı'nda görevinden ayrılırken İngiliz dretnot yapımına rehberlik edecek bir rapor yayınlamıştı: "Stratejik ihtiyaçlar yılda dört zırhlı yapımını gerektirmektedir... Yapım süresi iki yıldır, bu nedenle herhangi bir belirli zamanda sekiz gemi inşa halinde olacaktır." Liberaller iktidara geçtikten birkaç hafta sonra baltayı savurdular: 1906 Bütçesi'nden Bellerophon sınıfından bir dretnot kısıldı. 1907'de bu kısıntı tekrarlandı ve Collingwood sınıfından bir dretnot çıkarıldı. 1908'de dört gemilik program ikiye indirildi. 1908 Temmuzu'nda İngiltere'nin parlamento tarafından yetkisi verilmiş ya da inşa halinde ve inşa edilmiş olan on altı dretnot yerine on iki dretnotu vardı.

1905 Bütçesi

Dreadnought

Invincible

Inflexible

Indomitable

1906 Bütçesi

Bellerophon

Superb

Temeraire

(bir gemi eksik)

1907 Bütçesi

Collingwood

St. Vincent

Vanguard

(bir gemi eksik)

1908 Bütçesi

Neptune

Indefatigable

(iki gemi eksik)

1908 Nisanı'nda Campbell-Bannerman'ın yerine geçen Asquith, dretnot yapımındaki bu ağır tempodan memnundu. Hatta bunu daha ağırlaştırmayı bile düşünüyordu. McKenna'ya, temmuzda şunları yazıyordu: "Bildiğiniz gibi ben tüm dretnot politikası konusunda uzun zamandır kuşku taşımaktayım. Sizi zorlamak istemem, ama şimdi durumu içerden görmüş olduğunuza göre, bundan sonraki birkaç yılda hangi gemilerin yapımının devam edeceği hakkında bir görüşe varmış

olabilirsiniz. Burada çok para ve paradan çok şey söz konusudur." Birinci Lord beş ay sonra donanmaya altı dretnot isteyince Başbakan gerçekten şaşırmıştı.

McKenna'nın hesapları Alman gemi inşa programına dayanıyordu. İlk Alman dretnotu Nassau'nun gövdesi 1906 Temmuzu'nda kızağa konmuştu. 1907 yazında birkaç hafta arayla üç Alman dretnotu (her biri ilk sekiz İngiliz dretnotunun eşi olan Westfalen, Posen ve Rheinland) kızağa konmuştu. 1907 Alman programında ayrıca ilk Alman dretnot kruvazörü Von der Tann vardı; ve bu da, sekiz 11 inçlik topu ve 25 millik hızıyla İngiliz Invincible'ının benzeriydi. Reichstag 1908'de dört Alman dretnotuna, Thüringen, Helgoland ve Ostfriesland savaş gemilerine ve savaş kruvazörü Moltke'ye izin verdi. Alman Donanma Yasası 1909'da daha üç zırhlıyla bir savaş kruvazörűnün yapımına imkân veriyordu.

1907 yazından başlayarak Almanya iki yıl içinde dokuz dretnotu yapıma almıştı. İngiltere 1905'ten başlayarak dört yılda on iki dretnot kararı almıştı. 1909 Alman ve İngiliz programlarında dört yeni dretnot vardı ve 1912'de inşa edildikten sonra, Almanya'nın on üç, İngiltere'nin on altı dretnotu olacaktı. McKenna ve Deniz Lordları, İngiliz deniz üstünlüğünün bu farkla sağlanmayacağı kanısındaydılar.

McKenna'nın görüş açısından daha da kötü olan şey, Almanların gizlice yapımı hızlandırdıklarıydı; gemi malzemesini önceden topluyorlar, gövdeleri yapmadan önce topları, taretleri ve zırhları hazırlıyorlardı. Alman Deniz Yasası'nın öngördüğünden ve Reichstag'ta oylanmadan çok önce gemilerin kızağa konulduğu haberleri geliyordu. Alman gemi yapım kapasitesinin önemli bir artış gösterdiği, yıllardır bilinmekteydi. 1908'de Reich'ta, yedi tersane dretnot yapabilecek kapasitedeydi.

*[*Wilhelmshaven'de Wilhelmshaven Tersanesi; Bremen'de Weser tesisleri; Stettin'de Vulcan tesisleri; Hamburg'da Blohm ve Voss; Danzig'de Schichau tesisleri; Kiel'de Germania tesisleri ve Howaldt tesisleri.]

Kızağa konmadan denize indirmeye kadar ortalama bir yıl gerekliydi. Gövde indirildikten sonra taretler, toplar ve makinelerin montajı için gemi çekilir ve kızağa bir yenisi konulurdu. Kuramsal olarak Alman

Donanması yılda yedi yeni dretnota başlayabilirdi. Aslında bu tempoya bir sınır getirilmişti. Dretnot yapımında tempoyu tayin eden şey gövdenin yapımı için geçen zaman değil, topların yapımı ve yüzen bir gövdeyi bir savaş gemisine dönüştüren zırhların yapımıydı. Bu nedenle, bu daha hassas parçalar üzerinde çalışmalar devam ettikçe geminin tamamlanma süresini etkilemeden kızağa konulma süresi ertelenebilirdi.

Bu parçaların yapımının gizlenmesi bir gövdenin kızağa konulmasının gizlenmesinden daha kolaydı. Alman Donanması'nın deniz topları, armatürleri ve zırhları Essen'de Krupp fabrikalarında yapılırdı. Avrupa'nın o zamanlar en büyük tesisi olan Krupp, 1902'de 45.000 işçi çalıştırırken bu sayı 1909'da 100.000'e yükselmişti. Krupp'un top ve zırhlı yapımı için önemli olan çeliği sertleştirici nikel madeninden gizlice büyük miktarlarda satın aldığı söyleniyordu. Essen'deki depolarda tersanelere gönderilmeyi bekleyen dizi dizi top olduğu söylentileri dolaşmaktaydı.

1909 programındaki üç Alman dretnotunun inşasına Donanma Yasası'nın öngördüğü tarihten ve Reichstag'ın bunlar için bütçe tahsisi yapmasından önce başlandığı biliniyordu. Bu haberler gerçekse, o zaman İngiliz Amiralliği, Alman Donanması'nın gelecekteki boyutları hakkında sağlıklı bir tahmin yapmaktan uzaktı. Amirallik, Alman dretnotlarının ortalama üç yılda yapıldığını kabul etmişti. Oysa şimdi gemilerin zamanından önce kızağa konulduğu ve toplarıyla zırhları önceden yapıldığı için daha önce hizmete girdikleri görülmekteydi. Böylece üç yıl iki buçuğa, hatta ikiye inmiş olabilirdi ki, bu da zaten İngiltere'nin kendi yapım süresiydi. (Dünyanın en ileri sanayi gücü olan İngiltere gemilerini diğer milletlerden daha çabuk yapabilmişti. Başka bir devlet, gelişmiş dizaynlı bir gemi yapsa bile İngiltere bunu adapte edip kullanmayı her zaman becermişti.) Yayınlanmış olan Donanma Yasası'na göre 1912'de dretnot oranı 16:13 olacaktı. Ama Almanlar kızağa erken koyup yapımı hızlandırıyorsa ki, Amirallik bunun 'kesin' olduğunu söylüyordu, o zaman Almanların 1912'de on yedi dretnotları olacaktı. Ve Alman tersaneleri tam kapasiteyle kullanılacak olursa, Açık Deniz Filosu 1912'de İngiltere'nin on altısına karşılık yirmi bir dretnota sahip olabilirdi.

McKenna bu korkularını Grey'e 30 Aralık 1908'de bildirdi:

Azizim Grey:

....İddia şöyle özetlenebilir: Alman gemi yapımı Donanma Yasası ve Bütçe ile kendisine tahsis edilmişin üstünde bir harcama yapmaktadır... Bu nedenle gemilerin tamamlanma süresi açısından artık yasa geçerli değildir. Bu nedenle Almanların yapım kapasitesine bakmalıyız ve onlar hakkında en iyi hükmü, yaptıklarına bakarak verebiliriz... Almanya bizi bir kere yakalarsa, biz liderliğimizi böylesine sürdürecek üstün yapım kapasitesinden yoksunuz...

Birinci Lord dört gün sonra 3 Ocak 1909'da Asquith'e şöyle yazdı:

Sayın Başbakanım:

...Bence Alman Donanma Bütçesi incelenerek Almanya'nın gizlice ve yasayı ihlal ederek ne kadar ileri gittiği hesaplanabilir.... Telaşa kaptıracak bir dil kullanmamaya özen gösteriyorsam da, görevimin size sunmak olduğuna inandığım aşağıdaki sonuçlara varmamak da elimde değildir.

1) Almanya 1907 yasasıyla kararlaştırılan gemi yapım programını aşmıştır. 2) Bunu gizlice yapmaktadır. 3) 1911 ilkbaharında görev alacak 13 büyük gemisi olacaktır. 4) 1912'de bu sayı 21 büyük gemiye çıkacaktır. 5) Almanları dretnot yapım kapasitesi şu anda bizimkine eşittir.

En ürkütücüsü de bu sonuncu sonuçtur ve eğer doğruysa, duyulduğu takdirde kamuoyunu büyük telaşa sokacaktır.

McKenna'nın mektubunun bu son kapanış paragrafi oraya çok ustaca yerleştirilmişti. Birinci Lord Asquith gibi bir politikacının politik risk duygusundan etkileneceğini biliyordu. Almanya'nın 1908'de İngiltere'nin iki gemisine karşılık kızağa dört gemi koymasıyla halk zaten huzursuzdu. McKenna'nın kaygıları Birlikçi milletvekillerine ve Birlikçi basına yansıdığı takdirde bir korku çığlığı yükselecekti. Bu nedenle Asquith ne kadar istese bile, Birinci Lord'un tavsiyelerini gözardı edemezdi.

Planlanan dört dretnotun dışında bir artış Kamara'nın Liberal kanadında ve Liberal basında şiddetli muhalefete yol açacaktı. Lloyd, George Asquith'e şöyle yazıyordu: "Son Genel Seçim'den önce ve sonra, seleflerimizin düşüncesizce yaptıkları dev silahlandırma

harcamalarını azaltacağımıza dair hepimizin verdiği sözler üzerinde duracak değilim. Avam Kamarası'ndaki en sadık destekleyicilerinizin çoğu bu vaatleri ciddiye almışlardır ve üç milyon sterlinlik bir artış bile bunları hükümete karşı soğutacaktır... beş altı milyonluk bir artış karşısında ise şaşırıp kalacaklardır." Churchill de McKenna'nın savlarını kabul etmiyordu: "Amiralliğin rakamlarını abartmalı buldum. Almanların yayınlanmış yasalarını çiğneyerek gizli dretnot yapıyor olmalarına inanmamıştım." Almanya'nın bir anayasası vardı; dretnotlar Reichstag'ın bütçeyi onaylamasıyla yapılabilirdi. Alman Donanması gemi yaptığını İngiltere'den saklıyorsa, Reichstag'dan da saklıyor diye düşünüyordu Churchill. Ve bu nedenle de, "Dört geminin yeterli olacağına inanmıştım," diyordu.

Amirallik 1909 Ocak ayında altı dretnotu dörde indirmek yerine isteğini iki tane arttırarak toplamı altıdan sekize çıkardı. Lloyd George 3 Ocak'ta Churchill'i uyardı: "Amirallik altı dretnotunu almaya kararlı... Son Kabine toplantımızdan bu yana Almanya'daki Deniz Ataşesi'nden çok ciddi haberler almışlar... McKenna gelecek yıl sekiz dretnotu kızağa koymamız gerektiğine inanıyor artık." Şansölye baştan beri 'bunun böyle olacağından' korktuğunu söylüyordu. Mücadele ocak ve şubat ayında da devam etti. Morley, Burns ve diğerleri tarafından desteklenen Lloyd George ve Churchill dört, Grey ve Haldane alti dretnot istiyorlardı. McKenna en az altı, belki de sekiz istiyordu. Liberal basın 'Panik Tüccarları'na; Muhafazakâr basın 'Yenilgiciler'e, 'Küçük İngiltereci'lere ve 'Ekonomanyaklar'a saldırıyorlardı. Işin içine kişilikler de karıştırılmaya başlanmıştı. Kral'ın özel sekreteri Knollys, "Winston bu konuda neden böyle davranıyor?" diye soruyordu. "Bu, inanç ya da ilkeden olamaz. Onun bu ikisinden birine sahip olması düşüncesi bile insanı güldürür." Havada istifa tehditleri uçuşuyordu. Asquith 20 Mart'ta Margot'a şöyle yazıyordu: "Ekonomistler çılgın bir telaş içindeler ve Winston ile George birlikte kurdukları tezgâhla Liberal basının büyük bir kısmını aynı tarafa çektiler. İstifadan söz ediyorlar (bence bu blöftür)... ama öyle an geliyor ki, ikisini de görevlerinden almak istiyorum."

Kabine çıkmaz içindeydi ve Başbakan, ya Dışişleri ve Bahriye Bakanı'nı, ya da Maliye ve Ticaret Bakanı'nı kaybetme durumuyla karşı karşıyaydı. Lloyd George kalkıp odanın içinde gezinmeye başladığında Deniz Lordları oradaydılar. Konu Krupp'un top taretleri yapımının artmasına gelince Maliye Bakanı patladı: "Bence bunun daha önce öğrenilmemiş olması Amiralliğin aşırı ihmalidir. Ben, siz amirallerin hiçbirinden fazla hoşlanmıyorum." O sırada Lloyd

George'dan şiddetle nefret etmekte olan McKenna kendini tutarak yumuşak bir sesle, "Bu bilgilerin ele geçtiği anda Kabine'ye iletildiğini çok iyi biliyorsunuz. O zaman bunları 'müteahhit dedikodusu' olarak nitelemiştiniz," dedi.

Çıkmazdan kurtuluşun yolu yok gibi görünürken Asquith'in birdenbire ortaya attığı bir öneri herkesi tatmin etti: Hükümet 1909 Bütçesi'nde, ikisi temmuzda, ikisi kasımda kızağa alınacak dört dretnot isteyecekti. Ayrıca, Alman programının dikkatle izlenmesi sonucunda gerek duyulursa, 1 Nisan 1910'dan önce dört ek dretnotun da kızağa konulması için yetki istenebilirdi. İlk dörtle birlikte ikinci acil dörtlü Amiralliğin 'tehlikeli yıl' olarak gördüğü 1912'de tamamlanacaktı. Bu acil dördün 1910 programında bir etkisi olmayacak, o yıl yine eskisi gibi dört dretnot sipariş edilecekti.

Kabine'de herkes şimdi-dört ve belki-sonra da-dört sistemini benimsediyse de, her iki uçtaki aşırılıkçılar bundan hoşlanmamışlardı. Lloyd George ile Churchill oyuna geldiklerini anlayarak altı dretnotu kabul etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Ama artık çok geçti. Bu arada McKenna, Fisher ve Deniz Lordları da kendilerinin oyuna getirildiğinden, istedikleri altı ve umdukları sekiz dretnotun Parlamento'da kaybolacağından korkuyorlardı. Fisher, McKenna'ya şöyle yazıyordu: "Bu iki cambazın (Lloyd George ve Churchill) bizi oyuna getirmemeleri için size güveniyoruz." McKenna, Amiralliğin savını Asquith'e götürerek, dört artı dört tasarısının "Avam ya da Lordlar Kamarası'nda reddedildiği takdirde, anladığım kadarıyla hemen istifa edecekmişsiniz," dedi. Asquith de şöyle yanıt verdi: "Ben kişisel ve kamu şerefimi ortaya koymuş olduğumdan daha fazla bir şey söyleyebileceğimi sanmıyorum... Benin istediğim şey ikimizin de gördüğü aynı sona varmaktır. Daha önce hiç bu kadar açık ve doğrudan doğruya bir güven isteminde bulunmuş değilim."

Sekiz dretnot için mücadele eden Fisher, Krupp tesislerini ve bir dizi Alman tersanesini o sıralarda ziyaret etmiş olan bir Arjantin denizcilik heyetinin raporunu McKenna'ya (o da Başbakan'a) gönderdi. Sipariş almayı uman Almanlar ziyaretçilere her şeylerini göstermişlerdi. Fisher'a göre ziyaretçiler Alman tesis ve tersanelerinin boyutlari ve kapasiteleri karşısında sersemlemişlerdi. Kızaklarda on iki büyük geminin yapımı devam ediyordu ve Essen'deki Krupp fabrikasında bitim aşamasına gelmiş yüz adet 11 ve 12 inçlik top namlusu saymışlardı. Birinci Deniz Lord'u bundan alınacak dersin 'sekiz

gemiden azının idare etmeyeceği' olduğunu söyledi.

Asquith dört-artı-dört uzlaşmasından yanaydı. McKenna bunu 16 Mart'ta Avam Kamarası'na getirdi. Birinci Lord kalkınca üyeler dikkatle ve sessizce dinlediler ve kimse dışarı çıkmadı. Soylular locasındaki Galler Prensi konuşulanların bir tek sözcüğünü bile kaçırmamaya gayret ediyordu. Fisher, konuşmacı koltuğunun hemen ardındaydı. McKenna dobra dobra konuşuyordu: "Maliyeti ne olursa olsun, ülkenin güvenliği teminat altına alınmalıdır. Alman gemi yapımının ne hızla devam ettiğini bildiğimizi sanıyorduk ama şimdi bilmediğimizi öğrendik." McKenna, en az kötüsünden en kötüsüne kadar bütün olasılıkları sıraladı. Kamara genelde sessizce dinliyordu. Sonra Balfour, ardından da Asquith konuştu. Her ikisi de McKenna'yı desteklediler. Asquith oturunca Başkan çevresine bakındı ve birkaç dakika kimse ayağa kalkmadı. 140 kişilik Küçük Donanma grubunun bütçede kısıntı yapılması önerisi bir daha ağıza alınmadı.

Ülke de tıpkı Avam Kamarası gibi Kabine içindeki mücadeleden habersizdi ve McKenna'nın konuşmasıyla şaşkına dönmüştü. İlave dretnot yapımının sosyal programları altüst edeceğinden korkan Liberal basın, eğer dört ek gemi yapılacaksa, bunun 1910 donanma bütçesinden yapılmasını istedi; İngiltere'nin bir yıl içinde sekiz dretnotun masrafını yüklenmesi düşünülecek şey değildi. Ancak Asquith Liberalleri dizgin altında tutabilirdi. Bütçe üzerine ilk gerçek saldırı Birlikçilerden geldi. Muhafazakârlar 16 Mart'tan önce altı yeni geminin yeterli olacağını kabul etmişlerdi. Şimdi Birinci Lord'un açıklamalarıyla Alman hızlanması tehdidi karşısında Avam Kamarası'ndaki Muhafazakârlar, Lordlar, basın ve millet tüm sekiz geminin aynı anda kızağa konulmasını istediler. Milletvekili George Wyndham'ın "İstediğimiz sekiz, asla beklemeyiz!" sloganı Birlikçi Parti'nin savaş çığlığı oldu, Hükümete, Amiralliğe ve Fisher'a beceriksizlik ve deniz üstünlüğünden feragat suçlamaları yapıldı. Daily Telegraph, "Citoyens, la patrie est en danger! (Yurttaş, ülke tehlikede!) Nelson'ın fotoğraflarını ters çevirmeye hazır değiliz!" deniliyordu. The National Review, Fisher'ı, Fransız-Rus savaşının arifesinde, ordusunun son düğmesine kadar hazır olduğunu söyleyen Fransız Harbiye Bakanı'na benzeterek, "Mareşal Leboeuf'ün yeniden canlanmışı," diyordu.

Asquith dört ek geminin hemen yapımını taahhüt etmeyi reddedince Daily Telegraph, "Neron'un keman çalmasından bu yana, yüzyılların

paha biçilmez mirasını bir parti bütçesini dengelemek için böylesine tehlikeye atış kadar garip ve üzücü bir sahne görülmemiştir!" demekteydi. Balfour 19 Mart'ta bir kınama önerisi verdi: "Bu Kamara'nın fikrine göre Majestelerinin Hükümeti'nin en yeni tip savaş gemilerinin yapımı konusundaki görüşü İmparatorluğun güvenini yeterli derecede sağlamamaktadır."

29 Mart'ta Balfour'un önerisi kalabalık meclis önünde bir daha tartışıldı. Hükümet sözcüsü McKenna veya Asquith değil, Grey'di. Konuşması tüm ülkeleri ezen silahlanma yükünden, genelde İngiliz-Alman ilişkilerine ve Amiralliğin, Almanya'nın kapasitesinin arttırılmasından doğan korkusuna kadar uzanıyordu: "Avrupa'nın büyük ülkeleri büyük vergiler almaktadırlar ve bunların yarısı deniz ve kara ordularının hazırlığına harcanmaktadır... bu da birbirlerini öldürmeye hazırlandıkları demektir... Bu masraflar uygarlıkla... alay etmek olmaktadır... Eğer bu devam ederse, bence er geç uygarlığı yok edecektir."

Grey İngiltere'nin silahlanma yarışından tek taraflı olarak çekilemeyeceğini iddia ediyordu: "Eğer büyük devletler arasında bir tek biz, rekabeti bırakıp aşağı bir duruma düşersek, bunun ne yararı olabilir? Hiç... Avrupa devletleri arasında hiç önemimiz kalmaz ve eğer özgürlüğümüz bize kalırsa talihli sayılırız..."

Bu alanda donanmanın gücü İngiliz politikasında önemli bir rol oynamaktaydı: "Alman Donanması'nın Almanya'ya olan önemi ile bizim donanmamızın bize olan önemi arasında kıyaslama yapılamaz. Bizim donanmamız onlar için Kara ordusu neyse, bizim için odur. Güçlü bir donanmaya sahip olmak onların prestijini, diplomatik etkinliğini, kendi ticaretlerini koruma güçlerini arttırır... ama bu, bizim için olduğu gibi, onlar için bir ölüm kalım sorunu değildir. İngiliz Donanması'nın Alman Donanması'na üstünlüğü bizi hiçbir zaman Almanya'nın bağımsızlığını ya da bütünlüğünü etkileyecek bir duruma sokamaz, çünkü Kara ordumuz tek başına Alman toprakları üzerinde bir şey yapabilecek boyutta değildir. Ama Alman Donanması bizimkinden üstün olursa, onların sahip olduğu Kara ordusu ile birleşirler... ve bizim bağımsızlığımız, hatta varlığımız tehlikeye düşer."

Grey İngiliz-Alman ilişkilerinin dostça olduğuna ve iki devlet

birbirlerinin önemli çıkarlarına saygı gösterdikleri sürece de, böyle kalacağına inanıyordu: "Her ikimizin de dostluk ve barış içinde yürüyebileceğimiz geniş bir yol görüyorum... Benim fikrime göre iki alanda aşırılık çatışma yaratabilir. Biri bizim Almanya'yı tecrit etme çabamızdır. Almanya durumunda hiçbir devlet komşularının tecrit politikasını kabul edemez... Çatışma yaratacak diğer bir şey de, bir Avrupa devletinin, Avrupa politikasına egemen olmak için İngiltere'yi tecrit etme çabası olacaktır. Bu tarihte de görüldüğü gibi her zaman böyle olmuştur."

Grey barış yolunu nerede görüyordu?

"Avrupa'ya güvence verecek bir tek şeyi adlandırmam istendiği takdirde... bunun Almanya'nın donanma harcamalarının kısılması ve bunu bizim de izlememiz olduğunu söylerdim... Herhangi bir düzenleme temeli ne olmalıdır? Eşitlik temeli değil. Bu, İngiliz Donanması'nın üstünlüğü temeli olmalıdır. Bildiğim kadarıyla bunun bizim için doğal görüş olduğunu hiçbir Alman tartışmamaktadır."

Grey son olarak da Alman tırmanması ve buna İngiliz tepkisi sorununa döndü. Alman kapasitesinden söz etti: "Hızlandırma niyeti başkadır, bunu yapabilme gücü başka." Başka bir ülkenin tersanelerinde neler olup bittiğini öğrenmenin tek yolu, deniz ataşelerinin tersanelere serbestçe girebilmeleriydi.

Balfour'un kınama önerisi 135'e karşı 353 oyla reddedildi. Dört gemi inşa edilecekti; dört taneye de yetki verilip beklemede tutulacaktı. Churchill daha sonraları olanları esefle şöyle anlatmıştır: "Sonunda garip ve karakteristik bir çözüme varıldı. Amirallik altı gemi istemişti; ekonomistler dört tane önermişlerdi; sonunda sekizde uzlaştık."

Donanma paniğinin başlangıcından beri İngiliz hükümeti, sadece Berlin'deki Deniz Ataşesi'nden ve bazı karanlık gayriresmi kaynaklardan değil, Alman hükümetinden de gerçekleri öğrenmeye çalışıyordu. McKenna 1908 sonbaharında Alman tersanelerinde biriken malzeme haberlerini ve Reichstag'da bütçe onaylanmadan tersanelere verilen siparişleri duyunca, bunları Londra'daki Alman Deniz Ataşesi Albay Widemann'ın önüne getirdi. Widemann her şeyi inkâr etti. Hatta, Birinci Lord'un, Dışişleri Bakanı Tirpitz'e böyle

gayrimeşru bir tavır suçlaması karşısında dehşete kapıldığını söyledi. Widemann'a değil de, kendi istihbaratına inanan McKenna, bir daha Deniz Ataşesi ile yüzleşmedi.

McKenna'nın Alman gemi yapımı konusundaki ikna edici raporunu okuyan Grey, olaya 1909 Ocağı'nda katıldı. Grey İngiliz deniz üstünlüğünün önemini anlıyordu; 20 Kasım 1908'de Scarborough'da şöyle demişti: "Denizcilik işlerinde tam güvenlik ile mutlak yıkım arasında yarı yol olamaz..." Ancak Dışişleri Bakanı olarak ek bir kaygısı daha vardı: Alman hükümeti gemi yapım programını hızlandırmışsa, o zaman sadece yapım halindeki gemilerin sayısı ve teslim tarihleri değil, tüm Alman politikası kuşkuluydu. Grey ocak başından 12 Mart'taki Donanma Bütçesi görüşmelerine kadar Londra'daki Alman Büyükelçisi Paul Wolff-Metternich'ten Alman gemi yapımı konusunda dürüst bir yanıt aradı. Dışişleri Bakanı Metternich'in karşısında iki sorunla karşılaştı; birincisi Alman Büyükelçisi Amiral Tirpitz tarafından bilgilendirilmemişti; iki, Metternich'in doğru bilgilendirildiği durumlarda bile, bu bilgiyi İngilizlere iletmeme talimatını almıştı. Bu nedenle Grey-Metternich konuşmaları iki adam için de düş kırıklıklarıyla dolu oldu.

Grey, Metternich'le ilk olarak Birinci Lord'un raporunu okuduktan sonra 14 Ocak 1909'da görüştü. Grey, İngiliz Amiralliği'nin aldığı haber ve raporlardan söz etti; Metternich bunların gerçek olmadığını söyledi. Grey Almanların kuramsal olarak büyük dretnot yapım kapasiteleri olmasının İngilizleri rahatsız ettiğini bildirdi; Metternich Alman programının tümünün Donanma Yasaları ile belirlendiğini ve Alman tersanelerinin ani bir dretnot yapımına geçmelerinin bu yasalarca önlendiğini anlattı. Grey bu konuda gerçekleri bulmanın en iyi yolunun iki ülkenin deniz ataşelerinin tersaneleri gezmeleri, kaç geminin kızağa konulduğunu kendi gözleriyle görmesinin olduğunu belirtti. Metternich, Kayzer'in bunu asla kabul etmeyeceği yanıtını verdi.

İkinci konuşma 4 Şubat'ta yer aldığında, Metternich, İngilizlerin elindeki Alman tersanelerinde biriken malzeme hakkındaki kanıtlarin yalanlanamaz olduğunu biliyordu; bu nedenle, bunları kabul etti. Bunun nedeni müteahhitlerin öngörüşleriydi ve riski kendilerine aitti. Herhangi bir hızlandırmanın kararlaştırılmadığında ve gemi yapim süresinin yasalarla belirlendiğinde ısrar etti. Yapım hızı arttırılabilirdi, ama bunun için de Reichstag'da oylama yapılması gerekirdi. Grey güç

durumdaydı. Metternich'e saygısı vardı, ama Büyükelçi'nin kendisinden bilgi sakladığına inanıyordu. Metternich malzeme birikimini ancak sonradan kabul etmişti; 1908 Ekimi'nde 1909'un dört gemisinin ikisinin anlaşmalarının yapıldığını hâlâ kabul etmiş değildi. Grey, Büyükelçi'yi yanlış bilgi vermekle suçlayamazdı, ama Metternich'in verdiği bilgilere de inanmıyordu. Grey bir kere daha ataşelerin tersaneleri ziyaretlerini ortaya attı. Metternich, İmparator'un bunu kesinlikle yasakladığını bildirdi. Grey'in, İngiltere'nin kendi gemi yapım planlarını hazırlarken Alman Donanma Yasaları kadar Alman kapasitesini de göz önüne alacağı uyarısında bulunmaktan başka yapacak bir şeyi yoktu. İngiliz Donanma Bütçesi'nin yayınlanmasından hemen önce, 10 Mart'ta, Metternich, Grey'e, Alman gemi yapımının hızlandırılmayacağını ve Açık Deniz Filosu'nun 1912 sonuna kadar on üç dretnotu aşmayacağını resmen bildirdi. Metternich o gece Berlin'i İngiliz Amiralliği'nin daha fazla gemi isteyeceği konusunda da uyardı.

İngiliz Donanma Bütçesi'nin açıklanacağı gün olan 12 Mart'ta, bütçenin Avam Kamarası'na sunulmasından dört gün önce Asquith, Metternich'i çağırtarak Grey'in uyarısını güçlendirdi. Metternich'in Berlin'e gönderdiği rapora göre Başbakan İngiliz programını şöyle açıklamıştı: "İngiliz Amiralliği'nin aldığı istihbarata göre 1909-1910 yılının dört Alman dretnotundan üçünün yapımına birkaç aydır başlanmıştı. Sadece malzeme toplanmakla kalmayıp, 1909-1910 programından bir dretnot, Schichau tersanesinde kızağa konmuştu. Eğer gemilerin yapımına Reichstag'da oylanmadan aylar önce başlanabiliyorsa, o zaman bu gemilerin yapımlarının bitiminin de belirtilen tarihlerden önce olacağı kesindi. Bay Asquith şikâyet etmek istemiyordu (Metternich Başbakan'ın sözlerini özetliyordu) ve bu şikâyetlerinin bir dayanağı yoktu. Gemi yapımının hızı konusunda karar hakkı sadece Almanya'nındı ve İngiltere'de kendi sorumluluğunu bilen bir kişi, buna itiraz edemezdi; ancak, İngiltere hükümeti de... (kendi programlarının tahminlerini yaparken) Alman programının gelişmesini hesaba katmak zorundaydı."

Başbakan, Alman yapımının zorunlu hale getirmesine kadar İngiltere'nin dört acil dretnotu kızağa koymayacağına da söz verdi.

Metternich bu raporu Berlin'e gönderdi; ama bir karşılık almadı. Dört gün sonra, Avam Kamarası'nda donanma tartışmasının açılmasından iki gün önce, Metternich, Berlin'e acil bir telgraf çekerek Alman

programını daha ayrıntılı açıklamak için izin istedi. Tirpitz buna muhalifti ve Kayzer de Tirpitz'den yanaydı. "Bence Metternich'in çenesini tutması daha doğru olur," diye Wilhelm, Büyükelçi'nin telgrafına not düştü.

McKenna'nın Bütçe konuşması ve Avam Kamarası'ndaki ateşli tartışmalar Alman tepkisine neden oldu. Tartışmadan bir gün sonra, 17 Mart'ta, Metternich, Grey'e İngiliz hükümetinin 10 Mart tarihinde verdiği güvenceyi gözardı ettiğinden şikâyet etti. Grey'in yaniti, bu tür yanlış anlaşılmaları önlemenin tek yolunun deniz ataşelerinin birbirlerinin tersanelerini gezmeleri olduğunu üçüncü kere tekrarladı.

Tirpitz aynı gün Berlin'de Metternich'in almak zorunda kaldığı tutumu kamuoyu önünde destekledi. Reichstag'da Alman Donanma Bütçesi konuşmalarını açan Dışişleri Bakanı, İngiliz korkularının yersiz olduğunu söyledi: Almanya 1912'de on yedi değil, on üç dretnota sahip olacaktı. Ancak Tirpitz özel olarak Metternich'e bilmediği bir gerçeği de açıkladı: 1909-1910 yılının dört Alman dretnotunun ikisinin siparişleri 1908 sonbaharında, Reichstag'ın bütçeyi onaylamasından altı ay önce, özel tersanelere verilmişti. İngiliz Amiralliği bu bilgiye sahip olduğuna göre Metternich bunu Londra'da doğrulayabilir ve siparişin, İngiltere'nin önüne geçmek için değil, tersanelerin işçi çıkarmalarına engel olmak ve daha ucuz fiyat almak için olduğunu söyleyebilirdi.

*[*Tirpitz'in Kayzer'e ve Metternich'e söylemediği bir gerçek de, gemilerden birinin yapımına 1 Mart 1909'da başlanmış olduğuydu. Wilhelm beş ay sonra bunu öğrenince çok öfkelendi. Kayzer'in Donanma Sekreteri Amiral Müller, Tirpitz'e şöyle yazıyordu: "Majesteleri Kayzer, İngilizlerin gemi yapımının hızlandırılmış olduğu iddialarında haklı olduklarını görüyor. Majesteleri gemi yapımının hızlandırılmamış olduğunu sürekli olarak vurgulamaktaydı." Tirpitz ise herhangi bir hızlandırmanın söz konusu olmadığını iddia ediyordu: "...yapıma başlanması şirketleri ilgilendiren bir konudur. Bence bunu Majestelerine bildirmeye bir gerek yoktu. Schichau tersanesi işçilerine yol vermemek için geminin yapımına martta kendi parasıyla başlamıştır."]

Kendi hükümeti tarafından küçük düşürülen Metternich'in talimata boyun eğmekten başka yapacak bir şeyi yoktu. 18 Mart'ta, dört gemiden ikisinin siparişinin 1908 Ekimi'nde verildiğini itiraf etti.

Fisher ise hem Tirpitz'in hem Metternich'in yalan söylediklerine inanıyordu. "Yalanın da bir sınırı olmalı," dedi. 24 Mart'ta bir rastlantıyla Metternich'le karşılaşınca Alman'a öfkeyle baktı ve, "Sayın Büyükelçi, Deniz Ataşemize gidip inşa halindeki gemileri sayma iznini verirseniz bu korku bir anda ortadan yok olurdu," dedi. "Olanaksız," dedi Metternich. "Bunu sonra diğer devletler de isterler. Ayrıca, görülmesini istemediğimiz şeyler de görülebilir." Fisher, Alman gemile rinin, ya da bunların toplarının açıklanandan da büyük oldukları izlenimine kapılmıştı.

Metternich Londra'dan ayrılana kadar hükümetine İngiliz görüşünü anlatmaya çalıştı. Nisan başlarında Londra'daki Donanma paniğinin nedenini çok güzel özetliyordu:

"Geçen (1908) Kasım ayına kadar İngiliz hükümeti bizim Donanma yasamızı, kendi yıllık gemi yapımlarını düzenleyecek inanılır bir standart olarak görmekteydiler... Burada geçen kasıma kadar bizim programımızın uygulanmasının Reichstag'ın bütçe onaylamasına bağlı olduğu düşünülmekteydi. Bu güvenlik artık ortadan kalkmıştır. Şimdiki hükümete, bizim 'tempomuzu' hızlandırmayacağımız ve 1912 yılına kadar on üçten fazla dretnotumuzun olmayacağı konusunda güvence verilmiştir. Ancak hükümet, bunun bizim şu andaki niyetimiz olabileceğini, ama bunu istediğimiz anda değiştirme hakkını elimizde tuttuğumuzu ileri sürmektedir. Hükümet bu çok önemli konuda karanlıkta el yordamıyla yönünü bulmaya çalışmakta olduğunu ve yabancı bir devletin değişebilecek iyi niyetine bağlı olmamak gerektiğini hissetmektedir."

Metternich'in raporu Kayzer'in masasına geldiğinde Wilhelm kenarına şunları yazdı: "Saçma!" "Kesinlikle öyle değil!" "Hayır!"...

Grey'in konuşması ve Balfour'un kınama önerisinin yenilgisinden sonra parlamento tartışmaları sona erdiyse de, Kabine ve ülkede heyecan devam etti. Lloyd George ile Churchill dört ilave dretnotu geri bıraktırtmaya, eğer yapılacaksalar bunların 1910 yılı programına alınmasına çalışıyorlardı. (Fisher, Churchill'e, eğer Churchill bunların yapımına izin verirse adlarının 'Winston, Churchill, Lloyd ve George' olmasını sağlayacağını alayla yazarak sözlerini şöyle bitiriyordu: "O zaman nasıl da çarpışırlar ama!") McKenna 'kendisine davranılış biçiminden dolayı meslektaşlarına çok kırgındı' ve dört ilave gemi

sipariş edilmediği takdirde istifa edeceği tehdidini bir daha tekrarladı. Grey, McKenna'yı destekliyordu. Muhafazakâr basın hükümete saldırıyordu. Daily Mail, "Hükümet taş kalpli bilgiçlerden oluşmuş değilse... siparişler hemen verilmelidir... Bir savaş gemisi maliyetinin yüzde sekseni işçiliktir... Bu hükümeti bir an önce kapı dışarı etmezseniz hem donanmamız hem de işsizlerimiz açlıktan öleceklerdir," diyordu.

Sonuçta ilave dört destroyerin yapım kararını verdirten Almanya değil, Avusturya ve İtalya oldu. Londra 1909 Temmuzu'nda Avusturya'nın üç ve belki de dört destroyer inşa etmek niyetinde olduğunu duydu. İtalyanlar çabuk davrandılar; Avusturya ve İtalya, Üçlü İttifak'ta müttefik olmalarına karşın birbirlerini potansiyel düşman olarak görürlerdi. İtalya hemen dört dretnot inşa edeceğini ilan etti. Böylece İngiltere 1912'de Kuzey Denizi'nde on üç Alman dretnotunun yanı sıra Akdeniz'de Avusturya ve İtalya dretnotlarıyla karşı karşıya kalma durumundaydı. Amiralliğin savına karşı konulamazdı artık. McKenna 26 Temmuz'da, dört ilave geminin 1910 programı beklenmeden kızağa konulacağını bildirdi. Vaadini yerine getiren ve Croydon'daki ara seçimde Liberal adayın büyük bir yenilgi aldığını çok iyi bilen Asquith, Birinci Lord'u destekledi. Liberaller Alman hızlanmasında bir belirti olmadığını ve Avusturya ile İtalyan dretnotlarının birbirlerini geçersiz kıldıklarını söyleyerek homurdandılar, Muhafazakârlar alkışladı ve Donanma paniği sona erdi.

Silahlanma yükünü azaltmayı vaat ederek iktidara gelen Liberal hükümet için bu çözüm çok acıydı. Hükümet üç yıl süreyle sözünü tutmuştu. Ve şimdi on iki ay içinde sekiz pahalı gemi ısmarlamıştı. *[*Colossus, Hercules, Orion, Conqueror, Monarch ve Thunderer zırhlılarıyla Lion ve Princess Royal savaş kruvazörleri] Ve bu bu kadarla da kalmayacaktı. Kraliyet Donanması'na bağımlılıklarının farkında olan Yeni Zelanda ve Avustralya, McKenna'nın İngiliz deniz üstünlüğünün daralan sınırlarını çizdiği portreden korkuya kapılmışlardı. Birinci Lord'un Donanma bütçesini Avam Kamarası'na sunmasından altı gün sonra, 22 Mart'ta, Yeni Zelanda hükümeti bir dretnotun bedelini ödemeye hazır olduğunu bildirdi. Avustralya hükümeti de haziranda benzer bir teklifte bulundu. Her iki teklif de kabul edildi ve 1910'da New Zealand ve Australia adlı iki ilave savaş kruvazörü kızağa konuldu. 1909 Donanma paniği doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Kraliyet Donanması'na bir yılda on yeni dretnot katmıştı.

Geçmişe bakıldığında bu korku için neden olmadığı görülür. Almanlar malzeme ve toplarını önceden elde ediyorlardı ve tersaneler yapıma erken başlamışlardı, ama Alman dretnotlarının teslim tarihlerinde bir hızlanma yoktu. 1908 programının dört gemisiyle 1909 programının dört gemisi zamanında teslim edilmiş, 1910 programının dört gemisi ise, on İngiliz gemisinden altısında top kalibrelerinin 12'den 13.5 inçe yükseltilmesi üzerine bir dizayn düzenlemesi yapılması için, sekiz aylık bir gecikmeyle bitirilmişlerdi.

*[*O sınıfın üç Alman savaş gemisi olan Kaiserin, König Albert ve Prinzregent Luitpold'un 12 inçlik topları seleflerinden iki tane daha azdı. Kazanılan ağırlık İngiliz mermilerinin daha delici güçleri için zırhlara verilmişti.]

1912 yılının sonunda Tirpitz ve Metternich tarafından söz verildiği gibi görev almış olan on üç Alman dretnotu vardı. Ve bunların karşısında yirmi iki İngiliz dretnotu bulunuyordu. Winston Churchill daha sonraları Donanma paniğinin sonuçlarını ve önemini şöyle değerlendirmiştir:

"Olanların ışığında, gerçekler ve sayılar bakımından, bizim (Lloyd George ile kendisinin) kesinlikle haklı olduğumuz ortadaydı. Amiralliğin karamsar tahminleri 1912 yılında gerçekleşmemişti. Gizli Alman dretnotları yoktu ve Amiral Tirpitz gerçek olmayan bir beyanda bulunmamıştı... Ancak Maliye Bakanı ile ben, dar anlamda haklıysak da, kaderin derin akıntısıyla ilişkili olarak haksızdık. Davasını savunduğu cesaret ve hatta bu konuda partisine ters düşmekten korkmaması nedeniyle tüm şeref Amirallik Birinci Lordu Bay McKenna'ya aittir. Bu tartışma devam ederken bundan sonra Kabine'de çıkacak bir Donanma bunalımında rollerimizin tersine döneceği hiç aklıma gelmezdi; ve o da, o kadar inatla savunduğu gemilerin benim tarafımdan kollarım açık olarak karşılanacağını düşünemezdi."

*[*McKenna ile Churchill 1911 Ekimi'nde görevlerini değiştirdiler, McKenna İçişleri Bakanı, Churchill de Amirallik Birinci Lordu (Bahriye Bakanı) oldu.]

1909 Donanma paniğinin İngiltere'de başka etkileri de oldu. Dört ilave dretnot yapımının İngiliz-Alman ilişkilerinde olumlu bir etki yaptığına inananlar vardı; Berlin'deki İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Goeschen bunlardan biridir. Bu sava göre Liberallerin ilk yıllarında İngiliz dretnot yapımının düşüşü, Almanların İngilizlerin yumuşayıp kadınlaştıkları ve doğal Darwin yasasına göre, dünya hakimi olarak yerlerini yakında erkek Tötonların alacağı kuramlarını doğruluyordu. İngiliz hükümetinin yıllık gemi yapım programını iki katına çıkarması, Goschen'e göre, bu artan horgörünün yerini saygıya ve dostluk isteğine bırakmasına neden olmuştu. İkinci bir etki de açık seçik görülmekteydi. İngiltere'nin donanma gücü için yeterli gördüğü tarihi ölçüt olan İki Devlet Standardı artık ortadan kalkmıştı. Donanma paniğinin başlangıcında, 1908 Kasımı'nda Asquith, İngiltere'nin 'hangisi olursa olsun, kendisinden sonra gelen iki en güçlü devletin büyük gemilerinin toplam gücünden yüzde on daha fazlasına ihtiyaç duyduğunu bildirmişti. Dünyanın üçüncü büyük donanması (Alman Donanması'nın hemen arkasından geliyordu) Birleşik Devletler'e aitti; ama hiçbir İngiliz politikacısı ve amirali Amerikalılarla bir savaşı hayal bile etmezlerdi. 1909 Donanma paniği İngiliz Donanması için tek devlet standardının başlangıcıydı; İngiltere sadece Almanya'ya karşı silahlanıyordu. Churchill 28 Mart 1912'de Avam Kamarası'na İngiltere'nin standardının Almanya üzerinde yüzde altmış üstünlük olduğunu söylerken bu gerçeği resmen dile getirmekteydi.

1909 Donanma paniğinin ve bir tek yılda sekiz dretnot yapımı kararının iki etkisi daha olmuştur. İngiltere'nin deniz savunması konusunda, Parlamento'daki korku ve basındaki isteri Amiralliği yöneten ve hükümete danışmanlık yapan yaşlı Birinci Deniz Lordu'nun eleştirilmesine yol açmıştı. İngiltere bir yılda sekiz gemiye ihtiyaç duyacaksa, neden bir yıl önce sadece iki gemi yapmıştı? Haklı ya da haksız, artan şikâyet ve eleştiriler Jacky Fisher'ın inanılırlığını aşındırmaya başlamıştı. 1909 Donanma Bütçesi onaylanır onaylanmaz bir hükümet araştırma komisyonu bu konulara eğildi. Donanma paniği Maliye Bakanı David Lloyd George'u da çok etkilemişti. Bir yılda sekiz dretnot yapılması kararı tüm bütçe hesaplarını altüst etmişti. Maliye Bakanı gereken ilave milyonlarca sterlini bulmak için yeni kaynaklar aradı ve önerdiği vergiler ilave gemi yapımı kararından daha çok politik tartışma yarattı. Bunlar 1910 ve 1911'de Avam ve Lordlar Kamarası arasında çok büyük ve tarihi bir çatışmaya yol açmıştır.

İngiltere'yi İstila

İngiltere'nin savaşlarında donanmanın rolü savunmaydı; saldırı silahı kara ordusuydu. Bu nedenle şöyle bir benzetme yapılırdı: Donanma kalkandır, ordu mızrak. Fisher bunu modernleştirmişti: "Ordu, donanma tarafından fırlatılacak bir mermidir." Donanmanın birinci görevi İngiliz Adaları'nı ve İmparatorluğun ticaret yollarını korumaktı. Ancak, gücü ne kadar fazla olsa da, düşmanın kıyılarından daha içeri erişemezdi. Tek başına Avrupalı bir düşmanı yenemezdi; Güneş Kral'a ve Napoleon'a karşı on yıllarca sürdürülen savaşlar bunu kanıtlamıştı. Deniz subayları İngiltere'nin bir orduya ihtiyacı olduğunu kabul ediyorlardı; onlar hâkim deniz gücünün hareketliliğinden yararlanan, düşman bir kıyıya sayısıyla kıyaslanamayacak bir etkiyle vurabilen küçük ve yüksek derecede profesyonel bir sefer gücünü yeğlemekteydiler. Ancak İngiliz Kara ordusunu düşünen İngiliz amiral ve kaptanları, bunun İngiltere Adaları'nın savunulmasından sorumlu olacağını hayallerine bile getirmiş değillerdi. Düşman savaş gemilerini ve asker gemilerini batırarak, bir tekinin bile bir İngiliz kıyısına ayak basmasını önlemek, ta Armada zamanından beri Kraliyet Donanması'nın göreviydi.

19. yüzyıl sonuna yaklaşırken İngiltere'de bazıları donanmanın savunma rolünü bile yerine getiremeyeceğinden kuşku duymaya başladılar. Bu kuşku, büyük çapta kara ordusu subayları tarafından bilerek yaratılıyordu. İngiltere'nin bütün yumurtalarını bir sepete koymasının doğru olup olmadığını soruyorlardı. İngiliz ordusu Başkomutanı Lord Wolseley 1896 yılında, "Ben denizde yüzen bir şey kadar felakete açık başka bir şey bilmiyorum," diyordu. "Barış zamanında ve en sakin havada zırhlılarımızın çarpıştığını sık sık duyarız. Denize açılmış en mükemmel filolardan birinin büyük fırtınalarda darmadağın olduklarını duyarız. Bu nedenle bu ülkenin her zaman güçlü, en azından kendi kıyılarımızı savunacak kadar güçlü bir orduya sahip olması gerekmektedir." İngiliz zırhlıları çarpışmasalar ya da fırtınalarda batmasalar bile, bir düşman istila ordusunun aradan geçmesine fırsat verecek şekilde kandırılıp Manş'ın dışına çekilme olasılığı da her zaman vardı. Askerler bu nedenle ordunun genişletilmesini öneriyorlardı.

Ordunun Boer Savaşı başındaki yenilgisi de bu iddiayı

güçlendirmekteydi. İngiltere'den savaşa çok sayıda asker gönderilmiş ve anayurt savunmasız kalmıştı. Boer yanlısı olan Avrupa basını, İngiltere'nin 'Güney Afrika'da korsanlık girişimi'ne karşı çıkmış ve bir Avrupa koalisyonunun İngiltere'nin anayurdundaki zayıflığından yararlanmasını istemişti. Bu zayıflık daha ziyade psikolojikti çünkü İngiliz Filosu, Avrupa sularında kalmıştı ama yine de hissedilmişti. Ünlü gazeteci W.T. Stead şöyle diyordu: "Silahlarından arındırılmış, elleri arkasında bağlı olan İmparatorluğun çıplak boynu, en büyük düşmanlarının keskin bıçağına açık." İngiltere'de hemen hemen hiç asker bulunmadığı için Fransızlar, Filoyu başka bir yere çekip oyalayabilirler ve sonra da karşıya geçirecekleri elli ya da yüz bin kişiyle Londra'ya kadar ellerini kollarını sallayarak yürüyebilirlerdi. Genelde İngiltere'ye yönelik hiçbir tehlikeye kulak asmayan Lord Salisbury bile ülke içinde özel atıcılar kulüpleri kurulmasını önermişti; istilacılar çalılıkların ardından çıkan amatör avcılarca durdurulacaktı.

Başbakan'ın önerisine karşın hükümet, donanmanın istilayı önleme yeteneğine güveniyordu. Boer Savaşı'nda Filo geleneksel rolünü oynamıştı. Denize mutlak hâkimiyet 250.000 askerle bunların cephane ve ikmal malzemesinin altı bin mil öteye kesintisiz taşınmasını sağlamıştı. Bu arada Berlin ve Paris'teki konuşmalara karşın hiçbir Avrupa askeri, İngiltere'ye ayak basmış değildi. Dönemin Birinci Deniz Lordu Sir Walter Kerr bunu mesleki bir sakinlikle şöyle açıklıyordu: "Donanmamız yurt sularında tümüyle ortadan silinmedikçe bir işgal gücü çok büyük bir riskle karşılaşacaktır ve bunun Manş'ın karşı kıyısında çok iyi bilindiğinden eminim." Aslında, askerleri ne kadar uzakta olursa olsun, hiçbir Avrupa devletinin İngiltere'ye meydan okumaya niyeti yoktu. Ve hiçbir Avrupa deniz kuvveti, Kraliyet Donanması'nın karşısına çıkamazdı. Tehdit oluşturabilecek tek güç olan Fransız Filosu, Boer Savaşı boyunca savaşa hazır değildi. 1900 Aralığı geldiğinde İngiltere'nin zayıf olduğu düşüncesi de kaybolmuştu.

Güney Afrika'dan sonra İngiliz ordusu doğal olarak Boer komandolarının karşısında yenilgiye uğramasına yol açan örgütsel ve maddi bozuklukları gidermek isteyecekti. Pek çok subay İngiltere'ye bir Büyük Devlet ordusu vermek için asker sayısının arttırılmasını istiyordu. Salisbury'nin son kabinesinde Birlikçi Harbiye Bakanı olan St. John Broderick 1901'de altı kolordu halinde 600.000 kişilik bir ordu planı getirdi. Bu askerlerin 120.000'ine geleneksel bir sefer gücü rolü verilecek; 480.000'i yurt savunması yeni rolünü üstlenecekti. Broderick bunun nedeninin donanmaya bir şey olabileceği korkusu

olduğunu söyledi. "İstila pek olası olmayabilir, ama bir İmparatorluk da olasılıklarla yönetilmez." Harbiye Bakanı'nın planı büyük bir hoşnutsuzlukla karşılandı. Times şöyle diyordu: "Büyük bir savunma ordusu bu ülkede işe yarar bir şey yapamayacaktır. Eğer donanma yoksa otuz kolordu bile dengeyi koruyamaz." Winston Churchill ise şöyle demekteydi: "Daha güçlü bir düzenli orduya gelince, ya denize hâkimiz, ya da değiliz. Denize hâkimsek daha az askere; hâkim değilsek, daha çok gemiye ihtiyacımız vardır."

Ordu ısrarlıydı. İngiltere'nin yaşayan en büyük askeri kahramanı, Victoria Haçı sahibi, Hindistan emektarı, Güney Afrika'nın muzaffer komutanı ve 1901'den 1904'e kadar İngiliz ordusu Başkomutanı olan Feldmareşal Lord Roberts de ordunun görüşünü savunuyordu. Roberts'ın korkusu, donanma kalkanı kırılacak ya da yerinden uzaklaşacak olursa, İngiliz ordusunun Avrupa'dan gelebilecek herhangi bir istila gücüne tehdit oluşturamamasıydı. Onun önerisi zorunlu askerliğe dayanan büyük bir ordu kurmaktı. Arthur Balfour'un Birlikçi hükümeti bu isteğini reddedince, Lord Roberts askerlikten istifa ederek kendini bu davaya adadı. 1905'te zorunlu askerliği benimseyen Milli Hizmet Derneği başkanı oldu. Görevinin kısıntılarından uzaklaşan Lord Roberts, yetmiş yaşını aşmış olmasına karşın, Lordlar Kamarası'nda ve halk toplantılarında zorunlu askerlik lehine konuşmalar yaptı. Balfour, Başbakanlığının son aylarında Avam Kamarası'na istilanın 'ciddi bir şekilde düşünmemiz gereken bir olasılık olmadığını' söyleyince Roberts, Lordlar Kamarası'nda kendisine şu yanıtı verdi: "Silahlı kuvvetlerimizin savaş için 1899-1900'de olduğundan daha hazırlıklı olmadığını hiç tereddüt etmeden söyleyebilirim."

Roberts'in Balfour'a muhalefeti 1905 Aralığı'nda iktidara gelen yeni Liberal hükümete karşı duygularına kıyasla çok yumuşaktı. Campbell-Bannerman'ın sosyal programlarına para bulmak için hem ordu hem de donanma bütçesinde kısıntıya gittiler. Lord Roberts çok geçmeden Avam Kamarası'nda hem muhalefet lideri, hem de savunma üzerinde otorite olarak kabul edilen Balfour'a düzenli olarak mektup yazmaya başladı. Roberts, şu ya da bu nedenle donanmanın müdahale etmemesi durumunda Avrupalı bir düşmanın Manş'tan ya da Kuzey Denizi'nden doksan dört saatte yetmiş bin asker geçirebileceğine inanıyordu. Bu istilacılar bir kere İngiltere'ye ayak bastıktan sonra, halen İngiltere'de yaşayan ve hepsi de eğitilmiş askerler olan seksen bin yabancıyla desteklenecekleri dü. Roberts'in iddiasına göre çoğu demiryolu istasyonlarındaki otellerde yaşayan bu insanların

İngiltere'nin ulaşım sistemini felce uğratacaklarını iddia ediyordu.

Roberts'in uyarılarından etkilenen Balfour, İmparatorluk Savunma Komitesi'nin İngiltere'nin bir istila karşısında durumunu ele almasını istedi. Onun başbakanlığından önce ve başbakanlığı sırasında olası istilacılar Fransızlardı; şimdi ise Almanlar söz konusuydu. Bir alt komisyon toplanıp kanıtları incelemeye başladı. 1908 Nisanı'nda Başbakan olunca konu daha bir ciddiyetle ele alındı. Uzmanlığı nedeniyle Balfour'un komisyona elde edilen bilgileri değerlendirmesi istendi. Balfour, Grey, Haldane, Lloyd George ve Lord Roberts'in önünde bir saat konuştu. Bir görgü tanığına göre Balfour öyle 'parlak' bir açıklama yaptı ki, komisyon, hatta Roberts bile 'şaşkınlıktan' soracak bir tek soru bulamadı: 'Genel kanı, bu sorunun asla bundan daha iyi açıklanmadığıydı. Balfour'un ve alt komisyonun fikrine göre ilk savunma hattı donanmaydı ve onun üstünlüğü devam ettikçe İngiltere istila edilemezdi.

Ordu için pek iyi şeyler düşünmeyen Fisher donanmanın bir istilayı önleyemeyeceği fikrini daima hoşnutsuzlukla karşılamaktaydı. 1904'te Birinci Deniz Lordu olunca şöyle demişti: "Donanma 1., 2., 3., 4. ve sonsuz Savunma Hattıdır! Donanma Üstün değilse, ne kadar büyük olursa olsun hiçbir kara ordusunun yararı olamaz. Donanmamız yenildiği takdirde korkmamız gereken şey istila değil, AÇLIKTIR!" Düşman askerlerinin Kuzey Denizi'nden gelip İngiltere kıyılarına çıkmalarını ise alayla karşılıyordu. "Böyle palavraları dinlemeyecek kadar meşgulüm." Nakliye araçlarını ve çıkartma askerlerini hazırlamak için aylarca çalışma gerekliydi; bu da fark edilmeden yapılamazdı. Yetmiş bin askere gelince de şunu söylüyordu: Boer Savaşı'nın başında, 1899 Ekim ayında, dünyanın en büyük ticari filosuna sahip ve beş büyük limanı kullanan dünyanın en büyük deniz gücü, sadece otuz bin asker ve dört binden az at gönderebilmişti. Fisher, İmparatorluk Savunma Komitesi'nin de toplanıp Lord Roberts'i dinlemesine çok kızmıştı. 1907'de bir yemekli toplantıda, Birinci Deniz Lordu, Alman ordusunun İngiltere'ye havadan iner gibi gelmesi fikriyle de alay ediyordu: "St. Paul Katedrali'ni küçük bir şilebe yüklemekten söz edin, daha iyi. Hayır, beyler, evlerinize gidip yataklarınızda rahatça uyuyabilirsiniz."

Alt komisyonun sonucu ve hükümetin desteği politika için yeterliyse de, bunların her ikisi de gizli kalmıştı ve kamuoyunda devam eden istila tartışması üzerinde hiçbir etkisi olmamıştı. Birinci Deniz

Lordu'nun güvencesine, Filo'ya yeni dretnotların katılmasına ve Haldane'in orduyu yeniden düzenlemesine karşın İngilizler hâlâ kaygılıydılar. Manş kıyısında Rye'da yaşayan Henry James bir gün penceresinden baktığında Alman Filosu'nu toplarını evine çevirmiş olarak göreceğinden korkuyordu. "Alman İmparatoru bir sonraki savaşını bu kıyılara taşıdığında çok açıklardan görünen bacalarım ilk hedefi olabilir," diyordu. Daily Mail ise lokantalara gidenlere şu öneride bulunuyordu: "Avusturyalı ya da Alman bir garsonun size hizmet etmesine izin vermeyin. Garsonunuz İsviçreli olduğunu söylerse pasaportunu göstermesini isteyin."

Bu kaygılar yabancı bir istilanın çok yakın olduğunu bildiren kitaplar, broşürler, oyunlar ve gazete haberleriyle daha da körükleniyordu. Okur yazarlığın artması ve gazete baskılarının artmasıyla sansasyonel yazılarda bir patlama olmuştu. Casus romanları, hayali savaş romanları ve istila romanlarıyla bir istila edebiyatı doğmuştu. 1880'lerden Fransa ile sömürge anlaşmasının yapılmasının yakın olduğu 1903'e kadar yirmi yıl boyunca roman istilacıları hep Fransızlar olmuştu. İngiltere'nin Mısır nedeniyle Fransa ile olan kavgası, 1898 Faşoda kriziyle birlikte artan bir unsursa da, düşmanlığın kökleri yüzyıllarca geriye gitmekteydi. Victoria Çağı'nın sonlarında İngilizler bunu Fransa'nın kıskançlığı olarak görüyorlardı: "İngiltere'nin büyük İmparatorluğunu kıskanmak, özgürlüğünü kıskanmak, Devletinin istikrarını, monarşisini ve sevgili Kraliçesini kıskanmak."

1882'de istila korkusu İngiltere'yi iyice sarmıştı. O yıl parlamentoya verilen bir öneri, Dover'den Calais'ye kadar yirmi millik bir demiryolu tüneli kazılmasını öngörüyordu. Sonradan çıkan büyük istila tartışmaları nedeniyle bu mantıklı ticaret yolunun açılması iyice unutuldu. Konu, Manş Tüneli'nin İngiltere'nin koruyucu hendeğinde bir çatlak olup olmadığına dönüştü. Bunun altında başka korkular yatıyordu. Bir tünel Muhteşem Tecrit'in sonu demek olacaktı. İngilizlerin kendilerini 'gümüş denizdeki bu adanın' sakinleri olarak, 'Doğa'nın yaptığı bu Kale'nin savunucuları olarak görmeleri imkânsızlaşacaktı. İngiltere'ye yabancı olan biri bunu anlayamazdı. Bir kuşak önce, teknolojiye hevesli olan Prens Albert, Lord Palmerston'a böyle bir tüneli önermişti; sıradan bir İngiliz'in görüşlerinden fazla uzaklaşmayan Başbakan, kendisine özgü o saygılı tavırla, "Efendimiz, eğer bu adada doğmuş olsaydınız böyle düşünmeyecektiniz," demişti. Pek çok İngiliz hâlâ bu görüşü paylaşmaktaydılar. 1882'de, galeyana gelen halk, Manş Tüneli Şirketi'nin Londra bürosunun camlarını kırdı.

Browning, Tennyson, Huxley, Kardinal Newman, Canterbury Başpiskoposu, beş dük, on kont, elli dokuz general, on yedi amiral ve yirmi altı milletvekilinin imzaladıkları bir dilekçede tünelin kazılmasının 'bu ülkeyi, şimdiye kadar bir ada olarak, karşılaşmaktan kurtulmuş olduğu askeri tehlikelere sokacağı' bildiriliyordu. Bu tepki, yazarların hayal gücünü harekete geçirmişti. Matbaa makineleri durmadan broşürler ve ucuz romanlar basıyorlardı. Bunlardan bazılarının adları şöyleydi: Manş Tüneli veya İngiltere Tehlikede, Manş Tünelinin Elegeçirilişi, Manş Tüneli Savaşı, Manş Tüneli Sürprizi, John Bull Londra'yı Nasıl Kaybetti. Bu tür romanlardan hiç eksik olmayan bir karakter, İngiltere'de çalışan ve tüfeğini bavulunda saklayan bir Fransız garsonuydu. Askeri eğitim görmüş olan garson ve yurttaşları gece karanlığında silahlarını kapıp Manş Tüneli'nin İngiltere girişini ele geçiriyorlar ve ertesi sabah Fransız ordusu trenle İngiltere'ye geliyordu.

İngiltere'nin en yüksek rütbeli iki subayı da bu huzursuzluğa katkıda bulunmaktaydılar. Ordu Başkomutanı Feldmareşal Cambridge Dükü (aynı zamanda Kraliçe'nin kuzeniydi), tünelin İngiliz tarafı bir baskınla ele geçirildiği takdirde İngiltere'nin hiçbir Avrupalı güce direnmeyi ummaması gerektiğini söylüyordu: "Tüm önlemlerimize karşın günün birinde bir düşmanın her iki ucunu da ele geçirdiğini ve hiç karşılık görmeden bir ordu gönderdiğini görebiliriz." Lord Wolseley düşmanın garsonsuz ve fırıncısız da ülkeyi istila edebileceği düşüncesindeydi: Tünelden gece trenle sıradan yolcular gibi giyinmiş olarak birkaç bin silahlı insan gelebilir." Yıllar geçip de ufukta bir tünel görünmeyince Manş Tüneli istilası söylentileri de sona erdi. 1901'de yazılan son romanlardan birinde tünelin gizlice Calais'den kazılmaya başlandığı ele alınıyordu. Tünelin ucu Kent'te İngiliz adı almış olan bir Fransız casusunun çiftliği olacaktı. Romanda komplo, zamanında açığa çıkarılıyordu ama İngiliz okurlarına da "çelik tüp hâlâ denizin dibindedir..." uyarısı yapılıyordu.

Fransa ile ilişkiler düzelip Almanya ile bozulmaya başlayınca, hayali istila kaynakları da değişti; bu kere istilacılar Kuzey Denizi'nden geleceklerdi. Erskine Childers'in 1903'te yayınlanan Kumların Esrarı romanında istilacılar Töton'lardı. Childers'in hikâyesi bir deniz serüvenidir: Küçük bir yatta tatile çıkan iki genç İngiliz, Hollanda sınırından Elbe'nin ağzına kadar uzanan Alman Kuzey Denizi kıyılarının sığlıklarında ördek avına çıkarlar. Bu su ve kum labirentinde esrarengiz bir serüvene girerler, öldürülmekten kurtulurlar ve karanlık bir gecede bir Alman romorkörüne saklanırlar.

Kaçaklardan biri Alman İmparatoru'nu görür ve romorkörün nereye gittiğini o zaman anlar:

"Rota batıydı ve Norderney feneri iskeleden birkaç derece kuzeydeydi. Memmert'e mi gidiliyordu? Olabilir, umurumda bile değildi, benim düşüncelerim o gece Memmert'ten çok uzaktı. Bu aynı zamanda İngiltere rotasıydı. Evet, sonunda anlamıştım. Büyük bir sahnenin provasına tanık oluyordum. Bu belki de yakında oynanacak büyük bir oyundu; kömür değil asker yüklü şilepler yedi limandan aynı anda yola çıkacaklar ve İmparatorluk Donanması eşliğinde Kuzey Denizi'ni geçerek İngiltere kıyılarına çıkacaklardı."

Alman istilası tehlikesi konusundaki korku, Childers'in masum denizcilik hikâyesinin, üç yıl sonra yayınlanan dramatik bir kitapla kıyaslanmasıyla daha iyi anlaşılır. C.B.'nin Liberal hükümetinin iktidara gelişinin üçüncü ayında, 1906 Martı'nda, Londra Daily Mail gazetesi William Le Queux'nün 1910 İstilası'nı tefrika etmeye başladı. Kitabın ana fikri Lord Roberts'in, donanmaya karşın, İngiltere'nin istilaya açık olduğu uyarısıydı. Le Queux aynı zamanda zorunlu askerliğe ve ordunun genişletilmesine inanıyordu; kitabın amacı milleti dehşete düşürerek aynı görüşe getirmekti.

1910 İstilası'nda, istila ordusu, Erskine Childers'in iki yatçısının keşfettikleri noktada toplanır: Frisian kıyılarındaki kumsalda. Kuzey Denizi'nden, hazırlıksız durumdaki İngiltere'ye saldırır. İngilizlerin eğitimsiz -çünkü Lord Roberts'in zorunlu askerlik çağrılarına kulak asılmamıştır askerleri ve sivilleri kahramanca çarpışırlarsa da, profesyonel düşman ordusuyla başa çıkamazlar. Savaş iki tarafta da şiddetle devam eder. Almanlar kadınları ve çocukları süngüleyen, insanları kendi mezarlarını kazmaya zorlayan canavarlardır. Bir Alman ikmal grubunu pusuya düşürdükleri için bir İngiliz kasabasının tüm halkı öldürülür. Kayzer 'hoş adam' değil, Londra'nin bombalanmasini ve yağmalanmasını isteyen kana susamış bir barbardır. En Ulu, "Bu İngilizlerin gururu kırılmalıdır," diye emreder. İngilizler de aynı derecede vahşidirler: Ellerine düşen bütün Almanlar kurşuna dizilir, bıçaklanır, asılır ya da boğazlanır.

Le Queux'nün hikâyesinde Londra bombalanarak ağır can kaybı verdirilir, sonra sokak savaşları başlar. Kana bulanmış Almanlar kenti ele geçirirler ama tutamazlar. İngiltere ayaklanır, istila ordusunu

teslim alır ve intikam almaya girişir. Alman tutsaklar linç edilirler, bacaklarından ikiye ayrılırlar, ya da 'burada ayrıntılarıyla anlatılamayacak korkunç şekillerde' öldürülürler. Savaş huzursuz bir uzlaşmayla sona erer. Hollanda ve Danimarka'yı ilhak eden Almanya, başka bir istilayı düşünür. İngiltere'nin ekonomisi, maliyesi ve ticareti yok edilir. Yeteri kadar zengin olanlar kaçmışlardır; geride kalanlar açlıktan ölmek üzeredir.

Le Queux kissadan hisseyi karakterlerinden birine söyletir: "Onun (Lord Roberts'in) zorunlu askerlik önerisini kabul etseydik, böyle bir felaketle asla karşılaşmazdık."

Romanın fikri, Londra Daily Mail gazetesinin tirajını arttırmak isteyen Lord Northcliffe'den (Alfred Harmsworth) çıkmıştır. Roberts'in zayıf ve uysal bir İngiltere'nin istilaya açık olduğu sözleri aklına bu romanı getirmiş ve yazmak işini Le Queux'ye vermişti. Daily Mail hesabına İngiltere'nin doğu kıyılarını dört ay dolaşan romancı, hayali romanının çıkartma ve savaş alanlarını seçti. Araştırmalarını Lord Roberts'e götürdü ve eski başkomutanla oturup Alman kampanyasının planını kurdular. Çalışmaları Lord Northcliffe'e gitti, o da askeri açıdan sağlam olmakla birlikte, gazete tirajının temel gerçeklerinin gözardı edildiğini söyledi. Northcliffe'in işine gelen, Alman ordusunun 'Daily Mail'in satılmadığı küçük köylerden değil' büyük kasaba ve kentlerden çarpışarak geçmesiydi.

Lord Northcliffe, 1910 Istilası'nı, Oxford Caddesi'nde Prusya'nın mavi üniformalı ve sivri miğferli adamlarını dolaştırarak duyurdu. Bunların taşıdıkları pankartlarda, istilanın çok yakın olduğu bildiriliyordu. Ondan sonra da Daily Mail'in her sayısında ertesi sabah hangi kasabaların istila edileceği bildirilmeye başlandı. Başarı müthiş oldu; gazete son sayısına kadar satıldı; kitap halinde basılan roman Japonca, Çince ve Arapça dahil olmak üzere yirmi yedi dile çevrildi ve dünyada bir milyondan fazla sattı. Alman baskısı Le Queux'yü çok kızdırmıştı. Kitabın kapağında muzaffer Alman ordusu harabeye dönmüş Londra sokaklarındaydı. Çevirmen kitabın sonunda İngiliz başkentini Almanların elinde bırakmıştı. Her iki baskıyı da okuyan Kayzer, Ordu ve Deniz Kuvvetleri kurmaylarının yararlı bilgileri analiz etmek üzere kitabı okumalarını emretti.

İngiltere'de yaşayan yabancılardan yine kuşkulanılmaya başlandı. Le

Queux okurlarına şöyle diyordu: Bu insanlardan çoğu askerliklerini yaptıktan sonra İngiltere'ye gelip garson, tezgâhtar, fırıncı, berber ve uşak olarak iş bulmuş Almanlardır ve anavatanlarına bağlılık yemini ettiklerinden yurtlarına casus olarak hizmet etmişlerdir. Her biri, İmparator'un emrine uyarak asker olduklarında ceketinin yakasına çok daha önceden verilmiş özel biçimli bir düğmeyi dikmişlerdir. Böylece birbirlerine Kayzer'in sadık tebaası olduklarını göstermektedirler." İngiltere'de Daily Mail ya da Le Queue'nün kitabının okurları her yerde 'düşman ajanı' görmeye başlamışlardı. Harbiye Bakanlığı'na tersaneleri ve deniz üslerini ele geçirmek için hazırlanan Alman komploları ihbarları yağıyordu. Geceleri esrarengiz uçaklar görülüyordu. İngiltere'deki potansiyel düşman savaşçılarının sayısı Le Queux'nün '6500 casusu'ndan, Lord Roberts'in '80.000 eğitilmiş Alman askeri'ne ve oradan da Albay Driscoll'un İngiltere'de yaşayan '350.000 eğitilmiş Alman askeri'ne kadar yükselmişti. Muhafazakâr milletvekili Sir John Barlow, Harbiye Bakanı Haldane'e, Londra yakınlarında yaşayan 66.000 Alman yedek askeri konusunda bildiklerini Avam Kamarası'na anlatmasını istedi. Bunu yaparken Charing Cross'da bir bankanın bodrumunda gizlenmiş binlerce Alman silahının sırrını da araştırmasını söyledi. Başka bir Muhafazakâr milletvekili olan Albay Lockwood, Epping yakınlarında iki yıldır 'tüm bölgenin fotoğraflarını çekip eskizler yapan yabancı bir milletin askeri kişileri' hakkında bir şeyler yapmasını söyledi.

Hükümet bu korkularla başa çıkmaya çalışıyordu. 'Esrarengiz uçaklar'ın, yeni otomobillerin reklamı için atılan küçük balonlar olduğu ortaya çıktı. Charing Cross'taki Alman silahlarının Minyatür Silahçılar Kulübü'nün geçici olarak kasaya yerleştirdikleri eski parçalar olduğu öğrenildi. Le Queux, Roberts ve bütün casus-istila manyaklığından bıkan Haldane, Epping yakınlarındaki düşman ajanlarının boşuna vakit harcadıklarını, istedikleri bilginin kadastro haritalarında zaten bulunduğunu söyleyerek alay etti. Avam Kamarası'na şöyle dedi: "Lord Roberts'in sürekli olarak istila tehlikesinde olduğumuzu ve buna hazırlıklı olmadığımızı söylemesi... çok kötü bir etki yaratmaktadır. Daha da kötüsü, kamu zihninde Almanya'nın düşman olduğu imajının yaratılması, ilişkileri düzeltmeyi olanaksız hale getirmektedir. Kral bu konuda çok kaygılıdır ve ben de kendisine, hem uygulanamaz hem de tehlikeli olduğuna inanmasam, bu Alman hayaletinden kurtulup güveni sağlamak için Lord Roberts'in Zorunlu Askerlik teklifini destekleyeceğimi söyledim."

Liberal hükümetin 1910 İstilası ve buna benzer diğer kitaplar

konusunda duyduğu rahatsızlık kısmen bunların yazarlarının Muhafazakâr önyargılarıydı. Le Queux 'güçlü ve aristokrat bir hükümet yerine zayıf bir yönetim, milletin belkemiğini oluşturan köylü sınıfın kaybolup yerine kentlerin zayıf ve kolay telaşlanan halkı geçtiği için' Alman istilasının başarılı olduğunu söyleyerek görüşlerini açıklıyordu. Liberal milletvekilleri bu karalamalara karşı parlamentoda insanları öfkelendiren ve nefretleri körükleyen adi ve yalan yanlış kitapların yarattığı hasarı sınırlamak için neler yapılacağını soruyorlardı. Başbakan Campbell-Bannerman kitabın yargılanmasının 'İngiliz halkının sağduyusuna ve zevkine bırakılmasını' önerdi. Hükümet de zorunlu askerlik konusunu bir karara bağlayabilirdi. Karar Lord Roberts'in aleyhine çıktı: İngiliz ordusunda barış zamanında hiçbir zaman zorunlu askerlik uygulanmadı.

Ancak Roberts konuşmaya devam etti ve hayali istila romanları çıkmaya devam etti. 1909 Ocağı'nda Donanma paniğinin doruk noktasında, Kabine altı yeni dretnota karar verip vermemeyi tartışırken Londra'mın Wyndham Tiyatrosu'nda Bir İngilizin Yuvası adında bir oyun başladı. Yazarı o güne kadar oyun ya da başka bir şey yazmamış olan ve o sırada Güney Afrika'da Üçüncü Tabur komutan yardımcılığı yapan, Düzenli Ordu subaylarından Guy du Maurier idi. Binbaşı du Maurier, İngiltere'den ayrılmadan önce Roberts'in uyarılarından etkilenmiş ve oyunu yazıp, kardeşi aktör ve tiyatro yöneticisi Gerald du Maurier'ye vermişti. *[*Romancı Daphne du Maurier'nin babası.] Gerald du Maurier kardeşinin oyununu okumuş ve uzaktaki binbaşıya haber vermeden sahnelemişti.

Oyunda İngiltere yabancı bir ordu tarafından istila edilir. Tiyatro eserlerini onaylayan ve izin veren Lord Chamberlain, belirli bir yabancı devletin alınganlığından çekindiği için istilacıların milliyeti belirtilmemişti. Düşman askerleri 'Kuzey İmparatoru'na sadakat yemini ediyorlardı ve ülkeleri Nearland 'Yakın ülke' diye bir yerdi. Olay, evleri Nearland askerlerinin baskınına uğrayan orta sınıf bir İngiliz ailesi olan Bay Brown'ın salonunda geçiyordu. İstilacıların adları - *Prens Yoland, Thol, Garth ve Hobart*- milli kimliklerini saklıyorsa da, sivri miğferleri, yanılmayı olanaksız kılan bir ipucu vermekteydi. Bay Brown ilk başta savaşların profesyonel askerler arasında yapılması gerektiğini savunuyordu. Düşman komutanı Prens Yoland, İngiliz'le ailesine kibirli bir küstahlıkla davranmaktaydı. Ev eşyaları kırıldıkça ya da el konuldukça bedeli ödeniyordu. Oyun geliştikçe Brown kendi şahsi şatosunda yabancıların varlığına giderek kızıyor ve hakaretlerde

bulunuyordu. Sonunda bir silah kapıp düşmanlarına doğrultuyordu. Prens Yoland kendisine daha önce sivillerin savaşmamaları gerektiğini söylediğini hatırlatınca Brown şöyle diyordu: "Hah! Ne önemi var ki? Ben bir İngilizim!" Tiyatro her gece bu replikle alkıştan inlemekteydi. Sonunda kahraman Bay Brown iki Nearland askerini öldürüyor ve sonra da kendisi kurşuna diziliyordu: Bir kahraman ama aynı zamanda İngiltere'nin hazırlıksızlığının bir kurbani. Son sahnede İngiliz düzenli ordu askerleri istilacıları kovmak için geldiğinde yurtseverliğin intikamı alınıyordu.

Oyun on sekiz ay kapalı gişe oynadı. Sivri miğferli düşman askerlerinin İngiliz çimlerine basarak İngiliz bahçesinde koşmaları, camlarini kırarak bir İngiliz oturma odasına girmeleri pek çok ateşli tiyatro seyircisinin tahammül edemeyeceği bir şeydi. Ordu tiyatronun fuayesinde bir askere alma bürosu açmıştı, böylece perde iner inmez dişarı fırlayan gençler hemen orada Haldane'in yeni ordusuna gönüllü olabiliyorlardı.

Bütçe ve Lordlar Kamarası

Liberal Parti on yılını boşlukta geçirmişken, Sir Henry Campbell-Bannerman 1906 Ocağı'nda, onu tekrar iktidara taşıdı. O ay yapılan Genel Seçimler Liberallere büyük bir zafer kazandırmıştı. Sir Henry ile Kabinesi'nin, taraftarlarının kendilerinden ne bekledikleri konusunda bir kuşkuları yoktu: Barış, askeri harcamaların (ve böylece vergilerin) kısılması ve klasik Liberal Reform platformuyla seçilmişlerdi. Fransa ile yeni Pakt ve Ruslarla benzer bir anlaşma barışın korunmasını sağlayacak, Almanlar da Sir John Fisher ve dretnotlarıyla kontrol altında tutulacaklardı. Harbiye Bakanlığı'nda Haldane ve Bahriye Bakanlığı'nda Fisher daha az paraya daha etkin bir savaş gücü sağladıklarında askeri harcamalar kısılmış oldu. Ancak, en büyük beklenti Reform alanındaydı. Parti, İngiliz yaşam biçiminde önemli değişiklikler vaat etmişti. Devletçe desteklenen okullarda din derslerinin kaldırılması, içki yasağı yasalarının genişletilmesi, yaşlılık aylığı, çalışma saatlerine kısıtlama getirilmesi ve toprak reformu hep Liberal programda var olan şeylerdi. Kendilerini seçen insanlarla birlikte pek çok milletvekili, vaatleri yasallaştırmanın uzun sürmeyeceğine inanıyorlardı. Hükümet sıralarında oturan deneyimli politikacılar ise işin doğrusunun ne olduğunu biliyorlardı; hükümetin reform programındaki maddelerden herhangi birinin yasa olması için Lordlar Kamarası'ndan geçmesi gerekirdi. Ve 1908 yılında, beş yüz Birlikçi ve seksen sekiz Liberalden oluşan Lordlar Kamarasi kesinlikle reforma karşıydı.

Lordlar Kamarası'nın Dünyevi Lordları olan (Ruhani Lordlar, Canterbury ve York başpiskoposları ile yirmi altı diğer piskopostu) Dükler, markiler, kontlar, vikontlar ve baronlar İngiltere'yi yönetmeye alışkındılar. Bunlar eski toprak sahibi soylulardı; toprağın büyük bir kısmı bunlara aitti ve ülkenin büyük bir kısmına sahip oldukları için de, onun bakımının kendilerine ait olmasını normal olarak görüyorlardı. Halkın geri kalanı işçiler, kentliler, esnaf ve orta sınıflar hiç kuşkusuz durumlarına göre adil bir şekilde yönetileceklerdi. En etkili sertlik, sevecenlik ve hoşgörü karışımının gösterilmesi konusunda, aristokratların, seyisleri, koruculari, bahçıvanları ve ev personeliyle kuşaklar boyu süren bir deneyimleri olmuştu. Tudor çağında Avam Kamarası'nın ortaya çıkması, parlamenterlerin ve Oliver Cromwell'in geçici zaferleri, bu oligarşik yönetim biçiminde önemli bir değişiklik yapmamıştı. 19. yüzyılın büyük Reform yasalarıyla seçmen

sayısının artması, en üstteki insanların karakter ve yetiştirilmelerinde fazla bir değişiklik yaratmış değildi. Halk yine oy veriyordu, ama Whig ya da Tory, büyük soylulardan hangilerinin, Tac'ın bakanları ve milli kaderin bekçileri olarak hizmet vereceğini belirlemek için oy veriyordu. Toprak sahibi aristokrasinin kurumlaşmış biçimi ve en üst politik kalesi Lordlar Kamarası'ydı. Kamara'ya girmek isteseler de, istemeseler de, bütün soylular burada oturma hakkına sahipti. Otuz metre uzunluğunda on beş metre enindeki salona ışık veren yüksek pencerelerde İngiltere hükümdarlarının renkli camlardan yapılma portreleri vardı. Soylular orta koridorun iki yanında yükselen meşin minderli dört sırada otururlardı. Hemen hemen her zaman boş olan iki taht ve Lord Chancellor'ın başkanlık ettiği yün kıtık dolu büyük kırmızı minderli Yünçuvalı denen koltuk salona hâkimdi.

*[*Lordlar Kamarası'na 14. yüzyılda, ülkenin yün ticareti zenginliğini simgelemesi için konulmuştu.]

Yünçuvalı'ndan kınama sesi pek duyulmazdı. Lordlar muhaliflerine bağırıp yuhalamayacak kadar terbiyeliydiler ve birkaç adım ötede Avam Kamarası'nı karıştıran politik konular buraya getirildiklerinde sertliklerini hep kaybederlerdi. Oturum halinde bile olsa, salon çoğunlukla boştu. Gazeteci Walter Bagehot şöyle anlatıyor: "Normal çalışma günlerinde Kamara'da sadece on, hatta altı kadar lord vardır. İş yapmak için aranan çoğunluk üç kişidir." Pek çok soylu, Lordlar Kamarası'na hiç girmezler ve 'İngiltere'nin dört bir yanında yerel mülkiyet sahipleri ve yargıçlar olarak tanındıkları malikânelerinde gözlerden uzak ve kuşkusuz yararlı varlıklarını' sürdürmeyi yeğlerlerdi. Bunlar Londra'ya sadece kızlarını sosyeteye sunmak ya da bir taç giyme töreninde bulunmak için gelirlerdi. Lordlar Kamarası'na giderlerse, bu çoğunlukla kulüplerinde görmedikleri bir dostlarını aramak için olurdu. Asquith Kabinesi'nde Maliye Bakanı olan Radikal, Galli, David Lloyd George bu köylü soyluları Backwoodsmen (Balta girmemiş orman adamları) olarak nitelerdi.

Lordlar Kamarası'nın 1906'da önemli bir anayasal işlevi vardı: Avam Kamarası'nda aceleyle çıkarılmış, pek hoşa gitmeyen bir yasa Lordlar'a gelince, lordların bunu veto etme hakları bulunuyordu. Kuramsal olarak bunun amacı alt Kamara üzerinde akıllıca bir sınırlama getirmekti. Lordlar'da bir geri çevrilme Avam Kamarası'nda daha serinkanlı görüşmeye yol açabilirdi. Ya da Lordlar hükümetin düşürülmesini sağlayarak halkın görüşünü oylarıyla belli etmesine imkân verecek yeni bir Genel Seçim kararı alabilirdi. Bu reddetme

gücünün yerleşmiş bir tek istisnası vardı: Lordlar Kamarası maliyeye ilişkin bir yasayı değiştiremez ve reddedemezdi. İngiliz Anayasası gibi yazılı olmayan bu kural, 281 yıl boyunca herhangi bir itiraza neden olmadan devam etmişti. Üst kamaradaki büyük parti dengesizliği Lordlarin tarafsız bir kurum olarak görevini gülünç bir hale sokmaktaydı. Sürekli Birlikçi çoğunluk tarafsızlık diye bir şey bırakmıyordu. Hükümet Muhafazakârsa, Avam Kamarası'ndan gelen yasa tasarıları Lordlar'dan herhangi bir değişikliğe uğramadan, hatta kimi zaman hiç görüşülmeden geçmekteydi. Ama Liberal bir hükümet işbaşına geldiğinde, Lordlar Kamarası birden inceleme, düzeltme ve red görevlerini hatırlardı. Gladstone'un 1884 ve 1893'teki Özerklik Yasası tasarılarında böyle olmuştu. Lord Salisbury ve Arthur Balfour'un 1895-1905 arası on yıl iktidarları süresince Lordlar'ın bekçilik görevleri gereksiz olduğundan hiç sesleri çıkmamış, derin bir uykuya gömülmüşlerdi. Sonra 1906 seçimleri yapıldı. "Seçim sonuçları geldiğinde hepimiz Warwickshire'da avlanıyorduk," diye yazmıştır bir soylu. Telaşa kapılan soylular Lordlar Kamarası'na koşup sosyalist dalgayı önlemeye yardım için ne yapmaları gerektiğini öğrenmeye çalıştılar. Kendilerine kaygılanmamaları, milletin ve imparatorluğun güvenlik içinde olduğu söylendi. Liberaller, Avam Kamarası'nda çoğunlukta olmalarına karşın, Lordlar Kamarası'nın veto gücü karşısında hiçbir şey yapamazlardı. Açıklama şöyle devam ediyordu: Çok geçmeden en az birkaç yıl içinde millet aklını başına toplayacak ve bir sonraki Genel Seçim'de Avam Kamarası'nda kontrolü Birlikçi Parti'ye verecekti. Bu arada Avam ve Lordlar Kamarası'nda lider olan Bay Balfour ve Lord Lansdowne ülkeyi güvenlik içinde tutmak için üst kamaranın yetkilerini kullanacaklardı.

Liberallerin sosyal reform yollarını tıkayan bu güçlü çift, eski başbakanla, İngiliz-Fransız Paktı'nın mimarı eski Dışişleri Bakanı'ydı. İki Muhafazakâr lider gizli çalışmıyorlardı. Buna ihtiyaçları da yoktu. Planladıkları ve yaptıkları şey meşru ve yasaldı; ve kendilerine göre haklı ve yurtseverce bir davranıştı. Yeni Liberal çoğunluk içinde orta sınıftan ve pek varlıklı olmayan meslek insanları vardı; İşçi milletvekillerinden bazıları elleriyle bile çalışmışlardı. 'Sokaktaki adamın çağın en zararlı ürünü' olduğuna inanan Lansdowne'a göre, yoksullardan ve işçilerden oluşan bir Avam Kamarası, ülkeyi etkin bir biçimde yönetemezdi. Balfour ile Lansdowne yeni Parlamento'nun ilk gününden başlayarak birlikte çalıştılar. 1906 Nisanı'nda bir yazışmalarında ikisi de askeri benzetmeler kullanıyorlardı: Lansdowne, Balfour'a, "Ordunun iki kanadının birlikte çalışması zorunludur..." diye yazıyordu. Balfour da aynı görüşteydi: "İki Kamara'daki Parti iki ayrı ordu olarak değil, aynı ortak kampanyada

birleşerek çalışmalıdır." Kampanya acımasız olacak, Lordlar Kamarası'nın gücü, çıplak olarak ve çekinilmeden kullanılacaktı. Mülkiyet sahibi soyluların, destekçilerinin ya da seçmenlerinin statülerini ya da servetlerini tehdit eden Liberal yasa tasarıları acımasızca öldürülecekti.

İlk kurban, Liberal davaya büyük oy desteği veren Nonkonformistlerin (resmi İngiliz kilisesine üye olmayan) şikâyetlerini gidermeye yönelik Liberal Eğitim Yasası oldu. Devlet okullarında Anglikanizm ve Katolikliğin öğretilmesini kaldıracak olan tasarı, hem Avam hem Lordlar Kamarası'ndaki Yüksek Kilise Tori'lerinin öfkesini uyandırmıştı. 1906 Nisanı başlarında sunulan tasarı, sonbaharda Avam Kamarası'ndan Lordlar'a gönderildi. Balfour'un öğütlerini unutmayan Lord Lansdowne ne yapacağını biliyordu. Yasa bir komisyona gönderildi ve burada yapılan eklerle o kadar değiştirildi ki, sonunda özgün amacının tam tersini almış olarak Avam Kamarası'na geri gönderildi. Dehşete düşen Hükümet, Lordlar'ın düzeltmelerini görüşmeyi bile reddederek yasayı rafa kaldırdı. Çeşitli seçim bölgelerinde toprakları olan bazı toprak sahiplerine, her birinde oy verme hakkı tanıyan eski bir yasanın kaldırılmasını amaçlayan Plural-Voting Tasarısı da buna benzer bir akibete uğradı. (Bu eski yasadan güç alan büyük bir soylunun tam on iki seçim bölgesinde oy verme hakkı vardı.) Lordlar tasarıyı tartışmaya başladılar, ancak bir buçuk saat içinde söyleyecek sözleri kalmayınca onu da reddettiler. 1906 Parlamentosu'ndan geçen önemli tek tasarı, Sendika Anlaşmazlığı Yasası oldu; o da işçi sendikalarının zarar ziyan davalarından bağışık tutulmasını kapsamaktaydı. Sendika hareketinin politik ve ekonomik gücü genişlemekteydi ve Lordlar, doğrudan doğruya bir red durumundaki tehlikeyi hissederek geride kalmayı yeğlemişlerdi.

Liberaller tasarılarının reddedilmesi olayına çok kızmışlardı. Lloyd George'a göre Lordlar Kamarası, 'Anayasa'nın bekçi köpeği değil, Bay Balfour'un süs köpeği' olmuştu. Toplantı sonunda Campbell-Bannerman şöyle diyordu: "Avam Kamarası'nın çareleri bitmiş değildir ve halkın seçilmiş temsilcileriyle ifade bulan iradesinin hâkim olması için bir yol bulunmalıdır ve de bulunacaktır." 1907 Haziranı'nda Avam Kamarası 147'ye karşı 432 oyla Lordlar Kamarası'nın veto yetkisini kısıtlama kararı aldı. Ancak 1907 parlamento döneminde Lordlar, Liberallerin yasa tasarılarının tümünü ya reddettiler ya da sulandırdılar. Geçmesine izin verilen tek önemli yasa, Haldane'in Ordu Reform Yasası'ydı; bu yasa askeri bütçeden yılda 2 milyon sterlin kısıntıya rağmen Düzenli Ordu'yu daha etkin bir hale getirdiği için

muhalefet etmeyi güçleştirmişti.

Liberal hükümetin üçüncü yılına girdiği 1908 Ocak ayında Avam Kamarası'ndaki parti ile ülkenin artık sabrı taşmaya başlamıştı. Seçimde vaat edilen yasaların hemen hemen hiçbiri çıkartılmamıştı; ve herkes Lordlar Kamarası hakkında bir şeyler yapılmadıkça herhangi bir yasanın çıkarılamayacağını anlamıştı. Ama ne yapılabilirdi ki? Lordlar'ın yetkilerini kısıtlayacak bir yasanın Lordlar Kamarası'ndan geçmesi gerekirdi. Bu arada Başbakan da hastaydı (Campbell-Bannerman 3 Nisan'da istifa edecek ve 22 Nisan'da ölecekti), hükümet beceriksiz görünüyordu ve halk hoşnutsuzdu. Balfour'un söylediği gibi seçmenler sağa kaymaya başlamışlardı. Liberallerin ara seçimlerdeki kayıpları (o yıl içinde yedi sandalye) hükümetin Avam Kamarası'ndaki büyük çoğunluğunu sarsmıyorsa da, bundan sonraki Genel Seçim'de neler olacağının bir uyarısıydı.

Kabine bu gidişi tersine çevirmek için 1908'de iki önemli yasa teklifi verdi: Yaşlılık Aylığı Yasası ve Ruhsat Yasası. Yaşlılara aylık bağlanması kavramı, İngiliz işçi sınıfından büyük destek görmüştü. Önerilen plan çok mütevazıydı: Yetmiş ya da daha ileri yaşta olup haftada on şilinden fazla geliri olmayanlar haftada beş şilin (evliler için yedi buçuk şilin) alacaklardı. Adayların bir karakter testinden geçmeleri gerekiyordu; 'yetenek, fırsat ye ihtiyaçları doğrultusunda kendisini ve yasal olarak kendisine bağımlı olanları geçindirmek için çalışmamış olanlar' bu paraya hak kazanmayacaklardı. Lordlar'ın müdahalesini önlemek için de hükümet bunun, üst meclisin değişiklik yapmasının mümkün olmadığı mali bir yasa olduğunu ileri sürmüştü. Lordlar homurdandılar ama tasarıyı da yasalaştırdılar.

Ruhsat Yasası konusunda ise Lordlar Kamarası böyle bir dikkate gerek duymadı. İçki yasağına inanan Liberal Nonkonformistlerden çok, halkın büyük bir kısmı tarafından desteklenen tasarı, meyhanesi çok olan yerlerde yenilerinin açılmasını önlemeye yönelikti. Yerel halka oranla meyhane sayıları belirlenmişti ve uygun sayıya indirilmesi için on dört yıllık büyük bir süre tanınıyordu. Muhafazakârlar bu tasarıya büyük bir öfkeyle saldırdılar. Bunun, geleneksel ve şerefli bir özel girişim biçimine intikamcı bir hükümet müdahalesi olduğu iddia edildi. Meyhane sayısının sarhoşlukla hiçbir ilişkisi olmadığını iddia eden bir soylu, örnek olarak, elli yatak odası olan malikânesinde, on iki yatak odası olan kıyı köşkünde olduğundan daha çok uykusu gelmediğini söyledi. Tasarı yasalaştığı takdirde bira üreticileri Birlikçi

Parti'den desteklerini çekeceklerini açıkladılar. Lordlar'ı kendilerinden korumaya çalışan Kral, Lord Lansdowne'u çağırarak üst meclisin ayyaşlık yanında görülmelerinin doğru olmadığını bildirdi. Lansdowne, Berkeley Sokağı'ndaki kendi evinin salonunda Birlikçi lordları topladı. (Parlamento'da bu kadar insanı alacak büyüklükte salon yoktu; sadece Lordlar Kamarası hepsini alabilirdi, ancak orası da ancak resmi ve tutanakları tutulan görüşmeler için kullanılabilirdi.) Gelen iki yüz soyludan on ikisi dışında hepsi tasarının reddedilmesinden yanaydılar. Tasarı 24 Kasım'da resmen Lordlar Kamarası'nda oylandığında 96'ya karşı 272 oyla reddedildi. Lord Lansdowne'un kardeşi Lord Edmond Fitzmaurice şöyle diyordu: "Lordlar Kamarası tasarıyla birinci sınıf bir cenaze töreni yaptı. Varlıklarıyla bugüne dek bizi şereflendirmemiş olan pek çok soylu Lord oradaydı."

Liberal Parti, hükümetin iktidarsızlığı ve üst meclisin kışkırtmalarına karşı koymak istememesi nedeniyle 1908 sonlarında artık patlayacak noktaya gelmişti. Ara seçim haberleri moral bozucuydu ve bir genel seçim yapıldığı takdirde Birlikçilerin yüz sandalye çoğunluğuyla kazanacakları hesaplanıyordu. Herkes sorunun Lordlar Kamarası'nın anayasanın ruhunu gözardı ederek lafzını sömürmekte olması olduğunun bilincindeydi. Avam Kamarası'nda sadece 147 Birlikçi üyesi olan ve 500 Birlikçi soylu tarafından desteklenen Balfour, hükümetin çalışmalarını tek bir partiyle sınırlamış bulunuyordu.

Bir çözüm olan hemen bir Genel Seçime gitme, hükümete çok riskli görünmekteydi. Lordlar tarafından reddedilen tasarılardan hiçbiri milleti üst meclisi değiştirmek için anayasal bir değişiklik yaptırmaya ikna edecek kadar önemli değildi. Bir başka yol daha vardı: Lordlar mali bir yasayı değiştiremezlerdi; Yaşlılık Aylığı Yasası çıkarılırken soylulardan çoğu yasaya muhalefetlerini belirtmekten kaçınmamışlar, ama Avam Kamarası bunun mali bir tasarı olması nedeniyle değiştirilemeyeceğini söylediğinde gerilemişlerdi. Mali yasalar özellikle Bütçe Yasası, Liberal hükümet için sosyal bir ilerleme yoluydu. Lordlar yasayı önlemeye kalktıklarında Liberaller bu temel anayasal konuyu millete götürebilirlerdi. İngiltere'yi kimin, Soylulari n mi yoksa Halkın mı yönettiği konusunu kamuoyu anlayabilirdi.

1909'un başlarındaki bu haftalarda Kabine, Donanma Bütçesi'nde dört ya da altı dretnot tartışması yaparken, Maliye Bakanı David Lloyd George 1909 bütçesini hazırladı. Yaşlılık aylığı için 8.7 milyon ve yeni

dretnotların ilk yılı için 3.7 milyon sterline olan ihtiyacı olan Lloyd George, 16 milyon sterlinlik bir açıkla karşı karşıyaydı.

*[*Dretnotların tanesi yaklaşık 1.5 milyon sterlindi; 1909'da kararlaştırılan sekiz gemi sonuçta İngiliz vergi mükelleflerine en az 12 milyon sterline mal olmuştu.]

Maliye Bakanı para bulmak için yeni vergilerle geliri arttırmak zorundaydı. Ve bu olasılık da kendisini çok keyiflendiriyordu. "Birilerinin kümesini soymak zorunda kalacağım," diyordu. "En az cezalandıracağım, en kolay ve en çok yumurtayı alacağım yeri bulmalıyım." Maliye Bakanı, nisan geldiğinde bir dizi uygun kümes bulmuştu. Inşasına şiddetle karşı çıktığı ilave dretnotların parası kendisine zevkli bir misilleme vaat ediyordu; bunlar için en çok kıyameti koparan Birlikçiler şimdi bunların parasını ödemelilerdi. Vergi listesindeki diğer maddeler de ülkenin kodamanlarını rahatsız edecek şeylerdi. Daha da iyisi, onların muhalefetini susturacak bir yol bulmuştu: İçinde sağlıklı bir sosyal reform da bulunan bütün bu tedbirler yıllık bütçe içine sokulabilirdi ve Lordların buna müdahaleleri kendileri için hiç de iyi olmazdı.

Lloyd George, tarihi bütçesini 29 Nisan 1909'da, Donanma Bütçesi tartışmalarının tamamlanmasından bir ay sonra Avam Kamarası'na sundu. Buna 'Millet Bütçesi' adını vermişti ve amacının 'Sefalete ve yoksulluğa karşı amansız mücadele yapmak için para toplamak' olduğunu söylüyordu. Yasa tasarısı servet ve mülkiyete çeşitli yollardan vergiler getirmekteydi. Bütün sınıfları etkileyen tek yeni vergi, içki ve tütünde artan resimlerdi. Otomobil ve benzin vergileri zenginleri ve üst sınıfları etkiliyordu. Lloyd George, Ruhsat Yasası'nın çıkmaması için büyük gayret gösteren bira üreticilerine meyhane açma ruhsatlarını arttırarak karşılık verdi. Gelir vergisini bir sterlinde dokuz peniden on üç peniye çıkardı. Yılda 3000 sterlinden fazla olan gelirlere bir 'Süper Vergi' getirdi ve miras vergilerini önemli ölçüde arttırdı. Muhafazakârları en çok kızdıran şey de yasaya bir de Arazi Değerlendirme eklenmesiydi ve bununla toprağa yeni vergi getirilecekti. İngiltere'nin tüm özel mülkiyetteki arazisi ilk olarak değerlendirilecekti. Bu büyük toprak sahiplerine karşı bir saldırı olarak görüldü ki, zaten öyleydi. Bir fırtına koptu. Yabancıların vergilendirmek için topraklarını değerlendirmek üzere mülklerinde gelişigüzel dolaşmaları İngiliz soylularını çılgına çevirdi; Tasarı Avam Kamarası'nda yenilgiye uğratılamazsa, o zaman mutlaka Lordlar Kamarası'ndan veto edilmeliydi.

Lordlar Kamarası'ndaki uzun mücadele iki aşamalıydı: 1909 bütçesi üzerindeki ilk mücadele; sonra onu gölgede bırakan temel anayasal sorun: Lordlar Kamarası, Avam Kamarası kararlarını iptal yetkisini elinde tutmaya devam etmeli mi? Konu mali olduğu sürece hükümetin savini Lloyd George savunuyordu. Ancak mücadele anayasal alana geçtiğinde Başbakan Asquith sahneye çıktı.

Maliye Bakanı heyecanlı, aktif ve zaman zaman da tahrik edici bir konuşmacıydı. Parlamentoda ve ülke içinde dinleyicilerini 'hem öfkeyle çileden çıkartan hem kahkahalarla güldüren' konuşmalar yapardı. Bunlardan en ünlüsü Londra'nın East End'inde, dört bin Londralı'nın önünde hükümetin Yaşlılık Aylığı yasasını çıkartmak için verdiği mücadeleyi ve ülkenin toprak ve mülkiyet sahiplerinin direnişlerini anlatmasıydı. Konuşmanın en can alıcı yeri bir kömür madenine ziyaretiydi:

"Altı yüz metre derinliğinde bir kuyuya indik. Sonra dağın altında yürüdük... Çevremizdeki ve tepemizdeki toprak bizi ezip sıkıştırmak için çırpınıyor gibiydi. Maden direklerinin baskı altında bel verdiği, liflerinin basınca dayanmaya çalıştığı görülüyordu. Kimi zaman bunlar kırılır; o zaman yaralanmalar ve ölümler olur. Kimi zaman bir kıvılcım ortalığı aleve verir ve tüm kuyu tutuşunca yüzlerce göğüsten son soluklar çıkıp gider. Benim indiğimin yanındaki kuyuda birkaç yıl önce üç yüz kişi böyle öldü. Ama yine de, Başbakan'la ben bu büyük toprak sahiplerinin kapılarını vurup da, "Bakın, bu insanlar canları pahasına size para kazandırıyorlar, aralarında çok yaşlılar var... bunlar artık tükenmişler ve ellerinden bir iş gelmiyor. Onları sefaletten kurtaracak bir şey veremez misiniz? Yarım peni bile yeter bunu için," dediğimizde suratlarını asıyorlar, bizlere, 'Hırsızlar!' deyip köpeklerini üzerimize salıyorlar."

Lloyd George tüm ünvan sahiplerini, büyük işadamlarını ve toprak sahiplerini bir tek küçültücü 'dükler' terimiyle niteliyordu. Çoğu, işçiler ve kasabalılar olan dinleyicilerine bu mülkiyet sahibi Soyluları tanımlarken, şatolarında kaba saba yontulmuş masaları başında oturan, Iolanthe'deki soylular gibi taç giyen, zaman zaman Londra'ya gidip Liberal yasa tasarılarına oy vermek için atlarının eyerlenmesini emreden köylü barbarlar sahneleri çizmekteydi. Maliye Bakanı 9 Ekim'de Newcastle'da tam formundaydı. Elinde işleyeceği iyi haberler

vardı: Muhafazakârlar onun bütçesinin ekonomiyi sıkıntıya sokacağını iddia etmişlerdi; oysa ekonomi sağlıklıydı ve gelişiyordu. "Sadece bir metada büyük düşüş oldu," dedi. "O da dükler." Bunda şaşacak bir şey yoktu: "Tam teçhizatlı bir dükün ayakta durmasını sağlamak iki dretnota harcanacak parayı gerektirir ve dükler de dretnotlar kadar dehşet vericidir ve çok daha uzun ömürlüdürler." Sonra Lordlar'ın vetosu konusunu dile getirdi: "Bir rastlantıyla işsizler arasından seçilmiş 500 kişi, ülkenin servetini yaratan sanayi ile uğraşan milyonlarca insanın kararlarına karşı çıkacak hakka sahip olmalı mıdırlar?"

Maliye Bakanı'nın kışkırtıcı konuşmaları sonuç vermeye başlamıştı; Lloyd George sopasını sivriltip acımasızca dürtüklemeye devam ettikçe İngiltere'nin her tarafından sesler yükseldi. İlçelerden ve dağların ötesinden soylular ortaya çıkmaya başladılar. Portland Dükü, büyük malikâneler, bahçıvanlarına ve av korucularına yol verdikleri takdirde bu bütçenin işsizliği nasıl yaygınlaştıracağını anlattı. Somerset Dükü yardımsever kuruluşlara yaptığı bağışları azaltmak zorunda kalacağını bildirdi. Beaufort Dükü, Bay Lloyd George'un av köpekleri arasında sıkışıp kalmasını seyretmekten zevk alacağını söyledi. Deneyimli politikacılar Maliye Bakanı'nın konuşmalarıyla galeyana geldiler. Lord Lansdowne, Lloyd George'u, 'öteki martıların balıklarını ağızlarından çalan, merhametsiz ve amansız bir soyguncu martiya' benzetti. 1906'da Liberal hükümetin kurulmasından bu yana kenarda kalmış olan Lord Rosebery kendi konuşmalarını 'kurumuş bir daldaki emekli bir karganın cıyaklamalarına' benzeterek aniden Glasgow'da yaptığı bir konuşmayla ateşi körükledi. Bütçeye sert bir saldırıda bulunarak, "Sanırım dostlarım Sosyalizm'e giden yola girdiler," dedi. "O yolda ne kadar ilerlemiş olduklarını söyleyecek değilim. Ama ben bu yolda onları bir karış bile izleyemem. Sosyalizm her şeyin sonudur; İnancın, Ailenin, Mülkiyetin, Monarşinin ve İmparatorluğun reddidir." Rosebery'nin sözleri İngiltere'nin kırsal kesim konaklarında sevinçle karşılandı. Bu büyük Liberal hatip ve eski Başbakan 'meleklerden yana' ise, o zaman her şey kaybedilmemiş demekti.

Asquith bu aşamada tartışmanın çoğunu ateşli Galli meslektaşına bırakıyor ve Maliye Bakanı'na, Lloyd George'un 'kaya gibi sağlam' olarak nitelediği bir destek sağlıyordu. Başbakan'ın 17 Eylül'de Birmingham'da on üç bin kişiye yaptığı, o tek ve en büyük konuşma, bütçenin kabulünü kesinleştirmişti: "Lordlar Kamarası tarafından bir değişiklik yapılması söz konusu değildir. Lordlar Kamarası tarafından red de söz konusu değildir... Bu, ihtilal yolunu açmış olur." Ancak,

beklenmeyen oldu. Avam Kamarası 4 Kasım tarihinde Lloyd George'un bütçesini kabul etti. Tasarı, Lordlar Kamarası'na gönderildi. Lord Lansdowne, Kamara'ya İngiltere'nin en büyük cumhuriyetçisi Oliver Cromwell'in 'Yeryüzündeki en korkunç keyfilik olan çok güçlü bir Avam Kamarası'na' karşı halkı savunmak için bir Lordlar Kamarası gerektiği sözünü hatırlattı. Lord Curzon insanlık tarihinde yoksulluğun vergilendirme ile asla düzeltilmemiş olduğunu ve şimdi önerilen vergilerin, rastgele el koymalardan, tam ve tek tip bir el koymaya götüreceğini söyledi. Lordlar 30 Kasım'da bütçeyi 75'e karşı 350 oyla reddettiler; 250 yıldır ilk kez bir mali yasa reddedilmiş oluyordu. Asquith hemen Avam Kamarası'na verdiği bir önergeyle Lordlar'ın bu eylemlerinin 'Anayasa ihlali ve Avam Kamarası'nın haklarının elinden alınması olduğunu' ilan etti. Lordlarla bir çatışma isteyen Liberaller bu durumdan memnundular. Bir bakan, Muhafazakâr bir dostuna şöyle diyordu: "Siz beyefendiler bütçemizi reddederseniz biz hayatımızda hiç olmadığı kadar eğleneceğiz." Lloyd George, "Sonunda onları kıstırdık," diye sevinmekteydi.

Böylece bir Genel Seçim yolu açılmıştı. Asquith 10 Aralık'ta Albert Hall'de Liberal Kabine'nin Lordlar'dan son dört yıldır gördüğü aşağılamayı daha fazla kabul etmeyeceğini bildirdi: "Yasama ve partimizin şerefi için gerekli güvenceleri sağlamadıkça bir daha göreve gelmeyeceğiz ve görev kabul etmeyeceğiz." 1910 Ocak ayında yapılan seçimler şaşırtıcı oldu. Her iki parti de kampanyalarını bütçeye dayandırdılarsa da, asıl konu Lordlar Kamarası'nın veto hakkıydı. Seçime katılım fazla olmadı ve sonuç her iki taraf için de kayıptı. Liberaller 275 koltukla çoğunluğu aldılarsa da, dört yıl önceki 377 koltuktan çok gerilemişlerdi. Birlikçiler 105 milletvekilliği kazanmışlar, Westminster'e 273 koltukla gelmişler, ama azınlıkta kalmışlardı. 82 İrlanda Milliyetçisiyle 40 İşçi Partili üyenin hükümetle birlikte oy kullanmaları bekleniyordu. Birlikçilerin yenilgisi bütçenin geçeceğini gösteriyordu; Lord Lansdowne, Liberaller seçimi kazandıkları takdirde bütçeyi Lordlar Kamarası'ndan geçireceklerine söz vermişti. Ancak tasarıyı Avam Kamarası'ndan sadece iki kişilik çoğunlukla geçirebilmek için hükümetin İrlandalılara ihtiyacı vardı ve İrlandalı oylarının da bir bedeli bulunuyordu. Özerklik istiyorlardı ve İngiltere Parlamentosu'ndan Özerklik Yasası'nı geçirmenin tek yolu Lordlar Kamarası'nın veto hakkını iptal etmekti. Bu nedenle Avam Kamarası'ndan 'Halk Bütçesi'ni geçirmenin bedeli, Lordlar üzerine çok güçlü bir saldırı yapmaktı. Başbakan bundan sonraki bir buçuk yıl boyunca bu vaadini yerine getirmeye çalıştı.

Yeni Parlamento 1910 Şubatı'nda toplanınca Asquith, hükümetin Lordlar Kamarası'nın veto gücünü elinden almayı kararlaştırdığını bildirdi. 14 Nisan'da Avam Kamarası'na verdiği bir yasa tasarısında şöyle diyordu: "Lordlar bizim politikamızı kabul etmezlerse ya da bunu görüşmeye yanaşmazlarsa... biz de atılması gereken yollar konusunda tavsiyelerimizi Tac'a ileteceğiz..." Birlikçi soyluları ürküten şey, Başbakan'ın Kral'dan, tasarıyı Lordlar Kamarası'ndan geçirmek için yetecek sayıda beş yüz kadar yeni soylu yaratma sözü aldığı söylentileriydi. Bu olasılık karşısında şaşıran Birlikçiler, Maliye Bakanı'nın bütçesinin 27 Nisan'da Avam ve ertesi gün de Lordlar Kamarası'ndan geçtiğini gördüler. O akşam çok yorgun düşmüş olan her iki meclis de Paskalya tatili için çalışmalarına ara verdi.

Son kararı Kral verecekti. Lansdowne, Liberaller Genel Seçimi kazandıkları takdirde Lordlar Kamarası'nın Lloyd George'un bütçesini geçireceklerine dair verdiği sözü tutarak bir krizi önlemişti. Ama artık bu yeterli değildi. Hükümet şimdi İrlandalı üyelere ve bununla da Lordlar Kamarası'nın veto hakkının kaldırılması taahhüdüne bağli kalmalıydı. Kral Edward üst mecliste bazı reformların gerektiğine inanıyordu; özel sekreteri (ki, o da hükümdarın görüşünü paylaşmaktaydı) Lord Knollys, 1909 Ekimi'nde bir arkadaşına, "Lordlar Kamarası'nın bu haliyle nasıl devam edebileceğini bilemiyorum," diye yazıyordu. Kozmopolit Kral tüm soylularının zevklerini her ne kadar paylaşmıyorsa da, aristokrasinin özelliği ve Lordlar Kamarası'nın ayrıcalığı kendisinin içinde doğduğu İngiltere'nin bir parçasıydı. Asquith 1910 Şubatı'nda Parlamento'da, Kral'dan, Lordlar Kamarası'nı değiştirmek için 500 kişiye soyluluk vermesini istemediğini ve ondan böyle bir söz almadığını açıklamış olmasına karşın, bir gün böyle bir isteğin yapılacağı düşüncesi hükümdarı rahatsız etmekteydi.

Kral Edward'ın sağlığı iyi değildi. Son dört yılda bronşiti ve damla hastalığı artmıştı. Geceleri sabaha kadar öksürmesine ve sürekli kilo kaybına karşın doktorlarının sözlerini dinlemiyordu. "Kendime o kadar baktığım halde yine nöbet geldi işte," diyor ve sonra oturup kaplumbağa çorbası, kızarmış somon balığı, ızgara tavuk, pirzola, kazciğeri, kuşkonmaz, meyve ve dondurmadan oturan mükellef bir yemek yiyor, ardından da kocaman bir puro yakıyordu. Fiziki rahatsızlıkları yanında meşruti bir hükümdarlığın yükümlülükleri de vardı: Halk Önünde her zaman neşeli, sabırlı ve akıllı görünmeliydi.

Kral'a çok ağır gelen bir yük de, yeğeni İmparator Wilhelm'e karşı

kibar davranmaktı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bu konuda ısrarlı olması bu görevini daha da ağırlaştırmaktaydı. Kral Edward sekiz yıldır tahttaydı. Bütün büyük ve bazı küçük Avrupa başkentlerine resmi ziyaretler yapmış, ama Berlin'i resmi olarak ziyaret etmemişti. (Ölüm döşeğindeki kızkardeşini görmek ya da yeğeniyle görüşmek için Almanya'ya yaptığı ziyaretlerin hepsi özeldi.) Kayzer bunun önemini hissediyordu, Alman diplomatlar aynı şeyi sık sık dile getiriyorlardı ve Dışişleri Bakanlığı ağır baskı yapıyordu. Hasta ve melankolik olan Kral, sonunda istemeyerek razı oldu ve 1909 Şubatı'nda Almanya'ya gitti.

Ziyaret aksiliklerle dolu geçti. Birinci aksilik, Kral'ın treninin, askeri bando ve bir süvari alayının beklediği Brandenburg sınırındaki Rathenow'a geldiğinde oldu. Tren istasyona girdiğinde Kral hazır değildi; tren farklı bir zaman dilimine girmişti ve saatini ayarlamayı unutan uşağı, Kral'ın üniformasını hazırlamamıştı. Kral'ın maiyeti trenden inerken arkadan hükümdarı bekleyen bando "Tanrı Kralı Korusun'u çalmaya başladı. Kral Edward on dakika süreyle Alman feldmareşali üniformasını giymeye çalışırken bando aynı marşı arka arkaya, maiyetten birinin deyişiyle, 'artık patlayacak hale gelene kadar' çalmaya devam etti. Kral Edward sonunda istasyona indi ve soluk soluğa kalacak bir hızla teftişini tamamladı.

Berlin'de Kayzer, dayısını, Kral'ın vagonunun duracağı yerde bekliyordu. Ancak Kral yüz metre geride olan Kraliçe'nin vagonundaydı. Kayzer, İmparatoriçe ve karşılama komitesi, konuğu selamlamak için koşmak zorunda kaldılar. Kendilerini saraya götürmek için uzun bir araba kuyruğu oluşturulmuştu, ama atlarda bir huzursuzluk vardı. Arabaların arkasındaki yerlerinde duran uşaklar, ısırılmamak için, sık sık arkalarına dönüp bakıyorlardı. Saray'a yaklaşırken Kraliçe Alexandra ile İmparatoriçe'yi taşıyan arabanın atları aniden durup bir daha yerlerinden kıpırdamadılar, iki kadın ondan inip aceleyle boşaltılan bir diğerine binmek zorunda kaldılar. Süvari eskortundaki atlardan ikisi ürkerek binicilerini sırtlarından attılar ve konvoyun yanı sıra dörtnala koşmaya başladılar. Bu aksilikler sonunda Saray'a varan Kayzer ve Kral arkalarına bakınca yalnız olduklarını gördüler. Üç gün süren resmi ziyaret aile yemekleri, resmi kabuller, alay karargâhlarını ziyaretler, Potsdam'a gidiş, Berlin Operası'nda bir oyun izleme ve bir Saray balosuyla yüklüydü. Kral bütün bunlara dayandı, ama çok az konuşuyor ve her olayı mümkün olduğu kadar kısa kesmeye çalışıyordu. Alman yetkililerine hangi İngiliz nişanlarını vereceği konusuyla hiç ilgilenmedi. Kendisini

memnun etmeye çalışan Kayzer'e güçlükle dayanıyor, yeğeninin zorlama şakaları sinirine dokunuyordu.

Kral'ın Opera ziyareti de kendisini çok korkuttu. Kayzer'in çok sevdiği eserlerden biri olan Sardanapalus sergileniyordu. Son sahne Sardanapalus'un cenazesinin çok gerçekçi bir biçimde yakılma töreniydi. Yorucu gününden sonra uyuklamakta olan Kral Edward birden uyandı. Yangının gerçek olduğunu sanarak kulisteki itfaiyecilerin neden göreve koşmadıklarını sordu. Yanında oturan İmparatoriçe kendisini güçlükle bir tehlike olmadığına inandırdı.

Ama gerçek bir tehlike anı da yaşanmıştı. Kralın bronşit öksürüğü vardı ama purolarını azaltmayı da reddediyordu. İngiltere Büyükelçiliği'nde bir yemekten sonra Alman soylularından biriyle evli olan Pless prensesi Daisy ile bir salona geçti. Prenses, Kral'ın önünde reverans yaptı ve Bülow'un sözleriyle, "Britanya İmparatorluğu'nun başı, kadın güzelliği konusundaki bir uzmanın memnuniyetiyle onu tepeden tırnağa inceledi." Kral kocaman purosunu içip, boğazını sıkan Prusyalı üniformasının yakasını çekiştirirken bir saat kadar birlikte oturdular. Kral Edward birden bir öksürük nöbetine tutuldu ve sonra arkasına devrildi. Puro parmakları arasından düştü, bakışları sabitleşti. Prenses Daisy, "Tanrım, ölüyor!" diye düşünerek üniformasının yakasını açmaya çalıştı ve başaramadı. Kraliçe Alexandra içeri koştu, iki kadın birlikte çalıştılar ama yakayı yine açamadılar. Kral kendine geldi ve yakasını kendisi açtı. Kral'ın doktoru Sir James Reid gelip herkesten odayı terk etmelerini istedi. On beş dakika sonra yine davet edildiler. Ciddi bir şey olmadığında ısrar eden Kral, Prenses Daisy'nin yanından ayrılmasına izin vermedi.

Kral Edward'ın sağlığı İngiltere'ye dönünce iyice bozulmaya başladı. Yemek yerken, tiyatro ve operada oyun seyrederken uyuyor, merdiven çıkarken soluk soluğa kalıyordu. Biarritz'e, sonra da Akdeniz'e gitti, ama ne öksürükten ne de solgunluktan kurtulamadı. Sandringham'da o kış daha iyileşir gibi oldu, geceyarılarına kadar briç oynuyor ve her sabah ava gidiyordu. 1910 Ocağı'ndaki Genel Seçim bütçenin geçmesini garanti etmişti, ama aynı zamanda Başbakan'ın hükümdarından soylu sayısını arttırma hakkını kullanmasını isteyeceği (ya da bu yolda bir tehdit yapacağı) olasılığını da getirmişti. Soyluların onurlarını koruma isteklerine sempati duyan Kral Edward, onların bu inatçı tutumlarını intihar gibi görüyordu. Meşruti bir hükümdar olarak Avam Kamarası'nın çoğunluğuyla desteklenen bir

başbakanın isteğini geri çeviremezdi. Bunun üzerine Asquith'e, Lordlar Kamarası'nı değiştirmeye yetecek kadar Liberal soylu yaratmadan önce konunun ikinci bir Genel Seçimle millete getirilmesini söyledi.

Kral Edward'ın doktorları, kendisinin Londra'nın sis ve rutubetinden Biarritz'in güneşine gitmesini istiyorlardı. Kral 8 Mart 1910'da Londra'dan ayrıldı, Paris'e uğradığında şiddetli bir hazımsızlıkla birlikte nefes darlığı ve kalp ağrıları başladı. Bask kıyılarında altı hafta şiddetli bir bronşit geçirdi. Bayan Keppel kendisine iyi vakit geçirmesi için yardımcı oldu ve 26 Nisan tarihinde iyileşmiş olarak İngiltere'ye döndü. O akşam Covent Garden'de operaya gidecek kadar kendini iyi hissetmişti. Ertesi sabah ise randevularını kabul etti ve Asquith ve Kitchener ile, bir gün sonra da Haldane, Morley ve Rus Büyükelçisi Benckendorff ile görüştü. Cuma gecesi beş saat boyunca Siegfried operasını izledi. Cumartesi günü Sandrigham'a gittiğinde epey keyifliydi, yemekte hikâyeler anlattı, sonra da briç oynadı. 1 Mayıs Pazar günü Norfolk'ta hava rüzgârlı ve yağmurlu idiyse de, her pazar öğleden sonra yaptığı gibi çiftliğini ve hayvanlarını görmeye gitti. Orada üşüttü. Pazartesi günü bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmur altında Londra'ya döndü. Buckingham Sarayı'na vardığında bronşit nöbeti başlamış, güçlükle soluyordu. Korfu'da tatil yapan Kraliçe Alexandra'ya durum bildirildi. Kral'ın nöbetinin her zamankilerden farksız olduğunu düşünen Kraliçe, memlekete dönmekte acele etmedi ve Venedik'e varınca yirmi dört saatini orada geçirmek istedi.

Kral 3 Mayıs Salı günü, hiç tanışmamış olduğu eski Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt'in Londra ziyareti hakkında Amerikan Büyükelçisi Whitelaw Reid'le görüştü. Reid daha sonra, "Konuşmamız hep öksürüklerle kesilmişti," diyecekti. Kral o gece yemek yemedi ama kocaman bir puro içip Bayan Keppel'le briç oynadı. Uyuyamıyordu. Perşembe günü ziyaretçi kabul etmeye devam etti ve gelenlere, "Bununla mücadele etmeliyim," dedi. Ziyaretçileri dinlenmesi için ısrar ettiklerinde de, "Hayır, pes etmeyeceğim. Son ana kadar çalışacağım," dedi. Kendisine imzalaması için kâğıtları getiren Ponsonby onu yazı masası başında dizlerini örtmüş olarak buldu. "Rengi grileşmişti ve dik oturamıyordu, çökmüş gibiydi. İlk başlarda güçlükle soluyordu... ama sonra biraz düzeldi." Kral birkaç kâğıt imzaladıktan sonra Ponsonby'ye baktı ve, "Çok hastayım. Uyuyamıyorum. Yemek yiyemiyorum. Bana gerçekten bir şey yapmaları gerek," dedi. Kraliçe Alexandra o öğleden sonra Calais'ye vardı ve birkaç saat sonra da Londra'ya geldi. Kocası ilk kez karısını istasyonda karşılamıyordu. Kraliçe Saray'a varıp da

onun yüzünün kül rengine dönüştügünü ve solumakta güçlük çektiğini görünce gerçeği anladı.

Ertesi gün, 6 Mayıs Cuma Kral Edward'ın son günüydü. Sabah uşağının frakını giydirmesinde ısrar etti. Arkadaşı Sir Ernest Cassel'i kabul ederek, "Kendimi hiç iyi hissetmiyordum ama seninle görüşmek istedim," dedi. Sonra da olduğu yere yığıldı. O öğleden sonra koltuğunda otururken arka arkaya kalp krizleri geçirdi. Beş doktor hiçbir umut olmadığını söylediler. Sancılarını hafifletmek için morfin verildi. Bilincine kavuştuğu anlarda arkadaşları yanına geldiler. Bunlardan biri de, Kraliçe'nin veda etmesi için çağırttığı Bayan Keppel'di. Galler Prensi saat beşte babasına, Kral'ın atlarından Hava Cadısı'nın Kempton Park yarışını kazandığını bildirdi. "Çok sevindim," dedi Kral. Akşama doğru komaya girdi. Saat 11:30'da yatağına taşındı ve ve 11:45'te, Canterbury Başpiskoposu'nun duaları arasında öldü.

Kocasının cesedine bakan Kraliçe Alexandra onun çok sakin göründüğünü ve onu öldüren şeyin Sandringham'ın soğuk rüzgârları değil, 'o korkunç Biarritz' olduğunu söyledi. Kraliçe kendini taşlaşmiş hissettiğini, ağlayamadığını, kocasının ölümünü kavrayamadığını ve hiçbir şey yapamadığını söyledi. Gidip taşrada bir yere saklanmak istediğinden, ama devlet cenaze töreni yapılması gerekliliğinden söz etti. Kral Edward'ın şimdi yeni kral V. George olmuş olan oğlu, o gece günlüğüne şunları yazdı: "Babaların en iyisini ve en yakın arkadaşımı kaybettim. Onunla yaşamım boyunca bir kere bile atışmamıştım. Çok üzgünüm." Henüz emekli olmuş olan Jacky Fisher, Kraliçe Alexandra ile yarım saat kadar oturdu ve katafalkın önünden geçerken elini uzatıp dokunsa Kral'ın dirileceğini hissetti. "Dünya artık aynı dünya değil," diye yazıyordu. "Yaşamım boyunca sahip olduğum en büyük dostumu kaybettim... Öyle garip bir yalnızlık içindeyim ki... artık hiçbir şeyi umursadığım yok..."

Bernhard von Bülow ise şöyle yazıyordu: "VII. Edward'ın ölümü.... bizim dış politikamıza çok yardımcı olmuştur. Onun bizimle gerçekten savaş etmek istediğini sanmıyorum... Ama yeğenine duyduğu düşmanlık, bizim ekonomik rekabetimizden korkusu ve donanma tempomuzun hızlandırılması nedeniyle VII. Edward güçlükler çıkarmiş ve elinden geldiği her zaman tekerimize çomak sokmuştur."

Kayzer özel çevresinde 'Kuşatıcı'nın ölümüne' duyduğu sevinci

belirtmiş ve hemen bir devlet cenaze töreninde bulunmak üzere Londra'ya gitmişti.

H.H. Asquith, Paskalya tatilinden yararlanarak politikadan kaçmış ve Birinci Lord Reginald McKenna ile Amiralliğin Enchantress yatında Cebelitarık'a bir teftiş ziyaretine gitmişti. Telsizle Kral'ın durumunun ağırlaştığı bildirilince hemen geri dönmeye karar verdi. 7 Mayıs sabahı saat üçte yeni Kral'dan bir telsiz mesajı aldı: "Sevgili babam Kral'ın bu gece (ayın altısında) on ikide öldüğünü üzüntüyle bildiririm." Asquith hemen güverteye çıkınca alacakaranlığın Halley kuyruklu yıldızıyla aydınlanmış olduğunu gördü: "Şaşırmiş hatta sersemlemiştim. Devlet'in en kritik bir anında, hiçbir uyarı ve hazırlık olmadan, olgun deneyimi, bilgeliği, adil kararları bizler için o kadar önemli olan Hükümdarımızı kaybetmiştik... Tüm iyi niteliklerine karşın halefinin politik deneyimi yoktu. Anayasal tarihimizde benzeri görülmemiş bir krizin eşiğindeydik. Yapılması doğru olan neydi?"

Kayzer dayısının cenazesinden pek memnun kalmıştı. Akrabalarının kendisine verdikleri önem çok hoşuna gitmişti. "Cenazeye gelerek aile bağlarına gösterdiğim saygının karşılığı olarak tüm Kraliyet ailesi beni istasyonda karşıladı," diye övünüyordu. Westminster Hall'de 'muhteşem şekilde süslenmiş tabuta' ve dar camlardan giren güneş ışıklarının tabutun üstündeki İngiltere Tacı mücevherleri arasında yarattığı 'renk oyununa' hayran kalmıştı. Kuzeni yeni Kral V. George'un yanı başında at sırtında Londra sokaklarında dolaşmak çok keyif vericiydi. İmparator, yeni Şansölyesi Theobald von Bethmann-Hollweg'e, İngiltere'nin Liberal hükümetinin başının belada olduğu telgrafını çekmekle de büyük mutluluk duymuştu. 'Akrabalarla, Saray maiyeti ile, bazı eski dostlarla ve pek çok seçkin kişiyle yaptığı konuşmalara' dayanan izlenimleri şöyleydi: "Halkın kafası tümüyle iç durumla meşgul... Çok karamsarlar. Hukümetten nefret ediliyor... Kral'ın ölümünden sonraki günlerde ve katafalkta yatarken, Başbakan'la meslektaşlarının sokaklarda yuhalandıkları ve 'Kralı siz öldürdünüz' denildiği söylentileri var... Muhafazakârların güçlü bir tepki göstermesi fazla uzak bir olasılık değil." Kayzer'in politika muhabiri olarak becerisi, 'kral katili' hükümetin beş ay önce Genel Seçim'le yedi yıllık bir iktidar kazanmış ve beş ay sonra bunu yine bir Genel Seçim'le sağlamlaştıracak olmasıyla ölçülebilir.

Yine de, Kral Edward'ın ölümünün hükümeti güç bir duruma soktuğu doğruydu. Asquith şimdi, istemiş olsa bile, Lordlar Kamarası'nın veto

hakkına saldırıya geçmekten kaçınamazdı; bu, kendisine çoğunluğunu sağlayan İrlandalı milletvekillerine taahhüdüydü. Her şey Kral'a bağlıydı; önce Kral Edward'a, şimdi de Kral George'a. Sadece hükümdar Lordlar Meclisi'ni politik iktidarsızlığa itmek için yeterli sayıda yeni soylu yaratabilirdi. Ve Başbakan'ın dediği gibi yeni kralın 'politik deneyimi' yoktu. Onu, tahta çıkışından hemen sonra sıkıştırmak hoş bir şey olmazdı. Daha da kötüsü, bu hükümete zarar verebilirdi. 6 Haziran'da önerilen alternatif, her partiden dört liderin - *Asquith ve Lloyd George, Balfour ve Lansdowne*- toplanıp farklılıklarını çözümlemeye çalışacakları bir toplantıydı. Her iki partinin ateşli azınlıkları kapalı kapılar ardında ilkelerinden ödün verilmesine itiraz ettiler ve meşrutiyetçiler ülkenin temel politik yapısının gizlice değiştirileceğinden kaygı duydularsa da, ilk toplantı 17 Haziran'da Downing Sokağı 10 numarada yapıldı. 1910 yaz ve sonbaharında yapılan yirmi bir toplantıdan hiçbir sonuç alınamadı. Lloyd George sabırsızlandı, bir koalisyon hükümeti önerdi ve kendisinin yüzlerce yeni Liberal soylu yaratma isteğinin Balfour'unkinden pek fazla olmadığını açıkladı. Birlikçi lidere, "Geleceğe bakınca şeref sahibi olacak bakkallarımızın sosyal reformlara sizin 'köylü soylularınızdan' daha düşman olacaklarını görüyorum," dedi. Balfour koalisyon istemiyordu; bunu Asquith de istemediğinden 10 Kasım 1910'da Anayasa Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlandığı resmen açıklandı.

Asquith hemen harekete geçti. Kabine 10 Kasım öğleden sonra Parlamento'nun feshini ve Lordlar'ın veto hakkı konusunun millete götürülmesini kabul etti. Başbakan ertesi gün Sandringham'da Kral George'a çıkarak Genel Seçim yeni bir Liberal zaferi getirdiği takdirde Kralın bir Parlamento yasa tasarısını Lordlar Kamarası'ndan geçirtecek kadar yeni soylu yaratmayı taahhüt edip etmeyeceğini sordu. Henry Asquith 16 Kasım'da Kral'ın yanıtını almak için Buckingham'a gitti. Kral George büyük bir telaşla Başbakan'ın, hayatta olsa babasından da aynı istekte bulunup bulunmayacağını sordu. Asquith, "Evet, Efendimiz ve babanız buna razı gelirdi," dedi. Kral istemeyerek de olsa taahhüdü verdi. Henry Asquith o an için bir sır olarak sakladığı bu vaatle partisini aralıkta o yılın ikinci seçimine soktu. Westminster'deki heyecana karşın ülke ocakta olduğundan daha kayıtsızdı. Oy sandıkları başına beş yüz bin daha az seçmen gitti ve sonuçlar hemen hemen bir öncekinin eşiydi: Liberaller iki sandalye kaybedip Avam Kamarası'na 272 milletvekiliyle döndüler. Muhafazakârlar iki sandalye kazandılar ve Westminster'de 272 milletvekilliği aldılar. Yine daha önceki gibi İrlanda Milliyetçileri (84 sandalye) ve İşçiler (42) sandalye aldılar. Hükümetle birlikte oy kullanacaklardı.

Artık Lordları hiçbir şey kurtaramazdı. Asquith milletten yetki almişti, Avam Kamarası'nda çoğunluğu vardı ve Kral'ın yeni soylu yaratma gizli vaadine sahipti. Parlamento tasarısı 1911 Şubatı'nda Avam Kamarası'na getirildi. Mayısta oradan geçip Lordlar'a geldi. Gerektiği takdirde Krallarının kendilerini, kendi Kamaralarında azınlıkta bırakmaya söz vermiş olduğunu bilmeyen Lordlar, tasarıya geleneksel horgörüyle davrandılar, onu etkisiz denecek kadar değiştiren komisyona havale ettiler. Lloyd George 18 Temmuz'da Balfour'u ziyaret ederek bir önceki Aralık ayında Kral'dan aldığı sözü açıkladı. Balfour ve Lansdowne yenik düştüklerini hemen anladılar; yapabilecekleri şey kibarca teslim olmaktı. Lansdowne, taraftarlarını ikna için Başbakan'dan niyetlerini yazılı bildirmesini istedi. Asquith 20 Temmuz'da her iki Kamara'daki, Birlikçi liderlere aynı mektubu gönderdi:

> *Sayın Lord Lansdowne (Bay Balfour),*
>
> *Kamuoyuna duyurulmadan önce size şunu belirtmenin doğru olacağına inanıyorum... gerekli görüldüğü takdirde Hükümet, Kral'a, Tasarı'nın Avam Kamarası'ndan çıktığı şekliyle yasalaşması için hakkını kullanmayı tavsiye edecektir; Majesteleri bunu kabul edip buna göre hareket etmenin kendisinin görevi olduğunu belirtmiştir.*
>
> *Saygılarımla,*
> *H.H. Asquith*

Lord Lansdowne, 21 Temmuz'da Başbakan'ın mektubunu Westminster Dükü'nün Londra konağı olan Grosvenor Sarayı'nda toplanan iki yüz Birlikçi soyluya okudu. Lansdowne, Asquith'in mektubunu okuduktan sonra hükümetin blöf yapmadığı kanısında olduğunu bildirdi.

[Asquith blöf yapmıyordu. Bir ara Kral'dan tasarıyı Lordlar Kamarası'ndan bir tek oy farkla geçirtecek sayıda soylu yaratmasını isteyeceğini söylemişse de, Kral'dan soyluluk ünvanı vermesini isteyeceği Liberal centilmenlerin listelerini de hazırlamaktaydı. Günümüze kadar kalmış bir listede 249 ad bulunmaktadır. Bunların arasında çok değişik insanlar vardı: Kırk dördü baron, elli sekizi şövalye idi; dört general ve bir amiral vardı (generallerden biri Mafeking savunucusu ve İzcilik kurucusu Baden-Powell'di); tarih G.M. Trevelyan ve G.P. Gooch ile; hukuk Sir Frederick Pollock ile; ticaret Güney Afrikalı milyoner Abe Bailey ile; klasikler George Gilbert Murray; felsefe ve matematik Bertrand Russell;

tiyatro J.M. Barrie; ve edebiyat Thomas Hardy ve Anthony Hope (Zenda Mahkumu'nun yazarı) ile temsil edilmekteydi.]

Soyluluğun sulandırılmasını önlemek için Lordlar Kamarası'nın, tasarıyı Avam'dan geldiği biçimiyle kabul etmesini tavsiye ederek Lordlar Kamarası'nın her iki durumda da veto hakkını kaybetmiş olduğunu söyledi.

Lord Lansdowne'un iddiaları, ünvan sahibi dinleyicilerinden çoğunu ikna edememişti; bunlar, her ne olursa olsun, tasarının aleyhinde oy vereceklerini söylüyorlardı. Eski Hindistan valilerinden Lord Curzon henüz soylu olmuştu ve bu yeni şerefinin değerden düşmesi telaşıyla "Soylularını yapsınlar bakalım! Teslim olmadan en son siperde ölürüz biz de!" diyerek hükümete, hükümdara ve Lord Lansdowne'a meydan okudu. Böylece tasarının inatçı muhaliflerine 'Siperciler' adı verildi. 'Siperci' direnişi, o sırada seksen sekiz yaşında olan (doksan dokuzunda ölecekti) Lord Halsbury çevresinde toplandı. Bir taraftarının dediğine göre 'ilke olarak her türlü değişikliğe karşı olan' Lord Halsbury, "Tanrı'ya ve vatanına ciddi görevi' olarak tasarı lehinde oy kullanacağını açıklamıştı. Grosvenor Sarayı'nda 'tek başına kalsa da, teslim olacağına' oyunu böyle kullanacağını söyledi. En az altmış Siperci bu horoz siklet gladyatörün yanında yer aldı ve bunların sayılarının giderek arttığı düşünülmeye başlandı.

Lansdowne'ı destekleyenler de 'Çitçiler' olarak anılmaya başladılar.

[Muhafazakâr İngiltere'nin ciddi ve 'öğretmen sesi' olan The Times, Lansdowne'dan yanaydı. Lord Halsbury ve 'Sipercilerini' 'bayrağı göndere çekmek,' 'dalgalanan bayrakla birlikte batmak' ve 'son siperde ölmek' gibi (gerçek yaşamda) insanın kalbini hızlandıran ve kanını ateşleyen deyimler kullanmakla suçlayan gazete, şöyle diyordu: "Ama bu kahraman soylular son siperde ne devrilecekler ne de öleceklerdir; sadece oylamada yenilgiye uğrayacaklardır. Bu, ölümün görkemliliği değil sahnede yuvarlanmanın gülünçlüğüdür; ve bu konuda havalara kapılmak trajedi değil, melodramdır."]

Belki de söyleyeceği hiçbir şeyin Lord Halsbury'yi fikrinden vazgeçirtmeyeceğini hissettiğinden; belki otuz yıllık parti liderliğinden sonra yorgun düştüğünden ve şerefiyle yenilip başka konulara geçmek

istediğinden, belki de politikanın kendisi için bir oyundan başka bir şey olmadığından, Balfour işe karışmaya istekli değildi. Öfkeli soyluların karşısına çıkmak istemeyerek sadece The Times'a bir mektup yazmaya razı geldi: "Lord Lansdowne ve arkadaşlarıyla aynı fikirdeyim ve onun yanındayım. Gerektiği takdirde Lord Lansdowne ile düşmeye hazırım." Bu, yenileceğini anlamış ve bunu kabul etmiş bir insanın beyanatıydı. Londra'da aşırılıkçı Tori kulüplerinde ve İngiltere'nin taşra konaklarında 'B.M.G. -Balfour Mutlaka Gitmeli' çağrıları artmaya başladı.

Balfour'un liderlikten feragatı sahnesinde Asquith, parlamento tarihinde bir İngiliz başbakanının uğradığı en büyük aşağılanmayla karşılaştı. Asquith 24 Temmuz'da Avam Kamarası'nda kalkıp Kral'ın vaadini ve bunun Parlamento yasasının geçişini nasıl etkileyeceğini anlattı. Muhalefet, hükümetin Kral'dan vaadi zorla kopardığı inancıyla ve sadece Lordlar Kamarası'nı değil, sınıf sistemini, özel mülkiyeti, Anglikan Kilisesi'ni yani yüzyıllardır İngiltere'yi 'yemyeşil ve hoş bir ülke' yapan her şeyi yıkmak istediğini sanarak konuşmasına izin vermedi. Balfour'un arkasındaki sıralardan Birlikçiler, "Hain!" diye bağırdılar. Bu bir karalama bombardımanının başlangıcıydı. Öfke diner gibi olup da Asquith bir cümleye başlayınca hemen "Hain!" "Diktatör!" "Kral'ı kim öldürdü?" sesleri ve yuhalarıyla susturuluyordu. Lord Salisbury'nin oğullarından Lord Hugh Cecil ayağa kalkmış, hiç durmadan, "Makamını rezil ettin!" diye bağırıyordu. Lord Hugh'a tiksintiyle bakan bir İşçi milletvekili sonunda kalkıp kendisine şöyle seslendi: "Soylu lordun bu öğleden sonra yaptıklarının yarısını yapmiş pek çok kimse deli diye tımarhaneye tıkılmıştır!" Asquith kürsüde tam kırk beş dakika konuşmayı bekledi. Dinleyiciler locasında oturan Margot Asquith, öfkeyle bir not yazıp Asquith'in arkasında oturan Sir Edward Grey'e gönderdi: "Tanrı aşkına onu aşağılık insanlardan koru artık." Elinden hiçbir şey gelmeyen Grey kâğıdı yırttı. Başbakan sonunda pes etti. "Kendimi küçültecek değilim," diyerek yerine oturdu. Gürültü devam etti; Başkan oturumu kapatana kadar yumruklar konuştu.

Arthur Balfour o öğleden sonra Muhalefet ön sırasında oturdu, kavgaya karışmadı, ama durdurmak için de bir şey yapmadı. Bazı gözlemciler onun yüzünde kaygı, diğerleri ise tiksinti okudular. Ancak belki yorgunluktan, ya da belki felsefede böyle bir sahneye karışmayacak kadar üstün olma zevki olduğunu bildiğinden, ya da sadece kayıtsızlıktan, Balfour hiçbir eyleme girişmedi.

Sonunda Lordlar Kamarası'nı gülünç duruma düşmekten kurtarmak isteyen Lansdowne, Birlikçi soylular çoğunluğunu tasarıya oy vermemeye ikna etti. Oylama, Liberallerle Siperciler arasında yapıldı. O zaman bile, Lord Halsbury, taraftarlarının sayısını arttırdığı için tasarının reddedileceği görülüyordu. 10 Ağustos'taki oylama günü, İngiltere'de son yetmiş yılın en sıcak günü yaşanırken Siperciler'den çoğu, hükümetin yeni soylular yaratma tehdidinin blöf olduğuna inanmaktaydılar. Tasarıyı vermiş olan Liberal Lord Morley onları ikna etmeye çalıştı: "Bu akşam benim tasarım aleyhinde verilecek her oy daha geniş bir soylu kitlesinin hemen yaratılması lehinde verilmiş bir oy olacaktır." Sonunda Lordlar Kamarası'nı Liberal 'bakkallar' istilasından kurtaran Lord Curzon oldu. Son bölünmeyi görünce otuz yedi Birlikçi soyluyu hükümet tasarısı lehine oy kullanmaya ikna etti. Kendilerine seksen bir Liberal, on üç piskopos katıldı, 114 Siperci karşı çıktı ve oylama sonucu 131'e 114 oldu. Parlamento tasarısı yasalaştı ve Lordlar Kamarası veto hakkını haybetti. Siperciler 'öfkeden kaynıyorlardı.' Sonuç açıklanınca dinleyiciler locasındaki Lady Halsbury yuhaladı ve daha sonra Lord Lansdowne'un elini sıkmayı reddetti. Lord Curzon ve hükümetle birlikte oy kullanmış olan soylular o gece Carlton Kulübü'nde "Hainler!" diye karşılandılar.

23 Temmuz'da Avam Kamarası'ndaki sahne Arthur Balfour'a çok gelmişti. Lordlar Kamarası'ndaki oylamadan bir gün önce, 9 Ağustos'ta, muhalefet lideri İngiltere'den ayrılıp Avusturya Alplerine tatile gitti. Orada Badgastein'ın 'şelaleleri, çamları ve yarları' arasında yaşamını ve artık altmış dört yaşına geldiğini düşündü. Politika 'çok pis kokuluydu'. Kendini felsefeye adama zamanı gelmişti; daha o sırada aklında yazacağı kısa bir makaleyi tasarlamıştı bile. O sonbaharda İngiltere'ye dönen Avam Kamarası'nın bu zarif prensi Birlikçi Parti başkanlığından istifa etti. Halefi, Kanada doğumlu olan Glasgow'lu çelik üreticisi Andrew Bonar Law'du.

Eulenburg Skandalı

Asquith, 1908 Kasımı'nda, Balfour'u bir kenara çekip Almanya'nın tutumu konusunda, 'Almanya'nın iç durumu, en çılgınca serüvenlere atılacak derecede bir tatminsizlik içinde olduğundan' başka bir açıklama bulamadığını söylediğinde, Eulenburg olayından ve Kayzer'in Daily Telegraph'la yaptığı röportajın yarattığı karışıklıktan söz etmekteydi. Bir Berlin mahkeme salonunda dünyanın her yanından gelen muhabirler, Alman İmparatorluğu'nun liderliğini ürkütücü bir parıltıyla çizerlerken, Times gazetesinin manşeti 'PRUSYA SARAY SKANDALLARI'nı dile getirmekteydi. Bu olaylarin sona ermesinden önce şok dalgaları Alman sosyetesini sarsmiş, Kayzer iki kere sinir krizi geçirmiş ve Şansölye, Reichstag'da, "Sosyetenin bazı üyelerinin eksiklikleri olması nedeniyle soyluların tümüyle yozlaşmış ya da ordunun yok edilmiş olduğunu sanmak yanlış ve saçmadır," demişti.

Bülow ve Holstein'ın, Fas konusunda Fransa'ya savaş tehdidi; İngiliz-Fransız Paktı'nı daha kök salmadan baltalama girişimini içeren diplomasi politikası büyük bir başarısızlığa uğramıştı. Delcasse'nin düşmesine duyduğu sevinçle Bülow'u prens yapan Kayzer, öfke ve düş kırıklığı içindeydi. Birinin bunun cezasını ödemesi gerekiyordu. Başarılı olduğu sürece Holstein'ın stratejisini benimseyen, uygulayan ve şerefini üstlenen Bülow günah keçisi olmaya niyetli değildi.

1906'da Algeciras'taki hezimetten sonra Holstein'ın Berlin'deki kişisel durumu iyice kötülemişti. Holstein'ın gözardı etmeye alışkın olduğu Dışişleri Bakanı von Richthofen, ocakta ölmüş ve yerine Kayzer'in dostu olan ve Holstein'ın hiç hoşlanmadığı Heinrich von Tschirschky geçmişti. Tschirschky de Holstein'a aynı duyguları beslemekteydi. Algeciras'tan sonra Bülow ve Tschirschky, Holstein'dan tümüyle kurtulma fırsatının ele geçtiğini düşündüler. Altındaki titreşimlerin farkında olan Birinci Danışman hemen eski taktiğine dönerek 2 Nisan'da Bülow'a istifasını verdi. Bülow 4 Nisan'da Holstein'a konuyu Kayzer'le konuşana kadar hiçbir işlem yapmayacağını bildirdi. Bülow, Wilhelm'le görüşemeden 5 Nisan'da Reichstag'da bayıldı ve evine kaldırıldı. Şansölye yatağından Tschirschky'ye Holstein'ın istifasını, kabul edilmesi tavsiyesiyle, İmparator'a göndermesi talimatını verdi. Wilhelm istifa belgesini hemen onaylayıp imzaladı.

Ani düşüşü karşısında şaşkına dönen Holstein bu durumu yaratan düşmanını aramaya koyuldu. Bülow'u bunlar arasında görmüyordu: Şansölye otuz yıldır kendisinin müttefiki olmuştu; Bülow, Birinci Danışman'ın Wilhelmstrasse'deki özel rolüne hep saygı duymuştu; ayrıca bu olaylar sırasında evinde hasta yatmaktaydı. Tschirschky'nin Kayzer'i böyle bir şey yapmaya ikna edecek yetkiye sahip olmadığını biliyordu. Holstein 17 Nisan'da, yani Wilhelm'in istifayı onayladığı gün, Prens Philip von Eulenburg'un Saray'da yemekte olduğunu öğrendi. Daha fazla araştırmasına gerek yoktu. Doksanlı yıllarda şansölyeleri ve dışişleri bakanlarını yerlerinden etmekte yardımcı olan Kayzer'in bu dostu gücünü yine kullanmıştı. Holstein düşmanının Prens von Eulenburg olduğuna emindi artık.

Philip von Eulenburg'un yaşamındaki en etkin kişi, kendisinin de her zaman söylediği gibi, annesiydi. Alexandrine von Rothkirch-Eulenburg müzikten zevk alan ve amatör bir ressam olarak büyük beceriye sahip, sanatçı ruhlu bir kadındı. Philip annesinden doğa, sanat, müzik ve şiir sevgisini miras almıştı. Kontes von Eulenburg, oğlu elli beş yaşına gelene kadar yaşadı ve zamanının büyük kısmını onun yanında geçirdi; ayrı oldukları zamanlar her gün birbirlerine mektup yazarlardı.

Eulenburg'un eski kafalı, sert Prusyalı asker olan babası, karısıyla çocuklarının sanatla olan ilgilerini pek yararlı bulmazdı. Philip annesine karşı ne kadar açıksa, babasına karşı o kadar kapalıydı. Daha sonraları şöyle yazmıştır: "Hayal dünyasının, çocukluğumda benim için ne demek olduğunu sözcüklerle asla ifade edemem... Anne ve babamın o zaman içinde yaşadıkları dar dünyada babamın masrafların kısılması için sürekli uyarıları benim içimi kırgınlıkla doldurmuştur."

Bir Junker'in oğlu olan genç Kont von Eulenburg da asker olacakti ve Philip de Potsdam'da Garde du Corps'a (Kraliyet Muhafız Alayı) aday öğrenci olarak girdi. Philip çevresine uyumsuzdu ve 'haksız, dar kafalı ve kaba amirlerinden' nefret ediyordu. Fransız-Prusya Savaşı çıkıp da alayı cepheye gidince komutanı kendisini geride bıraktı. Daha sonra atandığı bir kurmay görevinde yeni komutanını o kadar memnun etti ki, hiç savaş görmemiş olmasına karşın komutanı kendisine kahramanlığı için bir Demir Haç nişanı sağladı. Savaş sona erince annesi babasından, Philip'in askerlikten ayrılması iznini kopardi.

Philip, Leipzig ve Strasbourg üniversitelerine gitti, hukuk doktoru oldu ve istemeyerek de olsa mahkemelerde çalışmaya başladı. Yirmi sekiz yaşındayken İsveçli bir kontesle evlendi, on bir yılda sekiz çocuğu oldu. Evlilik Eulenburg için büyük bir sıkıntıdan başka bir şey değildi. Bir arkadaşı karısının 'aşırı derecede sıkıcı' olduğunu söylemiştir. Bir başka arkadaşı ise şöyle demiştir: "Kadının konuşması önemsizdi. Aşık olduğu Philip'in parlaklığının tümüyle gölgesinde kalırdı." Eulenburg ise, "Ben aile yaşamından pek hoşlanmıyorum. Ben kendi yolumda gitmekten memnunum," demiştir.

Eulenburg, kendisine sanatçı olarak gelişmesi için daha fazla zaman tanıyacağına inanarak diplomasi mesleğine geçti. Daha sonra şöyle diyecekti: "Diplomat olarak resmi mesleğim benim için bir işkenceden başka bir şey değildi. Başarımdan emin olan bir sanatçı olarak babama karşı umutsuz bir mücadeleye girmiştim. Babam o eski Prusyalı kafasıyla resmi bir meslekten başka bir şey göremiyor, tüm sanatçı girişimleri bir Kont Eulenburg için oyun ve vakit öldürme aracı olarak görüyordu." Eulenburg, Herbert Bismarck'la arkadaşlığı nedeniyle otuz yaşında Dışişleri'ne girdi. (Eulenburg'un kızkardeşi Adda, Şansölye'nin kızı Marie'nin çok yakın arkadaşıydı.) Herbert'in Prenses Elisabeth Carolath ile olan mutsuz aşkı sırasında Eulenburg çifte bir rol oynamıştı: Âşık Herbert için her şeyin kendisine itiraf edileceği yakın bir dosttu; kaygılı ana babası için de oğullarını mantık yoluna çekebilecek aklı başında bir genç. Sonuçta kendisine minnettar olan Herbert 'sevgili Phili'ye diplomatik serviste kendisine katılmasını teklif etti.

Eulenburg'un mesleği pek yavaş ilerliyordu. 1881'de Paris'te Alman Büyükelçiliği Üçüncü Sekreterliği olan ilk görevine getirildiğinde otuz dört yaşındaydı. Altı aylık görev süresi Elçiliğin İkinci Sekreteri von Bülow'la dostluğunun başlangıcı oldu. Eulenburg'un ikinci görev yeri, Prusya Elçiliği Birinci Sekreteri olduğu Münih'ti. Resmi görevi hafif olduğu için Bavyera başkentinin kültürel ve sanat yaşantısına girebildi. Eulenburg'un önemli sayılacak amatör yeteneği vardı ve her alanda kendi kendini yetiştirmişti. Yazdığı çocuk masalları Friedrich von Holstein gibi hiç beklenmedik biri tarafından bile övgüyle karşılanmıştı. Eulenburg'un oyunları Berlin ve Münih'te profesyonel sanatçılar tarafından sergilenmiştir. Mimarlık eğitimi almamış olmasına karşın Liebenberg'deki aile malikânesine İtalyan stili paviyonlar ve salonlar çizmişti. En gurur duyduğu alan müzikti. 'Rosenlieder'i (Gül şarkıları) yirmi beş yılda üç yüz kere basılmış ve 500.000 adet satmıştır. Baladlar da yazıyordu, Norveç efsanelerine

dayanan 'Skaldengesänge' gibi balad ve şarkıları yazar ve gayet hoş olan sesiyle okurdu. Bir opera yazmayı umuyordu. Bir kere Paris'teyken kendi bestelerinden birini ünlü bir şarkıcıya okumuş, şarkıcı kendisini kontrpuan çalışması için ikna etmeye çalışmıştır. Buna kırılan Eulenburg oradan ayrılırken Bülow'a, "Ben asla kontrpuan öğrenmeyeceğim. Bu, sadece dehamın kanatlarını kırpmak olur," demiştir.

Bu yeteneklerinin yanı sıra iyi bir hikâyeci olması ve gayet güzel konuşması 1886 Mayısı'nda bir av partisinde karşılaştığı geleceğin Kayzer'i yirmi yedi yaşındaki Prens Wilhelm'in çok hoşuna gitmişti. O sırada Eulenburg otuz dokuz yaşındaydı. Uzun boylu, geniş alınlı, düzgün sakallı, iri ve ifadeli gözlü Eulenburg genç adamın hayranlığını kazandı. Philip piyano başında kendi şarkılarını okurken nota sayfalarını Wilhelm çevirirdi. O yazdan sonra Wilhelm ve Augusta kendisini sık sık Reichenhall'a davet etmeye başladılar. Wilhelm daha sonra şöyle yazacaktı: "...piyano çalması ve baladlarıyla akşamlarımızı yaşam katardı. Bestelerinden 'Atlantis'in batışı' en sevdiğim müzik parçasıydı. O da benim gibi büyük bir doğa âşığıydı ve karımla üçümüz uzun yürüyüşlerimizde sanattan, müzik ve edebiyattan söz ederdik. İtalyan Rönesansı konusunda çok bilgiliydi ve Münih'in ünlü sanatçıları arasında pek çok dostu vardı." Wilhelm yeni arkadaşının hikâye anlatmaktaki ustalığını da belirtiyordu: "Kendisi, özellikle yolculuklarda, başına sürekli komik şeyler gelen insanlardan biriydi. Phili'nin bu olayları anlatması hepimizi neşeye boğardı." Wilhelm çok geçmeden Eulenburg'u eski öğretmeni Hinzpeter'e, 'benim en yakın ve tek dostum' diye tanıştırıyordu. Wilhelm daha sonraları, "O evimize geldiğinde, yaşamın sıkıcılığının üzerine güneş doğmuş gibi olurdu," diyecekti.

Eulenburg, Wilhelm'in arkadaşlığına karşılık gösteriyordu. Prens'e mektupları iltifatlarla süslüydü: Prens'in dostluğu 'yaşamının ışığıydı...' Prens Wilhelm'in mektupları 'en değer verdiği armağanlar arasında' yer almaktaydı. Wilhelm sıkıldığı zamanlar Eulenburg ona sempati gösterir, heyecanlı olduğunda iltifatlar yağdırırdı. Wilhelm hoş haberler taşımayan bir telgraf aldığında, Eulenburg, arkadaşı Bülow'a şöyle yazdı: "Rengi çok soluktu; bana o güzel mavi gözlerinde yarı ürkek, yarı yalvaran sorgu dolu bakışlarla baktı." Wilhelm, Kayzer olarak bir konuşma yaptıktan sonra Bülow şöyle yazacaktı: "Phili o kadar heyecanlandı ki... hemen koşup Majesteleri'nin ellerini öptü."

Bismarck'lar bu dostluktan memnundular. Herbert 1886 Ağustosu'nda Eulenburg'a şöyle yazıyordu: "Prens Wilhelm'i görmeye gitmen çok yararlı. Senden çok hoşlanıyor ve bana seni öve öve göklere çıkardı. Bundan yararlanmalı, onunla konuşmalı... onu etkilemelisin. Düşüncelerindeki o fırtınalı görüşler yumuşayıp daha bir devlet adami ifadesine kavuşmalı. Prens bunun dışında gerçek bir incidir." O yaz sonunda iki arkadaş, Wilhelm ile Philip, Tristan und Isolde'yi ve Parsifal'i dinlemek ve Eulenburg'un zaten önceden tanıdığı Wagner'in ailesiyle görüşmek üzere birlikte Bayreuth'a gittiler. Herbert Bismarck yine bunu onaylayan bir mektup yazdı: "Demek Prens Wilhelm'le Bayreuth'ta birlikte olacaksın... Wagner'in trombonlarının sakat kulağını akortsuz sesleriyle bozmaması için onun aklını çeleceğini umarım. Her şeyde çok enerjik olduğu için Prens'in çok fazla şey yapmasından korkuyorum; sağlığı Alman milleti için çok önemli olduğundan böyle şeylerden uzak tutulmalıdır."

Bu sırada Prens Wilhelm'in babası Veliaht Prens Friedrich çok sağlıklı görünüyordu ve Wilhelm'in sağlığının Alman milleti için daha uzun yıllar pek önemli olmayacağı kesindi. Ancak gerçek şu ki, genç adam yirmi dört ay sonra Alman İmparatoru olacaktı. Bismarck'lar o zaman bile bu arkadaşlığı onaylamaya devam ettiler. Wilhelm, Kayzer olarak ilk Norveç deniz gezintisi için bir topluluk oluşturmaya çalışırken Herbert, Eulenburg'a da gitmesini önerdi. "Majesteleri üzerinde çok mükemmel bir etkin var," dedi. Şansölye'nin 1890 Martı'nda görevden alınmasıyla Eulenburg'un, İmparator'un yakın dostu ve Bismarck'ların sırdaşı olarak çifte rolü sona erdi. 1890'lı yıllarda toplumu ve bürokrasiyi ikiye ayıran büyük bölünmede Eulenburg, Wilhelm'i seçti. 1897'de Otto von Bismarck'ın cenaze töreninde başsağlığı dilemek için Herbert'in yanına gittiğinde Herbert soğuk bir tavırla kendisine arkasını döndü.

Wilhelm tahta çıkınca Eulenburg aralarındaki dostluğun sona ereceğinden kaygılandıysa da, yeni hükümdar kendisine güvence verdi. Eulenburg bunun üzerine Wilhelm'e, "Benim... duyarlığımı anlayan tek kişinin Kayzer'im olacağını hayal bile edemezdim." Genç İmparator'la olan yakınlığı Eulenburg'a İmparatorluk hükümetinde kilit rolü vermişti. Bismarck'ın yerine Caprivi gelip Marschall Dışişleri Bakanı olunca, Dışişleri'nde hâkim bir rol üstlendi. Wilhelm ile içine kapanık Birinci Danışman görüşmedikleri için onların arasında bağlantı kurmak görevi Eulenburg'a düştü; Eulenburg'un gayriresmi ünvanı 'Alman Hükümeti'nin Kayzer nezdindeki Büyükelçisi'ydi. Sözde Eulenburg'un amiri olan Marschall, (Eulenburg, Alman Oldenburg

devletinde Prusya elçisiydi) Eulenburg'un etkinliğini 1890'da Şöyle kabul ediyordu: "Eğer çalışmamda belirli bir güven hissediyorsam, bu duyguyu bana yönelttiğiniz samimi sözlere borçluyum. Bana gösterdiğiniz güven ve dostça duygulara karşılık olarak, gerektiğinde bana hem sözlerinizle hem de eleştirilerinizle yardımcı olmanızı rica ederim."

Holstein ise Eulenburg'a hemen hemen her gün yazarak Kayzer'i yöneltmede yardımını istiyordu: 'Majesteleri belki de şöyle diyebilir...'; 'Yararlı bir konuşma konusu şu olabilir...'; 'Majesteleri'ne şöyle bir şey tavsiye edebilirseniz...'; '...karşı uyarmalısınız.' Holstein, Eulenburg'u Kayzer'in durumu konusunda bir uyarı ve minnet karışımıyla yönlendiriyordu: "Bugünkü mektubunuz bana, İmparator'u sizin yardımınızla hâlâ frenleyebilme konusunda umut verdi..."; "Bunu size zamanında haber vermeyi görevim olarak kabul etmemin nedeni, bunun dostunuz İmparator'un kişisel prestijiyle ilgili olmasıdır. Bu prestij giderek artmamaktadır, aksine... Millet kendisini ciddiye almamaktadır."

Eulenburg 'İmparator nezdinde Elçiliği'ni genelde mektupla yapıyor, acil bir konu çıktığı zaman da, Berlin'e gidiyordu. Eulenburg, Kayzer'i Romintern'deki yıllık Kaiserjagd'da (Kraliyet Avı) ve Berlin yakınlarında kendisine ait Liebenberg malikânesindeki av partilerinde, ya da Kiel Haftası'nda Meteor yatında (Wilhelm'in küçük kamarasındaki masası üzerindeki tek resim Eulenburg'undu) ve her temmuz ayında sadece erkekler arasında yapılan Norveç deniz gezintisinde de görüyordu. Wilhelm'in bu tatillerinde Eulenburg'un özel ayrıcalıkları vardı. Hohenzollern'deki kamarası hep Kayzer'inkinin yanındaydı. Wilhelm yaşlı generallerini sabah jimnastiği için güverteye toplayıp yere çömeldiklerinde arkalarından iterek yüzüstü yuvarladığında Eulenburg'un orada olması zorunlu değildi. Eulenburg, "İmparator bana hiç el sürmemiştir, buna asla tahammül edemeyeceğimi bilirdi," demiştir. Herkesin dik yakalı, boyunları sıkan yeşil av elbiseleri giymek zorunda olduğu av partilerinde sadece Eulenburg soluk alabilmek için yakasını açmaya cesaret edebilirdi.

Eulenburg'un 1890'lı yıllar ortalarında Kayzer üzerindeki büyük etkisi onun Dışişleri Bakanı ve hatta Şansölyeliğe atanabileceği söylentilerine yol açmıştı. Eulenburg bu söylentileri reddederek İmparator'la resmi bir ilişkinin 'etkinliğine zarar vereceğini' açıkladı.

1894'te Caprivi etkisini yitirmeye başlayıp da Eulenburg adı dillerde konuşulmaya başladığında, Kayzer'e kendisine görev vermemesi için yalvardı. Wilhelm gülerek şöyle dedi: "İmparatorluk Şansölyesi olamayacağın konusunda seninle tümüyle hemfikirim; bunun için aşırı yumuşaksın."

Eulenburg, aynı işi kendisi için yapmaya hazır yakın bir dostunu bulduğu için, çok özveri isteyen Dışişleri Bakanlığı'nı reddetmekten mutluydu. Eulenburg'un Paris'ten meslektaşı Bernhard von Bülow hırslı bir insandı ve Philip'te eksik olan iktidar zevkine sahipti. Bülow daha ilk baştan Eulenburg'un yararlı bir dost olacağını görmüştü. İlk yılları hakkında, "Kısa zamanda Phili Eulenburg'un etkisine girmiştim," diye yazıyordu. Bülow daha sonraları Eulenburg'un 'kalbine en yakın olan dost' olduğunu da söyleyecekti. Eulenburg yeteneklerini Bülow'a sunmakta gecikmedi. Bülow boşanmış olan Kontes Maria Donhoff'la evlenmeyi planlarken Eulenburg onun Wilhelmstrasse'deki işlerini kolaylaştırmaya koyuldu. Bülow 1888'de, beş yıl için kalacağı Bükreş'e gönderildiğinde Eulenburg'un kendisini kurtaracağını umuyordu. Bülow, Eulenburg'un yumuşak tabiatını anlamıştı ve ona aynı dille yazıyordu: "Seni çok özledim, sevgili Philip"; "Bizi birbirimizden hiçbir güç ayıramaz"; "ruhlarımızın derinliklerinde aynı şeyleri düşünüyor ve hissediyoruz... seni ilk gördüğüm andan beri tüm kalbimle sevdim." 1893 yılında Eulenburg'un Dışişleri Bakanı olarak Marschall'ın yerini alacağı söylentileri dolaşmaya başladığında Philip de çekincelerini Bernhard'la paylaşıyordu: "Benim gibi bir kümes tavuğu kartal olsun... Kendimi pençelerimi göstermek yerine gıdaklarken ve Wilhelmstrasse 76 numarada parıltılı gözlerle oturacak yerde yumurtlarken görür gibiyim. Böyle bir şey söz konusu bile olamaz." Bülow bu tanımı şiddetle reddediyordu: "Ben bir arkadaş olarak ama tarafsız bir gözle seni ideal bir Dışişleri Bakanı olarak göremiyorum. Bir tavuk gibi olmazsın kuşkusuz; İmparator'un kapısını bekleyecek sadık, akıllı ve soylu bir bekçi köpeği olabilirsin ancak. Senin... sezgisel bir dehan var... Majestelerinin mutlak güvenine sahipsin... büyük bir adın var... kısacası her şeyin var."

Bülow, Eulenburg'un II. Wilhelm'e olan ateşli hayranlığını yansıtma gereğini de anlıyordu. 1890 Ağustosu'nda Eulenburg'a, "Bize ortaçağ dönemimizin kahraman imparatorlarını hatırlatan bir hükümdarımız olduğu için ne kadar şükretsek azdır," diye yazıyordu. "İmparator'un kişiliği kuşkusuz olarak her gün biraz daha güçleniyor." Eulenburg bu kadar içtenlikli ve akıllı görünen bir insanın mesleğinde ilerlemesine yardımcı olmaktan doğal olarak büyük zevk duyuyordu. Bülow'un

1893'te Bükreş'ten Roma'ya terfi etmesi büyük ölçüde Eulenburg'un marifetiydi. Bülow'un Palazzo Caffarelli'de iki yılını doldurduğu 1895'te, arkadaşı için daha büyük planları olan Eulenburg, Kayzer'e şöyle yazıyordu: "Bernhard, Majesteleri'nin en değerli memurudur; geleceğin İmparatorluk Şansölyesi olmaya adaydır."

Wilhelm bu fikirden hoşlandı. Eulenburg'a, "Bülow benim Bismarck'ım olacaktır," dedi.

İki arkadaş -Eulenburg Avusturya'da, Bülow İtalya'da büyükelçiydiler-1896 yılında gizlice Tyrol'de buluştular. Eulenburg daha sonra Bülow'a bu görüşmenin 'Kralımıza (yani Prusya Kralı Wilhelm'e) olan sonsuz sevgimize' dayandığını yazacaktı. "Bu karmaşık dünyada, Kralların en iyisine duyulan bu kişisel sevgiyi, ya da birbirimize kalben duyduğumuz o doğal dostluğu kim anlayabilir ki?" Eulenburg bu sırada da Marschall'ın Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden alınması için çalışıyordu. Wilhelm'e şöyle yazdı: "Majesteleriniz, kendilerine Marschall'ın görevden alınması için geçen yıl yaptığım hazırlıkları hatırlayacaklardır. Majesteleri onu fırsatçı nedenlerle görevde tutmaya karar vermişti." Sonunda, 1897 Haziranı'nda Eulenburg başarıya ulaştı: Marschall görevden alındı; Bülow Roma'dan çağırılarak Dışişleri Bakanı yapıldı. Bülow terfisinin bedelini Eulenburg'un hoşuna gideceğini bildiği bir mektupla ödedi: "Bir insan olarak Majesteleri zarif, etkileyici, karşı konulmaz, tapılacak biri... İmparator'u her gün biraz daha seviyorum. O kadar üstün bir insan ki!... Bugüne kadar varolmuş Hohenzollern'lerin en büyüğü. En sağlıklı ve özgün zekânın en kurnazca sağduyuyla birleştiği başka bir örnek bilmiyorum. Bir kartalın kanatlarında yükseklerde uçan bir hayal gücü var... Üstelik o ne enerji öyle! O ne bellek!"

Zevkten kendinden geçen Eulenburg ise bunu şöyle yanıtlıyordu: "Sen sevgili hükümdarımızın son kartısın. Senin onun için yaptıklarını kimse yapamaz ve yapmaz... Başkasının dehası ya da becerisi olabilir, ama sevgi ve sadakat hep eksik kalacaktır; senin örneğinde bu bir babanın yaramaz çocuğa olan sevgi biçimine dönüşmüş. Zavallı İmparator ne kadar da yalnızdır." Bülow, Şansölyeliğe atanınca Eulenburg kendisini bir kere daha kutladı: "Tanrı'nın bana olan en büyük bağışı senin mesleğine olan aracılığımdır; bu aracılığı misyonum olarak kabul etmişimdir. Müthiş fırtınalardan sonra 'İmparatorun Hükümdarlığı' diye adlandırabileceğimiz gemiyi epey güvenli bir limana sokmuş olmanın huzuru içindeyim."

Bülow dümene geçince Eulenburg'un doğrudan doğruya politik etkisi azaldı, ki kendisi de isteğinin bu doğrultuda olduğunu söylüyordu. Romintern ve Liebenberg av partileri ile yıllık Norveç gezilerinde Eulenburg, Kayzer'le dostluğunu sürdürmekteydi. Wilhelm'le dostluğu daha tahakkûm edici olmuştu. Romintern'de Bülow'a, İmparatoriçe'nin 'zamanından önce yaşlanmış buruşuk yüzü ve kırlaşmış saçları' ve 'bütün gece boyunca ağlayıp bağırması' karşısında dehşete düştüğünü söyledi. Bülow daha sonra şöyle demiştir: "Bana çok büyük bir telaşla İmparatoriçe'nin sinirlerinin bozulduğunu ve Kayzer'den bir an önce ayrılmasının iyi olacağını söyledi." Dona yerinde kaldı ve Eulenburg'un tiksintisi daha da arttı. Üç yıl sonra şöyle diyordu: "İmparatoriçe'nin Majesteleri'ne olan sevgisi, bir aşçı kadının kendisinden uzaklaşma belirtileri gösteren âşığına olan tutkusundan farksız. Kendisini ona zorla kabul ettirme yöntemi sevdiğinin sevgisini elde etmek için yeterli olmuyor."

Bu arada Eulenburg resmi yaşantıdan sıkılmaya başlamıştı. 1898'de Bülow'a, "Sevgili Efendimiz için on yıl hep yokuş yukarı çalışmak beni artık tüketti," diye yazdı. Ertesi yıl Holstein'la arasındaki ilişkiyi kopardı. Wilhelm'in 1900'de, eski dostunu prensliğe yükseltmesine karşın Eulenburg'un serveti de azalıyordu. Eulenburg şöyle diyordu: "Erkekler de belirli bir yaşta kadınlar gibi bedensel bir değişimden geçerler... bu özellikle de duyarlılıklarında bir tür kadınsı duygululuk bulunan erkekler için böyledir." Eulenburg'un annesi 1902'de öldü. Çeşitli kaygılar çeken, kalp ve damla hastalıkları olan Eulenburg sekiz yıllık büyükelçilikten sonra Viyana'dan ayrılarak Liebenberg'e kapandı. Sonbahar av partilerine ve Norveç gezilerine hâlâ çağırılıyorsa da, artık sağlık nedenlerini ileri sürerek bunları reddediyordu. Wilhelm, "Phili artık bana asla gelmeyeceğine göre, ben ona gitmek zorundayım," dedi. Eulenburg, normal tecritini bozarak 1903 Norveç gezisine katıldı. Yolculuk boyunca hastaydı ve artık tatillere duyduğu hoşnutsuzluğun artmış olduğunu gördü. Hohenzollern yatından 'bu yüzen tiyatro' diye söz ediyordu. Eulenburg 1905'te biraz daha düzelmiş gibiydi. O sonbaharda Portsmouth, New Hampshire'da, Rus-Japon barış anlaşmasını imzalamaktan dönen Rus Kontu Sergey Witte, Romintern'de Kayzer'i ziyaret etti. Oraya gittiğinde Eulenburg'u büyük bir koltukta bir hükümdar gibi otururken gördü, Wilhelm ise aynı koltuğun koluna oturmuş ve heyecanla konuşup elini kolunu sallamaktaydı. Kayzer'in sevgili dostu Philip Eulenburg, İmparatorluk Almanyası'nda hâlâ, insanları yükselten ve deviren rolünü sürdürmeye devam ediyor gibi görünüyordu.

Holstein kendisini yerinden edenin Eulenburg olduğuna karar verdikten sonra intikam arzusuyla yanıp tutuşmaya başladı. Yıllardır sürdürdüğü casusluk ağıyla ileri gelen devlet adamları hakkındaki polis dosyalarını incelemişti. Seksenli yıllarda Philip Eulenburg'un adının, eşcinsel davranışlarından kuşkulanılanların gizli listesinde bulunduğunun farkındaydı. Eulenburg 1 Mayıs 1906'da Holstein'dan bir mektup aldı. Mektup bir suçlamayla başlıyordu: "Azizim Phili bu başlangıcı bir iltifat olarak görmemelisin, çünkü bugünlerde bir insana 'Phili' demek pek iltifat sayılmaz. Artık yıllardır özlediğin şeye, benim emekliliğime kavuşmuş bulunuyorsun. Ve basının bana genel saldırısı da ancak senin istediğin bir şeydir." Holstein bir tehdit savuruyordu: "Ben artık, senin garipliklerine sahip iğrenç bir insana karşı yapılabilecek her şeyi yapmakta serbestim."

Eulenburg, Holstein'ın kendisini yıkmaya kararlı olduğunu anlamıştı. Bunu bir 'ölüm kalım sorunu' olarak kabul ederek adının ancak düello ile temizleneceğine karar verdi. Holstein'ı, 'yaralayana ya da ölene kadar ateş edilecek' bir düelloya davet etti. Tschirschky'yi durumdan haberdar edince, Alman İmparatorluğu'nda yüksek mevkilerde bulunmuş iki önemli ve yaşlı insanın birbirlerini yaralamasının ya da öldürmesinin yaratacağı skandalı hayal edebilen Dışişleri Bakanı 'olduğu yerde yığıldı kaldı.' Tschirschky, Eulenburg'a, "Tanrı ve İmparator aşkına' bu meydan okumanın geri alınması için yalvardı. Eulenburg, Holstein özür dilediği takdirde bunu yapmayı kabul etti. Holstein 3 Mayıs'ta şöyle yazdı: "Prens Eulenburg benim görevimden alınmamda herhangi bir rol oynamadığı ve basında bana yöneltilen saldırılara hiçbir şekilde karışmadığı konusunda güvence verdiği için mektubumda kendisine yönelttiğim hakaret sözlerini geri alıyorum." Bu geri almaya karşın Holstein'ı bir kere kana susamış bir çakala benzeten Eulenburg kendini güvencede hissetmiyordu. "Holstein'ın saldırılarının gerçekten sona erdiğine inanmıyorum, o kendine özgü yöntemlerle intikamını alacaktır," diye yazıyordu.

Holstein çalışmalarına başlamıştı bile. Yıllardır nefret ettiği bir kişinin yardımını elde etti; bu, haftalık Berlin gazetesi Die Zukunft'un kurucusu ve editörü, ünlü gazeteci Maximilian Harden'di. O yaz ve sonbaharda Die Zukunft'ta bir dizi eleştirel makale yayınlanmaya başlayınca Eulenburg yeni bir ittifakın kurulmuş olduğunu anladı. Yazılarda Almanya'nın Algeciras'taki yenilgisinin, Harden'in, 'Liebenberg Yuvarlak Masası' diye adlandırdığı grubun kötü niyetli ve

yenilgici etkisine bağlıyordu. Bununla her sonbaharda İmparator'la birlikte Prens von Eulenburg'un Liebenberg malikânesinde toplanan dost çevresi ima edilmekteydi. Harden grubun 'iyi insanlardan oluştuğunu söyleyerek şöyle devam ediyordu: "Müziğe düşkün, ruhani, hastalıklarda en akıllı hekimden çok, duadan medet uman insanlar... Sözlü ve yazılı görüşmelerinde insanı etkileyen bir dostluk görülür. Eğer Kayzer'in en yakın çevresini oluşturmamış olsalardı bu onların özel işleri olarak kalabilirdi... ama bunlar görünen ve görünmeyen durumlarıyla Alman İmparatorluğu'nu boğan ağları örmektedirler." Harden grubun lideri olan Eulenburg'u 'sağlıksız, gecikmiş bir romantik ve bir kâhin' olarak niteliyor ve 'İkinci Wilhelm'e tek başına hükmetmek için seçildiğini fısıldamış ve hâlâ fısıldamakta olduğunu' yazıyordu. "Yıllardır hiçbir önemli makama Eulenburg'un yardımı olmadan atama yapılmamıştır... ve bu süre içinde bütün dostlarını kollamıştır," suçlamasında da bulunuyordu.

Harden'in Eulenburg'a saldırması için üç nedeni vardı. Kayzer'in kişisel yönetime olan eğilimine karşıydı ve haklı olarak bunu Eulenburg'un teşvik ettiğini düşünüyordu. Holstein'ın Fransa'yı küçük düşürme ve yeni İngiliz-Fransız Paktı'nı bozma politikasını benimsemişti. Bu politika Algeciras'ta hezimete uğrayınca, Harden, Eulenburg'u Kayzer'i ödün vermeye ikna ile suçladı. Ayrıca, Eulenburg'un Berlin'deki Fransız Büyükelçiliği Birinci Kâtibi Raymond LeCompte ile yakın dostluğu nedeniyle, onun LeCompte'a, Almanya'nın diplomasisini savaş tehdidiyle desteklemeye hazır olmadığı konusunda güvence ilettiğini iddia ediyordu. Harden'in üçüncü nedeni daha kişisel ve daha zehirliydi. Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya uzmanlarından biri olan LeCompte, Eulenburg'u yıllar öncesinden, Münih'ten tanıyordu; LeCompte Berlin'e atandıktan sonra Liebenberg'deki yıllık Kaiserjagd'a katılmaktaydı. Harden, LeCompte'un eşcinsel olduğu hakkında kanıtlara sahipti. Bunlara Eulenburg hakkındaki söylentileri katınca - *ki, bu söylentiler şimdi Holstein'ın dosyalarındaki bilgilerle desteklenmişti*- Harden önce ima yoluyla, sonra doğrudan doğruya suçlamalarla, Eulenburg'un çevresinin açıkça eşcinsel olmasa bile, o tür eğilimlere sahip insanlardan oluştuğu imajini yarattı.

Harden çok tehlikeli bir yolda yürümekteydi. Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi, Almanya'da da eşcinsellik resmen yasaktı. Reich'ta bu ağır bir suçtu, cezası hapisti ama yasa pek uygulanmazdı. Yine de, böyle bir suçlama ahlaki bir tepki doğurur ve sosyal bir çöküşe neden olabilirdi. Bu özellikle sosyetenin en yüksek düzeyleri için geçerliydi. Avusturya'da İmparator Franz Josef'in kardeşi Arşidük Ludwig Victor

(Luzi-Wuzi' diye anılırdı) masörüyle bir ilişki yaşamış ve sürgüne gönderilmişti. Almanya'da, dev silah fabrikaları sahibi ve Kayzer'in dostu Fritz Krupp, Capri'de oğlancılıkla suçlanmış ve kopan skandalın sonunda intihar etmişti. Tek kardeşi, süvari subayı Friedrich von Eulenburg, 1898'de eşcinsellikle suçlanıp ordudan istifa zorunda bırakılınca, Eulenburg'un çok yakınına da bir gölge düşmüştü. Öfkeye kapılan Kayzer, Philip Eulenburg'un kardeşiyle bir daha görüşmesini ve konuşmasını yasaklamıştı. Buna çok kırılan Eulenburg, Bülow'a bu emre uymayacağını söyledi. Harden, Eulenburg'u ve onun Liebenberg çevresini karalayarak Kayzer'i suçlamaya çok yakınlaşmıştı. Yani Philip Eulenburg yirmi yıldır Kayzer'in en yakın dostuydu. Eğer suçlamalar gerçekse ve İmparator bunu anlamamışsa, bu akla ne getirirdi? Daha da kötüsü, ya İmparator durumu biliyorsa?

Eulenburg, Bülow'a, Harden'in saldırılarına nasıl karşılık vermesi gerektiğini sordu. Holstein'ın Eulenburg'a karşı yürüttüğü kan davasının nedeninin farkında olan, yani Kayzer'in, Holstein'ın istifasını kabulünde Eulenburg'un sorumluluğunu bilen Şansölye, arkadaşına ortalık sakinleşene kadar Almanya'dan ayrılmasını önerdi. Die Zukunft'u okumayan diğer dostu Kayzer, kendisini yine eskisi gibi karşılamaya devam ettiği için Eulenburg bu tavsiyeyi dinlemedi. İmparator ekim ayında her zaman olduğu gibi Liebenberg'de arkadaşlarına katıldı; 1907 Ocağı'nda Eulenburg'u Berlin'e çağırtarak 'sevgili Phili'sine Prusya'nın en büyük nişanı olan Kara Kartal'ı verdi.

Harden yeniden saldırıya geçmek için 1907 Nisanı'nı bekledi. O ay Kayzer'in askeri yaverlerinden ve Liebenberg grubundan olan üç kişinin adlarını vererek eşcinsel olduklarını iddia eden bir makale yayınladı. Haber Berlin'i şaşkına çevirmişti; Kayzer yine her şeyden habersiz gibiydi. Bir gün Saray bahçesinde yalnızlarken Veliaht Prens Wilhelm, Kayzer'e Zukunft makalesi ile diğer yazıları gösterdi. Veliaht daha sonra şöyle diyecekti: "Bana dehşetle bakan babamin yüzündeki o acı dolu ifadeyi hiç unutamayacağım. Kayzer'in ahlaki saflığı o derecede yüksekti ki, böyle sapkınlıkların olabileceğini aklı almazdı."

Wilhelm hemen harekete geçti. Üç yaveri ile Harden'in suçladığı Berlin askeri komutanı Kont Kuno von Moltke'nin istifalarını istedi.

[Moltke 1894-1902 arası sekiz yıldır Kayzer'in başyaveriydi. Wilhelm 1894'te, Friedrichsruh'taki Bismarck'a, barışmak için iki şişe eski şarabı

onunla göndermişti.]

Moltke'nin masum olduğu takdirde hemen Harden'e iftira davası açmasında da ısrar etti. Harden'in saldırısının bir hedefi olan Philip Eulenburg için de, İmparator, Bülow'a şunları yazdı: "Philip Eulenburg'un bir an önce Diplomatik Servis'ten emekliye ayrılmasını istiyorum. Bu doğal olmayan kötü şeyle suçlanması haksızsa, bunu bana hemen açıkça belirtsin ve Harden'e karşı harekete geçsin. Yok eğer bunu yapmayacaksa Kara Kartal nişanını geri vermesini ve ülkeyi terk edip başka bir yerde yaşayarak skandaldan kaçınmasını bekleyeceğim."

Eulenburg hemen istifa etti ve Kara Kartal'ını geri gönderdi. Hâlâ arkadaşı olarak gördüğü Bülow'a şöyle yazıyordu: "Eski bir kraliyet dostluğunun sona ermesi senin belki de sandığın kadar zalim bir davranış değildir, çünkü ben gereğinden çok önce 'gemiyi terk edin' çağrısı veren bu kaptanın karakterini çok iyi bilirim." Harden'in suçlamaları içinse, "Ben tümüyle masum olduğumu biliyorum," diyordu. Bülow Anılar'ında o aşamada Eulenburg'a inandığını yazmaktadır: "Doğal olmayan davranışları konusundaki suçlamaların dayanaksız olduğuna inanıyordum. Karısı ve çocuklarıyla sevgi dolu ilişkisi, zarif ve seçkin eşinin kendisine hâlâ tutkuyla âşık olması böylesine çirkin suçlamaları canavarca gösteriyordu."

Moltke ile Eulenburg, İmparator'un emrine uyarak Harden'e iftira davası açmaya yeltendiler. Her ikisi devlet memuru oldukları için Prusya Kraliyet savcısından davayı almasını istediler; savcı olayın kişisel olduğunu söyleyerek bunu reddetti. Bunun üzerine Eulenburg çekildi, ama Moltke ısrar etti. Harden'in davası 23 Ekim 1907'de Berlin Belediye mahkemesinde başladı. Editör, Bavyera Kraliyet Savcısı Max Bernstein tarafından, özel kimliğiyle, temsil ediliyordu. Bernstein hemen saldırıya geçti, hem Moltke'yi hem Eulenburg'u üç yaverin kesin olan eylemlerine katmaya çalıştı. Suçlanan yaverlerden birinin evinde, seçkin Garde du Corps Alayı'nın askerlerinin yer aldığı 'iğrenç şehvet âlemleri' yapıldığı öne sürüldü. Tanıklardan biri 'Kont Moltke'yi orada görür gibi' olmuştu. Bir başka tanık on yıl önce, Kont Eulenburg olabilecek bir kişi tarafından iğfal edilmiş olduğunu itiraf etti. Moltke'nin eski karısı, Eulenburg'un önünde dizüstü çökerek kocasından vazgeçmesi için kendisine yalvardığını anlattı. Editör olmadan önce aktörlük yapan Harden rolünü çok iyi oynuyordu. Yargıç bir ara ondan 'tüm ülkenin çıkarı için' uzlaşmasını rica etti.

Harden dramatik bir havayla parmağını Moltke'den yana uzatarak, "Bu adamla benim aramda bu dünyada uzlaşma olamaz," dedi. Bernstein'ın İmparator'un hem Moltke'nin hem Eulenburg'un istifalarını istediğini ve her ikisinin de bunu hemen yerine getirdiklerini söylemesi çok etkili oldu. Harden beraat etti ve mahkemeden sokağa çıkınca alkışlarla karşılandı.

Bülow dava boyunca Eulenburg'un anlayışlı bir dost ve sırdaşı pozunu sürdürdü. Şansölye ve hükümet, olaydan isteyerek uzak durmuşlardı. Bülow, Kayzer'e şöyle yazıyordu: "Bu acı verici durumda Tacın olaydan tümüyle uzak tutulmasına titizlik göstermeliyiz." Eulenburg, sürekli desteklemiş olduğu arkadaşının hep arkadaş kalacağına inanıyordu. Bülow Anılar'ında şöyle yazar: "Harden-Moltke davası sırasında bana sürekli olarak kendi adının bu olay dışında tutulması için yalvaran mektuplar yazmıştır... 'Senden korumanı ve dostluğunu kendim için değil, karım ve çocuklarım için istiyorum... Onlarin hatırına benim yanımda ol... Ben tümüyle masum olduğumu biliyorum' diye yazıyordu... Ama ben İmparatorluğun en yüksek memuru olarak bağımsız yargının kararlarına müdahale edemezdim."

*[*Moltke-Harden davasından hemen sonra Bülow da, eşcinsel hakları savunucusu gazeteci Adolf Brand tarafından eşcinsellikle suçlandı. Moltke ile Eulenburg'un iftira davalarını almayı reddeden Kraliyet Savcısı hemen Şansölye'nin davasını aldı. Eulenburg, Bülow'un lehine tanık olarak mahkemeye çağırıldı. Bülow aklandı ve Brand on sekiz ay hapse mahkum oldu. Bülow dava sırasında 'söz konusu ilişkileri en yüksek derecede iğrenç ve anlaşılmaz bulduğunu söyledi.]

Harden'in zaferi kısa sürdü. Hükümet 19 Aralık'ta Belediye mahkemesi kararını usulsüzlükten bozarak davanın yeniden görülmesine karar verdi. Bu kere Eulenburg çağırıldı ve yemin ederek Ceza yasasının 175. maddesini (eşcinsel birleşimi yasaklayan madde) asla ihlal etmediğini bildirdi. "Ben asla pis bir şey yapmadım... Asla sapık ilişkide bulunmadım," dedi. Moltke'nin eski karısının yalancı olduğu kanıtlandı ve birinci davadaki diğer tanıkların tanıklıkları da kabul edilmedi. İkinci dava 3 Ocak 1908'de sona erdi ve iftiradan suçlu bulunan Harden hapse mahkum edildi. Sözde intikamı alınan ama sosyal açıdan mahvolan Moltke taşradaki malikânesine çekildi.

Temyize başvuran Harden, Eulenburg üzerindeki saldırısını yeniledi. Eulenburg eşcinsel olmadığı konusunda yeminli ifade vermişti; Harden

bunu kanıtlayabilirse Eulenburg iftiradan suçlu olacaktı. Harden 1908 Nisanı'nda Münih'te yeni bir dava açarak Eulenburg'un yirmi beş yıl önce Bavyera başkentinde eşcinsel davranışlarda bulunduğu konusunda kanıtlar sunacağını söyledi. Bülow 8 Mayıs'ta duruma el koydu. Eski dostunun tutuklanıp, yemin altındayken yalan söylemekle suçlanmasını emretti. Dava Berlin'e alındı. Kalp rahatsızlığı artriti olan Eulenburg hastaydı ve doktorları hapishanede tutulamayacağını söylediler. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı ve Prens beş aylığına Berlin Hastanesi'ne kaldırıldı. 29 Haziran'da yargılanma başladığında sanık her gün sedyeyle mahkemeye taşındı.

Harden ile Bernstein hazırlık olarak Prens Eulenburg aleyhinde 145 tanık buldular. Hırsızlar, şantajcılar, akıl hastaları ve eşcinseller birer birer Eulenburg'un hastanedeki odasına alınarak teşhis için prense baktılar. Yargılama başlamadan bunların çoğu tanıklıktan çekilmiş, geriye sadece on iki kişi kalmıştı. Davanın ilk haftasında bu sayı ikiye indi. Bunlardan birinin otuz iki sabıkası vardı ve dava görülmeye başlandıktan sonra bile Prens Eulenburg'a şantaj yaptığı anlaşılınca o da çekildi. Geriye sadece Jacob Ernst kalmıştı.

Ernst'in Eulenburg'la ilişkisi yirmi beş yıla geriye, 1880'lere kadar uzanıyordu. Eulenburg, Münih'te görevliyken kent ile Alpler arasındaki Starnberg Gölü'nde bir villa satın almıştı. Gölde balık tutarken müzik besteleyip şiir yazardı. Bu göl gezintilerinde kürekçisi on yedi yaşındaki Jacob Ernst'ti. Eulenburg saf bir insan olarak görünen genci evine uşak olarak almıştı. Ernst evlenince Starnberg villasının bakımı kendisine verildi. Yirmi beş yıl sonraki dava sırasında Ernst'in sekiz çocuğu vardı, kısmen sağırdı ve alkolikti. Yargılanma başlamadan ve eşcinsellik söylentileri ortada yokken Ernst ileride olaya karışacağını bilmeden Eulenburg'a şu mektubu yazmıştı.

"Prens'im, bu dünyada sizin kadar iyi bir insana böyle davranılabileceği hiç aklınıza gelebilir miydi? Sizi bu kadar uzun zamandır tanıyan ben, asla böyle bir şey düşünemezdim, lordum. Siz bana ve aileme iyilikten başka bir şey göstermiş değilsiniz. Sakın korkmayın her şey yoluna girecektir. Birine bana sizin hakkınızda söylenenlerin ne olduğunu sorup anlattırdım; sizin için böyle şeyler söylenmesi dehşet verici. Sizin gibi normal ve sağlıklı bir insan için. Bu skandaldan kurtulacağınızı umarak mektubuma son veriyorum."

Ernst, Münih'teki mahkemede Eulenburg'la asla ahlaksız bir ilişkiye girmediğine dair yemin etmişti. Berlin'de, Bernstein kendisini sorguya çekip bir tanık çıkararak yalan söylediğini ve onu hapse mahkum ettireceğini söyleyince Ernst hikâyesini değiştirdi. 1883'te bir kere Eulenburg'un kayıkta kendisine ilişki önerdiğini ve kendisinin de kabul ettiğini söyledi. Bernstein, Ernst'in, Münih'te mahkemeye çıkmasından sonra Eulenburg'un kendisine yazdığı bir mektubu da mahkemeye sundu. Eulenburg, "Üstelik böyle bir şey olmuşsa bile, bu o kadar eskidir ki, cezalandırılmam söz konusu bile olamaz," diye yazmıştı. Bernstein bunun suç itirafı olduğunu söyledi; Eulenburg ise bunu korkmuş olan uşağı rahatlatma çabası olarak açıkladı.

Bernstein'ın iddiaları sadece Ernst'e dayanıyordu. Eulenburg, Bülow'a şöyle yazıyordu: "Harden mahkemeye benim aleyhimde 145 yazılı suçlamada bulundu. Hepsi yalan olan bunların bir tanesi mahvima yetti." Yargılama sonuçlanamadı. Prenses von Eulenburg, '34 yıllık evlilik yaşantımızda normal duygular ve normal yaşam biçimi dışında herhangi bir şeyin en küçük bir izine bile rastlamadım,' biçimindeki ifadesini veremeden Philip Eulenburg mahkeme salonunda bayılmıştı. Bacağı şişmişti; doktorlar tromboz teşhisi koyarak mahkemeye götürülmesini yasakladılar. Mahkeme bu kere hastaneye taşındı. Eulenburg'un sağlığı daha da bozulunca da ertelendi. 1909 yazında tekrar başladığında Eulenburg yine fenalaştı ve dava kesin olarak ertelendi.

1909 Ağustosu'nda Bülow artık iktidarda değildi. Holstein'in görevinden alınmasında eski Şansölye'nin oynadığı rolü hâlâ bilmeyen Eulenburg, ona yazdığı mektupta, arkadaşının davranışını ancak hafifçe kınayacaktır: "Bir tek şeyin açıklaması güç görünüyordu: En yüksek Alman memurlarından birini savunmak ve skandal gazeteleriyle savaşmak için bir tek resmi ya da yarı resmi basın organının ortaya çıkmamış olması." Bülow emekliliğini geçirdiği Roma'dan geçmiş olsun dileklerini şöyle iletmekteydi: "Azizim Phili; seninle yıllarca çok yakın arkadaştık. Bu nedenle senin talihsizliklerine nasıl kaygısız kalmış olabilirim? Ben, beni bir insan olarak kalbimden yaralayan bu trajik olayları önlemek için Şansölyelik görevimin sınırları içinde elimden geleni yaptım. Senin durumunu biraz olsun kolaylaştırmak için her şeyi yaptım." Bülow Anılar'ında Eulenburg hakkında bir hükme varmıştı. Arkadaşı 'anormal içgüdülü', 'tehlikeli eğilimli' ve 'erotik dürüstlükten' yoksun bir insandı. 'Zavallı Phili'nin kaderi... Oscar Wilde'ın kaderi ve anormal eğilimleriyle' kıyaslanabilirdi.

Eulenburg 1921'de ölene kadar Liebenberg'de yaşadı. Bu on iki yıl içinde mahkemenin atadığı doktorlar beklenmedik anlarda evine gelip kendisinin mahkemeye dönecek kadar sağlıklı olup olmadığını kontrol ettiler. Kararları hep, "Prens Eulenburg yargılanacak durumda değildir" olmuştur.

Skandal Kayzer'i dehşete düşürmüştü ancak Wilhelm arkadaşlarını özlüyordu. 1907 Ekimi'nde ilk Moltke-Harden davası başlamak üzereyken Wilhelm bir sinir krizi geçirdi ve iki gün yattı. O yılın Noeli'nde, Houston Stewart Chamberlain'e şöyle yazıyordu: "Beni çok üzen olaylarla dolu bir yıl geçti. Güvenilir bir dostlar grubu... küstahlik, iftira ve yalanlarla dağıldı. Bir insanın dostlarının adlarının Avrupa lağımlarında sürüklendiğini görmek ve yardım edememek ve yardim etmeye yetkili olmamak korkunç bir şey." Wilhelm'in zaman zaman 'Zavallı Phili' dediği duyulmuşsa da, Philip Eulenburg'u bir daha hiç görmedi. Tahttan feragat edip Hollanda'ya kaçtıktan dokuz yıl sonra, 1927'de, eski Kayzer II. Wilhelm, Eulenburg'un oğluna, Philip Eulenburg'un 'mutlak surette suçsuz' olduğuna inandığını yazacaktı.

'Daily Telegraph' Röportajı

Birinci Moltke-Harden davası 1907 Ekimi sonunda, Berlin'de başlamak üzereyken, aslında seyahate ve özellikle de İngiltere'ye gitmeye hevesli olan Kayzer'in önünde bu kere çekindiği bir İngiltere yolculuğu vardı. Wilhelm yakın arkadaşlarına yüklenen suçlamalardan dehşete ve öfkeye kapılmıştı ve bu suçlamaların dünya basınında yer almış olmasından korku içindeydi. İngilizler ne düşünüyorlardı? İngiliz akrabaları kendisinin arkasından neler söylemekteydiler? İmparatoriçe Augusta ile İngiltere'ye resmi bir ziyaret yapmak arifesinde olduğundan bu soruların yanıtlarını bilmesi çok önemliydi. 11 Kasım'da başlayacak yolculuk, aylarca öncesinden planlanmıştı. Wilhelm, dayısı Kral II. Edward'a haziranda bir mektup yazarak Windsor Şatosu'nu ve 'o kadar iyi bildiği parkta avlanmayı' dört gözle beklediğini bildirmişti. Sonra Wilhelm, 31 Ekim'de Şansölye von Bülow'a telefon ederek bir kaza geçirdiğini bildirdi. Başı döndüğü için kanepenin üzerine uzanmış ama orada bayılıp yere yuvarlanmıştı. "Başım yere o kadar sert çarptı ki, karım sesi duyup korkarak içeri koştu," dedi Bülow'a. Bu yüzden yorucu İngiltere yolculuğunu göze alamayacaktı ve zaten bunu da telsizle Kral Edward'a bildirmiş bulunuyordu. Gerçekte Kral'a telgrafında hastalığını başka türlü anlatmıştı: "Bronşit ve sert bir öksürük... şiddetli bir grip... benim için o kadar zahmetle hazırlanan programın yüküne dayanamayacağım." Kral çok kızmıştı; Knollys'e, "Ne kadar bozulduğumu anlatamam," diyordu. Sir Edward Grey hemen Berlin'deki İngiltere Büyükelçisi Sir Frank Lascelles'e bir telgraf çekti: "...Bu kararın Berlin'deki skandallara bağlanacağı kuşkusuzdur ve bizim yapacağımız ya da söyleyeceğimiz hiçbir şey bu izlenimi değiştiremez." Lascelles mesajı Şansölye'ye iletirken şunları da söyledi: "İşin kötüsü bir saat önce Tiergarten'deydim ve o kadar hasta olduğu söylenen İmparator'u orada yaverleri arasında dört nala at koştururken gördüm."

Bülow Anılar'ında Wilhelm'in İngiltere'ye gitmekten utandığını açıkça yazmıştır. Şansölye Lascelles ile görüştükten sonra Kayzer'e sert bir not gönderdi. Wilhelm hemen fikir değiştirdi. Şansölye'yi o akşam tiyatroya davet etti ve orada kendisine, rahatsızlığının geçtiğini, biraz at binip keyifli bir yemek yediğini ve artık Şansölye'nin istediği yere gitmeye hazır olduğunu söyledi. Bülow da Lascelles'e Kayzer'in planlandığı üzere İngiltere'ye geleceğini bildirdi.

11 Kasım'da Manş ve güney İngiltere üzerinde olağanüstü yoğunlukta bir sis vardı. The Times'ın bildirdiğine göre, Hohenzollern yatı Portsmouth'a yaklaşırken, "Alman filosu ve Amirallik neredeyse saklambaç oynamaktaydılar." O gün daha sonra Alman heyeti Windsor'a yaklaşırken sis o kadar yoğundu ki, St. George Salonu pencerelerinden resmi arabaların Kral Kapısından girişleri bile görülemiyordu. Ancak İngiliz amirali üniformasını giymiş olan Wilhelm çok neşeliydi. Belediye başkanına, "Windsor'a sanki evime gelir gibiyim," dedi. "Burada olmaktan hep mutluluk duymuşumdur." Ertesi gece 180 kişilik davette Kral Edward resmi hoşgeldin konuşmasına şaka katmaktan kendini alamadı: "Bu ziyareti uzun zamandır bekliyorduk, ama son günlerde, rahatsızlığınız nedeniyle bunun gerçekleşemeyeceğinden korkmuştuk. Majesteleri şimdi o kadar sağlıklı görünüyorlar ki, İngiltere'de kalacakları sürenin kendilerine yararlı olacağını umarım."

Ziyaretin önemli noktası Londra'daki kabul töreniydi. 'Kasımdan çok nisanı andıran bulutlu ve masmavi bir gökyüzü ve güneş altında' Kayzer, bayraklar sallayan kalabalıklar arasında Paddington İstasyonu'ndan Guildhall'a gitti. 'BLUT IST DICKER ALS WASSER' (Kan sudan daha yoğundur) dövizi özellikle hoşuna gitmişti ve bunu sabahki konuşmasında da kullandı. Belediye başkanına yaptığı konuşmada İmparator olarak 1891'deki ilk ziyaretine atıf yaparak şöyle dedi: "On altı yıl önce amacımın barışı korumak olduğunu söylemiştim. Bu amacı hiç şaşmadan gerçekleştirmeye çalıştığıma tarih tanıklık edecektir. Dünya barışının temeli ve başlıca dayanağı ülkelerimiz arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülmesidir ve ben bunları elimden geldiği kadar güçlendireceğim. Kan sudan daha yoğundur. Alman milleti de benim istediklerimi istemektedir."

Alman konuklardan bazıları İngilizce bilmediklerinden Almancası kusursuz olan Haldane'e epeyce iş düşmüştü. Bir gün Prusya Harbiye Bakanı General Karl von Einem ile Kayzer'in heyetinin diğer üyelerini Londra'ya götürdü, kendilerine Harbiye Bakanlığı'nı gösterdi ve sonra evinde yemeğe davet etti. (Yemekten sonra konukların Londra Kulesi ya da Westminster Katedrali'ni değil de, Harrods mağazasını ziyaret etmek istemeleri dikkatini çekmiştir.) Einem'in Haldane'e minnettar olmasının özel bir nedeni vardı. Windsor Şatosu ziyafetinden sonra erkekler Kral ve Kayzer'le sigara içmek için çekildiklerinde Haldane, General von Einem'in yanında oturuyordu. Olayı şöyle anlatmıştır: "Birden onun acı çekmekte olduğunu anladım... dikkatle bakınca

bunun nedeninin ayakkabılarının ayaklarını çok sıkmış olması olduğunu gördüm. İki hükümdar yanımızdan ayrılınca Harbiye Bakanı'na dönüp hükümdar ayrıldıktan sonra Windsor Şatosu âdetine göre ayakkabılarımızı çıkarttığımızı söyleyerek benimkileri çıkardım. Bana minnetle baktı."

Ziyaretten önce Windsor'da politik konuların konuşulmayacağı kabul edilmişti. Ancak Kayzer dilini tutmayı pek beceremediğinden Haldane ile konuşurken Berlin-Bağdat demiryolu konusunu ortaya attı. Almanya yeni hattın Türkiye bölümünü yapmak için Sultan'dan imtiyaz almıştı. İngiltere'nin, bu demiryolunun Basra Körfezi'nden Hindistan'a bir tehdit oluşturacağı görüşü nedeniyle proje ertelenmekteydi. Wilhelm, "İngiltere ne istiyor?" diye sordu. Yeni demiryolundan gelebilecek askerlerden Hindistan'ı korumak için bir 'kapı' istediğimizi söyledim. *[*"Kapı" demiryolunun Körfez'e ulaşan son kısmının kontrolüydü.] Wilhelm, "Ben size bir 'kapı' vereceğim," dedi. O gece yemekten sonraki tiyatro gösterisinde Haldane, Kayzer'in arkasında oturuyordu. Bir ara öne eğilerek Wilhelm'e 'kapı vermek konusunda' ciddi olup olmadığını sordu. "...Ertesi sabah İmparator'un getirdiği miğferli Prusyalı muhafızlardan biri kapımı vurarak İmparator'dan bir mesaj getirdi. Kâğıtta Wilhelm'in teklifinin ciddi olduğu yazılıydı." Kayzer o gece tiyatrodan sonra Haldane'i dairesine davet etti. Haldane saat birde gittiğinde Wilhelm'i, Dışişleri Bakanı Baron Wilhelm von Schoen, Einem ve Metternich'le birlikte görünce, "Majestelerinizin kabine toplantısını rahatsız ettim galiba, ben çekileyim," dedi. Wilhelm, "Sen de kabinemin bir üyesi ol. Seni atadım," dedi. Haldane, Kayzer'in dairesinden sabahın üçünde çıkıp karanlık koridorlardan geçerek şatonun başka bir tarafında olan kendi odasına gitti.

Her iki ülkenin politikacıları bu ziyaretten memnundular. Bülow, Reichstag'a şöyle diyordu: "İmparator'la İmparatoriçe'nin Kral ve halkı tarafından gördüğü iyi kabulden duyduğum tatmini belirtmek isterim. Son on yılın tarihi yazıldığında... dünyayı uzun süredir bunaltan İngiltere ile Almanya arasındaki gerilimin büyük bir yanlış anlaşılmadan kaynaklandığının anlaşılacağından eminim... Aramızda barışçı ve dostça duygular paylaşıldığını söylerken hem Meclis, hem de Alman halkı adına konuştuğumdan eminim." Sir Edward Grey de aynı fikirdeydi: "Bunun iyi bir etkisi olacağını biliyorum." Morley, 'Alman İmparatoru'nun ziyaretinin Avrupa'da biraz sükunet şansını arttırdığı' umudundaydı. Esher ise günlüğünde uyumsuz bir sesi dile getirmekteydi: "Kralımız II. Wilhelm'den daha iyi bir gösteri yapıyor.

Daha zarif ve onurlu. Wilhelm nankör, sinirli ve basit... Grey kendisiyle iki kere uzun uzun konuştu. Önce Yahudilere karşı şiddet taraftarıydı. Ülkemde onlardan pek çok var. Bunların ezilmeleri gerek. Eğer halkımı tutmasaydım çok şey olurdu,' dedi."

Resmi ziyaret bir hafta sürdü. Sonunda İmparatoriçe Augusta, Almanya'ya döndü. Berlin'in bulanık havasından çok farklı olan bu heyecanlı karşılamadan pek memnun kalmış olan Wilhelm, ziyaretini özel olarak uzatmaya karar verdi. Hampshire'da Bournemouth yakınlarında Highcliffe Şatosu'nu kiraladı ve ev sahibi Albay Edward Montague Stuart-Woertley'den konuğu olarak kalmasını istedi. Wilhelm bu çevrede çok mutluydu: "Büyük İngiliz halkı beni açık kollarla ve hararetle karşıladı. Orada kaldığım sürece, çok uzun zamandır istediğim gibi İngiliz ev ve taşra yaşantısının zevklerini doyasıya tattım. Bolluk içinde rahat bir yaşam; her seviyeden mükemmel insanlar; tüm sınıflar, zarafet ve temizlikleriyle kültürlerinin mutlak kanıtını ortaya koyuyorlar. Centilmenler arasında kraliyet törenlerine gerek duymadan eşit düzeyde görüş alışverişi. Bütün bunları çok rahatlatıcı ve sakinleştirici buldum."

Wilhelm, İngiliz kıyılarındaki bu mutlu tatili sırasında Albay Stuart-Wortley'le, İngiltere ile dostluk isteği ve İngiltere'nin kendi iyiniyetlerini hep yanlış anlayıp reddetmesi konularında serbestçe konuşmuştu. Stuart-Wortley de bütün konuşmalarının notlarını tutmuştu.

Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i ilhak etmekle uluslararası bir kriz başlattığı 1908 Ekimi'nin o haftasında Bernhard von Bülow, Kuzey Denizi kıyısında Norderney adasındaki yazlık villasındaydı. 'Çalışmaktan bunalmış, sabahtan gece yarılarına kadar bu güç sorunlarla uğraşmakta olan' Bülow, 'Romintern'de olan Kayzer'den kötü kâğıda hemen hemen okunmaz bir yazıyla yazılmış bir metin' aldı. Kayzer ilişikteki mektubunda Bülow'a bunun yayınlanmasında bir sakınca görüp görmediğini soruyordu. İngilizce yazılı olan metin, Kayzer II. Wilhelm'le İngiliz-Alman ilişkileri konusunda yapılan uzun bir görüşmenin taslağıydı. Albay Stuart-Wortley, Kayzer'in sonbaharda o üç hafta boyunca yaptığı yorumları not almıştı ve şimdi bunu Londra Daily Telegraph gazetesinde yayınlamak için izin istiyordu. Stuart-Wortley'in görüşüne göre, İngiliz kamuoyu Kayzer'in İngilizseverliğinin derecesini bildiği takdirde iki ülke arasındaki ilişkilerde çok büyük ilerlemeler kaydedilecekti. Kayzer de bunun

yayınlanmasını istiyordu; ancak Alman anayasasına uyarak Şansölye'nin fikrini ve onayını istemekteydi. Wilhelm, Bülow'dan sadece, 'her ne olursa olsun metni Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'na göndermemesini' istiyordu.

Bülow, Kayzer'i dinlemedi: "Okumaya zaman bile bulamadığım metnin gayet kötü içerikli olduğundan bir an bile kuşkulanmayarak Wilhelmstrasse'ye şu notla birlikte gönderdim: 'Lütfen ekli yazıyı çok dikkatle okuyun, açık ve resmi bir metne dönüştürün... kopyasını çıkartın ve kenarına uygun görülecek düzeltme, ekleme ya da çıkartmaları yapın.'"

Metin geldiğinde Disisleri Bakanı Schoen bakanlıkta değildi; bu nedenle yazı, müsteşar Stemrich'e gitti; o da taslağı okudu ve hiç dokunmadan on iki yıl Politik Bölüm'de danışmanlık yapmış olan Reinhold Klehmet'e gönderdi. Klehmet, Bülow'un talimatını harfiyen uyguladı: Gerçekler konusundaki yanlışları düzeltecek ve yayınlanabilirliği konusunda fikir belirtmeyecekti. İki küçük düzeltme yaptı ve şimdi iyi kâğıda temiz yazıyla kopya edilmiş olan taslağı Şansölye'ye gönderdi. Bülow yine metni okumadığını söyledi. Yayınlanmaması için bir neden görmediği notuyla yine Kayzer'e gönderdi. Wilhelm metni Stuart-Wortley'e gönderdi, o da Daily Telegraph'a verdi.

Bülow 29 Ekim sabahı masasında Londra'daki Wolf Telgraf Ajansı'ndan gelen uzun bir mesaj buldu; burada Alman İmparatoru'nun Daily Telegraph'la yaptığı ve bir gün önce yayınlanmış olan mülakatin geniş bir özeti yer almaktaydı. Adı verilmeyen 'yetkili' bir kişiyle yapılan görüşmede Kayzer kendisinin hep İngiltere'nin dostu olduğunu ama bu dostluğun takdir edilmediğini söylemişti. "Siz İngilizler delisiniz," demişti. "Bize karşı, böylesine büyük bir millete yakışmayan kuşku beslemenizin nedeni nedir ki?" Wilhelm İngiliz basının kendisinin İngiltere'ye dostluk önerilerini 'çarpıtma ve yanıltmasını... kişisel bir hakaret olarak' görüyordu. Almanların çoğu İngilizlerden hoşlanmadıkları için kendisinin bu dostluğu kurma çabaları İngiliz basınının bu düşmanlığıyla daha da güçleşmekteydi. Sonra, Bülow'un Anılar'ında 'üç kötülük' dediği şey vardı: Boer Savaşı bütün şiddetiyle devam ederken, Rusya ve Fransa onu, 'İngiltere'yi küçük düşürecek' bir Avrupa koalisyonuna girerek Boer cumhuriyetlerini kurtarmaya çağırmışlardı. Kayzer bunu reddettiğini söylüyordu; Rus ve Fransızlara, 'Almanya'nın silahlı gücünü böyle bir

hareketi önlemek için kullanacağını' bildirmişti. Bu mektubu anneannesi Kraliçe Victoria'ya göndermiş ve mektup 'Windsor Şatosu arşivlerine' yerleştirilmişti.

Kayzer şöyle devam ediyordu: "Hepsi bu kadarla kalmadı. Felaketlerin birbirini kovaladığı Kara Hafta'nızda (Boer Savaşı'nın başları)... ben çok iyi bir sefer planı hazırladım... bunu Genelkurmay'ıma gösterdim... ve sonra da İngiltere'ye gönderdim. Bu kâğıt da Windsor Şatosu Devlet Belgeleri arasında tarihin şiddetle tarafsız olan kararını beklemektedir. Ve şunu da ilginç bir rastlantı olarak ifade edeyim, benim formüle ettiğim plan, Lord Roberts'ın benimsediği hareket hattının hemen hemen eşiydi...

"Peki, ya Alman Donanması diyeceksiniz?... Donanma, İngiltere'ye değilse, kime karşı kuruluyor?" Wilhelm bunun amacının da Almanya'nın giderek artan dünya ticaretini korumak olduğunu açıkliyordu. "Almanya ileri bakmaktadır. Ufuklara, çok uzaklara kadar gitmektedir. Uzakdoğu'daki her olasılığa hazır bulunmalıdır... Japonya'nın yükselişine bakın hele... İngiltere bir Almanya'nın donanması olduğuna sevinmelidir..."

Bülow'un tepkisi tam bir çaresizlik oldu. Mülakat, 'daha önce görülenlerin kat kat üstünde olarak, İmparator'un zihni aşırılıklarını, gerçekleri çarpıtmasını, politik ılımlılık ve denge eksikliğini, ve... gösterişe olan aşırı hevesliliğini' göstermekteydi. "Düşüncesiz aptallık alanında örneği olmayan bu acıklı duyguları okurken Klehmet'i çağırttım ve böyle inanılmaz fikir ifadelerinin yayınlanmasına nasıl izin verdiğini sordum. Bana, kendisinde, Majestelerinin metnin yayınlanmasını istediği izleniminin uyanmış olduğunu söyledi." Bülow bunun üzerine patladı: "Majestelerinin özel isteklerinin çoğunlukla saçmalıktan başka bir şey olmadığını daha öğrenmedin mi?"

Bülow kendi savunmasını seçmişti: Şansölye bir krizle uğraşmakta bulunduğundan Dışişleri Bakanlığı'na güvenmişti; Kayzer'in şiddetle nefret ettiğini bildiği Dışişleri Bakanlığı da bu güvene ve dolayısıyla Kayzer'e ve Bülow'a ihanet etmişti. O zaman zayıf bir insan olan Baron von Schoen'in elinde bulunan Dışişleri bu iddiayı reddedecek durumda değildi. Bakanlık 'gerekli görülen düzeltmeleri, eklemeleri ya da çıkartmaları yapma' kesin emrini uygulamıştı. Bunun dışında, Bismarck geleneklerine uyarak yayınlanmanın uygun olup olmadığı

kararını Şansölye'ye bırakmıştı.

Bülow'dan başkasının gerçeği açıklayamayacağı önemli nokta, Bülow'un yayınlanmasını onaylamadan önce mülakatı okuyup okumadığıydı. Bülow okumadığını iddia ediyordu; arkadan kopan parlamenter fırtınada da bu görüşe dayanmış ve hatta bunu Anılar'ında da sürdürmüştür. Ancak Kayzer'in kışkırtıcı abartıları ve retorik yanlışlıkları konusunda Bülow'dan daha deneyimli başka biri de yoktu. Şansölye olarak, Wilhelm'in boşboğazlık yapacağı korkusu içinde yaşardı; sürekli olarak Kayzer'in konuşmalarını düzeltir ve yeniden yazardı. Ayrıca, bir Alman İmparatoru her gün bir İngiliz gazetesinde uzun bir mülakat yayınlatmazdı. Şansölye, görevi bir yana, sadece merak güdüsüyle Wilhelm'in neler söylediğini bilmek istemez miydi? Schoen, Stemrich ve Wilhelmstrasse'deki diğerleri Bülow'un yalan söylediğine inanıyorlardı. Bazıları onun yazıyı okuduğunu, sonucu tahmin ettiğini ve sonradan çıkacak meşruti krizde kendisinin Tac'a karşı durumunu düzeltmek için kullanmayı umarak yayınlanmasına izin verdiğini iddia ediyorlardı.

Mülakat dünyayı şaşkına çevirmişti. Japonya, Alman Donanması ile kendi donanmasını ilgilendirecek 'olayların' ne olduğunu merak ediyordu. Fransa ile Rusya, Boer Savaşı sırasında İngiltere'ye karşı bir koalisyon önerdikleri iddiasını reddettiler. Çar II. Nikola, Sir Arthur Nicolson'a Avrupa'nın müdahalesini önerenin Kayzer olduğunu söyledi. İngilizlerin tepkisi hoşgörüden horgörüye kadar değişiyordu. Lord Roberts, Kara Kartal Nişanını geri verme tehdidini savurdu. Times, Almanya'nın Pasifik'te bir deniz savaşı planlarken, Kuzey Denizi'nde güçlü ve kısa menzilli bir savaş filosu kurmasının garip göründüğünü ileri sürdü. Grey bir dostuna şöyle yazıyordu: "Alman İmparatoru beni ihtiyarlatıyor; buharı tüten, pervaneleri dönen ama dümeni olmayan bir gemiden farksız; günün birinde bir şeye çarpacak ve bir felakete neden olacak." Avam Kamarası'nda Haldane'e, Boer Savaşı'nı kazandıran kampanyanın planının kamuoyuna açıklanıp açıklanmayacağı soruldu. Harbiye Bakanı, Bakanlığının belgeyi arşivlerinde bulamadığı yanıtını verdi. Daha sonra da, "Belgenin yayınlanmasını arzulayanların isteklerini yerine getirme durumunda değilim," dedi.

Birinci Eulenburg davasından çıkmakta olan Almanya'da bu gazete röportajı yeni bir şok, şaşkınlık ve öfke dalgası yarattı. Arkadaşlarini rastgele seçmiş olan hükümdar şimdi, Almanya ve Avrupa'ya

İmparatorluğun, meşruti olarak sorumsuz ve hatta belki de akıl sağlığı bozuk bir insan tarafından yönetildiğini açıklamıştı. Yeni İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Goschen şaşkına dönmüştü. Sir Edward Grey'e şöyle yazıyordu: "Majestelerinin, kamuoyu eleştirilerinin üstünde olduğu fikrine sahip benim gibi yeni atanmış biri için kendisine yapılan bu saldırılar çok şaşırtıcı bir sürpriz olmuştur." Avusturya Büyükelçisi de Viyana'ya buna benzer bir rapor gönderdi: "Prusya tarihinde hiçbir zaman tüm çevreler hükümdarlarına karşı böylesine derin bir kırgınlık duymuş değildir." Çoğunluğu Boer'leri tutkuyla desteklemiş olan Almanlar Kayzer'in, İngilizlerin Güney Afrika'yı fethetme planını çizmiş olduğu iddiasına çok öfkelenmişlerdi. Ayrıca Japonları düşman etmeye ne gerek vardı? Neden Fransızlarla Ruslar düşman ediliyordu? Neden Almanların çoğunun kendilerinden nefret ettikleri söylenerek İngilizler kışkırtılmaktaydı?

Kayzer'in düşüncesiz fikirlerinin eleştirisi altında Wilhelm'in yeniden kişisel yönetimi ele alma çabası görülüyordu ve bu hak İmparatorluk anayasasıyla kendisine verilmiş değildi. Solcuların tepkisi monarşiye daha çok sınır getirilmesini ve İmparator'un iç ve dış politikaya müdahale hakkının kısıtlanmasını istemek oldu. Muhafazakârlar monarşiyi serbest bırakmak, ama bu hükümdarın egzantrik ve zarar verici davranışlarının sınırlanmasını istediler. Aralarında pek çok Muhafazakârın da olduğu bir Reichstag çoğunluğu, bir görüşme açılmasını istedikleri zaman Bülow, İmparatorluk İçişleri Bakanı Theobald von Bethmann-Hollweg'i meclisin durumunu değerlendirmesi için görevlendirdi. Bethmann-Hollweg Şansölye'ye 'Daily Telegraph'a karşı var olan öfkeyi sınırlamanın' ve Dışişleri'nin 'belgenin ele alınışında yaptığı resmi yanlışlıkları' örtmenin mümkün olmadığını bildirdi: "Şu anda patlamakta olan güç, kişisel rejime olan kırgınlık, İmparator'un son yirmi yıllık davranışlarına duyulan tatminsizliktir ki, Daily Telegraph'taki mülakat bunun pek çok belirtilerinden sadece biridir."

Bülow, Reichstag'la baş etmeden önce Kayzer'den emin olmak zorundaydı. Alman anayasasına göre Şansölye, İmparator tarafından seçilirdi ve Reichstag üyelerinin görüşleri ne olursa olsun, İmparator istediği sürece görevde kalırdı. İngiltere ile dostça ilişkilere katkıda olması için görüşlerinin yayınlanmasına izin veren II. Wilhelm, kendisine her taraftan yöneltilen kişisel eleştiriler karşısında şaşkına dönmüştü. Kendisi anayasaya uygun davranarak mülakatın bir taslağını onaylaması için Şansölye'ye göndermişti. Şansölye de bunu onaylamış ve mülakat yayınlanmıştı ve şimdi kendisi, Alman

İmparatoru her yerde bir tehlike ya da bir aptal olarak görülmekteydi.

Bülow'un en etkili silahı daima istifa tehdidi olmuştu; bunu şimdi de kullandı. Hâlâ Romintern'de olan Kayzer'e yazarak kendisinin metni okumadığını ama Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiğini bildirdi. "Majesteleri işlerimin yoğunluğu nedeniyle İngiliz metnini okumadığım ve Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatsizliği için hoşnutsuzluk duyuyorlarsa Şansölyelikten bağışlanmamı rica ederim. Ancak, eğer Majesteleri'nin güvenini kaybetmemişsem, Majesteleri'ni kendisine yöneltilen haksız saldırıları açıkça ve şiddetle savunacak serbestlik verilmediği takdirde görevimde kalamayacağıma inanmaktayım." Wilhelm'in Romintern'den dönüşünde Kayzer'le görüşen Bülow, kaygılanması için bir neden olmadığını anladı. "Her kriz zamanında olduğu gibi çok solgun ve çok acınacak durumdaydı," diyor Bülow. Wilhelm, Şansölye'yi kınamadı; Bülow da bu kere Dışişleri Bakanlığı'nı suçlamaya bile gerek duymadı. Kayzer'e Reichstag'daki görüşmenin 10 Kasım'da başlayacağını bildirdi. "Bildiğini yap," dedi Wilhelm. "Ama ne yaparsan yap, bizi bu işten kurtar." Bülow, "Onun bu güven dolu, çocuksu tutumu bana ifade edebileceğimden çok dokunmuştu," diyecekti.

Kayzer'in bu boyun eğer durumu karşısında Bülow'un resmi hükümet gazetesi olan Norddeutsche Allgemeine Zeitung'da bir bildiri yayınlama izni koparması güç olmadı. Bildiride mülakatın içeriğine değinilmiyor, sadece yayınlanması sorumluluğu ele alınıyordu. Suçlu olan Dışişleri Bakanlığı'ydı; Şansölye suçu üstlenmişti; İmparator Şansölye'nin istifasını kabul etmemişti.

Mülakatın hem içeriğini hem de bunun yayınlanması sorumluluğunu tartışan Reichstag'da saldırı hedefleri Dışişleri ve Kayzer'di. Her tarafın konuşmacıları Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatsizliğini ve beceriksizliğini suçluyorlardı; sol üyeler İmparator'un yetkilerini sınırlayacak anayasal değişiklikler istediler; Muhafazakârlar 'İmparator'un gelecekteki konuşmalarında daha dikkatli olması dileklerini' belirttiler. Bülow fırtınayı başarıyla atlattı, kendisini temize çıkarıp Kayzer'in suçlanmasını başardı ve Tac ve millet uğruna, haklı ve haksız, her türlü darbeye göğüs germeye hazır cesur bir Şansölye imajını gösterdi. Konuşmak için kalktığında mülakatın yanlış gerçekler içerdiğini anlattı: Herhangi bir askeri sefer planı yapılmış ve Windsor'a gönderilmiş değildi, aksine Boerler'e yalnız başlarına savaşacakları uyarısı yapılmıştı; İngiltere'ye karşı bir Avrupa ittifakı önerisi asla

yapılmamıştı; Almanların çoğunluğu İngiltere'ye düşman değildi, Almanya'nın Uzakdoğu'da Japonya'yı tehdit etmek gibi bir emeli yoktu. Bülow, "Metni ele almadaki yanlışlığın tüm sorumluluğunu üzerime alıyorum," diye devam etti. "Yaşamlarını mesleklerine adayan memurları günah keçileri olarak damgalamak benim kişisel düşüncelerime ters gelir."

[Bülow, Klehmet'i iki hafta sonra Berlin'den Bükreş Konsolosluğu'na atadı.]

Bülow, Kayzer'i yararlı ve önemli olmak isteyen, ama başıboş bırakıldığında sendeleyip düşen kaprisli ve savruk bir çocuğa benzetiyordu: "Beyler, yayınlanan konuşmanın İmparator'un İngiltere'de istediği etkileri uyandırmamış olduğu bilgisi ve bunun ülkemizde derin bir heyecan ve acı bir kırgınlık yaratmış olması benim bu krizli günlerde elde ettiğim köklü inanca göre Majesteleri'ni gelecekte daha anlaşılır bir politika için gerekli olan tedbirliliğe götürecektir. Bu böyle olmasaydı, ne ben ne de haleflerim bu sorumluluğu üstlenmezdik."

Bülow, Reichstag'dan zaferle çıktı: "Alkışlar arasında yerime otururken savaşı kazandığımı hissettim." Kendisini emekli olduğu yerden izleyen Holstein, Şansölye'nin taktiklerini destekliyordu: "Kayzer'in basiretsizliği karşısında hiçbir savunma mümkün değildi," diye günlüğüne yazmıştı. Berliner Tageblatt gazetesi Kayzer Wilhelm'e açıkça saldırıda bulunuyordu: "Altmış milyonluk, gayet zeki bir milletimiz var ve yine de Şansölye'nin geleceği ve halefinin seçimi tek bir insanın elinde! Böyle bir durum özsaygısı olan bir millet için katlanılmaz bir şeydir. Son günlerin olayları, Alman halkının yaşamsal önemi olan menfaatlerini, düşüncesiz davranışını bir kere daha izleme fırsatını buldukları bir tek kişinin ruhsal durumuna bağımlı bırakamayacağı kesindir."

Reichstag görüşmeleri sırasında Kayzer, Berlin'de değildi. Daha önceden hazırlanmış programa göre Avusturya veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ı ziyaret edecek, sonra arkadaşı mültimilyoner Alman-Avusturya Prensi Max von Fürstenberg'in Karaorman malikânesi olan Donaueschingen'deki av partisine katılacaktı. Ülke hükümdarın basiretsizliği konuşmalarıyla çalkalanırken Wilhelm'in bu programını uygulaması Reichstag'da asi sözlere neden olmuştu. Aslında Kayzer

yola çıkmadan önce Bülow'a, tartışmalar sırasında Berlin'de kalmasının daha doğru olup olmadığını sormuştu. Kendisine gitmesini Bülow söylemişti. Şansölye bunu şöyle açıklıyordu: "Tilki avının, kabare eğlencelerinin ufukta olduğu Donaueschingen'e gitmeyi çok istiyordu. Ben de onun bu isteğine boyun eğdim." Kayzer yokluğunda Reichstag'da herkes tarafından kınanırken Bülow onu geri getirtmek için hiçbir şey yapmadı. Holstein'ın, "Herkesin söylediği gibi, Kayzer'i Berlin'e dönmemesi için sen mi ikna ettin?" sorusuna Bülow, "Hayır, ben ne dönmesi ne de dönmemesi için hiçbir şey söylemedim," yanıtını verdi. Gerçekte, Wilhelm, Donaueschingen'deyken Şansölye'den gelen uzun ve şifreli bir telgrafta tartışmalar sırasında Berlin'e dönmesine gerek olmadığı bildirilmişti.

Kayzer, Donaueschingen'e vardığında ev sahibi onun görünüşünü hiç beğenmemişti. "Kayzer Wilhelm'le karşılaştığınızda kendisini tanımazdınız," diyordu. Ziyaret Kayzer'i ilk birkaç gün oyalamıştı. Bülow'a şöyle yazıyordu: "İki gün çok keyifli ve neşeli geçti. Av da çok iyiydi. Altmış beş geyik vurdum. Sabah akşam dualarımda hep seni anıyorum... Her kötünün iyi bir yanı vardır. Tanrı yardımcın olsun. Eski dostun, Wilhelm I.R." Wilhelm bir gece yemekten sonra kişisel bir darbe yedi. "Tüm mücevherlerini takınmış tuvaletli hanimlar, fraklı beyler Şato'nun Büyük Salonu'nda toplanmışlardı, orkestra çaliyordu. Birden Kont Hülsen-Haeseler pembe balerin eteğiyle ve başında güllerden bir taçla ortaya çıkıp dans etmeye başladı." Kayzer'in çocukluk arkadaşı ve şimdi de Askeri Kabine Başkanı olan General Kont Hülsen-Haeseler daha önce de bu gösteriyi yapmıştı. Kayzer'in maiyetinin yeni bir üyesi, "Askeri Kabine Başkanı'nı bir balerin kıyafetiyle dans ederken görmek çok olağanüstü bir deneyimdi," demiştir. Yaptığı dönüşlerden yorgun düşen Kont durdu, eğilip selam verdi ve yere yığıldı. Şato'da aniden bir kıyamet koptu: Bir doktor dansçının üzerine eğildi; Prenses von Fürstenberg bir koltuğa oturup ağlamaya başladı; Kayzer sabırsızlıkla odayı arşınlamaya koyuldu. Kont bir buçuk saat sonra kalp yetmezliğinden ölmüş olarak ilan edildi. Ceset katılaşmaya başladığından kadın giysilerinin çıkartılıp askeri üniformasının giydirilmesi epey güç oldu.

Daily Telegraph olayıyla zaten kaygılı olan Wilhelm'in sinirleri iyice bozulmuştu. Bu arada Bülow'un Reichstag zaferi de uçup gitmekteydi. Bülow, Şansölye olarak yerini sağlamlaştırmak için Wilhelm'in, tartışmadaki tutumunu kamuoyu önünde onaylamasına ihtiyacı vardı. Bülow 17 Ekim'de Potsdam'a dönmüş olan Kayzer'i ziyarete gitti. Wilhelm ile Augusta kendisini Yeni Saray'ın önünde bekliyorlardı.

Bülow yaklaşırken İmparatoriçe yanına gelip kulağına, "İmparator'a nazik davran, çok kötü durumda," diye fısıldadı. Wilhelm, Bülow'u çalışma odasına götürdü. Bülow şöyle diyecekti: "Yüzü solgun ve üzgün Kayzer o kadar kötümser bir ruh hali içindeydi ki, geçmiş davranışlarını eleştirmek yerine kendisini teselli etmek zorunda kaldım." Hükümdarın böyle derin bir melankoli içinde olması Şansölye'nin işini kolaylaştırmıştı. Hemen cebinden daha önce hazırladığı beyanatı çıkardı:

"Majesteleri İmparator, kendisince haksız olan abartılı eleştirilerden etkilenmeyerek İmparatorluk politikasının devamını ve aynı zamanda anayasal sorumluluklarını sürdürmeyi en bellibaşlı İmparatorluk görevi olarak görmektedir. Majesteleri bu nedenle İmparatorluk Şansölyesi'nin Reichstag'daki beyanlarını onaylamış ve Prens von Bülow'a kendisine güveninin devam ettiğini bildirmiştir."

Wilhelm belgeyi seve seve imzaladı ve Bülow'un anlattığına göre... "Elimi kavradı. 'Kurtar beni! Bana yardım et!' dedi. Beni kucaklayıp iki yanağımdan öptü." Bülow eğilerek selamlayıp yanından ayrılırken Kayzer bir kere daha, "Teşekkür ederim! Sana bütün kalbimle teşekkür ederim!" dedi. Bülow eve dönünce karısına, "İmparator'u ve İmparatorluğu bir kere daha güç bir durumdan kurtarmayı başardim," dedi.

Bülow ayrılınca Wilhelm ağlamaya başladı ve yatmaya gitti. Bülow'a ertesi gün telefonla Kayzer'in tahttan çekilmek niyetinde olduğu bildirildi. Şansölye yine Potsdam'a döndü. Kendisini ağlamaktan gözleri kızarmış olan İmparatoriçe karşıladı. "İmparator tahttan feragat etmeli mi? Sen onun çekilmesini istiyor musun?" diye sordu. Bülow kadını sakinleştirmeye çalıştı, kendisinin Reichstag'daki konuşması sayesinde 'fırtınanın dinmekte olduğunu' bildirdi.

Bülow, Kayzer'i görmeden ayrıldı. O sırada Veliaht Prens geldi. O da Anılar'ında bu olayı şöyle anlatıyor: "Hemen yukarı koştum. Babam birden yaşlanmış gibiydi; tüm umudunu yitirmişti ve kendisini herkes tarafından terk edilmiş hissediyordu. Kendine güveni kalmamış, yıkılmıştı. Adaletsizliğin uyandırdığı bir kırgınlıkla konuşuyordu. Onun yatağı üzerinde bir saat kadar oturdum -ki, hatırladığım kadarıyla böyle bir şeyi ilk kez yapıyordum."

Wilhelm bir daha tahttan feragattan söz etmediyse de, ruhsal çöküntüsü de açıkça belli oluyordu. Prenses Victoria Louise'in İngiliz dadısı şöyle anlatıyor: "İmparator ruhunun derin yarasını saklamak için bir çaba göstermezdi. Öylesine konuşkan, kendisinden ve dünyadan o kadar memnun olan bu adam, yaslı bir sessizlik içinde dolaşır, konuştuğu pek az zaman da sesi fısıltıyla çıkardı... Herkes de fısıltıyla konuşur gibiydi." Wilhelm seyrek olarak insanlar arasına çıktığında ise tam aşırı uca geçer, zorunlu bir neşeye bürünür, şakalar yapar ve herkesten gürültülü kahkahalar atardı. Kayzer, Bülow'dan da kaçınıyordu. Sabahları Wilhelmstrasse'yi ziyaret ve Şansölyelik bahçesindeki gezintiler sona ermişti; Kayzer ve Şansölye birbirlerini ancak gerektikçe görüyorlardı. Wilhelm altı hafta sonra kendine gelmeye başladı. Yılbaşı günü sokaklardan geçerken halkın alkışlarını görünce kendine güveni ve özsaygısı arttı. Halkın İmparator'a duyduğu yakınlık artmıştı; onun içine çekilmesi ve suskunluğu sinir bozukluğuna değil hükümdarlık onuruna bağlanıyordu. Suçlanan Şansölye idi; İmparator mülakatın taslağını Prens von Bülow'a göstererek anayasal görevini yerine getirmişti. Şansölye efendisine iki kere ihanet etmişti: Önce, metni yayınlanmadan önce okumayarak; sonra da, hükümdarı Reichstag'da yeterince savunmayarak. Wilhelm bu görüşü giderek genişleyen bir çevrede kabul etti ve tekrarladı. "Güç bir zamanda terk edildim, bir günah keçisi oldum ve Şansölye'm kendini temize çıkardı," diyordu. Avusturya veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'a şöyle yazıyordu: "Sanki her şey normalmiş gibi davranmanın, korkaklıkları ve sorumsuzlukları beni bir devlet bakanının hakkı olan korumadan bile yoksun bırakan insanlarla çalışmaya devamin, benim için ne acı bir şey olduğunu tahmin edebilirsin." Kamuoyunun İmparator'a doğru kaymakta olduğunu hisseden Bülow telaşa kapıldı. Wilhelm'e 13 Şubat'ta yazdığı mektupta kasım ayında yaptığı her şeyin 'sadece Majestelerinin hanedanına bağlılıktan ve Majestelerinin kişiliğine duyulan sevgiden' kaynaklandığını bildirdi. Wilhelm bu mektubun kenarına, 'İki yüzlü!' diye not düşmüştür.

11 Mart 1909'da, Bosna krizi kritik bir aşamaya geldiğinde Wilhelm, Bülow'u Berlin Şatosu'nun tablo galerisinde kabul etti. "Onunla atalarımın tabloları ve Yedi Yıl Savaşları'nın resimleri arasında dolaştım," diyordu Kayzer. "Ve Şansölye 1908 sonbaharının olaylarına dönüp tutumunu açıklamaya çalışınca çok şaşırdım." Bülow geçmişte işe yarayan tekniği kullanıyor ve Wilhelm'e, "Hükümdarımın tam güvenine sahip olmadığımı hissettiğim sürece görevimin ağır yükünü sırtlamaya devam edemem," diyordu. Kayzer, Şansölye'nin

sonbaharda, "Taht'a karşı yöneltilen saldırılara karşı çıkmakta yeterli enerjiyi' göstermemiş olduğunu açıkça söyledi. "Senin 10 Kasım'da Reichstag tartışmasında söylediklerini Froben söylemezdi," dedi. Wilhelm'in bunu söylerken önünde durduğu portredeki Froben, 1675 Fehrbellin Savaşı'nda düşmanın ateşini üzerine çekmek için Büyük Elektör'ün atına atlayan kişiydi. İmparator, Forben Şansölye olsaydı, İmparator'un Daily Telegraph'a söylediklerini kendisinin tavsiye ettiğini bildireceğini söyledi. Bülow bunu söyleyemeyeceği, halkın kendi inançlarını bildiği için buna inanmayacağı yanıtını verdi. Wilhelm, "Bu da senin beni, senin asla yapmayacağın yanlışları yapan bir eşek yerine koyduğunu gösterir," dedi. Bülow özür diledi, Kayzer'in olağanüstü niteliklerini dile getirdi ve Wilhelm tavır değiştirdi. Kayzer, "Bu açık konuşma aramızdaki gerginliği ortadan kaldırdı," dedi. "Ben sana her zaman çok iyi geçindiğimizi söylemez miyim?

Birlikte olmalıyız ve öyle de olacağız." Sonra Şansölye'nin elini sıkarak kendisini yemeğe alıkoydu. Kayzer bekleyen maiyetine, "İmparatorluk Şansölyesi'yle konuştuk ve artık aramız düzeldi," dedi. "Eğer biri Prens Bülow aleyhinde konuşacak olursa yumruğu suratının ortasına yer." Wilhelm o gece kardeşi Henry'ye, "Bağışlanmasını gözyaşlarıyla dileyen Bülow'u az önce bağışladım," diye telgraf çekti. Ertesi akşam Bülow, İmparator'la eşini yemeğe davet etti. Wilhelm kapıdan içeri girince Prenses, von Bülow'a, "Bir kere daha burada olduğuma çok memnunum," dedi. "Ne berbat bir kış geçirdik! Ama artık her şey düzelecek."

Bu gösterişli sözlere karşın Kayzer'in, Şansölyesi'ne yenilenen bu sevgisinde eksik bir yan vardı. Bir arkadaşına barışmanın 'bir komedi' olduğunu ve politik durumun izin verdiği ilk fırsatta Bülow'u görevden almayı düşündüğünü açıklamıştı. Bu fırsat haziranda geldi: Şansölye, Reichstag'da önemli bir oylamayı kaybetmişti. 1909 baharında donanmanın inşası Almanya'da mali bir kriz yaratmıştı. Beş yüz milyon marklık ek bir ödenek gerekliydi. Reichstag'daki muhafazakârların gücü nedeniyle yeni gelirlerin beşte dördü olan 400 milyon mark satış vergilerinden elde edilecekti ki, bu en çok alt ve orta sınıfları etkiliyordu. Ancak liberallere de bazı ödünlerde bulunmak gerekirdi; Bülow kalan 100 milyon markın da mülkiyet sahiplerinden bir miras vergisi olarak alınmasını önerdi. Muhafazakârlar Almanya'da daha önce hiç uygulanmamış olan bu vergiye karşı çıktılar. Kayzer, Şansölye'yi destekledi, ama Bülow'un miras vergisini geçirtemediği takdirde istifa etmesini şart koştu. Miras vergisi 24 Haziran'da yedi oy farkla, 195'e 187, reddedildi.

Bülow, Kayzer'den, Hohenzollern yatında Şansölyeliği kabul edişinin tam on ikinci yılında, 26 Haziran 1909'da istifasını sunmak için yine aynı yere gitti. Wilhelm sabırsız ve sinirli bir tavırla kendisini güvertede bekliyordu. İmparator, "Aslında acelem var, bir saate kadar Monaco Prensi ile yemek yiyeceğim," dedi. Bülow'a halefinin İçişleri Bakanı Bethmann-Hollweg olacağını bildirdi. "Sanırım benimle aynı fikirdesin," dedi Kayzer. "Reichstag'ı hizaya getirmesini bilecektir. Üstelik ilk geyiğimi onun Hohenfinow malikânesinde vurmuştum." Bülow'un yanıtı dikkatliydi: "İç politika bakımından Bethmann-Hollweg belki de en iyisidir... ama dış politika hakkında hiçbir şey bilmez." Wilhelm, "Dış politikayı bana bırak," dedi. "Sen bana çok şey öğrettin." Bülow, Kayzer'e, İngiltere ile bir deniz anlaşmasına varmak için her şeyi yapmasını söyleyince Wilhelm'in kaşları çatıldı. "İngiltere'nin kaç gemi yapacağımı bana söylemesine izin veremem ve vermeyeceğim." Kayzer sonra yine neşeyle Bethmann-Hollweg konusuna döndü: "O uzun boylu adamın Reichstag'da kalkıp da bütün o 'sayin' üyelere şöyle bir baktığını düşün. Hepsinin ödünü patlatacaktır. Hep birden koşup sıçan deliklerine sığınacaklardır." Gitme zamanı gelince Kayzer, Bülow'u da, Monaco Prensi'nin yatına yemeğe götürdü. Konukların çoğunun Fransız oldukları sofrada Wilhelm çok neşeliydi ve yüksek sesle gülüyordu. Bülow o günü, "Yabancıların önünde bir idam mahkumunun son yemeğini yemişim gibi bir duyguya kapılmıştım," diye hatırlayacaktır. Şansölye üç hafta boyunca Wilhelm'in fikrini değiştireceğini umarak bir boşlukta yaşadı. Duyuru 14 Temmuz'da yapıldı: İmparatorluk Şansölyeliği'nden istifa etmekte olan Prens von Bülow hizmeti karşılığında elmaslı Kara Kartal Nişanı alacaktı. Kayzer o gece Bülow'un masasına gitti. Prenses von Bülow'a kendi eliyle topladığını söylediği bir demet gül ve kendisinin elmaslı bir emaye portresini verdi. Yemekteki sözleri bu kadar lütufkâr değildi. Prenses olanlara üzüldüğünü söyleyince, Kayzer, "Ben kendimi sizden daha kötü hissediyorum," dedi. "Buna engel olmak için dişimle tırnağımla mücadele ettim ama Bernhard gitmeye kararlıydı." Prenses von Bülow, kocasının istifasının nedeninin Reichstag'daki vergi oylaması olduğunu belirtti. Wilhelm o fikirde değildi. "Bernhard'ı istifaya götüren şeyin Miras Vergisi olduğunu sakın sanmayın," dedi. "Gerçek neden geçen kasımın olaylarıdır. Reichstag'takiler aslında miras vergisine pek aldırış etmediklerini bana özel olarak söylediler. Onu, İmparatoru'nu korumakta fazla gayretkeşlik göstermediği için düşürdüler." Prenses, kocasının kasımda ne yapmış olması gerektiğini sordu. "Reichstag'da 'İmparator hakkında böyle küstahça konuşamazsınız! Buna nasıl cesaret edersiniz? Hemen defolun buradan!' demeliydi," dedi Kayzer.

Wilhelm, Bülow'un istifasındaki rolü hakkında çeşitli fikirler ileri sürmüştür. Anılar'ında şöyle yazar: "Prens Bülow'un istifa isteğini kabule karar verdim." İstifadan kısa bir süre sonra maiyetine Şansölye'nin bunamaya başladığını ve bir gün söylediğini ertesi gün unuttuğunu söylemiştir. Kayzer'in devrik Şansölyesi ile son kez görüştüğü Sans Souci bahçesindeki ağacın altında, Württemberg Kralı'na da, "İşte ona tekmeyi burada indirdim!" demiştir.

Donanma Konuşmaları ve Bethmann-Hollweg

Kayzer Wilhelm, Windsor Parkı'nda 'eski sporun' ve Londra halkının alkışlarının zevkini çıkarıp, Guildhall'de dostluk ilan ederken ve Highcliffe Şatosu'nda Albay Stuart-Wortley ve arkadaşları tarafından 'ağırlanırken' Alman Amiralliği de yeni bir Donanma Yasası Eki hazırlamaktaydı. 1898 Donanma Yasası'nın öngördüğü savaş gemilerinin yirmi beş yıllık yaşamı yirmi yıla indirilecek, bu süre sonunda yerine geçecek gemi kızağa konulacaktı. Yeni yasanın başlangıcıyla 1906'nın iki dretnotluk programı, yılda dörde çıkarılacaktı. 1908, 1909, 1910 ve 1911'de üç zırhlı ve bir savaş kruvazörü inşa yetkisi verilecekti. Bu on altı büyük geminin yapıldığı ya da yapılmakta olduğu 1912'de program yine yılda ikiye düşürülecekti. Reichstag 1908 Martii'nda Ek Donanma Yasası'nı çıkardı.

Yeni Alman Donanma Yasası, İngiliz hükümetini telaşa düşürmüştü. 1908'de henüz iki yıldır iktidarda olan Liberaller, sosyal programlara daha çok para ayırmak için silahlanma masraflarını kısmışlardı. Gemi inşası konusunda Almanya ile anlaşmaya varma çabası gösterilmemişti; onun yerine Campbell-Bannerman, öncülüğü örnekle ele geçirmeye çalışmıştı. 1906 ve 1907'de Birlikçi hükümetin yılda dört dretnot programı üçe indirilmişti. İngiliz dretnot programı 1908'de daha da kısılarak yılda ikiye indirildi. Almanlar aksi yönde ilerlemekteydiler. Bu umut kırıcı bir şeydi; Almanlar hiçbir İngiliz hükümetinin -*Birlikçi ya da Liberal*- olası bir düşmana, İngiliz deniz üstünlüğüne erişmeye ya da geçmeye izin vermeyeceklerini mutlaka bilirlerdi. Alman gemi yapımı sadece İngilizlerin gemi yapımını arttırırdı ve sonuç iki devletin de gereksiz israfı olurdu.

Yeni Alman Donanma Yasası'nın yakından etkilediği bir İngiliz Bakanı da, İngiliz Donanması'ndaki artış için para bulmak zorunda olan Maliye Bakanı David Lloyd George'du. Sir Edward Grey, Lloyd George'u Almanya'nın İngiltere Büyükelçisi Kont Metternich ile ilişkiye sokmaya karar verdi. Grey 14 Temmuz 1908'de Lloyd George ile Metternich'i Dışişleri Bakanlığı'nda yemeğe çağırdı.

Kont Paul Wolff-Metternich bir İngilizseverdi. Bir Ren soylusu ve Katolik olarak Londra'ya 1900'de, anfizemi hastalığına tutulan Büyükelçi Kont Hatzfeldt'e yardımcı olmak üzere gelmişti. Hatzfeldt 1901'de ölünce Metternich tıpkı öngörüldüğü gibi on yıl kalacağı göreve kolaylıkla uyum sağlamıştı. Kayzer o zaman Galler Prensi olan dayısına yeni temsilcisini tanıştırırken "Sıradan bir insan değildir. İngiltere'nin sadık bir dostudur ve o yüzden seçilmiştir. Ama aynı zamanda benim gerçek ve güvenilir bir dostumdur ve mutlak güvenime sahiptir," demişti. Bekâr olan Metternich, Londra sosyetesinde pek görünmezdi. Ev sahipliğini yapacak bir yeğeni olmasına karşın Carlton House Terrace 9 numaradaki Alman Büyükelçiliği onun görev süresi içinde müziğe, dansa ve eğlenceye kapalıydı. Ancak Büyükelçi hem İngiliz hem de Alman hükümetlerinin saygısına sahipti. Bülow onun 'İngiliz İmparatorluğu'nun hareketsiz olan dev gücüne... karşı açık fikirli olduğunu... bu gücü küçümsemenin Prusya'nın askeri ve aristokrat çevrelerinde çok derine işleyen bir yanılgı olduğunu' söylerdi. Sir Edward Grey, Metternich'in profesyonelliğine saygılıydı: "Metternich'e söylediğim her şeyin aynen iletileceğine inanmışımdır; benim ağzımdan istemeden kaçacak bir sözün de çarpıtılmayacağından ya da yanlış iletilmeyeceğinden emin olmuşumdur."

Dışişleri Bakanlığı'ndaki yemekte Grey ve Lloyd George, İngiliz-Alman ilişkilerinin denizdeki rekabete dayandığını vurguladılar. Savaş gemileri için yıkıcı masraflar yapmak Almanya'nın göreceli durumunu düzeltecek değildi, çünkü İngiltere'nin denizdeki üstünlüğünü korumak için 'bütün İngilizler son kuruşlarını vermekten' kaçınmazlardı. Ancak harcanacak milyonlarca sterlinle mark ve gemi yapımı rekabeti ilişkileri bozabilirdi. Almanların İngiliz saldırısına ilişkin korkuları ve bunu önlemek için bir donanma gerektiği düşünceleri yersizdi; Lloyd George, Metternich'e, Bismarck'ın, bir İngiliz ordusu Alman toprağına çıktığı takdirde 'onu tutuklamayı Alman polisine bırakacağı' şakasını hatırlattı. Lloyd George Alman savaş gemisi yapım temposunun ağırlaştırılmasının İngiliz kamuoyuna güvence vermenin en iyi yolu olacağını söyledi. Donanmayı özel ilgi alanı olarak gören Kayzer onun sınırlanması konusundaki bir tavsiyeyi kişisel bir hakaret, kendi haklarına bir müdahale olarak kabul ediyordu. Metternich'in raporunun kenarlarına şu notları düşmüştü: "İngiltere'den hiç bu kadar küstahça konuşma duyulmuş değildi"; "Ne cüret!"; "Silahlanmamızın nasıl olacağını bize kimse dikte edemez"; "Bunu bir savaş ilanı olarak kabul ederiz"; "Hayır! Bu konuda konuşulamaz!" Wilhelm en sonunda da şöyle diyordu:

Aferin, Metternich! Çok önemli bir nokta dışında işini çok iyi yapmış. Büyükelçi, İngiliz bakanların barışçı yaklaşımlarının bizim deniz gücümüzün azaltılmasına bağlı olduğunu, kişisel bir görüş bile olsa, bildirmeye yetkili olmadığını tümüyle gözardı etmiş. Ve bu nedenle de bizi çok tehlikeli bir yamacın başına getirmiş. Bu nedenle kendisi adına üzüldüm. Ona, İngiltere ile iyi ilişkilerin geliştirilmesinin, Alman filosu aleyhine atılacak bir adıma malolmasını istemediğim anlatılmalı. İngiltere bizim donanmamızı küçültmemizi isteyerek bize elini uzatabileceğini söylüyorsa, o zaman bu aşırı bir küstahlıktır ve Alman halkına ve Kayzer'ine büyük bir hakarettir ve Büyükelçi tarafından anında reddedilmelidir! Aynı savı ileri sürerek Fransa ve Rusya da kara ordumuzun kısıtlanmasını isteyebilirler. Bir devlet yabancı bir devletin her ne bahaneyle olursa olsun, kendi silahlanması için konuşmasına izin verirse, o zaman onun, Portekiz ve İspanya gibi, ortadan çekilmesi gerekir. Alman Donanması kimseye karşı ve de İngiltere'ye karşı inşa edilmemektedir! Bizim ihtiyaçlarımıza göre inşa edilmektedir! Bu Donanma Yasası'nda açıkça belirtilmiştir ve on bir yıldır hiç değişmeden böyle devam etmektedir. Bu yasa son noktasına kadar yürütülmektedir, İngilizlerin bundan hoşlanıp hoşlanmaması bizi zerre kadar ilgilendirmemektedir. Bir savaş istiyorlarsa, bunu onlar başlatmalıdırlar; biz savaştan korkmuyoruz!

(imza) WILHELM R.İ.

Metternich iki hafta sonra Grey ve Lloyd George'u Alman Büyükelçiliğine davet etti. İki İngiliz bakan yine eski konuya döndüler: "Alman-İngiliz ilişkilerinin merkezi noktası donanma sorunudur." Metternich Berlin'e şu raporu gönderdi: "Bay Lloyd George ondan sonra sevgili fikrine dönüp donanma inşası temposunun düşürülmesinden söz etti ve benim barışsever Liberal hükümetin başta olduğu bu zamandan yararlanmamı istedi." Kayzer'in kenar notları devam ediyordu: "Bu, şimdiye kadar sadece Çin ve İtalya gibi yaratıklara karşı yöneltilen bir konuşma!"; "İngiltere savaş istiyorsa, kendi başlatsin, biz ona gününü göstermeyi biliriz!" Wilhelm bu ikinci rapora yazdığı uzun bir dipnotuyla bu kere öfkesini Metternich'e yöneltti:

"Lloyd George ile Metternich arasındaki bu tür konuşmalar tümüyle değersiz ve Almanya için kışkırtıcıdır! Gelecekte bu tür beklentilere

yol açmamasını kendisinden istemeliyim.Burada İngiliz devlet adamlarının fikir ve emirlerini sabırlı bir dinleyici olarak kabul etmiş, hiçbir değeri olmayan protestolar ileri sürmüş. Bu beylere 'Cehenneme kadar yolunuz var!' gibisinden bir yanıt verilmeliydi. O zaman akıllarını başlarına toplarlardı. Lloyd George'un bizim gemi yapımımızın temposu hakkında konuşabilmesi sınırı aşmaksa da, bu, Metternich'in ilk görüşmede bizi 'gözardı edilemeyecek bir olasılığın' tehlikeli yoluna sokmasından doğmuştur. Kurnaz İngilizler ona zokayı yutturmaya çalışıyorlar ve ergeç, bu 'özel konuşma'lara karşın oltayı çekip onu dışarı çıkaracaklardır! Bu tür yorumlara vermesi gereken yanıt şudur: 'Hiçbir devlet, silahlarının boyutları ve türleri konusunda başka bir devletin kendisine koşul dikte etmesini kabul edemez... Böyle bir konuyu görüşmeyi reddediyorum'...

"Metternich böyle bir fanatiğin kıçına bir tekme indirmelidir; ama ne yazık ki o çok yumuşak biri!" Kayzer'in öfkesine karşın Metternich görevinde kaldı. Gözlemlerini ve fikirlerini rapor etmeye, Berlin'e İngiliz görüşünü açıklamaya devam etti: "İngilizler bizim donanmamızdan korkuyorlar, çünkü en yakın komşuları bizleriz ve başka insanlardan çok daha etkiliyiz..." Kayzer gürlüyordu: "İngilizler bizim donanmamıza alışmak zorunda kalacaklar."

Kayzer, Kraliyet Donanması'yla savaşmak istemiyordu ve İngiltere'yi istilayı aklına bile getirmemişti. Almanya'nın İmparatorluk görkemini ilan etmek, dünyayı Alman İmparatoru'nu saygıyla dinlemeye zorlamak, İngiltere'nin onayını kazanmak ve Almanya'nın dünya denizlerinde İngiltere'nin yardımlarına dayanmasını azaltmak için bir donanma inşa etmekteydi. İngiliz Donanması çok güçlü olduğu için İngilizlerin, Alman donanmasının boyutları konusundaki şikâyetlerini küstahça bulmaktaydı. Wilhelm 1908 Ağustosu'nda bu duygularını Kral VII. Edward'la Almanya'yı ziyaret etmekte olan İngiltere Dışişleri Müsteşarı Sir Charles Hardinge'a iletti. Kronberg'deki yemekten sonra Hardinge'ın Kayzer'le konuşması donanma kısıtlamasına geldi. Kayzer o ana kadar çok dostça davrandığından Hardinge kendini unuttu ve, "Ama siz de daha ağır bir tempoyla inşa etmelisiniz," dedi. Wilhelm birden sırtını dikleştirdi ve kimsenin bir Alman İmparatoru'na 'etmelisin' diyemeyeceğini söyledi. İngiltere, Alman kısıtlamasında ısrar ediyorsa, "O zaman savaşırız, bu bir ulusal onur sorunudur," dedi. Wilhelm daha sonra sahneyi Bülow'a nakletti: "Onun gözlerinin içine baktım. Sir Charles kıpkırmızı oldu, önümde eğildi, sözleri için özür dileyerek, onları özel bir konuşmada düşüncesizce sarfedilmiş olarak kabul edip unutmam için yalvardı... Yemekten sonra kendisine Birinci

Sınıf Kırmızı Kartal Nişanı'nı verdiğimde her dediğimi yapacak duruma gelmişti... İngilizlere böyle davranmak gerekir."

İmparatorluğun dış politikası hakkında son sözü söyleme hakkı anayasa gereği olarak Şansölye Bülow'undu. O, donanmanın yapımını desteklemişti; Devlet Bakanı ve Şansölye olarak atanmasını Wilhelm'in Almanya'nın geleceğinin denizlerde olduğu inancına borçluydu. Risk Kuramını ve Tehlike Bölgesi'ni; ve Tehlike Bölgesi bir kere geçildikten sonra Alman Donanması'nın İngiltere'ye diplomatik baskı aracı olduğu düşüncesini benimsemişti. Bülow, Tirpitz'in Kayzer'le ilişkisinin politik bozulmazlığının da farkındaydı. Bahriye Bakanı'na herhangi bir meydan okuma tehlikeli olurdu; Bülow, Wilhelm'in, Reich hükümetinde bir tek Tirpitz'i kendisine tercih edeceğini hissediyordu. Bu nedenle 1908 yazında Wilhelm, Metternich hakkında acı acı yakınırken Bülow donanmaya olan inancını bir kere daha tekrarladı: "Majestelerinin donanma planlarını kafamla olduğu kadar kalbimle de desteklediğimden asla kuşkulanmamalısınız," diye yazıyordu. "Donanmanın yaratılmasının, tarihin Majestelerine verdiği görev olduğunu biliyorum."

Bülow yine de Metternich'in görüşlerinden etkilenmişti. Büyükelçinin Alman dretnot yapımındaki hızlanmanın Liberal hükümeti ürküttüğü ve İngiliz kamuoyunu yabancılaştırdığı uyarılarına saygı duyuyordu. Sir John Fisher tarafından kışkırtılan İngiliz Kabinesi'nin, genç Alman Donanması üzerine ani bir baskını kabul edeceğinden kaygılanıyordu. 1908 Kasımı'nda, Reichstag'daki Daily Telegraph konuşmasından cesaret alarak, Şansölye, Tirpitz'le konuştu. İngiliz hükümet ve halkının Alman Donanması hakkında korku duyduklarını ve İngiliz basınında önleyici savaştan söz edildiğini söyledi: "Bu nedenle Ekselanslarına Almanya'nın ve halkının bir İngiliz saldırısını güvenlik içinde bekleyip beklemeyeceklerini sormak isterim."

Tirpitz üç hafta sonra verdiği yanıtta İngiliz Donanması'nın aşırı üstünlüğü karşısında Almanya'nın bir deniz savaşını kaybedeceğini söyledi. Ama kendisine göre, bu Alman Donanması'nın sayısını eksiltmek için değil, arttırmak için bir nedendi: "Bizim görevimiz olanca gücümüzle silahlanmaktır... Savaş filomuza eklenen her yeni gemi, bize saldırdığı takdirde İngiltere için ek bir risktir." Tirpitz, Metternich'in, İngiliz telaş ve düşmanlığının temelini yanlış anladığını söylüyordu: Bu, donanmanın büyültülmesi değil, Alman ekonomik rekabetiydi. Donanmada verilecek ödünler bu rekabeti ortadan

kaldırmayacak ve kırgınlığı azaltmayacaktı. Tirpitz İngiliz saldırısı düşüncesini de küçümsüyordu: "Önleyici bir savaş olasılığı bizim diplomatlarımızın (yani, Metternich'in) kendilerine direnen insanları yola getirmek için başvurdukları bir hayal ve bir korkuluktur." Metternich Londra'dan Tirpitz'i yalanladı: "İngiltere ile ilişkilerimizin ana noktası donanmamızın büyümesidir. Bunu duymak bizler için hoş olmayabilir, ama gerçeği saklamakla herhangi bir şey kazanılacağını da sanmıyorum."

Alman hükümetinin en yüksek düzeyindeki bu iç tartışma 1909 kışı ve ilkbaharı boyunca devam etti. Yılda dört dretnotuyla yeni Alman Donanma Yasası, İngiltere'de, Almanya'nın gizlice silahlanmayı hızlandırdığı korkusunu yaratarak Donanma Paniği'ne yol açtı. Sonuç: Asquith'in, şimdi dört, gerekirse daha sonra da dört gemi çözümü oldu. Berlin'de, Kayzer Daily Telegraph mülakatının yayınlanmasından sonra girdiği sinir krizinden ağır ağır kurtulmaktaydı. 10 Kasım Reichstag konuşmasından sonra ününün doruğunda olan Bülow gerilemeye başlamıştı. Yakında şansölyeliğinin sona ereceğini hissederek' 3 Haziran 1909'da Şansölyelik Sarayı'nda bir toplantı yaptı. Konu donanma sorunu ve İngiltere ile bir anlaşmaya varma olasılığıydı. Londra'dan çağırılan Metternich'ten başka Genelkurmay Başkanı Moltke, Şansölye yardımcısı ve geleceğin Şansölyesi Bethmann-Hollweg, Dışişleri Bakanı Schoen ve Tirpitz vardı. Bülow konuşmasına Metternich'i savunarak başladı: Dış ülkedeki bir temsilcinin birinci görevi gerçekleri olduğu gibi yansıtmaktı. Büyükelçi ve Bahriye Bakanı bundan sonra artık bilinen iddiaları dile getirdiler; Metternich, İngilizlerin rahatsızlığının tek nedeninin Alman Donanması'nın büyümesi olduğunu söyledi, Tirpitz nedenin ticari rekabet olduğunu söyleyerek buna karşı çıktı. Bülow, Almanya ile İngiltere arasında gemi yapım oranı konmasının Tirpitz'ce kabul edilebilir olup olamayacağını sordu. Tirpitz dört İngiliz dretnotuna karşılık üç Alman dretnotu önerdi. Metternich araya girerek bunun hemen savaşa yol açacağını söyledi. Bülow, Tirpitz'e bir savaş durumunda Almanya'nın şansının ne olduğunu sordu. Amiral şu yanıtı verdi: "Donanmamız şu anda İngiltere ile bir savaştan galip çıkacak durumda değildir." Moltke daha ağır tempoda bir inşaata dayanan bir anlayış aramanın akıllıca olacağı fikrindeydi. Bethmann-Hollweg de ona katıldı. Bülow olası bir anlaşmanın alanını daraltarak Tirpitz'i sakinleştirmeye çalıştı. Kendisi sürekli bir anlaşma düşünüyor değildi, aklından geçen Almanya'nın önleyici bir savaşla karşılaşmadan Tehlikeli Bölge'den geçmesini sağlayacak bir anlaşmaydı. Tehlikeli Bölge'nin ne kadar süreceği sorulan Tirpitz, "Beş ila altı yıl," dedi. "Kiel Kanalı'nın genişletilmesinden ve Heligoland tahkimatlarının

tamamlanmasından sonra, 1915'te."

Bülow toplantıyı Kayzer'e rapor edince Wilhelm onun 'korkularını küçümsemiş'ti. Kayzer, "İngilizler bize asla tek başlarına saldıramazlar ve şu anda müttefik bulamayacaklardır," dedi. Ama yine de, 23 Haziran'da Bülow, Londra'daki Metternich'e 'Donanma sorununda bir anlaşma için çalışması, 'ancak bunun İngiltere'nin Almanya'ya daha yakın bir politika ile birlikte olması' talimatını verdi. Reichstag ertesi gün Bülow'un miras vergisi tasarısını reddetti. Ondan iki gün sonra da ohenzollern yatında Şansölye istifasını sundu ve istifa 14 Temmuz'da kabul edildi.

Yeni Şansölye Theobald von Bethmann-Hollweg uzun boylu, zayıf, geniş omuzlu, dik alınlı, Vandyke sakallı, düşünceli tavırlı, elli iki yaşında bir adamdı. Dinlenmek için Platon okur, piyanoda Beethoven sonatları çalardı. Yaşamı Prusya ve İmparatorluk devlet memurluklarında geçmişti; işbilirliği, adilliği, pragmatikliği ve inatçılığıyla ün salmıştı. Bürokraside yükselirken epey düşman kazanmıştı. Kayzer II Wilhelm'le yakın bir aile bağı vardı, Tac'a ve Prusya geleneklerine saygı duyar, Alman birliğine inanırdı. Kurnaz ve hırslı selefinin aksine Bethmann ilerlemeyle pek ilgilenmeyen bir insan olarak görülürdü; basamakları tırmanması görevine olan sadakatine bağlanırdı.

Bethmann-Hollweg'de Bülow'un zekâsı, becerikliliği ve hitabet rahatlığı yoktu. Dışişlerinde deneyimsizdi. Kılı kırk yarma huyundan dolayı kararları çoğunlukla gecikirdi. Kendisini daha önceki bir terfi için Kayzer'e tavsiye eden Bülow, Bethmann-Hollweg'nin ne bir safkan ne de engelci olmadığını, ama ağır ve yolunda gidecek olan iyi bir saban beygiri olduğunu söylemişti. Kayzer'in dostu olan gemi yapımcısı Albert Ballin, Bethmann'ın 'bir insana şeref veren ve bir devlet adamını yıkan bütün meziyetlere' sahip olduğunu söylerdi. Ballin bu nedenle, atanması selefi tarafından önerilmiş olan yeni Şansölye'den kimi zaman 'Bülow'un intikamı' olarak söz ederdi.

Bethmann-Hollweg'in babası Felix kendine özgü bir insandı. 1840'ta soyluluğa yükseltilmiş varlıklı bir Frankfurt ailesinden gelen Felix, gençliğinde Ren kökenlerinden ayrılmış ve Prusya'da çiftçiliğe başlamıştı. Mirastan payına düşen parayla Berlin'den elli kilometre uzakta, ormanlar, çayırlar ve göletlerle dolu 7500 dönümlük

Hohenfinow arazisini satın aldı. Otuz beş yıl boyunca topraklarını verimli hale getirmek için çalıştı. Buğday ekti, büyükbaş hayvan ithal etti, bir bıçkıhane ve bir alabalık üretim merkezi kurdu. Kendi küçük çelik fabrikasını çalıştırmayı denediyse de kısa sürede bundan vazgeçti. Felix Bethmann-Hollweg bölge yargıçlığı da yaptı. Görüşleri Muhafazakâr, Bismarck'çı ve antidemokratikti. 1865'te Amerika İç Savaşı'nda Richmond'un düşmesine ve Konfederasyon yanlılarının yenilgisine çok kızmıştı. "Köleliğin sefaletinden mi yoksa Kuzey demokrasisinden mi daha çok tiksindiğimi bilemiyorum," diyordu. Fransızca konuşan İsviçrelilerden İsabella de Rougemont'la evlendi. İki oğulları ve üç kızları oldu. İkinci oğlu Theobald 1856'da doğdu.

Felix'in oğulları sabah beşte kalkarlar ve soğuk suyla banyo yaparlardı. Derslerini özel öğretmenlerden alırlar, at binmesini öğrenirlerdi. Idealist olan Theobald, babasının Prusya monarşisinin görkem ve kaderine olan inancını paylaşmıştı. On yaşındayken Berlin'de muzaffer Prusya ordusunun Avusturya'yı yendikten sonra dönüşte yaptiği geçit törenine tanık olmuştu. Gençlik çağlarında, "Sevgili Alman halkımızın bir tek millet ve bir tek devlet olamayacağına inanamam," diye yazıyordu. Birkaç yıl sonra 'gece geç bir saatte açık pencereden ay ışığında görkemle akan nehre bakmış' ve 'tüm yaşamımın ve varlığımın her gün Almanlığım ve Almanya'nın kahraman bir evladı olma kararlılığımla biraz daha yüceldiğini' hissetmişti.

1877'de, Hohenfinow yakınlarında üslenmiş olan bir Muhafız alayı teğmeni olan on sekiz yaşındaki Hohenzollern prensi Wilhelm, Bethmann-Hollweg av alanında avlanmaya davet edildi. Wilhelm üniformasıyla geldi ve kendisinden üç yaş büyük ve on beş santim uzun olan Theobald'ın avcı ceketini ödünç aldı. Wilhelm daha sonra bu olayı, "Ceket yazlık paltoya benziyordu," diye hatırlayacaktı. Sol kolunu kullanamayan Wilhelm hiç geyik avlamamıştı. Heyecanla, "Hayvanlar vurabileceğim kadar yakın mı?" diye sordu. Yarı evcil geyikler sağlanmışsa da, Wilhelm ilk üç atışında ıskalamıştı. Akşam olurken tüfegini Felix'in omzuna dayadı ve bir geyik vurdu. Felix Bethmann-Hollweg, "Bu olay sürekli bir dostluğun temeli olmuştu," diye yazmıştır. Felix geyiğin düştüğü yeri bir kaya ve yeni dikilen bir ağaçla işaretledi. Wilhelm sık sık oraya dönerdi. "Onların mutlu çevrelerinde mutlu saatler geçirirdim," diyordu. Ve bu ilişki 'Bethmann'ın çalışkanlığına, yeteneklerine ve karakter soyluluğuna saygı duymasına' yol açmıştı ve 'bu nitelikler tüm meslek yaşantısı boyunca devam etmişti.'

Theobald'ın ağabeyi Max ise ailede düş kırıklığı yaratmıştı. Yakışıklı ve nazik bir insandı ve kendini at binmeye ve içkiye öylesine vermişti ki, birinci hukuk sınavında başarılı olamamıştı. İkinci bir sınava girmemek için Amerika'ya kaçtı. Babasının 150.000 mark verdiği Max, Wall Street'te başarısız olunca Texas'a gidip Alman göçmenlerine satmayı umduğu arazi spekülasyonuna başladı. Ama çok az göçmen gelmişti. Geleceğin Şansölyesinin ağabeyi 1897'de kırk beş yaşlarında mide kanserinden öldü.

Theobald'ın yükselişi gösterişsiz ama sürekliydi. Seçkin bir süvari alayında kısa süre askerlik yaptı, Bonn Üniversitesi'ne devam etti, Leipzig'de hukuk doktoru oldu, sonra Hohenfinow'a döndü, babasının yerine bölge yargıçlığı yaptı. 1889'da, otuz üç yaşındayken, Prusya aristokrasisinden uzun boylu, neşeli bir kadınla evlendi. Theobald'in yargıç olarak hizmetini değerlendiren Kayzer dört yıl sonra kendisine Dördüncü Sınıftan Kırmızı Kartal Nişanı'nı verdi. Wilhelm, Felix'e, "Oğlunu bir gün bakan yapacağım," demişti. Theobald iki yıl sonra Taşra Danışmanı oldu ve 1899'da Mark Brandenburg valisi oldu. Bülow 1905'te kendisini Prusya İçişleri Bakanlığı'na getirdi. Bülow'a olası bir halef olarak adından söz ediliyorsa da, karısı buna karşı çıkıyordu: "Bunları duyunca çok üzülüyorum, çünkü Theobald'ın kalbinde böyle bir hedef bulunmadığını biliyorum." Bethmann-Hollweg yükselmeye devam etti. 1907'de İmparatorluk İçişleri Bakanı ve Şansölye yardımcısı olunca genelde eleştirel olan Die Zukunft kendisinden 'güçlü meziyetleri olan bir kişi' olarak söz etti. 1909'da Bethmann'ın Şansölyeliği artık her yerde konuşulmaya başlanmıştı. Kayzer ilk başlarda buna direndi. "Onu iyi tanırım, hep bana ders verir ve her şeyi biliyormuş gibi davranır," diyordu. Ayrıca, Reichstag'ın kasım toplantısında Bethmann'ın sadakatle Bülow'u desteklemesi Kayzer'i soğutmuştu. Ancak Bülow miras vergisi oylamasında yenilince Kayzer bu fırsatı kaçırmadı. Bethmann'a 8 Temmuz 1909'da Şansölyeliğe atanacağı bildirildi. Bethmann bunu büyük kuşkularla' kabul etti. Karısı, "Sevgili Theo, bunu yapamazsın!" dedi. Bethmann-Hollweg bir arkadaşına şöyle diyordu: "Bu görevi sadece bir dahi ya da hırs ve ihtirasla güdülen bir insan isteyebilir ve ben bunların ikisi de değilim. Sıradan bir insan bunu ancak kendi görev duygusuyla zorunlu olduğu zaman üstlenebilir."

Daily Telegraph krizi sırasında Reichstag, Kayzer'den anayasaya uymasını ve dış politikayı Şansölye'ye bırakmasını istediğinde,

Bethmann-Hollweg, Bülow'dan makamının otoritesini korumasını istemişti. "Ekselansları sadece Kayzer'in değil, imparatorluğun da Şansölye'sisiniz," demişti. Şimdi kendisi Şansölye olan Bethmann-Hollweg bu görüşü güçlendirmek istiyordu. Önünde güç bir mücadele vardı. İmparator I. Wilhelm'in sessiz ve sorgusuz desteğine sahip olarak yetkisini kullanan Bismarck'ın günlerinden bu yana makam çok çok zayıflatılmıştı. Dokuz yıllık dalkavukluğu sırasında Bülow, Şansölye'lik gücünü Tac'a karşı zayıflatmıştı. Bu arada Reichstag ise ona kıyasla bir güç kazanmıştı. Anayasal olarak bir Şansölye sadece İmparator'a karşı sorumluysa da, başarılı olmak için Reichstag'dan para çıkartmak zorundaydı. Bülow, Kayzer'in güvenini kaybedince Reichstag'ın da kontrolünü kaybetti. Kayzer 1909'da artık epey zayıf bir durumdaysa da, Reichstag'dan bağımsız olarak, şansölyeleri ve bakanları atayıp görevden alma yetkisine sahipti. Bu nedenle Bethmann'ın, Wilhelm'in politik ve diplomatik düzenlemelere müdahale etme kaprisine karşı tetikte olması gerekiyordu. Daily Telegraph olayı, bu eğilimleri bir derece kısıtlamışsa da, Kayzer'in yine de sürekli göz önünde bulunması gerekliydi.

Bethmann ile Kayzer ilk başlarda birbirlerine saygılı davrandılar. Wilhelm, Şansölye Sarayı'na günlük ziyaretlerine, bahçe gezintilerine devam etti, Bülow'la olduğu gibi politik olayları konuşmayı sürdürdü. Şansölye ile sık sık birlikte yemek yiyordu. "Bethmann'ın eşi gerçek bir Alman kadını modeli olduğu için Bethmann'ın evini ziyaret benim için bir zevk oluyordu," diyordu. Wilhelm zaman zaman Şansölye'nin pedagojik tutumundan da yakınmaktaydı "Yasaları bir öğretmen kadar dogmatik bir biçimde uyguluyordu." Ancak Bethmann, Wilhelm'e bir Alman İmparatoru ve Prusya Kralı olarak gerekli saygıyı göstermekten asla geri kalmamaktaydı. Şansölye, Kayzer'in arkasından şöyle yakınıyordu: "Gerektiği kadar sert davranmadığım takdirde diğer Alman prensleriyle birleşerek Reichstag'ı kınamak ve hatta kapatmak konusu, konuşmalarında sık sık dile getirilmekteydi. Ya da meclise askerleriyle birlikte generallerinden birini göndereceğini söyleyip duruyordu. Bunlar izlenecek politikalarda mutabakatı ve karşılıklı güveni giderek önlemekteyse de, ben bunları fazla ciddiye almıyorum." Bethmann hükümetteki diğer bakanlarla uğraşmakta da handikaplara sahipti. Kendisi iç memurluklarda yükselerek olduğu yere gelmiş bir sivildi. Dışişlerinde deneyimsizliği Almanya'nın dış ülkelerdeki büyükelçilerini ve Berlin'deki yabancı büyükelçileri kişisel olarak tanımaması demekti. Dışişleri Bakanlığı'nı tam olarak kontrolü altına alamıyordu; 1911 Agadir krizini başlatan Bethmann-Hollweg değildi. Bethmann'ın kısmen erişemediği bakanlıklardan biri de Bahriye Bakanlığı'ydı. Anayasaya göre silahlı kuvvetler Kayzer'in

komutasındaydı. Bahriye Bakanı olan Tirpitz sadece Kayzer'i memnun etmek durumundaydı. Wilhelm arkasında olduğu sürece Tirpitz, Şansölye ve Reichstag'dan bağımsız sayılırdı. Bethmann'ın Tirpitz'le iletişimi talimat değil de, huzursuz yalvarışlar biçimindeydi: "Eğer yabancı diplomatlarla konuşmaktan kaçınamiyorsanız, beyanlarınızın, benim tarafımdan oluşturulan imparatorluk dış politikasının çerçevesinin ötesine çıkmamasına çaba gösterirseniz memnun olurum."

Bethmann dış politikanın bir alanında, İngiltere ile ilişkilerde, kontrolü eline almak için hemen harekete geçmişti. Yeni Şansölye anılarında 1909 yazındaki olayları şöyle anlatıyor: "İngiltere, Avrupa'da o an en güçlü devlete karşı olma geleneksel politikasını izleyerek Fransa ve Rusya'nın yanında yer almıştı... Almanya kendi donanma programini uygulamakta kararlıydı... Almanya, İngiltere'nin bu İkili İttifak'taki dostluğunda, Fransız-Rus politikasının saldırgan eğilimlerini görürken, İngiltere de Alman Donanması'nın güçlenmesini kendisi için bir tehlike olarak görmeye başlamıştı... Her iki taraf birbirlerini suçlamışlardı. Hava güvensizlikle buz gibi olmuştu." Bethmann-Hollweg, Şansölye olduktan iki hafta sonra, 26 Temmuz'da, İngiliz hükümeti 1909 Bütçesi'nin ikinci dört dretnotunun kızağa konulacağını ilan etti. Tirpitz'in 1915'e kadar süreceğini söylediği Tehlike Bölgesi şimdi uzatılmıştı. Bethmann üç Büyük Devletin Almanya'ya karşı birleşmesi ve İngiltere'nin en büyük tehlike olarak Alman Donanması'nı görmesi üzerine görevinin İngiltere ile uzlaşmak ve sağlam taahhütler elde edebilirse, Donanma'yı sınırlamak olduğu sonucuna vardı.

Bethmann otoriter davrandı. Görevdeki üçüncü haftasında, 3 Ağustos'ta, Albert Ballin'in Tirpitz ile Fisher arasında donanma konusunun görüşüleceği bir toplantı önerdiğini haber aldı. Norveç'e yaptığı yıllık geziden dönen İmparator'a, "Bunu protesto ediyorum," dedi. "Ben İngiltere ile gerçekten dostluğa dayanan bir ilişki için çaba göstermeyi kendi ilgi alanım ve başlıca hedefim olarak görmekteyim. Majestelerinin yokluğunda konuyu belgelerden derinliğine incelemiş bulunmaktayım. Bu benim özel alanımdır ve buna müdahale edilmesine izin veremem." Şansölye o kadar ısrarlıydı ki, o dışarı çıktıktan sonra Wilhelm, Ballin'e dönerek, "Senin önerin kabul edilemez," dedi. "Onun ne kadar kızgın olduğunu gördün. Atadıktan birkaç hafta sonra bir Şansölye krizine tahammül edemem." Bethmann 17 Ağustos'ta Tirpitz de içinde olmak üzere bütün bakanlıklara bir direktif göndererek İngiltere ile Donanma konuşmalarının kendisinin

denetiminde yapılacağını bildirdi.

Bethmann, 21 Ağustos tarihinde İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Goschen'e İngiltere ile Donanma konuşmalarına başlamaya hazır olduğunu bildirdi. Şansölye, Goschen'e 15 Ekim'de planını verdi. Temel Alman Donanma Yasası devam edecekti; Kayzer, Amiral Tirpitz, Reichstag ve Alman halkı nihai gemi sayısında bir indirime izin vermezlerdi. Ancak İngiltere'yi tatmin etmek için, iki veya üç yıl süresince yılda daha az gemi yapımına hükümet hazırdı. Yılda dört dretnotluk yeni ek program üçe düşürülebilirdi. Ancak Almanya'nın bu ödünü karşılığında İngiltere de bir şey yapmalıydı. Goschen'in ısrarı sonunda Şansölye, bir donanma anlaşması karşılığında Almanya'nın, eğer Almanya bir savaşa girdiği takdirde, İngiltere'nin tarafsızlığını bekleyeceğini açıkladı. Bethmann'ın yeni Dışişleri Bakanı olarak seçtiği Alfred von Kiderlen-Waechter, Şansölye'nin önerisini destekledi: İngiliz deniz gücü tarafsız kalırsa, Almanya'nın o kadar büyük bir donanmaya ihtiyacı olmayacaktı. Kiderlen şöyle diyordu: "Kıyılarımızın savunması güvence altına alındıktan sonra bir iki gemi için İngiltere ile dostça bir yakınlaşmanın avantajını kaybetmek Almanya'daki ciddi fikir sahipleri için anlaşılmaz olacaktır." Metternich'e 20 Ekim'de Sir Edward Grey'e genel bir dostluk güvencesinin yeterli olmayacağını vurgulaması bildirildi; İngiltere'nin tarafsızlığı açıkça taahhüt edilmeliydi. Metternich'e ayrıca, İngiltere'nin bu taahhüdü Almanya'nın donanma yapımını yavaşlatmayı kabul etmesinden önce vermesi gerektiği konusunda Almanya'nın ısrarlı olduğu söylendi.

Grey kuşkuluydu. Bethmann-Hollweg'in 'politik anlaşma'sından daha ilk baştan tedirgin olmuştu. "Ben Almanya ile iyi bir anlaşma istiyorum, ama bu, Fransa ve Rusya ile olan anlaşmamızı tehlikeye atmamalıdır," dedi. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri İngiltere'nin Avrupa'daki statükoyu ve Almanya'nın Alsace-Lorraine'i ilhakının tanınmasının da isteneceğinden kaygılıydılar. 1904 Paktı, Alsace-Lorraine hakkında bir hüküm taşımıyorsa da, bu diplomatlar, politik bakımdan böylesine ateşli bir konuda Almanya'ya resmi bir güvence vermenin Fransa'da çok büyük tepkiler uyandıracağını ve Pakt'ın sonu olabileceğini düşünüyorlardı. Grey'in başka bir kaygısı daha vardı. Onun görüşüne göre İngiltere'nin mutlak tarafsızlık garantisi, sonuçta Almanya'yı Avrupa'da bir hegemonya kurmaya götürürdü. İngiltere'den kopmuş olan Fransa ve Rusya, Almanya karşısında yalnız kalacaklardı. O zaman ya onunla anlaşıp onun yörüngesine girecekler, ya da, savaş ilan edilirse, yenileceklerdi. Tecrit edilmiş bir İngiltere

her iki durumda da Alman hâkimiyetinde bir Avrupa ile karşı karşıya kalacaktı. Giderek ezici derecede pahalı olan bir donanma yarışı ya da Alman hegemonyasına yol açacak bir tarafsızlık taahhüdü karşısında kalan Grey, Asquith ve Liberal meslektaşları birinci yolu seçtiler. Metternich bunu anlıyordu. Berlin'e, "İngiltere her ne koşul altında olursa olsun, bize karşı Fransa'ya yardım etmeyeceğini açıkça söylese bile, Fransa olmadan İngiliz dostluğunun hiçbir değeri olamaz," dedi. Donanma kısıtlanması kabul edilmedikçe Grey de herhangi bir politik anlaşma yapmayı reddediyordu. Metternich'e, "İngiliz vergi mükellefleri dretnotlar için böyle büyük paralar öderlerken Avam Kamarası önünde bir politik anlaşmayı nasıl savunabilirim?" diye sordu.

Konu asla bir çözüme kavuşamadı. 1909'un geri kalan bölümünde, 1910'un tümünde ve 1911'in başlarında iki devlet karşılıklı görüşmeleri sürdürdüler. Bethmann-Hollweg'e göre donanma ödünleri sağlam bir politik anlaşmaya dayanıyordu. Alman Donanması'nı sınırlamaya ve kendi gemi inşa masraflarını azaltmaya hevesli İngiliz devlet adamları savaşa girecek bir Fransa'ya yardımı ve Alman hâkimiyetini önlemeyi imkânsız kılan her türlü anlaşmaya karşıydılar. Silahlanma yarışı devam etti. 1910 baharında Açık Deniz Filosu'nun dört yeni Alman dretnotundan oluşan Birinci Filotillası Baltık'taki üssü Kiel'den Kuzey Denizi'ndeki Wilhelmshaven'e gitti. Reichstag aynı anda dört ilave dretnot için bütçe ayırarak toplamı on yediye çıkardı. İngiltere'de Birinci Lord Reginald McKenna, Parlamento'dan beş yeni dretnot istedi ve Donanma Bütçesi'ni 5.5 milyon sterlin arttırarak 40 milyon sterline çıkarttı. Amirallik'e bir yılda on beş dretnot verilmişti ve şimdi beş tane daha veriliyordu. Liberal basın korku içindeydi. Daily News, "Bu zırhtan canavarın iştahı beslendikçe artiyor," diye uyarıyordu. "Dört dretnot veriyorsun, sekiz tane daha istiyor, sekizi veriyorsun bu kere onaltı istiyor ve bunun sonu yok. Bu, gerçeklerle ya da ihtiyaçlarla ilgili olmayan bir iştah. Bu, mantıksız nefretlerin ve korkuların bir yaratığıdır." Kabine'de ve Avam Kamarası'nda konu Lloyd George tarafından ele alınmıştı. Asquith temmuzda meslektaşlarını şöyle yanıtladı:

"Maliye Bakanı sayın meslektaşım gibi ben de inşa edilen her dretnotun çok acil olan sosyal reformlardan birini geciktirdiğini görüyorum; ancak, milli güvenlik, milli güvence de sosyal reformun birinci koşuludur. Dünya ülkeleri arasında, özellikle de bizimle büyük dost Alman İmparatorluğu arasında bu tür şeyleri sona erdirecek bir anlaşma yapılması mümkün değil midir? diye sorabilirsiniz. Bunun

böyle olmuş olmasını ben de isterdim. Alman hükümeti bize bu konuda Reichstag'ın bir yasası olduğunu ve programın yıllar boyunca ona göre yürütüldüğünü bildirdi... Şu anda bile inşa hızını azaltmak mümkün olsa buna en çok sevinecek olan Majestelerinin hükümetidir. Alman hükümetine bu konuda bir yaklaşımda bulunduk. Ama ellerinden bir şey gelmediğini gördüler. Donanma Yasası'nı iptal ancak bir Parlamento yasası ile mümkün olabiliyor. Bize söylediklerine göre, ki bunun doğru olduğu kuşkusuzdur, değişik bir program Alman kamuoyunun desteğine sahip olamayacaktır. Şu anda durumun hâkim ve değiştirilemeyen gerçekleri bunlardır."

İngiliz hükümeti 14 Ağustos 1910'da tutumunda kısmi bir değişiklik yaptı. Grey ile Goschen daha önce Almanların tempoyu ağırlaştırma önerisiyle ilgilenmemişlerdi. İngiltere gemi sayısının azaltılmasını istemiş, Almanlar da bunu reddetmişlerdi. Goschen şimdi Bethmann'a İngiltere'nin, temel Donanma Yasası'nı değiştirmeden tempoyu düşürmeyi öngören özgün Alman önerisini görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

Grey ek bir öneride daha bulunmuştu. Eğer iki donanma zaman zaman inşa edilen gemilerin boyutları, silahları, zırhları, hızları ve tamamlanma tarihleri gibi teknik bilgi değiş tokuşunda bulunacak olurlarsa kuşkular daha da azalacaktı. Bu bilgilerin doğrulanması için iki devletin deniz ataşelerinin tersaneleri periyodik olarak ziyaretlerini önerdi. Bethmann iki ay sonra 14 Ekim'de bu öneriyi resmen kabul etti ve ama 'herhangi bir denizcilik anlaşması için vazgeçilmez birinci koşulun' politik bir anlaşma olacağını tekrar etti.

1911 Ocağı'ndaki İngiliz Genel Seçimleri, görüşmeleri ertelediyse de, Goschen'e şubatta bilgi değiş tokuşu hakkındaki konuşmalara yeniden başlama talimatı verildi. Alman hükümeti soğuk davrandı. Kayzer bu fikirden hoşlanmamıştı ve 3 Mart'ta denizcilik bilgilerinin değiş tokuşunun hiçbir değeri olmayacağını kamuoyuna açıkladı; önemli olan politik anlayıştı: "İngiltere ve Almanya birlikte dünya barışını garanti edeceklerdir." Bethmann-Hollweg kendi hedefini terk etmeyi reddetti. 30 Mart'ta Reichstag'da karamsar bir konuşma yaptı: "Silahlanma kontrolünü mutlak surette uygulanamaz olarak görüyorum... Komşusunun kendisine izin verilen oranı gizlice aşmadığından mutlák surette emin olmadan kim kendi savunmasını zayıflatır ki?... Hayır, beyler, bu konuyu ciddi olarak düşünen herkes... kaçınılmaz olarak insanların insan, devletlerin de devlet kaldığı sürece

bunun çözümsüz olduğu sonucuna varacaktır."

Şansölye'nin karamsarlığına karşın denizcilik bilgilerinin değiş tokuşu konusu üzerinde konuşmalar devam etti. Berlin'deki İngiliz Büyükelçiliği 1 Temmuz 1911'de Londra'ya çektiği telgrafta, Alman hükümetinin, bir sonraki yılda kızağa konulacak gemi sayısı ve kızağa konulan her gemi konusunda ek teknik bilgiler değiş tokuşuna razı olduğunu bildirdi.

Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na aynı gün bir mesaj daha geldi. Alman gambotu Panther, Fas'ın Agadir limanında demir atmıştı. Fransa Panther'in varlığını protesto etti ve İngiltere, Fransa ile 1904 anlaşması gereğince, Fransa'nın Fas'taki durumunu desteklemek zorundaydı. Ay sona ermeden İngiliz ve Alman devlet adamları savaştan söz etmeye başlamışlardı.

BÖLÜM V: Kıyamet Gününe Giden Yol

Agadir

Bernhard von Bülow'dan sonra Almanya'nın en önemli İmparatorluk Dışişleri Bakanı olan Alfred von Kiderlen-Waechter 1852'de Stuttgart'ta doğmuştur. Bir bankacı olan babası Württemberg Sarayı'nın üst düzey memurlarından biri olmuş, soyluluk ünvani verileceği sırada aniden ölmesi üzerine, bunu ölümünden sonra almiş ve Kiderlen, annesi ve diğer çocukları 'von' ünvanına kavuşmuşlardı. Alfred on sekiz yaşında Fransız-Prusya Savaşı'nda yer almıştır. Savaştan sonra hukuk fakültesini bitirerek Dışişleri'ne girdi. İlk görevi 1881'de St. Petersburg'daydı. İri yarı, sarışın ve yüzünde öğrencilik yıllarının düello izlerini taşıyan genç adam burada gürültücü ve içkici olarak ün saldı. Çeşitli Avrupa ülkelerinin genç bekârları her gece bir Fransız lokantasında toplanıp içerler, dedikodu yaparlar ve eğlenirlerdi. Ancak Kiderlen'le pek alay edilmezdi. Ona yöneltilecek bir şaka genelde kavgayla ve belki de tabanca ya da kılıçla düello tehdidiyle son bulurdu.

Kiderlen St. Petersburg'da dört, Paris'te iki ve İstanbul'da iki yıl geçirdi. Bu arada Holstein'ın dikkatini çekmişti. Holstein'ın ilk izlenimi Kiderlen'in 'kaba dış görünüşü ve kurnaz zekâsıyla tipik bir Württemberg'li' olduğuydu; ancak kuşkucu Holstein zamanla bu gence değer vermeye ve güvenmeye başladı. Diplomatik servisteki diğer yetenekli insanlardan nefret eden Bülow, Kiderlen'in, 'Holstein'in oyuncağı' olduğunu söylediyse de, onun yararlı meziyetleri olduğunu da kabul etmekten geri kalmıyordu. "Sanşo Panço, Don Kişot için neyse, Kiderlen de Holstein için odur," diyordu. "Idealist kavramlardan ve heveslilikten uzaktı. Ayakları yere hep sağlam basardı, ama prestij konusunda ve diplomatlığın avantajları konusunda güçlü duyguları vardı ve rakiplerini büyük bir titizlikle gözetlerdi." Caprivi'nin Şansölyeliği'nde, hem Şansölye'nin hem de Dışişleri Bakanı Marschall'ın deneyimsizlikleri, Holstein'ı Wilhelmstrasse'nin hâkimi durumuna getirdiğinde, Kiderlen de Yakındoğu Bölümü başı olarak kendini gösterdi. 1894 yılında Bismarck'a yakın ve onun düşmanlarına düşman olarak tanınan mizah gazetesi Kladderadatsch, Kiderlen'in önemini ve Holstein'a yakınlığını dile getirmişti. Gazete Holstein, Eulenburg ve Kiderlen'e saldırınca Kiderlen, editörü düelloya davet etti, adamı sağ omzundan yaraladı ve Ehrenbreitstein kalesinde dört aya mahkum oldu. Mesleği yara almadan iki hafta sonra serbest bırakıldı. 1895'te Danimarka'da elçiyken bir ayaklanma hareketini Alman büyükelçiliğine ulaşmadan geri çevirdi. Kiderlen kalabalığın

arasına karışarak işe yaramaz bir depoyu göstermiş, olanca sesiyle bağırarak deponun camlarını taşlamaya başlamıştı.

Bismarck 1888'de Kiderlen'i, Hohenzollern yatının Norveç seferine Dışişleri Bakanlığı temsilcisi olarak gönderdi. Wilhelm bu kaba ve zeki Württemberg'liden hoşlanmıştı; Kiderlen on yıl boyunca her yıl davet edildi. 1898 yılında İmparatorluk gezintilerine katılımı sona erdi. Neredeyse mesleki yaşamı da sona eriyordu. Kiderlen yattaki sahte neşeden ve öğrenci şakalarından dehşete düşmüş ve bu duygularını özel bir mektupla Dışişleri Bakanı Marschall'a yazmıştı. Marschall 1897 yılında Berlin'den İstanbul'a giderken makamını temizlemeyi ihmal etmiş ve yeni bakan Bülow da mektupları dosyalar arasında bulmuştu. Mektuplar İmparator'a ulaştırıldı, Kayzer, Kiderlen'in yattaki davranışların alaycı tanımlarını, Galler Prensi'nin kabalıklarını, Cowes'daki Royal Yat Kulübü'nün taşralılığını okudu. Kiderlen'in yata gelmesi ve Kayzer'in huzuruna çıkması yasaklandı ve ilk fırsatta da Berlin'den sürüldü. Kiderlen bundan sonra on yıl *-kırk sekiz yaşından elli sekiz yaşına kadar-* Bükreş elçiliğinde çalıştı. Ondan çok daha az yetenekli insanlar, önce Tschirschky sonra Schoen, Dışişleri Bakanı olurken, diplomatik servisin en yetenekli ve deneyimli, Bismarck ve Holstein tarafından yetiştirilmiş elemanlarından olan Kiderlen, Balkan çıkmaz sokağında bekledi.

Kiderlen Romanya'da sahip olduğu göreve horgörüsünü göstermekte hiç güçlük çekmiyordu. Kral Karol her yıl yılbaşında diplomatlara bir resepsiyon verir, ardından da bir balo düzenlerdi; ülkesinin en önemli diplomatik olayı da buydu. Kiderlen her yıl balodan önce Noel tatiline çıkar ve kendisine kulak veren her Romene, Kral'ın kendi tatil planlarıyla böyle ciddi şekilde çatışan program düzenlemekle akılsızlık ettiğini söylerdi.

Kiderlen'in zamanında Bükreş'teki Alman elçiliğinde başlıca sosyal toplantılar, Alman kolonisinin erkeklerinin bir araya gelip öğrencilik günlerinde oldukları gibi şarkılar söyledikleri 'bira geceleri'ydi. Alman kolonisinin ve kordiplomatiğin hanımları, Alman Büyükelçisi'nin özel yaşantısı nedeniyle Alman elçiliğine asla gitmezlerdi. Kiderlen'in, Frau Hedwig Krypke adında kendisinden iki yaş küçük bir metresi vardı; Kiderlen yaşamın son on sekiz yılını bu dul kadınla geçirmiştir. Kadın Kopenhag'da, Bükreş'te ve Dışişleri Bakanı olduğunda kendisiyle yaşamıştır. Ancak Kiderlen onunla evlenmeye hiçbir zaman niyetlenmemişti. Sonuçta kadın ve bir dereceye kadar da, Kiderlen,

Berlin'de ve hizmet gördüğü başkentlerde aforoz edilmişlerdi. Özellikle Kayzer, bu günahkârın İmparatorluk hükümetinde bu kadar yükselmesine kızıyordu. Ancak Kiderlen bütün geleneklere karşı çıkmış, hem mesleğini hem Frau Krypke ile ilişkisini sürdürmeyi başarmıştır.

Wilhelmstrasse yetenekli diplomatlar açısından fazla zengin olmadığından Kiderlen'in niteliklerini sürekli olarak gözardı edemezdi. Kiderlen, Bükreş'teki uzun sürgün döneminde, Marschall izindeyken, iki kere Istanbul'a gönderilmişti. 1908'de Dışişleri Bakanı Baron Schoen hastalandığında, onun yerini alması için Berlin'e çağırıldı. Württemberg'li, "Arabayı çamurdan bana çıkarttırıyorlar, sonra yine yerime gönderiliyorum," diye homurdanıyordu. Hükümdar Kiderlen'i hiç bağışlamamıştı; saygılarını sunmak için Saray'a gittiğinde Kayzer hiç konuşmadan elini sıkardı. Kiderlen'in yedek bakan olarak kısa dönemi önemli olaylarla doluydu. Bosna Krizi'nin en doruk noktasında hizmete gelmiş ve savaş çıkmadan Rusların gerilemesinde yardımcı olmuştu. Berlin'deki Fransız Büyükelçisi Jules Cambon'la (Paul Cambon'un kardeşi) Fas için yeni bir Fransız-Alman anlaşması yapmış, ülkedeki Alman ticaret ve yatırım garantilerini pekiştirmiştir. Daily Telegraph olayındaki tutumu için Reichstag'ta eleştirilen Bülow dikkati kendisinden uzaklaştırmak için Dışişleri Bakan vekilini öne sürünce, Kiderlen bocalamıştı. Konuşması başarılı değildi ve Dışişleri Bakanlığı'nın işleyişini açıklama çabası; ve verimliliği, kadro çoğaltarak arttırma önerisi 'genel bir neşe' ile karşılanmıştı. Bülow daha sonra onun bu sıkıntılı durumuyla alay etmiş, Reichstag'ın hakaret dolu neşesini, yeni bir meslektaşı işleten genç alay subaylarınınkine benzetmişti. Kiderlen ise sakindi, Şansölye'nin ya da Reichstag'ın kendisi için ne düşündüğü umurunda bile değildi. Onun gözünde Bülow'un Şansölyeliği sona ermişti ve parlamentonun dış politika yapımına katılımda ne hakkı vardı ne de bu konuda yetenekliydi.

Bülow'un istifasıyla Kiderlen'e Berlin'e sürekli olarak dönüş yolu açılmıştı. 1909'da Kayzer'in gözünden düşmüş olan kişi, Bükreş'te sürgündeki elçiden çok Şansölye idi. Dışişleri konusunda bilgisiz olan Bethmann-Hollweg, Bülow'un yerine seçilince, istifa etmiş olan Şansölye, Kayzer'e, Dışişleri'nin Schoen'den daha yetenekli birine verilmesini tavsiye etti. Wilhelm aynı fikirde değildi. "Dışişleri'ni bana bırak. Senden çok şey öğrendim. Gayet iyi idare ederim," dedi. Ancak Bethmann kendi sınırlarının çok iyi farkında olduğu için göreve gelir gelmez Kiderlen'e bir haber ulaştı: "Yeni Şansölye seninle tanışmak

istiyor." Schoen yerinden olmayı fazla umursamamıştı. "Bethmann yumuşak bir insan," dedi. "Ben de öyle sayılırım. İkimiz arasında güçlü bir politika yapılması imkânsızdır." Ancak Kayzer'in muhalefetini kırmak için bir yıl ve aralarında veliahtın da olduğu çok kimsenin sesini yükseltmesi gerekti. Kiderlen sonunda 1910 Haziranı'nda Dışişleri Bakanlığı'na atandığında Wilhelm, Bethmann'a, "Kürkün içine bir güve sokuyorsun," dedi.

Kiderlen göreve başlayınca muhalefet diye bir şey tanımadı. Astları çok geçmeden kendisinden II. Bismarck diye söz ediyorlardı. Aralarında iki eski Dışişleri Bakanı -*İstanbul'da Marschall ve Paris'te Schoen*- olan kendi büyükelçilerini gözardı ediyor, Berlin'deki bütün yabancı büyükelçilerle görüşmeleri kendisi yapıyordu. Kayzer'in Londra'daki Metternich'le özel olarak yazıştığını duyunca istifa tehdidinde bulundu. Wilhelm'in her gün Wilhelmstrasse'yi ziyaret edip neler olduğunu öğrenmesi de Kiderlen'i çok kızdırıyordu; bu nedenle hükümdarına ancak bölük pörçük bilgiler veriyordu. Ne kaba tavırlarını ne de densizliğini Bükreş'te bırakmış değildi. Bir keresinde Avrupa kıtası dışına çıkmamış olduğunu söyledi. "Ya, gerçekten mi?" diye şaştı Amerikan Büyükelçisi. "Tanrıya şükürler olsun ki, gerçek," dedi Dışişleri Bakanı. Kiderlen'in Bethmann'la ilişkisi karşılıklı saygıyla başlamış, ama sonra Dışişleri Bakanı'nın, Şansölye'nin dışişleri konusunda bir amatör olmaktan ileri gidemeyeceğini söylemesiyle araları iyice bozulmuştu. Bethmann, Kiderlen'den 'Dickkopf ('kalın kafalı') ve Kiderlen de Şansölye'den 'Regenwurm' ('Solucan') olarak söz ederdi. Kiderlen zaman zaman Bethmann'a astıymış gibi davranır, anlayamayacağı için kendisine dış politika konularının ayrıntılarını veremeyeceğini söylerdi. Bethmann yakındığı takdirde Kiderlen hemen istifa tehdidini savururdu. Bir keresinde yabancı büyükelçiler Kiderlen'in kendilerine hiçbir şey söylemediğinden yakındıklarında Şansölye, "Ne olacak yani? Bana söylüyor mu sanıyorsunuz?" demişti. Bethmann, Kiderlen konusunda Kayzer'den de yakınlık görmüyordu; Wilhelm, kürke güve soktuğu uyarısını yaptığını hatırlatırdı.

Avrupa'yı 1905'te savaşa yaklaştıran Fas, uluslararası ilişkilerde sürekli bir kargaşa kaynağıydı. Algeciras Anlaşması kâğıt üzerinde Sultan'ın bağımsızlığını sağlamış ve tüm milletlerin ticaretine açık bir kapı bırakmıştı. Gerçekte ise, Fransa birincil politik rolü üslenmiş, Almanya'ya ise garantili ticari haklar verilmişti. Fas'la ticareti Fransa ve Almanya'nınkinden çok daha büyük olan İngiltere pakt ortağına destek verirken genelde sessiz kalmayı yeğlemişti. Bu anlaşmaya karşın Fransa ile Almanya arasındaki sürtüşme devam etti. 1908'de

Alman konsolosluk memurları, Fransız Lejyonu'ndaki Alman kaçaklarının Kazablanka'dan kaçmalarına yardım ettiler; Fransızlar suçlu memurları buldu ve gerekli cezayı verdi. Berlin'de savaştan söz edilmeye başlandı. O sırada Schoen'ün yerine Berlin'de bulunan Kiderlen 1909'da Fransız Büyükelçisi Jules Cambon'la yeni bir ikili anlaşma yaptı. 8 Şubat 1909'da imzalanan deklarasyona göre Alman hükümeti 'Fransa'nın Fas'taki özel politik çıkarlarını' tanıyor ve 'bu çıkarları zedelemeyeceğini' bildiriyordu. Buna karşılık Fransız hükümeti de 'ekonomik eşitlik ilkesini güvence altına almayı ve ülkedeki Alman ticari ve sanayi çıkarlarını engellememeyi' taahhüt ediyordu. Her iki taraf da o an için mutluydular. Kiderlen, Bükreş'e götüreceği bir Sèvres yemek takımıyla ödüllendirilmişti.

Fas'taki bu detant kısa ömürlü oldu. Fransa politik alanda güvenle ilerliyor, 'özel politik çıkarlar' deyiminin kendisine Sultan'a karşı istediği gibi davranma yetkisi verdiğini kabul ediyordu. Almanlar ise ticari imtiyazlardan yararlanmadıklarından yakınmaktaydılar. Örneğin, Almanya'da, Fas'ın 'aşırı verimli' ve 'Avrupalıların yerleşmesine çok uygun' olduğuna inanılmaktaydı. Toprağın hemen altında demir ve diğer madenlerin var olduğu sanılıyordu ve sözde zenginlikler büyük Alman şirketlerinin ilgisini çekmişti. Düsseldorf metalurji şirketinin sahibi olan Mannesmann Kardeşler, 1909'da güney Fas madenlerini aramak ve çıkartmak için Marokko-Mannesmann şirketini kurdular. Hemen hemen aynı dönemde Max Warburg aynı fırsatlardan yararlanmak için Hamburg-Marokko Gesellschaft'ı kurdu. Algeciras Anlaşması'yla bölge tüm uluslararası ticarete kapatılmışsa da, Alman şirketleri Fransızların işbirliği ile bu kısıtlamaların üstesinden gelinebileceğini varsayıyorlardı. Fransızlar işbirliğine yanaşmadılar. Bethmann 1910 Aralığı'nda Reichstag'da, "Alman tüccarlarının haklarını ve çıkarlarını tüm enerjimizle koruyacağımızdan kimsenin kuşkusu olmasın," uyarısında bulundu. Ama bunun bir yararı olmadı. İki ay sonra bir Alman diplomatı raporunda şöyle diyordu: "Kazablanka'da insan bir Fransız sömürgesinde yaşadığı duygusundan artık kurtulamıyor."

Bu arada Gatling toplarından ve bisikletlerden fotoğrafçılığa ve pahalı saatler koleksiyonculuğuna geçmiş olan Sultan Abdülaziz 1908'de devlet hazinesini iflas ettiren bir iç savaş sonunda kardeşi Mulay Hafid tarafından devrilmişti. Yeni Sultan 1909'da iç savaş sırasında verilen zararların tazmini konusunda Fransız ve İspanyolların istekleriyle karşılaştı. Tazminat talebi Sultan'ın yıllık gelirinin on altı katıydı. Mulay Hafid borçları ödemek için yeni vergiler koyunca ülkede yeni

huzursuzluklar ortaya çıktı. 1911 Ocak ayında bir Fransız subayı öldürüldü. Nisanda başkent Fez yakınlarındaki aşiretler ayaklandılar ve Abdülaziz'in bir başka kardeşi kendini Sultan ilan etti. Fez'deki Fransız konsolosu durumun tehlikeli olduğunu, kentteki Avrupalıların bir kıyım tehdidiyle karşı karşıya olduklarını bildirdi. Algeciras Anlaşması'na göre Büyük Devletler'den her biri kendi yurttaşlarının can ve malları tehlikede olduğu takdirde müdahale edebilirlerdi. Bu nedenle Fransa diğer devletlere bir Fransız birliğinin Kazablanka'dan Fez'e kaydırılacağını bildirdi.

Fransızların Fas'ın politik kontrolünü ele geçirmek için herhangi bir mazeretten yararlanacaklarına inanan Kiderlen 13 Mart'ta Cambon'u, Fransızların askeri hareketinin komplikasyon yaratacağı konusunda uyardı. Cambon'un 4 Nisan'da Fez'deki Avrupalıların tehlikede olduğunu bildirmesi üzerine Dışişleri Bakanı, o kentteki Alman konsolosundan aldığı raporlarda telaşa kapılacak bir durum olmadığının bildirildiğini söyledi. Cambon 28 Nisan'da durumun kötüleştiğini ve Sultan'ın yardım istediğini, Fransa'nın Avrupalıları kurtardıktan sonra kentten çıkacaklarını bildirdi. Kiderlen de, "Fez'e girerseniz bir daha çıkmazsınız. Fransız askerleri Fez'de kalırsa Sultan sadece Fransız süngüleriyle hüküm sürüyor olabilir, o zaman da Almanya Algeciras Anlaşması'nın yürürlükten kalktığına hükmederek ona göre hareket serbestisine sahip olur," dedi.

Kiderlen'in durumu güçlüydü; Almanya'nın Fas'ta ticari çıkarları ve anlaşmadan doğan hakları vardı; Fransa ülkedeki durumunun temelini değiştirmek istiyordu; Fransa, bu hareketine karşılık Almanya'nın bir ödüne hakkı olduğunu da biliyordu; ve herhangi bir ödünden söz edilmiş değildi. Kiderlen, Cambon'a şikâyette devam edebilir ve Fransa'nın er geç Almanya'nın istemlerini dikkate alacağını umabilirdi. Wilhelmstrasse, çıkarları tehdit edildiğinde büyük devletlerin böyle tepki göstermediklerine inanmaktaydı. Bu yol Reichstag'daki ve basındaki gürültücü milliyetçilerin de hoşuna gitmezdi. Dışişleri Bakanlığı'nda, sorumlulukları Fas'ı da kapsayan Baron Langwerth von Simmern 30 Mayıs'ta bir çözüm önerdi: Kuzey Fas, Algeciras Anlaşması ihlal edilerek yakında Fransızların olacaktı ve Fransa bu hareketini Fez'de yurttaşlarının tehlikede olduğunu ileri sürerek yasallaştırmaktaydı. Almanya da neden güney Fas'ta aynı savı ileri sürmesindi? Ülkede Alman askeri yoktu, ama güney Fas'taki Almanların canlarını ve mallarını korumak için bir veya birkaç savaş gemisi gönderilerek aynı sonuç elde edilebilirdi. Simmern, Agadir'in uygun bir liman olacağını söyledi. Sonuçta Fransa ile Almanya bir

uzlaşmaya varacaklar ve o zaman Fas yeniden bölünecekti, ya da Fransa, Almanya'ya Alman Kamerun sömürgesi yanında olan Fransız Kongosu'ndan bir parça vererek uzlaşmaya yanaşacaktı. Bu arada savaş gemisinin varlığı Almanya'nın sesini duyurmaya hakkı olduğunu vurgulamış olacaktı. Çözüm raporu dağıtılıp tartışıldı. Bethmann huzursuzdu. Gemi gönderme fikrinden hoşlanmamıştı. "Ama onlar olmadan da hiçbir şey olmaz," diyordu. Sonunda sorumluluktan kaçarak 'tüm hareket serbestisini ve tüm sorumluluğu' Kiderlen'e bıraktı.

Almanya'nın adımı politikti, ama ticari çıkarların korunması olarak gösterilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Max Warburg'un, Hamburg-Marokko Gesellschaft'ının yeni müdürü Wilhelm Regendanz 19 Haziran'da Wilhelmstrasse'ye çağırıldı ve güney Fas'taki Alman firmaları adına yerlilerden korunmak için bir dilekçe yazması ve mümkün olduğu kadar çok şirketten imza toplaması istendi. Ancak imzalayanlara ne imzaladıklarını göstermesine izin olmadığı için görevi çok nazikti; Dışişleri Bakanlığı bunu sızıntılara karşı gerekli bir önlem olarak görüyordu. Dr. Regendanz bu engele karşın on bir şirketin desteğini aldı.

Ancak planın uygulanmasında bir pürüz vardı: O anda güney Fas'ta ne Alman yurttaşı vardı, ne de Alman ticari çıkarları. Mannesmann Kardeşler'in ve Hamburg-Marokko Gesellschaft'ın tumturaklı beyanlarına karşın hiçbir Alman araştırmacısı ne ‘aşırı verimli' Sus vadisine gitmiş ne de güney Atlas Dağları'nda olduğu hayal edilen maden yataklarının deneme kuyuları açılmıştı. Dr. Regendanz bunu sadece geçici bir durum olarak görüyordu. Savaş gemisi Agadir'e geldiğinde onu karşılamak üzere orada tehlike içinde olan Almanlar bulunacağına söz verdi.

Bu arada Fransızlarla görüşmeler devam ediyordu. Kiderlen yıllık tedavisi için Kissingen'e çekilmişken, 11 Haziran'da Cambon, Berlin'de Şansölye'yi ziyaret etti. Büyükelçinin olağanüstü telaşlı bulduğu Bethmann 'çok ciddi güçlükler'den söz ediyordu. Cambon "Fas'ın bir gün bizim etkimize girmesini kimse önleyemez," dedi ama ilk kez de bir ödünden söz etti: 'Alman kamuoyunun gelişmeleri kaygısızca izleyebilmesine izin verecek' bir şeyden. Agadir'e gemi gönderme planlarından haberdar olan Bethmann, Cambon'a, 'Kissingen'e gidip Kiderlen'le görüşmesini' tavsiye etti. Cambon 21 Haziran'da kaplicada Dışişleri Bakanı'na Alman İmparatorluğu'nun,

Fas'ın bölünmesinde ısrarlı olmayacağını umduğunu, 'çünkü Fransız kamuoyunun bunu kabul edemeyeceğini' söyledi. 'Ama başka yerlere de' bakılabilirdi. Kiderlen 'teklifleri' dinlemeye hazır olduğunu bildirdi. Cambon, Paris'e gitmekte olduğunu ve konuyu hükümetiyle görüşeceğini bildirdi. Ayrılırlarken Kiderlen, Büyükelçi'ye, "Beraberinde bir şey getir," dedi.

Cambon'un raporunu vermeye gittiği Kabine, olağanüstü bir karışıklık içindeydi. Korkunç bir kaza olmuştu. 20 Mayıs sabahı gün doğarken Başbakan Ernest Monis, Issy-les-Moulineaux'da küçük bir havaalanının kenarında Paris-Madrit uçak yarışının başlamasını bekliyordu. Uçaklardan biri kalkarken motoru arızalanmış ve seyircilerin arasına dalmıştı. Pervane Başbakan'ın yüzüne ve göğsüne çarpmış, yanı başında duran Harbiye Bakanı olay yerinde ölmüştü. Bay Monis birkaç gün ölüm kalım savaşı verdikten sonra iyileşti ama sakat kaldı ve devletin işlerini hasta yatağından yürütmeye çalıştı. Sonra 27 Haziranda istifa etti ve yerine Maliye Bakanı Joseph Caillaux geçti. Yetenekli ama vicdansız olarak tanınan Caillaux, Berlin'le yakın bağları olan bir grup uluslararası Fransız maliyecisi arasındaydı ve dışişleri politikasının bir Fransız-Alman yakınlaşması doğrultusunda olacağı düşünülüyordu. Caillaux, Dışişleri Bakanı olarak dışişlerinde ve hatta içişlerinde hiçbir deneyimi bulunmayan bir devlet memuru olan de Selves'i seçti. Gözlemcilerin yorumu bunun Başbakan'ın dışişlerini kendi üzerine alacağı demek olduğuydu. Fransız hükümetinin karışmış olduğunu bilen Kiderlen kararını

verdi. Cambon Paris'e gittikten sonra 24 Haziran'da hem raporunu sunmak, hem Kayzer'i savaş gemisini göndermeye ikna etmek için Kiel'e gitti.

Wilhelm Fas'ta yeni bir serüvenin Almanya'yı bir kez daha İngiltere'yle karşı karşıya getireceğini Kiderlen'den de, Bethmann'dan da daha iyi hissediyordu. Kayzer bunu yapmak istemiyordu: Şimdi kötü yürekli dayısı 'Kuşatmacı Edward' gitmişti ve Wilhelm, Çar'a yaptığı gibi üstünlük taslayıp korkutabileceği kuzeni 'Georgie' ile çok daha rahattı. Kral George'un, ortak büyükanneleri Kraliçe Victoria'nın Buckingham Sarayı önünde yaptırılan heykelinin açılışına davetini hevesle kabul etmişti. Kayzer, karısı ve on dokuz yaşındaki kızları Prenses Victoria Louise ile 16 Mayıs'ta İngiltere'ye gitti. Wilhelm her zaman olduğu

gibi İngiliz askeri gösterileri karşısında heyecanlanmıştı: "Buckingham Sarayı'nın önündeki büyük alana kurulmuş olan tribünler tıklım tıklım doluydu. Önlerinden İngiliz ordusunun tüm alayları geçiyordu... Muhafızlar... Highlander'ler... Yürüyüş daire biçiminde alanda yapılıyor, askerler sürekli dönüyorlardı ki, bu kendileri için çok güç bir manevraydı. Dönüş parlak bir şekilde tamamlandı, bir tek erin bile adımı aksamadı." Halk da kuzenler arasındaki ruhsal durumun iyiliğini anlamıştı. Kral bir gece konuklarını Drury Lane Tiyatrosu'nda bir oyuna götürdü. Oyun arasında indirilen bir perdede gerçek boyutlarda Kral ve Kayzer at üstünde birbirlerini selamlayarak yaklaşıyorlardı. Seyirciler sahneyi ayakta alkışladılar. Kayzer'in maiyetindeki Alman generallerine bir yemek vermeye hazırlanan Haldane'e İmparator'un da gelmek istediği bildirildi. Haldane, Lord Kitchener, Birinci Deniz Lordu Sir Arthur Wilson, Lord Morley, Lord Curzon, İşçi Partisi başkanı Ramsay MacDonald ve ressam John Singer Sargent'ın da bulunduğu bir yemek verdi. Wilhelm yemekten çok memnun kaldı, ama bir İngiliz Harbiye Bakanı'nın, 'Bebek Evi' diye adlandırdığı bu kadar küçük bir evde oturuyor olmasına da çok şaştı.

Bethmann, Kayzer'den İngiliz kuzeniyle Fas konusunu konuşmasını istemişti. Wilhelm, Kral George'a Fransa'nın politikasının Algeciras Anlaşması'yla uyumlu olup olmadığını sordu. Kral çok açık bir yanıt verdi: "Doğrusunu istersen Algeciras Anlaşması artık yürürlükte değildir ve yapılacak en iyi şey onu unutmaktır. Ayrıca, Fransızlar Fas'ta bizim Mısır'da yaptığımızdan başka bir şey yapıyor değiller. O nedenle Fransa'nın önüne herhangi bir engel çıkartmayacağız. Almanya'nın yapacağı en iyi şey de, Fransızların, Fas'taki fait accompli (oldu bitti) işgallerini kabul etmek ve Fransa'yla Almanya'nın ticari çıkarlarının korunması için anlaşma yapmaktır." Wilhelm kuzenini dinledi ve en azından "Fas için savaşmayacağız," sözünü verdi. Memleketine dönünce bu konuşmasını Şansölyesine aktardı. İngiltere'nin, Fransa'nın Fas'ı işgaline karşı çıkmayacağını, Almanya böyle bir şeye kalkıştığı takdirde bunu tek başına başarmak zorunda olduğunu söyledi.

Bir ay sonra, 21 Haziran'da bir gemi gönderme planları yapılmışken ve Dr. Regendanz tehlikeye düşen çıkarlarını korumak için Alman şirketlerinden imza toplamaya devam ederken Dışişleri Bakanı'nın planlarından Kayzer'in hâlâ haberi yoktu. Wilhelm Fransızlarin Fas'a karışmasına bir itirazı olmadığını, çünkü 'Fransa'nın orada kanayan bir yaraya dönüşeceğini' söylüyordu. Anayasa açısından gemi gönderme kararını Kayzer vermeliydi. Bu nedenle bunun anlatılip kendisinin

ikna edilmesi gerekiyordu. Wilhelm 26 Haziran'da Hohenzollern yatında Aşağı Elbe yarışlarındayken Bethmann da yanındaydı ve Kiderlen de bekleniyordu. Kiderlen gelince, iki adam Wilhelm'i sıkıştırdılar. Wilhelm direndi; Alman İmparatorluğu'nun genişlemesini kabule hazırdı, ama Fransa'ya doğrudan doğruya meydan okumaya yanaşmıyordu. Bir gemi göndermenin büyük bir risk olduğunu, sonuçları kimsenin önceden bilemeyeceğini ve böyle uzun vadeli önemi olan bir adımın millete danışılmadan atılmaması gerektiğini söyledi. Şansölye ve Dışişleri Bakanı direndiler. Kiderlen, "Uygun bir sonuç almak için sert bir tutum takınmak zorundayız. Fas'ı Fransızlara bırakamayız... Aksi takdirde dünyadaki kredimiz sadece şimdi değil, gelecekteki bütün diplomatik tutumlarımız açısından da sarsılır," dedi. Akrabalarına, raporların kenarlarına yazdığı notlarda Alman dışişleri politikasının tek efendisinin kendisi olduğunu belirterek övünen hükümdar istemeye istemeye boyun eğdi. Anılarında bu hareketin sorumluluğunu kabul etmez: "Kiel yat yarışları haftasında Dışişleri Bakanlığı bana Panther'i Agadir'e gönderme niyetinden söz etti. Bu adımın atılmamasını önerdiysem de, Dışişleri'nin acil tutumunu göze alarak izin verdim." Kiderlen Hohenzollern'in telsiz odasından Berlin'e telgraf çekti: "Gemilere onay çıktı."

Alman Amiralliğinden, o sırada Ümit Burnu'nu döndükten sonra ülkeye dönmekte olan Batı Afrika kıyıları açıklarında bulunan Panther gambotuna bir telsiz gönderildi. On yıl önce sömürgelerde hizmet görmek üzere inşa edilmiş olan iki bacalı, açık gri renkteki Panther, Kayzer'in güçlü donanmasının reklamını yapmak için seçeceği bir gemi değildi. Tekne kısa, enli ve hafif silahlıydı *[*70 metre uzunluk, 11 metre en, biri önde biri arkada iki, 4 inçlik top]; 130 kişilik mürettebatın içinde bir de bando vardı; görevi denizde başka gemilerle çarpışmak değil, yerlileri etkilemek ya da kerpiçten yapılma köyleri bombalamaktı. Uygun olsa da, olmasa da Panther, 1 Temmuz 1911'de ağır ağır Agadir Körfezi'ne girip de kumsaldan birkaç yüz metre açıkta demir atınca tarihin projektörleri önüne çıkmış oldu.

Gemiden görülen manzara göz kamaştırıcıydı. Masmavi suları olan geniş körfezin çevresi denizden iki yüz metre yükselen tepelerle sarılıydı. En tepede yüzyıllar önce Portekizliler tarafından yapılan Agadir şatosunun surları ve kuleleri görülüyordu. Aşağıdaki kıyıda küçük Funti balıkçı köyünde insanlar çağlar ötesi bir yaşam sürmekteydiler. Ortalıkta ne bir Avrupalı ne de Avrupa yaşantısı izi vardı. Liman uzun yıllardır uluslararası denizciliğe kapalıydı.

Ama bir Avrupalı yoldaydı. Oraya kendisini kurtarmak için gelecek savaş gemisinden önce varmak için talimat alan Herr Wilburg (sonradan "Tehlikedeki Alman' lakabını alacaktır) Hamburg konsorsiyumunun Fas'taki temsilcilerinden biriydi. 28 Haziran'da Agadir'in yüz yirmi kilometre kuzeyinde olan Mogador'daydı. Fas'a bütün telgraflar Fransızca olarak gönderilmek zorunda olduğundan ve Fransız memurlar bunları okuyabildiklerinden, Wilburg'a talimat şifreli olarak masum bir metin içinde gönderilmeliydi. Bunun için üç telgraf gerekmişti ve Wilburg ancak 1 Temmuz akşamı yola çıkmıştı. Yolculuğu güç ve yorucuydu. O yaz Avrupa'yı etkisi altına alan sıcak dalgası Afrika'da bin beterdi. Wilburg tüm çalılık ve çimenlerin güneşten kupkuru olduğunu gördü, keçiler bile güneşin kavurucu ışınlarından kaçınmak için ağaçlara tırmanmışlardı. Yol denilen şey kayalik tepeler arasından döne döne geçen ve çoğunlukla bir iki karış eninde bir patikaydı. Denize bakan yamaçların bir yanı dik kayalık, öteki yanı uçurumdu. Katır ve deve kervanlarıyla karşılaşınca atını kayalara yaslamak zorunda kalıyordu.

Wilburg 4 Temmuz öğleden sonra Agadir'e vardığında Panther üç gündür limanda demirlemiş bulunuyordu. Wilburg gemiyi gördü ama bağlantı kuramayacak kadar yorgundu. Ertesi sabah uyandığında geceleyin daha büyük ikinci bir Alman gemisinin körfeze girip demirlemiş olduğunu gördü. Bu, on dört inçlik topu ve 300 kişilik mürettebatıyla 3200 tonluk Berlin hafif kruvazörüydü. Wilburg hemen yurttaşlarını kendisinin orada olduğundan haberdar etmeye çalıştı. İlk başta talihi yaver gitmedi; Berlin'dekiler kumsal boyunca ellerini kollarını sallayarak koşup bağıran bu adamın belki de satacak bir şeyi olan heyecanlı bir yerli olduğunu düşündüler. Amirallik askerin yeni bir talimat almadan karaya çıkmasını kesinlikle yasaklamıştı. Wilburg gemidekilerin kendisine ilgisizce baktıklarını görünce cesareti kırıldı, kumsalda hareketsiz durup parlak güneş altındaki iki gri gemiye baktı. Onun bu tavrı kimliğini belirtmişti: Panther'deki bir subay ellerini beline dayamış duran bu insanı görünce durumu anladi: Afrikalılar öyle bir poz almazlardı. Hemen bir filika indirildi ve "Tehlikedeki Alman' Wilburg, İmparatorluk donanmasının korumasına alındı. 5 Temmuz akşamıydı.

Panthersprung (Panterin sıçrayışı) haberi Avrupa'da sansasyon yarattı. 1 Temmuz öğle saatinde bütün başkentlerdeki Alman büyükelçileri ev sahibi hükümetlere şu notayı verdiler:

"Fas'ın güneyindeki, özellikle de Agadir ve çevresindeki bazı Alman şirketleri yerel kabileler arasında çıkan bazı kargaşalıklardan dolayı telaşa kapılmışlardır... Bu şirketler çalışanların ve mallarının korunması için İmparatorluk hükümetine başvurmuşlardır. Onların bu başvurusu üzerine İmparatorluk hükümeti, gerektiği takdirde yurttaşlarına yardımcı olmak ve söz konusu bölgedeki önemli Alman çıkarlarını korumak için Agadir limanına bir savaş gemisi göndermeye karar vermiştir. Fas'taki olaylar eski sükunetine kavuşunca bu koruyucu görevi üstlenmiş olan gemi Agadir limanından ayrılacaktır."

Almanya'da Kiderlen'in bu hareketi destek görmüştü. Rheinisch Westfälische Zeitung'un manşetlerinde "Yaşasın! Bir eylem!" diye yazıyordu. "Sonunda eylem, bir kurtarma hareketi... Büyük bir milletin, güçlü bir devletin dış politikasının sabırlı hareketsizlikle kendini tüketemeyeceği bir kere daha ortaya çıktı." Pan-Germenler Fas'ın bölünmesinin yakın olduğuna, Almanya'nın deniz kıyısındaki toprakları ilhak edeceğine inanıyorlardı. Ateşli bir yurtsever olan Veliaht Prens 12 Haziran'da bu görüşü Cambon'a iletti. Büyükelçiyi Grunewald Yarışları'nda İmparatorluk locasına davet ederek Fas'tan un joli morceau (lezzetli bir lokma) olarak söz etti ve, "Bize payımızı verin, her şey yoluna girsin," dedi. Panther'in sıçradığı gün, Dışişleri Bakanlığı'ndan Arthur Zimmerman, Pan-Germen Birliği'ne şu güvenceyi veriyordu: "Bu bölgeyi kesin olarak alıyoruz. Milletimiz için bir çıkış gereklidir." Kiderlen sesini çıkarmıyordu, hedefinin Fas'ın bir parçası mı, yoksa başka bir yerde daha büyük bir toprak mı olduğunu açıklamayı reddediyordu. Panther'in sıçrayışı her ikisi için de uygundu: "Kendimizi azar azar limanlarda ve hinterlandlarda göstereceğiz ve sonra zamanı geldiğinde, Fas'ın bölünmesi temeli veya Fransız Kongosu'nun bir parçası ödünü üzerinde Fransa ile anlaşmaya çalışacağız."

Berlin'deki Fransız Büyükelçisi Jules Cambon ani bir darbenin etkisi altında kalmıştı. Bir hafta önce Kiderlen'i Kissingen'de Paris'ten 'bir şey geri getirmesi' istenerek bırakmıştı. Kendi başkentine gidince hükümeti karmakarışık, Dışişleri Bakanlığı'nı kaos içinde buldu. Herhangi bir şey yapılamadan Panther, Agadir Körfezi'ne demir atmıştı. Cambon gemiyi oradan uzaklaştırmak için ne gerekeceğini bilemiyordu. Görüşmeler devam etmeli ve 'ciddi bir sömürge ödünü' düşünülmeliydi. Ama şimdi Kiderlen'in güney Fas'ın bir kısmını ilhak niyetinde ciddi olduğu anlaşılıyordu. Alman politikasının hedefini tayin konusunda Kiderlen de yardımcı değildi; Dışişleri Bakanı şimdi

Bülow'un 1905'te yaptığı gibi tam bir sfenks sessizliğine girmişti. Kiderlen neşeyle şöyle yazıyordu: "Ne kadar suskun olursak Fransızlar o kadar huzursuz olacaklardır."

Fransız Büyükelçisi ciddi ve buz gibi bir tavırla 9 Temmuz tarihinde Kiderlen'i ziyaret ettiğinde görüşmeler başlamış oldu. Cambon Panther'in sıçrayışı için nedenleri öğrenmek isteyince, Kiderlen topu konuğuna attı: "Vous avez du neuf?" ("Yeni bir şeyiniz var mı?") Görüşmelerin alacağı biçim belirmeye başladı. Fransız hükümeti, Fransız kamuoyu nedeniyle Almanya'nın Fas topraklarını almasına razı olamazdı, ama istenirse başka yerlerde, örneğin Fransız Kongosu'nda bir ödün vermeye hazırdı. Pazarlıkta üstün olduğunu fark eden Kiderlen, Alman kamuoyunun Fas toprakları konusunda umutlanmış olduğunu ve bunun başka bir yerde ancak büyük bir ödünle denkleştirilebileceğini söyledi. Bir arkadaşına şöyle diyordu: "Alman hükümeti mükemmel bir durumda. Bay Cambon karşımda solucan gibi kıvranıyor."

Kiderlen sadece Fransa ile uğraşmak zorunda kalacağını beklemişse de, Panther'in Agadir'e gelişi başka devletleri de ilgilendirmişti. Kiderlen hareketi planlarken başka devletlerin tepkilerini pek düşünmüş değildi. Rusya'nın müttefikine fazla bir destek vereceğini sanmıyordu; St. Petersburg Afrika'daki bir Fransız sömürgesi için savaşmaya hiçbir zaman hevesli olmamıştı. Kiderlen İngiltere'nin bu konudaki rolünü düşünmemişti bile. Böylece, Sir Edward Grey, Almanya'nın niyetini öğrenmek için 4 Temmuz'da Kont Metternich'i çağırttığında Büyükelçi kendisine yardımcı olamamıştı. Grey, Alman askerlerinin karaya çıkıp çıkmayacaklarını sorduğunda Metternich bir şey bilmediğini itiraf etmişti. Grey, Almanya'nın bir gemi göndererek açık bir adım attığını, ama İngiltere'nin 'Fas'taki ticari çıkarlarının Almanlarınkilerden daha büyük olmasına karşın herhangi bir açık adım atmadığını' belirtmişti. Büyükelçinin yanından ayrılırken İngiltere'nin Fas'ta olanlar konusundaki tutumunun 'ilgisiz olamayacağını söylemiş ve konuğuna 'İngiltere'nin Fransa'ya karşı anlaşma yükümlülüklerini' hatırlatmıştı.

İngiltere'nin, Panther'in Agadir'de belirmesi karşısında duyduğu korkunun birkaç kaynağı vardı. Alman hareketinin aniliği ve kabalığına hoşnutsuzluk duyuluyordu; Bülow ve Holstein da Kayzer'i Tanca'ya gönderdikleri zaman aynen böyle davranmışlardı. Almanya'nın Fas'ın Atlantik kıyısında bir deniz istasyonu elde etmek

amacı olduğundan da kaygı duyulmaktaydı: Bu, İngiltere'nin Güney Afrika ve Ümit Burnu deniz yollarını tehdit edebilirdi. (Amiralliğin dikkatli analizcileri ve basın bu tehlikeyi küçümsemekteydiler: Agadir üssü Kuzey Denizi'nden 1500 deniz mili uzakta olduğundan, İmparatorluk Donanması için bir güç kaynağı olmaktan çok zayıf bir nokta oluşturacaktı. Birinci Deniz Lordu Sir Arthur Wilson, Grey'e ne Agadir'in, ne de başka bir Fas bölgesinin kolayca tahkim edilmiş ve güçlü bir deniz üssüne dönüştürülemeyeceği konusunda güvence vermişti.) Grey son olarak da Fransa ve Pakt konusunda kaygılıydı. Tanca ve Algeciras'ta olduğu gibi Almanya, Fransa'yı bir kere daha küçük düşürmeye kararlıydı ve bunu ya Fas'ı bölerek ya da Fransa'nın başka bir sömürgesinden çok büyük bir parça koparark yapacaktı. İngiltere hareketsiz dururken Fransa'nın böyle bir prestij kaybı nedeniyle Pakt ağır bir yara alacaktı. Grey İngiltere'nin seyirci kalamayacağına karar verdi.

Londra'nın kaygıları ve Grey'in soruları karşısında Berlin suskunluğunu koruyordu. 6 Temmuz'da parlamentoda konuşan Asquith, hükümetin Alman niyetleri konusunda bir açıklamayı memnunlukla karşılayacağını bildirdi. 17 Temmuz'da Crowe yazdığı bir notta şöyle diyordu: "Almanya nereye varmak istiyor? Herr von Kiderlen'in davranışı hemen hemen açıklanamayacak bir durum aldı." Paris'ten gelen haberlerde Fransız hükümetinin Fransız Kongosu'nun tümünü vermek için sıkıştırıldığı bildiriliyordu; Fas'tan gelen haberlerde ise Alman askerlerinin Agadir'e çıktıkları ve Alman subaylarının kabile reisleriyle görüşmekte oldukları bildirilmekteydi. Günler geçiyor ve Almanya tehlikede olan Almanların korunmakta oldukları dışında bir açıklama yapmıyordu. Zamanın geçmesi, olası bir zarara açıkça bir de hakaret eklemekteydi. Grey 4 Temmuz'da Metternich ile görüşmesinde İngiltere'nin Fas'ta Fransa'nın gelecekteki rolü konusunda çok önemli çıkarlarının söz konusu olduğunu bildirmişti ama aradan iki hafta geçmesine karşın İmparatorluk hükümeti bu kaygıyı gözardı etmişti. Çoğu Grey'den daha fazla Alman korkusuna sahip olan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri telaşa ve öfkeye kapılmışlardı. Crowe, "Bu her şeyden önce bir güç sınamasıdır," diyordu. "Fransa'nın ödün vermesi çıkar ya da prestij kaybı değildir. Bu yenilgi demektir. Fransa'nın yenilgisi bu ülke için çok önemlidir." 1910'da St. Petersburg'dan döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan Sir Arthur Nicolson da aynı düşüncedeydi. İngiltere'nin desteğinin güçlü bir şekilde gösterilmemesi halinde Alman baskısının sonunda Fransa'yı savaşa ya da teslime zorlayacağını söylüyordu. Fransa teslim olursa Avrupa'daki Alman hegemonyası sürekli olacaktı.

Grey 19 Temmuz'da artık Almanların niyeti konusunda bilgi sahibi olması gerektiğine inanmıştı. Asquith'ten kendisine 'Almanya ile iletişim kurup Almanya ile Fransa arasındaki görüşmeler sonuçsuz kaldığı takdirde İngiltere'nin de durumun tartışmasında taraf olması gerektiğini bildirmek için' izin istedi. Aksi halde, 'uzun süren bilgisizlik ve suskunluğun, Almanları bizim olayı pek umursamadığımız kanısına iteceğinden' korkuyordu. Başbakan bu görüşü kabul etti ve Grey 21 Temmuz öğleden sonra Metternich'i çağırttı. İngilizlerin açısından ayın yirmi biri Agadir Krizi'nin kritik günüydü. Kabine sabah toplandı, Dışişleri Bakanı öğleden sonra Alman Büyükelçisi'yle görüştü ve o akşam tarihi bir beyanat verildi. Gündüz İngiliz hükümetinin ileri gelen kişileri arasında yapılan konuşmalar İngiliz politikasına açık bir tanım getirmişti. Bir gün önce The Times'da yayınlanan doğru ama resmi olmayan bir haberde Almanya'nın Fransa'dan istekleri açıklanmıştı. Fransa'nın Fas politikası hakkında daha önce kuşkucu olan İngiliz kamuoyu da Almanya aleyhine dönmüştü. Kabine sabah toplanınca, Grey Fransız hükümetinin kendisine bildirdiklerine dayanarak Fransız-Alman görüşmelerinin son durumunu açıkladı. İngiltere'nin Almanya'nın niyetleri konusundaki sorusundan bu yana on yedi gün geçtiğini ve henüz bir yanıt alınamadığını bildirdi. Öğleden sonra Metternich'le görüşeceğini ve bir açıklama isteyeceğini söyledi. Grey öğleden sonra saat dörtte Alman Büyükelçisi'yle buluştuğunda İngiltere'nin, Almanya ile Fransa'nın bir anlaşmaya varacaklarını boş yere beklediğini, ama Alman isteklerinin Fransa'nın kabul edemeyeceği kadar aşırı olduğunu duyduğunu belirtti. Bu arada Agadir'de Alman varlığı devam ediyordu: 'Alman askerlerinin oraya çıkıp çıkmadıkları, orada yapılan anlaşmaların başkalarının ekonomik paylarını zedeleyip zedelemediği' bilinmemekteydi. Belki de şimdi orada Alman bayrağı dalgalanmaktaydı. Bu konulardan en az Grey kadar habersiz olan Metternich, Grey'e göre, 'bilgi verecek durumda değildi.'

Bu arada aynı gün Whitehall'da başka bir sahne yer almaktaydı. Bir Almansever olan Maliye Bakanı David Lloyd George, Panther'in sıçramasının etkileri ile boğuşmaktaydı. Almanya'ya açıklama zamani vermek istiyordu, ancak Berlin'in uzun süren suskunluğu da hoş değildi. O sabah, Kabine toplantısından önce Winston Churchill kendisini odasında ziyaret etmişti. Churchill şöyle yazacaktı: "Onu değişmiş buldum. Kararını vermişti. Hangi yolu tutacağını açıkça görüyordu. Neyi, ne zaman ve nasıl yapacağını biliyordu... Bana o akşam yıllık yemeklerinde, bankacılara hitap edeceğini ve orada Almanya savaş istiyorsa karşısında İngiltere'yi bulacağını

söyleyeceğini anlattı. Hazırladığı metni bana gösterdi ve bunu Kabine toplantısından sonra Başbakan'la Sir Edward Grey'e de göstereceğini söyledi." Lloyd George sinirli ve kaygılıydı. Maliye Bakanı şöyle yazıyordu: "Alman hükümetinin sorumuza karşı kaba suskunluğu on yedi gün sürünce... konunun çok kritik bir duruma geldiğini ve savaşa doğru gitmekte olduğumuzu gördüm. Dışişleri Bakanı'nın mektubuna resmi bir yanıt göndermemekle Almanlar bize karşı tahammül edilmez bir küstahlıkta bulunmanın yanı sıra, bu suskunlukları, bizim 1904 Anlaşması ile igili yükümlülüklerimize nasıl baktığımız konusunda tam bir cehalet içinde olduklarının kanıtıydı. Fransa'nın yanı başında yer almak zorunda olduğumuzu iş işten geçene kadar anlamayabileceklerdi."

Lloyd George, Kabine toplantısında konuşmadı ve böylece Grey, Metternich'le buluştuğunda, Dışişleri Bakanı meslektaşının yeni kararlılığından habersizdi. Dışişleri Bakanı bunu ancak öğleden sonra duyduğunu şöyle anlatıyor: "Lloyd George'un Dışişleri'ne geldiğini ve benimle görüşmek istediğini bildirdiler. Odama gelip Alman hükümetinin, Kabine adına 4 Temmuz'da sorduğum soruya bir yanıt verip vermediğini sordu. Bana bir haber ulaşmamış olduğunu söyledim... Lloyd George bunun üzerine sorumuzun böyle yanıtsız bırakılmasının normal olup olmadığını sordu, olmadığını söyledim. Bana o akşam bir konuşma yapmak zorunda olduğunu ve bu konuda bir şeyler söyleme gereğini hissettiğini söyledi; sonra cebinden bir kâğıt çıkartıp kendi uygun gördüğü metni okumaya başladı. Okuduğu metni haklı bularak kendisiyle hemfikir olduğumu bildirdim... Konuşma tümüyle Lloyd George'un fikriydi. Ben bunu başlatmak için hiçbir şey yapmadım, ama hoşnutlukla karşıladım." Grey'in tavsiyesi üzerine Asquith de onayını bildirdi.

Lloyd George 21 Temmuz'da Belediye Başkanı tarafından Belediye Sarayı'nda bankacılara verilen yemekte konuştu. Konuşmasının önemli bir kısmı politika, bütçe, mülkiyet ve servet eşitsizliği ve dünya refahının geleceği konusundaydı. 'Refahın ilk koşulunun' barış olduğunu söyledi. Sonra irticalen konuşmayı bırakıp bir kâğıt aldı ve Grey ile Asquith'e gösterdiği metni okumaya başladı:

"Barışı korumak için büyük fedakârlıklar yaparım. Çok ağır milli sorunlar dışında uluslararası iyiniyetin bozulmasını haklı kılacak hiçbir şey olamaz. Ama barışın, ancak İngiltere'nin yüzyıllarca süren kahramanlık ve zaferleriyle elde edilmiş büyük konumunu teslim

ederek korunabileceği bir durum karşısında bırakılırsak, o zaman böyle bir bedel karşılığında elde edilecek bir barışın, bizim gibi büyük bir ülkenin katlanamayacağı bir küçüklük olduğunu altını çizerek belirtmek isterim..."

Mesaj aslında pek olağanüstü değildi: İngiltere kendi çıkarlarının söz konusu olduğu yerde gözardı edilme niyetinde değildi. Sir Edward Grey bu mesajı tam altı buçuk yıldır Avrupa'nın diplomatik çevrelerine iletmekteydi. Belediye Sarayı konuşmasını önemli kılan, bunun söylendiği ağızdı. Lloyd George bir radikaldi, bir barış yanlısıydı. Dışişleri konusundaki görüşleri bilinebildiği kadarıyla Alman yanlısıydı ve bir Alman-İngiliz dostluğunu kuvvetle benimsediği bilinirdi. Onun kamuoyu önünde kalkıp İngiltere'nin prestijini korumak için savaşacağını bildirmesi İngiltere ve Almanya'da pek çok kişi üzerinde şok etkisi yaratmıştı. Konuşmanın ardından başlayan tartışmalarda Grey olumlu bir etki yaratıldığını görüyordu. Dışişleri Bakanı şöyle yazıyordu: "Lloyd George, Liberal hükümette ve Avam Kamarası'nda Alman yanlısı kabul edilen kişilerle yakın ilişkili olarak bilinirdi. Bu nedenle o konuştuğu zaman Almanlar hem hükümetin hem de Avam Kamarası'nın tümünün hesaba katılması gerektiğini anladılar. Benim görüşüme göre 1911 yılında barışı sürdürmek büyük ölçüde bu konuşma sayesinde mümkün olmuştur. Konuşma

Almanya'da büyük bir tepkiye neden olmuşsa da, şovenistlerin, topları ateşlemenin akıllıca bir şey olduğundan kuşku duymalarını da sağlamıştır."

Lloyd George'un konuşmasında herhangi bir devlete değinilmemişse de, Almanlar, Maliye Bakanı'nın uyarısının kendilerine yönelik olduğunu anlamışlardı. Alman basını hemen İngiltere'yi topa tutmaya başladı; bunun, İngiltere'nin kendisini ilgilendirmeyen bir konuya müdahale etme alışkanlığının tekrarından başka bir şey olmadığını söyledi. Germania gazetesi İngiltere'nin gerçek amacının Fas'ın herhangi bir bölünmesinde pay almayı garantilemek olduğunu ileri sürüyordu: "Bir ülke bir köy işgal ettiğinde İngiltere hemen üç, hatta dört tane ister. Kölnische Zeitung, "Alman halkı ne yapacağını yabancı devletlerin kendisine dikte etmesini reddeder," diyordu. Lokal Anzeiger ise şöyle demekteydi: "Almanya, davasının haklılığında güçlü olarak barışı bozmaya yeltenen o aptallara 'Çekin elinizi!' der."

İngiliz Maliye Bakanı'nın konuşması Fransızları cesaretlendirerek kendisinin Paris'le görüşmelerini daha güç duruma sokacağı için Kiderlen çok öfkeliydi. Ayrıca diplomatik terbiyenin bozulması olarak gördüğü bir müdahaleye de köpürüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı, Alman Büyükelçisi'nden Fas'taki Alman tutumunun açıklanmasını istemişti. Büyükelçi istenileni yerine getirmek için hükümetiyle temasa geçmeye söz vermişti. Ancak Büyükelçi'nin mesajı daha Berlin'de çözülemeden hemen o gece İngiliz hükümetinin üst düzey bir bakanı İmparatorluk hükümetini kamuoyu önünde uyarmıştı. Kiderlen, Lloyd George'un konuşmasını bütün İngiliz kabinesinin birlikte hazırladığına ya da onayladığına ve sonra hakareti daha da ağırlaştırmak için sözcüleri olarak aralarındaki en ileri gelen barış ve Alman yanlısı kişiyi seçtiklerine inanıyordu. Kiderlen öfkeden çıldırıyordu: "Eğer İngiliz hükümeti politik durumu daha karmaşık bir hale getirmek ve şiddetli bir patlama oluşturmaya niyet ettiyse konuşmayı Maliye Bakanı'na yaptırtmaktan daha uygun bir yol seçemezdi."

Kiderlen'in bir şeyler yapması gerekiyordu. Konuşmayı gözardı edecek olursa, Fransa, İngiltere'nin desteğine sahip olduğuna inanarak görüşmeleri kesebilirdi. Grey'in Metternich'ten istediğini gözardı edecek olursa, bu kere ne yapacakları önceden kestirilemeyen İngilizler, Fransa'yı Alman İmparatorluğu'na meydan okuması için kışkırtabilirlerdi. İngiltere'nin Belediye Sarayı konuşmasına ya da herhangi bir İngiliz baskısına yanıt olarak görülmeyecek bir şekilde sakinleştirilmesi gerekiyordu; Almanya'daki milliyetçi görüş bunu asla bağışlamazdı. Kiderlen, Grey'e özel olarak yaklaşıp Fas'taki Alman emellerini açıklamaya karar verdi.

Metternich 24 Temmuz Pazartesi günü Berlin'den haber getirdiğini bildirerek Grey'le görüşme talebinde bulundu. Büyükelçi konuşmasina Panther'in 'Alman çıkarlarını korumak için' gönderildiğini, ...bir Alman çiftliğine yerlilerin saldırdıklarını' söyleyerek başladı.

Grey bu noktayı ele aldı: "Böyle bir saldırıdan haberim olmadığını belirttim. Geminin, olanlar nedeniyle değil, olabilecekler nedeniyle gönderildiğini sanıyordum." Kont Metternich kendisinin de daha önce böyle bir saldırıdan haberdar olmadığını itiraf etti. Grey, "O bölgede herhangi bir Alman olmadığını biliyorum, Kont Metternich de o noktada bir bilgisi olmadığını söyledi," diye devam ediyor. Büyükelçi, Dışişleri Bakanı'na 'bir tek askerin bile karaya çıkmadığı' ve

çıkarılmayacağı konusunda güvence verdi. Ayrıca, "Almanya, Fas kıyısında askeri bir üs kurmayı hiç düşünmemişti ve düşünmeyecekti." Almanya'nın Fas'tan toprak almaya niyeti yoktu. Almanya'nın tek istediği Fransa'nın Algeciras Anlaşması'nı ihlali nedeniyle tazmin edilmekti. Grey bu açıklamadan tatmin oldu ve Metternich'e, kendisine anlattığı şeyleri Avam Kamarası'na iletip iletemeyeceğini sordu. Metternich bunun için Berlin'den izin istemesi gerektiğini bildirdi.

Metternich'in ilettiği bu istek, Kiderlen'i daha da kızdırdı. Ertesi gün, 25 Temmuz Salı, Alman Büyükelçisi Berlin'in yanıtıyla bir kere daha Grey'in karşısına çıktı: Kiderlen, Dışişleri Bakanı'na kendisine özel olarak söylenen bir şeyi parlamentoda açıklama izni vermiyordu. Bunun nedeni Lloyd George'un konuşmasıydı. Grey, Metternich'le görüşmesi üzerine verdiği raporda şöyle diyordu: "O konuşma Almanya için kışkırtıcı bulunmuş ve Alman hükümeti, o konuşma nedeniyle Fas hakkındaki emellerini açıklama durumunda kalmış gibi görünmek istememektedir." Almanların Fransa ile görüşmelerine gelince: "Eğer, Fransa, pek çok kışkırtmasından ve sanki ortada ne Almanya ne de bir anlaşma varmış gibi Fas'taki keyfi davranışlarından sonra Almanya'nın kendisine uzattığı eli reddederse, Almanya'nın, bir Büyük Devlet olarak onuru, gerekirse tek başına anlaşmadan dogan haklarını kabul ettirmesini gerekli kılmaktadır." Kabinesiyle Alman milli onurunu lekelemek için komplo kurduğu iddiası üzerine sinirlenen Grey de İngiliz hükümetinin onurunu savunmaya kalkıştı. Almanlar 'Maliye Bakanı'nın konuşmasından sonra Agadir'de olup bitenler konusunda açıklama yapmanın kendi onurlarıyla bağdaşmadığını söyledikleri' için, Grey de, 'Maliye Bakanı'nın konuşması konusunda açıklama yapmak da bizim onurumuzla bağdaşmaz' yanıtını verdi. Agadir'deki gambot, Fas'taki Alman niyetleri, Fransız-Alman görüşmeleri artık bir milli prestij olayının altına girmişti. Hava gerginlik kokuyordu; pek çok kimse ve bu arada Lloyd George savaşın yakın olduğunu hissediyordu.

Aynı gün öğleden sonra beş buçukta Lloyd George ile Churchill 'Buckingham Sarayı'nın çeşmeleri arasında dolaşırlarken' koşa koşa gelen bir kurye, Sir Edward Grey'in Maliye Bakanı'nı çağırttığını bildirdi. Lloyd George ile giden Churchill, Dışişleri Bakanı'nı Avam Kamarası'ndaki odasında buldular. Metternich ile konuştuğu Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen Grey'in yüzü bembeyazdı. "Alman Büyükelçisi'nden öyle sert bir mesaj aldım ki, Donanma'ya her an bir saldırı olabilir, McKenna'yı uyarmak için çağırttım," dedi. O sırada

Birinci Lord geldi, birkaç dakika konuştuktan sonra Donanma'ya emir vermek üzere yanlarından uzaklaştı.

Grey telaş içindeydi; o gün McKenna'ya bir not göndermiş, "Devletler arasında güçten başka bir yasa tanımayan ve donanması şu anda seferber olmuş olan insanlarla karşı karşıya bulunuyoruz," demişti. The Times dört gün önce, ayın yirmi birinde, on altı zırhlılık ve dört zırhlı kruvazörlük Alman Açık Deniz Filosu'nun denize açıldığını ve 'Kuzey Denizi'nin ıssızlığında kaybolduğunu' bildirmişti.

*[*Gerçekte Amirallik, Alman Filosu'nun planları ve hedefinden haberdardı. Sir John Jellicoe komutasındaki İngiliz Atlantik Filosu o sırada Firth of Forth'taydı ve Alman Açık Deniz Filosu ile ortak manevra için denize açılmak üzereydi. Her iki milletin denizcileri, manevraları, eski dostlukları tazelemek, olası bir düşmanın teçhizat ve taktiklerini incelemek için bir fırsat olarak görmekteydiler. Ancak ne Whitehall ne de Wilhelmstrasse filoların böyle gerilimli bir anda karşı karşıya gelmelerini istemiyorlardı. Kiderlen 14 Haziran'da Goschen'e, "Ya çok dost olurlar... ya da birbirlerinin suratlarına yumruklarını sallayabilirler," demişti. Kayzer de Hohenzollern yatıyla Norveç sularındaydı ve onun işe karışabilecek olması da Kiderlen'i aynı derecede kaygılandırmaktaydı. Goschen'e, "İmparatoru iyi tanırsın," demişti. "Ve iki filoyu karşılıklı görünce ne kadar heyecanlanacağını bilirsin. Bu fırsattan yararlanmak isteyecektir ve her iki donanmanın da Amirali olarak bu birleşik filonun başında bir dizi manevra yapmak isteyecek, sonunda ziyafetler ve Tanrı bilir daha neler düzenleyecektir!"]

Grey'in McKenna'ya uyarısı İngiliz Donanması için genel bir alarmla sonuçlandı. Times haberinin ardından Almanların Kraliyet Donanması'na saldıracağı söylentileri başlamıştı: "Açık Deniz Filosu'nun açıklandığı gibi Norveç yerine doğruca Portland'a gitmesi durumunda, aniden bir gece torpido baskını yaparak buharsız, kömürsüz ve mürettebatsız gemilerimize şafakta bir saldırı düzenlemesi söz konusu olursa..."

Birinci Deniz Lordu Sir Arthur Wilson fazla bir tehlike görmemiş olacak ki, 21 Temmuz'da hafta sonunu avlanarak geçirmek için İskoçya'ya gitmişti. Winston Churchill bunu dehşet verici olarak görerek Lloyd George'a, "Hemen hemen önemli olan herkes tatile çıkmış," diye yakındı. Churchill'in İçişleri Bakanı olarak Agadir

Krizi'nde bir kabine üyesi olma dışında hiçbir sorumluluğu yoktu. Ancak bir kere heyecanlanmıştı. Krizin doruğundayken donanmanın barut depolarının korunmasız olduğunu öğrenince hemen harekete geçti:

"27 Temmuz öğleden sonra Downing Sokağı 10 numarada bir partiye katılmıştım. Orada Emniyet Müdürü'yle karşılaştım... Adam bana garip bir düzenleme sonucu İçişleri Bakanlığı'nın (ki, Churchill'in sorumluluğundaydı) tüm donanma barutunun depolandığı yerleri korumakla yükümlü olduğunu anlattı. Bu depolar yıllardır birkaç polis tarafından herhangi bir aksilik olmadan korunmuştu. İki üç araba dolusu yirmi kararlı ve silahlı Alman'ın bir gece gelmeleri durumunda ne olacağını sordum. Canlarının istediklerini yapacaklarını söyledi. Bunun üzerine garden partiden ayrıldım.

"Birkaç dakika sonra İçişleri Bakanlığı'ndaki odamdan Amirallik'e telefon ediyordum. Görevli kim vardı?... Adını söylemeyeceğim bir Amiral karşıma çıktı. Kraliyet Donanması için çok önemli olan bu cephaneliklerin derhal Deniz Piyadesi tarafından korunmasını talep ettim... Amiral telefonda Amirallik'in böyle bir sorumluluğu olmadığini ve şimdiden sonra da olmayacağını söyledi; sesinin tonundan telaşlı bir sivil bakanın müdahalesinden hoşlanmadığı anlaşılıyordu. 'Şu halde Deniz Piyadesini göndermeyi reddediyorsunuz, öyle mi?' diye sordum. Biraz duraksadıktan sonra, 'Reddediyorum,' dedi. Telefonu kapatıp Harbiye Bakanlığı'nı aradım. Bay Haldane oradaydı. Kendisine polisi o gece silahlandıracağımı ve destekleyeceğimi söyledim ve her cephanelik için bir piyade bölüğü istedim. Birkaç dakika sonra emirler verilmiş, birkaç saat sonra da askerler yerlerini almışlardı. Ertesi gün Donanma'nın barutu güvence altına alınmıştı."

Kiderlen İngiliz Filosu'nun ne yaptığını bilmiyordu ama Lloyd George'un konuşmasından ve Metternich'in Grey'le görüşmelerinin raporlarından İngiltere'nin Fransa ve Fas konusunda ciddi olduğunu anlamıştı. Almanya'da İngilizlerin, Alman işlerine bu 'müdahaleleri' çok tepki almışsa da, Wilhelmstrasse'nin, durumun gerçekliğini görmesine yardımcı olmuştu: Fransa, Almanya'nın zoruyla savaşa girerse İngiltere, Pakt ortağının yanında yer alacaktı. Almanların Fas ya da Afrika'nın başka bir yerindeki emelleri Fransa, İngiltere ve belki de Rusya ile bir savaşa değmezdi. Kiderlen bunu bir kere kavrayınca isteklerini ılımlaştırmaya, ödün aramaya ve uzlaşmacı terimlerle

konuşmaya başladı.

Metternich 26 Temmuz'da Berlin'den yeni bir talimat aldı ve ertesi gün yeniden Grey'i ziyarete gitti. Grey bu kere havanın 'aşırı dostça' olduğunu söyleyecekti. Alman hükümeti eski tutumunun tam aksine dönmüştü. Metternich parlamentoya, Fransız-Alman görüşmeleri, Fransa ve Almanya ile sınırlı kaldığı takdirde İngiliz çıkarlarına değinilmeyeceğinin bildirilmesini istiyordu. Değiş tokuş yapılacak topraklar sadece Fransız ve Alman toprakları olacaksa da, Metternich, Grey'den bunun ayrıntılarını milletvekillerine vermemesini rica etti. Ayrıca, İngiliz hükümeti görüşmelerin barışçı bir şekilde sona ermesinden memnun olacağını belirtirse bunun yararlı bir etkisi olacaktı. Kuşkusuz, Fransa üzerindeki etkisinden söz ediyordu.

Bu bilgi o öğleden sonra Avam Kamarası'na Dışişleri Bakanı tarafından değil, Başbakan tarafından iletildi. Asquith şöyle dedi: "Fransa ile Almanya arasında konuşmalar devam etmektedir; biz bu görüşmelerde taraf değiliz; bunların konusu İngiliz çıkarlarını ilgilendirmeyebilir. Bu noktada, son kararları görene kadar, bir fikir ileri süremeyiz. Ancak görüşmelerin her iki taraf için tatmin edici ve onurlu bir çözümle son bulmasını ve İngiliz çıkarlarına herhangi bir zarar vermemesini dileriz. Bunun mümkün olduğuna inanıyoruz. Biz bunun ciddi ve içtenlikli olarak böyle sonuçlanmasını arzu etmekteyiz. Fas sorunu güçlüklerle doludur, ancak Fas dışında, Batı Afrika'nın diğer bölgelerinde, bu konulara daha doğrudan doğruya ilgili olanlarin mantıklı görecekleri toprak anlaşmalarına müdahaleyi de düşünmememiz gerekir. Bizim Fransa ile Almanya arasındaki görüşmeleri etkilemek için müdahale ettiğimiz konusundaki beyanlar hiçbir gerçeğe dayanmayan uydurmalardır. Ancak, belirttiğim gibi bir anlaşma meydana gelmediği takdirde, durumun tartışmasına aktif bir taraf olmamız gerektiğini daha başından açıkça belirtmiştik. Algeciras Anlaşması'nı imzalayanlardan biri olarak bu hakkımız, Fransa ile 1904 anlaşmasındaki yükümlülüğümüzden kaynaklanmaktadır. İlerki gelişmelerde doğrudan doğruya etkilenebilecek İngiliz çıkarlarını savunmamızda da görevimiz olabilir."

Krizin İngiliz-Alman aşaması sona ermişti. Ilımlı Alman basını rahatlamıştı. Vossische Zeitung ertesi gün, "Barış ya da savaş, Herr Asquith'in ağzından çıkan sözlere bağlıydı. Son yıllarda bir devlet adamının yüklendiği en ağır sorumluluğa sahipti. Barışçı bir konuşmaydi," diye yazıyordu. Fransız-Alman tartışması ise sona ermiş

değildi. Ancak, Lloyd George ve Asquith'in demeçleri ve Grey ile Metternich arasındaki konuşmalar hem Fransız hem Alman görüşmecilerin zihinlerine İngiltere'nin konuşmalardan başarılı bir sonuç beklediğini ve İngiltere'nin, Fransa'nın Fas'ta artan rolü karşısında mantıklı bir ödün vermesini beklediğini gösteriyordu. Ama bir şey daha açıkça ortaya çıkmıştı: Fransa aşırı bulduğu Alman isteklerine direnecek olursa, İngiltere yanındaydı.

Bu noktadan Agadir Krizi'nin ekim ortalarındaki çözümüne kadar görüşmeler, Berlin'de Kiderlen ve Fransız Büyükelçisi Jules Cambon arasında yürütüldü. İngiltere'nin Fas konusundaki uyarısı Alman emellerini önlemişse de, Kiderlen'in politikasının da bir meyve vermesi gerekirdi. Konuşmalar ödüne dönüştü ve Kiderlen, Fransız Kongosu'nun tümünü istedi. Fransızlar sömürgenin tümünü vermeyi reddettiler; böyle bir durumda hükümet ayakta kalamazdı. İngiltere'nin arkasında olduğunu hisseden Fransa meydan okumaya başlamıştı. Harbiye Bakanı Pierre Messimy, "Berlin'den gelecek daha fazla saçmalığı kabul etmeyeceğiz... ve millet de bizim arkamızda," diyordu. Agadir'e bir Fransız kruvazörü gönderilme sözleri dolaşıyordu. Aslında her iki hükümet de kendi kamuoylarının şiddeti karşısında ezilmekteydiler. Grey Londra'da daha sonra şöyle yazacaktı: "Almanlar ilk başta Fransız Kongosu üzerinde öyle büyük isteklerde bulundular ki, hiçbir Fransız hükümetinin bunu kabul edemeyeceği kesindi. Her iki hükümet de çok güç bir duruma düşmüşlerdi; her biri kendi kamuoyundan korkuyordu. Alman hükümeti azı kabul etmekten korkuyordu. Kendi Sömürge Partileri milleti heyecanlandırmış, ağızları sulandırmıştı. Açılan bu ağız doldurulmadığı takdirde *-bunu doldurmak için iri bir lokma gerekliydi-* ülke içinde kıyamet kopacaktı. Fransız Sömürge Partisi ise, hükümetleri çok fazlasını verdiği takdirde, herhalde isyan edecekti. Bir süre sonra Almanlar da bu işten bir anlaşma yoluyla kurtulmak için Fransızlar kadar hevesliydiler ama ikisi de bir çözüm getirmeye cesaret edemiyorlardı."

Kiderlen, Fransa'nın, kendisinin Fas'taki başarısızlığını örtecek büyük ödünler vermeyi reddetmesiyle Alman milliyetçilerinin ateşli çığlıkları arasında sıkışıp kalmıştı. Alman milliyetçilerinin çoğu 'humma mikropları ile kum sineklerinin birbirlerine iyi geceler dedikleri' ve 'tek kârlı ticaretin kanarya yetiştiricilerimiz için kumlardaki solucanlar olduğu' Kongo'nun rutubetli ekvator ormanlarıyla ilgilenmiyorlardı. Onlar hâlâ Fas'tan bir parça istiyorlardı ve bu olasılığın parmakları arasından kaçmakta olduğunu görünce sabırsızlıklarini ve düş kırıklıklarını büyük gürültülerle dile getiriyorlardı. "Prusya ruhu öldü

mü?" diye soruyordu Post. "Biz kocakarılar milleti mi olduk? Hohenzollern'lere ne oldu?" Fransa'nın Fas'ı almasının Reich için askeri bir tehdit olduğu söyleniyordu; Fransızlar azalan doğum oranı nedeniyle Fransız ordusunda oluşan boşlukları yerli askerlerle dolduracaklardı. (Bir Alman karikatüründe Fransız üniforması giymiş maymunlar bir Fransız subayının önünden geçmekteydiler. Karikatürün altında: 'Son yedekler sınıfı' diye yazıyordu.) Genelkurmay Başkanı General Moltke öfkeliydi. "Bu işten kuyruğumuzu bacaklarımızın arasına kıstırıp sıvışırsak ve kılıçla kabul ettirmeye hazır olduğumuz istemlerde bulunmazsak, İmparatorluğun geleceğinden umudumu keserim," diyordu.

Kayzer ürkekti. İngiltere ile kriz arttıkça Wilhelm bir savaştan korkarak Kiderlen ve Bethmann'na telefon edip Swinemünde'ye gelmelerini istedi. Wilhelm, Kiderlen'in, Hohenzollern yatında anlaştıkları sınırları aştığından yakındı. Kiderlen buna bir istifa mektubuyla karşılık verdi. Fransa'nın ancak Almanya'nın ciddiyetine inandığı takdirde büyük bir teklifte bulunacağını söyledi. "Bizim her şey için hazır olduğumuzu görmedikleri takdirde bunu bir tehdit olarak alacaklarına inanmıyorum," dedi. Bu politika, hükümdarca kabul edilemez bulunuyorsa, istifa edecekti. Bethmann o noktaya kadar Kiderlen'le birlikte gelmişti, yola devam etmeye karar verdi. Dışişleri Bakanı'nın istifasına izin verildiği takdirde kendisinin de istifa edeceğini bildirdi. Wilhelm pes etti. Şansölye'nin özel yardımcısı Kurt Riezler, "Kayzer, Swinemünde'de çok alçakgönüllüydü. Kiderlen çok memnun döndü," demiştir. Ancak Bethmann hemen hemen hiç konuşmaya hakkı olmadığı için çok mutsuzdu. Riezler raporunda şöyle diyordu: "Kiderlen kimseye, hatta Şansölye'ye bile bir şey söylemiyor. Bethmann dün gerçekten, amacının ne olduğunu öğrenmek için Kiderlen'i sarhoş etmek istediğini söyledi." Bu arada milliyetçi basının hakaretlerinden kırılan Wilhelm büyük konuşmaya başlamıştı. 7 Ağustos'ta, "Artık Fransızları bekleyecek değilim," dedi. "Ya derhal kabul edilebilir bir teklif yaparlar, ya da biz daha çoğunu hemen alırız." 13 Ağustos'ta kılıcını kullanmaktan söz etti. "Bu, Almanya'nın şeref sorunu olduğu için isteklerimizde ısrarlı olacağız." Wilhelm, Fransızların Kiderlen'e istediklerini vermedikleri takdirde 'bütün Fransızlar, Fas'tan gerekirse kılıç zoruyla sürülmedikçe tatmin olmayacağını bildirdi.

Kiderlen ve Cambon 16 Ağustos'ta birlikte, durumun 'ciddi' olduğunu açıkladılar. Almanya, Fransa'nın Kongo'da vermeye hazır olduğu altı toprak ödününü reddetmişti; Fransa da yedi Alman önerisini

reddetmişti. Berlin'deki konuşmalara ayın on sekizinde ara verildi. Cambon yeni talimat almak için Paris'e gitti. Kiderlen de anlaşılmaz bir şekilde Fransız Alpleri'nde Chamonix'de tatile çıktı. Frau Krypke de yanındaydı; kendilerini, Caillaux'dan Alman çiftini mümkün olduğu kadar rahat ettirme talimatı alan yerel vali karşıladı. Kiderlen, artan gerilimin Fransızları pes etmeye zorlayacağını düşünerek görüşmelere ara vermişti. Oysa zaman Dışişleri Bakanı'nın aleyhinde çalıştı. Cambon, ağustos sonunda Paris'ten döndüğünde, Kongo'da verilecek ödünler konusunu açmadan önce Almanların, Fransa'nın Fas'ta hamiliğini kabul etme koşulu getirme talimatı almıştı. Fransızlar israrlı olunca Kiderlen'in güveni sarsılmaya başladı. Başta Panther'in sıçrayışını alkışlayan Ballin gibi tüccar baronlar, Kiderlen'in Kongo'nun tümünü istemesini savaş dedikoduları ile birlikte oldukça kabul etmiyorlardı. Dokuz haftalık sonuçsuz görüşmeler havayı gerginleştirmiş ve kamuoyunun sabrını tüketmişti. Kayzer sabırsız ve telaşlıydı. "Şimdi ne olacak?" diye soruyordu. "Bu bir komedidir. Konuşuyorlar, konuşuyorlar ama sonunda hiçbir şey olmuyor."

Fransız Büyükelçisi ile Alman Dışişleri Bakanı arasındaki görüşme 1 Eylül Cuma günü yeniden başlayacaktı. Görüşme bir neden gösterilmeden ertelendi. Cambon hafif bir rahatsızlık geçiriyordu ama Kiderlen bu haberi basına vermemişti. Sonuç, 2 Eylül sabahı Berlin borsasında panik oldu. Konuşmalar 4 Eylül Pazartesi günü yeniden başladı ama millet de parasını çekmek için bankaların önünü doldurdu. Taşradan borsaya satış emirleri akmaya başladı ve o gün Kara Pazartesi olarak anıldı. Piyasa hafta içinde kendini toparladıysa da, ayın dokuzu cumartesi günü yine düştü. Ballin için bu kadarı fazlaydı; arkadaşlarına Kiderlen sayesinde ülkenin bir köşeye sıkıştığını söyledi: Almanya, ya Afrika bataklığının bir parçası için savaşa girecek, ya da geri adım atıp gülünç duruma düşecekti. Dışişleri Bakanı her taraftan baskı görmeye başlayınca geriledi. Belgelerde 'hamilik' sözcüğü geçmediği takdirde Fransa'nın Fas'ta, de fakto bir hamiliğini kabul edeceğini bildirdi. 11 Ekim'de hem Kiderlen hem de Cambon, Fas anlaşmasını parafe ettiler. Fransa (yazılı olmayan) politik hamiliğine karşılık Fas'ta otuz yıl süreyle Açık Kapı ilkesini sürdürmeyi taahhüt ediyordu. Ayın yirmi ikisinde Fransa'nın vereceği ödünler de kararlaştırılmıştı: Fransız Kongosu'nun 160.000 kilometrekarelik bir bölümü Alman Kamerun sömürgesine bağlandı. Kiderlen ile Cambon bir araya geldikleri yüzden fazla görüşmede birbirlerinden hoşlanmışlardı. Birbirlerine 'Benim korkunç dostum' ve 'Benim dost düşmanım' diye imzaladıkları fotoğraflarını armağan ettiler.

Sonuç Fransa için zafer, Almanya için yenilgiydi. Sir Edward Grey buna, "Almanya için bir fiyasko; bu Alman yapısı kriz dağından çıka çıka Afrika'da bir sömürge toprağı faresi çıktı," diyordu. Kiderlen büyük riskler almıştı, büyük bir diplomatik güç gösterisi yapmıştı ve Fas'ta hiçbir şey elde edememişti; ne bir toprak kazancı olmuştu, ne Atlantik'te bir üs almıştı, ne de Fransızları Fez'den çıkartabilmişti. Kongo'da daha önce, bundan az olmaz diye belirlediği miktarın yarısından az bir toprağa razı olmuştu. Ve bunun için de uzun bir uluslararası kriz başlatmış, dünyanın dikkatini İngiltere'nin Fransa'ya olan desteğine çevirmiş ve Fransa Cumhuriyeti'ne, İkinci İmparatorluk döneminden bu yana görmediği bir prestij kazandırmıştı.

Bu gerçekleri örtmenin bir yolu olmadığı için Berlin'de hava öfke ve suçlamalarla doluydu. Milliyetçi basın, anlaşmanın 'Alman tabutunun son çivisi olduğunu' söylüyordu. Harden, "Hiçbir önemli şey elde etmediğimiz halde her zamankinden daha az popüler olduk," diye yakınıyordu. Alman Sömürgeler Bakanı Friedrich von Lindequist, bu anlaşmayı Reichstag'da savunamayacağını söyleyerek istifa etti. Bülow olayı iğrenç... bir fiyasko...' diye niteliyor ve 'nemli bir maytap gibi önce korkuttu, sonra eğlendirdi ve sonunda gülünç hale düşürdü,' diyordu. Bülow'a göre Kiderlen bu felaketi tümüyle II. Wilhelm'e yüklemekteydi.

Panther'in sıçrayışının sorumluluğu Kiderlen'indi, ancak Fransız-Alman anlaşmasını Reichstag'da savunan Bethmann oldu. Bethmann hükümetin, 'Almanya'nın sömürge topraklarında önemli bir artış sağladığını' ve bunu Almanya'nın Fas'ta sahip olduğu herhangi bir şeyi vermeden başardığını ve 'Fransa ile önemli bir tartışmanın barışçı yollardan çözüme kavuşturulduğunu' söyledi. "Bir program hazırlayıp bunu gerçekleştirdik," deyince mecliste kahkahalar ve alaylarla karşılandı. Şansölye, "Övgü beklemiyoruz, ama kınamadan da korkmuyoruz," deyince, hava değiştiyse de, bu iyiye doğru bir değişim olmadı. Berliner Tageblatt gazetesi, "Bir mezar sessizliği vardi," diye bildiriyordu. "Bir tek el bile kıpırdamadı, tek bir alkış bile işitilmedi." Şansölye'ye yanıt, bütün partilerin katılımıyla çok sert olarak milliyetçilerden geldi. Milli Liberal lider Ernst Basserman, Fransa'ya Agadir'de basit bir gambot göndermek yerine, Alman ordusunun güçlü olduğu Vosges'da neden askeri baskı uygulanmadığını sordu. Muhafazakârların lideri Ernst von Heyderbrand Alman prestijinin düşüşünden yakındı ve İngiltere'yi suçladı:

"Gece çakan bir şimşek gibi bu olay Alman halkına düşmanın nerede olduğunu göstermiştir. Biz artık, dünyada genişlemek istediğimizde, güneş altındaki yerimizi almak istediğimizde, dünya hâkimiyeti iddiasında kimin bulunduğunu biliyoruz... Beyler, biz Almanlar bu tür şeylere izin verme alışkanlığında değiliz ve Alman halkı nasıl yanıt vereceğini çok iyi bilmektedir... Biz barışı ödünle değil, Alman kılıcıyla sağlayacağız."

Heyderbrand'ın konuşması, Veliaht'ın, küçük kardeşlerinden biriyle oturduğu kraliyet locasından alkışlarla kesilmişti. Bethmann bu partizan ve hükümet aleyhtarı gösteriye sinirlenerek Kayzer'den Veliahtı'nı disiplin altına almasını istedi. Wilhelm denileni yaptı. Hem oğlunu hem Şansölye'sini huzuruna çağırarak, Bethmann'dan, Veliaht'a, İmparatorluk hükümetinin durumunu ayrıntılarıyla anlatmasını istedi. Bethmann daha sonra bu olaydaki rolünden memnundu.

"Vicdanım benim rahat uyumamı sağlıyor," dedi. "Fas Sultanı için, Kongo'nun bir parçası için ya da Mannesmann Kardeşler için savaş büyük bir cinayet olurdu."... "Savaşa gitseydim şimdi Fransa'nın bir yerinde olurduk, donanmamızın büyük bir kısmı Kuzey Denizi'nin dibinde yatıyor olurdu, Hamburg ve Bremen ablukaya alınıp bombalanırdı ve o zaman bütün millet bana, 'Neden?' diye sorardı... Ve hakli olarak beni en yakın ağaca asarlardı." Bu sıralarda arkadaşı İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Goschen kendisine yatmadan önce hâlâ bir Beethoven sonatı çalmaya zaman bulup bulamadığını sorduğunda Bethmann'ın yanıtı şöyle olmuştu: "Aziz dostum, sen ve ben, sade ve açık ahengiyle klasik müziği severiz. Hava bu kadar ahenksizlikle doluyken sevgili melodilerimi nasıl çalabilirim?"

Kiderlen için bu hezimet kişisel bir olaydı. Cambon'la anlaşmayı imzaladıktan yaklaşık iki ay sonra 1912 Ocağı'nda Kiderlen, Bülow'un yaşadığı Roma'ya geldi. "Onu hasta gördüm," diyordu Bülow. "Yüzünde yorgun bir ifade vardı ve çok içtiği belliydi." Bülow ona bu kadar içmemesini söylediyse de, Kiderlen zaten çok yaşamayacağını söyledi. Hükümetteki etkinliği hemen hemen sıfıra inmişti; İngiliz Harbiye Bakanı Haldane, İngiliz-Alman ilişkilerini görüşmek için Berlin'e geldiğinde Alman Dışişleri Bakanı görüşmelerinden çoğuna katılmadı. Kiderlen aşağılanmasından bir yıl sonra, 30 Aralık 1912'de Stutgartt'taki evine Noeli geçirmeye gitti, yemekten sonra altı kadeh

konyak içti ve kalp krizi geçirerek öldü.

"Ben Bir Ateşböceği Olduğuma İnanıyorum"

Agadir Krizi'nin bir sonucu da, İngiliz Kabinesi'ndeki değişiklik oldu: Winston Churchill, Reginald McKenna'nın yerine Amirallik Birinci Lordluğu'na (Bahriye Bakanlığı) getirildi. Bunun nedeni donanmanın gidişatı hakkında beliren ani kaygı olmuştu. Ağustos ortasında, Kiderlen, Alpler'deki tatili için Berlin'den ayrılmadan ve Cambon talimat almak için Paris'e dönmeden İngiliz hükümetini ciddi bir savaş korkusu sarmıştı. Sir Edward Grey donanmanın hazır durumda bulunmasını istemiş, bunun üzerine Atlantik Filosu Portland'da toplanmış ve Norveç'e yaz seferi yapması yasaklanmıştı. Amirallik'e gece nöbetçileri getirilmiş, donanma cephanesi için büyük siparişler verilmiş, Güneydoğu Demiryolu'nun tünel ve köprülerinde gece gündüz devriyeler gezmeye başlamıştı. Bu arada İngiliz ve Fransız ordularının kurmay subayları, altı İngiliz tümeninin Avrupa'ya çıkartılmasını hazırlamak için haritalarına eğilip çalışmalarına başlamışlardı.

Asquith 23 Ağustos'ta İmparatorluk Savunma Komisyonu'nu gizli bir toplantıya çağırarak ordu ve donanmanın savaş planlarının açıklanmasını istedi. Toplantıda Grey ve Lloyd George'un yanı sıra normalde İçişleri Bakanı olarak orada olmaması gereken Churchill de vardı. Ordu ve Donanma'yı, Haldane ile McKenna gibi iki bakan; İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir William Nicholson; Askeri Operasyonlar Müdürü Sir Henry Wilson ve Birinci Deniz Lordu Sir Arthur Wilson temsil ediyorlardı. Toplantı saat on bir buçukta başladı ve on sekize kadar sürdü; ordu sabah, donanma öğleden sonra incelendi.

General Sir Henry Wilson ordunun savaş planını ayrıntılarıyla anlattı. Büyük kuzeybatı Avrupa haritası önünde durarak Fransız ve İngiliz genelkurmayları tarafından görülen tehdidi açıkladı. Alman seferberliği 110 tümen, Fransız seferberliği sadece 85 tümen çıkartacaktı. Savaş başladığı anda Moltke gücünün dörtte üçünü Fransa'ya çevirecek, doğuda Rusya'ya karşı sadece 22 tümen bırakacaktı. Almanya'nın Fransa'ya saldırısının sağ kanadı Fransız-Alman sınırındaki tahkimat sisteminden kurtulmak için Belçika üzerinden olacaktı. Belçika ordusu savaşsa bile bir İngiliz Sefer

Gücü'nün en erken bir tarihte gönderilmesiyle Fransızların sol kanadi desteklenebilecekti. Bu rol için altı düzenli İngiliz piyade tümeni ile bir süvari tümeni *-ki, bu kesin değildi--160.000 kişi-* ayrılmıştı ve bunları Manş'tan bir an önce geçirip cepheye sürmek için Fransızlarla planlar hazırlanmıştı. Demiryolu tarifeleri o kadar ayrıntılı düzenlenmişti ki, askerlerin çay içmeleri için on dakika ara bile verilebilecekti. Harbiye Bakanlığı, Belçika ve kuzey Fransa'nın binlerce haritasını bastırmış ve Haldane, Sefer Gücü'nün başına Sir John French'i atamıştı. Wilson, İngiliz birliklerinin Alman selinin durdurulmasında yardımcı olacağına inanıyordu; ayrıca onların varlıkları psikolojik olarak da çok önemliydi. Fransız askerleri tek başlarına savaşmadıklarını bileceklerdi. Wilson yerine oturmadan, Sir Arthur Wilson'dan Sefer Gücü'nün Manş geçişinin donanma tarafından garanti altına alınması konusunda Amirallik'in güvencesini istedi. Toplantıya saat ikide yemek molaSi verildi.

Saat üçte yeniden toplanıldığında Filo Amirali Sir Arthur Wilson donanmanın planlarını açıklamak üzere ayağa kalktı. Wilson yapmak zorunda bırakıldığı şeyden hoşnut değildi. Hem o hem de Fisher, Birinci Deniz Lordu'nun yetkilerinin sulandırılmasına karşı çıktıkları için bir Donanma Savaş Kurmayı yoktu. Her iki amiral de yönetim, eğitim ve filonun konuşlandırılması üzerinde mutlak kontrole sahip olmayı tercih etmekteydiler. Bunlar savaş planlarının Birinci Deniz Lordu ve Başkomutanlar tarafından büyük bir gizlilik içinde hazırlanması gerekliliğine inanıyorlardı; ve bir sızıntı olasılığına karşı, planlar askerlere ya da politikacılara açıklanmamalıydı. Ancak o sırada Başbakan'dan doğrudan doğruya emir almış olan Sir Arthur Wilson'ın başka seçeneği yoktu.

Amiral Wilson'ın açıklaması rastgele ve bulanıktı. Donanmanın Almanya'ya karşı stratejisi Alman kıyılarını ablukaya almak, büyük bir deniz savaşı başlatmak ve Alman Filosu'nu imha etmekti. Destroyerler ve hafif kruvazörler gibi hafif güçler kıyıya yakın dolaşacaklar, zırhlılar ve savaş kruvazörleri ufkun ötesinde Açık Deniz Filosu'nu bekleyeceklerdi. Donanmanın tüm gemileri bu görevlere ayrıldığı için Wilson asker nakliye gemilerine eskort için güvence veremeyeceğinden çok üzgündü. Ama Alman Filosu yenilgiye uğratılıp da denizler temizlenince belki de asker kıtaya nakledilebilirdi. Ama küçük bir İngiliz Sefer Gücü'nün, dev ordular tarafından yutulacağı Fransa'ya çıkmasının doğru olmayacağı düşüncesindeydi.

[Sir Arthur Wilson İngiliz askerlerinin Fransızca konuşmamaları nedeniyle İngiliz ordusunun Fransa'da savaşamayacağını da iddia ediyordu.]

Wilson, Fisher tezini benimsiyordu: İngiliz ordusu, donanma tarafından fırlatılacak bir mermi gibi kullanılmalıydı. Donanma askeri operasyon için Heligoland'ın ele geçirilmesini ve Pomeranya kıyılarına çıkılmasını öneriyordu; İngiliz ordusu oradan Berlin'i tehdit edebilirdi.

Wilson'ı dinleyenler, özellikle Haldane ile generaller dehşete düşmüşlerdi. Bir Sefer Gücü olarak kullanılabilecek etkili bir Düzenli Ordu kurulması için o kadar çaba harcanmış; Fransızlarla birlikte eşgüdümlü bir operasyon için o kadar planlama yapılmıştı ve şimdi de deniz kuvvetleri, askerleri savaş alanına taşımayı bile reddediyordu. Birinci Deniz Lordu'nun İngiliz ordusunun Alman kıyılarına 'fırlatılması' teklifi Haldane'in yüzünü buruşturmasına neden olmuştu. Pomeranya'ya çıkartılacak bir güç o kadar küçük olurdu ki, Bismarck'ın dediği gibi, "Birkaç Prusyalı polis tarafından tutuklanabilirlerdi." Sir William Nicholson, İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin Alman ordusuna karşı bir kara seferi düzenlemede kendini neden İngiliz ordusundan daha ehliyetli gördüğünü sordu. Amirallik, Alman demiryolu sisteminin haritalarına sahip miydi? Amiral Wilson küçümseyen bir tavırla bu tür haritalara sahip olmanın Amirallik'in işi olmadığını söyledi. Nicholson, "Özür dilerim ama," dedi. "Eğer askeri sorunlara müdahale etmek niyetindeyseniz bu haritalara sadece sahip olmakla kalmayıp onları incelemiş olmanız da gerekir." McKenna, Deniz Lordu'nu destekleyerek İngiliz Sefer Gücü'nü Fransa'ya göndermenin onun sonu olacağını ve İngiltere'nin gücünü deniz savaşında yoğunlaştırması gerektiğini iddia etti. Sir Henry Wilson komisyona asıl tehlikenin Alman ordusunun dev gücü olduğunu hatırlattı. Bu askeri devin karşısında bulunan Fransızlar deniz gücüne fazla bir değer vermiyorlardı. The Times'ın denizcilik muhabiri, İngiliz deniz gücünün Fransa için 500.000 süngü değerinde olduğunu yazmıştı. General Henry Wilson, "Bizim donanmamızın onlar için 500 süngü kadar değeri yoktur," dedi. Gerçekten de, "General Joffre buna bir tek süngü kadar bile değer vermedi."

Toplantı sona erdiğinde deniz kuvvetleri kendisine büyük bir zarar vermişti. İki savaş gücünün temelden farklı stratejileri konusunda bir karar verilmemişse de, ordunun dikkatli analizi ve ayrıntılı planlaması Amiral Wilson'ın bulanık ve üstünlük taslayan monoloğundan daha etkili olmuştu. Harbiye Bakanlığı'ndaki beş yılında İngiliz ordusunu

modern bir silaha dönüştürmüş olan Haldane şaşkınlık içindeydi. Hemen Asquith'e gitti ve bir şey yapılmadığı takdirde istifa edeceğini bildirdi. Başbakan'a şöyle yazıyordu: "Gerçek şu ki, amiraller kendi dünyalarında yaşıyorlar. Wilson'ın izlediği anlaşılan Fisher'ın savaş planlarının Birinci Deniz Lordu'nun kafasında kilitli olması yönteminin modası geçmiştir ve artık uygulanabilir değildir. Bizim savunma sorunlarımız bu şekilde ele alınamayacak kadar çoktur ve karmaşıktır... Bu sorun kesin bir şekilde çözümlenmezse ben görevde kalamam." Asquith, Amirallik'in planının 'çocukça olduğunu ve onu uygulanamaz olarak gözardı ettiğini söyledi ve Amirallik'e Kabine'nin Harbiye Bakanlığı'yla aynı görüşte olduğunu bildirdi; Sefer Gücü Fransa'ya nakledilmeliydi. McKenna ile amiraller direnmeye devam edince bir değişikliğin yapılması kaçınılmaz oldu.

En kolayı McKenna'yı değiştirmekti. Haldane çözümün, Askeri Genelkurmay gibi, bir Deniz Savaşı Kurmay Bürosu kurularak Birinci Deniz Lordluğu makamının otokratik gücünün elinden alınması olduğuna inanıyordu. Doğallıkla da bu işi yapacak en iyi kişi kendisiydi. Harbiye Bakanlığı'ndaki işi bitmişti. Daha sonraları, "1911'de, gerekli çalışmaların tamamlandığına ve benim de artık bayatladığıma inanmaya başlamıştım," diye yazacaktı. Asquith'e Birinci Lord (Bahriye Bakanı) olmak için fazla bir isteği olmadığını, ancak bir Deniz Savaş Kurmayı'nı yaratacak başka birini göremediğini söyledi.

Asquith tipik olarak karar vermekten kaçındı. İki servis arasında böyle bir çekişme varken Amirallik'i temizlemek için askeri bir süpürge kullanmak donanmaya hakaret olurdu. Ayrıca, Haldane, Vikont yapılmış ve Avam Kamarası'ndan Lordlar'a geçmişti. Asquith, Birinci Lordu'nun Avam Kamarası'nda oturmasını ve Donanma Bütçesi tartışmaları sırasında sürekli gürültü çıkardıklarından, susturulmaları gereken kavgacı ve yaşlı amirallerle amatör denizcilik uzmanlarının hakkından gelmesini istiyordu.

Bunun dışında, bir aday daha vardı. Winston Churchill, Agadir yazı boyunca dışişleri ve savunma politikalarına karıştığı için 23 Ağustos toplantısına katılmıştı. Churchill, 13 Ağustos'ta Asquith'e gönderdiği bir raporda Alman ordusunun Belçika yoluyla Fransa'ya girdiği bir Avrupa savaşının ilk aşamalarını analiz etmişti. Churchill'in kehaneti şöyleydi: "Yirminci günde Fransız orduları Meuse cephesinden geriye atılıp Paris'e doğru gerileyeceklerdir." Churchill bu tehdidi önlemek

için dört Düzenli Ordu tümeninin (107.000 kişi) hemen Fransa'ya gönderilmesini, Alman kıyıları abluka altına alındıktan hemen sonra da iki tümenin daha gönderilmesini tavsiye ediyordu. Yine Churchill'e göre, bu arada İngiliz Hindistan ordusundan 100.000 asker, Akdeniz yoluyla Fransa'nın Marsilya limanına getirtilmeliydi. Churchill'in konuyu kavrayışı ve kâğıt üzerindeki anlatımı Başbakan'ı etkilemişti. Churchill bir kara ordusu savaş planını benimserken donanmaya da kuşkuyla bakmaktaydı. 23 Ağustos toplantısından sonra Asquith'e bir dizi mektup yazarak Amirallik'in planlarındaki zayıf noktaları araştırdı. 13 Eylül'de Asquith'e, "Cromarty'deki gemilerimizin Açık Deniz Filosu'nun tümünü yenecek güçte olduğuna inanıyor musunuz? Eğer böyle değilse, bunlar hiç zaman kaybedilmeden desteklenmelidir," diye yazdı.

Asquith'in karar vermesi beş hafta sürdü. Eylül ortalarında Kiderlen ile Cambon görüşmelere devam için Berlin'e dönmüşlerdi ve savaş tehlikesi giderek azalıyordu. Asquith cuma akşamları Londra'dan trenle İskoçya'da Doğu Lothian kıyısında kiraladığı bir yazlık eve gidip pazar geceleri dönmeye başladı. Burası denize kadar uzanan özel golf sahası, mükemmel bir kütüphanesiyle tam bir tatil köşesiydi. Churchill sonbahar güneşinde golf oynama bahanesiyle onu oraya kadar izledi. Haldane, Başbakan'la görüşmek için 27 Eylül'de Cloan'daki malikânesinden geldiğinde Churchill de oradaydı. Haldane şöyle yazıyor: "Araba yoluna girdiğimde... Churchill'in kapı önünde durduğunu gördüm. Olası değişiklikleri haber alıp gelmiş olduğunu anladım." Bir seçim yapmak zorunda kaldığı için canı çok sıkılan Asquith, bir ara elli beş yaşındaki Haldane ile otuz altı yaşındaki Churchill'i aynı odaya koyup en doğru kararı kendilerinin vermesini istedi. Kendi adaylılığının dezavantajlarını bilen Haldane, Amirallik'i bir yıllığına alip sonra Churchill'e bırakmayı önerdi. İçişleri Bakanı zafere yakın olduğunu hissederek teklifi kabul etmedi. Başbakan'ın kızı Violet Asquith şöyle yazıyor: "Öğleden sonra babamla golf oynadılar. Onlar geldiklerinde ben çayımı bitirmek üzereydim. Başımı kaldırınca Winston'ın yüzünün güneş gibi parıldadığını gördüm." Violet, Churchill'e çay isteyip istemediğini sordu. Churchill kıza, "Ciddi ama parıltılı gözlerle baktı, 'Hayır, çay istemiyorum. Dünyada hiçbir şey istemiyorum. Baban az önce bana Bahriye Bakanlığı'nı teklif etti,' dedi."

Churchill'in o günü hatırlarken kullandığı dil, gücü yansıtmakta ve adeta geleceği görmektedir: "Bay Asquith... bana damdan düşercesine Bahriye Bakanı olmak isteyip istemediğimi sordu... 'Elbette isterim,'

dedim... Akşamın solmak üzere olan ışığında ta uzaklarda Firth of Forth'tan ayrılmakta olan iki savaş gemisinin siluetleri seçiliyordu. Bunlar benim için yeni bir önem kazanmış gibiydiler.

"O gece yattığımda... zihnim, durumumu tümden değiştirecek bu haberle ve bana verilen görevle doluydu. İngiltere'nin içinde bulunduğu tehlikeyi, barışseverliğini, hazırlıksızlığını, gücünü ve erdemlerini, sağduyu ve adalet görevini düşündüm. İmparatorluk Devleti'nin görkemiyle yükselen Almanya'yı düşündüm ve onun derin, soğuk, sabırlı ve acımasız hesapları içine daldım. 1907 Breslau manevralarinda dalga dalga geçen ordu birliklerini, 1910'da Würzburg yollarında ve tepelerinde topları ve büyük havanları çeken o binlerce güçlü atı düşündüm. Alman eğitimini ve titizliğini, bilim ve felsefedeki zaferlerinin ne demek olduğunu düşündüm. Devletin gücünün dayandığı o ani ve başarılı savaşları düşündüm."

Heyecan ve huzursuzluk içinde olan Churchill Kutsal Kitabı açtı. Tesniye bölümünden rastgele okumaya başladı: "Dinle, ey Israil: Senden daha büyük ve kudretli milletleri teslim almak üzere bugün Erden'den geçiyorsun...Ve bugün bil ki, senin önünden geçen Allahın Rab'dır; yiyip bitiren ateş gibi onları yok edecektir..."

Yaşamı boyunca İngiltere'nin erdemlerinden ya da düşmanlarının kötülüklerinden asla kuşku duymayan Winston Churchill için 'bu, güven dolu bir mesaj' gibi gelmişti.

Winston Churchill eşsiz olduğunu daha ilk baştan biliyordu. Gençliği ve delikanlılığı bu izlenimini daha da güçlendirmişti. 1906'da Liberaller iktidara geldikten sonra, Churchill, Sömürgeler Müstaşarı'yken bir yemekte yeni Maliye Bakanı'nın kızı Violet Asquith'in yanına düşmüştü. Churchill uzun bir süre konuşmadı. Violet şöyle yazıyor: "Birden benim varlığımı fark etmiş göründü. Bakışlarını bana çevirerek kaç yaşında olduğumu sordu. 'On dokuzumdayım,' dedim. O, neredeyse umutsuzca, 'Ve ben şimdiden otuz iki yaşındayım,' dedi Sonra da, sanki kendini teselli etmek istercesine, 'Ama asıl önemli olan herkesten daha gencim,' diye ilave etti." Churchill bundan sonra 'olası insan başarısının büyüklüğü' karşısında yaşamın kısalığına vahşice saldırmaya başladı: "...Acımasız zamana lanetler olsun! Ölümlü oluşumuza lanet olsun! Bütün içine sığdırabileceklerimize kıyasla bize tanınan zaman ne kadar da

zalimcesine kısa." Violet sonunda şaşkına dönmüştü, ama yine de onun bu patlamasını tamamlayan son sözlerini hatırlıyordu. "Hepimiz böceğiz. Ama ben ateş böceği olduğuma inanıyorum."

Winston'ın büyükbabası yedinci Marlborough Dükü'ydü ve Winston, birinci Dük'ün askeri başarılarına parlamentonun bir armağanı olarak yaptırtılan Blenheim Sarayı'nın 320 odasından birinde doğmuştu. Babası Lord Randolph Churchill ikinci oğuldu, Eton ve Oxford'da başarılı olmuş, yirmi beş yaşındayken, Amerikalı bir milyonerin on dokuz yaşındaki kızı Jennie Jerome ile tanışmış ve kıza birlikte oldukları üçüncü akşam evlenme teklif etmişti. Jennie'nin babası Wall Street'te çalıştığı için Dük ilk başta bu evliliğe burun kıvırmıştı. Ama Randolph ısrar etmiş, her zaman romantik olan Galler Prensi de kendisine yardımcı olmuştu. Çift 1873 Nisanı'nda Paris'te İngiliz Büyükelçiliği'nin kilisesinde evlendi. Jennie hemen hamile kaldı.

Jennie yedi buçuk ay sonra avlanmak için Blenheim'a geldiği sırada düştü ve hemen doğum sancıları başladı. Yukarı odasına kadar çıkamadığı için Winston büyük kütüphanenin yanındaki küçük odada doğdu. Henüz yirmi yaşında olan ve kendi yaşantısı henüz başlayan Jennie, üst sınıfların geleneğine uyarak, bebeğini bir dadıya emanet etti. Winston'ın 'Woom' diye çağırdığı Bayan Everest çocuğun yaşamında annesinin yerini aldı. Jennie hep dışardaydı. Daha sonraları şöyle yazmıştır: "Sürekli bir neşe ve heyecan dalgasına kapılmış gidiyor gibiydik. Gittiğim o neşeli baloların çoğu sabahın beşine kadar sürerdi." Annesinin yokluğunda Woom, Winston'ı besledi, tuvalet eğitimini verdi, gözyaşlarını kuruladı ve kendisini hep seviliyor hissetmesini sağladı. Churchill anılarında şöyle der: "Bana bakan ve ihtiyaçlarımı karşılayan hep Bayan Everest'ti. Dertlerimi hep ona anlatırdım."

Ana babasının evliliklerinde sıkıntılar da baş göstermekte gecikmedi. Randolph, kimine göre Oxford'dayken yaşlı bir fahişeden, kimine göre de, Winston'ın doğumundan hemen sonra Blenheim'daki bir hizmetçiden frengi kapmıştı. Semptomlar kendisini kısıtlayacak kadar değilse de, hastalık teşhis edildikten sonra bir daha karısıyla yatamadı. Jennie olağanüstü güzel bir kadındı. Ve pek çok âşığı vardi; bir tahmine göre bu sayı iki yüzü buluyordu. Sosyete, onun fetihlerinden birinin de Galler Prensi Albert Edward olduğundan kuşku duymuyordu. Jennie âşıklarıyla övünmediği için başka çaresi de olmayan Randolph durumu kabul ederdi; ancak bir kere Galler

Prensi'ni evinden kovmuş ve bir başka sefer de karısının arkadaşlarından birini yumruklamıştı. Çift ayrı ayrı İsviçre'ye, Paris'e, güney Fransa'ya giderler, kimi zaman haftalarca birbirlerini görmedikleri olurdu. Winston yedi yaşındayken annesi bir süre Albay John Strange Jocelyn'in İrlanda'daki malikânesinde kaldı. Jennie bir süre sonra hamileydi ve doğan oğluna John Strange Churchill adını verdi. Bu, Winston'ın tek kardeşi olan Jack'tı.

Üst sınıf Victoria dönemi ana babalarının doğal olarak çocuklarıy la pek ilgilenmeme eğilimleri bu özel durumlarla birleşince Winston ana babasını pek göremiyordu. Annesini ilk olarak İrlanda'dan hatırlar: "...üzerine derisiymiş gibi yapışık ve çamurlu binici giysileri içinde... Annem bana hep bir peri prensesi gibi görünüyordu: Sonsuz güç ve servet sahibi parıltılı bir insan... Seher Yıldızı gibi parlaktı benim için. Onu çok severdim ama uzaktan." Winston'ın kendi oğlu, Lord Randolph'la Jennie Jerome'un torunu, Randolph, babasının çocuklugu hakkında şunları söylemiştir: "Ana babasının gösterdiği ihmal ve ilgisizlik geç Victoria ve erken Edward dönemlerinin ölçütlerine göre bile şaşırtıcıydı." William Manchester bu ana baba sevgisi yoksunluğunun etkisini şöyle bir görüşle dile getirir: "Pek çok bebek, bebek oldukları için sevilirler; bunlar sevgiyi yiyecek ve sıcaklık gibi kabul ederler... Ama Winston için birinin kendisini sevmesi bir şaşkınlık kaynağıydı... Başkalarının sevgisi kazanılmalıydı; ve daha sonraları bunu büyük işler başararak kazanacaktı. Ana baba bağından yoksunluk *-ki, bu onun okuma yaşamını etkileyecekti-* otoriteye karşı bir tepki yaratır. İnsan onun düşmanlığının hedefinin, suçlu olan ana babası olacağını sanır. Ama böyle olmaz. Sevgiden yoksun kalan çocuk, ana babasının kendisine gösterdiği en küçük bir ilgiye bile simsıkı sarılır; onu kaybetme tehlikesini göze alamaz. Ayrıca bu durumu için kendisini suçlar. Kendi sevgisi için çıkış yolları arar, ana babasına tapar, onları hayalinde olmalarını istediği gibi yaratır ve onları ne kadar az görürse, dönüşüm o kadar kolay olur. İşte bu süreç içinde Lord Randolph Winston'ın kahramanı; ve annesi... 'bir peri prensesi' olmuştur. Kırgınlığının başka bir yere yöneltilmesi gerekiyordu. Bu nedenle o da, kendi deyimiyle, 'bir başbelası'ydı."

Winston yedi yaşındayken Bayan Everest'in yanından alınıp karanlik bir kasım öğleden sonrası Ascot'ta St. George okuluna verildi. "Bu okuldan... ve orada geçirdiğim iki yıllık korku dolu yaşamdan nefret ederdim," diye hatırlamıştır sonraları. "Derslerimde fazla başarılı değildim ve oyunlarda ise başarısızdım... Öğretmenlerim beni hem geri kalmiş, hem yaşına göre erken gelişmiş olarak görürlerdi; yaşımın

çok ötesinde kitaplar okurdum ve yine de sınıfımın sonuncusuydum. Öğretmenlerim kızarlardı. Emirlerinde pek çok zorlama kaynakları vardı, ama ben inatçıydım. Mantığımı, hayalimi ya da ilgimi çekmeyen şeyleri öğrenmezdim, ya da öğrenemezdim." Inatçı ve disipline karşı direnen Winston'ın bu tavırları bazı 'zorlama kaynaklarını'nın kullanılmasını gerektirdi ki, bunlar daha sonraları başka bir sınıf arkadaşı tarafından şöyle anlatılmıştır: "Sınıfta dersleri zayıf olan öğrenciler müdürün odasına götürülürdü... Odanın ortasında üstü siyah bezle kaplı büyük bir kutu vardı ve suçluya gayet ciddi bir sesle pantolonunu indirip kutunun üzerine eğilmesi söylenirdi. Ben ve diğer sınıf mümessili onu tutardık. Müdür kolunun olanca kuvvetiyle değneği indirirdi. Bir iki darbe sonra kan damlaları belirmeye başlardı ve on beş yirmi darbe sonunda zavallı çocuğun kıçı kandan görünmezdi. Çocuklar genelde ses çıkarmamaya çalışırlarsa da, bağıranlar, ağlayanlar, elimizden kurtulmak için çırpınanlar da olurdu ki, bunlardan iğrenirdim."

*[*İngiliz özel okullarında küçük çocukların dövülmesinde olağanüstü bir durum yoktu. 19. yüzyılın başlarında Eton'ın müdürü Dr. Keate, "Kimi zaman bir tek yaz gününde seksen çocuğu dövmekle ün salmıştı ve akşam olunca tek üzüntüsü daha fazlasını dövememiş olmaktı."]

Winston'ın kalçalarında evde önce Woom'a, sonra Jennie'ye gösterilen izler yeterli kanıttı. Winston, St. George'dan alındı ve Brighton'da bir okula verildi: "...orada beni ilgilendiren şeyleri öğrenmeme izin vardı: Fransızca, tarih, şiir ve en çok da at binmek ve yüzmek." Ama en çok istediği şey gerçekleşmiyordu. "Beni görmeye gelir misin?... Gelmezsen çok üzüleceğim... Lütfen gel, o kadar çok hayal kırıklığına uğradım ki..." Jennie'ye mektuplar her hafta, yıllar boyunca, yüzlerce değişik biçimde yağıp duruyordu. Ama kadın oğluna gidecek zamanı hiç bulamadı. Babası bir kere politik bir toplantı için Brighton'a gitti ama oğlunu görmek için sokağın karşısına geçmedi. Winston boşuna bekledikten sonra, "Çok hayal kırıklığına uğradım, ama herhalde çok meşguldün," diye yazdı.

Winston on iki yaşında Harrow'a girmek için aday gösterildi. Önce bir giriş sınavı vardı. "Bana ne bildiğimin sorulmasını isterdim," diye yazdı eve. "Bana hep bilmediğim şeyleri sormaya çalıştılar. Bilgimi seve seve göstermeye hazırdım, onlar ise sadece benim bilgisizliğimi açığa çıkarmak istediler. Bu tür tutumun bir tek sonucu olabilirdi: Sınavlar iyi geçmedi." Harrow sınavında gramer, Fransızca, tarih ve coğrafya yok, sadece birkaç matematik sorusu vardı. Sınavın çoğu

Latince ve Grekçe'den çeviriydi. Churchill şöyle yazıyor: "Latince sınavının tek sorusunu bile yanıtlayamadım. Sayfanın başına adımı yazdım. Sonra sorunun numarası olan l'i yazdım. Uzun uzun düşündükten sonra l'in iki yanına bir parantez yerleştirdim. Ama ondan sonra soruya ilişkin doğru ya da gerekli başka bir şey aklıma gelmedi." Harrow, Winston'ı yine de kabul etmişti; ne de olsa babası Lord Randolph Churchill, büyükbabası ise Marlborough Dükü'ydü. Beş yıl sınıfının sonuncusu oldu. "Bizi öyle aptal görürlerdi ki, sadece İngilizce öğretirlerdi," diye yazıyor. "Günlerce sadece cümle kurmasını öğrenirdik. Sonunda bunu iyice kavradım. Böylece sıradan bir İngilizce cümlesinin *-ki, bu soylu bir şeydir-* temel yapısı iliklerime kadar işledi. Daha sonra Latince ve Yunanca şiirler yazdıkları için o kadar ödül kazanmış olan sınıf arkadaşlarım, hayatlarını kazanmak için sıradan İngilizce'ye dönmek zorunda kaldıklarında, ben kendimi hiç de dezavantajlı bir durumda hissetmedim."

Winston, Harrow'dan da, bir kere ziyaret edilmesi için yalvarmaya devam etti. Annesine, "Babamın buraya gelmesi için çalış. Buraya hiç gelmedi," diye yazıyordu. Jennie'nin yanıtı şöyleydi: "Ben sana gelirdim ama haftaya vereceğim Ascot partisi için yapacak o kadar çok şeyim var ki, bunu başarmam imkânsız." Winston on yedi yaşına basınca bir kriz baş gösterdi. Noel için eve gelmemesi istendi, bunun yerine Fransızca'sını geliştirmek için Versailles'da tanımadığı bir ailenin yanına gönderilecekti. Bu kararın değiştirilmesi için yalvardıysa da, Jennie israrlıydı: "Yazdığın mektubun sadece bir sayfasını okuduktan sonra geri gönderiyorum; üslubunu beğenmedim." Winston şu yanıtı gönderdi: "Sevgili Anneciğim: Bu kadar kalpsiz olacağına asla inanamazdım. Çok sıkıntılı durumdaydım. Benim mektubumu okumaman bana acı veriyor. Onda seni reddetmeye itecek bir neden yoktu... Beni ne kadar üzdüğünü anlatamam... Anneciğim." Ama bir yanıt yoktu. Winston her gün yazmaya devam etti: "Sevgili Anneciğim... o kadar üzülüyorum ki. Artık ağlıyorum bile. Sevgili anneciğim lütfen seni çok seven oğluna iyi davran. Benim aptalca mektuplarıma kızma sakın. Bana hiç olmazsa beni sevdiğini düşünmeme izin ver sevgili anneciğim, çok üzülüyorum. Ne yapacağımı bilemiyorum. Bu kadar üzüldüğüm için kızma bana... Lütfen bana iyi bir şey yaz. Seni kızdırdıysam özür dilerim. Ben sadece olayları benim görüş açımdan anlatmak istemiştim. Elveda, sevgili anneciğim. Seni çok seven oğlun, Winston." Jennie de Randolph'a şikâyet ediyordu: "Sanki iki yıllığına Avustralya'ya gidiyormuş gibi gürültü çıkarıyor." Winston sınıfının sonuncusu olarak kalmaya devam etti; Harrow'da tek başarısı okul eskrim şampiyonu olmasıydı. Bu yıllarda dilinin sürçmesine bir de kekemelik eklenmişti.

Winston'ın Harrow yılları boyunca derslerindeki sürekli başarısızlığı, Lord Randolph'ı, onun Oxford veya Cambridge'e giremeyeceğine inandırmıştı; bu tembel çocuk için en iyisi, Sandhurst Kraliyet Askeri Koleji'ne girebilmek olacaktı. Winston on dört yaşındayken babası asker olup olmak istediğini sordu. Winston hiç duraksamadan evet dedi. "Yıllarca, babamın o deneyimi nedeniyle bende askeri bir deha niteliği sezmiş olduğunu düşünmüştüm. Ama daha sonra bana avukatlık yapacak kadar akıllı olmadığım için bu karara varmış olduğunu açıkladı." Winston'ın Sandhurst giriş sınavında iki kere kalması babasının karamsarlığını doğrular gibiydi. Üçüncü denemeden önce az daha kendisini kazayla öldürüyordu. Bournemouth'ta halasının malikânesinde kardeşi Jack ve bir kuzeni, bir oyun sırasında onu kovalıyorlardı. Winston bir ara kendini dik bir yarı aşan bir köprünün üstünde, kovalayanları da köprünün iki yanında buldu: "Yakalanmam an meselesiydi. Ama birden aklıma parlak bir fikir geldi. Altımdaki yar genç çam ağaçlarıyla doluydu. İncecik uçları neredeyse köprünün altına değecekti. Bunlardan birine atlatıp aşağı kayamaz mıyım, diye düşündüm. Baktım, hesapladım, düşündüm. Bu arada korkuluğa tırmanmıştım. Jack'le kuzenim şaşkın bir halde bana bakıyorlardı... Bir an sonra ağacı tutabilmek için kollarımı iki yana açıp kendimi aşağı bıraktım. Savımda haklıydım, ama veriler yanlıştı. Bir daha kendime gelmem üç gün, yataktan çıkmam da üç ay aldı. On metre aşağıdaki sert zemine düşmüştüm." Winston'ın böbreklerinden birini parçalayan düşüşü, sonunda ana babasını yanına getirmişti. İyileşme devresinde Sandhurst sınavları için 'yoğun' bir çalışma sonunda, okula girebildi; aldığı not piyadeye girecek kadar yüksek değilse de, süvari bölümü için yeterliydi. Winston'ın bu başarısına duyduğu sevinç, babasından gelen bir mektupla balon gibi söndü:

> Sevgili Winston,
>
> Sandhurst kazananlar listesinde yer almana o kadar sevinmene şaştım doğrusu... En büyük başarısızlığın piyadeyi kaçırmandı; bu başarısızlığında çeşitli okullarda gösterdiğin tembelliğin, umursamazlığın karşı konulmaz kanıtları vardır. Herhangi bir öğretmeninden bugüne kadar senin için iyi bir söz duymuş değilim... Sınıfında geride olmandan, kendini derslerine vermemenden hep şikâyet... Ordunun en iyi alaylarından olan 60. Piyade'ye bu yüzden giremedin... Suvariye girmekle bana yılda 200 sterlinlik bir ek masraf getirmiş oldun.

...Artık bir şeyi açıkça konuşma zamanı geldi. Yaptığın her yanlışlık ve gösterdiğin her başarısızlıktan sonra sana yazmak zahmetine gireceğimi sanma. Bu konularda bir daha yazacak değilim ve sen de bana yazmak zahmetinde bulunma... çünkü bundan sonra başarıların hakkında söyleyebileceğin hiçbir şeye önem verecek değilim... Sandhurst'taki tavır ve tutumun diğer okullardakine benzerse... o zaman sana karşı sorumluluğum sona ermiş demektir.

Sana ancak saygın bir yaşam sürdürmek için gerekli yardımı yapıp kendi başına bırakacağım... Okuldaki gibi tembel ve hiçbir işe yaramayan bir yaşam sürecek olursan, bir serseri olursun, okulda başarısız olmuş yüzlerce insandan biri olursun, mutsuz ve bomboş bir hayat yaşarsın... Annen de sevgilerini gönderiyor...

Mektup Winston'ı yaralamıştı; özür dileyen yanıtlar gönderdi. Birkaç ay sonra Sandhurst'taki ikinci sömestrinde bir kaza Lord Randolph'ı yine öfkelendirmişti. Winston'a pahalı bir altın saat vermişti ve saat Winston'ın cebinden bir dereye düşmüştü. Babası saati, saatçide onarılırken görünce Winston'a ne olduğunu sordu. "Wish deresi yanında yürürken bir değnek almak için yere eğildiğimde cebimden yere düştü ve orası da derenin tek derin yeriydi," diye anlattı Winston.

"Dere on on beş santim derinliğindeydi ama saat neredeyse iki metrelik bir havuza düşmüştü.

Ben hemen soyundum ve suya atladım, ancak dip düz değildi ve su o kadar soğuktu ki, on dakikadan fazla kalamayıp öylece bıraktım.

Ertesi gün havuzu tarattım ama yine başarılı olamadım... ondan sonra Piyade Alayı'ndan 23 kişi aldım, dereye yeni bir yatak kazdırdım, itfaiye arabasına huvuzu boşalttırdım ve saati çıkarttım. Size bunları saate ne kadar değer verdiğimi ve bu kazaya umursamazlık etmediğimi belirtmek için yazıyorum. Adamların çalışması bana 3 sterline mal oldu.

Böyle bir şey olduğu için çok üzgünüm. Ama her şeyde böyle olmuyor. Bana verdiğiniz her şey ilk günkü durumundadır.

Lütfen beni saatle ölçmeye kalkmayın. Bu konu için gerçekten çok üzgünüm.

Size bu kadar uzun ve aptalca bir mektup yazdığım için özür

dilerim..."

Winston, Sandhurst'ta başarılı oldu; 102 kişilik sınıfının sonuncusuyken en başlarda mezun oldu. "Sandhurst benim için yeni bir başlangıçtı, hepimiz yeni şeyler öğreniyorduk ve eşit olarak başlamıştık," diye açıklıyor bunu. Okula ilk girdiğinde subayları onun tören talimlerinde verilen komutlar hakkında tartışmak istediğini görererek şaşırmışlardı. Ama Winston ısrar etti ve yine şampiyon bir eskrimci ve tutkulu bir at binicisi oldu. Subay olduktan sonra gittiği Aldershot'taki süvari alayında günde sekiz saat ya talimde ya polo oynayarak at sırtındaydı.

Çok sevgili Bayan Everest'i için annesine karşı çıkmayı da öğrenmişti. Winston ile Jack okuldayken Woom çocukların babaannesi Marlborough Düşesi'nin hizmetine verilmişti. Düşes para sıkıntısı çekmeye başlayınca on dokuz yıldır aile yanında çalışan dadıyı işten çıkardı. Winston buna isyan etti ve Jennie bir kere daha oğlunun mektubunu okumayı reddetti. Winston bu kere yılmadı: "Sevgili Anneciğim, benim söyleyeceklerimi okumayı reddettiğini ya da bu konunun beni ilgilendirmediğini söylemek senin için çok kolay, ancak ben dürüstlük konusu üzerine sana uzun bir mektup yazma gereğini duyuyorum... Woom benim için yuva denilen şeye en yakın kişidir... Yirmi yıla yakındır sana sadakatle hizmet etmiştir; dünyada benimle Jack'ten fazla sevdiği bir başka kişi yoktur ve Düşes'in önerdiği gibi işten çıkartılması kendisini yıkacaktır... O yaşta yeni bir yer bulması ve her şeye baştan başlaması istenmektedir... Bence bu çok kötü ve zalimce bir davranış olur... En azından iyi bir yer bulana kadar gönderilmemesi gerektiğini Düşes'e anlatacak durumdasın sanırım... Eğer bunu sen yapamazsan, ben mektup yazıp durumu babama açıklarim..." Yanıt yoktu ve Bayan Everest'in işine son verildi. Winston, Sandhurst'tan, zaten az olan harçlığını biriktirerek sevgili Woom'una zaman zaman para göndermeye başladı.

Winston'in anne ve babasının kendisiyle ilgili acı dolu ihmalleri, kısmen İngiliz politik tarihinin en dramatik olaylarından birinden kaynaklanıyordu. Winston'ın babası Lord Randolph Churchill politik sahnede bir meteor gibi kısa ve parlak bir yükseliş göstermişti. 1886'da otuz yedi yaşındayken Lord Salisbury'nin ikinci hükümetinde hem Maliye Bakanı, hem de Avam Kamarası başkanıydı. Lord Salisbury'nin Muhafazakâr yönetiminde huzursuz bir demokrat olan Randolph kendini emellerine biraz fazlaca kaptırmıştı. Harbiye Bakanı'na, Başbakan'a ve Kabine'nin tümüne karşı çıkarak Ordu

Bütçesi'nin kısılmasını istedi. İstediğini elde etmek için de istifadan söz etmeye başladı. Emellerine kavuşamayınca da, partinin yine kendisini seçeceğinden emin olarak istifa etti. Ama beklediği olmadı. Lord Salisbury, "Ensenizde çıkan bir çıbanı aldırtmışsanız onun yeniden çıkmasını istemezsiniz," diyerek Randolph'a bir daha görev vermedi. Randolph kendini at yarışlarına, partilere ve dış ülkelere seyahate verdi. Hastalığı da giderek artıyordu. Hem Avam Kamarası'nda hem siyasi platformlardaki konuşmaları giderek aksadı; şaşırıyor, neyi savunduğunu unutuyordu; arkadaşları ya sessizce yanından ayrılıyorlar ya da kederli bir suskunlukla oturuyorlardı. Lord Rosebery arkadaşı için şunları yazıyor: "Ne bir perde indi, ne de emeklilik geldi. Kamuoyu önünde ağır ağır ölüyordu."

1894 yazında, Winston, Sandhurst'te ikinci yılındayken Lord Randolph'ın durumu artık saklanamayacak bir hale gelmişti. Zayıflamış ve sararmış, yüzünde derin çizgiler belirmişti. Saçları dökülmüştü. Elleri titriyor, dili sürçüyor, kekeliyordu. Bir yemekte konuklardan biri 'gözlerinde nefret, öfke ve korku parıltıları' görmüştü. Bir ara konuşamayarak, "Eeeeee!" diye bir ses çıkardı. Ev sahibi ne istediğini sordu. Randolph bir tabağı göstererek yine aynı sesi çıkardı: "Eeeee! Onu istiyorum!" Konuk, Randolph'ın, 'deliliğin, 'kötü maymun' diye adlandırdığım aşamasına girdiğinden' emindi.

Jennie iyileşeceğini umarak, iyileşmediği takdirde de gözler önünden uzaklaşmasını isteyerek kocasını bir dünya seyahatine çıkardı.

[Randolph'ın hastalığı sırasında ve ölümünden sonra Jennie kocasının ölümüne neden olan hastalığın adının konmasını kesinlikle yasaklamıştı. Winston da babasının ölüm nedenini asla ağzına almadı; ve hatta Winston'ın oğlu Randolph, 1966'da bile, büyükbabasının 'ağır bir zihni rahatsızlıktan' öldüğünü söylemişti.]

Grup Madras'a vardığında Randolph'ın artık ölüme yaklaştığı belliydi; yolculuk yarıda kesildi ve Randolph, Londra'ya geri götürüldü. Babasını çok az görmüş olan Winston, Sandhurst'teki son ayında onun hasta olduğunu öğrenince dehşete kapıldı. Babasının saygısını kazanmak, onunla arkadaş olmak, onun yanı başında yer almak fırsatı artık gelmeyecekti. Bir tek kere bir araya geldiler, Randolph oğlunu bir kusuru için azarladıktan sonra şöyle dedi: "Benim her şeyimin her zaman yolunda gitmediğini unutma. Yaptığım her şey yanlış

değerlendiriliyor ve söylediğim her şey çarpıtılıyor... Onun için beni mazur gör." Winston geçirdiği yalnız ve acımasız çocukluğa karşın babası 24 Ocak 1895'te öldüğünde çok üzülmüştü. Çok sonraları şöyle yazacaktı: "Onunla arkadaş olmak, onun yanı başında ve desteğinde parlamentoya girme hayallerim sona ermişti. Bana kalan tek şey onun emellerini gerçekleştirmeye çalışmak ve onun anısını yaşatmaktı."

Lord Randolph'ın ölümünden altı ay sonra Woom da öldü. Winston'ın kadına karşı bağlılığı bir an bile kesilmiş değildi. Kadın başında o eski bonesiyle kendisini Harrow ve Sandhurst'te ziyarete geldiğinde Churchill kendisini koluna girerek bahçede gezdirir, sonra herkesin gözü önünde öperek veda ederdi. 1895 yazında kadın peritonitten yattı. Winston, Aldershot'tan yola çıkıp Londra'dan bir doktor alarak kadının yanına koştu. Dışarda yağmur yağıyordu ve Woom telaşa kapılmıştı. Churchill şöyle hatırlıyor: "Ceketim ıslanmıştı. Elleriyle yoklayıp da ıslaklığı fark edince soğuk alacağımdan telaşlandı. Onu sakinleştirmek için ceketi çıkartıp kurutmak zorunda kaldık."

Bayan Everest, Winston'ın kolları arasında öldü; Winston haberi kardeşi Jack'e kendisi vermek için hemen Harrow'a gitti. Cenaze törenini Winston düzenledi ve hatta Paris'te cenazeye katılamayacak kadar meşgul olan annesi adına bir çelenk yaptırttı. Lord Randolph ile Bayan Everest'in ölümleri Winston Churchill'in de gençliğinin sonu oldu. Babasının ardından iki ciltlik bir biyografya yazdı; Woom'un fotoğrafı da kendisi yetmiş yıl sonra ölene kadar odasında kaldı.

Randolph'ın ölümü Winston'ı özgürlüğüne kavuşturmuştu. "Artık kaderimin hâkimiydim," diye yazıyordu. Teğmen Winston Churchill, Sandhurst'ten babasının öldüğü kış mezun oldu. Daha sonraları o zamanki duygularını şöyle dile getirmiştir: "Görkemli bayrağı dalgalandır yine. Yanıt olarak Hayır'ı kabul etme. Başarısızlığa asla boyun eğme... Pek çok yanlış yapacaksın; ama cömert ve doğru, ama aynı zamanda ateşli olduğun takdirde dünyaya bir zarar vermez ya da onu ciddi bir korkuya düşürmezsin. Dünya, gençlikle kur yapılmak ve kazanılmak üzere yaratılmıştır. Dünya sadece sürekli boyun eğerek yaşamış ve refaha kavuşmuştur."

Churchill'in bundan sonraki beş yılı genç bir İngiliz subayının serüvenlerinin hikâyesinden çok, 'ucuz' bir Victoria çağı romanının hikâyesini andırır. Avrupa sömürgeciliğinin doruğunda olduğu bu kısa

süre içinde bu genç, dünyanın dört çok ayrı bölgesinde dört değişik savaşta ateş altında bulunmayı başarmıştır. 1895'te İspanyol ordusuyla birlikte Küba'da gerillalarla; 1897'de Hindistan'ın kuzeybatı sınırında Pathan aşiretiyle savaşmış; 1898'de Sudan'da Kitchener'in emrinde bulunmuş ve 21. Lancer birliğiyle ünlü 'İngiliz ordusunun son süvari hücumu'nda yer almıştır; bir yıl sonra da Natal'de, içinde bulunduğu İngiliz zırhlı treni Boerler tarafından pusuya düşürülünce de tutsak olmuştur. Churchill oradan kaçmış, bir kahraman olarak yurduna dönmüş, serüvenleri hakkındaki üç kitabından sonuncusunu yazmış ve artık İngiltere'nin en ünlü genci olarak 1900 Haki Seçimi'nde Avam Kamarası'na seçilmiştir.

Bunların hiçbiri Winston'ın ısrarlı emelleri ve Jennie'nin büyük yardımı olmasaydı gerçekleşmezdi. Randolph'ın ölümünden hemen sonra Winston'ın annesiyle ilişkisi değişmişti. Churchill bu yeni ilişkiyi şöyle özetliyordu: "Artık yirmi bir yaşındaydım ve o da anne hâkimiyetini uygulamaya bir daha hiç çalışmamıştı. Çok geçmeden ateşli bir müttefikim oldu, planlarımda bana yardım etti, tüm etkinliği ve sonsuz enerjisiyle çıkarlarımı korudu. Kırk yaşında hâlâ genç, güzel ve büyüleyiciydi. Ana oğul gibi değil de kardeş ve abla gibi eşit koşullar altında çalışıyorduk." Winston annesinin âşıklarından haberdardı: On altı yaşındayken Harrow'dan beklenmedik bir anda eve döndüğünde, "Annemle Kont Kinsky'yi kahvaltı ederlerken buldum," diye yazmıştı kardeşine. Ama bu duruma aldırış etmemiş görünüyordu ve daha sonra annesinin âşıklarını, annesini kullandığı gibi kendi çıkarları için kullanmıştır.

Winston, Küba'daki ilk savaşına gitmeye hazırlanırken annesinden, onayından başka bir şey istememişti. Yeni alayı 4. Hussar'lar Hindistan'a dokuz yıllık hizmete gitmek üzereydi ve bütün subaylara on haftalık izin verilmişti. Çoğu tilki avına, at ya da yat yarışlarına gittikleri halde Winston bir savaş görmeye kararlıydı.

Barış döneminin tekdüze işlerinden sıkılan subayların, masrafları kendi ceplerinden çıkmak üzere, savaş bölgelerine gitme geleneği vardı; buralarda hangi koşul altında olursa olsun savaşa alınmaları için yalvarıp beklerlerdi. Winston da babasının Madrit'te İngiliz Büyükelçisi olan eski bir arkadaşının aracılığını istedi. İspanyol yetkilileri Küba'daki savaşı izlemesine izin verince annesini, New York ve Havana'ya gidiş geliş ücreti olan 37 sterlinin, iki aylık tilki avlamadan daha ucuz olacağına ikna etti. 30 Kasım 1895'te yirmi

birinci yaşını, başının üstünden kurşunlar uçarken kutladı. Bundan hoşlanmıştı: "Herhangi bir sonuç alınmadan ateş edilmek çok heyecan verici," diye yazıyordu. Cepheden Mektuplar adı altında Daily Graphic'te basılan savaş yazıları başına beş sterlin alıyordu.

Winston ateş altında olmaktan hoşlanmıştı, ama Londra'ya dönünce askerlik mesleği konusunda karamsar düşüncelere dalmaktan kendini alamadı. Hindistan'da dokuz yıl, herhangi bir savaş görmeden, terfi etmeden kışlada kalmak düşüncesi hiç de çekici değildi. Annesinin aracılığıyla Chamberlain, Balfour, Asquith ve diğer ileri gelen politikacılarla tanışıp birlikte yemekler yedi. Babasının izinden yürümeyi, parlamentoya girmeyi planlıyordu. Ama ordudan nasıl kurtulabilirdi? Politikaya girecek parayı nasıl bulacaktı? Bunun üzerine Jennie'ye döndü: "Sahip olduğun o kadar etkin dost ve benim için, babamın hatırı uğruna bir şeyler yapacak bu kadar insan varken bana yardım edemeyeceğine inanamıyorum." Winston Güney Afrika veya Mısır'a gitmek istiyordu. Ama annesi bu kere yardım etmedi. Winston da Hindistan'a gitti. Güney Hindistan dağlarında, denizden bin metre yüksekteki Bangalore'a atandı. Subaylar her sabah bir buçuk saat talim yapıyorlardı; Winston da bundan sonra sadece polo oynuyor ve okuyordu. Üniversiteye ayak basmamış olan genç, burada on iki cilt Macaulay'i ve dört bin sayfalık Gibbon'ı inatla okudu. Hitabet çalışmalarına başladı; Churchill tüm yaşamı boyunca konuşma özürlüydü, hem dili sürçer, hem kekelerdi. 'S' harfini söylemekte güçlük çekerdi. Canı sıkılmaya başlayınca, annesine kendisine bir savaş bulması için yalvaran mektuplar yağdırmaya başladı. 1897 Nisanı'nda Yunanistan ve Türkiye arasında savaş çıkınca burada kendisi için bir fırsat gördü. İznini alabilir ve savaşı özel muhabir olarak izleyebilirdi. Jennie'ye, "Kimin tarafında olacağım hiç önemli değil," diye yazdı. "Beni Türklere tavsiye eden mektup alabilirsen Türkler'e giderim. Yunanlılar'a alırsan, onlara giderim." Savaş herhangi bir tavsiye mektubu almaya fırsat kalmadan sona erdi.

Hindistan-Afganistan sınırındaki Pathan aşiretinin ayaklandığı 1897 Ağustosu'nda Winston İngiltere'de izindeydi. Ayaklanmayı bastırmak için üç tugaylık İngiliz-Hindistan Malakand Birliği gönderilecekti. Churchill birlik komutanı Tümgeneral Sir Bindon Blood'la tanıştı, askerlerini sınırda savaşa götürdüğü takdirde kendisini de alacağı sözünü koparttı. Churchill bunun üzerine iznini kesip ilk gemiyle Bombay'a döndü. Annesine de kendisini muhabir olarak kabul edecek bir gazete bulması talimatını bırakmıştı. Jennie Daily Telegraph'ı buldu; elinde subay olarak kadrosu olmayan Blood, Churchill'i

gazeteci olarak yanına almayı kabul etti. Pathan'lar gazeteciyi subaydan ayırt edemedikleri için birlik Hayber Geçidi yakınlarında pusuya düşürülünce Winston da tabancasıyla karşı koydu. Kampanya sona erince Bangalore'a dönüp Malakand Sahra Gücü'nün Hikâyesi kitabı üzerinde çalışmaya başladı. Yaptığı tanımlar araziyi okurun gözünde canlandırıyordu: "Himalayalar bir sıradağlar değil, bir dağlar ülkesidir. Yüksek bir geçitte ya da komuta merkezinde durunca... sıra sıra dağlar Atlantik'in uzun dalgalarını andırır ve uzaklarda parıltılı bir karlı doruk diğerlerinden daha yüksek bir dalganın köpüklerini akla getirir..." Churchill kitabı iki ayda tamamlayıp bir yayıncı bulması için annesine gönderdi; Jennie, Arthur Balfour'a fikir danıştı ve bir yayıncı bulundu. Acele etmek çok önemliydi, aynı sefer üstüne bir kitap daha yazılıyordu ve Winston ilk baskıyı görünce şaşkınlık ve utanç hissetti. Kitap "200 kadar imla hatası ve yanlışlıkla doluydu... kitaptan almayı umduğum zevk yok olmuştu ve yerinde sadece böyle bir terbiyesizliğin halka sunulmasının utancı vardı." Churchill çok duyarlıydı. Kitap büyük ilgi gördü. Okurlar ve eleştirmenler yanlışlıkları gözardı edip yazarın 'bilgeliği,' 'kavrayışı' ve 'üslubu' üzerinde durdular. Churchill çok şaşırmış ve duygulanmıştı. "Daha önce hiç övülmemiştim," diye yazıyordu. "Okuldaki çalışmalarım hakkında yapılan yorumlar hep 'Kayıtsız,' 'Düzensiz,' 'Kötü,' ve 'Çok kötü' gibi şeylerdi. Şimdi ileri gelen edebiyat gazeteleri ve çok dikkatli eleştirmenleriyle koskoca dünya bana sütunlar dolusu övgü yağdırıyordu." Galler Prensi kitabı okudu ve bir tane de kızkardeşi İmparatoriçe Victoria'ya gönderdi. Prens, Churchill'e şöyle yazıyordu: "Azizim Winston, seni kitabının başarısı nedeniyle birkaç satırla kutlamaktan kendimi alamadım. Büyük bir ilgiyle okudum ve tanımlarınla dilini genelde olağanüstü buldum. Kitabı herkes okuyor ve her tarafta övgüyle söz edildiğini duyuyorum."

Winston savaşın en şiddetli olduğu yerde olmak istiyordu; ama subay olarak değil de, muhabir olarak. Kitabı basılmadan önce, Daily Telegraph'taki haberlerinin, adı belirtilmeksizin yayınlanmasına izin verdiği için Jennie'ye çok kızmıştı. Annesine, "Ben onları kişiliğimi seçmenlerin dikkatine sunmak amacıyla yazmıştım," dedi. "Eğer dünyada bir şey yapacaksam, reklam hakkında bir karar vermen gerekecek... Bazılarının bundan rahatsız olacakları kuşkusuzdur... Haberlerde adımın çıkmamasıyla, adımın ülkeye doğru çekici bir ışık altında sunulması için mükemmel bir fırsatı kaçırmış olmaktayım."

Bundan sonraki ünlü sefer Kitchener'in Sudan'ı yeniden ele geçirmek ve General Gordon'un ölümünün intikamını almak için Nil boyunca

yürüyüşü olacaktı. 1898 Nisanı'nda, Malakand Sahra Gücü'nün Hikâyesi Londra salonlarında okunurken Churchill annesine her türlü olanağını kullanması için yalvarmaya başlamıştı. "Bu Mısır işini becermelisin... Elinde o kadar imkân var ki... Sana yalvarıyorum, hiç kimseyi umursama ve hayır yanıtını kabul etme." İki ay sonra Hindistan'da artık umutsuzluğa kapılmıştı: "Mısır işine seni nasıl zorlayacağımı bilemiyorum. Bunu var olan etkinliğinle ve tanıdığın o kadar insanla başarabileceğini biliyorum. Bu, fırsatların peşinden koşma çağıdır ve hepimiz elimizden geleni yapmalıyız." Winston'ın sonra yazdığına göre Jennie bu işe sarıldı ve "Çekilmedik bir ip, ters yüz edilmemiş bir taş bırakmadı." Prens, Winston için Kitchener'e telgraf çekti; küçük subayların üst düzey subayları eleştiren yazılar yazmasından hoşlanmayan Serdar bu teklifi reddetti. "Yer olmadığı için Churchill'i istemiyorum," dedi. Jennie yakından ateş etmek için Kahire'ye gitti. Bunun da yararı olmadı. Winston haziranda iznini alıp kendi davasını savunmak için Londra'ya gitti. Harbiye Bakanlığı'nda iki yüz subayın kampanyaya katılmak için uğraştıklarını gördü. O sırada işe kader el attı. Lord Salisbury, Malakand Sahra Gücü'nün Hikâyesi'ni okumuştu; Lord Randolph'ın oğlunu kendisine daha fazla şeyler anlatması için davet etti. Başbakan, teğmeni, Dışişleri Bakanlığı'ndaki odasında karşıladı ve Eski Dünya nezaketiyle oturmasını rica etti. Winston'a, kitabı 'sadece konusu değil, üslubu açısından' da ilginç bulduğunu ve 'bu sınır vadilerinde olup bitenler konusunda' kendisine verilen resmi belgelerden çok, 'senin yazılarından daha gerçekçi bir izlenim edindim,' dedi. Görüşmenin sonunda konuğunu kapıya kadar geçiren Lord Salisbury, "Eğer herhangi bir anda sana yardımcı olabileceğim bir durum çıkarsa lütfen bana danışmazlık etme," dedi. Winston bütün cesaretini topladı ve üç gün sonra şöyle yazdı: "Sayın Lord Salisbury: Ben Mısır'a gitmek ve Hartum Seferi'ne katılmak istiyorum... Amacım bir kitap yazmaktır... Bu konuda sizi rahatsız etmekten çekinmekteyim... Ancak ya bunu yapmak, ya da uzun zamandır niyet etmekte olduğum bir projeden vazgeçme seçenekleri ile karşı karşıya kaldım... Bundan bir zarar değil, yarar geleceğini düşünmeye cesaret ediyorum. Konu benim dışımdakiler için çok önemsizdir." Teğmen Churchill birkaç gün sonra Sudan Seferi için 21. Lancer'lara kadro dışı subay olarak atanmıştı. Winston, Morning Post'la tanesi 15 sterlinden bir yazı dizisi için anlaştıktan sonra doğruca Mısır'a yola çıktı. Tren'le Marsilya'ya, 'iğrenç bir tekneyle' İskenderiye'ye gitti; 21. Lancer alayına, Kahire'de tam Nil'de gemiye binerlerken katıldı. Alay nehir ve demiryolu ile Serdar'ın ordusuna katılmak üzere 2240 kilometre gidecekti.

Churchill, "Omdurman Savaşı gibi bir şey bir daha asla

görülmeyecektir," diye yazıyordu. "Her şey çıplak gözle görülüyordu. Nil'in kâh çelik, kâh bakır renginde geniş kavisler çizerek aktığı çölde ordular yürüyor, manevralar yapıyorlardı." 26.000 kişilik İngiliz-Mısır ordusu sırtını, topları çöle dönük sekiz gambotun beklediği Nil'e vermiş, geçici siperlere yerleşmişti. 2 Eylül 1898 günü şafakla birlikte altmış bin kişilik Derviş ordusu çölde yürüyüşe geçti. Churchill bir devriye kolu ile birlikte düşmanı gözetliyordu: "Cepheleri sekiz kilometre uzunluğundaydı... mızraklarının ucundan garip bir parıltı yayılıyordu... Birden bütün kütlenin hızla hareket etmekte olduğunu fark ettim. Emirleri safların önünde dörtnala at koşturuyorlardı. Sonra bağırmaya başladılar... Biz tepeden izleyenlere, fırtınadan önce çıkan rüzgârın ve denizin uğultusunu andıran dalga dalga müthiş bir gürültü çarpmaya başladı. Uygarlık silahlarına olan güvenime rağmen... bu amansız vahşiler ordusunun böyle bir hevesle saldırıya kalkışları... içimi yalnızlık duygularıyla doldurdu."

Halife'nin sayısal üstünlüğüne karşın savaş eşitler arasında değildi. Uygarlık silahları' -*Kitchener'in dört havan bataryası, Nil'deki gemilerdeki toplar, İngiliz ve Mısır askerlerinin ellerindeki modern tüfekler*- saldıran Derviş ordusunun arasında 'geniş gedikler ve biçimi olmayan yığınlar' oluşturmuştu. Dervişler İngiliz siperlerine gelmeden durakladılar. Yirmi bin ölü ve yaralı vardı. 21. Lancer alayı, Hafif Süvari Alayı'nı Ölüm Vadisi'ne gönderenden daha meşru bir neden olmadan saldırıya kaldırıldı. Churchill elinde Mavzer tabancasıyla takımının başındaydı: "Çatışma çok yakındı. Önümde, on metre ileride, iki mavili adam görüyordum. Aralarından geçmeye karar verdim. Her ikisi de ateş ettiler. Ben yaralandığımı fark ederek dumanlar arasında sıyrıldım. Hemen arkamdaki asker ölmüştü."

Bir Derviş, Churchill'e kılıçla saldırmıştı: "Atımı adamın önünden yana çevirecek kadar bir anlık zamanım vardı, dönerken eğildim ve üç metreden kendisine iki el ateş ettim. Eyer üzerinde doğrulduğum sırada kılıcını kaldırmış başka birini gördüm. Hemen tabancamı kaldirip ateş ettim. Birbirimize o kadar yakındık ki, tabancam adama çarpmıştı... Başka bir Derviş mızrağını kaldırarak üzerime yürüdü. Ona da bir metreden ateş ettim. Kumlara devrildi, kaldı." Kısa savaş sona ermişti. "Ama şimdi düşman yanından tüyler ürpertici hayaller üzerimize doğru geliyordu: Gövdelerinden kanlar fışkıran üç ayaklı atlar, korkunç yaralarından kan boşalan insanlar, kolları, gövdeleri, yüzleri balık oltası mızraklarla parçalanmış, barsakları dışarı fırlamiş, bağıran, ağlayan, yıkılan, ölen insanlar..." 21. Lancer alayı iki dakikalık savaşta adamlarının dörtte biriyle atlarının ise üçte birini

kaybetmişti.

Churchill kampanya sona erer ermez İngiltere'ye döndü. Galler Prensi, "Gel ve bana gelecek hakkındaki planlarını anlat," diye yazarak Winston'ı Marlborough Sarayı'na yemeğe çağırdı ve kendisini yeni bir kitap yazması için teşvik etti. Churchill askerlikten istifa etti, Sudan kampanyası hakkındaki Nehir Savaşı kitabını yazmaya koyuldu ve parlamentoya adaylığını koydu. Seçimi kaybettiyse de, hezimete uğramamıştı. İngiltere'nin Boer'lerle tartışması bir Boer ültimatomuyla son bulunca Churchill savaş ve kendisi için yeni bir şeref firsati kokusu aldı. 14 Ekim 1899'da olayı Morning Post adına izlemek üzere Güney Afrika'ya doğru yola çıktı. Capetown'a gelişinden iki hafta sonra savaşı görmüştü ve Boer'lerin tutsağı olarak Pretoria'da dikenli teller ardındaydı.

Serüven tam bir Churchill melodramıydı. Asıl seferin başlamasını beklerken Natal'dan kuşatma altındaki Ladysmith kentine giden bir İngiliz zırhlı treninde bulunmaya çağırılmıştı. İki bölük İngiliz askeri taşıyan tren 'baştan başa zırhlarla kaplıydı' ama raylara verilecek bir hasarla hareketsiz kalabilirdi. Ladysmith'i kuşatan Boer kuvvetlerinin komutanı olan General Louis Botha treni kuzeye doğru giderken gördüğünde yanında beş yüz atlı vardı. Yapacağı tek şey tren geçtikten sonra rayların üstüne iri kaya parçaları doldurmaktı. Sonra önden birkaç el ateş edince tren son hızla geri geri gidecek ve kayalara çarpacaktı. Gerçekten de öyle oldu. Üç vagon raydan çıktı, şaşkına düşen İngilizler Boer'lerin isabetli ve yoğun ateşi altında kaldılar. Churchill teknik olarak gözlemci olmasına rağmen İngiliz askerleri kurtarma çabalarını ele aldı. Düşman ateşi altında tam yetmiş dakika uğraşarak devrilen vagonları çektirip lokomotifi serbest bırakmaya çalıştı. Sonra yaralıları lokomotife yükleyip geri gönderdi. Diğer yaralıları kurtarmak için geri dönerken üzerine çevrilmiş bir Boer silahıyla burun buruna geldi. Silahı tutan Güney Afrika'nın en iyi nişancısı ve daha sonra Transvaal Başbakanı ve Churchill'in hayatının sonuna kadar dostu olacak olan Louis Botha'ydı. Churchill o anda Napoleon'un bir sözünü hatırladı: "Bir insan yalnız ve silahsızsa teslim olması bağışlanabilir." Ellerini havaya kaldırdı. Kendisini yakalayanlardan biri neşeyle, "Sadece muhabir olduğundan seni salıvermeye hiç niyetimiz yok, ahbap," dedi. "Her gün bir lord evladı yakalıyor değiliz ki."

Churchill'in tutsaklığı bir ay bile sürmedi. Bir gece kamp tuvaletinin

ardındaki duvardan atladı. Kollarını sallayarak Pretoria sokaklarından geçti, hareket halindeki bir kömür trenine atladı ve kentten çıktı. Yine de herhangi bir dost ya da tarafsız ülkeden 480 kilometre uzaktaydı, ülkenin dilini bilmiyordu ve cebinde bir parça çikolata ile bir iki peksimet vardı. İlk kapısını çaldığı evde karşısına çıkan bir İngiliz madencisi kendisini bir kömür madeninin dibinde üç gün sakladı. Bu arada Boer'ler her tarafa astıkları posterlerde kaçağı arıyorlardı: "25 yaşlarında İngiliz, bir yetmiş boyunda, normal yapılı, hafif kambur yürür, solgun yüzlü, kızıl kumral saçlı... S harfini telaffuz edemez..." Churchill, kurtarıcısı kendisini oradan çıkarana kadar üzerinde dolaşan farelerle yaşadı, sonra yün balyaları arasında trenle Portekiz Doğu Afrikası'nda Lourenço Marques'e gitti. Sınırı geçip de önüne ilk çıkan kentteki İngiltere konsolosluğuna girince küçük bir memur, yırtık üstbaşına bakıp onu kovdu. Churchill sokağa çıktı, Konsolos'un odasının bulunduğu üst kata dönüp, "Ben lanet olası Winston Churchill'im. Çabuk aşağı in!" diye gürledi.

Churchill, Güney Afrika'da bir kahraman olmuştu. Yeniden askeri bir görev istedi, bir Güney Afrika süvari alayına atandı ve savaşın en kanlı çatışmalarına katıldı. Vicroria Haçı'na aday gösterildiyse de, Kitchener nişanın verilmesini reddetti. Churchill, Ladysmith'i kurtaran, Pretoria ile Johannesburg'u ele geçiren öncü birliklerin arasındaydı. İngiltere'ye döndüğünde annesini, 'İngiltere'nin en yakışıklı erkeği' George Cornwallis-West ile evlenmek üzereyken buldu. Cornwallis, Winston'dan sadece on altı gün büyük ve gelinden yirmi yaş küçüktü. Jennie'nin arkadaşları şaşkına dönmüşlerdi ama kendisi bu durumu umursamıyordu bile. Bir arkadaşına, "Beni aptal gibi görüyorsundur, ama çok eğleniyorum," diyordu. Winston annesinin yanında yer aldı. Pretoria Yoluyla Londra'dan Ladysmith'e adlı yeni bir kitap yazdı, Birleşik Devletler'de bir dizi konferans verdi, kitaplarından, konferanslarından ve muhabirlikten 15.000 sterlin topladı. Sonra, bu, İngiltere'nin en ünlü genci, artık parası da olduğundan yeniden milletvekili adayı oldu. 1900 Eylülü'nde Avam Kamarası'na seçildi; orada tam altmış beş yıl kalacaktı.

Bu pembe yüzlü, parlak mavi gözlü ve kızıl saçlı gencin görünüşü ilk başlarda babasını hatırlatıyordu. Daily Mail muhabiri, 'dört köşe alın ve cüretkâr bakışlardan... lobiden hızlı adımlarla yürümekten' söz etmekteydi. Punch muhabiri şöyle yazıyordu: "Oldham temsilcisi elleri belinde, başı öne eğik, sağ ayağı ilerde olarak meclise hitap ederken artık gelmeyecek günlerin anıları belleklere doluyor." Ancak Winston'ın kendi kişiliğini bulması uzun sürmedi. Churchill konuşunca

Basın Locası canlanıyordu. Winston hiç hoşlanmadığı Harbiye Bakanı'na Güney Afrika'ya kaç at ve kaç katır gönderdiğini sordu. Yanıtını alınca bir başka sorusu daha vardı: "Sayın Dostum acaba bana Güney Afrika'ya kaç eşeğin de gönderildiğini söyleyebilir mi?" 1904 yılı geldiğinde Churchill artık Balfour-Chamberlain serbest ticaret bölünmesine daha fazla tahammül edemeyip karşı sıraya geçerek Liberal Parti'ye katıldı. Campbell-Bannerman bu yeni üyeye 1905 Liberal Kabinesi'nde Sömürgeler Müsteşarlığı gibi bir Kabinealtı görevi verdi. Asquith kendisini Kabine'ye, önce Ticaret, sonra İçişleri Bakanı olarak aldı.

1911 yılı geldiğinde Churchill İngiltere'de adıyla anında tanınan tek insandı. VII. Edward, Lord Esher'e, "Ben olmasaydım o genç adam dünyada olmayacaktı," dedi. Şaşkına dönen Esher, "Bu nasıl olabilir, efendim?" diye sordu. Kral anlattı: "Dük ve Düşes, Randolph'ın evlenmesine karşı çıkmışlardı. Ancak bizim aracılığımızla izin vermişlerdi." Winston otuz altı yaşında istediği her şeye kavuşmuştu: Ün, bir mevki, güçlülerin sofrasında bir yer. Bir öğleden sonrası, bir İskoç golf sahasında da Asquith kendisine yeteneklerine uygun bir sorumluluk ve fırsat verdi: Kraliyet Donanması'nı Winston'a sundu.

Bahriye Bakanı Churchill

Churchill ile McKenna 25 Ekim 1911'de bakanlıkları değiştirdiler. McKenna sabah İçişleri Bakanlığı'na gitti, Churchill kendisini ileri gelen memurlarla tanıştırdı; öğleden sonra bu kez Churchill, Amirallik'e gitti, McKenna da onu Deniz Lordları ve bölüm başkanlarıyla tanıştırdı. McKenna'nın tavrı doğru ama sıkıntılıydı. Bahriye Bakanlığı'ndan alınmaktan mutlu değildi, ülke içindeki deniz kuvvetlerindeki dostları ve destekçileri bu görüşünü paylaşıyorlardı. Birinci Lord olarak üç buçuk yıl boyunca tasarruf yanlılarına karşı mücadele ettiği için teşekkür dolu mektup ve telgraf yağıyordu. McKenna'nın yerine, Kabine'nin en büyük iki tasarruf yanlısından biri olan Winston Churchill'in gelmiş olması şimdi darbeyi daha da ağırlaştırmıştı.

Parlamentoda ve başka yerlerde bazı insanlar McKenna'nın Bahriye'den İçişleri Bakanlığı'na geçişteki öfkesini anlamıyorlardı. Kabine'de İçişleri Bakanı, Başbakan ve Maliye Bakanı'ndan sonra üçüncü sıradaydı; Birinci Lord ise çok gerilerdeydi. 1902'de Austen Chamberlain'ın Birinci Lord olma isteğini 'zavallı bir emel' olarak niteleyen Churchill'in de o zamanki fikri buydu.

Amirallik'e yeni bir kişinin gelmesinden doğan kaygı da yaygındı. Gözlemciler, büyük bir fiziki cesarete, özgüvene ve bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiye sahip, iyi konuşan parlak bir genç insan görmekteydiler. Meteor gibi yükselmişti. Otuz üç yaşında bakan olmuştu; iki yıl Ticaret Bakanı, yirmi ay İçişleri Bakanı olarak çalıştıktan sonra şimdi de, otuz altı yaşında, meslektaşlarından yarım kuşak genç bir adam olarak (Lloyd George kırk sekiz, Grey kırk dokuz ve Asquith elli dokuz yaşındaydı) donanmanın başına geçmişti. Ancak yeteneklerine karşın üzerinde hoşnutsuzluğun yükünü taşıyordu. Parti değiştirmiş olma lekesinden kurtulamamıştı. 'Dönek,' 'fırsatçı,' ‘reklamcı üçkâğıtçı' kendisine yöneltilen sıfatlardan ancak bazılarıydı. Muhafazakâr Spectator, atanmasını şöyle karşılamıştı: "Mesleğinde kamuya yönelik sabit bir görüş veya bir ilke göremiyoruz; kulağı hep kiriştedir; gerçek bir demagogdur..."

Churchill kendisi hakkında söylenenlere aldırış etmiyordu. İki

yanındaki taştan yunusların arasından geçip, Nelson'un günlerinden kalma mobilyalarla dolu Amirallik binasına girince kendisinden geçmişti. "Artık toz toprak içinde kanat çırpıp gıdaklayacağım yerde, şimdi yumurtlayabilirim. Bu çok daha tatmin edici bir meşguliyet. Şu anda pek çok, hem de çok iyi yumurtalar yumurtlamaya hazırım." Churchill elini çabuk tuttu. Birinci işi masasının arkasına büyük bir Kuzey Denizi haritası asmak oldu. Bir subay her gün haritada küçük bayraklarla Alman Donanması gemilerinin yerlerini işaret ederdi. Churchill her sabah odasına girince ilk iş olarak haritaya bakar, Açık Deniz Filosu gemilerinin yerlerini incelerdi. Kendi söylediğine göre amacı 'kendimde ve yanımda çalışanlarda her zaman var olan bir tehlike duygusu' yaratmaktı. Pek çok konuda çabuk kararlar vermişti. 1911 Bütçesi'nde kabul edilmiş olan yirmi yeni destroyerin siparişleri verilmemişti. Bir yaz önce İçişleri Bakanı'yken kendini uyutmayan donanma cephanelikleri, Amirallik'e nakledilmiş ve başlarına sürekli olarak Deniz Piyadeleri dikilmişti. Churchill'in gelişinden önce Amirallik'te geceleri, hafta sonları ve tatillerde dünyanın çevresinden gelecek raporlara ve alarmlara yanıt verecek bir tek nöbetçi memur bulunurdu. Churchill günün her saati nöbet tutacak subaylardan oluşan bir kadro yarattı. Deniz Lordlarına da nöbete girmelerini emretti; dört Lord'dan biri mutlaka Amirallik binasının yakınında bulunacaktı.

Churchill önemli olan Birinci Lord Özel Donanma Sekreteri makamına tartışmalı bir atama yaptı. Kırk yaşında donanmanın en genç amirali olan Tümamiral David Beatty alışılmış bir subay değildi. Saygın ve görkemli bir meslek yaşantısı vardı; Omdurman Savaşı'nda Nil gambotlarından birinin komutanıydı; Boxer İsyanı'nda Donanma Çıkartma birliğindeydi, hızla terfi etmişti. Yakışıklı ve gösterişli bir erkek olan Beatty, Chicago mağazalar zinciri sahibi Marshall Field'in kızıyla evliydi ve karısı kendisine 8 milyon sterlin drahoma getirmişti. Donanma aylıklarıyla kıt kanaat geçinen amiraller ve albaylar bundan hiç hoşnut değillerdi. Bazıları onun kıyıdaki yaşantıya fazla düşkün olduğundan yakınıyorlardı; Beatty ile güzel karısı sık sık sosyetede görülürlerdi; mükemmel at biner, tilki avından zevk alırdı; bunlar bir süvari subayı için iyiydi ama bir amiralde olunca garip kaçıyordu. Daha da kötüsü, Beatty küstahtı: Atlantik Filosu'nun ikinci komutanlığını çok ilginç olmadığı gerekçesiyle geri çevirmişti. Bunun üzerine Beatty on sekiz ay süreyle yarım maaşla kara görevine verilmişti. Çok geçmeden de emekli edilmesi bekleniyordu.

Churchill Birinci Lord olunca Beatty kendisinden bir görev istedi.

Churchill'in onun hakkında duydukları hep uyumlu şeylerdi: Gençlik, girişimcilik ve cesaret. Beatty'nin babası Churchill'in alayı olan 4. Hussar'larda bulunmuştu. Beatty'nin Nil'deki gambotunun topları Omdurman'da 21. Lancer Alayı'nın saldırısını desteklemişti. Amirallik'in, onun 'çok hızlı yükseldiği' ve 'karada pek fazla çıkarı olduğu' yakınmalarından Churchill fazla etkilenmedi. Beatty içeri girince Churchill kendisine baktı ve, "Amiral olmak için çok genç görünüyorsunuz," dedi. Beatty göz kırpmadan, "Siz de Birinci Lord olmak için çok genç görünüyorsunuz," yanıtını verdi. Churchill adamdan ilk anda hoşlanmıştı. Beatty, Birinci Lord'un yanındaki odada çalışmaya başladı, onunla birlikte bütün teftiş gezilerine katıldı, her türlü strateji ve teknoloji alanı konusunda Churchill'in fikirlerini dinledi. 1913 Nisanı'nda donanmanın en çok istenen komutanlıklarından biri olan Savaş Kruvazörü Filosu komutanlığı boşalınca, Churchill, Beatty'yi buraya atadı. Beatty savaş kruvazörlerini Kuzey Denizi savaşının en çetin muharebelerine soktu. Jutland'dan sonra, Amiral olarak, İngiltere'nin güvenliği için büyük önem taşıyan ve bir dretnotlar topluluğu olan Büyük Filo'nun başına geldi.

Kendisine rehberlik edecek birini arayan Churchill o sırada emekli olan Jacky Fisher'a döndü. 1907'de Biarritz'de ortak bir dostlarının evinde iki hafta birlikte kaldıkları için birbirlerini iyi tanırlardı. O zamanlar Birinci Deniz Lordu olan Fisher günler ve geceler boyunca anlatmış, Churchill de dinlemişti. Fisher 'Churchill'e âşık' olmuştu. "...Bu kadar zeki birine hiç rastlamamıştım, onunla konuşmak bir zevkti." Biarritz'de olan Kral da bu yeni dostlara dikkat etmiş ve Lady Londonderry'ye onları 'birlikte görünce pek hoşlandığını,' kendilerine 'gevezeler' adını taktığını söylemişti. Churchill'in 1909 Donanma Bütçesi'ne muhalefeti, ilişkiye bir gölge düşürmüşse de, genç adam Amiral'e 'duygularında bir değişiklik olmadığını' yazmıştı.

Fisher, Amirallik'ten ayrıldıktan sonra İngiltere'yi de terk edip Lüzern'de yaşamaya başlamıştı. McKenna ile karısından da hoşlanırdi (kendilerine 'Sevgili Birinci Lordum' ve 'Sevgili Pamela' diye yazardı), ama Churchill'in Birinci Lord olacağını öğrenince tavsiyelerini bildirmeye başlamıştı: Birinci Deniz Lordu olarak Wilson'un yerine Battenberg, Jellicoe Anayurt Filosu Komutan vekilliğine atanmalı ve... Churchill, Fisher'ın mektuplarını beklerdi. 25 Ekim sabahı İçişleri'nden Amirallik'e giderken şu mektubu yazdı:

Sayın Lord Fisher,

Sizinle bir an önce görüşmek istiyorum. Bana bu zevki ne zaman verebilirsiniz? Uygun anınızı bildirirseniz sizi Amirallik'te bekleyeceğim.

Samimi duygularımla,

WINSTON S. CHURCHILL

Fisher hiç gecikmedi. Üç gün sonra Churchill ve McKenna'lar Charing Cross istasyonunda bekliyorlardı. Fisher, 'Amirallik'ten ayrıldıklarına ikisi de üzülen' McKenna'larla üç saat geçirdikten sonra Churchill'le Londra'nın güneyinde küçük bir kasaba olan Reigate'e gitti; Asquith ile Lloyd George da kendilerini orada bekliyorlardı. Konuşma genelde Birinci Lord ile Amiral arasında geçti. Churchill şöyle diyordu: "Ne yapacağım ve hatta Bakanlığa neden getirildiğim hakkında bazı fikirlerim vardı. Sanki yarın olacakmış gibi bir Alman saldırısına hazırlanacaktım. Filo'yu mümkün olan en güçlü durumuna yükseltecektim... Bir savaş kurmayı yaratmaya söz vermiştim. Savaş olduğu takdirde bir İngiliz ordusunu Fransa'ya nakletmeye söz vermiştim... Başbakan ve Maliye Bakanı arkamdaydılar." Churchill, Fisher'da, 'bir bilgi ve esin volkanı' buldu; "...gerçek amacımın ne olduğunu öğrenir öğrenmez patlar gibi konuşmaya başladı... bir kere söze başladı mı, durdurmak olanaksızdı. Ona sorular soruyordum, o da bana fikirler yağdırıyordu." Reigate görüşmeleri başladığı sırada Churchill'in Fisher'ı Amirallik'e çağırmak diye bir düşüncesi yoktu. "Ama pazar gecesi adamın gücünün etkisi altında kalmıştım ve üç yıl sonra gerçekleştireceğim gibi, onu yeniden Donanma'nın başına getirmeye orada karar verdim diyebilirim... Ertesi sabah Londra'ya giderken her an, 'Gel bana yardım et' diyecek gibiydim ve eğer o bir kelimeyle bile olsa dönmek istediğini ima etseydi bunu mutlaka söyleyecektim. Ama o ciddiyetini korudu ve bir saat sona Londra'daydık." Fisher da Lüzern'e döndü.

Fisher üç hafta sonra Plymouth'da Enchantress yatında gizli bir hafta sonu toplantısı için yeniden geldi; üç gün boyunca, 'hemen hemen hiç uyunmadan sürekli konuşuldu.' Mesleki bir bağ kurulmuştu ve Amiral, yeni Birinci Lord'u sıkı satırlarla yazılmış ve 'Sevgili Winston'ım' diye başlayan on sayfalık mektuplarla bombardımana tuttu. Fisher'ın üzerinde en çok durduğu nokta, Churchill'e, Jellicoe'yu Anayurt Filosu ikinci komutanlığına getirterek, ona, savaş başladığında İngiltere'nin bu en önemli filosunun başında gerekecek deneyimin ve kıdemin sağlanmasıydı. Churchill öneriyi kabul etti; tümamiraller arasında

kıdem sırasında yirmi birinci olan Jellicoe göreve atandı. Fisher haberi gelinine büyük bir coşkuyla bildirdi:

En büyük zafer Jellicoe'nun Anayurt Filosu'nun ikinci komutanlığına getirilmesidir. O MUTLAKA geleceğin Nelson'u olacaktır!" Pamela McKenna'ya da şöyle yazıyordu: "Jellicoe iki yıl sonra Anayurt Filosu'nun Başkomutanı olacak... Kıyamet Günü Savaşı 1914 Eylülü'nde başlayacak. Almanlar eğer savaşacaklarsa, kendileri için en uygun tarih budur. Hem kara orduları hem donanmaları seferberliğe girdi, Kiel Kanal'ı bitti ve yeni gemi yapımları tamamlandı.

Bu yeni rolünden pek hoşlanan Fisher, Churchill için övgüler yağdırıyordu: "Şimdiye kadar düşündüğü her adım iyi, ve en önemlisi de cesur olması. Kendini beğenmişliğinde Napoleon, düzenliliğinde Cromwell." Churchill, Kral'a yakın olan ve donanmadaki bölünmede Beresford'un yanını tutan üç amirali terfi ettirince bu övgü 1912 Nisanı'nda kesildi. Fisher, Churchill'e şöyle yazdı: "Sir Hedworth Meux, Sir Berkeley Milne ve Sir Reginald Custance'in atanmalarına çok üzüldüm... Korkarım bu seninle son yazışmam olacaktır. Çok üzgünüm ama, bu üç atamayla Donanma'ya ihanet ettiğine inanıyorum ve sana olan güvenimi sarsmak için üzerinde ne gibi baskılar olduğunu anlamam olanaksızdır." Fisher, Esher'a, atamaların Churchill'in genç karisi Clementine'ın işi olduğunu ima ediyordu: "Ne yazık ki, Winston, karısının Saray tarafından aforoz edilmesinden korkarak iki Saray gözdesinin atanmasını kabul etti ve bu her iki durumda da hatalı davrandı! Winston, ülkeyi Saray'a feda etti ve yaptığı onca kahramanlığı çiğnemiş oldu... bu nedenle artık kendisiyle ilişkim kalmadı!"

Fisher homurdanmaya ve somurtmaya devam etti ve bir ara Birinci Lord'dan 'Saray Pezevengi' diye de söz etti; ama Churchill onun hem takılmalarına hem de hakaretlerine aldırmıyordu. Fisher çok geçmeden oğluna şöyle övünüyordu: "...Winston Churchill'e gelince... ona berbat bir mektup gönderdim, ama o bana güzel bir yanıt verip kendisine ne söylersem söyleyeyim, benden ayrılmayacağını, bütün planlarımı destekleyeceğini ve her zaman bir deha ve en büyük denizci yönetici olduğumu söyleyeceğini bildirdi falan... Ancak Saray'ın etkisi altına girdiğine de kuşku yok... ve ben de bunu yüzüne vurdum... Yine de, Donanma'nın iyiliği için istemeyerek de olsa yeni dretnotlar ve diğer savaş konularında kendisine öğütler vermeye devam edeceğim."

Churchill, Akdeniz'e gidecekti ve Fisher da Napoli'de olduğundan Birinci Lord, yaşlı aslanı ininde ziyarete karar verdi: 15 Mayıs'ta, "Azizim Fisher," diye yazdı. "Başbakan'la ayın 24'ünde Napoli'ye geliyoruz... Sizinle konuşmak için sabırsızlanıyorum ve bu nedenle aldığıma çok sevindiğim son mektubunuzu yanıtlamıyorum. Son atamaların sonuçları sizin korktuğunuz gibi çıkarsa kınamalarınızın haksız olmadığını kabul edeceğim. Ama böyle olmayacaktır. Amirallik ve Donanma'da en yüksek makamlar kıdeme bağlı olarak yönetilmeyecektir; ve Donanma'nın geleceği sizin de benim kadar güven duyduğun insanların ellerinde olacaktır... Gerisini rahatça konuşacağımız bir zamana bırakalım. Yazmak çok yorucu ve inanın hiç de tatmin edici değil..."

Churchill, Akdeniz amiralleri ve Mısır'dan gelen Kitchener'la, İmparatorluğu iç deniz aracılığıyla savunma konularını görüşmek üzere Malta ve Cebelitarık'a gidiyordu.

[Ziyaret sonunda İngiltere'nin Akdeniz gemilerinin Kuzey Denizi'ne kaydırılması ve Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarının korunmasının Fransız Donanması'na bırakılması kararlaştırılacaktı.]

Bu nedenle yanında İkinci Deniz Lordu Battenberg Prensi Louis ve Donanma Sekreteri Beatty vardı. Ancak mavi gökler altında dinlenmek de istediğinden bu zevki paylaşmak üzere Clementine'ı, baldızını ve Asquith'i de davet etmiş, Asquith de yirmi beş yaşındaki kızı Violet'i getirmişti.

Grup Enchantress yatına bindi ve iki gün sonra Napoli Körfezi'ne giriliyordu. Violet Asquith olanları günlüğüne şöyle yazmıştır: "Bazılarımız kıyıya çıktık... doğruca müzeye gittik ve öğle yemeği için yata döndük... ve yatta Lord Fisher'la karşılaştık! Gözleri her zamanki gibi yanan kömür parçalarıydı... Babama ve Prens Louis'e iyi davrandıysa da, Winston'a karşı biraz öfkeliymiş gibi geldi... Gün ilerledikçe kendisinde bir yumuşama hissettim ki, bir süre geçince iyice eriyeceğinden hiç kuşkum yok. Çayda Winston'a, 'Eriyor,' diye fısıldadım. Winston'ın aklı başka yerlerdeydi. Boş bir ifadeyle yüzüme bakıp yüksek bir sesle, 'Ne eriyor?' diye sordu. Ben de boş bulunup, "Tereyağ,' dedim, ki bu da ev sahibemiz Clementine'ın ekmek ve yağa

telaşla bakmasına neden oldu. Enchantress'a döndüğümüzde Lord Fisher ile Winston donanma konusuna dalmışlardı... Birbirlerinden fazla uzak kalamadıklarına eminim." Fisher o gece yatta kaldi; Violet ertesi sabahı şöyle anlatacaktı: "Kahvaltıdan önce güvertede Lord Fisher'la uzun uzun dans ettik... Kolları arasında başım dönüyor ve meşe ağacından kalbine yaslanıyorum." Violet'in dansları ve Winston'ın kur yapması Fisher'ı fethetmişti. Bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Neredeyse Amirallik yatıyla kaçırılacaktım. Hepsi de çok iyi davrandılar! Birinci Deniz Lordu olduğum zamanki eski kamarami vermişlerdi bana! İyi vakit geçirdim ve ben kazandım. Başbakan geri dönmem için ısrar etti ve olayları o kadar zorlayıcı bir biçimde önüme sürdü ki, istemeye istemeye savaş alanına gireceğim sanıyorum..." Amiral karısına da Churchill'in komplimanlarını nakletti: "Winston, Kral'ın hep benden söz ettiğini, benim ne büyük işler başardığımı ama onun onaylayamayacağı bazı fikirlere sıkı sıkıya bağlı olduğumu söylediğini anlattı. Winston da dönüp ona (Kral'a) şimdi 'İngiliz Donanması'nın aşırı üstünlüğü ve etkinliği' hakkında hem yurtta hem yurtdışında söylenen her şeyin benim eserim olduğunu ve yakında 'Alman gemilerinin sadece 12 inçlik topları varken, İngiltere'nin 13.5 inçlik toplarıyla 16 gemisinin olacağını,' söyleyince Kral susmuş. Esher'dan da duyduğuma göre Churchill, Kral'ın yanında bile Saray erkanı önünde hep beni savunuyormuş..."

[Violet Asquith'in günlüğü, bazı başka araştırmalara da kaynaklık etmiştir. Yine Sabah Kitapları arasında yayınlanan David Fromkin'in 'Barışa Son Veren Barış' adlı kitabı, Violet Asquith'in günlüğüne gönderme yaparak başlamaktadır. Konuyla ilgili okur için adı geçen kitap savaşın bundan sonraki seyri konusunda, özellikle Türkiye ve Ortadoğu bağlamında eşsiz bir kaynak oluşturmaktadır. (Y.N.)]

Yeni Birinci Lordu'nun donanma ile ilgisi, sadece kırtasiye ve stratejik konuşmalar değildi. Makamın gereklerinden biri de yeni dretnotları denize indirecek kadınları Birinci Lord'un seçmesiydi. Winston atanmasından yedi hafta sonra Clementine'ın Centurion zırhlısını denize indirmesini seyrediyordu. İki yıl sonra Jennie, Benbow zırhlısını denize indirdi. Makamın başka hoş yanları da vardı: Birinci Lord, krallıkta, hükümdar dışında yatının masrafı devlet bütçesinden ödenen tek kişiydi. 3500 tonluk Amirallik yatı Enchantress'ın rahat kamaraları, mükemmel bir şarap mahzeni ve yüz kişilik mürettebatı vardı. Winston görevindeki ilk on sekiz ayında gemiyi 'hemen hemen evi ve makamı' yaptı, 182 gününü yatta geçirdi ve İngiltere ile Akdeniz'deki tüm İngiliz deniz istasyon ve tersanelerini gezdi.

Enchantress'ın sahibi olarak canının istediğini davet ederdi; yatı olmayan ve Akdeniz'in sıcak güneşini pek seven Başbakan, konuklarının başında geliyordu.

Churchill yatı, Filo'yu ziyaret için de kullanıyordu; gemileri ve adamları tanımak istiyordu. Dünya Krizi'nde "Onlar esaslı günlerdi," diye yazar. "Sabahtan geceyarısına kadar günler boyunca insanın akli hep aynı şeyle meşguldü... Pazarlarımı ve boş olan her günümü hep Portsmouth, Portland veya Devonport'taki filolarda ya da Harwich'deki filotillalarda geçirirdim. Her rütbeden subay yata yemeğe gelirdi... Her bir şeyin nerede olduğunu, neye benzediğini ve birbirlerine nasıl uyduğunu öğrendim. Sonunda istediğim bir şeyi hemen bulup çıkarabiliyordum."

Donanma onun nereden çıkıp geleceğini bilemiyordu. Bir an içinde hep neşeli ve enerjik, dretnotların merdivenlerinden çıkar, denizaltıların içine girer, her şeyi görmek, her şeyin kendisine açıklanmasını isterdi. Bu heyecanını başkalarına da bulaştırırdı. Bir kere Arthur Balfour ile Lord Morley'i Orion dretnotunun 'daracık, yağlı ve her tarafı makinelerle dolu' taretlerinden birine sokup, kendilerine topların nasıl çalıştıklarını anlattı. Asquith, Winston'ın bu heyecanından hoşlanıyordu. Başbakan hedef atışlarını izlemeye gitti ve Birinci Lord çok geçmeden 'topların çevresinde koşuşturup duruyor, menzil alçaltıp yükseltiyor, nişan alıyordu.' Asquith şöyle diyordu: "Genç dostum kendini Otello sanıyor ve rolü oynamak için tepeden tırnağa karalara boyanıyor." Babasıyla Akdeniz'e giden Violet Asquith ise günlüğüne şöyle yazıyordu: "Winston tam formunda, imha silahlarına biraz aşırı düşkün olsa bile. Şimdiki, sabit fikirleri parçalamak ve yok etmek. Güneş altında gülümseyerek duran o güzelim Adriyatik kıyılarından geçerken küpeşteye dayanmış duruyorduk. Ben, 'Ne kadar mükemmel!' dedim. Yanıtı beni çok saşırttı doğrusu. 'Evet, görüş mükemmel, menzil mükemmel,' dedi ve sonra o manzarayı ve dağlara yaslı duran kentleri nasıl havaya uçurabileceğimizi ayrıntılarıyla anlattı." Aynı yolculukta bulunan Beatty de karısına, "Winston, Donanma'dan ve yapacağı güzel şeylerden başka bir şey konuşmuyor," diye yazıyordu. Londra'ya dönünce Lloyd George donanma tasarrufunda eski müttefikini şöyle kınıyordu: "Sen bir deniz yaratığı oldun artık. Hepimizin denizde yaşadığımızı düşünüyorsun ve aklında deniz yaşamından, balıklardan ve diğer su yaratıklarından başka bir şey yok. Çoğumuzun karada yaşadığımızı unutmuş görünüyorsun."

1912 Mayısı'nda Churchill Birinci Lord olarak ilk büyük deniz geçit törenine katıldı: "Bir düzine amiralin sancakları, bir o kadar komodorun enli bayrakları ve yüz elli geminin flamaları hep birlikte dalgalanıyordu. Kral, Kraliyet Yatı ile geldi... Bir gün sisler arasında uzun bir gezinti yapıldı... Filo'nun tümü hep birlikte sisler arasında görünmeden yol alırken yerlerini sirenler ve düdüklerle belirtiyorlardı. Bir zarar gelmemesi kadar şaşkınlık verici bir şey olamazdı. Sis aniden kalktı, uzaktaki hedefler göründü ve uzun zırhlı dizilerinin topları birden havaya alevler fışkırtarak ateşe başladılar, kulakları sağır eden gürültülerle mermiler suya düştükçe su fiskiyeler gibi havalara yükseldi. Filo dönüşe geçiyor, üç savaş filotillası yan yana, kruvazörler ve destroyer filotillaları önde ve yanlarda. Hız yirmi mile yükseltiliyor. Gemilerin burunlarında beyaz köpükler. Kara yaklaşıyor. Geniş körfez bu hızla ilerleyen dev armadayı kucaklıyor. Gemiler düzenlerini bozmaksızın körfezi dolduruyor. Enchantress'da yanımda olan yabancı subaylar heyecanla seyrediyorlar. Hâlâ aynı hızla ilerliyoruz. Beş dakika sonra Filo'nun öncüleri karaya oturacak. Dört dakika kaldı, üç dakika. İşte! Sonunda. Sinyal! Neptün'ün direklerinden bir dizi parlak flama indiriliyor. Bütün demirler aynı anda atılıyor, halatlar yuvalarından gürültüyle boşanıyorlar; bütün pervaneler tersine dönüyor. Yüz elli metre içinde bütün gemiler duruyorlar. Millerce bir o yana bir bu yana bakınca bir cetvelle çizilmişler gibi. Yabancı gözlemcilerin solukları tutuluyor."

Churchill, Fisher'ın uyarısıyla sıradan gemicilerin ve assubayların durumlarıyla da ilgilenmeye başlamıştı. Altmış yıldır hiç değişmemiş olan aylıklar arttırıldı; küçük disiplin suçları, yetersiz izinler ve yavaş olan terfiler kaldırıldı. Gayriresmi bir donanma dergisi şöyle yazıyordu: "Donanma tarihinde hiçbir Birinci Lord, Winston Churchill'den daha çok Alt Güverte'nin koşullarıyla bu kadar yakından ilgilenmemiştir. 1912'de bir denizaltıyı ziyaretinde Churchill'in yanında Daily Express'in bir muhabiri vardı: "Geminin alt güvertesindekilerin hemen hemen hepsiyle konuştu, yapılanların nedenini, nasıl yapıldığını sordu. Churchill hemen hemen her yerdeydi." Gemicilerle olan yakınlığı ve gerek onların gerek assubayların şikâyetlerini açıkça dile getirmeleri için kendilerini özendirmesi Churchill'in subaylar arasındaki popülerliğini arttırmış değildi. Bir keresinde bir kruvazörü gezerken kendisini gezdiren subaya gemi hapishanesini göstermesini istedi. Subay daha sonra arkadaşlarının yanına döndüğünde kendisine, "Neden onu oraya kilitlemedin?" diye sordular. Churchill'in denizcilerin yaşam koşullarıyla ilgilenme olarak gördüğü şeyi subaylar küçük rütbelilere

yaranmak için bir çaba olarak küçümsüyorlardı. Bir keresinde bir zırhlıyı teftiş eden Birinci Lord, gemi mürettebatinin teftiş için güvertede toplanmasını istedi. Sonra baştaki subayı bir sınavdan geçirdi:

"Adamlarının adlarını biliyor musun?" diye sordu Birinci Lord. "Bildiğimi sanıyorum, Efendim; son zamanlarda epey değişiklik oldu ama sanırım hepsinin adlarını biliyorum." "Bu adamın adı ne?"

"Jones, Efendim."

Churchill denizciye döndü. "Senin adın ne?"

"Jones, Efendim."

"Adın gerçekten Jones mu, yoksa subayın Jones dedi diye mi öyle söylüyorsun?"

"Adım Jones'dur, Efendim."

Churchill gemiden ayrılınca o subay ve diğer subay arkadaşları 'öfkeden çıldıracak' gibiydiler.

Churchill kimi babası yaşında olan kıdemli kaptanlara ve amirallere karşı da aynı derecede saygısız görünüyordu. Küçük bir süvari subayı olarak şişirilmiş bir savaş deneyimine sahip otuz altı yaşındaki kendini beğenmiş bir genç, profesyonel denizci görüşünün üstüne çıkıyor, teknik konulara müdahale ediyor, saçmasapan sonuçlara variyordu. Onlar da ona karşı kendi yöntemleriyle mücadeleye başladılar. Churchill yaşlı zırhlı Cornwallis'in hedef atışlarını izliyordu; toplar susunca kaç isabet kaydedildiğini öğrenmek istedi.

"Hiç," dedi amiral.

"Hiç mi? Hepsi iskaladı mı yani? Bunu nasıl açıklıyorsunuz?"

"Mermiler ya kısa düşmüşler, ya da hedefin biraz berisine düşmüşler, Birinci Lord'um."

Deniz Lordları bu sorunla her gün karşılaşmaktaydılar. Birinci Lord kendilerine astlarıymış gibi davranıyor, fikirlerini isteyeceği yerde kendilerine emirler veriyordu. Onun diktasından ve kişiliğinden kaçınmak olanaksızdı; Başbakan ve Kabine onu destekliyorlardı. Deniz Lordlarından biri bir keresinde Winston'ı Krallık Donanması'nın uzun geçmişi olan geleneklerini gözardı etmekle suçlayınca Birinci Lord sözünü sakınmadı: "Neymiş bu gelenekler? Ben size üç sözcükle açıklayayım: Rom, oğlancılık ve kırbaç. İyi günler, beyler."

Churchill'in Deniz Lordlarına karşı bu yaralayıcı tutumu sonunda Bridgeman Olayı ile Avam Kamarası'nın dikkatini çekti. Amiral Sir Francis Bridgeman, Churchill kendisini Sir Arthur Wilson'ın yerine, kara görevine atadığı zaman, Anayurt Filosu Başkomutanı olan yetenekli ve renksiz bir subaydı. Bridgeman emre istemeyerek, ama görevinin 'imkânı ölçüsünde yardımcı olmak' olduğunu bilerek geldi. Yumuşak tabiatlı olan Bridgeman, 1912 Ekimi'nde kaprisli Birinci Lord'la pek çok konuda çatışmaya girmişti bile. Churchill'in teknik kararlara sürekli müdahalesinin ve denizcilik geleneklerine karşı çıkmasının yüksek rütbeli subayların otoritesini azalttığını ve bunun deniz kuvvetlerinin etkinliğine zararlı olacağını bildirdi. Birinci Lord bu eleştiriyi kolay hazmetmedi; Bridgeman da konuyu Başbakan'a ve Kral'a götürme tehdidini savurdu.

Francis Bridgeman'ın kaderi o anda artık çizilmişti. Churchill 14 Kasım'da Prens Louis'e, yakında Birinci Deniz Lordluğu'na yükseleceğini söyledi. Bridgeman apandisitten ve iki bronşit nöbetinden nekahat devresindeydi. Battenberg ve Beatty'ye yazdığı mektuplarda istifa olasılığından, daha ılık bir iklime gitmek ve güneş altında iyileşmek özleminden söz etmişti. Bu mektuplardan haberdar olan Churchill, Bridgeman'ın hastalığı fırsatını kaçırmadı ve Amiral'e, Birinci Deniz Lordu'nun görevinde kalmakla ne büyük bir özveride bulunduğunu takdir ettiğini bildiren bir mektup yazdı ve şöyle dedi: "Eğer bir talihsizlik eseri savaşa girersek, bunun taşıyabileceğinizden daha büyük bir yük olacağına inanıyorum." Bridgeman bunu sağlığı hakkında bir kaygının yanı sıra örtülü bir istifa istemi olarak yanlış

yorumladı ve iyileşmiş olduğunu, görevine devam edeceğini bildirdi. Bridgeman'ın istifasını düşüncesizce Başbakan'a ve Kral'a sunmuş olan Churchill bu mektuptan hiç hoşlanmadı. 2 Aralık'ta kaygılı rolünü bırakıp Bridgeman'a istifasının kabul edildiğini açıkça bildirdi.

Bu büyüklükte bir görev değişikliği ve özellikle de Churchill'in bir yıl içinde dört Deniz Lordu'nu istifaya zorlamış olduğu gerçeği basında yorumlara neden olmuştu. Lord Charles Beresford, 11 Aralik'ta konuyu Avam Kamarası'na getirdi. Beresford Churchill'i sadece Amirallik'te her işe burnunu sokan genç bir müdahaleci olarak değil, baş düşmanı Fisher'ın ajanı olarak da görüyordu.

Beresford, "Birinci Lord'a, Birinci Deniz Lordu'nun istifa nedeninin sadece sağlık sorunundan kaynaklandığı ve başka bir şeyle ilgili olmadığının doğru olup olmadığını sorabilir miyim?" dedi. "Bildiğim kadarıyla başka bir neden yoktur," dedi Churchill. "İstifa konusunun Amirallik'ten mi yoksa Birinci Deniz Lordu'ndan mı kaynaklandığını da sorabilir miyim?" diye devam etti Beresford.

"Sayın Lord bu kadar baskı yaptığına göre, açıklayayım: Öneri benden gelmiştir."

Churchill konunun elden çıkmak üzere olduğunu hissediyordu. Basin, uzun ve şerefli bir meslek geçmişi olan ünlü bir denizcinin, denizcilik hakkında hiçbir şey bilmeyen, ama isteklerini yerine getirmeyen herkesi kovan zorba bir bakan tarafından bir yana atıldığını yazıyordu. Ayrıntıları bilmeyenler, ya da Winston'a karşı iyi duygular besleyenler bile Bridgeman'a kötü davranıldığını hissetmekteydiler. Churchill kendi durumunu düzeltmek için Bridgeman'a, istifasına neden olan şeyin politikadaki anlaşmazlıklar değil, sadece sağlığı olduğunu açıklamasını emretti. Bridgeman dürüst bir tavırla bunu yapamayacağını bildirdi; Churchill'e aralarındaki belirli anlaşmazlıkları hatırlatarak, bir keresinde, çare olarak istifasını önermiş olduğunu belirtti.

Çaresiz ve öfkeli Churchill bu kere Avam Kamarası'nda Beresford'a yüklendi. Eski Amiral, Soru Saati'nde ayağa kalktığında Winston Churchill kendisine retorik bir şiddetle saldırdı.

"Sayın Lord'a aklından ne geçmiş olduğunu bize söylemesini rica edebilir miyim; eğer aklında herhangi bir şey varsa, tabii." Churchill, "Bu tür konularda bir sürü imada bulunmak kendisinin alışkın olduğu bir şeydir..." diye söze başladı.

"Bu doğru değil," diye Churchill'in sözünü kesti Beresford.

"Hem de çok kaba imalar," diye ısrar etti Churchill. "Hatta bazılar parlamenter ahlak sınırlarını aşan şeyler; gündemi, oradan buradan topladığı dedikodulara bir biçim vermek için kullandığı sorularla doldurmak... Buraya gelip gerilerde sinsice oturup fırsat kollamak... Ben Amirallik Birinci Lordu olduğumdan bu yana Sayın Lord'un bana karşı sürekli ve küfürlerle dolu saldırılarına bir kere bile yanıt vermedim. Onunla asla bir tartışmaya girmedim... ama kendisi on beş gün içinde beni Donanma'ya ihanetle suçlayan bir konuşma yapti... ve o günden beri de ülke içinde dolaşıp bana, casusluk, adam kayırma, şantaj, sahtekârlık ve beceriksizlik suçlamaları yağdırıyor.."

"Bunu reddediyorum," diye Churchill'in sözünü kesti Beresford yine. "Ben asla 'şantaj' sözcüğünü kullanmadım. Tarih ve yer söyle."

"Elbette. Eversham temsilcisi, seçim çevresinde *-benim belleğim bu konularda çok iyidir-* bu çirkin ifadelerin hepsini kullanmıştır ve bunların herhangi bir gerek ya da iddia ile desteklenmediğini de söylemek gereksizdir... Ben bu konuları asla ciddiye almadım. Ben Sayın Lordu fazla ciddiye alanlardan biri değilim. Kendisini iyi tanırım. Halkın önünde konuştuğu zaman olduğu kadar saldırgan değildir aslında. Kendisi, 'Kalkmadan önce ne söyleyeceklerini; konuşurken ne söylediklerini; ve oturdukları zaman ne söylemiş olduklarını bilmeyen' diye tanımlanan o konuşmacılardan biridir... Sayın Lord o hoş tavırları ardında denizcilik konularında pek çok acı düşmanlıklara sahip olan bir kişidir."

Beresford'un Fisher'a karşı saplantısını iyi bilen Avam Kamarası sonunda Birinci Lord'u destekledi. Daha da önemlisi Bridgeman, Winston Churchill'in tarafını tutarak Avam Kamarası'ndaki görüşmelerden sonra şöyle yazdı: "Bu işin sonuna geldiğini umuyorum, ama Churchill'e karşı köklü kışkırtma söylentilerini de

duymaktayım. Bunu önlemek için elimde olan her imkânı kullanıyorum... Beresford'u önlemek çok güç ve ne yazık ki, ben kendisine karşı bir şey yapamam."

Winston Churchill'in Kral V. George'la ilişkileri resmi ve soğuktu. V. George kardeşinin ölümüyle Galler Prensi olmadan önce, donanmada on beş yıl geçirmiş ve meziyetleriyle Albaylığa kadar yükselmiş olduğundan, deniz kuvvetlerinin üst düzey subaylarının görüş ve önyargılarından çoğunu paylaşmaktaydı. Fisher-Beresford çatışmasında, Kral, Beresford'un tarafını tutmuştu ve Churchill'in eski Birinci Deniz Lordu'nu baş danışmanı yapmasından hoşnut kalmamıştı. Churchill ise hükümdarına saygı duyar, ama fikirlerine fazla önem vermezdi. Kral'ın Enchantress'ı bir ziyaretinden sonra Churchill karısına Kral'ın donanma hakkında herkesten daha budalaca şeyler söylediğini anlatmıştı. İkisi üç yılda üç kere yeni dretnotlara verilecek adlar konusunda bir çatışmaya düşmüşlerdi. Geleneksel olarak Birinci Lord adları önerir, Kral da bunları düzeltir, karşı tekliflerde bulunur ve sonra da kabul ederdi. Churchill, Birinci Lord olduktan hemen sonra, 1911 Kasımı'nda o yılın dört zırhlısına Africa, Assiduous, Liberty ve Oliver Cromwell adlarını önerdi. Kral, Kral I. Charles'in kafasını kesen Cromwell'in adının bir dretnota verilmesine karşı çıktı. Africa'yı kabul etti ve Delhi, Wellington ve Marlborough'yu önerdi. Gemiler sonunda Iron Duke, Marlborough, Emperor of India ve Benbow adlarını aldılar. Birinci Lord ertesi yıl, 1912 sınıfı 15 inç toplu, mazot yakan süper dretnotlar için İngiltere'nin savaş tarihinden dört ad önerdi. Kral listeyi okudu: King Richard the First, King Henry the Fifth, Queen Elizabeth ve yine Oliver Cromwell. Kral'ın Özel Sekreteri Lord Stamfordham, Churchill'e hemen bir mektup yazdı: "...bir yanlışlık olmalı... Cromwell adı geçen yılın programındaki gemilerden biri için önerilmişti; Majesteleri buna razı olmamış... ve nedenlerini size bizzat açıklamıştı." Churchill bu kere ısrar etti. Stamfordham'a, "Oliver Cromwell, Donanmanın kurucularından biriydi ve Donanma için onun kadar hizmet yapmış olan insan pek azdır. Bence İngiltere'nin düşmanlarını her zaman titretmiş olan bir adı, bir savaş gemisine mutlaka vermemiz gerekir," diye yazdı. Kral George gerilemeyi reddetti ve Birinci Lord, "Boyun eğiyorum," dedi. Yeni gemiye Valiant adı verildi ve Churchill'in özgün adlarından sadece Queen Elizabeth denize indirildi. Diğer iki dretnota Warspite ve Barham adlari verildi. Aynı sınıftan beşinci bir gemi de, yapımı için para veren sömürgenin adı olan Malaya olarak adlandırıldı.

Churchill'in bu konuda Kral'la üçüncü çatışması 1913 sınıfının iki

gemisi üzerinde oldu. Birinci Lord, Ark Royal ve Pitt adlarını önerdi. Kral'ın Ark Royal için çeşitli iddiaları vardı; ancak Pitt'i kendi denizcilik yıllarından doğan bir sezgiyle reddetti. Denizcilerin hizmet gördükleri gemiler için müstehcen adlar uydurma eğilimde olduklarını bilirdi; Pitt de buna çok uygundu ve müstehcen bir ad verilmesi kaçınılmazdı. Savaş öncesi yapım planının sonuncusu olan 1913 dretnotlarına bir hükümdarı memnun edecek adlar verildi: Royal Sovereign, Royal Oak, Ramillies, Resolution ve Revenge.

Winston Churchill'in bir barış zamanı Birinci Lordu olarak en önemli başarısı Queen Elizabeth sınıfı süper dretnotlarının tasarımı ve yapımıydı. Mazotla çalışan, büyük, hızlı, ağır zırhlı ve daha öncekilerden daha ağır silahlar taşıyan bu beş gemi, Jacky Fisher'ın çok uzun zamandır beklediği Kıyamet Günü olan Jutland Savaşı'nda kesin bir rol oynayacaktı. Daha eski zırhlılarla kıyaslanamayacak kadar üstün olan bu gemiler, İkinci Dünya Savaşı'nda da İngiliz deniz gücünün belkemiğini oluşturacaklardı.

Dönemin hâkim deniz silahı, torpillere geçilmiş olmasına karşın, yine de büyük toptu: Yivli bir namludan bir mermiyi binlerce yarda öteye fırlatan ve düşman gemisinin zırhlarını parçalayarak geminin içinde yangın, karmaşa ve ölüm yaratan uzun namlulu deniz topları. Namlunun çapı genişledikçe bu mermilerin de boyutları ve ağırlığı artıyordu. Fisher'ın ilk büyük toplu gemisi olan Dreadnought'ta, her biri 12 inç çapında ve 425 kilo ağırlığında mermiler atan on ağır top vardı. 1906'dan 1909'a kadar olan programlardaki toplam on altı dretnot, on zırhlı ve altı savaş kruvazörü, 12 inçlik toplara sahiptiler. 1909 programında, Fisher'in acil isteği üzerine namlunun ve merminin çapi 13.5 ince çıkarıldı.

[1909'un "Sekiz İsteriz!" programının ilk iki gemisi olan Colossus ve Hercules'de 12 inçlik toplar vardı. Bundan sonraki altı gemi olan Orion, Conqueror, Monarch, Thunderer, Lion ve Princess Royal'a yeni 13.5 inçlik toplar verilmişti.]

Bu 1.5 inçlik artış merminin ağırlığını 425 kilodan 625 kiloya çıkarmıştır.

Churchill, Amirallik'e geldiğinde 13.5 inç toplu on sekiz dretnot kizağa

konmuş ya da kararlaştırılmışsa da, henüz hiçbiri denize indirilmiş değildi. Ancak Churchill, Birinci Lord olur olmaz bir derece daha yukarı çıkmaya karar verdi. Birkaç ay sonra Avam Kamarası önüne çıkacak ve 1912 Donanma Bütçesi'yle beş dev gemi daha yapmak için para isteyecekti. 15 inçlik ve 950 kiloluk bir mermiyi 35.000 metreye atacak daha büyük bir top önerecekti. Planını Fisher'a götürdü. Churchill şöyle yazıyor: "Teknik bir konuda heyecanlandığı zaman bu yaşlı aslanın tutkusu ve belagatını kimse hayal bile edemez."

Fisher'dan cesaret alan Churchill yeni topun tasarımını ve yapımini emretti. Yeni silahları taşıyacak dretnotların tasarımı karmaşık ve tehlikeliydi. Toplar büyütülünce her şeyin büyütülmesi gerekecekti: Taretler, zırh ve gemiler. Bu da masrafta önemli bir artış demekti. Ve bütün bunlar yeni topun çalışıp çalışmayacağı bilinmeden yapılacaktı. Churchill sıkıntısını şöyle dile getiriyordu: "Beş geminin tüm toplarını sipariş etmeden bir deneme topu yapıp test edebilseydik hiçbir risk olmazdı. Ama o zaman da bir yıl kaybederiz ve elimizde olanın çok altında olan silahlı beş büyük gemiyi denize indirmiş oluruz." Kaygı içinde olan Birinci Lord yine Fisher'a gitti: "Fisher inatçı, hatta sertti. Ben de cesaretimi toplayıp suya atladım." Büyük toplardan kırkı ısmarlandı. Bir tanesi atış, menzil ve dayanıklılık denemeleri yapılması için diğerlerinden dört ay önce tamamlanacaktı. Ancak Churchill de, Donanma da artık bu işe geri dönülemeyecek kadar girmişlerdi. Yeni gemilerden ilki olan Queen Elizabeth üç yıl süreyle denize inemedi. Churchill bu dönem içinde hep kaygıyla bekliyordu: "Ya başarısız olurlarsa? Ne felaket. Hiçbir açıklama kabul edilmeyecekti. Üzerime saldıracaklardı o zaman: 'Aceleci ve deneyimsiz,' 'daha bir ay bile dolmadan,' 'seleflerinin bütün planlarını değiştirdi' ve, 'bu korkunç fiyaskoyu yarattı,' 'yılın bütün gemilerini sakatladı.' Bunlara ne yanıt verebilirdim ki?" Top başarılı oldu ve bunları taşıyan İngiliz dretnotları kendilerine atılandan yüzde kırk daha ağır bir mermi atabilecek duruma geldiler. Churchill bu uzun ve heyecanlı bekleme sırasında bile yaratmakta olduğu şeyin büyüsüne kapılmıştı. 1912 Mayısı'nda Kraliyet Akademisi'nin yıllık ziyafetinde, "Denizcilik dünyasında her şey, bir iki dakikalık çok büyük bir patlatıcı ve parçalayıcı gücün, belirli bir yerde olmasına yöneliktir," diyordu. Birkaç gün sonra Avam Kamarası'nda ağır bir merminin bir savaş gemisine çarpmasını bir benzetmeyle anlatıyordu. "İki büyük zırhlı arasındaki muharebeyi aklınızda canlandırırken... birbirlerine ağır kılıçlarla saldıran iki zırhlı giymiş insanı düşünmemelisiniz. Bu daha çok birbirlerine çekiçlerle saldıran iki yumurta arasındaki bir muharebeye benzer... Önce vurmak, en ağır darbeyi vurmak ve vurmaya devam etmek... bundan daha açık bir kanıta gerek yoktur."

Yeni gemiler yere serici yumruğa sahiptiler; şimdi iş onlara zırh ve hız vermeye kalmıştı. Queen Elizabeth'lerde zırh tasarrufu diye bir şey yoktu; su kesimi ve taretler 13.5 inçlik çelikle kaplıydı. Churchill'in gemileri vurdukları gibi, darbelere de dayanıklıydılar. Ancak o yine de tatmin olmuş değildi. Hız da istiyordu. İngiliz dretnotlarının standart 21 millik hızları, kaçan bir düşman gemisine yetişip onu savaşa zorlamaya yeterli değildi. O 25-26 millik savaş kruvazörü hızını istiyordu.

Savaş kruvazörleri bu hıza, zırhlarından fedakârlık yaparak erişmişlerdi. Ama Churchill bunu yapacak değildi. "Savaş kruvazörü tipinin akıllıca bir şey olduğuna inanmıyorum," diye yazıyordu. "Ağır muharebeye dayanamayacak bir gemiye birinci sınıf bir zırhlının değerini vermek yanlış bir politikadır." Birinci Lord ile tasarımcıları başka yollar denediler. Bir taretten vazgeçebilirlerdi. Bütün önceki dretnotlarda beş tarette çifter çifter ya on 12 inçlik, ya da on 13.5 inçlik top vardı. Bir Orion, bir King George V veya bir Iron Duke sınıfı gemisinin 13.5 inçlik on topunun salvo atışı 7 tonluk merminin bir anda atılması demekti. Ama yeni sınıfın 15 inçlik topları sadece sekiz toptan ateşlenecek 8 tonluk bir güç demekti. İki top, yani bir taret, feda edildi ve bu 2000 ton makinelere verildi. Daha çok kazan ilave edildi. Ama bu da yeterli değildi.

Çözüm mazottu. Mazot kömürden daha verimli yanar ve daha çok Isı verirdi. Yüksek basınç altında oluşan buhar, şaftları ve pervaneleri daha hızlı çevirirdi. Gemiler suda daha hızlı hareket ederlerdi. Mazotun başka avantajları da vardı. Denizde tankerlerden savaş gemilerine aktarılabilir ve böylece kömür almak için sürekli limana girme ihtiyacı ortadan kalkardı.

Churchill şöyle yazıyordu: "Geminin kömür alması, tüm personeli yorgunluktan tüketiyordu... Kıyıya ya da bir tankere birkaç boru ile bağlanmayla yakıt alınmasında ise insanların parmaklarını bile kımıldatması gerekmiyordu... Yakıt, geminin, kömürün çıkartılması imkânsız olan boş yerlerinde kolayca depo edilebilirdi. Kömürlü bir gemi, yakıtını harcadıkça kömürü uzak yerlerden kazanlara kürek kürek taşımak daha çok insana ihtiyaç doğuruyor, kimi zaman top mürettebatı da bu işte çalıştığından geminin savaşma gücü zayıflıyordu... Örneğin Lion'da yüze yakın denizci, gün ışığını ya da

kazan ateşini görmeden çelik bir depodan bir diğerine durmaksızın kömür aktarmaktaydılar."

Pek çok küçük gemide zaten mazot kullanılmaya başlanmıştı. Denizaltılar kömürle çalışmıyorlardı ve Churchill, Amirallik'e geldiğinde sadece mazotla çalışan yetmiş dört denizaltı ve elli altı destroyer yapılmış ya da yapım aşamasındaydı. 1911'de sipariş edilen Oklahoma ve Nevada adlı iki Amerikan savaş gemisi mazotla çalışacaklardı. Ancak Amerika'nın kendi petrolü vardı; İngiliz Adalarının ise yoktu. Churchill'in büyük riski ve kumarı buydu. Dretnotları petrolle çalışacak duruma getirmek bunlara daha yüksek hız kazandırmak demekti; ama bu aynı zamanda İngiliz deniz üstünlüğünün sadece denizaşırı ülkelerden getirtilebilecek yakıta bağlı olmaları da demekti. Petrolün bulunması, elde edilmesi, nakledilmesi ve uzun savaş aylarına yetecek miktarlarda depolanması gerekecekti.

Churchill bile bunu basit bir emirle yaptıramazdı. Bunun için öğüde, gerçek bilgilere, heyecana ihtiyacı vardı. Fisher'a dönüp Amiral'den İngiltere'ye gelerek, Petrol İkmali Kraliyet Komisyonu'na başkanlık etmesini istedi. Mektubu sert, açık ve yalvarıcıydı: "Bu sıvı yakıt sorununun çözümlenmesi gerek... Büyük bir insanın enerji ve heyecanına ihtiyaç var. Bunun çözümünü sizden bekliyorum. Bunu kimse sizden daha iyi yapamaz. Belki de kimse yapamaz. Sizi bu çetin cevizi kırabileceğiniz bir yere getireceğim.

"Size pek az şey sunabildiğimi biliyorum. Ama meziyetleriniz, gücünüz, umutlarınız Donanma'ya aittir... Sizin en ateşli hayranınız ve Deniz Kuvvetleri'nin başı olarak bunları şimdi istiyorum ve bunu benden esirgemeyeceğinizi biliyorum. Sizin çekecek bir sabana ihtiyacınız var. Pervaneleriniz havada dönüyor."

Fisher karşı koyamadı, hemen İngiltere'ye döndü ve Kraliyet Komisyonu'nda çalışmaya başladı. Komisyon altı ay sonra tavsiyelerini açıkladı: Petrolün donanma için avantajları o kadar büyüktü ki, dört yıllık bir rezerv elde edilip depolanmalıydı. Parlamento depolar için 10 milyon sterlin ödeneği onayladı. Churchill hemen bölgenin petrol sahalarının potansiyelini araştırmak için Basra Körfezi'ne uzmanlar gönderdi. 1914 Haziranı'nda Anglo-Persian Petrol Şirketi'nin kontrolünü almak için 2.2 milyon sterlinlik bir tahsisat ayrıldı. Queen Elizabeth'ten başlayarak Kraliyet Donanması'nın yeni gemileri petrol

yakmaya başladılar. Savaşta petrol rezervlerinin yetersiz olacağı korkusuyla, 1913 Revenge sınıfı 15 inç toplu gemilerin kömür yakacak şekilde inşasını Churchill, 'üzüntü veren bir istisna' olarak niteliyordu. Fisher savaş başlarken yeniden Birinci Deniz Lordu olduğunda, verdiği ilk emirlerden biri henüz kızakta olan Revenge, Royal Oak, Royal Sovereign, Resolution ve Ramillies'in petrol yakacak biçimde değiştirilmesi oldu.

Donanma Churchill yıllarında önemli bir teknik değişiklikten daha yararlanmıştır; ancak bu kere Birinci Lord bu konuyu başlatmak yerine hakemliğini yapmıştır. Sir Percy Scott, Kraliyet Donanması topçusunun durumundan asla memnun olmamıştı. Yeni topların daha büyük olan menzili, hedefe isabette daha büyük sorunlar çıkartıyordu. Karadaki topçular, toplarını hedef yönünde çevirirler, doğru menzili bulmak için namluyu yükseltirler ve hedef vurulana ya da durmaları söylenene kadar ateş ederlerdi. Denizde iş bu kadar kolay değildi. Güvertenin sürekli sallantısı namlunun sürekli olarak indirilirip kaldırılmasını gerektirirdi; ayrıca hem ateş eden geminin hem hedef geminin hareket ediyor olması sürekli değişen açılar yaratırdı. Bu açıları çözmek, uzaklıkları hesaplamak, güvertenin sallantısını hissetmek, gemilerin her bir kulesinde bulunan topçu subayının işiydi. Barış zamanı sistem işlerdi. Atış talimleri genelde sabit hedeflere yapılırdı ve bunlar iki bin metreden yakına yerleştirilirdi. Bu koşullar altında topçu subayları namluları boyunca bakarlar, mermilerinin düştüğü yeri görürler, gerekli düzeltmeleri yaparlar ve üst rütbeli subayları sevindirip seyircileri şaşırtarak hedefi paramparça ederlerdi. Sir Percy Scott bunu tehlikeli bir hayal uygulaması olarak kabul ederdi. Savaşta, topçu subayları, sadece topun insanı sersemleten patlamasının ve yoğun duman perdesinin etkisinde olmayacaklardı, hedef de kendisine ateş ediyor olacaktı. Barış zamanından dört beş kat daha uzun menzillerde taret düzeyinde bir topçu subayı, mermilerinin nereye düştüğünü bile göremezdi. Sonuç felaket olacaktı: Göremeyen topçu subayları, nişanlanamayan toplar, isabet etmeyen mermiler; kısacası kör ve çaresiz bir filo. Scott'ın çözüm olarak düşündüğü Koordine Ateş'ti.

Köprünün üstünde ya da direğin tepesinde yer alan bir tek topçu subayı, geminin bütün ağır toplarını aynı anda nişanlayıp ateş etmeliydi. Topçu bu yükseklikte kendi toplarının dumanının ve düşman mermilerinin kaldırdığı su sütunlarının üstünde olur ve hedefi çok iyi görerek kendi mermilerinin kaldırdığı su sütunlarını da seçebilirdi. Subay ve yardımcısı bulundukları yerden gerekli

düzenlemeleri yaparlar, emirlerini toplara elektrikle iletirler, her şey hazır olunca da bir düğmeye basarak tüm topların birden ateş etmesini sağlarlardı. Salvo ateşi Scott'ın düşüncesinin ayrılmaz bir bütünüydü. Bir tek subay doğru hedefi, aşağıda attıkları yeri görmeyenlerden daha kolay seçebilir, hedef seçildikten ve menzil ölçüldükten sonra da bir tek mermi yerine bir salvonun gelmesi çok daha etkili olurdu.

Scott 1910'da emekliye ayrılıp Vickers'da çalışmaya başladığında bu hayalini kafasında götürmüştü. Ancak Jellicoe ile teması kaybetmemiş ve Jellicoe da, Donanma Cephaneliği Müdürü olarak bütün büyük gemilere Koordineli Ateş sistemi yerleştirilmesini tavsiye etmişti. 1911 Aralığı'nda Churchill kendisini ikinci komutanlığa atadığında Jellicoe bu heyecanını Anayurt Filosu'na taşıdı. Ancak yenilik reddedilmeye devam ediyordu: Anayurt Filosu Başkomutanı ve Jellicoe'nun amiri Amiral Sir Francis Bridgeman eski ve kendilerine göre denenmiş tek tek nişanlama sistemini korumaya kararlı pek çok amiralden biriydi. Bunlar koordine ateşin bütün yumurtaların bir tek sepete konulması demek olduğunu iddia ediyorlardı. Direğin tepesinden aşağı inen tellere, ya da koordinatörün zırhla korunmayan platformuna bir mermi isabet etse ne olacaktı?

Scott haklı olduğunu biliyordu ve bir kere donanmadan çıktıktan sonra bu konuda bir daha rahatsız edilmeyeceğinden emindi. Konuyu Churchill'e götürdü ve tam Churchill'e yakışan bir inatla kendisini dinlemesini sağladı. Churchill, Deniz Lordlarının buna karşı olduklarını söyledi; ama sonunda Scott'ın, sistemin, rekabetçi koşullar içinde denenmesi önerisinden hoşlandı. Birinci Lord'un emriyle yeni 13.5 inçlik Thunderer'a Scott'un koordineli yöneltme sistemi yerleştirildi.

Scott'ın sınavı 12 Kasım 1912'de Berehaven açıklarında yer aldı. Biri koordineli sisteme sahip iki eş dretnot aynı menzil, ışık ve deniz koşullarında atış yapacaklardı. Thunderer'ın rakibi Orio, Filo'nun en iyi topçuluk rekoruna sahipti. Deniz her iki gemiyi de beş derecelik bir açıyla iki yana sallamaktaydı. Gemiler hızlarını on iki mile çıkardılar ve sonra bir çizgi oluşturarak toplarını dokuz bin metre uzakta her biri ayrı çekilen hedeflere yönelttiler. Ateş emri verilince her dretnotun kendi hedefini bombardıman etmesi için üç dakikası vardı. Thunderer'ın kimi zaman beş, kimi zaman on topla yaptığı atışlar hedefi buldu. Üç dakikada otuz dokuz mermi atmış, on üç isabet, iki

sektirme ve on tane de suda 'olası isabet' (çekilen hedeften daha büyük gemiye isabet edecek kadar yakın) kaydetmişti. Orion'un tek tek topçu subayları hedefi bulamamış sayılırlardı. Gemi yirmi yedi kere ateş etmiş, iki isabet, bir sektirme ve bir 'olası' kaydetmişti. Gözlem için çağırılan basın, Scott'ın zaferinin boyutlarını kamuoyuna yaymakta gecikmedi; Daily Telegraph, Thunderer'ın üç kat, The Times ise beş kat daha isabetli atış yaptığını yazıyordu; doğru rakam altı kattı. Jellicoe şöyle yazıyor: "Bu denemeden sonra bile pek çok subay kuşkularini sürdürdüler. Büyük muhalefetle karşılaşıldı ve gemilerin çoğuna bu yeni sistem uygulanmadı." İlerleme ağır ama sürekliydi. Jutland'da, Jellicoe'nun Büyük Filo'sunun otuz altı dretnotundan sadece ikisi Percy Scott'ın buluşundan yararlanmadan ateş edeceklerdi.

Churchill Birinci Lord olarak müthiş enerjisini ve konsantrasyon gücünü donanma üzerinde yoğunlaştırmıştı. Gemilere uygulandığı zaman, donanmaya, savaş gününde bir üstünlük sağlayacak teknik yeniliklerin gelişmesine hayrandı. Ama bu kadarla da kalmamıştı. Winston Churchill, en büyük çaplı tarihi görüşe sahip bir romantikti. Kendisine emanet edilen büyük gemileri insan kaderinin dev dramının figürleri olarak görüyordu. İngiltere'nin o dev ağırlıklı geleceği, onlara, denizci ve subaylarına, Amirallik'e ve kendisine bağlıydı. Dünya Krizi kitabının unutulmaz satırlarında bu duyguları şöyle dile getirmiştir:

"Portsmouth'tan Filo'nun yattığı Portland'a yaptığım ilk yolculuğu çok canlı olarak hatırlıyorum. Kurşuni bir öğleden sonra sona ermek üzereydi. Filo'yu ilk kez sisler arasından çıkarken gördüğümde bir arkadaşım, bana bir zamanlar, 'Napoleon ile dünya egemenliği arasında duran o fırtınadan yıpranmış gemiler dizisini' hatırlattı. Portland limanında yatın çevresi büyük gemilerle doluydu; limanın tümü filikalar ve çeşit çeşit küçük teknelerin gidiş gelişleriyle kaynıyordu, karanlık basınca kıyıda ve denizde binlerce ışık yandı, gemiler birbirleriyle yanıp sönen ışıklarla konuşmaya başladılar. Böyle bir güç için kim çalışmazdı? Karanlık bile yaklaşan savaşın kötülüğü ile dolu gibiyken kim bunu yapmaktan kaçınabilirdi?

"Kendi başlarına çok büyük olan bu gemiler aslında o kadar küçüktürler, suyun üzerinde o kadar kolaylıkla gözden kaybolurlar ki... Bunlar bizim sahip olduğumuz her şeydi. Britanya İmparatorluğu'nun gücü, görkemi, hâkimiyeti onların üzerinde

yüzüyordu. Yüzyıllar boyunca uzun tarihimizde, dünyanın her köşesindeki büyük olaylarımızın tümünde, sadık, çalışkan halkımızın güvenliği ve geçimi hep onlara bağlı olmuştu. Tapaları açın ve onları denizin dibine gönderin; bir gün bir başka filonun kuzeyde bir İngiliz limanında yapacağı gibi ve o zaman dünyanın tüm görünüşü değişir. Britanya İmparatorluğu bir rüya gibi yok olur, her tecrit edilmiş topluluk kendi başına ilerlemeye uğraşır; birliğin merkezi gücü dağılır; dev ülkeler, koskoca imparatorluklar umutsuzca kontrolden çıkıp yabancıların ellerine düşerler; ve Avrupa ani bir titreyişten sonra Tötonların ve Töton sistemi demek olan her şeyin demirden pençesine geçer. İnsanlar arasında hukuk ve özgürlüğü tek başına sürdürmek için çok uzaklarda, Atlantik'in ötesinde sadece silahsız, hazırlıksız Amerika kalır..."

Haldane'in Görevi

Agadir Krizi, Amiral von Tirpitz'e bir fırsat sunmuş oldu. Kiderlen'in Jules Cambon'la pazarlığa oturduğu, Berlin borsasının sallanıp düştüğü hafta, Tirpitz de Saray'a giderek Kayzer'den Donanma Yasası ekini desteklemesini istedi. Basın, kamuoyu ve Reichstag, İngiltere aleyhinde ayaklanmış durumdaydı. Almanlardan bazıları kesin bir tutum alınmasını istiyorlardı: Post, "Hepimiz kan akacağını biliyoruz ve ne kadar çok beklersek, o kadar çok akacaktır," diyordu. Tirpitz kesin sonucun yeni gemiler biçiminde olması gerektiğini iddia etmekteydi. Wilhelm fikri kabul etti ve Novelle tasarlandı. Tirpitz'in ilk kez 1898'deki Birinci Donanma Yasası önerisini doğrulamiş olan 'Risk Filosu' artık 'amacına ulaşmıştı,' diyordu Wilhelm. Yeni hedef İngiliz Donanması dretnotlarıyda 2:3 oranını yakalamaktı. Şimdi inşa halinde olan iki savaş filotillasına ek olarak sekiz dretnotluk bir filotilla daha eklenecekti. Bunu başarmak için daha hızlı bir inşa temposu zorlanacaktı. 1912'den başlayarak ve beş yıl süreyle yılda iki dretnot yerine İmparatorluk donanması iki yılda bir, üç yeni gemi yapacaktı. Böylece altı yılın temposu 2-2-2-2-2-2'den 3-2-3-2-3-2'ye yükselecekti. 1918'de Açık Deniz Filosu on iki yerine on beş yeni dretnota sahip olacaktı.

Bethmann-Hollweg 2:3 oranını açıklamanın İngiltere'yi telaşa düşüreceğini biliyordu. İngilizler bu gemi sayısının artmasına ve Almanya'nın artık özellikle İngiltere'ye karşı gemi yapıyor olmasının kabulüne tepki göstereceklerdi: Alman Filosu hep 'kendi ihtiyaçlarımız için' yapılmıştı ve hiçbir zaman yabancı bir devletten söz edilmiş değildi. 1911 sonbaharında Kayzer ve Amiral, Şansölye'yi 2:3 oranının mantıklılığına ikna etmeye çalıştılar. Wilhelm, Bethmann-Hollweg'e şöyle yazıyordu: "Bu durum İngiltere'ye bir üstünlük tanıyıp 'rekabetçi yaklaşım' iddialarını engelliyor... Ayrıca onlar için her zaman aradıkları bir taahhüt bu; ve oran kesin olduğu için bizim açımızdan da herhangi bir sürprizle karşılaşmayı önlüyor... Oranı kabul edip etmemeleri önemli değildir."

Tirpitz daha geniş kapsamlı bir konuyu savunmaktaydı: "Donanma politikamızın amacı, İngiltere'den politik açıdan bağımsız olmaktır... Bir İngiliz saldırısına karşı en büyük güvenlik olasılığı... Bunu başarmak için... İngiltere ile aramızdaki askeri mesafeyi arttırmamız

değil, azaltmamız gerekir. Eğer bunda başarılı olamazsak, o zaman son on dört yıldaki donanma politikamız boşa gitmiş olacaktır."

Yeni bir Donanma Yasası ve Alman Filosu'nun arttırılma haberleri İngiltere'ye varmıştı. 9 Kasım 1911'de Birinci Lord olarak ilk konuşmasını yapan Churchill, uzlaşma ve ödün önerdi. Eğer Almanya'nın artık kök salmış olan gemi yapım programında bir değişiklik yapılmayacak olursa, İngiltere de Donanma Bütçesi'nde büyük kısıntılar yapabilirdi. Lloyd George da Birinci Lord'un fikrine katılıyordu. Churchill şöyle yazıyor: "Lloyd George, Almanya ile her türlü sürtüşmenin sona ermesini ve donanmanın gücü konusunda ortak bir anlayışa varılması için her çabanın gösterilmesini istiyordu. Gayet güçlü bir yeni Donanma Yasası'nın hazırlanmakta olduğunu biliyorduk. Almanya, İngiltere'ye meydan okumaya kararlıysa, bunu kabul etmek zorundaydık; ama bu tehlikeli gelişmeden dostça, içtenlikli bir konuşmayla kaçınmak mümkün olabilirdi. Alman sömürge gelişmesine düşman değildik..." Eğer bu çaba başarısız olursa, bundan sonraki adim o kadar güç olmayacaktı: "Maliye Bakanı ile birlikte olup deniz rekabetinin önlenmesi için elimizden geleni yaptığımızı ama başarılı olamadığımızı söylersem o zaman kabine ve meclisten, Donanma için para istemekte o kadar güçlü olurdum."

Her iki ülkede de konuşmaların yeniden başlaması için hem destek, hem muhalefet vardı. Muhalefet nedeniyle konuşmalar resmi düzeyde başlayamıyordu. Hükümetten olmayan ağzı sıkı kişiler arasında özel konuşmaların başlaması daha iyiydi. Bu ön konuşmalar başarılı olduğu takdirde resmi kapılar açılabilirdi.

Biri Londra'da, diğeri Hamburg ve Berlin'de iki dost, devletleri arasında bir bağlantı olarak hizmete hevesliydiler. Her ikisi de işadamıydı: Biri maliyeci, diğeri armatördü. Her biri kendi hükümdarına yakındı. Şimdi biri İngiliz uyruğundaysa da, her ikisi de Almanya doğumluydular. Ve biri şimdi Katolikse de, her ikisi de Yahudi olarak doğmuşlardı.

İngiltere Kralı'nın en yakın arkadaşı, 1852'de Köln'de bir Alman Yahudisi ailenin çocuğu olarak doğmuştu. Ernest Cassel hırslıydı, kendine güveni vardı, amaçlarında inatçıydı ve yaşamı boyunca sağduyulu ve dürüst olduğunu kanıtlamıştı. Cassel'in bir banka memuru olan babası en küçük oğlunun on dört yaşında okulu terk

edip memur olmasına, on yedi yaşında yanına sadece bir bavul ile kemanını alıp İngiltere'ye göçmesine hiç şaşmamıştı. Cassel yirmi iki yaşında, uluslararası maliyeci Bischoffsheim ve Goldschmidt'in Londra bürosunda, yılda 5000 sterlin kazanan bir müdür olmuştu. Yirmi altı yaşında Katolik bir İngiliz olan Annette Maxwell ile evlendi ve o günü İngiliz uyruğuna geçerek kutladı. Üç yıl sonra, 1881'de Cassel henüz yirmi dokuz yaşındayken, Annette Cassel veremden ölünce kocasının yanında bir tek kızı Maud kalmıştı. Cassel bir daha hiç evlenmedi.

Cassel yüksek kâr potansiyeli olan riskli denizaşırı projelere para yatırıyordu. Uzmanlık alanı demiryollarıydı. İsveç maden cevherini ihraç için limanlara taşıyan İsveç demiryollarını geliştirerek bir servet kazandı. Demiryolu yapımının büyük ölçüde Avrupa sermayesine dayandığı Mısır, Meksika, Güney Amerika ve Birleşik Devletler'de demiryollarından hisseler aldı.

New York'u sık sık ziyaret ettiği için Kuhn ve Loeb firmasının Amerikalı demiryolu yatırımcısı Jacob Schiffle bir yaşam boyu sürecek arkadaşlık kurdu. Cassel'ın pek çok Amerikalı dostu, bunlar sadece büyük başarısına ve mali dehasına değil, dobra dobra konuşmasına, ilişkilerini ve bilgisini paylaşmaya hazır olmasına da hayrandılar.

İngiltere'nin mülkiyet sahibi aristokratlar dünyasına girmek daha güçtü. İş alanında kazanılan servet, en az, açmış olduğu kadar kapıyı da kapattırmıştı. Cassel inatla bu soylu dünyasına girmeye çalıştı. Malikâneler satın aldı, toprak sahiplerini ve soyluları davetlere çağırdı. Onların rahat ettikleri ortamlara girdi; av partilerinde, yarış alanlarında, kumar masalarında göründü. At binmeyi ve avlanmayı öğrendi. Randolph Churchill, oğlu Winston ve Asquith'ler gibi sosyal seçkinlerin, çevrelerinde bulunan yetenekli ve kendi kendini yetiştirmiş kadın ve erkekleri tercih ediyorsa da, kanları yeteri kadar soyluysa akılsız insanlara da katlanıyordu. Maud, 1901'de Lady Palmerston'ın torununun torunu ve Hampshire'daki büyük Broadlands malikânesinin varisi Wilfred Ashley ile evlenince, önemli bir başarı kazanmış oldu.

Cassel'i Galler Prensi'ne yaklaştıran sosyetedeki tırmanışı değil, iş alanındaki ünü oldu. Prens kendi kendini yaratmış insanlardan hoşlanırdı; bu tiplerin konuşmaları daha ilginç olurdu. Parasını yaşamin çeşitli alanlarına harcamaya hazır insanları beğenirdi.

Bunlardan bazıları (Rothschildler, Baron Moritz Hirsch ve Cassel gibi) Yahudiydiler; bazıları da (çay üreticisi ve yatçı Sir Thomas Lipton ve mobilya üreticisi Sir Blundell Maple gibi) Yahudi değildiler. Prens bir insanın dindar olup olmamasına aldırmazdı. Almanya'da doğmuş ve Avusturya'da geniş toprakları olan Hirsch, hem Avrupa hem İngiliz aristokrasisi tarafından küçümsenmesine karşın Prens'e çok yakındı. Cassel, Prens'le Hirsch'in aracılığıyla tanıştı; Hirsch'in 1896'da ölümü üzerine de onun maliyecisi oldu. Aynı zamanda Hirsch'in Prens'e baş mali danışmanlık rolünü de üstlendi. Prens'in yatırımlarının hepsinin kontrolünü ele aldı ve Veliaht'ın 1901'de tahta, borçlarından kurtulmuş olarak çıkmasını sağladı. Yeni Kral buna minnetini göstermek için Cassel'ı 1901'de Özel Danışman yaptı. Bu terfi töreninde Cassel, Katolik İncil'i üzerine yemin edeceğini söyleyince Kral dışında herkes şaşırmıştı; Sir Ernest o zaman karısının ölüm döşeğindeyken Katolik olmasını istediğini ve kendisinin de onun ölümünden hemen sonra din değiştirdiğini açıkladı.

Cassel'ın Kral'la dostluğu bir fikir ve zevk uyumuna dayanıyordu. Kral, hükümdarlığının sonraki yıllarında hemen hemen her gün briç oynamak için Cassel'in Park Lane'deki evine giderdi. Kral Edward'ın 1910'daki ölümü Cassel için bir darbe olmuştu; ikinci bir darbeyi de bir yıl sonra kızının, karısı gibi veremden ölmesiyle yaşadı. Cassel iki kız torunuyla kalmıştı. O sıralarda Park Lane'de büyük bir konak olan Brook House'da yaşıyordu ve evi Eski Ustalar, Rönesans bronzları, Çin ve Dresden porselenleri, eski İngiliz gümüşleri, Fransız ve İngiliz kakmalı mobilyalarıyla doluydu. Yüz kişilik, meşe kaplı yemek salonu, altı tane mermer mutfağı, yeşil damarlı krem rengi mermerler ve lapis lazuli taşlarıyla bezenmiş bir giriş holü vardı. Cassel aynı zamanda üç taşra malikânesine, Newmarket'te bir haraya, Paris'te bir daireye, İsviçre ve güney Fransa'da villalara sahipti.

*[*Savaş sırasında, Almanya'da doğup İngiliz uyruğuna geçmiş pek çok kişi gibi Cassel da Alman doğumlu olduğu için saldırılara uğramıştı. 1921'de altmış dokuz yaşındayken Brook House'da masası başında öldü. Okullara ve hastanelere 2 milyon sterlinden fazla bağış yapmış olmasına karşın bıraktığı miras 7 milyon sterlini aşıyordu. Bunun büyük bir kısmı daha sonra Lord Louis Mountbatten ile evlenecek olan torunu Edwina Ashley'e kaldı. Edwina'nın büyükbabasından miras kalan Broadlands malikânesi de böylece Mountbatten ailesinin servetine katılmış oldu.]

Hamburg-Amerika Denizyolları'nı dünyanın en büyük buharlı gemi

şirketi yapan Albert Ballin, bir Hamburg'luydu. Kuzey Denizi'nden doksan kilometre içerde, Elbe nehri üzerindeki büyük limanın otuz metre berisinde doğmuştu. Meslek yaşamı, kente beş yüz yıldır refah getirmiş olan gemiler, serbest ticaret ve barışçı uluslararası rekabete sıkı sıkı bağlıydı. Hamburg'un özgür bir Hansa kenti ve güney ve doğudaki Alman devletlerinin kapısı olma geleneği, ortaçağlara kadar uzanıyordu. Coğrafi bakımdan yakın olan Prusya, sert askeri yapısı ve tarımsal ekonomisiyle demokrat ve tüccar Hamburg'dan görenek ve duygu bakımından çok uzaktı. Tarihinin büyük bir kısmında Hamburg'un başlıca ticaret ortağı İngiltere olmuştu. 19. yüzyılda limanda İngiliz gemileri, Almanya dahil, bütün milletlerin gemilerinden daha fazlaydı. İngiltere'den yün ve kömür gelir, gemiler dönüşlerinde tahıl ve diğer yiyecek maddeleri götürürlerdi. Yüzyılın ortasından sonra Hamburg limanından başka bir yük ihracı başladı: İnsan. İmparatorluğun nüfusu arttıkça Alman köylüleri topraklarını terke başlamışlardı. 1860, 1870 ve 1880'lerde göç dalgaları Hamburg ile Weser nehri üzerindeki kardeş liman olan Bremen'i doldurmaya başlamışlardı. 1881'de 123.000 yolcu New York'a gitmek üzere Hamburg'dan yola çıkmıştı.

Kuzey Atlantik yolcu ticareti Albert Ballin'in kendisini kanıtlamasını sağladı. Ballin 1886'da, yirmi dokuz yaşındayken, Hamburg-Amerika Hattı'nın (HAPAG) Yolcu Bölümü başıydı. Bremen'deki Kuzey Alman Lloyd Nakliye Şirketi (NGL) Kuzey Atlantik seferlerini elinde tutuyordu. NGL'nin kırk yedi, HAPAG'ın yirmi dört transatlantiği vardı. Ballin yeni lüks gemiler inşa ederek Birinci Mevki bilet alabilecekler için yolculuğu hoş bir hale getirdi. Ballin de sık sık gemilerinde yolculuk yapar, aksaklıkları bulmaya çalışırdı. Gemide yolcuları tek tek dolaşır, şikâyet ve tavsiyelerini not ederdi. Bir New York seferinde şu notları almıştı: "Gemideki bildiriler mümkün olduğu kadar az olmalı; gerekli olanlar da güzel çerçeveler içinde sunulmalı, havlular çok küçük, kirli çarşaf dolabı çok küçük, tereyağı tabakları küçük, peçete içinde sunulan ekmekler sıcak olmalı." 1899'da Ballin kırk iki yaşındayken yenilikleri ve ayrıntılara gösterdiği özen kendisini ödüllendirmişti: Şirketi dünyanın en büyüğüydü ve İngiltere ile Almanya dışında bütün ülkelerin toplam ticari gemilerinden daha fazla tonaja sahipti. Albert Ballin şirketin müdürlüğüne getirildi ve bu görevde yaşamının sonuna kadar kaldı.

Ballin kıvırcık kara saçlı, iri kafalı, büyük burunlu ve şişkin dudaklı bir insandı. Ama kendisini zarif göstermesini bilirdi. Bıyık bıraktı, burundan takma gözlük kullandı, ister Hamburg borsasında silindir

şapkayla olsun, ister transatlantiklerinden birinde yatçı kıyafetinde olsun her zaman zarif giyinirdi. İnsana yakın, çok terbiyeliydi ve kendi kentinde, İngiltere'de ve Amerika'da pek çok dosta sahipti. Yirmi altı yaşındayken evlendiği karısı kendisinden yaşlı, uzun boylu orta sınıftan Protestan bir kadındı. Kadın kocasıyla gurur duyar, ama geri planda kalmayı tercih ederdi. On bir yıl çocukları olmayınca bir kızı evlat edindiler.

Ballin müdür olarak Hamburg-Amerika'nın rekabette başta gelmesini sağlamak zorundaydı. Diğer şirketler ve devletler, ardını bırakmıyorlardı. Ticari gemiciliğin Almanların eline geçmesinden telaşa düşen İngiliz hükümeti 1902'de Cunard'a yıllık 150.000 sterlinlik bir yardımda bulundu. Cunard bundan sonraki yıllarda Mauretania ve Lusitania adında iki tane 32.000 tonluk hızlı transatlantik yapımına başladı. British White Star Hattı buna Olympia, Titanic ve Gigantic'le karşılık verdi. Ballin geride kalmayı reddetti. Stettin'de Vulcan ve Hamburg'da Blohm ve Voss tersanelerine üç yeni Hamburg-Amerika transatlantiği sipariş edildi. 1912'de Imperator, 1913'te Vaterland ve 1914'te Bismarck, denize indirildi. Bunlardan en ünlüsü sadece dünyanın en büyük gemisi değil, şirketin gururla işaret ettiği gibi insan tarafından yaratılan en büyük hareket eden nesne olan 54.000 tonluk Vaterland'dı. Gemi beş bin kişiyi (4050 yolcu ve 1234 mürettebat) saatte yirmi dört mil yaparak bir haftadan kısa bir sürede Amerika'ya taşıyacaktı. Birinci mevki yolcuları görülmemiş bir lüks içinde yolculuk yapacaklardı. Kadınlar Pompeii tipi, üç metre derinliğinde ve üç güverte boyunca uzanan kapalı bir yüzme havuzunda' banyo yapabileceklerdi. Beyler, geminin serasında yetiştirilmiş çiçeklerle donanmış Ritz-Carlton restoranında yemek yedikten sonra, bir transatlantikten çok bir Bavyera şatosunu andıran yüksek tavanlı, meşe kaplı bir salonda büyük bir şömine önündeki yüksek arkalıklı koltuklarına çekilebilirlerdi. Parasını ödeyenler için gemi geniş alanlar da sağlıyordu; Vaterland'ın en büyük dairelerinin her birinde tam on iki oda vardı.

Ballin, Kayzer'le 1891'de, genç İmparator karısını, Ballin'in adını verdiği yeni Augusta Victoria transatlantiğini görmeye getirdiğinde tanıştı. Ancak Wilhelm, Ballin'i ilk kez 1895'te Berlin şatosunda Kiel Kanalı'nın açılışı için yapılacak kutlamaları düzenlemek üzere çağırdığı bir toplantıda değerlendirme fırsatını buldu. Kayzer, Hohenzollern'in, kanalın ağzından Elbe'ye kadar, ardında önce bir NGL, onun ardında da bir HAPAG gemisi olduğu halde gitmesinin planlandığını bildirdi. İlk söz Ballin'e verildi: Ballin tören seferinin

Hamburg'da başlayacağına göre bir HAPAG gemisinin İmparatorluk yatı ardındaki şeref yerini almasının belki de daha uygun olacağını dile getirdi. Kayzer buz gibi bir sesle o yeri Bremen şirketine söz verdiğini bildirdi. Ballin de o zaman kuşkusuz konunun kapandığını, 'kendisinin konuyu dile getirmekle haklı olduğuna emin bulunmasına karşın teklifini geri çekeceğini,' söyledi.

Wilhelm, Donanma'nın yükselişinin büyük bir deniz ticaret filosunun gelişimi ile yakından ilgili olduğuna inanıyordu ve HAPAG'in başarısıyla gurur duymaktaydı. Bu şirkete yakınlık duyuyor, hatta Ballin'e sık sık tavsiyelerde bulunup, teçhizat ve dizaynla ilgili çizimler gönderiyordu. Şirketin haber olan her olayında, yeni bir gemi denize indirildiğinde, ya da yeni bir hat açıldığında İmparator'un kutlama telgrafı mutlaka Ballin'in masası üzerinde olurdu. Wilhelm, Ballin'den insan olarak da hoşlanmaktaydı; ikisi de gemilere ve denize, deniz yolculuğuna ve Almanya'nın büyüklüğüne düşkündüler. Kayzer, Ballin'e Noel kartları gönderir ve seyahatlerinde kartpostallar yollardı. Ballin nevralji sancıları çektiğinde Wilhelm doktor tavsiye etmiş, hatta aşırı meşgul arkadaşının yükünü hafifletmek için Ballin'in bürosuna bir saray yetkilisi göndermeyi önermişti.

Ballin'in 1899'da bir davetiyle başlayarak, Kayzer ve maiyeti her haziranda, Aşağı Elbe Yarışları ve Kiel Haftası'ndan önce yıllık HAPAG yemeğine katılmaya başladı. Ballin, hükümdarın zarafet ve gösterişe düşkünlüğünü anlamıştı ve buna yardımcı olmak imkânlarına sahipti. Gemileri, yüzen sarayları her zaman İmparator'un emrindeydi. Ballin her yıl en iyi gemilerinden birini Kayzer'in, Saray'ın ya da hükümetin konukları için yüzen otel olarak gönderirdi. Gri renkli savaş gemileri ve fiyortta demirli yelkenli ve buharlı yatlar arasında dev gibi yükselen HAPAG transatlantikleri manzaraya görkemlilik katardı. Kayzer de pek çok kere Hohenzollern yerine HAPAG transatlantikleriyle gezintiye çıkmaktan hoşlanırdı. (Böyle bir sefer, 1905'te Hamburg-Amerika'nın Hamburg transatlantiğinden Tanca'ya ünlü inişiydi.) HAPAG transatlantikleri yıllarca bazı kamaralarını İmparator'un istediği kişiler için hazır bulundurmuşlardır. Wilhelm 1905'te Hamburg'u ziyaretlerinde Ballin'in evinde yemek yemeye başladı. Bu ziyaretler zamanla o kadar sıklaştı ki, Ballin'in evine Küçük Potsdam adı verildi. Kayzer bu ziyaretlere karısını getirmezdi. İmparatoriçe Augusta Victoria, kocasının gemi sahibiyle arkadaşlığını onaylamıyordu. Ballin bir Yahudi'ydi.

Berlin Üniversitesi'nde Heinrich von Treitschke, Alman Yahudi aleyhtarlığının saygınlık kazanmasına yardımcı olmuştur. Yazılarında ve konferanslarında Yahudilerin artan güçleri ve Alman ideallerine ihanetleri konusunda uyarılarda bulunuyordu. Alman yurttaşlığının tüm nimetlerinden yararlanmak isteyen Yahudiler, dinlerini terk edip Hıristiyan olmalıydılar. Yoksa bunların devlet memurluklarından uzaklaştırılmaları gerekirdi. Aslında uygulamada da yapılan buydu. İmparatorluk Diplomatik Servisi'nde Yahudi yoktu; subay kadrosunda ise Yahudi sayısı çok azdı; orduya girebilenler küçük görevlerde bulunurlar ama asla terfi etmezlerdi. İnançlarından vazgeçip vaftiz edilmek istemeyen Yahudiler, İmparatorluk Donanması'na alınmazlardı; bunun için gösterilen resmi mazeret 'diyet güçlükleri'ydi.

İmparatorluk yıllarında Alman toplumunda en çok yükselen Alman Yahudisi Bismarck'ın bankacısı olan Gerson Bleichroder'di. Bleichroder, Berlin'in, hatta belki de Almanya'nın en zengin insaniydı. Şansölye'nin servetini idare etmiş ve kendisini zenginler arasına katmıştı. Bleichroder, Hıristiyan olmadan soyluluk ünvanı alan tek Yahudi'ydi. Prusya sosyetesine kabul edilmek için can atardı. Büyük konağında çok zengin balolar düzenler, sosyetenin üst tabakasını davet eder, Prenses von Bismarck'ı da bunlara katılması için ikna ederdi. Ancak çok kişi ve bu arada her baloyu varlıklarıyla onurlandıran genç subaylar bu davetlere gelmezlerdi. Bleichroder'in kızı, kendi evinde, kendisini dansa kaldıran olmadığı için, balolarda hep iskemlesinde oturup beklerdi. Diğer konukların alınmamaları için bu davetlere Yahudiler, hatta akrabalar bile davet edilmezlerdi.

Bismarck'ın Yahudi aleyhtarlığı yumuşak, ama köklüydü. Gerson Bleichroder'e bir von ünvanı vermişti ama bankacının kökenini unutmasına da fırsat tanımazdı. Şansölye, Zunkunft'un editörü Harden'dan söz ederken, "Çok inceliğe sahip gösterişsiz bir insan, hiç de Yahudi'ye benzemiyor," demişti. Yine Bismarck, Alman babaları Yahudi kadınlanyla evli iki Prusyalı memurun meziyetlerinden söz ederken, "Alman aygırının Yahudi kısrağıyla çiftleşmesi kötü sonuçlar doğurmamış," demişti. Diğer Prusyalı aristokratlar ise açık konuşurlardı. Eulenburg, "Ben Yahudilerin dostu değilim," derdi. Holstein günlüğüne şöyle yazmıştı: "Birkaç gün önce Bleichroder'in oğlunu diplomatik servise sokmak istediğini duydum. Bunu başaramayacak."

II. Wilhelm'in Yahudilere karşı tutumu yurttaşlarınınkinden pek farklı

değildi. Bülow, Kayzer'in, 'Yahudilere karşı önyargılı olmadığını' kabul ederse de, Wilhelm'in konuşmaları ve yazışmaları bu yargıyı yalanlamaktadır. Wilhelm'in iş ve finans alanlarında başarılı olan zengin Yahudilerle ilişkileri iyi, hatta samimiydi. Yahudi basın patronlarına ve sosyalistlere karşı ise alaycı bir düşmanlığı vardı. Bir kere bir tartışma sırasında Wilhelm'e, arkadaşları Ballin ile bankacı Franz von Mendelssohn'un Yahudi oldukları hatırlatılmıştı. Kayzer duraklamış, sonra da onları Yahudi olarak görmediğini söylemişti. Ancak bu Yahudi maliyeci ve sanayicilerin hükümdar tarafından kabul ediliyor olmaları, bunların Prusya sosyetesine girebilecekleri anlamına gelmezdi. Bunlar İmparatoru gündüzleri Schloss ya da Potsdam'da öğle yemeklerinde, hatta Romintern'deki av partilerinde görebilirlerdi. Ancak pek az Yahudi, Berlin sosyetesinin doruğu olan resmi Saray gecelerinden birine davet edilirdi. Prusya aristokrasisi Kayzer'in bazı Yahudilerle dostluğuna da iyi bakmamaktaydı. Eski suçlamalar su yüzüne çıkmaya başlamıştı: Geleneksel toprak üstünlüğünün altı parayla oyuluyordu; Yahudiler fazla etkinlik ve sosyal saygınlığa sahip oluyorlardı; pek çok Yahudi, kızlarını yoksul aristokratlar ya da devlet memurlarıyla evlendiriyorlardı.

Ballin, Yahudi aleyhtarlığını gözardı etmek için elinden geleni yapıyordu. Dindar bir insan değildi. Sinagoga pek seyrek gider, hafta sonları çalışırdı. Kendisini bir Hamburg'lu olarak görürdü; bir Hamburg'lu gibi yer, içer ve konuşurdu. Hamburg'da Yahudi düşmanlığı olduğunu bilirdi, ancak çizgiler kesindi ve eski liman kentinin kozmopolit atmosferinde düşmanlık yoktu. İş arkadaşlarının ve müstahdeminin çoğu Hıristiyansa da, Alster Pavillion'da kahvesini içtiği masada çevresinde genellikle Yahudiler bulunurdu. En iyi dostu, 18. yüzyıldan beri Avrupa'nın en büyük uluslararası bankalarından birini yöneten hanedandan Max Warburg'du. Ballin tatillerini genelde kendi gemilerinde geçirirdi; dedektif romanları okuyarak dinlenmek için Kissingen sanatoryumuna gittiğinde, sanatoryumun diğer konukları sadece Yahudilerden oluşurdu. Ballin'in görüşüne göre dünya böyleydi ve bunu kabul ederdi. Bazı zengin Yahudilerin Alman sosyetesinin üst tabakalarına girme çabalarını küçümseyerek karşılardı; bu çabaların Yahudi aleyhtarlığını arttırdığına inanırdı.

Ballin'in Prusya aristokrasisiyle ortak pek az şeyi olmasına karşın onların düzenin korunması ve mülkiyet hakkı inançlarını paylaşmaktaydı. Gerçek bir monarşistti; 1909'da Harden'a, "Önemli olan tahttır... cumhuriyetçiler iğrenç kişilerdir..." diye yazmıştı. Hükümetin Almanya'nın dünyadaki ekonomik rolünü arttırma

politikasını bütün gücüyle desteklerdi. Sosyal Demokratlardan nefret eder, Reichstag'da sosyalistlerin giderek artan gücünden kaygılanırdı. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın 'büyük ölçüde beceriksiz aristokratların özel alanı' olduğunu düşünürdü. Ballin hükümetin görevinin, Almanya'nın geleceğinin gerçek öncüleri olan büyük maliyeci ve sanayicilere yol açmak olduğuna inanırdı. Bu anlamda, Kayzer'in hevesli desteği ile HAPAG'ı kurması işlerin nasıl yürütülmesi gerektiğinin bir örneğiydi.

Tirpitz 1898'de Birinci Donanma Yasası'nı teklif ettiğinde Ballin onun en inatçı destekçilerinden biriydi. Hamburg-Amerika, işlemlerinin ve işlerliğinin, deniz yollarının açık ve dünya pazarlarının gemilerince erişilebilir olmasına bağlı bir denizcilik şirketiydi. Ballin'in kurduğu büyük transatlantik ve şilep filosu savaş gemilerince korunmasız bırakılamazdı. HAPAG 1898'de İmparator'a 'Almanya'nın refahi için gerekli savaş filosunun güçlendirilmesinin şirkete büyük bir mutluluk verdiğini' bildirmişti. 1900 yılında Ballin'in desteği çok tumturaklı sözlerle ifade ediliyordu: Donanma... 'daha büyük Almanya' milli hedefinin ve imparatorluk gücünün cisimleşmesidir... Milletlerin ışık ve hava için zalim savaşında önemli olan tek şey güçlülüktür... Almanya'nın kimseyle kıyaslanamayacak bir kara ordusu vardır, ancak denizler ötesindeki saygınlığını sadece savaş gemileri kazandırabilir. Güçlü bir donanmanın desteği olmadan Almanya en küçük bir egzotik devlet karşısında bile gerçek güçten yoksundur demektir." Ballin, Tirpitz'e çeşitli yollardan yardım ediyor, Amiral'e sürekli olarak kendi okuduğu kitaplardan ve gemilerinin kaptanlarıyla mühendislerinin raporlarından derlenmiş bilgiler gönderiyordu. Donanma Derneği'nin Hamburg bürosunun yönetim kurulunda da görevliydi ve dernek toplantısı Hamburg'da yapıldığında yüzlerce üyeyi HAPAG gemileriyle Elbe üzerinde bir gezintiye davet etmişti.

Açık Deniz Filosu büyümeye devam ederken, bunun, 'küçük egzotik devletlere' karşı yapılmadığı da belliydi. Ballin, gemilerin İngiltere'ye karşı yapıldığını biliyordu ve Tirpitz'in Risk Kuramı'nı benimsediğini açıklamıştı. Ancak zamanla Alman milli gururuyla bir gemi sahibi olarak sağduyusu çatışmaya başladı. Ballin İngiltere'yi herhangi bir yabancı kadar tanırdı. Londra'yı sık sık ziyaret ederdi, pek çok İngiliz dostu vardı, Londra gazetelerini sürekli okurdu. Bir işadamı olarak İngilizleri düşman değil, rakip olarak görürdü. Yıllar boyunca, aşırı deniz üstünlüklerine karşın, İngiltere, Almanya'nın sömürge elde etmesine, ya da dünyanın en büyük ticaret filosunu kurmasına engel olmamıştı. Singapur'da, Hong Kong'da ve düzinelerce diğer İngiliz

sömürge limanında Alman ticaret gemileri iyi karşılanır ve İngiliz rakipleri kadar etkin ve hızlı hizmet görürlerdi. Herhangi bir Avrupa devletinin gemileri ya da yurttaşları, korsanların ya da egzotik reislerin tehdidi altında olduklarında Kraliyet Donanması uluslararası bir polis gücü olarak hemen araya girerdi. Bu üstün dünya deniz gücünün Alman olması çok daha iyiydi kuşkusuz, ancak İngiltere deniz üstünlüğünü korumak için gerekli her şeyi yapacağından Almanya'nın kendisine erişmesi olanaksızdı. Alman Filosu bir kere saygın bir boyuta ulaştıktan sonra, neden İngilizlerin tehdit edici gördükleri bir noktaya varmadan durmasındı ki?

İşte bu mantık ve Alman gemi yapımının İngiliz korkularını arttırdığı, İngiltere'yi Alman aleyhtarı diplomatik bağlantılara ittiği hakkındaki görüşleri Ballin'i 1908'de Amiral von Tirpitz'e karşı cephe almaya yöneltti. Ballin savaş başladıktan sonra Harden'a, Amiral'in gemi saplantısını yazdı. İma yoluyla da kendisinin, bu saplantıyı daha önce, belki de ortadan kaldırabileceği bir zamanda göremediğini dile getiriyordu:

"Tirpitz... uzlaşmak istemedi. Anlaşma değil, sadece daha fazla gemi inşa etmek istiyordu. İngiltere ile her yakınlaşmanın yoluna engeller koyuyordu (Ballin 1908-1909'dan söz etmekteydi) hatta her iki tarafta da, aklı başında her insanın bu yarışı, daha geniş kaynaklara sahip olduğu için İngiltere tarafından kazanılacağının bilinmesine karşın..."

Max Warburg 1908 Haziranı'nda Hamburg'lu arkadaşı Albert Ballin'i Londra'lı arkadaşı Ernest Cassel ile tanıştırdı. İki adam İngiliz-Alman ilişkilerindeki bozulmadan söz ettiler. Cassel arkadaşı Kral Edward'ın Alman Donanması'nın gücündeki hızlı artışın İngiltere için bir tehlike oluşturduğu konusunda kaygılı olduğunu açıkça dile getirdi. Ballin, İngiliz Donanması'nın üstün sayısıyla Almanya'dan korkmaması gerektiğini söyledi. Bu konuşmasını Kayzer'e, (hâlâ Şansölye olan) Bülow'a ve Dışişleri Bakanı Schoen'e aktardı. Bir yıl sonra, 1909 Haziranı'nda Ballin Cassel ile bir kere daha görüştü. O sırada Wilhelm'in, Lord Tweedmouth'a mektubu ve Daily Telegraph görüşmesiyle hava daha da gerginleşmişti. Cassel daha önce ilkbaharda Ballin'e Alman gemi yapımının 'İngilizlere güvensizliğin Alfa ve Omega'sı' olduğunu yazmıştı. Ballin, Londra'ya hareketinden hemen önce Kiel Haftası'nda Kayzer'e, kendisinin Cassel ile deniz silahlanması kısıtlamaları konusunda doğrudan doğruya bir İngiliz-Alman görüşmesi olasılığını araştırmaya hazır olduğunu bildirmişti.

Ballin, Tirpitz ile Fisher'ın görüşmelerini öneriyordu. Cassel, Ballin'e Liberal hükümetin silahlanma yarışının yükünü hissettiğini ve dikkatini sosyal programlara çevirmek istediğini bildirmişti. İngiltere deniz üstünlüğünde ısrar edecekti, ancak donanma gücünün ortak olarak kabul edilebilir bir oranını araştırmaya da karşı değildi. Hükümetinin konuşmaya hazır olduğunu söylemişti. Ballin, Kayzer'e, "Böyle bir toplantının mutlak bir gizlilik içinde yapılması gerektiğini ve her iki tarafın da bir anlaşmaya varıldığı takdirde, galip ve mağlup olmayacağını kabul etmesini," söyledi. Wilhelm, Ballin'i bu görevi yerine getirmekteki becerisi nedeniyle kutladı.

Ballin'in Kayzer'e raporundan dört gün sonra ortaya çıkan politik bir olay, iki işadamının bu özel çabalarını kösteklemişti. Bülow 14 Haziran 1909'da istifa etti. Makamına yeni gelen ve diplomaside deneyimsiz olan Bethmann, hükümetlerinin onayıyla da olsa, iki özel şahsın diplomatik görüşmeler yapması kavramından rahatsız oldu. Dışişleri politikası ancak Şansölye ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülürdü. Bethmann, İngiliz-Alman ilişkilerini kendi eline almaya kararlıydı. Şansölye, İngiltere ile ilişkilerin 'kendi bölümüne' ve 'kendi uzmanlığına' ait olduğunu bildirdi. Bu, Ballin ile Cassel'in silahlanma yarışını durdurma ilk ortak çabalarının sonu oldu.

Bethmann'ın çabaları başarısız oldu ve 1912 Agadir Krizi ve yeni Alman Donanma Yasası eki teklifi, silahlanmanın sınırlandırılması umutlarını daha da uzaklaştırdı. Fakat ne Ballin ne de Cassel umutlarını yitirmemişlerdi ve Winston Churchill'in Birinci Lord olarak atanması, görüşmelere yeni bir yön verecek gibiydi. Ballin, ocak başlarında Cassel'a, Almanya'yı bir daha ziyaretinde Winston Churchill'i de getirmesi önerisinde bulundu. Eğer bu ayarlanabilirse Ballin de Amiral von Tirpitz'i ortaya çıkarmaya çalışacak, iki bahriye bakanı işadamları gibi karşı karşıya oturup aralarındaki farklılıkları gidermeye çalışacaklardı. Cassel, Churchill ile konuştu, Churchill onunla gitmek istemedi, ama Kayzer İngiliz kuzenini Berlin'e davet ettiği takdirde Kral V. George'un grubu arasına gidebileceğini söyledi. Bu koşullar altında, Asquith ve Grey'in de kabul etmeleri halinde, Tirpitz ile masaya oturmaktan 'büyük şeref duyacaktı. Cassel, Ballin'in yeni Birinci Lord hakkındaki duygularını hevesle benimsiyordu:

"Onun Almanya'ya karşı dostça duygularını bilirsin. Ben kendisini gençliğinden beri tanırım ve Kayzer ile Alman halkına hayranlığını asla saklamamıştır. İki ülke arasındaki bu uzaklığı mantıksızlık olarak

görüyor ve dostça ilişkiler kurulması için elinden gelen her şeyi yapacağından eminim.

"Durumun esas noktası, İngiltere'nin Alman Donanması'nın büyük artışını yaşamsal çıkarlarına ciddi bir tehlike olarak görmesidir. Bu inanç köklüdür ve önemi konusunda Londra'da bundan başka bir düşünce yoktur. Almanya'nın güvenliğini tehlikeye atmadan bir şey yapmak mümkün olsaydı, İngiltere bu karabasandan kurtulurdu ve benim kanımca buradaki insanlar, Alman emelleriyle uzlaşma konusunda çok ileri adımlar atabileceklerdir."

Ballin-Cassel'ın, görüşmelerin arka kapıdan tekrar Churchill aracılığıyla başlatılması önerisi, İngiltere'de Kabine'nin önüne getirildi. Lloyd George ve Churchill bu olağandışı fikri hararetle destekledi. Sonunda Kabine, Cassel'in Berlin'e giderek, Ballin'in kendi adına mi konuştuğunu, yoksa görüşlerinin herkes tarafından paylaşılıp paylaşılmadığını öğrenmesini kararlaştırdı.

Ballin 29 Ocak 1912 sabahı Berlin Şatosu'na giderek İmparator'la görüşmek istedi. Wilhelm arkadaşının, doğum gününü kutlamaya geldiğini sanmıştı; ondan, Sir Ernest Cassel'ın, İngiliz hükümetinin gizli bir göreviyle Berlin'de olduğunu ve en yüksek düzeyde kabul edilmesini istediğini duyunca çok şaşırdı. Ballin, Cassel'ın kendisine, Londra'da Kabine'den, İngiliz ve Alman, tüm diplomatik kanallardan uzak durması talimatını aldığını söylediğini de bildirdi. Wilhelm merak ederek Cassel'ı çağırttı. İngiliz gelince Wilhelm'e 'İngiltere hükümetinin onayı ve bilgisi dahilinde hazırlanmış' olduğunu söylediği bir belge verdi. Kâğıtta üç öneri vardı ve bunlar Alman hükümeti tarafından kabul edildiği takdirde gerilimde bir azalma sağlayabilirdi. Kayzer'in kendi sözleriyle öneriler şunlardı: Bir, 'Denizde İngiliz üstünlüğünün kabulü; Alman donanma programının genişletilmemesi, programın mümkün olduğu kadar indirilmesi'; iki, İngiltere 'Alman sömürge yayılmacılığına engel olmayacak' ve 'sömürge emellerimizi görüşüp destekleyecekti'; üç, 'iki devletin birbirlerine karşı mütecaviz birleşmelere katılmayacağının ortak deklarasyonu.'

Wilhelm daha sonra anılarında 'bu sözlü notanın Donanma Yasası'na yöneltildiğini ve onu geciktirmek ya da baltalamak amaçlı olduğunu' hemen anladığını söyleyecektir. O sırada ise, telefon edip hemen

Bethmann'ı çağırttı. Bethmann da Kayzer gibi şaşırmıştı. Bunun üzerine Tirpitz çağırıldı. Cassel, eğer mümkün olursa, Alman hükümetinin bir ön yanıtıyla o gece Londra'ya dönmek istediğini bildirdi. Kayzer bu isteği kabul etti. 'Mektup Londra'da çevrildiği takdirde anlaşılmama ya da yanlış anlaşılma korkusuyla' Alman yanıtının İngilizce yazılmasına karar verildi. Mektubu, 'en iyi İngilizce bilen' Kayzer'in kaleme alması kararlaştırıldı. Kayzer'in anlatımıyla ondan sonra şöyle bir sahne yer aldı:

"Ben yaver odasında masa başındayken diğer beyler de çevremi sardılar. İngiliz mektubundan yüksek sesle bir satır okuyup bir yanıt yazıyordum, sonra da bu yüksek sesle okunuyordu. Sonra eleştiriler yapılıyordu; kimi, cümleyi çok yumuşak, kimi, çok sert buluyordu; bunun üzerine yeni bir biçime sokuluyor, düzeltiliyor, yumuşatılıyor, süsleniyordu. Şansölye, her şeyi felsefi açıdan didikleme huyuna uyarak gramerimi ve üslubumu eleştiriyordu... Saatlerce süren bir çalışmadan sonra mektup sonunda tamamlandı, elden ele beş on kere dolaştı, tarafımdan beş altı kere yüksek sesle okundu ve imzalandı."

Toplantı sona erince Bethmann, Cassel'a görüşmeler için İngiltere'den kimin geleceğini sordu. Cassel bilmediğini, ama herhalde bir bakanın, belki de Churchill'in geleceğini tahmin ettiğini söyledi. Berlin'de gördüğü kabulden hoşlanan Cassel, Kayzer'in görüşmelere onayını belirten ve Berlin'e bir İngiliz bakanını davet eden mektubuyla Londra'ya döndü. Yanında Bethmann-Hollweg'in Alman hükümetinin değiştirmeye niyetleri olmadığını deklare ettiği Donanma Yasasi ekini anlattığı uzun bir açıklama da vardı. Cassel Londra'ya ayak basınca doğruca Churchill'e gitti. Churchill, Amirallik'te mektubu sabaha kadar inceledikten sonra analizini Sir Edward Grey'e gönderdi. "Ruhu iyi olabilir, ama gerçekler ciddi," diyordu. İngiltere, Almanya'nın 1912'den başlayarak altı yıl boyunca her yıl iki yeni dretnot inşa etmeye devam etmesini beklemişti; böylece Açık Deniz Filosu'na 1918'e kadar on iki yeni büyük gemi katılacaktı. Yeni Donanma Yasası iki yılda bir üçüncü bir gemi de öngörüyor, böylece 1918'e kadar on beş yeni dretnotluk bir güç ortaya çıkıyordu. Daha eski formüle göre Kraliyet Donanması inşa programı aynı dönem içinde 4-3-4-3-4-3'tü, böylece Almanya'nın on iki yeni gemisinin karşısında yirmi bir yeni İngiliz dretnotu olacaktı. Şimdi yeni Donanma Yasası çıkarsa *-ve Churchill, Grey'e bunun kesin göründüğünü söylüyordu: 'Sosyalistler bile itiraz etmiyorlardı.'-* İngiltere, inşa programını 5-4-5-4-5-4'e yani Almanların on beşine karşılık yirmi yedi yeni dretnota çıkarmak zorunda kalacaktı. Churchill üçüncü bir savaş filotillasının yaratılması

ve böylece Alman Filosu'nun '25 zırhlıya' çıkmasına izin vererek İngiltere'yi 'savaş durumu koşullarına yaklaştıracağına' işaret ediyordu. Bu ancak İngiliz Donanma Bütçesi'ne yılda 3 milyon sterlin ilave edilerek karşılanabilirdi. Churchill, İngiltere'nin Alman sömürge yayılmacılığına yardım önerilerine Alman tepkisine de dikkati çekmekteydi: "Cassel onların sömürge konusunda ne istediklerini bilmiyormuş gibi göründüklerini söyledi. Yayılma konusunda fazla kaygılı görünmüyorlar. 'Berlin'de Almanya'ya işçi getirten on büyük şirket var.' Fazla nüfus diye bir sorunları yok."

Kabine toplandığında Berlin'e ne Churchill'in ne de Grey'in gitmemesi gerektiğine karar verildi. Churchill daha sonra, "Benim gitmem söz konusu değildi... zaten ben de o sırada gitmek istemiyordum," diye yazacaktı. Grey'in gitmemesinin birkaç nedeni vardı. Asquith kendisinden kömür madenleri sahipleriyle grevciler arasında arabuluculuk yapmasını istemişti ve görüşmeler kritik bir noktadaydı. Dışişleri Bakanı Berlin'e gidecek olursa Alman-İngiliz görüşmelerini gizli tutmak, ya da herhangi bir başarısızlığı önemsiz göstermek imkânsız olacaktı. Ve Grey için daha da önemlisi, Berlin'e gitmesi Paris'te kuşku ve güvensizlik uyandıracaktı. Grey'in dış politikasında Fransa ile Pakt'ı desteklemek, donanma inşasının kısıtlanmasından çok daha önemliydi.

Berlin'e gitmek üzere seçilen bakan Haldane oldu.

1714'te Hanover Elektörü George Louis'in tahta, Kral I. George olarak çıkmasından sonra İngiliz Kraliyet ailesinin Alman yanı ağır basmışsa da, bakanların hiçbiri Almanca öğrenmemişlerdi.

[Bakanlar yabancı dil öğreneceklerse, bu Fransızca olurdu. Asquith'in Liberal kabinesinde, çok berbat bir aksanla konuşan Churchill dışında bakanların hiçbiri Fransızca bile bilmezlerdi.]

Bunun tek istisnası Asquith'in Harbiye Bakanı ve daha sonra Lordlar Kamarası Başkanı olan Richard Burton Haldane'di. Haldane iyi Almanca konuşurdu, Alman felsefesine hayrandı, Alman kent ve kırlarına yaptığı uzun ziyaretlerden büyük zevk alırdı.

Richard Burton Haldane'in damarlarında bir damla bile Alman kanı yoktu. Kendisi Perthshire ve Edinburgh'dan gelme bir İskoçtu; babası orada avukattı ve aynı zamanda ateşli bir Baptistti. Üniversite yaşına gelince Balliol'a gitmek istemiş ama ana babası Oxford'da Anglikan Kilisesi'nin etkisinin hâkim olduğu söylentilerinden kaygıya kapılmışlardı. Haldane Edinburgh'lu bir Yunanca profesörünün yardımıyla, babasını, Göttingen Üniversitesi'nde felsefe okumasına izin vermesi için ikna etmişti. Haldane on yedi yaşında Almanya'ya ayak bastı. Puslu bir sabah vakti Göttingen'den ilk izlenimi, 'sokakta, bir kadınla bir köpeğin, bir adam ve bir danayı taşıyan bir arabayı çekmeleri' olmuştu. Profesörlerinin yüzlerinde kederli ifadeler vardı: "Sanki sabun ve terziden çok, kitap görmüş gibiydiler. Çoğu altmış yaşlarındaydı, renkli gözlük takarlardı, geniş kenarlı Tirol şapkaları vardı, kötü tıraş olmuşlardı ve elbiseleri üzerlerinden dökülürdü. Kimi zaman Almanca, kimi zaman da Latince ders verirlerdi." Haldane de saçlarını uzattı, bıyık bıraktı ve bütün kent gibi tabakhane kokan nehirde yüzmeye başladı. Oradan gittiği Dresden Üniversitesi'nde Kant ve Hegel okudu.

Haldane, İskoçya'ya dönünce babası vaftiz edilmesini istedi. Haldane vaftizden sonra bir beyanda bulunması koşuluyla bunu kabul etti. Olayı şöyle anlatıyor: "Törenden sonra her tarafımdan sular akarak kalktığımda cemaate döndüm ve bu işe ana babamın kaygılarını gidermek için katlandığımı, ancak... onların doktrinlerini kabul edemeyeceğimi ve az önce yer alan şeyin sadece göstermelik bir tören olduğunu; ve gelecekte kiliseyle ya da öğretileriyle, ya da başka bir kiliseyle hiçbir ilgimin olmayacağını söyledim. Sonra üstümü değiştirdim ve oradan çıktım. Epey karışıklık oldu ama herhalde söylenecek bir şey olmadığından, kimse ağzını açıp bir şey demedi."

Haldane 1877'de, yirmi bir yaşındayken Londra'da Lincoln's Inn'de bir avukatın yanına yardımcı olarak girdi. Anılar'ında şöyle der: "Alman metafizikçilerinin kitaplarıyla kıyaslanınca hukukta hiçbir şey güç gelmemişti." Hukuk Haldane'in tutkusu oldu, geceleri geç saatlere kadar yatağında hukuk kitapları okumaya başladı.

1880'de kendisi de avukatlığa başladı; 31 sterlin kazandı. 1881'de geliri 109, bir sonraki yıl da 160 sterline yükseldi. 1884'te 1100 sterlin kazanmıştı. (1905'te, Harbiye Bakanı olmadan önceki yılda, politik görevi kendisini tümüyle hukuka vermesini engellediği halde 20.000 sterlin kazanıyordu.) Gençliğinde bürosunda gece yarılarına kadar

çalışır ve tatil yapmazdı. "Londra'daki ilk günlerimde spor ve sosyete konusunda hiçbir şey bilmezdim," diye yazıyor. "Bunun sonucu belirli bir acemilik oldu. Ayrıca, gösterişli değildim... ve sesim kötüydü. Bunlar baro için ciddi kusurlardı. Diğer yandan, oturup sistematik olarak düşünürdüm ve okuduklarımın pek azını unutan mükemmel bir belleğim vardı... Aktif ve çalışkandım... ve belki de biraz fazla olarak, girdiğim her işi başaracağım inancına sahiptim."

Haldane 1885'te yirmi dokuz yaşındayken Doğu Lothian Liberal temsilcisi olarak Avam Kamarası'na girdi. Ertesi yıl arkadaşı ve kendisi de avukat olan H.H. Asquith'in, parlamentoya Doğu Fife temsilcisi olarak girmesini sağladı.

Haldane kadınlar karşısında utangaçtı. 1890'da otuz dört yaşındayken bir kere âşık oldu. Bunu nişanlanma ve 'haftalarca süren kesintisiz mutluluk' izledi. Sonra "Aniden ve herhangi bir uyarı olmaksızın, bulutsuz gökten düşen bir yıldırım gibi, her şeyin sona erdiğini bildiren bir mektup geldi... karar ani olduğu kadar kesindi... Onu yaşamım boyunca bir daha sadece bir iki kere, o da pek kısa ve rastlantıyla görebildim. Çok büyük bir yas içindeydim... O beş mutlu haftanın anısını bir hazine gibi saklarım ve onun adını mutlulukla anarım... 1897'de öldü." Haldane köpeklere düşkün bir bekâr olarak Londra'da, Queen Anne's Gate'deki evlenmemiş kızkardeşiyle küçük bir evde oturuyor ve her gün annesine mektup yazıyordu. 1898'den başlayarak parlamentonun paskalya tatilinde her yıl Weimar'a gitti. Yol arkadaşı Edinburgh Üniversitesi profesörlerinden ve Goethe'nin yaşamını yazmakta olan Hume Brown'dı. Haldane, üniversite yıllarının ülkesini ziyaretten çok zevk alırdı ve bu, Harbiye Bakanı olduktan sonra 'Bay Brown' takma adıyla devam etti.

Haldane'in Berlin ziyareti aynı zamanda Londra Üniversitesi Kraliyet Komisyonu Başkanı da olan Harbiye Bakanı'nın Alman teknik eğitimindeki gelişmeleri incelemek perdesi ardında gizlendi. Yanında götürdüğü Kabine'nin mesajında, 'yeni Alman programının, İngiltere'nin donanma harcamalarında ciddi ve ani bir yükselmeye neden olacağı... bunun da görüşmeleri olanaksız değilse bile, çok büyük güçlüklere sokacağı' deklare ediliyordu. Haldane'e, Almanlara yeni yapım tempolarını ağırlaştırmalarını önerme talimatı verilmişti.

Haldane Görevi adı verilen ziyaret dört gün sürdü. Haldane 8 Şubat

perşembe günü gece treniyle Berlin'in Friedrichstrasse İstasyonu'na vardı. Sir Edward Goschen'in arabası kendisini elçiliğin yakınlarındaki Hotel Bristol'e götürdü. Sabah saat onda Goschen rapor vermek için geldi: Bethmann öğle yemeğine elçiliğe gelecek ve sonra özel bir konuşma için kalacaktı. Şansölye, kendi resmi konumundan sıyrılamayacağını söyleyerek Haldane'in, resmi ya da özel statüsünü sormuştu; kendisine Harbiye Bakanı'nın kabine adına geldiği, ancak konuşmaların inceleme temelinde kalacağı, Haldane'in herhangi bir konuda kesin taahhüt vermeye yetkili olmadığı söylenmişti.

Bethmann ile Haldane yemekten sonra saat ikide baş başa kaldılar. Genelde Almanca konuşuyorlar, Haldane zaman zaman hassas bir noktayı açıklamak için İngilizce'ye başvuruyor, Şansölye de İngilizce olarak anladığını belirtiyordu. İlk konular politikti. Haldane, Alman Donanması'nın yükselişi karşısında İngiliz korkularını dile getirdi. 'Fas sorunu çözümlendiğine; Fransa ve Rusya ile yazılı ve dünyaya açıklanmışlar dışında bir anlaşmamız olmadığına göre' iyi ilişkiler karşısına dikilen tek engel buydu. Şansölye, Haldane'in sözünü keserek bunun gerçekten doğru olup olmadığını sordu; Haldane doğruluğuna yemin etti. Sonra Agadir'den söz ettiler. Bethmann, kriz sırasında İngiliz Donanma ve ordusundaki savaş hazırlıklarından şikâyet etti. Haldane, İngiltere'nin sadece Alman subaylarının, örneğin, General Moltke'nin, 'normal işler' diye niteleyeceği şeylerden başka bir şey yapmamış olduğunu söyledi. Bethmann bu açıklamayı kabul etti. Şansölye tarafsızlık konusunu dile getirdi: İngiltere ile Almanya içlerinden birini ilgilendiren herhangi bir savaştan uzak durma konusunda fikir birliği içinde olabilirler miydi? Haldane, Fransa'nın ezilmesine seyirci kalamayacağı gibi, Almanya'nın da, İngiltere'nin Danimarka'yı almasına ya da Avusturya'ya saldırmasına izin veremeyeceğine işaret etti. Bethmann daha sonra Haldane hakkında şunları yazacaktı: "İngiltere'nin tarafsızlığından emin olursak Fransa'ya saldıracağımızdan korkuyor gibiydi. Ben de, Almanya'nın kırk yıldan beri izlediği barış politikasının onu böyle bir sorunun muhatabı yapamayacağını bildirdim. Eğer eşkiyavari saldırılar planlamış olsaydık, Güney Afrika ve Rus-Japon savaşları sırasında bunun için elimizde çok iyi fırsatlar vardı." Haldane üçüncü bir Büyük Devlet'in herhangi bir kışkırtılma olmadan tecavüzkâr bir saldırısı karşısında İngiltere'nin karşılıklı bir tarafsızlığı herhalde kabul edebileceğini söyledi. Şansölye 'tecavüzkar'ın ya da 'kışkırtılmamış'ın tanımlanmasının kolay olmadığını belirtti. Haldane de buna karşılık olarak şöyle dedi: "İnsan bir yığını kaç buğday tanesinin oluşturduğunu bilemez, ama gördüğü zaman da yığın olduğunu anlar."

Konuşma bundan sonra Alman Donanması'na ve yeni Donanma Yasası'na geldi. Haldane, Almanya savaş filosunu genişletirse ve İngiltere buna kendisininkini genişleterek yanıt verirse, iyi ilişkiler kurmaya çalışmanın ne değeri var, diye sordu. Almanlar üçüncü bir filotilla yaratırlarsa, İngiltere buna beş, hatta altı filotilla ile karşılık verecek, belki de Akdeniz'deki gemilerini kendi karasularına çekecekti. Her iki yılda bir, bir üçüncü gemi ilave etmek teklifi ise çok daha ciddiydi. "Biz de Almanların her yeni gemisine karşılık iki gemiyi kızağa koymak durumunda kalacağız elbette," dedi Haldane. Şansölye gerçekten böyle olup olmayacağını sorduğunda Haldane, bunu yapmadığı takdirde hükümetin düşürüleceğini söyledi. Bethmann, Almanya'nın üçüncü bir filotilla kurmak zorunda olduğunu, bunun için de ek gemi yapılması gerektiğini belirtti. Şansölye, Haldane'e bu ortak ikilemlerinden bir çıkış yolu görüp göremediğini sordu. Haldane, kabineden aldığı talimata uyarak yeni gemi yapım programının yayılmasını, temposunun düşürülmesini önerdi.

İki adam tüm engellere karşın açık konuşmuşlar, güçlük çıkaran alanları belirlemişler ve olası çözümler üzerinde durmuşlardı. İki yıldır Almanya ile İngiltere arasında bir anlaşma yaratmaya çalışan Bethmann, İmparator'a iyimser bir rapor vermeye gitti. Haldane de aynı derecede umutluydu. Anılar'ında şöyle der: "Bu iki diplomatın düellosu değildi. İki insanın, insanlık için olası en yüksek ideali gerçekleştirmek üzere ortak noktada buluşmaya çalışmalarıydı." O gece annesine de şöyle yazmıştı: "Ortaya çıkan hava mükemmeldi. Şu anda ilersi çok iyi görünüyor. Yeni bir güç kazanmış gibiyim."

Kayzer de bu iyimserlik ruhundan etkilenmişti. Ertesi gün Tirpitz'le birlikte, Haldane ile görüşeceklerdi; Wilhelm, İngiliz bakan gelmeden önce donanma yaverine şöyle yazıyordu: "Pakt'ın, Almanya'nın ve dünyanın kaderi büyük bir ölçüde bugün Haldane ile Tirpitz arasındaki konuşmaya bağlı olacaktır. Tirpitz'in bunu anlaması çok önemlidir. Herhangi bir kuşkuya ve zihni çekinceye kapılmadan açık konuşmalıdır. Başarılı olur da, İngiltere ile Almanya bir anlayışa varırlarsa, o zaman bunu öyle açıklayacağım ki, Almanya ve tüm dünya, barışı yapan insan olarak kendisine minnet duyacaktır. O zaman dünyada Bismarck'tan beri hiçbir Alman bakanının sahip olmadığı bir konuma gelecektir."

Haldane 9 Şubat Cuma günü Şato'da Kayzer, Kayzerin, kızları Prenses

Victoria Louise ve Amiral Tirpitz'le yemek yedi. Yemekten sonra Wilhelm ünlü roze şampanyasıyla gümüş bir tepsi içinde purolarını çıkardı ve Goethe'nin 'Ilmenau' şiirini okudu. Sonra gemi yapımını görüşmek üzere Haldane ile Tirpitz'i -*Bethmann'ı değil*- özel çalışma odasına davet etti. İmparator, Amiral Tirpitz nedeniyle konuşmanın büyük ölçüde Almanca olacağını açıkladı, ama sonra gülümseyerek kendisinin 'güçler dengesini' koruyacak bir yolu olduğunu ilave etti. İki adamı dar ve küçük bir masaya yönelterek Haldane'i masanın başındaki büyük koltuğa, Amiral'i konuğun soluna oturttu, kendisi de sağına geçti. Oturduktan sonra Kayzer uzanıp Haldane'in purosunu bir kere daha yaktı. Bunun üzerine, bütün öğleden sonra boyunca devam edecek konuşma başladı. Açık Deniz Filosu'nun mimarı ve yapımcısı Tirpitz, 1897 ile 1914 arasındaki on yedi yıl içinde tek ve ilk kez bir İngiliz bakanı ile karşı karşıya oturuyordu.

Wilhelm donanma konularını görüşeceklerse de, bir anlaşmanın her iki ülkeye ve dünyaya yararlı olacağını belirterek konuşmayı açtı. Haldane yine İngiltere için önemli olanın, Alman gemi yapımı temel konusu olduğunu tekrarladı. Politik bir anlaşmaya varılmadan Alman inşa programında ciddi bir değişiklik yapılmalıydı; Reich gemi yapımını arttırırsa ve İngiltere bunu, bir gemiye iki gemi oranında izlerse herhangi bir politik anlaşma 'etsiz kemik' olacaktı; İngiliz kamuoyu 'aldatıldığımızı düşünerek... bu anlaşmayla alay edecekti.' Tirpitz sabit bir 3:2 oranını önerdi (iki Alman gemisine karşı üç İngiliz gemisi) ve İngiltere'nin İki Devlet Standartı'nda ısrarının Almanya için 'güç olduğunu belirtti. Haldane, İngiltere'nin bir ada devlet olarak denizde olası düşman bileşimleri karşısında eşit olmak zorunda olduğunu hatırlattı.

Tirpitz 1912 planının değiştirildiğine işaret etti: Aslında yılda üç yeni gemi istemeyi planlamışken programı iki yılda bir, üç gemiye indirmişti. Bu gemilerin, İmparatorluğun savunulması için gerekli üçüncü savaş filotillasının kurulmasındaki önemi belliydi. Haldane daha sonra raporunda şöyle diyecekti: "Amiral Tirpitz güçlü ve zor bir insan, tam bir Prusyalı ve ikimiz de çok sert bir mücadele verdik. Çok saygılıydık, ama ikimiz de görüşümüzden vaz geçmiyorduk. İmparatorun baskısıyla ben önemli bir ödün elde ettim."

Haldane'e göre Kayzer bu açmazdan çok 'rahatsız olmuştu' ve görüşmeden bir sonuç çıkmasını istediği için Bethmann'ın bir gün önceki taktiğini uygulayarak Haldane'e ne önerebileceğini sordu.

"Tempoyu yayamaz mıyız?" diye sordu Haldane; ilave dretnotlardan birincisi 1913'e, diğer ikisi 1914 ve 1916 yerine 1916 ve 1919'a kaydırılamaz mıydı? Kayzer ve Tirpitz sonunda bu planı kabul ettiler; Haldane'in daha sonra iddia ettiği 'önemli ödün' bu erteleme olmalıydı. Haldane Almanlara, zamanı ne olursa olsun, Almanya'nın kızağa koyduğu her ilave gemi için İngiltere'nin iki yeni gemiyi kızağa koyacağına dikkati çekti. Böylece süreci yavaşlatma ya da hızlandırma girişimi Almanya'nın elindeydi. Üç saat kadar konuşulduktan sonra, saat beş sularında görüşme sona erdi ve Kayzer, Tirpitz'den, Haldane'i Hotel Bristol'e götürmesini istedi. Konuğu çıktıktan sonra İmparator oturup Ballin'e neşeli bir not yazdı: "Üçüncü filotilla istenecek ve kabul edilecektir, ancak onu tamamlayacak olan üç ilave birime 1913'e kadar başlanmayacak ve gemilerden biri 1916'da, diğeri 1919'da istenecektir. Haldane bunu kabul etti ve tatmin olduğunu bildirdi. Çok ödün verdim... Haldane nazik ve mantıklıydı. Cassel'a selamlarımı ilet."

Haldane'in günü sona ermiş değildi. Otelden çıkıp Wilhelmstrasse 76 numarada (Dışişleri Bakanlığı) o ana kadar ihmal edilmiş olan Dışişleri Bakanı Kiderlen'i ziyarete gitti. 'Şansölye'nin konuşmalarda rolü olmamasını istediği izlenimine' sahip olduğu için Kiderlen'le genel konular üzerinde görüştü. Haldane, ondan sonra Bethmann, Kiderlen ve General Paul von Hindenburg'la yemek yemek üzere Şansölye'nin evine gitti. Şansölye yemekten sonra Haldane'i bir kenara çekti. Bethmann sıkıntılı gibi görünüyordu ve 'benim Alman gemi yapım programının yavaşlatılmasındaki gevşemeden dolayı düş kırıklığına uğramış olduğumu' duyduğunu söyledi. "Bu büyük ve sade adamın kendi insanlarından çektiği güçlüklerin ağırlığı altında olduğunu hissettim." Şansölye, Tirpitz ve İmparator tarafından verilen ödünleri Haldene'nin 'önemli' bulduğunu bilseydi, ya da bunu Haldane o sırada kendisine söylemiş olsaydı, Bethmann'ın kaygıları azalabilirdi. Ama Haldane ona bir şey söylemedi.

İngiliz Harbiye Bakanı'nın o gece yatmadan önce bir randevusu daha vardı. Gece saat onda Fransız Büyükelçisi Jules Cambon'la İngiltere Büyükelçiliği'nde buluşup kendisine iki günlük görüşmeleri nakletti. Cambon huzursuzdu; İngiliz Kabinesi'nin en Alman yanlısı Bakanı, İmparatorluk hükümetinin en yüksek düzeyde üç kişisiyle normal diplomatik kanallar dışında görüşmekteydi. Haldane kendisine güvence verdi: "Ona Fransa ve Rusya'ya karşı sadakatsizlik etmeyeceğimizi kuvvetle belirttim ve Şansölye bunu anladı ve kabul etti." Cambon, Haldane'in girişimini şu diplomatik deyişle anlatıyordu:

Bakan bir 'pakt yerine bir yumuşama' yaratmaya çalışıyordu.

Haldane ertesi cumartesi günü, bu kere Dışişleri Bakanlığı mensubu Baron von Stumm'dan, o gün buluşacağı Şansölye'nin, Haldane'in Alman gemi yapımı ödünlerinin sınırlı olması nedeniyle bir anlaşmanın mümkün olamayacağına inandığını düşündüğü için 'üzüntülü' olduğunu öğrendi. Stumm şöyle diyordu: "Şansölye, yaşamının rüyası olan bu anlaşmanın Tirpitz yüzünden bozulmasına izin vermeyecekti." Stumm, Haldane'e, 'donanma konusunda daha fazla ödün verilmesinde ne kadar ısrarlı olursa' İmparator'un gemi sayısını azaltma şansının o kadar fazla olduğunu bildirmişti.

Haldane saat beşte Şansölye ile buluşunca İngiliz Kabinesi'nin yeni gemi yapım programının sadece yıllara yayılmasıyla tatmin olacağını sanmadığını söyledi. Bethmann Alman kamuoyunun üçüncü filotillayı beklediğini ve bunu ortaya çıkarması gerektiğini, ama yeni gemilerin sayısı ve zamanlaması konusunda elinden geleni yapacağını bildirdi. Alman donanma ödünlerinin bir tarafsızlık anlaşmasına bağlanması umudunu tekrarladı. Haldane de herhangi bir politik anlaşmanın gemi yapım konusundaki bir anlaşmaya bağlı olduğuna bir kere daha işaret etti. İki adam dostça konuşuyorlardı. Haldane bunu daha sonra şöyle anlatmıştır: "Önümüzde kâğıt ve kalemlerle masa başına oturup bir keşif yolculuğuna çıktık. Sonunda ayağa kalktı, elimi tuttu ve tüm yaşamı boyunca beklediği anın gelmiş gibi göründüğünü söyledi. Eğer başarısız olursa, bu ancak Kader'di. İki insanın yapabileceği her şeyi yaptığımızı biliyordu... Bu çaba, ister başarı ister başarısızlıkla taçlansın... kendisine karşı, bütün güçlüklerin bilincinde olarak açıklıkla ve anlayışla yaklaştığımı asla unutmayacaktı... O gece saat sekizde bitkin bir halde otelime döndüm."

Stumm'un önerisiyle Haldane bu son toplantıda Şansölye'den ek istekte bulunmamıştı. Bethmann 'elinden geleni' yapmak için söz vermişti ve Almanya'nın, yeni gemi yapımını üç yılda bire yayacağı konusunda genel bir anlaşma olmuştu. Haldane, Berlin'den ayrılırken İmparator onun Londra'ya, Alman teklifinin 'önemli bir ödün' olduğu konusunda da tatmin olmuş olarak döndüğüne inanıyordu. Bethmann, "Umut vaat eden bir başlangıç yapıldı. İngiliz kabinesinin bir üyesiyle açık sözlülükle konuşmak iyi oldu," diyordu.

Harbiye Bakanı Londra'ya 12 Şubat Pazartesi döndü ve o öğleden

sonra kabine toplantısına katıldı. Bakanlara, İmparator'un kendisine karşı 'iyi davrandığını,' onun da 'barış istediğini ama Alman halkı ile uğraşmak zorunda olduğunu' söyledi. Haldane, Şansölye'nin de ilişkileri geliştirme isteğinde içtenlikli olduğundan hiç kuşku duymuyordu. Kendisine göre sorun İngilizlerin, İmparator ve Şansölye'nin güçlerini abartmalarıydı: "Benim edindiğim izlenime göre gerçekten etkiye sahip olan Amiral Tirpitz'di. Almanya'da en güçlü taraftara sahip olan odur." Tirpitz'in Almanya'daki milliyetçi partilerin güçleri ele alındığında yeni Donanma Yasası üzerinde ısrar edileceği kuşkusuzdu. Hatta, Haldane'e göre, Tirpitz'in Bethmann'nın yerine şansölye olması olasılığı da vardı. Kabinenin ilk tepkisi memnunluğunu belirtmek ve Haldane'i bu güç görevdeki tutumu nedeniyle kutlamak oldu. Grey, Metternich'e memnun olduğunu bildirdi ve birkaç gün sonra da Asquith, Avam Kamarası'na konuşmaların 'yararlı' geçtiğini söyledi.

Bu uyumluluk çok geçmeden bozulacaktı. Haldane'in daha sonra yazdığına göre kendisi Berlin'den ayrılmadan 'İmparator... meslektaşlarına göstermesi için, büyük bir dürüstlükle kendisine yeni Donanma Yasası tasarısını' vermişti. Tasarı çok teknik bir belge olduğu için bu konuda bilgisi olmayan Haldane bunu okumamış, 'cebine koyup' ayın on ikisindeki kabine toplantısında Birinci Lord'a vermişti. Churchill ile kadrosu tasarıyı incelediler ve 14 Şubat'taki toplantıda Churchill, kabineye raporunu sundu. Yeni Alman Donanma Yasası, İngiltere'de kimsenin tahmin etmediği kadar geniş kapsamlı ve tehdit ediciydi. Amirallik'i kaygılandıran, üçüncü savaş filotillasının kurulması ve üç ek dretnot yapımı değildi. Onlar daha çok yeni destroyer ve denizaltı sayısındaki ve daha da önemlisi, aktif görevde olan donanma personelindeki yüzde yirmilik artış üzerinde duruyorlardı; bu durum 'yıl içinde elde olan her sınıftan geminin vurucu gücünde olağanüstü bir artışı' mümkün kılacaktı. İlk hesaplanan üç dört binin yerine Açık Deniz Donanması'na on beş bin yeni subay ve er katılacaktı. Yetmiş iki yeni denizaltı inşa edilecekti; 144 destroyerin 99'u tam mürettebatlı olacaktı. Kış aylarında büyük ölçüde terhis edilen Alman Donanması bu yeni insan gücüyle yıl boyunca savaş gücünde tutulacaktı. Amirallik daha önce on yedi Alman zırhlısı ve dört savaş kruvazörü ile karşı karşıya kalma durumunda olacağını hesaplamıştı. Kraliyet Donanması da bu tehdite karşılık yurt sularında on altı, üç dört gün uzaktaki Cebelitarık'ta altı ve altı günlük yolda olan Malta'da altı gemi bulunduruyordu. Bu güvenli bir marj olarak görülüyordu. Ama bu yeni Donanma Yasası çıkacak olursa, İngiltere'nin karşısına yirmi beş zırhlı, sekiz savaş kruvazörü, büyük destroyer filotillaları ve denizaltı sürüleri tüm yıl

boyunca savaşa hazır olarak dikilecekti. Bu tehdide karşı koymanın ilk faturası yılda 3 milyon sterlin, altı yıllık toplam için 18 milyon sterlindi.

Ertesi hafta, ayın 22'sinde Grey ve kendine gelmiş olan Haldane, Metternich ile buluştular. Harbiye Bakanı, Berlin'de üçüncü filotilla ihtiyacını anlamış olduğunu, ama personel artışı ve çok sayıda küçük gemi inşasının konu edilmediğini söyledi. Büyükelçi'ye Kabine'nin Almanlar safındaki bu artışın yurt sularına daha çok İngiliz gemisinin getirtilmesi, daha fazla masraf yapılarak yeni gemilerin inşası demek olduğunu, bunun da herhangi bir politik anlaşma yapmayı olanaksızlaştırdığı anlatıldı. Zanzibar'ın Almanya'ya bağlanması gibi sömürge anlaşmaları artık söz konusu olamazdı. Haldane'le yapılan görüşmeler hakkında Wilhelmstrasse'den bilgi almış olan Metternich, Alman hükümetinin üç yeni dretnotun yapımı hakkında önemli ödünler verdiğini, diğer gemi ve personeldeki artışın yürütülmekte olan İngiliz-Alman görüşmelerinin kapsamı dışında olduğunu bildirdi. Metternich, "Diğer bir deyişle, kabine, Haldane'in yaptığı düzenlemeleri kabul etmiyor," dedi. "Haklısınız," diye Grey, Büyükelçi'yi yanıtladı.

Metternich, Berlin'e, İngiliz kabinesinin Haldane'in önerilerini kabul etmediğini bildirince Kayzer çok kızdı. Daha sonraları gerek o, gerekse Alman hükümetindeki diğerleri, Harbiye Bakanı'nın kabineyi temsilen geldiğini, yetkiye sahip olduğunu ve tavsiyelerinin kesin öneriler olduğunu iddia ettiler. Haldane bunu yalanladı, Berlin'de elinde bağlayıcı bir yetki olmadığını ve Londra'ya götüreceği anlaşma taslağının kabinenin incelemesine ve onayına bağlı olacağını defalarca söylemiş olduğunu iddia etti. Kayzer'in İngilizlerin personel, denizaltı ve destroyerdeki artışa sonradan itiraz ederek kötü niyetlerini gösterdikleri iddiasına Haldane, bunları bilmediğini, Novelle'nin metnini okumadığını, hatta Londra'ya dönene kadar bunu kimsenin okumadığını söyledi. Kabine şimdi, Haldane'e Berlin'de verilen yarim bilgilerle değil, tam bilgilenmiş olarak tepkisini gösteriyordu. Haldane'in sadece keşfe geldiğini bilen ve önerdiği ödünlerin yeterli olmamasını bekleyen Bethmann fazla şaşırmış ya da kızmış değildi. Haldane Görevi'nin baştan beri bir tuzak olduğunu, amacının Alman gemi inşa programını engellemek ya da en azından yavaşlatmak olduğu görüşünde olan Tirpitz, yeni Donanma Yasası tasarısının hemen açıklanmasını ve Reichstag'a gönderilmesini istedi. "Novelle'yi ne kadar çabuk yayınlarsak İngilizlerin bizden daha fazla istekte bulunmaları olasılığını o kadar azaltırız," dedi. Haldane 1 Mart'ta

Metternich'le yeniden görüştü ve İngiltere'nin Almanya'nın her yeni büyük gemisine karşılık iki gemiyi kızağa koyacağı daha önceki uyarısını tekrarladı. Ve Alman deniz personeli ve donanma hazırlıklılığı tehdidine karşılık Amirallik, Akdeniz'den daha fazla gemi getirtmek kararındaydı. Berlin'e gönderilen bu haber, Kayzer'i öfkeden çılgına çevirdi. Wilhelm, anayasa gereği Şansölye'ye danışması gerekirken bunu yapmayıp Metternich'e bir telgraf çekerek, 'Akdeniz Filosu'ndan Kuzey Denizi'ne yapılacak bir aktarmanın savaş nedeni sayılacağını' İngilizlere bildirmesini istedi. Almanya seferberliğe gidecek ve Haldane'e gemi yapım temposu hakkında verilen taahhüt geri alınacaktı. Bethmann, Wilhelm'in bu hareketini duyunca hemen istifasını yazdı. İmparator sadece Şansölye'nin dış politikayı yürütme ve elçilere talimat verme anayasal hakkını gözardı etmekle kalmamış, aynı zamanda kendisinin, İngiltere ile anlaşma politikasını engelleyerek Tirpitz'e yardım etmiş oluyordu. Çelişkili politikalar yürüten iki bakanı arasında kalan Wilhelm'in geri adım atması gerekiyordu. Bethmann'ın gitmesini istemediği için geçici olarak onun önünde geriledi. Donanma Yasası'nın yayınlanmasını erteleyip İngiltere ile görüşmelerin devamına yetki verdi.

Bethmann istifasını geri aldı ve Londra'da kendi diplomatik girişimini başlattı. Şansölye'nin amacı, Almanya savaşa girdiği takdirde İngiltere'nin tarafsızlığını sağlamaktı. Bu elde edilebilirse, Kayzer'in ve hatta Amiral Tirpitz'in bunun karşılığını gemilerle ödemeye hazır olacaklarına inanılıyordu. Şimdi askıya alınmış olan tasarı da değiştirilebilirdi; yeni yasada öngörülen, 1919'da yapılacak olan dretnot sonsuz olarak ertelenebilirdi; personel sayısı indirilebilirdi; bütün bunlar İngiliz hükümetinin kabul edilebilir bir tarafsızlık anlaşması önermesiyle mümkündü. Metternich 12 Mart'ta Haldane'le görüştü ve Haldane o gece annesine şunları yazdı: "Dualarımızın kabul edildiğine ve iyi Şansölye'nin, Tirpitz ile amiralleri susturduğuna inanıyorum. Bir Alman torpilince yara almış olan misyon, umut ettiğimiz sonuçlara varacak gibi görünüyor." Haldane, Alman yaklaşımını da kabineye şu raporla bildirdi:

"Metternich, Şansölye'den bir haber almıştı... Berlin'den anladığı kadarıyla İngiliz hükümeti uygun bir politik formül sunacak olursa, önerilen Donanma Yasası geri çekilebilecekmiş. Bir Donanma Yasası gerekiyor, ama bunun çapı çok farklı olabilecek... Önemli bir indirim yapılacak ve Metternich bunun personeli de kapsayacağını sanıyor. Zamanın çok daraldığını ve Reichstag'da bir bildiri yapılmasının gerekli olduğunu söylüyor... Şansölye eski tekliflerinde neden ısrar

etmediğini açıklayabilmek için bizden bir formül teklifi bekliyor... Bu formülün saldırgan niyet ve bileşimleri reddetmekten ileri gitmesine gerek olup olmadığını sordum. Böyle bir gereklilik olduğunu sanmadığını söyledi... Ben de kendisine hemen Grey'le görüşeceğimi bildirdim."

Kral, Haldane'in yanında formülü yazdı. Yazı 14 Mart'ta kabinece onaylandı ve Berlin'e iletmesi için Kont Metternich'e teslim edildi. "İngiltere, Almanya'ya herhangi bir kışkırtılma olmadan saldırmayacak ve herhangi bir saldırgan politika izlemeyecektir.

"Almanya'ya karşı saldırı, İngiltere'nin şu anda yer aldığı herhangi bir anlaşmada bulunmamaktadır ve İngiltere böyle amacı olan bir anlaşmada taraf olmayacaktır."

Metternich formülü okuyunca kaygıya kapıldı. Aynı gün Grey'e taslakta 'tarafsızlık' sözcüğü geçmediği takdirde Berlin tarafından reddedileceğinden korktuğunu bildirdi. "Almanya savaşa girmek zorunda bırakılırsa İngiltere iyiniyetli bir tarafsızlık gösterecektir" cümlesinin eklenmesini önerdi. Grey Fransa, Rusya ve Pakt'ın geleceği konusunda önemli sonuçlar taşıyacak bu cümlenin yazılmasını kabul etmedi. Bethmann İngiliz vaadinin 'yeterli olmadığını anladı, bunun Amiral Tirpitz ve donanma taraftarlarının ağırlığına dayanması mümkün değildi. Metternich'e, eğer İngiltere'nin mutlak ve koşulsuz bir tarafsızlık garantisi olmadığı takdirde, Donanma Yasasi'nin Reichstag'a özgün biçimiyle sunulacağını İngilizlere bildirmesi talimatı verildi. Metternich 16 Mart'ta Berlin'den iki telgraf aldı; ikisinde de İngiliz hükümetinden acil yanıt beklendiği bildiriliyordu. Büyükelçi bu isteği Grey'e iletirken acelenin bir nedeninin 'Berlin personelinde bir değişiklik' olasılığı olduğunu bildirdi. 'Personel' Bethmann demekti; Grey'e, anlaşmaya varılmadığı takdirde Şansölye'nin istifasının olası olduğu bildiriliyordu. Bethmann'ın iyiniyetini bilen ve onun iktidarda kalmasına yardımcı olmak isteyen Grey, Metternich'e, 'Bethmann, Şansölye kaldığı sürece Avrupa'da barışı korumak için kendisiyle işbirliği yapacağımıza güvenmesinin' bildirilmesini istedi. "Şimdi Berlin'de var olan kişisel sorunlara bir yardımi olacaksa, Kont Metternich bunu bildirebilirdi." Metternich, Bethmann'nın kişiliğinin, İngiltere'de barışın en iyi garantisi olarak görüldüğünü bildirdi. Metternich'in raporunu Kayzer okudu. Wilhelm bir kere daha İngilizlerin bu üstünlük taslayan havalarına isyan etti. "Hükümdardan bağımsız olarak bir tek devlet adamına atıf yapılarak bir anlaşmanın

yapıldığını yaşamım boyunca duymuş değilim," dedi. "Grey, İngiltere ile anlaşma yapılması karşılığında kimin Şansölye'm olacağını bana dikte etmeye kalkışıyor."

Grey, 18 Mart'ta İngiltere'nin, Almanların gemi yapımını kısıtlamalarının koşulu olarak şartsız tarafsızlık taahhüdünde bulunmayı kabul etmeyeceğini doğruladı. Wilhelmstrasse'de Şansölye'yi ziyarete giden İmparator, adamı çökmüş bir durumda görünce kendisine zorla bir kadeh şarap içirtti. Grey'in tarafsızlık sözü vermeyi reddetmesi Şansölye'nin elinden Donanma Yasası'nın görüşülmesine karşı son silahını almış oluyordu. Bethmann daha fazla görüşmenin yararsız olduğunu anlayarak 19 Mart'ta Kayzer'e Novelle'ye artık karşı olmadığını bildirdi. Tasarı 22 Mart'ta yayınlandı ve Wilhelm hemen Viyana, Venedik ve Korfu'ya hareket etti. Grey ile Metternich konuşmaya devam ettilerse de, Asquith 10 Nisan'da Grey'e şöyle yazdı: "Almanlarla bir formül hakkında bu konuşmaları uzatmanın mantığı konusunda giderek daha çok kuşku duyuyorum. Almanya'yı tarafsızlığımız dışında hiçbir şey tatmin edemeyecektir ve biz de bu sözü veremeyiz."

Wilhelm'in Metternich'in raporlarına düştüğü notlar giderek acımasızlaşmıştı: Büyükelçi ıslah olmazdı,' 'gevşek'ti. Metternich görevinde on yıl geçirdikten sonra 9 Mayıs 1912'de geri çağırıldı. Neden olarak sağlığı gösterildi. Yerine 1897'de Wilhelmstrasse'den ayrıldıktan sonra on beş yıl Türkiye Büyükelçiliği yapmış olan eski Dışişleri Bakanı Marschall von Biberstein getirildi. Altmış dokuz yaşında olan Marschall, İngiltere'ye gitti, birkaç hafta kaldıktan sonra izinle Almanya'ya döndü ve orada aniden öldü. Marschall'ın yerine son sekiz yıldır diplomatik bir görev almamış olan Prens Karl Max von Lichnowsky getirildi. Ne var ki, Lichnowsky'nin, Alman Donanması'nın İngiltere'de yarattığı panik konusundaki raporları çok geçmeden Metternich'in raporlarının tıpatıp eşi olup çıkmıştı.

Donanma Bütçesi ve Bir 'Donanma Tatili'

Seçkin pek çok İngiliz gibi Winston Churchill de, Almanları, XIV. Louis ve Napoleon'a karşı büyük savaşlarda sadık müttefikleri olan, Avrupalı köylü kuzenleri olarak görürdü. Güçlü ama ilkel yeni Alman İmparatorluğu, Bismarck tarafından, İngiltere'yi tehdit eder gibi görünmeyen yollara yönlendirilmişti. Almanya'nın askeri gücünün bilincinde olan İngilizler, ülkenin İngiltere'ye, imparatorluğuna, dünya ticaretine ya da servetine el süremeyeceğinden emindiler. Churchill'in gençliğinde ve delikanlılığında İngiltere'nin rakipleri ve olası düşmanları Fransa ile Rusya'ydı.

Churchill, Kayzer'i ilk kez on altı yaşındayken gördü. Annesinin âşığı Kont Kinsky, Harrow'lu çocuğu Wilhelm'in şeref konuğu olduğu Crystal Palace'daki bir sergiye götürmüştü. Winston olayı kardeşi Jack'e anlatırken İmparator'un gösterişli üniforması üzerinde duruyordu: "Parlak pirinçten miğferin üstünde on beş santim boyunda beyaz bir kartal... parlatılmış çelik bir kılıç ve bembeyaz bir üniformayla uzun çizmeler." Churchill, Kayzer'i bir daha on beş yıl sonra, Sömürgeler Müsteşarı olarak Silezya'daki Alman askeri manevralarını izlemeye davet edildiğinde gördü. Londra'daki Alman Askeri Ataşesi, Churchill'e, İmparator'un özel konuğu olduğu için bir üniforma giymesi gerektiğini bildirdi. Üniforması olmayan Winston kardeşinden, Oxfordshire Hussar'larının tüylü şapkası ile leopar derisi ceketini almak istedi. Jack tüylerin kaybolduğunu ve leopar postunu da alti yıl önce kilime dönüştürdüğünü söyleyince Winston kuzeni Marlborough Dükü'nün üniformasını ödünç aldı.

Churchill, Silezya'da Kayzer'in yine 'beyaz üniforma ve kartallı miğfer giydiğini' gördü; "Muhteşem bir atın sırtındaydı... askerleri sonsuz gibi görünen bir dizi halinde önünden geçerken çevresi krallar ve prenslerle sarılıydı." Churchill, 'Majesteleriyle yirmi dakika kadar' konuşmuştu ve Wilhelm, 'dost tavırlıydı ve kesinlikle çok büyüleyici bir insandı.' Alman savaş makinesinin 'dev basitliği ve gücü'nden etkilenen Churchill teyzesine, "O ordu ile İngiltere arasında bir deniz olduğuna çok memnunum," diye yazıyordu. Churchill deniz nedeniyle Almanya'nın İngiltere için tehdit oluşturamayacağını düşünüyordu ve 1908'de adayken, Manchester ve Dundee'de seçmenlerine, Alman

tehdidinin Tory hayal gücünün bir uydurması olduğunu söylemişti. 1909'da kabinedeki, Donanma Paniği mücadelesinde Churchill, McKenna karşı Lloyd George ve tasarruf yanını tutmuştu. Churchill 1909'da Alman askeri manevralarını bir kere daha izlemeye çağırıldı. Bu kere daha da etkilenmişti; Alman ordusunun 'müthiş bir makine' olduğunu, 'kimi zaman günde 56 kilometre yürüdüğünü, denizdeki kum kadar çok' olduğunu söylüyordu. Churchill karısına, İmparator'un bu kere daha samimi davrandığını, "Azizim Winston falan," dediğini yazıyordu.

Agadir, Churchill'in düşüncelerini değiştirdi. İçişleri Bakanlığı kâğıdına şöyle bir not yazmıştı: "Almanya'nın Agadir'deki eylemi onu yanlış yola soktu ve bizi de onun istekleri, politikası ve yöntemleri işığında düşünmeye zorladı." Krizin doruğunda Lloyd George'a acil askeri önerilerle dolu bir mektup gönderdi: İngiliz ordusu Alman kanadını tehdit için Belçika'ya götürülmeliydi; Donanma, İskoçya'daki savaş yerlerini almalıydı. Mektup şöyle sona eriyordu: "Bu berbat işe Belçika için girmeyi düşünmüyorum... katılımımızı bir tek neden haklı kılacaktır. Fransa'nın Prusyalı Junker'ler tarafından çiğnenip yağmalanması hem dünya hem de ülkemiz için felaket olur."

Kriz sona erdikten sonra Churchill, Amirallik Birinci Lordu (Bahriye Bakanı) olarak ülkesiyle Almanya arasında giderek artan gerilimi azaltmanın yollarını aramaya başladı. Sorun, Alman Donanması'ydi. "Yeni ve güçlü bir Alman Donanma Yasası'nın hazırlanmakta olduğunu ve kısa zamanda açıklanacağını biliyorduk. Almanya, İngiltere'yi kendisine düşman etmeyi kararlaştırmışsa, biz de buna karşılığını vermeliydik; ancak, bu tehlikeli gelişmeyi, dostça, samimi ve yakın görüşmelerle uzaklaştırmak mümkün olabilirdi." Churchill, Sir Ernest Cassel'in Kayzer, Bethmann-Hollweg ve Tirpitz'le özel olarak görüşmek üzere bir bakan gönderilmesi çabalarını destekliyordu. 7 0cak 1912'de Cassel'a şöyle yazıyordu: "Almanya, Donanma tehdidi politikasını bırakana kadar burada giderek artan kuşku ve korkuyla karşılanacaktır. Ancak... onun tarafında herhangi bir yumuşama tüm İngiltere'de pek büyük bir iyiniyetle birlikte bir detant yaratacaktır.... O büyük millete ve şanlı hükümdarına karşı sadece dostça duygular beslemiş olduğum için bu durumdan hiç hoşlanmıyorum ve ortaya çıkan bu düşmanlığı saçma olarak görmekteyim. Bunu ortadan kaldırmak için elimden gelen her şeyi seve seve yaparım."

Churchill, Haldane'e verilen görevi iyi karşılamışsa da, Harbiye Bakanı

Berlin'deyken, zamanlama ve dili açısından, onun çabasını pek de kolaylaştıracağı söylenemeyecek bir konuşma yaptı. Churchill'in bu konuşmasına, Kayzer'in Reichstag'ı açış konuşması neden olmuştu. Belfast ve Glasgow'a gitmek üzere olan Birinci Lord tren istasyonunda bir gazete aldı. "Wilhelm'in bir cümlesi insanın gözüne batıyordu," diyor. Kayzer şöyle demişti. "Silah taşıyacak genç kıtlığı çekmeyen Alman milletinin, savunma gücünü karada ve denizde sürdürmek ve arttırmak benim sürekli görevimdir." Churchill iki gün sonra Glasgow'da buna yanıt verdi: "Bu ada, çocukluklarından beri denizde hizmet etmek üzere yetişmiş ve eğitim görmüş denizci sıkıntısı hiç çekmemiştir ve asla da çekmeyecektir." Ondan sonra da İngiliz ve Alman deniz güçleri arasındaki farklılıkları anlatmaya devam etti:

"İngiliz deniz gücünün amacı aslında savunmaya yöneliktir. Başka Büyük Devletlere saldırmak gibi bir düşüncemiz yoktur ve onlarda da böyle bir düşüncenin olacağını aklımıza getirmeyiz. Ancak, İngiliz deniz gücü ile büyük ve dost Alman İmparatorluğu'nun *-ki, onun büyük ve dost bir İmparatorluk olarak kalacağını umarım-* deniz gücü arasında şu fark vardır. İngiliz Donanması bizim için bir gereklilik iken, bazı görüşlere göre Alman Donanması onlar için daha çok bir lükstür. Bizim deniz gücümüz İngiltere'nin varlığına ilişkindir... Büyük Britanya'yı büyük bir devlet yapan şey Britanya Donanması'dır. Ama Almanya, tek gemisi yokken bile, bütün dünyada saygı gören büyük bir devletti."

Churchill'in Alman Donanması'nı 'lüks' olarak tanımlaması Alman basınını ayağa kaldırdı. Churchill bunun 'ağzından öfkeyle kaçtığını söyledi. Birinci Lord Londra'ya döndüğünde, Asquith'in 'açık bir gerçeği açıkça dile getirmiş olduğunu' söylemesine karşın, kabine arkadaşlarını kırılmış buldu. Ancak Haldane, Berlin'den dönüşünde kabineye verdiği raporda 'Glasgow konuşmasının bir engelden çok büyük bir yardım olduğunu' bildirince Churchill rahatladı. Churchill bunu şöyle yazıyor: "Haldane konuşmamın belirli yerlerini, kendisinin, konuşmalarında söylemekte olduklarının doğrulanması olarak, İmparator'a ve von Tirpitz'e okuduğunu söyledi."

Haldane'in görevinin ve Alman temposunu yavaşlatmaya yönelik sonraki görüşmelerin başarısız olması Churchill'i üzmüştü. 1912 Nisanı'nda bu duygusunu Cassel'a şöyle ifade ediyordu: "Her iki ülkenin de birbirinin gözünde ne kadar güçlü göründüğünü anlamasının çok zor olduğunu biliyorum. Mükemmel bir orduya,

yurdunu bütün düşmanlara karşı koruyacak savaşçı bir halka sahip ve her tarafa kara ve demiryolu ile bağlı bir kıta ülkesi olan Almanya'nın, İngiltere gibi bir ada devletinin, çok yüksek etkinliğe sahip bir rakip deniz gücünün sürekli ve insafsızca gelişmesi karşısındaki duygularını anlaması herhalde imkânsız olmalıdır. Alman deniz gücünün hızla yaratılması için yapılan çalışmalara hayranlığımız arttıkça, bu duygularımız daha da derinleşmekte ve zihinlerimizi meşgul etmektedir."

Kayzer, Haldane'e yeni Alman Donanma Yasası tasarısını vermişti. Tasarı mayısta Reichstag'ta yasalaştı. 1920 yılında beş savaş filotillalık bir donanma öngörülüyordu, bunların içinde yirmi dört dretnot savaş gemisi ve on bir dretnot savaş kruvazörü vardı. Donanmanın toplam personel sayısı 101.500 olacaktı. Birinci Lord'un barış ve masrafların azalması konusundaki umutları ne olmuş olursa olsun, şimdi görevi 'bu meydan okumayı kabul etmekti.'

Churchill 18 Mart 1912'de birinci Donanma Bütçesi'ni Avam Kamarası'na sundu. Bu daha çok selefi McKenna'nın eseriydi: Dört dretnot, sekiz hafif kruvazör, yirmi destroyer ve sayısı belli olmayan miktarda denizaltı. Masraflar da McKenna'nın tahminleriydi: Bir önceki yıldan 4 milyon sterlin daha fazla olarak 44 milyon sterlin. Birinci Lord'un konuşmasındaki bir nokta dinleyicilerine sıradan gibi gelmişti: "Bu tahminler, diğer devletlerin, deniz güçlerinin varolan programlarını arttırmayacağı varsayımıyla yapılmıştır. Böyle bir artış durumunda bu rakamları da arttırmak gerekli olacaktır." Bu samimiyet değildi. Churchill, bütçeyi vermeden önce başka bir devletin varolan programını arttırmakta olduğunu biliyordu. Ancak yeni Alman Donanma Yasası eki taslağı, Kayzer tarafından Haldane'e özel olarak verildiğinden Birinci Lord bunu Avam Kamarası'na açıklayamazdı.

Churchill, parlamentoyu ve İngiliz kamuoyunu kaçınılmaz ek bütçelere, İngiliz deniz gücünün geleneksel ölçüsünü değiştirerek hazırlama yolunu seçti. İngiltere on yıllardır kendi kendine ilan ettiği İki Devlet standardını uygulamıştı: Diğer herhangi iki devletin donanmasını yenecek güçte bir donanmaya sahip olmak. Birinci Lord 18 Mart konuşmasında İki Devlet standardını resmen terk etti. Alman tehdidine karşı koymak için İngiltere'nin artık iki devletle boy ölçüşebilecek kadar gemi yapamayacağını açıkladı; bundan böyle hedef, kendisini tehdit eden devletin dretnotlarından yüzde 60 bir üstünlük sağlamaktı; Açık Deniz Filosu'nun her on gemisine karşılık

Kraliyet Donanması'nın on altı gemisi olmalıydı. "Herhangi bir olası düşmanın kendi seçtiği bir anda üzerimize yönelteceği her şeye her an hazırlıklı olmalıyız." Ve bu oran için, 1912 Eki hesaba katılmaksızın özgün Alman Donanma Yasaları temel alınacaktı. Hâlâ yayınlanmamış olan Novelle'de öngörülen her gemi için İngiltere, kızağa iki gemi koyacaktı. Churchill, Fisher'a, "Bence, bütün çabalarına karşın 1920'de umutsuzca geride kalacağının bu kanıtı kadar hiçbir şey Almanya'nın hevesini kıramaz," diye yazıyordu. Birinci Lord'un konuşmasında amacı hem barışçı, hem de tasarrufu öngören özgün bir fikir de vardı. Her iki ülkenin deniz silahlanma yükünü azaltmak için bir Donanma Tatili yapılamaz mıydı?

"Şunu açıkça belirteyim ki, Alman gemi yapımında bir indirim ya da erteleme, belirli sınırlar içinde, hemen burada da uygulanacaktır... Örnek olarak 1913 yılını alın. Almanya o yıl üç büyük gemi inşa edecektir ve bizim de buna karşılık beş gemi inşa etmemiz gerekecektir. Her ikimiz de o yıl bir tatil alsak ve yanlış anlayış defterinde boş bir sayfa bıraksak; Almanya o yıl hiç gemi yapmazsa, altı yedi milyon sterlinlik bir tasarrufu olacaktır. Bu kadarla da kalmayacak. Normal koşullar altında Almanya gemi yapımına başlamadan biz de yapıma başlamayız. Bu nedenle onun yapmadığı üç gemi en azından beş İngiliz süper dretnotunun yapımını ortadan kaldıracaktır. Parlak bir deniz muharebesinde bundan daha fazlasını zaten bekleyemezler."

Bu alışılmadık bir fikirdi; bir silahlanma yarışı donduruluyor ve iki devlet silah dengesini koruyorlardı. Öneri Almanya'da iyi karşılanmadı; basın halka Churchill'in daha bir kaç hafta önce donanmalarını 'lüks filo' diye küçümseyen İngiliz Bakan olduğu hatırlattı. Kayzer'in tavrı soğuktu; Ballin aracılığıyla Churchill'e, 'bu tür düzenlemelerin sadece müttefikler arasında mümkün olduğu' mesajını gönderdi.

Bu arada Churchill'in görevi İngiltere'nin deniz üstünlüğünü sürdürmekti. Bunun için, ne (yeni gemi yapımı için) zamanın geçmesini, ne de (karşılıklı olarak gemi yapımını durdurmak için) olası bir düşmanın onayını gerektirmeyen pratik bir adım atabilirdi: Daha çok gemiyi yurt sularına çağırabilirdi. Fisher, Çin ve Kuzey Amerika filolarını azaltıp diğer istasyonları kapatmakla 1904'te bu süreci başlatmıştı. Şimdi de savaş gemilerinin kalanı çağırılacaktı. Malta'da üslenen Akdeniz Filosu'nun savaş gemileri geri çekildi. Dördü

İngiltere'ye döndü, dördü gerek Manş'a, gerek Akdeniz'e gidebilecekleri Cebelitarık'ta bırakıldı.

Malta'dan çekilmenin çeşitli önemlilik düzeyleri vardı. Stratejik olarak karar Fisher'ın görüşüne dayanıyordu: "Her şeye sahip olamayız ya da her yerde güçlü olamayız. İkinci derecede muharebe alanında güçlü olup da birinci derecede muharebe alanında aşırı üstün olmamak yararsızdır." Birinci derecedeki savaş alanı Kuzey Denizi'ydi. Churchill 6 Mayıs 1912'de Haldane'e şöyle yazıyordu: "Kuzey Denizi'nde kesin bir duruma sahip olmadan ne Akdeniz'i tutabilir, ne de oradaki çıkarlarımızı garanti altına alabiliriz... Mısır'ı korumak için İngiltere'yi kaybetmek aptallık olur. Birinci derecede önemli savaş alanında büyük muharebeyi kazanırsak, daha sonra her şeyi yoluna koyabiliriz. Onu kaybedersek, zaten daha sonrası olmayacaktır."

Pakt'ın kurulmasıyla Akdeniz'deki durum değişmişti. Geleneksel düşman Fransa, şimdi İngiltere'nin müttefikiydi. İç denizin diğer iki deniz gücü, İtalya ve Avusturya, Üçlü İttifak'ta ismen müttefikseler de, birbirleriyle gemi yapım yarışına girmişlerdi. İtalya ile Avusturya, İngiltere'ye karşı birleşseler bile çekilme savı yine geçerliydi. İngiliz Akdeniz Filosu'nun dretnot öncesi altı eski gemisi yeni İtalyan ve Avusturya dretnotlarıyla boy ölçüşemezdi. Churchill 26 Haziran'da kabineye bu eski gemileri Akdeniz'de bırakmanın 'zırhlı gücümüzün üçte birini ve en iyi subay ve denizcilerimizden 12.000'ini oluşturan bir İngiliz Flilosu'nu kesin bir yok olmayla karşı karşıya bırakmak' olacağını söyledi. Gerçekten çekilme kararının alınmasında en büyük etken gemiler değil, denizciler oldu; anayurt sularına gelen yeni dretnotlarda Akdeniz Filosu'nun deneyimli denizcilerine gerek vardı.

Churchill bu iddiayı şiddetle savundu. 1912 Mayısı'nda Enchantress yatıyla Malta'ya gitmesinin başlıca nedeni buydu.

[Churchill ile Asquith, Napoli'de bulunan emekli Jacky Fisher'ı bu yolculukta geri dönmeye ikna etmişlerdir.]

O sırada Genel Vali olarak Mısır'ı yönetmekte olan Kitchener bu duruma muhalefet etti. Akdeniz'in, İmparatorluğun can damarı olduğunu söylüyordu. Filonun çekilmesi Mısır, Kıbrıs ve Malta'nın kaybı, Hindistan, Çin ve Avustralya'da İngiliz gücünün erimesi

demekti. Bir uzlaşma arayan Asquith, büyük gemilerden bazılarının, zırhlılar değilse bile savaş kruvazörlerinin, Malta'da bırakılacağına söz verdi.

Tartışma, temmuzda İmparatorluk Savunma Konseyi'ne, Kabine'ye ve Avam Kamarası'na kaydı. Esher tarafından desteklenen McKenna, gemileri Akdeniz'de tutmakta ısrar ediyordu. Churchill ise bunun yapılmaması gerektiğini inatla savunmaktaydı. Akdeniz'in İmparatorluğun candamarı olmadığını iddia ediyordu; gerektiği takdirde yiyecek ve diğer malzeme, Süveyş Kanalı öncesinde olduğu gibi, Ümit Burnu çevresinden gönderilebilirdi. İmparatorluğun geleceğini tehdit eden şey Akdeniz'de değil, Kuzey Denizi'ndeydi. Ancak Churchill sonunda Asquith'in Kitchener'a verdiği sözü kabul etti: Eski zırhlılar çekilecek, ama dört yeni savaş kruvazörü ve en yenilerinden dört yeni zırhlı kruvazör, Malta'ya gönderilecekti. On iki inçlik toplarıyla savaş kruvazörleri dretnot öncesi İtalyan ve Avusturya gemileri için caydırıcı bir güçtü. Avusturyalılar Adriyatik'ten dışarı çıktıkları takdirde kruvazör destekli dört Invincible'ın yeterli olacağına Churchill bile inanıyordu. Savaş kruvazörleri, daha ağır silahlı ama daha az yollu düşman gemileri karşısında sıkıntıya düştüklerinde hızlarını arttırıp kaçabilirlerdi. Amirallik 1915 yılında hem Kuzey Denizi'nde güvenliği sağlayacak, hem de Akdeniz'e sekiz modern dretnotla yeniden girecek bir güce kavuşacağını umuyordu.

Churchill geri çekilmeyi önerirken gözlerini birincil tehditten bir an bile ayırmıyordu. 11 Temmuz'da İmparatorluk Savunma Komisyonu'na şu görüşünü bildirdi: "Alman Filosu'nun karakteri onun Kuzey Denizi veya Kuzey Atlantik'te bir saldırı hareketi için hazırlandığını göstermektedir... Almanların bize bir baskın yapacaklarını ima ediyor değilim. Başka bir büyük milletin hepimizin bağlı olması gereken uygarlık standardının altına düşeceğini düşünmemiz doğru olmaz; ama biz Amirallik'tekilerin görevi sadece bunu yapmamalarını değil, aynı zamanda yapamamalarını sağlamaktır."

1912 Eylülü'nde İngiliz savaş gemileri Akdeniz'den ayrılırken Fransız Amiralliği, Fransız Atlantik Filosu'ndan altı geminin Akdeniz'e kaydırılacağını duyurdu. 1912'de Fransa'nın, on dördü dretnot öncesi ve altısı yarı-dretnot (Danton sınıfı, dört 12 inçlik ve on iki 9.4 inçlik toplarıyla İngiliz Lord Nelson'larının eşi) yirmi zırhlısıyla önemli ama yaşlı bir donanması vardı. Bu gemilerden altısı Brest'teydi. On dördü

Toulon'da Fransız donanmasının, Fransa ile Fransız Kuzey Afrika imparatorluğu arasındaki deniz nakliyatını koruma olan birincil görevini yerine getirmekteydiler. Atlantik gemilerinin geri çekilmesi için ileri sürülen sav, İngiliz Amiralliği'nin Akdeniz'den çekilme savına benzerlik gösteriyordu: Fransız Donanması önemli olan alanda toplanmaktaydı; altı ek gemi, Fransa'ya, olası iki hasmi Avusturya ile İtalya'nın toplam filoları üzerinde bir üstünlük verecekti. Aynı şekilde, eğer Brest'te bırakılacak olursa, altı Fransız dretnot öncesi gemi, Alman Açık Deniz Filosu'nun modern dretnotları tarafından kolayca imha edilebilirlerdi. Karar Fransa'nın Manş ve Atlantik'teki uzun kıyılarını sadece torpido bot ve denizaltılar tarafından korunmaya bırakıyor gibiydi. Bu kıyılarda yaşayan halkın kaygıları mecliste milletvekilleri tarafından Fransız Amiralliği'ne bildirildi. Gayet tedbirli ve sessizce verilen yanıt, bir anlaşmanın yapılmış olduğuydu: Limanlar ve kıyılar dost bir gücün gemileri tarafından korunacaktı.

İngiliz ve Fransız filolarının bu aynı anda yer değiştirmeleri bir rastlantı olamayacak derecede açık ve her biri için yararlıydı. Berlin bir anlaşmanın yapıldığından emindi: İngiltere, Fransa'nın kuzey kıyılarını koruyacak, Fransa da Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarını kollayacaktı. Fransızlar böyle bir anlaşmayı büyük bir sevinçle kabul edeceklerse de, İngiltere resmi bir taahhüde girmekten kaçınmıştı. Haldane Görevi'nin başarılı olmasından sonra, 1912'de, Fransız denizcilik yetkilileri bir savaş durumunda işbirliğini tartışmak üzere kurmaylar arasında görüşmelerin yapılmasını istemişlerdi. Churchill razı olmuş ve Londra'daki Fransız Deniz Ataşesi Kont de Saint-Seine ile konuşmalara kendisi de katılmıştı. Ancak Birinci Lord, bu Fransız subayını şu konuda uyarmıştı: "Askeri ve denizcilik uzmanlarının arasındaki görüşmelerin her iki ülkenin hareket özgürlüğünü etkilemeyeceği anlaşılmalıdır. Bu konularda Majestelerinin hükümetinin görüşünü Dışişleri Bakanlığı belirtecekti..." Fransız Deniz Ataşesi bunu anladığını ve kabul ettiğini bildirdi. Winston Churchill bu uyarıyı yaptıktan sonra Fransız çıkarlarının, Akdeniz'de, Avusturya ve İtalya'nın toplam güçlerine eşit ya da daha üstün bir güç kurmasıyla korunacağını ve her iki devletin bunun Fransız Atlantik Filosu'nun, Toulon'a kaydırılmasıyla elde edilebileceğini bildiklerini söyledi. Fransa'nın Brest Filosu'nun kaydırılacağı ilanından önce, Birinci Lord, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'na şu mektubu yazdı:

"Benim güvence altına almak istediğim nokta, bizim seçim özgürlüğüne sahip olduğumuzdur... Fransızlar, bizimle yapılan deniz anlaşmalarına güvenerek Atlantik kıyılarını boşaltıp güçlerini

Akdeniz'de toplamış olduklarını söylerlerse bu özgürlük yara almış olur. Bu doğru olmayacaktır. Eğer biz olmasaydık bile, Fransızlar bundan iyi bir duruma gelemezlerdi... Almanya ile tek başlarına karşılaşacak kadar güçlü olmadıkları gibi, iki savaş alanında da aynı anda varlıklarını koruyamazlardı. Bu nedenle donanmalarını, hem güvenlikte olacağı hem de Afrika ile ulaşımlarını garanti altına alacakları Akdeniz'de toplamakta haklıdırlar. Bizim de, Akdeniz'deki durumumuzu sürdürmek için Fransa'ya güvendiğimiz doğru değildir... Fransa olmasaydı, biz de güçlerimizi daha başka bir biçimde yerleştiremezdik... Fransa'nın, 'Sizin denizcilik yetkililerinizin önerileri ile ve aramızda anlaşma yaparak Kuzey kıyılarımızı savunmasız bıraktık. Gerektiğinde oraya zamanında yetişemeyiz,' diyerek bizim müdahalemizi zorlamak için önemli bir silah elde edeceklerini akıldan çıkarmamalıyız."

Fransız yetkilileri, İngiltere'nin taahhütte bulunmaktaki bu kaypaklıklarından hoşlanmıyorlardı. Paul Cambon donanmanın yerleştirilmesinin tek taraflı olduğunu söyleyerek itiraz etti; böylece İngiltere, "Fransa'ya yardım edip etmemekte serbest kalıyordu." Ancak İngiltere direndi. 22 ve 23 Kasım'da yapılan yazışmalarla Grey ile Cambon, iki Pakt devleti arasında denizci ve askeri uzmanlar tarafından yapılan görüşmelerin, 'her iki hükümeti, henüz ortada olmayan ve belki de hiç olmayacak acil bir durumda hareket etme taahhüdü altına sokmadığı" görüşüne vardılar. Ciddi bir tehdit durumunda, her iki devletten biri, üçüncü bir devletin ani ve kışkırtılmamış bir saldırısına uğrarsa iki hükümet birlikte mi hareket edeceklerini; ve eğer öyle ise, bunu nasıl yapacaklarını görüşmelerle belirleyeceklerdi. İngilizlerin ısrarıyla şu da eklendi: "Örneğin, Fransız ve İngiliz filolarının şu andaki konumları savaşta işbirliği temeline dayanmamaktadır." İngiltere durumun galibi görünüyordu. Aslında ise, Fransa'ya Churchill'in tahmin ettiği 'büyük silahı' vermiş bulunuyordu.

1912 yazı boyunca iki filonun aktarılması konusunda İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun ve parlamentonun tartışmaları ve Fransızlarla yapılan görüşmeler, basın ve kamuoyunda büyük yankılara neden olmuştu. Muhafazakâr basın, Donanma Derneği ve aralarında Esher, Lord Roberts ve Beresford gibi kişilerin bulunduğu hükümet dışındaki bir dizi ileri gelen insan 'Akdeniz'in Terki'ni şiddetle eleştirdiler. Standard, "Kuzey Denizi'yle uğraşmaktan, İmparatorluğun şahdamarı olan Akdeniz'deki üstünlüğümüzü kaybettik," diye yazıyordu. Daily Express, İmparatorluğun

candamarının korunmasının Fransız Donanması'na bırakılması fikrinin 'İngiliz halkı için iğrenç' olduğunu iddia etmekteydi. Globe, bu fikrin 'kendine saygısı olan bir milletin katlanabileceklerinin sınırı' olduğunu ilave etmekteydi. Esher, "Roma da çöküşü yaklaştığı zaman yabancıları yardıma çağırmak zorunda kalmıştı," diyordu. Bu eleştirenlerden hiçbiri İngiltere'nin Kuzey Denizi'ndeki üstünlüğünün önemini tartışıyor değillerdi; onların istedikleri hem Kuzey Denizi'nin hem de Akdeniz'in elde tutulmasıydı; bunun çözümü daha fazla gemi inşa etmekti. Esher, Kral'a şu tavsiyede bulunuyordu: "Seçim, Akdeniz'de Deniz Gücü üstünlüğünü sağlayacak artışlarla... İngiltere'nin Doğu'ya ulaşan ticari ve askeri yollarıyla ilgili geleneksel politikasında tam bir tersine dönüş arasındadır." Kral bunu onaylıyordu. Churchill, Grey ve Asquith de öyle. Sorun, paraydı.

Tirpitz savaştan sonra İngiltere'nin Akdeniz'den çekilmesiyle alay etmiştir: "Donanmamızın, enerjik diplomasimizin eline verdiği kozun gücünü anlayabilmek için, İngiliz güçlerinin nasıl Kuzey Denizi'nde toplanmak ve Akdeniz ile Uzakdoğu sularının kontrolünü hemen hemen terk etmek zorunda kaldıkları anımsanmalıdır." Bunun, Uzakdoğu'da önemsiz bir filotilla ile Akdeniz'de bir tek savaş kruvazörü olan Almanya'ya ne yararı olduğunu anlamak güçtü. Churchill de savaştan sonra şöyle yazacaktı: "Almanya'nın bu politika ile elde ettiği tek 'koz' İngiltere ile Fransa'yı birbirlerine yaklaştırmak olmuştur. İngiliz ve Fransız donanmalarının bu yeni konuşlandırılmasından sonra ortak deniz çıkarlarımız çok önemli olmuştu."

Churchill, yeni dretnotların yapımı ve eldeki savaş gemilerinin anayurt sularına kaydırılmasının yanı sıra İngiltere'nin Kuzey Denizi'ndeki üstünlüğünü arttırmanın bir başka yolunu da keşfetmişti: Kanada'nın, Kraliyet Donanması için dretnot yapımına ikna edilebileceğini düşünüyordu. Mantık ve geçmiş örnekler, kendisinden yanaydı. Alman Donanması'ndaki artış, geleneksel olarak Kraliyet Donanması tarafından korunan Dominyonların güvenliğini ve refahını da kuşkusuz etkileyecekti. 1909 Donanma Paniği'nden sonra Avustralya ve Yeni Zelanda birer dretnot yapımını karşılamayı önermişler ve bir yıl sonra iki dominyonun adlarını alan iki savaş kruvazörü İngiliz tersanelerinde kızağa konulmuştu. Dominyon hükümetleri 1911'de, savaş durumunda Dominyon gemilerinin 'İngiliz Filosu'nun ayrılmaz bir parçası olmasını ve İngiliz Amiralliği kontrolünde kalmalarını kabul etmişlerdi. Kanada o ana kadar herhangi bir öneride bulunmamıştı, ama Ottawa'da yeni Muhafazakâr

hükümet iş başına gelince, Churchill konuyu kendilerine götürmeye karar verdi. Yeni Alman Novelle'sine karşılık olmak üzere İngiltere'nin üç gemiye ihtiyacı vardı. Şöyle diyordu: "Ama şimdi aniden ortaya çıkıp üç yeni gemi yapımına başlarsak, bu deniz rekabetini bir kere daha kışkırtır ve bize bu artışı gerektiren ya da haklı kılan ne gibi bir durumun ortaya çıktığını sorarlar. Eğer biz Kanada'nın, Britanya İmparatorluğu'nun savunmasında bir rol oynamaya karar verdiğini söyleyebilirsek, bu bizi hem kıskançça hesaplara girmekten, hem de herhangi bir anda var olan Avusturya ya da Alman gemilerinin sayısı konusunda ayrıntılı kıyaslamalara girmekten kurtarır."

Kanada Başbakanı Sir Robert Borden, Birinci Lord'un teklifini olumlu karşıladı. Onun, Kanada parlamentosundaki gücünü arttırmak için, İngiliz Amiralliği deniz gücü konusunda bir beyanat hazırladı: "Deniz üstünlüğü iki türdür: Genel ve yerel. Genel deniz üstünlüğü en güçlü donanmayı ya da düşman donanmaları ittifakını savaşta yenmekten ibarettir... Tacın Dominyonlarının güvenlik ve çıkarlarının güvencesi Büyük Britanya'nın genel deniz üstünlüğüdür..."

Borden 5 Aralık'ta Kanada parlamentosuna, İmparatorluğun ortak savunması için Kraliyet Donanması'nın kontrolünde olacak üç dretnotun yapımı amacıyla 7 milyon sterlinlik bir Donanma Yasa tasarısı sundu. Tasarı politik bir fırtına yarattı. Liberal muhalefet, Kanada için herhangi bir tehlike görmediğini deklare etti. Muhalefet, gemiler yapılacaksa, bunların Kanada tersanelerinde yapılmalarını, Kanadalı personelle donatılmasını ve Kanada hükümetinin kontrolünde olması gerektiğini söyledi. Churchill, Borden'a Kanada'da dretnot yapımına uygun tersane bulunmadığını ve yeni bir tersane yapımının 15 milyon sterline mal olacağını işaret etti. Bu koşullar altında ilk geminin kızağa konulması için dört yıl beklemek gerekiyordu. Borden bu savi kullanarak tasarıyı 1913 Şubatı'nda Kanada Meclisi'nden geçirdi, ancak Kanada Senatosu mayısta tasarıyı reddetti. Kasımda Malaya, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya katılarak bir dretnotun bedelini ödemeye hazır olduğunu bildirdiyse de, Birinci Dünya Savaşı'nın başında Amirallik'in elinde büyük Kanada gemileri yoktu.

Amiral von Tirpitz her zaman Almanya'nın başka devletlerin deniz güçlerini göz önüne almadan kendi ihtiyaçlarına göre gemi inşa ettiğini iddia etmişti. Tirpitz 1913 başlarında bu tutumunu değiştirdi. 6 ve 7 Şubat günleri Reichstag Bütçe Komisyonu'na, İngiliz Birinci

Lordu'nun yüzde altmış oranına Almanya'nın uyacağını bildirdi. Gemi sayısı vermeyerek oranı savaş filotillaları terimleriyle sundu: İngiltere'nin sekiz, Almanya'nın beş filotillası olmalıydı. Donanma masraflarının kısılmasından her zaman umutlu olan İngiliz Liberal basını, Tirpitz'in konuşmasından memnun olmuştu. Ama bunun İngiliz Dışişleri Bakanı ya da Lord Grey üzerinde fazla bir etkisi olmadı. Almanya ile görüşmelerin Fransa ile Pakt'ı tehlikeye atacağından korkan ve Haldane Görevi'nin ardından görüşmelerin kesilmesinden sonra soğuk davranan Grey, Tirpitz'in demecinin Alman ordusunun Reichstag'dan olan isteklerini yansıttığını tahmin etti. Grey, "Tirpitz fazla bir şey söylemedi," diyordu. "Ve söyledikleri güzel gözlerimiz için değil, Alman ordusunu arttırmak için gerekli ilave elli milyon sterlin içindir." Churchill de Liberal meslektaşlarını fazla umutlanmamaları konusunda uyardı: "Son Alman denizcilik deklarasyonlarının satır aralarında bizim hoşumuza gidecek ama gerçekte orada olmayan şeyler aramamalıyız." 26 Mart 1913'te Avam Kamarası'nda da şunları söyledi: "Amiral Tirpitz'in İngilizlerin dretnotlarda, ona karşı on altı üstünlüğünün Almanya için tatmin edici olduğunu Amiral Tirpitz'in kabul ettiğini ve böyle bir üstünlüğün şu anda var olduğunu (ki, vardı) ve bu nedenle Almanya'nın biz başlayana kadar yeni gemi inşasına başlamamaları gerektiğini söyleseydim, bu mantıklı bir sonuca varmak olurdu; ancak bunun büyük zararlara yol açacağından da emin olurdum."

Churchill, 1913-1914 Donanma Bütçesi'ni sunuş konuşmasında Donanma Tatili önerisini tekrarladı: "Bir yıllık bir süre için.. hiçbir ülke yeni gemi yapmazsa, bunun hangi milletin çıkarlarına zararı olabilir? Bu teklif... donanmaların birbirlerine kıyasla güçlerinde bir değişiklik getirmemektedir. Deniz kuvvetlerinin düzenlenmesinde ya da gemilerin yapımında bir plandan vazgeçilmesi söz konusu değildir. Donanma Yasası sistemine aykırı değildir. Bundan her ülkenin maliyesi yarar görecektir." Birinci Lord İngiltere'nin dört, Almanya'nın iki dretnotu iptal edeceklerine işaret etti. Fransa, İtalya, Avusturya ve Rusya da kendilerini izleyebilirlerdi. Teklifi reddedildiği takdirde 'olaylar, şimdiye kadar olduğu gibi, Britanya İmparatorluğu'nun deniz üstünlüğünün her aşamada daha sağlam temellere dayanarak sürdürülmesi yolunda ilerlemeye' devam edecekti.

Alman Amiralliği, Churchill'in teklifini korkuyla karşıladı. Alman ordusunun bütçe istekleri, vergi mükellefleri ve Reichstag'da muhalefet yaratmıştı; bu durumda donanma masraflarında bir "Tatil' çekici gelebilirdi. Plana karşı iddialar hazırlandı: İngiltere'nin,

tersaneleri dolu olduğu ve işçi sıkıntısı çektiği için "Tatil'e ihtiyacı olduğu; "Tatil' sona erip de gemi yapımı başladığında, Almanya'dan daha hızlı inşa edebildiği için avantajlı duruma geleceği söylendi. "Tatil' yılı içinde Alman tersaneleri ve tersane işçileri ne olacaktı? "Tatil' sona erdiğinde ve yapım başladığında işgücü başka iş alanlarına kaymışsa ne olacaktı? Almanya'nın düşmanları olan Fransa ve Rusya'nın deniz programları ne olacaktı?

Avam Kamarası'nda bir konuşma resmi bir İngiliz hükümet teklifi olmadığından, Tirpitz, Donanma Tatili konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın resmi bir nota göndermesini önledi. Tirpitz Londra'daki Alman Deniz Ataşesi Albay Müller'e konuyu nasıl ele alacağı talimatını verdi: "Denizcilik açısından tümüyle yaklaşılamaz gibi bir durumda değilmişiz gibi davranın... ve aynı zamanda hem İngiliz hem Alman basınının fikri hoş karşılamadığını, hatta horgörüyle karşıladığını belirtin... Genelde konuyu mümkün olduğu kadar sulandırın ve denizcilikten çok politik bir sorunmuş gibi yaklaşın... Grey'e basında denizcilik konularının tartışılmasının tehlikesinden söz edin ve Churchill'in bir donanma tatili planıyla Alman-İngiliz detantının hassas bitkisine ancak zarar verebileceğini söyleyin." Alman Dışişleri Bakanlığı da aynı tutumu benimsedi; Londra Büyükelçisi Prens Karl Lichnowsky, Dişişleri Bakanı Gottlieb von Jagow'a resmi bir İngiliz Donanma Tatili teklifinin Berlin'e erişmesini önlemek için elinden geleni yapacağını bildirdi. Çok geçmeden de, Grey'e Alman hükümetinin Birinci Lord'un teklifiyle resmen karşılaşmak istemediğini belirtti.

Resmi bir teklif yapılmadıysa da Churchill gerilemiş değildi. 18 Ekim 1913'te yeniden aynı konuya döndü. O zaman tasarı halinde olan 1914 Donanma Bütçesi'nin rakamlarının Kabine'yi ve ülkeyi şoka uğratacağını bilen Birinci Lord, radikal bir alternatif sundu: "Gelecek yıl Almanya'nın ikisine karşı dört gemiyi kızağa koyacağız. Şimdi henüz zaman varken, büyük komşumuz Almanya'ya tüm dostluk ve içtenliğimizle şunu söylüyoruz: Eğer iki geminizin yapımını on iki ay geriye atarsanız, biz de aynı dönemde dört gemi için aynı şeyi yaparız... Bu Almanya için altı milyon, bu ülke için on iki milyon sterlinlik bir tasarruf demektir ve iki ülkenin birbirlerine kıyasla güçlerinde herhangi bir değişiklik olmayacaktır."

Birinci Lord yine içte ve dışta şiddetli bir eleştiri fırtınasıyla karşılaştı. Esher, 'Winston'un Radikallere göz kırptığını... bu kadar zeki bir

insanın olumlu bir yanıt bekleyecek kadar aptal olabileceğini, mantığının almadığını söyledi. Diğer eleştirilerde, büyük gemilerde bir tatilin, Almanya'nın denizaltılara ve uçak gemilerine daha çok para ayırabilecekleri demek olduğu dile getiriliyordu. Paris basını, Almanya Donanması'na 6 milyon sterlin harcamaktan kurtulduğu takdirde bunu ordusuna harcayacağını söyleyerek itiraz etmekteydi. Londra'da Morning Post, Birinci Lord'a, 'bir yıllığına, ya da en azından silahların azaltılması konusu sürdüğü sürece, konuşma yapmak konusunda bir tatile çıkmasını' öneriyordu. Berlin'de ise Jagow, Goschen'e, bunun 'ütopik ve işlerliği olmayan' bir fikir olduğunu ve 'çok sayıda insanı sokağa atmak' demek olacağını söyledi. Tirpitz 1914 Şubatı'nda Reichstag'a fikrin yasadışı ve sistemsiz olduğunu açıkladı: "Gemi yapımi sadece bir yıl için durdurulduğu takdirde... bu açık, bir yıl sonra kapatılmalıydı. Bu da maliyeyi ve tersane çalışmalarını altüst ederdi... Diğer yandan gemi yapımını bir yıl durdurmak, biz sadece eskiyen gemilerin yerine yenilerini yaptığımızdan, yasanın öngördüğü sistemde kısıntı yapmış olmamız demektir." Kayzer fazla konuşmuyordu;

Bethmann-Hollweg'e 'silahların kısıtlanmasıyla ilgili sonsuz ve tehlikeli bölümü' tekrar açmak istemediğini söylemişti. Sir Edward Grey 3 Şubat 1914'te Manchester'da bir toplantıda Donanma Tatili ve donanma silahlanmasındaki rekabet konusunda görüşlerini şöyle dile getirdi: "Bu (silahlanma masrafi) aslında kozmopolit bir konudur... sadece İngiltere'yi ilgilendiren bir şey değildir... Avrupa'da herhangi büyük bir devletin inşaat programındaki bir artışın diğer ülkelerin masrafları üzerinde etkisi olur, ancak bir ülkenin silahlanma masrafının azaltılması diğerlerinde de benzer bir azalmayı doğurmaz... Avrupa'da, bunun sonunda kazanılacak bir ödül olan bir yarış olduğu genel izlenimi vardır. Bu çok yanıltıcı bir fikirdir; ancak, bilinçli, ya da bilinçsiz, böyle bir şey varsa, önde giden atın yavaşlaması ve yavaşlamanın yorgunluğa bağlı olduğu durumunda, diğerlerinin de yavaşlamaları söz konusu değildir. Bu aksine canlandırıcı bir durum olur. İngiliz donanma harcamaları Avrupa donanma harcamalarında önemli bir faktörse de... dretnot harcamalarından çoğu İngiltere hiç göz önüne alınmadan yapılmaktadır. Almanya'nın kızağa koyduğu gemiler bizim yapacağımız herhangi bir şeyle değiştirilemeyecek bir Donanma Yasası'na göre yapıma alınmaktadırlar... Biz programımızı durdurur ve bu yıl hiçbir yapıma girmezsek, bunun Avrupa gemi yapımında bir değişikliğe neden olacağını hiç sanmıyorum... Yine de, bu dretnot çağının çok israflı olduğu düşüncesindeyim... Biz ticari bir ülkeyiz... ve bu israf karşısında dehşete kapılıyoruz... Düşünen insanlar olarak, uzun vadede, aşırı bir dereceye ulaşacak silahlanma

harcamalarının bir felakete götüreceğinden ve hatta Avrupa refah ve uygarlık gemisini batırabileceğinden korkmaktayız."

Churchill'in Donanma Tatili teklifleri gibi Grey'in konuşması da, partisi içinde donanma silahlanması harcamalarının düzeyine karşı duyulan huzursuzluğu giderme amacını taşıyordu. Hükümetin işbaşına gelmesinden bu yana, donanmanın masrafları sürekli artmıştı. Sekiz yeni büyük gemi programını beş büyük gemilik bir program izlemişti: Sayı ne olursa olsun, maliyet giderek artıyordu. Amirallerin isteği üzerine deniz tasarımcıları daha büyük ve daha pahalı gemiler çiziyorlardı. Dreadnought 1.850.000 sterline mal olmuştu; Queen Elizabeth ve kızkardeşlerinin her biri 4 milyon sterline mal olacaktı. Bütçe amansız bir şekilde yükseliyordu: 1907-1908, 31.250.000 sterlin; 1908-1909, 32.180.000 sterlin; 1909-1910, 35.730.000 sterlin; 1910-1911, 40.420.000 sterlin; 1911-1912, 44.390.000 sterlin; 1912-1913, 45.075.000 sterlin. Toplam ise akıllara durgunluk verecek boyuttaydı: Liberal hükümet altı yılda donanma için 229 milyon sterlin harcamış ya da tahsisat almıştı. Bazıları bu miktarın yarısının İngiltere'nin sosyal kusurlarının yarısını ortadan kaldıracağına inanıyorlardı.

Churchill 10 Kasım 1913'te Guidhall'da yaptığı bir konuşmayla bu Liberal duyguyu daha da kışkırttı. Yabancı ülkelerin yeni gemilere yaptıkları harcamalar nedeniyle bir sonraki yılın Donanma Bütçesi'nin önemli bir artış göstermek zorunda olduğunu bildirdi. Asquith de oradaydı ve Winston Churchill'in neden söz edeceği kendisine daha önce bildirilmemişti. Asquith çok kızmıştı' ve orada bulunan Lloyd George da konuşmayı 'çılgınlık' olarak niteledi.

Churchill'in beyanatı, donanmanın 'şişirilmiş' harcamaları konusunda yeni eleştirilere neden oldu. Daily Chronicle, "Birinci Lordlar ve donanma uzmanları parasal rezervin savaşın en önemli noktalarından biri olduğunu ne zaman anlayacaklar?" diye soruyordu. Bank of England'ın eski bir başkanı, "Başka ülkeler bir donanma tatilinde bize katılmasalar bile, biz kendi kendimize tatil yapalım," demekteydi. Kırk Liberal milletvekili, Başbakan'ı ziyaret ederek Donanma Bütçesi'nin daha fazla arttırılmasına muhalif olduklarını bildirdiler. Margot Asquith, Lloyd George'a şöyle yazıyordu: "Winston'a fazla para verme... bunun zararı partimize olur... Tüm yabancı ülkeler barış içindelerken insan ekonomik olamazsa, ne zaman olur merak ediyorum doğrusu." Birinci Lord'un halası Lady Wimbourne yeğenine

yazarak 'sevgili babasının... sonunda kendisini yıllarca düş kırıklığı içinde bırakan... hatalarını...' dile getirip şöyle diyordu: "Sen donanma harcamalarınla Liberalizm geleneklerinden kopuyorsun. Sadece 'Donanma insanı' olmak ve Liberal partinin büyük lideri olmak görevini gözden uzak tutmaktasın... Bu donanma harcaması kadar hiçbir şey şimdiki hükümete zarar veremez. Seni ya atacaklardır ya da yenilgiye uğrayacaklardır."

Birlikçiler konuyu daha farklı görüyorlardı. Churchill'i cehalet güçleriyle savaşan bir kahraman olarak alkışlamaktaydılar. Punch onun durumundaki değişikliği bir karikatüründe şöyle dile getirmekteydi: Birinci Lord denizci üniforması içindeydi, arkasında Torilerden bir koro, 'Kendini bana sen sevdirttin; ben seni sevmek istemedim...' şarkısını söylüyorlardı.

Churchill 5 Aralık'ta Kabine'ye yeni Donanma Bütçesi'ni sunduğunda kamuoyunda tartışmalar devam etmekteydi. Toplam, bir önceki yıldan yaklaşık 3 milyon daha fazla olarak 50.694.800 sterlindi. Bazı tasarruflar yapılmıştı: Birinci Lord beş yerine dört dretnot ve bir önceki yılın yirmisi yerine ise on iki destroyer istemişti. Artan maliyetin inşaat maliyetlerindeki artıştan kaynaklandığını açıklıyordu.

Kabine hemen tartışmaya girdi. Asquith 8 Aralık gece yarısı Venetia Stanley'e şöyle yazıyordu: "Yaklaşık üç saat süren kabine toplantısı yaptık, bunun dörtte iki ya da üçünde hep Winston konuştu.' Başlıca hasımlar, bir zamanların müttefiki olan Churchill ile Lloyd George'du. Birinci Lord, bütçeyi arttırınca Maliye Bakanı ya bütçe açığı ya da vergilerde artışla karşı karşıya kalmıştı. Kendisine göre bu ihanetti. Lloyd George 13 Aralık'ta bir arkadaşına, "Churchill, Amirallik'e giderken kendisiyle bir pazarlık yapmıştım. Buna uymadı. Müsrif davrandı," dedi. Churchill üç gün sonraki kabine toplantısında davasını tek tek, rakam vererek savundu. Lloyd George kendisine karşı çıktı. Kabine masası üzerinde karşılıklı notlar gidip gelmeye başladı.

Churchill'den Lloyd George'a:

- Bütçeyi desteklemeye söz verdikten ve anlaştıktan sonra sözünden dönüyorsun galiba.

Lloyd George'dan Churchill'e:

- Ben bu yılın rakamına razı oldum ve tasarruf taraftarı arkadaşlarımın düş kırıklığına karşın bunu destekledim. Ama sana 1915'i göze alarak yeni bir programda indirim isteyeceğimi açıkça söylemiştim. Bence sen aşırı inatçılık ediyorsun. Sadece altı aylık bir erteleme söz konusu. Bu, güvenliğimizi tehlikeye atmaz.

Churchill'den Lloyd George'a:

- Hayır. Sen Bütçe'yi destekleyeceğini söylemiştin.

Maliye Bakanı 1914 Yılbaşı günü Daily Chronicle ile yaptığı bir mülakatta Donanma Bütçesi'ne açıkça hücum etti. İngiliz-Alman ilişkileri yıllardır olduğundan daha dostçaydı; Almanya, ordusuna büyük harcamalar yapıyor ve böylece İngiliz deniz üstünlüğüne meydan okuması olanaksız duruma geliyordu. Ayrıca, tüm ülkelerin sanayi kütleleri silahlanma yarışının 'organize çılgınlığı'ndan rahatsız oluyorlardı. Bu nedenle Donanma Bütçesi'nin arttırılmasından değil, indirilmesinden yanaydı. Maliye Bakanı bu röportajda politika ötesine geçerek Birinci Lord'a bir de kişisel tokat indiriyordu. Okurlara Lord Randolph Churchill'in, Amirallik Bütçesi'nin 'şişirilmesine' razı olmak yerine istifa ettiğini hatırlatıyordu. Churchill, Fransa'da arkadaşı Westminster Dükü ile yabandomuzu avlarken yazıyı okuyunca bir arkadaşına, "Maliye Bakanı'nın mülakatı... yöntemlerinin güzel bir örneğidir," diye yazdı. Churchill, 'Kabine'de görüşülmekte olan bunun gibi önemli konularda gazetelere beyanatta bulunmanın' politikası olmadığını söyleyerek gazetecileri de geri çeviriyordu. Lloyd George'un meslektaşlarından çoğu, Churchill'i haklı buluyorlardı; Asquith mülakatı 'gereksiz bir saçmalık' olarak niteledi; Grey 'çok öfkeliydi...'

1914 Ocak ayında kriz artık doruk noktasına varmıştı. Churchill bir arkadaşına 'sırtını duvara yasladığını' söyledi; Lloyd George "Başbakan benimle Winston arasında bir seçim yapmak zorundadır," dedi. Düşmanlık iki ya da dört dretnot üzerinde yoğunlaşmıştı. Churchill Deniz Lordlarına ve donanmaya 'açıklanan dört gemi programında kısıntı yapılacak olursa' istifa edeceğini söyledi. Asquith'e, sayı dördün altına inecek olursa, 'devam etmeme kesinlikle imkân yok,' dedi. Kral'a konunun 'önemli' ve 'temel' olduğunu yazdı. Kral da aynı fikirdeydi: "Bu yıllık dört gemilik programa... mutlaka uyulmalıdır." Her iki meslektaşını da kaybetmek istemeyen Asquith, Lloyd George ile Churchill'e kabinenin ilk toplantısından önce bir anlaşmaya varmalarını emretti. İki eski dost bir araya geldiler; birbirlerine hâlâ 'Azizim David' ve 'Azizim Winston' diye hitap ediyorlardı ve Maliye

Bakanı bir uzlaşma önerdi: Şimdiki rakam onaylandığı takdirde Churchill gelecekteki Donanma Bütçesi rakamlarının daha düşük olacağına söz vermeliydi. Churchill bunu kesinlikle reddetti: "Benim seleflerimden hiçbirinden gelecek yıl bütçelerini tahmin etmeleri istenmemişti ve bunu ben de yapamam... Ben sorumlu olduğum sürece gerekli olan sağlanmalıdır... 1915-1916 bütçesini baskı altında pazarlığa sokarak bir yıl daha makamımda kalmayı kabul edemem."

Lloyd George 27 Ocak'ta hem Birinci Lord'a hem Başbakan'a birer mektup yazdı. Churchill'e şöyle diyordu: "Azizim Winston... Mektubun beni umutsuzluğa düşürdü, artık daha fazla pazarlık yapmayıp konuyu Başbakan ve Kabine'nin kararına bırakıyorum... Bir pazarlık fikrini şimdi çok iyi takdir ediyorum: Bu, Maliye'nin vergi mükellefi çıkarına daha fazla tasarrufa gitmesini önlerken, Amirallik'e de yeni borçlar yaratmaması konusunda herhangi bir yükümlülük getirmemektedir." Maliye Bakanı, Asquith'e de şöyle yazıyordu: "Aziz Başbakanım, Churchill ile bütçesine karşı çıkanlar arasında bir anlaşma yaratmaya boşuna çalıştım..."

29 Ocak kabine toplantısı sadece Donanma Bütçesi'ne ayrılmıştı. Maliye Bakanı'nın güçlü itirazına karşın dört dretnot yapılmasına ve 52.800.000 sterlin harcanmasına karar verildi. Lloyd George bunun bütçede 9 milyon sterlinlik bir açık yaratacağını ve yeni vergilerle karşılanması gerekeceğini bildirdi. İşletme ve bakım giderlerinde bir indirim yapılması için yalvardı. Asquith toplantıdan sonra Winston Churchill'e şu notu gönderdi:

> *Azizim Winston,*
>
> *Benim ricam üzerine sürü (arkalarında parti kamuoyunun büyük bir kısmının olduğunu çok iyi bilirsin) kovalamasını biraz yavaşlattı. Sen de senin tarafında buna uygun davranır ve kızağından bir iki şey atarsın umarım.*

Churchill bakım giderlerinin zaten 'o güne kadar hiç olmadığı gibi asgariye indirildiği' yanıtını verdi. "Daha fazla bir indirime gitmeyi olanaksız görüyorum... Bu donanma giderlerinden ben de hoşlanmıyorum ve angaryacı rolünde olmaktan hiç hoşnut değilim. Ama ben, kendim gerçeklerin kölesiyim... Kızakta hiçbir şey kalmadı ve sürü, sürücünün kemiklerini ezip geçse de, kış sona ermeyecektir."

Churchill, Kral'ın, Dışişleri Bakanı'nın ve son olarak da Başbakan'ın desteğine sahipti. Lloyd George bunu biliyordu. Kabinenin toplanacağı günün gecesi Churchill'e, "Sabah kahvaltıya gel de şu konuyu bir çözüme bağlayalım," dedi. Winston Churchill, günün sonunda içlerinden birinin istifa edeceğini bilerek kahvaltıya gitti. Lloyd George kendisini karşıladıktan sonra şöyle dedi: "Garip bir şey, karım dün gece şu dretnot işinden söz etti. 'Sevgilim, benim politikaya hiç karışmadığımı bilirsin. Ama senin şimdi o sevimli Bay Churchill ile dretnot konusunda tartıştığını duydum. Kuşkusuz benim bu işlere aklım ermez ama, çoğuna sahip olmak azına sahip olmaktan iyidir sanırım,' dedi. Ben de düşünüp dretnotlarını sana birakmaya karar verdim. Haydi, şimdi kahvaltımızı edelim."

Churchill 17 Mart 1914'te son savaş öncesi Donanma Bütçesi'ni Avam Kamarası'na sundu. Konuşması iki buçuk saat sürdü ve Daily Telegraph tarafından, 'Bu kuşak içinde Avam Kamarası'nın bir Birinci Lord'dan dinlediği en ağırlıklı ve güzel ve en uzun konuşma' olarak nitelendi. Birinci Lord, İngiliz Donanması'nın rolü, İmparatorluk ve savaş tehlikesi hakkında konuşmuştu:

"İngiliz Donanması'nın sorumluluk yükü ağırdır ve bu ağırlık her yıl giderek artmaktadır. Bütün dünya gemi inşa etmektedir... Bu devletlerden hiçbirinin gerçek bağımsızlıkları ya da güvensizlikleri donanmalarına bizimki gibi bağlı değildir. Bunları dünya olaylarında bir rol oynamak için inşa etmektedirler. Bu, onlar için bir spordur. Bizim için ise yaşam sorunudur... İki şeyin göz önüne alınması gerekir: Birincisi, diplomasimizin etkinliğinin büyük ölçüde denizdeki durumumuza bağlı olduğudur ve hem kendi güvenliğimize hem dünya barışına katkıda bulunmamızdaki tek büyük dengeleyici gücümüz, deniz kuvvetlerimizdir. İkincisi, biz geçmişi boş bir sayfa olan genç bir millet değiliz. Diğer güçlü devletler barbarlık ya da iç savaşlarla felç durumdayken biz dünya ticaret ve servetinin aşırı ve oransız derecede büyük bir kısmını elde etmişizdir.

"Toprak olarak istediğimiz kadarına sahibiz, ama çoğunlukla savaşla ele geçmiş ve güç ile elde tuttuğumuz bu geniş ve görkemli toprakların tartışmasız olarak bizim keyfimize bırakılması isteğimiz bizden başkalarına genellikle mantıksız gelmektedir...

"Bugün pek çok yerde sorumluluklara sahibiz. Avrupa'nın sorunlarından tecrit edilmiş olmaktan çok uzağız... genel bir savaşa götürebilecek nedenler ortadan kalkmamıştır... Aksine, Avrupa devletleri her yıl silahlanma harcamalarını geçmiş deneyimlerde görülmemiş boyutlara yükseltmektedirler. Dünya bugüne kadar olmadığı şekilde silahlanmıştır."

Donanma Bütçesi kabul edildi. 15 inçlik topları olan 27.000 tonluk dört zırhlı, dört hafif kruvazör ve on iki destroyerin yapımına yetki verildi. Beş ay sonra savaş çıktığında hiçbiri kızağa konmuş değildi.

"Demir Atıldı... Güvenlikte Görünüyorduk"

Osmanlı İmparatorluğu dağılmaya başlayınca vilayetler 'eski bir evin dökülen tuğlaları gibi' düşmeye başlamıştı. 1878'de Kıbrıs, 1881'de Tunus, 1882'de Mısır, 1908'de Bosna-Hersek, 1911'de Trablus... İtalya'nın Trablus'u kopartıp almasıyla Türkiye'nin zayıflığı ortaya çıkınca, kendileri de bir zamanlar Osmanlı vilayetleri olan Balkanların küçük Hıristiyan devletleri Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'ın ihtirasları şahlandı. 1912 Ekimi'nde bu dört devlet aniden Avrupa Türkiyesi'ne saldırdılar. Türk ordusu yenildi. 3. Kasım'da Bulgar ordusu İstanbul kapılarına dayanmıştı. 8 Kasım'da Yunan ordusu Selanik'e girdi. Sırplar 28 Kasım'da Adriyatik'te Durazzo limanını alarak denize eriştiler. Türk hükümeti 3 Aralık'ta Balkan müttefiklerinden ateşkes istedi.

Osmanlı yenilgisi Orta ve Doğu Avrupa'nın üç Büyük Devletini şaşırtmış ve kaygılandırmıştı. Almanya, Türkiye ile ilişkilerini sürdürüyor ve Berlin-Bağdat Demiryolu'nu inşa ediyordu. Sırpların boylarının ölçüsünü almasını bekleyen Avusturya, Adriyatik'te muzaffer bir Sırbistan'la karşılaştı. Sırp askerleri Durazzo'ya girince Avusturya 900.000 asker toplayıp Sırplardan geri çekilmelerini istedi. Avusturya, Sırbistan'a karşı harekete geçtiği takdirde, Balkan Birliği'nin kurulmasını onaylamış ve Türkiye'den elde edecekleri toprakları savunmaya söz vermiş olan Rusya işe karışacak ve Avrupa savaşı kaçınılmaz olacaktı. Ancak Rusya da Bulgaristan'ın başarısından memnun kalmamıştı; Rusya her zaman İstanbul'un Bulgar değil, Rus ordusu tarafından işgal edilmesini isterdi.

Çatışmayı sınırlı tutmak isteyen Sir Edward Grey bir Büyük Devletler Konferansı önerdi. Devletler Londra'da buluşmayı kabul ettiler ve Konferans 10 Aralık 1912'de açıldı. Türkler, Sırbistan ve Yunanistan'a karşı kaybettiklerinden vazgeçmeye hazırdılar ama hâlâ Türk ordusunun elinde olan Edirne'yi Bulgaristan'a vermeyi reddediyorlardı. Bulgarlar ısrar ettiler, Türkler kabul etmediler. Şubatta ateşkes bozuldu ve ikinci bir savaş başladı. Edirne bu kere Bulgar-Sırp ordusunun eline geçti. Türkler yine barış istediler. Avusturya, Durazzo limanının, Türkiye'ye geri verilmediği takdirde bağımsız olmasında ısrar etti; Sırpların elinde kalmasına razı değildi.

Rus baskısıyla Sırplar, Durazzo'yu bıraktılar. 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalandı. Edirne Bulgaristan'a, Selanik Yunanistan'a verildi, Durazzo ile çevre topraklarda yeni Arnavutluk devleti yaratıldı. Barış sadece bir ay sürdü. Bulgaristan 29 Haziran'da eski müttefikleri Sırbistan ve Yunanistan'a saldırdı, Selanik'i aldı ve hazırlıksız Sırp ordusunu yendi. İlk iki Balkan Savaşı sırasında tarafsız kalan Romanya, Bulgaristan'a korunmasız durumdayken arkadan saldırdı. Romen ordusu Tuna'yı geçti, Sofya'yı tehdide başladı. Türkler, Bulgaristan'ın bu durumundan yararlanarak İstanbul'dan çıkıp Edirne'yi geri aldılar. Kayzer kuzeni Romanya Kralı Karol'u destekledi; Çar, Bulgaristan'ın Çar Ferdinand'ını desteklemek istemedi; ve Üçüncü Balkan Savaşı 6 Ağustos'ta Bükreş Antlaşması'yla son buldu. Bulgaristan, Türkiye'den aldığı toprakların çoğunu geri verdi, Selanik, Yunanistan'a iade edildi, Bulgaristan'ın bir parçası alınıp Romanya'ya katıldı.

Avrupa için bu üç Balkan savaşının önemi, müttefiklerin birbirlerini arkalarından vurmaları ya da toprak aktarımları değil, Büyük Devletlerin küçük savaşların yayılmasına izin vermeme kararlılığıydı. Londra Konferansı'nda Başkan Grey'in yanı sıra Almanya, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya'nın İngiltere büyükelçileri yer almışlardı. St. James Sarayı'nda toplanan konferans resmi havadan uzaktı. Grey şöyle diyor: "Öğleden sonraları, genellikle dört sularında toplanırdık. Yandaki odada bir çay molası verdikten sonra saat altı veya yediye kadar görüşmelere devam ederdik." Toplantılar herhangi bir elçinin isteği üzerine yapılırdı; çoğu öyle sıkıcıydı ki, Paul Cambon, Konferans'ın 'masanın çevresinde altı iskelet kalana kadar' devam etmesinden korkuyordu. Ancak yine de yararlı işler başarılmıştı. Avusturya, Sırbistan'ın, Adriyatik'te elde ettiği toprakları geri verip, bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasına izin vermesi gerektiğini söyleyince, Rus Büyükelçisi Benckendorff, Avusturya'nın Mensdorff'unu şaşırtarak Rusya'nın kabul ettiğini bildirdi. Sınır boylarındaki köyler için pazarlıklar yapıldı. Avusturya, Karadağ'ın, Scutari kasabasını geri vermesini istiyordu; Büyük Devletler, Avusturya'yı desteklediler ve Karadağ'ı geri çekilmeye ikna edecek yöntemleri tartıştılar. Grey şöyle diyor: "Sonunda zor kullanma tehdidi ve tazminat ödenmesi konuyu çözüme kavuşturdu ve hem Avusturya hem de belki Karadağ Kralı tatmin oldu ve Avrupa barışındaki bu tehlike ortadan kaldırıldı."

Konferans on ay sonra, 1913 Ağustosu'nda, Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Grey şöyle diyor: "Resmi bir kapanış

olmadi. Kimse memleketine dönmedi, grup halinde fotoğrafımız çekilmedi, kimse bize teşekkür için oylama yapmadı, veda konuşmaları olmadı; sadece toplantıdan çıkıp gittik. Bir şey çözümlemiş değildik; Arnavutluk sınırlarının ayrıntıları bile görüşülmemişti; ama yararlı bir amaca hizmet etmiştik. Altı devleti doğrudan doğruya ve dostça bir ilişki içine sokabilmiştik. Bizim varlığımız ve barışı bozmak için önce bizim dağıtılmamız gerektiği gerçeği kendi başına savaşa karşı bir engeldi. Biz bir zaman kazanma aracıydık ve ne kadar bir arada kaldıysak, dağılmamız için o kadar az istek vardı. İlişkili hükümetler bizden yararlanmaya alışmışlardı. Bizim toplantılarımız sona erince Avrupa barışına tehdit de sona ermişti; bizim çözümlemediğimiz şeyler barışı tehdit etmiyordu; 1912-13'te Büyük Devletler'in arasındaki ilişkileri tehdit eden şeylerin tehlikeli yanlarını çıkartıp atmıştık.

Grey'in prestiji artmıştı. Arkadaşları ve hükümetleri, Grey'in kişisel prestij veya İngiliz diplomasisi için zafer peşinde olmadığını anlamışlardı: Avrupa'da barışı korumak için çalışıyordu. Grey savaştan sonra Londra Konferansı'nın ortaya çıkardığı umudu ve ilerde yatan umutsuzluğu üzüntüyle şöyle dile getirmiştir:

"1912-1913'te Avrupa olayları savaşa doğru gitmekteydi. Bir Konferans'a razı olmak... sürüklenmemek için hepimizin demir atmış olması gibi bir şeydi. Demirler atıldı. Sonra akıntı hafifler gibi oldu ve demirleri yine çektik. Konferans'ın dağılmasına izin verildi. Güvenlikte görünüyorduk. Ama gerçekte öyle değildi; akıntının hızı aynıydı ve bir yıl geçmeden hepimiz savaş çavlanına sürüklenmiştik.

Londra Konferansı başladığı sırada Alfred von Kiderlen-Waechter öldü. Bethmann-Hollweg onun yerine, Roma'daki Alman Büyükelçiliği'nden, Berlin'de geri planda kalması ve sağlığına düşkünlüğü ile taninan ufak tefek bir Prusyalı soyluyu çağırdı. Gottlieb von Jagow, Bülow'un himayesi altındaydı. Bülow, 1895'te İtalya Büyükelçisi'yken eski asker arkadaşı Hermann von Jugow'dan bir mektup almıştı. Jagow'un sağlığı bozuk, sinirli küçük kardeşi diplomat olmayı arzuluyordu. Eski dostu Bernhard ona bir yer bulabilir miydi? Bülow, Dışişleri Bakanlığı'yla işi ayarlayıp genç adamı Palazzo Caffarelli'deki kadrosuna katılmaya davet etti. Bülow'un daveti, 'Gottlieb'in en çılgınca hayal ve umutlarının gerçekleşmesiydi'. Yeni diplomat görevinin başına geldi ve Bülow'un deyimiyle 'bir evlat gibi' çalışmaya başladı.

Bülow, Roma'dan Dışişleri Bakanlığı'na atanınca, Gottlieb'i korumaya devam etti. Jagow, istediği yerler olan Hamburg ve Münih'e gittikten sonra yine Roma'ya döndü. 1906'da Wilhelmstrasse'de Bakanlık'ta göreve çağırıldı. Jagow hemen Bülow'la görüştü. Masabaşı işlerinin sağlığına zararlı olduğunu söyleyerek bir elçilik istedi; Bülow kendisini, işin az olduğu Luxembourg'a atadı. 1909'da İtalya Büyükelçiliği'ni önerdiğinde Kayzer şaşırmıştı. Wilhelm ve Jagow, Bonn Üniversitesi'nde aynı özel öğrenci derneğinde üyeydiler; her ikisi de seçkin Borussia derneğinin siyah beyaz kurdelesini takmaya ve Stürmer kasketini giymeye hak kazanmışlardı; yakınları İmparator'un Jagow'a Dernek Kardeşleri arasında kullanılan 'Sen' diye hitap etmesine şaşarlardı. Ancak bu okul arkadaşlığı Wilhelm'in Jagow hakkında hiç de iyimser olmayan düşüncelerini değiştirtmiş değildi. Bülow'un teklifini duyunca, "Ne? O bücürü elçi olarak göndermeyi gerçekten istiyor musun?" diye sordu. Bülow israr edince Wilhelm razı oldu. Jagow sevinçten havalara uçuyordu. Bülow'a, "Size olan sevgim ömrüm boyunca devam edecektir," diyerek sevinçle Roma'nın yolunu tuttu.

Jagow'un dört yıllık büyükelçiliği pek keyifli geçmişti; bu nedenle Kiderlen'in yerine geçmesi için Berlin'e çağırılmaktan hiç hoşnut kalmadı. Dışişleri Bakanlığı'nda iş de çoktu, başarısızlık fırsatları da. Bülow'dan önce hiçbir büyükelçi bakan olmak için yerlerini isteyerek terk etmemişlerdi ve Jagow'dan önceki dört Dışişleri Bakanı'ndan ikisi görev başında ölmüşlerdi. Jagow sağlığını ve mesleki yeteneği olmadığını ileri sürerek yeni görevi almamakta direndi. Ama boşunaydı. 5 Ocak 1913'te, emekli olan Bülow'a şöyle yazıyordu: "Hiçbir şey yapamadım. Atandım."

Jagow, Wilhelmstrasse'de selefinin tam aksiydi. Kiderlen iri yarı ve sağlıklı, Jagow ufak tefek ve sağlıksızdı. Kiderlen'in davranışları neşe ile kabalık arasında dalgalanırdı ve Frau Krypke ile ilişkisini, kendisinden başka kimseyi ilgilendirmeyen bir olay olarak görürdü. Kirk dokuz yaşındaki Jagow evlenmemişti; soğuktu, seçiciydi, güvensizdi, insanların kendisine karşı tepkilerini görmek için sık sık gizlice çevresine bakardı. Savaş öncesindeki on sekiz aylık Dışişleri Bakanlığı'nda amacı Roma'da elde ettiği ünü korumak ve efendileri olan Şansölye ile Kayzer'i memnun etmekti. Herhangi bir diplomatik girişim başlatmadı; Jagow'un gelişi, Agadir başarısızlığına kadar Kiderlen'in elinde olan dış politikanın artık Bethmann'a geçtiğini gösteriyordu. Şansölye'nin emeli İngiltere ile ilişkileri düzeltmekti.

Jagow bakan olduktan sadece on beş gün sonra, 7 Şubat 1913'te Reichstag'da şöyle konuştu:

"Bizimle İngiliz hükümeti arasında (Jagow, Londra Konferansı'ndan söz ediyordu) devam eden yakın fikir alışverişi pek çok güçlüğün ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur... Artık İngiltere ile sadece duygusal bağlarımız değil, ortak çıkarlarımız bulunduğunu da görmüş bulunuyoruz. Ben kâhin değilim, ama politikanın en verimli alanı olan ortak çıkarlar temeli üzerinde, İngiltere ile birlikte çalışacağımızı ve iyi bir ürün elde edeceğimizi umuyorum. Ancak size burada çok hassas bitkilerle uğraştığımızı belirtmeliyim; zamansız söz ve eylemlerle bunları yok etmemeliyiz."

Jagow, Kayzer'i memnun etmeyi başarmıştı. Yeni Dışişleri Bakanı'nın gelişinden bir ay sonra Wilhelm, Müller'e şöyle diyordu: "İşine inanılmaz derecede ısınmaya başladı. Herhangi biri Almanya'nın Küçük Asya'daki haklarına karşı çıkacak olursa, küçük adam, Majesteleri'ne savaşı tavsiye edecek ilk insanın kendisi olacağını söylüyor."

Alman diplomasisi Agadir'den sonraki yıllarda taktik değiştirmişti. Haldane'in girişimi reddedilmiş ve Churchill'in Donanma Tatili önerisi kabul edilmemişse de, Almanya'nın İngiltere'ye karşı politikasi, Churchill'in sözleriyle, 'sadece doğru değil, aynı zamanda düşünceli,' olmuştu. "..Almanya'nın dış politikasını ifade eden kişiler ilk kez olarak karşılıklı konuşabileceğimiz ve ortak iş yapabileceğimiz insanlar olarak görünüyorlardı." Bethmann, "Kayzer Balkan Savaşları sırasında çok dikkatli davrandı," diyordu. "Kasımda (1912) bana 'Arnavutluk ya da Durazzo için Paris'e yürüyecek değilim,' dedi." Wilhelm, Konferans sırasında 'barış hakkında sonu gelmeyen konuşmalarıyla hadımağası gibi devlet adamları'na karşı horgörüsünü belirtmekten kaçınmamışsa da, genelde davranışları ölçülüydü ve İngiliz-Alman ilişkileri Boer Savaşı öncesinden bu yana ilk kez bu kadar samimiydi.

Bu iyi duygular dönemi yeni Alman Büyükelçisi Prens Karl Max Lichnowsky'nin Londra'ya gelişine rastlamıştı. Marschall von Bieberstein'ın yerine gönderilen Prens, Londra'ya 1912 Kasımı'nda, Londra Konferansı'nın açılışından hemen önce vardı. Lichnowsky'nin serveti ve sosyal durumu kendisini diğer Alman diplomatlarından

ayırıyordu. Bükreş, Londra ve Viyana'da yirmi yıl hizmet görmüş, beş yıl da (1899-1904) Wilhelmstrasse'de personel müdürlüğü yapmıştı. Diplomatik servise girmek isteyen adaylar arasında seçimi o yapardı. Lichnowsky genelde iyi aile gençlerini seçerdi. "Adayın odama girişini izlerdim," diye anlatmaktadır. "O zaman karşımda kimin olduğunu çok iyi anlardım." Bülow ile Holstein arasındaki iç savaşta Lichnowsky, Bükreş'te emrinde çalıştığı Bülow'un yanını tutmuştu. Holstein bunun üzerine Lichnowsky'yi 'kafasız' olarak nitelemişti; Lichnowsky de Holstein'ı, 'yakınları tarafından pek normal olarak kabul edilmeyen bir insan' olarak tanımlardı.

Lichnowsky 1904'te bu atışmalardan bıkarak malikânesine çekildi ve sekiz yılını Silezya'da geçirdi. II. Wilhelm'in kendisini bu kırsal yaşamdan neden çekip Londra'ya gönderdiğini ömrünün sonuna kadar anlamayacağını söylerdi. Kendisine danışılmayan Bethmann bu konuda kuşkularını belirtince Kayzer kızdı ve Şansölye'ye, "Ben Londra'ya sadece benim güvenime layık, benim emirlerime boyun egen, benim talimatlarımı yerine getiren kendi elçimi yollarım," dedi. Lichnowsky, Alman Büyükelçiliği'ne yerleşince Metternich'in kapalı tuttuğu kapıları ardına kadar açtı. Londra sosyetesine yemek ve balo davetleri yağmaya başladı. Alman Büyükelçisi İngiliz ticari ve mali topluluklarının düzenli konuşmacıları arasına girdi. Alman ve İngiliz ortak ticari çıkarlarından söz etti. Kendisine İngiltere içinde dolaşma serbestisi verilmişti; 1914 Haziranı'nda Oxford Üniversitesi Lichnowsky'ye onursal Hukuk Doktorluğu vermişti.

Lichnowsky'nin İngilizler hakkındaki düşünceleri açık seçikti: "Bir deha olmamasına karşın Kral, sağduyu sahibi, basit ve iyiniyetli bir insandır...

"Bir İngiliz ya sosyete üyesidir ya da sosyete üyesi olmak ister... "Her iki partinin İngiliz centilmenleri aynı eğitimi görürler, aynı kolej ve üniversitelere giderler, aynı sporları yaparlar -*golf, kriket, tenis ve polo*- ve hafta sonlarını taşrada geçirirler...

"İngiliz, sıkıcı insandan, hilekârdan ve ukaladan nefret eder..."

Lichnowsky 'Neşeli bir bon vivant, özellikle güzel ve genç hanımlara düşkün... neşeli topluluklardan ve iyi yemeklerden hoşlanan...

Almanya ile anlaşma taraflısı... her soruna sükunetle karşılık veren...' diye tanımladığı Asquith'ten pek hoşlanmazdı. Asquith de Prens ve Prenses Lichnowsky'den hoşlanmazdı; Venetia, Stanley'ye, Lichnowsky çiftiyle geçirilen bir akşamı şöyle anlatmıştı: "Gayet sıkıcı... Adam çok konuşuyor ve gereksiz şeyleri merak ediyor... kadın piyanonun başına geçti ve gecenin sonuna kadar ahenksiz şeyler çaldı..." Oysa Margot Asquith, Prenses Lichnowsky'den hoşlanmıştı ve şöyle diyordu: "Siyah çorapları, beyaz ayakkabıları ve çılgınca gerdanlıklarına karşın ona hayrandım."

Lichnowsky'nin en hoşlandığı İngiliz, Sir Edward Grey'di: "Tavirlarının basitliği ve dürüstlüğü, kendisine, hasımlarının bile saygısını kazandırmıştı... Otoritesi tartışılmazdı... Önemli durumlarda, 'Bunu önce kabineye götürmeliyim,' derdi; ancak kabinenin görüşü hep kendi görüşüyle uyumlu olurdu." 14 Kasım 1912'de Dışişleri Bakanlığı'nda ilk tanışmalarından sonra iki diplomat ülkelerini bir araya getirmek için 'el ele' çalışmışlardır. Lichnowsky, Berlin'e, özellikle de kendisini 'benim elçim' diye seçen Kayzer'e, duymak istemedikleri gerçekleri iletiyordu. Büyükelçi, Londra Konferansı'nın arifesinde şu raporu geçmişti: "Sir Edward Grey, 1909'un (Bosna Krizi) bir tekrarının yaşanmayacağını umduğunu söyledi... Rusya'nın ikinci bir yenilgiyi kabul etmeyip bu kere silaha sarılacağına inanıyor... Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasıyla bir Avrupa savaşı çıkacak olursa ve kamuoyunun baskısıyla Rusya harekete geçerse, Almanya, Avusturya'nın yardımına koşmak zorunda kalır ve Fransa da işin içine çekilir... ve ondan sonra neler olacağı asla önceden bilinemez... (vurgu Lichnowsky'nin) İngiltere bize karşı bir barış ve dostluk politikası gütmektedir... ancak hiçbir İngiliz hükümeti, Fransa'nın zayıflamasını ülkesinin çıkarları ile bağdaştıramaz. Bu davranış ne gizli anlaşmalara, ne VII. Edward'ın entrikalarına ne de Fas krizinin sonuçlarına bağlıdır. Düşünülen tek şey... Fransa'nın 1870'teki gibi ikinci bir çöküşünden sonra İngiliz milletinin karşısında bir tek çok güçlü Avrupa devleti bulacağıdır ve her ne pahasına olursa olsun bu tehlikeden kaçınılmalıdır."

Lichnowsky'nin elçiliği sırasında Almanların, Berlin-Bağdat demiryolu aracılığıyla Ortadoğu'ya girmeleri tartışması da, İngiltere'nin demiryoluna itirazını geri çekmesiyle, ortadan kalkmıştı. Bu ödüne karşılık İngiliz tüccarlarına demiryolunun geçtiği her yerde Almanlarla aynı ayrıcalıklar tanındı. Dicle Nehri'nde ve Basra Körfezi'nde seyir kontrolü İngiltere'ye verildi. Anlaşma 15 Haziran 1914'te parafe edildi ve 29 Haziran'da, Saraybosna'daki suikastın yapıldığı gün, Grey

tarafından Avam Kamarası'nda açıklandı.

1914 Nisanı'nda İngiliz-Alman ilişkilerine bir gölge düşmüştü. Bir 'kuşatmadan' korkan Alman devleti, 1908'den beri İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile paktlarını tam bir askeri ittifaka dönüştüreceği konusunda kaygılanıyordu. Fransız ve İngiliz askeri yetkilileri arasındaki konuşmalar ve söylentileriyle sürekli gündemde tutulan bu korkular, 1914 baharında İngiltere ile Rusya'nın donanma konuşmalarına başlayacakları haberleriyle iyice kışkırtıldı. Haberler gerçekti.

Ruslar, İngiltere ile daha yakın askeri ilişki istiyorlardı. Ama reddedilmişlerdi. 1912'de Rus Dışişleri Bakanı Sergei Sazonov bir Rus-İngiliz deniz anlaşması istediğinde, Grey öneriyi kibarca geri çevirmişti. Çar II. Nikola 1914 Şubatı'nda St. Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Buchanan'a bir İngiliz-Rus savunma ittifakı önerdi. Buchanan, parlamentonun barış zamanında ittifakı kabul etmeyeceğini bildirdi. Çar, İngiltere ile Fransa arasındakine benzer bir deniz anlaşması önerdiğinde, Buchanan bunu da kabul etmedi. Ruslar ısrar ettiler. Hükümdarlığının ilk resmi ziyaretini yapan Kral V. George, nisan ortalarında İngiltere'nin Avrupa'daki en büyük müttefikinin başkenti Paris'e gitti. Grey de hükümdarına eşlik ediyordu; Dışişleri Bakanı görevde olduğu dokuz yıl içinde ilk kez yurtdışına çıkıyordu. Hava güzeldi, atkestanesi ağaçları çiçek açmışlardı. Grey İngilizce bilmeyen Fransız Başbakanı Domergue ile aynı arabadaydı. Arada sırada el sallayarak konuşmadan ilerlerken Grey arabanın yanındaki iki Fransız süvarisini inceleyecek zaman bulmuştu: "Biri esmer... iri yapılıydı.. tipik bir toprak çocuğu... Diğeri sarışın, ince yapılı, duygulu yüzlü, bir sanatçı ya da şair izlenimi bırakıyordu... Zorunlu askerliğin ne demek olduğunu orada birden anlayıverdim... Bu gençler, yaşamın çok başka yollarda gelişmesi gereken çağlarında... vatanı savunmak için öldürmek ya da ölmek için eğitiliyorlardı."

Grey ziyaretinin son gününde Fransa Dışişleri Bakanı ile Quai d'Orsay'deki buluşmasında acil bir istekle karşılaştı. Fransız Bakan, Rus müttefikleri adına Grey'den Çar'ın bir deniz anlaşması çağrısına kulak vermesini istiyordu. Grey ülkesine dönünce öneriyi dikkate alacağını söyledi. Stratejik konuların çözümü kolaydı: Amirallik, Rus Donanması'nı değerli, hatta yararlı bir müttefik olarak görmüyordu. Çar'ın donanmasının büyük bir kısmı Port Arthur ve Tsushima'da

batırılmıştı ve Duma 1912'de yeni bir beş yıllık gemi yapımı programini onaylamışsa da, bu gemilerin çoğu henüz çizim aşamasındaydılar. Coğrafya da ek bir engeldi. Grey şöyle diyordu: "Bence Almanya ile bir savaşta Rus Donanması Baltık'tan çıkamayacak ve İngiliz Donanması da olaya karışamayacaktı." Olayın diplomatik yanı ise daha hassastı. Doğrudan doğruya bir red, Fransızlarla eşit davranış görmedikleri izlenimini edinecek olan Rusları kırmak olurdu. Grey'e göre, daha da önemlisi, 'Ruslara güvence vermek ve onları sadık bir durumda' tutmaktı. Kabine, İngiltere'yi bir Avrupa savaşına çekecek taahhütler verilmemesi koşuluyla, gizli denizcilik konuşmalarına istemeyerek izin verdi. Benckendorff haberi St. Petersburg'daki Sazonov'a iletti.

Londra'daki Rus Büyükelçiliği'ndeki bir Alman casusu 1909'dan beri Kont Benckendorff'un Kont Sazonov'la yazışmalarının tümünü Berlin'e iletmekteydi. Casusun yapılacak olan görüşmeler konusundaki raporu, Wilhelmstrasse'yi telaşa düşürdü. Alman stratejistleri, savaşta bir İngiliz filosunun Rusların Pomeranya'yı denizden işgal çabalarına yardımcı olmak üzere Baltık'a girmeye çalışmayacağından Grey kadar emin değildiler. Wilhelmstrasse, İngiltere'de pek çok kişinin, İngiltere ile Rusya arasında daha yakın bir işbirliğine karşı olacaklarını bildiğinden, görüşmeleri daha başlamadan baltalama umuduyla, casusun sağladığı haberi kamuoyuna açıklamaya karar verdi. Kaynak gizlenerek haber Berliner Tageblatt'a sızdırıldı. Londra basını Tageblatt haberini kendi kamuoyuna duyurdu ve Grey'e Avam Kamarası'nda bu konuda sorular sorulacağı bildirildi. Dışişleri Bakanı'na 11 Haziran'da bir deniz anlaşması konusunda herhangi bir konuşma geçip geçmediği soruldu. Grey'in en dar anlamda doğru olan yanıtı yanıltıcıydı: "Böyle bir görüşme yapılmamaktadır ve görebildiğim kadarıyla da yapılacak değildir." Grey hükümetin, 'İngiltere'nin bir savaşa girip girmemesi konusunda hükümetin ya da parlamentonun karar verme özgürlüğünü kısıtlayacak' görüşmelere girmeyeceğine söz verdi.

Casusun faaliyetlerinin, hükümetince kendisine haber verilmediği Lichnowsky'ye İngilizlerin Rusya ile askeri bir anlaşmaları olmadığı ve olmayacağı konusunda güvence verildi. Büyükelçi, Bethmann'a, Grey'in güvencesinin 'yeterli ve kapsamlı' olduğunu bildirdi. Gerçeği bilen Şansölye, Grey'in oyununu sürdürerek Lichnowsky'ye, Dışişleri Bakanı'nın açıklamasını 'çok tatmin edici olduğunu' bildirdi. Jagow, Goschen'e Grey'in deklarasyonunun büyük bir 'rahatlamaya' neden olduğunu söyledi. St. Petersburg'da Sazonov, Grey'in yalanlamasını

desteklemekle kalmayıp daha da ileri götürdü ve Alman Büyükelçisi'ne İngiliz-Rus deniz konuşmalarının sadece 'Berliner Tageblatt'ın zihninde ve ayın üzerinde' olduğunu bildirdi. Wilhelmstrasse, Grey'i yalanlamak ve casusunu açığa çıkarmak yerine konuyu bırakmayı tercih etti.

Aslında olan fazla bir şey de yoktu. Londra'daki Rus Deniz Ateşesi Albay Volkov, Birinci Deniz Lordu Battenberg Prensi Louis ile bir tek kere konuşmuştu. Prens Louis konuşacak pek bir şey bulamamış ve konuşmaları, kendisinin 1914 Ağustosu'nda St. Petersburg'a yapacağı ziyarete ertelemişti. Benckendorff bunu Sazonov'a bildirerek Sir Edward Grey'in, konuşmaların ağır tempoda devam etmesini istediğini söyledi. Benckendorff şöyle diyordu: "Aynı zamanda hem yalanlamayı hem de görüşmelere devam etmeyi güç bulacaktır."

İngiltere'de birkaç yıl öncesinin Alman donanma tehdidi korkusunun yerini bir sükunet ve güvenlik duygusu almıştı. Churchill'in Donanma Tatili teklifi reddedilmişti ve Kuzey Denizi'nin her iki yanında gemi yapımı sürmekteydi; ancak, İngilizlerin dretnot üstünlüğü marjı hızla artmaktaydı. İngiliz Amiralliği 1909 Donanma Paniği'nde Almanya'nın dördüne karşılık sekiz dretnot sipariş etmişti. 1910'da bu oran dörde yediye ve 1911'de dörde beşe düşmüştü. Ancak 1912'de Queen Elizabeth sınıfının beş süper dretnotu karşısında sadece Kronprinz Wilhelm zırhlısı ile Lützow savaş kruvazörü vardı. 1913'te Revenge sınıfından beş İngiliz süper dretnotu daha sipariş edilince Almanya buna üç gemiyle karşılık verdi. Savaş arifesinde kabul edilen 1914 Donanma Bütçesi'nde Kraliyet Donanması'na dört dretnot yapımına izin verilirken, Açık Deniz Filosu sadece bir tek yeni gemi kopartabilmişti. Bu gemiler toplamı on sekiz Alman gemisine karşılık otuz dört İngiliz dretnotu Tirpitz'in kabul ettiği 16:10 oranını önemli ölçüde aşıyordu; iki gemi daha olsa oran ikiye bire düşecekti. Churchill 1913'te Avam Kamarası'nda şu sözü veriyordu: "Gelecek aylarda İngiliz Donanması tarihinde Amirallik'e en büyük teslimlere tanık olunacaktır... haftada bir torpido bot... her otuz günde bir hafif kruvazör... her kırk beş günde bir süper dretnot..."

Tirpitz, başka çaresi olmadığı için, 1913 Şubatı'ndaki 16:10 oranını kabul etti. Bunun nedeni maliyetti. 1913'te barış zamanı Alman ordusuna 170.000 asker alınarak toplam 870.000'e çıkarılmıştı. Vergi mükelleflerine getirilen ek yük 50 milyon sterlindi. Tirpitz, Londra'daki Müller'e bu rakama dretnot ilave etmenin 'büyük bir politik hata' olacağını yazıyor, 'yay İngiltere'deki gibi burada da aşırı

gerilmiştir,' diyordu. Ayrıca, Alman gücündeki herhangi bir artışın Churchill'e İngiliz programını arttırmak için bir fırsat vereceği görüşündeydi.

Lichnowsky dretnot rekabetine hep karşı çıkmıştı. İngiltere'ye geldikten hemen sonra Bethmann'a şu raporu göndermişti: "Bence, ithalatı denizaşırı ülkelere bağlı olan Britanya İmparatorluğu, ticaret yollarının korunmasını vazgeçilmez olarak görecektir... Büyük Britanya'nın dünya devleti olması, denizdeki üstünlüğü ile mümkündür. Eğer biz Büyük Britanya gibi bir imparatorluğun güvenini sağlamakla sorumlu olsaydık, hiç kuşkusuz biz de deniz gücümüze, İngiliz bakanlarının şimdi gösterdikleri kaygıyla eğilirdik." Büyükelçi birkaç ay sonra Westminster Gazette'in görüşünü onaylıyordu: "Almanya, İngiltere'nin deniz üstünlüğünü elinden alırsa, bunun sonucu Manş Denizi'nin ortadan kalkması olur ve İngiltere diğer devletlerle kesin askeri ve deniz ittifakları yapmak zorunda kalır."

Lichnowsky, Winston Churchill'le ilk kez 30 Nisan 1913'te Kral'ın onuruna verilen bir yemekte tanıştı. Birinci Lord hemen "İki ülke arasındaki gerçekten yakın anlayışa tek engel Alman donanmasıdır," dedi. Lichnowsky, Churchill'i, Bethmann'a şöyle değerlendiriyordu: "Çok hoş ama çok kendini beğenmiş, ne pahasına olursa olsun parlak bir rol oynamaya kararlı bir insan. Bu kendini beğenmişliğini okşayacak şeyler yapmamız ve onu gülünç duruma düşürecek şeyler yapmaktan kaçınmamız gerekecek. Onun, hükümetin dış politikası üzerindeki etkisini fazla abartmamak gerekir kanısındayım. Sir Edward Grey ve Bay Asquith onu kaprisli ve kaçık olarak görüyorlar..." Churchill gerçekten de bir rol oynamaya kararlıydı. Birinci Lord 1913 Ekimi'nde Dundee'de Liberal kadınlar toplantısında Kraliyet Donanması'nın güçlendirilmesinin barış için önemli olduğunu söylemişti. İngiltere'nin deniz üstünlüğünün Almanya ile ilişkilerindeki sürekli düzelmenin nedeni olduğunu açıklıyordu. "Dünya milletleri arasındaki sürtüşmeleri yaratan kendi güçlerine olan sakin güvenleri değil, yetersiz güvenlik duygularıdır. İnsanlar bir saldırı tehlikesine karşı güvencede olduğunu bilseler, ülke içine huzurlu bir güvenlik duygusu yayılır ve diğer milletlerle daha serbest ve daha iyi ilişkiler mümkün olur."

Churchill'in Berlin'e telgrafla iletilen konuşması, Kayzer'in takdirini kazandı ve Wilhelm, Alman Donanması'nın intikamı için Birinci

Lord'un tezinden yararlandı. "Tirpitz için ne büyük bir zafer," diye yazıyordu. "Bu iltifat için teşekkürler, Winston Churchill! Ben ve benimle birlikte Donanma Yasası'nı hazırlayan ve genişleten herkes için... bundan daha parlak bir doğrulama ne beklenir ne de hayal edilebilirdi... İngilizleri etkileyen şeyin bizim kendi çıkarlarımızı acımasızca ve korkmadan korumamız olduğu hakkında ileri sürdüğüm kuramın yeni bir kanıtı... bu, sonunda onları bizimle bir yakınlaşmaya götürüyor. Bundan böyle tüm muhalefete karşın Donanma Yasası'nın en küçük ayrıntısına kadar uygulanmasına acımasızca ve insafsızca devam edeceğim... İngiltere bize, benim İmparatorluk donanmama rağmen değil, donanmamın varlığı nedeniyle yaklaşıyor!!"

Amirallik 1914 Mayısı sonunda, İngiliz Filosu'nun belli başlı birimlerinin haziranda Baltık limanlarını ziyaret edeceklerini açıkladı. King George V, Ajax, Audacious ve Centurion'dan oluşan en son dört dretnotluk İkinci Savaş Filotillası, Koramiral Sir George Warrender komutasında Kiel'e gidecekti. Tümamiral Sir David Beatty komutasındaki Lion, Princess Royal, Queen Mary ve New Zealand'ın oluşturduğu Birinci Savaş Kruvazör filotillası da St. Petersburg'un limanı olan Kronstadt'ı ziyaret edecekti.

Bir süre Winston Churchill'in de, karşıtı Amiral Tirpitz'le bir dretnot güvertesinde görüşmek üzere Kiel'e gideceği söylentileri dolaştı. Haldane'in iki yıl önceki başarısızlığından yılmamış olan Ballin ve Cassel, iki adam bir araya geldikleri takdirde, Birinci Lord'un, Tirpitz'i silahlanma yarışını kısmaya ikna edeceğini düşünüyorlardı. Cassel, Churchill'in, Tirpitz'le pazarlık edebilme olasılığıyla heyecanlandığını bildirdi. Churchill 20 Mayıs'ta Grey'e, ziyareti kendisinin yapmasını önererek büyük gemilerin boyutlarının sınırlanmasını konuşabileceğini, Donanma tatili sorununu tekrar açabileceğini, İngiliz ve Alman tersanelerini saran gizlilik perdesini ortadan kaldırabileceğini anlattı. Churchill, Grey'e şöyle yazıyordu: "Bu gizlilik politikasının sonuçları bizim için daha kötü olmuştur, çünkü biz sırlarımızı onlar kadar başarıyla saklayamamışızdır. Deniz ataşelerine neler olup bittiğini görmek için tersaneleri karşılıklı ziyaret olanağı vermeliyiz. Bu, her iki tarafın, kuşku ve kötüniyetliliğe neden olan casusluğunu ortadan kaldıracaktır." Grey'in Churchill'in ziyareti konusunda kuşkuları vardı ve Birinci Lord'u Amiral Tirpitz'e gönderdiği takdirde yarardan çok zarar geleceğinden korkuyordu. Berlin'de Kayzer, ziyareti Asquith istemedikçe bir davet yapılmasını reddetti. Asquith talepte bulunduğu takdirde Birinci Lord 'zevkle karşılanacaktı.' Grey hevesli değildi ve Asquith de böyle bir talepte

bulunmadı. Enchantress yatı için son dakikaya kadar limanda bir duba ayrıldıysa da, Churchill savaş gemileriyle birlikte Kiel'e gitmedi.

23 Haziran sabahı İkinci Savaş filotillasının kurşuni gemileri Alman Baltık kıyısının on mil açığında sisler arasından çıktı. Gemiler limana girdiğinde sis kalkmış, Kiel limanı güneş içindeydi. Yatlar ve botlar gemilerin çevresini sardı, kıyı tıklım tıklımdı. Sir George Warrender ve kaptanları, Alman sancak gemisi Friedrich der Grosse'ye gidip Açık Deniz Filosu Başkomutanı Amiral Friedrich von Ingenhol tarafından karşılandılar.

Sonra kıyıya çıkılıp Krallık Sarayı'na gidildi, burada da kendilerini kusursuz İngilizceleriyle Prens Henry ve Prenses Irene karşıladılar. Prens Henry öğleden sonra İngiliz sancak gemisi King George V'i ziyaret etti ve gemiyi 'denizlerde yüzen en güzel gemi' olarak tanımladı. Amiral von Tirpitz ertesi gün Berlin'den geldi, Friedrich Karl zırhlısına sancağını çekti ve İngiliz subaylarını kamarasına davet etti. Yine İngilizce konuşuluyor ve şampanyasını yudumlayan Tirpitz, konuklarına Alman Donanması'nın gelişmesini anlatıyordu. O öğleden sonra limandaki İngiliz ve Alman gemilerinin yirmi bir pare top atışlarıyla Hohenzollern yatında Kayzer selamlandı. Gemilerin üstünde uçaklar ve bir zeplin uçuyordu; uçaklardan birinin denize düşmesiyle törende bir aksaklık oldu. Altın sarısı ve beyaz Hohenzollern, güvertelerine ve taretlerine beyaz üniformalı gemiciler ve kırmızı ceketli deniz piyadelerinin dizildiği dev King George V'in yanından geçti. İmparatorluk yatı demir atınca bir flama çekilerek bütün İngiliz subayları gemiye davet edildi. İngiliz amiral ve kaptanları tören giysileri içinde Hohenzollern'e çıktılar ve İmparator tarafından karşılandılar. Kayzer 25 Haziran'da İngiliz Amirali üniformasıyla bir İngiliz dretnotuna ilk ve tek ziyaretini yaptı. Amiral Warrender öğle yemeği verdi. Konukları maun kaplı ve rahat meşin iskemle ve koltuklarla dolu özel yemek odasında ağırlandılar. Çiçeklerle süslü küçük masalar çevresinde oturulurken bir orkestra da Alman bestecilerinin eserlerini çalıyordu. Warrender, İngiliz ve Alman donanmaları arasındaki dostluk ruhunu öven bir konuşma yaptı. Wilhelm çok neşeliydi; şakalar yapıyor, aralarında bulunan bir diplomatın silindir şapkasıyla alay ediyor, İngiliz Donanması'nda gemicilerin küfür edip etmediklerini soruyordu.

Aynı gün yat yarışları başladı. Liman ve Kiel'in deniz girişleri hafta boyunca açılan yelkenlerle doldu taştı. Ayın 26'sı Cuma günü Kayzer,

Warrender'ı, İngiltere Büyükelçisi Sir Edward Goschen'i, Prens Henry'yi ve Tirpitz'i kendisiyle Meteor'da yarışa davet etti. Bu arada İngiliz filotillasının subay ve denizcileri, Alman subayları ve Kiel halkıyla dostluklar kurmuşlardı. Pantolonları sırma şeritli, beyaz ceketli Alman subayları, İngiliz gemilerinde viski soda içiyorlar, genç İngiliz subayları tenis maçlarına, danslı çaylara, yemek davetlerine ve balolara katılıyorlar, Alman kızlarıyla flört ediyorlardı. Evli İngiliz subayları, evli Alman subaylarının evlerine davet ediliyordu. Kiel halkı İngiliz denizcileri için yarışlar, futbol maçları, halat çekme müsabakaları düzenlediler. İngiliz denizcilerinin Berlin ve Hamburg'u gezebilmeleri için Alman Amiralliği her gün yüzlerce bedava tren pasosu dağıtıyordu. Hohenzollern limana girerken düşen uçağın pilotunun cenaze töreninde İngiliz ve Alman subayları başları açık olarak selama durdular.

İki filonun birbirleriyle savaşmak üzere inşa edildikleri gerçeğinin gözardı edilemeyeceği anlar da vardı. İngiliz subayları Kayzerin ile oğullarının İngiltere'den nefret ettikleri için törenlere katılmadıklarını duyuyorlardı. İngilizlerin dostluğu ile kendilerinden geçen Alman subaylarına Londra'daki Alman Deniz Ataşesi Albay von Müller, "İngilizlere karşı dikkatli olun. İngiltere saldırmaya hazırdır; savaştan kaçınılamaz, bu ziyaretin amacı casusluktur. Bizim ne kadar hazırlıklı olduğumuzu görmek istiyorlar. Ne yaparsanız yapın, onlara bizim U-botlarımızdan söz etmeyin," diyordu. İngiliz 'casusluğu'nun tek kanıtı pek inanılır gibi değildi. Ateşli bir yatçı ve Kayzer'in de dostu olan yaşlı Lord Brassey bir gün yatı Sunbeam'den hareketle, yanında bir denizciyle birlikte, kayıkla dolaşırken kendini sivillere kapalı olan Kiel tersanesinin denizaltı rıhtımında bulmuştu. Kimliği açıklanana kadar tutuklanan adam, akşam yemeğine serbest bırakıldi. Amiral Warrender, Amiral von Ingehol ile subaylarının, telsiz kamaraları ve gözetleme kulelerinin ateş kontrol bölümleri dışında her yeri gezebileceklerini bildirdi. Aynı karşılığı veremeyen Alman Amirali teklifi reddetmek zorunda kaldı. Tirpitz ile Ingehol King George Ve yemeğe geldiklerinde Warrender teklifini tekrarladı. Tirpitz reddettiyse de, Ingehol 13.5 inçlik taretlerden birine girdi, taret kendisi için döndürüldü, toplar indirilip kaldırıldı.

Kayzer 28 Haziran pazar günü yine Meteor'la yarışa girdi. O öğleden sonra saat iki buçukta Kiel'e Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürüldüğü haberi geldi. Deniz Kabinesi Başkanı Amiral von Müller bir motorla efendisini aramaya çıktı. Müller şöyle yazıyor: "Meteor'u ardina rüzgârı almış olarak kuzey yönünde giderken bulduk. Kayzer kıçta

konuklarıyla duruyor ve yaklaşmamızı kaygıyla seyrediyordu. Bağırarak çok ciddi haberler getirdiğimi ve yazılı mesajı tekneye atacağımı bildirdim. Ancak Majesteleri ne olduğunu hemen öğrenmekte israr edince mesajı sözlü olarak tekrarladım... Kayzer çok sakindi ve sadece, 'Yarışı bırakmak iyi olacak galiba,' dedi."

Kiel Haftası'nın karakteri birden değişmişti. Bayraklar yarıya indirildi, kabuller, yemekler ve Saray'da bir balo iptal edildi. Kayzer ertesi sabah Viyana'ya, Arşidük'ün cenaze törenine gitmek üzere Kiel'den ayrıldı. Warrender haftanın ruhunu ayakta tutmaya çalışıyordu. Her iki filonun denizcileriyle dolu bir salonda iki ülke arasında dostluktan söz etti ve Alman Donanması için alkış istedi. Bir Alman amirali de İngiliz Donanması'nın alkışlanmasını istedi. İki amiral el sıkıştılar. İngiliz filotillası, 30 Haziran'da demir alıp limandan ayrıldı. Alman savaş gemilerinin flama direklerinde 'Yolunuz açık olsun' mesajları dalgalanıyordu. Warrender da kendi sancak gemisinden Alman Filosuna bir telsiz mesajı gönderdi: "Geçmişte dost ve sonsuza kadar dost."

Kıyamet Günü Yaklaşıyor: Berlin

Winston Churchill son barış zamanı Donanma Bütçesi'ni, Avam Kamarası'na 17 Mart 1914'te verirken Avrupa'daki durumdan ciddiyetle söz etmişti:

"Genel bir savaşa yol açacak nedenler ortadan kaldırılmış değildir ve varlıklarını bize sık sık hatırlatmaktadırlar. Askeri ve donanma hazırlıklarında en küçük bir azalma bile görülmemiştir. Aksine, bu yıl Avrupa devletlerinin geçmişteki bütün masraflarını aşan bir silahlanma masrafı yapmakta olduklarını görüyoruz. Dünya daha önce hiç olmadığı gibi silahlanmaktadır. Bunun durdurulması ya da kısıtlanması için yapılan bütün öneriler etkisiz kalmıştır."

Acı düşmanlıklar besleyen devletlerin cephaneliklerinde silahlar birikmekteydi. Fransa intikam almak ve Alsace-Lorraine'e yeniden kavuşabilmek için kırk dört yıl beklemişti. 1905'te Uzakdoğu'da yenilgiye uğramış, 1908'de Balkanlar'da küçük düşmüş olan Rusya, daha fazla aşağılanmaya tahammül edemezdi; Avusturya ve Almanya bir daha meydan okuduklarında, bunu kabul edecekti. İçten çözülmelerin başladığı Avusturya-Macaristan, sıkıntılarının dış kaynağı Sırbistan krallığını vurabildiği takdirde kendini kurtaracağına inanıyordu. Hapsburg monarşisi Almanya'nın destek sözüne sahipti. Almanlar savaşa hazırdılar. İngiltere'nin Üçlü Pakt'a giderek yaklaşması, Kuşatma karabasanını daha da gerçekleştiriyordu. Bir an için İrlanda ile uğraşmakta olan İngiltere'nin Avrupa'da korkuları vardı -*özellikle Alman Donanması*- ama fazla bir düşmanı yoktu. Fransa ve Rusya ile geleneksel düşmanlığı çözümlenmişti. İngiltere'nin savaşıp savaşmayacağı, ya da hangi nedenlerle savaşacağı pek belli değildi.

Churchill'in sözleriyle, 'gazap şişeleri doluydu.'

Bismarck, Ballin'e, "Ben dünya savaşını görecek kadar yaşamayacağım. Ama sen yaşayacaksın. Ve savaş Doğu'da başlayacak," demişti.

1914 yazı geldiğinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu görkemli Hapsburg günlerinden bu yana epey küçülmüşse de, Rusya dışında, bütün Avrupa ülkelerinden daha genişti. İmparator Franz Jozef in toprakları orta Avrupa ve yukarı Balkanlar'ın çeşitli ırk ve milletlerini kapsamaktaydı. İmparatorluğun 40 milyon nüfusunun beşte üçü, Polonyalılar, Çekler, Slovaklar, Sırplar, Boşnaklar, Karadağlılardan oluşan Slavlardı, ancak İmparatorluk, Slav olmayan iki ırk, Germen Avusturyalılar ve Macarlar tarafından yönetilmekteydi. Çifte monarşi olan hükümet biçimi de bu düzenlemeyi yansıtmaktaydı: Avusturya İmparatoru aynı zamanda Macaristan Kralı'ydı; bürokrasi Avusturyalıların ve Macarların elindeydi; Slavların ne hükümette ne de sarayda yerleri yoktu.

Avusturya-Macaristan'ın düşmanı olan özgür Slavların bağımsız Sırbistan Krallığı, çokuluslu imparatorluğun hemen yanıbaşındaydı. Sırbistan'ın varlığı Avusturya'nın Güney Slav vilayetleri olan Bosna, Hersek ve Karadağ'da bir mıknatıs rolü oynuyordu. Sırbistan'da ve Güney Slav vilayetlerinde milliyetçiler Hapsburg İmparatorluğu'nu parçalamak ve sonra bu parçalardan bir Büyük Güney Slav Krallığı yaratmak özlemindeydiler. Sırbistan'ın başkenti olan Belgrad, İmparatorluk içine yayılan kışkırtıcı Slav propagandasının merkeziydi.

Avusturya'nın bu Sırp tehdidine nasıl karşı koyacağına sonunda ya İmparator Franz Josef, ya da veliaht Arşidük Franz Ferdinand karar vereceklerdi. Yeteri kadar yaşadığı takdirde, bu kararı veren İmparator olacaktı, ancak Franz Josef 1914'te seksen dört yaşındaydı. Modern Avrupa'nın en uzun süren altmış altı yıllık hükümdarlığı süresinde bir dizi politik yenilgi ve kişisel felaket yaşamıştı. 1848'de on sekiz yaşında bir delikanlı olarak tahta çıkmıştı. Kuzey İtalya vilayetleri Lombardiya ve Venedik elinden alındığında henüz gençti. 1866 Prusya yenilgisi üzerine Almanya'daki Hapsburg etkisine son verilmişti. Franz Josef'in kardeşi hayalci Maximilian 1867'de kısa bir süre Meksika İmparatoru yapılmış ama sonra Meksika'da bir idam mangası tarafından kurşuna dizilmişti. Franz Josef'in tek oğlu Veliaht Prens Rudolf, Mayerling'de metresini öldürüp intihar etmişti. Franz Josef'in karısı, bir zamanlar Avrupa'nın en güzel prensesi olan İmparatoriçe Elizabeth altı yıllık evlilikten sonra kocasından ayrılmış ve kırk yıl Avrupa'da dolaştıktan sonra bir anarşistin bıçak darbeleri altında ölmüştü. Franz Josef'in bu darbelere tepkisi, duygularını disiplin altına almak ve kendini geleceğin şoklarına hazırlamak olmuştu. Politik tehdit karşısında Tacın otoritesini ve İmparatorluğun bütünlüğünü koruyacağına yemin etmişti. Güney Slavlarını

yatıştırmak için hükümetin yapısını değiştirip kendilerine bir yer vermek gibi bir niyeti yoktu.

Franz Josef'in yeğeni ve veliahtı ise bu uzlaşmacı yöntemi öneriyordu. Arşidük Franz Ferdinand önemsiz bir Bohemyalı olan Kontes Sophie Chotek ile evlenerek amcasını kırmıştı. Yaşlı İmparator, Arşidük'ün, bu evlilikten doğacak çocuklarının tahtta hak iddia edemeyeceklerini açıklamasını istiyordu; geleceğin İmparatorunun karisi Sophie, bir Düşes olmasına karşın, resmi törenlerde kırk dört Hapsburg Arşidüşesinin arkasında yürümek zorundaydı. Franz Ferdinand'ın sadece tören görevlerini yürütmesine izin verilirdi; kışlaları teftiş eder, manevralara katılır ve zaman zaman da taşra başkentlerini ziyaret ederdi. Zaman kendisinden yanaydı, ancak bir gün tahta çıktığında İmparatorluğu onarılmayacak derecede çözülmüş olarak bulacağından korkuyordu. Güney Slav vilayetlerindeki milliyetçi kışkırtma sorununun çözümü, bu halkları İmparatorluk hükümetinin yapısındaki radikal bir değişiklik yaparak uzlaştırmaktı: İkili Monarşi'yi Üçlü hale dönüştürecek, güney Slavlarının da Avusturyalılar ve Macarlar gibi iktidarı paylaşmalarına izin verecekti. İmparatorluğun yönetimindeki güçlü durumlarını kaybetmek istemeyen Macarlar başta olmak üzere pek çok kimse bu görüşleri nedeniyle Arşidük'ten nefret etmekteydiler.

Bu arada Avusturya'nın sıkıntıları için bir başka çözüm de populerlik kazanmaktaydı: Sırbistan'ı ezerek Slav kışkırtmalarının kaynağını ortadan kaldırmak. İmparatorluğun muhafazakâr yönetici sınıfı için önleyici bir savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu çözülmeye de, ikili yapıyı üçlüye dönüştürecek uzun görüşmelere ve istırap verici ödünlere de tercih edilirdi. Viyana'daki Fransız Büyükelçisi 13 Aralık 1913'te şöyle diyordu: "Avusturya çıkış yolunu bilemediği bir çıkmaz sokağa girmiş durumda... Burada insanlar tek çare olarak önleyici bir savaş fikrine alışmaktalar." Önleyici savaşın başlıca savunucusu olan Avusturya Genelkurmay başkanı General Kont Franz Conrad von Hötzendorf, Sırbistan'dan 'tehlikeli küçük yılan' diye söz etmekteydi; bu 'yılan'ı yuvasında ezmek istiyordu. Avusturya, 1908-1909 Bosna ilhak krizinde ve 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Sırbistan'a karşı iki kere seferberlik ilan etmişti. Ancak 1908'de 'Majesteleri karşı olduğu için' ve 1912-1913'te Almanya kendisini 'yüzüstü bıraktığı için' Conrad harekete geçememişti.

Conrad artık 1914'te Hapsburg monarşisinin Alman desteği olmadan askeri ya da diplomatik hiçbir girişimde bulunamayacak kadar zayıf

olduğunu biliyordu. Ancak bildiği diğer bir şey de, Alman desteğinin verilmek zorunda olduğuydu.

Avusturya-Macaristan'ın varlığının devamı Alman İmparatorluğu için çok önemliydi. Avusturya Reich'ın tek güvenilir müttefikiydi. Avusturya dağılacak olursa Almanya, Rusya, Fransa ve büyük bir olasılıkla da, İngiltere'ye karşı tek başına kalacaktı. Bu nedenle Wilhelmstrasse'de Avusturya'nın bir Büyük Devlet olarak kalması Alman politikasının başlıca hedefiydi. Bazı Alman diplomatları Hapsburg monarşisinin böyle desteklenmesine karşıydılar. Viyana'daki Alman Büyükelçisi Baron von Tschirschky 1914'te neredeyse umutsuzlukla şöyle diyordu: "Her yönde çatlamakta olan bu hayalet devlete bu kadar sıkı bağlarla bağlı olmamızın bize bir yarar sağlayıp sağlamadığını sürekli olarak düşünüyorum." Tschirschky'nin kaygısı gözardı edildi. Şansölye von Bethmann-Hollweg, "Bizim yaşamsal çıkarlarımız Avusturya'nın devamına bağlıdır," diyordu.

Avusturya hükümeti Almanya'nın içinde bulunduğu durumu anlıyordu ve bundan yararlanmaya hazırdı. Kayzer'le Alman Genelkurmay Başkanı General von Moltke, Almanya ile, Sırbistan'ın müttefiki Rusya arasında bir savaş anlamına gelse bile, Avusturya'ya Sırbistan'a karşı harekete geçmesi için cesaret vermekteydiler. Kayzer, 26 Ekim 1913'te Viyana'da Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtold ile görüştü. Wilhelm konuşmasına 'dünya tarihi sürecinden' söz ederek başladı ve Alman halklarının 'Slav dünyasının güçlü uyanışını ortadan kaldırmaları için bir savaşın kaçınılmaz olduğunu... Slavların yönetmek için değil, yönetilmek için doğduklarını ve bu gerçeğin kendilerine anlatılmaları gerektiğini' söyledi. Özellikle Sırbistan için de şöyle diyordu: "Majesteleri Franz Josef bir şey istediği takdirde Sırp hükümeti bunu yerine getirmelidir; bunu yapmadığı takdirde, Majesteleri'nin isteği yerine getirilene kadar Belgrad bombalanacak ve işgal edilecektir. Arkanızda bulunduğumdan ve kılıcımı çekmeye hazır olduğumdan emin olmalısınız." Wilhelm konuşurken elini kılıcına götürmüştü. Görüşme başka bir vaatle sona erdi. Berchtold şöyle diyor: "Majesteleri bu görüşmede bana kendilerine mutlak ve tam olarak güvenebileceğimizi söyledi. Bu görkemli Hükümdarın konuşmasının ana konusu buydu ve teşekkür edip yanından ayrılırken bu noktayı vurguladığımda, Majesteleri, Viyana Dışişleri Bakanlığı'ndan gelecek her teklifin kendisi için bir emir sayılacağını söyleyerek beni onurlandırdı."

Moltke savaşın yakın olduğuna inanıyordu. Hazırdı. Conrad gibi o da zamanın Üçlü İttifak'a karşı işlediğini, Avrupa'da güçler dengesinin kaymakta olduğunu, Rus ordusu yeniden teçhizatlanmadan Sırbistan ve Rusya'nın gereğine bakılmasını ve 'Slav koçbaşının' sindirilmesi gerektiğini hissediyordu. Conrad 12 Mayıs 1914'te Moltke'nin tedavide bulunduğu Karlsbad'ı ziyaret ettikten sonra şunları yazıyordu: "General Moltke gecikmenin şanslarımızı azalttığı fikrini ileri sürdü." Avusturya Genelkurmay Başkanı, 'geçmiş yıllarda Alman tutumunun bizim için pek çok uygun fırsatı kaçırttığını' söylüyordu. 'Rusya ile Fransa'ya karşı ortak bir savaşın ne kadar süreceğini, Almanya'nın gücünü Rusya'ya ne zaman çevirebileceğini,' sorunca Moltke'nin yanıtı şöyle oldu: "Harekâtın başlamasından altı hafta sonra Fransa'nın işini bitirebileceğimizi, ya da en azından başlıca kuvvetlerimizi Doğu'ya aktarabilecek kadar ilerleyeceğimizi umuyoruz."

Generaller buluştuktan iki hafta sonra Kayzer, Arşidük Franz Ferdinand'ı Bohemya'da Konopischt'teki şatosunda ziyaret etti. Arşidük'ün bahçesi gülleriyle ün salmıştı ve Alman İmparatoru resmi açıklamaya göre açmış olan gülleri görmeye gelmişti. Wilhelm ile Franz Ferdinand iki gün boyunca Sırbistan'ın Çifte Monarşi'ye ve Üçlü İttifak'a yönelttiği tehlikelerden söz ettiler. Bir şey yapılması gerektiğine karar verdiler. Rusya bir faktördü, ancak Arşidük, Rus İmparatorluğu'nun iç sıkıntılarının, Rusya'nın savaşı düşünmesine engel olacağı düşüncesindeydi.

Franz Ferdinand'ın haziran sonunda bir randevusu daha vardı. Bosna dağlarındaki askeri manevralara katılacak ve Güney Slav halkına bir jest olarak Bosna başkenti Saraybosna'ya resmi bir ziyaret yapacaktı. Bir iyiniyet gösterisi olarak bir İmparatorluk ziyaretinde normalde güvenlik için sokaklara dizilen askerlerin kaldırılmasını istedi. Değişik yerlerde bulunacak polisler dışında kalabalıklar Veliaht'ın yanına yaklaşabileceklerdi. Franz Ferdinand, 28 Haziran sabahi, soluk mavi süvari generali ceketinden ve kızıl şeritli siyah pantolonundan oluşan üniformasıyla ve kasketinde sallanan yeşil tüyleriyle, ikinci açık arabanın arkasında karısı Sophie ile oturuyordu. Çevresinde sokaklarda hep gülen yüzler vardı, insanlar kollarını sallayarak kendisini selamlıyorlardı. Balkonlardan renkli bayraklar sarkıyordu, mağazaların vitrinlerine evlerin pencerelerine portreleri asılmıştı.

Tören alayı Belediye Sarayı'na yaklaşırken Arşidük'ün sürücüsü kalabalık arasından fırlatılan bir cisim gördü. Hemen gaza bastı ve

Sophie'nin kucağında patlayacak olan bomba arkadaki arabanın tekerlekleri arasında patladı. İki subay yaralandı ve bombayı atan, polis tarafından yakalandı. Belediye Sarayı'na gelen Franz Ferdinand sarsılmıştı ve çok öfkeliydi. "İnsan bir ziyarete geliyor ve bombalarla karşılanıyor," diye bağırıyordu. Arşidük'ün maiyetinden biri, askeri bir muhafız birliğinin sağlanıp sağlanmayacağını sordu. Bölge valisi, "Saraybosna'nın suikastçilerle dolu olduğunu mu sanıyorsunuz?" yanıtını verdi.

Kent içinde ilan edilenden başka bir yoldan geçmeye karar verildi. Yola çıktıklarında bu değişikliği unutan birinci arabanın sürücüsü eskiden kararlaştırılmış sokaklardan birine girdi. Hemen arkasındaki Arşidük'ün sürücüsü de bir an yanıldı. Sonra dönmeye başladı. Bir yetkili, "Orası yanlış yol!" diye bağırdı. Tam o anda on dokuz yaşında zayıf bir genç ileri çıktı, elindeki tabancayı arabaya doğrulttu ve iki el ateş etti. Sophie kocasının göğsüne devrildi. Franz Ferdinand bir an dimdik durmaya devam ettiği için kimse onun da vurulduğunu anlamadı. Önde oturan vali onun, "Sophie! Sophie! Ölme! Çocuklarımız için yaşa!" diye mırıldandığını duydu. Arşidük birden öne düştü, parçalanan şahdamarından fışkıran kan üniformasına boşandı. Anında ölmüştü. Hohenberg Düşesi Sophie de ondan hemen sonra öldü. On beş dakika sonra cesetler garsonların şampanyaları soğutmakta oldukları balo salonunun yanındaki odaya taşındı.

Katil Bosnalı Gavrilo Princip mahkemede, 'Güney Slavları'nın bir düşmanını öldürmek için' ve 'Arşidük'ün hükümdar olunca yolumuza engel olan fikir ve reformları yapacak enerjik bir insan olduğu için' hareket ettiğini söyledi. Princip, hepsi Bosnalı ve böylece de Avusturya-Macaristan tebaası olan ve devrimci hareketlerinin amacının, Bosna ve diğer Slav vilayetlerini Hapsburg monarşisinden ayırıp Büyük Sırbistan Krallığı'na bağlamak olan, bir grup genç suikastçiden sadece biriydi. Kendilerine Sırp devlet cephaneliğinden alınmış ve Sırp yardımıyla sınırdan geçirilmiş olan altı tabanca ve altı bomba verilmişti. Sırp hükümeti işe karışmamışsa da, komplo Belgrad'ta hazırlanmıştı. Örgütleyenler Kara El diye bilinen aşırı Sırp milliyetçilerinin oluşturduğu gizli bir derneğin üyeleriydi.

Suikast Avrupa'yı dehşete düşürmüştü. Hapsburg Hanedanı'na sempati duyuluyordu. Avusturya-Macaristan'ın bir tür misillemeye kalkışma hakkını kimse tartışmıyordu. Sir Edward Grey daha sonra o günler için şöyle diyecekti: "Hiçbir cinayet Avrupa'da bu kadar derin ve yaygın bir

dehşet yaratmış değildi... Avusturya'ya karşı evrensel bir sempati vardı. Hem hükümetler hem kamuoyu, Avusturya'yı, ne kadar sert olursa olsun, katili ve suç ortaklarını cezalandırmak için alacağı tedbirlerde desteklemeye hazırdı." Avrupalıların çoğu duydukları şoka karşın bu suikastin bir savaşa yol açabileceğine inanmayı reddediyorlardı. Savaş, ihtilal ve suikastler, Balkan politikasının normal parçalarıydı. Paris'te Le Figaro, "Kaygı için neden yok," diye yazıyordu. Kral V. George günlüğüne, "Yaşlı İmparator için korkunç bir şok," diye yazmıştı.

Viyana'da Franz Josef yeğeninin ölümünü çaresizlikle karşılamış, "Benim için kaygılanacak şeylerden biri azaldı," diye mırıldanmıştı. Conrad von Hötzendorf önleyici savaş fırsatının çıkmış olmasını sessiz bir sevinçle karşılamıştı. Sadece 'katil ve suç ortakları' cezalandırılmayacak, 'yılan'ın başı ezilecek, baş belası Sırp devleti ortadan kaldırılacaktı. O güne kadar önleyici savaşa karşı olan Kont Berchtold fikrini değiştirdi ve, ...Monarşinin, titremeyen ellerle... başının üstünde bir ağ örmek isteyen güçlerin ipliklerini parçalamasını istedi... Sırpların hamisi olan Rusya itiraz edebilirdi, ancak Rusya, Avusturya'nın Alman müttefikinin 1909'da yaptığı gibi geri adım atmaya zorlanabilirdi. Anahtar Berlin'in elindeydi. Avusturya'nın savaş kararı Almanya'nın Rus müdahalesine karşı güvencesine bağlıydı. İmparator tedbirli davranıyordu. Conrad, Franz Josef'le bir görüşmesinden sonra İmparator'un 'Almanya'dan emin olmadığını ve bu nedenle duraksadığını' yazıyordu. Alman görüşünü öğrenmek önemliydi.

Berlin'deki Avusturya Büyükelçisi Kont Szögyeny, 5 Temmuz'da Wilhelmstrasse'ye, İmparator Franz Josef'den Kayzer'e elyazısıyla özel bir mektup takdim etmek istediğini bildirdi. Wilhelm Szögyeny'yi hemen Potsdam'a Kayzerin'le birlikte yemeğe davet etti. Büyükelçi öğle üzeri Yeni Saray'a vardı, ev sahibine mektubu verip sessizce Wilhelm'in okumasını bekledi. Seksen dört yaşındaki İmparator titrek el yazısıyla Saraybosna olayına kendi yorumunu getiriyordu: "Yeğenime karşı yapılan suikast, tek amaçları Üçlü İttifak'ı zayıflatıp İmparatorluğumu parçalamak isteyen Rusların ve Pan-Slavcıların kışkırtmalarının doğrudan doğruya sonucudur. Kanlı olay bir tek kişinin değil, uçları Belgrad'a kadar uzanan iyi örgütlenmiş bir komplonun işidir. Sırp hükümetinin suç ortaklığını kanıtlamak imkânsızsa da, bütün güney Slavlarını Sırp bayrağı altında birleştirmek politikasının bu tür cinayetleri teşvik ettiği ve bu durumun devamının benim Hanedanım ve topraklarım için sürekli bir

telike oluşturduğu kuşkusuzdur. Benim çabalarım Sırbistan'ı tecrit etmeye ve boyutlarını küçültmeye yönelik olmalıdır." Mektup şu satırlarla son buluyordu: "Avusturya, Belgrad'daki bu cinayet kışkırtma merkezini... cazalandırmaya karar verirse..." Alman politikası ne olacaktı?

Wilhelm mektubu bırakıp sözlerini tartarak konuşmaya başladı. İmparator'u anlıyordu, ancak 'ciddi Avrupa komplikasyonu' nedeniyle soruyu, Şansölyesi ile konuşmadan yanıtlayamazdı. Kayzer, Büyükelçiyi yemeğe götürdü. Szögyeny yemekten sonra Franz Josef'in mektubuna dönerek bir yanıtın gerekliliğini dile getirdi. Wilhelm'in tutumu bu kere farklıydı. Tedbirliliği bir yana bırakıp Avusturya'nın 'Almanya'nın tam desteğine güvenebileceğini' söyledi. Anayasal olarak yine de İmparatorluk Şansölyesi ile görüşmesi gerekiyorsa da, kendi fikrine göre 'bu hareket daha fazla geciktirilemezdi.' Szögyeny, Berchtold'a çektiği telgrafta Wilhelm'in, "Avusturya, Sırbistan'a karşı bir savaş hareketini gerekli bulduğu takdirde, her şeyin lehimize olduğu şu andan yararlanmadığımıza pişman oluruz," dedigini bildirdi. Kayzer'i yemekten önce rahatsız eden 'ciddi Avrupa komplikasyonu' daha az ciddi görünüyordu. Büyükelçi, Kayzer'in şöyle dediğini naklediyordu: "Rusya'nın tutumu hiç kuşkusuz düşmanca olacaktır, ancak, kendisi bunun için yıllardır hazırlıklıydı. Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında bir savaş kaçınılmaz olursa, Avusturya eski sadık müttefiki Almanya'nın yanında olacağına güvenebilir." Wilhelm risklerin fazla olmadığına inanıyordu: "Rusya hiçbir şekilde savaşa hazır değildir."

Bu, tarihi bir andı. Alman İmparatoru tabiatının düşmanca yanının üste çıkmasına izin vererek müttefikine Sırbistan'ı vurması için açık çek vermişti. Rusya müdahale edecek olursa, Rusya'ya karşı savaşı göze alıyordu. Ve kendi Genelkurmayı'nın savaş planına dayanarak Almanya, Fransa ile de savaşacaktı.

O öğleden sonra Yeni Saray'a çağırılan Şansölye de konuşulanları onayladı. Günlüğüne, "Kayzer'in görüşleri benimkilere uygundu," diye yazacaktı. Hohenfinow'dan gelen Şansölye, Harbiye Bakanı Erich von Falkenhayn, diğer iki general ve donanmanın bir temsilcisinin de Kayzer'le birlikte olduklarını gördü. Wilhelm, Franz Josef'in mektubunu okuyarak Szögyeny'ye söylediklerini anlattı. Odadakilerin hiçbiri bu açık çeke itiraz etmediler. General Plessen, "Avusturyalılar, Sırbistan'a karşı ne kadar erken harekete geçerlerse o kadar iyi olur,"

deyince herkes başını sallayarak kendisini onayladı. Hepsi de Wilhelm'in, Pakt devletlerinden fazla bir tehlike gelmeyeceği değerlendirmesine katılıyorlardı: Çar 'vahşi ve hükümdar katili bir devletin' yanında yer almazdı; Fransa 'ağır topçusu olmadığından işi savaşa kadar götürmezdi.' İngiltere'nin bu konuya ilgi duyabileceği o kadar düşünülemeyecek bir şeydi ki, sözü bile edilmemişti. Ancak yine de Falkenhayn'a bu hesapların yanlış çıkması durumunda Alman ordusunun 'her olasılık için hazır olup olmadığı' soruldu. Prusyalı subay topuklarını şaklattı ve "Elbette, Majesteleri," dedi. Wilhelm bu kriz karşısında Açık Deniz Filosu'nu Norveç kıyılarındaki yıllık manevralarına gönderip göndermemeyi düşündü. Bethmann, Kayzer'e filonun planlananı yapmasını, ani iptalin Avrupa'da telaş ve korkuya neden olacağını söyledi. Wilhelm 6 Temmuz'da Tirpitz'in yokluğunda Bahriye Bakanı vekilliğini yürüten Amiral Eduard von Capelle ile görüşerek kendisine 'daha fazla bir askeri gelişme olacağını sanmadığını bildirdi. Kayzer o öğleden sonra özel treniyle Kiel'e giderek Hohenzollern'e bindi ve Norveç'e doğru yola çıktı.

Bethmann aynı öğleden sonra Kont Szögyeny'yi çağırtarak Avusturya Büyükelçisi'nin bir gün önce Kayzer'den duyduklarını doğruladi. Szögyeny, Viyana'daki Berchtold'a şu telgrafı çekti: "İmparatorluk Şansölyesi'nin, efendisi İmparator gibi, Balkanlar'daki sıkıntılarımızın en iyi çözümünün hemen harekete geçmemiz olduğunu düşündüğünü öğrendim." Bethmann da bu mesajı destekleyerek Viyana'daki Alman Büyükelçisi Kont Tschirschky'ye Avusturya hükümetine iletmesi için şu talimatı gönderdi: "İmparator Franz Josef, Majesteleri'nin (Kayzer) ittifak yükümlülükleri ve eski dostluğu gereği Avusturya-Macaristan yanında sadakatle duracağını bilmelidir."

Alman garantilerinin güçlülüğü ve açıklığı Viyana'yı etkilemişti. Çifte Monarşi'nin, Bakanlar Kurulu, Berlin'den bu güvenceyi aldıktan sonra 7 Temmuz'da barış ya da savaş konusunu tartışmak üzere toplandı. Alman Kayzeri ve Şansölyesi destek taahhüdünde bulunup çabuk harekete geçilmesini önerdikleri için Sırbistan'la hesaplaşmamak için bir neden kalmamıştı. Macaristan Başbakanı Kont István Tisza önce bir diplomatik ültimatom verilerek diplomasi gereklerinin yerine getirilmesini istediyse de, Kurul savaş kararı verdi. Kurul, Tizsa'nın istemini kabul etti, ancak diplomasi gereklerinin kararı etkilemeyeceğini de belirtti.

Viyana'da verilmeden önce Berlin'de onaylanmış olan savaş karar1, 5,

6 ve 7 Temmuz'da alındı. Bundan sonraki on beş gün, Avusturya hükümeti Sırbistan'a vereceği ültimatomu kaleme alırken Berlin acele edilmesi için bastırıyordu. 9 Temmuz'da balayından dönen Jagow, Berlin'deki Avusturya Büyükelçisi'ne, "Sırbistan'a karşı kararlaştırılan hareket... hiç gecikmeden başlamalı," diyordu. Tschirschky 12 Temmuz'da Berchtold'u bir kere daha ziyaret ederek, 'Bakan'a acele hareket edilmesi gerektiğini' bildirdi. Tschirschky bundan sonra her gün Berchtold'u ziyaret edip acele edilmesini tekrarladı. Almanya, Avusturya'nın bu baskın fırsatını neden ihmal etmekte olduğunu anlıyamıyordu. Tehditler ima ediliyordu: "Almanya, Sırbistan'la daha fazla görüşmeyi tarafımızdaki bir zayıflığın itirafı olarak görmektedir ve bu Üçlü İttifak'taki durumumuza zarar verebileceği gibi Almanya'nın gelecekteki politikasını da etkileyebilir." Wilhelmstrasse, İmparator Franz Josef'in, Sırbistan ültimatomu hazırlanıp gönderildikten sonra, reddedilinceye kadar ordusunu seferber etmeyi kabul etmediğini telaşla öğrendi. Öğrenilen diğer bir şey de, İmparator emir verdikten sonra seferberliğin ancak on altı günde tamamlanabileceğiydi. Prusya standartlarına göre Avusturya, savaşa çok yüzeysel bir şekilde girmekteydi.

Berlin'in, Avusturya'nın gerekli darbeyi indirecek iradeye sahip olmadığı korkusundan başka bir kaygısı daha vardı. Bu da, diğer devletlerin neyin amaçlandığını öğrenmeleri ve aracılık teklifleriyle bunu önlemeye kalkışmalarıydı. Berlin ile Viyana bu olasılığı bir kandırmaca ve yalan perdesiyle karşıladılar. Mevsimin yaz olması da strateji için yararlıydı: Alman hükümetinin ileri gelen kişileri tatildeydiler. Genelkurmay Başkanı Moltke, Karlsbad'da tedavideydi; Tirpitz, İsviçre'de tatile çıkmıştı; balayında olan Jagow, Berlin'e döndüğünde Harbiye Bakanı General von Falkenhayn kentten ayrılıyordu. Bethmann'ın o ay boyunca Hohenfinow'daki evinden yıldızları gözlemekte olduğu söylendiyse de, sık sık gizlice Berlin'e gitmekteydi. Kayzer ise Norveç fiyordlarının yüksek yamaçları ve çavlanları arasında dolaşmaktaydı. Berlin'deki Bavyeralı elçi Münih'teki amirlerine şu raporu gönderdi: "İmparatorluk (Alman) yönetimi, Avusturya'nın ültimatomu Belgrad'a verildiğinde... Avusturya'nın bu tavrının, kendisi için, diğer devletlere olduğu kadar bir sürpriz olduğunu belirtecektir. Ayrıca, Kayzer'in kuzeyde gezintide olduğuna ve Genelkurmay Başkanı'yla Harbiye Bakanı'nın da tatilde bulunduklarına işaret edilecektir." Viyana da aynı taktiği uyguluyordu: İmparator Josef kriz boyunca Bad Ischl'daki av köşkünde kalmıştı; savaş kararı verildikten sonra Berchtold, 8 Temmuz'da Conrad'a, "Sanki hiçbir şey olmuyormuş gibi, sen ve Harbiye Bakanı bir süre izne çıksanız iyi olur," dedi.

Avusturya últimatomunun kaleme alındığı iki hafta içinde Alman hükümeti tüm olup bitenlerden haberdar edilmişti. Daha sonraları, savaşı çıkartma sorumluluğundan kaçınmak isteyen Wilhelmstrasse, tüm devletlere dağıtılana kadar, notanın içeriği konusunda bir bilgisi olmadığını iddia edecekti. Bethmann-Hollweg ve Jagow gerçekten de, notayı 23 Temmuz'a kadar okumamışlarsa da, bunun bir görüşme temeli olarak değil, savaş için verildiğini biliyorlardı. Tschirschky 14 Temmuz'da Bethmann'a, "Nota, kabul olasılığını ortadan kaldıracak biçimde hazırlanıyor," diye bildirmişti. Ancak bu diğer devletlere açıklanamazdı. Avrupa'nın geri kalan bölümünü telaşlandırmamak ve Berlin'in, tıpkı diğer başkentler gibi, Viyana'nın Saraybosna'ya ne tepki göstereceğini merak ediyormuş izlenimi yaratmak için Wilhelmstrasse, Berlin'de yabancı diplomatlara ve elçileri aracılığıyla diğer devletlere sürekli ve bilinçli olarak yalan söylemiştir. İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçileri veya diğer maslahatgüzarlar, Dışişleri Bakanlığı'na Almanya'nın müttefikinin niyetleri konusunda ne bildiğini sorduklarında, Wilhelmstrasse durumu sakinlikle gözlemlediğini söyleyerek onları yatıştırmıştı; Kayzer, Şansölye ve bütün askeri başkanlar tatilde değiller miydi? Bunun üzerine Berlin'deki Rus ve İngiliz elçileri de tatile çıktılar. Fransız Büyükelçisi Jules Cambon, 21 Temmuz'da Jagow'a, hazırlandığı söylenen Avusturya Notası hakkında bir şey bilip bilmediğini sordu. Dışişleri Bakanı, Cambon'un daha sonra yazdığına göre, hiçbir şey bilmediği konusunda güvence vermişti. Jagow, Rus Askeri Ataşesi'ne de Avusturya Notası hakkında bir ön bilgiye sahip olmadığını açıkladı. Avusturya hükümeti de aynı aldatmacayı yürütmekteydi. 18 Temmuz'da St. Petersburg'da Dışişleri Bakanı Sergei Sazonov, Avusturya Büyükelçisi'ni çağırtıp haber sorunca aldığı yanıtı şöyle yazıyor: "Büyükelçi, Avusturya'nın Sırbistan'la ilişkileri daha gerginleştirmeme niyetini sakin bir dille anlattı. Büyükelçi kuzu kadar yumuşaktı." Üç gün sonra Viyana'daki Rus Büyükelçisi'ne de tatile çıkabileceği konusunda güvence verildi; Avusturya Dışişleri Bakanlığı, kendisine Sırbistan'a verilecek Nota'nın, uluslararası komplikasyonlara neden olabilecek isteklerde bulunmayacağını söylemişti. Almanya ve Avusturya'nın Üçlü İttifak ortağı İtalya bile kandırılmıştı. Sızıntılardan ya da İtalyan hükümetinin itirazından -*Üçlü İttifak bir savunma paktıydı ve saldırganın taraflardan birinin olması halinde pakt yürürlüğe girmezdi*- korkan Wilhelmstrasse, İtalyan Büyükelçisi'ne, yaklaşan fırtınayı ima bile etmiş değildi.

Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatomu bu görüntü arkasında dikkatle

hazırlanıyordu. Avrupa bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu biliyordu; Pakt devletleri ılımlılık tavsiye ediyorlardı. Sazonov, 21 Temmuz'da St. Petersburg'daki Alman Büyükelçisi Kont Pourtalès'e, Rusya'nın Belgrad'ı mantıklı ödünler verme konusunda ikna etmek için elinden geleni yapacağını, ancak Avusturya Notası'nın bir ültimatom olmaması gerektiğini söyledi. Ertesi gün Londra'da Sir Edward Grey, 'her şeyin, istenecek şeylerin biçimine; ve ılımlılığın var olup olmadığına bağlı olduğunu' söylüyordu. İngiltere, Avusturya'nın isteklerini karşılaması için Sırbistan'a baskı yapacaktı, ama bunlar 'ılımlı ve Sırp milletinin bağımsızlığı ile bağdaşabilir olmalıydı.' İsteklerin ılımlı olmaktan çok uzak olması gerekçesiyle notanin zamanlaması da çok önemliydi. Başlarda, Almanların acele edilmesi için yaptıkları baskılar nedeniyle 18 Temmuz tarihi öngörülmüştü. Ama Berchtold, Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincare'nin 20-23 Temmuz arasında St. Petersburg'a resmi bir ziyaret yapacağını hatırladı. Avusturya Dışişleri Bakanı tedbir önerdi. "Barışsever ve çekingen Çar Nikola ve olağanüstü tedbirli Herr Sazonov, her zaman savaş taraftarı olmuş olan Isvolsky (Paris'teki Rus Büyükelçisi) ve Poincare'nin etkisi altındayken, Belgrad'a karşı tehditkâr bir adım atmak akıllıca bir hareket olmaz." Bu nedenle nota, Fransız Cumhurbaşkanı'nın Rus başkentinden ayrılmasından hemen sonra 23 Temmuz saat on yedide verilecekti. Ültimatomun kırk sekiz saatlik bir sınırı vardi ve 25 Temmuz'da aynı saatte sona erecekti. (Daha sonra, Poincare'nin denize açılmış olmasını garanti etmek için notanın verilmesi bir saat ertelenmiştir.)

Ültimatom Belgrad'da verildiğinde aşağılanmayı değil sadece kınanmayı bekleyen Sırplar şaşkına döndüler. Nota 'Saraybosna cinayetinin Belgrad'da hazırlandığını' iddia ediyordu. On istek vardı ve bunların her biri Sırp egemenliğinin ihlaliydi. Avusturya-Macaristan'ı eleştiren bütün yayınlar durdurulacaktı. 'Avusturya-Macaristan aleyhinde propaganda' yapılan bütün okul kitapları kaldırılacaktı. Bu görüşlere sahip bütün Sırp devlet memurlarına, subaylara ve öğretmenlere işten el çektirilecekti: Notada adları belirtilen memurlar ve subaylar tutuklanacaktı. Sırbistan içindeki bu değişiklikler Avusturyalı yetkililer gözetiminde yapılacaktı.

Bu istekler yenilgiye uğramış bir devletten galip tarafça istenecek şeylerdi. En azından bir Avusturyalı, notanın mahiyeti ve sonuçları konusunda dürüsttü. İmparator Franz Josef, "Rusya bunu asla kabul etmez. Büyük bir savaş çıkacak," diyordu.

Ültimatomun kopyaları 24 Temmuz sabahı Dışişleri Bakanlığı tarafından bütün başkentlere iletildi. Sir Edward Grey notayı, 'bir devletin diğerine verdiği en sert belge' olarak niteledi. St. Petersburg'da Kont Sazonov, Avusturya Büyükelçisi'ne öfkeyle, "Avrupa'yı ateşe atıyorsunuz!" dedi. Bundan sonraki günlerde, bir arabulma yoluyla savaştan kaçınmaya çalışan Pakt devletleriyle, bu girişimlerin bir sonuca varmasından önce Avusturya'yı savaşa iten Alman hükümeti arasında bir yarış başladı. Grey ile Sazonov manevra yapacak fırsat bulabilmek için sürenin uzatılmasını istediler. İstek reddedildi. Viyana, St. Petersburg'a, Avusturya'nın, Büyük Devletler'e gönderdiği notayla, onların fikirlerini öğrenmek amacında olduğunu düşünen Rusya'nın yanıldığını bildirdi: "Bizim amaçladığımız şey, sadece Büyük Devletler'e adımımız hakkında bilgi vermek ve böylece uluslararası kurallara uymaktı. Hareketimizin sadece bizi ve Sırbistan'ı ilgilendirdiği kanısındayız." Berlin bu yaklaşımı onaylayarak savaş istedi. Berlin'deki Avusturya Büyükelçisi'nin telgrafı şöyleydi: "Burada savaş harekâtına başlamadaki her gecikme, yabancı devletlerin müdahale tehlikesini arttırmak olarak görülmektedir." Alman diplomatları, Wilhelmstrasse'nin, Avusturya Notası'nın içeriğini önceden bilmedikleri yalanını ısrarla sürdürmekteydiler; Jagow bunu Berlin'deki İngiliz Askeri Ataşesi'ne 'büyük bir dürüstlükle' söylemişti.

Almanya ile Avusturya'nın savaşa kararlı olduklarını fark etmeyen İngiltere ve Rusya, uzlaşmaya yanaşması için Sırbistan'a baskı yapıyorlardı. Grey, Sırpların, 'belirli süre içinde mümkün olduğu kadar çok konuda uyumlu bir yanıt vermeleri' gerektiğini söyledi. Sazonov Belgrad'ı, ülkenin onuruyla bağdaşan her ödünü vermeye çağırıyor, savaş olduğu takdirde Belgrad'ın silahlı direnme düşüncesini bir yana bırakıp işgale razı olmasını ve aracılık yoluyla korunması için Büyük Devletler'e başvurmasını öneriyordu. Sazonov özel konuşmalarında Sırpların 'bir ders' hak ettiklerini söylemekteydi. Ancak Rus Dışişleri Bakanı sonuçta Sırp egemenliğinin ortadan kaldırılmasini görmeye taraftar değildi. Alman ve Avusturya büyükelçilerine, konunun uluslararası olduğu ve bir Avusturya-Sırp savaşının yerel olarak kalamayacağı konusunda ısrar etmekteydi. Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'nın arabuluculuk yapmasını önerdi; Çar Nikola da, daha sonra konunun La Haye'deki Uluslararası Mahkeme'ye götürülmesini istedi. Rusya, Sırbistan'ın egemenliğine zarar vermeyecek her ödünü kabule razıydı. Sırp hükümeti, Avusturya isteklerinden çoğunun karşılanması gerektiğini kabul ediyordu. Belgrad, daha ültimatom verilmeden, Büyük Devletler'e, Sırbistan'ın sadece, 'Sırp milletinin bağımsızlık ve onuruyla bağdaşmayan istekleri yerine

getiremeyeceğini bildirmişti. Ayın yirmi beşi öğle üzeri, ültimatomun süresinin bitmesine sadece altı saat kala, Sırbistan, Belgrad'daki İngiliz ve Fransız büyükelçilerine, Avusturya'nın isteklerini sadece birkaç küçük çekinceyle kabul edeceğini bildirdi.

Avusturya Notası'na Sırp yanıtı, Belgrad'daki Avusturya Büyükelçisi Baron Giesl'e verildiğinde, biri dışında bütün istekler kabul edilmişti. Arşidük'ün öldürülmesiyle sonuçlanan komplonun adli soruşturmasına Avusturyalı yetkililerin de katılması kabul edilemezdi; Sırplar bunun anayasalarının ve ceza usulü yasalarının ihlali olduğunu ileri sürerek itiraz ediyorlardı. Yanıt Avrupa'da ve Birleşik Devletler'de aşırı isteklere şaşırtıcı bir ödün olarak karşılandı. Sırplar, Avusturya kabul ettiği takdirde, konunun aracılık için ya Büyük Devletler'e ya da, La Haye'deki Uluslararası Mahkeme'ye götürülmesini de kabul ediyorlardı. Sırpların bu kabulleri Viyana ile Berlin'in hiç istemedikleri bir durumdu. Giesl'e Sırp yanıtı saat 17:58'de verilmişti. Giesl yanıtın, sadece, Sırpların adli soruşturmaya Avusturyalıların katılımını kabul etmedikleri maddesine baktı. Bu kadarı savaş için yeterliydi. Zaten hazırlamış olduğu bavullarını topladı, Belgrad'dan Avusturya'ya giden altı buçuk trenine bindi. Oradan Viyana'ya telefon etti. Viyana'da, Giesl'in Sırbistan'dan ayrıldığı duyulunca kentte bir bayram havası esmeye başladı. Kalabalıklar yurtsever marşlar söyleyerek sokakları doldurdular. Avusturya-Macaristan, Sırp 'yılanını' ezmeye hazırdı.

Diplomatik ilişkiler kopmuş ama savaş ilan edilmemişti. Pakt devletleri aracılık etme girişimlerini sürdürdüler. Grey 26 Temmuz'da Berlin, Paris ve Roma'ya telgraflar çekerek Londra'da Dört Devlet Konferansı önerdi. Fransa ile İtalya öneriyi hemen kabul ettiler, Almanya ise reddetti. Kayzer böyle bir toplantıya ancak Avusturya'nın isteğiyle katılabileceğini, fakat 'önemli konularda insanların kimseye danışmadıkları için' böyle bir davetin geleceğinden kuşkulu olduğunu bildirdi. İngiliz önerisi Viyana'da da reddedildi. Berchtold, Sırbistan'la ilişkileri kopardıktan sonra İmparator'a rapor vermek ve aracılıktan söz etmeye hevesli Pakt büyükelçilerinden kaçınmak için Bad Ischl'a gitti. Geride kalan Avusturyalı yetkililer konunun sadece Avusturya ve Sırbistan'ı ilgilendirdiği ve 'Avusturya-Macaristan'ın harekete zorlanmış olduğu' resmi iddiasını tekrarlamakla yetindiler.

Çifte Monarşi komşusuyla son bir hesaplaşmaya kararlıydı; savaşa karar verilmişti ve Almanya'nın destek vaadi alınmıştı. Avusturya devletinin Saraybosna'daki cinayette Sırp devletinin suç ortaklığını

kanıtlayamaması önemsizdi. Kont Berchtold cinayeti araştırmak için Saraybosna'ya gönderdiği yetkilisi Herr Wiesner'in raporunu hem Berlin'den hem de kendi İmparatorundan saklamayı uygun görmüştü. Wiesner'in raporunda şu satırlar yer alıyordu: "Cinayete götüren yolda Sırp hükümetinin bilgisi olduğunu kanıtlayacak, hatta bu konuda kuşkulara düşülmesini gerektirecek hiçbir şey yoktur."

Alman İmparatorluğu Başkomutanı, üç hafta boyunca Norveç fiyortlarının doğal görkemi arasında dolaşmış, Amerikan İç Savaşı hakkında konuşmalar dinleyerek istirahat etmişti. Wilhelm olaylardan isteyerek uzaklaşmış değildi. Tarihi 5 Temmuz kararından sonra Berlin'den uzaklaşması Bethmann tarafından önerilmişti; Jagow tarafından da desteklenen Şansölye, çabuk heyecanlanan Kayzer'in varlığı olmadan krizin daha kolay idare edilebileceği görüşündeydi. Wilhelm'in dönmesi olasılığının söz konusu edildiği 18 Temmuz'da Jagow, "Majesteleri'nin zamanından önce dönmesiyle dünyayı telaşlandırmak istemeyiz," diyordu. Wilhelm, Utenefjord sularında dolaşmaya ve Berlin'den ancak bölük pörçük haber almaya devam etti. Ama sonunda olanları öğrenmişti:

"Ben yaz tatili gezintisine çıkmışken... Dışişleri Bakanlığı'ndan pek az haber gelmesine karşın durumun giderek kötüleştiğini ancak Norveç gazetelerinden öğrenmek zorunda kalmıştım. Şansölye'ye ve Dışişleri Bakanlığı'na sürekli telgraf çektim ama her seferinde yolculuğumu yarıda kesmemem istendi... Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatomunu ve Sırbistan'ın yanıtını Norveç gazetelerinden *-Berlin'den değil-* öğrenince hiç vakit geçirmeden dönüş yolculuğuna başladım..."

Kayzer 27 Temmuz Pazartesi Berlin'e vardı. Yorgun ve yüzü solgun Bethmann kendisini istasyonda bekliyordu. "Bunlar nasıl oldu?" diye sordu Kayzer. Şansölye istifasını vermek istedi. Kayzer, "Bu çorbayı sen pişirdin, şimdi de sen içeceksin," dedi. Wilhelm ertesi sabah, Avusturya ültimatomuna Sırp yanıtını ilk kez okudu. Jagow'a, "Sadece kırk sekiz saatlik süre içinde parlak bir performans," dedi. "Bu beklenenin de ötesinde bir şey. Viyana için büyük bir moral zafer; bununla bütün savaş nedenleri ortadan kalkıyor." Wilhelm, Dışişleri Bakanı'nın hemen Avusturya ile Sırbistan arasında arabuluculuk girişimlerine başlamasını emretti. Jagow ve Bethmann, İmparator'un bu emri karşısında dehşete düşmüşlerdi. Efendileri ültimatomun amacının reddedilip savaş nedeni yaratmak olduğunu bilmiyor muydu? Viyana 'büyük bir moral zafer'le ilgileniyor değildi; Sırbistan'ı

vasal durumuna düşürmek istiyordu. Şansölye'nin tepkisi Kayzer'i önemsememek oldu. O akşam Viyana'daki Alman Büyükelçisi'ne gönderdiği talimatta, Tschirschky'nin, 'Avusturya'yı engellemek istediğimiz izlenimini yaratmaktan titizlikle kaçınmasını' istedi. Bu engellemenin de fazla uzun süreli olması gerekmedi: O akşam Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı, Kont Berchtold'dan, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'na açık bir telgraf biçiminde iletildi. Ertesi sabah, 29 Temmuz'da, Tuna nehri üzerinde Belgrad'ın karşısında olan Avusturya topçusu Sırp başkentine ateş açtı.

Avusturya'nın savaş ilanı ve ateşin başlaması, St. Petersburg'u karamsarlığa itmişti. Sazonov o ana kadar uzlaşmacı tutumunu sürdürmüş, barışçı bir çözüm bulmak istediğini belirten mesajlar göndermiş, 'Avusturya'yı memnun etmek için son sınıra kadar gitmeye hazır olduğunu bildirmişti. Avusturya'nın şikâyete hakkı olduğunu kabul ediyor, ancak 'Sırbistan'a, egemenlik haklarına dokunmadan hak ettiği dersi vermenin bir yolu olabileceğini' de savunuyordu. Çar II. Nikola da savaş fikrinden nefret ediyordu. Barışı korumaya çalışan ve genelkurmayının seferberlik ilan etmesi baskısına direnen Çar, kardeş bir hükümdara hitap etme yolunu kullanarak Almanya'ya yaklaşımda bulundu. Avusturya savaş deklarasyonu gönderildikten sonra, ama toplar ateşe başlamadan önce, 28-29 Temmuz gecesi saat birde, II. Nikola, II. Wilhelm'e bir telgraf gönderdi: "Döndüğüne çok sevindim... Zayıf bir ülkeye şerefsiz bir savaş ilan edilmiş bulunuyor... Eski dostluğumuzun hatırı için, müttefiklerini fazla ileri gitmekten alıkoymak konusunda elinden geleni yapmanı rica ederim." Çar'ın telgrafını okuyan Wilhelm kenarına şu notu düştü: "Kendi zayıflığının itirafı ve sorumluluğu benim omuzlarıma yükleme çabaSı..." Kayzer, Nikola'ya, 'şerefsiz savaş' terimini kabul edemeyeceğini bildirdi. Sırbistan'ı 'vicdansız bir kışkırtma,' 'alçakça bir cinayet'le suçladı.

Nikola'nın 'hiç kuşkusuz... hükümdarlar olarak, tüm hükümdar katillerinin cezalandırılmasında ortak çıkarlarımız olduğu konusunda' aynı fikirde olacağına inanıyordu.

*[*Bunlar savaş arifesinde üç gün ve üç gece boyunca Petersburg ve Potsdam arasında gönderilen ünlü 'Willy-Nicky' telgraflarının ilkiydi. Hepsinde de iki hükümdarın ortak dilleri olan İngilizce kullanılmıştır.]

Belgrad'ın bombalanması Avrupa barışı şansını zayıflatmıştı. Sazonov olaydan Avusturya Büyükelçisi'yle konuşurken haberdar edildi;

huzursuz konuk Dışişleri Bakanı'nın 'değiştiğini' söylemiştir. II. Nikola o öğleden sonra dört askeri bölgede -*Moskova, Kiev, Odesa ve Kazan*- on üç askeri birliğin seferberlik emrini imzaladı. Bunlar Avusturya'nın karşısındaki birliklerdi. Alman sınırındaki kuzey bölgeleri için böyle bir emir verilmemişti. Kayzer hemen baskı altındaki Çar'ı telgraf bombardımanına tutarak kısmi seferberliğin kaldırılmasını istedi ve şöyle dedi: "Artık kararın tüm ağırlığı senin omuzlarındadır... ve Avrupa'yı gördüğü en korkunç savaşa atma sorumluluğu senindir." Alman hükümeti 29 Temmuz'da Rus seferberliğinin durdurulmasını resmen istedi ve hemen bir karar alınmadığı takdirde bunun Alman seferberliğine yol açacağını bildirdi.

Almanya şimdi Rusya ile bir savaş olasılığıyla karşı karşıya kalmıştı; Alman politikası, yerel bir Balkan savaşını kışkırtmak, hükümdar katleden bir devleti cezalandırmak ve çözülmekte olan müttefikinin durumunu düzeltmek isteğindeydi. Çar'ın ordusunun hazırlıksız olduğuna inanılıyordu ve Kayzer'le danışmanları, Rusya'nın beş yıl önceki Bosna Krizi'nde olduğu gibi geri çekilmesini bekliyorlardı. Gelecek çok parlaktı: Yerelleştirme başarılacaktı; genel bir savaştan kaçınılacaktı; Sırbistan ezilecekti; Avusturya yeniden doğacaktı; Rusya Büyük Devlet olmaktan çıkacaktı; Balkanlar'da ve Avrupa'da güçler dengesi yeniden kurulacaktı. Rusya'nın Avusturya'ya karşı seferberliği bu hayali yıkmıştı.

Alman ve Avusturyalı generaller büyük bir savaştan korkuyor değillerdi. Aksine, Moltke, Conrad ve diğer askeri şefler, Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğuna, Slav İmparatorluğu her yıl biraz daha güçlendiği için bunun ne kadar erken olursa o kadar iyi olacağına inanıyorlardı. Bethmann artık bu görüşe karşı çıkmamaktaydı, ancak savaş yakın olduğuna göre ilk olarak Rusya'nın seferberlik yapmasında ısrar ediyordu. Şansölye, Almanya'da ve dış ülkelerdeki görüntü konusunda kaygılıydı. Reich içinde sosyalistler savaşmayı reddedebilirlerdi. Alman işçilerini Hohenzollern'lerin safında toplayacak tek şey Slav sürüleri tarafından istila edilme tehdidiydi. Bethmann, Kayzer'e, "Rusya acımasızca yanlış yola itilmeli," diyordu. Suçu Rusya'ya atma ihtiyacı Avrupa'nın iki ittifak yapısını da etkilemekteydi. Hem İkili hem de Üçlü İttifak savunmaya yönelikti. İtalya'nın Üçlü İttifak'a bağlılığı ve belki de Fransa'nın İkili İttifak'a uyması, Savaşı Kim Başlattı'ya bağlı olacaktı. Konu İngiltere'de de özellikle önemliydi. Avrupa karışıklıklarına karışmak istemeyen İngilizler, Balkanlar'da başlayan ve Rusya'nın Almanya'ya saldırabileceği bir savaşa karışmakta isteksiz davranacaklardı. Bütün

bunların meyveleri ancak Rusya'nın genel seferberliği ilk ilan eden taraf durumuna düşürülmesiyle toplanabilirdi. Şansölye'nin amacı artık bu olmuştu.

Bu olaylara İngilizlerin göstereceği tepki sadece Bethmann ile Lichnowsky'yi kaygılandırıyordu. Almanya ile Avusturya'nın Avrupa'da askeri üstünlükleri vardı ve Alman Genelkurmayı tümüyle Avrupalı kalacak bir savaşta Üçlü İttifak'ın zaferini garanti etmişlerdi. Ancak generallerinden daha ileri görüşlü olan Şansölye, Britanya İmparatorluğu'nun karışacağı bir savaştan çekiniyordu. İngiltere'nin işe karışmamaktaki doğal isteksizliğini özendirecek her şey yapılmalıydi. Lichnowsky 29 Temmuz'da telgraf çekip o öğleden sonra Sir Edward Grey tarafından çağırtıldığını bildirince, Şansölye'nin umutları ağır bir darbe yedi. Dışişleri Bakanı, Alman Büyükelçisi'ne, 'eğer savaş çıkarsa, bunun dünyanın gördüğü en büyük felaket olacağını' söylemişti. Grey savaşı önlemek için, Avusturya'nın Belgrad'ı işgal ettikten sonra durmasını ve Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin aracılığını kabul etmesini istemişti. Grey, Avusturya bunu kabul etmediği takdirde İngiltere'nin tarafsızlığına güvenilemeyeceği uyarısında da bulunmuştu. "İngiliz hükümeti... çatışma Avusturya ve Rusya arasında kaldığı sürece kenarda durabilirdi. Ama Almanya ve Fransa işe karıştıkları takdirde, o zaman durum tümüyle değişecekti ve İngiliz hükümeti çok çabuk karar vermek zorundaydı."

Bethmann telgrafı alınca çok sarsıldı. Almanya ile Rusya arasında bir savaş olasıydı ve Schlieffen planı, bu savaşın, Rusya'nın müttefiki Fransa'ya karşı ani ve büyük bir saldırıyla başlatılmasını öngörüyordu. Eğer, Grey'in tehdit ettiği gibi, Fransa'nın karışması İngiltere'nin Fransa'nın lehinde müdahalesi demek olacaksa, savaşın sonucu o kadar kesin değildi. Bethmann artık fiziki dayanıklılığının sonuna varmıştı. Şansölye'nin özel yardımcısı şöyle yazıyor: "Wilhelmstrasse'de korkunç bir karışıklık var. Kimse uyumuyor." Bethmann o gece yatmadı. Olacaklardan korkarak sabah saat 2:55'te Balkanlar'daki olayları tersine çevirmeye çalıştı. Tschirschky'ye çektiği telgrafta Avusturya arabuluculuğu reddettiği takdirde, "İngiltere bize karşı olacak... Bu koşullar altında Viyana Kabinesi'ne arabuluculuğun kabul edilmesini... acil olarak ve önemle tavsiye ederiz," diyordu. Sabah saat üçte Tschirschky'ye ikinci bir telgraf daha çekildi: "Biz hiç kuşkusuz ittifakımızın yükümlülüklerini yerine getirmeye hazırız, ama tavsiyelerimiz hiç dikkate alınmadan Viyana tarafından bir dünya çatışmasına çekilmek de istemiyoruz." Şansölye on sekiz saat sonra üçüncü bir telgraf daha çekti: "Viyana hiçbir yönde geri adım

atmazsa... savaşı başlatma suçunu Rusya'nın omuzlarına yüklemek mümkün olmayacaktır... Viyana bir savaş istediğini belgeleriyle kanıtlamiş olacak ve biz Rusya'nın sorumluluktan kurtulduğu bir savaşın içine girmiş olacağız. Bu da bizi halkımız gözünde savunulamaz bir duruma itecektir. Bu nedenle Avusturya'ya, Grey'in önerisini kabul etmesini acilen tavsiye ederiz."

Ama çok geçti. Tschirschky, Bethmann'ın mesajlarını Berchtold'a götürdüğünde, Avusturya Dışişleri Bakanı kendisini sessizce dinledi ve sonra soğuk bir sesle, 'Ordu ve halk arasındaki duygular nedeniyle Avusturya'nın Sırbistan'a karşı askeri harekâtını kısıtlamasının mümkün olmadığını' söyledi. Avusturya-Macaristan Kabinesi ayın otuz biri sabahı Bethmann'ın arabuluculuk çağrısını görüştü. Almanlarin Avusturya'nın arabuluculuğa razı olması isteği, ortaya gerçekleştirilmesi imkânsız üç koşul ileri sürülerek reddedildi: Sırbistan'la savaşa devam izni verilmeliydi; Rusya'nın seferberliği durdurulmalıydı; Sırbistan, Avusturya ültimatomunun tüm koşullarını kayıtsız şartsız kabul etmeliydi. Viyana'yı savaşa başlaması için haftalarca özendiren Berlin'in, şimdi savaşın durdurulması isteği üzerine, Almanya'ya karşı bir kırgınlık vardı. Avusturya kabinesi tutanaklarında, bu geri dönüşün kaynağı yanlış görülmüştür: "Londra'daki Alman temsilcisinin desteği çok kuşkuludur. Prens Lichnowsky'den bizim çıkarlarımızı hararetle temsil etmesinden başka her şey beklenebilir."

Bethmann çaresizlik içindeydi. Şansölye olup bitenlerin sonuçlarından kurtulmak için İngiliz tarafsızlığını garantiye almak üzere düşüncesizce bir adım attı. 29 Temmuz gece yarısına doğru İngiliz Büyükelçisi Sir Edward Goschen'i, Wilhelmstrasse'ye çağırarak kendisiyle bir pazarlığa oturdu. Şansölye, 'İngiltere'nin Fransa'nın ezilmesine asla izin vermeyeceğini' anladığını söyledi. Peki, Almanya, Fransa'yı bir savaşta yenerse ama 'ezmezse' ne olurdu? Reich önceden savaş sonrasında Fransa ve Belçika'nın toprak bütünlüğünü garanti ederse İngiltere tarafsız kalır mıydı? "Şansölye'nin teklifi sadece Avrupa topraklarını kapsıyordu; Bethmann, Fransa ve Belçika'nın Afrika'daki sömürge imparatorlukları hakkında söz vermeyi reddetmişti." Goschen'in Londra'ya ilettiği teklif, Crowe tarafından 'şaşırtıcı' olarak nitelendi ve Grey de, 'şerefsizlik' ve 'utanç verici' diyerek reddetti.

Bitkin Şansölye böyle çabalarken Alman generalleri

sabırsızlanıyorlardı. Schlieffen planı sadece Rusya'yla değil, İkili İttifak'ın her iki tarafıyla savaşılmasını öngörmekteydi. Batı Cephesi'nde mesafeler daha kısa, düşman ve akla gelmeyen olasılıklar daha azdı. Bu nedenle Alman savaş planı Alman ordusunun önemli bir kısmıyla Fransa'ya yüklenmesini ve bir darbe indirerek, Rus ordusu seferber edilip hazır olamadan, Paris'i altı hafta içinde ele geçirmeyi öngörmekteydi. Fransa'nın Almanya ile bir kavgası olmaması önemli değildi; Jagow 30 Temmuz'da Sir Edward Goschen'e Almanya'da seferberlik ilan edildiği takdirde Fransa'ya saldırılacağını bildirdi. Goschen, Londra'ya raporunda şöyle diyordu: "Fransa'nın savaş istemediğini bildiği için bundan memnun değildi, ama bunu askeri bir gereklilik olarak görüyordu." Günler geçtikçe Alman generalleri, Pakt diplomatlarının Viyana'da arabuluculuk çabalarıyla ve kendi Şansölye'lerinin önce Rusların seferberliğe gitmeleri isteğiyle, inceden inceye hazırlamış oldukları planlarının alt üst olacağından kaygılanmaktaydılar. Generaller için savaşı kimin başlattığı önemli değildi; onlar için önemli olan kimin kazanacağıydı. Bu nedenle kontrolü ellerine almaya başladılar.

General von Moltke, 29 Temmuz Çarşamba günü Şansölye'ye uzun bir politik rapor göndererek, Avusturya'nın Sırbistan üstüne yürümesini 'Avrupa'nın gövdesini zehirleme tehdidinde bulunan kanseri kor haline dönmüş demirle yakmayı amaçlayan, tümüyle özel bir kavga' olarak niteledi. 'Rusya bu cani milletin yanında yer aldığı için... hemen hemen Avrupa'nın tümünün uygarlığını on yıllarca yok edecek bir savaş' kaçınılmazdı. Moltke, Almanya'nın bu savaşa katılmak isteği olmadığını, ancak Avusturya'ya sırt çevirmenin 'Alman karakterinin en güzel huylarından biri olan köklü sadakat duygularının ihlali' olacağını söylüyordu. O öğleden sonra, Potsdam'da bir Kraliyet Konseyi'nde Harbiye Bakanı General von Falkenhayn, Kayzer'e, 'savaş tehlikesi' (Kriegsgefahr) ilan etmesini tavsiye etti. Bethmann'ın içten yalvarmaları sonunda Wilhelm bunu geçici olarak reddetti. Moltke, Viyana'ya bir telgraf çekerek Conrad'a derhal tam seferberliğe geçmesini bildirdi ve Almanya'nın da onu izleyeceğine söz verdi. İmparator Franz Josef, 30 Temmuz Perşembe günü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda topyekün seferberlik ilan etti. O öğleden sonra da St. Petersburg'da Çar II. Nikola generallerinin baskısıyla Rusya'da seferberlik ilan etti. Akşam olduğunda haber Berlin'e ulaşmıştı. Alman generalleri Alman seferberliği konusunda bir karar verilmesini istediler. Bethmann, St. Petersburg'dan henüz resmi bir haber almadığını ileri sürerek Moltke ile Falkenhayn'ı bir gece daha oyaladı. Ertesi gün öğlene kadar kendilerine bir yanıt vermeyi taahhüt etti.

Pourtalès'in resmi telgrafı 31 Temmuz Cuma günü saat 11:55'te, Alman İmparatorluğu'nun politik ve askeri liderlerinin toplanmış oldukları Wilhelmstrasse'ye vardı. Telgraf şöyleydi: "Rus ordu ve donanmasının genel seferberliği. Seferberliğin ilk günü 31 Temmuz'dur." Bethmann kazanmıştı: Önce Ruslar seferberlik ilan etmişlerdi. Şansölye ile Harbiye Bakanı, Kayzer'e telefon edip Kriegsgefahr ilan etmesini istediler. Wilhelm bu kere istenileni yaptı. O öğleden sonra St. Petersburg'a bir Alman ültimatomu çekilerek Çar'dan on iki saat içinde ordusunu seferberlikten kaldırması ve 'bu konuda kesin bir deklarasyon' gönderilmesi istendi. Daha da hakaretli bir ültimatom da Paris'e gönderildi: Berlin, Rus-Alman savaşında Fransa'nın tarafsız kalıp kalmayacağını bilmek istiyordu. Eğer yanıt olumluysa, Almanya tarafsızlık taahhüdü olarak Fransa'dan Toul ve Verdun kalelerinin kendisine teslimini istemekteydi. (Bu büyük kaleler sistemi, Fransa'nın doğu sınırı savunmalarının temeliydi.) Paris'e yanıt için on sekiz saat tanındı. Rusya'ya Alman ültimatomu, (ama Fransa'ya verilen değil) 31 Temmuz gecesi Berlin gazetelerinin ikinci baskılarında sokakları dolduran kalabalıklara duyuruldu.

1 Ağustos Cumartesi öğle saatinde Almanya'nın Rusya'ya verdiği ültimatomun süresi St. Petersburg'dan bir karşılık alınmadan dolmuş oluyordu. Ültimatomun süresinin dolmasından elli iki dakika sonra, saat tam 12:52'de Kont Pourtalès'e, Kont Sazonov'la görüşüp Almanya'nın Rusya ile savaşta olduğunu bildirmesi talimatı verildi. Kayzer öğleden sonra saat beşte genel seferberlik emrini imzaladı, saat 19:10'da da Kont Pourtalès Sazonov'a, Alman savaş ilanını bildirdi. Sazonov, "Bütün milletlerin laneti üzerinizde olacak," dedi. Pourtalès, "Biz şerefimizi koruyoruz," dedi, sonra kekeledi ve ağlamaya başladı. "Demek bu benim görevimin sonu artık." Sazonov, Büyükelçi'nin omzunu okşayarak kapıya kadar geçirdi. Yaşlı ve üzgün Büyükelçi, "Elveda, elveda," diyerek Bakanlık'tan ayrıldı.

Savaş doğuda başlamış, ama batıda başlamamıştı. O öğleden sonra Londra'dan Berlin'e bir telgraf geldi. Lichnowsky, Sir Edward Grey'le görüştüğünü bildiriyordu. Dışişleri Bakanı, bir Rus-Alman savaşında Fransa'nın tarafsızlığı taahhüdüne karşılık Almanya'nın Fransa'ya saldırmaktan vazgeçip vazgeçmeyeceğini sormuştu. Lichnowsky kendi yetkisine dayanarak buna olumlu yanıt vermişti. Wilhelm ise o sırada genel seferberlik emrini imzalamış ve Moltke'ye vermişti, Moltke de Potsdam'dan Berlin'e doğru yola çıkmıştı. Wilhelm heyecanlanarak bir

yaverini, hemen Moltke'yi bulup yeni Saray'a getirmesi için gönderdi. Kayzer, General gelmeden, kuzeni Kral V. George'a şu telgrafı çekti: "Fransa, İngiliz ordu ve donanmasının garanti edeceği tarafsızlık teklifinde bulunursa elbette ki Fransa'ya saldırmam ve birliklerimi başka yerde kullanırım. Fransa'nın heyecanlanmayacağını umuyorum. Sınırlarımdaki birlikler Fransa'ya girmemeleri için telefon ve telgrafla durdurulmaktadır." Bu son cümle, Fransa'nın işgalinin başlangıcı olarak Lüksemburg'un işgali için ayrılan 16. Tümen'in hareketinin aniden iptal edilmesine ilişkindi. Bethmann, Kral'dan bir yanıt gelene kadar ordunun sınırı geçmemesinde ısrar etmişti ve Wilhelm de Moltke'ye danışmadan Tümen karargâhındaki kendi askeri yaverine telefon edip harekâtı durdurmuştu.

Moltke karşısına gelince, Wilhelm şaşkına dönen General'e, "Artık sadece Rusya ile savaşabiliriz," dedi. "Ordumuzun tümünü Doğu'ya yürüteceğiz."

Tüm savaş stratejisinin çöküşüne tanık olan Moltke 'ezilmişti. "Majesteleri, bu yapılamaz," dedi. "Milyonlarca insanın konuşlandırılması değiştirilemez. Majesteleri tüm ordunun Doğu'ya gitmesinde israr ederse elimizde savaşa hazır bir ordu değil, düzensiz bir kalabalık olur... Bu düzenlemelerin yapılması bir yıl inceden inceye düşünülerek tasarlanmıştır ve bir kere yapıldıktan sonra da değiştirilemez."

Kayzer çaresizlik içinde dinliyordu. "Amcanın yanıtı başka olurdu," dedi. Moltke daha sonraları bu kınamanin 'kendisini derinden yaraladığını' yazmıştır. Moltke, Genelkurmay'a döndü ve 'hüngür hüngür ağlamaya' başladı. '...Kalbi duracak gibiydi.' Bunu şöyle anlatıyor: "Bir subay Lüksemburg saldırısını iptal eden kararı getirdi... Kalemimi masaya fırlatarak imzalamayı reddettim. 'Bu telgrafı ne isterseniz yapabilirsiniz, imzalamayacağım,' dedim." Moltke o gece saat on birde saraya gittiğinde Kayzer'in, geceliğinin üzerine askeri kaputunu geçirmiş olduğunu gördü. Lichnowsky'den yeni gelen bir telgrafta, Büyükelçi'nin, Sir Edward Grey'in sözlerinin anlamını yanlış yorumladığı bildiriliyordu. " Görünürlerde İngiltere tarafından olumlu bir teklif yok," diye yazıyordu Büyükelçi. Kayzer, Moltke'yi selamladı, "Artık istediğini yapabilirsin," diyerek yatmaya gitti. Moltke kendini toparlamaya çalıştıysa da, başarılı olamadı. Daha sonra şöyle yazacaktı: "İlk kez bir savaş deneyimi yaşıyordum. Bu olayın şokundan hiç kurtulamadım. İçimde bir şey kırılmış gibi oldu ve bir daha asla

aynı insan olamadım."

Almanya'nın Fransa'ya verdiği ültimatom 1 Ağustos saat 13'te sona erdi. Alman Büyükelçisi Baron von Schoen saat 13:05'te Fransa'nın yanıtını almak için Quai d'Orsay'e gitti.

Kendisine soğuk bir tavırla 'Fransa'nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceği' söylendi. Saat 15:40'ta Fransız ordu ve donanması seferberliğe çağırıldı. Almanya, Fransız tarafsızlığı diye bir şey olmayacağını anlamıştı; Fransa Cumhuriyeti, Rus müttefikinin yanında yer alacaktı. Alman yanıtı otomatik oldu: "Sorumuz üzerine Fransız kabinesi, Fransa'nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini söyleyince, Fransa'ya savaş ilan etmekten başka seçeneğimiz yoktu," dedi Bethmann.

Dört Büyük Devlet artık savaştaydı: Rusya ve Fransa'ya karşı Almanya ve Avusturya. İtalya kurtulmayı başarmıştı. İtalyan Bakanlar Kurulu 31 Temmuz'da tarafsızlık kararı almışlar, Üçlü İttifak'ın ne metninin ne de ruhunun... İtalya'nın bir savunma savaşı niteliği taşımayan bir savaşta yer alması yükümlülüğü getirmediği' fikrini belirtmişlerdi. Roma, savaşın Avusturya'nın Sırbistan'a saldırısıyla başlatıldığını kabul ediyordu. İtalya uzun kıyılarını İngiliz Donanması'na açık bırakmaktan hep korkmuştu ve şimdi de, İngiltere'nin Pakt tarafında savaşa girmesi olası görüldüğünden, Üçlü İttifak'ın diplomasi dilinden yararlanarak kaçmıştı.

Son bir durum daha vardı. Almanya, Rusya'ya savaş ilan ettiğinde Almanya'nın müttefiki Avusturya'nın, Rus seferberliğiyle tehdit edildiği gerekçesiyle Rus ve Avusturya diplomatları görüşmeleri sürdürmekteydiler. Avusturya 27 Temmuz'da resmen şu deklarasyonda bulunmuştu: "Avusturya, Sırbistan'dan toprak elde etmek amacında değildir; Krallığın bütünlüğüne karşı bir girişimde de bulunmayacaktır; tek amacı kendi istikrarını güvence altına almaktır." Kont Sazonov bunu görüşmeler için yeterli bir temel olarak görmüştü.

Conrad'ın çalımına karşın Avusturya, Rusya ile savaşmak istemiyordu. Avusturya, Çar'ın geri adım atacağını ummuştu; o zaman Sırpların üstüne yürüyebilecekti. Berlin'deki olayların hızı Viyana'yı korkuya düşürmüştü. Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiği 1 Ağustos günü,

St. Petersburg'daki Avusturya Büyükelçisi, Avusturya-Rus görüşmelerine devam etmek için Sazonov'u ziyaret ediyordu. Neyin Sırp egemenliğinin ihlali demek olacağı görüşüldü; Avusturya Büyükelçisi toplantıdan sonra Kont von Berchtold'a, aradaki farkın giderilebileceğine inandığını bildirdi. Sazonov da bu arada konuğuna Viyana'nın Rus seferberliği için telaşa kapılmasına gerek olmadığını söylemişti. Rus Dışişleri Bakanı, "Topların kendi kendilerine ateş edecekleri korkusu yoktur," dedi. "...Rus ordusu o kadar disiplinlidir ki, Çar bir tek sözüyle orduyu sınırdan çekebilir." Aynı sabah Viyana'daki Rus Büyükelçisi de, Kont von Berchtold'u ziyaret etti. Berchtold şöyle diyor: "Çok dost bir tavırla geldi... konunun hâlâ doğrudan doğruya görüşmelerle çözümlenme olanağının varlığına inanıyordu... Ayrılırken bizimle Rusya arasında sadece büyük bir yanlış anlaşılma olduğunu söyledi."

O 1 Ağustos gecesi Viyana ve St. Petersburg, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiğini artık biliyordu. Avusturya-Rus görüşmeleri devam edemezdi; Avusturya'nın artık müttefikini izlemekten başka çaresi yoktu. Bundan sonraki beş gün boyunca, Almanya, Rusya ile savaş halindeyken, aslında tehdit edilen Avusturya, barış içindeydi. Berlin'den gelen bir dizi sert telgraf üzerine Avusturya-Macaristan ancak 6 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti.

Kıyamet Günü Yaklaşıyor: Londra

İngiliz kabinesi 24 Temmuz Cuma günü öğleden sonra Başbakan'ın Avam Kamarası'ndaki odasında toplandı. Liberal Parti'nin büyük davası olan Özerklik Yasası bahar boyunca yine parlamento gündemindeydi. Tartışmalar, Dublin'deki Katolik rejimin altına girmek istemeyen Ulster'ın Protestan ilçelerinin, Özerklik Yasası'na katılmayı reddetmeye hakları olup olmadığı üzerinde yoğunla şıyordu. Tasarının yasalaşması yakınlaştıkça Ulster'lılar giderek telaşlanıyorlardı. Westminster'in kendilerine ihanet edeceğinden emin olarak kendi kendilerine yardıma karar verdiler. Geçici bir Ulster hükümetinden söz ediliyordu; silahlı bir direniş için aktif hazırlıklar vardı. Yaz geldiğinde Protestanların elinde 36.000 tüfek ve milyonlarca mermi bulunuyordu. Buna karşılık Orange'lılar da İngiliz Muhafazakâr Partisi'nin açık teşviki ve bazı İngiliz ordusu subaylarının gizli işbirliğine sahiptiler. Çoğu İngiliz-Irlandalı toprak sahibi kökenlerinden gelen bu subaylar, Özerklik Yasası'na karşıydılar ve Ulster'ın askeri bir hareketle zorlanmasına katılmak istemiyorlardı. İrlanda'daki başkomutan 20 Mart'ta Curragh kışlasında büyük bir subay grubu önünde konuşurken karşısındaki subaylarının çoğunun, askerlerini Ulster'a götürme emrini kabul etmediklerini gördü. Subaylar, Protestan Orange'lılarla savaşmak yerine istifa edeceklerini söylediler. Bu isyan yaklaşımı parlamentoyu ve milleti sarstı. Muhafazakârlar, Liberal hükümeti Ulster'ı feda etmekle suçladılar. Liberaller, muhalefeti Kral'a karşı isyan teşvikçiliği yapmakla suçladılar. Kral 21 Temmuz'da ilgili tarafları bir çözüm bulmak için Buckingham Sarayı'na çağırttı. Üç günlük tartışmalardan bir sonuç çıkmayınca Konferans, 24 Temmuz'da sona erdi. Alman diplomatları tarafından ayrıntılarıyla Berlin'e bildirilen bu durum, Wilhelmstrasse'nin İngiltere'nin başında bir İrlanda belası olduğu için Avrupa diplomasisinde bir faktör olarak ciddiye alınmasına gerek olmadığına inandırdı.

İrlanda konusundaki anlaşmazlık o öğleden sonra kabineye bildirilmişti. Toplantı sona ermiş, üyeler dağılmak üzereyken Sir Edward Grey, bakanlardan birkaç dakika daha kalmalarını istedi. Bakanlar yerlerine oturdular. Grey'in merkezi Avrupa ve Balkanlar hakkında anlattıkları, dışişleri sorunlarının bir aydan fazla bir süredir ilk kez konuşulması oluyordu. Grey, Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ültimatomu okurken, Irlanda konusu birden soluklaşmaya başladı.

Churchill bunu şöyle hatırlıyor: "Grey birkaç dakika konuşmuştu ve ben az önce biten sıkıcı tartışmayı kafamdan ancak silip atmıştım... Cümleler birbiri ardından sıralandıkça kafamda bambaşka bir görüntü belirmeye başladı... Fermanagh ve Tyrone ilçeleri İrlanda'nın sisleri ve fırtınaları arasında kaybolurken Avrupa haritası üzerine garip ama renkleri farklı bir ışık düşüp genişlemeye başladı." Grey'in o sakin ve dikkatli sesiyle söylediği sözlerin etkisi oldu. Asquith o gece Kral'a verdiği raporda Avusturya ültimatomunu, 'Avrupa politikasında, son zamanların en büyük olayı... ve en az dört Büyük Devlet'in katılacağı bir savaşın başlangıcı' olarak niteledi. Asquith, Venetia Stanley'e de şöyle yazıyordu: "Gerçek Kıyamet Günü'nün ölçülebilir, ya da hayal edilebilir kadar yakınındayız. Neyse ki, bizim seyirciden başka bir şey olmamızı gerektiren bir neden yok."

Asquith'in, İngiltere için bu iyimserliği yakın diplomatik tarihten kaynaklanıyordu. Sekiz yılda üç kez (1905, 1908 ve 1911) Avrupa savaşın eşiğine gelmişti ve her seferinde diplomasi galip çıkmıştı. 1914 baharında Avrupa sakin görünüyordu. Hükümdarlar ve devlet başkanları birbirlerinin başkentleri arasında mekik dokuyorlar, kendilerini alkışlayan kalabalıkları selamlıyorlardı. İngiliz-Alman ilişkileri bir dengeye kavuşmuştu; donanma konusu sakindi; Berlin-Bağdat Demiryolu tartışması çözümlenmiş, sadece Almanya'nın imzasını bekliyordu. Alman Büyükelçisi Prens Lichnowsky Londra'da popülerdi. Grey'in kabineye Avusturya ültimatomunu okumasından bir gün önce, 23 Temmuz'da, Lioyd George, Avam Kamarası'nda, Almanya ile ilişkilerin yıllardır olmadığı kadar iyi olduğunu bildirmiş ve 'donanma harcamalarında önemli tasarruf tahmin edebileceğini söylemişti. Maliye Bakanı bu umutlu konu üzerinde durarak şöyle demişti: "Kişiler ve küçük toplumlar arasındaki tartışmaları çözümleyebilen uygarlığın, bunları aklı başında ve düzenli bir arabuluculukla ortadan kaldıracağına ve bunu devletler arasındaki tartışmalara yaygınlaştırabileceğine inanıyorum."

Londra'daki hava Saraybosna olayından sonra bile değişmemişti. İngiltere halkı da diğer halkların tepkisini göstermişti: Dehşet, suçlulara karşı öfke, yaşlı Franz Josef'e sempati. İngilizler suçluların cezalandırılmalarını bekliyorlardı. Avusturya ve Alman hükümetlerinin gösterdikleri sakin tavır, uluslararası sonuçlar doğacağı korkusunu gidermişti. Diğer devletlerin davranışlarını izlemekle sorumlu Dişişleri Bakanı, 24 Temmuz'a kadar kabineye herhangi bir bilgi vermemişti. Grey'in suskunluğu bilgisizlik demek değildi. Lichnowsky 6 Temmuz'da Berlin'den Londra'ya döndüğünde

Grey'e, Berlin ve Viyana'da ateşin yükseldiğini ima etmişti. Avusturyalılar'ın Sırbistan'la hesaplaşmaya kararlı olduğunu ve İmparatorluk hükümetinin de müttefikini destekleme zorunluluğunu hissettiğini bildirmişti. Grey anlayışlıydı. Dışişleri Bakanı Avusturya'nın kışkırtıldığını kabul ederek 'Avusturya ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlığın... Majesteleri'nin hükümetini ilgilendirmediğini' bildirmişti. Konuyu 'sadece Avrupa barışı açısından' ele alacaktı; bu noktada 'Rusya'nın alacağı tavir hakkında büyük korkuları' vardı. Grey bu görüşü etkilemeye çalışmış, St. Petersburg'u Avusturya'ya karşı uzlaşmacı bir tavır içine girmeye ikna etmek istemiş, ama ayın dokuzunda Lichnowsky'ye bunun, Avusturya'nın atmaya hazır olduğu adımlara dayandığını söylemişti. Grey, Büyükelçi'ye genel olarak 'durum hakkında karamsar bir görüş almak için bir neden olmadığını' belirtmişti.

Grey'in Berlin'e iletilen bu umutluluğu, Wilhelmstrasse'yi memnun etmişti. Berlin'deki Avusturya Büyükelçisi 12 Temmuz'da Viyana'ya şu telgrafı çekmişti: "Alman hükümeti, İngiltere'nin, Fransa ve Rusya karışsa bile, Balkanlar'daki karışıklığın yaratacağı bir savaşa karışmayacağına inanıyor... İngiltere, Sırbistan ve hatta Rusya için kendini kesinlikle tehlikeye atmayacaktır." Grey, Ruslara olduğu gibi Lichnowsky'ye de İngiltere'nin, Avusturya'nın Sırbistan'ı cezalandırmasında kabul edebileceği bir sınır olduğunu açıkça belirtmişti. Dışişleri Bakanı, Viyana'nın, Sırp topraklarının bir kısmını ilhak etmeyi herhalde düşünmediğini söylemişti. Jagow bunu anlamış ve 18 Temmuz'da şu telgrafı çekmişti: "İngiltere, Avusturya'nın Sırbistan'la hesaplaşmasını önlemeyecektir; izin vermeyeceği tek şey devletin yok edilmesidir."

Her şey Avusturya'nın notasının koşullarına bağlıydı. Londra'daki Avusturya Büyükelçisi Kont von Mensdorff, 24 Temmuz saat 14'te Grey'e notanın bir kopyasını verdi. Grey notayı 'sert, ani ve kesin' olarak niteledi; daha sonra bu görüşünü 'bir devletin diğerine verdiği en sert belge' olarak genişletti. Notayı o günkü kabine toplantısına götürdü ve İrlanda konuşmaları sona erdikten sonra meslektaşlarına okudu. Dışişleri Bakanlığı'na dönen Grey'in ilk tepkisi kırk sekiz saatlik sürenin uzatılmasını istemek oldu (Dışişleri Bakanı notayı aldığında sürenin bitimine otuz bir saat kalmıştı). St. Petersburg'da Sazonov da aynı istekte bulunmuştu. Avusturya her iki istemi de reddetti. Grey bunun üzerine Sırplardan uzlaşmaya gitmelerini ve 'Avusturya'ya belirli zaman içinde mümkün olduğu kadar çok noktada olumlu yanıt vermelerini' bildirdi. Dışişleri Bakanı, 1912-1913 Balkan

karışıklığında başarılı bir arabuluculuk sağlayan Altı Devlet Konferansı'nın Londra'da yeniden toplanmasını önerdi. Aynı büyükelçiler hâlâ Londra'daydılar; Almanya'nın Lichnowsky'si, Avusturya'nın Mensdorff'u, İtalya'nın Imperiale'i, Fransa'nın Cambon'u ve Rusya'nın Benckendorff'u yine bir kaç saat içinde bir araya gelebilirlerdi. Hepsi kişisel dosttular. Grey şöyle yazıyordu: "Hükümetlerimiz bize güvenerek, bizi kullanarak bir şans tanırlarsa Avrupa barışını sürdürebiliriz..."

Grey'in teklifinin kilit noktası Almanya'ydı: Berlin arabuluculuğa razı olursa Viyana bunu kabul zorunda kalacaktı. Bu nedenle Grey ilk olarak Lichnowsky'nin ağzını aradı. Dışişleri Bakanı, Almanların Balkan karışıklığını yatıştırmak ve savaşı önlemek arzusunda olduklarına inanıyordu. Alman Büyükelçisi 25 Temmuz sabahı Wilhelmstrasse'den gelen ve Almanya'nın Avusturya ültimatomundan önceden haberli olmadığını bildiren telgrafını okuyunca Grey'in varsayımi desteklenir gibi olmuştu. Berlin tarafından bilerek bilgisiz bırakılan Lichnowsky, Grey'in konferans teklifini bütün kalbiyle desteklemişti. Ayın yirmi beşi öğleden sonra Jagow'a bir telgraf çekti: "Grey bir daha harekete geçmeyecektir... İngiliz teklifinin kabul edilmesini bir kere daha tavsiye ederim."

Berlin'den olumlu bir yanıt geleceğini uman Grey, teklifi diğer hükümetlere göndermeyi geciktirdi. 25 Temmuz bir Cumartesi günüydü ve Dışişleri Bakanı öğleden sonra Hampshire'daki küçük evine gitti. Teklif metninin telgrafı Sir Arthur Nicolson'a teslim edilmişti. Müsteşar 26 Temmuz Pazar günü öğleden sonra saat üçte teklifi göndermeye ve Dışişleri Bakanı'nı Londra'ya çağırmaya karar verdi. Grey'in imzasıyla telgraflar Paris, Roma ve Berlin'deki büyükelçilere gönderildi. "Dışişleri Bakanı buradaki büyükelçilerine benimle ve (davet edilen devletlerin) büyükelçileriyle bir toplantıya katılma talimatı verirler mi?.. Bu kabul edildiği takdirde konferansın sonucu alınıncaya kadar aktif askeri operasyonlar durdurulmalıdır."

Grey'in girişimini destekleyen Lichnowsky ayın yirmi yedisinde Jagow'a üç telgraf gönderdi. Kullandığı dil giderek çaresizliğe ve paniğe kapıldığını göstermektedir: "Sir E. Grey beni az önce çağırttı... Sırpların, Avusturya notasına yanıtını az önce okumuştu. Sırbistan'ın Avusturya isteklerine hiç inanılmayacak derecede olumlu yanıt verdiğine inanıyor... Avusturya bu yanıtla tatmin olmazsa... o zaman Avusturya'nın Sırbistan'ı ezmek için sadece bir mazeret aradığı kesin

olarak ortaya çıkacaktır... Bakanı (Grey) ilk kez bu kadar sinirli gördüm. Çok ciddi konuştu ve bizden konunun çözümlenmesi için etkimizi kullanmamızı büyük bir ciddiyetle istedi... Burada herkes durumun anahtarının Berlin'in elinde olduğuna ve eğer barış cidden isteniyorsa, Avusturya'nın düşüncesizce bir politika izlemesinin önlenmesine bağlı olduğuna inanıyor." Daha sonra da şöyle yazıyordu: "İngiltere ile gelecekteki ilişkilerimiz Sir Edward Grey'in bu adımının başarısına bağlıdır... İngiltere ile ilişkilerin iyi olarak kalacağını garanti ederim... Avusturya bu fırsattan Sırbistan'ı ezmek için yararlanacağını daha fazla belirtecek olursa... İngiltere'nin koşulsuz olarak Fransa ve Rusya'nın yanında yer alacağından eminim... Bu koşullar altında bir savaş çıkarsa İngiltere karşımızda olacaktır."

Berlin etkilenmemişti; Reich hükümetinin üç haftalık çabası, diğer devletlerin arabuluculukla olaya müdahalelerini önlemek yönünde olmuştu. Jagow, Grey'in teklifini Viyana'ya göndermek zorunluluğunu hissettiyse de, metnin başına kendi notunu eklemeyi ihmal etmedi: "Alman hükümeti bu teklifleri kesinlikle benimsemiş değildir; aksine, Avusturya'ya bunları önemsememesini, ama İngiliz hükümetini tatmin etmek için gereğini yapmasını tavsiye eder." Jagow Berlin'de, Sir Edward Goschen'a önerilen konferansın 'hemen hemen bir uzlaşma mahkemesi demek olacağını' ve Avusturya'nın onayı olmadan düşünülemeyeceğini bildirdi. Lichnowsky'ye de Londra'da Sir Edward Grey'e aynı açıklamayı yapması talimatı gönderildi.

Sırbistan'ın Avusturya ültimatomunu kabul ettiği haberi Londra'ya 27 Temmuz Pazartesi sabahı ulaşmıştı. Asquith, Venetia Stanley'ye tepkisini şöyle dile getiriyordu: "Sırbistan ana konularda teslim olmuşsa da, herhangi bir çekincenin, kesin ve tam bir aşağılama isteyen Avusturya tarafından kabul edileceği çok kuşkuludur. Ama Avusturyalılar Avrupa'nın en aptal insanlarıdır... Bu, son kırk yılın en tehlikeli durumudur." Kabine sabah on birde toplandığında Grey, Kont von Mensdorff'un kendisine Viyana'nın Sırp yanıtını yetersiz bulduğunu söylediğini bildirdi. Altı Devlet Konferansı'nı Fransa ve İtalya'nın hemen kabul ettiklerini, ama henüz herhangi bir Alman yanıtının gelmediğini söyledi. İngiltere'nin Belçika'nın tarafsızlığını sürdürme yükümlülüğü sorunu ortaya atıldı; kabine bu konuyu gelecek toplantısında ayrıntılarıyla ele almayı kararlaştırdı. Birinci Deniz Lordu'nun Portland'da toplanmış olan Filo'nun dağıtılmaması emri de onaylandı.

28 Temmuz günü Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı haberi gelince Haldane'in artık umudu kalmamıştı. "Alman Genelkurmayı ata atladı," dedi. Grey o öğleden sonra Avam Kamarası'na şöyle konuştu: "Anlaşmazlığın Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında olmaktan çıkıp başka bir Büyük Devlet'in işe karıştığı bir duruma dönmesinin, Avrupa kıtasına bir kerede indirilmiş en büyük darbe olduğunu herkes görmektedir. Böyle bir çatışmanın, doğrudan doğruya ve dolaylı sonuçlarının ve bunların yaratacağı konuların sınırlarının ne olacağını hiç kimse önceden kestiremez." Asquith karamsardı. O gece Margot'la birlikte Churchill'lerle Beckendorff'ları yemeğe davet etmişlerdi. Konukları gittikten sonra Başbakan, Dışişleri Bakanlığı'na gittiğinde Haldane ile Grey'in orada olduklarını gördü. Üç adam sabah saat bire kadar konuştular. Asquith'in fikrine göre,'ancak bir mucize savaşı önleyebilirdi' ve bu hâlâ bir İngiliz savaşı değildi.

29 Temmuz Çarşamba'dan sonra Kabine her gün, hatta bazen günde iki kere toplanmaya başladı. Çarşamba toplantısından sonra bütün donanma, ordu ve sömürge istasyonlarına savaşın olası olduğunu bildiren telgraflar çekildi. Grey'e, Alman ve Fransız büyükelçilerine, 'bu aşamada tüm koşulları göz önünde tutarak, önceden tarafsız kalma ve ya da katılma konusunda bir taahhütte' bulunmanin mümkün olmadığının bildirilmesi talimatı verildi. Kabine, Belçika tarafsızlığının ihlaline ilişkin bir kararın, verildiği takdirde, 'hukuki bir yükümlülükten çok, bir politik tavır' olacağını da karara bağlamıştı.

Berlin'in Altı Devlet Konferansı'nı reddetmesiyle düş kırıklığına uğramış olan Grey, Almanya ile çalışma umudunu hâlâ kaybetmemişti. Dışişleri Bakanı ayın yirmi dokuzu öğleden sonrasında Lichnowsky'yi çağırtarak Wilhelmstrasse'nin İngiltere'nin arabuluculukta liderliğini kabul etmemesi halinde, İngiltere'nin Alman liderliğini kabul edeceğini ve Berlin'in işlerliği olduğunu düşündüğü herhangi bir yaklaşımı izleyeceğini bildirdi. Grey, Avusturya'nın Sırplara karşı haklı bir şikâyeti olduğunu tekrarladı ve Avusturya'nın, koşullarına uyulmasını sağlamak için, Belgrad'ı işgal edebileceğini bile söyledi. Grey bir Avusturya-Sırbistan savaşının bir Avusturya-Rus savaşına tırmanmasını kaçınılmaz olarak görüyordu. Ancak Büyükelçi'ye bunun bile İngiltere'yi ilgilendirmesi gerektirmediğini belirtti. Çatışma Avusturya ve Rusya arasında kısıtlı kaldığı takdirde İngiltere seyirci kalabilirdi; ancak Almanya ve Fransa işe karışacak olurlarsa, İngiltere'nin önemli çıkarları tehdit altına girmiş olacaktı. Fransa'nın, bir Büyük Devlet olarak, rolüne yönelecek bir tehdit, Liberal ya da Muhafazakâr, herhangi bir İngiliz hükümetini savaşa

sokacaktı.

Sir E. Grey az önce beni yine çağırttı. Bakan çok sakin ama çok ciddiydi, beni durumun daha ağırlaşmakta olduğunu belirten sözlerle karşıladı.

Gördüğüm en berbat ve rezil İngiliz ikiyüzlülüğü! Bu eşkiyalarla asla bir deniz anlaşması yapmam.

Sazanov savaş ilanından sonra artık Avusturya ile doğrudan doğruya görüşemeyeceğini bildirmiş...

Çar'ın bana başvurusuna rağmen!

ve onlardan burada (Londra'da) yeniden arabuluculuk çabalarını ele almalarını istemişti.
Bu beni safdışı etmek oluyor.
Sir E. Grey daha önce bildirilen önerisini yeniden tekrarlayarak, bizim ilke olarak kabul etmiş bulunduğumuz dörtlü arabuluculukta yer almamızı belirtti. Avusturya'nın, örneğin Belgrad'ı veya başka yerleri işgal ettikten sonra koşullarını bildirmesi...
Güzel. Biz günlerdir bunu elde etmeye çalışıyoruz, ama boşuna!

onun için uygun bir arabuluculuk temeli oluşturacaktı. Ekselansları (telgraf Jagow'a gönderilmişti) arabuluculuk yapmak isterse, bu kendisi için çok uygun olacaktır. Ancak bir Avrupa felaketi sonucuyla karşı karşıya kalmamak için şu anda arabuluculuğu çok acil olarak gerekli görmektedir.

Arabuluculuk yerine St. Petersburg ve Paris'e, İngiltere'nin kendilerine yardım etmeyeceğini bildirmek, yurttaki durumu sakinleştirirdi.
Sir E. Grey bundan sonra bana özel bir şey söylemek istediğini bildirdi: Bizim sıcak kişisel ilişkilerimizin ve tüm politik konulardaki samimi konuşmalarımızın beni yanlış yola sevk etmesini ve daha sonra kötü niyetlilikle kınanmak istemiyordu.

Yaa! Adi sahtekâr!
İngiltere hükümeti eskiden olduğu gibi şimdi de, eski dostluğumuza devam etmeyi istiyordu ve çatışma Avusturya ile Rusya arasında kaldığı sürece bir kenarda durabilecekti.
Bu, Avusturya'yı güç durumda bırakmamız demektir.

Şeytanca bir şey! Ama tam olarak İngilizlere uygun.

Ancak, biz ve Fransa işe karışırsak o zaman durum tümüyle değişecekti. Ve İngiltere hükümeti, bu koşullar altında, bir an önce karar vermek durumunda olacaktı. Bir kenarda kalıp uzun süre beklemek...
Karar verilmiş zaten.
pratik olmazdı. "Eğer savaş çıkarsa...
Bu, onların bize saldıracakları demek oluyor.
bu dünyanın gördüğü en büyük felaket olacaktır." Kendisi herhangi bir tehditte bulunmuyordu; sadece beni düş kırıklığından ve kendisinin kötü niyetlilikle suçlanmasından korumak istiyordu ve bu nedenle de özel bir açıklama yapmak üzere beni çağırtmıştı.

Mutlak bir başarısızlık.

O yıllardır kötü niyetini gösteriyor zaten, hem de en son konuşmasında bile.
Sir E. Grey, hükümetinin kamuoyunu da hesaba katmak zorunda olduğunu sözlerine ekledi.

Biz de!
Şimdiye kadar kamuoyu genelde Avusturya'dan yanaydı...

Yeni uydurulmuş! Isterse kamuoyunu değiştirebilir, basın nasıl olsa kayıtsız şartsız kendisine boyun eğiyor.
ve Avusturya'nın haklı olduğunu düşünüyordu; ancak Avusturya'nın inatçılığı nedeniyle şimdi tümüyle öteki yana dönmüştü.

Savaş yanlısı basının yardımıyla.

Sir E. Grey, eğer arabuluculuk kabul edildiği takdirde, Avusturya için her türlü olası tazminatı sağlayabileceğine inanıyordu; Sırplar, Rusya'nın da rızasıyla, zaten cezalandırılacaklarından ve Avusturya'nın isteklerini yerine getirmeye zorlanacaklarından Avusturya için küçültücü bir gerileme söz konusu değildi. Avusturya böylece, Avrupa barışını tehlikeye düşürecek bir savaş tehdidi olmadan gelecek için garantiler elde edebilecekti.

Lichnowsky'nin acele Berlin'e gönderdiği raporun altına Wilhelm şunları yazdı:

"İngiltere bizim sıkıntıda bulunduğumuzu sandığı anda gerçek yüzünü gösteriyor. O esnaf milleti, bizi yemekler ve demeçlerle aldatacağını sandı. En büyük kandırmaca da Kral'ın Henry'ye, bana iletmesi için

söyledikleri: 'Biz tarafsız kalacağız ve bu işten mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışacağız.' Grey, Kral'ın yalancı olduğunu kanıtlıyor; Lichnowsky'ye söyledikleri, bizi aldattığına inanan suçlu vicdanının sesidir. Şu anda bizi Avusturya'dan ayırmak, seferberliğimizi önlemek ve savaşın sorumluluğunu üzerinden atmak için blöfle karışık bir tehdittir bu. Paris ve St. Petersburg'a bir tek ciddi, sert ve uyarıcı söz söyleyecek olursa ve onları tarafsız kalmaları için uyarırsa, her ikisinin de hemen susacaklarını çok iyi bilir. Ama o sozü söylemeye cesareti yok ve onun yerine bizi tehdit ediyor! Adi köpek! Barış ve savaşın sorumluluğu artık bizde değil, sadece İngiltere'dedir. Bu dünyaya açıkça belirtilmelidir."

İngiltere'nin, Fransa'nın Büyük Devlet'liğinin ortadan kaldırılmasına izin vermeyeceği uyarısına, Bethmann-Hollweg'in tepkisi daha farklı oldu. O 29 Temmuz gecesi Kayzer, Potsdam'da bir İmparatorluk Konseyi topladı. Şansölye, Grey'in Fransa'nın geleceği konusundaki kaygısını açıklayarak İngiliz korkularını gidermek ve İngiliz tarafsızlığını sağlamak için bazı adımların atılmasını istedi. Bir yolda anlaşıldi ve Bethmann hemen Berlin'e dönerek Sir Edward Goschen'ı çağırttı. İngiliz Büyükelçisi 30 Temmuz Perşembe günü saat 1:30'da Wilhelmstrasse'ye geldi. Şansölye'yi dikkatle dinledi ve Londra'ya telgraf çekmek için elçiliğine döndü. Şansölye, Almanya, Fransa, Avusturya ve Rusya'yı kapsayacak bir savaşın artık kaçınılmaz gibi olduğunu söylemişti. "Bethmann sonra İngiltere'nin tarafsızlığını istedi. Kendi görebildiği kadarıyla İngiliz politikasına hâkim olan görüş, İngiltere'nin Fransa'nın ezilmesine izin veremeyeceğiydi." Bethmann Almanya'nın amacının bu olmadığını söylüyordu. Bunu kanıtlamak için İngiltere'nin tarafsızlığı koşuluyla muzaffer bir Almanya'nın yenik Fransa'da, toprak almayacağına söz verdi. Goschen, bunun Fransa'nın Afrika'daki ve diğer yerlerdeki sömürgeleri için de geçerli olup olmadığını sordu. Bethmann bu güvenceyi vermedi. Şansölye, Almanya'nın Belçika toprakları üzerindeki harekâtı konusunda da aynı teklifi yaptı: "Savaş sona erdiğinde, Almanya tarafına geçmemiş olsa bile, Belçika'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterilecektir."

Bethmann'ın teklifi Whitehall'u şaşkına çevirmişti. Almanya sadece Fransa'ya ve belki de Belçika'ya saldıracağını açıkça belirtmekle kalmamıştı; Şansölye bir Alman vaadi temeline dayanarak İngiltere'den Fransa'ya ihanet etmesini istemişti. Grey'in tepkisi bir öfke ve umutsuzluk karışımıydı: "Belge, Bethmann'ın artık savaşın olası olduğuna inandığını açıkça göstermekteydi... Teklifi, kabul

ettiğimiz takdirde, bu bizim için sonsuza kadar devam edecek bir şerefsizlikti... Bethmann kabul ettiğimizde bize şerefsizlik getirecek bir teklif yaptığının farkında değil miydi? Bunu göremeyen biri nasıl bir insandır? Yoksa bizim bunu göremeyeceğimizi mi sanıyordu?" Grey hemen Goschen'a bir yanıt yazdı: "Majesteleri'nin hükümeti, Şansölye'nin teklifini bir an için bile olsun düşünemez... Fransa aleyhine Almanya ile pazarlık yapmak bizim için şerefsizliktir ve bu ülkenin iyi adı bu şerefsizlik lekesinden asla kurtulamaz." Grey telgraf metnini alıp Downing Sokağı 10 numaraya gitti. Asquith, kabine onayı beklemelerine gerek olmadığını söyledi ve telgraf hemen çekildi. O öğleden sonra kabine toplantısında Goschen'ın Alman Şansölyesi'nin teklifini bildiren telgrafıyla Grey'in yanıtı okundu. Grey'in kararı onaylandı.

Bethmann savaş olduğu takdirde Almanya'nın Fransa'ya saldıracağını ima etmişti. Jagow bunu ayın otuzunda Goschen'a doğrulayarak, Almanya seferberlik ilan ettiği takdirde bunun Rusya'ya olduğu kadar Fransa'ya da karşı olacağını söyledi. Fransız hükümeti neler olacağını biliyordu. Avusturya ültimatomundan sonra Cumhurbaşkanı Poincare ve Dışişleri Bakanı Rene Viviani'nin Paris'te olmamaları nedeniyle Fransa diplomasisi aksamıştı. St. Petersburg'dan Fransa zırhlısıyla dönmekte olan iki adam, Danimarka ziyaretlerini iptal etmişlerse de, başkente ancak 29 Temmuz öğleden sonrasında varmışlardı. Fransa, İngiltere'nin bir arabuluculuk mekanizması kurma çabalarını desteklemiş ve Rus müttefikine de İkili İttifak'ın yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmişti. Gizli askeri hazırlıklar başlamıştı; harman kaldırmak için izne çıkarılan asker ve subaylar ayın yirmi altısında geri çağırıldılar; yirmi yedisinde Fas'taki Fransız taburlarının yurda dönmeleri emredildi. Fransız Genelkurmayı 28 Temmuz'da Paris'teki Rus Askeri Ataşesine, Fransa'nın 'bir müttefik olarak sorumluluklarını yerine getirmek üzere aktif hazırlık içinde olduğunu' bildirdi.

Alman ordusunun büyük tehdidiyle karşı karşıya bulunan Fransa, İngiltere'den müdahale taahhüdü istedi. Viviani'nin, Quai d'Orsay'e dönüşünden sonra yaptığı ilk işlerden biri Londra'daki Paul Cambon'dan Sir Edward Grey'e 1912 mektuplarını 'hatırlatmasını istemek oldu. Bunlarda iki devletin 'Avrupa'da bir gerginlik durumunda... ortak adımlar' atacakları belirtilmişti. Fransa Cumhurbaşkanı Poincare 30 Temmuz'da İngiltere Büyükelçisi Sir Francis Bertie'yi çağırtarak İngiltere'nin tutumunu belli etmesini istedi. Bertie'nin raporuna göre Poincare 'Majesteleri'nin hükümetinin

Almanya ile Fransa arasında bir çatışma durumunda... İngiltere'nin Fransa'nin yardımına geleceğini bildirdiği takdirde... Almanya'nın hemen tutumunu değiştireceğini ve savaş olmayacağını...' söylemişti. 'Barışın korunmasının İngiltere'nin ellerinde olduğuna' inanıyordu. Bertie, Cumhurbaşkanı'na 'böyle bir deklarasyonda bulunmanın ne kadar güç olduğunu söylemek zorunda kalmıştı.

Avusturya savaş ilan edip de Belgrad'ı bombardıman ettikten sonra bile İngiltere'de pek az kişi yedi gün sonra bir dünya savaşına gireceklerini düşünüyordu. Sokaktaki adam, Kabine ve Avam Kamarası'nın çoğunluğu krizi hâlâ 'Sırp katilleri' konusunda uzak bir taşkınlık olarak görüyordu. Avam Kamarası'ndan Liberal Parti bunu büyük Avrupa ittifakları arasında bir mücadele olarak kabul etmekteydiler ve Churchill'in daha sonraki sözleriyle 'İngiltere'nin bir Avrupa çatışmasına katılmasının çılgınlık olacağını' düşünüyorlardı. Kabine, İngiltere'nin barışı sağlamak için etkisini kullanmasını ve Grey'in Altı Devlet Konferansı fikrini onaylıyordu. Kabine, Amirallik'in, Portland'da bir filo bulundurması ve sonra bunu denize göndermesini de onaylamıştı. Kabine, Grey'in Almanlara, İngiliz tarafsızlığına mutlak olarak güvenmemeleri gerektiğine dair biraz belirsiz uyarısını bile onaylamaya hazırdı. Ancak Poincare ve Cambon'un istedikleri destek garantisini Fransa'ya veremezlerdi. Kabine içinde İngiltere'nin herhangi bir Avrupa savaşına katılmasına kesinlikle karşı çıkan güçlü ve sesi yüksek bir azınlık vardı. Avrupa'da savaş olasılığı giderek arttıkça bu grup, İngiltere'yi savaş dışı tutmaktaki kararlılığında daha aktif olmaya başlamıştı: İngiliz halkı barış istiyordu; milletin savaşa gitmesini gerektiren hukuki ya da ahlaki bir taahhüdü yoktu. Başbakan ya da Dışişleri Bakanı savaşa doğru yönelecek olurlarsa, aralarında Lloyd George'un da bulunduğu bu müdahale etmeme yanlıları istifa edeceklerdi. Grey'in eli kolu bağlanmıştı. Şöyle yazıyordu: "Fransa'nın giderek daha acil olarak istediği taahhüdü vermek için kabineden yetki alınamayacağı ve kabineye bu yetkiyi vermesi için ısrarın sonunun kötü olacağı açıkça belliydi; sonuç şu ya da bu grubun istifası ve sonunda da kabinenin tümüyle dağılması olacaktı."

Kabinede krizin yükü Grey'in omuzlarındaydı. Dokuz yıldır dul, çocuksuz ve elli iki yaşında olan Dışişleri Bakanı giderek körleşmekteydi. 1913'te topu göremediği için tenisten vazgeçmek zorunda kalmıştı. 1914 Mayısı'nda durumu ağırlaşmıştı. Zamanla okuma duyusunu kaybedeceği söyleniyordu. Doktorlar altı aylık istirahat tavsiye etmişlerdi. Makam aşkından çok, görev duygusuyla

çalışmış olan Grey dinlenmeyi reddetti. Temmuz ve ağustosun hummalı günlerinde kabine toplantıları günde bire, hatta ikiye çıkmış, her biri iki üç saat sürmeye başlamıştı. Yabancı büyükelçileri çağırtıp İngiliz politikasındaki en son gelişmeleri anlatmak onun göreviydi. Fransa ve Almanya'nın baskısı arttıkça Cambon ve Lichnowsky sürekli olarak kapısını aşındırıyorlar, her biri kendi ülkesinin davasını savunuyorlardı. Grey bu görüşmelerinden sonra dünyanın her yanındaki İngiliz temsilcilerine gönderilecek bir özeti dikte ederdi. Avrupa'nın tüm başkentlerindeki İngiliz büyükelçilerinden mektup ve telgraf yağıyordu; Grey, St. Petersburg'daki Buchanan, Paris'teki Bertie ve Berlin'deki Goschen'la yazışmalarında daha dikkatli olmak zorundaydı. Grey'in dinlenmesine olanak yoktu.

Haldane kendisine elinden geldiğince yardım ediyordu. Grey o sırada Churchill'in Eccleston Meydanı 33 numaradaki evini kiralamıştı (Birinci Lord, Amirallikçe verilen bir evde oturuyordu), ancak kriz sırasında geçici olarak Haldane'in evine taşınmıştı. Dışişleri Bakanı'na telgraf ve mesajlar gecenin her saatinde gelmekteydi. Grey'in birkaç saat kesintisiz uyuyabilmesi için Haldane kapının önüne bir uşağını dikmişti; uşak gelen mesaj kutularını alıp kendisini uyandıracaktı. Haldane de kutuları açıp mesajları okuyor ve konunun Grey'i uyandırmasını gerektirecek kadar önemli olup olmadığına kendisi karar veriyordu.

Grey Fransa'ya sempati duyuyordu ve Fransa'nın hukuki olmasa da, İngiltere'nin desteğine ahlaki bir hakkı olduğuna inanıyordu. Bir ittifak antlaşması yoktu, ancak Dışişleri'ndeki dokuz yılında İngiltere ile Fransa arasındaki bağlar da çok daha sıkılaşmıştı. Grey'in duyguları basit Fransızseverliğe bağlı değildi; "Kenarda kalmak Almanya'nın hâkimiyeti, Fransa ve Rusya'nın tabi duruma düşmeleri, İngiltere'nin tecridi demek olur. Sonunda Avrupa'nın bütün gücü Almanya'nın eline geçer. O zaman bunu İngiltere açısından acaba nasıl kullanır?" diyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın başındaki profesyonel diplomatlar da İngiltere'nin Fransa'nın yanında yer alması gerektiğine inanıyorlardı. Crowe ısrarlıydı; Dışişleri Bakanı'na yazdığı bir raporda şöyle diyordu: "Bizi Fransa'ya bağlayan yazılı bir belge olmadığı doğrudur. Bir akit yükümlülüğü yoktur. Ama Pakt, manevi bir bağın pekiştirildiği inancıyla yapılmış, güçlendirilmiş, sınanmış ve kutlanmıştır. İngiltere'nin haklı bir davada arkadaşlarının yanında olacağını belirtmiyorsa Pakt politikasının hiçbir anlamı olamaz. Bu şerefli beklenti ortaya çıkmıştır. İyi adımızı ciddi eleştirilere açık bırakmadan bunu reddedemeyiz... Görevimiz ve çıkarımızın, ihtiyaç duyduğu

saatte Fransa'nın yanında yer almak olarak görüleceğine inanıyorum. Fransa savaşı kendisi istemiş değildir. Bu ona zorla kabul ettirilmiştir."

İngiltere'nin savaşa girmesinden önceki hafta Grey düşüncelerini dört inancı çevresinde topluyordu: Birincisi, büyük bir Avrupa savaşının milli servet ve yaşamda hayal bile edilemeyecek bir felakete yol açacağına olan inancıydı. Milletler bunu gördükleri anda, mantıklı olarak, uçurumun kenarından çekilmeliydiler. İkincisi, anahtarın Almanya'nın elinde olduğu inancıydı. "Almanya o kadar güçlü ve Avusturya da Almanya'nın gücüne o kadar bağımlıdır ki, kesin söz hakkı Almanya'nın elindedir... Bu nedenle hitap edeceğimiz ülke Almanya olmalıdır." Üçüncüsü, eğer her şeye karşın savaş başlarsa, İngiltere'nin uzun vadeli çıkarları Fransa'nın yanında yer almasını gerektiriyordu. Kabinenin, parlamentonun ve ülkenin çoğunluğu bu görüşü kabule ikna edilemediği takdirde istifa etmeye hazırdı. Dördüncüsü, kabine, parlamento ve millet bu gerçekler ve doğuracağı sonuçlar konusunda bir karara varırken, İngiltere adına, ülkenin yerine getiremeyeceği taahhütlere girmemeliydi. Şimdi bir taahhütte bulunmayarak düş kırıklığına uğratmak, daha sonra verdiği sözden geri dönerek ihanetten daha iyiydi.

Bu mücadele 31 Temmuz Cuma günü doruğuna ulaşmıştı. Fransa'ya, yaklaşan Rus-Alman savaşında tarafsızlık taahhüdü olarak Toul ve Verdun kalelerini teslim etmesini isteyen Alman ültimatomu verilmişti. Fransız hükümeti bunu reddetmeye ve seferberlik ilan etmeye hazırlanıyordu.

*[*Fransa'nın cesareti savaştan sonra Churchill tarafından şöyle takdir edilmiştir:

"Fransa'nın bu kaderden kaçınma fırsatı asla yoktu. Korkaklık ve şerefsizlik bile kendisini kurtaramazdı. Almanlar, savaş hangi nedenle çıkarsa çıksın, ilk operasyon olarak Fransa'yı ele geçirmeye kararlıydılar. Alman askeri şefleri işareti vermek için yanıp tutuşuyorlardı ve sonuçtan emindiler. Fransa boş yere aman dileyecekti. Ama bunu yapmadı.]

Fransa'nın İngiltere'nin tutumunu bilmesi gerekliydi. Paul Cambon, Sir Edward Grey'le görüşmeye gitti. Büyükelçi, Fransa ve Belçika'nın doğu sınırlarındaki büyük Alman askeri yığınağı üzerinde duruyordu.

Görevi, İngiltere'den, verebileceği en güçlü taahhüdü almaktı. İngiliz kabinesinin isteksizliğini biliyordu. Bildiği diğer bir şey de, İngiliz-Fransız Paktı'nın sınırlı içeriğini açıkça belirtmelerine karşın, Grey'in 1912 mektuplarının varlığını parlamentoya bildirme cesaretini henüz bulmadığıydı. Ancak Cambon'un elinde iki koz vardı. Bunlardan biri Grey'in Fransa'ya sadakat borçlu olduğuna inanmasıydı. Cambon, Grey'i fazla zorlamamakta dikkatli olmalıydı; Dışişleri Bakanı, kabineden çok şey isteyip de reddedilecek ve sonunda istifa edecek olursa, Cambon ve Fransa kaybetmiş olacaklardı. Grey elinden geldiğince Fransa'nın isteklerini yerine getirmişti. Cambon'un diğer kozu, Fransa'nın 1912'de filosunu Akdeniz'e aktarmasıyla, İngiliz Filosu'nun Fransa'nın kuzey kıyılarını korumaya verdiği sözdü. 1912 mektupları bu gemi aktarımının savaşta işbirliği garantisi olmadığını açıkça belirtiyorsa da, Grey ile Churchill, Fransa'nın bunu beklediğini biliyorlardı.

Grey'in yolu belirlenmişti; Kabine, mektupların arkasına sığınıp sorumluluktan kaçabilirdi, ama bunu yaptığı takdirde de kendisi istifada kararlıydı. Bu arada yapacağı tek şey Fransız Büyükelçisi'ni bekletmekti. Bu çok acı bir andı: "Ülkesinin büyük bir devlet olarak varlığı tehlikedeydi ve Fransa'nın İngiltere'nin ne yapacağını bilmeye ihtiyacı vardı." Ancak Dışişleri Bakanı temelsiz olacak umut vermeye cesaret edemiyordu. "Kabinenin verdiği yetkiden bir karış bile uzaklaşamazdı." Cambon, Grey'in şu sözlerini iletti: "Kabine, İngiliz hükümetinin o an için müdahale garantisi verme imkânı olmadığını düşünüyordu. İngiltere'deki kamuoyu ve parlamentonun şu andaki havası, hükümetin resmen bir taahhüt vermesine imkân tanımıyor." Cambon, İngiltere'nin 'müdahale için Fransız topraklarının işgalini mi bekleyeceğini' sorarak, "O zaman müdahele için geç kalınmış olacaktır," dedi. Dışişleri Bakanı'na, Grey'in zaten bildiği bir şeyi hatırlattı: Muzaffer bir Almanya karşısında tecrit edilmiş olarak kalan bir İngiltere 'kendini bir bağımlılık durumunda' bulacaktı. Grey sadece Kabine'nin parlamentoya danışmadan bir karar veremeyeceğini tekrar etmekle yetindi. Ve sözlerine şunları ekledi: "Belçika tarafsızlığı sorunu önemli bir faktör olabilir ve parlamento da herhalde kabine ile önce bu konuyu ele alacaktır."

Kabinenin savaştan kaçınmak isteyen üyelerinin çevresinde toplandıkları nokta, İngiltere'nin Fransa'ya karşı ahlaki bir yükümlülüğü ve Fransa'da stratejik bir çıkarı bulunmasına karşın, İngiliz hükümetinin yardım etmek için herhangi bir antlaşma ile bağlı olmadığıydı. Belçika farklıydı. İngiltere 16. yüzyıldan beri Benelüks

ülkelerinin bir Büyük Devlet'in eline geçtiğini görmek istemezdi. İngiltere, Manş kıyılarını tehdit edici ellerden uzak tutmak için İspanya'nın II. Philip'i ile, XIV. Louis ile ve İmparator Napoleon'la savaşmıştı. Belçika, Bonaparte'in imparatorluğunun yıkıntıları arasından çıkmış ve sürekli tarafsızlığı 1839'da Fransa, İngiltere, Prusya ve Avusturya tarafından güvence altına alınmıştı. 1870'te Prusya ile Fransa arasında savaş çıktığında Gladstone, Bismarck'a, İngiltere'nin Belçika'nın tarafsızlığı taahhüdünü hatırlatmıştı. Prusyalı Şansölye güvence vermiş ve baba Moltke'nin orduları Belçika'yı çiğnemeden Fransa'ya girmişlerdi. 1839 antlaşmasının dili de çok farklıydı: İmzacı taraflara ihlal durumunda müdahale hakkını veriyor ama görev yüklemiyordu. 1914'te bir Alman ihlali ufukta göründüğünde kabinedeki müdahale taraftarı olamayanlar bu noktaya tutundular. İngiltere'nin, ülke savaşmamayı seçerse, Belçika'yı savunma yükümlülüğü olmadığını ileri sürdüler. Alman ordusu geçerken Belçika ordusu yol kenarlarına dizildiği sürece İngiliz askerlerinin gönderilmesi gereksizdi. Belçika'nın ne yapacağını ise kimse bilmiyordu. Almanların elinde bir Belçika'nın oluşturacağı tehdidi gören Churchill bile, Alman ültimatomu alan Belçika'nın resmen itiraz ettikten sonra boyun eğeceğine inanıyordu. Bu kriz haftasının her günü Muhafazakâr Parti başkanı Andrew Bonar Law son haberleri almak için Grey'in Avam Kamarası'ndaki odasına geliyordu. Bonar Law, partisinin duygularının henüz katılaşmadığını söylüyordu. Muhafazakârların, Belçika işgal edilmedikçe savaş yanlısı olacaklarından kuşkuluydu; ama o durum altında partinin ittifak içinde olacağını söylüyordu.

Liberal Parti içinde de savaş karşıtı görüşler fazlaydı. Grey şöyle yazıyordu: "Aynı sıralarda çok aktif bir Liberal üye, koridorda yanıma gelip her ne olursa olsun, ülkeyi savaşa sokmamamız gerektiğini söyledi. Diktatörce, azarlanmayı hak eden bir astına hitap eden bir amir gibi konuşuyordu... epey sert karşılıklar verdim... bir savaşa girmek zorunda kalmayacağımızı umduğumu, ama asla savaşa girmememizi söylemenin de saçmalık olduğunu anlattım. Kendisine, 'Ya Almanya, Belçika'nın tarafsızlığını ihlal ederse?' diye sordum. Sanki hızla koşan birinin beklenmedik bir engelle karşılaşması gibi bir an durdu. Sonra, 'Bunu yapmayacaktır,' dedi. 'Ben yapacağını söylemiyorum, ama ya yaparsa?' dedim. Yapmayacaktır,' dedi ve kendi sözüne güvenerek yanımdan ayrıldı."

Ayın 31'inde Almanya'nın Rusya'ya on iki saatlik ültimatomu vermesinden sonra Grey, Belçika'yı savaş alanı dışına çıkarmaya

çalıştı. Fransız ve Alman hükümetlerine gönderdiği yazılarda ikisinden de bir başka Büyük Devlet'in ihlal etmemesi durumunda Belçika'nın tarafsızlığına saygı gösterileceği konusunda güvence verilmesini istedi. Fransa hemen onayını bildirdi. Alman yanıtı kaçamaktı. Jagow, buna yanıt vermeden önce İmparator ve Şansölye'yle konuşması gerekeceğini, ancak 'onların da bir yanıt vereceklerini sanmadığını, çünkü böyle bir yanıtın, savaş durumunda, savaş stratejilerinin belirli bir planını açıklamak gibi, istenmeyen bir sonuç doğurabileceğini' Goschen'a söyledi.

Grey, Berlin'deki resmi diplomatik bağlantılarını Şansölye Bethmann ve Dışişleri Bakanı Jagow'la kuruyordu. Konferans teklifini reddettikleri zaman düş kırıklığına uğramışsa da, onları suçlamayı kabul etmiyordu. Bethmann, Şansölye idi ve Grey, 'savaş ve barış konusunun her şeyden çok ona bağlı olduğunu' söylüyordu. Yine de, günler geçip de Berlin'den olumlu bir işaret gelmeyince, 'Almanya'da otorite makamlarında Bethman-Hollweg'den başka güçler olduğunu, onun duruma hâkim olmadığını' hissetmeye başladı. Grey'in Bethmann'ın kontrolü elden kaçırdığı korkusu, derecesini bilemeyeceği kadar gerçekti. Komuta Alman Genelkurmayı'nın elindeydi; Şansölye'nin Belçika'nın tarafsızlığını ihlalin, İngiltere'yı savaşa sokmak olacağını söylemesi bile işe yaramıyordu. Generallerin gözünde zafer ya da yenilgi vardı. Sadece çok dikkatle hazırlanmış ve çok ayrıntılı Schlieffen plani uygulandığı takdirde zafer garanti edilebilirdi. Schlieffen planı da Fransa'ya Belçika üzerinden saldırılmasını öngörüyordu.

Avrupa ittifak sistemlerinin iç içe geçmiş çarkları olaylara bir kaçınılmazlık getirmekteydi. Almanya, Avusturya ile olan ittifakının hükümlerine göre müttefiğini Rusya ile savaşta desteklemek zorundaydi. Fransa, Rusya ile ittifakının hükümlerine göre Rusya ve Almanya'yı içeren herhangi bir çatışmaya girmek zorunluluğundaydı. Böylece, Almanya savaşa girdiği takdirde bunun iki cepheli olacağını yirmi yıldır biliyordu. 1891-1906 arasında Alman Genelkurmay Başkanı olan Kont Alfred von Schlieffen güçlerin yoğunluğu ilkesini ileri sürerek, iki cepheli bir savaşta, "Almanya toplam gücünü en güçlü, en tehlikeli düşmanının üzerine yöneltmeli, ki bu da Fransa'dır," demişti. Daha büyük olmasına karşın Rus ordusu iyi donatılmış değildi. Rusya, Napoleon karşısında Kutuzov'un yaptığı gibi gerileyerek, zaferi önleyebilirdi. İlk kurban olacak Fransa, Alman atılımının aniliği ve gücüyle ezilmeliydi. Schlieffen, 1906'da emekli olmadan önce Alman ordusunun sekizde yedisini batıya, sekizde birini

de doğuya tahsis etmişti. Fransa seferinin altı hafta süreceğini hesaplıyordu.

Fransız ordusu sayı bakımından Alman ordusundan azsa da, donanım, yurtseverlik ya da cesaret bakımından bir eksikliği yoktu. Fransız-Alman sınırı boyunca dev tahkimat sistemleri ardındaki ordunun kanatları, kuzeyde Belçika'ya ve güneyde İsviçre'ye kadar uzanıyordu. Fransız ordusu, Slav silindirinin Almanları arkadan ezmeye başlaması için geçecek zamana kadar Almanları tutabileceklerine güveniyorlardı. Schlieffen de bunu hesaplamış ve bir tek sonuca varmıştı: Batida hızlı bir zafer elde etmek için, Belçika'nın tarafsızlığına izin veremezdi. Belçika içinden geçerek Fransız kalelerine cepheden saldırmaktan kurtulur, Fransız sol kanadını kuşatır, Paris'e sarkar ve Fransız ordusunu yok edebilirdi. Bu nedenle, batıdaki Alman ordusunun dev sağ kanadına on altı kolordu (34 tümende 700.000 asker) tahsis etmişti. Bunlar Belçika'yı ezip geçeceklerdi. Schlieffen, Belçika'nın altı tümenlik ordusunun direnemeyeceğini ve daha da önemlisi, kendisinin sıkışık takviminde ihtiyaç duyacağı demiryolları ve köprüleri tahrip etmeyeceğini umuyordu. Belçika karşı koymaya kalkışırsa, yok edilecekti. Schlieffen planı ne Kayzer ne de Reich'in sivil liderleri tarafından ciddi bir şekilde sorgulanmamıştı. Halefi, Fransiz-Prusya savaşının galibinin yeğeni Helmuth von Moltke de planı devralmış ve daha da ince düzenlemeler yapmıştı. Moltke şöyle diyordu: "Saldırganın sorumluluğu gibi basmakalıp sözleri bir yana bırakmalıyız. Savaşı haklı kılan tek şey zaferdir."

Sokaktaki sıradan İngiliz, Avam Kamarası ya da kabine, Schlieffen planından haberdar değildi. Onlar için Belçika'nın tarafsızlığı sabit ve değişmez bir şeydi. 1839 antlaşmasının çiğnenmesi ve Belçika'nın tarafsızlığının ihlali bir İngiliz'i savaşa sokabilecek tek Avrupa olayıydı. Alman generalleri bunu biliyorlar ve umursamıyorlardı. Kısa va zaferle sonuçlanacak bir Avrupa savaşında, İngilizlerin de savaşa girme olasılığını göz önüne almışlar ve çok önemsiz bulmuşlardı. İngiliz Sefer gücünün boyutları -*dört ya da altı tümen*- çok iyi biliniyordu; İngilizler bunu Alman devinin yoluna çıkaracak olurlarsa, onlar da önlerine çıkan Fransız ve Belçikalılarla birlikte ezileceklerdi. Moltke, Tirpitz'e, "Ne kadar çok İngiliz olursa o kadar iyi," derken İngiliz ordusunun Belçika'da yok edilmesi durumunda başka bir yerde karşısına çıkmasından kaygılanması gerekmeyeceğini belirtmek istiyordu.

[Alman Genelkurmayı İngiliz Sefer Gücü'nün o kadar az etkili olacağından emindi ki, Moltke, Gücün kıtaya nakledilmesini önlemek için gemilerini riske atmamasını tavsiye etmişti.]

Bethmann, Belçika'nın istilası konusunda Genelkurmay'a teslim olmuştu. Savaştan sonra şöyle yazacaktı: "Askeri görüşe göre başarının koşulu Belçika'nın içinden geçmekti. Belçika'ya karşı bir saldırı zorunluydu ve bunun genel politik sonuçları (yani, İngiltere'nin tepkisi) bilinmeyecek bir şey değildi... General von Moltke bunu görüyor ama olayın kesin askeri gereklilik olduğunu ileri sürüyordu... Görüşümü onun görüşüne uydurmak zorundaydım... Sivil otoritenin, en ince ayrıntısına kadar hazırlanmış ve gerekli olduğu söylenen askeri bir planı aksatması sorumluluğu çok büyük olurdu."

Avusturya ültimatomunu hazırlayıp iletirken Moltke, Karlsbad'da kaplıcalarda kaldı. Her asker, her mermi, her seyyar mutfak ve vagon önceden belirlenmiş olduğu için General'in Berlin'de bulunmasına gerek yoktu; bu arada onun başkentten uzak olması da Wilhelmstrasse'nin göstermeye çalıştığı sakinlik görüntüsüne yararlı oluyordu. Moltke döndükten sonra Jagow ve Bethmann'a notlar göndermeye başladı. Jagow'a 26 Temmuz'da Alman askerlerinin Belçika'dan serbestçe geçmelerini isteyen bir Alman ültimatom taslağı gönderdi.

İstekte mazeret olarak Almanya'nın 'Fransa'nın Belçika topraklarından geçerek Almanya'yı vuracağı hakkında güvenilir istihbarat elde edildiği' gösteriliyordu. Belçika direnmeyecek olursa savaştan sonra bağımsızlığı verileceği gibi, Fransa'dan toprak da alabilecekti. Jagow ültimatomu hafifletici cümlelerle süsleyerek (...büyük üzüntüyle... en iyi niyetlerimizle...) 29 Haziran'da Brüksel'deki Alman Büyükelçisi'ne gönderdi ve kendisinden haber alana kadar kasasında saklamasını bildirdi.

Moltke 2 Ağustos Pazar günü Jagow'a 'askeri-politik kapsamda bazı öneriler' gönderdi. Moltke, İsviçre ile bir ittifak antlaşması taslağı da hazırlayıp bunun bir kopyasını İsviçre Genelkurmay Başkanı'na gönderdiğini açıkladı; Wilhelmstrasse'nin yapması gereken şey belgeleri onaylamaktı. Moltke, İngilizlere karşı Hindistan'da, Misır'da ve Güney Afrika'da ayaklanmaların kışkırtılmasını öneriyordu; İsveç'in Finlandiya'da, Japonya'nın Uzakdoğu'da Rusya'ya saldırması

sağlanmalıydı. Moltke'nin tavrı 3 Ağustos'ta sertleşti: "Belçika hükümetine 4 Ağustos Salı günü, daha önce belirttiğimiz Fransız tehlikesine karşı kendi savunma önlemlerimizi uygulamaya koymak zorunda kaldığımı bildirilmelidir... Askerlerimiz yarın sabah Belçika'ya girecek olduklarından bu haberin mutlaka iletilmesi gerekir." Moltke 4 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı'na İngiltere'ye şunları iletmesini emretti: "Almanya'nın Belçika'daki tutumu bir zorunluluktur... Bu savaş... Almanya için sadece milli varlık ve bunca kanlı fedakârlıklarla elde edilen Alman İmparatorluğu'nun korunması sorunu değil, ayni zamanda Alman uygarlık ve ilkelerinin uygar olmayan Slav dünyasına karşı korunması ve sürdürülmesidir. Almanya, İngiltere'nin kendisine düşman olarak kendilerinin de ruhsal kültürleriyle böyle büyük bir payına sahip oldukları bu uygarlığı yıkmakta yardımcı olmak istediğine inanamamaktadır. Karar... İngiltere'ye kalmıştır." Londra'da bunu herkesin okumasını sağlamak için Moltke, Jagow'a mesajı 'şifresiz' göndermesi talimatını verdi.

Asquith 1 Ağustos Cumartesi sabahı Kabine'yi topladığında Rusya seferberlik ilan etmişti; Almanya ve Fransa da ilan etmek üzereydiler. Kabine, İngiliz müdahalesi konusunda derin bir görüş ayrılığına sahipti: Bazıları kışkırtılma ne olursa olsun buna karşıydılar; çoğunluğu Belçika'nın tarafsızlığı tehdit altına girdiği takdirde bunu düşünmeye hazır olacaklardı. Fransa'ya olan sempatisi ve kabine sorumluluğu ilkesine bağlılığı arasında kalan Grey, bakanlarını istifa ettirmeden mümkün olduğunca Fransa tarafına yaklaştırmaya çalışıyordu. Asquith, Grey'i özel olarak destekliyordu ve Dışişleri Bakanı istifa ettiği an, o da istifaya kararlıydı; ancak kamuoyu önünde zamana uyuyor, hükümetini ayakta tutmaya çalışıyordu. Toplantıdan sonra Venezia'ya şöyle yazıyordu: "Sürenin yarısında Winston konuştu, çok kavgacıydı ve hemen seferberlik istedi. İstifa tehditleri savruldu. Morley, 'Bu işe kesin olarak karışmayacağımızı hemen bu anda burada ilan edelim,' dedi. Tartışma Belçika ve tarafsızlığı üzerinde yapılıyor. Epey dostça ayrıldık ve Pazar günü saat 11'de yine toplanacağız... Savaşa girersek kabinede bir kopma olacak. Grey istifa ederse benim de etmem gerekir ve o zaman da tüm kabine dağılır."

Grey'in kabine içinde iki hedefi vardı: Fransa için azami destek ve Belçika tarafsızlığının koşulsuz garantisi. Cumartesi sabahı savaş karşıtı grup her ikisine de engel olmuştu. Cambon, cumartesi günü Nicolson aracılığıyla Grey'e şunu hatırlatıyordu: "Fransa, gemilerini Akdeniz'e bizim isteğimiz üzerine aktardı, o zaman Fransa'nın kuzey ve batı kıyılarının korunmasını üstlendiğimiz konusunda anlaşmıştık."

Şimdi İngiliz Filosu'nun koruması olmadığı takdirde Fransa'nın Manş ve Atlantik kıyıları, Açık Deniz Filosu'nun karşısında savunmasızdı. Grey konuyu pazar günü kabineye getireceğine söz verdi.

Belçika'nın tarafsızlığı kabine içinde çoğunluk yaratan tek konuydu, ancak Almanya henüz Belçika'yı doğrudan doğruya tehdit etmiş değildi. Ayrıca, İngiltere, Belçikalıların bir Alman istilasına direneceklerinden de emin olamazdı. İngiltere, Belçika'yı savaşa zorlayamazdı; İngiltere pasif bir Belçika'yı savunmak için savaşa giremezdi. İngiliz kabinesindeki barışçı grubun aldığı tutuma göre Alman askerlerinin Belçika topraklarından 'sadece geçmeleri' İngiliz müdahalesi için bir neden oluşturmayacaktı.

Cumartesi sabahı kabine toplantıdayken İngiliz sermaye ve finansının yöneticileri uyandıklarında savaşın yaklaştığını gördüler. Bank of England'ın Guvernörü, Lloyd George'u arayarak bankacılık çevrelerinin İngiliz müdahalesine şiddetle karşı olduğunu bildirdi. Lloyd George daha sonra bu olayı, 'bunun finansörler tarafından kendi amaçları için planlayıp örgütledikleri bir savaş olduğu' iddiasını çürütmek için kullanacaktı. Maliye Bakanı şöyle yazıyordu: "Ben savaştan önce de Para'yı görmüştüm. Onunla günlerce birlikte yaşamış, yapısını anlamak için elimden geleni yapmıştım; çünkü ne çok şeyin onun güvenini yerine getirmeye bağlı olduğunu biliyordum; Para korkak ve titrek bir şeydir: Para savaş karşısında titremiştir. Buna finansörlerin savaşı demek saçma ve cahilce bir iftiradır." Asquith de aynı mesajı sadece bankacılardan değil, pamukçulardan, çelikçilerden ve kömürcülerden almıştı. Hepsi de "Bir Avrupa savaşı içine girme fikriyle dehşete düşmüşlerdi... Bu, Londra merkezde olmak üzere tüm kredi sistemini altüst edecek, ticaret ve üretimi çökertecekti..." Başbakan bu eleştirilere sert çıktı. Şehirlilerin 'çaylarını içerken dedikodu yapan kocakarılara benzediklerini' söyledi.

Asquith'in öngörüşü yurttaşlarınınki kadar kusurluydu. Kriz ortaya çıktığında İngiltere'nin, Kita Avrupası'ndaki Kıyamet Günü'ne bir seyirciden başka bir şey olmaması için bir neden görememişti. 26 Temmuz'da bir ziyaretçisi Belçika'dan söz ettiğinde Asquith, "Onlara hiçbir taahhütte bulunmadık," demişti. Kabine içindeki kriz gelişip büyüdükçe, ne yaparsa yapsın, Asquith'in bundan zarar göreceği anlaşılıyordu. Grey'i desteklerse Morley, Burns ve diğerleri gideceklerdi; Grey olmadığı takdirde de kendisi gidecekti. Anahtar, İngiltere'nin Fransa'ya antlaşmalardan doğan bir yükümlülüğü

bulunmadığını ve ahlaki yükümlülüğün, gerçekte iki Kita Avrupası ittifak sistemlerinin mücadelesi olan bir savaşta müdahaleyi gerektirmediğini savunan, orta grubun elindeydi. Bu insanlar Avam Kamarası'nın, Liberal basının ve Liberal seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun görüşlerini yansıtmaktaydılar. Asquith bakanlarına uzlaşmaları için yalvardı; görüşlerini gözden geçirmelerini, bir değişiklik yapıp yapamayacaklarını araştırmalarını istedi. Bu arada yaşamını sürdürmeye devam ediyordu. Küçük yemek davetlerine katılıyor, briç ve golf oynuyor, hafta sonları araba gezintisine çıkıyordu. Aklı hâlâ İrlanda ile meşguldů; 30 Temmuz'da filo, Scapa Flow'a gittikten ve Grey, Almanya'nın İngilizlerin tarafsızlığı istemini reddettikten sonra Asquith, kabine odasında, kucağında Ulster'ın büyük bir haritası yayılmış olduğu halde, altı ilçedeki halk ve din istatistiklerini inceleyerek bir yere varmaya uğraşıyordu. Venetia Stanley'ye günde birkaç kez yazıyor, olayların kendilerini ayırmak için komplo olmasından yakınıyor ve kabinede olup bitenleri anlatıyordu. 31 Temmuz gece yarısından sonra Kral'ı yatağından kaldırdığını da ona anlatmıştı. O akşamüzeri Asquith, Kayzer'in, barış çabalarının Çar'ın seferberlik emriyle engellendiği konusunda yakındığını duymuştu. Asquith bu konuda Kral George'un ağzından II. Nikola'ya özel bir mektup yazmış, sonra hükümdarın onayını almak için gece saat 23:45'te bir taksiyle Buckingham Sarayı'na gitmişti. Uyandırılan Kral geceliğinin üzerine kahverengi bir robdöşambr giymiş olarak Kabul Salonu'na geldi ve mektubu imzaladı. Yaptığı tek değişiklik, 'Sevgili Nicky' diye başlamak ve 'Georgie' diye bitirmekti.

*[*Çar, Kral George'un telgrafına verdiği yanıtta "Bu öğleden sonra Alman Büyükelçisi, hükümetime savaş ilan ettiğini bildiren bir nota vermemiş olsaydı tekliflerini seve seve kabul ederdim," diyordu.]

Asquith sonunda Avrupa'daki olayların İngiliz kabinesinde öne geçip kararlarını etkilemesine izin verdi. Belçika'ya verilen Alman ültimatomu İngiltere'yi seçime zorlamıştı. Bu seçim yapıldığında Asquith'in başarısı, hükümetin, partinin ve ülkenin arkasında birleşmiş olmalarıydı.

Churchill 1 Ağustos Cumartesi akşamı Amirallik'teki odasında otururken barış için hâlâ bir şans olduğunu düşünüyordu. Büyük Devletler arasında tek el ateş edilmiş değildi; Kayzer'le Çar arasında özel telgraflar gidip geliyordu. O sırada Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiği haberi geldi:

"Horse Guards Parade'dan yürüyerek geçip Downing Sokağı 10 numaraya bahçe kapısından girdim. Başbakan yukardaki odasındaydi; yanında Sir Edward Grey ve Lord Haldane vardı... Donanmayı hemen seferber etmek niyetinde olduğumu ve ertesi sabah kabinede bunun bütün sorumluluğunu üzerime alacağımı söyledim. Kendini kabineye bağlı hisseden Başbakan, tek bir söz söylemedi, ama yüzünden memnun olduğu anlaşılıyordu. Sir Edward Grey'le sokağa çıkarken Grey bana, 'Cambon'a az önce Alman Filosu'nun Manş'a girmesine izin vermeyeceğimizi bildirdim,' dedi."

Grey bu taahhüdü vermekle kendi sınırlarının dışına çıkmıştı. Grey pazar sabahı, "Alman Filosu'nun kendi gözlerimizin önünde Manş'tan geçerek Fransız kıyılarını bombardıman etmesine seyirci kalamayız," demişti. Çoğunluk kendisini onaylamış ve Cambon'a, Açık Deniz Filosu'na engel olunacağını resmen söyleme yetkisi verilmişti; oysa Grey bu sözü Cambon'a bir gece önce vermiş bulunuyordu. Bu kadarına dayanamayan John Burns istifa etti.

Asquith gününe kahvaltıyla başlarken Lichnowsky'nin geldiği bildirildi. Asquith bunu şöyle anlatıyor: "Çok duygusaldı ve benden Fransa'nın yanında yer almamamı istedi. Fransa ile Rusya arasında ordusunu bölüştürmüş olan Almanya'nın yenilme olasılığının daha çok olduğunu söyledi. Zavallı adam çok telaşlıydı ve ağlıyordu. Kendisine bir müdahale isteğimizin olmadığını ve bu müdahalenin önlenmesinin de zaten Almanya'nın elinde olduğunu söyledim: Almanya 1) Belçika'yı işgal etmemeliydi, 2) Fransa'nın korunmasız kuzey kıyılarına saldırmak için filosunu Manş'a göndermemeliydi."

2 Ağustos Pazar günü sabah saat on birden ikiye ve sonra akşam altı buçuktan sekiz buçuğa kadar iki kabine toplantısı yapıldı. İkinci toplantıda çoğunluk, Belçika'nın tarafsızlığı ihlal edildiği ve Belçika direndiği takdirde, İngiltere'nin savaşa gireceğini kabul etti. Pazar gecesi Grey ve Haldane, Maliye Bakanı'nın evinde yemek yediler. Haldane daha sonraları şunları yazacaktı: "Yurdumuzun savaşın dışında kalamayacağı anlaşılmıştı... Bu aynı sonuca çeşitli yerlerden varmıştık. Asquith, Fransa'ya ve kendi milli çıkarlarımıza borçlu olduğumuz şeylerin Fransa'nın ayakta kalmasına bağlı olduğuna inanıyordu. Ben Alman Genelkurmayı üzerindeki çalışmalarımdan, Almanların bir kere ata atlayıp kılıçlarını çektiler mi, bunun Fransa ile Rusya'nın yenilgisi için değil, dünya egemenliği için olduğunu

biliyordum. Biz bir kenarda kalırsak ve Almanya'nın geçici bile olsa Fransa'nın kuzeydoğu kıyılarını ele geçirmesine izin verirsek, sıranin bize de geleceğini ve dünyada tek dostumuz olmadan, donanmamıza rağmen, karşımızdaki müthiş birleşim önünde yıkılacağımızı biliyordum." İki arkadaş konuşurlarken Dışişleri Bakanı'na Almanya'nın Belçika'ya verdiği ültimatom haberi geldi. Haldane şöyle diyor: "Grey bana ne önerdiğimi sordu. Hemen seferberlik, dedim. Kabul etti. Derhal Başbakan'ı görmeye karar verdik. Onu birkaç kişi arasında bulup ayrı bir odaya aldık... Asquith hemen kabul etti. Ben aynı zamanda Harbiye Bakanı olan Başbakan'a, ertesi gün kabineyle ve parlamentoyla meşgul olacağından, Harbiye Bakanlığı'na gidip eski örgütümü seferber edebilmem için bana yazılı bir belge vermesini istedim. Bunu da kabul etti."

Londra'nın havası otuz altı saat içinde değişmişti. Cumartesi sabahı İngiliz halkının çoğunluğu İngiltere'nin bir Avrupa savaşına karışmaması fikrindeydiler. On binlerce Londralı pazar günü Trafalgar Meydanı'nda yapılacak savaş karşıtı mitinge katılmaya hazırlanıyorlardı. Sonra Almanların Belçika'yı istila tehditleri haberi geldi. Milleti bir öfke dalgası kapladı, Fransa için savaşmakta isteksiz İngilizler, tarafsız Belçika'nın yanında yer aldılar. Trafalgar mitinginden vazgeçildi ve cumartesi öğleden sonra savaş lehinde bağıran kalabalıklar sokakları doldurdular. 3 Ağustos Pazartesi, ki bayramdı, güzel, bulutsuz bir İngiliz yaz günüydü. Öğle olduğunda Trafalgar Meydanı'ndan parlamentoya kadar sokaklar tıklım tıklımdı; yüzlerce insan küçük İngiliz bayrakları satın alıp sallıyorlar, gençler 'Marseillaise'i söylemeye çalışıyorlardı.

Kabine saat on birde toplandı. O gece Kral George'a, Belçika Kralı Albert'den gelen bir telgrafta, İngiltere'nin, ülkesinin tarafsızlığını savunmak için antlaşmalardan doğan yükümlülüğünü yerine getirmesi isteniyordu. Alexander von Kluck'un otuz dört tümeninin Belçika'dan geçmesi için verdiği ültimatom ve Belçika'nın buna karşı çıkma kararı henüz Londra'ya ulaşmamışsa da, İngiliz kabinesinde kazanı kaynatacak kadar çok şey biliniyordu. Toplantıdan önce Sir John Simon ve Lord Beauchamp da istifa ederek Morley ile Burns'e katıldılar; ancak istifalar o kadarla kaldı. Kilit kişi olan Lloyd George, Asquith ve Grey'e doğru kaymaktaydı. Kabine İngiliz donanma ve ordusunun seferberliğini onayladıysa da, Sefer Gücü'nün Fransa'ya gönderilmesi konusunda bir karar alınmadı. Toplantıda Grey'in o öğleden sonra Avam Kamarası'nda yapacağı konuşma ele alındı; Dışişleri Bakanı hangi noktalar üzerinde duracağını anlattı; Kabine

bunlari da onayladı. Kabine toplantısı devam ederken Haldane, Harbiye Bakanlığı'na gitmişti. Eski Harbiye Bakanı odasına gidince Ordu Konseyi'ni toplantıya çağırdı. Bunu şöyle anlatıyor: "Kendilerine Sefer ve Sömürge güçlerini derhal seferberliğe sokma yetkisiyle geldiğimi söyleyince solukları tutulmuştu... Generallere Sefer Gücü'nün gönderilip gönderilmeyeceğine... savaş ya da barış konusunun... kabine, hükümdar ve parlamentonun kararına bağlı olduğunu, ama hazırlıklı olmaları gerektiğini bildirdim."

Grey, pazar gecesindeki kabine toplantısından sonra Avam Kamarası'na yapacağı konuşmayı hazırlamaya başlamıştı. Yatmadan önce onu da hazırlamıştı. Pazartesi sabahı bir telgraf yağmuru altında kaldi. Saat on birden ikiye kadar kabinede kaldı, saat ikide Dışişleri Bakanlığı'ndaki odasına döndü. Avam Kamarası'nda konuşmasına bir saati kalmıştı. Bu zamanı yemek yemek ve sonra da notları üzerinde çalışmak için kullanacağını ummuştu. Ama öyle olmayacaktı. Dışişleri Bakanlığı'na vardığında Alman Büyükelçisi'nin kendisiyle görüşmek üzere beklediğini öğrendi. Grey başka seçeneği olmadığını 'onunla görüşmek için zaman ayırması gerektiğini' hissetti. "Lichnowsky'nin ilk söylediği, bana Berlin'den herhangi bir şey getirmediği oldu." Ancak Büyükelçi neler olup bittiğini Berlin'e bildirmek zorundaydı. Kabine ne karara varmıştı? Grey, Avam Kamarası'nda ne söyleyecekti? Savaş ilan edilecek miydi? Dışişleri Bakanı savaş ilanı önermeyeceğini, bir koşullar listesi vereceğini söyledi. 'Ne gibi koşullar?' diye sordu Lichnowsky. Belçika'nın tarafsızlığı bu koşullardan biri olacak mıydı? Dışişleri Bakanı bu konuda Lichnowsky'yi tatmin etmek istediğini 'çünkü savaştan kaçınmak için kimsenin kendisinden daha çok çalışmadığını... ya da savaştan bu kadar nefret etmediğini' ama konuşmasını yapmadan bir şey söyleyemeyeceğini bildirdi. Lichnowsky, Belçika tarafsızlığının savaş nedeni yapılmaması için yalvardı. Alman Genelkurmayı'nın planları hakkında hiçbir şey bilmediğini, ama bunların Belçika tarafsızlığının 'ciddi bir ihlalini' içerdiğine de inanmadığını söyledi. Moltke'nin orduları "Belçika'nın küçük bir köşesinden geçebilirlerdi." Zamanı çok kısıtlı olduğundan, yaklaşan savaşı durdurmak için bir şey yapamayacağını bilerek, Grey, Lichnowsky ile yarım saat kapı önünde konuştu. Büyükelçi çıkıp gitti. İki adam birbirlerini resmi olarak son kez görmüşlerdi.

Grey saat üçte Dışişleri Bakanlığı'ndan çıkarak yürüyerek parlamentoya gitti. Whitehall'da kalabalık o kadar büyüktü ki, polis kendisine yol açmak zorunda kalmıştı. Grey, Avam Kamarası'nın da tıka basa dolu olduğunu gördü. Yeşil sıralarda üyeler omuz omuza

oturuyorlardı; diğer üyeler kenarlara dörderli sıralar halinde sıkıştırılmış iskemlelerdeydiler. Lordlar locasında Lord Lansdowne, Canterbury Başpiskoposu'nun yanındaydı; yer bulamayan Lord Curzon, bir kapı önünde ayakta duruyordu. Diplomat locasında iki koltuk dışında hepsi doluydu; bunlar Alman ve Avusturya büyükelçilerinin koltuklarıydı. Kalabalığa rağmen salonda çıt çıkmıyordu.

Grey elinde iki kırmızı Dışişleri Bakanlığı mesaj kutusuyla içeri girip Maliye sırasındaki yerini aldıktan sonra fark edildi ve alkışlandı. Lloyd George ve Churchill içeri birlikte girdiler; Maliye Bakanı'nın saçları dağınık, yüzü soluktu, Birinci Lord gözlerini yerden kaldırmıyor, elindeki bir kâğıdı büküp duruyordu. Avam Kamarası ikisini de alkışladı, ama en çok alkışı İngiliz Donanması sorumluluğuna sahip olan Churchill aldı. Asquith de beyaz saçları parıldayarak içeri girdi ve alkışlar arasında yerini aldı.

Grey yaşamının bu en önemli konuşmasını yapmak için beklerken düşünceleri yirmi sekiz yıl öncesine, 1886 Nisanı'na, gitmişti; o zaman yeni bir üye ve yeni damat olarak Gladstone'un böyle kalabalık bir Kamara'ya ilk Özerklik Yasası'nı sunmasına tanık olmuştu. Grey daha sonra bir arkadaşına o günü anlatırken, aradan geçen olayları, karısının ölümünü, savaşın eşiğinde olmalarını düşününce az daha ağlayacak olduğunu söyleyecekti. Ancak Başkan kendisini çağırdığında, "Kendimi sinirli hissetmediğimi hatırlıyorum," diyecekti. "O anda ne kişisel bir başarı umudu ne de kişisel bir başarısızlık korkusu olamazdı. Büyük bir kriz anında konuşması ya da bir eylem yapması gereken bir insan, bütün seçeneklerden sıyrılmış, çırılçıplaktır. Yapması gerekeni yapar."

Grey saat üçü on geçe kalkıp konuşmasına başladı:

"Sayın Başkan, geçen hafta barış için çalıştığımızı söylemiştim, sadece bu ülkenin değil, Avrupa'nın barışını korumak için. Bugün Avrupa barışının korunamayacağı artık anlaşılmıştır." Grey, Kamara'dan krize 'İngiliz çıkarları, İngiliz şerefi ve İngiliz yükümlülükleri' görüşünden yaklaşmalarını istedi. Fransa ile askeri konuşmaların tarihçesini anlattı. Dinleyicilerine 'Kamara'ya gizli anlaşma sürprizi yapmayacağına' söz verdiğini hatırlattı ve bunun hâlâ geçerli olduğunu söyledi. Fransa'nın Rusya ile kendisini savaşa çeken bir

antlaşması vardı, ama İngilizler "Fransız-Rus ittifakında taraf değildi ve bu antlaşmanın hükümlerini bile bilmiyorlardı." Yine de, İngiltere, Fransa'ya, yükümlülükle değilse bile, şeref ve çıkar bakımından bağlıydı. Grey, Fransız Filosu'nun Akdeniz'e aktarılmasını ve 'Fransa'nın kuzey ve batı kıyılarını mutlak surette savunmasız bırakan' donanma anlaşmalarını açıkladı. İngiltere'nin o kıyıları savunmak için taahhütte bulunmadığını tekrarladı. Sonra şunları söyledi: "Bence Fransa'nın istemediği ve saldırgan taraf olmadığı bir savaşta, yabancı bir filo, Manş Denizi'nden geçip Fransa'nın savunmasız kıyılarini bombardımana tutarsa, biz kendi gözlerimizin önünde olup biten bu olayı elikolu bağlı olarak ve hiçbir şey yapmadan seyredemeyiz! (alkışlar)" Grey 'hiçbir şey' derken kaldırdığı sağ yumruğunu sertçe önündeki mesaj kutusuna indirmişti. Dışişleri Bakanı'nın bu duygu gösterisi Kamara'yı ayağa kaldırdı. Ortalık yine sakinleşince Grey sakin bir sesle devam etti: "Ben bu ülkenin duygularının bu olduğuna inanıyorum." Kopan büyük alkışın sonunda Grey, kabinenin pazar günü Alman Filosu'nun Manş'tan geçmesini engelleme kararını Kamara'dan geçirdiğini anlamıştı.

Grey bundan sonra öteki konuya geçti: Manş'ı ve Fransa kıyılarını korumak bir şeref konusuysa, Belçika'nın bağımsızlığını savunmak hem antlaşma yükümlülüğü, hem çıkar ve hem de şeref konusuydu. Dışişleri Bakanı bu antlaşmaların dilinden söz etti. Tarafsız kalmanın çekiciliğini anlattı: "Kenarda bekleyerek gücümüzü koruyabileceğimiz ve savaşta ne olmuş olursa olsun, sonunda ortaya çıkıp durumu kendi görüşümüz doğrultusunda düzeltmek için müdahale edebileceğimiz söylenebilir sanırım." Ancak Grey'e göre bu tutum, İngiliz şeref ve İngiliz çıkarlarından fedakârlıktı: "Böyle bir krizde Belçika Antlaşması gibi şeref ve çıkar yükümlülüklerinden kaçarsak, savaş sonunda elimizde olacak maddi gücün, kaybettiğimiz saygınlığın karşısında fazla bir değeri olacağından kuşkuluyum." Grey'in sekiz yıllık bakanlığının diplomasisini yönelten tema, burada öne çıktı: "İngiltere, Avrupa'nın karşımızdaki batısının tümünün... bir tek devletin egemenliğine girmesine izin veremez... Ben Kamara'dan İngiliz çıkarları açısından nelerin ortaya atıldığını düşünmesini istiyorum. Fransa bir ölüm kalım savaşında çökertilirse, Büyük Devlet niteliğini kaybederse, kendisinden daha büyük bir devletin iradesi ve gücü altına girerse... ve Belçika da aynı hâkim gücün etkisine girerse ve ardından Hollanda, ondan sonra da Danimarka..." Grey sözlerini 'Yapılması gerekene karar vermek sorumluluğunun hükümette olduğunu' söyleyerek tamamladı. Desteği, 'sadece Avam Kamarası'ndan değil, tüm ülkenin cesaretinden ve direncinden, kararlığından' bekliyordu.

Grey'in konuşması amacına erişmişti: Bölünmüş bir İngiliz parlamentosunu ve kamuoyunu savaşa hazırlamıştı. Bir saat on beş dakikalık konuşması sık sık Birlikçi muhalefetin alkışlarıyla kesilmişti. Kendi partisi daha sakindi.

Grey oturunca diğer konuşmacılar çelişkili tepkilerini dile getirdiler. Bonar Law, Birlikçilerin hükümet politikasını desteklediğini resmen bildirdi; bu daha önceden bilindiği için Kamara'nın onayı sıcaktı ama bekleniyordu. Sonra hiç beklenmedik bir şey oldu: İrlandalı Milliyetçilerin lideri John Redmond, İrlanda'nın artık bir konu olmadığını bildirdi. "Hükümete, İrlanda'daki askerlerin tümünü geri çekebileceğini bildiririm. İrlanda kıyıları kendi silahlı evlatları tarafından savunulacaktır... Güneydeki silahlı Milliyetçi Katolikler, Kuzeydeki silahlı Protestan Ulster'lılara katılmaktan mutluluk duyacaklardır." Uyeler sevinçle havaya zıplayıp mendillerini salladılar. Redmond daha sonra salondan çıkarken, bir hafta önce can düşmanı olan Birlikçi milletvekilleri elini sıktılar. İşçi Partisi Başkanı Ramsay MacDonald muhalefet ederek Grey'in konuşmasının 'tarihte yankılanacağını' söyledi: "Ama bence kendisi yanılıyor. Bence hükümet... yanılmaktadır." Grey onu ülkenin tehlikede olduğu konusunda ikna etmiş değildi: "Bu tür devlet adamları hep ülkelerinin şerefini ortaya atarak bu tür suçları işlemişlerdir. Kırım Savaşı'na şerefimiz için girdik. Güney Afrika'ya şerefimiz için koştuk." Meclis, MacDonald'ın konuşmasından hoşlanmamıştı ve hoşnutsuzluğunu gösterdi; ertesi sabah Daily Mail konuşmayı anlaşılmaz' olarak niteliyordu.

*[*Ramsay MacDonald, 1924'te İngiltere'nin ilk İşçi Başbakanı olmuştur.]

Görüşmeye yemek tatili için ara verildi. Yeniden toplanıldığında hala ön sırada oturan Grey'e Londra'daki Belçika Büyükelçisi'nin bir mesajı iletildi. Mesajda Almanya'nın Belçika'ya ültimatom verdiği bildiriliyordu. Belçika Devlet Konseyi'ne kararı için on iki saat taninmıştı. Konsey'e dokuz saat yetmişti. Alman istemini kabul etmenin 'milletin şerefini feda etmek' olacağına inanan Belçika 'haklarının ihlalini, elinde olan tüm gücüyle önlemeye hazırdı.'

Grey mesajı Başbakan'a ve ön sırada oturan diğerlerine verdi.

Meclis'ten Grey'le birlikte çıkan Churchill, Dışişleri Bakanı'na, "Şimdi ne olacak?" diye sordu. Grey, "Şimdi de biz onlara Belçika'nın işgalini 24 saat içinde durdurmaları için bir ültimatom vereceğiz," dedi. Grey odasına dönünce Amerikan Büyükelçisi Walter Page'i kabul etti. Page, İngiltere'nin, Almanya'nın bu ültimatomu kabul edeceğini mi düşündüğünü sordu. Grey başını salladı. "Hayır, bir savaş olacağını herkes biliyor artık." Bir an ne diyeceğini bilemeyerek durakladı. Tekrar konuşmaya başladığında gözleri dolmuştu. "Böylece bir yaşam boyu boşuna çaba sarfedilmiş oluyor. Yaşamını boşa harcamış bir insan gibi hissediyorum kendimi." Grey o akşam bir arkadaşıyla Dışişleri Bakanlığı'ndaki odasının penceresinde durmuş, St. James Parkı'nın ışıklarının yakılmasını seyrediyordu. Şiirle hiç ilgisi olmayan Sir Edward Grey, işte orada Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığını belirten unutulmaz sözlerini söyledi: "Avrupa'nın her yerinde lambalar sönüyor. Biz bir daha yaşamımız süresince onların tekrar yandığını göremeyeceğiz."

Almanya da o sırada Fransa'ya savaş ilan etmişti. Moltke'nin indirmek üzere olduğu darbeyi mazur göstermek isteyen Bethmann, Reichstag'a suçun Fransa'da olduğunu söyledi. Alman sınırlarının ve Alman hava sahasının çeşitli kereler ihlal edildiğini bildirdi: Prusyalı üniforması giymiş seksen Fransız subayı, on iki motorlu araçla sınırı geçmeye kalkışmışlardı; Fransız havacıları "Karlsruhe ve Nürnberg demiryollarına bomba atmışlardı." (Sözde bombalanan bölgelerin gazetelerinde böyle bir haber çıkmadığı sonradan saptanmıştır.) Yabancı devletlerin görüşlerini etkilemeyi uman Jagow, Londra ve Roma'daki Alman büyükelçiliklerine şöyle bir telgraf çekmişti: "İki subayın da yardımıyla bir Fransız doktoru Metz kuyularına kolera mikrobu atmaya çalışırken yakalanmıştır. Doktor kurşuna dizilmiştir."

Alman ordusu 4 Ağustos Salı sabahı Belçika sınırını aştı. İngiltere kabinesi saat on birde Asquith'in 'ilginç' diye nitelediği bir toplantı yaptı: "Almanların Belçika'ya girdiklerini... ve gerekirse silah zoruyla yollarına devam edeceklerini ilan ettiklerini haber almadık. Bu, durumu basitleştirdiği için Almanlara gece yarısı sona erecek bir ultimatom gönderdik." Asquith saat ikide ültimatomu bildirmek için yürüyerek Avam Kamarası'na gitti. Whitehall yine heyecanlı kalabalıklarla doluydu ve millet Downing Sokağı 10 numaraya girip çıkan herkesi çılgınca alkışlıyordu. Avam Kamarası ültimatom haberini 'sakinlikle ve büyük bir onurlulukla' karşıladı. Margot kocasını Avam Kamarası'ndaki konuşmasından hemen sonra Başbakanlık odasında gördü. "'Demek her şey sona erdi?' dedim.

"Henry bana bakmadan, 'Evet, her şey sona erdi,' dedi.

"Bacaklarımda bir uyuşukluk hissederek yanına oturdum... Henry masası başında arkasına yaslandı... Ne düşünüyordu?... Oğullarını mı?... Hepsi de savaşa gidecekler miydi?... Kalkıp başımı başına yasladım; ikimiz de ağladığımız için konuşamıyorduk."

Asquith bir saat kadar tek başına otomobille dolaşmaya çıktı. Sonra Downing Street'e dönüp İngiliz ültimatomunun süresinin dolmasını bekledi. Saatler geçiyordu. Kabine salonundaki yeşil masanin çevresinde Grey, Haldane ve diğerleri sigara içerek bekliyorlardı. Saat dokuzda Lloyd George geldi. Kimse konuşmuyordu. Gözler kabine odasını, Dışişleri'ne bağlayan telefonla saat arasında gidip geliyordu. Açık pencerelerden kalabalığın "Tanrı Kral'ı Korusun' marşını söyledikleri duyuluyordu. Marş okunurken Big Ben'in çanları çalmaya başladı. İlk 'Bumm!' sesiyle kabine odasındaki bütün yüzler bembeyaz kesildi. 'Bumm! Bumm! Bumm!' Tokmak, büyük çana on bir kere daha vurdu. Sonuncu darbede İngiltere, Almanya ile savaşa girmişti.

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazarken Yale Üniversitesi kütüphanelerinde, Tulane Üniversitesi Kütüphanesinde, Kamu Arşivinde, İngiltere Savunma Bakanlığı Kütüphanesinde ve İngiliz Gazete Kütüphanesinde çalıştım ve buralardan malzeme sağladım. Gösterdikleri saygı ve becerikliliklerinden dolayı bu kütüphaneler çalışanlarına teşekkür ederim.

Kitabın ilk aşamalarındaki yardımları için Robert Gottlieb ve Katherine Hourigan'a teşekkür ederim. Random House'da büyük bir editör olan Robert Loomis'in akıllı deneyimlerinden ve teşvikinden yararlanmak benim için bir talih olmuştur. Harry Evans, Joni Evans ve Carsten Fries de yolumda ilerlememi kolaylaştırmışlardır.

Bu kitabı kendisine ilk sözünü ettiğim andan başlayarak Jonathan Cape'den David Godwin bana cesaret verici bir heveslilik göstermiştir. Onun yardımcıları Georgina Capel ve Jill Black'ın yardımlarını da takdir ediyorum.

Günümüz dünyasında dev şirketler yayınevlerini yutarken ve muhasebeciler yayın kararlarını vermekte editörlerin yerini alırlarken yazarlar kendilerini işlerine adamış edebi ajanlara ihtiyaç duymaktadırlar. Ben, hepsi de yazarlara ve yazmaya gerçekten ilgi duyan Deborah Karl, Andrew Wylie, Gillon Aitken ve Sally Riley'e sahibim. Bridget Love ve Anna Benn'in zamanında yapılan girişimlerinden yararlandığımı belirtmek isterim.

Metnin daktiloya geçirilmesinde benim word processor kullanma becerim olmamasını telafi edenler Janet Byrne ve Judith Karl olmuşlardır. Carmel Wilson kısa zamanda yeni fotoğrafları yetiştirmiştir. Londra'da Hulton Picture Company bana seçmem için binlerce fotoğraf sunmuş ve seçtiklerimi sağlamıştır.

Bu kitabın yazıldığı yıllar boyunca pek çok dost sözleriyle ya da eylemleriyle yardımcı olmuşlardır. Özellikle Lorna Massie, Natalie May, Mary Keeley, Caecilia Davis, Robert ve Ina Caro, Thomas Pynchon ve Melanie Jackson, Caroline Michel ve Matthew Evans, Ken Burrows, Gilbert Merritt, Herbert ve May Shayne, David Kahn ve Robert Fagles'a teşekkür etmek isterim.

Çocuklarım Elizabeth Massie, Bob Massie ve Susanna Thomas benden destek ve sevgilerini esirgememişlerdir. Dana Robert ve Jim Thomas da öyle.

Edebiyatçı bir ailenin kızı olan Deborah Karl bu kitabın her satırını okumuş ve sonunda iyileştirmeler olduğu anlaşılan düzeltmeler önermiştir. Onun zekâsına, sezgisine ve sadakatine her zaman şükran duyacağım.